РУХ ОПОРУ В УКРАЇНІ

1960-1990

ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИЙ ДОВІДНИК

«Смолоскип»

РУХ ОПОРУ В УКРАЇНІ
1960–1990
ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИЙ ДОВІДНИК

RESISTANCE MOVEMENT IN UKRAINE
1960–1990
AN ENCYCLOPEDIA

СКАНУВАННЯ
AndriyDM

MUSEUM-ARCHIVE AND DOCUMENTATION
CENTER OF UKRAINIAN SAMVYDAV,
SMOLOSKYP PUBLISHERS

RESISTANCE MOVEMENT IN UKRAINE 1960–1990

AN ENCYCLOPEDIA

Chief Editor
Osyp Zinkewych

СКАНУВАННЯ
AndriyDM

Kyiv
SMOLOSKYP
2010

МУЗЕЙ-АРХІВ І ДОКУМЕНТАЦІЙНИЙ ЦЕНТР
УКРАЇНСЬКОГО САМВИДАВУ
ПРИ ВИДАВНИЦТВІ «СМОЛОСКИП»

РУХ ОПОРУ В УКРАЇНІ 1960–1990

ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИЙ ДОВІДНИК

Головний редактор
Осип Зінкевич

СКАНУВАННЯ
ANDRIYDM

Київ
«СМОЛОСКИП»
2010

ББК 63.3 (4УКР)63-4я2

Енциклопедичний довідник «Рух опору в Україні: 1960–1990» присвячений подіям, які почали розгортатися в Україні на початку 1960-х рр. і завершилися здобуттям незалежності 1991 р.

Видання охоплює проблематику національних і людських прав. У ньому окреслено феномен шістдесятництва, вітчизняного самвидаву, зародження дисидентського (правозахисного) руху. Довідник містить не лише біографічні дані окремих діячів та інформацію про їхні твори, неформальну пресу і правозахисні різномовні видання, а й детальну бібліографію творчості учасників руху опору, політв'язнів і репресованих, спогадів і статей, відгуків іноземної преси. Тут подано інформацію про діяльність підпільних груп в Україні, а також організацій і комітетів на захист українських політв'язнів у Західних країнах. Окрему увагу приділено репресіям радянської влади. Низка статей стосується діяльності української діаспори, а також тих різнонаціональних діячів, які виступали на захист представників українського правозахисного руху, співпрацювали з ними й передавали український самвидав на Захід.

Видання є спільною працею колективу авторів, які були причетні до правозахисного руху в Україні та займалися його вивченням, досліджуючи архівні матеріали, які зберігаються в Музеї-архіві і документаційному центрі українського самвидаву при видавництві «Смолоскип» у Києві.

Енциклопедичний довідник адресовано дослідникам, викладачам, студентам, широкому колу читачів, які цікавляться новітньою історією боротьби українського народу за Незалежність.

Редакційна колегія, автори статей:

Осип Зінкевич (головний редактор),
Григорій Панчук, Олена Голуб, Олесь Обертас,
Михайло Трущенков.

СКАНУВАННЯ
ANDRIYDM

ISBN 978-966-2164-14-5

© «Смолоскип», 2010

ПЕРЕДМОВА

Ідея підготовки і видання енциклопедичного довідника про рух опору в Україні зародилася у видавництві «Смолоскип» у США ще в далекому 1982 році. У довіднику мова мала йти про проблеми, пов'язані з політичними репресіями та обороною національних і людських прав в Україні. За тодішнім задумом, такий довідник мав насамперед з'явитися англійською мовою, а дещо пізніше — українською. Це був час, коли вперше по багатьох роках блокади українського питання у ЗМІ — західний світ — політичні діячі, законодавці, громадські діячі, журналісти — під тиском подій, які відбувалися в Україні, змушені були заговорити про українське питання, про український правозахисний (дисидентський) рух, про боротьбу за незалежність в Україні.

Першим проривом був розголос у світовій пресі книжки Вячеслава Чорновола «Лихо з розуму», яка в дуже короткому часі з'явилася англійською мовою в одному з найбільших американських видавництв McGrow Hill. Згодом побачили світ «Інтернаціоналізм чи русифікація?» Івана Дзюби (в перекладах різними мовами) та «Більмо» Михайла Осадчого (французькою мовою). Вийшли друком окремі випуски «Українського вісника» В. Чорновола, «Хроніка опору» В. Мороза англійською мовою, деякі інші видання. З огляду на цей розголос постала потреба в довіднику, що охопив би весь рух опору в Україні. Працівники видавництва «Смолоскип» спільно з молодим політологом, працівником українського відділення радіо «Свобода» Григорієм Панчуком розробили концепцію такого видання. До консультативної комісії погодилися увійти українські діаспорні історики, політологи, літературознавці (Я. Білінський, Б. Боцюрків, А. Жуковський, Г. Костюк, Ю. Луцький, Ю. Шевельов), написати статті погодилися колишні радянські політв'язні, які опинилися на Заході (Н. Світлична, Н. Строката, Л. Плющ, К. Любарський), та чимало дослідників з молодшої генерації.

Редактором і автором біо-бібліографічних статей став Григорій Панчук. На підставі джерельних матеріалів — самвидавних «Українських вісників», «Хроники текущих событий», багатьох самвидавних інформаційних матеріалів українською та російською мовами — він підготував кілька сотень статей про українських політв'язнів і репресованих, додаючи до них вичерпну бібліографію усіх використаних джерел. Ці його статті і стали основними у пізнішій підготовці біографічних статей.

На повідомлення про підготовку такого енциклопедичного довідника («Смолоскип», № 15, 1982) відгукнулося чимало людей: надійшло багато листів із зауваженнями, пропозиціями, отримано багато додаткових матеріалів.

Нашу публікацію названо «енциклопедичним довідником». Це ані енциклопедія, ані довідник у повному розумінні цього слова. Видання названо «енциклопедичним довідником», тому що в ньому дотримано норм написання енциклопедичних і довідкових статей-гасел.

Справа підготовки довідника з різних об'єктивних і непередбачених причин дещо затягнулася, а в перебудовчий час зовсім призупинилася. Усі зусилля ініціаторів і членів Видавничої комісії довідника були зосереджені навколо подій, які почали розгортатися в Україні й СРСР. З проголошенням незалежності України такий енциклопедичний довідник англійською мовою був далі актуальним, але не аж таким важливим. Тому питання його підготовки і видання було перенесено на пізніший час. Щойно 2006 року на зустрічі з колишніми політв'язнями та учасниками українського правозахисного руху було обговорено цей проект і розпочато підготовку. Видавництво «Смолоскип» уважало, що настав час раціонально упорядкувати факти й події, розпорошені в самвидаві та в публікаціях, які з'явилися у Західному світі й в Україні після проголошення незалежності.

Джерельною основою у написанні статей стали: матеріали, зібрані в Музеї-архіві українського самвидаву при видавництві «Смолоскип» у Києві, у бібліотеці видань українською й іншими мовами про рух шістдесятництва, матеріали учасників правозахисного (дисидентського) руху, колишніх політв'язнів, неформальну пресу. Через брак фахівців, на підставі різномовних енциклопедій і довідників колектив видавництва «Смолоскип» розробив схему написання біографічних і тематичних статей.

В енциклопедичному довіднику охоплено період 1960–90-х років, цебто починаючи від появи в Україні руху шістдесятництва, який пізніше перейшов у самвидав. Можливо, правильніше було б почати цей період 1953 роком, від смерті Сталіна і початку процесу десталінізації в СРСР і в Україні. Цей період збігається з появою першого самвидавного документу в Україні — Відкритого листа українських політв'язнів мордовських концтаборів до Комісії Прав Людини ООН — 30 листопада 1955 року. Та все-таки в повоєнний час основними українськими політв'язнями були учасники українського національно-визвольного руху під час Другої світової війни, члени ОУН і учасники бойових дій УПА. Це, на думку видавництва, був зовсім інший період в історії сучасної України, і мова мала б іти про зовсім іншу категорію учасників цих подій, яких у жодному разі не можна назвати ані правозахисниками, ані дисидентами. Тому видавництво обме-

жилось періодом від 1960 року, цебто періодом після короткочасної «відлиги», коли виник рух шістдесятництва, який під тиском обставин перейшов у самвидав, щоб стати в дуже короткому часі правозахисним чи дисидентським рухом.

Запропоноване видання за своїм спрямуванням є універсальним довідником з тих галузей, що безпосередньо стосуються проблематики національних і людських прав в Україні. Це — своєрідне зведення найважливіших моментів, подій і явищ в Україні під час дисидентського руху в СРСР та на її теренах. Це данина пам'яті репресованим особистостям, які у той період і в тому русі відіграли відповідну роль.

Усі біографічні статті опрацьовані за загальновідомою схемою і принципом укладання енциклопедичних і довідкових біо-бібліографічних та тематичних статей.

І. До біографічних статей входять біографії:

1. Учасників руху шістдесятництва початку 1960-х років. Добір матеріалу до цієї категорії був складним. Сюди увійшли дані переважно про тих письменників, чиї твори було опубліковано в літературній пресі, журналах і у книжкових виданнях 1961–63 років. Також тут ідеться про осіб, які брали активну участь у діяльності шістдесятників, влаштовували їхні вечори. Політичну й ідеологічну позицію або зміну цієї позиції шістдесятниками у пізніших роках в опрацюванні статей не бралося до уваги.

2. Учасників виготовлення і розповсюдження самвидаву.

3. Колишніх політв'язнів і в'язнів сумління, яких судили за переконання або релігійну діяльність.

4. Колишніх учасників московського правозахисного руху та політв'язнів різної національності, які спільно з українськими брали участь у протестних акціях, підписували спільні листи і заяви в обороні українських політв'язнів, були авторами спогадів про українських політв'язнів, допомагали у передаванні на Захід творів українського самвидаву.

5. Осіб, які брали активну участь у діяльності етнічних правозахисних груп в Україні, напр. у єврейському правозахисному русі та русі за виїзд з СРСР, кримськотатарському правозахисному русі та русі за повернення кримських татар на їхню батьківщину, Крим.

6. Осіб, залучених до правозахисного руху, що виступали на захист українських політв'язнів або протестували проти арештів в Україні, напр., тих, які підписали 1968 року протестний «Лист 139-ти» й інші звернення.

7. Осіб українського походження та осіб інших національностей, які в Західних країнах українського поселення творили комітети оборони українських політв'язнів, були членами й активно працювали в міжнародних орга-

нізаціях, напр. Міжнародна амністія, брали активну участь у акціях на оборону українських політв'язнів.

8. Письменників, які сприяли українському національно-культурному відродженню.

У першому блоці кожної статті визначено (на розсуд редакторів) категорію участі у цьому русі окремих персонажів. Це — «учасники українського національно-визвольного руху», «учасники руху шістдесятництва», «учасники правозахисного руху», «учасники українського руху опору», «учасники українського національно-культурного відродження», «релігійні діячі». Зрозуміло, що на думку авторів статей, таке визначення може бути суперечливим і для декого неприйнятним, хоча воно було конче необхідним.

II. Тематичні статті містять інформацію про:

1. Явища і поняття, напр. «шістдесятники», «самвидав», «дисиденти», «Лист 139-ти» тощо.

2. Підпільні й правозахисні групи й організації, які діяли у 1960–90-х роках в Україні і деяких республіках СРСР (напр. УНФ, УГГ, УГС, Московська, Литовська й Вірменська Гельсінські групи).

3. Українські й міжнародні правозахисні організації, які діяли в Західних країнах українського поселення (напр. Комітети оборони українських політв'язнів, Міжнародна амністія, УОК, Конгресові й Сахаровські слухання).

3. Знакові події в українському суспільному і культурному просторі тих років (напр. про книжку «Лихо з розуму» В. Чорновола, «Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюби, про «Червону руту», «Не журись» тощо).

4. Періодичні й неперіодичні самвидавні часописи та неформальну пресу в Україні, про українські й міжнародні правозахисні часописи в Західних країнах.

III. У бібліографії подано:

1. Книжкові видання, які з'явилися в Україні та поза її межами до і після 1990 року, — шістдесятників й письменників, які сприяли українському національно-культурному відродженню у 1960-ті роки.

2. Найважливіші статті, спогади, огляди про шістдесятництво, правозахисників, політв'язнів, репресії.

3. Статті, спогади, репортажі шістдесятників, правозахисників і політв'язнів, а також статті про репресії в Україні, які з'являлися з 1960-го року в українській і міжнародній пресі в Західних країнах.

4. Статті, огляди, репортажі про діяльність і акції українських і міжнародних комітетів, груп та організацій на захист українських політв'язнів.

Щоб уникнути труднощів у підготовці статей, редактори видавництва «Смолоскип» розробили нову, дещо відмінну від попередньої, концепцію енциклопедичного довідника. До роботи над підготовкою статей заангажовано всього кількох молодих дослідників, які над цим проектом працювали впродовж майже трьох років. У результаті цієї копіткої та відповідальної роботи довідник було підготовлено у точно визначений термін.

***Завдання енциклопедичного довідника*:**

1. Охопити якомога об'єктивніше важливий період в історії України — багатогранний рух опору 1960–90-х років — події, процеси, явища, внесок окремих діячів у справу проголошення незалежності України.

2. Подати біографії персонажів — шістдесятників, письменників, правозахисників, політв'язнів, які відіграли важливу роль у розвитку української самостійницької політичної думки і в боротьбі за незалежність України.

3. Подати достатньо вичерпну бібліографію публікацій і відгуків українських діаспорних та іноземних видавництв і преси, які були і нині є недоступними в Україні, а також бібліографію публікацій і відгуків українських видавництв і преси після проголошення незалежності.

Бібліографія свідчить про те, що праця правозахисників, які свідомо жертвували своєю свободою і життям, за підтримки активної частини української Західної діаспори пробивала вікно у Західний світ, здобувала його прихильність і, насамперед, отримувала його моральну підтримку. Бібліографія стане важливим джерельним матеріалом для майбутніх істориків і дослідників того періоду історії України.

Для колективу працівників складним було питання критеріїв і принципів, якими треба було керуватися в підготовці окремих статей. Джерельні матеріали й консультації з активними учасниками тих подій давали змогу знаходити найбільш об'єктивний підхід в їх опрацюванні.

Щоб уникнути можливих фактичних помилок (беручи до уваги, що й у джерельних матеріалах було і є багато неточностей та суперечностей), перший варіант статей було розіслано до учасників тих подій. Більшість з них надіслала свої виправлення й доповнення, за що ми їм вдячні. Всі вони були враховані у кінцевій редакції. На жаль, багато з тих, про кого мова у цьому енциклопедичному довіднику, відійшли від нас, і статті про них могли бути написані тільки на підставі джерельних матеріалів, які зберігаються в Музеї-архіві українського самвидаву при видавництві «Смолоскип». Тут можуть бути неповні дані про окремих персоналій через брак джерельних матеріалів.

Працюючи над енциклопедичним довідником, видавництво «Смолоскип» отримало багато статей, спогадів, публікацій, які могли бути тільки частково використані та які становитимуть банк даних для майбутніх дослідників. Видавництво ставило собі за мету подати найбільш об'єктивну інформацію про окремих людей і про окремі події 1960–90-х років, щоб дати читачеві вичерпне уявлення про багатогранний рух опору тих років.

Видання ілюстроване фотознімками персонажів та груповими — тих часів і тих подій та акцій.

Усі тематичні матеріали і статті подано за абеткою. Їх було опрацьовано за загальноприйнятою енциклопедичною схемою, з урахуванням також і скорочень.

У додатках до цього видання подано текст Загальної декларації прав людини ООН, а також повний текст тих статей Кримінального Кодексу УРСР, за якими було засуджено українських та інших учасників руху опору. Додано також розшифровку термінів, вживаних у радянському Карному Кодексі, й окремо — реєстр основних абревіатур і скорочень.

Здійснюючи цей важливий видавничий проект, видавництво «Смолоскип» складає щиру подяку учасникам тих подій, які допомагали матеріалами, інформацією та порадами, в Україні — Євгенові Сверстюкові, Василеві Овсієнкові, Михайлині Коцюбинській, Миколі Плахотнюкові (фото з Музею шістдесятництва), Юрію Зайцеву й Анатолію Русначенку; в США й Канаді — Оксані Соколик, Христині Ісаїв, Андрієві Семотюкові, Марії Зарицькій, Уляні Мазуркевич і Христині Сеник.

Надалі, в міру надходження додаткових матеріалів та інформацій щодо Руху опору, видавництво плануватиме друге, доповнене, видання цього енциклопедичного довідника.

Осип Зінкевич,
головний редактор

СКАНУВАННЯ
AndriyDM

СКАНУВАННЯ
AndriyDM

РУХ ОПОРУ В УКРАЇНІ: 1960–1990

У статтях «Шістдесятники», «Самвидав», «Дисиденти» та «Перебудова» зроблено спробу розглянути Рух опору в Україні 1960–1990-х рр. через призму виникнення та розвитку ключових його явищ. Послідовність розміщення статей не є випадковою і дає загальне уявлення про причини виникнення спершу шістдесятництва, потім — самвидаву, ще далі — Дисидентського руху, що спричинило політику Перебудови. Загалом, можна констатувати, що саме така часова і причиново-наслідкова послідовність стала основою проголошення 24 серпня 1991 р. незалежності України та створення самостійної держави — України.

І. ШІСТДЕСЯТНИКИ

Шістдесятники — назва покоління української інтелігенції, що увійшло в культуру та політику України у другій половині 1950-х рр., під час «відлиги», та найповніше творчо виявило себе на початку та в середині 1960-х рр., звідки й назва.

Період «хрущовської відлиги» характеризується припиненням масових репресій, реабілітацією значної частини репресованих, нетривалою і неглибокою критикою культу особи Сталіна (десталінізація), частковою лібералізацією деяких сфер життя суспільства, передусім духовного; тимчасовим послабленням комуністично-більшовицького тоталітаризму.

У суспільно-політичному житті України 1960–70-х рр. шістдесятники являли собою внутрішню моральну опозицію до радянського тоталітарного режиму, складали ядро Дисидентського руху (Руху опору). Українські шістдесятники своїми творами й активною громадською діяльністю намагалися відроджувати національну свідомість, боролися за збереження української мови та культури, сприяли демократизації суспільно-політичного життя в республіці, виступали проти русифікації й національного поневолення та за розширення свободи художньої творчості, за оновлення й демократизацію суспільства. Шістдесятникам вдалося відновити традиції української інтелігенції 60-х років XIX ст., якій були притаманні прагнення духовної незалежності, взорування на ідеали громадянського суспільства та служіння народові.

Формування світогляду шістдесятників відбувалося під впливом гуманістичної культури Заходу, ознайомлення з якою сприяло все більшому заці-

кавленню власною культурою кінця XIX — початку XX ст., історією та традиціями українського народу, зокрема «Розстріляного відродження». Діючи в рамках тогочасної системи, шістдесятники відновили основні соціально-психологічні риси інтелігенції: природну самоповагу, індивідуалізм, орієнтацію на загальнолюдські цінності, подолання провінційності, неприйняття несправедливості, повагу до етичних норм, права й законності.

Основу руху шістдесятництва склали письменники Л. Костенко, В. Симоненко, І. Драч, М. Вінграновський, В. Шевчук, І. Жиленко, Є. Гуцало, В. Голобородько, Ігор Калинець, Б. Мамайсур, В. Стус, Григір Тютюнник, Л. Скирда, В. Дрозд, В. Мороз; художники А. Горська, О. Заливаха, В. Зарецький, В. Кушнір, Г. Севрук, Л. Семикіна, літературні критики І. Дзюба, Є. Сверстюк, І. Світличний, М. Коцюбинська, В. Іванисенко; режисер Л. Танюк; кінорежисери С. Параджанов, Ю. Іллєнко; перекладачі Г. Кочур, М. Лукаш; журналісти В. Чорновіл, В. Марченко та багато ін.

Шістдесятники у своїх творах намагалися говорити про реальні проблеми життя, болючі питання, замовчувані за доби сталінізму, які хвилювали тогочасне українське суспільство. Творчості шістдесятників було притаманне протистояння штампам соцреалістичної догматики, сповідування свободи творчого самовираження, культурний плюралізм, пріоритет загальнолюдських цінностей над класовими, естетична незалежність, індивідуалізація, обстоювання свободи митця, естетизм, інтелектуалізм, єдність національних і світових традицій та новаторства, увага до історико-національної тематики, реалістичне зображення дійсності.

З появою шістдесятників гостро постала проблема «батьків і дітей» у літературі та мистецтві: молода генерація закидала старшому поколінню пристосованство до комуністичного режиму, потурання політиці русифікації, творчу неспроможність.

Шістдесятники розвинули активну культурницьку діяльність, яка виходила за межі офіціозу: влаштовували неформальні літературні читання та зустрічі, художні виставки, вечори пам'яті репресованих митців, ставили замовчувані театральні п'єси, складали петиції на захист української культури та переслідуваних однодумців. Організовані 1960 р. Клуб творчої молоді в Києві (голова – Л. Танюк) та 1962 р. клуб «Пролісок» у Львові (голова – М. Косів) стали справжніми осередками альтернативної національної культури та центрами громадської діяльності шістдесятників, де молоді митці формували власний світогляд та світобачення своїх слухачів і читачів.

Шістдесятники не порушували питання про вихід України з СРСР, сподівалися на лібералізацію режиму та розв'язання національної проблеми в складі СРСР. Рух шістдесятництва не був монолітним — у ньому можна знайти витоки всіх напрямів політичної думки тогочасної України. Шістде-

сятників можна умовно поділити на «культурників» — тих, хто прийшов до руху через літературу й мистецтво і не міг миритися з режимом, морально та творчо опираючись йому, і «політиків» — тих, хто від самого початку ставив перед собою політичні завдання.

Рух шістдесятництва виразно проіснував до арештів 1972 р. Культурницька діяльність, яка не вписувалась у рамки дозволеного, спричинила незадоволення влади. Шістдесятникам не вдалося втриматися в офіційних ідейно-естетичних межах, і з кінця 1962 р. розпочався масований тиск на нонконформістську інтелігенцію. Перед шістдесятниками закрилися сторінки журналів, посипалися звинувачення у «формалізмі», «безідейності», «буржуазному націоналізмі». Влада розпочала кампанію цькування шістдесятників у пресі, на засіданнях творчих спілок та різноманітних зібраннях. Партійні та каральні органи забороняли, а потім і розганяли літературно-мистецькі зустрічі й творчі вечори шістдесятників, закривали клуби творчої молоді. Поступово більшість шістдесятників була позбавлена можливості видавати свої твори, їх звільняли з роботи, проти них влаштовували провокації. У відповідь ідеї шістдесятників стали поширюватися у рукописах та машинописах — у самвидаві.

Після відставки Хрущова восени 1964 р. тиск державної цензури на інтелігенцію різко посилився. З «відлигою» в культурі та політикою лібералізації було покінчено, оскільки партійне керівництво КПРС небезпідставно вбачало в творчій, ліберальній і демократичній інтелігенції головну загрозу своїй диктатурі, монополії на владу. Влада розуміла, що шістдесятники — це середовище, в якому формується політична опозиція.

«Перша хвиля арештів» у серпні–вересні 1965 р. замість залякати шістдесятників, збурила цілу хвилю сміливих протестів. У своєму протистоянні радянській владі шістдесятники апелювали до внутрішнього законодавства, покликалися на конституції СРСР і УРСР, а також дедалі частіше — на міжнародні правові документи, насамперед Загальну декларацію прав людини ООН. Збирали підписи на захист заарештованих, виник термін «підписанти». Першою відкритою акцією протесту проти арештів шістдесятників був виступ І. Дзюби, В. Чорновола і В. Стуса 4.09.1965 на прем'єрі фільму «Тіні забутих предків» С. Параджанова. 1967 р. В. Чорновіл уклав книжку матеріалів про заарештованих шістдесятників «Лихо з розуму (Портрети двадцяти "злочинців")», яка вивела український Рух опору на світову арену: світ дізнався про шістдесятників, які обстоюють права та свободи в Україні. Завдяки програмам радіо «Свобода», що транслювало твори укр. самвидаву, інформувало про протести демократичної громадськості Заходу й офіційні запити закордонних політиків, велика частина населення України змогла довідатися про репресії та арешти інакодумців.

Після арештів 1965 р. деякі шістдесятники пішли на компроміс із владою, наштовхнувшись на жорсткий опір партійного апарату. Проте більшість шістдесятників не змирилася і мужньо обстоювала свої переконання, таким чином еволюціонувавши до політичного дисидентства, правозахисного руху та відкритого протистояння режимові. Їхні твори продовжували з'являтися у самвидаві, та вже замість суто культурологічних проблем усе частіше аналізувалися питання суспільно-політичного життя, зокрема колоніального становища республіки у складі СРСР та необхідності створення організованого визвольного руху.

Найактивніша та найрадикальніша частина шістдесятників найяскравіше виявилася в позацензурному машинописному журналі «Український вісник» В. Чорновола (1970–1972), в публікаціях якого поєднувалася боротьба проти національного гноблення з боротьбою за права людини. Цей журнал, а також інтенсивно продукований шістдесятниками самвидав, фактично перетворилися на організаційну інфраструктуру Руху опору. Вплив на суспільство та роль самвидаву була настільки великою, що Політбюро ЦК КПРС у грудні 1971 постановило розпочати всесоюзну кампанію проти самвидаву з метою зруйнувати інфраструктуру його виготовлення та розповсюдження.

12.01.1972 влада завдала другого, більш жорстокого, удару по шістдесятниках, що стало причиною нових арештів інтелігенції. «Друга хвиля арештів» загнала рух шістдесятництва у внутрішнє «духовне підпілля». Майже всі провідні діячі шістдесятництва дістали максимальний термін — 7 р. ув'язнення в таборах суворого режиму та 5 р. заслання (І. Світличний, Є. Сверстюк, В. Стус, Ігор та Ірина Калинці, В. Марченко, В. Чорновіл та ін.), а найупертіших було ув'язнено у психлікарнях. Список заарештованих сягнув сотень осіб, було проведено тисячі обшуків; десятки тисяч людей переслідували та викликали на допити. Фізично розгромивши шістдесятництво, влада прагнула цілковито ліквідувати мовну, культурну та історичну національну ідентичність України. Робилося це через знищення україномовної системи освіти, газет та журналів, через політичні чистки.

Таким чином, протягом 1960-х шістдесятники відігравали значну роль в організації в Україні Руху опору російському великодержавному шовінізмові й русифікації, відстоювали громадянські права та свободи, сприяли виготовленню та поширенню самвидаву. Шістдесятники розпочали формування політичної опозиції комуністичному режимові й незабаром стали активними учасниками правозахисного дисидентського руху в Україні, зокрема як члени УГГ.

Після проголошення незалежності України шістдесятники залишалися активними громадськими й політичними діячами з високим моральним

авторитетом, а їхні твори стали найвищими зразками виявлення національного духу. Рух шістдесятництва засвідчив неперервність поривань українського народу до незалежності: вони в нових формах та новими методами у 1960-х рр. продовжили найшляхетніші традиції українського національно-визвольного і правозахисного руху.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Світличний І.* Коли входиш в літературу: Роздуми над першими збірками поезій // Вітчизна. — 1960. — № 6. — С. 183–192;

Загребельний П. Три краплі смутку // Літ. газета. — 1961. — 23 червня;

Широких доріг у життя!: На обговоренні творів молодих // Літ. Україна. — 1962. — 6 квітня;

Зінкевич О. Молода поезія в Україні: Поети «шестидесятники», їхні проблеми і старше покоління // Смолоскип. — 1962. — № 3–4. — С. 4–7;

Зінкевич О. Наступ партії на молоду поезію в Україні // Смолоскип. — 1962. — № 5–6. — С. 4–5;

Світличний І. У поетичному космосі: Полемічні нотатки про поезію молодих // Дніпро. — 1962. — № 4. — Квітень. — С. 144–152;

Поети чумацького шляху: Л. Костенко, М. Вінграновський, В. Коротич, І. Драч, Є. Гуцало. Нова поезія на Україні / Упоряд. Б. Кравців. — Мюн.: Сучасність. — 1962. — 82 с.;

Зінкевич О. Літературна молодь України має слово // Смолоскип. — 1963. — № 1–2. — С. 3–5;

Зінкевич О. Говорить літературна молодь України // Смолоскип. — 1963. — № 3–4. — С. 4–5;

АБВ. Громлять молодих письменників // Свобода. — 1963. — 24 квітня;

Зінкевич О. Розгром молодої літератури в Україні // Смолоскип. — 1963. — № 7–8. — С. 2–5;

Кейс В. Естетика шестидесятників // Смолоскип. — 1963. — № 6. — С. 7–8; 1964. — № 1–2. — С. 4–5;

Зінкевич О. Розгром і молоді поети в Україні // Смолоскип. — 1963. — № 9–10. — С. 8–10;

Зінкевич О. Останнє слово молодих творців // Смолоскип. — 1963. — № 11–12. — С. 3–4;

Кошелівець І. Сучасна література в УРСР. — Мюн.: Пролог. 1964. — 378 с.;

Гнатів Х. Шестидесятники і ми // Смолоскип. — 1965. — № 3. — С. 8–10;

Дзюба І. Хлюпни нам море свіжі лави // Укр. календар. — Варшава, 1966. — С. 271–273;

Зінкевич О. Молодь на З'їзді письменників України // Смолоскип. — 1967. — № 1–2. — С. 7–9;

L a Nouvelle Vague Literaire en Ukraine / Упоряд. М. Маслов. — Paris: P.I.U.F., 1967. — 255 с.;

Зінкевич О. З генерації новаторів: Світличний і Дзюба. — Балт.–Тор.: Смолоскип, 1967. — 243 с.;

Олег М. Нова атака на «єретиків»: Молоді українські письменники знову опинилися під обстрілом партійної критики // Шлях перемоги. — 1967. — 16 квітня;

Four Ukrainian Poets: I. Drach, V. Korotych, L. Kostenko, V. Symonenko / Упоряд. Ю. Луцький, перекл. на англ. М. Богачевської-Хомяк, Д. Струка. — N.Y.: Quixote, 1969. — 83 с.;

Санов Л. Про духовність «диваків» і відповідальність критики // Літ. Україна. — 1970. — 3 листопада;

Книжковий знак шестидесятників / Передм. М. Вірука. — Бавнд Брук: В-во св. Софії, 1972. — 304 с.;

Кошелівець І. До сучасної літературної ситуації на Україні // Сучасність. — 1973. — Ч. 7/8. — С. 101–112;

Рахманний Р. Баляда про хруща на вишневому зрубі // Наша мета. — Тор. — 1973. — 1 вересня;

Рух шестидесятників // *В. Мороз.* Лекції з історії України. — Тор.: Anabasis magazine, 1982. — С. 7–47;

Пелех У. (Горохович Т.). «Розстріляне відродження» і Шестидесятники в українській літературі // Промінь. — Тор. — 1983. — № 7–8. — С. 5–9; № 9–10. — С. 7–11;

Брюховецька Л. Лицарі духу: Шістдесятники // Укр. культура. — 1992. — № 7. — С. 10–11;

Сверстюк Є. Шістдесятники і Захід // *Сверстюк Є.* Блудні сини України. — К., 1993. — С. 23–32;

Касьянов Г. Шістдесятники. Дисиденти. Неформали. Знайомі незнайомці // Віче. — 1994. — № 10. — С. 106–117; № 11. — С. 138–146;

Івашко В. Міф про Василя Стуса як дзеркало шістдесятників // Світовид. — 1994. — № 3 (16). — С. 104–120;

Шістдесятники // *Г. Касьянов.* Незгодні: Українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років. — К.: Либідь, 1995. — 12–31;

Роженко М. Про феномен українського шістдесятництва // Самостійна Україна. — 1995. — № 3. — С. 8–15;

Зарецький О. Українські шістдесятники і Хрущовська відлига в етнокуль-турному просторі СРСР // Сучасність. — 1995. — Ч. 4. — С. 113–125;

Жулинський М. Люди, що вирвалися із обмежень звичності: Українська інтелігенція періоду хрущовської «відлиги» // Літ. Україна. — 1996. — 3 жовтня;

Богачевська М., Хом'як Р. Наші шістдесяті // Сучасність. — 1996. — Ч. 10. — С. 36–40;

Кириченко С. Люди зі страху: 1972-ий // Молодь України. — 1997. — 11 січня–30 травня;

Мусієнко О. Шістдесятники: звідки вони?: Про одного з фундаторів руху опору в Україні письменника Б. Т. Мар'яна // Пам'ять століть. — 1997. — № 2. — С. 15–27;

Шістдесятництво як явище, його витоки й наслідки // Слово і час. — 1997. — № 8. — С. 40–55;

Сергієнко О. О. Українське шістдесятництво в 1959–1966 рр. // VIII Всеукраїнська наукова конференція «Історичне краєзнавство і культура». — К.–Х.: Наукові доповіді та повідомлення, 1997. — С. 112–114;

Жиленко І. Homo Feriens: Спогади // Сучасність. — 1997. — № 9. — С. 12–87, № 10. — С. 16–70; 1998. — № 9. — С. 12–49, № 10. — С. 44–56; 1999. — № 1. — С. 27–54, № 2. — С. 40–68, № 12. — С. 95–150; 2002. — № 4. — С. 127–146, № 5. — С. 128–153, № 6. — С. 130–140, № 7/8. — С. 119–135, № 9. — С. 118–147; 2003. — № 11. — С. 97–127, № 12. — С. 98–116; 2004. — № 1. — С. 89–97, № 2. — С. 94–118;

Іванисенко В. Животрепетна наша історія шістдесятництва. Родовід і доба: Опозиційний рух і літератра // Київ. — 1998. — № 1/2. — С. 94–100;

Зарецький О. В. Міфологія більшовизму і витоки українського шістдесятництва // Учитель. — 1998. — № 9. — С. 21–25; № 10. — С. 23–28;

Дворко Г. Чебрець на могилу Філера: Спогади про 1960-ті // Сучасність. — 1998. — Ч. 10. — С. 149–154;

Кінець шістдесятництва? // *А. Русначенко.* Національно-визвольний рух в Україні: Середина 1950-х — початок 1990-х років. — К.: В-во ім. О. Теліги, 1998. — С. 190–196;

Зборовська Н. Шістдесятники // Слово і час. — 1999. — № 1. — С. 74–80;

Бажан О. Роль національно-культурних осередків шістдесятників у збереженні історичної та культурної спадщини українського народу в 60-х роках XX ст. // Краєзнавство. — 1999. — № 1/4. — С. 139–142;

Зінькевич Олена. Невідомі шістдесяті // Сучасність. — 1999. — Ч. 4. — С. 104–115;

Масловська Т. Ще раз про шістдесятництво // Слово і час. — 1999. — № 11. — С. 33–37;

Шістдесятництво: Міф і реальність // *В. Медвіль.* — Pro Domo Sua: Щоденник, есе. — К.: Укр. письменник, 1999. — С. 129–143;

Неврлий М. Слов'янський контекст шістдесятництва // Сучасність. — 2000. — Ч. 1. — С. 101–109;

Медвідь Л. Шістдесятництво: Філософія та естетика опору // Молода нація. — 2000. — С. 103–124;

Коцюбинська М. Епістолярна панорама шістдесятих // Київська старовина. — 2000. — № 2. — С. 71–83; № 3. — С. 100–117;

Пахльовська О. Українські шістдесятники: Філософія бунту // Сучасність. — 2000. — Ч. 4. — С. 65–84;

Брюховецька Л. Осмислення закріпаченого духу: Шістдесятників І. Дзюби, Є. Сверстюка, І. Світличного // Кіно–Театр. — 2001. — № 4. — С. 33–34;

Граб О. Шістдесятництво: Витоки й духовні наслідки // Укр. культура: Збірник наукових праць. — Рівне. — 2001. — Вип. 6. –С. 68–76;

Вівчарик М. М. Ідеї української державності в контексті позицій шістдесятників // Укр. суспільство. Друга половина XX ст. Історія та сучасність: Збірник науково-популярних статей. — К. — 2002. — С. 51–71;

Зарецький О.В. Феномен українського шістдесятництва // Роль паризької «Культури» в становленні українсько-польського взаєморозуміння. — К., 2002. — С. 63–72;

Ільницький М. Літературний Львів і шістдесятництво // Дзвін. — 2002. — № 10. — С. 109–120;

Кириченко С. Люди не зі страху: Спогади // Кур'єр Кривбасу. — 2002. — № 152. — С. 94–129, № 153. — С. 66–106, № 154. — С. 136–175, № 155. — С. 85–124, № 156. — С. 91–125; 2003. — № 159. — С. 138–196, № 160. — С. 156–189, № 161. — С. 125–156, № 163. — С. 121–165, № 164. — С. 122–168, № 165. — С. 97—151; 2004. — № 171. — С. 103–145, № 172. — С. 156–192;

Зарецький О. Офіційний та альтернативний дискурси: 1950–80-ті роки в УРСР. — Київ: Фітосоціоцентр, 2003. — 260 с.

Ільницький М. Драма без катарсису: Сторінки літературного життя Львова другої половини XX століття. — Л.: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. — Кн. 2. — 256 с. + 16 с.;

Тарнашинська Л. Шістдесятництво: Філософія покоління як «публічна свідомість» // Літературознавство. — Чц.: Матеріали V конгресу МАУ, 2003. — С. 344–352;

У вирі шістдесятницького руху: Погляд з відстані часу / Упоряд. В. Квітневий. — Л.: Каменяр, 2003. — 127 с.;

Квітневий В. Просвітники національного відродження: Шістдесятники // Дзвін. — 2003. — № 4. — С. 135–140;

Василишин Я. Домінанта національного в боротьбі шістдесятників // Дивослово. — 2003. — № 12. — С. 16–17;

Рубан В. Київська школа: Літературна течія 60-х — 70-х років XX ст. в Україні // Кур'єр Кривбасу. — 2003. — № 168. — С. 142–151;

Обертас О. Зустрічі творчої молоді України з шістдесятниками та колишніми політв'язнями // Укр. самвидав. — 2004. — № 2. — Серпень;

Шістдесятники // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 1013–1118;

Наєнко М. Шістдесятництво: В історії і в сучасності // Літ. Україна. — 2008. — 7, 14, 28 серпня, 4, 11 вересня;

Мачківський М. Згадаймо всіх — поіменно! // Літ. Україна. — 2008. — 13, 20, 27 листопада;

Зінкевич О. Наступ партії на молоду поезію в Україні, Розгром молодої літератури в Україні (1962–63 роки) // Літ. Україна. — 2009. — 9 квітня;

Левицький В. Шістдесятництво: Чи був Post Scriptum? // Літ. Україна. — 2009. — 25 червня;

The Sixtiers: the Literary Generation of the Post-Stalinist Thaw in Ukraine // Америка. — Філ. — 2010. — 9 січня.

ІІ. САМВИДАВ

Самвидав — позацензурне нелегальне видання та поширення у 1960–80-х в СРСР поетичних збірок, альманахів, журналів, окремих творів, звернень, здійснюване машинописним, рукописним чи іншими способами. Самвидав став однією із найголовніших форм вияву протесту тієї частини інтелігенції, шістдесятників, яка виступала проти терору та всеосяжного контролю держави і партії у сфері друкованого та публічного слова. За російським письменником-дисидентом В. Буковським самвидав — це сам пишу, сам рецензую, сам видаю, сам поширюю і сам відсиджую за це в тюрмі.

Самвидав — це світове явище за своїми масштабами й універсальне за своїм призначенням. Воно лежить на перетині багатьох наук: літературознавства, мовознавства, історії, психології, суспільствознавства, політології, культурології тощо. За природою існування це є явищем протиборства опозиційно налаштованої інтелігенції й офіціозу. Воно завжди ставало вимушеним кроком — у нього «заганяли» представників альтернативної культури. Тому під словом «самвидав» варто розуміти не так текст, як специфічний спосіб побутування суспільно значущих непідцензурних документів, який полягає в тому, що тиражування їх відбувається поза авторським контролем у процесі розповсюдження в читацькому середовищі. Автор може лише «запустити текст у самвидав» — а подальше його поширення та існування йому непідвладне і залежить лише від мистецької вартості твору і сміливості «читачів-самвидавників».

Самвидав є загальнолюдським явищем альтернативної культури й літератури як форми опозиційного мислення. Самвидав як культурно-політичне явище, як спосіб правдивого осмислення виникає в різних країнах світу, передусім у тих, що опинилися під гнітом цензури і в тоталітарних системах. В Україні самвидав як форма вільної позацензурної опозиційної літератури має давню історію, це — «захалявна література», «задротяна література», «позацензурні видання», «самсебяиздат», «самиздат», «антирадянська література», «підземна література». В тоталітарних країнах такий вид діяльності перебуває поза законом.

Під словом «самвидав» мається на увазі спосіб висловлювання іншої думки всупереч офіційному накиданню згори та опозиційна категорія, що існує в культурній, політичній, філософській, духовній, літературній сферах. Не всі твори, які були заборонені (напр. тексти з елементами грубої лайки, ксенофобії тощо), можна вважати самвидавом. Слід відрізняти непідцензурну (опозиційну) творчість від нецензурної, забороненої моральноетичними нормами суспільства.

В Україні «захалявна література» виникла ще за часів Т. Шевченка, а «самвидав» виник 1929 р. завдяки І. Багряному, який зумів обійти цензуру та видати свою поему «Аве Марія», зазначивши на книзі абстрактне, неіснуюче видавництво «САМ». Саме цим можна пояснити активне поширення слова «самвидав» у 1960-ті в Україні та витіснення слова «самиздат», чого не відбулося в інших республіках СРСР та країнах Соцтабору (за винятком Польщі).

Український самвидав — це оригінальні твори, написані українською мовою або перекладені з інших мов, які стосувалися нагальних проблем України в складі СРСР у ІІ пол. ХХ ст. (культура, освіта, наука, мистецтво, економіка, мовна політика, русифікація, цензура). Місце написання документів самвидаву, як і національність авторів, не відіграє особливої ролі, оскільки тексти апелювали переважно до громадян України, серед яких масово поширювалися як на сході, так і на заході України.

Самвидав як метод поширення оригінальних творів в умовах тоталітарного суспільства поділяється на «первинний самвидав» та виготовлення різними офіційними й неофіційними методами заборонених книг за кордоном, зокрема іноземних та діаспорних видань, журналів, що виготовлялися в легальних умовах і розповсюджувалися в Україні в оригінальному вигляді чи рукописах — «тамвидав» або «вторинний самвидав».

Фактом поширення документа в самвидаві є широта його розповсюдження в Україні різними механізмами та шляхами, а головне — публікація в закордонній пресі, «тамвидаві» («Смолоскип», «Сучасність», «Визвольний шлях», «Український історик», «Українське слово», «Український самостійник», «Новий шлях», «Нові дні», «Континент»), закордонних збірниках «Широке море України. Документи самвидаву з України», випуски самвидавного журналу «Український вісник», збірниках «Собрание документов самиздата. Архив самиздата», у передачах радіо «Свобода». Важливим свідченням поширення в самвидаві деяких статей є фігурування їх у низці кримінальних звинувачень, висунутих учасникам дисидентського руху, та в спогадах учасників Руху опору.

Поява самвидаву у 60-х минулого століття зумовлена з викриттям культу особи Сталіна, ХХ з'їздом КПРС, демократизацією режиму в тодішньому СРСР. У 1960-х самвидав пов'язується з приходом нового покоління — шістдесятників, яке постало із суспільно-політичних причин: припинення у середині 1950-х масових репресій, процеси реабілітації, розвінчування культу особи Сталіна, часткова лібералізація деяких сфер життя суспільства, передусім духовного. Небажання влади порушувати нагальні культурні, мовні, національні й суспільно-політичні проблеми спричинило відповідну протидію шістдесятників, які шукали шляхів поширення власної думки.

Ця плеяда молодих митців і літераторів виступила за розширення свободи творчості, на захист національної культури, проти русифікації, за оновлення й демократизацію суспільства, у висліді чого сформувалося середовище, в якому зародилася політична опозиція.

З інтелектуального бунту шістдесятників постала нова історична й естетична свідомість української суспільно-політичної думки й літератури — самвидав, який на довгі роки став «трибуною» цілого покоління української інтелігенції й головною інфрастуктурою Руху опору. Автори самвидаву, незважаючи на репресії, прагнули подавати некон'юктурні, оригінальні та об'єктивні оцінки як літературного життя 1960–80-х років, так і суспільно-політичної ситуації в Україні цього періоду.

В самвидавній творчості шістдесятників домінували три теми: національна, духовно-культурна й громадянська. Головним завданням самвидаву було подання об'єктивної інформації про приховувані процеси і явища в українському громадському, літературному та культурному житті. Український самвидав тематично майже завжди зосереджувався на національній проблемі, так він стимулював пробудження національних, волелюбних настроїв інших поневолених народів і відкривав всесоюзному читачеві проблеми, які мусили в майбутньому вирішуватися, насамперед, проблему деімперіалізації свідомості панівної в СРСР нації — російської.

Український самвидав 1960–1980-х років відбувся у кілька етапів. На початку 1960-х розповсюджувалися переважно художні твори, поезія, проза, мемуаристика, щоденники, літературно-критичні статті; усні виступи, які пізніше були записані на папері слухачами; промови, листи-звернення, епістолярії В. Симоненка, В. Стуса, М. Холодного, Л. Костенко, І. Драча, М. Вінграновського, М. Воробйова, В. Голобородька, І. Калинця та інших.

Другий етап розвитку самвидаву припадає на 1963–1965 і характеризується непідконтрольним поширенням документів, що не були надруковані офіційними виданнями, а насамперед — появою переважно анонімної політичної публіцистики, яка саме була розрахована на читацьку аудиторію самвидаву й зачіпала гострі соціальні та національні проблеми. Це була реакція на початки репресій проти інакодумців. Головними рисами самвидаву цього періоду можна вважати: «помічне» оглядання на марксизм; окрім гострої критики і констатації перегинів державної політики пропонувалися цілком конкретні заходи щодо усунення різного типу дискримінацій; інтелектуальний спротив наступу великодержавного шовінізму; закличність, поєднання культурницької й громадянської проблематики, що розширювало коло прибічників українського національного Руху опору й активізувало його.

У середині 1960-х поряд із уже звичним «паперовим» самвидавом набув популярності самвидав «усний» у формі виступів, доповідей, промов, які пізніше, завдяки старанням небайдужих слухачів, з'являлися на папері у вигляді рукописів, фотовідбитків або магнітофонних записів (так званий «магнітіздат»). До «усного» самвидаву як однієї з форм поширення позаофіційної інформації 1963–1965 належать знакові документи: «Симоненко — ідея» Є. Сверстюка; виступ І. Дзюби на вечорі, присвяченому 30-літтю з дня народження В. Симоненка, в Республіканському Будинку літераторів 16 січня 1965 та ін.

У другій половині 1960-х самвидав досяг піку свого поширення та популярності («золотий вік самвидаву»), а масштаби й географія розповсюдження його вражали не лише авторів і читачів самвидаву, а й працівників КДБ. Третім етапом розвитку самвидаву (1965–1972) стала поява багатьох статей з авторськими підписами з перевагою публіцистики, в яких із марксистсько-ленінської позиції робилася спроба проаналізувати гострі питання нашого суспільного життя: історичні, правозахисні, суспільно-політичні проблеми української нації та стан громадянських свобод в УРСР. Найпоширеніші програмові самвидавні документи середини 1960-х — «Класова та національна боротьба на сучасному етапі розвитку людства» та «Сучасний імперіалізм» М. Масютка, «Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюби, «Що і як обстоює Б. Стенчук (66 запитань і зауваг «інтернаціоналістові») В. Чорновола, «Місце в бою чи в розправі» (З приводу статті редактора ж. «Вітчизна» Л. Дмитерка «Місце в бою», про літератора, який опинився по той бік барикади) В. Стуса, «Дванадцять запитань для тих, хто вивчає суспільствознавство», «П'ятдесят років радянської влади на Україні» К. Дасіва, «Відкритий лист депутатам Рад УРСР» А. Коваля (автор В. Лісовий, редактори Є. Пронюк та Ю. Бадзьо) демонструють переорієнтацію українського Руху опору та самвидавної літератури у бік відкритого спротиву й свідчать про бажання частини шістдесятників відійти від вузько літературних питань і спробувати певним чином конкурувати з владою. Гострота висловлювання, однозначність і принциповість авторів, неприйняття нейтральності в самвидавних документах у другій половині 1960-х років свідчать про готовність як авторів, так і читачів самвидаву до переходу в етап протистояння офіційній літературі. Самвидав цього періоду перестав бути анонімним — це період поширення переважно публіцистичних статей та праць з авторськими підписами, а також документів, автори яких не приховували своєї причетності до них. Це період відвертого спротиву системі, коли автори, ставлячи особистий підпис під самвидавним документом, знали, на яку небезпеку наражають себе і свою родину, але все-таки прагнули не ховатися за псевдонімами та анонімністю.

Арешти української інтелігенції 1965 змінили авторів і обличчя самвидаву. «Перша хвиля арештів» замість залякати учасників Руху опору дала імпульс до відкритого протистояння й політизації самвидаву. Частковий розгром інфраструктури самвидаву і перебіг судових процесів спонукали до зміни тактики боротьби. Змінилася й методологія ведення дискусії у самвидавних працях — безпечним вважалося виступати все ж таки з марксистсько-ленінських позицій, що відповідало, до деякої міри, світоглядові авторів та переважної більшості читачів.

Найраціональнішою формою поширення нелегальних документів вважалася «офіціалізація» самвидавних творів через оформлення їх у вигляді петицій, звернень, скарг, протестів, прохань, повідомлень до офіційних інстанцій (переважно найвищого рівня — Уряд, Прокуратура); офіційне пересилання документів до ЦК КПУ чи здача документів-рукописів на зберігання у наукові бібліотеки як депонент з усвідомленням, що влада діє всупереч власним законам і не збирається зважати навіть на Конституції СРСР і УРСР.

Тематично самвидав майже не змінився порівняно з попереднім періодом, оскільки головними проблемами українців у складі СРСР залишалися «вічні» питання національної політики, національного питання, мови, культури, освіти, правозахисту, свобод громадян. Можливо, дещо змінилася лише кількісна картина написаних самвидавних документів на зазначені теми. Протест проти свавільної й агресивної політики КДБ стосовно читачів і авторів самвидаву виливався в сотні самвидавних документів, пов'язаних із правозахисною діяльністю української інтелігенції по обороні своїх друзів-однодумців і відстоюванні елементарних прав та свобод.

Найвагомішою працею укр. самвидаву цього періоду стала книга «Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюби. Велике значення праці І. Дзюби зумовлене тим, що в ній публіцист не лише обмежувався декларативною критикою тоталітарної системи, а й подав поглиблений аналіз її хиб, зумів висловити критичні погляди більшості інтелігенції й тим самим об'єднати політичну опозицію у відстоюванні своїх поглядів.

В цей час з'являються перші «антології» дисидентського руху — збірники самвидавних документів «Правосуддя чи рецидиви терору?» (січень-березень 1966 р.) та «Лихо з розуму (портрети двадцяти «злочинців», квітень 1967 р.)» В. Чорновола.

Ці «антології» поруч із працею І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», памфлетом «З приводу процесу над Погружальським», статтею «Приєднання чи возз'єднання?» М. Брайчевського та есе Є. Сверстюка «Іван Котляревський сміється», «Собор у риштованні» набули великого резонансу в суспільстві та розголосу в світі.

Радикальну течію політичної публіцистики укр. самвидаву цього періоду представляв В. Мороз, який першим описав систему КДБ, її механізми нагнітання жаху у працях «Репортаж із заповідника імені Берії», «Серед снігів», «Хроніка опору», «Мойсей і Датан».

Однак, найпоширенішим жанром політичної публіцистики самвидаву (так званий «інформаційно-протестний самвидав») другої половини 1960-х стали звернення, клопотання, заяви, листи-протести проти репресій, проти закритих судових засідань, проти порушення конституції і «соціалістичної законності» та інших протизаконних дій влади до партійних, юридичних інстанцій, державних установ, Спілки письменників, Спілки художників, у яких порушувалися нагальні проблеми українського суспільства. Ці самвидавні документи мали багатофункціональний характер і залишалися однією з найпоширеніших і актуальних форм опору репресіям аж до кінця 1980-х. Такий вид інтелектуальної діяльності дисидентів не завжди давав позитивні наслідки, а частіше, навпаки, призводив до нових репресій. Найуспішнішими самвидавними протестними кампаніями кінця 1960-х років стали збір підписів під київським «Листом 139-ти» та «Лист творчої молоді м. Дніпропетровська», який підписало понад 300 впливових громадян.

Якщо в 1960-х засобами самвидаву поширювались окремі літературні твори, публіцистичні праці, документи правозахисного руху, то вже на початку 1970-х постало на порядку денному питання про публікацію періодичних позацензурних журналів, які мали містити найпоширеніші матеріали самвидаву, що ходили в списках протягом 1960-х, присвячені широкому колу актуальних в Україні проблем. Так народилася і стала реалізовуватись ідея підготовки «Українського вісника» — першого позацензурного літературно-публіцистичного і правозахисного журналу в Україні.

Після арештів 1972 року самвидав входить у четвертий період свого існування, який тривав до середини 1980-х. Політичний самвидав в Україні майже припинив існування, продовжували поширюватися літературні, напівлегальні публікації релігійно-філософських текстів, документи ДСП («Для служебного пользования»), які не дуже суперечили офіційній ідеології, а також твори російського самвидаву та діаспорних авторів. З діаспорних видань у вужчому колі дисидентів в Україні мали поширення книга І. Кошелівця «Сучасна українська література», Ю. Лавріненка «Розстріляне відродження», видання «Смолоскипа» та «Сучасності».

Поряд із висвітленням звичних для самвидаву тем, що стосувалися захисту української мови, культури, найбільшу його частку складав інформаційно-протестний самвидав та правозахисні документи: меморандуми Української Гельсінської Групи, листи-протести, листи-заяви, петиції, інформація про переслідування та умови утримання політв'язнів у тюрмах,

виправно-трудових таборах і психіатричних лікарнях, стенографічні записи допитів і судових процесів тощо.

За період з 1962 до кінця 1980-х у самвидаві з'явилося понад 500 різноманітних досліджень і статей з літературних, економічних, політичних і філософських питань, у яких з різних позицій критикувалося історичний досвід соціалістичного будівництва в Радянському Союзі, зазнавали ревізії внутрішня і зовнішня політика КПРС, висувалися програми опозиційної діяльності.

Самвидав виготовлявся за допомогою різних технічних засобів: переписування, розмноження на друкарській машинці, «Ері», шапірографі, ручних ротаторах. Документи передавалися з рук до рук, через однодумців, знайомих, поштою, підкидуванням у людних місцях. Були спроби поширення аудіосамвидаву та документів, записаних на вінілові рентгенівські знімки, які робили людям у звичайних лікарнях (так званий «самвидав на кістках»). Інший спосіб — це надсилання поштою з різних зх країн на різні адреси письменників і політичних діячів України бюлетеня «Облога» з матеріалами самвидаву, що підготовляв і розсилав «Смолоскип».

Самвидав набув таких масштабів і довіри в суспільстві, що влада запровадила такі самі «самвидавні механізми» поширення власних ідей, а часом просто наклепів на опозиціонерів, що набули в народі назви «кагебістський самвидав».

Безперечно, не всі твори самвидаву були бездоганні з мистецького чи літературного боку. Але в 1960-ті роки вони були затаєним голосом громадської думки, вони явно вирізнялися й їх одразу ж упізнавали, вони були новим кроком до нового суспільства — без цензури, без обмежень, без страху, що й було вираженням моральної сили Дисидентського руху.

Сила самвидаву полягає в тому, що він не мав цензури. Критерієм вартісності документу були винятково уподобання читача, який ставав стихійним поширювачем позаофіційної літератури.

Поширенням та виготовленням самвидаву займалася переважно інтелігенція та студентство, а також найактивніші діячі Руху опору: робітники, військові, селяни — тобто частина опозиційно налаштованого суспільства різного соціального стану і віку. До ширших кіл громадськості самвидав доходив завдяки передачам закордонних радіостанцій «Свобода», «Голос Америки» та ін. Самвидавні видання також поширювалися через західну українську періодику (журнали «Смолоскип», «Сучасність») і були джерелом об'єктивної інформації про ситуацію в Україні для діаспори. Одним із найактивніших поширювачів самвидаву серед української діаспори був засновник видавництва «Смолоскип» О. Зінкевич.

До самвидаву в Україні були причетними декілька сотень тисяч людей (читачі та поширювачі), близько 2 тис. осіб — автори документів та підписанти протестних кампаній. Самвидав поширювався по всій території України переважно у великих містах: Києві, Львові, Дніпропетровську, Одесі, Харкові, Житомирі, Донецьку.

Авторами творів українського самвидаву були люди різних національностей (українці, росіяни, вірмени, євреї, татари) та професій (історики, юристи, філософи, філологи, літературні критики, військові, психологи, журналісти, публіцисти, робітники, прозаїки, вчителі, лікарі, інженери, художники, перекладачі, службовці, робітники, священики). Серед них — Л. Костенко, В. Симоненко, Г. Чубай, М. Холодний, Ірина Стасів-Калинець, Є. Сверстюк, І. Дзюба, В. Мороз, В. Чорновіл, М. Масютко, І. Світличний, С. Караванський, І. Гель, В. Лісовий, Ю. Бадзьо, О. Тихий, Ю. Литвин, В. Овсієнко, В. Стус, З. Красівський, Б. і М. Горині, В. Барладяну, М. Маринович, В. Лісовий, Є. Пронюк, М. Бериславський, Ігор Калинець, П. Розумний, Й. Тереля, Д. Шумук, С. Ґлузман, Й. Зісельс, М. Джемілєв, А. Шевчук, П. Григоренко, Г. Алтунян, А. Горська, Н. Світлична, Л. Лук'яненко, Л. Плющ, В. Романюк та багато інших знаних і незнаних борців за свободу слова й творчості в тоталітарному СРСР. Це були люди, які символізували національно-культурне відродження 1960-х, його спадкоємність і життєву силу.

Наприкінці 1980-х із запровадженням політики гласності та послабленням репресивного тиску, під час Перебудови самвидав почав знову активно продукуватися. Почали виходити машинописні журнали «Кафедра» (ред. М. Осадчий), альманах «Євшан» (редактори Ірина Стасів-Калинець, В. Стецюк, Ігор Калинець), «Пороги» (ред. І. Сокульський), відновив свою діяльність «Український вісник». Згодом самвидав як спосіб поширення суспільно важливої інформації перейшов у новий вимір — у видавання неформальної, незалежної преси кінця 1980-х, яка переважно друкувалася у країнах Прибалтики і завозилась в Україну.

Самвидав виконав свою історичну місію, ставши одним із важливих чинників формування суспільно-політичного життя 1960–80-х і заклавши основи свободи слова й творчості незалежної України. Незважаючи на рішучу протидію владних структур, самвидав у 1960–80-х залишався помітним фактором, що впливав на суспільно-політичну ситуацію в республіці, сприяв консолідації та взаєморозумінню національно-патріотичних сил в умовах тоталітарної системи, показував конкретні шляхи реалізації національної ідеї, які полягали у збереженні й піднесенні багатовікових народних традицій, пропаганді кращих зразків культурної спадщини, створенні необхідних умов для формування і ствердження української державності. Самви-

давні автори після доби спустошення соціалістичного реалізму повільно, але вперто поверталися до справжнього мистецтва слова, намагаючись вести інтелектуальну дискусію з режимом. Самвидав зумів побороти державну монополію на поширення правдивої інформації та став суттєвим конкурентом офіційним виданням з правдивого осмислення й показу світу. Якби опозиційні українські автори мали можливість розвиватися, не будучи обмеженими політичними втручаннями, Україна могла б пишатися першокласними поетами, письменниками, художниками, критиками, публіцистами, яких так бракує сучасній літературі всього світу.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Украинский самиздат (На украинском языке) // Собрание документов самиздата. — Мюн.: Исследовательний отдел Радиостанции Свобода, 1973. — Т. 18. — АС 900–999;

Samizdat: Voices of the Soviet oppositon. — N.-Y.: Monad Press, 1974. — 464 с.;

По страницам самиздата / Упоряд. К. Г. Мяло. — Мос.: Молодая гвардия, 1990. — 300 с.;

Даниэль А. Самиздат: Поиски определения // Карта. — 1995. — № 5. — С. 28–34;

Самиздат века / Упоряд. А.И. Стреляный, Г.В. Сапгир, В.С. Бахтин, Н.Г. Ордынский. — Мін.–Мос.: Полифакт, 1997. — 1056 с.;

Рябчук М. «І це вони запрещали?»: Самвидав як явище популяризації культури // Сучасність. — 1998. — Ч. 1. — С. 113–125;

Бажан О. «Самвидав» як засіб поширення об'єктивної інформації про Україну в 60–80-х роках // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. — 1998. — № 1/2. — С. 357–365;

Білецький М. Як готувався «Київський лист» // Сучасність. — 1999. — Ч. 1. — С. 32–44;

Світличний І. Коли і як виник «Самвидав» // Літ. Україна. — 1999. — 23 вересня;

Samizdat — alternative Kultur in Zentral Osteuropa: Die 1960-er bis 1980-er Jahre. — Forschungsstelle Osteuropa an der Universitat Bremen. — Bremen: Ed. Temmen Verlag, 2000. — 472 с.;

Лосев Л. Крестный отец самиздата. — Екатеринбург: У-Фактория, 2000. — 624 с.;

Обертас О. Український літературний самвидав 1960-х років // Молода нація. — 2001. — № 2. — С. 103–111;

Суетнов А. Бессмертный самиздат // Независимая газета. — 2001. — 27 липня;

Неформальна преса в Україні (1988–1991): Каталог за матеріалами газетних фондів Національної бібліотеки ім. В.І. Вернадського / Упоряд. Т. Борисенко, О. Залізнюк, О. Обертас. — К.: Смолоскип, 2001. — 141 с.;

Обертас О. Український літературний самвидав 1960-х: Причини виникнення і розвиток // Літературознавчі обрії. Праці молодих учених України. — К., 2002. — Вип. 3. — С. 110–114;

Шелест Ю. Захалявна історія шістдесятих // Літ. Україна. — 2002. — 10 жовтня;

Зінкевич О. Як діставався «самвидав» на Захід // Укр. самвидав. — 2003. — № 2–3. — Червень;

Обертас О. До витоків українського самвидаву // Молода нація. — 2003. — № 2 (27). — С. 45–59;

Обертас О.Є. Політична публіцистика українського самвидву 1960-х років: Резистанс тоталітаризмові — передумови та провідні ідеї // Літературознавчі обрії. Праці молодих вчених України. — К., 2003. — Вип. 4. — С. 207–214;

Обертас О.Є. Літературні джерела українського самвидаву // Слово і час. — 2003. — № 8. — С. 80–87;

Обертас О.Є. Термін «самвидав»: походження і значення // Дивослово. — 2003. — № 8. — С. 7–9;

Бунт покоління: Розмови з українськими інтелектуалами записали й прокоментували Б. Бердиховська та О. Гнатюк (Інтерв'ю з Є. Сверстюком, І. Дзюбою, М. Коцюбинською, М. Горинем, М. Рябчуком. — К.: Дух і літера, 2004. — 344 с.;

Антология самиздата: Неподцензурная литература СРСР. 1950-е — 1980-е. В 3-х томах // Гол. редактор В.В. Игрунова. — М.: Международный институт гуманитарно-политических исследований, 2005. — Том 1–3;

Обертас О.Є. Український самвидав 1960-х рр.: Літературна критика та публіцистика. — К.: Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України, 2007. — 18 с.

Обертас О. Український самвидав / Передмова М. Коцюбинської, післямова О. Зінкевича. — К.: Смолоскип, 2010. — 300 с.

СКАНУВАННЯ
AndriyDM

III. ДИСИДЕНТИ

Після десятиліть терору в атмосфері жорсткого контролю й за всіх наявних засобів ідеологічного впливу в 1960-х у СРСР виникло унікальне явище, коли політику уряду та офіційну комуністичну ідеологію стала відкрито критикувати невеличка, але дедалі більша кількість людей, яких зазвичай називали дисидентами (від лат. dissidens — незгідний) і які вимагали ширших громадянських, релігійних і національних прав та свобод. Збільшення кількості осіб, які у 1960–80-х рр. відкрито висловлювали незгоду з офіційною ідеологією та політикою, і тих, що так чи інакше солідаризувалися з ними, дало підставу говорити про Дисидентський рух, Рух опору чи Правозахисний рух в СРСР. Найбільшого поширення Дисидентський рух набув в Україні, Росії, Естонії, Латвії, Литві та меншою мірою у Вірменії та Грузії.

Дисидентський рух розвивався у СРСР трьома шляхами, що часто перехрещувалися. Завдяки легшому доступу до західних журналістів найбільш відомим у світі був московський правозахисний (або демократичний) рух, що переважно складався з представників російської інтелігенції (О. Солженіцин, А. Сахаров, А. Алексеєва та ін). Іншою формою «антигромадської поведінки» був релігійний активізм. Українці (напр., ген. П. Григоренко) також брали активну участь у загальносоюзному та російському Русі опору. В Україні, як і в інших неросійських республіках, дисидентство, передусім, викристалізовувалося у змаганнях за національні й громадянські права, а також за релігійну свободу.

До зародження дисидентства, як і шістдесятництва, в Україні та СРСР спричинився насамперед політичний курс радянського керівництва з 1956 — «хрущовська відлига». Часткові викриття злочинів сталінської доби (десталінізація) спричинили розчарування та скептицизм, а спроба Л. Брежнєва обмежити лібералізацію зумовила протести й опозиційне ставлення населення, особливо інтелігенції. Розвиток дисидентства був тісно пов'язаний із поглибленням кризи радянського суспільства, що поширилася на всі сфери життя — політику, економіку, соціальні відносини, ідеологію, культуру. Це схиляло до підтримки вимог дисидентів надати Україні більшу політичну та економічну самостійність.

У 1960–80-ті суспільно-політичне життя в Україні розвивалося надзвичайно суперечливо. З одного боку — наступ партапарату, його ідеології, з іншого — виявлення національної свідомості. Розвиток культурного життя теж був суперечливим: усе менше ставало шкіл з українською мовою навчання. Офіційна влада посилено стимулювала процес русифікації. Освіта перебувала у стані постійного експериментування, політизації, пристосування

до потреб «комуністичного будівництва». Помітний вплив на формування інакодумства справили також зовнішні фактори: антикомуністичні виступи у країнах «соціалістичного табору», зокрема в Угорщині, Польщі, НДР, Чехословаччині, та розгортання світового правозахисного руху.

Дисидентський рух хоча й містив політичний складник, але його підґрунтям був інтелектуально-культурний рух. Українська інтелігенція, скориставшись процесом десталінізації, започаткувала нову спробу національно-культурного відродження, названого рухом шістдесятників. Цим словом стали називати тих представників творчої інтелігенції, які намагались модернізувати українську культуру і мали мужність чинити опір владі, що кваліфікувала їхню творчість як ідеологічно ворожу. Це призвело до поєднання інтелектуально-культурного руху з громадянсько-політичною дією, що дає підставу називати Дисидентський рух Рухом опору російському шовінізмові та комуністичному тоталітаризмові.

Українські дисиденти мали цілком відмінні погляди. Переважно вони закликали до проведення в СРСР реформ, а не до революції чи відокремлення України, й виступали проти національних репресій в Україні та за громадянські права в СРСР. Політичним позиціям Руху опору притаманні ідеї гуманізму, політичної та соціальної демократії, особистої та національної свободи. У центрі мислення учасників Руху опору була людина, її гідність, її право вільно розвиватися, право особи і право націй на самовизначення. Метою Руху опору була українська демократична самостійна держава, в якій би всі громадяни користувалися політичними правами й самі визначали напрям економічного і політичного розвитку держави. У галузі міжнаціональних відносин Рух опору засуджував шовінізм та імперіалізм і проповідував шанування прав інших народів та співпрацю з ними: поцінування культурної самобутності української нації ґрунтувалося на універсальній настанові пошанування культурного розмаїття світу й, відповідно, поваги до будь-якої іншої нації і культурної самобутності національних меншин. Повага до інших націй та захист прав національних меншин забезпечила солідарність представників різних націй в українському Дисидентському русі — євреїв, кримських татар, білорусів.

Учасники Дисидентського руху поділялися на дві групи. Перша відкрито критикувала офіційну ідеологію та політику — письмово або усно, а друга — виготовляла, переховувала та поширювала позацензурну літературу, самвидав. Ці дві групи діяли в оточенні «пасивних» учасників — тих, які знали про діяльність дисидентів, спілкувалися з ними, симпатизували їхнім ідеям та були читачами й поширювачами самвидаву.

Дисиденти діяли переважно в Києві та Львові й нерідко походили з селянських родин з різних регіонів України. Більшість складали східні українці, проте багато з них мали зв'язки із Зх Україною, де свого часу

навчалися чи працювали. В Зх Україні Дисидентський рух переважно набував форми національно-визвольного руху, а на Сх Україні національний і релігійний рухи поєднувалися з правозахисним.

В Україні протягом 1960–80-х налічувалося не більше тисячі активних дисидентів, проте їх підтримувало й співчувало їм — багато тисяч. За даними самвидавних документів у Русі опору брали активну участь близько 600 осіб (кількість учасників масових демонстрацій — кілька тисяч, кількість читачів та поширювачів самвидаву — кілька сотень тисяч), здебільшого представники професійної інтелігенції, робітники, вчені, письменники, студенти, митці, священники, селяни; переважно молодь і люди середнього віку, зі значною участю жінок.

Учасники дисидентського руху вважали методи діяльності Руху опору легальними, спрямованими на дотримання державних законів і Конституції, які визначають громадянські та національні права і УРСР в СРСР. Учасники Дисидентського руху часто посилалися на принципи так званої ленінської національної політики. Проте після арештів і судів 1972–1973 помітною стала часткова радикалізація поглядів, тенденції до нелегальної діяльності.

1960 осередок укр. дисидентів складали переважно шістдесятники: Л. Костенко, В. Симоненко, І. Драч, І. Світличний, Є. Сверстюк, М. Вінграновський, А. Горська, І. Дзюба, В. Чорновіл, В. Стус, М. Осадчий, Ігор та Ірина Калинці, І. Гель, Богдан та Михайло Горині та ін. Найвпливовішими постатями в укр. Дисидентському русі були І. Світличний, І. Дзюба, В. Чорновіл, Є. Сверстюк, Ю. Бадзьо, але Дисидентський рух не був централізованим і складався з низки осередків, у яких люди були об'єднані особистими, професійними, релігійними, сімейними чи місцевими стосунками.

Створення та поширення самвидавної літератури (книг, статей, петицій, протестів, заяв) стало основною формою діяльності Дисидентського руху. Твір І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», книга В. Чорновола «Лихо з розуму», стаття М. Брайчевського «Возз'єднання чи приєднання?», статті Є. Сверстюка, позацензурні поезії В. Симоненка, М. Холодного, І. Драча, Л. Костенко, статті В. Мороза, різного типу звернення і протести, інформації про переслідування та умови утримання політв'язнів у таборах, редагований В. Чорноволом позацензурний журнал «Український вісник» складали основну масу української літератури, що поширювалась представниками Руху опору в самвидаві. До цього потрібно додати твори російського самвидаву, що поширювались в Україні. З діаспорних видань у вужчому колі мали поширення книга І. Кошелівця «Сучасна українська література», Ю. Лавріненка «Розстріляне відродження», видання «Смолоскипа» та «Сучасності». Інша форма діяльності Руху опору — проведення творчих вечорів, демонстрацій та маніфестацій 22 травня біля пам'ятника Т. Шев-

ченкові у Києві, у день його перепоховання в Україні. Протестні акції проти правопорушень проводили також учасники Руху опору, що перебували у в'язницях та концтаборах. Український Дисидентський рух виступав також в обороні національних меншостей України (кримських татар, євреїв).

Поряд зі стихійними формами Дисидентського руху існували спроби організованих акцій. 1959 «Група юристів» на чолі з Л. Лук'яненком розробила проект програми Української робітничо-селянської спілки, в якій ішлося про законний вихід УРСР зі складу СРСР. З 1957 до 1967 в Зх Україні діяли також інші малі нелегальні групи: Об'єднана партія визволення України (ОПВУ), Український національний комітет (УНК), Український національний фронт (УНФ) та деякі інші й менші за своїм характером і можливостями впливу.

Протестні акції проти порушень законів, антиукраїнського курсу національної політики, в обороні заарештованих, а також в обороні національних прав українського народу набрали в 1960–1980-х роках активного поширення, і участь у них брали різні прошарки населення. Масштаби Руху опору турбували владу. Ідеологічний і адміністративний тиск на радикальну частину шістдесятників не давав результату, і влада перейшла до репресій. Перша хвиля арештів відбулася в серпні–вересні 1965 р. Було заарештовано 25 осіб (серед них 7 киян), хто протестував особливо голосно. Листи-звернення та листи-петиції до УРСР та СРСР стали однією з найпоширеніших форм протесту членів Руху опору в той час.

На початку 1970-х дисидентство стало впливовим чинником політичного життя в Україні. Активні дії правозахисників усе частіше ставали відомими на Заході, повідомлення про них усе масовіше потрапляли на сторінки іноземної преси. Хоч КДБ й зміг обмежити розповсюдження самвидавних матеріалів в Україні, йому не під силу було запобігти їх проникненню на Захід. Там за допомогою української діаспори документи самвидаву публікувалися й пропагувалися, що викликало у рад. властей невдоволення.

1972 влада розпочала масивний погром опозиційної інтелігенції (друга хвиля арештів), що призвело до арешту сотень осіб і набагато суворіших вироків, ніж 1965–1966. У січні 1972 було заарештовано близько 20 найпомітніших учасників Дисидентського руху (зокрема, В. Чорновола, Є. Сверстюка, І. Світличного, І. Дзюбу, М. Осадчого, В. Стуса та ін.). А загалом протягом 1972 було заарештовано близько 100 осіб, засуджено 89 дисидентів. Крім цього було залучено систему «каральної медицини»: деяких опозиціонерів, яких було складно звинуватити у порушенні відповідних статей кримінального кодексу, оголошували божевільними та ув'язнювали у психіатричних лікарнях спеціального типу. Позасудових переслідувань (позбавлення роботи, виключення з партії) зазнали тисячі людей, яких підозрювали в «неблагонадійності». Чистка торкнулася не тільки науко-

вих і культурних закладів, а й сільської інтелігенції, партійних і радянських працівників. Великих масштабів набуло таємне і явне стеження, перехоплення листів, прослуховування телефонних розмов. Одночасно почалася нова хвиля русифікації. Ця хвиля переслідувань, що нагадувала сталінські часи, травмувала ціле покоління української інтелігенції та змусила багатьох відійти від Руху опору.

Відповіддю на репресії стало активне поширення дисидентського політичного самвидаву та листів-протестів. Дисидентами (а пізніше — політв'язнями) стала найстійкіша частина шістдесятників. Інші або самоізолювалися від активного культурного життя, або пішли на компроміс із владою, вважаючи це єдиним способом продовжити власну творчість і не потрапити до в'язниці.

Масові репресії 1972 на деякий час паралізували активність дисидентів. Нечисленні, але й далі сповнені рішучості дисиденти 1975 отримали новий імпульс до діяльності — СРСР підписав Гельсінську угоду й офіційно погодився шанувати громадянські права. Дисиденти по всьому СРСР стали організувати відкриті й, на їхню думку, юридично легальні групи, завдання яких полягало в тому, щоб наглядати за дотриманням владою громадянських прав. Гельсінську групу було засновано в Москві у травні 1976. Незабаром, у листопаді 1976 р., в Києві з'явилася Українська громадська група сприяння виконанню гельсінських угод (Українська Гельсінська Група). Ініціаторами її створення стали М. Руденко, О. Бердник, О. Мешко, Л. Лук'яненко, Н. Строката, П. Григоренко (Москва). Поступово багато найпослідовніших учасників Дисидентського руху стали членами УГГ, оскільки визнання особистих прав людини було важливим складником того інтелектуально-культурного руху 1960-х, з якого виростав і яким живився Дисидентський рух.

Гельсінський етап дисидентства в Україні означав прийняття національним рухом правозахисних методів і форм. Ідея прав людини виявилася близькою українській нонконформістській інтелігенції: для «культурників» вона була органічною, а «політики» використовували мову і форму правозахисної ідеології, зрозумілі Заходу, щоб залучити більшу увагу і підтримку українським національним проблемам.

Українську Гельсінську Групу відрізняли від попередніх етапів Дисидентського руху дві важливі риси. Перша полягала в тому, що Група являла собою відкриту громадську організацію, яка хоч і не була прорежимною, проте вважала, що має законне право на існування. Іншою безпрецедентною рисою були контакти з аналогічними групами по всьому СРСР (Росія, Литва, Грузія, Вірменія) з метою «інтернаціоналізувати» захист громадянських і національних прав. У програмних заявах Групи явно проступало й нове мислення. Дисиденти наголошували на застосуванні легальних ме-

тодів, убачаючи вирішення суспільних проблем у дотриманні законів узагалі й поважанні прав людини зокрема. Тому члени Групи часто називали свою діяльність Правозахисним рухом. Але ні поміркованість Гельсінської групи, ні вимоги Заходу дотримуватися зобов'язань, що їх на себе взяв СРСР Гельсінкською угодою, не перешкодили радянській владі знову влаштувати дисидентам погром. До 1980 р. 39 членів УГГ із 41 отримали терміни ув'язнення від 10 до 15 років. Решту було вислано з України. Деяким, аби заспокоїти світову громадську думку, дозволили емігрувати.

Діяльність УГГ свідчила про перехід Дисидентського руху в нову, зрілішу стадію — стадію, яка вирізнялася сформованою організаційною структурою й чітко окресленою політичною програмою, відстоюванням, насамперед, національних прав. У документах Дисидентського руху все частіше звучала вимога виходу України зі складу СРСР і створення незалежної демократичної української держави.

До українського Дисидентського руху також приєднувалися деякі особи з Руху опору інших національностей та релігійних рухів, що зазнавали переслідувань (віруючі УГКЦ, УАПЦ, ЄХБ, П'ятдесятники, Адвентисти, Свідки Єгови), з руху кримських татар (головною метою якого було повернення народу в Крим), з єврейського руху (він ставив собі за мету право на виїзд з СРСР), російського руху, що солідаризувався з російським рухом опору в Росії. Дисиденти цих рухів прийняли форму петицій, протестів проти порушень свободи совісті та релігії, переконань та напівлегальної діяльності.

На початку 1980-х в Україні Дисидентський рух було практично паралізовано: майже всі активні члени Дисидентського руху були ув'язнені.

Рух опору 1960-80-х рр. в Україні набув широкого розголосу в СРСР та за кордоном. Найважливіші публікації дисидентів потрапили за кордон і були перекладені іноземними мовами. Гуманістичні політичні позиції руху здобули йому прихильне ставлення як в Україні, так і в демократичних колах світу. Завдяки самовідданій боротьбі дисидентів у громадській свідомості поступово стверджувалася думка, що український народ є не просто придатком до «великого брата», що можливе створення незалежної держави.

Однак, незважаючи на всю відвагу, натхненність та ідеалізм дисидентів цей рух не набув широкої підтримки в Україні. Однією з причин цього стало те, що, крім засудження режиму й вимог дотримуватися законів, дисиденти не сформулювали виразної політичної програми. Питання, які вони порушували, не були проблемами щоденного життя, що хвилюють більшість населення. Але головною причиною труднощів Дисидентського руху була природа комуністичної системи та КДБ, що протистояла дисидентам. Володіючи монополією на засоби комунікації, радянський режим усіляко перешкоджав поширенню інформації про дисидентів серед громадськості. Вла-

да намагалася ізолювати дисидентів від суспільства й, застосовуючи до них методи дедалі більшого тиску, змусити їх каятися або мовчати. Знищуючи кількох, КДБ вдавалося залякати багатьох симпатиків Дисидентського руху.

З початком та розгортанням Перебудови тиск з боку держави на суспільно-культурну сторону життя громадян СРСР було поступово знято. Однією з важливих особливостей українського Дисидентського руху є той факт, що чимало колишніх дисидентів, повернувшись у 1987–1989 з ув'язнення і заслання, стала активними учасниками політичного життя України кінця 80-х — 90-х років XX ст.

Дисидентський рух в Україні став невід'ємною частиною загальнолюдської боротьби за дотримання прав та свобод. Він виник на ґрунті національно-визвольного руху та опозиційного комуністичній ідеології інакодумства, поставленого тоталітарною державою поза законом, із суспільної необхідності захищати права людини від постійних порушень їх із боку держави — у соціально-економічній, національно-культурній, релігійній сферах. Дисидентський рух став особливим періодом національно-визвольного руху, його роль в утворенні сучасної української незалежної держави була вирішальною.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Zinkewych O.* Svitlychny and Dzyuba: Ukrainian Writers under Fire. — Tor.–Balt.: Smoloskyp, 1968. — 52 с.;

Human Courage and Dignity: World Press on Current Events in Ukraine. — Mel.: Federation of Ukrainian Associations in Australia, 1968. — 60 с.;

Communist Russia Tramples Human Rights in Ukraine. — N.Y.: Ukrainian Congress Committee, 1968. — 15 с.;

Українські юристи під судом КГБ. — Мюн.: Сучасність, 1969. — 107 с.;

Strauss W. Trotz allen wir werden siegen. — Germany: J. F. Lebmans Verlag, 1969. — 182 с.;

Українська інтелігенція під судом КГБ: Матеріяли з процесів В. Чорновола, М. Масютка, М. Озерного та ін. — Мюн.: Сучасність, 1970. — 248 с.;

Ferment in Ukraine / Упоряд. M. Browne (В. Свобода), передм. M. Hayward. — N.Y.: Prager Publishers, 1971. — 267 с.;

Birch J. The Ukrainian Nationalist Movement in the USSR Since 1956. — Lon., 1971. — 48 с.;

АБВ. «Дисиденти України, що шанують закони» // Свобода. — 1972. — 30, 31 березня;

Сосновський М. Рух опору в Україні // Альманах УНС. — Дж. Сіті, США, 1975. — С. 47–61;

Шулькевич В. За Україну, за її волю: Дзвін пам'яті (Українські політв'язні в СРСР) // Альманах УНС. — Дж. Сіті, США, 1976. — С. 207–256;

Левчук Д. «Самосвідомість» московських дисидентів-демократів // Америка. — 1976. — 20, 27 листопада, 4 грудня;

Inside Soviet Prisons: Documents of the Struggle for Human Rights and National Rights in the USSR. — N.Y.: Committee for the Defense of Soviet Political Prisoners, 1976. — 72 с.;

Dissent in Ukraine: The Ukrainian Herald, Issue VI / Перекл. на англ. Л. Джонс і Б. Ясеня (Ю. Саєвича). — Балт.–Тор.: Смолоскип, 1977. — 215 с.;

Український Правозахисний Рух: Документи і матеріяли Української громадської групи сприяння виконаню гельсінських угод / Упоряд. О. Зінкевич, передм. А. Зваруна. — Тор.–Балт.: Смолоскип, 1978. — 478 с.;

The Human Rights Handbook: A Guide to British and American International Human Rights Organizations / Упоряд. M. Garling. — Lon.: Writers and Scholars Educational Trust, 1979. — 299 с.;

Farmer K. Ukrainian Nationalism in the Post-Stalin Era: Myth, Symbol and Ideology in Soviet Nationalities Policy. — The Hague–Boston–London, 1980;

The Human Rights Movement in Ukraine: Documents of the Ukrainain Helsinki Group, 1976–1980 / Перекл. на англ. Б. Ясеня (Ю. Саєвича) і Л. Верби (Л. Стець), передм. А. Зваруна, вступне слово Н. Строкатої-Караванської. — Балт.–Тор.: Смолоскип, 1980. — 277 с.;

Human Rights Internet Reporter. — Wash.: Human Rights Internet, 1981. — 448 с.;

Ethnocide of Ukrainians in the USSR: The Ukrainian Herald, Issue VII–VIII / Перекл. на англ. О. Сацюк і Б. Ясеня (Ю. Саєвича), передм. Р. Конквеста. — Балт.–Тор.: Смолоскип, 1981. — 209 с.;

Українські політв'язні в СРСР / Упоряд. М. Гарасовська. — Балт.–Тор.: Смолоскип 1982. — 204 с.;

Ukraine after Shelest / Упорядн. Б. Кравченко. — Edm.: CIUS, 1983. — 119 с.;

Українська Гельсінська Група: 1978–1982. Документи і матеріяли / Упоряд. О. Зінкевич. — Балт.–Тор.: Смолоскип, 1983. — 998 с.;

Prisoners in 1985 / Упоряд. Shinichi Masagaki. — Tokyo: «Samizdat», Soviet Inner Report, Inc., 1985. — 23 с.;

Rudnytsky I. L. The Political Thought of Soviet Ukrainian Dissidents // Essays in Modern Ukrainian History. — Edm., 1987. — С. 477–487;

Bilocerkowycz J. Soviet Ukrainian Dissent: A Study of Political Alienation. — Boulder –Lon., 1988. — 242 с.;

Алексеева А. История инакомыслия в СССР: Новейший период. — Вильнюс–Москва: Весть, 1992. — 352 с.;

Зайцев Ю. Дисиденти: Опозиційний рух 60–80-х рр. // Сторінки історії України: XX століття. — К., 1992. — 195–235 с.;

Касьянов Г. Незгодні: Українська інтелігенція в Русі Опору 1960–80-х рр. — К.: Либідь, 1993. — 224 с.,

Вол Б.Д. З досвіду дисидентського руху за незалежність України // Укр. державність: Історія і сучасність. — К., 1993. — 311–312 с.;

Зайцев Ю. Державницькі ідеї українських дисидентів // Укр. державність: Історія і сучасність. — К., 1993. — С. 313–314;

Політична думка українських підрадянських дисидентів // *І. Лисяк-Рудницький.* Історичні есе. У 2-х томах. — К., 1994. — Т. 2. — С. 477–488;

Коляда І. Студентський рух в Україні: Кінець 80-х — початок 90-х років XX ст. — К.: Київський державний університетт ім. Т. Г. Шевченка, 1994. — 22 с.;

Курносов Ю.О. Інакомислення в Україні: 60-ті роки — перша половина 80-х рр. XX ст. — К.: Інститут історії України НАН України, 1994. — 222 с.;

Зайцев Ю. Дисиденти: Нарис історії української опозиції 1959–1991 рр. // Молодь України. — 1995. — 21, 23, 24, 28, 30 березня; 4, 6, 11 квітня;

Шевчук В.П. Національно-державне відродження України в поглядах українських дисидентів // Державна ідеологія в сучасній Україні. — К., 1995. — С. 25–28;

Лассан Э. Дискурс власти и инакомыслия в СССР: когнитивно-риторический анализ. — Вільнюс, 1995. — 232 с.;

Бажан О.Г. Переслідування інакодумства в Центральній Україні у 60–80-х рр. // Історія України: Маловідомі імена, події, факти. — К., 1996. — Збірник, вип. 1. — С. 422–432;

Курносов Ю.О. Нові форми українського руху опору: 60-ті роки. — Україна XX ст.: Культура, ідеологія, політика. — К., 1996. — Збірник, вип. 2. — С. 172–191;

Бажан О.Г. Переслідування інакодумства на Житомирщині в другій половині 50–80-х років // Житомирщина крізь призму століть. — Ж.: Журфонд, 1997. — С. 91–93;

Бажан О.Г. Культурні ініціативи українських дисидентів по збереженню національної культурної спадщини в 60–80-х рр. // Історичне краєзнавство і культура: VIII Всеукраїнська наукова конференція. — К.–Х., 1997. — Збірник, ч. 1. — С. 314–317;

Шевчук О.А. Український національно-культурний рух: Друга половина 50-х — початок 90-х рр. // VIII Всеукраїнська наукова конференція «Історичне краєзнавство і культура». — К.–Х.: Інститут історії України НАН України, 1997. — Ч. 2. — С. 352–354;

Прокопчук В. Демократичні витоки українського правозахисного руху: Кінець 50-х — перша половина 70-х рр. // Науковий вісник ВДУ: Історія. — 1997. — № 3. — С. 9–12;

Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні: Середина 1950-х — початок 1990-х років. — К.: В-во ім. О. Теліги. — 1998. — 720 с.;

Бажан О. Культурно-просвітницький рух як одна з форм опору політиці русифікації України в 60–80-х рр. // Наукові записки: Історія. — К.: Нац. університет «Києво-Могилянська академія», 1998. — Т. 3. — С. 123–127;

Русначенко А. Розумом і серцем: Українська суспільно–політична думка 1940–1980-х років. — К.: Києво-Могилянська академія, 1999. — 324 с.;

Шейміна Н.М. Трагічні форми протесту в історії дисидентського руху на Україні в 60–70-ті роки // Історія України: Маловідомі імена, події,факти. — К., 1999. — Вип. 8. — С. 322–325;

Бажан О.Г. Дисидентський рух на Дніпропетровщині в 1960–80-х роках // Історія України: Маловідомі імена, події,факти. — К., 1999. — Вип. 8. — С. 326–332;

Горбач С.І. Відносини між Ватиканом і СРСР та дисидентський рух: 1965–1978 рр. // Актуальні проблеми міжнародних відносин. — К., 2000. — Вип. 18. — Ч. 2. — С. 28–34;

Бажан О.Г., Данилюк Ю.З. Опозиція в Україні: Друга половина 50-х — 80-ті рр. XX ст. — К.: Інститут історії України НАН України, Рідний край, 2000. — 616 с.;

Український національний фронт: Дослідження, документи, матеріали / Упоряд. М.В. Дубас, Ю.Д. Зайцев. — Л.: Інститут Українознавства НАН України, Укр. Інститут осітньої політики (Мюн.), 2000. — 680 с.;

Bunt pokolenia: Rozmowy z intelektualistami ukrainskimi. — Lublin, 2000. — 286 с.;

Українська громадська група сприяння виконанню Гельсінських Угод / Упоряд. Є. Захаров, В. Овсієнко. У 4 томах. — Х.: ХПГ, Фоліо, 2001.

Чорномаз Б. Дисидентство шестидесятих: Спадкоємність мети національно-визвольних змаганнь // Пам'ять століть. — 2001. — № 4. — С. 138–143;

Маркелова С.М. Розвиток руху опору інтелігенції Східної України часів «відлиги» // Вісник Харківської державної академії культури. — 2001. — Вип. 6. — С. 64 –71;

Кривдіна І.Б. Дисиденти-правозахисники в боротьбі за незалежність України: Останнє чверть XX століття // Записки історичного факультету. — О.: Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, 2001. — Вип. 11. — С. 292–299;

Бажан О.Г. Зовнішні чинники формування ідеології дисидентства в Україні в другій половині 50-х — 80-х рр. // Історія України: Маловідомі імена, події, факти. — К., 2001. — Вип. 14. — С. 364–384;

Кривдіна І.Б. Активні діячі правозахисного руху в Одесі: II половина 70-х — 80-ті рр. XX ст. // Історія України: Маловідомі імена, події, факти. — К.–Д., 2001. — Вип. 16. — С. 179–182;

Бажан О.Г. Донбас в історії дисидентського руху в Україні // Історія України: Маловідомі імена, події, факти. — К.–Д., 2001. — Вип. 19. — С. 234–241;

Пасхавер О. Помилка «отсидента»: Дисидентство 70-х рр. // Політика і культура. — 2001. — № 41. — С. 29–31;

Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні: 1956–1987. — Х.: ХПГ, Фоліо, 2003. — 143 с.;

Обертас О.Є. Політична публіцистика українського самвидаву 1960-х років — резистанс тоталітаризмові: Передумови та провідні ідеї // Літературознавчі обрії: Праці молодих учених України. — К., 2003. — С. 207–214;

Бажан О. Переслідування інакодумства в Українській РСР в другій половині 1960-х років // Міжвідомчий збірник « Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки». — К., 2003. — Вип. 7, спец. — С. 454–464;

Бунт покоління: Розмови з українськими інтелектуалами записали й прокоментували Б. Бердиховська та О. Гнатюк (Інтерв'ю з Є. Сверстюком, І. Дзюбою, М. Коцюбинською, М. Горинем, М. Рябчуком). — К. : Дух і літера, 2004. — 344 с.;

Овсієнко В. Світло людей: Мемуари і публіцистика. У 2-х книгах. — К.–Х., 2005.

Українська загальнонародна організація: УНФ-2: Дослідження, документи, матеріали / Упоряд. Ю. Зайцев. — Л.: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Афіша, 2005. — 704 с.;

Міжнародний біографічний словник дисидентів країн Центральної та Східної Європи й колишнього СРСР. У 2-х томах / Упоряд. Є. Захаров, В. Овсієнко. — Т. 1, ч. 1, т. 1, ч. 2: Україна. — Х.: ХПГ, 2006. — 1020 с.

IV. ПЕРЕБУДОВА

Перебудова — теоретично-політична програма реформування командно-адміністративної та соціальної системи СРСР. Метою перебудови був перехід до демократичного соціалізму та ринкової економіки. Основи концепції перебудови було сформульовано на квітневому Пленумі КПРС 1985 р., на якому Ген. секретар ЦК КПРС М. Горбачов уперше заявив про необхідність перебудови господарського механізму країни, науково-технічний прогрес, про важливість кожному громадянинові перелаштуватися та змінити власний стиль мислення. Лозунг «Перебудову почни з себе» незабаром став надзвичайно популярним. Теорія, політика, програма дій перебудови були розвинені й конкретизовані в рішеннях XXVII та XXVIII з'їздів КПРС.

Політика перебудови, розпочата частиною керівництва КПРС на чолі з М. Горбачовим, привела до значних змін у житті країни й усього світу: гласність, подолання суспільством ідеологічних стереотипів і догм, пріоритет загальнолюдських інтересів над класовими, відмова від політичної монополії КПРС, становлення багатопартійності (політичного плюралізму), закінчення «холодної війни».

У процесі перебудови почали вирішуватися проблеми, які накопичувалися десятиліттями, особливо в економіці та сфері міжнаціональних відносин. До цього додалися помилки та прорахунки, допущені в процесі проведення в життя самих реформ. Різко загострилося політичне протистояння сил, що виступали за соціалістичний шлях розвитку, і партій, рухів, що пов'язували майбутнє країни з організацією життя на зразок капіталізму; а також з питань майбутнього Радянського Союзу, взаємин союзних і республіканських органів державної влади та управління.

Чіткої ідеологічної основи у Перебудови не було. Офіційний марксизм-ленінізм ще задовго до Перебудови остаточно виродився у схоластику і не міг дати практичних рекомендацій. Загальна спрямованість політики характеризувалася, з одного боку, наближенням до лібералізму і, з іншого боку, посиленням націоналістичних і релігійних настроїв. Брежнєвські часи було оголошено «застоєм». При цьому західні, капіталістичні, країни постали як безперечний і стабільний ідеал для наслідування. Будь-яка критика Заходу миттєво зазнавала публічного висміювання.

Під час Перебудови було зроблено спробу демократизувати виборчу систему. Суть політичної реформи М. Горбачова полягала у поступовому переході влади від партапарату до державних органів, які обиралися б парламентським шляхом. До того часу вибори депутатів усіх рад були в СРСР, по суті, формальністю. У кожному виборчому окрузі висувалася лише одна кандидатура, визначена партійною елітою. Участь у виборах незалеж-

них від влади кандидатів була практично неможливою за тодішньої авторитарної системи.

Під час Перебудови керівництво СРСР поставило за мету демократизувати виборчу процедуру. 1987 відбулися вибори до місцевих рад, під час яких уперше, в порядку експерименту, в окремих округах було по кілька кандидатів на один мандат. У грудні 1988 було внесено суттєві зміни до Конституції СРСР та виборчого законодавства. Ці зміни, водночас із послабленням партійного тиску, дали можливість зробити всі подальші вибори більш-менш повноцінними. Відмова від маніпулювання виборами, вільне обговорення виборчих програм, висування будь-якої кількості кандидатів на одне місце, контроль з боку громадськості за виборчим процесом — усе це було новим для суспільства. Активна політизація суспільства виявилася у діяльності так званих неформальних груп та об'єднань, серед яких — Український культурологічний клуб (УКК), що виник у серпні 1987. До нього належало чимало дисидентів та колишніх політв'язнів. У Перебудовчий час, 1987–89, було звільнено з ув'язнення усіх політв'язнів і в'язнів сумління Радянського Союзу. В Україні почала з'являтися неформальна преса, у якій вперше від десятиліть автори висловлювали свою думку, порушували питання незалежності України, виступали з гострою критикою радянського суспільного й політичного ладу.

26 березня 1989 за новими правилами відбулися вибори народних депутатів СРСР. На той час політичні партії були в зародковому стані за КПРС, яка, фактично, не була партією в повному розумінні. Політична боротьба здебільшого зводилася до змагання між силами, які прагнули швидких докорінних змін, та поміркованими силами, близькими до влади або ще консервативнішими, тобто ті, що виступали за збереження радянської системи. Перших називали «демократами», других — «партократами», «апаратниками», «бюрократами». Загалом на виборах фактично перемогли сили, точка зору яких була близька до вищої компартійної верхівки країни.

25 травня 1989 почав роботу новообраний парламент — з'їзд народних депутатів СРСР, на якому запанував справжній і суттєвий плюралізм думок — уперше в історії радянського парламентаризму, незважаючи на те, що політична структура була ще в зародковому стані.

1990 настав час проводити вибори парламентів республік та місцевих рад. До того часу Верховні ради республік внесли зміни до свого законодавства, аналогічні до вищезгаданих змін союзного законодавства 1988 року. Але закони про вибори республіканських парламентів виявилися демократичнішими, бо було враховано попередню критику. В Україні вибори до республіканського парламенту й місцевих рад (одночасно) за цими новими правилами відбулись у березні 1990. Політична різноманітність тоді вже починала набувати конкретних рис, і виборці бачили різницю між різними таборами опозиційних політиків, а не тільки між «демократами» та «партократами».

Завдяки демократизації та плюралізму наприкінці 1989 в Україні почали створюватися нові політичні партії. Цьому процесові сприяли скасування статті 6 Конституції СРСР (березень 1990) про «керівну і спрямовуючу роль КПРС», постанова Верховної Ради республіки «Про порядок реєстрації громадських об'єднань». Впродовж 1990–1991 в Україні виникло 20 опозиційних партій, однак їх вплив на політичне життя був незначним. Проте явно найпотужнішою в масштабах України опозиційною силою став Народний Рух України.

Обраний у березні 1990 склад Верховної Ради УРСР вважається першим скликанням ВР України. Саме ця ВР 16 липня 1990 ухвалила Декларацію про державний суверенітет України, а в серпні 1991 проголосила Україну незалежною державою. Щодо обласних рад, то опозиція переконливо перемогла лише у Львівській та Івано-Франківській радах, а в Тернопільській — зі змінним успіхом. Також опозиційні настрої демонстрували міські ради багатьох великих і середніх міст. Показовим є те, що в результаті Перебудови після розвалу СРСР президентом Росії став колишній член ЦК КПРС Б. Єльцин, а Президентом України — колишній член Політбюро ЦК КПУ Л. Кравчук.

В економіці визнавалася головна роль ринкових відносин, що було зумовлено підсумками економічної реформи 1965 року, зокрема перемогою ідеї мотивації підприємств через прибуток. Якоюсь мірою враховувався і НЕП 1920-х. Фактично, робітничо-селянський культ змінився культом торгівлі.

До середини 1980-х радянська економіка прийшла з безліччю проблем. Темпи зростання стали дуже низькими. Якщо раніше СРСР прагнув наздогнати і перегнати Захід, то тепер відставання тільки наростало. Відставання було помітне в усіх сферах суспільного життя: соціальний захист, транспорт, продуктивність економіки. Уряд намагався підвищити темпи зростання та якість продукції (так зване «прискорення») за допомогою різних реформ (госпрозрахунок, «госпприйомка», самофінансування, бригадний підряд, оренда, кооперативи, індивідуальна трудова діяльність), але безрезультатно.

Іншою проблемою була незбалансованість попиту і пропозиції. Після значного підвищення зарплат робітникам у 1970-х попит на споживчі товари хронічно випереджав пропозицію, у людей накопичувалося багато вільних грошей. Під час перебудови уряд став брати кредити на Заході, щоб купити на них споживчі товари і задовольнити попит на той час, поки не запрацюють реформи в радянській економіці. Водночас уряд не бажав підвищувати ціни, оскільки це суперечило ідеології. У січні 1991 було проведено обмін 50- і 100-рублевих банкнот на купюри нового зразка з метою скорочення грошової маси, однак користь від цього обміну була сумнівною, зате було підірвано довіру до радянських грошей.

1989–1991 відбувалося наростання дефіциту, з магазинів зникали навіть мило, цукор і тютюнові вироби. Всюди вводилися талони та картки покупця. Багатьом тоді здавалося, що головне — не допустити вивозу продукції за межі краю або республіки, що стало одним з чинників загальної «суверенізації». До початку 1990-х загострилася криза в усіх сферах життя суспільства.

Кінцем політики Перебудови вважається путч Державного комітету з надзвичайного стану (рос. ГКЧП — Государственный комитет по чрезвычайному положению) 19–21 серпня 1991 в Москві, після якого стався розпад державно-політичної системи СРСР. Дії ГКЧП призвели до остаточної дискредитації КПРС. Скориставшись цілковитою деморалізацією Компартії України, 24 серпня 1991 р. Верховна Рада України ухвалила історичний документ виняткового значення для долі українського народу — Акт проголошення незалежності України, який мав бути підтверджений референдумом 1 грудня 1991. У Акті зазначалося: «Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною у зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року, продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні, виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами, здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада урочисто проголошує незалежність України та створення самостійної української держави — України. Територія України є неподільною і недоторканною. Віднині на території України мають чинність винятково Конституція і закони України. Цей Акт набирає чинності з моменту його схвалення». За Акт проголосувала абсолютна більшість депутатів Верховної Ради. Таким чином було покладено край юридичному існуванню Української Радянської Соціалістичної Республіки. На геополітичній карті світу постала нова самостійна держава — Україна.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Щоб не «шкварчати», а чесно (Лист О. Сизоненка, М. Шевченка, В. Коваля, П. Осадчука до «Літ. України» від 21.01.1988);

О. Мусієнко. Громадянська позиція літератури і перебудова // Сучасність. — 1988. — Ч. 5. — С. 101–125;

Про перебудову багато говорять: Думка А. Сахарова (Інтерв'ю кореспондента «Фіґаро» Ж.-П. Бару з А. Сахаровим) // Сучасність. — 1990. — Ч. 1. — С. 109–112;

Кулик В. Письменницьке відродження: Українська державницька ідея в дискусії «опозиції всередині режиму» перших років перебудови // Сучасність. — 1998. — Ч. 1. — С. 54–59;

Павличко Д. Українські письменники і Михайло Ґорбачов // Літ. Україна. — 2007. — 19 квітня.

Олесь Обертас,
директор Музею-архіву українського самвидаву
при видавництві «Смолоскип»

СКАНУВАННЯ
AndriyDM

А

«АБАБА-ГАЛАМАГА» — неформ. літ.-крит. часопис студентів Київ. держ. ун-ту. Вих. 1991. Відомо два вип., які готували А. Могильний та В. Стах. Містив поезії молодих і заборонених на той час авторів, переклади, літ-знавчі розвідки, зокрема І. Малковича.

«АВДЕТ — ВОЗВРАЩЕНИЕ» — вид. орг-ції Кримськотатарського нац. руху. Як неформ. газ. вих. у Бахчисараї 1990 двічі на міс. кримськотатарською та рос. м. Засновник І. Умєров. Ред. Р. Джелілєв, М. Джемілєв, Р. Люманов, З. Керімова, М. Умєрова, Л. Буджурова, Е. Каролієв, Г. Курталієва, Е. Іслямов, Л. Фазилов, А. Терлєкчієва. Розглядало проблеми відновлення держ-сті кримських татар. Містило істор.-народознавчі розвідки.

АДАМЕНКО Микола Петрович (нар. 20.12.1931, с. Загребелля Сосницького р-ну Чернігів. обл.) — філолог, поет. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1953–56). Член СПУ (1988). Лауреат обл. премій ім. Б. Грінченка та М. Коцюбинського.

Закінч. СШ у Сосниці Чернігів. обл. Вже в шкільні роки почав писати вірші. 1950 вступив на філол. ф-т Київ. ун-ту, на ф-т журналістики не пропустила мандатна комісія, бо «перебував на окупованій території». Рік навч. на романо-герман. відділенні, відтак перевівся на українське. Щоб краще знатися на «рад. дійсності», шукав відповідь у забороненій літ-рі, зокрема в М. Грушевського, В. Винниченка та ін. Відвідував літстудію, спілкувався на «наболілі» теми з Г. Волощуком та Р. Доценком. Їхні розмови було прослухано й фіксовано (що виявилося пізніше, під час слідства). А. й далі писав вірші, що все більше набирали бунтарської гостроти, давав читати приятелям, яких вважав надійними. Дехто з них доносив на нього. 22.11.1952 на «профіл. бесіді» в КДБ він чітко виклав у поясн. записці свою укр. позицію.

18.01.1953 заарешт. за написання «націоналіст.» віршів. Було вчинено 24 допити. 11.04 т. р. попереднє слідство було завершено й справу А. передано до Київ. обл. суду. 14.05 відбувся її розгляд на закритому суд. засіданні. Було звинув. за ст.ст. 54-10 ч. 2, 54-11 КК УРСР і засудж. на 10 р. таборів і 3 р. обмеження в правах. Ув'язнення відбував у концтаборі Нироблаг (Півн. Урал), працював на лісоповалі.

У червні 1956 було звільнено, але через відсутність реабілітації не зміг відновитися на навчанні. Довго не мав роботи. Деякий час працював вантажником на ст. ДОЧ Борзнян. р-ну, потім — у рідному селі в колгоспі різноробом, обліковцем, бригадиром садово-городньої бригади. Вступив до Борзнян. технікуму плодоовочівництва на заочне відділення. 1962 його було реабілітовано, й лише тоді зміг поновитися в Київ. ун-ті на 4-й курс укр. відділ. філфаку, заочно. Працював учителем укр. мови, літ-ри та музики в Полюшкин. восьмирічній школі Новгород-Сівер. р-ну. Через 8 років переїхав у с. Сосниця, де працював учителем у СШ ім. Довженка до виходу на пенсію.

Має публікації творів у журналах та збірках. Твори поета мужні, відкриті, сповнені болю й переживання за майбутнє України. Лише 1985 вийшла перша поет. збірка «Повінь». Потім побачили світ ще кілька книг А. Серед них 2001 — книга прози (роман і 13 новел), 2003 — продовження роману «Закон — тайга». Перша і друга книги стали книжками року на Чернігівщині. А. було удостоєно за ці твори

обл. премії ім. М. Коцюбинського, перед тим — обл. премії ім. Б. Грінченка. 2001 почав працювати над кн. «Історія Сосниці та її довкілля», долучивши до праці ще кількох краєзнавців. 2005 нагор. орденом «За мужність».

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Повінь (1985), Цвіт на морозі (1990); Прагнення неба. — Чг.: Просвіта, 1995. — 104 с.;

Закон — тайга. Роман, Оповідання. — Чг.: Чернігівські обереги, 2001. — Ч. 1. — 211 с., 2003. — Ч. 2, 3. — 238 с.;

Сосницький край у серці України. Краєзнавчі розвідки / Упоряд. Адаменко М. — Х.: Прапор, 2005. — 262 с.;

У центрі кола: Поезії. — Чг.: Чернігівські обереги, 2006. — 144 с.;

Вибране: Поезії. Байки. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. — 224 с.

АДВЕНТИСТИ СЬОМОГО ДНЯ (АСД) — християнське релігійне об'єднання в Україні.

АСД виникли у США 1844. З кінця XIX ст. рел. об'єднання адвентистів існувало в Росії. 1928, під тиском більшовицької влади, керівництво АСД було змушене відмовитися від двох заповідей Церкви, в яких адвентистам заборонялося служити в армії й працювати в суботні дні. Після прийняття такого рішення більшість вірних пішла в підпілля, додавши до назви конфесії слова «вірні й вільні» (ВВАСД). До 1980-х вони зазнавали переслідувань і репресій. Усі керівники АСД загинули в концтаборах. Г. Освальд і П. Мажура загинули ще за сталін. часів, їхній спадкоємець, реліг. письменник В. Шелков, провів у в'язниці та на засланні 26 р. і помер у 84-річному віці в таборі сув. режиму. В Україні адвентисти діяли у 8 областях. 1979 репресії проти рел. конфесій значно посилилися. Однією з найжорстокіших форм репресій було позбавлення батьків. прав і відправлення дітей вірних до дит. будинків та інтернатів. КДБ намагалося викрити підп. вид-во ВВАСД «Вірний свідок». Було проведено сотні обшуків з вилученням вел. к-сті рел. літ-ри, заарешт. понад 70 осіб. Рад. преса публікувала неправдиву інф-цію, наклепи на звинувачених, засуджених за ст.ст. 190.1, 162 та 92 УК РРФСР. Послідовно обстоюючи свої принципи, адвентисти, яким було заборонено чинити опір злу, як і протестанти, свідомо йшли в тюрми та концтабори, де зазнавали жорстоких знущань, цькувань, часто — каліцтв. 1979 на захист переслідуваних проти грубих порушень прав вірних виступали представники МГГ О. Боннер, В. Нєкіпєлов, С. Калістратова, М. Ланда та ін.

«АЗАТАМАРТ — БОРЬБА ЗА СВОБОДУ» — інформ. листок Українського к-ту «Друзі Вірменії». Неформ. газ. вих. у Києві 1990–1991 рос. м. раз на два міс. Ред. Д. Новіков, К. Алавердян, Є. Замостьян. Містила іст. та актуальні сучас. мат-ли з проблем вірменського етносу.

«AIDE A L'EGLISE EN DETRESSE» — бюлетень, вих. у Ля Сурселі (Франція) з 1974 чотири рази на рік франц. м. Ред. Н. Стеванато (N. Stevanato). У спец. розділі містив огляди конфесійної ситуації в Україні. Ознайомлював із діяльністю митрополитів А. Шептицького та Й. Сліпого. Публ. лист Іоана-Павла II до Й. Сліпого, писав про персоналії Л. Лук'яненка, В. Мороза, свящ. В. Романюка, Й. Терелі та ін.

АКАГОШІ Айріс (нар. в Чехословаччині — пом. 24.07.1987) — інженер. Учасниця амер. правозах. руху. Член ньюйоркської групи Міжнародна амністія.

1976–87 опікувалася укр. політв'язнем З. Красівським. 1977–78, коли його приму-

сово тримали в ПЛ у Львові, написала йому 30 листів, на які не мала відповіді, але не зневірилася. Лише на 31-й лист він зміг відповісти. За недовгий період перебув. Красівського на волі зв'язок тривав, вони стали близькими друзями. Листування взаємно збагатило ці дві непересічні постаті. Вони жодного разу не бачились і лише раз мали телефонну розмову. Красівський писав, що не знав іншої такої людини, яка так уособлювала б для нього гуманістичні ідеї. Після смерті А. та Красівського друзі з Міжнар. амністії підготували книгу їхнього листування.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Світлична Н.* «Ти була для мене зіркою» (Про листи А. Акагоші до З. Красівського) // Наше життя. — Н.Й. — 1987. — Вересень. — С. 18–19;

Перегук двох над безвістю: Листування українського політв'язня З. Красівського з членом Міжнародної амністії Айріс Акагоші / Упоряд. Л. і М. Мариновичі. — Х.: ІНАРТ, 1995. — 160 с.;

Овсієнко В. Акагоші Айріс // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 26.

АЛЕКСЕЄВА Людмила Михайлівна (нар. 20.07.1927, м. Євпаторія, Автономна Республіка Крим) — історик. Учасниця рос. правозахисного руху. Член-засновник МГГ. Автор першого фундаментального дослідження з історії інакомислення в СРСР.

У роки ІІ Світової війни закінчила курси медсестер. 1945–50 — студентка істор. ф-ту Москов. ун-ту. По закінченні ун-ту викладала історію в ремісн. училищі в Москві. 1953–56 — аспірантка Москов. економіко-статистичного ін-ту. 1959–68 — наук. ред-р редакції археології та етнографії вид-ва «Наука». 1970–77 — співробітник Ін-ту наук. інф-ції із сусп. наук АН СРСР. З 1956 квартира А. стала центром зберігання й розповсюдження самвидаву. Починаючи зі справи Синявського й Даніеля в правозах. русі, була ініціатором створ. Червоного Хреста — збирання мат. допомоги політ'язням і їхнім родинам. Підпис А. стоїть під численними правозах. зверненнями 1968–75, зокрема й на захист багатьох укр. політв'язнів. З 1968 неодноразово зазнавала обшуків і допитів. 1974 їй було оголошено попередження за Указом ПВР СРСР від 25.12.1972 «За систематичне виготовл. і розповсюдж. антирад. творів». 22.02.1977 виїхала з родиною до США, була консультантом різних правозах. орг-цій, вела правозах. програми на радіо «Свобода» і «Голос Америки».

1977–80 на пропозицію Держдепарт. США написала довідник, потім переробила його на моногр. «Історія інакомислення в СРСР. Новітній період». У ній є розділ «Укр. національний рух» (працю перевидано 1992, 2001 і 2006 за ред. голови Харків. правозах. групи Є. Захарова). 1993 повернулася в Росію, з травня 1996 — голова відновленої МГГ. 1998–2004 А. — Президент Міжнар. гельс. федерації. Член виконкому наглядової ради ін-ту «Відкрите сусп-во».

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: История инакомыслия в СССР: Новейший период. — Бенсон (Вермонт): Хроника. — 1984. — 427 с., Вильнюс–Москва.: Весть. — 1992. — 350 с., Мос.: МХГ, Зацепа. — 2001. — 382 с., Москва: МХП. — 2006. — 384 с.;

Сборник документов Общественной группы содействия выполнению Хельсинкских соглашений / Сост. Л. Алексеева. — Н.Й.: Хроника-пресс, 1978–1984. — Вып. 4–8;

Soviet Dissent: Contemporary Movements for National, Religious and Human Rights. — Middletown, Conn.: Wessleyan University Press, 1985. — 521 с.;

The Thaw Generation: Coming of Age in the Post-Stalin Era (Спільно з П. Ґолдбергом). — Boston: Little & Brown, 1990. — 340 с.;

Поколение оттепели (Спільно з П. Ґолдбергом / Перекл. з англ. З. Самойлової. — М.: Захаров. — 2006. — 432 с.

Література: На Україні ситуація найважча: Розмова з Л. Алексеєвою // Сучасність. — 1977. — Ч. 5. — С. 82–87;

Маркусь В. Л. Алексеєва про рух за людські права в СССР // Свобода. — 1977. — 18, 19 травня;

Про способи самовизначення націй // Сучасність. — 1980. — Ч. 7/8. — С. 170–176;

В чому виявляється русифікація України? // Сучасність. — 1982. — Ч. 3. — С. 78–81;

A Russian Dissident Speaks on Nationality Issues: An Interview with L. Alexeeva // Smoloskyp. — 1983. — № 20/21. — С. 2, 4, 9;

Російський національний рух // Сучасність. — 1985. — Ч. 3. — С. 79–87;

Зубарєв Д., Кузовкін Г. Алексеєва Людмила Михайлівна // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 27–29.

«ALTERNATIEF» — бюлетень, вих. у Вестерло (Бельгія) з 1974 раз на два міс. голл. м. Містив оглядові істор.-економ. статті про Україну, мат-ли про П. Григоренка, Г. Вінса, В. Мороза, його зустріч з Іоаном-Павлом II.

АЛТУНЯН Генріх Ованесович (нар. 24.11.1933, м. Тбілісі, Грузія — пом. 30.06. 2005, м. Харків) — інженер-радіотехнік, викладач військ. академії. Учасник руху опору в Україні. Член-засновник Ініціативної групи захисту прав людини в СРСР. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1969–72, 1981–87).

1951 вступив до Харків. вищого військ. авіаінженерного училища. За призначенням 4 роки працював у м. Узин Київ. обл. Потім повернувся в Харків, викладав у військ. училищі, яке закінчив. 1964 виступив на парт. зборах кафедри, де відкрито висловив недовіру керівництву КПРС, вказавши на недемокр. методи усунення Хрущова з посади. Маючи всі перспективи кар'єрного партійного й наукового зростання, відійшов від догматичного розуміння рад. д-сті. Познайомився з відомими правозахисниками П. Якіром, П. Григоренком, Л. Плющем. 1968 його було виключено з партії та звільнено з війська. Подавав апеляції про відновлення в партії аж до ЦК КПРС, комісія парт. контролю його апеляцію відхилила. А. детально записав «бесіди» і передав їх у самвидав. У травні 1969, після арешту П. Григоренка, вступив до Ініціативної групи захисту прав людини в СРСР; підписав спочатку відкритого листа до громадськості на захист П. Григоренка й кримських татар, а потім — листа в ООН з приводу порушень прав людини в СРСР та листа до Міжнар. наради ком. і робітн. партій на захист І. Яхимовича, через що 11.07.1969 його було заарешт. А. також було інкр. крит. висловлювання щодо окупації Чехословаччини і поширення самвидаву.

26.11 засудж. Харків. обл. судом за ст. 187 ч. 1 КК УРСР на 3 р. таборів заг. режиму. Покарання відбував у ВТК 288/1 «А» на ст. Нижній Інгаш у Красноярському краї. 1971 етаповано в сел. Хайрузовка (Краснояр. краю), працював зав. гаражем.

1972, після звільнення, повернувся до Харкова й улаштувався слюсарем на підприємстві «Кінотехпром». Читав і розповсюджував самвидав, підписав разом із відомими правозахисниками низку листів. 24.12.1978 А. було попереджено в Харків. КДБ за Указом ПВР СРСР від 25.12.1972.

16.12.1980 знову заарешт. Під час обшуку вилучено «Ахіпелаг ГУЛАГ» О. Солженіцина і чимало «ворожої літ-ри». 31.03.1981 засудж. Харків. обл. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 7 р. позбавлення волі в таборах сув. режиму й 5 р. заслання. Покарання відбував у таборі ВС-389/36. За

акт. участь у б-бі політв'язнів проти таб. адміністрації покарано 3 р. Чистопольської тюрми. На його захист разом із ін. політкаторжанами виступив А. Сахаров, вимагав звільнення.

9.03.1987 звільнено. 1990 реабілітовано. 1990–94 А. — нар. депутат України, член постійної комісії з пит. оборони і безпеки, заст. Голови комісії з помилувань при Президентові України, був членом Центр. Проводу НРУ, головою Харків. крайової орг-ції НРУ, співголовою Харків. «Меморіалу».

Автор книг та публіцист. статей.

Помер у військ. шпиталі в Ізраїлі. Поховано в Харкові.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Як я став особливо небезпечним // Україна. — 1990. — № 47. — С. 17–19;

П. Г. Григоренко. — Х.: РА-Каравелла, 1997. — 20 с.;

Цена свободы: Воспоминания диссидента. Х.: Фолио, Радиокомпания «Радио+», 2000. — 350 с.

Література: *Ґейбер І. Г.* Алтунян в житті, в суді і в серці // Сучасність. — 1982. — Ч. 1/2. — С. 178–187;

На суд історії: Суд над Г. Алтуняном / Передм. Л. Плюща. — Пар.: ЗП УГГ, ПУДФ, 1984. — 110 с.;

Івченко В. Дорогою ціною: Роздуми над книжкою колишнього правозахисника Г. Алтуняна «Цена свободы»: Диссидентство // Політика і час. — 2002. — № 8. — С. 78–87;

Карасик С. Алтунян Генріх Ованесович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 30–32.

«АЛЬТЕРНАТИВА» — газ. неформ. орг-цій зх Донбасу. Вих. у Павлограді 1990 укр. та рос. м. з невизн. періодичністю. Відп. за вип. А. Дацко та Т. Дурова. Містила іст. розвідки та гостру антикомуніст. публіцистику І. Сокульського, дописи про сусп.-політ. події, еколог. ситуацію в регіоні. Мала додаток «За вашу и нашу свободу!»

«АЛЬТЕРНАТИВА» — тижневик Львів. соц.-дем. орг-ції. З № 3 — тижневик Інформцентру УС СДА. Неформ. газ. вих. у Львові 1990 укр. та рос. м. Відп. за вип. Д. Редько. Містила аналіт. мат-ли з розбудови укр. соц.-дем. руху та актуал. сусп.-політ. інформ.

«АЛЬТЕРНАТИВА» — часопис нац. демократів. Місце вид. невідоме. Вих. 1988 щомісяця як самвидав. Вип. готував Д. Квашко. Публ. теоретичні дослідження розвитку дем., держ. розбудови, зокрема власний проект Конституції України, політ.-істор. та істор.-церковні огляди, істор.-аналітичні розвідки, серії статей антикомуніст. тематики. Розглядав соціальні, економ., екол., анитимілітарні питання, проблеми нац. розвитку, міжнац. та міжконфесійних відносин, орг-ції шкільництва та педагогів. Значну увагу приділяв відродженню УГКЦ, ознайомлював з молитвами, мат-ми про знищені храми, з творчістю В. Стуса. Містив огляди політ. подій Вірменії, Азербайджану, Афганістану, Китаю. Мав поет. та сатир. рубрики, додаток для дітей «Юний самостійник». Систематично аналізував діяльність УГГ і УГС.

АМАЛЬРИК Андрій Олексійович (нар. 12.05.1938, м. Москва — загинув 12.11.1980, м. Гвадалахара, Іспанія) — історик, публіцист. Учасник рос. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1965–66, 1970–75).

1959–60, 1962–63 навч. на істор. ф-ті Москов. ун-ту, звідти було відрах. за працю «Нормани і Київ. Русь». Писав п'єси, колекціонував картини художників-авангардистів. Перед і після ун-ту працював картографом, мед. лаборантом, робітником,

освітлювачем, перекладачем техн. л-ри, коректором.

У травні 1965 заарешт. і засудж. за написання п'єс «антирад. і порнограф. х-ру», а також за «тунеядство» на 2,5 р. заслання в Сибір. Працював у колгоспі чабаном і візником.

У червні 1966 достроково звільн. за постановою Верх. Суду РРСФР, повернувся в Москву. Працював позаштат. співробітником в Агенції друку «Новини». Друкувався за кордоном. Разом із П. Літвіновим написав зб. «Процес чотирьох» про суд над О. Ґінзбургом, Ю. Галансковим, О. Добровольським, В. Лашковою. У жовтні 1968 передав цю збірку заруб. кореспондентам. Т. р. звільнено з роботи, працював листоношею. У квітні-червні 1969 написав книгуесе «Чи проіснує Радянський Союз до 1984 року?», де передрік розпад СРСР. Книга мала вел. сусп. резонанс у самвидаві й за кордоном. А. публікув. і ін. свої роботи на Заході й у самвидаві, що призвело до нового арешту.

21.05.1970 заарешт. в сел. Акулово Рязан. обл. і звинув. у «розповсюдж. антирад. літ-ри», етаповано в м. Свердловськ і там засудж. за ст. 190-1 УК РРФСР на 3 р. таборів сув. режиму. В ост. слові на суді заявив, що розпочатий процес ідейного розкріпачення в сусп-ві незворотній. Винним себе не визнав. Покарання відбував у Новосибір. і Магадан. областях.

21.05.1973, в день закінч. терміну, проти А. було відкрито нову справу за тією самою 190-ою ст. У липні т. р. знову засудж. на 3 р. таборів сув. режиму. Після 4-місячного голодування на знак протесту вирок було змінено на 3 р. заслання в м. Магадан.

У травні 1975 повернувся в Москву. В червні 1976 емігрував. Надалі займався сусп. і публіцист. д-стю. Написав кн. спогадів «Записки диссидента».

12.11.1980 загинув у автокатастрофі в Іспанії. Поховано на цвинтарі Сен-Женев'єде Буа в Парижі.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Нежеланное путешествие в Сибирь. — Н.Й.: Harcourt Brace Jovanovich, Inc., 1970;

Чи проіснує Радянський Союз до 1984 року? / Перекл. з рос., передм. Я. Гайваса. — Пар.–Балт.: Смолоскип, 1971. — 96 с.;

Notes of a Revolutionary / Перекл. з рос. на англ. Г. Даньєльса. — N.Y.: Alfred A. Knopf, 1982. — 345 с.

Статті: Оппозиция в СССР // Новое Русское слово. — 1977. — 5 січня;

Human rights in Soviet Union get a boost from West // The Star. — Tor. — 1977. — 20 червня;

The Moscow Trials — An Ordeal for Carter // Smoloskyp. — 1978. — № 1. — С. 7.

Література: *Бровцын Б.* Амальрик: Обмен мнениями // Новое русское слово. — 1977. — 8 січня.

АМЕРИКАНЦІ В ОБОРОНІ ЛЮДСЬКИХ ПРАВ УКРАЇНИ (АГРУ — American for Human Rights in Ukraine) — правозах. орг-ція американських українців.

Заснована 1979 в м. Ньюарк, США, співзасновник вашингтонського Комітету Гельсінських Гарантій для України. Голови організації: Ігор Ольшанівський (1979–1986), Божена Ольшанівська (з 1986).

Заснована як Комітет Оборони В. Мороза 1974, переформувалась на загальноукраїнську організацію, що займалась акціями на захист укр. політв'язнів, координувала правозах. діяльність. Активними учасниками д-сті А. були В. Боднар, В. Багрій, Т. Романків, І. Кошман, Д. Марчишин, Є. Перейма, І. Ориняк.

А. мала свої відділення в Детройті (М. Зарицька), Рочестері (Р. Трач, І. Демиденко), Чикаго й Трой; А. була співорганізатором разом із Міжнародною амністією й укр. правозах. організаціями акцій на захист І. Світличного, унаслідок чого 100 членів Конгресу США звернулися листом до Л. Брежнєва, вимагаючи звільнення І. Світличного (04.1982), акцій у Конгресі й Сенаті США для прийняття резолюції в справі відзначення 6-ої річниці створення УГГ (05–06.1982); Організація вела акції в обороні О. Мешко (зібрано підписи 100 членів амер. Конгресу й Сенату на її за-

хист), Ю. Шухевича, М. Горбаля, Й. Терелі, М. Руденка, Р. Руденко, неповоротців до СРСР В. Половчака, моряка М. Медведя. АГРУ відіграла вирішальну роль у створенні спеціальної Комісії Конгресу США у справі розслідування Голодомору 1932–1933 років в Україні. 1980–81 А. брала активну участь у відзначенні 5-річчя УГГ у Вашингтоні; представники А. надсилали амер. законодавцям тисячі листів, звернень, закликаючи їх виступати в обороні укр. політв'язнів. Члени А. брали участь у голодуванні на захист Ю. Шухевича у Вашингтоні (03.1980). 1.08.1984 І. Ольшанівський свідчив перед Комітетом зовнішніх зв'язків Сенату США у справі Голодомору в Україні 1932–33 (свідчив також М. Куропась), унаслідок чого Сенат США прийняв резолюцію й було створено Комісію для дослідження Голодомору в Україні; 1988 голова А. Б. Ольшанівська брала участь у «Поході миру» в Україні, незважаючи на заборони, організовувала зустрічі з колишніми укр. політв'язнями, 1991 брала участь разом із іншими укр. представниками у Гельсінській конференції в Москві.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Американський Конгрес в обороні Руденка // Укр. вісті. — 1981. — 29 березня;

Over 100 U.S. Congressmen, Senators Score Persecution of Helsinki Group // Ukrainian Weekly. — 1981. — 29 листопада;

AHRU Appeals to Vienna Meeting // Smoloskyp. — 1986. — № 31. — С. 1, 2.

«АНАБАЗИС» — журн. Об'єднання лицарів Святослава. Вих. 1980–1991 в Клівленді (США) та Тор. (Канада) щоквартально укр. та англ. м. (Anabasis. Ukrainian Magazine). Гол. ред. В. Мороз, ред. Н. Бура, В. Белецан, З. Бессер, С. Горлач, М. Дичок, Т. Дичок, С. Ковалів, З. Кріслатий, І. Кузьо, Я. Лебединський, В. Лехтер, В. Мохун, Л. Мурович, Д. Павник, А. Скальський, Я. Славутич, К. Сошенко, Д. Строїч, Х. Турчин, Л. Хабурський. Худ. А. Коломиєць. Фото Ю. Дейчаківського. Вів кампанію за звільнення В. Чорновола, ознайомлював з його епістолярієм. Містив таборовий лист Л. Лук'яненка, заяви О. Тихого, мат-ли суд. процесу над Д. Мазуром, нарис В. Ліхтера про В. Івасюка, низку статей з нац. питань. Виступав проти репресій М. Сороки та І. Макара. Вперше оприлюднив листа, поезію та фото з місць ув'язнення Є. Сверстюка (1981). Публ. мат-ли про Голодомор 1932–1933, нищення УКЦ, істор., політологічні розвідки Ю. Луціва, В. Євич, С. Женецького, репортажі з акцій закорд. укр. орг-цій на підтримку Ю. Шухевича, І. Дем'янюка, С. Хмари. Значне місце займали ґрунтовні статті та тексти виступів В. Мороза з аналізом укр. руху спротиву, створення УГС, змісту «Українського вісника», методів роботи КДБ, про Патріарха Й. Сліпого, В. Чорновола, П. Григоренка, В. Стуса, М. Осадчого, І. Дзюбу, З. Попадюка та ін., дописи істор.-дидакт., державницького спрямування, рецензії. Журн. інформ. про участь О. Зінкевича в Чорнобильському Симпозіумі МАГАТЕ у Відні (Австрія, 1986), зусилля Світового конгресу письменників з приводу звільнення В. Стуса, виступав проти війни в Афганістані. Наприкінці 80-х започаткував постійну рубрику «Хроніка опору». Ознайомлював з програм. докми УНП, УНДЛ, прозою Д. Строїча, Т. Сагайдаківської, М. Кремінярівської, поезією Я. Славутича, О. Олеся, Л. Мурович, І. Калинця та ін. Приділяв місце мемуарам, літературознавству, гумору та сатирі. Публ. передруки з неформ. газ. «Поступ», «Голос Карпат», «Вільне слово», закорд. укр. вид.

АНАДЕНКО Фрідріх (Фред) Пилипович (нар. 29.06.1937, бухта Де-Кастрі Ульченського р-ну Хабаровського краю (Росія) — інженер-випробовувач стратегічних ракет. Учасник руху опору в Україні. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1982–87). Співорганізатор Демократичного Союзу (1988).

Після навчання на Далекому Сході вступив до військово-морського училища в м. Пушкіні під Ленінградом. Було переведено у Севастопольське військово-морське

училище, яке 1959 закінчив за фахом інженера ракетної зброї. 1960 було направлено на роботу на космодром Байконур, з 1961 працював інженером-випробувачем страт. ракет. Після усунення Хрущова з посади 1-го секретаря ЦК КПРС з колегами по службі В. Волковим і Є. Спічаком дійшов висновку, що в СРСР — «псевдосоціалістичний» устрій. Почав записувати свої міркування у щоденник. 1968, після окупації Чехословаччини, вирішив піти з військ. служби. Т. р. на нього було заведено особову справу, було також відраховано з партії. 1970 переїхав з родиною до Києва. 1970–75 працював у метрополітені, відтак — 6 років на фабриці техн. паперів. Водночас працював над кн. «Нормальний хід» із критикою соціаліст. устрою в СРСР. Надсилав до давнього колеги по службі В. Волкова у Москву окремі розділи книги на рецензію, не дотримуючись конспірації.

2.04.1982 в А. було вчинено обшук, вилучено його напрацювання, щоденникові записи (22 зошити і 135 окремих аркушів) та все листування. 5.04.1982 заарешт., за власним бажанням направлено на психіатр. експертизу. У липні 1982 Павлівська ПЛ визнала його осудним. У жовтні т. р. було засудж. Київ. міським судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 7 р. таборів сув. режиму та 5 р. заслання. 22.12.1982 вивезено у мордов. концтабір ЖХ-385/3-4 (сел. Барашево Теньгушовського р-ну). Спілкувався з В. Стрільцевим, Юрієм Бадзьом, Ю. Мельником, Д. Мазуром та ін. укр. політв'язнями. Разом з політрепресованими писав скарги та заяви, щороку відзначав День політв'язня; вивчав філософію, юриспруденцію. У лютому 1987 разом з ін. політв'язнями було етаповано до Москви, відтак — до Києва. 16.03.1987 звільнено. Жив у Києві, працював у радгоспі «Бортничі». 1988 Пленум ВР СРСР скасував вирок за «відсутності складу злочину» в його діях.

Після звільнення побував у Москві, встановив контакти з моск. дисидент. колами, зокрема з С. Григорянцем, який видавав журн. «Гласность». Підтримував контакти з УКК у Києві. 1988 став членом новостворен. Демократичного Союзу в Москві. Разом з В. Новодворською, С. Скрипниковим та ін. брав участь у написанні програмов. документів цієї політ. орг-ції. Співпрацював з ВТПР, став дійсним членом укр. секції Міжнар. т-ва прав людини.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Головков А.* Время на размышление // Огонек. — 1989. — № 4. — С. 6–9;

Куценко Г. Дякую тюрмі, Барашівській зоні: Спогади і документи. — К.: Просвіта, 1998. — С. 88–89.

АНДРІЄВСЬКА Валерія Вікторівна (27.10.1938, м. Лебедин Сум. обл.) — психолінгвіст. Учасниця укр. правозах. руху.

1955 закінч. СШ у м. Кременець Терноп. обл. 1955–60 навч. у Київ. ун-ті на ром.-герм. відділ. філол. ф-ту. 1960–62 працювала вчителем франц. м. в Терноп. обл., 1962–65 — навч. в аспірантурі при НДІ психології АН УРСР, 1967 — захист. канд. дис. на тему формування граматичних узагальнень на поч. етапах вивчення іноземної мови. По закінч. аспірантури залишилась працювати в Ін-ті, через кілька років — ст.н.с. Спілкувалася з А. Горською, родинами Світличних, Стусів, Лісових, О. Заливахою, Валерієм і Ніною Марченками, М. Коцюбинською, І. Дзюбою та ін. Читала і давала читати самвидавні мат-ли приятелям (праці І. Дзюби, Є. Сверстюка та ін.). У січні 1972, до і після арешту чоловіка Є. Сверстюка, у її помешканні було вчинено обшуки. Ще двічі: 1979 — у зв'язку зі справою П. Розумного, 1981 —

О. Мешко. Вилучено документи О. Мешко у помешканні А. Передавала за кордон матеріали самвидаву, об'їздила 35-ту і 36-ту зони перм. таборів, місця ув'язнення Є. Сверстюка. Компетентні органи викликали на «бесіди». 1982 було звільн. з Ін-ту психології. Впродовж 1 р. не могла працевлаштуватися, відтак її було поновлено, спочатку — на посаді інженера. Від 1999 А. — зав. лабораторією Ін-ту психології АН України.

АНДРІЯШИК Роман Васильович (нар. 9.06.1933, с. Королівка Борщівського р-ну Терноп. обл. — пом. 2.10.2000, м. Київ) — прозаїк. Учасник руху шістдесятництва. Член СПУ (1966). Лауреат літ. премії «Благовіст» (1993) і Державної премії України ім. Т. Шевченка (1998).

1964 А. закінч. ф-т журналістики Львів. ун-ту. Від 1957 працював літ. працівником у ред. літ-них газет «Червона зірка», «Вільна праця». 1963–66 обіймав посаду власного кореспондента по Чернівецькій обл. в газ. «Комсомольське плем'я». 1976 працював ред. в УРЕ та у вид-ві «Рад. письменник» (1980).

А. — автор семи романів про трагічну долю Зх України у міжвоєнний період. Особливістю прози письменника є те, що людська доля в ній подається як своєрідна одиниця виміру історії. Під пером А. глибоких модифікацій зазнає поняття страху, він пише про страх як споконвічне приречення і виводить його на більш узагальнений рівень — як спадок віку, що передається на генному рівні. Люди зі страху не можуть творити історію, це можна назвати «трагедією занепаду», яку розігрують амбіційні «плаксії», не спроможні на власну державність. Для здійснення ідейно-естетичних завдань були обрані чи не найтрагічніші періоди історії народу: роман «Люди зі страху» — 1919–26 в Зх Україні, час проголошення і краху ЗУНР, час надій, сумнівів і зневіри; роман «Полтва» — час діяльності в Галичині «першого і єдиного у світі підп. ун-ту» в умовах жорстокої полонізації в Зх Україні. А. одним із перших в укр. літ-рі замислюється над людськими жертвами підп. атомної війни. Людство, як ствердж. письменник, живе передчуттям нової руйнації. На поч. 1990-х опубліковано ром. «Сторонець», де письменник створив портрет офіцера цісар. армії і нім. римотворця Ю. Федьковича — на рідній землі, куди після військов. служби повернувся на спочинок, у Сторонці-Путилові йому судилося стати укр. письменником. Образ «до краю самотнього, безрідного, безрадного», непокірного, непристосованого чоловіка і митця особливо близький авторові, про що свідчать й ін. твори А. У своїй творчості він осмислює проблеми насильства сусп-ва над людиною, здійснюваного у різних формах (війни, нац., соціальне рабство тощо), а також страху, спричиненого цими негат. явищами; показав не лише підневільну людину, а й «мозаїку людського неприйняття» жорстокого світу.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Сад без листопаду, Кровное дело (1980), Думна дорога (1982), Додому нема вороття, Люди зі страху (1983), Сад без листопада, Марта (1988), Полтва (1989), Сторонець // Вітчизна. — 1989. — № 9. — С. 18–67; № 10. — С. 100–158;

Додому нема вороття: Роман. — К.: Молодь, 1991. — 214 с.;

Сторонець: Роман. — К.: Укр. письменник, 1992. — 175 с.;

Міста вітрів: Уривок з роману // Основа. — 1993. — № 25. — С. 35 — 47.

Пише в Тернопіль Роман Андріяшик (1998). — Т.: Тернопілля «98–99». Регіональний річник, 2002. — 374 с.

Вибране. — К.: Укр. письменник, 2004. — 107 с.

Література: *Горбатий І.* Роман Андріяшик: «Відчувати радощі й болі епохи»: (Інтерв'ю з письменником про роман «Люди зі страху») // Вільне життя. — 1985. — 19 липня;

Кондратюк А. Витоки художньої істини: Над сторінками прози Романа Андріяшика // Укр. мова і літ. в школі. — 1987. — № 10. — С. 16–21;

Штонь Г. Згусток волі до життя: Романові Андріяшику — 60 // Літ. Україна. — 1993. — 20 травня.

Довгошия П. Роман Андріяшик. Повернення через десять літ: Інтерв'ю з письменником під час перебування в Тернопільській обл. // Русалка Дністрова. — 1995. — № 23;

Тарнашинська Л. Думна дорога Романа Андріяшика: Післяслово до творчого вечора // Літ. Україна. — 1997. — 18 грудня;

Драч І. Не вмирає душа наша, не вмирає воля (Обговорення роману «Сторонець» Р. Андріяшика) // Літ. Україна. — 1998. — 5 лютого;

Сорока П. Рапсодія про Федьковича (Роман Р. Андріяшика «Сторонець») // Свобода. — 1998. — 12 лютого;

Краснодемський В. Ніхто не має влади над талантом: Інтерв'ю з укр. письменником Р. Андріяшиком, лауреатом Держ. премії ім. Т. Шевченка // Голос України. — 1998. — 7 березня;

Зозуляк Є. Думна дорога письменника: Романові Андріяшикові — 65 років // Вільне життя. — 1998. — 12 травня;

Веретюк О. Україна в наративній перспективі (за «Полтвою» Р. Андріяшика) // Слово і час. — 1998. — № 8. — С. 76–79;

Демків Б. Благовісна зоря: Життя та творчість Р. Андріяшика // Русалка Дністрова. — 1998. — № 10. — С. 3;

Курис Г. Довга дорога до визнання: Творчість Р. Андріяшика // Русалка Дністрова. — 1998. — № 10;

Шпиталь А. Полтва — сестриця Либеді (Творчість Р. Андріяшика) // Укр. мова та література в школі. — 1998. — № 11. — С. 7;

Зарівна Т. Одне з останніх інтерв'ю Романа Андріяшика // Березіль. — 2000. — № 11–12. — С. 3–9;

Слабошицький М. Вистояти в негоду // Літ. Україна. — 2003. — 15 травня;

Зозуляк Є. Спадок письменника // Вільне життя. — 2003. — 20 травня;

Галяс Я. Дорога на Олімп і Голгофу (70-річчя Р. Андріяшика) // Свобода. — 2003. — 21 червня;

Логвиненко О. «Є щось вище поза нами і є щось вище всередині нас» (Діалог з Р. Андріяшиком). — К.: Дзвін тиші, 2003. — С. 142–153;

Слабошицький М. Подолання страху і пошук надії Романа Андріяшика // Дивослово. — 2003. — № 10. — С. 5–7;

Здоровега В. Думна дорога Романа Андріяшика // Пам'ять століть. — 2004. — № 3–4. — С. 49 — 52;

Дністровий А. Це — Андріяшик! // Книжковий огляд. — 2004. — № 11–12. — С. 80–82;

Квіт С. Думна дорога // *Андріяшик Р.* Вибране: Передмова. — К., 2004. — С. 5–10;

Роман Андріяшик про свій перший роман // Вільне життя. — 2005. — 22 січня;

Ониськів М. Як пісня лебедина: Роман Андріяшик про свій перший роман «Люди зі страху» // Літ. Україна. — 2005. — 17 лютого;

Андріяшик Р. Трагедія Галичини (Про роман «Люди зі страху») / Публ. М. Ониськова // Літ. Україна. — 2005. — 17 квітня;

Андріяшик Р. «Шепоти ненароджених бунтівників»: Роздуми над щоденниками Романа Андріяшика // Літ. Україна. — 2006. — 25 травня;.

Андріяшик О. Самовідданість у кодексах Ноя і Мойсея: Романові Андріяшику виповнилося б 75 // Літ. Україна. — 2008. — 22 травня.

АНДРУШКО Володимир Васильович (нар. 5.12.1929, с. Саджавка Надвірнянського р-ну Івано-Фр. обл.) — педагог. Учасник укр. нац.-визв. і правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1960–64, 1981–86). Член УГС (1988).

1943, навчаючись у гімназії в Коломиї, на пропозицію гімназиста Д. Павличка вступив до Юнацтва ОУН, вів акт. підпіль-

ну діяльність. 1948 закінчив Коломийську вечірню СШ роб. молоді. Кілька місяців працював учителем поч. класів у с. Великий Ключів Печеніжинського р-ну, але його було звільнено з роботи за небажання вступити в комсомол. Наст. року вчителював у с. Дебеславці Коломийського р-ну, де за наказом підпілля таки вступив у комсомол. Вивішував синьо-жовті прапори, перевозив літ-ру і зброю, розповсюджував листівки тощо. 1951 призвано до лав рад. армії, але йому пощастило вступити на філфак Чернівецького ун-ту, там вів далі підп. роботу. 22.03.1952, на День героїв, у 14-ту річницю загибелі Є. Коновальця, вивісив нац. прапор над ун-том: було запідозрено, з'ясовано, що батько А. за кордоном, і виключено з ун-ту. Після смерті Сталіна вдалося відновитись на 3-й курс, але в Станиславівський педін-т (м. Ів.-Ф.). 1955 направлено в Підмихайлівську СШ Калуського р-ну.

29.10.1959 заарешт. і звинув. у проведенні антикомуніст. пропаганди, що ще студентом поширював підп. л-ру. У березні 1960 на закритому засіданні Івано-Фр. обл. суду засудж. за ст.ст. 62 ч. 1 і 222 на 5 р. ув'язнення. Карався в мордов. таборах: ЖХ-385/3, № 7, № 11, № 16. Розвантажував вагони з деревом. Приятелював у таборі з Л. Лук'яненком, Ю. й І. Долішніми та ін. А. брав участь в акціях непокори, карався в штрафному ізоляторі.

1964 звільнено, повернувся до родини в с. Княжелука Долинського р-ну Івано-Фр. обл. До пед. роботи не було допущено, працював на буд-ві Долинського нафтоперегінного, газо-бензинового заводу, Калуського калійного комбінату. Постійно перебував під наглядом КДБ. Тільки 1967 влашт. учителем укр. мови в Микол. обл. Зазнав переслідувань. Перебрався в Житомир. обл., відтак — у Хмельн., Львів. обл. — звідусюди було звільнено. Працював на буд-ві Яворів. сірчаного комбінату, ще раз пощастило влашт. на роботу — в Буданівському ПТУ (Терноп. обл.). 1980 була спроба запроторити А. до психлікарні. Підтримував зв'язки з Л. Лук'яненком, О. Мешко. Підготував фотоматеріали про репресії в Україні для передання на Захід через приятеля.

10.08.1981 А. заарешт. у Києві, коли розповсюджував листівки (в них ішлося про конституційне право України на вихід з СРСР). У березні 1982 Терноп. обл. суд за ст. 62 ч. 1 виніс вирок А.: 5 р. ув'язнення в таборах сув. режиму і 5 р. заслання. Карався в таборі ВС-389/35. Працював деякий час на кухні, за безглуздим звинув. у «перевантаженні картоплечисної машини» 14 діб відбув у карцері. Спілкувався з С. Хмарою, А. Корягіним, Н. Щаранським та ін. Влітку 1986 А. було відвезено етапом на заслання в Тюменську обл., с. Нижня Тавда. Працював на пилорамі місцевого лісокомбінату.

1987 звільнено. За фахом не міг працевлаштуватися. 13.10.1987 в журн. «Укр. вісник» опублікував звернення до М. Горбачова, а також розповсюдив заяву до Комісії з прав людини ООН від 1.09.1988, яку було зачитано на радіо «Свобода». Після цього отримав роботу від Коломийського райвно в школі с. Сідлище. 1988 вступив до УГС, був одним з організаторів УГС в Івано-Фр. обл. 1990 став головою обл. орг-ції УРП.

З 1993 живе в м. Надвірна Івано-Фр. обл., займається літ. працею. 1998 вийшла книжка А. «Здобудеш Українську державу...». У багатьох театрах було поставлено його п'єсу «Нерозумні діти».

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Здобудеш Українську державу... — Надвірна, 1998. — 132 с.;

Кривавий засів. Збірка драматичних творів. — Надвірна, 2005. — 96 с.

Література: *Овсієнко В.* Андрушко Володимир Васильович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — С. 33–36.

АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧ Борис Дмитрович (нар. 5.08.1899, м. Ромни, Сум. обл. — пом. 9.05.1984, м. Київ) — письменник (прозаїк, драматург, публіцист, поет, критик, перекладач, мовознавець). Духовний натхненник укр. нац.-культ. відродження, укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1935–47, 1951–56).

1905 родина А.-Д. переїхала з Брянська до Охтирки, де він закінчив гімназію. 1917–18 навчався на фізматі Харків. ун-ту (відділ. природн. наук), згодом перевівся на історико-філол. ф-т Київ. ун-ту (ІНО). Брав участь у нац.-визв. б-бі укр. народу за свою незалежність. У квітні 1918 записався добровольцем у діючий полк УНР, брав участь у бойових діях. Після поразки війська УНР, тяжко перехворівши на тиф, повернувся до Охтирки. Став членом Компартії (більшовиків) України, 1920–21 працював завідувачем Охтирського райвідділу нар. освіти. Не погоджуючись із політикою розв'язання нац. питання в Україні, вийшов із КП(б)У і перейшов до партії «боротьбистів» (УКП). У Києві працював секретарем її обл. комітету.

З 1923 А.-Д., розчарувавшись у політ. д-сті, цілком зосередився на творчій роботі: писав оповідання, повісті; вийшли його перші збірки. Був членом літ. групи «Ланка», згодом, з 1926, — МАРС («Майстерня рев. слова») разом з Г. Косинкою, В. Підмогильним, Є. Плужником, Т. Осьмачкою, Д. Фальківським та ін. Його повість «Смерть» (1923), в якій глибоко дослідив процес витравлення на догоду ком. ідеології нац. свідомості й гідності укр. інтелігента, та зб. репортажів «Землею українською» (1929) зазнали нищівної офіц. критики за націоналізм. Життя стало нестерпним після жахливого голодомору 1933, після самогубства вид. діячів, в атмосфері переслідувань А.-Д. змушений був виїхати. Працював у Держ. крайовому вид-ві в Алма-Аті (Казахстан). 1934, після вбивства Кірова, «каральна машина» рад. імперії дісталась і до нього.

2.01.1935 заарешт. й під конвоєм допроваджено до Києва. Слідчим НКВС не вдалося його зламати, рішуче відкидав усі звинув. у членстві «націоналіст. контррев. військ. орг-ції» УВО. Та все ж т. р. «за намір повалити рад. владу в Україні і підготовку до індивід. терору проти компартії і рад. держави» А.-Д. було засуджено до смерті з заміною на 10 р. таборів і етаповано до Сибіру. У таборах працював землекопом, шахтарем, слюсарем, бухгалтером, фельдшером. Зовсім не було можливості писати, тільки склався цикл «тюремних віршів», який зберігав у пам'яті.

1947 А.-Д. звільнено. Поневірявся по Сибіру, Узбекистану, Україні. 1951 працював фельдшером у Вінн. обл.

Т. р. знову заарешт. і засудж. на довічне заслання в Сибір (с. Малоросєйка Больше-Муртинського р-ну Красноярського краю). Працював фельдшером.

1956 А.-Д. було реабілітовано як безпідставно репресованого під час культу особи. 1957 повернувся до Києва. Його поновлено в СПУ. Відновив письменницьку діяльність. 1957–62 працював у дит. ж. «Барвінок», у ред. ж. «Дніпро» та «Україна». Було опубліковано кн. «Збруч» (літ. репортажі, 1959), роман «За ширмою» (1963), вибр. тв. «На довгій ниві» (1967). Налагодив творчі контакти з новою генерацією літераторів, поетів, літ. критиків — шістдесятниками (І. Дзюба, І. Світличний, Є. Сверстюк, В. Симоненко, Л. Костенко й ін.). Брав акт. участь у культурному відродженні 60-х. 1965 виступив з протестом проти арештів діячів нац. культури і науки в Україні. Був одним із авторів «Клопотання 78-ми» (1966) на ім'я прокурора УРСР Ф. Глуха та голови КДБ В. Нікітченка з огляду на початок таємних судових процесів проти укр. інтелігенції. У квітні 1968 підписав «Лист 139-ти» до Ген. секр. ЦК КПРС Л. Брежнєва, протестуючи проти арештів молодої інтелігенції в Україні й Москві. 1970 відмовився брати участь у закритоиму суді над

В. Морозом. Навколо А.-Д. гуртувалася молода укр. інакодумна інтелігенція. Його, як і Г. Кочура, називали батьком шістдесятників. За помешканням А.-Д. пильно стежили органи КДБ. Його твори тривалий час не друкували (останньою 1970 побачила світ книга «Як ми говоримо»). 29.09.1971 разом із І. Дзюбою та В. Чорноволом звернулися до ЦК КПУ з листом, де спростовувалися фальшиві відомості в пресі щодо перебігу судового процесу над В. Морозом. Ім'я А.-Д. було тісно пов'язане з політ. процесами 1972–73. У пресі з'являлися пасквілі про його «антирад. діяльність». 29.04.1977 у помешканні письменника, після арешту членів УГГ М. Мартиновича і М. Матусевича, було вчинено трус, який тривав 17 год. Неодноразово його допитували в справі заарешт. у лютому 1977 членів-засновників УГГ М. Руденка й О. Тихого, заарешт. у грудні — Л. Лук'яненка. У травні 1979 — черговий трус у справі Ю. Бадзя, було вилучено спогади й оповідання А.-Д., кілька разів викликали на допити. На певний час було взято під дом. арешт. Постійне стеження і всебічний тиск, тяжкі родинні обставини, ускладнювані повсякчасним втручанням органів, — усе це підривало сили літньої людини, зумовило різке погіршення здоров'я.

Похований на Лісовому кладовищі в Києві.

1992 А.-Д. за зб. худ. прози «Смерть», «Сибірські новели», «Завищені оцінки» було присуджено (посмертно) Державну премію України ім. Т. Шевченка.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, звернення, статті: Лист до ЦК КПУ в обороні В. Мороза (У співавторстві з І. Дзюбою і В. Чорноволом) // Сучасність. — 1972. — Ч. 2. – С. 88–92;

Спогад про прийом Сталіним української делегації 1929 року // Сучасність. — 1984. — Ч. 7–8. — С. 4–12;

З грузинським поетом К. Ґамсахурдією // Сучасність. — 1984. — Ч. 9. — С. 84–88;

Двісті листів Бориса Антоненка-Давидовича / Передм. Д. Чуба. — Мел.: Ластівка, ОУП Слово, 1986. — 272 с.;

Листи до Анни Франко // Віра. — 2003. — Ч. 1. — С. 23–24.

Публікації: Лицарі абсурду (1924); Запорошені силуети (1925); Тук-тук (1926); Синя волошка (1927); Смерть (1928); Справжній чоловік, Землею українською (1929); Шкапа, Печатка, Крижані мережки (1930); Люди і вугілля, Крила Артема Летючого (1932); Паротяг Ч-273 (1933); Землею українською. — Філад.: Київ, 1955. — 164 с.; Збруч (1959), В сім'ї вольній, новій, Золотий кораблик (1960); Про що і як (1962); За ширмою (1963); Слово матері, У літературі й коло літератури (1964); Тонни і грам // Сучасність. — 1965. — № 12. — С. 8–23; На довгій ниві: Вибрані твори (1967); Здалека й зблизька (1969); Як ми говоримо (1970); Печатка / Передм. Д. Чуба. — Мел.: Ластівка, 1979. — 85 с.; Як ми говоримо (Передрук) / Вступна стаття Н. Світличної, передм. І. Варченка. — Н.Й.–Балт.–Тор.: ОУП Слово, Смолоскип, 1979. — 271 с.; Behind the Curtain / Перекл. на англ. роману «За ширмою» Ю. Ткача. — Mel.: Bayda Books, 1980. — 171 с.; Земля горить // Сучасність. — 1988. — Ч. 12. — С. 9–25; Смерть. Сибірські новели. Завищені оцінки. Повісті, новели, оповідання. — К., 1989. — 559 с.;

Сибірські новели / Упоряд. О. Тимошенко, післямова Б. Тимошенка. — Балт.–Тор.: Смолоскип, 1990. — 312 с.;

Нащадки прадідів. — К.: КМ Академія, 1998. — 698 с.;

На шляхах і роздоріжжях: Спогади. Невідомі твори. — К.: Смолоскип, 1999. — 288 с.;

Твори. У 2-х томах. — К.: Наукова думка, 1999. — Т. 1. — 742 с., т. 2. — 654 с.;

Література: *Дзюба І.* «Звичайна людина» чи міщанин? — К., 1959;

Бойко Л. З доріг далеких і близьких // *Б. Д. Антоненко-Давидович.* На довгій ниві. — К., 1967;

Чуб Д. Борис Антоненко-Давидович: Життя і творчість. — Мел.: Ластівка, 1979. — 32 с.;

До 80-річчя Бориса Антоненка-Давидовича // Смолоскип. — 1979. — № 5. — С. 1, 3, 4;

К. Гр. (Костюк Г.) Помер Борис Антоненко-Давидович; Інформація про похорон Антоненка-Давидовича; Добірка віршів, присвячених Б. Антоненкові-Давидовичеві // Нові дні. — Тор. — 1984. — Липень–серпень. — С. 1–4;

Двісті листів Б. Антоненка-Давидовича / Упоряд. Д. Чуб. — Мел.: Ластівка. — 1986. — 272 с.;

Б. Антоненко-Давидович у пазурях чекістів: Спогади / Упоряд. Д. Чуб. — Мел.: Ластівка, 1987. — 218 с.;

Дробот У. Із життя Бориса Антоненка-Давидовича // Сучасність. — 1988. — Ч. 1. — С. 87–102;

Бойко Л. Борис Антоненко-Давидович // З порога смерті...: Письменники України — жертви сталінських репресій. — К.: Рад. письменник, 1991. — Вип. 1;

Сверстюк Є. У боротьбі за істину: Вірний до кінця // *Є. Сверстюк.* Блудні сини України. — К., 1993. — С. 161–167, 220–225;

Голуб Я. Спогади про мого батька Б. Антоненка-Давидовича. — Мел., 1993.;

Лицар неабсурдних ідей Б. Антоненко-Давидович: Збірка споминів, листів і малодоступних творів / Ред. Лариса М. Л. Залеська-Онишкевич. — К.: Час, 1994. — 224 с.;

Голуб Я. Мій батько Б. Антоненко-Давидович: Спогади. — П., 1995;

Багаття. Б. Антоненко-Давидович очима сучасників / Упоряд. Б. Тимошенко. — К.: В-во ім. О. Теліги, 1999. — 492 с.;

Бойко Л. З когорти одержимих: Життя і творчість Б. Антоненка-Давидовича в літературному процесі XX ст. — К.: ВД НаУКМА, 2003. — 581 с.;

Тимошенко Б., Рапп І. Антоненко-Давидович Борис Дмитрович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 37–40.

АНТОНІВ Марія Михайлівна (нар. 8.04.1932, с. Нежухів Стрийського р-ну Львів. обл.) — селянка. Рел. діячка. Вірна Церкви «покутників». В'язень сумління рад. тюрем і концтаборів (1973–74).

Освіта — 2 класи. Працювала у військовій частині, а потім 15 р. на меблевій фабриці, була обрана депутатом Стрийської міськради. 1963 пов'язала своє життя зі Слов'янською Церквою «попутників», перестала виходити на роботу в церковні свята, за що її було звільнено з роботи. Жила городництвом, збирала лікарські рослини. Під час перебування на Середнянській горі, де покутники збиралися і брали джерельну воду, її та її маму було побито, затримували під арештом по місяцю, по кілька днів без їжі та води.

7.04.1973 пішла на гору Середню, де було затримано, 11.06 засудж. за ст. 214 ч. 1 КК УРСР нар. судом Калуського р-ну Івано-Фр. обл. на 1 р. 6 міс. у ВТК заг. режиму. Також її було позбавлено материнських прав. Каралася в зоні Одес. обл. з ін. віруючими. З проголошенням незалежності України покутники прийняли держ. документи, прописку, пенсію. А. жила в м. Стрий Львів. обл.

АНТОНІВ Олена Тимофіївна (17.11. 1937, м. Бібрка Львів. обл. — загинула 2.02.1986, м. Львів) — лікар. Учасниця укр. правозах. руху.

1955–61 по закінченні СШ навчалася на мед. ф-ті Львів. мед. ін-ту. Працювала в обл. тубдиспансері. За «хрущовської відлиги» та в наступні роки увійшла в культурологічне та гром.-політ. життя Львова і Києва, була членом КТМ. 1963 переїхала з В. Чорноволом у м. Вишгород Київ. обл. Підтримувала зв'язки з І. Світличним, Є. Сверстюком, А. Горською та ін. шістдесятниками. Виготовляла, зберігала й розповсюджувала самвидав, зокрема «Український вісник». Під час арештів 1965 жила у Львові. В її помешканні збиралися колишні повстанці, шістдесятники, творча інтелігенція; відзначали пам'ятні істор., нац. дати, рел. свята. 1972 готувався різдвяний вертеп за участю В. Стуса, І. Калинець, С. Шабатури. У цьому домі часто проводили обшуки, А. погрожували арештом. У той час вона фактично стала розпорядницею фонду допомоги політв'язням та їхнім родинам (фонд О. Солженіцина) в Зх Україні. Формально не будучи членом УГГ, А. готувала й передру-

ковувала окремі її документи, возила в Москву, щоб передати заруб. журналістам. Тривали погрози з боку КДБ. 1980–85 багато часу провела в Тюменській обл., поділяючи долю із З. Красівським.

Перебудову А. сприйняла як можливість далі провадити гром. д-сть, зокрема, для відновлення руху за легалізацію УГКЦ. 2.02.1986 життя її раптово урвалося в автомобільній катастрофі.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Тороповський М.* Антонів і Клеопатра // Вільна Україна. — Л. — 1982. — 18 серпня;

Dissident Victim of Soviet Smear Campaign // The Ukrainian Weekly. — 1982. — 5 вересня;

Н. Солженіцина виступає в обороні О. Красівської // Новий шлях. — Тор. — 1982. — 9 жовтня;

Караванський С. Олена Антонів людина чести й обов'язку // Свобода. — 1982. — 4 листопада;

У Львові загинула Олена Антонів-Красівська // Смолоскип. — 1986. — № 29. — Весна. — С. 1;

Мороз Р. Про смерть Оленки Антонів // Свобода. — 1986. — 18 квітня;

Світлична Н. Пам'яті Олени Антонів // Віра. — 1986. — Ч. 1. — С. 3–5;

Svitlychna N. The Death of Olena Antoniv // Smoloskyp. — 1986. — № 29. — С. 1, 7–8;

Olena Antoniv Buried // Smoloskyp. — 1986. — № 30. — С. 5;

Зайцев Ю. «Нехай ім'я твоє святиться» // Наше життя. — Н.Й. — 1994. — Лютий. — С. 7–9;

Овсієнко В. Антонів Олена Тимофіївна. — Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 44–45.

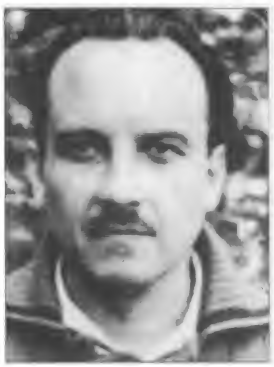

АНТОНЮК Зиновій Павлович (нар. 24.12.1933, с. Деполтичі, Холмщина, тоді — Люблінське воєводство, Польща) — інженер-економіст, публіцист, перекладач. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1972–81). Співголова Українсько-американського бюро захисту прав людини.

1952 закінчив Львів. технікум залізн. транспорту. 1953–58 навчався на мех. ф-ті Львів. політех. ін-ту, 1960–64 — в заоч. аспірантурі того ж ін-ту. Рік пропрацював інженером-економістом на Львів. приладобуд. заводі, 1959–60 працював у науково-дослід. секторі політех. ін-ту. З травня 1960 жив у Києві, працював на різних інженерних посадах НДІ та проектно-конструктор. ін-ту з нафтопереробки й нафтохімії (НВО «МАСМА»). 1962 через А. Горську познайомився з І. Світличним. А. брав участь у тиражуванні й розповсюдженні самвидаву. Як член профкому ін-ту А. сприяв регулярному проведенню в актов. залі ін-ту загальнокиївських вечорів молодої поезії, роботі постійного істор. лекторію під керув. М. Брайчевського. На прохання І. Світличного зробив переклад кількох статей із історії україно-польс. стосунків. А. був причетний до отримання з політзон інф-ції (після арештів 1965) і передавання її разом із самвидавом до західної преси й на радіо «Свобода».

1972 А. заарешт. й на суді, що відбувся 8–15.08, звинув. за ст. 62 ч. 1 і засудж. на 7 р. таборів сув. режиму і 3 р. заслання. Термін відбував у 35-й зоні пермських таборів. Брав акт. участь у численних голодуваннях та ін. акціях протесту. Одне з голодувань (з 26.08.1974) тривало 56 днів із перервами, часом силоміць було годовано. Неодноразово було покарано карцером, ШІЗО. 31.10.1974 А., що перебував у лікарні з хворобою печінки, було виписано і за «ворожу діяльність» покарано чотирма місяцями ПКТ. А. був однією з гол. фігур у забезпеченні нелегального передавання інф-ції з політзон за кордон. Стукач із зони «здав» А., і його було засудж. на 3 р. тюремного

ув'язнення у Владимирській тюрмі. У липні 1978 знову прибув у 35-й табір, де в нього було діагностовано туберкульоз. Великий вплив у таборі й у Владимирській тюрмі на нього мали І. Світличний, В. Марченко, В. Буковський, С. Ґлузман, В. Павленков, С. Мамчур, Г. Суперфін, Є. Давидов, а після звільнення — Ю. Орлов. А. — один із авторів відомого документа МГГ і УГГ «Про становище політв'язнів у таборах СРСР» (1978). 1979 прибув на місце заслання — м. Бодайбо Іркутської обл. З місцевого тубдиспансеру А. було відправлено на тривале лікування в обл. лікарню. Там його провідав В. Чорновіл. Після відмови А. «не спілкуватися з деякими людьми» його було виписано й повернуто в Бодайбо.

29 грудня 1981 повернувся в Київ. Працював нормувальником на заводі «Червоний гумовик».

У 1982 засудж. за сфабрикованою справою в «дармоїдстві» на 1 р. ув'язнення в зоні сув. режиму: 6 міс. відбув у Білій Церкві й 6 міс. — у Харкові.

1983–93 працював слюсарем на Київ. рем. заводі електротранспорту ім. Ф. Дзержинського. 1990–1994 А. був депутатом Київ. міськради. Водночас 1992–96 — член комісії з відновлення прав реабілітованих при Київ. міськраді. 1992–2003 А. — співголова гром. ради Укр.-амер. бюро захисту прав людини, був членом редколегії інформ.-аналіт. бюлетеня «Права людини в Україні», експертом Міжнар. фонду «Відродження» за програмою «Громадянське сусп-во», з 2004 член Наглядової ради УГС з прав людини. Автор численних статей з прав людини, з питань сусп. свідомості й духовної культури

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, заяви, публікації: Завідуючому відділом адміністративних органів ЦК КПРС (20.06.1974); До Прокуратури Пермської області (19.07.1974) // Голоси звідтіля. — Мюн.: Сучасність. — С. 15–16, 17–18;

Інтерв'ю з політичними в'язнями Пермського табору ВС 389/35 (1974). — Мюн.: Сучасність. — С. 31–32, 46;

Лист до невідомого друга (У справі роману П. Загребельного «Євпраксія» // Сучасність. — 1977. — Ч. 3. — С. 69–77;

Заява: Медичне управління МВД СССР, замісникові нач. управління ген. Петрові (1979) // Наша мета. — 1980. — 5 жовтня;

Правозахист в Україні // Права людини в Україні. — 1994. — Вип. 4;

Про чистоту і простоту // Сучасність. — 1996. — Ч. 5. — С. 52–65;

«Як не я, то хто?» // Доброокий: Спогади про І. Світличного. — К.: Час, 1998. — С. 247–256;

Моральний кодекс руйнівника комунізму // Критика. — 2005. — Ч. 12;

Листи з волі (У співавторстві з С. Ґлузманом і М. Мариновичем). — К.: Сфера, 1999. — 400 с.;

Рефлексії ідентичності. — К.–Х.: Дух і літера, 2007. — 272 с.

Література: Лист Прокуратури УРСР про клопотання В. Лобка у справі З. Антонюка // А. Русначенко. Національно-визвольний рух в Україні: 1950–1990. — 507–508;

Антонюк розповідає про свій тернистий шлях // Свобода. — 1980. — 14 серпня;

Історія хвороби З. Антонюка // Шлях перемоги. — 1980. — 7 вересня;

Тернистий шлях З. Антонюка // Укр. слово. — 1980. — 14 вересня;

Давидов Є. Зіновій Антонюк: Доля людини — епізод із життя сьогоднішнього ҐУЛАҐу // Сучасність. — 1981. — Ч. 3–4. — С. 195–207;

Каплун В. Антонюк Зиновій Павлович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1.– С. 46–49.

АНЦУПОВ Євген Михайлович (нар. 1940, с. Отказне Ставропольського краю, Росія) — історик. Учасник Харківської Ініціативної групи «За свободу еміграції з СРСР». Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1981–87).

1959 А. було виключено з комсомолу та Москов. історико-архівн. ін-ту за написання й поширення летючки на тему помилковості тези про мирне співіснування в СРСР. 1968 А., після навчання на ф-ті журналістики в Москов. ін-ті культури, закінчив істор. ф-т Харків. ун-ту, розпочав заочно навчання в аспірантурі. Працював на різних посадах, зокрема й на посаді електрика в Харків. ін-ті заг. і невідкладної хірургії,

перед арештом був завідділом газетно-журнальної інф-ції в Харків. конторі довідково-інф-ційної служби. Налагодив контакти з деякими учасниками руху за вільну міграцію та деякими представниками укр. дисиденства. Зокрема, в А. Здорового було вилучено працю А. «Доповідна записка», кваліфіковану органами КДБ як «антирадянську». Викликано кілька разів на «розмови» й допити. У червні 1960 зрікся рад. громадянства.

24.04.1981 заарешт. після написання заяви на ім'я Л. Брежнєва, в якій ішлося про його «ненависть до КПРС» і прохання ізолювати від суспільства, оскільки не позбавили рад. громадянства. Після судово-медичної експертизи визнано психічно здоровим і осудним. 14.08 засудж. Харків. обл. судом на 6 р. таборів суворого режиму та 5 р. заслання на підставі ст. 62 ч. 1 КК УРСР.

АПАНОВИЧ Олена Михайлівна (нар. 9.09.1919 у Симбірській губернії, Росія — пом. 21.02.2000, м. Київ) — історик, дослідниця історії України козацької доби, історіософ, журналістка. Учасниця укр. руху опору.

1936 закінчила в Харкові СШ, 1937–38 навчалася в Комуніст. ін-ті журналістики при ЦК ВКП(б) в Москві, 1941 закінчила Харк. пед. ін-т за фахом «Рос. мова і літ-ра». Під час II Світової війни була в евакуації в Башкирії, працювала в Держнаркомздраві, потім у Башрадіокомітеті. 1944 повернулася до Харкова, потім перебралася до Києва, працювала ст. наук. співробітником, завідділом Центр. держ. істор. архіву УРСР, де й «запізналася» з добою укр. козацтва. 1948 захистила канд. дисертацію «Запорозьке військо, його устрій і бойові дії в складі рос. армії під час рос.-турецької війни 1768–1774 років». 1950–72 А. працювала в Ін-ті історії України в Києві. 1961 вийшла її монографія про Запорізьку Січ. З 1966 — член Правління Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури. Написала близько 80 статей до УРЕ, УРЕС та ін. енциклопед. словників. Перед затопленням чотирьох Січей водами Каховської ГЕС працювала там в археолог. експедиції. 1965, після оголошення о. Хортиця Держ. історико-культурним заповідником, склала список пам. місць запорозького козацтва. План її просвітницьких заходів було визнано віце-президентом АН УРСР І. Білодідом «поживою для укр. націоналістів». Спілкувалася з О. Компан, М. Брайчевським, Б. Антоненком-Давидовичем, Г. Кочуром, Н. Суровцовою, І. Дзюбою, М. Коцюбинською. Читала самвидав. 1969 за сприяння П. Шелеста вийшла монографія А. «Збройні сили України першої половини XVIII ст.», та після арештів укр. інтелігенції 1972 книжку було вилучено з бібліотек. Того ж року А. звільнено з Ін-ту історії АН УРСР. 1973 вдалося влаштуватись у відділ рукописів Центр. наук. б-ки АН УРСР. Написала працю про найважчу частину історії АН України — про період її створення в 1918; тільки з дозволу КДБ 1983 було опублік. монограф. «Рукописная светская книга XVIII в. в Украине». А. не пускали на наукові конференції за межі СРСР, до 1987

публікув. поодинокі її статті тільки в Москві чи Ленінграді. А. довела укр. ментальність козацького нащадка акад. В. Вернадського, популяризувала його вчення про ноосферу. У важкі часи для України не фальсифікувала її історії.

За новітньої доби розкривала фальсифікацію. З 1988 мала змогу вільно говорити, написала велику кількість статей про укр. козацтво як феномен світов. історії і культури, 1989 була наук. керівником першої комплексної експедиції «Запорозька Січ: зруйноване і минуле». 1992 виступила на конференції з доповіддю «Переяславська Рада: міфи і реальність» із критикою фальшивої ідеї «віковічного прагнення воз'єднання укр. народу з братнім рос. народом», що вершиною укр. історії була «Переяславська Рада» 1654. А. була науковим консультантом кількох історико-худ. кінофільмів. За книги «Розповіді про запорозьких козаків» (1991), «Гетьмани України і кошові Запорозької Січі» (1993), «Українсько-рос. договір 1654 року. Міфи і реальність» (1994) А. було відзначено Державною премією ім. Т. Шевченка. 1995 їй присуджено премію Фундації Омеляна та Тетяни Антоновичів. А. відіграла видатну роль у формув. нац. свідомості українців, поверненні історичної пам'яті. 1995 поновлено на роботі в Ін-ті історії України НАНУ. 1999 брала участь у створенні наук. т-ва ім. С. Подолинського.

Похована на Байковому цвинтарі.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Історія укр. середньовіччя. Козацька доба: Збірник наукових праць на пошану О. Апанович. У 2-х частинах. — К., 1995;

Під знаком Кліо: Збірник статей на пошану О. Апанович. — Дн.: Промінь, 1995;

Олена Михайлівна Апанович: Бібліограф. покажчик. До 80-річчя від дня народження і 55-річчя наукової діяльності / Упоряд. С. К. Даневич. — К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1999. — 79 с.;

Мицик Ю. Козацька мати // Слово «Просвіти». — 1999. — № 9, 10;

Овсієнко В. Коли козацтво стало ідеологічним криміналом... Фрагменти неопублікованих спогадів О. Апанович // Політика і культура. — 2000. — № 10 — С. 41–43;

Енциклопедія сучасної України. — Т. 1. — 2001. — С. 607–608;

Овсієнко В. Свідчить О. Апанович: Матеріали 10-х липневих академічних читань // К., 2002. — Вип. 1. — С. 48–57;

Овсієнко В. Апанович Олена Михайлівна // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 50–53.

АРЕШТИ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ 1965 — перша хвиля арештів укр. інтелігенції в повоєнні роки.

26–28.08.1965 в Україні розпочалися перші арешти укр. інтелігенції після короткочасної відлиги. Загалом було заарешт. 25 активних членів укр. нац.-визв. руху. Викликано на допити сотні осіб. Частина молодої укр. інтелігенції (шістдесятники) стала на шлях протистояння рад. владі, вони писали й поширювали через самвидав гострі публіцист. матеріали, після культурно-просвітницького етапу (вечори УКК, зібрання тощо) відбувся перехід на шлях політ. боротьби за незалежність. Арешти т. р. прискорили оформлення політ. руху у відповідних напрямах. Сигнал про арешти надійшов до органів держбезпеки УРСР з Москви, метою було припинити поширення інакомислення як сусп. явища, щоб воно не набуло небезпечного розмаху, ознак націоналізму, культивування української мови та культури.

КДБ не вдалося виявити жодної антирад. орг-ції, незважаючи на наполегливість слідства. Заарештовані викликали в парт. керівництва чималий інтерес як нове суспільно-історичне явище, вони не були готові до слідства й подекуди визнавали, що виготовляли й читали самвидав. Матеріали слідства було скомпоновано з грубим порушенням процесуальних норм, а суди відбувалися з порушенням відповідних норм. В 15 випадках із 19 судові засідання були закритими. На різні терміни було засуджено за «антирад. агітацію і пропаганду»: у Києві — літ. критика І. Світличного (звільнено через 8 міс.), театр. художника П. Моргуна, інженерів О. Мартиненка й І. Русина, лаборантку І. Кузнецову, у Львові — студента І. Геля, науковця М. Гриня,

психолога М. Гориня, мистецтвознавця Б. Гориня, викладачів ун-ту М. Осадчого й М. Косіва, службовців С. Батурина й Г. Садовську, архівіста М. Зваричевську, модельєра Я. Менкуш, у Криму — письменника й художника М. Масютка, в Тернополі — викладача музики М. Чубатого, музейного працівника І. Герету, в Луцьку — викладачів пед. ін-ту В. Мороза та Д. Іващенка, в Івано-Франківську — художника О. Заливаху, вчителів М. Озерного та В. Іванишина, в Житомирі — лінотиписта А. Шевчука, в Одесі — філолога С. Караванського.

Рад. влада, заарештувавши й засудивши вищезгаданих людей, вчинивши утиски в гром.-політ, культурному житті, розраховувала залякати українство. Та в Україні, навпаки, зросла хвиля спротиву: 4.09.1965 відбулася акція протесту під час прем'єри фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків», де було названо прізвища заарештованих, розповсюдж. листи-звернення на захист заарештованих, з'явились у самвидаві та за кордоном праці В. Чорновола «Лихо з розуму» та І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?». Арешти 1965 в Україні переконливо засвідчили, що правозах. рух 1960-х перейняв естафету визв. б-би попередніх етапів.

АРЕШТИ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ 1972–73 рр. — друга хвиля масових арештів в Україні.

Після 1965 органи держбезпеки УРСР провели наступні масові арешти укр. інтелігенції. 28.06.1971 ЦК КПРС ухвалив таємну постанову «Про заходи протидії нелегальному розповсюдженню антирад. та інших політично шкідливих матеріалів», яку вже через місяць продублював ЦК КПУ, додавши «місцевих матеріалів». 30.12.1971 Політбюро ЦК КПРС прийняло постанову розпочати всесоюзну кампанію проти самвидаву, щоб зруйнувати інфраструктуру його виготовлення й розповсюдження.

Спеціально для укр. руху опору було задумано т.зв. «Справу Добоша»: 4.01.1972 Я. Добоша, українця за походженням, члена СУМу з Бельгії, заарешт. в Києві органами КДБ під час турист. поїздки в Україну, в нього знайдено копію «Словника рим укр. мови» С. Караванського, рад. політ-в'язня. На допитах у КДБ Я. Добош давав свідчення про укр. інакодумців, з якими було заплановано зустрічі. На влаштованій органами держбезпеки прес-конференції заявив, що виконував роль зв'язкового емігрант. «антирад.» центрів. 15.01 т. р. про це було повідомлено в ЗМІ, самого Д. було вислано з СРСР. Добош, повернувшись до Бельгії, засвідчив на прес-конференції, що свідчення в Києві давав під примусом, і відмовився від них. Осн. завданням цієї «справи» було показати суспільству опозиційні вияви, зініційовані «націоналіст.» орг-ціями за кордоном і зх спецслужбами. Внаслідок тих подій Ганну Коцур, яку 1968 відрядили з Пряшів. ун-ту для вдоскон. укр. мови в Україну, було звільнено з навч. в Київ. ун-ті. Спочатку 19.01.1972 її затримали на вулиці й кілька місяців допитували. Під час слідства вимагали публічного покаяння, погрожували, переконували. Відтак її вислали, а в Чехословаччині К. засудили до ув'язнення за «підривну діяльність проти Чехословацької Соц. Республіки» та «антирад. діяльність» (перевезення через кордон укр. самвидаву і ввезення із Заходу чехословацьких та закордонних україномовних видань), а також за спілкування з Г. Кочуром, М. Лукашем, Н. Світличною, В. Стусом та б. ін.

12.01.1972 розпочалися арешти відомих укр. дисидентів у різних містах (В. Чорновіл, Є. Сверстюк, І. Світличний, В. Стус, Л. Плющ). З 1972 до середини 1973 було заарешт. близько ста осіб, проведено тисячі обшуків; дес. тисяч людей викликали на допити як свідків, погрожували й залякували арештом, молодь було звільнено з навчання, позбавлено можливості службового зростання, а часто — й роботи, письменників — можливості друкуватися, митців — можливості влашт. худ. виставки. Провідні діячі руху опору 60–70-х отримували максимальні терміни ув'язнення — 7 р. таборів

сув. режиму в Мордовії, Пермській обл., та 5 р. заслання в Сибіру, Якутії: В. Чорновіл, І. та Н. Світличні, Є. Сверстюк, І. Гель, подружжя Калинців, С. Шабатура, В. Стус, М. Осадчий, З. Антонюк, Є. Пронюк, В. Лісовий, О. Сергієнко та ін. Хто відмовлявся свідчити (М. Плахотнюк, Л. Плющ, Б. Ковгар, В. Рубан), опинявся в психіатр. лікарні.

Тих, хто планував далі працювати, змушували принижено каятися, інших — писати фальшиві пасквілі, свідчити проти своїх учорашніх приятелів, колег або ж на закордон. «укр. бурж. націоналістів». Для дальшого публікування своїх творів у пресі змушені були писати хвалебні «твори» на честь правлячого рад. парт. керівництва. Дехто з письменників не витримував творч. ізоляції, психологічного тиску й добровільно йшов із життя (Г. Тютюнник, В. Близнець), найвитриваліші (Л. Костенко, М. Коцюбинська, В. Шевчук) писали в «шухляду», деякі емігрували (Л. Танюк, П. Мовчан, В. Коротич) в Росію.

За таких умов публічна громадська діяльність згорталась і почала набувати підпільних форм існування.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Ukrainian Intellectuals in Shackles. — N.Y.: UCCA, 1972. — 17 с.;

The January 1972 Arrests in Ukraine. — Woodhaven, USA: Committee for the Defense of Soviet Political Prisoners, 1972. — 20 с.;

Trials in Ukraine: 1973. — Balt.: Smoloskyp, 1974. — 22 с.;

Погром в Україні: 1972–1979 / Упоряд. Р. Купчинський. — Мюн.: Сучасність, 1980. — 312 с.;

«Генеральний погром» // *Г. Касьянов.* Незгодні: Українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років. — К.: Либідь, 1995. — С. 121–141;

Карнаух Л. Хто він, Добош? або Початок «великого погрому» // Сучасність. — 2002. — Ч. 2. — С. 112–131.

«АРХИВ ХРОНИКИ» — додаток до «Хроники текущих событий». Вих. як самвид. 1974 у Москві, з 1975 — передруком у Н.Й. силами вид-ва «Хроника» (Khronika Press). Гол. ред. В. Чалідзе, відп. ред. передруку П. Літвінов. Містив свідчення Є. Сверстюка, М. Горбаля, А. Здорового, І. Калинця, В. Марченка та ін. про нелюдські умови утримання в таборах, використання медицини для розправи над політв'язнями; З. Антонюка — про шовінізм і приниження нац. гідності українців; З. Попадюка — про утримання жінок-політв'язнів. Публ. листи І. Сеник, Н. Строкатої, Н. Світличної, Р. Мороз, у яких поставлено комплекс проблем із порушення прав людини; С. Шабатури — зі згадками про В. Чорновола, В. Стуса, Є. Сверстюка, М. Осадчого, ін.; І. Світличного зі свідченнями про внесок у правозахисний рух З. Антонюка, М. Горбаля, Д. Верхоляка та ін.; С. Ґлузмана — про спротив у таборі з боку Є. Пронюка та І. Калинця, застосування методів психіатрії до П. Григоренка і Л. Плюща, з оцінкою виступів І. Дзюби; А. Сахарова — на захист С. Ґлузмана; А. Григоренка — на підтримку М. Джемілєва (Абдульджеміля). Помітне місце займали таборові інтерв'ю І. Світличного, І. Калинця, І. Кандиби, С. Ґлузмана, З. Антонюка, Є. Пришляка (згадує групу Лук'яненка-Кандиби, Укр. Нац. К-т, УНФ).

«ATL-CIO» — бюлетень, вих. у Вашингтоні (США) з 1945 щомісяця німецькою м. Ред. E.C. Лі (E.S. Lee). Регулярно інформ. про діяльність УГС, її активістів.

АХТЕРОВ Павло Олексійович — п'ятдесятник, рел. діяч. Засудж. 28.12.1981 на 7 р. позбавлення волі й 5 р. заслання за спробу передати на Захід автобіографічне оповідання «Дорога до безсмертя».

Б

БАБИЧ Сергій Олексійович (нар. 13.12.1939, с. Рогачів Баранівського р-ну Житомир. обл.) — учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1960–63, 1963–75, 1976–89). Член УГС (1989).

У рідному селі закінчив 7 класів, з 1959 працював на Житомир. меблевому комбінаті, закінчив вечірню школу.

13.04.1960 вперше заарешт. КДБ за розповсюдження антикомуніст. листівок. Засудж. Житомир. обл. судом 26.05.1960 за ст. 7 ч. 1 Закону СРСР від 25.12.1958 на 3 р. ув'язнення. Термін відбував у мордов. таборах (№№ 14, 17, 7), півроку до закінч. терміну перебував у Владимирській тюрмі «за порушення режиму».

13.04.1963 звільнено. Через місяць до нього приїхав співтабірник Б. Бульбинський, Б. погодився разом розповсюдити листівки (рос. мовою) з проголошенням ідей демократизації, багатопартійності, розраховуючи на його підтримку в створенні групи допомоги для орг-ції втеч політкаторжанів, для подальшої б-би. Роздавши 1800 листівок, заарешт., а Бульбинський видав людей, що розповсюджували його листівки.

Після арешту 27.09.1963 підстав було мало — Б. не зізнався, тож КДБ сфабрикував справу. За 10 днів до суду його відвезли в Рівне: на закритому суді 17–19.02.1964 не визнав себе винним, не покаявся й отримав 10 р. таборів особливого режиму, визнано особливо небезпечним рецидивістом. Карався в мордов. таборі № 10. 14.08.1964 втік із табору, через два дні його затримали. У жовтні засудж. на 3 р. (термін став — 12 р.). Замість касаційної скарги заявив протест, що засуджений незаконно й тікатиме знову. Верх. суд Мордовії змінив вирок на 10 р. таборів особливого режиму (від дня суду), з них 3 р. тюремн. ув'язнення. 24.12.1964 у Владимирі за спроби втечі мав поранення в ногу, пробув місяць у лікарні (до 22.01. 1965), потім спрямов. судом на експертизу в Інститут ім. Сербського (26.03–13.05), далі — 10 днів у «Бутирці», в камері смертників. 1968 з Владимира відправлено в 10-й мордов. табір, 1972 — у сел. Сосновка, до перенесеного туди табору особливого режиму. Працював на шкідливому виробництві шліфування скла. У 1974 переведено в 19-й табір, брав участь у б-бі за статус політв'язня, потім — у сел. Барашево, у 3-й табір. На його оборону виступив А. Сахаров.

27.01.1975, із закінченням терміну, було звільнено. Жив у с. Рогачів, де над ним було встановлено адміннагляд.

11.06.1976 по дорозі на Волинь заарешт., побито, вимагаючи зізнань у викраденні зброї. Вдома проведено обшук, вилучено «Хронику текущих событий» та книгу про голод в Україні. Після довгого супротиву Б. довелося віддати автомат, і хоч у справі не було достатніх доказів його причетності до викрадення зброї, суд виніс

максим. вирок: 5 р. тюремного ув'язнення та 10 р. таборів особливого режиму за ст. 223 КК УРСР. Карався у Вінницькій в'язниці. 1979 переведено в табір особливого режиму м. Бердичів, через 4 міс. — в м. Ізяслав, потім — у табори №№ 60 (Луган. обл.) і 96 (Рівнен. обл.). Переміщення пов'язувалися з приготуванням Б. до втеч. У грудні 1984 повернуто в Городище Рівнен. обл. Постійно брав акт. участь у протестних акціях політв'язнів проти репресивних заходів таб. Б. захищала Міжнар. амністія. Йому було відмовлено поїхати на похорон матері в травні 1989.

7.06.1989 звільнено за 8 міс. до закінчення терміну. (Загалом провів у неволі 27 років і 4 міс., з них 24 — в камерах.) Вступив до УГС, з її перетворенням на партію був членом УРП. З 1992 увійшов до ОУН(б) — КУН і очолював її Житомир. обл. орг-цію. Разом із мешканцем с. Базар Народицького р-ну П. Єсипчуком знайшли поховання загиблих у бою з більшовиками вояків — учасників Другого зимового походу (17.11.1921). Б. упорядкував їхні могили. Разом із архітектором О. Борисом керував спорудженням меморіалу в с. Базар. Жив в м. Житомир.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Інтерв'ю С. Бабича // Голос громадянина. — Ж. — 1990. — № 20, 22;

Пам'ятний хрест // Вільне слово. — Ж. — 1991;

Крок до незалежності // Вільне слово. — Ж. — 1991. — 1 червня;

Перебудова російської імперії та руйнація України // Клич. — Ж. — 1996. — Лютий;

«Де общеє добро в упадку, забудь отця і матку...» // Шлях перемоги. — 1998. — 25 лютого;

Перебудова російської імперії та руйнація України // Клич. — Ж.

Література: Кого защищаете, господа? // Известия. — М. — 1980. — 26 серпня;

Панчук Г. Поневіряння Сергія Бабича // Українська думка. — Лон. — 1987. — 16 липня;

В. Овсієнко. Бабич Сергій Олексійович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 54–57.

БАДЗЬО Юрій Васильович (нар. 25.04.1936, с. Копинівці Мукачівського р-ну Закарп. обл.) — філолог. Учасник укр. правозах. руху, політ. діяч, публіцист. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1979–88). Член Національної ради ДПУ (1992–96). Заступник голови Конгресу нац.-дем. сил України (1992–95). Член СПУ (1996). Лауреат премії Фундації Антоновичів (1999). Нагор. орденом «За заслуги» III ст. (2005) і II ст. (2009). Довічний стипендіат Фонду інтелектуальної співпраці «Україна — XXI століття» (з липня 2008).

1953 закінчив СШ. 1954–58 навч. на філол. ф-ті Ужгород. ун-ту. Потім 3 роки працював учителем, 1960–1961 — директором Червенівської восьмирічної школи Мукачів. р-ну Закарп. обл. 1961–64 навч. в аспірантурі при Ін-ті літератури АН УРСР, підготував дисертацію на тему «Критерій правди в оцінці літ.-художнього твору» (1964), мав публікації на її основі. Тому його було залишено в Ін-ті на посаді м.н.с. У 1960-ті Б. був акт. членом ради КТМ, першої неформ. орг-ції в Україні. 4.09.65 на прем'єрі фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків» у кінотеатрі «Україна» був серед тих, хто виступив з публічним протестом проти політ. арештів укр. інтелігенції. На партзборах Ін-ту літератури з цього приводу слухали М. Коцюбинську і Ю. Бадзя. Б. відстоював свою позицію, обґрунтувавши її як реакцію на нерівноправне становище укр. народу. За це його було звільнено з роботи в Ін-ті («не пройшов за конкурсом»). Працював літ. редактором ж. для

сліпих «Заклик», у вид-ві «Молодь». 1974–79 — приймальник хліба в тресті «Київхлібторг». 1971 Б. звернувся до IV з'їзду письменників України з відкритим листом, у якому було порушено питання про провінційність і вторинність укр. сусп.-культурної атмосфери в умовах політ. несвободи. 1972, у відповідь на нову хвилю політ. арештів, почав писати трактат «Право жити», тему якого було окреслено в підзаголовку назви відповідної книги (виданої 1996) «Україна в складі СРСР, людина в системі тоталітарного соціалізму». У цій монографії науково критиковано нац. ідеологію та політику КПРС: з позиції «дем. соціалізму», маркс. ф-фії та соціології. Сусп. лад «реального соціалізму» потрактовано як класово-антогоністичний, сусп.-політ. природу КПРС — як панівний соціальний клас, що протистоїть народові, безпосереднім виробникам матеріальних і духовних цінностей; було обґрунтовано утопічність ідеї комунізму, а також проголошено тезу про неминучість виходу України зі складу СРСР. Готові чотири розділи цієї книги (написані протягом 5 років, обсягом 1400 с. рукописного тексту) було викрадено із квартири. На поч. 1979 під час обшуку кадебісти вилучили новий, незавершений варіант монографії «Право жити» (450 с. рукописного тексту). Чекаючи на неминучий арешт, Б. встиг написати «Відкриті листи» — до ПВР СРСР та ЦК КПРС (з коротким викладом ідей вищезгаданої монографії) та — «до рос. і укр. істориків» (про тотальну фальсифікацію укр. історії рад. історіографією). Обидва листи невдовзі було опубліковано за кордоном, вийшли окремими брошурами кількома іноз. мовами, неодноразово транслювалися на Україну в програмах радіо «Свобода».

23.04.1979 заарешт. за звинув. в «антирад. агітації і пропаганді» та засудж. у Києві за ст. 62 Ч. 1 КК УРСР на 7 р. таборів сув. режиму та 5 р. заслання. Винним себе не визнав. Покарання відбував у мордов. таборі ЖХ-385/3, заслання — в Якутії. У таборі вів далі політ. боротьбу: брав участь у страйках, голодуваннях протесту, писав і підписував заяви та звернення до різних держ. інстанцій. 1987, під час «горбачовської перебудови», коли влада почала звільняти політв'язнів у відповідь на покаяння, Б. відмовився написати таку заяву.

У грудні 1988 було звільнено з ініціативи влади. У січні 1989 повернувся до Києва. Брав акт. участь у політ. і гром. житті, нац.-визв. русі: виступав на мітингах, у статтях та інтерв'ю аналізував політ. процес в Україні тощо. Б. — один з ініціаторів створення Демократ. партії України, автор її «Маніфесту» (31.05.1990 опубліковано в «ЛУ»). У грудні т. р. на установчому з'їзді обрано головою ДемПУ (на II з'їзді партії зняв свою кандидатуру на цю посаду, маючи намір повернутися до наукової праці). Грудень 1992 – грудень 1996 Б. — член Нац. ради ДемПУ, лютий 1992 – травень 1995 — заст. голови Конгресу нац.-дем. сил України. 1996 вийшов з партії, не погоджуючись із відходом керівництва ДемПУ від нац.-визв. пріоритету в її ідеології та політиці. Відтоді безпартійний. Від червня 1993 — співробітник Ін-ту філософії НАН України. Реабілітовано згідно із законом України 1991 р.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, звернення, заяви: The National Rights Issue in Ukraine (Звернення до ВР СРСР, іноземних комуністичних партій, демократичного суспільства світу) // Smoloskyp. — 1979. — № 4. — С. 1, 4, 10, 11;

Відкритий лист до російських та українських істориків // Сучасність. — 1980. — Ч. 11. — С. 128–154;

Відкритий лист до Президії ВР СРСР та ЦК КПРС. — Н.Й., 1980. — 16 с.;

Юрій Бадзьо писав листа до Ж. Марше (15.04.1981) // Свобода. — 1982. — 12 лютого;

Заяви: Президії ВР ССР (29.10.1982; 9.12.1982; 29.12.1982; 7.01.1984 22.01.1983) // Визвольний шлях. — Лон. — 1985. — № 2. — С. 210–214;

Радянська державна влада несе повну політичну відповідальність за голод в Україні. СРСР не є єдиною державою // Смолоскип. — 1984. — Ч. 6. — С. 1, 4;

The USSR is Not a Single State // Smoloskyp. — 1985. — № 26. — С. 12;

Les libertes politiques et les droits de l'homme; L'Etat sovietique est responsible de la famine en Ukraine // L'Est Europeen. — Пар. — 1985. — № VII–IX. — С. 33-37;

З листа до московського адресата (10.05.1987), Заява Ген. Секретарю ЦК КПРС Ґорбачову М. С. (14.06.1987) // Український вісник. — 1987. — Вип. 7, 8, 9–10. — С. 279–282, 282–285;

Хто гальмує перебудову? // Сучасність. — 1989. — Ч. 11. — С. 90–106;

Воля жити — у свідомості права, перед лицем загроз і викликів часу: Про українську історичну ситуацію наприкінці XX ст. // Самостійна Україна. — 2000. — Ч. 3. — С. 9–13;

Я сів не в той літак? або Два джерела й дві складові частини нашої неволі // Слово і час. — 2001. — № 11. — С. 40–44.

Публікації: Дійсність і позиція письменника // Дніпро. — 1963. — № 9. — С. 136–144;

Життя і художня правда // Рад. літературознавство. — 1964. — № 6. — С. 3–14;

Земля і люди // Дніпро. — № 4. — С. 140–144;

Пора перших підсумків // Вітчизна. — 1970 — № 1. — С. 159–167;

Слабкість епічного мислення // Вітчизна. — 1970. — № 6. — С. 139–148;

Відкритий лист до Президії ВР СРСР та ЦК КПРС. — Н.Й.: ЗП УГГ, 1979. — 64 с.;

Etat de Siege ou une Nation en Peril / Передм. Л. Плюща. — Пар.: P.I.U.F., 1982. — 108 с.;

Опозиція — держава в Україні сьогодні: Думки проти течії. — К.: Смолоскип, 1994. — 28 с.;

Історія застерігає: Передмова // *Г. Костюк.* Сталінізм в Україні: Ґенеза і наслідки. — К.: Смолоскип, 1995. — С. 9–24;

Право жити: Україна в складі СРСР. Людина в системі тоталітарного соціалізму. — К.: Таксон, 1996. — 400 с.;

Поразка української революції // «Україна на межі тисячоліть». — К., 1998. — С. 20–71;

Національна ідея і національне питання. — К., 2000;

Еволюція чи революція // «До новітнього українського світогляду і стратегії». — К.: Економіка і право, 2002. — С. 53–57;

Підпільна нація: Нове завоювання України. Статті. — К.: МАУП, 2003. — 104 с.;

Український вибір. — К.: Смолоскип, 2004. — 56 с.;

Війна і зрада: Полювання на Президента Віктора Ющенка триває. — К.: ВД «Простір», 2008. — 40 с.;

Бойові генерали, сивоусі парубки з української вулиці і троянська кобила історичного процесу. — К.: ВД «Простір», 2010. — 152 с.

Література: Badzio's Wife Details His Plight in Appeal to World's Intellectuals // The Ukrainian Weekly. — 1980. — 25 травня;

American Journalists Appeal in Defense of Badzyo (Звернення групи американських журналістів з Лос-Анджелеса до Л. Брежнєва) // Smoloskyp. — 1981. — № 13. — С. 8;

N. S. (N. Strokata). Yury Badzyo's Field of Battle // Віра. — 1982. — Ч. 2. — С. 17–18;

Юрій Бадзьо протестує проти поневолення України // Свобода. — 1982. — 11 лютого;

Dissident Profile. Yuriy Badzio: Among the Vanguard // The Ukrainian Weekly. — 1982. — 3 жовтня;

Н. Світлична. Справа Ю. Бадзя як барометр демократизації в СРСР // Сучасність. — 1982. — Ч. 1. — С. 106–115;

Senkus R. Iurii Badzo's. A Biographical Note // Journal of Ukrainian Studies. — 1984. — № 16, т. 9. — С. 71–73;

Совєтська дійсність і позиція Ю. Бадзя // Свобода. — 1985. — 5 жовтня;

«Право жити»: Юрій Бадзьо на засланні // Америка. — 1986. — 10 липня;

Навколо справи Ю. Бадзя // Український вісник. — 1987. — Вип. 7, 8, 9–19. — С. 278–279;

Юрій Бадзьо про перебудову // Українське слово. — 1988. — 18 вересня;

Г. Куценко. «Дякую за книжку і перо» // Зона. — 1996. — № 11. — С. 210–215.

БАНАЦЬКИЙ Кирило Павлович (нар. 1929, с. Кричильськ Сарненського р-ну Рівнен. обл. — пом. у вересні 2001, м. Ківерці Волин. обл.) — механік сільського господарства. Учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, підп. орг. «Об'єднання». Політ-

в'язень рад. тюрем і концтаборів (1952–57, 1958–74).

Походить із селян. родини, батько служив у армії УНР. Навч. у Костопільському училищі сільськогосп. механізації. Став членом юнацтва ОУН.

1952 заарешт. за розповсюдж. антирад. націоналіст. листівок та зв'язок з підпіллям ОУН. 26.08 т. р. засудж. на 25 р. позбавлення волі. Покарання відбував у таборах Мінлагу (м. Інта Комі АРСР). На засланні брав участь у різних протестних акціях політв'язнів, спілкувався з В. Леонюком та ін. укр. політв'язнями. На поч. 1956 став співорганізатором підп. націоналіст. орг-ції «Об'єднання» (провідник Я. Гасюк). Влітку т. р. комісія ПВР СРСР зменшила термін його покарання до 7 р.

1957, по звільненні, поселився у м. Біла Церква. Привіз з Інти понад 1300 листівок, які разом зі співробітниками Г. Рябчуном, А. Булавським, Й. Слабіним та ін. розповсюджували у Кіровогр. обл. На поч. 1958 заарешт. у м. Біла Церква і спроваджено досиджувати свій термін. 29.04.1960 засудж. на 7 р. позбавлення волі, що було об'єднано з попереднім невідбутим терміном (8 р.), разом склало 15 р. Покарання відбував у тайшет. таборах. 24.03.1961 переведено у Мордовію, де карався на камерному режимові до кінця терміну.

1974 вийшов з неволі інвалідом. Повернувся в м. Ківерці Волин. обл. Хворів на туберкульоз та епілепсію. У період незалежності України долучився до громад. та політ. життя, став членом Братства ОУН-УПА. 1992 реабілітовано.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Леонюк В.* На прю стає «Об'єднання» // Зона. — 1994. — № 6. — С. 163–180;

Христинич Б. На шляхах волі: Підпільна організація «Об'єднання» (1956–59). — Л.: Сполом, 2004. — 416 с.

БАНДЕРА Андрій (нар. 16.05.1948, Мюнхен, Німеччина — пом. 19.07.1984, Торонто, Канада) — журналіст, учасник укр. правозах. руху в Канаді, заступник голови КПЛ СКВУ (1974–1983), син провідника ЗЧ ОУН С. Бандери.

Народився й виростав у Німеччині під прибраним прізвищем Андрій Попель, до 11-го року життя не знав, що він син провідника ЗЧ ОУН. На початку 1960-х переїхав до Канади, навчався в м. Йорктон Саскачеванської провінції, переїхавши до Торонто, був редактором англомовного часопису Echo при газ. «Гомін України». Був активним учасником укр. молодіжного й громадського життя. На початку 1970-х за його почином було створено в Торонто перший у зх діаспорі Комітет оборони В. Мороза, 1974 Б. обрано першим заступником голови КПЛ СКВУ. Організував протестні акції в обороні укр. політв'язнів, був організатором і учасником 19-денного голодування в обороні В. Мороза, 1977 брав активну участь у протестних акціях під час Олімпійських ігор у Монреалі, виступав за окрему й самостійну участь України в Олімп. іграх.

БАРАЦ Василь Мартинович (нар. 28.09.1946, с. Перечин Закарп. обл.) — інженер. Учасник укр. руху опору. Жертва рад. каральної психіатрії (1974–75, 1981). Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1982–87). Член-засновник групи «Право на еміграцію з СРСР» (1977).

По закінч. військової інженерної школи в Києві служив в армії як інженер зв'язку. На поч. 70-х за глибокі розбіжності в тлумаченні маркс.-ленін. ідеології Б. звинув. у шпигунстві на ґрунті «бандерів. минулого».

Влітку 1974 за відмову визнати свою «провину» запроторено до психіатр. відділення Гарнізонного військ. шпиталю ім. Бурденка, де протягом 6 міс. проходив курс примусового лікування. 1975 після виходу з лікарні був звільнений з армії. Вдалося влаштуватися на роботу в Головному обчисл. центрі лісової промисловості. Уклав бюлетень інф-ції на допомогу тим, хто бажав емігрувати (33 с. самодруку). У травні 1977 звільн. із посади відділу «за скороченням штатів». Безпосереднім приводом звільнення були заяви й звернення Б. до офіційних парт. і держ. інстанцій щодо припинення кадебістських провокацій проти його родини, що належала до церкви п'ятдесятників. Вимагав позбавлення членства в компартії, до якої формально належав, і громадянства, щоб мати можливість покинути країну, оскільки «комунізм і релігія в СРСР несумісні». У відповідь його позбавлено парт. членства й спрямовано на примусову працю. 1977 разом із однодумцями вирішив заснувати Гельсінську групу під назвою «Право на еміграцію з СРСР».

19.02.1981, напередодні 26-го з'їзду КПРС, його знову силоміць запроторено до ПЛ в Москві. Через 3 міс. його виписано.

У серпні 1982 заарешт. у м. Рівному, де перебував у справах еміграційних документів. Його побито, перевезено до Ростова-на-Дону, де на знак протесту він утримував голодування 30 діб. 28.03.1983 засудж. за «антирад. діяльність», зокрема за створ Гельс. групи «Право на еміграцію», на 6 р. таборів сув. режиму та 3 р. заслання. Етаповано на Київ, через Харків, Казань — до Пермського концтабору сув. режиму № 37 (Чусовський р-н). Тримали протягом місяця в одиночному ув'язненні. Мав стенокардію, кровотечу в легенях, хворі нирки й печінку, але потрібної мед. допомоги не отримував. Пропоновано покаятись і відмовитися від виїзду, відраджувати близьких. Б. не погодився.

БАРЛАДЯНУ-БИРЛАДНИК Василь Володимирович (нар. 23.08.1942, с. Шибка Григоріопольського р-ну, Молдова) — філолог, публіцист, поет, прозаїк, учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1977–83). Член УГГ (1987). Член СПУ і СЖУ.

Б. народився в укр. селі над Дністром. 1964 закінчив Одеську школу військ. кореспондентів, 1970 — ф-т рос. філології Одеського ун-ту. 1966–69 як історик мистецтв практикувався в музеях Москви, Ленінграда, Зх України, в Празькій нац. галереї. 1971–72 вивчав румуністику й болгаристику в Бухарест. і Софійському ун-тах. 1969–74 завідував кабінетом мистецтвознавства в Одеському ун-ті, викладав етику та естетику в Одеському ін-ті морського флоту. Досліджував укр. нар. і проф. мист-во, середньовічні літ.-мист. і реліг. зв'язки України з Болгарією, Сербією, Грецією, Італією, Румунією. Його темат. дослідження, дисертаційні матеріали привернули увагу КДБ. З 1965 став писати вірші тільки укр. мовою. Під псевдонімом Ян Друбала писав до самвидаву статті з історії нац. питання в Рос. імперії та в СРСР, підтримував зв'язки з багатьма дисидентами й патріотами, зокрема в Одесі — з Н. Строкатою-Караванською, А. Голумбієвською, В. Тимчуком, В. Гончаровим. 1972 Б. почали переслідувати, викликати на допити. 28.01.1974 на допиті звинуватили в «укр. націоналізмі». 11.03 було виключено з КПРС, 5.05 звільнено з роботи в Одеському ун-ті й позбавлено права займ. науковою й викладацькою

роботою. Пізніше звільнено з Музею нар. архіт-ри й побуту в Києві. Шукаючи роботу, написав монографію про художника Мих. Жука (досі не видано). У пошуках роботи виїздив у складі буд. бригади до Якутії. У травні 1976 влаштувався ст.н.с. Одеського музею сх і зх мист-в. Наукові статті писав під прізвищами друзів. 16.06. 1976 під час обшуку на квартирі у Б. було вилучено його зб. патріот. віршів «Ший, дружино, швидше прапор», автобіограф. повість «Компромісу не буде», багато науково-публіцист. статей про політ. ситуацію в Україні та з історії нац. пит-ня. У вересні т. р. в результаті Б. було звільнено з Музею без документів для працевлаштування. Після трусу відмовився від рад. громадянства, вживав заходів, щоб емігрувати до Америки. У грудні передав керівнику УГГ М. Руденку копію своєї заяви на ім'я прокурора Одеської обл. з протестом проти переслідувань за нац. мотивами, а також лист «До людей доброї волі» й автобіограф. нарис «А як же інакше?», який 1977 було опубліковано в Парижі, а потім — в кн. «Лихо з розуму» (1967). Б. розповсюджував мат-ли УГГ.

2.03.1977 було заарешт. в квартирі приятелів Сірих в Одесі. Під час арешту оголосив безтермінове голодування. 27–29.06.1977, після суду, припинив його на прохання рідних. Йому інкримінували націоналіст. висловлювання, знайомство з М. Руденком, співпрацю з УГГ, розповсюдження самвидаву. Було засудж. за ст. 187-1 КК УРСР на 3 р. позбавлення волі в таборах заг. режиму. До звинув. долучили також наукові праці, робочі записи. Винним себе не визнав. Б. утримували в таборі ОР-318/76, с. Полиці Володимирецького р-ну Рівнен. обл., працював на кам'яному кар'єрі. 1978 його оглянула медкомісія, до складу якої входив лікар із Дніпроп. ПЛ, погрожували запроторити до ПЛ за антирад. діяльність у таборі. Півроку провів у ШІЗО. Зокрема, 13.01.1980 посадили за те, що не став на шлях виправлення; оголосив чергове голодування (загалом за 3 роки голодував 13 міс. і 17 діб). 29.02.1980 Б., за три дні до закінч. терміну, вивезено в Рівнен. СІЗО, де проти нього сфабриковано нову «справу» і 13.08.1980 знову засудж. за тією самою статтею ще на 3 р. позбавлення волі. З 4.11 утримували в таб. № 28 у м. Сніжне, з 17.01.1981 — в таб. № 82 в с. Гостре Червоноарм. р-ну Донец. обл.

28.02.1983 звільн. Працював в Одесі електромонтером. Займався літ. працею. З поч. «перебудови» знову акт. долучився до правозах. й нац.-визв. б-би. 6.09.1987 разом із М. Горинем, І. Гелем, З. Попадюком, С. Хмарою і В. Чорноволом створив Укр. ініціативну групу за звільнення в'язнів сумління, яка 8.09.1987 увійшла до Міжнар. ком-ту захисту політв'язнів. У вересні т. р. увійшов до редакції відновленого В. Чорноволом ж. «Укр. вісник», був членом редколегій журналів «Кафедра» і «Укр. перспективи». 30.12 т. р. з ін. членами редколегії «УВ» вступив до УГГ. 1990 побував у Канаді та США з лекціями про політ. ситуацію в Україні. 1992 повернувся до викладацької роботи в Одес. ун-ті. 1993 редагував ж. «Укр. перспективи» у м. Кишинів (Молдова). 1994 читав лекції в Духовній академії УПЦ Київ. патріархату.

Перебуваючи в неволі, написав зб. віршів «Між людством і самотністю», два цикли оповідань «Скрижалі мага» і «Уроки історії», кілька статей із викриттям рад. режиму, які 1967 були опубліковані в Парижі у кн. «Лихо з розуму». Після звільнення написав повість «В дорозі до матері», істор. драму «Овідій», зб. віршів «До Оксани», а також низку статей із пит. історії укр. культури. У Торонто вийшли збірки «Біля воріт держави» та «Ще раз про неволю». Б. — автор понад тисячі науков., науково-публіцист. праць укр., рос., румун., нім., англ. та франц. мовами.

Указом Президента України від 26.11. 2005 Б. було нагороджено орденом «За заслуги» III ст.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: До всіх людей доброї волі // Християнський голос. — 1976. — 19 вересня;

Між людством і самотністю: Поезії політ-в'язня 1977–1983. — О.–Р.–Д. — 72 с.;

Відпустіть картини до Києва...; Сторінка історії українського книгодрукування, Неправославна думка в Київській Русі; Альманах «Євшан-зілля»... Вітаємо! // Український вісник. — 1987. — Вип. 7, 8, 9–10. — С. 191–194, 244–245, 293–297, 416–420;

Автограф. Біографія. «Миколин син» // Кафедра. — 1988. — № 1. — С. 33–39;

Шевченкова Одеса... // Кафедра. — 1989. — Ч. 7. — С. 143–150;

Імперська змова проти народів СРСР, Поезії політв'язня, Наукові варіяції про український тризуб, «Тільки нещасний народ міг забути Михайла Жука» // Кафедра. — 1989. — № 8. — С. 19–22, 58–62, 146–148, 196–198;

Українське питання... // Шлях перемоги. — 1989. — 23 липня;

Виступ Василя Барладяну (На Установчому з'їзді РУХу) // Українські вісті. — 1989. — 12 листопада;

Тисячоліття напередодні тисячоліть (нім. мовою) // Das Jarbuch der Ukrainenkunde. — Мюн., 1989. — С. 147–158;

Дивна однозгідність? // Християнський голос. — 1990. — 28 січня;

Національно-російська двомовність — смертний вирок народам СРСР // Сучасність. — 1990. — Ч. 5. — С. 81–86;

Право на без'язикість // Сучасність. — 1991. — Ч. 3. — С. 103–109;

Твори: Ще раз про неволю... — Тор.: Beskyd Grafika, 1990. — 92 с.;

Біля воріт держави. — Тор.: 1990. — 112 с.;

Останній моральний резерв нації / Спільно з П. Скочком // Вечірній Київ. — 1999. — 16 жовтня;

Між людством і самотністю. Поезії політв'язня. 1965–87. — О.: Юридична література, 2002. — 264 с.;

Релігія і давні боги України-Русі / У співавторстві з А. Паньковим. — О.: Юридична література, 2002. — 188 с.;

Сонник: Словник сновидінь політкаторжанина. — К.: Юніверс, 2003. — 112 с.;

У дорозі до матері. Повість. Оповідання. — О.: Астропринт, 2008. — 50 с.

Література: Суд у справі Василя Барладяну (27–29.06.1977) // Український Правозахисний Рух: 1976–1977. — С. 371–381;

Овсієнко В. Барладяну-Бирладник Василь Володимирович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 58–62.

БАРСУКІВСЬКИЙ Володимир Федорович (нар. 13.03.1938, м. Одеса) — учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1958–61).

1957 закінчив Одеський промисловий технікум, за фахом технік-технолог. 1957–59 працював майстром кондитерського цеху харчокомбінату в м. Первомайськ Миколаїв. обл. У літ. студії познайомився з О. Різниковим, С. Швецем та ін. молодими людьми, що під впливом спогадів про голод 33-го, про політ. репресії займалися літ. творчістю, в якій критично висвітлювали рад. сусп. лад. 20.07.1958 Б. приїхав до Різникова в Кіровоград, де вони разом виготовили й розповсюдили листівки (в Одесі й Кіровограді), спрямовані проти «диктаторської політики комуністів». 11.07.1959 звільнено з роботи, повернувся в Одесу.

1.10.1959 відбувся обшук у Б. вдома, його та О. Різникова було заарешт. і звинув. за ст. 7 ч. 1 та ст. 9 Закону «Про кримін. відповідальність за держ. злочини» від 25.12.1958. Військ. трибунал Одес. округу (О. Різників був військовослужбовцем) 15–19.02.1960 засудив обох на 1,5 р. ув'язнення в таборах сув. режиму. Сидячи в одній камері після слідства, вони свідомо перейшли на укр. мову спілкування. Покарання Б. відбував в 11-му мордов. таборі (ст. Явас), великий вплив на нього справили укр. і прибалт. повстанці.

1.04.1961 звільнено, до 1968 працював на Одес. з-ді холодильного машинобудув. робітником, вантажником, потім слюсарем-випробовувачем. Водночас навчався на ве-

чірньому відділенні філфаку ОДУ ім. Мечникова. Брав участь у культурницькому русі шістдесятників: збирав книги для українців Кубані (організатор С. Караванський), брав участь в Укр. самодіяльній капелі; разом з О. Різниковим виготовив 10 копій праці І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», брав участь у поширенні «Укр. вісника», статей В. Мороза, С. Караванського, В. Чорновола, віршів В. Стуса, І. Калинця, Л. Костенко, М. Вінграновського та ін. Закінчивши ун-т, Б. працював учителем укр. мови, відп. секретарем у Т-ві охорони природи. 1975 став літпрацівником багатотиражки «Рад. швея» Одеського ВО ім. Воровського (до 1992), був кореспондентом газ. «Одеський дачник». Брав участь у роботі Т-ва укр. мови, «Просвіти», НРУ, Всеукр. т-ва політв'язнів і репресованих. Реабілітовано 1992. Жив в Одесі.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Овсієнко В.* Барсуківський Володимир Федорович. — Міжн. біогр. словник дисидентів // Т. 1, ч. 1. — С. 63–66.

БАСАРАБ Дмитро Павлович (нар. 1920 на Івано-Франківщині) — учасник укр. нац.-визв. руху. Воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1953–78).

Під час ІІ Світової війни вивезено на примусові роботи до Німеччини. 1945 повернувся в Україну і вступив до лав УПА. Брав участь у бойових діях як кулеметник у складі сотні «Стаха» в чоті «Оріха» на теренах Зх України.

5.09.1953 заарешт. за участь у нац.-визв. б-бі. 12.11.1954 засудж. військов. трибуналом Прикарп. військ. округу в м. Станіславів (Івано-Франківськ) за ст. 54-Іа КК УРСР на 25 р. позбавлення волі. Відбував покарання в різних випр.-труд. колоніях СРСР. На поч. 1972 перебував у мордов. випр.-труд. установі, згодом перекинуто до перм. табору № 35, а під кінець ув'язнення перебував у ВС-389/36, с. Кучино Чусовського р-ну Пермської обл. Б. брав акт. участь у русі політкаторжан на оборону своїх прав. Б. — автор численних заяв і звернень на захист громадян, репресованих у СРСР за вільнодумство. У вересні 1975 у заяві на ім'я голови Президії ВР СРСР М. Підгорного вимагав визнати за ним статус політв'язня. Того року, після підписання СРСР Гельсінкських угод, надіслав заяву до Президії ВР СРСР про відмову від рад. громадянства й вимагав права на еміграцію. 24.02.1976 написав листа до Президії XXV з'їзду КПРС з протестом проти нелюдських умов утримання в рад. концтаборах і приєднався до одноденного голодування політв'язнів. За відмову забрати назад заяву та за «образу з'їзду» Б. покарано 9 добами карцеру, але його забрали до лікарні через новий серцевий напад. Б. хворів на заг. атеросклероз, двічі зазнав у таборах інфаркту. У січні 1977 члени Гельс. групи вимагали термінового звільнення Б. через тяжкий стан здоров'я. У травні 1977 в заяві до Ген. прокурора СРСР Б. вимагав допустити до перм. концтаборів представників Міжн. Червоного Хреста, в жовтні приєднався до підписувачів Спільного звернення політкаторжан 36-ої зони до рад. делегації в Бєлграді — учасників Наради з пит. безпеки й співпраці в Європі.

1978 звільнено після закінчення терміну покарання. Повернувся на Івано-Франківщину, де й надалі зазнавав утисків через своє минуле політв'язня. Б. — інвалід ІІ групи.

БІБЛІОГРАФІЯ

Заяви: У Відділ адміністрації органів КПРС // Сучасність. — 1976. — Ч. 12. — С. 105.

БАХМІН В'ячеслав Іванович (нар. 1947, Росія) — математик. Учасник рос. правозах. руху. Член-засновник Робочої Комісії з питань розслідування використання психіатрії з політичною метою. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1969–70, 1980–83, 1983–).

1973 Б. закінчив Москов. економіко-статистичний ін-т. У листопаді 1979 вперше заарешт. за звинув. у підготовці летючки про сталін. злочини. У травні 1970 зазнав амбул. психіатр. експертизи, визнано осуд-

ним. У вересні 1970 кримін. справу проти нього було припинено на підставі помилування Президії ВР СРСР. Згодом долучився до правозахисного руху: підтримав акції Ініціативної групи на оборону прав людини в СРСР. По закінченні ін-ту влаштувався на посаду інженера. Наприкінці 1973, після виступів на захист В. Буковського, Л. Плюща, П. Якіра, у квартирі Б. проведено обшук. 1975 Б. приєднався до підписувачів звернення, написаного з приводу Дня політв'язня. У січні 1977 разом з І. Каплуном, О. Подрабінеком, Ф. Серебровим і Д. Бабичем став співзасновником Робочої психкомісії. Як член цієї Комісії, у її рамках, неодноразово у листах, зверненнях і заявах до міжн. гром. орг-цій, Міжн. амністії, Всесвітн. психіатр. асоціації згадував долю укр. політ. в'язнів, запроторених до психіатр. тюрем (серед них — В. Боровський, Б. Ковгар, З. Красівський, А. Лупиніс, М. Плахотнюк, В. Січко, В. Рафальський та б. ін.). Від липня 1977 до вересня 1980 побачили світ 24 вип. інформбюлетеня з інф-цією про українців, вміщених до психіатр. лікарень (ПЛ). Б. — автор і підписувач понад 80 різних заяв і звернень на підтримку репресованих оборонців прав людини в СРСР. Їх неодноразово було надруковано у самвидаві, зачитано на радіо «Свобода» за кордоном.

У лютому 1980 Б. удруге заарешт. у Москві за ст. 190 КК РРФСР через діяльність, пов'язану з викриттям зловживань психіатрії в СРСР. Йому інкр., зокрема, «поширення наклепн. вигадок» шляхом видавання Інформ. бюлетеня. 24.09 засудж. на 3 р. таборів заг. режиму. Покарання відбував у таборі для кримінальників (м. Ясіно Томської обл.). Працював чорноробом. Перед закінченням терміну знову заарешт. за звинув. у «поширенні антирад. наклепів» за ст. 190 ч. 1 КК СРСР. Його перевели до слідчого ізолятора м. Томська.

«БАХМУТ» — неформ. газ. політклубу «Пошук», Артемівської орг-ції ДемПУ і СДПУ, Союзу «Чорнобиль». Вих. в Артемівську 1990–1991 двічі на місяць укр. та рос. м. Ред. В. Ісаєв, М. Чернов, А. Андрєєв. Містила актуальну регіональну сусп.-політ. інформ.

БАХТАЛОВСЬКИЙ Роман (нар. 1897) — священик катакомбної УГКЦ. В'язень сумління рад. тюрем і концтаборів (1946-ті, 1969–77).

Здобув теологічну освіту, був ієромонахом Чину Отців Редемптористів. У 20-х був професором у Ювенаті Чину в Збоїсках біля Львова. Під час вакацій їздив по місійних станицях Волині та Полісся. Був ігуменом монастиря в Івано-Фр., відомим серед вірних своїми проповідями.

1946 вперше заарешт. за відмову зректися католицької віри укр. обряду. Засудж. до примусових робіт за «антирад. діяльність». Покарання відбував у сибір. концтаборах.

По поверненні поселився в м. Коломиї. Зазнавав постійних переслідувань, цькувань за свою службу серед вірних як священик підпільної УГКЦ. 1968 працівники КДБ влаштували обшук у квартирі Б., вилучили всі священицькі предмети.

1969 заарешт. й засудж. за звинув. у таємному проведенні теологічних курсів та за проповіді «антирад. змісту» на 3 р. таборів сув. режиму й 5 р. заслання. 1972 заслано етапом в Іркутську обл.

БАХТЯРОВ Олег Георгійович (нар. 1947, Київ) — учасник правозах. руху в Україні.

Навчався в Київ. мед. інституті. 1969 заарешт. й звинув. за ст. 62 КК УРСР за виготовлення, зберігання й розповсюдж. самвидаву. 24.02.–04. 1970 суд п'ять разів відкладав розгляд його справи. Зрештою звинувачення було перекваліфіковано й його засудж. за ст. 187-1 КК УРСР на 3 р. позбавлення волі, 11.11.1971 передчасно звільнено.

БЕДРИЛО Степан Степанович (нар. 2.01.1932, с. Бартатів Львів. обл.) — економіст. Учасник укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1969–71).

У 1957 закінчив Львів. сільгосп. ін-т. 1959 влаштувався на посаду наукового співробітника Укр. сільгоспакадемії в Києві. Підготував дис. на звання канд. економ. наук, але не встиг захиститися через арешт.

25.06.1969 заарешт. в Києві, інкрим. читання й розповсюдження документів укр. самвидаву. Після арешту перевезено до Львова. У вересні т. р. запроторено на 3 міс. до тюремного відділу Львів. ПЛ. Через це Б. звернувся листом «До народів усього світу» з проханням допомогти йому та всім поборникам свободи й демократії в СРСР. Восени 1969 16 колишніх політв'язнів виступили з протестом проти арешту Б., С. Караванського та ін. 5–7.01.1970 на закритому засіданні Львів. обл. суду Б. засудж. на 4 р. таборів сув. режиму за ст. 62 ч. 1. У лютому 1970 Верховний Суд УРСР зменшив термін на 2 р. Відбував покарання в 19-й зоні Дубровлагу (Мордовія).

25.06.1971 по закінченні терміну звільнено.

«БЕЗ ЦЕПЕЙ» — дайджест вільної думки, незал. вид. на користь дем. в Україні. Неформ. газ. вих. в Києві 1990 укр. та рос. м. із невизн. періодичністю. Ред. Н. Кондратьєва, І. Дикий, Т. Честнейшая, В. Піонткевич. Інформ. про діяльність НРУ, УНДП, СНУМу, УРП, «Зеленого Світу», акції ін. дем. орг-цій, зокрема з ушанування пам'яті жертв комуністичного терору. Аналізував політ. ситуацію в СРСР. В. Яворський розглядав міжконфесійні відносини, Л. Мілявський — укр.-євр. взаємини. В. Матусевич доносив до читача ідеї А. Солженіцина. Публ. архівні док-ти, прозу М. Волошина, репортаж Г. Стецiв (Герман) про демонтаж пам'ятника Леніну у Львові. Оприлюднював методи роботи КДБ, махінації влади з житлом у Києві. Містив передруки повідомлень світових інформагентств, матлів дем. преси країн Балтії та Росії.

БЕКІРОВ Лютфи (нар. 1929) — робітник, учасник кримськотатарського правозах. руху. Заарешт. 3.02.1979 й засудж. на 4 р. позбавлення волі за д-сть, спрямовану на повернення татар у Крим.

БЕРДНИК Олесь Павлович (нар. 25.12.1927, с. Вавилове Снігурівського р-ну Херсон. (нині Микол.) обл. — пом. 18.03. 2003, м. Київ) — укр. письменник-фантаст, футуролог, художник, композитор. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1949–55, 1979–84). Член-засновник УГГ (1976).

1932 із батьками, проживши два роки в Києві, переїхали до с. Кийлів Бориспільського р-ну, там пережили голод 33-го. У с. Бурги Кагарлицького р-ну закінчив 8 класів. 1943 пішов добровольцем на фронт, мав поранення. 1946 демобілізовано. 1946–49 навчався в театр. студії при театрі ім. І. Франка в Києві, працював актором і журналістом. На відкритих парт. зборах театру виступив із критикою поведінки колег по театру та проти перекроювання «згори» п'єс відомих письменників. Дирекція театру потрактувала це як антипарт. виступ і надіслала подання до МВС.

24.10.1949 Б. заарешт. у м. Галич, де працював відповід. секретарем ред-ції газети, й перевезено до Києва. 23.04.1950 на суді Б. не визнав обвинувачень у «контррев. пропаганді й агітації проти соц. ладу, паплюженні постанов партії й уряду», а повідомив, що його катували під час слідства, за що додатково звинув. у наклепі на органи правосуддя. Засудж. за ст. 54-10 КК УРСР на 10 р. позбавлення волі, 5 р. заслання й 3 р. обмеження в правах. Спочатку карався в таборі в с. Біличі поблизу Києва, потім — на Печорі. Працював ремонтником на залізниці. Після лікування дистрофії готувався до втечі зі шпиталю, але його було викрито й доправлено в режимний табір у Кажимі, звідти етаповано в карагандинські табори (Казахстан).

10.10.1953 Б. втік із табору, його було піймано й засудж. за ст. 58-14 КК РРФСР на 10 р. позбавлення волі. Карався в закритому режимному таборі (Джардасі).

У 1955 передчасно звільнено. Повернувся в Україну, займався літ. діяльністю. До 1972 вийшло близько 20 його фантаст. романів і повістей. Велику популярність мали статті й лекції Б. з футурології. Проте футурологічні погляди, навіяні містицизмом і любов'ю до духовної України, відновили моральні репресії щодо Б. Рада пропаганди худ. л-ри СПУ засудила його лекції перед студентством і науковцями укр. ВНЗ як «ідейно хибні».

У квітні 1972 в кв. М. і Р. Руденків, де на той час мешкав Б., під час обшуку вилучено працю І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», дві друк. машинки. 28.04 оголосив на знак протесту голодування, що тривало 16 діб, домігся зустрічі з Першим секретарем ЦК КПУ П. Шелестом, той вибачився, але заявив про «неможливість втручання в діяльність КДБ». Після цього перестали публікувати його твори, вилучили з б-к і книгарень наявні там книги Б., було ліквідовано рекламу на лекторські виступи. У травні 1973 Б. виключено з СПУ. Навесні 1974 заснував Ініціативну Раду Альтернативної Еволюції, яка ставила за мету сприяти відновленню справжньої свободи й духовності на Землі. Через постійні утиски намагався емігрувати з СРСР. У тривалих пошуках роботи нарешті влаштувався в худ. майстерні.

9.11.1976 став членом-засновником УГГ разом із О. Мешко, М. Руденком, Л. Лук'яненком, підписавши Декларацію й Меморандум № 1 «Вплив Європейської Наради на розвиток правосвідомості в Україні», де було обґрунтовано появу правозах. руху, подано списки укр. в'язнів сумління. 1976–79 брав участь у складанні й підписанні великої кількості листів і Меморандумів на захист заарешт. і засудж. борців за права людини. У Б. неодноразово проводили обшуки й вилучали твори, друк. машинку. 14.10.1977 члени УГГ, які ще залиш. на волі, надіслали Раді Міністрів СРСР «Клопотання» про офіц. реєстрацію Групи. 9.11 Б. написав від імені Групи «Маніфест Укр. правозах. руху». 9.05.1978 — відкритого листа Комітетові ООН у справах захисту прав і свобод людини, Міжнар. амністії, Л. Брежнєву. Оголосив голодування, вимагаючи звільнення інваліда II групи письменника М. Руденка. Після арешту Руденка у лютому 1977 Б. виконував обов'язки голови Групи. Зазнав допитів як свідок у справі Руденка, О. Тихого, М. Мариновича, М. Матусевича, Л. Лук'яненка.

6.03.1979 заарешт. за звинув. у проведенні «антирад. агітації і пропаганди». З моменту арешту розпочав голодування, рідні дізналися про арешт через два тижні. Йому інкрим. написання й розповсюдж. статей «Свята Україна», «Альтернативна еволюція», «Свято матері і дитини», участь в УГГ та ін. 17–21.12.1979 засудж. Київ. обл. судом на виїзному засіданні в м. Кагарлик за ст. 62 ч. 2 КК УРСР і ст. 70 ч. 2 КК РРФСР на 6 р. позбавлення волі в таборах особл. режиму та 3 р. заслання. Було визнано особл. небезп. рецидивістом. З 16.05.1980 карався у таборі особл. режиму ВС-389/36-1 (сел. Кучино Перм. обл.). 7.09.1981–13.01.1982 перебував у СІЗО КДБ в Києві на «профілактиці». 7.09.1982

переведено в зону сув. режиму ВС-389/35 (ст. Всехсвятська). Улітку 1983 знову перебував у Києві на «профілактиці».

Передчасно звільнено 14.03.1984. 1987 заснував гром. орг-цію «Неосферний фронт "Зоряний ключ"», яка ставила за мету «збереження духовн. цінностей народів і племен...». 16.12.1989 обрано провідником об'єднання «Укр. Духовна Республіка». 16–22.07.1990 провів у Коломиї (Івано-Фр. обл.) Всесвітній собор Духовної України. Видавав газети «Свята Україна», «Згода», створив цикл пісень. Після звільнення вийшло близько 15 книг Б. З 1997 тяжко хворів. Похований у с. Гребені Кагарлицького р-ну Київ. обл.

БІБЛІОГРАФІЯ

Заяви, звернення, листи: Автор і співавтор меморандумів, декларацій, заяв УГГ тощо: Україна літа 1977-го (15.02.1977), Маніфест Українського Правозахисного Руху. 1977 (9.11.1977), Меморандум УГГ ч. 1 (11–12.1976, спільно з членами УГГ), Меморандум УГГ ч. 2: Про участь України в Белградських Нарадах — 1977 (20.01.1977), Меморандум УГГ ч. 4: Про нові репресії на Україні проти Групи Гельсінкі (9.02.1977), Меморандум УГГ ч. 6: Про так звані «внутрішні справи» держави (21.02.1977), Меморандум УГГ ч. 8: Про переслідування В. Лісової — дружини політ'язня (15.03.1977), Меморандум УГГ ч. 9: Про брутальне правопорушення у слідчій «справі» М. Руденка (18.03.1977), Меморандум УГГ ч. 11: Про долю Надії Світличної (20.03.1977), Меморандум УГГ ч. 18: Про дискримінацію українців у ділянці права на еміграцію (12.1977), Відкритий лист урядам країн, які підписали Гельсінські Угоди (9.02.1977), Лист УГГ ч. 2: До урядів УРСР, СРСР, урядів країн-учасниць Гельсінських Угод (1977), Заява у справі Б. Чуйка (05.1977), Документ УГГ і МГГ ч. 2: Нові репресії і новий етап правозахисного руху в СРСР (08–09.1977), *Клопотання:* До Ради Міністрів УРСР у справі реєстрації УГГ (14.10.1977), *Звернення:* Учасникам Белградських Нарад (18.12.1977), До Президента США Дж. Картера (17.11.1976), Відкритий лист до міжнародного ПЕН-Клюбу (у співавторстві з М. Руденком, 5.01. 1977), Відкритий лист Президії ВР СРСР і до Конгресу США (1.03.1977), До Першого секретаря ЦК КПУ В. Щербицького (18.03.1977), Відкрите дружнє послання до Міжнародного ПЕН-клюбу, СПУ в справі арешту М. Руденка (10.02.1977) // Український Правозахисний Рух: 1976–1977. — С. 19–28, 31–47, 63–97, 99–102, 103–104, 105–107, 117–119, 121–122, 123–126, 127–132, 133–135, 137–142, 145–150, 151–172, 177–179, 181–182, 189–190, 191–193, 205–206, 207–208, 257–259;

Співавтор меморандумів і документів УГГ: Наші завдання (1978), Рух за права людини на тлі національних змагань українського народу (1978), Відкритий лист до Л. І. Брежнєва: Проявіть великодушність! (09.1980) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 21–28, 29–35, 63–65.

Твори: Поза простором і часом (1956), Людина без серця (У співавторстві з Ю. Бедзиком — 1957), За чарівною квіткою, Шляхи титанів (1958), Привид іде по землі (1959), Стріла часу (1960), Серце всесвіту, Марсіанські зайці (1962), Сини Світовида (1963), Діти безмежжя (1964), Хто ти? (1966), Розбиваю громи, Подвиг Вайвасвати (1967), Чаша Амріти, Дике поле, Всемогутні дурні (1968), Зоряний корсар (1971), Вогнесміх, Покривало Ізіди (1988), Вогняний вершник, Дивні Грицеві пригоди (1989);

Золоті ворота. Повісті. — Тор.–Балт.: Смолоскип, 1975. — 166 с.,

Блакитний коваль. Поезії / Передм. Г. Павлокімця (Н. Мриц). — Тор.–Балт.: Смолоскип, 1975. — 88 с.,

Україна січі вогняної. Есеї, листи / Упоряд. Б. Арей (О. Зінкевич). — Тор.–Балт.: Смолоскип, 1977. — 89 с.,

Свята Україна. Есеї. Листи / Упоряд. Б. Арей (О. Зінкевич). — Тор.–Балт.: Смолоскип, 1980. — 206 с.,

Прометей / Упоряд. А. Гайдамаха, передм. І. Качуровського. — Мюн.: Українське видавництво, 1981. — 255 с.,

Apostle of Immortality / Перекл. на англ. Ю. Ткача, передм. В. Смирнова. — Тор.–Чик.–Мел.: Bayda Books, 1984. — 129 с.;

La Confrerie Etoile / Перекл. на франц. К. Гузар-Угрин, передм. А.-Є. Калюжного. — Пар.: P.I.U.F., Fides, 1985. — 168 с.;

Терновий вінець України / Передм. В. Барського. — Лон.: Українська видавнича спілка, 1985. — 251 с.;

Пора звести Блакитний Храм! — К.–Н.Й.: В-во М. Коця, 1989. — 24 с.,

Кажу вам: Священні знаки. — К.–Н.Й.: В-во М. Коця, 1989. — 224 с.;

Дві безодні. Хор елементів. Оповідання. — К.: Молодь, 1990. — С. 4–20;

Лабіринт Мінотавра. Повісті. — К.: Веселка, 1990. — 408 с.;

Серце Матіоли. Казки та легенди. — К.: Веселка, 1991. — 48 с.;

Космічна казка. Оповідання. — Л.: Каменяр, 1993. — С. 19–38, 38–49;

Пітьма вогнища не розпалює...: Психоаналітична феєрея. — К.: Укр. письменник, 1993. — 304 с.;

Тайна Христа. Повість-есе. — К.: Українська Духовна Республіка, 1995. — 148 с.;

Камертон Дажбога. Казковий роман-феєрея. — К., 1996. — 472 с.;

Альтернативна еволюція. Есе та науково-фантастичні твори. — К.: Тріада-А, 2006. — 576 с.;

Золоті Ворота. Поезія, публіцистика, інтерв'ю / Упоряд. Г. Бердник. — К.: Смолоскип. — 2008. — 416 с.

Література: Бердник Олесь // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 73–76;

З порога смерті / Упоряд. О. Мусієнко. — К.: Рад. письменник, 1991. — С. 62–64;

М. Назаренко. Интервью Бердника // Бульвар. — К. — 1996. — № 15;

М. Малаш. Над суєтою, або Тріумф духу в присмерках епохи // Україна. — 2001. — № 6. — С. 8–9;

О. Губко. Невтоленна жага світових таємниць: О. Бердник як харизматична особистість // Дивослово. — 2002. — № 7. — С. 45–49;

«Хочу знати, що ж таке наша спілка. Синедріон для розправи чи братерство творців?». Справа О. Бердника (1927–2003) // Київ. — 2004. — № 1–2. — С. 141–148;

М. Бердник. И три корня срастутся любовью // 2000. — К. — 2006. — 13 січня;

І. Pann, В. Овсієнко, В. Кіпіані. Бердник Олесь Павлович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 67–71.

БЕРЕЗАНСЬКИЙ Юрій Макарович (8.05.1925, м. Київ) — вчений-математик, педагог. Один із фундаторів сучасної теорії функціонального аналізу. Учасник укр. руху опору. Член-кореспондент АН УРСР (1964). Академік АН України (1988). Лауреат премій АН УРСР ім. М. М. Крилова (1980), М. М. Боголюбова (1997), Державної премії України в галузі науки і техніки (1998).

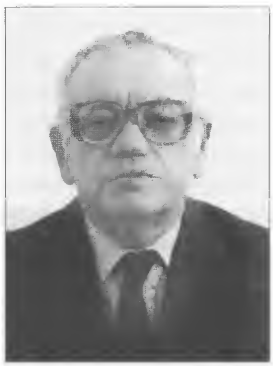

1944 Б. після 8-го класу СШ вступив на фіз.-мат. ф-т до Київ. ун-ту. 1948, по закінч. ун-ту — до аспірантури при відділ. алгебри і ф-ціон. аналізу Ін-ту математики АН УРСР. Відтоді займ. науков. діяльністю в цьому Ін-ті. Тут 1951 захистив канд. дис. «Гіперкомплексні с-ми з компактним і дискретним базисом», 1955 — докт. «Деякі питання спектральної теорії рівнянь з частинними різницями й частинними похідними». Наукову діяльність завжди поєднував з педагогічною. З 1954 — викладач Київ. ун-ту, з 1960 — професор цього ВНЗу. 1960–86 обіймав посаду заввідділом математ. аналізу, 1986–2001 — ф-ціонального аналізу Ін-ту математики. 1994–96 — професор Люблін. ун-ту (Польща). Серед його учнів 10 докторів і 33 кандидати наук. Засновник англомов. ж. з методів ф-ціон. аналізу і топології, член редколегій «Ж. математ. физики, анализа, геометрии» та «Укр. математ. ж.».

У квітні 1968 підписав «Лист 139-ти» до Ген. секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва та ін., протестуючи проти арештів молодої інтелігенції в Україні й Москві. Відразу це питання «розбиралося» на Вченій Раді Ін-ту, запросили на відповідне «обговорення» і в Київ. ун-ті. Звільнено з роботи в ун-ті, 2 роки не читав лекцій. Стали не випускати за кордон (після відвідин в Президії АН УРСР акад. Патона і заяви, що писатиме про це за кордон, почали пускати в соц. країни). Не давали помешкання для проживання родині Б. У 1990-ті, після здобуття Україною незалежності, часто висловлював принципову позицію на захист укр. мови в державних установах, зокрема в Ін-ті математики.

Б. — автор 6 монографій і понад 200 наук. статей у провідних матем. ж., усі його монографії перевидано за кордоном англ. мовою.

БЕРЕСЛАВСЬКИЙ Микола Олександрович (нар. 18.05.1924, с. Новоспасівка Бердянського р-ну Запоріз. обл. — пом. 12.08.2006, м. Дніпропетровськ) — учитель. Учасник укр. нац.-визв. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1969–71).

1941 закінчив СШ. 6.05.1943 за розповсюдження патріот. л-ри, яку одержував від похідних груп ОУН, депортовано в Німеччину, в концтабір (м. Графенгайніхен). Організував втечу, але невдало. Працював на тяжких земляних роботах. 1943–45 навчався в Укр. господарській академії в Чехословаччині (Подєбради), де зустрічався з укр. патріотами різних поколінь, вивчав літ-ру й історію України. 5.04.1945 вдруге втік, але потрапив до рук рад. окупац. військ, його було мобілізовано у рад. армію. Деякий час був перекладачем у таборі для нім. полонених у м. Пірні та м. Відні. Служив у Німеччині, Чехословаччині й Австрії. 1947 демобілізовано. 1947–48 навч. у Респ. спецшколі м'ясо-молочної промисловості у Львові та Звенигородці. 1949–53 навч. у Бердянському й Донецькому пед. ін-тах. Учителював у м. Бердянськ Запоріз. обл. Обурений політикою русифікації в Україні в 60-х, розповсюдж. інф-цію про масові арешти укр. інтелігенції, писав протести до вищих інстанцій про порушення законів, розповсюдж. самвидав.

10.02.1969 за спробу самоспалення перед будівлею КДУ на знак протесту проти русифікації України засудж. Київ. обл. судом за ст. 62 ч. 1 на 2,5 р. позбавлення волі в таборах сув. режиму. Покарання відбував у мордов. таборах. Брав участь у різних акціях протесту, голодуваннях, за що його неодноразово було покарано.

1971 після звільнення, попри тяжкий стан здоров'я, співпрацював із самвидав. ж. «Укр. вісник», «Пороги», «Монастирський острів». Його публіцист. праці «Хто винен?», «Куди йдемо?», «Мовні проблеми...» та ін. передавалися по радіо «Свобода». Із КДБ надалі за ним стежили, шантажували, проводили обшуки після арештів друзів — О. Мешко, Л. Лук'яненка, М. Руденка, О. Тихого, І. Сокульського. Попри це Б. постійно підтримував контакти з Й. Терелею, Н. Світличною, В. Калиниченком. Жив у Дніпропетровську. Незважаючи на вік і вади здоров'я, товаришував із багатьма дисидентами, лідерами партій, груп і орг-цій.

1992 реабілітовано. 2005 нагороджено орденом «За заслуги» III ст. Поховано в м. Дніпропетровськ.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Хто винен? // Український вісник — 1987. — Вип. 7, 8, 9–10. — С. 445–455.

Література: *Панчук Г.* Відповідь колишнього політичного в'язня Миколи Береславського до ж. «Жовтень» // Український голос. — Він. — 1988. — 26 вересня;

Papп І. Береславський Микола Олександрович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 72–74.

«BERICHTE DES BUNDESINSTITUTS FÜR OSTWISSENSCHAFLICHE UND INTERNATIONALE STUDIEN» — наук. збірник, вих. у Кельні (Німеччина) німецькою м. Містив ґрунтовні аналітичні статті з нац., рел. та еколог. проблем СРСР. Розкривав методи роботи КДБ.

БЕРНИЧУК Аполлоній Олександрович (нар. 1942, Рівнен. обл.) — військовослужбовець. Учасник укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1970–82).

Походив із родини священика. Заарешт. 1970 під час спроби втекти із СРСР через Польщу, Чехословаччину та Угорщину, на той час служив у рад. армії. Т. р. засудж. військовим трибуналом за ст.ст. 64 і 70 КК РРФСР на 12 р. позбавлення волі. Йому інкрим. також «націоналістичні погляди», передусім — відокремлення України від Рад. Союзу. Під час обшуку знайшли «націоналіст. поезії» (експертна комісія «визначила» їх як такі, що написані Т. Шев-

ченком). До 1972 відбував покарання в різних місцях позбавлення волі в СРСР. У липні т. р. переводиться з 19-го табору сув. режиму (Мордовія) до 36-ої зони пермських концтаборів (с. Кучино Чусовського р-ну). Карався разом із Є. Сверстюком, Л. Лук'яненком. Брав акт. участь у протестних акціях політкаторжан проти нестерпних умов утримання в таборах, свавілля таб. адміністрації, у голодуваннях, влаштованих для надання статусу політв'язня. Б. — один із підписувачів послання Раді Національностей ВР СРСР, у якому автори вимагали дотримання конституц. прав для нацменшин, союзних і автономних республік, та клопотання укр. політ'язнів до ООН із проханням внести укр. питання до порядку денного Сесії Ген. Асамблеї ООН і вжити заходів, щоб прискорити звільнення України від рос. імперіалізму й окупації.

Після звільнення, вже за часів здобуття Україною незалежності, жив у Києві. 2006 загинув за невідомих обставин.

БЄЛЯК Софія Й. (нар. 1954, Житомир) — учасниця польського католицького руху в Україні. 10.10.1983 засудж. в Житомирі на 5 р. позбавлення волі й 5 р. заслання за рел. д-сть і спробу встановити контакт із польською «Солідарністю».

БИХОВ Ганна Іванівна (нар. 27.09.1946, с. Дептівка нині Конотопського р-ну Сум. обл.) — агроном, викладач. Учасниця укр. правозах. руху.

Походила з родини репресованих, брат батька загинув 1937 у рад. концтаборах. 1969 закінчила Київську сільгоспакадемію, долучилася до хору «Гомін» Л. Ященка, брала участь у відродженні народних звичаїв і традицій. 1971 зарахована до аспірантури при Академії. 22.05.1972 одягнувшись у вишиванку, поклала квіти до пам'ятника Т. Шевченкові. Було заарешт., допитано, звинув. у націоналізмі та антирадянщині. 2.11.1972 відрах. з аспірантури. 17.01.1973 зарах. на посаду агронома у Київській обл. станції захисту рослин. Перебувала під постійним ідеологічним тиском з боку КДБ, представники якого вимагали її виселення з Києва. 17.04.1973 звільнено з роботи. З 1973 працювала викладачем сільгосптехнікуму на Вінниччині.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Малюта І.* Козацький хутірець // Шлях перемоги. — 2003. — 15 січня;

Малюта І. З кольорами нашої державності // Шлях перемоги. — 2003. — 5–11 червня.

БИШОВЕЦЬ Василь Єлисейович (нар. 25.08.1936, с. Пилипче Баришівського р-ну Київ. обл.) — педагог, науковець. Учасник укр. руху опору. Член Науково-методичної ради ВТПР (з 1990).

Нагороджено орденом «За заслуги» III ст. за правозахисну діяльність (2006).

Ще в 13-річному віці тяжко захворів. Від 17 років — інвалід I групи. Щоб мати можливість вчитися, по закінч. СШ заробляв трудовий стаж у колгоспі. 1963 закінч. філол. ф-т (укр. відділ.) Київ. ун-ту. Працював учителем у школі-інтернаті у Києві. Від 1967 Б. — м.н.с. Ін-ту філософії АН України.

Від 1960-х Б. — учасник руху опору в Україні, організатор розповсюдження самвидав. літ-ри. 1972 разом із В. Лісовим і Є. Пронюком його було заарешт., проте через брак доказів, різке погіршення здоров'я, було звільнено. Наказом від 18.08.1972 звільнено з роботи за «антирад. агітацію і пропаганду», «поширення бурж.-націоналіст. ідей» та дружні взаємини з дисидентами. Тривалий час не приймали ніде на роботу. Згодом працював на різних роботах у Київ. обл. Від 1986 — безробітний. Б. і його родина до 1990-х постійно перебували під наглядом КДБ.

Від 1991 працював гол. бухгалтером газ. «Самостійна Україна». З часу заснування ВТПР брав акт. участь у його діяльності, редагував кн. Л. Лук'яненка «За Україну, за її волю». 1995 Б. поновлено на роботі в Ін-ті філософії НАН України. До 2005 акт. займався науковою роботою в Ін-ті до виходу на пенсію.

БІГУН (ШУРМА) Зіновія (нар. 27.08. 1923, с. Тишиця Кам'янко-Бузького р-ну Львів. обл.) — учасниця укр. націоналіст. підпілля під час Другої світової війни, член ОУН, укр. гром. й правозах. діячка в США.

1939 закінчила гімназію в Перемишлі, навчалась у фіз.-мат. ліцеї у Львові, 1941 — на пед. курсах для вихователів дитячих садочків у Кам'янці Бузькій. Була зв'язковою укр. націоналіст. підпілля. 1942 переїхала до Львова, де з 1943 була зв'язковою Центрального Проводу ОУН, підтримувала безпосередній зв'язок з М. Лебедем, Р. Шухевичем-Чупринкою, Р. Волошином-Павленком та ін. 1944 через Карпати й Словаччину виїхала на Захід. 1948 Б. разом із чоловіком Романом, провідним членом ОУН, і сином, виїхали до Аргентіни, де вона працювала в жіночій організації СУА, вчителькою в школі українознавства. 1965 родина Б. переїхала до США, оселились у м. Чикаго, брала активну участь у церковному й гром. житті укр. громади, в правозах. д-сті укр. жіночої організації «Крамничка сумління», головою якої стала 1978. Б. організовувала й координувала д-сть «Крамнички сумління» — влаштування вечорів, присвячених укр. політв'язням, організування харитативної допомоги для родин політв'язнів, координувала листування членів Крамнички з політв'язнями, щороку в січні була організатором Дня укр. політв'язня в Чикаго. Після проголошення незалежності Б. кілька разів відвідувала Україну, зустрічалася з кол. політв'язнями і їхніми родинами, яким організовувала допомогу та з якими підтримувала листування протягом їхнього ув'язнення.

БІЛЕЦЬКИЙ Андрій Олександрович (нар. 30.07.1911, м. Харків — пом. 10.04.1995, смт Буча Київ. обл.) — вчений-мовознавець. Учасник укр. руху опору. Почесний член Грецької та Кіпрської академій наук, Кіпрського та Грецького археологічних товариств.

1933 Б. закінч. філол. ф-т Харків. ун-ту (тоді Ін-ту професійної освіти). Працював

бібліографом, потім ред-ром вид-ва дит. літ-ри. Вільно володів франц., нім., латин. давньогрецькою мовами. Згодом самостійно вивчив новогрецьку, англ., іспан., турецьку, араб., китайс., япон. та ін. мови. 1937–41 завідував кафедрою Харків. юрид. ін-ту, 1938–40 викладав латинську мову в Харків. пед. ін-ті іноземних мов. Під час війни 1941–44 працював доцентом Томського ун-ту (РРФСР). Тут 1943 захистив канд. дис. «Іменне основоскладання у грецькій мові». 1944–46 викладав новогрецьку у Вищій дипломатичній школі МЗС СРСР. 1946 переїхав до Києва, завідував кафедрою заг. мовознавства та класичної філології, за сумісництвом — ст.н.с. в Ін-ті мовознавства АН УРСР та в Ін-ті археології АН УРСР. 1952 захистив докт. дис. «Принципи етимолог. досліджень (на матеріалі грецької мови)». 1978–87 — завідувач кафедри романістики Київ. ун-ту. Праці Б. друкувалися в Україні, Росії, Вірменії, Греції, Грузії, Болгарії, Угорщині, Німеччині.

У квітні 1968 підписав «Лист 139-ти» до Ген. секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва та ін., протестуючи проти арештів молодої інтелігенції в Україні й Москві.

Похований на Байковому кладовищі в Києві.

БІЛИК Іван Іванович (нар. 1.03.1930, с. Градизьк Глобинського р-ну Полтав. обл.) — прозаїк, перекладач, журналіст. Учасник укр. нац.-культ. відродження. Член СПУ. Лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка

(1991), Всеукраїнської премії ім. М. Старицького.

Б., здобувши середню освіту, учителював у сільських школах Чернігів. обл. Згодом навчався у Київ. ун-ті на ф-ті журн-ки. 1961 завершив навч. і працював у респ. пресі. Від 1956 друкувалися його нариси, статті, оповідання в періодиці. 1968 побачив світ перший роман Б. «Танго». Перекладав з болгар. мови. 1972, через публікацію ром. «Меч Арея» про давніх слов'ян та давній Київ письменник зазнавав гострих нападів із боку офіц. цензури, яка не визнавала факту окремішності київської історії, унікальності істор. шляху киян, бо автор твору «знехтував тезу спільного кореня трьох слов'янських народів». Тому сам твір було розцінено як «антиістор., незрілий і помилковий». Роман було вилучено з книгарень і б-к. Б. було знято з роботи в газ. «ЛУ» (там пропрацював 1965–74) і залишено напризволяще. Довгий час займався винятково перекладами. 1976 влаштувався й працював у ред-ції ж. «Всесвіт». Брав участь у численних мітингах і зібраннях у часи здобуття незалежності України, був делегатом І з'їзду НРУ і причетний до створення РУХу як член Правління Київ. орг-ції СПУ.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Танго (1968), Меч Арея (1972), День народження золотої рибки (1977), Земля Королеви Мод (1981), Похорон богів (1986), Золотий Ра (1989);

Меч Арея. — Лон.: УВС, 1974. — 439 с.;

Не дратуйте грифонів. — К.: Духовний Центр Укр. Культури, 1993. — 324 с.;

Яр (Уривки) // Соборність. — К. — 1997. — № 1–3;

Дикі білі коні. — К.: АСК, 2006. — 319 с.;

Цар і раб. — К.: АСК. — 2007. — 431 с.

БІЛИНСЬКИЙ О. (нар. у Зх Україні) — священик катакомбної УГКЦ. В'язень сумління рад. тюрем і концтаборів (1946–1954, 1974–77).

1946 вперше заарешт. за звинув. в «антирад. агітації і пропаганді» й у відмові зректися своєї віри. Засудж. на позбавлення волі в таборах примус. праці й заслання. Після амністії по смерті Сталіна Б. дозволено повернутися до Одес. обл., відмовлено в прописці в зх областях України.

У червні 1974 вдруге заарешт. і засудж. за службу в церкві на 3 р. позбавлення волі.

БІЛОБОРОДІВ Леонід (нар. 1952) — художник. Учасник укр. руху опору. Жертва рад. каральної психіатрії.

1969 вперше заарешт. під час спроби переплисти на човні через Чорне море до Туреччини. Засудж. на 2 р. ув'язнення «за незаконний перехід кордону».

1971 звільн., але незабаром проти нього було порушено нову справу за ст. 62 КК УРСР. За психіатр. експертизою визнано неосудним і спрямовано до Дніпроп. СПЛ на примусове лікування.

«БЛАГОВІСТ» — вид. Архієпископа Терноп. та Бучацького Василія Укр. незал. православної Церкви. Неформ. газ. вих. в Терноп. 1990 з невизн. періодичн. Ред. протоієрей Миколай Бондарчук. Висвітлювала міжконфесійну ситуацію в регіоні, містила теософічні розвідки, статті з історії УАПЦ, церковні новини.

БЛИЗНЕЦЬ Віктор Семенович (нар. 10.04.1933, с. Володимирівка Кіровогр. обл. — пом. 2.04.1981, м. Київ) — письменник. Учасник укр. нац.-культ. відродження.

1957 закінч. ф-т журналістики Київ. ун-ту. 1959 почав публікуватися, 1963 вийшла перша кн. «Ойойкове гніздо». Більшість творів написано для дітей, для них переказав з давньорус. «Повість полум'яних літ».

Б. був дит. письменником за природою свого таланту: звертався до прапервнів слова і метафори, відкривав нове в давно знайомому, цікаво оповідав історію рідного народу. У тв. «Древляни» автор намагався протистояти перелому в бік догматизму в суспільстві, розгортанні б-би проти нац. свідомої укр. інтелігенції. Персонажі твору, в якому багато автобіографічного, — предки оповідача, кілька поколінь поліщуків. У пов. «Звук павутинки» письменник через світобачення дитини, героя твору Льоньки, намагається проникнути у таїну світової гармонії, в якій той існує; смерть його дорослого приятеля Адама — наслідок чи кара за досліди у створенні «атомного сонця» — для Льоньки не лише страшна трагедія, а й урок спокути, прозріння, самозречення. У написаній невдовзі повісті «Мовчун» Б. започаткував в укр. літ-рі традицію, що продовжилася в деяких відомих творах ін. письменників, де діють маленькі герої, які передчасно дорослішають через воєнне лихоліття, і втрачаючи, по суті, дитинство, зберігають найдорожчу рису душі — гідність. Письменник прагнув говорити про те, що в сусп. свідомості на той час втрачало свої позиції, пріоритет моральних цінностей, відірваність читача від землі, від джерел нар. духовності. Письменник наголошував на необхідності говорити з юним поколінням про найважливіше — життя і смерть, правду і кривду, любов і ненависть. Хоча Б. фактично не мав проблем з виданням своїх творів, усе-таки мусив власноруч нівечити їх, шукати компромісних варіантів. Однак через неактивність видань відчував свою невизнаність. Можливо, сумлінним виконанням соціальних замовлень — соцреалізмівських повістей для дорослих («Підземні барикади» (1977); «Вибух» (1980) — прагнув заробити право на правду у наступній книжці для дітей?

Навесні 1981 ситуація в навк. оточенні, в «сонному» рад. суспільстві здалася митцю, очевидно, безнадійною, і він обірвав своє життя.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Ойойкове гніздо (1963), Паруси над степом (1965), Землянка (1966), Деревляни (1968), Звук павутинки (1970), Мовчун (1972), Женя і Синько (1974), Підземні барикади (Як народжується стежка (1977), Партизанська гармата (1978), Земля Світлячків (1979), Людина в снігах, Золота гора до неба, Вибух (1980), переклав з давньоруської та переказав «Повість временних літ» (1980).

БОГОРАЗ Лариса Йосипівна (нар. 8.08.1929, м. Харків — пом. 6.04.2004, м. Москва, Росія) — філолог-лінгвіст, канд. філол. наук. Учасниця рос. правозах. руху. Відбувала покарання на засланні (1968–72).

1950, закінчивши філфак Харків. ун-ту, працювала кілька місяців у сільській школі, потім вийшла заміж за Ю. Данієля й переїхала в Москву. Вчителювала в Калузькій обл., потім — у Москві, 1961–64 — аспірант сектора математ. і структ. лінгвістики Ін-ту рос. мови АН СРСР. 1964–65 жила в Новосибірську, викладала лінгвістику в Новосиб. ун-ті, захистила канд. дисертацію. Справа заарештованих 1965 Ю. Дані-

єля й А. Синявського стала поштовхом до появи в Росії систематичного правозахисного руху, активною учасницею якого стала Л. Богораз. 1966–67 їздила в мордов. політ. табори, знайомилася там із родичами ін. політв'язнів; її квартира стала «пересильним пунктом» для них під час поїздок на побачення — із різних міст до Мордовії й назад. Через її квартиру перейшло багато укр. шістдесятників. Товаришувала й писала листи до І. Світличного (подружилися сім'ями ще наприкінці 50-х), переклала багато документів укр. самвидаву рос. мовою перед відправленням на захід, після побачення з А. Марченком вивезла інф-цію про сховок із номерами «Укр. вісника» (підготовленими С. Хмарою, В. і О. Шевченками), поїхала до Львова і передала О. Антонів. Підпис Б. стоїть під багатьма правозахисними текстами 1967–68. 25.08.1968 взяла участь у «демонстрації сімох» на Красній площі (протест проти введення рад. військ до Чехословаччини).

Заарешт. й засудж. за ст. 190-1, 190-3 КК РРФСР на 4 р. заслання. Термін відбувала в сел. Чуна Іркутської обл. Працювала такелажницею на деревообр. комбінаті.

1972 повернулась із заслання до Москви, висловила протест проти вислання О. Солженіцина з СРСР. Брала акт. участь у створенні незалежної самвидав. збірки «Пам'ять» (1976–84), де висвітлено багато історичних даних про сталінські репресії. Б. неодноразово зверталася до уряду СРСР із закликом оголосити політ. амністію. У жовтні 1986 розпочала разом із С. Каллістратовою, О. Подрабінеком та ін. кампанію з цього приводу, й це була її найуспішніша «дисидентська» акція. У роки «перебудови» брала акт. участь у підгот. й роботі Міжн. громадського семінару (грудень 1987), восени 1989 увійшла до відновленої МГГ, деякий час була її співголовою. Б. — автор низки статей із історії правозах. руху. Померла після тяжкої хвороби, поховано в Москві.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Tertium datur — третье дано (під псевд. М. Тарусевич у співавторстві з А. Марченком) // Континент. — 1976. — № 12;

Диссиденты (У співавторстві з О. Данієлем) // Опыт словаря нового мышления. — М.: Прогресс-Пайо, 1989;

Политическая борьба или защита прав? (У співавторстві з В. Голіциним і С. Ковальовим). — М.: Прогресс, 1991;

В поисках несуществующей науки: Диссидентство как историческая проблема (У співавторстві з О. Данієлем) // Проблемы Восточной Европы. — Віл. — 1993. — № 37–38.

Література: Чи є альтернатива до об'єднання демократичних сил? / Інтерв'ю В. Малинковича з Л. Богораз і С. Ковальовим // Сучасність. — 1989. — Ч. 2. — С. 87–96;

Табірна Мадонна: Автонекролог // Дзеркало тижня. — 2004. — № 16. — 24 квітня;

Даніель О., Захаров Є. Богораз Лариса Йосипівна // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 75–78.

«БОЙКІВСЬКА ДУМКА» — неформ. газ., вих. у Сколе 1990 з невизн. періодичн. Містила істор.-народознавчі розвідки.

БОЙЧАК Іван Яремович (нар. 16.01. 1921, с. Піддубці Славутського р-ну Хмельн. обл. — пом. 21.11.1972, м. Київ) — критик, літературознавець. Учасник укр. руху опору.

Працював на шахті, учасник Другої світової війни, 1952 закінчив філол. ф-т Одес. ун-ту. Працював зав. відділу критики та старшим ред. прози ж. «Дніпро». Автор багатьох нарисів та літ.-крит. статей про

укр. письменників, а також і про шістдесятників.

У квітні 1968 підписав «Лист 139-ти» до Ген. секр. ЦК КПРС Л. Брежнєва, протестуючи проти арештів молодої інтелігенції в Україні й Москві.

БОЙЧУК Юрій Петрович (нар. 1920, Терноп. обл.) — інженер. Учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1970-ті, 1977–90).

У 40-ві Б. брав участь у нац.-визв. б-бі в Україні. До арешту працював виконробом на заводі в м. Дніпродзержинську. Навчався заочно у ВНЗ.

1970 заарешт. за звинув. у «зраді батьківщини», «терорист. актах» та «антирад. агітації і пропаганді».

21.02.1977 з виявленням «нових елементів» удруге заарешт. в м. Тернополі й засудж. за ст.ст. 56, 58, 60, 62 і 64 КК УРСР. За сукупністю вироків дістав 15 р. таборів сув. режиму та 5 р. заслання.

БОНДАР Микола Васильович (нар. 21.11.1939) — філософ, викладач ВНЗ. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1970–77).

1968–69 викладав філософію в Ужгород. ун-ті, готувався до аспірантури. Звільнено з посади викладача за критику політики органів влади СРСР під час окупації Чехословаччини. Влітку 1969 після тривалого безробіття влаштувався робітником у котельню в м. Черкасах.

7.11.1970 заарешт. в Києві під час демонстрації на Хрещатику з транспарантом із критикою керівництва КПРС. 12.05.1971 Київ. обл. суд засудив Б. за ст. 62 КК УРСР на 7 р. таборів сув. режиму. Спочатку покарання відбував у 17-й зоні Дубровлагу (Мордовія). Влітку 1972 етаповано до 36-го таб. пункту пермських випр.-труд. колоній (ВТК). Наприкінці 1971 та 1972 двічі влаштовував голодування на знак протесту проти засуджування. 1974 підписав спільну заяву політв'язнів 36-ої зони, адресовану до урядів усіх країн і до ООН про намір рішуче боротися за статус політв'язня та з тією самою метою у лютому 1975 брав участь у страйку політкаторжан. Мав покарання 10 добами ШІЗО. Влітку т. р. надіслав заяву до Голови Президії ВР СРСР з вимогою надати йому статус політв'язня. Восени т. р. за участь у цій кампанії, а також за відмову від примусової праці в табірн. нелюдських умовах спрямовано досиджувати термін ув'язнення у Владимирській в'язниці. Від жовтня 1975 до січня 1976 перебував на сув. режимі з поганим харчуванням. У лютому-березні 1976 приєднався до голодування у Владимир. тюрмі з вимогою припинити використання голоду як засобу покарання. 24.02.1976 заявив про відмову від рад. громадянства. У Владимир. тюрмі підписав колект. заяву політкаторжан до Комітету прав людини в СРСР та до ін. міжнар. орг-цій про проголошення 1977 роком реалізації в СРСР Заключного акту Гельс. нарад. 20.02.1977 був покараний за т.зв. «міжкамерний зв'язок» 27 добами карцеру, а 22.05 знову дістав 10 діб карцеру.

5.11.1977 звільнено з тюрми в м. Тульчин Вінн. обл. Тяжко хворів на очі. Тривалий час не міг влаштуватися на роботу. Жив у гуртожитку в м. Черкаси. З весни 1978 працював чорноробом на заводі.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: The Case of Mykola Bondar, Declaration of Civil Disobedience // Three Philosophers — Political Prisoners in the Soviet Union. — Balt.: Smoloskyp, 1976. — С. 15–18.

БОННЕР (АЛІХАНОВА) Олена (Лусік) Георгіївна (нар. 15.02.1923, м. Мари, Туркменська АРСР) — лікар, публіцист. Дружина акад. А. Сахарова. Учасниця рос. правозах. руху. Член-засновник МГГ (1976). Лауреат премії Міжнародного фонду ім. Р. Валленберґа, премії пам'яті професора Т. Рафто (1991).

1937 після арешту обох батьків переїхала в м. Ленінград. 1940 закінчила СШ і вступила на веч. відділення ф-ту рос. мови і літ-ри Ленінград. пед. ін-ту. В роки

ІІ Світов. війни була медсестрою в рад. армії. 1947–53 навч. в 1-му Ленінград. мед. ін-ті. Потім працювала дільничним лікарем, лікарем-педіатром пологового будинку, викладала студентам історію дит. хвороб. 1968, після введення рад. військ до Чехословаччини, Б. вийшла із КПРС. 1971 визнано інвалідом війни ІІ гр.

З 1972 обрала правозахисний шлях діяльності разом з її чоловіком А. Сахаровим. 1975 представляла його на церемонії вручення Нобелів. премії в Осло. Неодноразово зазнавала обшуків і затримань, шантажу з боку КДБ. 1974 стала засновником Фонду допомоги дітям політв'язнів. Б. — один із засновників МГГ. Акт. виступала проти судових переслідувань дисидентів, виступала в обороні укр. політв'язнів, поширювала інф-цію про справжні причини судових процесів. Б. як публіцист друкувалась у рос. і заруб. виданнях

У серпні 1984 Горьков. обл. судом було визнано винною за ст. 190-1 УК РРФСР й засудж., як і А. Сахарова, на 5 р. заслання в м. Горький.

1987, по поверненні в Москву, знову долуч. до сусп.-гром. і правозах. д-сті, брала участь у засн. москов. «Меморіалу». З 1997 Б. — член Ініціативної групи «Спільна дія», створеної учасниками дем. руху 1960–70-х і представниками правозах. орг-цій. Очолила неурядову міжн. орг-цію «Фонд Сахарова». 1993 відзнач. нагородою «За свободу преси». Має звання почесного доктора права низки америк. і європ. ун-тів. Будучи членом Комісії з прав людини при президенті Росії з моменту заснув. Комісії, 28.12.1994 вийшла з її складу після початку рос.-чечен. війни. У серпні 2008 засудила воєнні дії Росії в Півд. Осетії.

БІБЛІОГРАФІЯ

Заяви, протести: Співавтор заяв, звернень, протестів на захист політв'язнів: До Міжнародного Червоного Хреста та ін. (12.02.1974, на захист Л. Плюща, спільно з А. Сахаровим, Т. Ходорович та ін.) // Історія хвороби Леоніда Плюща / Упоряд. Т. Ходорович. — Мюн.: Сучасність, 1975. — С. 161–162;

Документ ч. 2: Нові репресії і новий етап правозах. руху в СРСР (8.09.1977), Рятуйте О. Сергієнка: Звернення до ООН; Заява у справі дальшої діяльності Гельсінських груп (29.06. 1977), Заява у справі репресій проти членів Гельсінських груп, Головам урядів, які брали участь в Гельсінських нарадах: Протест у справі В. Зосімова (26.11.1976) // Український Правозахисний Рух: 1977–1978. — С. 151–172, 211–214, 343–345, 367–368, 403–404;

Співавтор заяв, звернень, протестів: Про арешт Миколи Горбаля (30.10.1079), Документ № 59 членів Московської групи «Гельсінкі»: Процес члена Української групи «Гельсінкі» Л. Лук'яненка (20.08.1978), Документ № 157 членів Московської групи «Гельсінкі»: Справа Оксани Я. Мешко (7.02.1981) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 95–96, 433–440, 487–488.

«БОРИСПІЛЬСЬКИЙ ДЗВІН» — вісник Бориспільщини (батьківщини П. П. Чубинського), Агентства Рухінформ, р-ної орг-ції НРУ. Неформ. газ. вих. 1990–1991 з невизн. періодичн. Ред. А. Галатенко, Р. Никифорук, В. Білкей. Публ. програм. док-ти НРУ, новини сусп.-політ. життя Борисполя та Бортничів, місц. істор. нариси.

БОРОВНИЦЬКИЙ Йосип Юліанович (нар. 1932, м. Сянік, Лемківщина, Польща) — юрист. Учасник укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1961–68).

Закінчив юрид. ф-т Львів. ун-ту ім. Івана Франка. Працював слідчим у прокуратурі Перемишлянського р-ну Львів. обл.

24.04.1961 заарешт. за справою Укр. Робітн.-селян. спілки, порушеною в січні 1961 проти Л. Лук'яненка та І. Кандиби.

20.05 засудж. за ст.ст. 19 і 56-1 КК УРСР на 10 р. позбавлення волі.

У липні 1961 постановою Верховного Суду УРСР перекваліфіковано вирок на ст.ст. 187-1 і 62-1 КК УРСР. Місце відбування кари невідоме.

У березні 1968 звільнено.

БОРОВСЬКИЙ Віктор Іванович (нар. 27.11.1957, м. Лозова Харків. обл.) — журналіст. Учасник укр. руху опору. Жертва рад. каральної психіатрії (1975, 1977).

1975 було вперше заарешт. й запроторено на 2 міс. до ПЛ м. Слов'янська Донец. обл. з діагнозом «психопатія» за чит. самвидав. мат-лів і намагання покинути СРСР.

Відраховано з 1-го курсу педін-ту в Слов'янську. Після цього не міг влаштуватися на роботу. Згодом безуспішно намагався вступити до Одеської духовн. семінарії.

12.05.1977 заарешт. у Харкові за знайомство з членами УГГ та за намір вручити офіц. органам УРСР протестну заяву проти арешту голови УГГ М. Руденка й удруге запроторено до Харків. ПЛ на експертизу. Його допитували в справі М. Руденка й О. Тихого.

3.06.1977 звільнено з обіцянкою, що дозволять емігрувати. У жовтні т. р. Б. прибув до Австрії. На поч. 1978 прибув до Америки, спілкувався та співпрацював з Н. Світличною на радіо «Свобода» (до поч. 90-х). Зустрічався з П. Григоренком, який написав передмову до книги Б. «Поцілунок Сатани» про перебування в психіатр. лікарнях України.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи: Листи до друзів // Смолоскип. — 1978. — Ч. 1. — С. 3–4.

Твори: Поцілунок Сатани: Спогади / Передм. П. Григоренка. — Н.Й., 1981. — 192 с.

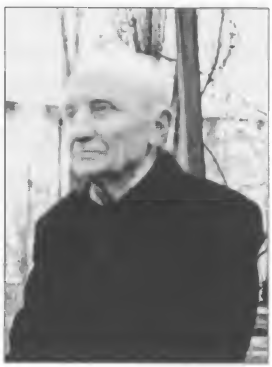

БОРОЗНИЙ Степан Іванович (нар. 7.07.1921, с. Монастириха Скалатського повіту тепер Гусятинського р-ну Терноп. обл.) — селянин. Учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1945–65).

Б. навч. в польськ. гімназії в Тернополі, а також до приходу більшовиків — у вчительській семінарії. З приходом окупац. влади родина змушена була покинути рідну хату, С. переховувався в містечку Скалат. Коли ж навідався до покинутої домівки, його схопили й заслали в Сибір. 5.06.1941, через три тижні, прибув до Тюмені. Вже 10.06 втік в Україну, в Скалат. Разом із С. Проциком виготовляв у друкарні підп. листівки. Коли виникла загроза арешту, перебралися в с. Черниці Стрийського р-ну і продовж. підп. роботу.

У бою з нім. окупантами біля р. Стрий був поранений, переховувався в криївці в с. Гніздичів.

15.01.1945 в лісі біля м. Калуш схоплено разом з групою підпільників. На допитах зазнав тортур. 16.03.1945 засудж. Військов. трибуналом НКВД Станиславів. обл. за ст. 54-І а та 54-ІІ КК УРСР на смертну кару з конфіскацією майна. 23.04.1945 розстріл замінено 20 р. каторги. Карався в 3-й каторжній зоні м. Норильська, працював у кам'яних кар'єрах, на цемент. з-ді та

на цегельні. 1953 брав участь у повстанні політв'язнів, добре знав його організаторів — Д. Шумука, Р. Загоруйка, К. Короля. Відтак перебував у ВТК Іркут. обл. (Вихорівка, Тайшет, Суєтиха).

9.04.1959 решту терміну ув'язнення (5 р. 9 міс.) замінено на заслання, яке відбував у сел. Суєтиха (біля Тайшету) Іркут. обл. Працював на верстаті у деревообробн. цеху.

3.04.1964 звільнено із забороною повертатися в Зх Україну. Оселився в м. Нікополь Дніпроп. обл. Працював на буд-ві, у шк. майстерні, котельні. Опублікував у пресі низку віршів.

26.04. 1993 постановою Терноп. обл. прокуратури його було реабілітовано.

БОЦЮРКІВ Богдан-Ростислав Іларіонович (нар. 2.09.1925, Бучач Терноп. обл. — пом. 1.10.1998, Оттава, Канада) — учасник укр. націоналіст. підпілля в час Другої світової війни. Член ОУН. Вчений, політолог, укр. гром., рел. і правозах. діяч, політв'язень нім. концтаборів (1941–42).

Середню освіту здобув у Львові. Після Другої світової війни виїхав на Захід, а 1947 — до Канади. Навчався в Манітобському й Чикаґському університетах, 1961 — д-р політологічних наук, 1956–69 проф. Альбертського університету, 1969 — засновник і дир. Інституту рад. і сх.-європ. досліджень при Карлтонському (Оттава) університеті (1969–72), член міжн. редакційної ради ж. Religion in Communist Lands (1974–98), співзасновник Міжнародного комітету захисту прав людини (Брюссель), член ради директорів міжн. Сахаровських слухань.

Б. автор багатьох публікацій з історії церкви в Україні й СРСР, про порушення прав людини, правозах. рух в Україні й СРСР, був організатором і співорганізатором багатьох міжнародних конференцій у цих справах, виступав на захист укр. політв'язнів.

Був дорадником канад. Парламенту в справі багатокультурності, Держ. Департаменту і Конгресу США в справі порушення прав людини в СРСР.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Soviet Church Policy in the Ukraine: 1919–1939. — Чик., 1961;

Головні тенденції та етапи радянської релігійної політики // Ювілейний Збірник УВАН в Канаді. — Він., 1976;

Ukrainian Churches Under Soviet Rule: Two Case Studies. — Cambridge, 1984;

Знищення Української Православної Церкви в Радянському Союзі у 1929–36 роках // Сучасність. — 1990. — Ч. 1;

Теоретично-методолічні аспекти порівняльного аналізу стосунків між Церквою та державою в Україні // Український часопис прав людини. — 1996. — № 2;

Придушення Української Греко-католицької Церкви в СРСР та Польщі у повоєнні часи // Сучасність. — 1990. — Ч. 7/8;

Ukrainian Greek Catholic Church and the Soviet State: 1939–50. — Tor.-Lon., 1996.

Література: Богдан Боцюрків / *М. Марунчак.* Біографічний довідник до історії українців Канади. — Він., 1986;

Закрівецький М. Боцюрків Богдан-Ростислав // Українська журналістика в іменах. — Л., 1999;

Романюк М. Оратаї журналістської ниви. — Л., 2002.

БРАЙЧЕВСЬКИЙ Михайло Юліанович (нар. 6.09.1924, м. Київ — пом. 23.10. 2001, м. Київ) — археолог, історик, культуролог, філософ, художник, поет. Учасник укр. нац.-культ. відродження.

Навчався в Києві й у Москві. 1948 закінчив історико-філол. ф-т Київ. ун-ту. 1948–60 працював в Ін-ті археології АН УРСР. 1954 захистив канд. дис. 1960–68 працю-

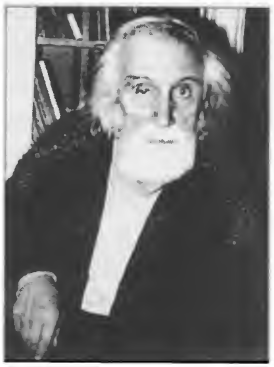

вав в Ін-ті історії АН УРСР. У 60-ті став відомим завдяки нетрадиційним для рад. історіографії поглядам на проблему витоків укр. народу в працях «Коли і як виник Київ» (1963), «До джерел слов'янської державності» (1964) та ін. У часи «хрущовської відлиги» здобув велику популярність у середовищі шістдесятників своїми лекціями з історії України, що відбувалися в КТМ у Києві. Серед численних наук. праць і статей 1966 підготував розвідку «Приєднання чи возз'єднання?», в якій розкритикував з маркс. погляду як науково необґрунтовану великодерж. тезу рос. та рад. історіографії, згідно з якою Україну возз'єднано з Росією після укладання в 1654 Переяславської угоди. Офіційна цензура наклала своє вето на опублікування цієї «націоналіст.» праці. Відтоді Б. перебував у наук. ізоляції в Ін-ті.

У квітні 1968 підписав разом із 139 ін. представниками укр. інтелігенції та робітн. верств листа до органів влади СРСР із протестом проти політ. процесів в Україні й в СРСР загалом. У травні т. р. Б. було звільнено з посади ст. науков. співробітника Ін-ту історії. Кілька років був безробітним. У той самий час у самвидаві поширювалася вищезгадана істор. розвідка Б.

Нарешті Б. було прийнято на роботу до Ін-ту археології АН УРСР, а влітку 1971 — в ж. «Наука і сусп-во» вийшла його ст. «Змієві вали: легенди і гіпотези» та у зб. — ст. «Перспективи дослідження укр. старожитностей XIV–XVIII ст.». Після виходу за кордоном праці «Приєднання...» його примусили виступити у квітні 1972 в листі до ред. київ. тижневика «Вісті з України», призначеного для українців діаспори, проти використ. своєї розвідки з «антирад. метою», стверджував, що ніколи не був репресований і не перебував під тиском за свої наукові погляди й переконання, а також мав виступ із цією самою заявою на радіо «Київ» для українців за кордоном.

Та все-таки у вересні 1972 його звільнено з Ін-ту археології за «скороченням штатів», а насправді — за «націоналіст. погляди». Всі його праці перебували тоді під забороною. Навесні 1975 Б. запрошено до Гарвардського ун-ту на посаду викладача історії. 1977 щомісячний журнал Ін-ту історії АН УРСР та Ін-ту партії ЦК КПУ «Укр. істор. журнал» опублікував ст. Б. «Руська правда» про втечі від «феодального гніту». Відтоді публікації вченого на малозначущі або нейтральні теми, засновані на критеріях рад. пропаганди, час від часу з'являлися на сторінках спеціалізованої рад. преси.

Не працював за фахом до 1978, потім — знову в Ін-ті археології АН УРСР. 1989 захистив докт. дис. на тему «Східні слов'яни в I тис. н. е.». З 1992 був професором кафедри історії Києво-Могил. академії, його було обрано головою осередку Українського Історичного Товариства в Києві. На поч. 2000 на шпальтах період. видань з'явився «відкритий лист» вченого до Президента України із закликом «Держ. мові — держ. підтримку», наведено докази занепаду укр. мови і засилля рос. в Україні й запропоновано низку невідкладних заходів для влади, щоб радикально виправити мовне становище. В ост. роки життя побачила світ серія робіт Б.-художника «Істор. портрети», видана до 75-річчя вченого. З поетичного доробку за життя Б. 1998 вийшла тільки поема «Григорій Сковорода» та деякі його «притчі», а низку поем та віршів, написаних ще у 60–70-ті, пізніше було видано збіркою «Часу круговерть» (2003, Смолоскип). Помер і похований у Києві.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, звернення: Лист до Генерального секретаря ЦК КПРС Л. І. Брежнєва, Голови Ради

Міністрів СРСР А. Н. Косигіна, Голови Президії Верховної Ради СРСР М. В. Підгорного 139 культурних діячів України проти політичних переслідувань (04.1968, співавтор) // Сучасність. — 1999. — Ч. 1. — С. 88–90.

Статті: Т. Г. Шевченко і археологія. — Історичні погляди Т. Г. Шевченка. — К.: Інститут історії АН УРСР, 1964;

Мистецтво народів південноукраїнських степів III–XIII ст. // К.: Історія українського мистецтва, 1966, т. I;

Як Президія Академії Наук розправлялася з непокірним істориком // Укр. історик. — 1997. — Т. 34. — № 1–4. — С. 217–221.

Твори: Римська монета на території України. — К.: Інститут археології УРСР, 1959. — 244 с.;

Радянська наука про походження слов'ян. — К.: Товариство для поширення політичних і наукових знань УРСР, 1959. — 31 с.;

Коли і як виник Київ. — К.: Наукова думка, Інститут історії УРСР, 1963. — 163 с.;

Машинный библиографический поиск в области археологии Украины. — К., 1963. — 28 с.;

Біля джерел слов'янської державності. Соціально-економічний розвиток черняхівських племен. — К.: Інститут історії АН УРСР, 1964. — 354 с.;

Походження Русі. — К.: Наукова думка, Інститут історії АН УРСР, 1968. — 222 с.;

Історія Києва. У 2-х томах (співавтор). — К., 1959–1960;

Приєднання чи возз'єднання? Критичні зауваги з приводу однієї концепції // Широке море України. — 1972. — С. 241–310;

Вибрані твори, Історико-археологічні студії. Публіцистика / Ред. Л. Винар, упоряд. І. Гирич, Ю. Кухарчук, Л. Сакада. — Н.Й.–К.: КМ «Академія», 1999. — 598 с.;

Часу круговерть. Вірші. — К.: Смолоскип, 2003. — 176 с.

Література: М. Ю. Брайчевський // Широке море України. — 1972. — С. 235–239;

Кухарчук Ю. Будівничий української державності // Укр. слово. — 2001. — 30 серпня–5 вересня;

Михайло Брайчевський. Вчений і особистість / Упоряд. Ю. В. Павленко. — К.: Інститут гуманітарних досліджень Української академії наук національного прогресу, Фенікс, 2002. — 227 с.;

Пам'яті М. Ю. Брайчевського присвячується. — К.: Лаврський альманах, 2002. — Спецвипуск № 3. — 182 с.;

Дмитрієнко М. Історик українського відродження: М. Брайчевський // Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики. — К. — 2003 — № 10. — Ч. 1. — С. 8–50.

Літописець // Укр. слово. — 2004. — 10–16 листопада.

БРАТКО-КУТИНСЬКИЙ Олексій Андрійович (нар. 26.11.1926, м. Київ — пом. 8.06.1993, м. Київ) — психолог. Учасник укр. руху опору. Наук. та гром. діяч.

1955 закінчив філософ. ф-т Київ. ун-ту. По закінченні працював в одній із районних газет Київ. обл. 1957–58 — на телестудії, 1958–60-ті — ред. в УРЕ. 1960 вступив до аспірантури при Київ. ун-ті. 1964 захистив канд. дис. з проблем моделювання психіки. Від 1964 працював науковцем в Ін-ті психології АН УРСР, де познайомився з Є. Сверстюком, В. Андрієвською, В. Ткаченко, В. Романцем та ін. У квітні 1968 підписав «Лист 139-ти» до Ген. секр. ЦК КПРС Л. Брежнєва, протестуючи проти арештів молодої інтелігенції в Україні й Москві. В ін-ті досліджував проблеми та методи моделювання психіки, можливості їх застосування в психології, побудови моделей психічних процесів, шляхів налагодження співпраці між психологами, нейрофізіологами та кібернетиками. 1972 звільнено з роботи за відмову свідчити проти Є. Сверстюка під час політ. арештів. Неодноразово викликали в КДБ. Перебував під наглядом, дом. тел. прослуховувався. Листувався із Сверстюком під час його перебування в ув'язненні, підтримував дружні стосунки з його родиною і його дружиною В. Андрієвською.

Після звільнення з ін-ту довго не міг влаштуватися на роботу, працював у різних орг-ціях не за фахом. 1973–74 — в Ін-ті інф-ції АН УРСР. Звідти також було звільнено. Понад рік не міг влаштуватися на роботу. Від 1975 до 1980-х — зав. аспірантури в Ін-ті обробки деревини Мін-ва лісового госп-ва України. Потім було переведено в Центр науково-техн. інф-ції при цьому ж мін-ві. Самотужки продовжував наукову роботу, відійшов від об'єктивної форми

пізнання, зосередившись на теорет. та практ. вивченні психіки на основі суб'єктивного підходу, запропонував свою схему взаємодії підсистем людської д-сті, яка дала змогу розширити світогляд людини до пізнання феномена психіки.

Б.-К. — автор численних статей, оповідань та кількох монографій.

У 1990-ті вступив до УРП, брав участь у конференціях партії та друкував темат. статті в її виданнях про роль нації, держави, стосунки між ними тощо. В останні роки життя Б.-К. досліджував ґенезу укр. державної символіки як таку, що постає внаслідок істор. та культ. розвитку народу й тісно пов'язана з його духовністю, його прагненням єднання, готовністю до здійснення своїх нац. завдань та забезпечення нац. інтересів. Висвітлює два основні принципи структурування середовища, в якому розгортається укр. етнос: триєдність космотворчої сили та циклічний х-р її виявлення. Вищезгадані теор. засади укр. етносу знайшли своє відображення в монографії Б.-К. «Феномен України», яка вийшла друком уже після його смерті.

Поховано на Байковому кладовищі в Києві.

БІБЛІОГРАФІЯ:

Твори: Моделирование психики, Моделирование психической деятельности (1969);

Що керує зорями? (1970), Информация и психика (1977);

Нащадки Святої Трійці. — К.: Білий птах, 1992. — 85 с.;

Феномен України. — К.: Вечірній Київ, 1996. — 302 с.;

Як удосконалити свою психіку. — К.: Артек, 2003. — 174 с.

«БРАТСТВО» — вид. Студ. Братства, Інформ.-вид. агентства Студ. Братства. Неформ. газ. вих. у Львові 1989–1990 з невизн. періодичн. Вміщувала політ.-аналіт. статті, інтерв'ю з В. Чорноволом, Ю. Гелетком, мат-ли про О. Тихого, І. Світличного, В. Марченка, І. Калинця, В. Симоненка, програм. док-ти студ. орг-цій, актуал. інформ. про політ. д-сть укр. студ.

БРОВКО Іван Бенедиктович (нар. 15.01.1915, с. Маячка Кобеляцького р-ну Полтав. обл. — пом. 22.01.2009, Київ) — педагог, випробувач ракетно-космічної техніки. Учасник укр. правозах. руху. Співголова Українського комітету «Гельсінкі-90» (1989).

1930 по закінченні 7 класів у с. Маячці вступив до мед. Технікуму в Харкові, та за півроку його було відраховано як «сина середняків». 1931 вступив до пед. технікуму в м. Червоноград Харків. обл. Та голодної осені 1932 припинив навч., його було призначено вчителем семирічної школи с. Рудки Царичанського р-ну, на його уроці 1933 від голоду померла учениця Марійка Хайло. Приголомшений 17-річний вчитель Б. почав обурюватись, звинувачувати владу. Рятуючись від ДПУ, змушений був втекти із села. Влітку 1933 влаштув. учителем укр. мови в с. Коханівка Сахновщанського р-ну Харків. обл. У травні 1934 в порожні після голоду хати поселили людей зі Свердлов. обл., школу почали переводити на рос. мову викладання. Б. обурився, за що його було звільнено з роботи. Потім учителював у м. Слов'янськ Донец. обл. 1939 закінчив заочно філфак Донец. ін-ту нар. освіти в Луганську. Т. р. його було призвано в Червону армію. Служив у м. Коломна під Москвою в артилер. полку. Разом із полком брав участь у фінській війні. Потім повернувся в Підмосков'я. 1941 полк було розгромлено, рештки його було спрямовано в Москов. вище артучилище, що евакуювалося на

Урал. Наприкінці т. р. Б. був командиром батареї «Катюш» під Москвою, пройшов усю війну до Берліна. 1945 майор Б., нач. штабу 3-ої Арм. групи, в Празі в покинутому будинку виявив і привіз в Україну приватну укр. б-ку з тв. П. Куліша, М. Грушевського, С. Єфремова, С. Русової, С. Петлюри та ін. Т. р. входив до спецгрупи, яка вивчала й відновлювала трофейну нім. ракету ФАУ в ін-ті Reaktishe Bauen (м. Бляйхероде, Тюрінгія) під керівн. С. Корольова, «викликаного» Сталіним із півн. заслання. Брав участь у першому запуску баліст. ракети Р-1 (ФАУ-2) на космодромі Капустін Яр (РФ). 1948 Б. вийшов у відставку. Викладав укр. м. і літ-ру в Пущі-Водиці під Києвом. 1953 закінчив стаціонарну аспірантуру НДІ педагогіки, викладав укр. літ-ру в Київ. ун-ті, захистив канд. дис. з творчості О. Гончара, вийшла книга Б. на цю тему. Мав захищати докт. дис. Б. підтримував дружні стосунки із шістдесятниками, насамперед із Є. Сверстюком, якого 1959 прихистив у своєму помешканні. КДБ таємно прослуховував розмови вдома, й стеження посилилося. «Виявилося», що Б. цитує студентам на лекціях, читаючи курс педагогіки, тв. М. Грушевського, С. Русової, В. Винниченка, психол. явища пояснює за Фрейдом. Його книжками користувалися шістдесятники, студенти. Навесні 1960 Б. на певний час «спровадили» у складі комісії перевіряти Чернів. ун-т, а тимчасом КДБ провів у нього вдома обшук. Після повернення з «відрядження» його й найціннішу частину б-ки було доставлено в КДБ на Володимирську, 33. Майже тиждень тривали допити, погрози, було висунуто стандартне звинув.: «наклепи на ленінську нац. політику та антирад. діяльність». Арешту й заслання уник завдяки заступництву високопоставлених генералів у Москві, друзів ще з часів праці в галузі космонавтики. 30.05.1960 викликано на засідання партбюро ун-ту й звільнено з роботи. Велику мор. підтримку отримав від Б. Антоненка-Давидовича, вони потоваришували. Разом із ним Б. їздив до І. Гончара в Полтаву, до Н. Суровцової в Умань; на 150-річчя П. Куліша вони з Є. Сверстюком та І. Дзюбою побували на могилі письменника в с. Мотронівка, відвідали Батурин. У помешканні Б. Антоненка-Давидовича познайомився із В. Стусом, Г. Снєгірьовим. Після дворічного безробіття влаштувався в Ніжинський педінститут на посаду доцента. Завдяки йому праця І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» через літературознавця з Пряшева Ю. Бачу потрапила до Чехословаччини, а потім вийшла друком у ФРН 1968 і перекладалася кількома мовами. З 1973 працював два роки проректором Київ. ін-ту культури. 1989 О. Мешко залучила Б. до роботи у створеному 16.06 Укр. комітеті «Гельсінкі-90», був його співголовою. У жовтні 1990 у складі делегації УКГ-90 брав участь у роботі Гельсінської громадянської Асамблеї в Празі.

Автор праць із педагогіки, літературознавства, книжки про С. Корольова «Космос бідний без поетів», численних статей. Був акт. лектором і пропагандистом знань про створення космонавтики, з історії правозах. руху.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Аналіз літературного твору. Посібник для вчителів (Спільно з М. Коцюбинською, Г. Сидоренком). — К.: Рад. школа, 1959. — 68 с.;

Вивчення творчості О. Гончара в школі. — К.: Рад. школа, 1969. — 68 с.;

Космос беден без поэтов... — К.: Знание УССР, 1986. — 46 с.

Література: Добром нагріте серце: До 80-ліття І. Б. Бровка / Упоряд. В. Овсієнко. — К.: УРП, 1995. — 64 с.;

Бобрищев К. Іван Бровко // *К. Бобрищев.* Отчий край. — П.: Дивосвіт, 2002. — С. 74–83;

Василашко В. Увічнений і гнаний // Київ. — 2004. — Ч. 4–5. — С. 134–138;

Шудря М. Бровко І. Б. // Енциклопедія сучасної України. — К. — 2004. — Т. 3. — С. 470;

Добром нагріте серце. До 90-річчя І. Б. Бровка / Ред. В. Овсієнко. — Х.: ХПГ, Фоліо, 2005. — 136 с.;

Овсієнко В. Бровко Іван Бенедиктович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 82–86.

БУДЗИНСЬКИЙ Григорій Антонович (нар. 1905) — священик катакомбної УГКЦ. Рел. діяч. В'язень сумління рад. тюрем і концтаборів (1944–55, 1957–67). Секретар «Ініціативної групи захисту прав віруючих і Церкви» (1982).

Народився на Зх Україні. 9.07.1934 Б. студит, ієромонах. Архімандрит К. Шептицький благословив його на навчання. 1937–39 студіював у Римському григоріанському ун-ті. У грудні 1944 Б. був членом делегації до Москви УГКЦ, яка намагалася відстояти інтереси цієї Церкви.

28.05.1945 вперше заарешт. за відмову зректися греко-катол. віровизнання. 13.03. 1946 засудж. Львів. воєнним трибуналом на 10 р. ув'язнення за звинув. у поширенні католицизму та слуханні духовних відправ. Б. інкр. відмову підпорядкуватися рішенням Львів. собору (1946), який ліквідував УГКЦ, а також інкр. «націоналіст. діяльність» (на кінець служб співав нац. гімн «Ще не вмерла Україна»).

По закінченні терміну було звільнено.

15.05.1957 вдруге заарешт. і засудж. на 10 р. ув'язнення та 5 р. обмеження в громад. правах. Покарання відбував у мордов. таборах. Б. — автор і підписувач численних заяв із протестом проти переслідування в СРСР Церкви й укр. патріотів. Тексти звернень неодноразово публікувалися в укр. закордонних ЗМІ.

Після звільнення 1967 й далі нелегально проводив богослужіння у своєму помешканні, за що зазнав переслідувань, звинувачень у «паразитичному способі життя», обшуків. 12.11.1984 — з помешкання Б. забрано всі церковні книги, ікони, священицькі ризи. У відповідь він надіслав листа з протестом проти незаконних дій органів правопорядку. 9.09.1982 у відповідь на репресії, що тривали проти УГКЦ, було створено «Ініціативну групу захисту прав віруючих і Церкви», до складу якої, крім Б. (як секретаря Групи), увійшли Й. Тереля (голова), о. Діонісій, о. Ігнатій, С. Петраш-Січко. Метою діяльності групи стала легалізація Греко-катол. Церкви. Було написано «Прохання» до міністра ВС УРСР про припинення антикатол. пропаганди й надання вказівки облвиконкомам зх областей України не перешкоджати реєстрації катол. парафій.

Жив у Львові.

БІБЛІОГРАФІЯ

Звернення, листи: Генеральному Прокуророві СРСР (25.11.1958); Генеральному Прокуророві СРСР (25.03.1966); Редакції газети «Вільна Україна» (1.02.1983); Редактору газети «Вільна Україна» (23.02.1983); Редактору газети «Радянська Україна» (2.07. 1983); Редактору газети «Вільна Україна» (8.1983) // Мартирологія українських церков. Том II: Українська Католицька Церква. — Тор.–Балт.: Смолоскип, 1985. — С. 499–500, 501–507, 508–511, 511–513, 513–517, 517–530;

Лист о. Г. Будзинського (До газ. «Вільна Україна» у Львові // Християнський голос — 1984. — 16 грудня;

Заява о. Г. Будзинського // Америка. — 1986. — 20 лютого.

Література: *Малявський Ю.* Комівояжер духовного краму // Вільна Україна. — Л. — 1983;

Мартинов В. Проти духовної отрути // Рад. Україна. — К. — 1983. — 28 червня;

Антоненко П. З. Воїни з розбитого воза // Вільна Україна. — 1984. — 16 травня;

Гвать І. Доля о. Г. Будзинського // Церква і життя. — Мел. — 1984. — Ч. 1–4. — Різдво Христове;

Гоніння о. Гр. Будзинського // Шлях перемоги. — 1984. — 8 липня.

Лисюк О. Шум порожної бочки // Львовская правда. — 1985. — 3 квітня;

Брухаль С. Під маскою релігії // Вільна Україна. – 1986. – 7 січня.

«БУДИТЕЛЬ» — вид. земляцтва закарпатських студентів у Львові. Неформ. газ. вих. 1990 раз на міс. До складу ред. входили О. Гаврош, М. Маєрчик, О. Сочка, В. Сливка. Містила істор.-етногр. розвідки про русинів П. Федаки та М. Приймича, вірші О. Духновича, В. Ґренджі-Донського, актуал. інформ. про діяльність студ. орг-цій Львова.

БУДУЛАК-ШАРИҐІН Микола Олександрович (нар. 22.04.1926, м. Харків) — технік. Учасник укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1968–78).

Під час ІІ Світової війни вивезено до Німеччини, 1946 виїхав до Великобританії (Шариґіни — рос. родина, яка т. р. усиновила Б.). Закінчив тут технічну освіту, яку розпочав в Україні, й отримав диплом інженера електроніки. Після війни репатрійовано до СРСР. У 1947 як рад. військовослужбовець утік до британ. зони, звідки згодом виїхав до Великобританії. По закінченні студій працював торгів. представником фірми електрон. приладів. У вересні 1968, отримавши запевнення британ. і рад. урядів, що йому, як колишн. рад. громадянинові, нічого не станеться, він погодився поїхати з делегацією британ. техніків до СРСР. Тодішній міністр нафтохім. промисловості В. Фьодоров запропонував Б.-Ш. співпрацю з рад. розвідкою і отримав на те категоричну відмову.

20.09. заарешт., протягом місяця перебував на психіатр. експертизі в Ін-ті ім. Сербського. Було засудж. на 10 р. позбавлення волі за ст. 64 КК РРФСР, із них 2 р. тюрми за відмову «давати свідчення». 1973–76 покарання відбував у Владимирській тюрмі («за сукупністю засудів») і в 19-й зоні Дубровлагу. Потім — у 5-й, 13-й, 19-й зонах мордов. колоній, знову Владим. тюрма і знову 19-та зона. На знак солідарності з вимогами політв'язнів-вірмен 1975 став членом-прихильником Вірмен. Нац. Об'єднаної партії. Водночас вимагав перегляду власної справи як безпідставно засуджений. Б.-Ш. був акт. учасником б-би рад. політкаторжан за надання статусу політв'язня, підписував заяви, звернення до Президії ВР СРСР, міжн. гром. орг-цій про поруш. прав людини в рад. країні, брав участь у голодуваннях на знак протесту проти нелюдських умов у тюрмах і таборах, а також проти політ. репресій в СРСР. Зокрема, 12.01.1977 Б.-Ш. був учасником голодування з нагоди 5-х роковин арештів в Україні, влітку 1978 брав участь у т. зв. «Стоденній кампанії протесту» в 19-й зоні проти нац. дискримін. і проти примусов. праці. Неодноразово зазнавав репресій (запроторення до бараку посиленого режиму (БУР), до штраф. ізолятора (ШІЗО) і карцеру). Наслідком стали серцева недостатність, через гіпертонію мав ІІ групу інвалідності (1975 її скасовано у відповідь на заяву Б.-Ш. з вимогою огляду британ. лікарями).

20.09.1978, по закінченні терміну ув'язнення, звільнено. Відмовився від рад. громадянства. 19.11 покинув СРСР і того ж дня прибув до Великобританії. Брав участь у прес-конференціях, мав виступи на радіо «Свобода», публікації в зх пресі.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: М. Будуляк-Шаригін розповідає на волі // Шлях перемоги. — 1978. — 24 грудня;

Forced Labor in Soviet Prisons and Labor Camps (Виступ на Міжнародних Сахаровських Слуханнях у Вашингтоні // Smoloskyp. — 1979. — № 5. — С. 10;

Opposition in USSR is Growing // Ukrainian National Word. — Pittsburg. — 1979. — 26 липня;

Л-ць В. Треба посилити оборону українських політичних в'язнів — каже Микола Будуляк-Шариґін // Свобода. — 1979. — 12 жовтня;

«It is Terrible to Make Gods Out of Dissidents» (інтерв'ю М. Руша і П. Ващенка з М. Будулаком-Шариґіним) // Студент. — Едм. — 1979. — № 58. — Грудень;

Інтерв'ю з М. Будуляком-Шариґіном (Провів Б. Нагайло) // Сучасність. — 1980. — Ч. 3. — С. 69–86.

«БУЖАНИ» — неформ. газ. Незал. прес-центру м. Червонограда. Вих. 1990 раз на місяць. Ред. В. Коваль, Я. Дегідь. Містила мат-ли нац.-патр. спрямування, інформ. про роботу СНУМу Зх краю України.

«БУКОВИНСЬКИЙ ВІСНИК» — неформ. газ. Чернівецької орг-ції НРУ. Вих. 1989 раз на місяць. Публ. програм. док-ти, звернення, відозви РУХу, актуал. статті Й. Зісельса, Л. Сандуляка, О. Панчука, С. Конєва. Помітне місце посідали мат-ли з відродження УГКЦ та проблем «Чернівецької хвороби».

БУКОВСЬКИЙ Володимир Костянтинович (нар. 30.12.1942, м. Белебей Башкирська АРСР) — письменник. Учасник рос. правозах. руху. Жертва рад. каральної психіатрії (1963–65, 1965–66), політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1967–70, 1971–76).

З батьками після евакуації повернувся до Москви. Вчився у СШ, було відрах. з неї за вид-ня рукописного «антикомуніст.» журн. Далі навч. у веч. школі. 1960 вступив на біофак Москов. ун-ту. 1961 відрах. з ун-ту за орг-цію і участь (з Ю. Галансковим, Е. Кузнєцовим) демократ. зібрань молоді в центрі Москви. Щоб уникнути арешту, поїхав на півроку у геолог. експедицію до Сибіру. Вже відтоді Б. прийшов до розуміння гол. ідеї дисидентства — відкрите протистояння комуніст. тоталітаризму, але не нехтуючи й конспірат. методами б-би.

1963 заарешт. за передрук і пошир. самвидаву. Визнано неосудним і запротор. до Ленінград. СПЛ на примус. лікування. Там познайомився з П. Григоренком, який пізніше ввів Б. у дисидент. коло.

У лютому 1965 звільнено. У грудні 1965 за акт. участь у підготовці «мітингу гласності» на захист А. Синявського і Ю. Данієля знову було заарешт. й відправлено до ПЛ.

У липні т. р. звільнено.

У лютому 1967 втретє заарешт. за орг-цію демонстрації протесту проти арешту О. Ґінзбурга, Ю. Галанскова на Пушкін. площі у Москві. Визнано осудним. 30.08–1.09. засудж. Моск. міськ. судом за ст. 190-1 УК РРФСР на 3 р. таборів сув. режиму. Винним себе не визнав. Ост. слово на суді Б. набуло широкого розголосу в самвидаві та за кордоном. Карався в таборі для кримінальників.

У січні 1970 звільнено, повернувся в Москву. Відразу став одним із лідерів дисидент. кола. Працював літ. секретарем. Б. дав кілька інтерв'ю заруб. кореспондентам, у яких розповів про становище політв'язнів у таборах, порушив проблему каральної медицини в СРСР. Отримав офіц. попередж. За ним було встановлено нагляд. Незважаючи на це, Б. звернувся з відкр. листом до заруб. лікарів-психіатрів, додавши до нього копії висновків судово-мед. експертиз П. Григоренка, В. Новодворської.

У березні 1971 було заарешт. на квартирі В. Чалідзе в Москві разом із представником Фламандського комітету акції Г. Себрехтсом, якому передавав самвидавні матеріали, перед тим у ст. газ. «Правда» Б. було звинув. в «антирад. діяльності». 5.01.1972 засудж. за ст. 70 ч. 1 УК РРФСР Моск. міськ. судом на 2 р. тюрми і 5 р. заслання. Термін відбував у Владимир. тюрмі та перм. таборах сув. режиму. У таборі разом із С. Ґлузманом написав посібник із психіатрії для інакодумців. 1974 знову повернуто до Владимирки як «злісного порушника режиму». На захист Б. виступила група правозахисників з відкр. листом.

У жовтні 1976 на території Швейцарії Б. обміняно на лідера компартії Чилі Л. Корвалана. Невдовзі його приймав у Білому домі Президент США Картер. Пізніше по-

селився у Великобританії, написав книгу спогадів, видану багатьма мовами світу. Вів далі акт. політ. діяльність. Став одним із організаторів бойкоту москов. Олімпіади 1980. Брав участь в орг-ції пропаганди за «обмежений контингент» рад. військ в Афганістані. 1991, після розпаду СРСР, вперше відвідав Москву. 1992 брав участь у процесі по «справі КПРС» в Конституц. суді РФ. Маючи доступ до архівів ЦК КПРС, скористався з того, склав Архів документів, що увійшли до його кн. «Москов. процес» (1996). Б., мешкаючи за кордоном, надалі займ. гром.-політ. д-стю, маючи громадянство Росії. У травні 2007 його висунуто кандидатом в Президенти РФ від демократ. опозиції.

БІБЛІОГРАФІЯ

Звернення: Ще раз про русифікацію і націоналізм: Відкрите письмо Голові Ради Міністрів СРСР А. Косигіну // Сучасність. — 1976. — Ч. 1. — С. 117–118.

Публікації: Stories and Statements. Paris: Comite International pour la Defense des Droits de L'homme, 1971. — 16 с.;

Una Nueva Enfermedad Mental en la URSS: La Position. — Panama: Editions du Seuil, 1972. — 215 с.;

Psychiatric Repression in Russia: «Let Him Rot» // The Globe and Mail. — 1977. — 4 травня;

Психиатрические тюрьмы // Новое русское слово. — 1977. — 8 травня;

To Build a Castle — My Life as a Dissenter. — N.Y.: The Viking Press, 1979. — 438 с.;

И возвращается ветер... — Мос.: Демократическая Россия, 1990. — 464 с.;

Torture's Long Shadow // The Washington Post. — 2005. — 18 грудня;

Література: *Chalidze V.* Vladimir Bukovsky Soviet Dissenter. — 1976;

Интервью с В. Буковским (Інтерв'ю М. Воллеса з В. Буковським) // Новое русское слово. — 1977. — 10 лютого;

Оборона людських прав в СССР була головною темою розмови президента Картера з В. Буковським // Свобода. — 1977. — 3 березня;

Інтерв'ю з В. Буковським // Сучасність. — 1977. — Ч. 3. — С. 78–81;

Клейнер І. В. Буковський і національне питання в СРСР // Сучасність. — 1977. — Ч. 4. — С. 77–81.

В. Л. В. Буковський і представники профспілок ЗСА таврують СССР за топтання прав людини // Свобода. — 1977. — 22 грудня;

БУЛАВСЬКИЙ Анатолій Петрович (нар. 1929, с. Новий Двір Рівнен. обл.) — учасник укр. нац.-визв. руху. Член підп. орг. «Об'єднання» (1956–59). Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (кінець 1940-х — 1956, 1959–62).

Походив із сел. родини. Став членом юнацтва ОУН. Напр. 1940-х було заарешт. за зв'язки з націоналіст. підпіллям. Засудж. на 25 р. виправно-трудових таборів. Покарання відбував у таборах Комі АРСР, ост. роки — в спецтаборах м. Інта. Влітку 1956 став членом підп. орг-ції «Об'єднання». Т. р. рішенням комісії ПВР СРСР було звільнено. Поселився у м. Олександрія Кіровогр. обл. Працював кочегаром. 1957 розповсюджував листівки, привезені з Інти у містах Кіровогр. обл. Поширення листівок набуло вел. розголосу і спричинило переполох у КДБ. На початку 1960-х діяльність Б. було розкрито і 29.04.1964 засудж. на 10 р. позбавлення волі. Невдовзі термін покарання Б. було скорочено до 3 р.

«BULLETIN DU COMITE INTERNATIONAL CONTRE LA REPRESSION» — вих. у Монреалі (Канада) з 1977 франц. м. Виступав на захист П. Григоренка, Л. Плюща, С. Глузмана, В. Лісового та ін.

БУТОВ Петро (нар. 30.04.1952) — фізик. Учасник руху опору в Україні. Засудж. в Одесі 27.08.1982 на 5 р. позбавлення волі й 2 р. заслання за виготовлення й розповсюдж. самвидаву.

БУЧКОВСЬКИЙ Василь (нар. 1929, с. Іване-Пусте Скала-Подільського (Борщівського) р-ну Терноп. обл. — пом. 27.08. 2001, с. Борова Фастівського р-ну Київ. обл.) — конструктор, друкар. Учасник укр. руху опору. Член підп. орг. «Об'єднання» (1956–59). Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1952–56).

Здобувши середню освіту на Тернопільщині, 1949 вступив до Львів. політехнічного ін-ту.

У квітні 1952 заарешт. за створення підпільної студ. орг-ції і розповсюдж. націоналіст. листівок. Під час слідства викинувся з четвертого поверху Львів. обл. управління КДБ, став інвалідом. Засудж. на 25 р. позбавлення волі. Покарання відбував у Сибіру, у тайшет. таборах.

Влітку 1956 звільнено. Переїхав до Тернополя, влаштувався на роботу, але через кілька місяців був примушений виїхати за межі України. У Тернополі познайомився з Б. Христиничем і діяльністю підп. орг-ції «Об'єднання». Маючи друкар. досвід з часів попередн. студент підпілля, Б. переїхав до Інти, щоб там зорганізувати підп. друкарню. Члени орг-ції допомагали йому дістати необхідні мат-ли для друкар. набору, виготовл. шрифту. В середині 1957 друкарня працювала і видрукувала кілька відозв і листівок, які були нелегально перевезені в Україну і розповсюдж. у містах Кіровогр. обл. Тимчасом Б. опанував цинкографію і виготовив шрифт стандартного академ. взірця, ним було видрукувано нові листівки, а також «Декалог» і листівку «Карпати звинувачують». 1958 Б. побував у Львові у справах орг-ції. До середини т. р. друкарня працювала у його помешк. в Інті. Т. р. орг-цію було викрито, а деяких її членів заарешт. На судах Б. проходив свідком.

У час своєї діяльності Б. був одним із найпродуктивніших авторів друкованої продукції «Об'єднання». Разом з В. Леонюком склав «Інструкцію про правила конспірації під час розповсюдж. рев. літ-ри», написав листівки «40 років жовтневого перевороту», «Чи ти бачиш, як ідуть з України ешелони з хлібом, залізом, вугіллям?» та ін. Свій архів Б. переховував у власному помешк. в Інті. 1962 його дружина Параскевія перевезла цей архів в Україну. До 1991 він зберігався у її родича І. Довгорука на Вінничині, замуров. у стіну. Т. р. його було передано Б. Христиничу, який використав ці мат-ли для написання фундаментальної праці «На шляхах волі».

1980 Б. перебрався з Інти у сел. Борова Київ. обл. З 1991, попри інвалідність, як член Братства ОУН-УПА був громад. і політ. діячем до останніх днів свого життя.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Леонюк В.* На прю стає «Об'єднання» // Зона. — 1994. — № 6. — С. 163–180;

Христинич Б. На шляхах волі. Підпільна орг-ція «Об'єднання» (1956–59). — Л.: Сполом, 2004. — 416 с.

«БЮЛЕТЕНЬ ГРОМАДСЬКОГО КОМІТЕТУ ЗАХИСТУ ІВАНА МАКАРА» — вид. УГС. Вих. у Львові як самвид. у жовтні 1988. № 2 — «Інформ. бюлетень (Другий спец. вип.)» Львів. обл. філії УГС та Громад. к-ту захисту І. Макара. Відп. за вип. № 2 Б. Горинь. Містив звернення, листи, заяви на захист «першого політв'язня перебудови», подані В. Чорноволом, М. Горинем, Б. Горинем, Ір. Калинець, В. Яворським та ін., фото, копії колективних підписних листів, офіційні док-ти. Зразок потужного пресового спротиву репресіям влади.

«БЮЛЕТЕНЬ 1 (ДОКУМЕНТИ)» — вид. УНДЛ. Неформ. газ. вийшла у Києві 1989 за ред. А. Киреєва, Л. Мілявського та Є. Чернишова. Містила програм. док-ти Ліги.

«БЮЛЛЕТЕНЬ СОВЕТА РОДСТВЕННИКОВ УЗНИКОВ ЕВАНГЕЛЬСКИХ ХРИСТИАН-БАПТИСТОВ В СССР» — вих. як самвид. рос. м. у Москві (Росія) 1971–1980 з невизн. періодичн. Містив списки та біогр. довідки про засуджених за віру в СРСР, зокрема жінок і дітей, відібра-

них у батьків за суд. рішенням. Наводив факти репресій щодо віруючих в Україні. Вів потужну кампанію за звільнення секр. Ради Церков ЄХБ Г. Вінса через публ. звернення Ради Родичів В'язнів ЄХБ до Ген. Асамблеї ООН, Міжн. амністії, Міжн. К-ту Захисту прав людини при ООН, Гол. Європ. к-ту всесвітньої ради баптистів, керівників каральних органів СРСР, очільників КПРС. Інформ. про заходи на підтримку Г. Вінса під час Конгресу Всесвітньої Євангелізації в Лозанні (Швейцарія, 1974). Подавав тексти протестів і відозв Г. Вінса, Л. Вінс, свідчень У. Германюк про переслідування С. Германюка, листа А. Сахарова до Міжн. амністії на захист М. Руденка, заяви П. Петера Л. Брежнєву. Сповіщав про насильницьку смерть І. Бібленка (м. Кривий Ріг). Ознайомлював із засадами діяльності Церков ЄХБ. Публ. духовну поезію. Вид. також Архівом Самвидаву радіо «Свобода» «Мат-лы Самиздата (Samizdat Materials)» для внутр. користування та «Собрание док-тов Самиздата. Подготовлен исследовательским отделом радио Свобода, Мюнхен».

1. Група Клубу творчої молоді на дозвіллі. 1 травня 1963 р. Стоять: А. Горська (третя зліва), далі зліва направо Ю. Милько, В. Цимбал, М. Плахотнюк, Л. Світлична, N.N., N.N., Л. Харабурська, І. Світличний, Г. Возна (Кушнір), Г. Ігнатенко. Перша справа Г. Зубченко, далі N.N., Є. Сверстюк, Л. Семикіна. Сидять (справа наліво): Г. Севрук, В. Кушнір, Г. Логвин, І. Драч, О. Невечеря, Е. Біняшевський, лежить О. Клушин

2. Група шістдесятників у саду кіностудії ім. О. Довженка, 1969 р. Сидять (зліва направо): М. Вінграновський, Є. Гуцало, В. Дрозд, Григір Тютюнник, В. Шевчук, Б. Олійник. Стоїть перший зліва: В. Іванисенко.

Докладніше про фото на 1-ій вкладці див.: стор. 774–777.

1. Група Клубу творчої молоді. Колядування у Києві 1969 р.: Н. Строката і М. Плахотнюк.

2. У Києві колядує група КТМ. 1969 р. У центрі М. Плахотнюк.

3. 1960-ті рр. Кияни і львів'яни мандрують Карпатами. Перший справа Ю. Бадзьо.

4. Київ. Червень, 1971 р. Зліва направо: І. Марчук, Н. Пилип'юк (США), І. Світличний, М. Плахотнюк.

1. Житомир, 5 червня 1965 р. Група шістдесятників на відвідинах Є. Концевича.

2. 1962 р. Група шістдесятників біля Музею М. Коцюбинського у Чернігові. Зліва направо: І. Драч, М. Вінграновський, Г. Сивокінь, Л. Світлична, М. Коцюбинська, І. Світличний.

3. Жовтень 1963 р. Група шістдесятників у конференц-залі СПУ у Києві. Зліва направо: М. Вінграновський, І. Дзюба, І. Драч, І. Світличний, Л. Костенко, Є. Сверстюк.

4. Середина 1960-их рр. Зліва направо: І. Світличний, А. Горська, Б. Нечерда.

1. 9 березня 1962 р. Група учасників хору «Жайворонок» біля памятника Т. Шевченкові. Перша справа Л. Просятківська.

2. 1963 р. У мандрах Україною. Перша справа: А. Горська, у центрі І. Драч.

3. 1960-ті рр. Зліва направо: І. Дзюба, З. Франко, І. Світличний.

4. Київ, 1968 р. У Музеї-хаті І. Гончара. Стоїть І. Гончар.

1. Зліва направо: І. Світличний після звільнення, О. Заливаха, Л. Світлична.

2. 1970-ті рр. Ніна Марченко з сином Валерієм.

3. 1963 р. Перед подорожжю по Україні. У центрі Є. Сверстюк, Г. Севрук, перший справа І. Світличний.

4. 1960-ті рр. Віра і Василь Лісові (у центрі) з друзями. Перший справа Г. Дворко.

1. 1960-ті рр. І. Світличний (у центрі) у Карпатах.

2. Зліва направо: І. Світличний після повернення із заслання, О. Гусяк, Л. Світлична.

3. Зліва направо: Л. Світлична, І. Світличний під час засланської відпустки, М. Коцюбинська, А. Пашко. Київ.

4. 1976 р. Раїса і Микола Руденки у Кончі-Заспі.

5. Львів, 1988 р. Протестні збори. Другий справа В. Чорновіл, перший зліва І. Гель.

1. 1960-ті рр. На могилі В. Симоненка. Четвертий зліва (стоїть) І. Світличний.

2. Черкаси, грудень 1963 р. Похорон В. Симоненка. Домовину несуть: Є. Сверстюк, А. Перепадя, за ними — В. П'янов, М. Вінграновський.

3. 1970-ті рр. Зустрілися друзі, колишні політв'язні. Зліва направо: К. Зарицька, Н. Світлична, О. Гусяк.

4. Київ, 1990 р. На могилі Б. Антоненка-Давидовича. У центрі В. Чорновіл, А. Пашко.

1. Сільце, 1970 р. Стоять: перша зліва А. Горська, другий — В. Зарецький. Сидять: перший справа Є. Сверстюк, у центрі — М. Плахотнюк.

2. Київ, 1978 р. Справа наліво: Н. Світлична перед від'їздом на Захід, П. Стокотельний. С. Шабатура.

3. Львів, 1971 р. Кабінет В. Чорновола.

1. Київ, листопад 1970 р. Похорон А. Горської.

2. На могилі А. Горської в Берковцях.

3. Львів, 9 січня 1972 р. Зустріч Різдва Христового у домі Г. Садовської. Стоять (зліва направо): Л. Попадюк, В. Стус, О. Антонів, Ірина Калинець, Марія і Ганна Садовські, М. Горинь. Сидять (зліва направо): С. Шабатура (перевдягнена й загримована під цигана), М. Гатало, О. Кузьменко.

1. Хор «Гомін» Л. Ященка.

2. Дрогобич, 23 листопада 1990 р. Гостина у домі Мариновичів після першого в Україні авторського вечора А. Пашко. Стоять організатори вечора Мирослав Маринович з дружиною Оксаною. У центрі, зліва направо: А. Пашко, онук Василько, В. Чорновіл, Ірина Волицька.

1. 21 травня 1989 р. Похід вулицями Львова після панахиди на могилі В. Івасюка.

2. Могила В. Івасюка.

3. Зустріч українських правозахисників у Києві. Зліва направо: М. Руденко, Є. Сверстюк, В. Лісова, В. Лісовий, їхній син Оксен.

1. Париж, 1980-ті рр. На могилі С. Петлюри. Перший справа Л. Плющ, третій — ген. П. Григоренко.

2. Вашингтон, 1988 р. На демонстрації в обороні українських політв'язнів: К. Чумаченко і М. Руденко.

3. Нью-Йорк, 1980-ті рр. Зустріч керівників УГГ. Зліва направо: Микола і Раїса Руденки, Зінаїда і Петро Григоренки.

4. Кінець 1980-х рр. До США приїхала О. Мешко (у центрі). Її вітають (зліва направо): Н. Світлична, П. Рубан, Б. Ольшанівська, N.N., М. Руденко.

5. Ген. П. Григоренко виступає на Сахаровських слуханнях у Вашингтоні, 1979 р.

1. Зустріч в Оттаві у жовтні 1979 р. представників Гельсінських груп з нагоди 30-річчя НАТО. У центрі — ген. П. Григоренко.

2. Вашингтон, 11 грудня 1979 р. Зустріч Н. Строкатої з ген. П. Григоренком, ліворуч — Н. Світлична.

3. Відень, 1986 р. Прес-конференція КПЛ СКВУ і Гельсінських груп під час нарад ОБСЄ з нагоди 10-річчя УГГ.

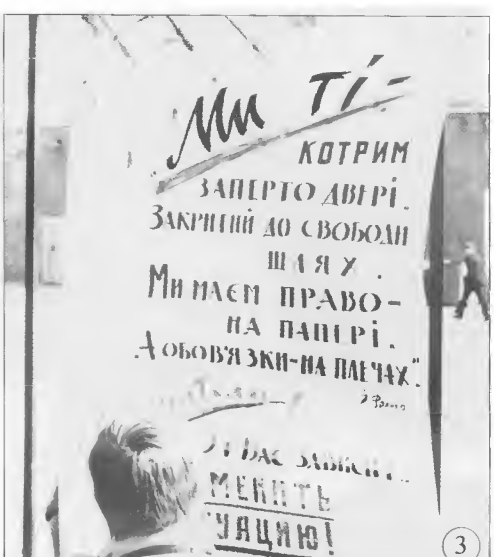

1, 2. 1988–1989 рр. Демонстрації вулицями Києва за самостійність України.

3, 4. З кінцем 1980-их на вулицях Києва з'явилися антиленінські написи.

1. Київ, 19 листопада 1989 р. Перепоховання Василя Стуса, Юрія Литвина і Олекси Тихого.

2. Львів, літо 1989 р. А. Пашко на одній із правозахисних демонстрацій.

3. Київ, жовтень 1990 р. Студентське голодування.

1. Москва, 1989 р. Українські вірні вимагають легалізації УГКЦ.

2. Львів, 1990 р. Представниця КПЛ СКВУ Л. Ковальська (у центрі) на зустрічі з колишніми політв'язнями. Зліва направо: Є. Сверстюк, О. Мешко, Л. Ковальська, В. Лісовий, Є. Пронюк.

3. Москва, 13 вересня 1991 р. Українська делегація після останньої наради ОБСЄ з проблеми прав людини. Сидять (зліва направо): О. Ємець, С. Глузман, Х. Ісаїв. В. Крижаніський. Стоять (зліва направо): А. Вітер. М. Олексюк, Б. Ольшанівська, Р. Макконел, О. Голуб, А. Лугіонов, О. Дейчаківський.

СКАНУВАННЯ
AndriyDM

В

ВАЛЬКІВ Микола Олексійович (нар. 1935) — учасник укр. правозах. руху. Заарешт. 1977 й засудж. на безтермінове психіатричне ув'язнення в СПЛ.

ВАРДА Євген Інвійович (нар. 11.04.1942, м. Київ — пом. 6.01.1992, м. Київ) — письменник, перекладач, журналіст. Учасник укр. культ. відродження.

У школі навч. у сел. Клавдієво на Київщині, де проживав з родиною. 1970 закінч. Київ. ун-т. Працював в укр. Т-ві охорони пам'яток історії та культури, у Республікан. будинку тв-ті методистом, у системі профтехосвіти, заввідділом науки і культури Т-ва укр. мови ім. Т. Шевченка. У 1960-ті, 22 травня, неодноразово читав свої вірші біля пам'ятника Кобзареві. Був переслідуваний органами КДБ за «націоналіст.» переконання.

В. — дослідник ассирійської історії та культури, вів акт. переписку і творчо співпрацював з іран. літераторами, записував і потім перекладав ассирійські казки, легенди, окрушини. Їздив по Україні з лекціями щодо популяризації стародавньої культури Сходу (відобразив свої мрії та роздуми на цю тему у вірші «Від Ніневії до України»). Його поезії, переклади нар. тв-ті ассирійців, пам'яток давн. мист-ва друкувалися у ж. «Ранок», «Україна», г. «Літ. Україна», «Вісті з України», «Молодь України» та ін. В. належить перший укр. переклад пам'ятки світов. культури, ассиро-вавилон. епосу про Гільгамеша, яким займався ж. «Всесвіт». Схвальну рецензію на цей переклад дав О. Білецький. Восени 1973 антиукр. критики перешкодили появі цього твору в ред-ції першої книжки. Перекладав грузин. поетів (Отар Чіладзе та ін.), у його перекладі у вид-ві «Дніпро» вийшла кн. класика середньовічн. ассир. літ-ри Абуль-Фраджа «Смішні оповідки» (1972). 1969 в Ірані В. увійшов до антології ассирійської літ-ри як укр. літератор.

Наприкінці 1980-х — поч. 1990-х брав участь у створ. НРУ, ДемПУ, мав теле- і радіовиступи з питань укр. нац.-мовного відродження, нац. меншин в Україні та ін. В. — автор брошур «Історія пам'ятників Т. Г. Шевченку» (Чикаго, 1979), «Від Ніневії до України» (К., 1994), співавтор праць з історії закладів профтехосвіти в Україні.

Похований у смт Клавдієве-Тарасове Бородян. р-ну Київ. обл.

ВАРДА (ПРОСЯТКІВСЬКА) Лариса Варфоломіївна (нар. 25.10.1939, с. Требухів Броварського р-ну Київ. обл.) — педагог, журналіст. Учасниця укр. правозах. руху.

Після навчання у Балтському педучилищі на Одещині закінч. Київ. пед. ін-т. 47 років пропрацювала — учителем поч. класів, логопедом, викладала укр. мову і літ-ру, народознавство; з них 38 років — у спецшколі-інтернаті № 7 для дітей з мовними порушеннями. У роботі завжди захищала нац. пріоритети: укр. мову, культуру й історію; запрошувала на зустрічі укр. літ. та громад. діячів (В. Забаштанського, Р. Чілачаву, В. Отрощенка, Є. Варду та ін.). Відвідувала самодіяльний хор «Жайворонок», що постійно виступав на літ.-мистецьких зібраннях нац. свідомих українців. 1963 брала участь у поході «Жайворонка» по Шевченків. місцях України разом із художницями А. Горською, Г. Зубченко, поетом М. Сомом та ін., від 1960-х брала участь у колядуваннях-щедруваннях, організованих А. Горською. 1967 познайомилася з відомим чехословацьким літературознавцем М. Неврлі, який відтак познайомив її з І. Світличним, Г. Кочуром та ін. Від 1964 зазнавала переслідувань з боку каральних органів. 1968 підписала «Лист 139-ти» проти арештів укр. і московської інтелігенції.

Під час становлення укр. незалежності мала низку публікацій у пресі, пов'язаних з дисидент. рухом, на захист нац. пам'яток архітектури, на тему трипільської культури та ін.

ВАСИЛИК Володимир Олексійович (нар. 1930, с. Тисмениця, Івано-Фр. обл.) — коваль. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1968–79).

До арешту працював у рідному селі ковалем у колгоспі. 1967 заарешт. за спротив нищенню сільської церкви. Засудж. Івано-Фр. обл. судом за ст. 62 КК УРСР на 7 р. таборів сув. режиму і 3 р. заслання. Покарання відбував у мордов. таборах. 1972 його було долучено до групи політв'язнів Дубровлагу, переведених до 36-го таб. пункту пермських таборів. В. — один із засновників відзначення 5 вересня 1972 Дня пам'яті жертв рад. концтаборів. 1972, 1973 брав акт. участь у голодуваннях і протестних акціях, влаштованих проти приниження гідності політв'язня. 1975, по закінченні терміну ув'язнення, спрямовано на заслання до Кривошейн. р-ну Томської обл. 1977 місцеві органи КДБ порушили проти В. сфабриковану кримін. справу, внаслідок чого його було засудж. на 1,5 р. позбавлення волі.

1979 звільнено.

ВАСИЛИК Павло Якимович (нар. 8.08.1926, с. Бориславка Перемишльського повіту Львівського воєводства, тепер Польща — пом. 12.12.2004, м. Коломия) — священик катакомбної УГКЦ. В'язень сумління рад. тюрем і концтаборів (1947–56, 1959–64). Єпископ Коломийсько-Чернівецької єпархії (1974). Почесний доктор Сетонського ун-ту (2000, США). Нагор. орденом «За заслуги» III ст. (1999).

В. з родини, де дід і батько були в лавах Січових Стрільців. Змалку прагнув бути священиком, вів аскетичний спосіб життя. Через нестатки не міг перебратися разом із гімназією до Ярослава, тому залишився при Перемишльській кафедрі й навчався приватно. 1956 закінчив 10-й клас у Львові, вступив до фельдшерської школи. Ходив до польс. костелу, оскільки всі укр. гр.-катол. церкви на той час було передано Моск. патріархату. Потім відвідував підпільні служби УГКЦ, яка практично стала катакомбною. В. також підтримував зв'язки з підпільниками ОУН, передавав їм ліки, папір і друкар. стрічки.

1.04.1947 заарешт. у Львові, зазнав тяжких катувань. Його було засудж. трибуналом у тюрмі разом із батьком за ст. 54-1а, 11 КК УРСР і винесено вирок — 10 р. ув'язнення і 5 р. позбавлення гром. прав. У вересні відправлено етапом у табір поблизу м. Миколаїв Львів. обл. Працював на будівництві. 1948 прибув етапом у Челябінськ, потім — у Башкирію, на лісоповал, згодом — на кам'яний кар'єр. Там зблизився з римокатолицьким священиком поляком Й. Пуковінським. 1949 переведено в Джезказган, на міднорудну шахту Покровська-39. 1.09.1950 єпископ В. Новиков висвятив В. на диякона. Переведено в Ольжерес на Алтаї, працював на будівництві нафтопереробного комбінату, також — фельдшером. Активно проповідував, за що неодноразово потрапляв до карцеру і на півроку — до БУРу. Згодом карався в таб. № 3 (Омська обл.). Товаришував із лікарем В. Кархутом, лікував психічно хворих. Також працював художником. 1956 відправлено етапом на заслання в с. Новоолександрівка Устарського р-ну Новосибірської обл. Був доглядачем і пастухом бруцельозних корів. Став пастирем для селян.

У серпні 1956 повернувся в Україну, в Бучацький р-н Терноп. обл., до рідні. Восени 1956 склав іспит на священика й отримав свячення. Як підп. священик УГКЦ мандрував по Галичині й Закарпаттю. Після великодніх служб 1957, 1958 було заарешт., допитано, зазнав побиття працівниками органів КДБ.

1959, за небажання перейти в москов. православ'я і за спротив нищенню сільської церкви, було заарешт. й засудж. Івано-Фр. обл. судом на 5 р. таборів і 5 р. заборони мешкати в Галичині. Карався в мордов. таборах. 1961 В. переведено на особливий режим у Явас, мав унікальну нагоду перебувати в одній камері з митр. Йосифом Сліпим. Наприкінці 1963 переведено на 1-й лагпункт.

22.01.1964 звільнено, прописався (на рік) на Хмельниччині. Потім доброзичливці влаштували В. на держ. службу збирачем лікарських трав. 23 роки займався збиранням трав удень, а ночами справляв священицький обов'язок. Жив спочатку під Львовом, потім — у батьків у Бариші та в Бучачі. 1.05.1974 Владика Йосафат Федорик висвятив В. на єпископа. Інф-ція про його подвижництво вийшла на той час уже у світові ЗМІ. 1984 захворів і втратив слух, вилікувався в Литві за сприяння табірного товариша о. Р. Пранаса. 4.08.1985 у Львові В. разом з головою Ініціат. групи захисту віруючих і Церкви в Україні Й. Терелею, оо. М. і Г. Сімкайлами, єп. Павлом В. та ще 23 священиками надіслали заяву Папі римському Іванові-Павлові II про вихід із підпілля УГКЦ, копію надіслали М. Горбачову. 10 священиків під тиском КДБ написали «антизаяву». В. поїхав до Києва й переміг у дискусії кадебістських генералів і полковників. На нього почали писати наклепн. листи. 17.07.1988 у Зарваниці у співслужінні багатьох священиків відправив Архієрейську Службу Божу за участю близько 30 тис. вірних. 17.09.1988 у Москві був присутнім на зустрічі з амер. конґресменами і гідно захищав УГКЦ та її ієрархів. 16.05.1989 В. у складі делегації УГКЦ в Москві намагався зустрітися з М. Горбачовим. Їх не було прийнято, тому на Арбаті вони оголосили голодування, яке тримали поетапно півроку. Їх побачив увесь світ. У листопаді т. р., в переддень візиту М. Горбачова до Ватикану, було оголошено дозвіл на реєстрацію громад УГКЦ. 1993 за благословенням Івана-Павла II, Папи Римського, В. став Єпископом-ординарієм (правлячим єпископом) новоствореної Коломийсько-Чернівецької єпархії. 31.10.1993 відбулася інтронізація в Коломиї. 2000 започаткував буд-во кафедрального собору Преображення Господнього в м. Коломиї.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Спогади Єпископа-ординарія Коломийсько-Чернівецької єпархії Кир Павла Василика // Християнський вісник. — Коломия. — 1999. — Ч. 7. — Травень.

Література: *Гук В., свящ.* Преосвященний Владика Кир Павло Василик. — Кл., 1999. — 64 с.;

Життєпис єпископа Коломийсько-Чернівецької єпархії Владики П. Василика // Християнський вісник. — Кл., 2004. — Ч. 5. — Травень;

Карась З., свящ. Доповідь на Святочній Академії, присвяченій 30-літтю Єпископської Хіротонії Владики П. Василика // Християнський вісник. — Кл., 2004. — Ч. 5. — Травень;

Овсієнко В. Василик Павло Якимович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 87–91.

«ВАТАН» — «БАТЬКІВЩИНА» — вид. кримськотатарського культ.-істор. патр. т-ва. Вих. в м. Старий Крим та смт Приморське з 1988 як самвид. тижневик, двотижневик, з 1990 — журн. кримськотатарською та рос. м. Ред. Р. Музафаров. Аналізував демографічні, міжнац., мовні, екол. та соц. проблеми Криму. Ознайомлював з істор. та культ. кримських татар у їх взаємодії з ін. нар. Вів хроніку сусп.-політ. подій регіону. Наводив факти спротиву влади поверненню кримських татар на свої землі. Публ. листи та звернення П. Григоренка, П. Загребельного, укр. літ-рів на підтримку держ-сті кримських татар, тематичні передруки з офіційних вид. та рад. газ. часів II Світової війни, топонімічні, мовні словники. Гостро критикував офіційну пропаганду. Аналізував твори А. Кримського, М. Коцюбинського, О. Вишні, С. Тельнюка.

ВЕДУТА Богдан Іванович (нар. 1946) — солдат Червоної армії, з м. Ізмаїл Одес. обл. Учасник руху опору в Україні. Заарешт. 1967 і засудж. на 15 р. позбавлення волі за спробу втекти за кордон.

ВЕЛИЧКОВСЬКИЙ Василь Всеволод (нар. 1.06.1903, м. Станиславів (Ів.-Ф.) — пом. 30.06.1973, Вінніпег, Канада) — єпископ катакомбної УГКЦ із Чину Найсвятішого Ізбавителя (ЧНІ). В'язень сумління рад. тюрем і концтаборів (1945–55, 1969–72).

На поч. 20-х завершив філософ. і богословські студії у Львів. духовній семінарії. 9.10.1925 його висвячено на священика, закінчив Богословську академію у Львові. 19.08.1925 склав чернецькі обіти, став ви-

кладати у Малій семінарії у Збоїсках. 1929–35 займався переважно місіонерською діяльністю в Івано-Фр. обл. З 1935 був ігуменом монастиря оо. Редемптористів у Станиславові, 1941–42 — в Кам'янець-Подільському з 1943 — в Тернополі.

11.04.1945 заарешт. за приналежність до УГКЦ і засудж. до розстрілу. 1945–48 перебував у Київ. слідчій тюрмі, 3 міс. — у камері смертників. Влітку 1945 постановою Верховного Суду СРСР смертний вирок замінено на 10 р. таборів. Карався на Воркуті. 1953 через страйки в концентраційних зонах Воркути В. звинув. в орг-ції «заворушень між в'язнями» і спрямовано досиджувати термін у Владимирську тюрму.

1955 по закінченні терміну звільнено повернувся до Львова, де таємно був душпастирем. 1959 таємно призначено єпископом катакомбної УГКЦ: єпископ Луцький 1963 митрополит Й. Сліпий таємно висвятив В. на єпископа.

2.01.1969 вдруге заарешт. за звинув. в орг-ції таємних богословських курсів у Тернополі. У жовтні т. р. засудж. Львів. обл. судом за ст. 187-1 КК УРСР на 3 р. ув'язнення. В. інкр., зокрема, «написання книжки "Історія чудотворної ікони Божої матер безнастанної помочі" із наклепами на рад і суп. лад». Карався у тюрмі м. Комунарськ на Донбасі.

27.01.1972 звільнено й виселено до родини в Югославію. Звідти, через Рим, виїхав до Канади.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Мої життєві спомини. Автобіографія, Методика унійної праці між невоз'єдиненими православними на Волині // Збірник «Василь Всеволод Величковський. Ч.Н.І.: Єпископ-Ісповідник». — Йорктон, 1975. — С. 62–134, 137–146;

Спогад єп. В. Величковського // Мартирологія Українських Церков. Т. II: Українська Католицька Церква. — Тор.–Балт.: Смолоскип, 1985. — С. 103–104.

ВЕЛИКАНОВА Тетяна Михайлівна (нар. 3.02.1932, м. Москва — пом. 19.09. 2002, м. Москва) — програміст, математик. Учасниця рос. правозах. руху. Член Ініціативної групи захисту прав людини в СРСР. Організатор випуску «Хроники текущих событий». Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1979–87).

1954 закінчила мех.-мат. ф-т Москов. ун-ту. Працювала вчителькою на Північному Уралі, з 1957 — програмістом-математиком у Москві. З 1968 активно долучилась до правозах. руху після арешту чоловіка. Її підпис стоїть під багатьма протестними листами на захист правозах. діячів. У травні 1969 увійшла до складу Ініціативної групи захисту прав людини в СРСР. В. — акт. учасниця видання «Хроники текущих событий» (ХТС). Наприкінці 1970 квартира В. стала одним із головних центрів, куди надходила інф-ція про політ. переслідування з усіх кінців рад. країни. Бувала в Києві, до неї приїздили укр. правозахисники, зокрема О. Мешко. В. виступала на захист О. Сергієнка, М. Руденка, О. Тихого, Л. Лук'яненка, ін. українців, татарського діяча М. Джемілєва. 1976 її звільнено з роботи, на її квартирі неодноразово проводили обшуки.

1.11.1979 заарешт. Їй інкр. авторство звертань Ініціативної групи до ООН, випусків ХТС, зв'язки із закордон. видавцями бюлетеня. 29.08.1980 Москов. міський суд присудив В. за ст. 70 ч. 1 КК РРФСР 4 р. таборів сув. режиму та 5 р. заслання. Каралася в жіночій зоні мордов. таб. ЖХ-385/3–4, с. Барашево. Брала акт. участь в акціях протесту разом із Р. Руденко, О. Гейко, О. Попович, І. Ратушинською. 1983 відправлено на заслання в Мангишлакську обл. (Казахстан).

У травні 1987 передчасно звільнено, однак до грудня 1987 залишалася на місці заслання. Після повернення до Москви працювала в школі, викладала математику й рос. мову в мол. класах.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, звернення: Підписала звернення на оборону українських політв'язнів: До Міжнародного Червоного Хреста та ін. (12.02.1974, спільно з А. Сахаровим, О. Боннер, Т. Ходорович і ін. на оборону Л. Плюща) // Історія хвороби Леоніда Плюща / Упоряд. Т. Ходорович. — Мюн.: Сучасність, 1975. — С. 161–162;

Учасникам Белградських Нарад (18.12.1977), Рятуйте Олександра Сергієнка: Заклик (08. 1977), Процес Руденка — Тихого: Заява (30.06–2.07.1977) // Український правозахисний рух: 1976–1977. — С. 181–182, 211–214, 347–352.

Література: *О. Даніель*. Великанова Тетяна Михайлівна // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 92–95.

ВЕНДИШ Михайло (нар. 1947) — учасник укр. нац.-визв. руху. Засудж. за ст. 62 КК УРСР на 15 р. позбавлення волі. 1975 відбував покарання в Мордовському концтаборі.

ВЕНЦЛОВА Томас — літературознавець, письменник. Учасник лит. правозах. руху. Член-засновник ЛГГ (1976). Професор Єльського університету (США), доктор Honoris Causa Університету М. Кюрі-Складовської (1991), Ягеллонського університе-

ту в Кракові (2000), університету Н. Коперніка (2005).

З 1946 жив у Вільнюсі (Литовська РСР). 1960 закінчив Вільнюс. ун-т за спеціальністю «литов. мова і літ-ра». 1962 дебютував у літ-рі науково-попул. кн. «Ракети, планети і ми», через 10 р. вийшла перша кн. поезій.

В. — один із засновників ЛГГ (1.12.1976). Співпрацював з укр. правозахисниками.

1977 було вислано з Рад. Союзу. В еміграції підтримував тісні стосунки із Ч. Мілошем, Й. Бродським. Осн. роботи присвяч. аспектам віршотворення, історії рос. літ-ри Срібного віку, сучас. литов. літ-рі та її історії, польс. літ-рі.

Перекладав литов. мовою А. Ахматову, Б. Пастернака, Й. Бродського, О. Мандельштама. Пізніше видав кілька книг поезій, зб. публіцистики, літ.-критичних та історико-літ. робіт. Його твори перекладено англ., угор., нім., словен., чеською та ін. мовами.

8.01.2007 у Вільнюсі нагор. Медаллю в пам'ять Угорської рев-ції 1956 за важливий інтелект. внесок в сучас. розуміння істинного значення Угорської рев-ції.

ВЕРЕС Сергій Федорович (нар. 1947) — педагог. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1970–1972).

Працював до арешту вчителем фізкультури в с. Білятичі Сарненського р-ну Рівнен. обл. і заочно навчався на 4-му курсі Терноп. пед. ін-ту.

У квітні 1970 заарешт. за звинув. у розповсюдженні летючок. що «порочать рад. держ. і суп. лад». А кілька міс. пізніше в тій самій справі було заарешт. кількох учнів школи, згодом звільнено з роботи багатьох учителів Білятинської школи «за втрату пильності». У жовтні 1970 В. засудж. Рівнен. обл. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 2 р. позбавлення волі. Покарання відбував у 19-му таборі Дубровлагу.

ВЕРНИК Іван Олексійович (нар. 1942) — електротехнік. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1971–75).

15.11.1971 заарешт. за звинув. в «антирад. агітації і пропаганді». В. інкр., зокрема, слухання зх радіопередач, а також «антирад. розмови» з робітниками запорізького металургійного заводу, де працював. 19.01.1972 засудж. Запоріз. обл. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 4 р. таборів сув. режиму. Покарання відбував у пермських випр.-труд. колоніях. За порушення таб. режиму досиджував частину свого терміну у Владимир. тюрмі. В. — акт. учасник б-би політв'язнів за свої права. На знак протесту проти політ. репресій відмовився від рад. громадянства.

У листопаді 1975 після закінчення терміну звільнено. Повернувся до Чернівців.

ВЕРХОВИНКИ — Пластовий курінь (ПКВ), займався правозахисною діяльністю, допомогою та обороною укр. політв'язнів. Активні учасниці протестних акцій — Н. Самокиш, Л. Крупа, Н. Сохан.

ПКВ засновано 1950 в Нью-Йорку (США), організовував виховну роботу з пластовою молоддю. 1976, в час посилених репресій і арештів укр. інтелігенції в Україні, ПКВ долучився до оборонних акцій та створив «Фонд допомоги укр. політв'язням і їхнім родинам». Рушійною силою діяльності була Ніна Самокіш, курінна, що часто їздила в Україну як турист, наладнала зв'язки з шістдесятниками й дисидентами, родинами політв'язнів. ПКВ передавав в Україну для родин політв'язнів пакунки з харчами й одягом, пересилав ліки, медичні інструменти, електроніку, виступав на захист укр. політв'язнів.

1979: ПКВ влаштував виступ Н. Світличної в Нью-Йорку (21.01), Н. Світличну, колишнього політ'язня, прийнято до ПКВ, пластову присягу вона складала на руки Начального пластуна Ю. Старосольського на пластовій оселі Вовча Тропа (вересень). ПКВ влаштував Вечір, присвячений замученим А. Горській, Г. Снєгірьову, В. Івасюкові з виступами Н. Світличної й Р. Мороз (грудень); *1981*: ПКВ був спонсором видання кн. політ'язня М. Горбаля «Коломийка для Андрійка». Щоб ознайомити укр. громаду з рухом опору в Україні й окремими укр. дисидентськими діячами, ПКВ влаштовував у Нью-Йорку вечори, присвячені А. Горській, М. Горбалеві, В. Івасюкові, К. Зарицькій, З. Красівському, В. Марченкові, М. Осадчому, Є. Сверстюкові, І. Світличному, В. Симоненкові, Г. Снєгірьову, В. Стусові, В. Чорноволові, вечір таборової творчості Г. Герчака. *1984*: ПКВ організував біля будинку ООН у Нью-Йорку, де на знак протесту оголосив голодування П. Стокотельний, протестну демонстрацію на захист М. Горбаля і Й. Зісельса (12.11); *1985*: ПКВ, послуговуючись назвою Concerned Citizens for Human Rights in Ukraine (Стурбовані громадяни справою людських прав в Україні), зініціював і організував фонди на оплату цілосторінкового звернення до Президента США Р. Рейґана в обороні укр. політв'язнів перед його зустріччю з М. Горбачовим у впливовому ам. часописі The New York Times. Оголошення під заголовком *Will these Men be on the Summit Agenda?,* ілюстроване портретами В. Стуса, О. Тихого, Ю. Литвина і В. Марченка, що загинули в рад. концтаборах, набуло великого розголосу у всьому світі (10.11); *1987*: друге цілосторінкове оголошення в ам. г. The New York Times під заг. *Is this Glasnost?* (12.04) було зверненням до Держсекретаря США Дж. Шульца перед його зустріччю з М. Горбачовим. Наприкінці списку з кількох десятків імен політв'язнів поставлено запитання: «Що є їхнім злочином? — любов до України, боротьба за людські права і свободу віровизнання» (12.04). Влаштовано вечір, присвячений укр. політв'язням концтабору 36-1 «Табір приречених» з виступом Н. Світличної (27.12); *1988*: ПКВ спільно з УЗХ зорганізували приїзд до США дружини політв'язня П. Рубана Лідії та їхнього хворого сина Марка й фінансово уможливили його лікування; ПКВ також допомагав у лікуванні внучки Є. Сверстюка Ганни (31.01).

Після проголошення незалежності пластовий курінь «Верховинки» й далі займався здебільшого допомогою колишнім політв'язням у виданні їхніх книжок.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Соневицька О.* Вшанували А. Горську, Г. Снєгірьова, В. Івасюка // Америка. — 1979. — 28 грудня;

Пластунки заініціювали громадський почин // Свобода. — 1985. — 24 жовтня;

Акція пластунок здобуває широкий відгук // Свобода. — 1985. — 5 листопада;

Will These Men be on the Summit Agenda? Appeal to President Ronald Regan // The New York Times. — 1985. — 10 листопада;

Is this Glasnost? Appeal to Secretary of State George P. Shultz // The New York Times. — 1987. — 12 квітня;

Не забувають про «Табір приречених» // Свобода. — 1988. — 15 січня;

«Я хочу стати на ноги»: Марко Рубан приїхав на лікування // Свобода. — 1988. — 3 лютого;

Надія Світлична: 1936–2006. — Н.Й.: Верховинки, 2006. — 98 с.

«ВЕРХОВИНСЬКА ВАТРА» — неформ. газ. Вижницької регіональної орг-ції НРУ. Вих. 1989–1990 раз на місяць. Публ. звернення, програм. док-ти РУХу, хроніку місц. сусп.-політ. та культ. подій. Авторами мат-лів були Л. Лук'яненко, І. Кандиба, Д. Павличко, С. Конєв, Б. Якимович, І. Гришин-Грищук, В. Клим, В. Шкляр, Л. Сандуляк.

ВЕРХОЛЯК Дмитро Кузьмович (нар. 1926, Зх Україна) — фельдшер. Учасник укр. нац.-визв. руху. Воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1955–80).

1947 приєднався до лав УПА, де виконував функції фельдшера як колишній сту-

дент медицини. У червні 1955 заарешт. в Івано-Фр. обл. й засудж. 14.02.1956 Військовим трибуналом Прикарпат. військ. округу за ст. 56 КК УРСР до страти за участь в укр. нац.-визв. б-бі. Згодом вирок замінено на 25 р. позбавлення волі в таборах примусов. праці. В. відбував покарання в таб. сув. режиму Дубровлагу, там долучився до руху політв'язнів на оборону своїх прав. Наприкінці 1969, після розформув. 11-го таб. пункту, де він карався, його переведено до новоствореного 17-го таб. пункту (сел. Озерний). У червні 1971 переведено до 35-го таб. пункту пермських випр.-труд. колоній. Надалі брав акт. участь у масових протестних акціях політкаторжан проти свавільного ставлення до них табірної адміністрації, підписував листи й звернення до міжн. громад. орг-цій та органів влади. Сам перейшов на статус політв'язня. Влітку 1974 був учасником масового голодування політв'язнів 35-ої зони на знак протесту проти недотримання елементарних прав людини таб. адміністрацією щодо засуджених, а також ін. голодувань і страйків під час традиційних днів протесту в таб. примусової праці. В. — автор скарг до ЦК КПРС і прокуратури РРФСР проти свавільного ставлення адміністрації до вимог політв'язнів. У грудні 1975 зрікся рад. громадянства (повторно 1979) та написав листа до посольства Канади з проханням надати йому канадське громадянство. В ув'язненні близько 10 років працював фельдшером. За постійні скарги проти нелюдських умов у таборах В. переведено із санчастини на заг. роботи, попри II гр. інвалідності (тяжка форма серцевої недостатності).

1980 по закінченні терміну звільнено.

«ВЕСТИ ИЗ СССР». Списки політв'язнів, складені К. Любарським для вип. 46 «Хроники текущих событий», стали основою вид. «Информационный бюллетень» (франц. Bulletin D'Information, англ. News Brief), з 1980 — щорічника «Вести из СССР. Список политзаключённых СССР». Вих. 1978–1989 у Німеччині та Бельгії силами вид-в Cahiers Du Samizdat та Das Land Und Die Welt за допомогою А.-Г. Горбач, А. де Меуса, Відділу самвид. радіо «Свобода». Ред. К. Любарський. Подавав щорічно розгорнутий список близько тисячі персоналій, серед них багатьох політв'язнів-українців, засудж. за участь в ОУН і УПА, УГГ та ін. дем. орг-ціях, приналежність до церковних громад. Містив фото, змістовний довідковий апарат. У «Списку...» двічі на місяць рос. та англ. м. (з квітня 1980) вих. поточні тематичні інформ. повідомл. стосовно руху за права людини в СРСР, доповнення та виправлення (рос. «Вести из СССР», англ. USSR News Brief) зокрема про смерть Г. Снєгірьова, М. Мельника, засудж. та перебув. в таборах В. Чорновола, В. Стуса, Л. Лук'яненка, М. Джемілєва, Г. Вінса, З. Красівського, Є. Сверстюка, Л. Плюща, О. Тихого, Ю. Литвина, П. Розумного, С. Шабатури, Й. Зісельса, З. Антонюка, М. Осадчого, Д. Шумука, Ю. Шухевича, та ін. Спец. рубрика висвітлювала діяльність УГГ. Окремо виділено мат-ли про діяльність П. Григоренка та З. Григоренко на захист політв'язнів та про репресії за рел. переконання. Містив тематичні офіційні док-ти Ради міністрів СРСР та каральних органів.

«ВИБІР» — вид. К-ту сприяння дем. виборам та відділення НРУ в Київ. ун-ті. Неформ. газ. вих. 1989–1990 з невизн. періодичн. До складу ред. входили Ю. Вишневський, М. Горбаль, В. Кладинога, А. Сіренко, В. Тимощук, Г. Лізунов, Н. Ковальова. Містила актуал. сусп.-політ. інформ., програм. док-ти НРУ, аналітичні та істор. статті Є. Сверстюка, В. Яворівського, М. Коцюбинської, Ю. Луканова, С. Одарича, О. Шевченка, А. Сахарова, поезії В. Стуса, Б. Лепкого, М. Вінграновського.

«ВИБОРЧЕ ПРАВО» — вид. Львівського Клубу виборців. Неформ. газ. вих. 1989–1990 з невизн. періодичн. Політ. директор вид. А. Павлишин. Містила актуальні тематичні дописи та істор. розвідки,

виборчі інструкції та консультації, інформ. з регіонів України та Польщі, низку інтерв'ю з О. Сиротою, Д. Корчинським, Ір. Калинець, Л. Захарчишиним, Г. Грицько, І. Гринівим, В. Гордієнком, Л. Конарським, поезії І. Калинця, передруки з неформ. вид.

«ВИДНОКОЛО» — інформ. бюлетень відділу агітації та громад. заходів НРУ. Вих. у Києві 1990 з невизн. періодичн. як неформ. газ. Публ. виступ В. Чорновола як голови Львівської обл. ради, анонси заходів РУХу, інформ. з місць, передруки, фоторепортажі.

ВИННИЧУК Петро Миколайович (нар. 16.08.1954, с. Росохач Чортківського р-ну Терноп. обл.) — робітник. Учасник укр. руху опору. Член Росохацької підп. орг-ції. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1973–80). Нагор. орденом «За мужність» І ст.

1970 закінчив 8 класів Росохацької школи, від батька знав про героїчну б-бу УПА за незалежність. Читали і обговорювали з друзями патріотичну літ-ру, обурювалися зруйнуванням церкви в селі та могили Січових стрільців. Арешти укр. інтелігенції 1972 підштовхнули їх до створення підп. молодіжної орг-ції (В. і М. Мармуси, В. Сеньків, П. Вітів, М. Слободян, С. Сапеляк), яка мала на меті боротьбу за незалежність України. Свій протест проти цих арештів продемонстрували до дня 55-ої річниці проголошення УНР IV Універсалом Центр. Ради та 54-ої річниці Злуки УНР і ЗУНР. 21.01.1973 В. брав акт. участь у встановленні в м. Чорткові 4 нац. прапорів та вивішув. 19 листівок із нац.-визв. гаслами.

11.04.1973 заарешт. 24.09 на закритому засіданні Терноп. обл. суду засудж. за ст.ст. 64 та 62 ч. 1 на 4 р. позбавлення волі в таб. сув. режиму і 3 р. заслання. Покарання відбував у мордов. таборі ЖХ-385/19 разом із М. Слободяном. Працював на пилорамі. Спілкувався з вояками УПА М. Кончаківським, Д. Синяком, І. Мироном, М. Жураківським, був у колі молодших політв'язнів різних національностей. 1975 етаповано до пермського табору ВС-389/37. Брав участь в акціях протесту політв'язнів, у підготовці інф-ції про події в зоні. 30.04.1977 прибув на заслання в сел. Білий Яр Томської обл. Працював на фермі. У серпні 1977 в нього було виявлено зараження крові внаслідок щеплення перед етапом. Його врятувала Л. Смишляєва, в майб. його дружина. За листування з В. Чорноволом та ін. засланцями В. неодноразово викликали до КДБ.

У березні 1980 повернувся в с. Росохач. Працював у колгоспі, виїздив на сезонні роботи в Чернігів. та ін. області. Наприкінці 80-х — на поч. 90-х М. — член-засновник Чортків. «Меморіалу», член УГС, УРП, Респ. Християн. партії. 1991 реабілітовано.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Овсієнко В.* Винничук Петро Миколайович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 96–98.

ВИШКОВСЬКИЙ А. Л. — шахтар. Рел. діяч. Свідок Єгови з м. Торез Донец. обл. Засудж. 01.1983 в Донецьку на 5 р. позбавлення волі за рел. д-сть.

ВІВТАШ Юрій Сергійович (нар. 8.08.1951, с. Китайгород Царичанського р-ну Дніпроп. обл.) — журналіст, прозаїк, публіцист. Учасник укр. правозах. руху. Зазнавав психіатричних переслідувань (1977). Співзасновник самвидавного журн. «Пороги» (1988).

1968–70, по закінч. Китайгород. СШ, працюв. ред-ром багатотиражки р-ну «Чаплинський» у Дніпроп. обл. Вже відтоді викликав «зацікавлення» своєю літ. д-стю в «компетентних» органів. 1970 вступив на ф-т журналістики Москов. ун-ту. 1972 від-

рах. з ун-ту (як виявилося пізніше, за ініціативи дніпроп. кадебістів). З 1972 працював літ. працівником р-ній г. «Нові рубежі» в смт Кринички Дніпроп. обл. Головний засадничо-світоглядний та авангардний за формою твір В. «Черные одуванчики» (рос. мовою), як «особливо небезпечний», дніпроп. кадебісти направляли на експертизу до Москви, цей твір поширювався в самвидаві в Росії, Україні та за кордоном (надруковано лише 1992 в латвійському незал. ж. «Родник», переклади укр. мовою його фрагментів у ж. «Україна» та «Сучасність» (1991)). 1975 звільнено з роботи за матеріали, що мали виразно «антикомуніст.» та модерніст. наповнення. У середині 70-х познайомився з братами М. і Б. Горинями, З. Красівським, О. Заливахою, Я. Лесівим, потоваришував з І. Сокульським. Це сприяло переходу В. до україномовної творчості, ще більш нац. усвідомленого світосприйняття. Неодноразово у його помешканні влаштовували обшуки, було жорстоко побито в Дніпроп. (мав переломи і струс мозку). Працював бетонярем у місцевому Царичан. райкомунгоспі. 1980 і пізніше у нього роблено багато обшуків, було вилучено тексти, листи, документи, особисті речі. У березні 1982 знову жорстоко побито в Дніпроп. 1983–87 працював в одній з дніпроп. р-них бібліотек. 1988–90 разом із групою однодумців, поетів та художників, створив один із перших в Україні незал. літ.-мистецький та громад.-політ. ж. «Пороги» (ред. І. Сокульський), який мав значний резонанс в Україні та поза її межами. Тоді ж долучився до створ. в Дніпроп. перших осередків НРУ, т-ва «Просвіта», першої громади УАПЦ, був членом обл. Комітету порятунку Дніпра і Придніпров'я. 1988 з Р. Лишою кілька разів брав участь у зібранні УКК в Києві. З 1991 появлялися його публіцист. матеріали в г. «ЛУ», «Укр. слово», мав публікації в ж. «Образотворче мистецтво», «Артанія», «Дзвін», «Сучасність», «Світо-вид». З 1992 мешкав у Києві. 1992–99 працював членом редколегії та формував дизайн всеукр. православної г. «Наша віра». Від поч. 1990-х підтримував творчі зв'язки з членами Нью-Йорк. групи поетів.

Загалом творчість В. ґрунтується на певному модерністсько-християнському світогляді з помітним впливом екзистенціалізму, дискурсу сюрреалізму. В. був автором новаторських мистецьких робіт.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Черные одуванчики. Проза // Родник. — Рига. — 1992. — № 6. — С. 1–16;

Навздогін за потягом: Спогади // Україна. — 1991. — № 8. — С. 16–18;

Вибране: Поезія. Проза // Світо-вид. — К.–Н.Й. — 1991. — № 4;

Інтроспекції. Смерть К'єркегора // Кур'єр Кривбасу. — 1997. — № 7;

Сонати і суїциди. Есей // Кур'єр Кривбасу. — 2008. — № 7–8. — С. 307–314.

«ВІДРИЖКА» — неформ. інформ. бюлетень. Вих. у Варшаві 1988. Відомо два вип. Містив інформ. про масові студ. виступи в Польщі та проблеми молоді України. Публ. модернову поезію, прозу, візії, інтерв'ю (зокрема з учасниками гурту «Воплі Відоплясова»). Становив собою яскравий зразок молодіжної культури андеґраунду.

«ВІДРОДЖЕННЯ» — вид. літ.-мист. об'єднання «Відродження». Неформ. часопис вих. у Гайсині 1990–1991 укр. та рос. м. з невизн. періодичн. До складу ред. входили І. Дяченко, В. Ющенко, О. Рябокінь, В. Чапяти, Ґ. Матіас, І. Ткаченко, Ю. Івичук, А. Маркова. Вміщував звернення УРП,

Дем. блоку до ВР УРСР, спогади Є. Сверстюка, М. Коцюбинської, Р. Довгань про В. Стуса. Публ. прозу, поезію, критичні статті, сатир. мініатюри місц. авторів.

«ВІДРОДЖЕННЯ УАПЦ В УКРАЇНІ» — неформ. газ. вих. у Львові 1989–1990 з невизн. періодичн. З № 1 1990 р. — «Відродження» — вид. Братства св. Андрія Первозванного УАПЦ. Ред. В. Маркович, Р. Івченко, С. Ярема. Публ. церковно-істор. розвідки архієпископа Іоана (Боднарчука), свящ. І. Пашулі, свящ. А. Чировського, О. Юревіча, Е. Вінтера, П. Біланюка, молитви, статистичні мат-ли, духовну поезію, програм. док-ти Братства.

«ВІДСІЧ» — послання Братства тверезості «Відсіч». Неформ. газ. вих. у Львові 1989–1990 раз на місяць. Відп. за вип. О. Василюк. Містила тематичні мат-ли В. Лаби, Р. Сіліндженра, С. Парфанович, істор. розвідки Б. Якимовича, В. Антоновича, О. Левицького, поезії Р. Купчинського, М. Вороного, М. Гурко. Єдиний зразок пропаганди здорового способу життя в укр. неформ. пресі.

«ВІКО» — істор.-літ. часопис «Студ. Братства». «Товстий» журнал передруків вих. у Львові 1989 як самвидавний. Відомо три вип. Співред. В. Павлів, В. Панкеєв, О. Пограничний. Публ. фрагменти праць М. Грушевського, Ю. Шевельова, Ф. Мольфара, В. Олекси, М. Мариновича, поезію І. Франка, В. Стуса, Б. Лепкого, П. Тичини, О. Кандиби (Олександра Олеся), О. Бургардта (Юрія Клена), І. Світличного, І. Калинця, Б. Стельмаха. Містив коментовані суд. вироки І. Кандибі, Л. Лук'яненкові та ін. у справі Укр. робітничо-селянської спілки, спогади про В. Марченка, інтерв'ю Ір. Калинець з міжконфесійних проблем, Меморандум С. Петлюри. Знайомив із оригінальною поезією, прозою, літ.-знавчими та істор. розвідками молодих авторів. Висвітлював діяльність «Студ. Братства» з увічнення пам'яті Січових стрільців, подавав тексти стрілецьких пісень.

«ВІЛЬНА ДУМКА» — вид. пресової служби волинської філії УГС. Неформ. газ. вих. у Луцьку 1989 раз на місяць. Гол. ред. О. Пашинський, члени ред. М. Коц, І. Сидорук, Л. Сахнюк. Публ. заяви, звернення, сусп.-політ. інформ., істор.-просв. мат-ли.

«ВІЛЬНА ЗЕМЛЯ» — вид. осередків Селян.-дем. парт. Неформ. газ. вих. у Києві 1990 раз на міс. Публ. програм. док-ти, поточну сусп.-політ. та екол. інформ., спогади про колективізацію.

«ВІЛЬНА УКРАЇНА» — неформ. газ. орг-ції «Молода Україна». Вих. у Львові 1989 з невизн. періодичн. Публ. програм. док-ти НРУ, істор. розвідки Б. Якимовича, лист І. Калинця до митрополита Львівського і Дрогобицького РПЦ Никодима.

«ВІЛЬНА ХВИЛЯ» — вид. Одеського крайового мовно-культ. т-ва «Південна громада». Неформ. газ. вих. 1990 з невизн. періодичн. Ред. В. Крижанівський. Висвітлювала діяльність крайової орг-ції ТУМ, порушувала проблеми відродження укр. мови та культ. на Одещині.

ВІЛЬНЕ МІЖПРОФЕСІЙНЕ ОБ'ЄДНАННЯ ТРУДЯЩИХ (ВМОТ) — перше в СРСР незалежне профспілкове об'єднання.

28.10.1978 ВМОТ (В.) було створено в Москві з метою захисту професійних, соціальних, політ. і культурних прав трудящих, а також надання правової, моральної й матеріальної допомоги членам т-ва. В. за структурою було федерацією автономних груп (філій) всесоюзної орг-ції, що перебували в різних куточках країни й самостійно визначали сферу своєї діяльності. Були такі філії і в Україні. Один представник групи делегувався до Ради представників (РП) — координуючий орган. Персональний склад наявних у В. груп не розголошувався. 1978–83 В. видавало Інформ. бюлетень (вийшло 35 номерів накладом від 50 до 1000 прим.). Члени об'єднання збирали й передавали за кордон інф-цію із соціально-економічних проблем трудящих в СРСР, звернення через переслідування

своїх членів. Вони зазнавали судових та психіатричних репресій. Після арешту майже всіх членів з 1985 В. припинило акт. виступи. У березні 1987, в часи перебудови, В. відновило видання бюлетеня.

ВІНГРАНОВСЬКИЙ Микола Степанович (нар. 7.11.1936, с. Богопіль (нині м. Первомайськ) Микол. обл. — пом. 26.05.2004, м. Київ) — поет, прозаїк, кіноактор, сценарист, режисер. Учасник руху шістдесятництва. Член СПУ (1962). Лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка (1984), премії Фундації Антоновичів (1993), премії ім. В. Вернадського (2002). Заслужений діяч мистецтв України (1997).

1955 вступив на актор. відділ. Київ. театр. ін-ту, продовжив навч. у ВДІКу під керівництвом О. Довженка (закінчив 1961). 1957 дебютував із віршами у ж. «Дніпро», через 4 роки справжній розголос принесла В. добірка поезій у г. «ЛУ». Ще студентом зіграв гол. роль у фільмі Довженка «Повість полум'яних літ» (1961). 1962 з'явилася перша збірка «Атомні прелюди» як поет. факт духовного розкріпач. особистості й палкого жадання нової етики й естетики. Багато з ненадрукованого поширюв. у самвидаві. Саме з ліричною творчістю В. слід пов'язувати найповн. вияв естетизму як стильової течії в укр. поезії друг. пол. XX ст., що набувало моральн. сенсу саме на ґрунті нац. культ. традиції та нар. світогляду. У травні 1962 В. разом з І. Дзюбою та І. Драчем зустрічалися з громадськістю та студентством у Львові, там познайомився з Б. і М. Горинями, О. Антонів, Р. Іваничуком. В. — один із найяскравіших новаторів укр. вірша 60–80-х. Одним із перших відчув тимчасовість «хрущов. відлиги». Громадян. тематика, якої вимагали парт. ідеологи, цензори, дедалі менше привабл. письменника, за що мав багато докорів і критики. Переважну більшість пізніших віршів В. було написано без огляду на будь-які ідеол. доктрини чи запити часу. Така незалежна позиція часто провокувала конфлікт митця з часом і сусп-вом. Він був талановито скупий і вибагливий у своїх віршах, часто висловлював лише «півслова правди дорогої», непомітно залучаючи читача не тільки до співпереживання, а й до висловлення обірваного слова до кінця, звідси магнетизм його поезії й досить оманлива простота худ. прийомів. Майже одночасно з віршами В. почав писати і худ. прозу, але тільки після публікації роману «Северин Наливайко» (1993) стало ясно, що він автор і новатор в укр. істор. романістиці. Твори В. перекладено багатьма мовами світу. Перекладав з рос., молд., вірмен., грузин., литов. мов.

Як режисер (з осн. місцем роботи на кіностудії ім. Довженка) поставив худ. фільми «Дочка Стратіона» (1964), «Ескадра повертає на захід» (1966), «Берег надії» (1967), «Дума про Британку» (1970, за трагедією Ю. Яновського), «Тихі береги» (1973), «Климко» (1984, за тв. Григора Тютюнника). Автор кіносценаріїв «Світ без війни» (1960), «Первінка» (1973), «Сіроманець» (1979), написав спогади «Рік з Довженком» (1975). Створив фільми за власн. сценаріями «Голубі сестри людей» (1966), «Слово про Андрія Малишка» (1983), «Щоденник О. Довженка» (1989 — у співавторстві з Л. Осикою), док. фільми про Чигирин, Батурин, Галич (90-ті), «Гетьман Сагайдачний» (1999).

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Атомні прелюди (1962);

Український прелюд, Вечірнє, Елегія, та інші // Панорама найновішої літератури в УРСР: Поезія. Проза. Критика / Упоряд. І. Кошелівець. — Н.Й.: Сучасність, 1963. — С. 47–59;

Сто поезій (1967), Андрійко-говорійко (1970), Поезії (1971), Мак (1973), Літній ранок (1976), Первінка, Сіроманець (1977), На срібнім березі (1978), Літній вечір (1979), Світ задля миру (1979), Київ (1982), Ластівка біля вікна (1983), На добраніч (1983), Губами теплими і оком золотим (1984), У глибині дощів (1985), Вибрані твори (1986), Кінь на вечірній зорі (1987), У неквапи білі лапи (1989), Цю жінку я люблю (1990);

З обійнятих тобою днів. Поезії. — К.: Веселка, 1993. — 303 с.;

Любове, ні! Не прощавай! — К.: Укр. письменник, 1996. — 149 с.;

Северин Наливайко. — К.: Веселка, 1996. — 366 с.;

Іде кіт через лід... — К.: Махаон-Україна, 2000. — 16 с.;

Козак Петро Мамалига. — К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2001. — 36 с.;

Чотирнадцять столиць України / Укр. і англ. мовами. — К.: Головна спеціалізована редакція літератури мовами нацменшин України, 2002. — 175 с.;

Манюня. — Л.: Літопис, 2003. — 319 с.;

Вибрані твори. — К.: Дніпро, 2004. — 830 с.;

Вибрані твори. У 3-х томах / Вступ. стаття Т. Салиги. — Т.: Богдан, 2004. — Т. 1: Поезії (1954–2003). — 399 с.; Т. 2: Северин Наливайко. Роман. — 399 с.; Т. 3: Повісті й оповідання. — 351 с.

Література: *Барабаш Ю.* Це поезія... // Прапор. — 1961. — № 6;

Зінкевич О. М. Вінграновський // Смолоскип. 1962. — № 25. — С. 8–11;

Слабошпицький М. На березі духовності // Вітчизна. — 1979. — № 12;

Ільницький М. В сучасному — минуле і майбутнє // *М. Ільницький.* На вістрі серця і пера. — К., 1980;

Моренець В. Відтворити цілісність світу // Вітчизна. — 1981. — № 5;

Салига Т. Душа мая в цвітінні // Жовтень. — 1983. — № 2;

Сизоненко О. Степовий наш Гайявата // Вітчизна. — 2001. — № 1/2 — С. 96–106;

Скуратівський В. Нероздільність творчого й патріотичного // Дзеркало тижня. — 2004. — 29 травня;

Пам'яті Миколи Вінграновського // Укр. слово. — 2004. — 2–8 червня.

ВІННИЦЬКИЙ Михайло Ілліч (нар. 12.10.1926, с. Чайковичі Самбірського р-ну Львів. обл.) — монах, священик катакомбної УГКЦ, член Чину Отців Редемптористів (ЧНІ). В'язень сумління рад. тюрем і концтаборів (1949–55, 1964–68, 1975–83).

1944 по закінченні на «відмінно» Львів. гімназії вступив у монастир Чину Отців Редемптористів (ЧНІ). Протягом 1946, по закінченні Другої світової війни, монастир було розігнано. 1947–49 В. служив у лавах рад. армії, захворів на відкриту форму туберкульозу легенів.

1949, коли В. було демобілізовано, на шляху додому кадебісти зняли його з потягу й заарешт. 1950 засудж. т. зв. «трійкою» на 10 р. позбавлення волі за «рел. пропаганду».

1955 звільнено. 1957 прийняв священицький сан, щоб стати душпастирем катакомбної УГКЦ.

1964 В. вкотре заарешт. і засудж. за служіння церкві на 3,5 р. концтаборів і 5 р. заслання.

По відбуванні 3,5 р. терміну покарання звинувачення було знято як безпідставне. Повернувся до Львова і влаштувався на посаду заготівельника лікарських рослин в аптекоуправлінні. Вів аскетичний спосіб життя, у вільний від роботи час виконував свої обов'язки священика. Страждав на туберкульоз легенів.

17.01. 1975 заарешт. за наклепн. і фальшивими звинуваченнями. Також йому інкр. орг-цію рел. катол. громади у Львові та відправлення богослужінь. 31.07 засудж. Залізничним райсудом Львів. обл. за ст. 209 ч. 1 КК УРСР та ст. 138 ч. 2 на 5 р. у випр.-труд. таборах і 3 р. заслання з конфіск. майна. Покарання відбував у Львів. тюрмі та в таб. примусов. праці. Зазнав посиленої ідеолог. обробки, прокурор написав наклеп на В., щоб очорнити священика. 1980 його етаповано на заслання до сел. Каратобе на Уралі.

На поч. 1983 В. повернувся до Львова до своїх братів у власний дім. Та органи КДБ заборонили йому там жити, протягом

кількох років відмовляли в прописці. Близько року працював кочегаром у дит. садку, але як непрописаного його було звільнено з роботи.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Справа священика Михайла Вінницького, Вирок, Скарга Ореста Вінницького у справі його брата свящ. М. Вінницького, Про свящ. М. Вінницького // Мартирологія Українських Церков. Том II: Українська Католицька Церква. — Тор.–Балт.: Смолоскип, 1985. — С. 591–610.

ВІНС Георгій Петрович (нар. 4.08.1928, м. Благовіщенськ (Росія) — пом. 11.01.1998, м. Елхард, шт. Індіана (США)) — проповідник, секретар ЄХБ. Рел. діяч. В'язень сумління рад. тюрем і концтаборів (1966–69, 1974–79).

Народився в родині бапт. проповідника, яку було заслано в Сибір. По поверненні в Україну закінчив Київ. політехн. ін-т за фахом «інженер-економіст». 1945 приєднався до Всесвітньої Ради Церков (РЦ ЄХБ). 1964 як Секретар Оргкомітету скликання Всерос. з'їзду ЄХБ брав участь у переговорах із Радою у справах рел. культів при Раді міністрів СРСР. Т. р. полишив роботу в НДІ та став пастором у Києві. Його було обрано ген. секретарем новоствореної церкви «Рада церков ЄХБ», яка з часом стала найчисленнішою й найактивнішою в Україні. Парт. влада їх переслідувала. В. підписував численні скарги й листи в урядові установи, вимагаючи повної свободи та припинення контролю уряду, вимагав зустрічі з М. Хрущовим. 16–17.05.1966 представники РЦ ЄХБ влаштували демонстрацію біля приміщення ЦК КПРС у Москві.

19.05 В. заарешт. біля цього приміщення. 21–30.11 т. р. Москов. міськ. судом його засудж. за ст. 142 ч. 2 КК РРФСР (аналог ст. 138 КК УРСР) на 3 р. позбавлення волі в таборах заг. режиму. Винним себе не визнав. Йому інкр. орг-цію демонстрації й поширення рел. літ-ри. У вересні т. р. представники адміністрації табору пропонували В. стати стукачем, погрожували новим терміном, але він відмовився. 20–30.09 тримав голодування на знак протесту проти погроз.

19.05.1969 звільнено, повернувся в Київ. Т. р. переобрано секретарем РЦ ЄХБ. Організував вид-во «Християнин», писав публіцист. статті на релігійні теми.

24.01.1970 умовно засудж. на 1 рік як «дармоїд» із відрахуванням десятини зарплати та чітким визначенням місця роботи на одній із київ. фабрик. 28.08 висловив протест Київ. прокуратурі через порушення проти нього справи й заявив, що полишає роботу та іде в підпілля. 29.11 т. р. засудж. заочно за дармоїдство.

31.03.1974 заарешт. на Уралі й звинув. за ст.ст. 138 ч. 2, 187-1, 209 ч. 1 КК УРСР. 31.01.1975 засудж. Київ. обл. судом на 5 р. таборів і 5 р. заслання з конфіск. майна. В. подав 17 клопотань із рел. та ін. питань. Суд відхилив усі клопотання. В. відмовився брати участь у судов. процесі, перед тим 12 діб голодував. Винним себе не визнав. Покарання відбував у Якутії, сел. Табага, таб. ЯД 40/7. У жовтні 1976 Палата представників конгресу США схвалила резолюцію із закликом до керівництва СРСР звільнити Г. Вінса, А. Сахарова, Т. Великанову, С. Ковальова, Г. Под'япольського, звертались на його захист з відкритим листом до Всесвіт. Ради Церков і Міжн. амністії. Органи КДБ забороняли пастору тримати Біблію, мотивуючи тим, що це — закорд. видання. У січні 1977 В. звертався до проку-

ратури з проханням дозволити тримати в себе Біблію й знову одержав відмову. 21.01 т. р. А. Сахаров звертався до Президента США Дж. Картера з проханням допомогти негайно звільнити політв'язнів, які потерпають від хвороб, у доданому списку було й прізвище В., з аналог. проханням звернулася до Президента США й родина В. У лютому 1977 він провів 2 тижні у Якутській обл. лікарні МВС через напади стенокардії, гіпертонії, хвороби нирок, виснаження тощо. Наприкінці 1978 — на поч. 1978 двічі возили до Москви, де утримувано його у в'язниці Лефортово.

Вночі з 27 на 28.04.1979 у Ньюйоркському аеропорту ім. Кеннеді його було обміняно разом із чотирма політв'язнями на рад. шпигунів. Жоден із них не знав про майбутній план, тільки у в'язниці Лефортово кожному зачитали указ про позбавлення рад. громадянства й видворення з країни. В. із родиною, яка невдовзі вилетіла в США, у штат Вермонт, мешкали в будинку баптист. пастора Оліна Робінсона. За кордоном також залишався секретарем «Ради Церков ЄХБ», видавав спец. бюлетень.

1998 пам'яті В. було присвячено спецвипуск рел. ж. «Живой поток».

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Three Generations of Suffering: The Diary, Letters and Poems of Georgi Vins /Перекл. на англ. Дж. Елліс. — Keston: Keston College, 1979. — 215 с.;

A Prophet in Peril // Time. — Н.Й. — 1975. — 27 січня. — С. 86–87;

Willoughby W. F. On Being Both Anxious and Eager // The Washington Star. — 1977. — 8 січня;

Highlights of Georgi Vins' Testimony at the US Helsinki Commission // Smoloskyp. — 1979. — № 3. — С. 6;

Submission to «God Alone»: Newly Exiled Georgi Vins Speaks for Soviet Reform Baptists // Time. — 1979. — 21 серпня;

О. К. Зустріч з Вінсом // Новий шлях. — 1979. — 1 вересня;

Bourdeaux M. Faith on Trial in Russia: The Biography of Georgi Vins. — Keston: Keston College, 1979. — 181 с.;

Ellis J. Georgi Vins and His Family. — Keston: Keston College, 1979. — 32 с.;

Інтерв'ю з пастором Георгієм Вінсом (Брав Б. Нагайло) // Сучасність. — 1979. — Ч. 10. — С. 85–89;

Карасик С. Вінс Григорій Петрович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 99–102.

ВІНС Петро Георгійович (нар. 1.05.1956, м. Київ) — учасник укр. правозах. руху. Член УГГ (1977). Політв'язень рад. тюрем (1978–1979).

Народився в сім'ї лідера баптистів України Георгія Вінса; дід, бабуся й батько поневірялися в концтаборах. 1976 разом із матір'ю й сестрами надіслав листа Президентові США Дж. Картерові на захист батька. Саме через виступи на оборону батька В. було заборонено вступати до ВНЗ. Приєднався до правозах. руху, представляв у ньому справи рел. конфесій. 6.02.1977, наступного дня після арешту М. Руденка, вступив до УГГ. Брав акт. участь в акціях на оборону тоді заарештованих М. Руденка і О. Тихого, але 14.03 на допит у справі Руденка не поїхав. Невдовзі звільнено з роботи техніка-освітлювача в палаці культури «за скороченням штатів». Після невдалих спроб влаштуватися за фахом працював певний час вантажником у магазині, але здоров'я не дало можливості виконувати важку фіз. роботу. Клопотався про дозвіл виїхати з СРСР до Канади. 2.10.1977 йому було погрожено в КДБ, щоб припинив антирад. діяльність. 8.12 затримано на вокзалі під час посадки в потяг на Москву (мав намір бути на Пушкінській площі в День прав людини), було побито, обшукано й

допроваджено в міліцію. Протягом місяця, перебуваючи там, тримав голодування. 12.12 вдома у В. вчинено обшук. Перед арештом разом із Н. Строкатою-Караванською звертається до країн-учасниць Гельс. конференції, до Комітету прав людини ООН, Світової Ради Церков. еванг.-баптистів на оборону віруючих, репресованих в СРСР за рел. переконання.

6.04.1978 заарешт. й засудж. Подільським район. судом м. Києва за ст. 214 КК УРСР на 1 р. таборів заг. режиму. 14.05 відправлено до табору ОР-318/73. Через слабке здоров'я переведено з роботи на кар'єрі на іншу. Тричі побили наглядачі під час перебування в таборі за відмову примусово працювати. Через брутальне ставлення до нього тримав голодування, вимагаючи переведення в ін. табір. Також домагався права виїзду до Канади. У вересні 1978 переведено в табір УС-319/56.

15.02.1979 звільнено, повернувся в Київ. 6 і 12.03 в домі В. знову було проведено обшуки. Після невдалих спроб потрапити до консула США (представляв також інтереси Канади) в Києві з метою отримати виклик в Канаду невідомі втретє напали на нього й побили. Дім В. оточили агенти КДБ, ізолювали вхід і вихід.

13.06.1979 родина в повному складі (8 осіб) вилетіла в США для возз'єднання з головою сім'ї Г. Вінсом, якого перед тим ще з чотирма політв'язнями обміняли на рад. шпигунів — колишніх службовців ООН.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, звернення: Лист ч. 2: До Урядів УРСР, СРСР, урядів країн-учасниць Гельсінських Угод (1977, спільно з іншими членами УГГ), Заклик до країн, які підписали Кінцевий Акт Гельсінських Угод, Комітету Прав Людини ООН, Світової Ради Церков, Міжнародної амністії (02.1978, спільно з Н. Строкатою), Рятуйте О. Сергієнка: Заява (Спільно з членами Української і Московської Гельсінських Груп), Процес Руденка — Тихого (30.06.–2.07.1977, спільно з членами Української і Московської Гельсінських Груп й іншими правозахисниками) // Український правозахисний рух: 1976–1977. — С. 137–142, 183–185, 211–213, 347–352.

Література: Released Dissidents Testify in Washington: Petro Vins — July 19, 1979 (Свідчення перед Гельсінською Комісією Конгресу США) // Smoloskyp. — 1979. — №. 4. — С. 6;

Карасик С. Вінс Петро Георгійович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — С. 103–105.

«ВІРА БАТЬКІВ» — вид. УГКЦ. Неформ. газ. вих. у Львові 1990–1991 раз на міс. Ред. д-р Ю. Редько та Т. Старак. Публ. послання, проповіді та праці митрополитів А. Шептицького, Йосифа Сліпого, митр. Володимира, а також А. Чировського, єп. В. Лостена, церковно-істор. розвідки І. Геля, Г.-Д. Компа, свящ. С. Рисея, Д. Дорошенка, Г. Якуніна, морально-духовні мат-ли, повідомлення про конфесійні події та проблеми, поезію В. Стуса, І. Калинця, свящ. Я. Лесіва, свящ. Я. Чухнія, свящ. В. Вітта, М. Підгірянки, В. Щурата, повість-есей Я. Гнатіва «Віра батьків».

«ВІРА БРАЦЛАВЩИНИ» — вид. Вінницької єпархії. Неформ. газ. вих. у Вінниці 1990–1991 раз на міс. Номери підготовлено ініціативною групою «Вінницьке братство». Засн. та вид-ць Агафангел, митр. Вінницький і Брацлавський; з № 12 Феодосій, архієп. Вінницький і Брацлавський.

ВІРМЕНСЬКА ГЕЛЬСІНСЬКА ГРУПА (ВГГ) — перша правозах. група у Вірменії.

1.04.1977 було оголошено про створення Вірменської Гельсінської Групи. Членами-засновниками стали Е. Арутюнян (керівник), Р. Назарян, С. Осян, пізніше до Групи вступили Ш. Арутюнян, С. Аваґян, Р. Оганян, А. Хлґатян. У Декларації, заявленій ВГГ, було затверджено напрями діяльності відповідно до визначених Заключним актом Гельсінських домовленостей, а також встановлено головне завдання Групи: вимагати прийняття Вірменії до членів ООН і возз'єднання з Вірменією Нагорного Карабаху та Нахічевані. Члени ВГГ випустили кілька заяв про порушення прав людини у Вірменії, одну з яких було надіслано на адресу Белградської Ради з безпеки та

співробітництва в Європі. У грудні 1978 було заарешт. двох членів ВГГ: фізика, дияконa Р. Назаряна (засудже. на 5 р. таборів сув. режиму та 2 р. засл.), художника Ш. Арутюняна (на 3 р.), у березні 1980 — Е. Арутюняна (на 2,5 р.). Після тотальних арештів членів ВГГ її керівник Е. Арутюнян оголосив про припинення діяльності Групи.

ВІРУН Степан Мартинович (нар. 1932, с. Стремільче Львів. обл.) — партійний працівник. Учасник укр. руху опору. Член УРСС. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1961–72).

1955 закінчив Вищу парт. школу у Львові. Працював на комсом. і парт. роботі. Перед арештом обіймав посаду штатного пропагандиста Радехівського райкому партії Львів. обл.

20.01.1961 через арешт виключено з партії за звинув. у приналежності до партії УРСС, чия програма передбачала відокремлення України від СРСР згідно з рад. конституцією. Засудж. по одній справі з організатором УРСС Л. Лук'яненком. 20.05.1961 Судова колегія в кримін. справах Львів. обл. суду винесла вирок за ст.ст. 56-1 і 64 КК УРСР — 11 р. позбавлення волі. Відбував покарання в мордов. таборах примусов. праці. У квітні 1964 В. було поранено таємним співробітником КДБ.

20.01.1972 звільнено після закінчення терміну.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи: До голови Спілки письменників України О. Гончара // Сучасність. — 1968. — Ч. 1. — С. 59.

ВІРЧЕНКО Ніна Опанасівна (нар. 5.05.1930, с. Завадівка Корсунь-Шевченківського р-ну Черкас. обл.) — математик, педагог. Учасниця укр. руху опору. Автор і поширювач самвидаву. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1948–54). Академік. Секретар відділення математики АН Вищої школи України, віце-президент АН ВШ, член НТШ, міжн. математичних товариств. Лауреат І премії НТУ України «КПІ»

(1998), заслужений викладач НТУУ «КПІ» (1999), заслужений працівник освіти України (2006), голова Науково-методичної ради ВТПР (1995–2005). Нагороджена відзнаками Ярослава Мудрого (1999, 2005), медалями «Будівничий України» (2001), Андрія Первозванного (2005), знаками «Петро Могила» (2007), «Викладач-дослідник» (2008).

1945 переїхала до Житомира, де закінчила 10-й кл. СШ № 36. 1946 вступила на мех.-мат. ф-т Київ. ун-ту, відвідувала гурток ракетотехніки та аеродинаміки (одна серед 29 хлопців), розробляла власні проекти вдосконалення польотів літаків. Писала і розповсюдж. листівки, вела патріотично-роз'ясн. роботу серед студентів.

28.06.1948 після ІІ курсу ун-ту було заарешт. за доносом із звинув. у «таємній політ. змові, заколоті». На допитах КДБ, перебуваючи в Лук'янів. тюрмі, трималася гідно, нікого з друзів не обмовила. 11.12.1948 ОСО МДБ СРСР засудж. за ст.ст. 54-1А, 54-11 КК УРСР на 10 р. таборів особл. режиму. Покарання відбувала у тайшет. спецтаборах Озерлагу, в Східному Сибіру. Працювала на лісоповалі, каменоломні, проводила усні уроки з математики для ув'язнених товаришок. Тяжко хворіла на туберкульоз. 1954 звільнено.

Після звільнення вчителювала в сільських школах Житомир. обл. 1956 поновилася на мех.-мат. ф-ті Київ. ун-ту. 1961, по закінч. ун-ту, навч. в аспірантурі (змогла вступити завдяки проф. Г. Положію, І. Ляшкові, акад. І. Швецю, які В. взяли «на поруки»). 1964 захистила канд. дисертацію.

Достроково закінчивши аспірантуру, працювала асистентом, ст. викладачем, від 1967 — доцентом в тому ж ун-ті, доки 1973 її не було звільнено з роботи на вимогу КДБ. За нею постійно стежили, неодноразово викликали на «бесіди», робили обшуки в помешканні. 1974–1990 В. — доцент Київ. політехн. ін-ту. Тільки 1988 могла захистити докт. дис. (тема «Нові типи парних (потрійних) інтегральних рівнянь зі спеціальними ф-ціями»). Від 1990 — професор НТУУ (Київ. політехн. ін-ту). Педагог із 50-річним стажем роботи, організатор 12 міжн. наук. конференцій ім. акад. М. Кравчука, відкриття йому пам'ятника (2003), упорядкування та видання трьох його книг (2000–2004), створення док. ф. «Голгофа акад. Кравчука» (2004). Автор понад 350 наук. та науково-метод. праць, зокрема 20 книг. Виступала з наук. доповідями в багатьох заруб. країнах. В. має низку мемуарних нарисів про колишніх політв'язнів (І. Сеник, О. Вітер, Б. Бійовську, Ю. Литвина та ін.), укр. вчених (М. Кравчука, А. Люльку, Є. Вікторовського), неодноразово виступала на укр. радіо.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Ірина Сеник — Героїня України // Українки в історії. — К.: Либідь, 2004. — С. 270–275;

Лицар авіації (про А. Люльку) // Слово Просвіти. — 2003. — Ч. 18. — 30 квітня–6 травня;

Тарас Шевченко в моєму житті // Свобода. — 2003. — 15 серпня;

І осквернить не дам нікому його ім'я // Київ. — 2003. — № 1. — С. 118–121;

Вона служила Богові та Україні: До 100-річчя від дня народження матері-ігумені Йосифи (О. Вітер) // Шлях перемоги. — 2004. — 25 лютого;

За Бога, за Україну (Про О. Вітер). — К., 2007. — 248 с.;

Велет української математики (Про М. Кравчука). — К.: Задруга, 2007. — 80 с.;

Від Колими до наукової слави в усьому світі // Промінь. — Львів. — 2007. — № 41. — С. 23–30;

Математичний метеор — Євген Вікторовський // Математика в школі. — 2007. — № 4. — 2007. — С. 54–56;

Про заборону української мови (XVII–XX ст.) // Наше життя. — Н.Й. — 2008. — № 1–8;

Дещо про українську математичну термінологію // Освіта і управління. — 2009. — Т. 12. — № 1. — С. 139–144;

Література: *Boshko S.* Unsubjugated Country // Очима жінок. — К. — 1997. — С. 25–26;

Булигін В. Її життя — Україна і математика // У світі математики. — 2005. — Т. 11. — Вип. 3. — С. 61–68.

«ВІСНИК БРОВАРЩИНИ» — вид. Броварського міськрайонного об'єднання ТУМ ім. Т. Шевченка «Просвіта» та Броварської міськрайонної ор-ції НРУ. Як неформ. газ. вих у Броварах 1990 з невизн. періодичн. Ред. І. Ольховський.

«ВІСНИК ВИБОРЦЯ» — неформ. газ. Дрогобицького об'єднаного відділення РУХу. Вих. в Трускавці 1990 тричі на міс. Ред. В. Бурлаков, О. Баган. Публ. актуал. регіональну інформ., док-ти НРУ, передвиборчі мат-ли дем. партій та об'єднань.

«ВІСНИК КИЇВСЬКОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО КОМІТЕТУ УМА» — неформ. газ. прес-центру Української міжпарт. асамблеї. Вийшла 1991. Відп. за вип. С. Грінчук. Містила програм. док-ти УМА, істор. мат-ли, інформ. про діяльність АБН, Української націоналіст. спілки.

«ВІСНИК РЕПРЕСІЙ В УКРАЇНІ» — бюлетень, вих. щомісяця 1980–1985 укр. та англ. м. силами ЗП УГГ. Керівник проекту Н. Світлична. Публ. список переслідуваних в Україні у вигляді персональних карток із зазначенням біогр. в'язня, його професії, місця й дати арешту, статті й терміну засудження, місця відбування покарання, стану здров'я, складу родини тощо. Щорічно вих. зведені «Покажчики імен» (близько 400 персоналій), Тематичний покажчик, Покажчик абревіатур із необхідними посиланнями та поясненнями. Вів хроніку репресій, містив мат-ли суд. процесів над П. Розумним, В. та П. Січками, Ю. Литвином та ін., віруючими. Інформ. про боротьбу в таборах В. Чорновола, В. Стуса, Є. Сверстюка, М. Руденка, М. Осадчого,

З. Антонюка, свящ. Василя Романюка, З. Красівського, О. Тихого, Й. Зісельса, ін. Сповіщав про факти непокори рад. солдатів в Афганістані. Використовував тематичні повідомл. Інформ. служби «Смолоскип», Пресової служби ЗП УГВР, ін. українських та світових агентств. Як додаток до «Вісника...» вих. зб. «Док-ти Українського патр. руху», який містив аналітичні мат-ли правозахисного спрямування, тексти відозв, звернень.

«ВІСНИК РЕСПУБЛІКАНСЬКОГО СТРАЙКОВОГО КОМІТЕТУ» — оперативний інформ. листок вих. у Києві 1991 з невизн. періодичн. Ред. Л. Ковальчук. Публ. заклики до орг-ного спротиву, огляди поточних політ. подій.

«ВІСНИК РУХУ» — вид. НРУ. Як неформ. газ. вих. у Києві 1989–1990 з невизн. періодичн. З № 2 — «Вільне слово». з № 16 — вид. профспілки журн-стів України «Незалежність». У №№ 2–16 ред. К. Зеленська, до складу ред. входили М. Жарких, Р. Коваль, В. Рябчун, Є. Пронюк, В. Терен, П. Марусенко, Л. Копань, Л. Танюк. Публ. програм. док-ти, заяви, звернення НРУ, статті та тексти виступів І. Драча, В. Чорновола, Л. Лук'яненка, В. Яворівського, О. Лавриновича, Д. Павличка, С. Головатого та ін., дописи С. Одарича, В. Черняка, Ю. Луканова, Ф. Анаденка, ін., інформ. про сусп.-політ. події в Україні та світі, персональний склад керівних органів НРУ. Містила огляди неформ. преси, поезію В. Стуса та слово про нього Є. Сверстюка. Знайомила з ідеолог. засадами дем. орг-цій, рухів та партій. Окремо — Додаток укр., рос, євр., молд. мовами з текстом Звернення до народу УРСР з нац. питань, який підписали І. Драч, Д. Павличко, В. Яворівський, В. Дончик, Л. Сандуляк. Професійний підхід забезпечував популярність газ. та її вплив на розвиток дем. процесів в Україні.

«ВІСНИК РУХУ» — інформ. бюлетень Секр-ту РУХу, Часопис Секретаріату, Центрального Проводу. Як неформ. видання вих. у Києві 1989–1991 силами вид-ва «Рухінформ» з невизн. періодичн. Окремий вип. Пам'яті В. Стуса. № 1 1989 ред. Ю. Луканов, з № 2 1989 гол. ред. І. Кушко. До складу ред. входили С. Одарич, І. Кучеров, О. Сопронюк, І. Заєць, В. Лінчевський. Вміщував програм. док-ти НРУ, резолюції, відозви та ін. мат-ли керівних органів РУХу, тексти виступів очільників, статті Ю. Шевельова, Д. Дорошенка, актуал. сусп.-політ. інформ., дописи М. Куземко, Д. Яневського, О. Скидана, Ю. Гуреїва, М. Косіва.

«ВІСНИК УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАРТІЇ» — неформ. газ. вих. у Львові 1990 раз на міс. Ред. А. Дячишин, О. Шалайський, Д. Осташ, Ю. Дячишин. Публ. програм. парт. док-ти, статті Г. Приходька, Ю. Шухевича, В. Барладяну, Ю. Микольського, Л. Франчука.

«ВІСНИК ЧОРНОБИЛЯ» — газ. з епіцентру атомної катастрофи. Як неформ. видання вих. у Чорнобилі 1988 з невизн. періодичн.

«ВІСТІ» — вид. Черкаської філії УГС. Неформ. газ. вих. 1990 укр. та рос. м. двічі на місяць. Ред. О. Шевалдін. Публ. мат-ли про Голодомор 1932–1933, істор.-аналітичні розвідки, передвиборчу агітацію, дописи про події в Литві, Азербайджані, Росії.

«ВІСТІ» — неформ. вид. Харківської орг-ції НРУ. Газ. вих. 1989 силами симпатиків «Клубу прихильників Блюз-реалізму на Україні». Містила програм. док-ти РУХу, істор.-просв., антисепаратистські публ., актуал. сусп.-політ. інформ.

«ВІСТІ» — неформ. часопис УНП. Газ. вийшла у Черкасах 1990. Містила парт. докти, істор.-публіцист. розвідки. Декларувала ідеологічні розбіжності з УГС і УРП.

«ВІСТІ З ПРОЛОГУ» — бюлетень, вих. у Н.Й. з 1967 силами Дослідно-вид. об'єднання «Пролог» із паралельною назвою Prolog News Service. Публ. актуальну

поточну інф-цію про порушення прав людини в Україні початку й середини 60-х, мат-ли судових переслідувань В. Чорновола, активістів Української робітничо-селянської спілки — Л. Лук'яненка, С. Віруна, О. Лібовича, В. Луцьківа, Й. Боровницького, І. Кіпиша, Об'єднаної партії визволення України — Б. Гарматюка, Я. Ткачука, Б. Тимківа, М. Площака, М. Юрчика, І. Кононовича, Українського нац. к-ту — І. Ковалля, Б. Грицини, В. Гнота, Р. Гурого, Г. та О. Зелимашів, М. Машталера, С. Сороки, ін. Підтримував ув'язнених членів ОУН і УПА В. Горбового, К. Зарицьку, М. Сороку, Г. Дидик, Д. Гусяк, політв'язнів М. та Б. Горинів, М. Масютка, М. Осадчого, М. Зваричевську, М. Озерного, Я. Геврича, С. Караванського. Умістив розгорнутий лист-скаргу І. Кандиби.

«ВІСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВІДДІЛУ» — неформ. газ. УМА. Вих. в Києві 1990–1991 тричі на міс. З № 8 1990 — «Вісті Прес-центру УМА». У Спецвипуску — «Вісті Виконкому УМА». Ред. С. Гура. Публ. програм. док-ти, звеременення, мат-ли з'їздів, конференцій дем. парт. та об'єднань, актуальну сусп.-політ. інформ. про події в Україні та за її межами, статті та дописи С. Хмари, В. Уколова, А. Лупиноса.

«ВІСТІ СЛОБОЖАНЩИНИ» — неформ. вид. Червонозаводської й Вовчанської орг-ції УРП, Харківської крайової орг-ції УРП. Вих. в Харкові 1990–1991 раз на міс. Ред. В. Коляденко. Газ. публ. актуал. сусп.-політ. мат-ли, фрагменти праць С. Бандери, Я. Стецька, М. Костомарова, інтерв'ю з Л. Лук'яненком, Р. Пайпсом, аналітичні статті В. Семиволоса.

«ВІСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ ПІДЛЯШШЯ» — неформ. газ. Першої ініціативної групи для створення Орг-ції укр. молоді Підляшшя. Вийшла у м. Більськ 1989. Публ. нац.-просв. мат-ли, актуал. місц. інформ., зокрема про візити Є. Сверстюка, Б. Бойчука, М. Гориня та ін. до Польщі.

«ВІТЕР НАДІЇ» — вид. Горохівського осередку РУХу та УГС-УРП. Неформ. газ. вих. 1990–1991 з невизн. періодичн. Ред. А. Криштальський, М. Остапчук. Містила місц. сусп.-політ. та істор.-просв. інформ., поезію В. Стуса, розвідки Є. Сверстюка та Ю. Покальчука.

ВІТІВ Петро Іванович (нар. 15.07.1956, с. Росохач Чортківського р-ну Терноп. обл.) — водій. Учасник укр. руху опору. Член Росохацької підпільної орг-ції. Нагор. орденом «За мужність» I ст. (2006).

1971 закінчив 8 класів Росохацької школи. Належав до кола патріотично налаштованої молоді. Арешти 1972 укр. інтелігенції підштовхнули юнаків (В. Мармуса, В. Сеньківа, П. Винничука та ін.) до створення т. р. підп. орг-ції, яка поставила за мету боротися за незалежність України. В. брав акт. участь у підготовці та реалізації гол. акції орг-ції — вивішуванні в м. Чорткові 4 нац. прапорів та 19 листівок 21.01.1973, напередодні річниці проголошення УНР IV Універсалом Центр. Ради та 54-ої річниці Злуки УНР і ЗУНР.

11.04.1973 затримано КДБ. Не порушено кримінальної справи через його неповнолітність. Безуспішно схиляли до таємної співпраці. 1974–76, закінчивши автошколу, служив водієм в армії в Житомирі й у Полтаві. Знову було зроблено спробу завербувати В., але він уперто відмовлявся. Після армії знову працював водієм.

Був членом УРП. Жив у с. Росохач.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Вацик А.* Ціною власної свободи // Тернопільська газета. — 1999. — № 4. — 21 січня;

Овсієнко В. Вітів Петро Іванович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 106–107.

«ВІЧЕ» — неформ. вид. Львів. регіональної орг-ції НРУ. Газ. вих. 1989–1991 з невизн. періодичн. Ред. Б. Буць, Л. Сеник. Публ. програм. док-ти, заяви, звернення НРУ, оперативну та аналітичну сусп.-політ.

інформ., статті В. Чорновола, І. Драча, І. Юхновського, А. Пашко, М. Косіва, О. Гончара, Б. Гориня, Р. Лубківського, Р. Іваничука, Г. Стецiв.

ВКЕДИШ Михайло (нар. 1947) — учасник укр. визв. руху. Засудж. за ст. 62 КК УРСР на 15 р. позбавлення волі. 1975 відбував покарання в мордовському концтаборі.

ВЛАДИМИРСЬКА ТЮРМА — тюрма для особливо небезпечних злочинців у м. Владимир неподалік Москви.

Збудована 1783 за наказом імператриці Катерини II. З 1906 стала називатися Централом (центральною тюрмою). З 1918 Владимир. тюрма стала політ. ізолятором для осіб, які брали участь в антирад. виступах. Із середини 1930-х із посиленням жорстокої каральної політики рад. держави Централ перетворився на особливу в'язницю НКВС. 1938, у т. зв. часи «єжовщини», вел. політ. процесів, було добудовано новий тюремний корпус, а кількість ув'язнених становила 1700 осіб. Наповненість Владимир. тюрми на той час коливалася від 400 до 2,5 тис. осіб. У 1940-х ця в'язниця перейшла в підпорядкування Комітету Держбезпеки СРСР. 1948 Владимирка входила до системи «особливих таборів і тюрем», сформованої за постановою Ради Міністрів СРСР від 21.02 т. р. «Про орг-цію таборів МВС із сув. режимом для утримання особливо небезп. держ. злочинців», зокрема осіб, які небезпечні через свої «антирад. зв'язки і ворожу діяльність». 1953 Владимир. в'язниця перейшла з відомства держ. безпеки у відомство МВС. До того часу там перебували переважно політв'язні особливої ваги (керівники іноземних держав, напр. країн Балтії, військові й політ. чиновники Німеччини та Японії, родичі керівників рад. парт. органів, зокрема й ЦК, відомі емігранти, яких було затримано за кордоном). До 1954 прізвища деяких ув'язнених (кілька десятків осіб) було закодовано номерами. Умови утримання у в'язниці вирізнялися особливою суворістю. Після смерті Сталіна основний контингент тюрем МВС СРСР становили кримінальні рецидивісти, до 1978 там утримували політрепресованих, засудж. до тюремн. ув'язнення і переведених з концтаборів за «порушення режиму». З 1960 Владимирка залишалася єдиною такою в'язницею на території СРСР.

1956 у Владимирці працювала спец. комісія, яка переглядала особові справи, й багатьох безпідставно засуджених одразу звільняли. Тисячі людей було визнано невинними в скоєнні злочинів, інших просто звільняли із зарахуванням відбутого терміну. 1966 у Владимир. тюрмі відбувся гучний політ. процес над Ю. Данієлем та А. Синявським. Тоді дисидент. рух став однією з визначних рис епохи 1960–80-х. Серед політв'язнів, які перебували у Владимир. тюрмі, було чимало визначн. політ. діячів укр., єврей., рос., литов. та ін. національностей (В. Мороз, Л. Лук'яненко, С. Караванський, М. Горинь, Ю. Данієль, А. Синявський, В. Буковський, Н. Щаранський, К. Любарський та ін.). Їхні імена було почуто завдяки радіо «Свобода». Політв'язні у Владимирці були акт. учасниками запровадження Дня політв'язня СРСР, Дня укр. політв'язня, а також статусу політв'язня. 1974 опір політично репресованих набув особливого розмаху після переведення туди В. Буковського.

1977 Владимир. обком КПРС виступив із пропозицією про переведення політв'язнів до мордов. таборів (м. Владимир на той час став турист. центром). 1978, за рішенням ЦК КПРС, усіх політв'язнів із цієї в'язниці було переведено до Чистопільської тюрми (Татарська АРСР). Останніми з-поміж дисидентів, вже у 1980-ті, у Владимир. в'язниці побували рос. поет. В. Нєкіпєлов та правозахисник А. Марченко. Поширення у самвидаві набула книга А. Марченка «Мої свідчення», звідки світова громадськість дізналася про умови утримання й перебування політрепресованих СРСР. Із середини 1990-х у Владимир. тюрмі діє музей.

ВОВК (СЕЛЯНСЬКА) Віра (нар. 2.01.1926, м. Борислав Івано-Фр. обл.) — поетеса, прозаїк, драматург, есеїст, перекладач. Учасниця укр. правозах. руху в 3х країнах. Лауреат премії ім. І. Франка (1957), премії «Благовіст» (2000). Член Міжнародного ПЕН-клубу, ОУП в Екзилі «Слово», НСПУ.

Середню освіту В. почала здобувати у Львові (один рік гімназії). За більшовицької окупації опинилася з родиною в Дрездені, де закінч. СШ. Після війни вступила до ун-ту в Тюбінґені, де вивчала германістику, музикологію та славістику. Студіювала в Мюнхені, а згодом переїхала через Францію до Бразилії. Спершу працювала гімназійною вчителькою, а згодом стала студенткою Держ. ун-ту в Ріо-де-Жанейро. Здобула наук. ступінь д-ра філософії, від 1957 очолила кафедру германістики в цьому ун-ті. 1959 познайомилася з членами Нью-йоркської групи поетів. Ще в 1960–70-ті, використовуючи кожну нагоду, приїздила в Україну, брала участь у поет. вечорах. Разом із Є. Поповичем перекладала твори Дюрренматта, з Г. Кочуром — твори Лорки. Намагалася вносити позитивні зрушення в культурні зв'язки України зі світом, мала виступи в СПУ, Т-ві культ. зв'язків із закордоном. На допитах у КДБ у багатьох дисидентів, зокрема М. Коцюбинської, В. Стуса, ім'я В. Вовк неодноразово поставало як ім'я особи з-за кордону, зв'язки з якими кваліфікувалися як «антирад. діяльність». Спілкувалася, листувалась із А. Горською, В. Стусом, І. Світличним. Найповніше збереглися листи В. Стуса до В. — це свідчення одного з найзмістовніших і найінтелектуальніших епістолярних діалогів доби; Стус надав право письменниці визначати, які його твори друкувати за кордоном.

Творч. доробок В. — широкий і багатогранний. В еміґрації (Мюнхен, Ріо-де-Жанейро, Нью-Йорк) і в Україні (Київ) авторка видала чималу кількість книг поезій, прози, театральних п'єс та перекладів (з португ., нім., франц. мов на українську та з укр. на португ. і нім.). На поч. тв-сті В. вийшли кілька дит. книжечок «Легенди» (1954), «Казки» (1956), опов. в періодиці — її легенди й казки є обробкою нар. та апокрифічних опов. чи легенд, своєрідним травестуванням з пристосуванням до укр. життя. Поетичний світ В. історично й по-мистецькому багатий і розмаїтий, у сплетінні реального з легендарним, міфологічним, «земного» з релігійним — чуттями, переживаннями, персонажами, моральними постулатами, символікою. У її творах «дме простір від Карпат до Анд», як пише письменниця в автопортреті з «Зорі провідної»: вона всюди вдома, бо глибоко в її душі, як талісман, відчуття рідної землі, якого вона ніколи не зраджує. Внутрішньо близькі до поезії й прозові твори письменниці, приваблює В. драматична форма. Серед жанрово своєрідних драм. творів — «Вінок троїстий» (1988) — «Галицька жіноча міжвоєнна хроніка», «Казка про вершника» (1993) — «Алегорія для лялькового театру». Окреме місце — знакове, підсумкове — належить містерії «Іконостас України» (1987), це героїчно-містерійне дійство високого патріотичного звучання, де Україну піднесено до найвищих святинь, все, пов'язане з нею, набуває сакрального значення: історія — Бог — Україна. Для В., як авторки прозових творів, є хар-ною пластика письма, витончена культура, широта духовних горизонтів, глибина й шляхетність, релігійність без тіні будь-якої конфес. нетерпимості. Цікаві й неповторні есеї В. У багатьох відбито одну з найшляхетніших

місій письменниці: вона прокладає мости між літ-рою на корінних землях України та діаспорною, активно «засипаючи рів», проритий комуніст. ідеологами та їхніми спільниками з протилежного політ. табору. В. багато перекладала на португ. мову. Це й поезії В. Симоненка, Л. Костенко, І. Жиленко та ін., і окремі томики творів Марка Вовчка, І. Франка, Лесі Українки, В. Стефаника тощо. У серії «Писанка» окремими виданнями побачили світ твори В. Голобородька (1991), І. Драча (1993), М. Воробйова (1994), В. Шевчука (1995). І. Калинця (1997), 1998 — зб. творів В. Симоненка, І. Світличного, В. Стуса.

Живучи за кордоном, у Бразилії, все своє життя присвячувала укр. культурі. 1997–2001 письменниця передала з власної б-ки та архіву до архівів і бібліотек 500 друкованих видань, фотодокументів і слайдів.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Легенди (1954), Юність (1954), Зоря провідна (1955), Казки (1956), Духи і дервіші (1956), Елегії (1956), Вітражі (1961), Чорні акації (1961), Любовні листи княжни Вероніки до кардинала Джованні-Баттіст (1967), Смішний святий (1968), Каппа Хреста — Kappa Crucis (1969), Меандри (1979), Мандаля (1980), Триптих до циліндрових картин Ю. Соловія (1982), Святий гай (1983), Карнавал (1986), Іконостас України (1988, 1991), Вінок троїстий (1991), Казка про вершника (1992), Жіночі маски (1993), Зимове дійство (1994), Весняне дійство (1995), Молебень до Богородиці (1997), Писані кахлі (1999), Віоля під вечір (2000), Поезія: Підсумкова книга. — К.: Родовід, 2000, Настя Чагрова (2001), Козак Нетяга (2001), Крилата скрипка (2001), Проза: Підсумкова книга. — К.: Родовід, 2001, Театр: Підсумкова книга. — К.: Родовід, 2002.

Переклади: (*Переклади на португальську мову, за винятком тих, які зазначено*): Antologia da literatura ucraniana (1959), Lendas ucranianas (1959), Relygio solar (1964), Зелене вино / Перекл. португ. та браз. поезії (1964), Girassol. Antologia da Moderna Poesia Ucraniana (1966), *Тагор Р.* Ґітанджалі / Перекл. з англ. (1966), *Кльодель П.* Благовіщення Марії (Перекл. з франц., 1968), *Неруда П.* Верхів'я Мачу Пічу / Перекл. іспан. (1970), Galos bordados. Contos ucranianos (1972), A canoe no mar. Contos ucranianos (1972), O Cantaro. A nova arte ucraniana (1973), *Дюрренматт Ф.* Гостина старої дами / Перекл. з нім. (1974), *Льорка Ф. Г.* Чотири драми / Перекл. з іспан. (1974), Der Baum. Ukrainische Kunst Heute. Anthologie / Перекл. на нім. (1975), Viburno rubo. Antologia da literatura ucraniana dos seus principios ate 1950 (1977), *Бодлер Ш.* Шість віршів / Перекл. з франц. (1978), *Skovoroda H.* Fabulas (1978), *Shevchenko T.* O sohno (1980), *Franko I.* Moises (1981), *Stefanyk V.* Cruz de pedra (1982), *Ukrainka Lesia.* Don Juan (1983), Contos populares ucranianos (1983), *Kociubynskyj M.* Sombras dos ancestais equecidos (1985), *Vovk Vira.* Renovos de mitos (1986), Cancioneiro de natal (1988), *Vovchok Marko.* Marussia (1988), Canticos da primavera (1989), *Antonych B.-I.* Jarra Eslava (1989), *Holoborodko V.* Dia verde (1991), *Drach I.* Asas (1993), Colmeia — O Grupo de Nova York (1993), *Worobjov M.* Signos (1994), *Shewchuk V.* O caminho (1995), *Kalynets Ihor.* O fogo sagrado (1997), *Palij L.* Luzes na agua (1997), V. Symonenko, I. Svitlychnyj, V. Stus (1998), *Majdanska S.* Rio montes (1998), *Vinhranovsky M.* Estorias (1998), *Zhylenko I.* Solo na flauta (1999).

Публікації, література: *Вовк В.* Зустріч з Україною // Сучасність. — 1965. — № 11. — С. 107–116;

Вовк В. У спалаху січневих подій (1973 рік): З листів того часу // Сучасність. — 2000. — Ч. 2. — С. 136–145;

Коцюбинська М. Метаморфози Віри Вовк: Передмова // *Віра Вовк.* Поезії. — К.: Родовід, 2000. — С. 5–32;

Шевчук В. Проза Віри Вовк: Передмова // *Віра Вовк.* Проза. — К.: Родовід, 2001. — С. 5–24.

ВОДИНЮК Олександр Володимирович (нар. 27.11.1929, с. Тартаків Сокальського р-ну Львів. обл. — пом. 8.02.1983, м. Бердичів Житомир. обл.). Учасник укр. нац.-визв. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1947–56, 1960–72).

Закінчивши СШ, вступив до Львів. мед. ін-ту. 1947 було заарешт. за зв'язок з підпіллям ОУН і засудж. Військ. трибуналом військ МГБ Львів. обл. на 25 р. позбавлення волі. Карався в таборах Воркути. Працював на шахтах гірничим майстром-підривником. 1947 там почала діяти підпільна орг-ція «ОУН-Північ» («Заполярний

провід ОУН», організатор — М. Сорока), метою діяльності якої було самозбереження в умовах ув'язнення, взаємодопомога і б-ба за права політв'язнів. Влітку 1956 В. було звільнено. Жив і працював у Воркуті. Намагався налагодити контакти з підп. орг-цією «Об'єднання», яка діяла з 1956 в м. Інта Комі АРСР. Зустрічався з членами «Об'єднання» В. Затварським і Сохацьким.

24.06.1960 знову було заарешт. за звинув. в «орг. діяльності під час ув'язнення». У квітні 1961 було етаповано до Львова. 4–12.04.1961 засудж. на закритому засіданні Львів. обл. суду за ст. ст. 56, 64 КК УРСР на 12 р. позбавлення волі, з яких 5 р. — тюремного ув'язнення. 14.11 т. р. було визнано «особливо небезпечним рецидивістом». Карався у Владимир. тюрмі та у мордов. таборі особл. режиму № 10 (сел. Ударне).

1972, після звільнення, жив у м. Бердичів Житомир. обл. Підтримував зв'язки з колишніми політв'язнями С. Бабичем, В. Овсієнком. Несподівано помер за підозрілих обставин. Поховано у Бердичеві.

ВОДИЩАК Олександр (нар. 1940) — учасник укр. нац.-визв. руху. Заарешт. 1967 й засудж. на 15 р. позбавлення волі.

ВОЗНА (КУШНІР) Галина Петрівна (нар. 16.02.1931, м. Житомир) — мікробіолог. Учасниця укр. правозах. руху.

До 1948 жила з родиною на Далекому Сході, потім переїхала до Києва. 1949–1954 навч. на біолог. ф-ті Київ. ун-ту. 1954–57, 1960–66 навч. в аспірантурі, захист. канд. дис. з мікробіології. 1957–60 працювала в Ін-ті фізіології АН УРСР. З 1962 стала акт. членом КТМ «Сучасник». Познайомилася з Н., Л. та І. Світличними, А. Горською, Г. Зубченко, разом із ними брала участь в орг-ції мистецьких вечорів, худ. виставок, поїздок по Україні. Вперше в Києві під керівн. В. Нероденка започатковано колядування. Разом із чоловіком В. Кушніром розповсюдж. самвидав. Зберігали й тиражували близько 60 праць різних авторів. З 1965, після арештів укр. інтелігенції, зазнавала переслідувань. 1972 викликано на допит у справі Н. Світличної.

З 1966 понад 20 років працювала в Ботанічному саду АН УРСР, де вперше в Україні створила лабораторію клонального розмноження тропічних і субтропічних рослин. З 1986, після виходу на пенсію, написала три монографії, метод. рекомендації.

У час становл. укр. незалежності була акт. учасницею мітингів, зібрань, громад. акцій.

ВОЗНЯК Михайло Онуфрійович (нар. 1920) — священик катакомбної УГКЦ. В'язень сумління рад. тюрем і концтаборів (1946–56).

Мав теологічну освіту. 1946 вперше заарешт. через насильну ліквідацію в зх областях України УГКЦ. Карався у Сибіру.

На поч. 50-х після амністії повернувся до Івано-Фр. обл. Зазнавав неодноразового переслідування органами КДБ за відправу богослужінь. Влітку 1970 допитували у справі В. Мороза. В. — автор протестної заяви на оборону В. Мороза після його засудження в листопаді 1970.

ВОЗНЯК (ЛЕМИК) Люба Євгенівна (30.09.1915, с. Криниця Ново-Сончівського повіту, Польща — пом. 23.12.2007, м. Ів.-Ф.) — учасниця укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, учасниця УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1946–56).

Навчаючись у сільській школі, вступила в юнацтво ОУН, навчалась у держ. семінарії у Львові., брала участь у роботі «Просвіти». Мати В. з роду С. Бандери. За знищення портрета Пілсудського було відрах.

зі школи. 1939 поляки спалили її хату. Перейшла р. Сян. Закінчивши курси, працювала друкаркою, потім на пошті, касиром у магазині. Одружившись із відомим діячем ОУН М. Лемиком, з початком нім.-рад. війни переїхала в Перемишль. Разом із Південною похідною групою ОУН ходила на східні землі України, тривалий час не знала, що німці повісили її чоловіка в Миргороді. Працювала в худ.-промисл. школі в Полтаві, возила підпільну літ-ру до Харкова. Повернувшись до Галичини, працювала на підп. радіостанції УПА «Афродита» поблизу м. Стрий.

24.12.1946 заарешт. 3 місяці слідство велося в тюрмі НКВС у Львові, потім на Володимирській, 33 в Києві. В. марно схиляли до співпраці з НКВС. Восени 1948 засудж. Особливою нарадою до смертної кари із заміною на 25 р. ув'язнення. Каралася в мордов. таборах №№ 3, 6, 14, 17. Писала й поширювала серед політв'язнів листівки, що Україна єдина, неподільна, закликала укр. політкаторжанок не співпрацювати з таб. адм-цією. За влаштування Святвечора, Великодня сиділа в карцері. 1956 відмовилася йти на суд із перегляду справи, натомість передала заяву в ЦК КПУ, де написала, що укр. народ гине в Сибіру, а також його знищено війною. Комісія з розгляду справ залишила їй термін 25 р., що рівнозначно смертній карі. Вона готова працювати з іншими на відбудові України навіть як політв'язень.

1956 звільнено. У Галичині не прописували, виїхала до Таганрогу Ростов. обл. (Росія), згодом — до Кемеровської обл., де на засланні були її батько й сестра. 1964 переїхала у м. Горлівка Донец. обл. Працювала в школі-інтернаті. 1968 переїхала до Ів.-Ф. Працювала на електростанції. Познайомилася з В. Чорноволом, О. Попович, В. Морозом, її відвідували Б. Антоненко-Давидович, І. Дзюба, З. Красівський. На прохання В. Чорновола її прийняли в дім звільненого 1971 художника О. Заливахи та його дружини, племінниці В. — Дарки. КДБ постійно чинив їм та їхній домівці перешкоди, вчинено обшук через арешт того ж 1971 В. Мороза. Подальші обшуки стали звичними, були пов'язані з хвилею арештів укр. інтелігенції 1972. Тут друкувалась і поширювалась літ-ра самвидаву.

Наприкінці 80-х — 90-х В. активно підтримувала рух за незалежність. Жила в м. Ів.-Ф.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Овсієнко В.* Возняк-Лемик Люба Євгенівна // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч.1. — С. 108–110.

ВОЛИК Іван Васильович (нар. 1935) — викладач. Учасник укр. правозах. руху. Жертва рад. каральної психіатрії (1975–77).

По закінченні техн. ВНУ працював викладачем у політехнічному технікумі в м. Виноградарів Закарп. обл.

У листопаді 1971 незаконно звільнено з посади, і хоч суд двічі поновлював його на роботі, адміністрація технікуму відмовляла в посаді. Безуспішно намагався влаштуватися на будь-яку ін. роботу. Скарги до компетент. інстанцій залишалися без відповіді. У своїх зверненнях до ВР УРСР, Ради Міністрів УРСР і до респ. Верховного Суду звертав увагу на брак демократії в СРСР та свавілля органів влади щодо немилих їм осіб. У вересні 1974 вживав заходів, щоб покинути СРСР, але незабаром його заарештовано.

У травні 1975 зазнав судово-мед. експертизи, яку провадили в Львів. обл. ПЛ. Членами комісії визнано неосудним. Постановою суду, що відбувся 31.07.1975 в Уж-

городі, В. спрямовано на примусове лікування до Дніпроп. СПЛ. Хворів на туберкульоз і мав хворі нирки. У жовтні 1977 одержав II групу інвалідності.

ВОЛИНЕЦЬ Методій (Михтодь) Іванович (нар. 3.03.1926, с. Іванівка (Травневе) Коростишівського р-ну Житомир. обл.) — письменник. Учасник укр. нац.-визв. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1951–57, 1980–83).

Після семирічки рік навчався в Коростишівській пед. школі ім. І. Франка. Брав участь в антинімецькому підпіллі, публікував вірші в г. «Волинь». 1944 призвано до рад. армії, служив у Росії, з вересня т. р. — на Львівщині. Набачившись знущань енкаведистів над місцевим населенням, із друзями створив «Спілку вільної укр. молоді» (СВУМ). Метою д-сті орг-ції ставили здобуття незалежності України. Для цього проводили агітацію серед укр. молоді, писали листи на адреси з довідників, друкували листівки, дезорганізовували роботу органів СМЕРШу. Поезії В. друкувались у ж. «Рад. Львів», г. «Молодь України». 1946 В. переведено в Моск. військ. округ. 1947–49 закінчив нім. відділення Держ. центр. курсів заочн. вивчення іноземних мов. СВУМ діяла далі. В. перевербовував на свій бік агентів СМЕРШу.

3.04.1950, за два дні до демобілізації, було заарешт. Витримав допити у Владимирській тюрмі, на Луб'янці в Москві, у Лефортово (1,5 міс. перебував у камері смертників) та Бутирці, нікого не видав. 7.02.1951 засудж. Особливою нарадою за ст.ст. 58-1-б, 58-10 ч. 1 та 58-11 КК РСФСР на 25 р. ув'язнення у ВТК. Звинув. у створенні антирад. нац-стичної орг-ції, написанні її програмних документів. У березні 1951 вивезено етапом у Тайшет, у колонії 019 на Чуні працював на деревооброб. комбінаті. Товаришував із письменником Я. Майстренком, із повстанцями. У липні 1954 втік із колонії, через 3 дні його було впіймано й відправлено в тюрму м. Тайшет. Виїзна сесія Іркутського обл. суду засудила за ст. 82 ч. 1 КК РРСФСР і додала В. ще 3 роки. Його було відправлено на буд-во ст. Анзьоба під м. Братськ (43-тя штрафна зона Озерлагу). Від роботи відмовлявся, переведено в колонію 06, де працював на цегельні. Потоваришував з І. Долішним (Долинським надрайонним провідником ОУН), організовували акції непокори, викривали донощиків.

У жовтні 1956 викликано на переслідство на Луб'янку: 16.05.1957 військ. трибунал Моск. гарнізону ухвалив новий вирок за ст. 58-10 ч. 1 КК РСФСР — 8 р. ВТК та позбавлення прав на 3 р. Оскільки поч. терміну рахувався від 1-го арешту, то для В. це означало звільнення.

22.06.1957 повернувся в рідне село, але там не було прописано, тож поселився в м. Осинники Кемеровської обл. Працював на шахті. 1959 закінчив на «відмінно» 10-й клас, 1964 закінчив Кемеров. філіал заочного фін.-економ. ін-ту. Працював ремонтником на шахті, потім — економістом шахтоуправління. 1964 з родиною переїхав в Україну, до Коростишева, працював бухгалтером, начальником планово-виробн. відділу. Продовжував літ. працю. З окупацією Афганістану посилилися репресії проти інакодумців. У серпні 1980 у помешканні В. було проведено обшук — вилучено 46 зошитів, літ. напрацювань за 25 років.

19.09.1980 було заарешт. й поруш. справу за ст. 187-І КК УРСР. 14.11.1980 Житомир. обл. суд засудив В. на 3 р. позбавлення волі в таборах сув. режиму. Відбував

покарання в таборі с. Райки Бердичівського р-ну, працював у бухгалтерії, 1981 відправлено на поселення до Верхньої Колви Нироб. р-ну Пермської обл.

1983 звільнено, начальник Коростишівського район. КДБ влаштував його бухгалтером на ремзавод, згодом працював економістом, майстром з кап. ремонту (до виходу на пенсію). З настанням «перебудови» В. вів активну просвітн., гром. і політ. роботу. 1989 заснував у Коростишеві Асоціацію дослідників голодомору, написав і опублікував спогади про голод 33-го року. Член-засновник у р-ні УРП, «Просвіти» та Всеукр. об'єднання ветеранів.

1999 вийшла перша книжка В., працював над кількатомними спогадами, історією рідного краю.

1991 реабілітовано військ. комісією Верх. суду Рос. Федерації відповідно до Закону УРСР від 17.04.1991 «Про реабілітацію жертв політ. репресій на Україні».

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Про голод // 33-й: Голод: Народна книга-меморіал / Упоряд. Л. Коваленко, В. Маняк. — К.: Рад. письменник, 1991. — С. 270–274;

Повість про моє лихоліття. Фрагменти // Зона. — 1992. — № 2. — С. 180–190;

СВУМ — як подих весни // Слово Просвіти. — 1995. — № 1;

Мою медаль дарую Морозові // Народна газета. — 1995. — № 11. — Березень;

Живу на вулиці бандитській // За вільну Україну. — 1996. — 10 серпня, Укр. слово. — 1996. — 24 жовтня;

Чому мене згадав У. Самчук? // Укр. слово. — 1996. — 15 серпня;

Не вертайтесь, літа мої..: Вірші. — Житомир: АСА, 1999. — 96 с.;

Репортаж з пащі конвойного пса. — Х.: ХПГ, Фоліо. — 2005. — 128 с.;

Село на нашій Україні. — Х.: Права людини, 2006. — 448 с.

Література: *Черненко М.* «Його піймали в лісі на сосні...»: Уривки зі щоденників // Україна молода. — 1996. — 20 березня;

Овсієнко В. Волинець Методій (Михтодь) Іванович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 111–116.

ВОЛОЩУК Григорій Парфенович (нар. 1.08.1928, с. Цибулівка Вінницької обл. — пом. 6.06.1970, с. Цибулівка Вінницької обл.) — художник, філолог. учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1952–56).

1945 В. закінчив 7 класів Цибулівської СШ, згодом — Київське училище прикладного мистецтва за спеціальністю «художня кераміка». З 1950 — студент філол. ф-ту Київського ун-ту. ім. Т. Шевченка. 1952 заарешт. за звинув. у антирадянських настроях та націоналізмі. Подільниками стали його однокурсники М. Адаменко з Чернігівщини та киянин Р. Доценко. Засудж. за ст. 54-10 ч. II і 54-11 КК УРСР на 10 р. позбавлення волі із обмеженням прав на 3 р. 1956 звільнено передчасно.

Після звільнення поселився у Києві, працював художником-реставратором. 1963 поновився в університеті, по закінченні деякий час працював учителем укр. словесності на Луганщині. З 1966 знову працював у Києві. За свої переконання та правозах. діяльність зазнавав переслідувань з боку КДБ. Помер і похований у рідному с. Цибулівка.

Життя В. стало прообразом героя роману М. Адаменка «Закон — тайга», чимало рядків автор присвятив йому і в автобіографічній поемі «Знак доби» (1993).

Іменем В. названо вулицю у центрі рідного села, а на стіні сільради вставлено меморіальну дошку (2004).

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Адаменко М.* Закон — тайга: Роман. — Чернігів, 2001;

Білоус М. Він просто йде... — К.: Задруга, 2001;

Малюта І. Прозваний зеком // Молодь України. — 2001. — 2, 6, 8, 9, 13 листопада;

Доценко Р. Микола Адаменко, що з Волощукового гурту чи то гарту // Молодь України. — 2002. — 24 січня;

Малюта І. Збираю добрі спомини // Шлях перемоги. — 2003. — 17, 18, 23 квітня;

Адаменко М. На хисткій кладці через безодню: Спогад-роздум // Зона. — 2006. — Вип. 20. — С. 110–134.

«ВОЛЬНОЕ СЛОВО. САМИЗДАТ. ИЗБРАННОЕ. ДОКУМЕНТАЛЬНАЯ СЕРИЯ» — спец. вип. ж. «Посев» (вид-во Possev, Франкфурт-на-Майні, Німеччина). Вих. 4 рази на рік 1971–1981 брошурами рос. м. Підтримував правозах. рух в Україні. Публ. мат-ли суд. процесів В. Чорновола, В. Стуса, М. Джемілєва, В. Мороза, З. Антонюка та ін. Вів списки засуджених за політ. переконання українців, сповіщав про їхню боротьбу в неволі. Подавав тексти таборових листів В. Чорновола, Л. Лук'яненка, Є. Сверстюка, А. Здорового, І. Кандиби, ін., звернення свящ. В. Романюка до Папи Римського Павла VI та Всесвітньої Ради Церков з фактами переслідувань за віру, інф-цією про умови життя за ґратами жінок-політв'язнів, вбивства А. Горської та В. Осадчого. Містив відозви Л. Плюща, П. Григоренка, Г. Алтуняна, О. Мешко, Й. Терелі та ін., допис про С. Шабатуру «З забороною писати й малювати...», відкриті листи В. Стуса «Я засуджую», В. Буковського «Ще раз про русифікацію і націоналізм» з фактами шовіністичних та антисемітських дій із боку таборових наглядачів, підтримкою діяльності Л. Лук'яненка, І. Світличного, З. Антонюка, І. Дзюби, С. Глузмана. Інф. про арешти І. Світличного, В. Лісового, Є. Пронюка, М. Холодного, М. Плахотнюка (за збереження числа «Українського вісника»), та ін. Значне місце посідали мат-ли про методи репресивної психіатрії в спецклініках на території України, де перебували Л. Плющ, Й. Тереля, М. Плахотнюк, В. Рафальський та ін. Свідчення про ув'язнення в психлікарні подав П. Григоренко. Окремими вип. вийшли «Док-ты по делу Л. Плюща» зі звинуваченням в авторстві статті для «Українського вісника». Про шовіністичну нац. політику КПРС, про переслідування В. Чорновола, П. Григоренка, С. Караванського, необхідність докорінних змін у країні йшлося в «Меморандуме демократов Верховному Совету СССР...». Вид. приділяло увагу фактам переслідувань за рел. переконання, нищенню церков, репресіям під час Шевченківських днів у Києві, меморіальним заходам у Бабиному Яру. Публ. повідомл. з «Українського вісника» (зокрема ред. статтю № 5), тематичні мат-ли офіційної преси.

«ВОЛЯ» — неформ. газ. Золотоніської р-ної орг-ції НРУ. Вих. 1990–1991 двічі на міс. Висвітлювала сусп.-політ. події р-ну, містила док-ти РУХу, статті очільників, духовно-просв., істор.-культ. мат-ли.

«ВОЛЯ» — неформ. газ. Полтавської крайової орг-ції УРП. З № 4 — «Антикомуністичний вісник». Вих. 1990 з невизн. періодичн. Ред. Ю. Рідкобород, Г. Проказа, П. Коба, В. Сементяєв. Подавала програм. парт. док-ти, зверенення, актуал. інформ. повідомлення, політ. сатиру, поезії.

«ВОЛЯ» — часопис Чернігівської крайової орг-ції УРП. Неформ. журн. вих. 1990. Відомо 2 вип. Інформ. про сусп.-політ. події в Україні. Публ. спогади П. Гоя, М. Зеленчука, М. Андрухова, статті З. Бжезінського, інтерв'ю з Л. Лук'яненком, поезії В. Стуса, Р. Купчинського, В. Гаврилюка, екол. мат-ли.

ВОРОБЙОВ Микола Панасович (нар. 12.10.1941, с. Мельниківка Смілянського р-ну Черкас. обл.) — поет, художник. Учасник руху шістдесятництва. Лауреат премії ім. П. Тичини, літ. премії «Благовіст», лауреат Національної премії ім. Т. Шевченка (2005).

1959 В. по закінченні СШ працював робітником на будовах Черкащини. Потім

вступив до КДУ й навчався на філол. ф-ті, 1967 працівники КДБ змусили покинути навч. Ще за студент. часів почав друкуватися в пресі, зокрема в ж. «Дніпро» (1965). Своєю творчістю належав до руху шістдесятників. Літ. працю В., що від початку грунтувалася на принципах, відмінних від канонів соц. естетики й відрізнялася від інших байдужістю до «соціальн. замовлень», рад. влада трактувала як непослух, виклик, ідеологічну загрозу. Наскрізною у творах В. є тема природи в її самочинному русі, доступному душевному зору. Відчуття кольору в поезії й живописі В. — органічний життєв. м-л.

1967 рукопис його віршів вилучено на Бориспільській митниці в письменниці В. Вовк, яка мала намір опублікувати їх в Америці. Це й вирішило подальшу долю поета. 1970, після обговорення творчості В. в СПУ, йому було остаточно перекрито шлях до читача: знято з друку зб. поезій у вид-ві «Веселка» за звинув. у «крамольності», у вид-ві «Рад. письменник» затримано заплановані книжки попри те, що поет. твори з них неодноразово вміщувались у газетах та альманахах. Погрожували арештом. Поезії В. надруковано в ж. «Дукля» (Чехословаччина). Перша автор. книжка, подана 1966 до вид-ва «Молодь», чекала на свій вихід 20 років. За 1965–85 В. разом із В. Кордуном, В. Голобородьком, М. Григорівим та ін. засн. «Київ. поет. школу».

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Пригадай на дорогу мені (1985), Місяць шипшини (1986), Лугова криничка (1987), Ожина обрію (1988), Прогулянка одинцем (1990);

Верховий голос: Вибрані поезії. — К.: Дніпро, 1991. — 304 с.;

Зелені трав'яні зайчики. — К.: Веселка, 1991. — 24 с.;

Іскри в слідах. — К.: Укр. письменник, 1993. — 160 с.;

Signos / Перекл. на іспанську В. Вовк. — Ріо-де-Жанейро, 1994. — 66 с.;

Човен. — К.: Укр. письменник, 1999. — 79 с.;

Срібна рука. — Л.: Кальварія, 2000. — 32 с.;

Слуга півонії. — К.: Просвіта, 2003. — 327 с.;

Оманливий оркестр: Листки із щоденника. — К.: Просвіта, 2006. — 192 с.;

Без кори. — К.: Вид-во М. Дмитренка, 2007. — 629 с.;

Література: Довідка (Відділу культури ЦК КПУ про М. Воробйова, 8.11.1971) // *А. Русначенко.* Національно-визвольний рух в Україні: 1950–1990. — С. 503–504.

Макаров А. З народного кореня // Жовтень. — 1986. — № 7;

Рябчук М. Вода догоряє під кленом // Вітчизна. — 1986. — № 9.

Найден О. Микола Воробйов — поет і художник // Слово і час. — 1992. — № 9;

Моренець В. Хранитель променів і ожини // Світовид. — 1996. — № 1;

Соловей О. Танцююча зірка // Літ. Україна. — 2001. — 16 серпня;

Горбаль М. Воробйов із журавлем у небі // Книжник-Review. — 2003. — № 24;

Штонь Г. Поки ти, поки й суд // Книжник-Review. — 2004. — № 3.

ВОРОБЙОВ Олексій Гнатович (нар. 23.05.1939, с. Гришине Красноармійського р-ну Сталінської (нині Донец.) обл.) — робітник. Учасник робітничої підпільної організації. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1962–66).

1957, закінчивши СШ, працював у колгоспі. 1959 вступив до Мелітопольського технікуму сільс. госп-ва і механізації, ночами розвантажував вагони. Слухав заруб. радіостанції, вже тоді критично ставився до рад. дійсності. На 4-му році навчання однокурсник В. Чернишов запропонував вступити до Рос. робітн.-селянської орг-ції (керівники — В. Ринковенко і Ю. Покрасенко), створеної у квітні 1961. Ще у вересні 1960 — березні 1961 юнаки, що згодом створили орг-цію, розклеїли в Мелітополі 127 листівок та 2 плакати із закликом до робітників боротися за свої права. Навесні 1962 КДБ вийшов на сліди орг-ції.

Навесні 1962 В. було заарешт. Звинув. за ст. ст. 62 ч. 1 і 64, також за ст. 222 ч. 2 КК УРСР і 16.07 т. р. було засудж. запорізьким обл. судом на 4,5 р. позбавлення волі. Ухвалою судової колегії ВС УРСР від 21.08.1962 з вироку В. було виключено засудж. за ст. 64. У жовтні т. р. вже перебував у мор-

дов. таборі № 7. Спілкувався з політв'язнями, вояками УПА, читав їхню літ-ру.

13.10.1966 звільнено. 1992 реабілітовано. Жив у Дніпропетровську.

ВОРОЖКО В. С. (нар. 1920) — учасник укр. нац.-визв. руху. Заарешт. в Одес. обл. 1974 і засудж. на 15 р. позбавлення волі й 5 р. заслання.

«ВОСКРЕСІННЯ» — неформ. газ. Івано-Франківської орг-ції УХДП. Вийшла 1990. Містила програмові парт. док-ти. Публ. спогади З. Красівського. Ознайомлювала з біблійними текстами. Інформ. про міжнар. зв'язки УХДП.

«В СІМ'Ї ВОЛЬНІЙ, НОВІЙ» — вид. Мелітопольського міськрайонного ТУМ ім. Т. Шевченка. Як неформ. газ. вих у Мелітополі 1990–1991 з невизн. періодичн. Ред. А. Калініченко.

«ВСТАВАЙ» — вид. Незал. профспілки студ. КДПІ ім. М. Драгоманова. Неформ. газ. вих. 1990–1991 з невизн. періодичн. До складу ред. входили Д. Полюхович, І. Мовенко, М. Поліщук, Г. Ткачук, К. Неплюєв, Л. Йолкіна, В. Уколов. Містила актуал. сусп.-політ., студ.-молодіжну, істор.-просв. інформ.

ВУДКА Ар'є (Юрій) (нар. 30.10.1947, м. Павлоград Дніпроп. обл.) — радіотехнік, викладач. Учасник євр. правозах. руху в Україні. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1969–76). Член товариства «Україна — Ізраїль».

1965 вступив до Рязанського радіотехнічного ін-ту (РРФСР). Виготовляв і розповсюджував самвидав, вивчав іврит.

30.07.1969 заарешт. й засудж. за сіоністську діяльність на 7 р. таборів сув. режиму. Карався в мордов., пермських таборах, у Владимирській тюрмі. Від березня до липня 1976 перебував у таб. № 36, де вивчив напам'ять вірші укр. поетів-політв'язнів В. Стуса, І. Сеник, Є. Сверстюка, С. Караванського, З. Красівського, В. Мороза, І. Світличного С. Шабатури, М. Масютка, О. Різниківа, М. Луцика, Ост. Невідомого.

Завдяки унікальній пам'яті В. по його звільненні 1978 в Мюнхені вийшла книжка «Поезія з-за колючих дротів» (без згадки імені В.), ілюстрована О. Заливахою. Т. р. в Лондоні він видав мемуарний есей «Московщина», де гостро викривав ідеологію й практику рос. імперіалізму, висловлював прихильність до укр. політв'язнів. Автор філос. есеїв «Нитка Аріадни», «Приховане світло».

Жив у Самарії, викладав іврит та Біблію. 2006 приїздив в Україну.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Московщина: Мемуарний есей. — Лон.: УВС, 1978. — 300 с.;

За спільний фронт: Зустріч вільних // Наша мета. — Тор. — 1977. — 24 грудня.

Література: Розмова з політв'язнем Ю. Вудкою // Гомін України. — 1977. — 16, 23 квітня;

Розмова з Ю. Вудкою: Запах паски в концтаборах (Розмову вів З. І.) // Шлях перемоги. — 1977. — 17 квітня;

Bruner A. Moroz Imprisoned With Psychopaths, Harassed by Secret Police, Ally Says (Yuri Vudka) // Globe & Mail. — Tor. — 1977. — 19 грудня;

Героїчна вдача українських політв'язнів (Інтерв'ю з Ю. Вудкою) // Гомін України. — 1978. — 25 січня;

Пам'ять від «московщини»: Із радянського концтабору Ар'є Вудка вивіз у пам'яті цінність — вірші Василя Стуса (Розмова Я. Музиченко з А. Вудкою) // Україна молода. — 2006. — 7 червня;

Овсієнко В. Вудка Юрій Ар'є // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 117–118.

СКАНУВАННЯ
AndriyDM

Г

ГАВДУН Григорій Іванович (нар. 1921) — учасник укр. нац.-визв. руху. Заарешт. в Чернів. обл. 1976 і засудж. на 15 р. позбавлення волі.

ГАВРИЛЕНКО Олекса Тихонович (нар. 1936, Кіровогр. обл.) — історик, педагог. Учасник укр. правозах. руху. Жертва рад. каральної психіатрії (1969–79).

Працював директором школи в Кримській обл. 1969 заарешт. на підставі с. 62 ч. 1 КК УРСР за написання брошури під назвою «Вставай, країно величезна» з викладом програми спротиву рад. режиму. Суд.-мед. експертиза визнала Г. неосудним. 13.06.1969–14.08.1978 перебував у Дніпроп. СПЛ. Звідти переведено до ПЛ заг. типу в с. Новий Кіровогр. обл.

У серпні 1979 звільнено.

ГАВРИЛЮК Володимир Анастасійович (нар. 1916, Зх Україна) — учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1968–83).

1968 заарешт. за участь у нац.-визв. русі. 1969 звинув. і засудж. за ст. 56 КК УРСР на 5 р. тюрми і 10 р. таборів сув. режиму. До 1972 перебував у Владимирській в'язниці, відтак переведено до Дубровлагу, а згодом — до пермських випр.-труд. колоній.

ГАЙДУК Роман Васильович (нар. 2.11.1937, Івано-Фр. обл. — 14.07.2010, м. Городенка) — журналіст. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1974–81).

До арешту працював журналістом.

23.03.1974 заарешт. у м. Городенка Івано-Фр. обл. за звинув. у розповсюдженні укр. самвидаву. Під час слідства проти нього застосовували хім. препарати, зазнав психіатр. експертизи, визнано осудним. У серпні т. р. засудж. Ів.-Ф. обл. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 5 р. таборів сув. режиму і 3 р. заслання. Спочатку покарання відбував у 36-й зоні пермських випр.-труд. колоній, де брав акт. участь у кампанії щодо надання спец. статусу для політв'язнів. У вересні 1975 надіслав звернення до Голови Президії ВР СРСР з проханням надання йому цього статусу. Внаслідок цього в січні 1976 його покарано 3 р. тюрми й спрямовано до Владимирської в'язниці. Лютий–травень 1976 перебував на сув. режимі та знижен. харчуванні у зв'язку із переведенням до тюрми. Восени т. р. перейшов на статус політв'язня. 30.10 брав участь у голодуванні політкаторжан Владимирки з вимогою припинити примусову працю. 1976 його забрали до Чистопольської в'язниці (Татарська АРСР). Наприкінці 1978 спрямовано знову до 36-ої зони пермських таборів. У лютому 1979 етаповано на заслання в сел. Чуна Іркутської обл. Працював вантажником у сільському промисловому госп-ві.

27.11.1981 звільнено.

ГАЙОВИЙ Григорій Титович (нар. 4.02.1937, с. Степанівка Менського р-ну Чернігів. обл.) — журналіст, письменник. Учасник руху шістдесятництва. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1962–67). Член НСПУ (з 1999).

1955, закінчивши ЗОШ у Макіївці Донец. обл., вступив на ф-т журналістики Київ. ун-ту. 1957 під час журналіст. практики в ред-ції міськ. г. «Макеевский рабочий» «не виконав доручення» (відмовився писати про т. зв. «ударну групу» з однієї банди), критично висловл. про Маркса, Бєлінського й сучасн. ідеологів, за це його виключено з ун-ту. Попрацювавши майже рік у багатотиражці Львів.-Волинського вугільного басейну, відновився в ун-ті, по

закінченні якого мав направлення в луган. обл. газ. «Молода гвардія». За доносами сексота, який прочитав щоденникові записи Г., дорожні нотатки й анекдоти про Хрущова, записані після мандрів по Україні та Росії, було заарештовано і звинувачено у «антирад. д-сті».

20.06.1962 Луган. обл. суд засудив його за ст.ст. 62 ч. 1 і 64 КК УРСР на 5 р. ув'язнення в таборах суворого режиму. Карався у мордов. таборах № 7 (с. Сосновка), № 11 (ст. Потьма) Дубровлагу. Працював на різних роботах у табірному деревообр. комбінаті. Зізнався з повстанцями М. Сорокою, Д. Шумуком, політ'язнями Л. Лук'яненком, Ю. Литвином, О. Тихим, братами Горинями і б. ін. На клаптиках паперу продовжував писати, зокрема вивіз звідти повість «Зірвані квіти» й сатиричні вірші з циклу «Мордов. мотиви».

Після звільнення майже 20 років не міг працевлаштуватись за фахом. Працював сезонним різноробом, вантажником, кочегаром. Під час «перебудови» почав публікувати спочатку в неформальній, а згодом у іншій пресі вірші, публіцист. статті, памфлети. Редагував книги Л. Лук'яненка. Г. — член проводу Всеукр. т-ва політ'язнів і репресованих, 2000 обрано заст. голови Київ. т-ва політ'язнів і жертв репресій. 2000–2004 — заступник голови Київ. орг-ції СПУ, очолював творче об'єднання сатириків та гумористів цієї орг-ції.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Болячка. — К.: Молодь. — 1991. — С. 17–54;

Мордовські мотиви // Поетична збірка «Невольничі поезії» — К.: Укр. письменник. — 1993. — С. 80–93;

Зірвані квіти: Повість // Київ. — 1997. — № 3/4. — С. 17–54;

Українські псальми. — К.: Гарт, 1999. — 92 с.;

Тінь Дракона. — К.: Гарт, 2000 — 90 с.;

Сподвижники. — К.: Гарт. — 120 с.;

Пересмішник на Парнасі. — К.: Деміург, 2001. — 120 с.;

Бліда поганка, або Презумпція невинности. — К.: Юніверс, 2004 — 160 с.;

Сурми бурлеску під шатами сатиричної ліри. — К.: Гарт, 2005. — 64 с.;

Мисливець і шпак: Сатиричні байки. — К.: ПВ «Вадим Карпенко», 2006. — 92 с.;

Українське задзеркалля: З публіцистики вічного опозиціонера. — К.: Просвіта, 2006. — 304 с.

Постамент для пам'ятника з окрушин навколородинної та колежанської хроніки. — К.: Гарт, 2007. — 180 с.;

Осінь моєї весни; Вибране. — Гарт. — 2008. — 144 с.

Література: *Сидорук А.* Вільний у невільному світі: Про борця за українську справу Г. Гайового // Вітчизна. — 2002. — № 9/10. — С. 116 –122;

Нежива О. «Здоров був, Гайдамако...»: Про журналіста, поета Г. Гайового // Зона. — 2004. — № 18. — 162–169;

Овсієнко В. Гайовий Григорій Титович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 119–122.

«ГАЛИЧИНА» — вісн. Ів.-Ф. орг-ції НРУ. Неформ. газ. вийшла 1989. Публ. програм. док-ти НРУ, місц. інформ.

ГАЛЬКО Казимир Андрійович (нар. 1935) – учасник польс. руху опору в Україні. Жертва рад. каральної психіатрії (1973–82).

Від 1956 як поляк прагнув виїхати до Польщі. 1973 заарештовано й визнано медичною експертизою в Кишиневі (Молд. РСР) неосудним. Постановою суду Г. спрямовано на примусове лікування до Дніпроп. СПЛ. У січні 1980 його переведено до Львів. обл. ПЛ.

У січні 1982 Г. звільнено.

«ГАМАЙНК» — інформ. бюлетень Українського к-ту «Друзі Вірменії». Неформ. газ. вийшла у Києві 1989 рос. м. Ред. В. Дивнич, Є. Замостьян. Інформ. про сусп.-політ. ситуацію у Вірменії. Публ. істор.-народознавчі розвідки та док-ти. Аналізувала українсько-вірменські зв'язки.

ГАНДЗЮК Володимир Ількович (нар. 1932, Івано-Фр. обл.) — технік. Учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Політ'язень рад. тюрем і концтаборів (поч. 1950-х–59, 1970–78, 1981–84).

Ще в юнацькому віці вступив до ОУН. На поч. 50-х уперше заарешт. і засудж. за участь у нац.-визв. русі на 10 р. ув'язнення в таборах.

По закінченні терміну повернувся до Івано-Фр. обл.

У жовтні 1970 вдруге заарешт. за звинув. в «антирад. агітації і пропаганді» і засудж. Ів.-Фр. обл. судом за ст. 62 КК УРСР на 5 р. таборів сув. режиму та 3 р. заслання. Спочатку карався в мордов. таборах (Дубровлаг). 1972 його переведено до пермського табору ВС/389/35, де того ж року написав відмову від рад. громадянства. Спілкувався у таборі з І. Світличним, І. Калинцем, В. Підгородецьким, С. Сорокою та ін. 5.01.1976 Г. забрано на етап до Томської обл. в с. Підгорне. Тривалий час не міг знайти ні житла, ні праці. Відтак влаштувався в майстерню з виробництва взуття. Неодноразово зазнавав допитів, провокацій. Зокрема, 1977 допитували в справі рос. політв'язня О. Гінзбурга.

У жовтні 1978 звільнено, але напередодні виїзду додому його затримала міліція й запроторила до тюрми за «симуляцію в самопограбуванні». Через кілька днів звільнено, але встановлено 6-місячний адмін. нагляд.

13.01.1981 утретє заарешт. в с. Стефанівка Івано-Фр. обл. і засудж. на 3 р. таборів суворого режиму за сфабрикованим кримін. звинув. на підставі ст.ст. 206-2 і 222-2 КК УРСР. Спрямовано до кримін. табору, розміщеного біля с. Перевальськ Ворошиловград. обл. Тяжко хворів на туберкульоз хребта і суглобів, у нього — деформувальний прогресуючий остеоартрит. Г. мав інвалідність.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Листи з Сибіру (В. Гандзюка, 20.09.1976, 8.10.1976) // Шлях перемоги. — 1976. — 8 травня;

Совєтські Бухенвальди (Листи В. Гандзюка, 4.02, 16.02. 1976) // Свобода. — 1977. — 8, 9, 10 березня;

Важкий життєвий шлях Володимира Гандзюка // Сучасність. — 1977. — Ч. 7–8. — С. 197–205.

ГАСЮК Ярослав Михайлович (нар. 12.07.1926, м. Станиславів, нині Ів.-Ф.) – поет. Учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, підп. організації «Об'єднання». Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1948–1956, 1959–1972).

Закінчив школу, гімназію, педагогічне училище. Брав участь у нац.-визв. б-бі в 1940-х роках. Вперше заарешт. 5.05.1948. Звинув. у приналежності до ОУН. за ст. 54-а КК УРСР. Особливою нарадою МДБ СРСР засудж. на 10 р. випр.-труд. таборів. Покарання відбував на півночі Росії, в Інті. Запропонував деяким особам, які звільнилися ще до нього в 1955, шукати зв'язки з підпіллям ОУН, вивчати настрої молоді, готувати документи для втеч в'язнів із таборів. Звільнено з відбуттям терміну 18.VIII.1956. До арешту працював креслярем у проектній конторі «Інтавугілля». У червні 1956 біля м. Інта зініціював утворення підпільної групи «Об'єднання». Програма й статут групи підкреслювали органічний зв'язок із ОУН, але вона мала діяти згідно з сучасною внутрішньою й зовнішньою міжнародною ситуацією. Компартія розглядалася як непримиренний ворог. Мета організації — самостійність України. Засоби досягнення: пропагандистсько-викривальні, терор мав застосовуватися тільки за крайньої необхідності. Члени організації мали сприяти поверненню українців на Батьківщину. Автори програми «Об'єднання» бачили себе, по суті, центром відродження боротьби за Україну, тому бралися за аналіз справ у республіці. Опора —

на молодь, тому слід було підняти її до максимального рівня національної й політичної свідомості. Передбачалися також робітничі об'єднання. Головні напрями практичної роботи групи полягали у встановленні зв'язків з Україною, випуску й поширенні там підпільної літератури, листівок. Зв'язку з закордоном не домоглися. Спочатку для друку листівок використовували друкарську машинку. На вересень 1957 учасник групи Василь Бучковський виготовив шрифт. Йосип Слабина 3.11.1957 розкидав до 120 листівок групи по двох селищах неподалік м. Олександрія Кіровогр. обл., наступного дня було розкидано ще до 100 листівок у двох інших сусідніх селах («Громадянин» — назва листівки). У квітні 1958 листівка такого самого змісту поширювалась біля м. Сарни Рівнен. обл. Існувало кілька інших типів листівок: «Чи ти бачиш...», «Українська молодь», «Колгоспнику», «Двадцята річниця московської влади в Україні» та ін. Авторство більшості з них — за Г. Друком листівок займалися колишні політв'язні Михайло Гуль і Степан Джус. Друкарня діяла до 1959. Наклад листівок — від 50 до 300 прим. Г. був автором «Інструкції щодо поширення революційної літератури». Аналітичним по суті документом групи є твір «40 років більшовицького перевороту — 40 років більшовицького ярма». Проаналізовано світові й українські події до й особливо після II Світової війни. Період останніх сорока літ автор документа характеризує як колоніалізм. Група підготувала до поширення і «Декалог». Видано було й журн. «Відгомін». Г. написав до нього кілька віршів і статтю «Дорога до комунізму чи на Голгофу». Планувалося видавати й газету, але завадили арешти. Керівники групи вважали, що головний центр їхньої діяльності слід перенести в Україну, й організ. низку заходів у цьому напрямі. З початку 1959 КДБ вже провадив обшуки в Інті (безрезультатно). 29.06.1959 — Г. заарешт. Брав на себе більшу частину відповідальності за дії групи. До підсудних застосовували методи психологіч. тиску й залякувань, обмовок тощо, але не фізичного впливу. Справу групи «Об'єднання» було розглянуто у судовому засіданні Верховного суду УРСР у складі судді А. Н. Збарщенка, народних засідателів Г. Я. Царика, М. Ф. Ярмоленка за участю помічника прокурора УРСР в м. Києві І. Я. Янковського. Винним у зраді Батьківщини Г. (як і всі інші) себе не визнав. Вирок оголошено 10.10.1960. Засудж. на 12 р. таборів із конфіскацією майна. 10.02.1962 Верховний Суд УРСР у складі Ю. Д. Тубольця, засідателів В. Г. Тріщуки, М. Ф. Шум за участю прокурора УРСР Яковлєва визнав Г. особливо небезпечним рецидивістом (скасовано пленумом Верховного Суду УРСР 12.09.1964). Перебував у Дубровлазі до поч. 1972. Повернувся до сім'ї в Інту. За першої ж можливості 1991 повернувся на Україну. Брав участь у культурно-просвітницькій роботі. Автор поезій і поетичних збірок.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Добірка поезій // Альманах «Біль». — Л.: Меморіал, 1990. — Вип. 1. — С. 14–15, 1991. — Вип. 2. — С. 60–62, 1995. — Вип. 5–6. — С. 77–80;

Добірка поезій // Зона. — 1993. — № 3. — С. 219, 1994. — № 7 — С. 44–48, 1996. — № 11. — С. 174, 1997. — № 12. — С. 20;

Полярна заметіль. Добірка поезій // Альманах «Український вісник.». — Л.–Дубно: Джерело, 2002. — С. 14–19;

Виростай, синочку. — Л.–Дубно: Джерело, 2003. — 88 с.

Література: *Русначенко А.* Молодь за вільну Україну: Група «Об'єднання» // Визвольний шлях. — 1994. — № 10;

Гелетій Я. Лицар духу: Я. Гасюк // Шлях перемоги. — 2001. — 7 листопада. — С. 10–14;

Христинич Б. На шляхах до волі: Підпільна організація «Об'єднання» (1956–1959). — Л.: ЛНУ ім. І. Франка, 2004. — 416 с.

ГЕВРИЧ Ярослав Богданович (нар. 28.11.1937, с. Остап'є Терноп. обл.) — медпрацівник. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. концтаборів (1965–68).

Г. по завершенні десятирічки вступив до техн. навч. закладу. Перед службою у війську працював слюсарем. Після демобі-

лізації вступив на стоматолог. ф-т Київ. мед. ін-ту. До арешту був студентом 4-го курсу ВНЗ.

28.08.1965 заарешт. за звинув. у розповсюдж. самвидав. л-ри. 11.03 засудж. Київ. обл. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 5 р. таборів суворого режиму. Постановою Верховного суду УРСР термін зменш. до 3 р. Покарання відбував в 11-й та 17-й зонах Дубровлагу. Працював у медчастині, але за «порушення таб. режиму» його переведено на заг. роботи.

Влітку 1968 по закінченні терміну вийшов на волю.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Ярослав Геврич // Лихо з розуму. — 1967. — С. 27–29;

Справа Я. Геврича, І. Геля, Я. Менкуш, Вирок на процесі Я. Геврича // Українська інтеліґенція під судом КҐБ. — С. 161–163;

Протокол допиту свідка А. Горської (10.12. 1965, у справі Я. Геврича) // *А. Русначенко*. Національно-визвольний рух в Україні: 1950–1990. — С. 463–466.

ГЕЙКО (МАТУСЕВИЧ) Ольга Дмитрівна (нар. 9.09.1953, м. Київ) — філолог. Учасниця укр. правозах. руху. Член УГГ (1977). Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1980–83, 1983–86).

У 1976 закінчила Київ. ун-т за спеціальністю слов'янська філологія. КДБ перешкоджало влаштуватися за фахом, працювала коректором у вид-ві «Рад. школа». Після арештів М. Матусевича, М. Мариновича, М. Руденка, О. Тихого Г. долучилася до кампанії захисту заарештованих. Подавала скарги й заяви в прокуратуру, в КДБ, до орг-ції Міжнар. амністія, зверталася до світової громадськості, зустрічалася з іноозем. журналістами. 13.05.1977 виступила із заявою про вступ до УГГ. Після суду над Мариновичем і Матусевичем Г. обманом було ізольовано на 2 міс. у венеричній лікарні, до часу вивезення засуджених із Києва. Після «виписки» її попросили піти з роботи. Неодноразово викликали на допити й «профілактичні розмови» до КДБ. Наприкінці 1978 на короткому побаченні М. Матусевич просив Г.-М. виїхати з СРСР. Вона клопоталася цим питанням й допомагала іншим. КДБ погрожував арештом. У червні 1979 було побито на вулиці «невідомими» особами. За відмову забрати документи на виїзд було оштрафовано. Г. сплатила держмито й відіслала свої документи на виїзд Л. Брежнєву, додавши заяву з вимогою дозволити емігрувати, а також військ. квиток і диплом. 12.03.1980 у квартирі Г. проведено обшук, її було звинув. у зведенні наклепів на рад. лад.

26.08.1980 засудж. Київ. міськ. судом за ст. 187-1 КК УРСР на 3 р. таборів заг. режиму. Суду не визнала, як і не визнала себе винною. Термін відбувала в Одесі, в таборі ЮГ-311/74.

12.03.1983, одразу ж після звільнення, її було затримано й відвезено до місцевого КДБ, знову було запропон. відмовитися від своїх переконань. Г. не погодилася. Після чого з'явилися два прокурори і їй було висунуто звинувачення за ст. 62 ч. 1 КК УРСР. 10.10.1983 Одеський обл. суд засудив Г. на

3 р. таборів суворого режиму. Покарання відбувала в мордов. жіночому політ. таборі ЖХ-385/3-4. Брала участь в акціях протесту, за що неодноразово потрапляла до ШІЗО. 1985 звернулася з відкритим листом до литов. поета Е. Межелайтіса про набагато гірше становище литовців і українців у зоні, ніж індіанця-терориста, що оголосив голодування (на захист якого виступив цей відомий поет). Лист набув широкого розголосу на Заході й у Литві.

12.03.1986 повернулася в Київ. Впродовж року не було дозволено прописатися біля хворої матері. Працювала вихователькою в яслах, розклеювала афіші. У серпні 1987 була одним із ініціаторів створення УКК.

З 1990 Г. була гол. ред. ж. УПЦ «Церква і життя», працювала у видавн. відділенні Ін-ту археографії НАН України, в інформагентстві УНІАР. Була керівником ефір-дайджесту «Україна сьогодні» в інформ.-вид. фірмі «КН».

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, статті: Відкритий лист Едуардасові Межелайтісу (24.06.1984) // Смолоскип. — 1985. — ч. 26. — С. 1, 4;

Matusevych (Heyko) Chides Soviet Press on Peltier's Hunger Strike // Smoloskyp. — 1985. — № 26. — Зима. — С. 9–10;

Література: Despite Threats, Olha Matusevych Will Not Renounce Husband // The Ukrainian Weekly. — 1978. — 9 квітня;

In Defense of Olha Heyko-Matusevych: Заява ЗП УГГ // Smoloskyp. — 1983. – № 19. — С. 8;

AI Adopts Heyko as Prisoner of Conscience // The Ukrainian Weekly. — 1983. — 24 квітня;

Строката Н. Ольга Гейко-Матусевич: Два вироки протягом трьох років // Віра. — 1984. — Ч. 1. — С. 20–21;

O'Donnell B. A Soviet Dissident Scores a Point // The Evening Sun. — Balt. — 1985. — 4 березня;

«Я — українка за духом і кров'ю», — заявляє О. (Гейко) Матусевич // Свобода. — 1985. — 7 червня;

Гейко-Матусевич Ольга // Українська Гельсінська Група, 1978–1982. — С. 83–85;

Карасик С. Гейко (Матусевич) Ольга Дмитрівна // Міжн. біогр. словник дисидентів. — С. 123–126.

ГЕЛЬ Іван Андрійович (нар. 17.07. 1937, с. Кліцко Городоцького р-ну Львів. обл.) — публіцист. Учасник укр. правозах. і реліг. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1965–68, 1972–87). Співзасновник Української ініціативної групи за звільнення в'язнів сумління (1987), голова Комітету захисту УГКЦ (1987), перший заступник голови Львів. обл. ради (1990–94), голова Львів. обл. комісії з відновлення прав реабілітованих (1994–2002). Нагор. орденами князя Ярослава Мудрого V ст. (2002), IV ст. (2006).

Навч. у Комарнів. СШ, з якої за відмову вступу в комсомол було відрах., мусив закінч. веч. школу в Самборі. Не допустили до вступу на юрид. ф-т Львів. ун-ту. 1956–59 служив в армії і став членом комсомолу. Після служби працював бригадиром на Львів. електровакуумному заводі. Вступив на заочне відділення істор. ф-ту Львів. ун-ту. Брав акт. участь у нац.-визв. русі, поширював укр. самвидав і літературу з діаспори. Неодноразово викликали для профілакт. бесід в управління КДБ Львів. обл.

24.08.1965 заарешт. в звинув. за ст.ст. 62 ч. 2 і 64 КК УРСР 25.03.1966 засудж. Львів. обл. судом на 3 р. таборів сув. режиму. У морд. концтаборі Г. написав заяву, в якій заперечував будь-яку свою вину. В таборі акт. домагався статусу політв'язня. 1967 двічі звертався до Президії ВР СРСР з листами на захист УГКЦ.

1968, після повернення в Україну, Г. відмовлено у відновленні в ун-ті й прописці у Львові. Мешкав у Самборі. Надалі брав

акт. участь у русі опору. Поширював самвидав: за 3 роки виготовив і підручними методами поширив 11 книг, серед яких — «Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюби, «Серед снігів» В. Мороза, «Крик з могили» М. Холодного та ін. У грудні 1969 першим підписав протест під заявою групи колишніх політв'язнів проти переслідувань та антигуманних присудів в Україні (насамперед С. Караванському). У листопаді 1970 надіслав до Верховного суду УРСР заяву протесту проти вироку В. Морозові. 7.12.1970 виступив на похороні А. Горської. Брав акт. участь у розмноженні й поширенні перших 5 випусків самвидав. журн. «Український вісник». З великими труднощами зміг влаштуватися (на короткий час) на роботу, працював техніком Самбір. управління експлуатації осушувальних систем гірських річок. 1971 написав передмову до розповсюджуваної ним зб. статей В. Мороза «Тоталітаризм, українське відродження і Валентин Мороз», у якій піддав аналізу істор. зміни, що відбулися на теренах колишньої Російської імперії від 1917, зокрема і в Україні, та запроп. створення легальної орг-ції, яка засудила б злочини тоталітарного режиму.

12.01.1972 вдруге заарешт. і 4.08 т. р. засудж. за ст. 62 ч. 2 КК УРСР на 10 р. таборів особл. сув. режиму і 5 р. заслання. Винним себе не визнав. Відбував покарання у Мордовії і Перм. обл., заслання — в Комі АРСР. У таборах брав участь у правозах. акціях, у тривалих голодуваннях протесту. 1976, перебуваючи в одиночній камері, написав кн. «Грані культури».

По закінч. терміну ув'язнення Г. повернувся в Україну, йому було відмовлено в прописці й працевлаштуванні. Зміг лише влаштуватися чабаном у колгоспі рідного с. Кліцко. Водночас був відп. секретарем журн. «Український вісник». Г. — співзасновник «Укр. ініціативної групи за звільнення в'язнів сумління». 1987 очолив Комітет захисту УГКЦ. 1988 був ред-ром г. «Християнський голос». У той час Г. брав участь і був співорганізатором перших масових рел. і політ. акцій в Зх Україні. 17.09.1989, на зборах біля собору св. Юра у Львові 250 тис. мирян зусиллями Комітету і рел. громадськості УГКЦ вийшла із катакомб і дістала офіц. визнання. 30.11. 1989 Г. брав акт. участь у створенні всеукр. орг-ції «Меморіал» і НРУ, добився визнання УПА на території Львів. обл. воюючою стороною в II Світовій війні. Г. — автор близько ста публікацій у періодичних виданнях.

БІБЛІОГРАФІЯ

Звернення, заяви, статті: Заява (23.02.1967, у справі прав політв'язнів), Тоталітаризм, українське відродження і В. Мороз (06.1970) // *А. Русначенко*. Національно-визвольний рух в Україні: 1950–1990. — С. 477, 495–502;

Комітетові Прав Людини ООН (Про умови ув'язнення) // Сучасність. — 1981. — Ч. 9. — С. 109–123;

Про «Дерево національних задач» (Степан Говерля — Іван Гель): Фіксація та виявлення окремих «гілок» // Укр. слово. — 1982. — 25 липня;

Спогад про В. Стуса, Атаки на спроби легалізації УКЦ // Укр. вісник. — 1987. — Вип. 7, 8, 9–10. — С. 47–49, 575–576;

У вінок в'язням свободи // За Україну, за її волю...: Матеріали II Всесвітнього конгресу укр. політв'язнів. — К., 1994. — С. 34–42;

Твори: Грані культури (Під псевд. Степан Говерля, передм. Б. Стебельського). — Лон. УВС, 1984. — 184 с.;

Грані культури. — Л.: НТШ. 1993. — 216 с.;

Історія сіл Кліцка та Якимчинець: Короткий нарис. — Л.: Каменяр, 2003. — 158 с.

Література: Іван Гель // Лихо з розуму. — 1967. — С. 30;

Останнє слово І. Геля на суді (08.1972); Лист Геля; Боротьба І. Геля за статус політв'язня // Погром в Україні: 1972–1979. — С. 240–242, 243–244, 244–245;

Іваненко Г. Про долю Івана Геля // Християнський голос. — 1974. — 24 листопада;

КДБ переслідує родину Геля // Шлях перемоги. — 1979. — 11 лютого;

Матеріяли справи Геля І. А. // Визвольний шлях. — 1981. — № 2. — С. 181–325;

Місяць Івана Геля // Гомін України. — 1982. — 26 травня;

Shane S. Ukrainian Catholics March for Legalization of Church, Send Telegram to Pope // The Sun. — Balt. — 1989. — 27 листопада;

Батенко Т. «Я повстаю, отже, я існую...»: Політичний портрет І. Геля. — Л.: НТШ, 1999. — 224 с.;

Гущак І. В. Іван Гель // Плеяда заборонена, призабута. — Л.: Ліга-Прес, 2002. — Кн. 3. — С. 68–76;

Захаров Б. Гель Іван Андрійович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 127–130.

«HELSINKI GUARANTEES FOR UKRAINE COMMITTEE» — бюлетень, вих. у Вашінгтоні (США) з 1977 англ. м. Готували І. Кошман (I. Koszman) та Б. Ясен (Ю. Саєвич). Інформ. про найважливіші події правозах. руху в Україні.

ГЕЛЬСІНСЬКИЙ ПРОЦЕС — започаткований у європейських країнах, США, Канаді й СРСР після підписання 1.08.1975 у м. Гельсінкі (Фінляндія) Гельсінського заключного акта з безпеки та співробітництва в Європі.

Гельсінську конференцію вважають найбільшим зібранням лідерів 35 країн світу від часу Віденського конгресу 1815, на якому проголошено новий лад у Європі після закінчення наполеонівських воєн.

Робота з підготовки Гельсінського заключного акта розпочалась у м. Гельсінки у вересні 1972. Після 9 місяців перемовин було створено 27 сторінок документа п.з. «Остаточні рекомендації Гельсінських консультацій». 3–7 липня 1973 міністри 35 держав-учасниць на зустрічі ухвалили Рекомендації, які стали першою фазою конференції. 18 вересня 1973 — 21 липня 1975 — друга фаза перемовин у Женеві. Тоді було узгоджено текст Гельсінського заключного акта, який було урочисто підписано 1 серпня 1975 в м. Гельсінки.

Гельсінський заключний акт підписали: Австрія, Бельгія, Болгарія, Ватикан, Великобританія, Данія, Голландія, Греція, Ірландія, Італія, Ісландія, Іспанія, Канада, Кіпр, Ліхтенштейн, Люксембург, Мальта, Монако, Німецька Демократична Республіка (Східна Німеччина), Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Сан-Марино, СРСР, США, Туреччина, Угорщина, Федеративна Республіка Німеччини (Західна Німеччина), Фінляндія, Франція, Чехословаччина, Швейцарія, Швеція, Югославія. Серед підписантів не фігурувала Україна (УРСР), член-засновник ООН, член ЮНЕСКО, МАГАТЕ і багатьох міжнародних організацій, яка згідно з рішенням рад. уряду в перемовинах участі не брала й Гельсінського заключного акта не підписала. Не стали підписантами також член ООН Білорусія та колишні незалежні держави Латвія, Литва й Естонія, зате брала участь і підписала Заключний акт Східна Німеччина.

Гельсінський заключний акт поділений на три частини, які в Західних країнах прийнято називати «Трьома кошиками». Перший «кошик» стосується питання безпеки в Європі й містить «Декларацію про принципи, якими керуватимуться у відносинах між собою держави-учасниці». Другий «кошик» стосується співпраці у галузях економіки, науки й техніки. Третій «кошик», третя частина документа, розглядає співпрацю в «гуманітарній та інших галузях».

Реалізації Гельсінського процесу у східноєвропейських і країнах СРСР найбільше сприяли VII параграф Гельсінського заключного акта й III «кошик»: після 15-річних намагань втілити їх у життя можна було констатувати складні відносини між демократичними країнами Заходу й країнами тоталітарного Сходу, а також різне розуміння та тлумачення ними прав людини. VII параграф був присвячений переважно питанню прав людини, співпраці в гуманітарній сфері й називався «Пошанування прав людини й основних свобод, зокрема, свободи слова, сумління, віровизнання або віри». У I розділі VII параграфа держави-учасниці зобов'язувалися шанувати права людини. У II розділі стверджується, що вони сприятимуть ефективному впровадженню громадянських, політичних, економічних, соціальних та інших прав і воль-

ностей. У VII параграфі зазначено: всі права походять від природної гідності людини, що, на відміну від східної, відображало західну концепцію прав людини, за якою права людини є невіддільною частиною людини, а не привілеєм, який влада може надати людині або відібрати в неї. IV параграф — зобов'язує членів-учасниць шанувати права національних меншин, яким гарантується беззастережне користування усіма людськими правами й вольностями. VIII параграф Гельсінського заключного акта присвячений праву на самовизначення народів, за яким «усі народи мають право та свободу встановлювати, коли і як вони бажають визначати свій внутрішній і зовнішній політичний статус, і без зовнішнього впливу вирішувати питання свого політичного, економічного, соціального й культурного розвитку».

Третій «кошик» Гельсінського заключного акта має заголовок «Співпраця у гуманітарній та інших галузях». У вступі до цієї частини держави-учасниці висловлюють бажання зміцнити мир і порозуміння між народами, а також сприяти духовному збагаченню людини через «посилений культурний і освітній обмін, активне поширення інформації, налагодження контактів між людьми й успішне розв'язання гуманітарних проблем». У третьому «кошику» 35 держав-учасниць конференції висловили політичну волю та обіцяли гуманно поводитися щодо своїх громадян, а також надати громадянам держав-учасниць певні привілеї, зокрема в галузі інформації, освіти й культури.

Перший підрозділ третього «кошика» має заголовок «Людські контакти». У ньому йдеться про те, що держави-учасниці «сприятимуть вільному приватному або офіційному обміну й контактам між людьми, індивідуальним і груповим взаєминам, а також відносинам між організаціями й установами держав-учасниць, що допоможе позитивному розв'язанню можливих гуманітарних проблем».

Людськими контактами у цьому підрозділі названо:

1. Тимчасові відвідини родин за кордоном.
2. Возз'єднання родин.
3. Шлюби між громадянами інших держав.
4. Подорож за кордон в особистих або професійних справах.
5. Покращення умов туризму.
6. Зустрічі молоді.
7. Контакти у сфері спорту.
8. Контакти між державними й недержавними інституціями та організаціями.

У підрозділі про інформацію йдеться про те, що держави-учасниці зобов'язуються сприяти вільному й активному поширенню інформації, обміну думок і поглядів під час виступів і лекцій, на яких учасники зможуть вільно висловлювати свої думки і погляди. Також держави-учасниці сприятимуть розповсюдженню газет, журналів, книжок, піклуватимуться про те, аби зробити їх доступними у публічних та університетських бібліотеках. У сфері культури держави-учасниці висловили бажання сприяти поширенню творів літератури й мистецтва, активізувати співпрацю й контакти між письменниками, митцями, артистами. У цьому підрозділі йдеться також про можливе створення європейського «банку культурної інформації», облік документів культури й науки, послуговування засобами масової комунікації (фільми, телебачення, радіо).

В останньому підрозділі про освіту держави-учасниці пропонують полегшувати доступ для студентів, учителів та науковців до освітніх, наукових і культурних установ, визнати академічні дипломи, обмінюватися науковою інформацією та документацією.

Основоположники 1976 року Московської, а згодом — Української, Литовської, Вірменської та Грузинської Гельсінських груп взяли за основу своєї діяльності принципи й постулати, подані у VII параграфі й у третьому «кошику» Гельсінських угод.

Гельсінський заключний акт є політичним документом, у якому держави-учасниці

дійшли одностайного рішення щодо засадничих принципів формування нового ладу в Європі, політики детанту (усунення напруженості у стосунках між державами й народами), визнаючи, що права людини й основні свободи є складовою безпеки й миру в Європі та запорукою дружних відносин між державами-учасницями Гельсінського заключного акта. У документі сказано, що усі його частини, усі принципи й зобов'язання однаково важливі, були ухвалені одностайно й будуть однаковою мірою реалізовані. Гельсінський заключний акт підписали високопосадовці 35 держав-учасниць, і його було опубліковано у пресі. Він не став законом у сфері міжнародного права, але його мали дотримуватися всі країни-учасниці.

Заключний акт мав велике психологічне й моральне значення. Реакція Заходу на переслідування й арешти членів Гельсінських груп у республіках Рад. Союзу вважалася втручанням у його внутрішні справи. Гельсінський процес набув великого розголосу в країнах Заходу та Сходу. На основі засад, принципів і постулатів Гельсінського заключного акта у різних країнах було створено групи сприяння Гельсінським угодам, з'явилися публікації в пресі. На відміну від подібних актів про людські права ООН, Гельсінський заключний акт набув більшого значення у всіх країнах Сходу і Заходу.

Через два роки після підписання Гельсінського заключного акта було організовано зустрічі представників держав-учасниць, на яких обговорювали питання дотримання у цих країнах Гельсінських угод. 1977–78 такі зустрічі відбулися в Белграді, 1980–90 — в Мадриді, 1984 — в Стокгольмі, 1986 — у Відні, 19–21 листопада 1990 — в Парижі. На усіх цих зустрічах активну діяльність провадили представники КПЛ СКВУ, «Смолоскипа», Комітету гельсінкських гарантій для України, ЗП УГГ. Також представникам держав-учасниць було надіслано листи на захист ув'язнених членів Української Гельсінської групи, відповідні вимоги.

В Україні та країнах Сходу постала незалежна громадська думка. Правозахисники вчинили революційний переворот у свідомості застрашених за минулі роки громадян: дисиденти-правозахисники не йшли у підпілля, а утворювали групи відверто, збирали інформацію про правопорушення, ставили свої підписи під заявами й документами, почали поводитись як вільні громадяни, незважаючи на те, що за їхнє вільнодумство їх могли ув'язнити або відправити на заслання. Люди перестали боятися репресій та ув'язнення.

1980 року на Заході під час мадридської Гельсінської конференції з ініціативи ген. П. Григоренка було створено Міжнародну Гельсінську Федерацію прав людини з централею у Відні.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації, література: Conference on Security and Cooperation in Europe: Final Act. — Helsinki, 1975. — Wash.: U.S. Department of State, 1975. — 27 с.;

Bilinsky Y., Parming P. Helsinki Watch Committee in the Soviet Republics. — Willmington, Del.: University of Delaware, 1980. — Vol. 1: Implications for Soviet Nationality Question. — 382 с.; Vol. 2: Notes, Appendices, References, Supplementary References. — 302 с.;

The First Fifteen Months. — N.Y.: U.S. Helsinki Watch Committee, 1980. — 26 с.;

Implementation of the Final Act of the CSCE: Finding and Recommendations. Seven Years after Helsinki. — Wash.: CSCE, 1982. — 255 с.;

The Madrid CSCE Review Meeting. — Wash.: CSCE, 1983. — 103 с.;

USSR Report: Political and Sociological Affairs: Soviet Corrective Law / Упоряд. Н. А. Стручков, Ю. М. Ткачевский. — Мос.: Юридическая литература, Foreign Broadcast Information Service, 1983. — 238 с.

ГЕРЕТА Ігор Петрович (нар. 25.09. 1938, с. Скоморохи Терноп. обл.) — науковий працівник музею. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрми (1965–66).

1962 закінчив істор. ф-т Чернів. ун-ту. Обіймав посаду наукового працівника Тер-

ноп. краєзнав. музею, 1965 признач. заст. д-ра музею. Г. — автор низки статей про діячів культури та науки Терноп. обл.

27.08.1965 заарешт. в Одесі за звинув. у «розповсюдженні вигадок, що порочать рад. держ. і сусп. лад». Переведено до Терноп. тюрми КДБ. Був свідком на суді над учителем М. Озерним. Г. інкриміновано, зокрема, антирад. розмови, в яких головною темою була русифікація шкільництва на Україні. 25.02.1966 засудж. Терноп. обл. судом на 5 р. позбавлення волі умовно. Після суду тимчасово був безробітним. Згодом поновлено на посаді в музеї ст. наук. працівником.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Ігор Герета // Лихо з розуму. — 1967. — С. 31.

ГЕРМАНЮК Богдан Васильович (нар. 20.08.1931, с. П'ядики Коломийського р-ну Івано-Фр. обл. — пом. 14.11.2008, с. П'ядики Коломийського р-ну) — технік-будівельник. Учасник укр. руху опору. Засновник ОПВУ. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1958–68). Член УГС (1989).

По закінченні 7 класів п'ядицької СШ вступив до Чернів. індустр. технікуму. По закінченні направлено до Івано-Фр., заочно навчався у Львів. політехн. ін-ті. Вже на той час мав зв'язок із рай. референтом ОУН на псевдо Бистрий. 1948, дотримуючись сув. конспірації, разом із однодумцями М. і В. Площаками, Р. Костюком, М. Замулинською створив ОПВУ, яка мала на меті б-бу за незалежність України, об'єднавши для цього всі верстви населення. Спиралися на положення Конституції СРСР про право виходу кожної республіки з союзу. Після припинення збройної б-би УПА орг-ція почала діяти самостійно (1955). Прийняли програму й статут, яку запропонував Б. Тимків.

4.12.1958 Г. заарешт. й допитувано 12 кадебістами. В тюрмі вирішив взяти на себе авторство програмових документів партії. 10.03.1959 на закритому засіданні Івано-Фр. обл. суду звинув. за ст. 54 ч. 1а і 11 КК УРСР і засуджено на 10 р. таборів сув. режиму. Карався в штрафному таборі Озерлагу Іркутської обл. Там зустрівся з повстанцями М. Симчичем, о. З. Карасем, П. Дужим, доктором В. Горбовим. Згодом переведено в тайшетські табори (№ 11, 7, 1). Брав участь у різних заходах і акціях протесту ув'язнених. Закінчував термін у таб. ЖХ-385/17 у Мордовії, шив роб. рукавиці. Спілкувався з Г. і Є. Пришляками, Є. Польовим, М. Сорокою, Д. Шумуком, М. Горинем. М. Горинь подавав протестні заяви до нач. табору, до міністра ЗС УРСР Д. Білокосова щодо знущань над політв'язнем Г. і його матір'ю. За 3 роки до кінця терміну разом із І. Кічаком Г. привозили до Ів.-Фр. «на розмови», вони категорично відмов. від співпраці з КДБ.

1968 звільнено, повернувся в П'ядики, доглядав хвору матір. Періодично викликали до КДБ. Працював у Печеніжині на цегельному заводі, у Коломиї — в побуткомбінаті майстром буд. робіт, їздив за договорами на буд. роботи на Миколаївщину.

1989 організував у рідному селі П'ядики осередок УГС, т. р. Г. було обрано головою Коломийської район. УГС. Один із засновників Коломийської станиці братства ОУН — УПА (його перший голова) (1991), Коломийської орг-ції «Меморіал», організував розкопки жертв комуністичних репресій на Коломийщині та Косівщині. Член Всеукр. т-ва політв'язнів і репресованих.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Мардарович І.* Голос пам'яті // Вісник Коломиї. — 1994. — Ч. 63. — 10 листопада;

Мардарович І. П'ядицька організація ОПВУ // Вісник Коломиї. — 1994. — Ч. 77. — 28 грудня;

Ткачук Я. Буревії: Книга пам'яті. — Л.: Сполом, 2004. — 368 с.;

Овсієнко В. Ґерманюк Богдан Васильович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 205–207;

Гриньків Д. ОПВУ — перша ластівка опору 60-х років // Вільний голос. — 2008. — Вересень; 2009. — Січень-лютий.

ГЕРМАНЮК Степан Г. (нар. 15.08. 1934) — баптист, рел. діяч, колишній в'язень сумління (1973–80). Заарешт. 9.05.1983 у Ворошиловграді й засудж. на 3 р. позбавлення волі за реліг. д-сть.

ГЕРЧАК Григорій Андрійович (нар. 10.12.1931, с. Солоне Заліщицького р-ну Терноп. обл.) — художник, музикант. Учасник укр. нац.-визв. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1952–77).

Навчався в польс. і рад. школах, вчився на коваля, годинникаря. 1946 із кількома підлітками та юнаками створив групу «опришків», яка мстилася окупантам укр. землі, маючи зброю. Повстанці порадили їм діяти тільки за вказівками підпілля УПА: Г. виконував їхні доручення, вів розвідку, їздив на схід по медикаменти. Неодноразово виривався з рук енкаведистів. 1948 примусово відправлено до школи ФЗН в м. Чистяково на Донбасі, 1949 звідти втік, переховувався, продовжив співпрацю з підпіллям. 1950 на заклики влади і за наказом підпілля легалізувався, працював трактористом в МТС. 1951 прийшов у боївку «Мирона», брав участь у збройних сутичках. 1952 відійшов від підпілля, переховувався в друзів на Кавказі, в Молдавії, готувався до втечі через кордон Румунії. 2.12.1952 на нього вийшли нові «підпільники», які виявилися провокаторами. Витримав жорстокі допити в Терноп. тюрмі, але нікого не видав.

26.02.1953 Військовий трибунал Прикарп. округу за ст. 54 ч. 1-А, пп. 8, 11 КК УРСР виніс йому смертний вирок. Уночі з 4 на 5.03 його вивезли в розстрільну камеру, двічі імітували розстріл, перевезли на Бригідки до Львова (7 міс. і 10 діб пробув у камері смертників). Вирок було змінено на 25 р. ув'язнення. Карався в таборах Воркути, Комі. Був учасником повстання 1955 на 4-й шахті з вимогою звільнити неповнолітніх, жінок, інвалідів, пом'якшити режим та умови праці. Як активіста було відправлено на 40-ву шахту, звідти — у 308-й штраф. табір Озерлагу (Іркутська обл.). З 1956 карався на 26-му лагпункті у Вихорівці, потім як «відмовника від праці» перевели в Тайшет у 601-й табір, там потоваришував із М. Сорокою. До 1961 працював у таборі в Чуні, на деревообробному комбінаті. З 1961 — в мордов. таборах Дубровлагу, у Явасі (11-й табір) познайомився з лікарем В. Кархутом, митрополитом Й. Сліпим; 5 р. провів на камерному режимі в 10-му таб. Там мав єдине за 25 р. побачення з мамою. Потім, з 28.11.1966 — на суворому режимі в 17-му і 19-му таборах. Спілкувався там із шістдесятниками, брав уроки малювання в О. Заливахи. Попри заборони та вилучення, вирізав екслібриси, малював, закінчив СШ. У липні 1972 етаповано на Урал, у пермські табори. Спілкувався з Є. Сверстюком, В. Марченком, І. Калинцем, С. Ґлузманом, Ар'є Вудкою, малював портрети політв'язнів (збереглося 26 портретів і близько 70 екслібрисів). Влітку 1974 брав акт. участь у місячному страйку політкаторжан, влаштованому проти свавілля табірної адміністрації. За участь у таких акціях неодноразово карався внутр. табірною тюрмою, зазнавав фіз. знущань, внаслідок чого тяжко захворів на серце (по-

при всі свої протести, задовільної лікарської допомоги не отримував). 20.05.1977 спрямував заяву ген. прокуророві СРСР з вимогою дозволити представникам Міжн. Червоного Хреста відвідати політтабори СРСР.

2.12.1977 тяжкого хворого звільнено з табору № 36 по закінченні терміну покарання (загалом за 25 р. обійшов 31 табір). Поїхав до С. Шабатури, яка відбувала заслання в м. Макушино Курганської обл., відтак у Київ, де зустрічався з Н. Світличною, М. Коцюбинською, Б. Антоненком-Давидовичем. Поселився в Умані в помешканні Б. Чорномаза, який свого часу (1975) вивіз на волю значну частину робіт Г. Познайомився з Н. Суровцовою. Після кількамісячних пошуків роботи прийнято наладчиком верстатів, потім художником-оформлювачем. 1979 після одруження жив у Києві, працював художником в училищі. З кобзарем і лірником М. Будником майстрував ліри. До Г. надходили з таборів документи політв'язнів, які він передавав за кордон. Наприкінці 80-х відвідував УКК. КДБ безуспішно вимагав від нього покаяння, чинив проти нього провокації, погрожував убивством. Адмін. нагляд тривав за ним аж до вимушеного виїзду в Канаду в серпні 1988. Працював там вантажником. Уряд Канади надав Г. пенсію й житло. Спроба 1992 отримати укр. громадянство була невдалою, бо на час проголошення незалежності він перебував за кордоном. Мусив повернутися до Канади.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Кузьмович О.* «Ті останки, що не зуміли вмерти» // Свобода. — 1988. — 27 жовтня;

Дубас М. Метелики Григорія Герчака // Воля і Батьківщина. — 1996. — № 4. — С. 99–103;

Гасюк Я. Гриць Герчак і ГУЛАГ // Воля і Батьківщина. — 1996. — № 4. — С. 103–105;

Дубас М. Метелики Григорія Герчака. Слово мовчання. Про зустрічі й події та прочитане і побачене // Л.: НВФ «Українські технології», 2002. — С. 101–103;

Плачинда С. Все життя боровсь за Україну // Столиця. — 2003. — № 28, № 29. — 11, 18 липня;

Овсієнко В. Герчак Григорій Андрійович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 131–134.

«ГІДНІСТЬ» — вид. Волинської орг-ції Соціал-дем. парт. України. Неформ газ. вих. в Луцьку 1990. Відомо 2 вип. Ред. І. Сидорук. Містила програм. парт. док-ти, місц. інформ., дописи істор. та пед. тематики.

ГІРНИК Олекса Миколайович (нар. 27.03.1912, м. Богородчани Івано-Фр. обл. — пом. 21.01.1978, м. Канів Черкас. обл.) — учасник укр. нац.-визв. руху. Політв'язень польської тюрми й рад. концтаборів (1937–39, 1939–48). Вчинив самоспалення на Чернечій Горі на знак протесту проти колоніального становища України.

По закінченні польської школи й Станиславівської укр. гімназії працював у патріотичній орг-ції «Сокіл», очолював молодіжний Пласт у Богородчанах. Готувався до вступу на філософ. ф-т, але мав призов до Війська польського.

У березні 1937 трибунал Жечі Посполитої присудив Г. 5 р. і 3 місяці ув'язнення «за зраду Ойчизне». Сидів у Львів. тюрмі Бригідки, в острогах Кракова, Тарнова, в Березі Картузькій.

У вересні 1939, під час нім.-польської війни, втік із в'язниці, у м. Стрий його схопили енкаведисти. На допитах не давав свідчень і нікого не видав із підпілля, його переведено до слідчої частини НКВС. Житомир. обл. Суд засудив Г. «за зраду батьківщини» за ст. 54-10 ч. 1 КК УРСР на 8 р. позбавлення волі у віддалених таборах

СРСР та позбавлення виборчих прав після відбуття кари на 5 р. (ст.ст. 29-1 і 30 КК). Карався на Уралі. Пиляв ліс у тайзі, працював у кар'єрах, на підземному заводі. Неодноразово сидів у карцерах. У 1943 відмовився йти офіцером у польську армію, яка формувалася на території СРСР.

1948 звільнено. Працював у Станиславові (Ів.-Ф.) копачем на цегельні. 1953 перебрався в м. Калуш Львів. обл. до опального греко-катол. священика М. Петраша, брата дружини. Гостро реагував на сусп.-політ. події, бував на Чернечій Горі, де особливо відчував бездержавність своєї Вітчизни. Захоплювався самвидавом, привозив зі Львова праці І. Дзюби, М. Брайчевського, В. Мороза, вбачав у правозахисному русі, в УГГ продовження змагань УПА. Писав від руки листівки, спрямовані проти рос. окупації й русифікації, цитував Т. Шевченка.

20.01.1978, відвідавши в Києві Святу Софію й Києво-Печерську Лавру, поїхав проти ночі до Канева, в переддень Дня Соборності. З Чернечої Гори пустив на вітер близько 1000 своїх листівок, залишив прощальну духівницю, де висловив свій протест проти окупаційного режиму в Україні, й вчинив самоспалення, обливши себе бензином.

22.05.1991 на місці чину побував Патріарх Мстислав (Скрипник), сказавши, що Г. усього себе віддав Україні, а Чернеча Гора бачилася йому найпотужнішим вогнищем укр. нац. духу, й він приніс сюди полум'я свого серця.

22.01.1993 у м. Калуші іменем Г. названо вулицю, на будинку, де він мешкав, встановлено меморіальну дошку з барельєфом, у школі в Богородчанах обладнано кімнату-музей О. Гірника, а на місці чину в Каневі стоїть гранітна брила.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Іщенко М.* Спалився Гірник Олекса з Калуша // Літ. Україна. — 1992. — 20 лютого;

Тарахан-Береза З. Самоспалення в ім'я відродження України // Дзвін — 1995. — С. 127–128;

Крайній І. Політичне самоспалення: Український варіант // Україна молода. — 1999. — 20 січня;

Сом М. Людина себе спалила // Вечірній Київ. — 1999. — 28 липня;

Іщенко М. Є. Самоспалення Олекси Гірника в контексті дисидентського руху 60–70-х років // Історія України: Маловідомі імена, події, факти. — К., 1999. — Вип. 7. — С. 317–322;

Коваленко В. Навіки став смолоскипом // Укр. слово. — 2000. — 6–12 квітня;

Сом М. Людина-смолоскип // Літ. Україна. — 2003. — 20 березня;

«...Бо дух борця ніколи не згорить» (Інтерв'ю Л. Хмельовського з сином О. Гірника Євгеном // Свобода. — 2004. — 12 березня;

Гнаткевич Ю. Хто такий О. Гірник та задля чого він віддав своє життя // Збірник «Духовна велич України». — К.: Просвіта, 2004. — С. 66–68;

Іщенко М. Спалився за Україну. Художньо-біографічна повість — К.: Просвіта, 2004. — 128 с.;

Овсієнко В., Гірник Є. Гірник Олекса Миколайович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 138–142.

«ГЛАСНОСТЬ» — інформ. бюлетень. Вих. у Москві як самвид. з 1987 рос. м. Гол. ред. С. Грігорьянц. Ред. Д. Волчєк, Т. Грігорьянц, Н. Лісовская та ін. Інформ. про боротьбу в таборах В. Стуса, О. Тихого, В. Марченка, П. Кампова, Е. Крицького ін. Публ. інформ. про персоналії Л. Лук'яненка, І. Кандиби, М. Горбаля, В. Калиниченка, П. Рубана, М. Гориня, Г. Приходька, В. Рафальського та ін. із зазначенням місця ув'язнення чи спецпсихклініки. Ознайомлював із листами, зверненнями та ред. відозвою В. Чорновола, представленими «Українським вісником», зокрема з приводу відновлення виходу в світ, анонсував мат-ли часопису. Розглядав конфесійні проблеми, наводив факти нищення церков та переслідування віруючих і священиків в Україні. Містив огляди публ. «Хроніки Католицької Церкви на Україні», статтю В. Шевченка з проблем УГКЦ, заяву Львівської групи «За встановлення довіри між Сх. і Зах.» до 70-річчя жовтневого перевороту та текст листівки студ. групи «Перебу-

дова» з Києва. Мартиролог бюлетеня містив дописи П. Айрікяна на смерть В. Стуса; С. Хмари та Г. Алтуняна пам'яті А. Марченка; С. Григорьянца про В. Некрасова. Передруки — Center for Democracy (Н.Й., США), «Русская мысль» (Париж, Франція) та ін.

ГНАТЕНКО Валерій (нар. 1947, м. Рені Одес. обл. — пом. 30.04.1987, м. Львів) — художник. Учасник укр. правозах. руху.

1970 закінчив Одеське художнє училище і вступив до Львівського держ. ін-ту прикладного та декоративного мистецтва, звідки за вказівкою КДБ його було виключено. Йому інкрим. участь у протестній акції на Янівському цвинтарі проти нищення могил Укр. січових стрільців. Г. був одружений зі С. Гулик, активним учасником правозах. руху, яка виготовляла й розповсюджувала самвидав.

Як реставратор станкового живопису Г. брав участь у реставрації багатьох історико-художніх пам'яток: відновлював церкви св. Юра та Чесного Хреста у Дрогобичі, іконостас Успенської церкви у Львові, живопис Острозького та Ужгородського замків. Г. довгі роки сильно хворів, мав запрошення на лікування до Г'юстонського медичного центру у США, але виїхати йому не дозволили. Помер у Львові.

ГНАТЮК Іван Федорович (нар. 27.07.1929, с. Дзвянячі Вишневецького р-ну Терноп. обл. — пом. 5.06.2005, м. Борислав Львів. обл.) — поет. Учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1949–56).

1948 по закінченні 5-річної СШ вступив до Крем'янецького педучилища.

На поч. 2-го курсу навч. заарешт. і 20.04.1949 засудж. за участь в ОУН і УПА на 25 р. ув'язнення. Покарання відбував на Колимі.

6.02.1956 звільнено за станом здоров'я. Повернувшись в Україну, постійно перебував під наглядом КДБ. Тривалі роки боровся з тяжкою недугою. Займався літ. працею.

1965, скориставшись із т. зв. «хрущовської відлиги» видав першу кн. віршів «Паговіння», 1966 другу — «Калина», за яку 1967 Г. прийнято до СПУ. Незабаром цю книгу було засудж. за «націоналіст. спрямування» на одному з засідань ЦК Комсомолу України. 1972 за гнівну скаргу до Управління захисту автор. прав на свавільне редагув. його нової кн. «Життя» (вид-во «Каменяр») Г. було приречено на кількарічне вимушене мовчання й шельмування з боку рад. літ. критики. Гол. мотиви його творів — переживання за чистоту людської душі, утвердження справедливості, любові до рідної землі, чесна творча праця. Його спогади свідчать про незламність духу укр. народу. Пройшовши крізь тортури сталін. таборів, допити й карцери, поет залишився непохитним і безкомпромісним. 2000 Г. за книгу «Стежки-дороги» одержав Національну премію ім. Т. Шевченка.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Паговіння (1968), Калина (1966), Повнява (1968), Жага (1970), Барельєфи пам'яті (1977), Дорога (1979), Чорнозем (1981), Турбота (1983), Осіння блискавка (1986), Благосло-

венний світ (1987), Дім і час (1989), Нове літочислення (1990), Правда-мста (1994), Благословляла мати на дорогу (1994);

Стежки-дороги: Спогади // Сучасність. — 1995. — Ч. 7–8. — С. 175–184, Ч. 9. — С. 116–128, Ч. 10. — С. 120–128, Ч. 11. — С. 149–167, Ч. 12. — С. 151–162, 1966. — Ч. 2. — С. 142–160;

Вибрані вірші та поеми (1995), Стежки та дороги. Спомини (1998);

Бездоріжжя: Спомини. — Х.: Майдан, 2002. — 239 с.,

Меч Архистратига. — Х.: Майдан, 2000. — 111 с.,

Свіжими слідами: Спомини. — Х.: Майдан, 2004. — 132 с.

Література: *Сверстюк Є.* Твоя міра правди. Про спогади І. Гнатюка // Сучасність. — 2001. — Ч. 5. — С. 99–104.

ГНОТ Володимир Остапович (нар. 1923, с. Бірки Львів. обл.) — робітник. Учасник укр. руху опору. Член УНК. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1961–72).

Освіта — 7 класів. Працював слюсарем в електромеханічних майстернях у Львові. Залучив до організації кількох осіб. Заарешт. за участь в УНК 20.07.1961. До кінця серпня відмовлявся говорити по справі. Засудж. Львів. обл. судом 26.01.1962 за ст.ст. 56 ч. І і 64 КК УРСР на смертну кару з конфіскацією майна. За касаційною скаргою до Верховного Суду УРСР вищу міру покарання замінено на 15 р. таборів. Пленум Верховного Суду України від 22.10.1993 перекваліфікував дії Г., не знайшовши в справі даних, що підсудний займався антирадянською діяльністю, й через те відвів йому 10 р. за ст.ст. 222 ч. 1 і 17, 94 КК УРСР.

1972 після відбуття терміну покарання Г. звільнено.

ГОГУСЬ Євген Павлович (нар. 12.06.1925, с. Бенев Золотниківського р-ну Терноп. обл.) — фотограф. Учасник укр. руху опору. Член УНП. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1962–1977).

Освіта — 4 класи. Його вивезено на роботу до Німеччини. За участь у дивізії «Галичина» (потрапив у полон) перебував на спецпоселенні з 1945 по 1952. Згодом проживав у с. Золотники того самого району, працював фотографом Золотниківського сільського споживчого товариства. Створив навколо себе групу людей, які в 1961–1962 планували утворити організацію, що мала б боротися за встановлення самостійності України, в момент політичної кризи (чи війни) перебрати владу в окрузі в свої руки. Ця група назвала себе УНП. Заарешт. 1.06.1962. Терноп. обл. суд засудив його 26.07.1962 за ст.ст. 56 ч. 1 та 64 КК УРСР із застосуванням санкції ст. 56 ч. 1 КК УРСР за обома статтями до розстрілу. За касаційною скаргою Г. до ВС УРСР вирок було зменшено до 15 р. таборів посиленого режиму. Після звільнення мешкав у с. Золотники Терноп. обл.

ГОЛОБОРОДЬКО Василь Іванович (нар. 7.04.1945, с. Адріанопіль Перевальського р-ну Луган. обл.) — поет. Учасник руху шістдесятництва. Лауреат літ. премії ім. В. Симоненка (1988), Національної премії України ім. Т. Шевченка (1994).

1963 по закінченні СШ працював на шахті. Писав поезії, які т. р. почали публікуватися в газ. «ЛУ», журн. «Дніпро». Навч. 1964–65 в Київ. і 1966–67 — в Донец. ун-тах. Став одним із найпомітніших поетів течії «шістдесятників»: першу добірку поезій «Золоті глечики груш» (журн. «Жовтень», № 12, 1965) було сприйнято укр. інтелігенцією як неординарну подію. 1967 відрах. з ун-ту за намір організувати колект. читання праці І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?». Після того два роки служив у війську у будівельних загонах. За

вказівкою ЦК КПУ твори Г. було не рекомендовано друкувати. 1968, попри позитивні відгуки літературозн. І. Дзюби, В. П'янова й ін., було накладено вето на видавання 1-ої зб. Г. «Летюче віконце» за «нечітке ставлення автора до рад. світогляду». Тоді в самвидаві почали поширюватися чотири зб. автора, які згодом (1970) оприлюднило за кордоном вид-во «Смолоскип» під первинною назвою. 1969 творчість Г., В. Стуса, Є. Гуцала, І. Калинця та ін. гостро критикувались на пленумі СПУ за «аполітичність, творчу незрілість і формалізм». Після армії Г. потрапив у «добровільне заслання» до рідного с. Адріанополя, де працював на шахті та у радгоспі на різних роботах. Надалі займ. літ. працею, тривалий час не друкувався.

Лише через 20 років з'явилися його збірки «Зелен день» (1988), «Ікар на метеликових крилах» (1990), «Калина об Різдві» (1992), «Слова у вишиваних сорочках» (1999), які засвідчили невичерпний творч. потенціал автора. Йому притаманні м'який ліризм, одухотворення об'єктів зображення, тонке володіння засобами нар. міфопоетичної образності. Окремі твори Г. перекладено багатьма мовами світу. Працює над дослідженням укр. фольклору (зокрема — казок).

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Летюче віконце. Поезії / Передм. П. Голубенка. — Пар.–Балт.: Смолоскип, ПУДФ, 1970. — 236 с.;

Зелен день. — К.: Рад. письменник, 1988. — 174 с.;

Посівальником через усе життя (Поет про себе) // Поезія'88. — К.: Рад. письменник, 1988. — Вип. 2. — С. 54–59;

Ікар на метеликових крилах. — К.: Молодь, 1990. — 160 с.;

Dia Verde / Перекл. поезій В. Голобородька на порт. В. Вовк. — Ріо-де-Жанейро, 1991;

Калина об Різдві. — К.: Укр. письменник, 1992. — 207 с.;

Слова у вишиваних сорочках. — К.: Укр. письменник, 1999. — 110 с.;

Українські птахи в українському краєвиді. — Х.: Акта, 2002. — 182 с.;

Соловейку, сватку, сватку... — Лг.: Летючий корабель, 202. — 84 с.;

Посівальник. — Лг.: Альма-Матер, 2002. — 79 с.;

Дохла кішка. — Д.: OST, 2004. — 48 с.;

Летюче віконце. — К.: Укр. письменник, 2005. — 463 с.;

Ми йдемо. — К.–Рівне: Планета-Друк, 2005. — 1056 с.

Література: *П'янов В.* В. Голобородько // Дніпро. — 1964. — Ч. 7;

Дзюба І. У дивосвіті рідної хати: Кілька слів про поета, який щойно починається // Дніпро. — 1965. — № 5;

Василь Голобородько // Смолоскип. — 1967. — Ч. 1. — С. 9–13;

Ільницький М. Барви і тони поетичного слова. — К., 1967;

Антонович М. Національні мотиви в поезії В. Голобородька // Symbolae in honorem Volodymyr Janiv. — Мюн., 1983;

Дзюба І. Течія перегачена, але не зупинена (Про творчість В. Голобородька) // Літ. Україна. — 1988. — № 48;

Пелех У. В. Голобородько — поет, що бачить «багато в малому, безмірне в обмеженому, фантастичне у звичайному // *Пелех У.* Від розстріляного до замученого відродження. — Тор.: Фундація Гуменюків, 1988. — С. 172–180;

Никанорова О. Свято буття (Про творчість В. Голобородька) // Поезія'89. — К.: Рад. письменник, 1989. — Вип. 1. — С. 202–210;

Информация (Донецького обкому КПУ про В. Голобородька, 30.01.1967) // *А. Русначенко.* Національно-визвольний рух в Україні: 1950–1990. — С. 466–467;

Кузьменко О. Символіка образу коня у творчості В. Голобородька // Актуальні проблеми української літератури і фольклору. — Д., 1999. — Вип. 5. — С. 154–170;

Про що мовчання Василя Голобородька? Розмова з поетом, якому ніби на роду написано бути в ізоляції (Інтерв'ю О. Логвиненко з В. Голобородьком) // Літ. Україна. — 1999. — 28 жовтня;

Шаган О. Від страху до фобії? Поезія і антипоезія В. Голобородька // Літ. плюс. — К., 2001. — Ч. 2;

Пастух Т. Гра як форма поетичного буття: На матеріалі поезії В. Голобородька «Дзвінкі конвалії» // Дивослово. — 2002. — № 6;

Неживий О. Поетичний храм В. Голобородька // Літ. Україна. — 2002. — 13 червня;

Дмитренко Ю. Орнітоморфні символи в поезії В. Голобородька // Слово і час. — К., 2002. — № 7;

Дударенко Л. Міфологомний концепт лірики В. Голобородька // Дивослово. — К., 2002. — № 9;

Дмитренко Ю. Символіка птаха у поезії В. Голобородька // Студентський альманах. — К.: ВПЦ «Київський університет», 2003. — Вип. 1. — С. 186–194;

Кузьменко О. Поетична збірка В. Голобородька // Сучасність. — 2003. — Ч. 6. — С. 152–154;

Маленький І. Український «птахо-нарід» у краєвиді птахолова В. Голобородька // Книжник-Review. — 2003. — № 18;

Шутенко Ю. Поетичний світ В. Голобородька // Дивослово. — 2004. — № 11;

Кузьменко О. Поетика В. Голобородька: Монографія. — Д.: Донецьке відділення НТШ, 2005. — 195 с.;

П'янов В. Правда серця // Київ. — 2005. — № 1;

Пастух Т. Рухомий храм нечуваного віросповідання // Дзвін. — 2005. — № 4;

Дзюба І. М. З криниці літ: У 3 томах. — К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2006. — Т. 1. — С. 458–471;

Вертій О. «Образ душі народу...»: Національна картина світу В. Голобородька // Слово і час. — 2007. — № 7;

Либа І. Метафора В. Голобородька в перекладах англійською мовою. — Лг.: Знання, 2007. — 75 с.;

Шатенко Ю. Фольклорна традиція та авторське «Я»: Поезія В. Голобородька. Монографія. — К.: Наукова думка, 2007. — 356 с.

«ГОЛОС» — інформ. бюлетень групи київ. депутатів, інформ. бюлетень респ. депутатського клубу України, інформ. бюлетень оргк-ту Української дем. парт. Неформ. газ. вих. у Києві 1989–1990 укр. та рос. м. двічі на міс. Ред. В. Яворівський, В. Солопенко. До складу ред. входили В. Грищук, С. Конєв, В. Черняк, Ю. Щербак, А. Жалко-Титаренко, С. Синякова, О. Коваленко. Висвітлювала діяльність депутатів від України у ВР СРСР, законодавчу роботу ВР, виборчу боротьбу в Україні. Публ. док-ти РДК, НРУ, УГС-УРП, ДемПУ, інформ. про сусп.-політ. події Латвії, Литви, Грузії, Вірменії, Азербайджану, Росії. Містила істор.-просв. та екол. мат-ли, дискусії з офіційними вид., спогади П. Григоренка, інтерв'ю з В. Чорноволом, М. Горинем, Г. Сангайлсом, М. Поровським, С. Головатим та ін. Авторами статей та дописів були В. Чорновіл, В. Яворівський, С. Хмара, Л. Лук'яненко, І. Юхновський, В. Філенко, Д. Павличко, Л. Скорик, П. Мовчан, Л. Танюк, О. Лавринович, З. Бжезинський, члени ред. та ін. Несла ідею демократизації, парламентаризму держави та суспільства.

ГОЛОС АМЕРИКИ (VOICE OF AMERICA, VOA) — американська державна радіостанція, яка транслювала свої програми по всьому світу, і в тому числі, укр. мовою.

Голос Америки (ГА) почав працювати 1942, спершу транслюючи свої програми німецькою мовою в боротьбі з нацистською пропагандою, а згодом — також сорока мовами європейських країн під німецькою окупацією та інших. Після II Світової війни ГА найбільше уваги приділяв боротьбі з комуністичними впливами в країнах під рад. окупацією й у країнах третього світу. У лютому 1947 ГА почав передавати свої програми російською мовою, а 12.12.1949 було створено Українську Секцію (УС). З 1954 ГА транслював укр. програми на територію України й на інші частини СРСР, де мешкали українці.

ГА ставив собі за мету інформувати країни світу про демократію й амер. спосіб життя. 1950 рад. влада почала заглушувати передачі ГА й лише 20–30 % передач доходило до слухачів народів СРСР. 1987 у час перебудови глушіння передач ГА призупинилося.

УС ГА передавала інформацію про амер. культ. й гром. життя, про зовнішню політику США й про події у світі, а також докладні репортажі про укр. культурне й громадське життя в США. Наприкінці 1960-х УС ГА почала передавати також деякі твори укр. самвидаву, які мали культурницький характер. Рідше до передачі потрапляла інформа-

ція політичного характеру, що порушувало питання незалежності України.

Директорами УС ГА у різний час були Н. Григоріїв, В. Кедровський, Є. Зелевська, М. Терпак, О. Драган, М. Француженко, В. Біляїв. В УС ГА працювали співробітники «Смолоскипа» Ю. Саєвич, М. Гарасовська, П. Фединський, Я. Бігун.

З 1992 укр. передачі ГА транслювалися на радіохвилях України.

«ГОЛОС ВІДРОДЖЕННЯ» — вид. УГС–УРП. Неформ. газ. вих. у Києві 1989–1990 раз на міс. До складу ред. входили В. Чорновіл, О. Шевченко, О. Сергієнко, С. Рябошапка, Л. Лохвицька, Л. Мілявський. Відп. за вип. С. Набока. Публ. статті, дописи та аналітичні огляди В. Чорновола, С. Хмари, Л. Лук'яненка, О. Шевченка, Є. Пронюка, М. Гориня, М. Деркача, С. Набоки, М. Горбаля, Д. Корчинського та ін., інтерв'ю з П. Розумним, М. Плав'юком, Б. Федораком. Містила програм. парт. докти, звернення, заяви УГС-УРП, повідомлення про сусп.-політ. події в Україні, Литві, Латвії, Естонії, Росії, Молдові, істор.-просв. розвідки. Особливу увагу приділено фіксації та реагуванню на порушення прав людини в Україні й за її межами. Спецвип. було присвячено пам'яті В. Стуса, О. Тихого та Ю. Литвина. Склад ред. та авторський колектив зумовили високу якість вміщених мат-лів та дієвість впливу на формування політ. поглядів читачів.

«ГОЛОС КАРПАТ» — прикарпатський регіональний вісн. Карпатського зонального відділення НРУ, Дрогобицького об'єднаного відділення НРУ. Неформ. газ. вих. в Бориславі 1989–1991 один-два рази на міс. До складу ред. входили В. Бурлаков, М. Бучацький, Л. Дадацька, Р. Копись, В. Тересь, І. Юринець, І. Швед. Вела хроніку місц. сусп.-політ. подій. Публ. істор.-патр., духовні мат-ли.

«ГОЛОС МАРМАРОЩИНИ» — неформ. газ. Рахівської територіальної орг-ції НРУ. Вийшла у с. Великий Бичків 1990. Ред. В. Піпаш.

«ГОЛОС НАРОДУ» — неформ. газ. Волинської орг-ції УНДП. Вийшла у Луцьку 1990. Ред. О. Пінчук. Містила місц. політ. хроніку, мат-ли соціального спрямування, істор.-патр. розвідки, конфесійну інформ., поезії авторів з краю.

«ГОЛОС ПЕЧЕРСЬКА» — вид. Печерської р-ної орг-ції РУХу. Неформ. газ. вийшла в Києві 1991. Ред. В. Бурбела, Е. Добжанський, О. Климанов, Г. Коваленко, В. Мельник. Ознайомлювала з політ. діяльністю райради, районної орг-ції НРУ, містила виборчі агітаційні мат-ли С. Хмари, істор.-фольклорист. дописи, сатиру, мала поет. сторінку.

«ГОЛОС ТАВРІЇ» — вісн. Херсонської крайової орг-ції НРУ. Як неформ. газ. вих. 1990–1991 раз на міс. Вип. готували Т. Семен, О. Синьковська. Ред. А. Дикий. Містила місц. сусп.-політ. хроніку, аналітичні статті, екол. мат-ли.

«ГОЛУБЬ МАСИСА» — вид. Кримського вірменського т-ва культ. «Луйс». Неформ. газ. вих. у Сімферополі 1990–1991 двічі на міс. вірменською та рос. м. Ред. С. Оганесян, В. Хачапурян.

ГОМЗА Ярослав (нар. 1927, с. Монастирець Стрийського р-ну Львів. обл.) — педагог, публіцист. Учасник укр. нац.-визв. руху. Член редколегії самвидавних журн. «Пороги» (1988–90), «Каяла» (1990). Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1945–55). Член УГС (1989), УРП (1990), сенату ОУН(м).

1942, ще до закінчення СШ, було вивезено разом із батьком на примусові роботи до Німеччини, працював у Померанії. Налагодив контакти з укр. орг-ціями «Укр. нац. об'єднання» та «Укр. громада».

Після повернення до України, у квітні 1945, заарешт. контррозвідкою НКВС «Смерш» і засудж. військовим трибуналом на 10 р. позбавл. волі і 5 р. обмеження прав. Покарання відбував у Сиблагу (пос. Антибес) і Степлагу (Кенгір і Джезканган).

1955 звільнено. Поїхав у Донец. обл., поселився в с. Очеретина. Працював робітником. 1968 закінч. СШ, 1969 — київські курси нім. мови. 1970–74 навч. на нім. відділенні філол. ф-ту Донец. ун-ту. Вже від 1972 працював учителем нім., укр. мов та укр. літ-ри в Очеретин. СШ. Тривалий час перебував під пильним наглядом КДБ, зазнавав переслідувань. До 1990 час від часу викликано на допити, отримував попередження. Г. — член УГС, з 1989 був одним із співзасновників осередку Спілки на Донеччині, (згодом УГС–УРП). Долучився до створення місцевих осередків НРУ, Т-ва укр. мови ім. Т. Шевченка, став головою місцевого осередка ОУН(м). 22.01.1989, у День Злуки ЗУНР і УНР, місцевий осередок УГС за участю Г. провів мітинг під синьо-жовтими прапорами біля пам'ятника Шевченкові в Донецьку. 1990, за загальної підтримки Донецького відділення УГС–УРП, видавав літ.-мист. та гром.-політ. ж. «Каяла». 1988–90 був членом редколегії самвидав. журн. «Пороги», автор численних публікацій у пресі.

«ГОМІН» — вид. Городищенської р-ної орг-ції НРУ та осередків УРП і ДПУ. Неформ. газ. вих. 1990 раз на міс. Ред. Л. Гетненко. Порушувала соціальні та екол. проблеми краю, містила місц. сусп.-політ. хроніку. Публ. парт. док-ти, істор.-мемор. матли, статті В. Яворівського, С. Конєва, С. Плачинди, поезії Т. Шевченка, В. Симоненка.

«ГОМІН» — вид. Кременчуцької міськ. орг-ції НРУ. Неформ газ. вих. 1990 раз на міс. Ред. М. Хруцький, М. Бідна, Я. Бурківський, І. Дума.

«ГОМІН» — вид. НРУ. Неформ. газ. вийшла в Каневі 1990. Ред. Б. Петренко, Л. Норольський.

«ГОМІН» — вид. Полтавського т-ва «Рідне слово» та міськ. орг-ції НРУ. Неформ. газ. вих. 1990 раз на два міс. Ред. Г. Киященко, М. Кульчинський, О. Ковалевич, Г. Дениско.

«ГОМІН» — укр. нар. фольк.-етногр. хор у Києві.

1969 Г. народився на схилах Дніпра у Києві. Перші ентузіасти збиралися біля садиби-музею І. Гончара, який надав «Гомону» перші строї (автентичний нац. одяг). Незмінний керівник і організатор хору Л. Ященко (1969–71 та з 1984) — сподвижник, лауреат Держ. премії ім. Т. Шевченка (1993), науковець, композитор, поет, співак, фольклорист, один із акт. діячів нац.-культ. відродження 1960–90-х.

Учасники хору «Гомін» стали послідовними шанувальниками нар. пісні, звичаїв, брали активну участь у відродженні укр. нар. свят і звичаїв. Спочатку хор нелегально збирався в різних приміщеннях, просто неба, пропагував нар. звичаї, пісні, колядки, щедрівки, веснянки, свято Купала. Тут поширювалися патріотичні настрої, гуртувалася укр. інтелігенція, розповсюджувався самвидав. Хор співав біля пам'ятника Т. Шевченкові, через що учасники колективу зазнавали різних переслідувань. 7.12.1970, після виступу хору на похороні А. Горської, КДБ заборонило колективу збиратись. Партком Спілки композиторів

України (СКУ) виніс сувору догану Ященку й наказав переорієнтувати роботу хору. Але митець відмовився. 28.09.1971 його виключено з лав СКУ за «ідейні помилки, допущені в керівництві хором», а сам хор було зліквідовано т. р. як «націоналістичний».

З 1984 хор Л. Ященка приваблює киян і гостей столиці до київ. парків — люди не тільки слухають, а й приєднуються до гармонійного багатоголосого хору, запам'ятовують мелодії та тексти пісень, знову повертаються до нар. співу. З 1985 репетиції відбувалися в буд. культури «Метробуду» на правах хорового колективу цієї орг-ції. 1988 хор повернув собі назву «Гомін». Хор першим у Києві почав прилюдно виконувати нац. гімн «Ще не вмерла Україна». Учасники колективу були переважно аматорами різного віку й різних професій (вчителі, викладачі, науковці, робітники). Хористи «Гомону» навіть зовнішньо відрізнялися від хористів ін. муз. колективів: жодних сценічних костюмів, тільки справжній нар. одяг — за всіма правилами й з усіма деталями. Репетиції відбувалися двічі на тиждень, виступи, часто просто неба, на громад.-політ. акціях, велелюдних маніфестаціях (у Києві та ін. населен. пунктах) за утвердження української незалежності. Усіх хористів об'єднувала любов до рідної землі, укр. пісні, а також повага до керівника хору Л. Ященка. Хор здобув визнання держави. Репетиції відбувалися в одній з аудиторій Києво-Могилянської Академії та в укр. центрі нар. культури «Музей Івана Гончара». Біля Маріїнського палацу в Києві щонеділі відбувалися «недільні співи».

В організації хору «Гомін» та його виступів важливу роль відігравали І. Гончар, скульптор, Є. Чередниченко, спортсмен, поет, кол. політв'язень, В. Чередниченко, кол. політв'язень, Г. Попович, В. Косовський, поет, кол. політв'язень, О. Косовська, вишивальниця, кол. політв'язень, Т. Цимбал, артистка, кол. політв'язень, А. Горська, художниця, учасниця руху шістдесятництва, В. Чорновіл, журналіст, кол. політв'язень.

Постійними учасниками хору були Л. Орел, етнограф, В. Андрійчук, доктор економічних наук, професор, Г. Вітко, філолог, М. Горошко, канд. хім. наук, Н. Голодна, перекладач, І. Голобуцький, економіст, М. Гудзь, філолог, Алла й Іван Дебелюки, М. Єрмоленко, інженер, Н. Зяблюк, солістка, А. Калоша, диригент, поет, М. Литвин, бандурист, М. Мельник, історик, Н. Обертас, філолог, Н. Поклад, поетеса, Л. Силенко, поетеса, М. Стратілат, художник, Н. Ткаченко, художник, С. Щербак, бандурист, та багато інших.

Про розправу над хором «Гомін» було подано докладну інформацію в самвидавному «Укр. віснику» В. Чорновола (вип. VI, 1971).

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Кагарлицький М.* Слово про Леопольда Ященка // Віра. — 1998. — Ч. 2. — С. 28.

«ГОМІН БУКОВИНИ» — вид. Чернівецької філії УГС. Неформ. газ. вих. 1989–1990 раз на міс. До складу ред. входили М. Когут, І. Кравчук, В. Кузьмін. Відп. за вип. Б. Кравчук. Подавала розгорнуту хроніку політ. подій, звернення, заяви УГС, статті В. Чорновола, Л. Лук'яненка, істор.-мемор., екол.-медичні мат-ли.

«ГОМІН ВОЛІ» — інформ. листок Харківської управи СУМ. Неформ. газ. вийшла 1990. Ред. Л. Бондаренко, В. Бондар, А. Мельник, О. Геращенко. Публ. звернення СУМу, мат-ли про УГС–УРП, хроніку політ. подій в Литві та Азербайджані, розвідку про М. Міхновського.

«ГОМІН НАДРОССЯ» — вид. Білоцерківської крайової орг-ції НРУ. Неформ. газ. вих. 1990 з невизн. періодичн. Ред. М. Демків, Г. Жук, А. Свиридюк, С. Скалозубов, А. Дядюн.

«ГОМІН ПЕРЕБУДОВИ» — часопис укр. націоналістів. Анонімний журн. вих. 1987 як самвид. Відомо 2 вип. Декларував оригінальну концепцію укр. нац. руху. Аналізував сусп.-політ. та економ. аспекти дер-

жавотворення. Розглядав мовні, конфесійні й демографічні проблеми. Містив тематичні істор. розвідки, серію статей з критикою мілітарних авантюр СРСР. Публ. правозахисні мат-ли, зокрема, присвячені діяльності УНФ. Критикував концепцію вид. УГС «Український вісник». Коментував праці В. Чорновола.

ГОНЧАР Іван Макарович (нар. 27.01.1911, с. Лип'янка Златопільського р-ну Кіровоградської обл., нині Шполянського р-ну Черкас. обл.) — пом. 18.06.1993, м. Київ) — скульптор, живописець, етнограф, графік. Учасник укр. нац.-культ. відродження. Член СХУ. Заслужений діяч мистецтв України (з 1960). Лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка (1989). 1990 – Народний художник України.

1927 закінчив Лип'янську семирічну трудову школу. Вступив до Київ. худ.-індустріальної профшколи, навчався живопису, скульптури. 1930 отримав диплом скульптора-декоратора. Жив у домі відомого музикознавця, фольклориста, репресованого у 1938, Максима Короста́ша, вважав його духовним батьком. Там познайомився з музикознавцем, фольклористом Климентієм Квіткою, чоловіком Лесі Українки, та її матір'ю — відомою громадською діячкою й письменницею Оленою Пчілкою, чиї думки про творчість утвердили бажання Г. присвятити себе укр. мистецтву. 1930–31 працював учителем креслення й малювання в школі с. Васильків Шполянського р-ну Черкас. обл. Вступив до Київ. ін-ту агрохімії та ґрунтознавства, продовжуючи працювати над скульптурою й рисунком. 1931–36, навчаючись в ін-ті, працював у Київ. скульптурно-монументальних майстернях. Отримавши одночасно два дипломи — скульптора й агронома, обрав своїм фахом скульптуру. 1936–38 служив у діючій армії, потім мав самостійну працю скульптора в Київ. істор. музеї. 1937 виставив першу самост. роботу — скульптуру «Давид Гурамішвілі» — на республіканській виставці. Під час II Світової війни (до 1946) служив у військах зв'язку. З травня 1945 разом із художниками Центр. групи військ протягом п'яти місяців працював у Віденській Академії мистецтв, де створив чимало скульптур на військову тематику (1992–94 ці роботи демонстровано на виставці «Краса, обпалена війною»).

Починаючи з 60-х, Г. створив живописно-графічні альбоми, у яких було представлено укр. архітектурні пам'ятки й історичні пейзажі, народне вбрання різних регіонів України, зразки нар. мистецтва — вишивання, килимарства, ткацтва й гаптування. Започаткував музей, що став творчою лабораторією як для самого Г., так і для ін. художників. 1962 створив пам'ятник К. Білокур у її рідному с. Богданівні Київ. обл., 1964 — Г. Сковороді в Переяславі-Хмельницькому, П. Грабовському в Тобольську (Росія), де той був похований, 1965 — пам'ятник Т. Шевченку для с. Шешори Івано-Фр. обл. та в м. Яготин Київ. обл. (1972), 1973 — І. Ґонті в с. Готівці Вінн. обл., 1976 — І. Франкові в м. Копичинцях Терноп. обл. та б. ін.

1972 музей за наказом органів влади було закрито як «осередок націоналізму». Г. часто викликали на «профілактичні розмови». 70–80-ті Г. інтенсивно працював у царині малої пластики, здійснював етнографічні дослідження на базі власної колекції та подорожуючи по Україні. Створив велику колекцію живописних пейзажів на теми історії України. 1986–93 брав активну участь у суспільно-політичному житті держави, діяльності періоду «другого укр.

відродження». 4.02.1988 в Києві відбулася перша персональна виставка Г. у виставковому залі СХУ.

Помер у Києві, поховано на Байковому цвинтарі.

У вересні 1993 на основі творчої спадщини І. Гончара та його приватної колекції нар. мистецтва в Києві було засновано державний Музей Івана Гончара. Указом Президента України від 2.12.1999 його перетворено на Укр. центр народної культури «Музей Івана Гончара».

БІЛІОГРАФІЯ

Публікації: Музей душі // Сучасність. — 1989. — Ч. 10. — С. 33–44.

Твори: Альбом: Іван Гончар (Спогади) / Упоряд. І. Пошивайло. — К.: Музей Івана Гончара, 2007. — 576 с.

ГОНЧАР Іван Нестерович (нар. 22.08. 1935, с. Гаврилівка Вишгородського р-ну Київ. обл.) — учитель. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1953–55).

1951 після 7 класів вступив до залізничного училища № 1 в Києві, створив молодіжну орг-цію «Укр. соц.-дем. партію обновленців», яка ставила за мету дем. вибори, б-бу за незалежн. України в справедливому (за визнач. Г.) союзі, виготовляла листівки, в яких звучали заклики до об'єднання й б-би з тогочасною владою, розповсюдж. їх у гром. місцях Києва та приміських селах.

16.02.1953 заарешт. й засудж. Київ. обл. судом за ст.ст. 54-10, 11 КК УРСР на 10 р. позбавлення волі. Покарання відбував у Комі АРСР і в Архангельській обл. Під час «хрущовської відлиги» справу Г. було переглянуто. У травні 1955 звільнено.

Восени т. р. призвано до лав рад. армії, за відмову служити рад. режимові Г. знову було засудж. на 5 р. позбавлення волі, 5 р. заслання і 5 р. обмеження в правах. Знову потрапив до таборів Архангельської обл., через 5 міс. його було повернуто в Лук'янівську тюрму м. Києва, марно намагалися вмовити до служби у війську, запроторено до Київ. ПЛ.

1956 відіслано в рідне село. 1965 Г. розповсюджував самвидав, зокрема працю І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?». 1966–72 навчався на заочн. відділенні істор. ф-ту КДУ. Працював учителем у Поліському р-ні Київ. обл., потім — у рідному селі. 1989 став членом НРУ, очолював первинну орг-цію «Просвіти». В роки незалежності став членом літ. об'єднання «Радосинь».

1991 реабілітовано.

ГОНЧАР Олесь (Олександр) Терентійович (нар. 3.04.1918, с. Суха Кобеляцького р-ну Полтав. обл. — пом. 14.07.1995, м. Київ) — письменник. Учасник Другої світової війни. Член СПУ. Учасник укр. нац.-культ. відродження. Голова правління СПУ (1959–71), секретар правління Спілки письменників СРСР (1959–86), академік АН УРСР (з 1978). Герой Соціалістичної праці (1978), лауреат Державної премії СРСР (1948, 1949, 1982), лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка (1962). Голова

Комітету із Державних премій України ім. Т. Шевченка (1992–95). Герой України (2005, посмертно).

1934–37 навч. у технікумі журналістики ім. Островського у Харкові, по його закінченні працював у ред. комсомольськ. обл. молодіжної газети. Недовгий час вчителював у с. Мануйлівка. У довоєнні роки публікувався у район. і обл. комсомол. газетах та журналах. Перша повість «Стокозове поле» Г. про Голодомор 1933 (відредагована цензурою). 1938 вступив на філол. ф-т Харків. ун-ту. На той час з'явилися в пресі перші новели Г., які приваблювали увагою до цілісних людських х-рів. 1941 з 3-го курсу ун-ту в складі студбату пішов добровольцем на фронт: ціле військ. угруповання (понад 250 тис. солдат) потрапило в оточення ворога, і Г., бувши рік у полоні, брав участь у підп. роботі. Після полону став бійцем мінометної роти, писав на фронті вірші, які публікув. у дивіз. газеті. Восени 1945 демобілізув. з Угорщини і оселився у сестри в Дніпроп., там 1946 закінч. ун-т. Працював асист. кафедри укр. літ-ри. Відтак переїхав до Києва, вступив до аспірантури Ін-ту літ-ри ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. 1946–48 – автор романів «Альпи» і «Голубий Дунай», 1949 — «Злата Прага», які склали трилогію «Прапороносці», удостоєну Держ. премії СРСР. У трилогії поряд із масштабн. відтворенням буднів воїн. кол-ву реаліст. змальовано індивід. неповторні х-ри українців. Осн. творчим здобутком у 50-ті стала дилогія – ром. «Таврія» (1952) і ром. «Перекоп» (1957). 1959 Г. було обр. головою правл. СП України. Усередині 60-х ЦК КПУ зажадав від СП розгромити тв-сть А. Малишка, та Г. не виконав високої вказівки, вперше продемонстрував парт. керівництву власну непокору. 1962 Г. (за ром. «Людина і зброя»), П. Тичина і П. Майборода стали першими лауреатами Шевченків. премії, найвищої нагороди країни. Та все ж влада митця не приручила. В опов. «Двоє в ночі», де йдеться про бесіду О. Довженка зі Сталіним, письменник показав духовну вищість художника над тираном. І це була його громадян. позиція. 1963 це опов. було підготовано до друку в «ЛУ», але його знято зі сторінок газети, лише 1988 вперше побачило світ в «ЛУ» та в г. «Сільські вісті». Подібну долю мало й опов. «Кресафт» (1963). В одному з наст. творів «Тронка» (1963) Г. розвінч. антигуманність догматичних, культів. поглядів на життя, у синтезі історії та сучасності, «Тронці» закинули пацифізм і чинили всілякі видавн. перепони, в ост. мить перед друком у журн. «Вітчизна» цензура без погодж. з автором вилучила прямо з верстки фрагмент, у якому ішлося про острів-табір для репресов. жінок. У ром. «Собор» (1968) ствердж. людинотворч. суті пам'яті є осн. тенд-цією, яка потім набула подальш. розвитку як у тв. Г., так і в укр. прозі кінця 60-х. Після перших позит. відгуків у пресі Г. зазнав критики як автор «ідеолог. шкідливого» твору, написаного в «містич. і націоналістичному дусі». Твір в Україні було заборонено, з'явився вдруге тільки через 20 років. Г. одним із перших у рад. літ-рі порушив пит. про гуманіст.-творче розуміння історії народу, бережливе ставл. до природи і пам'яток минулого. Оточення Хрущова, а потім Брежнєва натякало Г., щоб він написав про цих господарів Кремля худ. твір або, принаймі, вивів їх на кількох сторінках одного з романів. Та згаданих осіб у його творах немає. Г. знято з посади голови СПУ. 1973 він очолив Укр. республікан. ком-т захисту миру, став членом Всесв. ради миру. 1978 був обр. акад. АН УРСР, т. р. було присв. зв. Героя соц. праці. Проблематика творів письменника у 70–80-ті набула нового філос.-естет. трактув.: у ром. «Циклон», «Берег любові» і пов. «Бригантина» (1976), ром. «Твоя зоря» (1980) і зб. «Далекі вогнища». Автор осмисл. свої спостереж. над психолог. творч-ті, проблемою нар. х-ру, пише про значення нац. коріння, викрив. бюрократизм, бездуховність. Г. написав низку літ. розвідок про Т. Шевченка, І. Франка, Лесю Українку, М. Коцюбинського, О. Довженка, А. Малишка, В. Си-

моненка. Твори Г. перекладено багатьма мовами світу.

У жовтні 1990 Г. відвідав на київ. майдані голодуючих студентів, називав їх героями. На виступ письменника у ВР України на захист голодуючих студентів, на захист укр. мови та культури комуністична частина депутат. корпусу реагувала реготом, свистом й тупотінням. Після того Г. написав заяву про вихід з лав КПРС, передав її у пресу для оприлюднення. Вихід із партії, в яку вступав на фронті, був свідомим протестом письменника проти позиції й дій комуністів. 1991 побачив світ зб. статей «Чим живемо. На шляхах до укр. Відродження». 1992 йому було присвоєно почесний ступінь доктора Альбертського ун-ту (Канада). 1993 Міжнар. біограф. центр у Кембриджі (Англія) визнав Г. «Всесвітнім інтелектуалом 1992–93». 1992 він очолив благодійний Фонд з відтворення Михайлів. Золотоверхого монастиря.

Г. пережив три інфаркти і три інсульти. 1995 його поховано на Байковому кладовищі.

1997 в пам'ять про письменника було заснов. премію ім. О. Гончара, а також недержавну укр. премію його імені для молодих авторів (започатковано меценатами з Німеччини Дітером Корренберґом та Тетяною Куштєвською).

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Прапороносці. У 2-х книгах (1946, 1947), Злата Прага, Модри Камень (1948), Микита Братусь, Південь (1951), Таврія (1952), Щоб світився вогник, Партизанська іскра (1955), Перекоп (1957), Чари-комиші (1958), Маша з Верховини (1959), Людина і зброя (1960, 2007), Тронка (1963), Собор (1968);

Слово на Вечорі 3 квітня 1968 р. // Укр. вісник. — 1987. — Вип. 7, 8, 9–10. — С. 161–164;

Собор. — Тор.–Балт.: Смолоскип, 1968. — 240 с.;

Der Dom von Satschipjanka (Собор) / Перекл. на нім. Е. Котмаєр і І. Костецького. — Hamburg: Hoffman und Campe, 1970. — 408 с.;

Циклон (1970), Про наше письменство, Ілонка (1972), Бригантина (1973, 2008), Берег любові (1976), Твоя зоря, Письменницькі роздуми (1980), Фронтові поезії, Хто кого водив? (1985), Далекі вогнища, Дядько Роман і золокрилки (1987), Солов'їна сторожа (1989);

Лист-заява до парткому Київської організації СПУ (Про вихід з КПРС-КПУ) // Літ. Україна. — 1990. — 18 жовтня;

Твори. У 2-х томах. — К.: Наукова думка, 1993;

Спогад про океан / Упоряд. В. Гончар. — К.: Веселка. 1995. — 398 с.;

Твори. У 12-ти томах. — К.: НАН України, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка, Наукова думка, 2001–2002;

Щоденники. У 3-х томах / Упоряд. В. Гончар. — К.: Веселка, 2002–2004;

Бережіть собори душ своїх: Збірник афоризмів та висловів з творів. — Дн., 2003;

Україна моя — моя пектораль: Збірник афоризмів та висловів. — Дн., 2005;

Вибрані твори. У 4-х томах. — К.: Акцент плюс, 2005;

Тайноцвіт: Збірник афоризмів укр., англ. та нім. мовами. — Дн., 2008;

Листи / Упоряд. В. Гончар, Я. Оксюта. — К.: Укр. письменник, 2008. — 431 с.

Література: *Шумило М.* Олесь Гончар (1951), *Килимник О.* Олесь Гончар (1966), *Бабишкін О.* Олесь Гончар (1968);

Пундик Ю. «Собор» О. Гончара (28.12.1968) // *Ю. Пундик*. У полум'ї дружнього слова. — Пар.: Укр. слово, 1983. — С. 391–398;

Малиновська М. Олесь Гончар (1971), *Наєнко М.* Краса вірності (1981), *Коваль В.* Шляхи прапороносців (1985), *Семенчук І.* Олесь Гончар — художник слова (1986), *Погрібний А.* Олесь Гончар (1987), *Стрельбицький М. П.* Проза монументального історизму (1988);

Коваль В. «Собор» і навколо собору. — К.: Молодь. 1989. — 270 с.;

Дві конференції про Олеся Гончара (у Вашингтоні) // Сучасність. — 1991. — Ч. 4. — С. 22–39;

Гончар О. «Віриться, Україна перетриває й це... То буде вже без нас...»: Із щоденників // Слово і час. — 1998. — № 4/5. — С. 8–11;

Заверталюк Н. О. Гончар і шістдесятництво // Слово і час. — 1998. — № 12. — С. 31–32;

Пінчук С. Кінець операції «Собор»: Спогади про українського письменника О. Гончара // Історико-філологічний збірник. — Ж. — 1998. — Вип. 3. — С. 122–143;

Бойко Л. Відьомські полювання на «Ватчині»: Антисоборна кампанія, цькування та переслідування О. Гончара // Вітчизна. — 1999. — № 11/12. — С. 111–125;

Тернистий шлях до храму: О. Гончар в суспільно-політичному житті України 60–80-ті рр. XX ст.: Збірник документів і матріалів / Упоряд. П. Тронько, наук. ред. І. Дзюба. — К.: Рідний край, 1999. — 303 с.;

Галич В. М. О. Гончар — журналіст, публіцист, редактор: Еволюція творчої майстерні. — К.: Наукова думка, 2004. — 816 с.;

Шуба Б. Гончар Олесь Терентійович (1918–1995) // Видатні постаті України. — Київ. — 2004. — С. 239–242;

Степаненко М. Публіцистична спадщина О. Гончара. — П.: АСМІ, 2008. — 395 с.

ГОНЧАРОВ Віктор Михайлович (нар. 1955, м. Новоукраїнка, Кіровогр. обл.) — робітник. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1976–77, 1979–82).

Навчався у ВНЗ, 1976 розпочато переслідування за знайомство з В. Барладяну. Інкримін. участь у «націоналіст.» семінарі В. Барладяну про укр. мист-во разом із Г. Михайленко, А. Голумбієвською, Л. Тимчуком в Одесі.

15.06 уперше заарешт. за сфабрикованим звинуваченням у підробці студент. документів. У жовтні т. р. засудж. Одеським міськ. судом за ст. 194 КК УРСР на 2 р. таборів. Касац. суд зменшив термін до 1-го р. Покарання відбував у м. Вільнянськ Запоріз. обл., останні 3 міс. відсидів у ПКТ за написання молитви «Отче наш» англ. та рос. мовами.

16.05.1977 звільнено в м. Новоукраїнка Кіровогр. обл. Намагався повернутися працювати до Одеси, але щоразу затримувала міліція. Зазнавав різних цькувань з боку органів КДБ, від нього домагалися привселюдного зречення своїх поглядів. До повтор. арешту працював у пожеж. команді у Запоріз. обл.

23.07.1979 заарешт. за звинув. в «антирад. діяльності». Листопад-грудень т. р. перебував на психіатр. експертизі в психлікарні в м. Сміла Черкас. обл., спочатку визнано неосудним із діагнозом «шизофренія». Пізніше 1.02.1980 у Кіровограді прокурор заперечив висновки комісії й Г. було спрямовано до Ін-ту ім. Сербського (Ленінград) на повтор. експертизу, де його визнано осудним. У жовтні 1980 засудж. Кіровоград. обл. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 3 р. таборів сув. режиму. Йому інкр. «антирад. розмови» (засуджував вторгнення рад. військ до Чехословаччини).

23.07.1982 — кінець терміну покарання Г. Був хворий на туберкульоз.

ГОРАК Зиновій (нар. 1950, с. Острів Сокальського р-ну Львів. обл.) — робітник. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1975–77).

Працював на шахті в м. Червоноград на Львівщині.

1975 заарешт. за напис «націоналіст. змісту» на стіні сільради у рідному селі. Г. засудж. на 2 р. примусової праці.

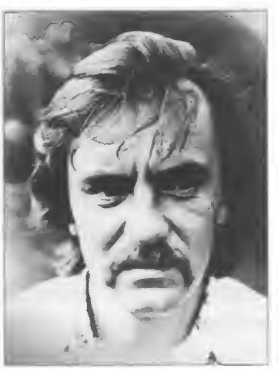

ГОРБАЛЬ Микола Андрійович (нар. 10.09.1941, с. Воловець Горлицького повіту Краківського воєводства, Польща) — музикант, поет. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1970–77, 1979–88). Член УГГ (з 1977). Почесний член канадського ПЕН-клубу (1986). Лауреат премії УАНТІ ім. В. Стуса (1992). Нагор. орденом «За заслуги» III ст. (2005), орденом «За мужність» I ст. (2007). Народний депутат України (1994–1998).

1945 з родиною разом з усім населенням Лемківщини депортовано в УРСР. 1957 закінчив СШ в с. Летяче Заліщицького р-ну Терноп. обл. 1963 закінчив муз. відділ. Чортківського педучилища, працював учителем музики в м. Борщів, створив дит. і

учит. ансамблі. З 1967 навч. на муз.-пед. ф-ті Кам'янець-Подільського педін-ту, потім із 1969 — на заоч. відділенні Ів.-Ф. педін-ту. З 1970 — викладач естетики в Борщівському технікумі механізації сільського госп-ва, орг-р і керівник творч. кол-вів.

20.11.1970 затримано КДБ в Тернополі й 24.11 заарешт. за звинув. у проведенні «антирад. агітації і пропаганди». Інкр. розповсюдження самвидаву, авторство поеми «Дума», написаної на честь знищених Сталіним кобзарів, де Україну зображено як колонію тоталіт. держави СРСР. Засудж. 13.04.1971 Терноп. обл. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 5 р. позбавлення волі й 2 р. заслання. Покарання відбував у колонії ЖХ-389/19, влітку 1972 переведено у ВС-389/35. У травні-червні та серпні 1974 — учасник масових голодувань політв'язнів проти нелюдського ставлення таб. адм-ції. Підписант спільного звернення до Міжн. Червоного Хреста з вимогою визнання їхнього статусу політв'язнів. У вересні 1974 у листі до Голови Президії ВР СРСР повідомив про відмову від рад. громадянства з причини вищезгаданого невизнання. 9.06.1975 таб. начальство вимагало від Г. вступу до ради кол-ву колонії, в разі відмови було погрожено Владимир. тюрмою. Відтак 5 міс. сидів у ПКТ. В ув'язненні написав збірку поезій «Дні і ночі». За свідченням С. Глузмана, Г. разом із З. Антонюком був «гром. писарем» для передавання інфції на волю.

16.11.1975 етаповано на заслання в с. Парабель Томської обл. Працював кочегаром. Домігся відпустки в Україну на два тижні, всупереч заборонам КДБ, дорогою додому зустрівся в Москві з О. Ґінзбурґом, П. Григоренком, у Києві — з Н. Світличною.

24.06.1977, після звільнення, знаючи про початок розгрому УГГ, Г. свідомо їде до Києва, щоб вступити до неї. Працював сантехніком, електромеханіком ліфтів. Його, неоголошеного члена УГГ, неодноразово було затримано через арешти ін. правозахисників, в помешканні Г. було вчинено обшуки. Г. постійно допомагав репресованим та їхнім родинам, передавав їхні матеріали та інф-цію на Захід.

23.10.1979 заарешт. за сфабрикованим кримінальним звинуваченням. 30.10 УГГ за підписами О. Мешко, Н. Строкатої та І. Сеник підписали документ «Ляментація» про сфабрикування справ проти правозахисників, зокрема й Г. Із заявами протесту на адресу парт. органів до Міжн. амністії виступили В. Стус, С. Кириченко, В. Марченко, члени МГГ С. Ковальов, О. Боннер, С. Каллістратова. 21.10.1980 Г. засудж. Жовтневим райсудом м. Києва на закритому засіданні за ст. 17, 117, 190 КК УРСР на 5 р. позбавлення волі в таборі сув. режиму. В ост. слові на суді Г. офіційно оголосив себе членом УГГ. 15.04.1980 прибув етапом у кримін. зону в с. Ольшанське Микол. обл. Працював токарем. 1982 переведено в колонію ИН-316/93, працював на гранітному кар'єрі. 23.10.1983, за день до звільнення, етаповано в СІЗО м. Миколаєва, де йому було пред'явлено ордер на арешт за звинуваченням у «розповсюдженні наклепн. вигадок, що паплюжать рад. держ. і сусп. лад». Г. було інкрим. авторство 45 віршів, вилучених ще 1979, а також свідчення кримінальників-провокаторів.

8–10.04.1985 Г. засудж. Микол. обл. судом за ст. 62 ч. 2, ст.ст. 42, 43, 26 КК УРСР і ст. 70 ч. 2 КК РРФСР на 8 р. позбавлення волі і 3 р. заслання. Визнано особливо небезпечним рецидивістом. З 25.09.1985 карався в зоні особливого режиму ВС-389/36, з січня 1987 всіх 18 в'язнів із Кучино було перевезено в колонію ВС-389/35. 13.06.1988 УКК розпочав ланцюгове голодування з вимогою звільнити в'язнів сумління, зокрема Г.

12.08.1988 згідно з указом ПВР СРСР Г. 23.08 було звільнено. Реабілітовано 1991. З вересня 1988 Г. — секретар Виконкому УГС, 1990–94 — голова Київ. орг-ції УРП, депутат Київ. міськради, 1994 обрано нар. депутатом України, працював у комісії з пит. культури й духовності, входив до фракцій «Державність», «Конституційний центр», «НРУ». Член-засновник Республі-

канської Христ. партії. Нині позапартійний. Організатор і учасник чоловічого вокального гурту «Лемки Києва». 1999 з метою підтримки нетрад. мист-ва створив Благодійний фонд «Галерея Богдана».

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, заяви, звернення: Заява Л. Брежнєву (1979); Останнє слово на суді (1980); Заява-відповідь В. Цехмайструку (1980); Право захищатися; Лист з табору і відповіді на запитання // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 91–92, 116–119, 120–125, 126–141, 142–147;

Лист з табору та інтерв'ю // Сучасність. — 1981. — Ч. 5. — С. 106–112.

Публікації: Коломийка для Андрійка. Вірші для малят з малюнками автора. — Брюс.: ОПЛДМ, 1981;

Деталі піщаного годинника. Поезії та пісні / Упоряд. Н. Світлична. — Мюн.: Сучасність, 1983. — 393 с.;

Details einer sanduhr. Beten wir um kraft, den glauben nicht zu verlieren / Перекл. на нім. А.-Г. Горбач, передм. у співавторстві з В. Вовк. — Bern: Kuratorium Geistige Freiheit, 1984. — 16 с.;

Hier wartet man auf das Ende / Перекл. на нім. і передм. А.-Г. Горбач. — Hamburg: Gerald & Appel Verlag, 1986. — 54 с.;

Придорожна капличка. Вірші // Кафедра. — 1989. — № 8. — С. 52–62;

Вибрані поезії / Передм. Н. Світличної. — К.: Інформаційний центр РУХу. — 70 с.;

Деталі піщаного годинника. Збірка поезій і пісень. — К.: Укр. письменник, 1992. — 111 с.;

Вага слова (Передм. до статті «Хроніка "Архіпелаг ГУЛАГ", зона 35», за 1977 рік) // Зона. — 1993. — № 4. — С. 134–150;

Богдан, мій брат. Феномен Богдана Горбаля. Нарис. — К.: Благодійний фонд «Галерея Богдана», 2000. — 20 с.;

«Якими нормативними актами це передбачено?» // Сучасність. — 2000. — Ч. 4. — С. 114–119;

Один із шістдесяти. Спогади на тлі ювілейного року. — К.: АртЕк. — 2001. — 400 с.;

Презентація життя. — К.: 2006. — 400 с.

Література: Горбаль Микола. — Українська Гельсінська Група: 1978–82. — С. 87–154;

П'ять років ув'язнення за один вірш. Вирок у справі М. Горбаля // Сучасність. — 1977. — Ч. 10. — С. 117–118;

Валерій Марченко виступив в обороні М. Горбаля (10.12.1979) // Свобода. — 1980. — 11 березня;

Звернення до людей доброї волі в ЗСА (Звернення ЗП УГГ в обороні М. Горбаля і Й. Зісельса) // Свобода. — 1984. — 9 листопада;

On the Fate of Ukrainian Political Prisoner Mykola Horbal (Лист О. Стокотельної до М. Горбачова) // Smoloskyp. — 1987. — № 34. — С. 10–12;

Стокотельна О. І. Лист до М. Горбачова у справі М. Горбаля // Сучасність. — 1987. — Ч. 6. — С. 116–122;

Парахоня А. Микола Горбаль: Что-то высокое и прекрасное можно построить только на любви и никогда — на ненависти // Независимость. — 1997. — 20 травня;

Овсієнко В. Горбаль Микола Андрійович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 145–150.

ГОРБАЧ Анна-Галя (нар. 2.03.1924, с. Бродина, Південна Буковина, тепер Румунія) — літературознавець, перекладач. Учасниця укр. правозах. руху в Німеччині. Доктор філософії (1950). Укладач та видавець антологій творів укр. письменників нім. мовою. Член НСПУ. Лауреат премії УАНТІ ім. В. Стуса (1991), премії ім. І. Франка (1994).

1940 відвідувала румун. школу, освіту здобула вже в Німеччині. Від 1943 Г. в еміграції в Німеччині. Навч. у Ґеттінґенському та Мюнхенському ун-тах. Працювала викладачем румун. мови в Ґеттінґен. ун-ті. Багато зробила для популяризації укр. літ-ри в Німеччині, виступаючи з доповідями на наук. конгресах і статтями в пресі. У 1960–70-х брала участь у русі на підтримку укр. дисидентів і діячів культури, які зазнавали переслідувань тоталіт. режиму, була ініціатором серії німецькомовних

перекладів «Самвидав України»; інформувала світову громадськість про політ. репресії в Україні, листувалася з політв'язнями. М. — активіст нім. секції Міжн. амністії. Разом із чоловіком, відомим мовознавцем О. Горбачем, заснувала спеціаліз. вид-во для передруків важкодоступних пам'яток укр. писемності та досліджень із мови й літ-ри. Засноване 1996, вид-во «Бродина» видає переклади тв. укр. літ-ри й присвячені їм дослідження.

Г. — автор дослідження «Епічні стиліст. засоби козацьких дум» (1950), низки статей і розвідок з історії укр.-рум., укр.-нім. літ. взаємин («Ольга Кобилянська і нім. культура» (1967)). Переклала нім. мовою тв. М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» (1966), «Fata morgana» (1968), Г. Хоткевича — «Камінна душа» (1968), новели В. Стефаника «Злодій», «Вістуни» та ін. Видала в своєму перекладі антології суч. та класичної укр. поезії «Синій листопад» та прози «Криниця для спраглих» (1971), твори В. Винниченка, М. Хвильового, Г. Косинки, О. Довженка, В. Дрозда, Є. Гуцала та ін; укр. новелістику про Чорнобиль, кн. «Укр. карпат. казки». Перекладала також тв. Є. Сверстюка, В. Стуса, І. Світличного, В. Марченка, І. Калинця, В. Шевчука, Ю. Андруховича.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Тиміш Хмельницький в румунській історіографії та літ-рі / Наукові записки УТГІ. — Мюн.: УТГІ, 1969. — Т. 19;

Поет з заслання: Кілька слів до творчости С. Сапеляка // Сучасність. — 1979. — Ч. 4. — С. 31–33;

Український самвидав у німецькомовних публікаціях // Сучасність. — 1980. — Ч. 1. — С. 128–137;

Німецька критика про укр. самвидав // Сучасність. 1985. — № 7–8;

Установча конференція товариства укр. мови (у Києві) // Сучасність. — 1989. — Ч. 11. — С. 116–121;

Українська тема в німецькій літературі (1993);

Наші офіційні та неофіційні зустрічі з Україною // Сучасність. — 2002. — Ч. 6. — С. 122–129.

Переклади на німецьку мову:

Bluer November: Ukrainische Erzähler unseres Jarhunderts / Перекл. на нім. мову творчості письменників 1920-х років, передм. В. Pote. — Heidelberg: W. Rothe Verlag, 1959. — 375 с.;

Ein Brunnen für Durstige / Передм. М. Регса (M. Rehs), перекл. творів укр. письменників XX ст., а також шістдесятників — Л. Костенко, В. Симоненка, В. Шевчука, Є. Гуцала, І. Драча, В. Дрозда, Григора Тютюника, Р. Іваничука. — Horst Erdmann Verlag, 1970. — 412 с.;

Kalynets Ihor. Bilanz Des Schweigens / Вірші Ігоря Калинця, перекл. спільно з К. Горбач. — Darmstad: J. G. Blaschke Verlag, 1975. — 80 с.;

Penson B., Tschornowil W. Wie Lange noch? / Щоденник з Мордовського концтабору, перекл. спільно з К. Горбач. — Bern: Kuratorium Geistige Freiheit, 1976. — 34 с.;

Lukjanenko L. Ein Jahr Freiheit / Спомин Л. Лук'яненка. — Zürich: Schweiz Aktion für das Selbstbestimmungsrecht Aller Völker, 1977. — 42 с.;

Stimmen aus dem «Anderen Russland» / Вірші, листи, спогади В. Стуса, Д. Шумука, Є. Гриця-ка. — Bern: Kuratorium Geistige Freiheit, 1981. — 120 с.;

Stus, Petkus, Rudenko, Lukjanenko, Niklus, Jakunin: Biographies. — Bern: Kuratorium Geistige Freiheit, 1981. — 12 с.;

Angst — Ich bin dich Losgeworren / Вірші І. Світличного, Є. Сверстюка, В. Стуса, перекл. спільно з М. Горбач, передм. Л. Копелєва. — Hamburg: Gerold & Appel, 1983. — 127 с.;

Heifetz M. Vasyl Stus — Ein Dichter hinter Stachel Draht / Спогади про В. Стуса, перекл. спільно з М. Горбач. — Bern: Kuratorium Geistige Freiheit, 1983. — 42 с.;

Rudenko M. Hinter Gittern / Вірші М. Руденка, перекл. спільно з Мариною Горбач. — Bern: Kuratorium Geistige Fteiheit, 1983. — 10 с.;

Sapelak S. Tag des Jungen Laubens / Вірші С. Сапеляка. — Bern: Kuratorium Geistige Freiheit, 1983. — 14 с.;

Ein Dichter im Winderstand / Уривки зі щоденника В. Стуса, перекл. спільно з М. Горбач, передм. Л. Копелєва. — Hamburg: Gerold & Appel Verlag, 1984. — 47 с.;

Hejfetz M. Sorokas Rosenstrauch / Розповідь про укр. політв'язнів у Мордовському концтаборі, перекл. спільно з М. Горбач. — Hamburg: Gerold & Appel Verlag, 1984. — 210 с.;

Horbal M. Details einer Sanduhr. Beten wir um Kraft, den Glauben nicht zu Verlieren / Вірші

М. Горбаля. — Bern: Kuratorium Geistige Freiheit, 1984. — 16 с.;

Martschenko V. Ich habe kein Haus und keine Strasse / Статті і листи В. Марченка, перекл. спільно з М. Горбач. — Hamburg: Gerold & Appel Verlag, 1985. — 54 с.;

Horbal M. «Hier wartet Man auf das Ende» / Спогади і вірші М. Горбаля. — Hamburg: Gerold & Appel Verlag, 1986. — 53 с.;

***Література**: Жулинський М.* Криниця для спраглих // Літ. Україна. — 1971. — 11 травня;

Закревська Я. Життєвий і творчий силует Анни-Галі Горбач // *Горбач А.-Г.*: Бібліографічний покажчик. — Л., 1999.

ГОРБОВИЙ Володимир Григорович (нар. 30.01.1899, м. Долина Івано-Фр. обл. — пом. 21.05.1984, с. Оболонь Долинського р-ну Івано-Фр. обл.) — адвокат. Учасник укр. нац.-визв. руху. Політв'язень польських (1933–34), німецьких (1941–42), рад. тюрем і концтаборів (1947–48,1949–72).

За часів Першої світової війни був лейтенантом в австрійській армії, мав поранення, втратив око. Під час укр. визв. змагань був старшиною УГА. 1923–24 здобував юрид. освіту в Карловому ун-ті в Празі (Чехословаччина). Став членом підп. УВО. Наприкінці 20-х, після нострифікації чехослов. диплому доктора юрид. наук в Ягеллонському ун-ті в Кракові, Г. відкрив юрид. кабінет у рідному м. Долина, був членом Адвокат. палати у Львові. Став відомим як адвокат оборони в 30-ті роки в Галичині на судових процесах над членами ОУН, звинувачуваними в терорист. актах проти представників польської влади.

28.10.1933 вперше безпідставно заарешт. польською владою за підозрою в приналежності до УВО й пізніше — до ОУН і від липня до грудня 1934 перебував у концтаборі в Березі Картузькій. Після виходу з концтаб. зголосився до групи адвокатів, які боронили провідників ОУН С. Бандеру, Я. Стецька під час т. зв. варшав. процесу, пов'язаного із вбивством міністра внутр. справ Польщі Б. Пєрацького. 1939 переїхав до Кракова, там очолював Укр. допомоговий комітет. Від 1940 був акт. членом ОУН під проводом С. Бандери.

7.07.1941 вдруге заарешт. у Кракові працівниками ґестапо за підтримку нац. прагнень укр. населення Зх України, вкинуто до тюрми.

14.07.1942 звільнено через тяжкий стан здоров'я. Після закінч. II Світової війни поселився в Чехословаччині, де працював юрисконсультом в мін-ві земельних справ.

1.08.1947 втретє заарешт. в Празі за безпідставним звинув. у співпраці з нацист. окупац. владою. У липні 1948 передано через брак речових доказів польс. владі. І тут польский суд не зміг довести будь-яку провину Г.

1949 його передано рад. владі. 16.07 т. р. д-ра Г. засуджено трибуналом ОСО за ст. 54 КК УРСР на 25 р. позбавлення волі. Фактично, його покарали на підставі тих самих звинувачень, що їх висунуло ґестапо у 1941. Більшу частину терміну покарання відбував у 5-й зоні Дубровлагу. Протягом свого ув'язнення постійно домагався у вищих чинників СРСР перегляду своєї справи та реабілітації як безпідставно засудж. Навесні 1967 звернувся до ред-ції г. «Правда» з проханням сприяти відновленню законності в СРСР згідно з вимогами журналіст. етики.

1.08.1972 по закінченні терміну ув'язн. повернувся до м. Долина, але відмовився прийняти рад. паспорт. Згодом переїхав до с. Оболонь Івано-Фр. обл. Протягом багатьох років безуспішно намагався виїхати до сина в Чехословаччину. У липні 1979 каде-

бісти вчинили обшук на квартирі Г. за зв'язки з УГГ, вилучили спогади про пережите «Погода совісті». Тяжко хворів, мав II групу інвалідності.

Помер на 85 році життя.

БІБЛІОГРАФІЯ

Звернення, листи: Petition to the editors of «Pravda» (Весна, 1967) // The Ukrainian Quarterly. — N.Y. — 1968. — № 3. — С. 211–217;

Голові Ради Міністрів СРСР А. Косигіну (28.08.1976) // Свобода. — 1976. — 15 вересня;

Голові президії ВР СРСР Брежнєву (8.09.1979) // Свобода. — 1980. — 8 лютого;

В альбом грядущим поколінням // Визвольний шлях. — 1981. — № 12. — С. 1411–1412;

Терор супроти 83-річного сеньйора // Шлях перемоги. — 1981. — 25 жовтня;

Література: Кол. адвокат осуджує сваволю КҐБ, домагається повернення до Чехословаччини // Укр. вісті. — Він. — 1968. — 22 лютого;

Worthington P. «I've been in prison 20 years — without trial» // The Telegram. — Tor. — 1968. — 27 квітня;

Зарицький Б. Нелюдська практика поневолювачів: Паризький журнал про Володимира Горбового // Шлях перемоги. — 1971. — 28 лютого;

Мовчан Ю. Володимир Горбовий — український мученик // Свобода. — 1979. — 8 вересня;

Бедрій А. Визначний борець за українську державу // Шлях перемоги. — 1986. — 6 липня.

ГОРДАСЕВИЧ Галина Леонідівна (нар. 31.03.1935, м. Кременець Терноп. обл. — пом. 11.03.2001, м. Львів) — поетеса. Учасниця руху шістдесятництва. Репресована (1952–54).

1950 вступила до Острозького педучилища. Оскільки приховала правду про батька, священика, що відбув 10 р. на Колимі (за відмову порушити таємницю сповіді), Г. було безпідставно запідозрено НКВС у зв'язках із підпіллям і порушено проти неї справу про «складання націоналістичних віршів та антирад. агітацію серед студентів».

31.07.1952 Рівнен. обл. суд присудив Г. 10 р. ув'язнення. Як неповнолітню, утримувано у таборі для жінок-інвалідів під Черніговом. 1953 переведено в Одесу, працювала на фабриці, де шили солдатський одяг, потім — у Куйбишев, на завод будматеріалів, там розвантажувала баржі з цементом. За Указом 1954 Г., як малолітній і за добру роботу, зняли 2/3 терміну.

23.12.1954 звільнено. Працювала різноробом у м. Сталіно на Донбасі. 1957 закінчила школу робітн. молоді. 1958 вступила на вечірнє відділення Макіїв. відділу Донец. індустріального ін-ту, через рік — на театр. відділення культосвітнього училища. Працювала на Макіївському труболиварному заводі, була керівником драмгуртка у шахтарському селищі Ханжонково, потім — друкарем у Донец. обл. друкарні. Хоча судимість було знято з Г. Верховним Судом, увага КДБ до неї не послабилася. З 1963 відвідувала літоб'єднання «Обрій» при газ. «Комсомолец Донбасса», там познайомилася з В. Стусом, В. Захарченком, В. Міщенком, Л. Талалаєм. 1964 з'явилися перші публікації віршів у пресі. 1965, під час розмови з сином укр. мовою біля експериментальної школи, на неї звернули увагу художники Г. Синиця, А. Горська, В. Зарецький, а також Н. Світлична, з якою Г. подружила. 1965–71 навчалася на заочн. відділенні Літ. ін-ту ім. М. Горького. 13.12.1965 Н. Світлична познайомила її в Києві на дні народження Є. Сверстюка з ним, О. Мешко, О. Сергієнком, В. Чорноволом, І. Світличним, пізніше — з І. Дзюбою. Г. категорично відмовилася від пропозиції КДБ доносити на своїх нових друзів. 1968 у видві «Донбас» було знято з виробництва підписаний до друку рукопис її нової збірки поезій, 1971 у київ. вид-ві «Молодь» зни-

щили верстку наступної книжки. Донецькі письменники влаштували обструкцію «націоналістці» Г., до Спілки письменників її прийняли тільки 1983. Працювала редактором у Донец. обл. управлінні пресою, з 1974 — сценаристом у Донпобутрекламі. 1984 перейшла на творчу письменницьку роботу. Володіла практично всіма слов'янськими мовами, латиною, англ., італ., іспан. Перекладала. Довгі роки писала листи В. Чорноволу в ув'язнення та на заслання в Якутію.

1989 була членом «ініціативної трійки» створення Т-ва укр. мови на Донеччині, одна з орг-рів т-ва «Меморіал», 1990 ввійшла до оргкомітету створення НРУ, з 1991 — ДемПУ.

1990 переїхала до Львова. Надалі займалася літ працею, автор близько 30 книжок, зокрема про С. Бандеру, укр. жінок-героїнь, політв'язенок. Г. — лауреат літ. конкурсу «Шістдесятники» (1996), лауреат премії ім. О. Білецького (1997), премії ім. В. Марченка в галузі публіцистики (1997).

Реабілітована 11.05.1992. Померла від інсульту, за її заповітом поховано на Монастирському цвинтарі в Кременці.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Веселки на тротуарах (1966), Відцвіла шипшина (1974), Наречена сонця (1976), Високе полум'я дня (1980), Твій тихий дім (1980), Двадцять років і один день (1985, 1986), Слід зірниці (1986);

Затоптані могили матерів: Спогад про Чернігівські табори для політв'язнів // Вітчизна. — К., 1992. — № 10. — С. 114–117;

Закатована поезія // Визвольний шлях. — Лон., 1996. — Кн. 1. — С. 116–121;

Степан Бандера: людина і міф. — Л.: Сполох, 2000. — 192 с.;

Соло для дівочого голосу. Автобіографічний роман. — Л.: Добра справа. — 2001. — 111 с.;

Нескорена Берегиня: Документальна антологія-мартиролог про укр. жінок-політв'язнів СРСР. (У співавторстві з Б. Гордасевичем). — Л.: Піраміда. — 2002.

Література: *Бачинська К.* Згасла зірка Волині // Укр. слово. — К. — 2001. — Ч. 20. — 17 травня;

Гоць П. Галина Гордасевич серед нас // Шлях перемоги. — К. — 2002. — Ч. 13. — 21 березня;

Романюк Н. Жила. Любила. Плакала. Сміялась // Дзеркало тижня. — 2002. — Ч. 314. — 13 квітня;

Овсієнко В. Гордасевич Галина Леонідівна. — Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 151–154.

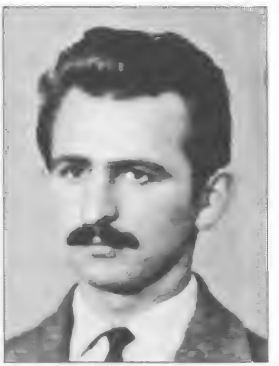

ГОРИНЬ Богдан Миколайович (нар. 10.02.1936, с. Кнісело Жидачівського р-ну Львів. обл.) — мистецтвознавець. Учасник руху шістдесятництва. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1965–68). Член УГГ (1987), УГС (1988). Нар. депутат України I і II скликань. Член СПУ, голова т-ва «Україна-Польща». Нагор. орденом «За заслуги» III (1997) і II (2001) ст., орденом Ярослава Мудрого (2005).

1944 родину Г. мали намір депортувати до Сибіру, дорогою йому, потім братові Михайлу, а згодом і матері, вдалося втекти, переховувались у сусід. селах. З 1949 перебралися до м. Ходорова Львів. обл. 1954–59 навч. у Львів. ун-ті на філол. ф-ті. Працював методистом Львів. обл. будинку нар. тв-сті, вчителем, наук. співробітником Львів. музею укр. мист-ва. Мав численні виступи на мистецтвознавчі теми в колі укр. інтелігенції 60-х та публікації того часу. 1963 був одним із засновників КТМ «Пролісок» у Львові. Познайомившись із плеядою київ. творч. інтелігенції (І. Світличним, Є. Сверстюком, І. Дзюбою, І. Драчем, М. Вінграновським та ін.), організовував самвидав, передруковував публіцист. та політ. статті.

26.08.1965 заарешт. за звинув. у проведенні «антирад. агітації і пропаганди». 18.04.1966 засудж. Львів. обл. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 3 р. позбавлення волі. Карався у мордов. таборі № 11. Г. налагодив контакти з політв'язнями ін. нац. груп, організовував передавання інф-ції на волю про таб. репресії, розповсюджував у зоні самвидав, організовував літ. вечори, брав участь у провед. Рел. свят. В ув'язненні підготував монографію про тв-сть репресов. художника О. Заливахи, написав дослідж. про творчість М. Воробйова, І. Драча, М. Осадчого.

1968 звільнено, жив у Львові. Працював робітником, маляром, кочегаром. Підтримував зв'язки з членами Укр. та Москов. Гельс. груп. Під впливом рос. дисидентів В. Турчина, Ю. Орлова та О. Гінзбурга, які 1976 приїздили до Львова, йому запропонували роботу за фахом мистецтвознавця у Львів. картин. галереї. За 13 р. роботи в галереї прочитав 181 лекцію, але не мав можливості опублікувати написані ним статті. 1987 став членом редколегії відновленого В. Чорноволом ж. «Укр. вісник». 30.12 т. р. вступив до УГГ. Опублікував у самвидав. ж. «УВ», «Кафедра», «Євшанзілля» ряд статей на теми літ-ри і мист-ва. З 1989 під ред. Г. вийшло 12 випусків інформбюлетенів «Львів. новини» про політ. та гром. життя того часу. Навесні 1988 за ініціативи та за участю В. Чорновола, Г. та його брат Михайло на 50-тис. мітингу у Львові оприлюднили розроблену ними «Декларацію принципів Укр. Гельс. Спілки» (УГС), яка стала першою опозиційною до КПРС орг-цією, що ставила за мету розширення дем. свобод і здобуття незалежності України. 28.10.1988 Г. обрано головою обл. (Львів.) орг-ції УГС, був гол. організатором багатотис. зібрань у Львові, одним із організаторів Укр. респ. партії (УРП), тісно співпрацював з ін. орг-ціями, був членом їх керівних органів, зокрема НРУ, Т-ва укр. мови ім. Т. Г. Шевченка, «Меморіалу». 1990 та 1994 обрано нар. депутатом України, був заст. голови Комісії закордон. справ, очолював парламент. делегації на сесіях і семінарах у Раді Європи і Північноатлант. асамблеї, потім був членом Ком-ту прав людини, нац. меншин і міжнар. стосунків. Написав низку статей з пит внутр. та зовн. політики України, брав акт. участь у підготовці, обговор. та ратифік. укр.-рос. договору.

БІБЛІОГРАФІЯ

Статті, дослідження: Так, це новаторство // Ленінська молодь. — 1962. — 9 травня;

Більше поетів хороших і різних // Молодь України. — 1962. — 27, 28 листопада;

Старт у незвідане // Молодь України. — 1963. — 28 квітня;

Між задумом і втіленням // Молодь України. — 1963. — 1 червня;

Легенди в кераміці (Про Г. Севрук) // Зміна. — 1965. — № 2;

Світло генія (Явас, 03.1967) // Кафедра. — 1989. — № 7. — С. 109–119, 139–142;

Олександер Архипенко (1987) // Укр. вісник. — 1987. — Вип. 7, 8, 9–10. — 1987. — С. 195–198, 395–405;

Тихий і громовий голос В. Симоненка // Кафедра. — 1988. — № 1;

Про тюремну лірику М. Осадчого // Кафедра. — 1988. — № 6;

У пошуках берега // Кафедра. — 1989. — № 7. — С. 109–119, Ч. 8. — С. 113–123;

Консолідація демократичних сил як альтернатива // Свобода. — 1989. — 25, 26 серпня;

Грані репресій // Львівські новини. — 1989. — № 4–5. — С. 36–37;

Опанас Заливаха: Вибір шляху. – К., 1995. — 24 с.;

Українська Гельсінська Спілка — перша опозиційна до тоталітарного режиму організація // Народна газета. — 1998. — Червень, липень;

Роль УГС у становленні української незалежності // Час. — 1998. — 11–18 грудня;

Симоненко й Антоненко-Давидович // Багаття. Борис Антоненко-Давидович очима сучасників. — К.: Вид-во ім. О. Теліги. — 1999. — С. 222–223;

Феномен І. Світличного // Народна газета. — 1999. — 23 вересня.

Твори: На пути в Европу. Выступления, статьи, интервью. К конференции политических партий стран Междуморья. — К.: УРП, 1994. — 56 с.;

У пошуках берега: Життя і творчість скульптора Івана Севери. — Л.: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. — 240 с.;

Опанас Заливаха. Вибір шляху. — К.: УРП, 1995. — 24 с.;

Туга В. Цимбала: Документ. роман-есе. — К.: Пульсари, 2005. — 288 с.;

Не тільки про себе: Роман-колаж. У 3 книгах. Книга перша (1955–1965). — К.: Пульсари, 2006. — 348 с.

Література: Богдан Горинь // Лихо з розуму. — 1967. — С. 32–34;

Батенко Т. Політичний портрет Б. Гориня. — К.: УРП, 1994. — 24 с.;

Батенко Т. Опозиційна особистість: Друга половина XX ст. Політичний портрет Б. Гориня. — Л.: Кальварія, 1997. — 352 с.;

Овсієнко В. Горинь Богдан Миколайович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 155–159.

ГОРИНЬ Михайло Миколайович (нар. 17.06.1930, с. Кнісело Жидачівського р-ну Львів. обл.) — психолог. Учасник руху шістдесятництва, один із лідерів укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1965–71, 1981–87). Член УГГ (1982). Співзасновник та голова секретаріату НРУ (1989), Голова УРП, голова УВКР (2000–2006). Нар. депутат України I і II скликань. Нагор. орденом «За заслуги» III ст. (1998), орденом Ярослава Мудрого V ст. (2000), орденом Свободи (2009).

1944 родину Г. мали намір депортувати до Сибіру, дорогою йому та братові Богдану, а згодом і матері, вдалося втекти, переховувались у сусід. селах. З 1949 перебралися до м. Ходорова на Львівщині. 1949–55 навч. на відділ. логіки і психології Львів. ун-ту. 1953 відрах. за відмову вступити в комсомол, завдяки ректору Є. Лазаренкові було поновлено. Контактувався із підпіллям ОУН, розповсюджував листівки. По закінченні ВНЗ працював учителем, згодом обіймав посади директора школи, зав. район. методкабінету, інспектора Стрілківського райвно Львів. обл. З 1961 — на наук. роботі. Г. — автор низки метод. розробок для вчителів і дітей у галузі психології праці, готував дисертацію. У травні 1962 налагодив контакти з київ. творч. інтелігенцією (І. Світличним, І. Дзюбою, І. Драчем та ін.). 1963 був одним із організаторів Львів. КТМ «Пролісок», організував розповсюдж. політ. літ-ри, яка видав. за кордоном, та виготовлення самвидаву.

26.08.1965 заарешт. за звинув. у проведенні «антирад. агітації і пропаганди». 18.04.1966 засудж. на закритому засіданні Львів. обл. суду за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 6 р. таборів сув. режиму. Карався в мордов. таборі (Дубровлаг). За протести проти свавілля таб. адміністрації не раз було покарано, зокрема позбавленням ларка і побачень із дружиною. 18.07.1967 суд Зубово-Полянського р-ну присудив Г. 3 р. ув'язнення у Владимир. тюрмі за протести, пропаганду й розповсюдження самвидаву серед в'язнів. Він і звідти зумів передавати інформацію про становище в'язнів. 25.07.1969 разом із І. Кандибою та Л. Лук'яненком звернувся до Комісії прав людини при ООН зі скаргою на тюремну адмін., яку звинувачували в отруюванні харчів. У червні 1970 повернули до Дубровлагу.

26.08.1971 по закінченні терміну звільнено з Мордовії. У Львові не прописували до родини, влаштув. машиністом на буд-ві хімкомбінату в Рівнен. обл. 1972 працював кочегаром у Львові, відтак 1977 — психологом на заводі «Кінескоп», допомагав родинам політв'язнів готувати заяви. У створеній 1976 УГГ брав участь у написанні її основоположних документів, після арешту засновників УГГ видавав бюлетень групи, підготував №№ 4–7. 1981 у нього про-

ведено 6 обшуків, йому було підкинуто сфабрикований від імені УГГ документ у зв'язку зі справою І. Кандиби.

3.11.1981 після 13-годинного обшуку Г. заарешт. На знак протесту проти сфабрикованої «справи» оголошував голодування, на 10-й день у нього стався серцевий напад. 25.06.1982 засудж. за ст. 62 ч. 1 та ст. 179 КК УРСР (відмова дати свідчення у справі І. Кандиби) на 10 р. позбавлення волі в таб. особливого режиму та 5 р. заслання. Було визнано особливо небезп. рецидивістом. 12.11 прибув у таб. ВС-389/36, там його прийняли співкамерники-політв'язні, члени УГГ, з Ю. Литвином обговорювали проблему реформування групи. Написав психолог. нариси про О. Тихого, В. Марченка, В. Стуса, Ю. Литвина. Хворів на запалення нирок, гіпертонію, аритмію. У травні 1984 в нього стався інфаркт міокарда. 28.11 етаповано до Львова, де після 2-го інфаркту Г. поклали в лікарню.

2.07.1987 звільнено. В серпні т. р. разом із В. Чорноволом, П. Скочком відновили видання «Укр. вісника». 1987 по відновленні діяльності УГГ Г., Б. Горинь та В. Чорновіл на 50-тис. мітингу у Львові оприлюднили розроблену ними «Декларацію принципів Укр. Гельс. Спілки», яка стала першою опозиційною до КПРС оргцією, що ставила за мету розширення дем. свобод і здобуття незалежності України. Г. організував і очолив Укр. ініціативну групу за звільн. в'язнів сумління. 11.08.1988 УКДБ Львів. обл. винесло офіційне попередж. у зв'язку з його «антирад. д-стю», неодноразово затримувала міліція, зокрема, в Чернівцях, куди приїхав на установчі збори УГС, та заарешт. на 15 діб. Восени 1987 разом із В. Чорноволом дав інтерв'ю закордон. журналістці. 1989 Г. був одним із співзасновників НРУ. 8–10.09 на Установчому з'їзді Руху обрано головою секретаріату НРУ. Був головою Політради та співголовою НРУ. 1990 обрано нар. депутатом України, працював у Комісії з пит. суверенітету, очолював комісію нац. меншин. Г. ініціював найбільші загальнонац. акції: «Ланцюг єднання» між Києвом і Львовом 21.01.1990, «Дитяча дипломатія» (поїздки дітей зі Східної України в Західну на Різдво і Великдень), Свято козацької слави у Запоріжжі (літо 1991), Ліга партій країн Балто-Чорноморського регіону (1994), 50-річчя Укр. головної визвольної ради (1994). 1992–95 був Головою Укр. республікан. партії. 1996 заснував Центр досліджень проблем громад. сусп-ва. 1997 Г. — один із засновників Республікан. християн. партії.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, заяви, статті, інтерв'ю: Заява (13.04.1966); До Верховного Суду Української РСР: Касаційна скарга 25.04.1966) // Українська інтелігенція під судом КҐБ. — С. 171–172, 172–175;

З листів до дружини (06–12.1966) // Лихо з розуму. — 1967. — С. 44–48;

Відгук на статтю М. Ільницького в журналі «Київ» (Кучино, 05.1986); Українські католики легалізуються // Укр. вісник. — 1987. — Вип. 7, 8, 9–10. — С. 33–39, 573–574;

Рецидиви погромної журналістики: Відкритий лист редакторам газ. «Радянська Україна» і редакторам, які передрукували статтю «Інтерв'ю з-під поли» (5.12.1987) // Новий шлях. — 1988. — 20 лютого;

Рейд до табору смерті (Спільно з П. Скочком) // Укр. вісник. — 1988. — Вип. 13. — С. 113–118;

Шукаймо відповіді у Програмі (Інтерв'ю з М. Горенем) // Вісник РУХу. — 1989. — Ч. 1. — Жовтень;

Ми мріяли про незалежну державу // Зустрічі. — Варш. — 1991. — № 2. — С. 43;

У нас була велика місія (Розмову з М. Горенем вели Б. Бердиховська, О. Гнатюк // Кур'єр Кривбасу. — 2002. — № 157. — С. 70–114.

Публікації: Запалити свічу у пітьмі. Міфи, реальність: Наші завдання. Статті, виступи, інтерв'ю. — К.: УРП, 1994. — 88 с.;

У нас була велика місія // Б. Бердиховська, О. Гнатюк. Бунт покоління. Розмови з українськими інтелектуалами. — К.: Дух і літера, 2004. — С. 185–234;

Листи з-за ґрат / Упоряд. І. Гель, О. Горинь, В. Овсієнко. — Х.: ХПГ, Фоліо, 2005. — 288 с.;

Запалити свічу / Упоряд. В. Овсієнко. — Х.: Права людини, 2009. – 328 с.

Література: Михайло Горинь // Лихо з розуму. — 1967. — С. 35–48;

Останнє слово М. Гориня (На закритому Львівському судовому засіданні 16.04.1966) // Лихо з розуму. — 1967. — С. 37–44;

Горинь Степанія Д. Мати в обороні сина // Християнський голос. — 1986. — 28 вересня;

Мати — на захист сина Михайла Гориня: Лист Степанії Горинь до газ. «Правда» // Смолоскип. — 1986. — № 32. — Зима. — С. 1, 4;

Рудницький Л. Листи про людську гідність — кореспонденція Михайла Гориня // Америка. — 1986. — 1 вересня;

Mykhailo Horyn: For internationalism which preserves a national face (Інтерв'ю Т. Головка з М. Горинем) // News from Ukraine. — 1990. — № 15;

Лук'яненко Л. М. Горинь // Зона. — 1994. — № 8. — С. 24–43;

Шкляр В. Його обрала Україна // Самостійна Україна. — 1994. — № 9;

Батенко Т. Свіча М. Гориня: Штрихи до портрета. — К.: УРП, 1995. — 64 с.;

Справа М. Гориня // Українська інтелігенція під судом КҐБ. — С. 171–175;

Жила В. Мати — Героїня — Страдниця (Відвідини матері братів Горинів) // Визвольний шлях. — 1996. — Кн. 1. — С. 59–61;

За власним часом (Розмова Л. Максименко з М. Горинем) // Самостійна Україна. — 2000. — 13 червня;

Овсієнко В., Кіпіані В. Невідомий Горинь: дитинство і юність // Укр. молода. — 2000. — 16 червня;

Михайло Горинь: «Аби стати великою світовою нацією, мусимо об'єднатись у праці» / Розмова Г. Тарасюк з М. Горинем // Слово Просвіти. — 2001. — 27 липня;

Батенко Т. «Я не такий об'їжджений кінь. Я можу хвицатись» (Розмова журналістів з М. Горинем) // Високий Замок. — 2001. — 7 вересня;

Захаров Б. Горинь Михайло Миколайович. — Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 160–163.

ГОРИНЬ (МАЦЕЛЮХ) Ольга Павлівна (нар. 15.10.1930, с. Цетули Яворівського р-ну Львів. обл.) — педагог. Народний майстер народно-прикладного мистецтва. Учасниця укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1952–56). Учасниця руху на захист і легалізацію УАПЦ та УГКЦ (80-ті). Член-засновник Української християнської партії жінок (1991).

По закінч. СШ у м. Яворові навч. на 3-місячних обл. курсах інспекторів по кадрах. 1947–48 прац. інспектором Яворів. райфінвідділу. 1949 — учениця XI педкласу 36-ої СШ м. Львова, 1950 вчителювала в поч. класах Мальчицької семирічної школи Львів. обл. 1951 вступ. на відділ логіки, психол., укр. м. та літ-ри Львів. ун-ту. Ще працюючи в школі, вирішила брати участь в б-бі ОУН, зблизилася з групою вчителів, відтак студентів-однодумців: писали й поширюв. антирад. листівки, розповсюдж. підп. літ-ру. За доносами сексотів потрапила в поле зору КДБ.

9.04.1952 заарешт., зазнала фіз. і психолог. тиску під час слідства. 26–28.06.1952 засудж. у Львові Військов. трибуналом за ст.ст. 54-I, 54-II КК УРСР на 25 р. таборів сув. режиму, 5 р. позбавл. прав із конф. майна. Вислано в м. Інту (Комі АРСР) будувати дорогу через лісотундру. За відмову від примус. праці її перевели в сел. Абезь (Заполяр'я), а відтак у с. Коксунь Карагандин. обл. (Казахстан).

У липні 1956, після розвінчув. культу Сталіна, Г. достроково звільнено за Указом Президії ВР СРСР від 24.03.1956 із зняттям судимості й ураження в правах. У серпні т. р. вступила на філол. ф-т Львів. ун-ту, який із певними перервами (були звільнення, виключення, поновлення) 1961 закінчила. Влаштув. худ. керівн. Львів. буд. вчителя. 1965, після арешту чоловіка М. Гориня, Г. вперше звільн. з роботи. Вдалося влаштув. вчителькою поч. класів, згодом — малювання у львів. СШ. 1972 вдруге звільн.

з роботи. Відтоді не вдавалося влаштув. за фахом. Працювала сторожем, кочегаром, перебивалася тимчас. заробітками у Львів. худ. салоні як майстер-народник. За написання заяв на захист заарешт. укр. патріотів її позбавлено можливості здавати нар. вироби в худ. салон. Змушена займ. вирощув. і продажем квітів, відтак влаштув. на Яворів. лісокомбінат. Надалі писала заяви, протести, клопотання. КДБ погрожувало їй новим арештом. 1988 активно долучилась до б-би за легалізацію репресованих УАПЦ і УГКЦ, виступала на багатотис. віче Львівщини, писала статті й репортажі, піддавалася за це «адміністр. стягненням». 2.06.1988 була учасницею зустрічі з Президентом США Р. Рейганом і п. Ненсі Рейган у буд. на Спаса в Москві. 15.11 т. р. у Львові, у Клубі жінки — перше засідання. 1989 ініціювала орг-цію комітету за відновлення на рідній землі Союзу Українок. У серпні 1989 разом із М. Зваричевською написала «Відкриті листи» Президентові Америки Бушу та його дружині, які відвідували на той час СРСР. 1990 Г. зініціювала створення першої політ. партії жінок, написала Програму і Статут партії. 24–25.11. 1991 провела установчу конференцію Укр. християн. партії жінок (УХПаЖ). Всю роботу спрямовув. на відродж. високої християн. духовності та моралі й розбудову незалежної самост. України. Г. — автор числен. заяв, звернень до міжнар. орг-цій із звинувач. КПРС у геноциді укр. народу. Має чимало публікацій у пресі про славетних укр. жінок О. Телігу, О. Басараб, К. Зарицьку, У. Кравченко. Г. — учасниця Міжн. конгресу політв'язнів ком. режимів (7–8.11.1995), Міжнар. конференції «Жінка і демократія» (1995), учасниця з'їзду УРП (1995) та б. ін. міжн. конференцій.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: У традиційному руслі фальсифікації (У справі легалізації УГКЦ) // Сучасність. — 1990. — Ч. 6. — С. 77–88.

«ГОРНИЛО» — часопис Всеукраїнського братства. Як неформ. газ. вих. 1990 у Львові раз на міс. До складу ред. входили В. Котельницький, Ю. Бойко, І. Барабан, Т. Більчук, М. Баган, А. Гордійчук, М. Осадчий, О. Франко, Т. Більчук, О. Плехатий. Мала духовно-патр. спрямування. Містила пояснення Біблійних текстів, поезію Т. Мельничука, М. Гуляр-Паньківа, Ю. Шкрумеляка та ін. Мала дитячу газ. в газ. «Дзвіночок».

ГОРОБЧУК Василь Тихонович (нар. 27.04.1929, с. Міжлісся, нині Брестської обл., Білорусь) — мовознавець, філолог. Учасник укр. правозах. руху. Член СПУ, «Просвіти», НТШ. Володіє міжнародною мовою есперанто.

1952 Г. закінчив Львів. ун-т ім. І. Франка. Вчителював, працював викладачем у педагогічних ВНЗ Миколаєва, Горлівки, Житомира, Кіровограда. Пропагував укр. слово серед викладачів і студентів. Перебував під постійним наглядом КДБ. 1972 за зв'язки з Є. Сверстюком та ін. правозахисниками, за поширювання самвидаву було звільнено з роботи у Кіровогр. педінституті. Через рік вдалося працевлашт. у Слов'янському педінституті. Завідувач кафедри укр. мови та літератури, засновник філол. ф-ту цього навчального закладу.

Г. автор багатьох книг, серед них — «Барви української мови», «Основи наукових досліджень», «Види диктантів та їх проведення», «Основи журналістики» тощо.

ГОРОДЕЦЬКИЙ Петро Дмитрович (нар. 1930) — священик катакомбної УГКЦ. В'язень сумління рад. тюрем і концтаборів (1968–71).

До арешту працював електрозварником на Львів. заводі автонавантажувачів. Закінчив спец. технічну школу, теологічну освіту здобув таємно. Виконував обов'язки священика підп. УГКЦ (висвячено в сан у 50-х). За рел. діяльність було звільнено з праці на заводі.

1968 на Великдень Г. було вперше затримано в с. Хишевичі Львів. обл., де залишився, щоб сповідати вірних. Під час допитів у Львів. управлінні КДБ, погрожуючи арештом, від нього вимагали співпраці. Г. відмовився.

У жовтні 1968 вдруге заарешт. за звинув. в «антирад. діяльності» і засудж. Львів. обл. судом за ст.ст. 138 і 187 ч. 1 КК УРСР на 3 р. таборів.

По закінченні терміну звільнено, поселився з родиною у Львові.

ГОРОХІВСЬКИЙ Левко Федорович (за паспортом Леон Теодорович) (нар. 15.02.1943, с. Носів Підгаєцького р-ну Терноп. обл.) — учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1969–73). Член УГС (1988). Нар. депутат України І скликання (1990–94). Нагороджений орденом «За заслуги» III ст. (1998).

1959–65 навчався у Львівському політехн. ін-ті за фахом «інженер-будівельник». По закінченні керував буд. групою проектного ін-ту в Тернополі. Писав вірші, які пізніше визнано КДБ антирадянськими. 1966–69 розповсюдж. працю І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» та ін. самвидав. 2.02.1969 заарешт. й 4.09 засудж. Терноп. обл. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 4 р. позбавлення волі в таборах суворого режиму. Карався в мордов. таборах ЖХ-385/17-, № 3–5 і № 19. Спілкувався з В. Леонюком, Є. Пришляком, М. Береславським, І. Сокульським, М. Горбалем.

У лютому 1973 звільнено, КДБ тривалий час не давав можливості Г. працевлаштуватися. Потім працював в «Укрсільгосптехпроекті», філіалі Київ. проектного ін-ту в Тернополі. З 1986 — на комбайновому заводі. Г. часто викликали до КДБ, безуспішно намагалися примусити привселюдно засудити своє минуле. У Львові через О. Антонів познайомився з М. Горинем. У липні 1988 на пропозицію В. Чорновола й М. Гориня почав створювати ініціативну групу УГС у Терноп. обл. 14.01.1989 установчі збори обл. філії розігнала міліція, установчі збори провів 26.01 т. р. — обрано головою Терноп. УГС. Г. організовував перші мітинги в Тернополі, засновував у березні 1989 Всеукр. т-во політв'язнів і репресованих, Т-во укр. мови, «Меморіал», НРУ. Ініціював збирання підписів за закриття АЕС, надання укр. мові статусу державної, за запровадження укр. громадянства. 1988–89 Г. організовував поїздки греко-католиків на голодування в Москву з вимогою легалізації УГКЦ. 1988–90 був головою Терноп. філії УГС, у 1990–92 — головою обл. орг-ції УРП, 1991–95 — заст. голови УРП. Став членом Проводу Республіканської Християнської партії, головою Терноп. обл. орг-ції. 1999 повернувся в УРП, член Комісії ВР з питань держ. суверенітету, потім у Комітеті ВР з питань ядерної політики та ядерної безпеки. Брав участь у створенні Декларації про суверенітет, Акту про державну незалежність України, законопроектів про свободу сумління, реабілітацію жертв репресій. У жовтні 1990 тижневим голодуванням підтримав студент. голодування. Г. є почесним професором Терноп. техн. ун-ту.

Живе в Києві.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Віхи діяльності Тернопільської обласної організації УГС–УРП // Т.: Програма і статут УРП, 1993. — С. 18–37;

Діяльність Української Гельсінкської Спілки на Тернопільщині та нинішня реалізація принципів УГС. — Т.: Астон, 2009. — 88 с.

Література: *Овсієнко В.* Горохівський Левко Федорович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 164–166.

ГОРСЬКА Алла Олександрівна (нар. 18.09.1929, м. Ялта — загинула 28.11.1970, м. Васильків Київ. обл.) — художниця. Учасниця руху шістдесятництва, укр. правозах. руху. Член СХУ.

1941–43 разом із матір'ю перебувала в блокадному Ленінграді. З 1946 навч. у Київ. худ. школі ім. Шевченка. 1948 закінч. школу, була секретарем комітету комсомолу. Закінчила Художній ін-т у Києві за фахом «живопис». Її твори неодноразово експонувалися на всесоюз. та республікан. худ. виставках. На поч. 60-х активно долучилась до процесу нац. відродження. Г. була одним із організаторів КТМ «Сучасник» (1959–64). Вирісши в зросійщеній родині, сама перейшла на укр. мову спілкування, брала акт. участь в орг-ції та проведенні літ.-мистецьких вечорів, у розповсюдженні самвидав. творів. Її помешкання було своєрідним худ.-літ. салоном молодої укр. інтелігенції, куди приходили І. Світличний, І. Дзюба, В. Чорновіл, Г. Кочур, часто бував В. Симоненко. Вона приятелювала з Н. Світличною. Разом із В. Симоненком та Л. Танюком відкрила місця поховання розстріляних в НКВС на Лук'янів. і Васильків. кладовищах, у Биківні (1962–63), про що заявили в Київ. міськраду («Меморандум № 2»).

1964 Г. у співавторстві з О. Заливахою, Л. Семикіною, Г. Севрук та Г. Зубченко створила вітраж «Шевченко. Мати» у Київ. ун-ті. Вітраж як «ідейно ворожий» було знищено адміністр. ун-ту, за наказом Швеця Г. і Л. Семикіну було відрах. з СХУ, щоправда, через рік поновлено. 1965 разом із В. Зарецьким, Г. Зубченко, Г. Синицею працювала як живописець-монументаліст у Донец. обл., виконала 8 торців в архітект. ансамблі Донецьк. експеримент. школи — «Космос», «Вода», «Вогонь», «Земля», «Життя», «Надра», «Сонце», «Вітер», вела роботу над центр. частиною «Прометей». Працювала в Жданові, у Краснодоні (Маріуполі), де виконала в інтер'єрі ресторану «Україна» дві роботи: «Дерево життя» і «Боривітер». Разом із В. Зарецьким та Г. Плаксієм — станков. монумент. живопис «Земля», у Краснодон. музеї — містичну мозаїку «Естафета» (в списку авторів цієї роботи її ім'я зникло). Пізніше в Київ. обл. працювала над мозаїкою «Вітер» у ресторані «Вітряк» та розписами в ресторані «Наталка». Останню її роботу — настінний розпис у їдальні с. Гельм'язів Черкас. обл. пізніше було ретельно забілено.

Наприкінці 1965, у зв'язку з арештами представників укр. інтелігенції, зазнала допитів у справах Я. Геврича, Є. Кузнецової, І. Русина, О. Заливахи. Відмовилася від свідчень на знак протесту проти порушень органами КДБ закону під час слідства. 16.12 т. р. надіслала заяву прокуророві УРСР з приводу тих арештів. Матеріально й морально підтримувала родини політв'язнів, листувалася з ними, систематично — з О. Заливахою, подала клопотання на його захист. 15.09.1967 була присутня на процесі В. Чорновола у Львові, де з групою укр. інтелігенції висловила протест проти незаконного ведення суду. У квітні 1968 підписала «Лист 139-ти» до Ген. секр. ЦК КПРС Л. Брежнєва, протестуючи проти арештів молодої інтелігенції в Україні й Москві. 15.06 т. р. за таку діяльність її остаточно відрах. з СХУ. Києвом і всією Україною пішли чутки, пущені кадебістами, про існув. підп. терорист. орг-ції, керованої зх спецслужбами, і Г. називали одним із її керівників. 1970 було викликано на допит до Ів.-Ф. у справі В. Мороза, але вона відмовилася давати свідчення. За кілька днів до загибелі Г. склала протест до Верхов. суду УРСР про незаконність і жорстокість вироку.

28.11.1970 її було вбито в м. Василькові Київ. обл. Поховано на Мінському (Берковецькому) кладовищі у Києві. День поховання Г. перетворився на мітинг протесту,

зокрема там виступали І. Гель, Є. Сверстюк, В. Стус написав вірш-посвяту «Ярій, душе!». Після розпаду СРСР органи прокуратури й безпеки України, ігноруючи вимоги громадськості, жодної інф-ції про загибель Г. не оприлюднювали. Відкрито тільки слідчу справу: слідство 70-х було сфабриковано й простежуються риси вбивства, тотожні з ін. політ. вбивствами в СРСР. Алла Горська стала символом нац. відродження України.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, звернення: Прокуророві УРСР. Скарга (12.1965, у справі репресій в Україні) // Укр. вісник. — 1971. — Вип. IV. — С. 6–8;

Прокуророві УРСР тов. Глухові Ф. К. Скарга (28.03.1966) // Українська інтелігенція під судом КҐБ. — С. 184–185;

Література: Протокол допиту свідка (А. Горської у справі Я. Геврича, 10.12.1965) // *А. Русначенко.* Національно-визвольний рух в Україні: 1950–1990. — С. 463–466;

Starr F. The High Cost of Dissident in the Soviet Union // Chicago Tribune. — 1971. — 22 серпня;

Трагічна смерть А. Горської: Із запису «Обговорення» справи про Шевченківський вітраж у Київському університеті ім. Т. Г. Шевченка, Виступи на похоронах А. Горської О. Сергієнка, Є. Сверстюка, І. Геля, вірш В. Стуса // Український вісник. — 1971. — Вип. IV. — С. 4–16;

Пишкало І. Трагедія Шевченківського вітражу // Нові дні. — 1971. — Грудень; 1972. — Січень;

We will resist: A pamphlet in tribute to A. Horska. — Tor.: Set them Free Committee, 1972. — 14 с.;

Храплива-Щур Л. Сучасні героїні // Християнський голос. — 1979. — 13 травня;

Світлична Н. Про Аллу Горську // Наше життя. — 1980. — Лютий. — С. 1–4;

Пам'яті Алли Горської // Гомін України. — 1981. — 7 січня;

Матла-Рихтицька З. Аллі Горській... // Національна трибуна. — 1982. — 5 грудня;

Матла-Рихтицька З. На прославу Алли Горської // Українська думка. — 1983. — 3 березня;

Alla Horska; *Svitlychna N.* Alla Horska — A Tribute // Наше життя. — 1986. — Березень-квітень. — С. 34–35, 35–36;

Черінь Г. Світлої пам'ті А. Горської // Віра. — 1990. — Ч. 4. — С. 15–18;

Певний Б. Трагедія А. Горської: Погляд із закордону. Доля художниці // Слово і час. — 1991.

Корогодський Р. Світить із сузір'я мужніх // Укр. культура. — 1992. — № 3. — С. 16–17;

Білокінь С. Життя і смерть А. Горської // Розбудова держави. — 1992. — № 4. — С. 45–55;

Вишневі листочки (Листи А. Горської до Л. Гуцалюка, В. Вовк, О. Заливахи / Публ. Л. Гудця) // Дзвін. — 1992. — № 7/8. — С. 103–109;

Севрук Г. Велика трудівниця // Зона. — 1993. — № 5. — С. 140–141;

Заливаха П. Узнесіння // Зона. — 1993. — № 5. — С. 136–139;

Баранович Л. Символ нескореної України // Голос України. — 1994. — 16 вересня;

Зарецький О. Мої батьки: А. Горська й В. Зарецький // Україна. — 1994. — № 23/24. — С. 14–16, 1995. — № 1/2 — С. 18–20, № 3/4 — С. 31–32;

Трагічна смерть А. Горської, *Шумук Д.* А. Горська — світлий дух України // Самостійна Україна. — 1995. — С. 3, 4–9;

Життя Алли Горської після смерти // Віра. — 1996. — Ч. 1. — С. 13–14;

Карагедова О. Штрихи до життєпису художниці А. Горської // Науковий збірник «Українська національна ідея: Історія і сучасність». — Житомир. — 1997. — С. 38–41;

Алла Горська: Червона тінь калини. Листи, спогади, статті / Упоряд. О. Зарецький, М. Маричевський. — К.: Спалах, 1996. — 240 с.;

Життя А. Горської після смерти // Віра. — 1996. — Ч. 1. — С. 13–14;

Танюк Л. Парастас: Іван Світличний, Алла Горська, Володимир Глухий, Мар'ян Крушельницький. — К., 1998. — 146 с.;

Левченко О. Про А. Горську // Визвольний шлях. — 1998. — Кн. 9. — С. 1109–1118, Кн. 10. — С. 1128–1236;

Каразія Н. А. Горська — сторінка нашої історії // Кур'єр Кривбасу. — 1998. — № 99/100. — С. 141–145;

Доценко Є. Наперекір: Щоденник А. Горської // Укр. культура. — 1999. — № 10. — С. 14–15;

Горська Алла (1929–1970) // *Геник С.* 150 видатних українок. — Ів.-Ф.: 2003. — С. 45–46;

Зарецький О. В. Ми працювали, захоплені ідеєю...: До 75-річчя від дня народження Алли

Горської // Українознавство. Календар-щорічник. 2004. — К., 2003. — С. 218–221;

Білокінь С. А. Горська // *С. Білокінь.* На зламах епохи: Спогади історика. — Біла Церква: В-во О. Пшонеківського, 2005. — С. 96–122;

Зарецький О., Овсієнко В. Горська Алла Олександрівна // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 167–169.

ГРАБЕЦЬ Любомир Омелянович (нар. 15.09.1942, с. Слобода Івано-Фр. обл.) – учитель. Учасник укр. правозах. руху.

Походить з повстан. родини (батько Омелян Петрович — командир групи УПА «Південь»), закінч. СШ № 5 ім. Т. Шевченка у м. Коломиї, 1961 — Кл. педучилище. Працював учителем музики, фізкультури, ст. піонервожатим у школі с. Ковалівка. Викладав у церковному хорі та ходив з ним колядувати. 1963 вступив на заочне відділ. диригент. ф-ту Львів. консерваторії, на той час був головою оргсекретаріату львів. турист. клубу «Карпати». Перевівся на стаціонар, певний час жив у колишн. політв'язня, композитора В. Барвінського. Г. було обрано секретарем комсом. орг-ції ф-ту, студенти започаткували перші прилюдні колядування у Львові, за виступ на ТБ отримали грамоту ЦК ЛКСМУ. Г. запропонував створити під егідою Львів. міськкому комсомолу міжвузівський студент. хор, став фактично його керівником. Після репетицій у консерваторії студенти виходили на площі, у сквери, до них приєднувалася молодь. У цьому колі ходив самвидав — вірші В. Симоненка. Л. Костенка, І. Драча, статті І. Дзюби. Були й провокації. 1965 мандрували від Чорногори вниз по р. Черемош, даючи концерти по селах, одягалися в укр. строї, прийшли в с. Шешори Косів. р-ну, де мало відбутися відкриття пам. Т. Шевченкові, але «компетентні органи» перешкодили великому дійству, та все ж таки там виступили В. Чорновіл, читала Шевченкові вірші Т. Цимбал, співав студент. хор під орудою Г., разом із ними співали «Заповіт» кілька тис. людей, поклали квіти до невідкритого пам'ятника. Лунали зокрема й повстанські пісні. Надалі виступати хору заборонили.

У вересні-жовтні 1965 Г. кілька разів викликали на «виховні бесіди», його було виключено з комсомолу. Г. захищав насамперед друзів. Після арештів М. Гориня, М. Осадчого та ін. шістдесятників збирав гроші на поновлення друку самвидаву. У міськкомі комсомолу йому було наказано вибратися зі Львова.

Повернувся в Коломию, прийняв несподівану пропозицію стати дир-ром Кл. муз. школи № 1 ім. Е. Лукасевича. 1973 заочно закінч. муз.-пед. ф-т Івано-Фр. пед. ін-ту. До 1990 працював у цій школі вчителем, керував хором. Був під постійним наглядом КДБ.

У 1990-ті, під час перших дем. виборів Г. було обрано депутатом міськ. та обл. рад. Започаткував патріот. експедиції в Чорний ліс, став ініціатором створення музеїв у школах, запалення ватри до річниці УПА, де були боївки, криївки, сприяв розвитку пластового руху. 2002–2004 — заст. Кл. міськ. голови, з 2004 — дир-р Кл. будинку освіти. Член т-ва «Просвіта».

«ГРАЖДАНСКИЙ ПУТЬ» — орган Харківської орг-ції партії Дем. Союз. Неформ. газ. вих. у Харкові 1990–1991 з невизн. періодичн. рос. м. Ред. Л. Чернявський.

ГРЕЩУК Іван Олександрович (нар. 1924) — історик, рад. офіцер у відставці. Учасник укр. руху опору. Жертва рад. каральної психіатрії (1969–70, 1975).

Закінчив ун-т, навчався в Києві і Ставрополі. Брав участь у II Світовій війні, дослужився до звання майора рад. армії.

У травні 1969 вперше зазнав цькувань як один із організаторів демонстрації робітників Київської ГЕС, влаштованої через погані житлові умови в сел. Берізки. У червні заарешт. в Москві на чолі робітн. делегації з того селища (мав передати петицію офіц. чиновникам). Г. було спрямовано на психіатр. експертизу, визнано неосудним. Після 7-міс. перебув. у Дніпроп. СПЛ виписано й знято з обліку.

1975 вдруге заарешт. за звинув. в «антирад. діяльності». Після психіатр. експертизи мед. комісії Ін-ту ім. Сербського (діагноз «шизофренія») суд визнав Г. неосудним і спрямував на примусове лікування до Дніпроп. СПЛ. 1979 ще перебував у тій лікарні.

ГРИГОРЕНКО Андрій Петрович (нар. 1942) — інженер, учасник правозах. руху в СРСР.

Переживши Другу світову війну, як син рад. генерала був свідком зародження й учасником правозах. руху в Москві. Г. з молодих літ брав активну участь у протестних акціях, зокрема в Москві. 1968 він звертався до Ген. прокурора СРСР Р. Руденка на захист рос. правозахисників О. Гінзбурга і Ю. Галанскова, написав поему «Реквієм» як данину пам'яті письменника О. Костеріна. 1 грудня т. р. підписав звернення до депутатів ВР СРСР і Рос. Федерації, протестуючи проти ув'язнення демонстрантів на Красній площі в Москві. 1969 Г. став членом Групи на захист прав людини в СРСР, і 20 травня т. р. разом із іншими членами групи звернувся до Ген. секретаря ООН У. Танта, закликаючи його стати в обороні політв'язнів в СРСР, 3.07.1970 їздив без дозволу у Черняхівськ на відвидини батька, ген. П. Григоренка, якого було запроторено до психіатричної тюрми, 5.01.1972 звернувся до Ген. секретаря ООН К. Вальдгайма на захист В. Буковського, 1974 написав критичну статтю «Сьогодні для сьогодні» у відповідь на лист О. Солженіцина до рад. керівників, 2 травня т. р. разом із матір'ю Зинаїдою звернувся до преси на захист хворого батька, 20 лютого звернувся до акад. А. Сахарова у справі татарського правозахисника М. Джемілєва, 16.12 т. р. домагався дозволу на виїзд з СРСР Л. Плюща і його родини, 1975 Г. був автором статей: про методи переслідувань з боку КДБ «Кримінальне переслідування по ідеологічних мотивах і суспільні проблеми, пов'язані з ними», а також «Національний егоїзм і національно-демократичний плюралізм: До проблеми національного питання в СРСР». Т. р. Г. писав ще звернення й листи на захист В. Буковського і М. Джемілєва. 20.07. 1975 Г. разом із дружиною виїхав з СРСР. Т. р. брав активну участь у Сахаровських слуханнях у Копенгагені, на яких познайомився з представником «Смолоскипа» А. Зваруном. Трохи пізніше Г. виїхав до США, оселився в Нью-Йорку, де вів правозах. д-сть.

ГРИГОРЕНКО (ЄГОРОВА) Зинаїда Михайлівна (нар. 1909 — пом. 1994, Нью-Йорк, США) — педагог, дружина ген. П. Григоренка, учасниця правозах. руху в СРСР.

Г. закінчила педагогічний факультет Москов. університету. 1937 її було ув'язнено, пізніше стала учасницею Другої світової війни. З 1968 розпочала активну правозах. д-сть у Москві, виступаючи з листами, зверненнями, заявами на захист переслідуваних і ув'язнених рос., укр., татар. правозахисників.

У *1968-му*: 23.01. звернулася до керівників КАРС на захист свого чоловіка ген.

П. Григоренка, 31.01. — разом з 13 приятелями її чоловіка протестувала проти недопущення її чоловіка ген. П. Григоренка на суд над рос. дисидентами О. Ґінзбурґом і Ю. Ґаланскoвим, 13.10. — звернулася разом із іншими до Політбюро ЦК КПРС, протестуючи проти шовіністичної атмосфери на суді над учасниками демонстрації на Красній площі проти вторгнення рад. військ до Чехословаччини, 20.05. — підписала звернення Групи захисту прав людини в СРСР до Комісії прав людини ООН в обороні політв'язнів СРСР, 1.06. — підписала звернення групи на Всесвітню конференцію комуністичних і партій робітників проти відродження сталінізму в СРСР, 9.12. — підписала протестний лист проти видворення з СРСР О. Солженіцина; у *1970-му*: 13.01. — звернулася до прем'єра СРСР Косигіна, протестуючи проти ув'язнення її чоловіка ген. П. Григоренка у психіатричній тюрмі, 17.01. — підписала лист до Комісії прав людини ООН, протестуючи проти політичних репресій в СРСР, 3.05 — звернулася відкритим листом до Свободолюбної громадськості світу у справі суду над її чоловіком у Ташкенті, 7.04 — підготувала меморандум до Академії медичних наук СРСР про долю її чоловіка, 10.07 — підписала відкритий лист, протестуючи проти розгону приятелів Н. Ґорбанєвської під час суду над нею, 10.10. — вислала подяку до Нобелівського комітету за присудження Нобелівської премії О. Солженіцину, 4.10. — звернулася до Інституту ім. Сербського в обороні В. Буковського; у *1972-му*: 5.01 — підписала звернення Групи до Ген. секретаря ООН К. Валдгайма в обороні В. Буковського, 09. — підписала дві петиції до ВР СРСР, вимагаючи амністії для політв'язнів в СРСР і заборони смертної кари; у *1973-му:* 7.05. — звернулася до Черняхівського міського суду, протестуючи проти ув'язнення її чоловіка, наприкінці того року її допитували в справі П. Якіра; у *1974-му:* 2.05. — спільно з сином Андрієм підготувала заяву і влаштувала прес-конференцію в Москві у справі ув'язнення її чоловіка, 16.12. — оголосила звернення, домагаючись дозволу на виїзд з СРСР Л. Плюща і його родини; у *1975-му:* 29.03. — у співучасті з сином Андрієм оголосила листа в обороні В. Буковського, 1.07. — звернулася до голови КДБ СРСР Андропова в обороні кримськотатарського правозахисника М. Джемілєва, 31.10. підтримала заяву москов. інтелігенції з нагоди Дня політв'язня в СРСР, 29.11. спільно з чоловіком ген. П. Григоренком підготувала заяву для преси у справі долі М. Джемілєва, 3.12. — спільно з п'ятьма москов. дисидентами звернулася до ООН в обороні М. Джемілєва, 10.12. — підписала декларацію підтримки борцям за політичну свободу.

Зинаїда Григоренко разом із чоловіком ген. П. Григоренком виїхала 1977 до США з метою його лікування. Оселилися в Нью-Йорку. Надалі займалася правозах. д-стю, виступала перед укр. громадою, брала участь у зустрічах її чоловіка із зх.-європейськими держ. діячами.

ГРИГОРЕНКО Олександр Явтухович (нар. 22.02.1938, с. Бородаївка, Верхньодніпровського р-ну Дніпроп. обл. — пом. 19.08.1962, с. Бородаївка) — поет. Учасник руху шістдесятництва. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1958–61).

Г. — з родини репресованих. 1956 закінчив Верхнєдніпров. СШ. Зі шкільних років писав вірші, але хотів бути військовим, вступив до Васильків. авіаційно-технічного училища, та через кілька місяців, не витримавши військ. муштри, подав рапорт на звільнення. 1957 повернувся до рідного

села, мав намір вступати на мовно-літ. ф-т Київ. ун-ту, але його було призвано на дійсну дострокову службу. Служив у м. Кусари (Азербайджан. РСР), продовж. писати вірші. надсилав до київ. літ. журналів (серед них був вірш про окупацію Угорщини 1956). Його вірші патріот. спрямування потрапили до КДБ.

2.10.1958 заарешт. 16–17.01.1959 за звинув. у «антирад. агітації і пропаганді», засудж. Військ. трибуналом Бакинського округу Азербайджан. РСР на 6 р. позбавлення волі. Батьки Г. написали листа на ім'я Хрущова. 2.08.1960 термін ув'язнення було скорочено до 3 р. таборів сув. режиму. Карався у мордов. таборі ЖХ-385/11 (сел. Явас). Познайомився з багатьма укр. політрепресованими, вивчав укр. історію, культуру, вивчав англ., нім., франц. мови. Приятелював з О. Різниковим, М. Кучером.

1.10.1961 звільнено, повернувся в с. Бородаївку Дніпроп. обл. Писав вірші, є автором трьох прозових творів: «Повернення», «Мандрівка в юність», «Весняні бажання». Працював на буд-ві комбінату, збирався вступати на філол. ф-т Київ. ун-ту. Листувався з поетами М. Гірником, М. Сомом, з літ. критиком В. Іванисенком, обговорюючи видання зб. своїх віршів. 19.08.1962 трагічно загинув.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Добірка віршів // Вітрила. — 1967;

Хай ми хмарні: Добірка віршів (Публікація Р. Доцента) // Україна. — 1993. — Ч. 12;

Ти мене полюбиш не за пісню. Другові: Добірка віршів (публікація Г. Гордасевич) // Визвольний шлях. — 1999. — Кн. 8 (617);

Хочу. Матері. Щоденно: Добірка віршів (Публікація О. Затворної) // Укр. культура. — 2007. — № 8 .

Література: *Доценко Р.* «Особливо небезпечний», тим-то приречений на безвість // Україна. — 1993. — № 12;

Кучер М. Дубравлаг: Спогади. — Дн.: Дніпро, 1996. — С. 31–38;

Гордасевич Г. Ти мене полюбиш // Визвольний шлях. — 1999. — Кн. 8 (617). — С. 1004–1006;

Задворна-Галай О. Спогади нареченої // Укр. культура. — 2007. — № 8 (970). — С. 38–41.

ГРИГОРЕНКО Петро Григорович (нар. 16.10.1907, с. Борисівка Приморського р-ну Запоріз. обл. — пом. 21.02.1987, м. Нью-Йорк, США) — генерал-майор. Доктор військових наук (1961). Учасник рос. і укр. правозах. рухів. Член-засновник МГГ та УГГ (1976). Жертва рад. каральної психіатрії (1964–65, 1969–74).

У 20-ті працював слюсарем, кочегаром, машиністом паровоза. 1922 був одним із організаторів комсомол. осередку у своєму селі, 1929–31 був членом ЦК комсомолу України, вступив до компартії. 1929 закінчив робітфак. 1929–31 навч. на інженерно-будів. ф-ті Технолог. ін-ту в Харкові. З 1931 — фаховий військовий. Закінчив Військово-інженерну академію ім. Куйбишева. 1934–37 служив на командних посадах у Білорус. військ. окрузі, потім був слухачем академії Генштабу. 1939–43 служив на Дал. Сході, був учасником боїв на Халхін-Голі (1939). 1944 воював на фронтах ІІ Світової війни, був двічі поранений. Закінчив війну у званні полковника на посаді начальника штабу дивізії. 1945–61 — на викладацькій і наук. роботі у Військ. академії. 1948 став кандидатом військ. наук. Г. — автор 83 робіт із військ. історії, теорії і кібернетики. З 1959 — нач. кафедри операт.-тактичної підготовки, генерал-майор. У серпні 1961 захистив докт. дисертацію. Після XX з'їзду КПРС, критично переглянувши сформов. у СРСР політ. сист., її «невідповідність ідеалам ленінізму», відкрито виклав свої погляди на зборах в Академії та на район. парт-конференції в Москві, закликав «підсили-

ти демократизацію виборів». Було позбавлено депутат. мандата за «політ. незрілість», відразу усунуто від викладання в Академії, оголошено сув. догану по парт. лінії й переведено на службу в Далекосхідний військ. округ (м. Уссурійськ). Восени 1963, перебуваючи у відпустці в Москві, створив підп. орг-цію «Спілку б-би за відродж. ленінізму», написав і поширював листівки про бюрократ. переродж. рад. влади з критикою її каральної сист. (придушення заворушень у Новочеркаську, Темиртау та Тбілісі).

1.02.1964 затримано органами КДБ в аеропорту Хабаровська, доправлено в Москву й поміщено у внутр. в'язницю КДБ. На першому допиті відхилив пропозицію голови КДБ Семичасного «покаятися», щоб уникнути арешту й суду. Тоді було звинувачено за ст. 70 КК РРФСР і направлено на судово-мед. експертизу в Ін-т ім. Сербського. 19.04.1964 визнано неосудним із діагнозом «паранойяльний розвиток особистості» (сам Г. вважав, що визнання його душевнохворим було сплановане членами Політбюро ЦК КПРС). 17.07 т. р. ухвалою Військ. колегії Верх. суду СРСР направлено на примус. лікування в Ленінград. СПЛ. 29.08 т. р. постановою Ради Міністрів СРСР було розжалувано в рядові, що свідчить про те, що рад. влада розглядала Г. не як хворого, а як політ. злочинця.

22.04.1965, після звільн. з керівних посад М. Хрущова, Г. було звільнено як такого, що одужав. Працював сторожем, екскурсоводом, вантажником у магазинах, майстром у буд. управлінні.

Навесні 1966 увійшов до кола моск. дисидентів. Від письм. О. Костеріна та одного з ініціаторів викриття каральної психіатрії С. Писарєва він став отримувати самвидав, акт. долучився до б-би кримських татар за поверн. на істор. батьківщину. Восени 1967 написав історико-публіцист. працю «Приховування істор. правди — злочин перед народом!», де зробив детальний аналіз причин поразок рад. армії в початковий період Другої світов. війни. Цей памфлет було поширено в самвидаві, Г. став помітною постаттю в дисидент. колі, займався правозах. д-стю. З Костеріним написав «Звернення» про комуністів СРСР, де сталінізм було названо «смертельною для комунізму хворобою». У період «празької весни» підтримав дем. перетворення в Чехословаччині, був одним із авторів відкритого листа «До членів Компартії Чехословаччини, до всього чеського народу», закликав громадян СРСР домагатися виведення рад. військ із Чехословаччини. 1968 написав працю «Про спец. психіатр. лікарні (дурдоми)». 1968 ініціював дискусії щодо надання дисидент. руху організац. форми, створення правозах. комітету. 17.05.1968 був присутнім на демонстрації крим. татар перед буд. ЦК КПРС, зібрав і підготував для закордон. кореспондентів дані про поруш. прав крим. татар, які намагалися повернутись із заслання в Крим. 19.11 т. р. було проведено обшук на кв. Г., під час якого вилучили весь його архів. Незважаючи на погрози КДБ, вилетів у Ташкент як гром. захисник.

7.05.1969 було заарешт. в Ташкенті. 5 міс. перебував у СІЗО КДБ Узбекистану. 13–28.06 т. р. голодував на знак протесту проти незакон. арешту, зазнав примус. годування, побиття й знущань. Його тюремний щоденник, переданий на волю, було опубл. у ХТС. Г. було пред'явлено звинув. за ст. 70 ч. 1 КК РРФСР, судово-психіатр. експертизою в Ташкенті визнано осудним, що не влаштовувало владу. У жовтні 1969 етаповано в Москву, де психіатри Ін-ту ім. Сербського визнали результати попередньої експертизи помилковими. 4.12 т. р. знову перевели в Ташкент, де в міськ. суді слухалася його справа. Ухвалою суду від 27.02.1970 було спрямовано на примусове лікування до Черняхівської СПЛ (Калінінградська обл.). З моменту арешту Г. в СРСР і за кордоном почалася кампанія за його звільнення: кримські татари пікетували Ташкент. в'язницю, у Москві було зібрано сотні підписів, з'явилися статті в самвидаві, з акціями протесту виступили норвезькі,

італ. і бельгійські правозахисники. У самвидаві було поширено анонімну «Психіатр. заочну експертизу в справі Г.» (авторство С. Ґлузмана). 1973 на Заході вийшов зб. публіцистики Г. «Думки душевнохворого» (т. р. за цією книгою в Англії було знято фільм). 19.09.1973 переведено до ПЛ заг. типу в Підмосков'ї.

24.06.1974 (напередодні візиту Президента США Р. Ніксона до СРСР) Моск. міськ. суд виніс ухвалу про припинення примус. лікування Г. По звільненні відновив правозах. д-сть. Виступив на захист М. Джемілєва, підписав «Відкрите звернення» із закликом до політ. амністії в СРСР і в ін. країнах Сх Європи. Був членом-фундатором МГГ, у серпні 1976 приїздив у Київ до М. Руденка, був ініціатором і став членом-засновником УГГ. Потім виступав на захист заарештов. М. Руденка, О. Тихого, Зв. Гамсахурдія. У лютому 1977 написав брошуру «Наші будні» про б-бу КДБ проти Гельс. руху в СРСР.

У листопаді 1977 отримав дозвіл на піврічну поїздку в США для лікування і 30.11 виїхав з СРСР. Не робив політ. заяв, проте Указом Президії ВР СРСР від 13.02.1978 його було позбавлено рад. громадянства. 1978 у США Г. з особистої волі зазнав психіатр. експертизи, його було визнано психічно здоровим. Надалі брав участь у правозах. діяльності: був головою закордон. представництва УГГ, 1979 виступав на Сахаров. слуханнях у Вашинґтоні. Став членом укр. общини в США, православним віруючим.

Поховано на укр. цвинтарі Баунд Брук (штат Нью-Джерсі, США) біля Нью-Йорка.

У листопаді 1991 мед. комісія, створена з ініціативи Гол. військ. прокуратури СРСР, провела посмертну психіатр. експертизу й визнала Г. здоровим.

Нагор. орденом «За мужність» I ст. (1997, посмертно).

БІБЛІОГРАФІЯ

Звернення, заяви, листи: *Автор і співавтор меморандумів, заяв, протестів УГГ та інших*: Повідомлення про створення УГГ (11.11.1976), Україна літа 1977-го (15.02.1977), Меморандум УГГ ч. 1 (11.12.1976), Меморандум ч. 4: Про нові репресії на Україні проти Групи Гельсінкі (9.02.1977), Меморандум ч. 6: Про так звані «внутрішні справи» держави (21.02.1977), Меморандум ч. 8: Про переслідування В. Лісової — дружини політв'язня (15.03.1977), Меморандум ч. 11: Про долю Надії Світличної (20.03.1977), Відкритий лист Урядам країн, які підписали Гельсінські Угоди (9.02.1977), Лист ч. 2: До Урядів УРСР, СРСР, Урядів країн — учасниць Гельсінських Угод (1977), Заява в справі Б. Чуйка (05.1977), Документ ч. 2: Нові репресії і новий етап правозахисного руху в СРСР (08.09.1977), До Ради Міністрів УРСР: Клопотання у справі УГГ (14.10.1977), Заява: У справі арештів членів УГГ (04.-05.1977), Заява: У справі дальшої діяльності Гельсінських Груп (29.06.1977), Процес Руденка–Тихого: Заява (30.06.–2.07.1977), Відкритий лист: До учасників Белградської конференції в справах безпеки і співпраці в Європі і Міжнародної амністії (18.10.1977), Головам Урядів, які брали участь в Гельсінських нарадах: Протест в справі В. Зосімова (26.11.1976) // Український правозахисний рух: 1976–1977. — С. 9, 19–12, 63–97, 103–104, 105–107, 117–119, 123–126, 133–135, 137–142, 145–150, 151–172, 177–179, 261–264, 343–345, 347–352, 361–362, 403–404;

Звернення до вождів Компартії Франції, Італії та Англії // Сучасність. — 1977. — Ч. 6. — С. 98–99.

Твори, статті: Мысли сумасшедшего: Избранные письма и выступления. — Амст.: Фонд им. Герцена, 1973. — 338 с.;

«Сокрытие исторической правды — преступление перед народом» — Лон., 1973. — 41 с.;

Движение живет! // Новое русское слово. — 1977. — 19 жовтня;

Сборник статей / Упоряд. А. Григоренко. — Н.Й.: Хроника, 1977. — 121 с.;

До праці М. Руденка «Економічні монологи» // М. Руденко. Економічні монологи. — Н.Й.: Пролог, Сучасність, 1978. — С. 8–34;

М. Руденко — поет, філософ, борець // *М. Руденко*. Прозріння / Передмова. — Тор.–Балт.: Смолоскип, 1978. — С. VII–XXXII;

Наши будни, или Рассказ о том, как фабрикуются уголовные дела на советских граждан, выступающих в защиту прав человека: Записки. — Н.Й.: Сучасність, 1978. — 117 с.;

Протест: Проти суду над М. Руденком і О. Тихим // Сучасність. — 1978. — Ч. 4. — С. 97;

День Прав Людини // Сучасність. — 1978. — Ч. 12. — С. 82–90;

За національні права підсовєтських народів // Сучасність. — 1979. — С. 43–48;

Rights of Nations in the USSR // Smoloskyp. — 1979. — № 5. — С. 1, 3;

За національні права підсовєтських народів (Виступ на Сахаровських слуханнях у Вашингтоні 29.09.1979) // Сучасність. — 1979. — Ч. 12. — С. 43–48;

К вопросу о государственной независимости и взаимоотношениях между народами СССР // Континент. — 1979. — № 4. — С. 223–230;

Memoires. — Paris: Presse de la Renaissance, 1980. — 782 с.;

Інтерв'ю ген. П. Григоренка // Вільна думка. — 1980. — 26 жовтня;

Начало жизни // Континент. — 1981. — № 3. — С. 223–248;

В подполье можно встретить только крыс...: (Спогади). — Н.Й.: Детинец, 1981. — 845 с.;

П'ять років громадянської мужности (До 5-ї річниці створення УГГ) // Сучасність. — 1981. — Ч. 11. — С. 25–34;

Не репрезентувати — діяти: До п'ятиріччя УГГ // Українські вісті. — 1981. — 13, 20 грудня;

And what now? // Smoloskyp. — 1982. — Summer;

Другий аспект // Сучасність. — 1982. — Ч. 5. — С. 149–158;

Grigorenko Appeals to Soviet Soldiers in Afganistan: «Refuse to Commit a Crime» // Smoloskyp. — 1982. — № 15. — С. 2;

Спогади: Про життя і правозахисну діяльність в СРСР / Перекл. з рос. Д. Кислиці. — Детр.: Укр. вісті, 1984. — 751 с.;

В подполье можно встретить только крыс... / Передм. А. П. Григоренка, С. А. Ковалева. — М.: Звенья, 1997. — 640 с.;

Генерал Петро Григоренко: Спогади, статті, матеріали / Упоряд. О. Обертас, передм. А. Григоренка. — К.: Смолоскип, 2008. — 832 с.

Література: *Harding T.* Dissident Intellectuals, National Movements, Workers Unrest: Emerging Opposition Currents in the Soviet Union // Intercontinental Press. — 1973. — 17 вересня. — С. 1030–1035;

Reich W. Grigorenko Gets a Second Opinion // The New York Times Magazine. — 1979. — 13 травня. — С. 18, 39–46;

Інтерв'ю П. Григоренка // Сучасність. — 1979. — Ч. 2. — С. 82–98;

Світлична Н. Слово над могилою П. Григоренка, Лист В. Марченка до П. Григоренка (05.1981), Лист О. Мешко до П. Григоренка, Лист В. Стуса до П. Григоренка (6.10.1979), Доручення УГГ П. Григоренкові (10.1978) // Сучасність. — 1987. — Ч. 4. — С. 116–124;

Кто такой П. Г. Григоренко? // Военно-исторический журнал. — 1990. — № 10. — С. 87–90;

Орлова Р., Копелев Л. Генерал // Огонек. — 1990. — № 50. — 18–25 грудня. — С. 11–13;

Джемілєв М. Петро Григоренко та кримськотатарський національний рух // Політологічні читання. — 1994. — № 4. — С. 251–266;

Поляновский Э. Мятежный генерал // Известия. — 1994. — 30 березня–1 квітня;

Свідзинський А. Уроки П. Григоренка // Зона. — 1994. — № 6. — С. 3–13;

Алтунян Г. О. П. Г. Григоренко: Очерк. — Х.: РА-Каравелла, 1997. — 20 с.;

Вербенко В. Вулиця генерала Григоренка // Вітчизна. — 1998. — № 3/4 — С. 29–32;

Морозов К. Григоренко П. Григорович (1907–1987) // Видатні постаті України: Біографічний довідник. — К., 2004. — С. 259–264;

Зубарєв Д, Кузовкін Г. Григоренко Петро Григорович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 170–177;

До 100-ліття генерала-дисидента П. Григоренка / 1907–2007: Статті О. Обертаса, А. Григоренка, М. Руденка, Л. Плюща. О. Зінкевича, І. Широкової, У. Герлант, В. Савченка, Ю. Зайцева, Розмова Ю. Зайцева з М. Джемілєвим, Архів П. Григоренка у фондах Музею-архіву українського самвидаву при видавництві «Смолоскип» // Молода нація. — 2007. — № 1 (42). — С. 5–268;

Бекирова Г. Роль Петра Григоренко в крымскотатарском национальном движении. — Сімферополь: Оджакь, 2007. — 32 с.;

Обертас О. Дисидентський генерал, *Григоренко А.* Дорога додому, *Ковальов С.* Подією був він сам, *Руденко Р.* П. Григоренко мріяв будувати мости, *Руденко М.* Початок дружби з П. Григоренком, Людський вимір, *Плющ Л.* Наш генерал, *Бекірова Г.* Роль П. Григоренка у кримськотатарському національному русі, *Зінкевич О.* Генерал П. Григоренко в Америці, *Зубарев Д., Кузовкін Г.* Генерал, правозахисник, член-засновник Московської та Української гельсінських груп, *Райч В.* Четверта експертиза // Генерал Петро Григоренко / Упоряд. О. Обер-

тас. — К.: Смолоскип, 2008. — С. 5–7, 8–22, 23–27, 28–36, 37–59, 60–84, 85–106, 107–126, 731–735, 736–742;

Музиченко Я. Григоренко буде нашим // Україна молода. — 2008. — 19 червня.

ГРИНЬ Микола Євдокимович (нар. 1928 в Зх Україні) — геофізик. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрми (1965–66).

1948 закінчив геофіз. відділ. геолог. ф-ту Львів. політехн. ін-ту. Потім закінчив аспірантуру при кафедрі геофізики того самого ін-ту. З 1963 обіймав посаду ст. наук. співробітника Ін-ту геофізики АН УРСР, спеціалізувався у проблемах сейсмічних модуляцій. Г. — автор численних наук. публікацій.

У серпні 1965 заарешт. в Києві за звинув. в «антирад. агітації і пропаганді». У березні 1966 засудж. Київ. обл. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 3 р. таб. сув. режиму. Верховний суд УРСР замінив покарання на умовне.

У березні 1966 звільнено з київ. тюрми. З часом було поновлено на роботі як мол. наук. працівника.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Микола Гринь // Лихо з розуму. — 1967. — С. 49–50.

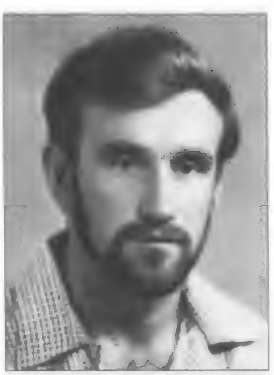

ГРИНЬКІВ Дмитро Дмитрович (нар. 11.06.1948, с. Марківка Коломийського р-ну Івано-Фр. обл.) — журналіст, письменник, юрист. Учасник укр. руху опору. Засновник СУМГ. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1973–78). Лауреат премії ім. Т. Мельничука (1998), премії ім. О. Довбуша (2002), літ. премії ім. Л. Гринюка (2003).

1966, закінчивши Печеніжинську СШ, разом із Р. Чупреєм поїхав за комсомольською путівкою в Дніпропетровськ, працював слюсарем-складальником на рем. заводі. 1967–69 служив у танкових військах у Чернігів. та Дніпроп. областях. Після повернення працював на тому самому заводі, а потім, одружившись, перебрався до Печеніжина, влаштувався слюсарем буд. управління № 112 в Коломиї. 1970 вступив на енергофак-т Ів.-Ф. ін-ту нафти і газу (вечірнє відділення було в Коломиї). Під впливом спілкування з родиною Рижків, які повернулися з ув'язнення за участь у нац.-визв. б-бі (винаймав у них помешкання) у Г. поступово змінився світогляд: став непокоїти колоніальний стан України, наростання русифікації в навчанні. Г. та коло його друзів обурювали репресії проти укр. народу, дуже вразили арешти укр. інтелігенції 1972. Створивши підпільну орг-цію СУМГ, шляхом ідеологічної б-би прагнули зробити Україну незалежною державою на зразок Польщі або Чехословаччини. Збирали інф-цію про діяльність УПА, літ-ру з історії нац.-визв. змагань, шукали зброю (за словами Г., щоб у разі потреби захистити себе й родину). Восени 1972 члени орг-ції поклали вінок до пам'ятника О. Довбушу з синьо-жовтою стрічкою. Г. замовив граверові зробити напис на печатці орг-ції, але той доніс на них у КДБ.

У березні 1973 Г. заарешт. Під час обшуку в нього вилучено печатку, патрони до малокаліберної гвинтівки. Припертий доказами, мусив здати «арсенал», захований на роботі. Протягом 2-3 місяців звинувачували в «зраді батьківщини» (ст. 56 КК УРСР), під час слідства справу було перекваліфіковано на ст.ст. 62 ч. 1, 64, 140 ч. 2 («крадіжка»), 223 ч. 2. Івано-Фр. обл. суд на закритому засіданні 9.08.1973 виніс вирок Г., як керівнику орг-ції: 7 р. таборів суворого режиму й 3 р. заслання, В.-І. Шовковому — 5 р., М. Мотрюку і Р. Чупрею — 4 р. У політтаборі ВС-389 (с. Кучино Пер-

мської обл.) брав акт. участь у страйку протесту з приводу побиття С. Сапеляка, 1974–75 належав до групи, яка готувала й передавала на волю, до самвидаву, інф-цію про становище в таборах. Пійманий на гарячому, проковтнув папір, на 2 місяці опинився в ПКТ. 1975 перейшов на статус політв'язня. 1976 разом із іншими політкаторжанами підписав листа до Комісії Конгресу США з перевірки виконання Гельс. угод про умови життя і праці в'язнів в СРСР. 1977 возили до Ів.-Ф. на «перевиховання», схиляли до зречення від своїх переконань, категорично відмовився. 1978 Г. привезено до Києва, потім півроку утримувано в глухій ізоляції в тюрмі «Лефортово» в Москві.

У серпні 1978 у результаті клопотань дружини та матері (вона померла в березні т. р.) був звільнений. Працював наладчиком, токарем на заводі «Сільмаш» (м. Коломия Івано-Фр. обл.), де КДБ зібрав багатьох колишн. політ'язнів, щоб легше було їх контролювати. Вимоги написати покаянну заяву рішуче відкидав. Спілкувався з В. Романюком, Й. Терелею, передавав поезії ув'язненого Т. Мельничука О. Заливасі, Р. Мороз, Л. Лемик. 1979 організував втечу з психлікарні Т. Мельничуку й переховував його. 1981 в Г. було проведено обшуки в справі Г. Приходька та І. Сокульського.

1985–92 Г. — засновник і ред. машинописного й позацензурного журн. «Карби гір», де публікував статті про дисидентів і нац. рух. В середині 1980-х числа альманаху передавались до Мюнхена, там у часописі «Шлях перемоги» було подано їх короткий зміст. Разом із В. та П. Січками видав два випуски журн. «Досвітні вогні». Член-організатор УГС (1988) та УРП (1990) в Коломиї. 1990–98 — депутат Коломийської міськради, згодом працював у відділі внутр. політики міськради, гол. спеціалістом при міськвиконкомі. Згодом — консультантом цього відділу. 1999 завершив навчання в Чернів. економ.-правовому ін-ті, юрист. З 1992 — член НСЖУ, з 1999 — НСПУ. Постановою Верх. Суду України від 9.07.1994 вирок частково скасовано за відсутності складу злочинів, передбачених ст.ст. 62 ч. 2 і 64 КК УРСР. 3.01.2005 Г. було обрано головою Коломийської міськрайонної орг-ції Всеукр. т-ва політв'язнів і репресованих.

Видав чотири книги поезій та три книги прози.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Подорож з червоного у синьожовте: Поезії. — Кл., 1992. — 80 с.;

Панас Заливаха: Поезії. — Кл., 1992. — 64 с.;

Мста: Історична повість. — Кл., 1994. — 40 с.;

Скиби волі: Поезії. — Снятин, 1995. — 80 с.;

Дух Чугайстра в постаті Тараса Мельничука крізь призму троїни понять // Буковинський журнал. — Чц., 1996. — Ч. 1–2. — С. 16–22;

Вусатий місяченько: Поезії шаленої ночі. — Кл., 2000. — 48 с.;

Тернистими шляхами: Про зв'язкову ОУН і УПА Марію Іванюк. — Кл., 2000. — 60 с.;

Кроваві перехрестя: Про зв'язкову ОУН і УПА Юстину Качурак (2002);

Збур меча: Поезії. — Кл., 2004. — 96 с.;

Молитви Довбуша (2003);

Політ в'язня: Повість. — Ів.-Ф., 2005. — 148 с.;

Повстанський Псалтир: Поезії. Кн.1: Поклик гір, кн.2: В стінах неволі, Кн. 3: В розтоках радості й печалі. — Ів.-Ф.: Видавець І. Третяк, 2005. — 176 с.;

Спогади політв'язня // Ів.-Ф.: Місто НВ, 2005. — 145 с.;

На вістрі перемін. — Кл.: Вік, 2006. — 124 с.;

Сльоза калини: Оповідь. — К.: Просвіта, 2006. — 74 с.

Література: Лист Д. Гриньківа до М. Крайника (15.01.1989) // Українська Загальнонародна Організація (УНФ-2) / Упоряд. Ю. Зайцев. — С. 210–211;

Фрела О. Подорож з червоного у синьо-жовте // Вісник Коломиї. — 1991. — 20 серпня;

Информация (Івано-Франківського обкому КПУ про діяльність Д. Гриньківа й інших) // *А. Русначенко.* Національно-визвольний рух в Україні: 1950–1990. — С. 529–532;

Фрела О. Подорож у правильному напрямку // Вісник Коломиї. — 1993. — 3 лютого;

Бібліо Н. Зі «Світу» у світ // Вісник Коломиї. — 1993. — 30 червня;

Басацька Л. Історія однієї кримінальної справи // Вісник Коломиї. — 1994. — 24 серпня;

Крижанівський І. Щоб не було мести // Вільний голос. — Кл., 1996. — 21 серпня;

Грицишин В. У зеніті віку // Вільний голос. — 1998. — 24 червня;

Безпалова Л. Образ легендарного опришка надихає // Галичина. — Ів.-Ф., 2002. — 12 вересня;

Хриптун М. Нескорений гуцульський дух Князя Роси // Вісник Коломиї. — 2004. — 6 квітня;

Овсієнко В., Сапеляк С. Гриньків Дмитро Дмитрович. — Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 178–182.

ГРИЦИНА Богдан Михайлович, (нар. 1935, м. Львів — загинув 5.07.1962, м. Київ) — робітник. Учасник укр. руху опору. Член УНК.

Освіта — 8 класів, навчався в 9-му класі школи робітничої молоді. 1957 співорганізатор у Львові підпільної орг-ції УНК. Зарешт. 20.07.1961. Погрожували ув'язненням у психлікарні. 26.01.1962 засуджено Львів. обл. судом за ст.ст. 56.1, 17-58.1, 17-60 і 64 КК УРСР до смертної кари з конфіскацією майна. Подана до Верх. Суду УРСР апеляція, а згодом і прохання до Президії ВР УРСР успіху не мали. Місце поховання невідоме. Пленум Верх. Суду України від 22.10.1993 перекваліфікував дії Г. зі ст. 56 ч. І на ст. 222 КК УРСР. Не знайшовши в справі даних, що підсудний займався організаційно антирадянською діяльністю, перекваліфікували справу за ст. 222 ч.1 і 17, 94 КК УРСР, призначивши йому 10 р. Дружина пробувала тоді добитися реабілітації.

БІБЛІОГРАФІЯ

***Статті*:** Роздуми // *А. Русначенко.* Національно-визвольний рух в Україні: 1950–1990. — С. 375–377.

ГРИЦЯК Євген Степанович (нар. 9.08.1926, с. Стецева Снятинського р-ну Івано-Фр. обл.) — учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН. Один із керівників повстання в норильських концтаборах 1953. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1949–56, 1959–64). Відзначений орденом «За мужність» І ст. (2009).

Закінчивши в Стецеві неповну СШ, в період нім. окупації був студентом торговельної школи у Снятині, став членом

юнацтва ОУН. 1944 мобілізовано солдатом 4-го Укр. Фронту, мав тяжке поранення.

1949 рад. розвідка розкрила минуле Г., його було заарешт. й 12.12 засудж. на смертну кару, яку замінено на 25 р. позбавлення волі. Карався в Джезказгані, Норильську, Владимирській тюрмі, Іркутську, Мордовії. У таборах постійно й активно протистояв сваволі таб. адм-ції, за що мав 42 дисциплінарні покарання, тричі — по 1 року закритої тюрми. Ще перебуваючи в Джезказгані, мав ідею організувати всегулагівський страйк проти жахливих умов утримання в'язнів. Після акції спротиву в Караганді Г. потрапив у заполярний Горлаг Норильська, у 4-те відділення. Жорстокість таб. начальства призвела 1953 до повстання в усіх зонах Горлагу. Вимагали приїзду комісії з Москви й виконання їхніх вимог. 6.06 ці вимоги Г. висунув до членів комісії, що приїхала з Москви, їх було тільки частково задоволено. У серпні 1953 опір було придушено тільки після масового розстрілу в'язнів 3-ої зони. Г. потрапив спочатку у в'язницю Норильська, потім — у Владимирську тюрму.

1956 звільнено за постановою Комісії Президії ВР СРСР. Працював вантажником, маляром в Івано-Фр. обл. 1958 йому було несподівано заборонено жити в Зх Україні, змушений був виїхати на роботу в м. Караганда (Казахстан).

28.01.1959 знову заарешт., звинув. у створенні ОУН у м. Вінниці, а також згадано, що був одним з орг-рів Норильського повстання. Рішенням суду набрав сили по-

передній 25-річний термін Г. 1949-го року. 1.11.1964 звернувся із листом до ЦК КПРС, де заперечував усі звинувачення й домагався звільнення. 1961 одержав у мордов. таборі атестат про середню освіту.

6.10.1964 постановою Військ. Колегії Верх. Суду СРСР звільнено з ув'язнення через безпідставність звинувачення. 1974 подав заяву на дозвіл емігрувати. Позбавлено роботи (в колгоспі), зазнав цькування в пресі Івано-Фр. обл. 5.01.1976 звертався до Голови ПВР СРСР Підгорного з проханням забезпечити йому право на виїзд. 12.02.1977 підписав заяву групи рад. громадян на підтримку «Хартії-77», 18.02 надіслав заяву МГГ про надання можливості його родині емігрувати. Г. було погрожено новим арештом, зазнав утисків з боку КДБ — особливо після видання 1980 книги Г. про Норильське повстання заруб. видвом «Смолоскип».

1990 побував у США та Канаді. 1993 — на запрошення адм-ції Норильська — на 40-річчі міста. Г. був учасником двох конференцій Всеукр. т-ва політв'язнів і репресованих у Києві та трьох міжнар. конференцій «Опір в ГУЛАГу».

Мешкав в с. Устє Івано-Фр. обл.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: To Comrade Mykola V. Pidhorny, Chairman of the Presidium of the Supreme Soviet of the U.S.S.R; To the Secretary General of the CC CPSU Leonid I. Brezhnev (3.01.1976) // The Ukrainian Review. — Lon. — 1977. — № 1. — С. 57–63;

An open letter to Mykola V. Pidhorny (5.07.1976). — N.Y.: Ukrainian Information Center, 1977. — 16 с.;

Короткий запис спогадів: Історія Норильського повстання. — Балт.–Тор.: Смолоскип, 1980. — 128 с.;

Етап Караганда — Норильськ і перші дні в Норильську // Сучасність. — 1980. — Ч. 6. — С. 75–84;

Короткий запис спогадів // Шлях перемоги. — 1980. — Вересень–грудень;

To Secretary General, CC CPSU Chairman of the Presidium, Supreme Soviet of the USSR Leonid I. Brezhnev (10.10.1981) // Smoloskyp. — 1982. — № 16. — Літо. — С. 1–2;

Чому погрожуєте мені судом?: Відкритий лист колишнього українського політв'язня до Л. Брежнєва (10.10.1981) // Смолоскип. — 1982. — № 16. — Літо. — С. 1–2;

The Norilsk Uprising. Short Memoirs / Перекл. на англ. З. Матла-Рихтицької, передм. проф. Л. Магніно. — München: Ukrainishes Institute für Bildungspolitic, 1984. — 63 с.;

Норильське повстання: Спогади і документи. — К.: В-во ім. О. Теліги, 1999. — 79 с.;

Література: *Caputo Ph.* Courage haunts hero of a Soviet prison mutiny // Chicago Tribune. — 1977. — 16 березня;

Я — українець: Із спогадів Євгена Грицяка // Християнський голос. — 1980. — 16 березня;

Штуль К. Норильське повстання // Укр. слово. — 1981. — 26 квітня;

Hrytsyak fears new KGB reprisals // Smoloskyp. — 1982. — № 16. — Весна. — С. 1–2;

Виклик Брежнєву (Редакційна) // Свобода. — 1982. — 22 липня;

Кривуцький І. Генерал (Про Є. Грицяка) // Зона. — 1994. — № 7. — С. 151–162;

Рапп І. Грицяк Євген Степанович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 183–187.

Євген Грицяк: Історію творять мученики, а не мучителі (Розмова Л. Тугай з Є. Грицяком); *Сюндюков І.* Дух розриває кайдани. Норильське повстання: Герої, про яких має знати Україна // День. — 2009. — 25 вересня.

ГРОДЕЦЬКИЙ Юрій Леонідович — артист. Учасник укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1972–76).

Восени 1972 заарешт. за спробу залишитись у США під час гастролей муз. ансамблю і засудж. за ст. 64 КК РРФСР на 5 р. таб. сув. режиму. У листопаді 1974 прибув до табору 36-ої зони пермських ВТК. Відразу долучився до руху спротиву політв'язнів проти свавілля таб. адміністрації. На знак протесту проти різних цькувань відмовився від примус. праці й перейшов на статус політв'язня, підписував багато заяв (що їх ініціаторами, як правило, були укр. політв'язні) до керівних органів рад. держави, міжнар. гром. орг-цій про становище політкаторжан в СРСР. На поч. 1975 за таке «поруш. режиму» переведено до Владимир. тюрми. Напередодні XXV з'їзду КПРС

(лютий 1975) приєднався до голодування протесту політв'язнів з вимогою припинити використ. голоду як засобу покарання, а також проти психіатр. репресій. За постійну непокору часто карався в карцері або ШІЗО.

У вересні 1976 звільнено.

«ГРОМАДА» — вид. Київської філії УХДП. Неформ. газ. вийшла 1990. Публ. парт. док-ти, духовно-просв. мат-ли, розвідки про ОУН і УПА.

«ГРОМАДА» — вид. Чернігівської регіональної орг-ції НРУ, Чернігівської орг-ції Т-ва «Меморіал» ім. В. Стуса. Неформ. газ. вих. 1989–1991 укр. та рос. м. раз на міс. Ред. В. Москаленко, В. Яворівський, С. Семенець, А. Бабкін, В. Чепурний. Публ. декларації, звернення, резолюції РУХу, істор. та архівні розвідки, місц. сусп.-політ., соціальну, екол. хроніку, спогади Г. Гордасевич. Ознайомлювала з діяльністю дем. орг-цій.

«ГРОМАДА» — неформ. газ. Криворізької орг-ції НРУ. Вих. 1990 укр. та рос. м. один чи два рази на міс. Містила аналітичні та поточні сусп.-політ. мат-ли, істор.-патр. розвідки. Окремий вип. присвячено Литві. Авторами статей були Л. Лук'яненко, І. Сокульський, С. Гура, Б. Якимович, А. Гречило.

ГРОМАДСЬКИЙ КОМІТЕТ ЗАХИСТУ НІНИ СТРОКАТОЇ — перша правозах. орг-ція в Україні.

К. створено в грудні 1971 у Львові за ініціативи В. Чорновола через арешт 08.12.1971 активної учасниці укр. правозах. руху Н. Строкатої. Крім В. Чорновола (голова), установчі документи підписали І. Стасів-Калинець (Львів), В. Стус (Київ), Л. Тимчук (Одеса), П. Якір та В. Красін (Москва). Члени К. 21.12.1971 опублікували бюлетень № 1 із Заявою про створення К. та довідкою «Хто така Н. А. Строката (Караванська)» й підготували проект статуту орг-ції. Підписанти від імені громадськості констатували, що чимраз більша кількість судових переслідувань за переконання має антиконституційний характер. Відсутність правдивої інформації про політ. процеси в СРСР та сподівання, що цілеспрямовані дії громадськості можуть вплинути на моральне оздоровлення суспільства, спонукають авторів заяви вдатися до організованих дій для захисту громадян СРСР, переслідуваних із політ. мотивів. Передбачалося збирати факти, документи та матеріали щодо особи та справи Строкатої, знайомити з ними держ. й правові інстанції, а також громадськість; збирати підписи під зверненнями на її захист та кошти для допомоги їй та ув'язненому чоловікові С. Караванському. Уперше було публічно оголошено склад членів К-ту з поданням їхнього фаху та адреси мешкання. Бюлетень поширили у Львові, Києві та Москві, надіслали до офіційних інстанцій, зокрема прокуророві Одеської обл., який передав його в обл. управління КДБ, а звідти документ було скеровано до УКДБ до Львова.

Поява організованих форм правозахисту викликала роздратування компартійної верхівки СРСР. У січні 1972 всіх членів К-ту (окрім Л. Тимчука) було заарешт. й засудж. на тривалі терміни ув'язнення. Створення К. фігурувало в їхніх вироках одним із головних обвинувачень. Л. Тимчука 1975 ув'язнили за іншою справою. Саму ж Строкату Одеський обл. суд 19.05. 1972 засудив на 4 р. таборів сув. режиму. Документи К. стали відомі світовій громадськості. Їх 1972 опублікувано в Парижі в передруку VI випуску позацензурного ж. «Український вісник».

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації, література: Заява про створення Громадського комітету захисту Ніни Строкатої // Український вісник. Вип. VI. Березень 1972. — Пар.–Балт.: ПУДФ, Смолоскип, 1972. — С. 140–142;

Хто така Н. А. Строката (Караванська) // Український вісник. Вип. VI. Березень 1972. — Пар.–Балт.: ПУДФ, Смолоскип, 1972. — С. 143–146;

Заява про створення Громадського комітету захисту Ніни Строкатої, Хто така Н. А. Строката (Караванська) // *Чорновіл В.* Твори: У 10-ти томах. — Т. 3 / Упоряд. В. Чорновіл, передм. М. Косіва. — К.: Смолоскип, 2006. — С. 925–927, 928–931;

Громадський комітет захисту Ніни Строкатої // *Різниченко О.* Промінь з Одеси: Ніна Строката в поезії, документах і спогадах. — О.: Друк, 2000. — С. 116–122.

Зайцев Ю. Громадський комітет захисту Ніни Строкатої // Воля і Батьківщина. — 1997. — Ч. 3 (8/24). — С. 31–38;

Громадський к-т захисту Ніни Строкатої // Міжнар. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 884;

Зайцев Ю. Д. Ґенеза правозахисного руху в Україні (Створення Громадського комітету захисту Ніни Строкатої) // Південь України: Етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри. Матеріали міжнар. науково-практичної конференції (Одеса, 26.10. 2007). — О.: ВМВ, 2007. — С. 240–248.

ГРУЗИНСЬКА ГЕЛЬСІНСЬКА ГРУПА (ГГГ) — грузинська правозах. група.

ГГГ було засновано 14.01.1977. Членами групи стали З. Ґамсахурдія (керівник), В. Рстхіладзе, Т. Джанелідзе, Б. Бежуашвілі, І. Ґольдштейн, Г. Ґольдштейн, М. Костава. Члени ГГГ збирали інф-цію про поруш. нац. і релігійних прав грузинів, випустили кілька звернень на захист переслідуваних із політ. мотивів. Здебільшого ГГГ працювала разом із членами Ініціат. Групи захисту прав людини в Грузії, яку 1974 організ. З. Ґамсахурдіа в Тбілісі. Після ув'язнення З. Ґамсахурдії, В. Рстхіладзе, М. Костави та ін. у квітні 1977 Група припинила свою діяльність.

Навесні 1986 ГГГ знову було відновлено. У вересні 1989 Група переформувалась на політ. орг-цію — Грузинську Гельсін. Спілку (ГГС). Наприкінці 1980-х ГГС координувала масові акції протесту грузин. народу. Після перемоги в жовтні 1990 на виборах політ. блоку «Круглий стіл — Вільна Грузія» (який зініціювала ГГС) З. Ґамсахурдію було обрано Президентом Грузії. Після усунення Президента Грузії З. Ґамсахурдії 1993 ГГС припинила свою діяльність.

«ГРЮНДІК» — вид. Студ. братства ЛПІ. Неформальна газ. вих. у Львові 1990 з невизн. періодичн. Ред. С. Братченко, Олько, Ср.-Мотика (всі — псевдоніми). Містила інформ. про студ. політ. виступи, сатиру, бувальщини, вірш. та прозові гуморески. Відіграла помітну роль у формуванні дем. світогляду молоді, подоланні комуністичн. ідеології.

ГУБКА Іван Миколайович (нар. 24.03.1932, хут. Губки (с. Боброїди) Жовківського р-ну Львів. обл.) — економіст, публіцист. Учасник укр. руху опору. Один із учасників Норильського повстання. Співзасновник УНФ. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1949–56, 1967–77). Член УГС (1989). Член НСПУ.

1945 почав навчатись у Львові в СШ. Розповсюджував листівки, добував інфцію, пошту, ліки для повстанців. 1948 його, неповнолітнього, було заарешт. і звинувач. у співпраці з підпіллям. Витримав понад 100 допитів, але ні в чому не зізнався. Було кинуто в карцер, де 8 діб тримав голодування протесту.

23.07.1949 Військ. трибунал МВС по Львів. обл. засудив Г. за ст.ст. 20-54 ч. 1-а, 54-10 ч. 1 КК УРСР на 25 р. позбавлення волі. Карався в Кенгірі, що входив до управління СтепЛагу, працював на буд-ві. За втечу було запроторено до тюрми і БУРу. Там познайомився з багатьма повстанцями. Далі перебував у таборах Карлагу. 1951 відправлено в таб «Січ», де були самі українці, проводили літ. студії. Там познайомився з І. Куком, братом командира УПА В. Кука, повстанцями Г. Пришляком, І. Столяром. 1952 перекинуто в м. Норильськ Краснояр-

ського краю, 10 місяців працював на будові. 1953 після участі у страйку в таб. № 5 Г., як активіста, було транспортовано на Колиму, понад рік сидів у тюрмі (на Сусумані).

1954 за ухвалою нарсуду Середньоканського р-ну Магаданської обл. від 3.09.1954 на підставі Указу ПВР СРСР («Указ про неповнолітніх») термін Г. було скорочено наполовину. 1956 звільнено. Пропрацювавши рік у «Дальстройпроекті», 1957 повернувся в Україну, з труднощами влаштувався на буд-во в Червонограді на Львівщині, закінчив 10 класів веч. школи. Зі Львів. обл. змусили виїхати, влаштувався завскладом швейної ф-ки в м. Розділ Дрогобицького р-ну, де прожив 5 р. 1959 вступив на заочне відділення Харків. ін-ту торгівлі, 1964 закінчив навчання у Львів. торговельно-економ. ін-ті. Працював на промбазі, потім інженером-економістом на Львів. заводі низьковольтних ламп. Надалі спілкувався й листувався з кол. політв'язнями Б. Солончаком, С. Левандовичем, Ф. Жарком, І. Шиманським. Познайомився з Б. і М. Горинями, Л. Костенко, читав самвидав. 1965 познайомився із З. Красівським: дізнавшись про створення УНФ, створив у Львові групу УНФ з метою б-би за незалежність України. УНФ пропонував для України розвиток у вигляді «нар. соц-зму», дуже близького до зх.-європ. демократії, Г. долучився до вдосконалення, наповнення й вид-ня журн. «Воля і Батьківщина».

27.03.1967 заарешт. КДБ надав справі УНФ великого значення. Оскільки Г. не зізнавався в причетності до УНФ (під час обшуку в нього нічого не було вилучено), то йому ст. 56 було замінено на ст. 64, інкр. розмноження й розповсюдження самвидаву (ще з 1965), зокрема «Волі і Батьківщини». 1.08 Львів. обл. судом засудж. на 6 р. позбавлення волі в таборах сув. режиму та 5 р. заслання за ст. 62 ч. 1 КК УРСР. Карався в мордов. таборах № 11, № 3, № 19. Працював обліковцем у цеху меблів, на деревообр. верстатах. Спілкувався з повстанцями В. Підгородецьким, М. Онишківим, Д. Бесарабом, а також із О. Заливахою, Б. Горинем, Я. Лесівим, І. Гелем, Й. Терелею. 1973 прибув на заслання до с. Піровське Красноярського краю. Працював економістом райспоживспілки, юрисконсультом. Переніс тяжку операцію.

1977 повернувся в Україну, 4 міс. добивався права проживати зі своєю сім'єю. 1989 Г. став членом УГС, був одним із керівників її обл. орг-ції. Г. — один із засновників Спілки політв'язнів України, з 1992 був співголовою Всеукр. т-ва політв'язнів і репресованих. Був одним із засновників Конгресу Укр. Націоналістів, членом Проводу КУНу й головою Львів. обл. орг-ції, гол. ред-р ж. «Воля і Батьківщина», відновленого КУНом 1995.

Г. брав участь у підготовці фундамент. дослідження «Укр. Нац. Фронт» (2000), автор книги спогадів «У царстві сваволі».

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Дорогами життя (Фрагменти із спогадів): Про публікацію документів УНФ у відновленому журн. «Воля і Батьківщина» (10.1995), Дорогами життя: Уривки зі спогадів, 1996, Як мене арештували: Спогад, 1996 // Український Національний Фронт. — С. 486–492, 583–584, 592–596, 596–598;

Етапи і зони: Спогади про Норильські табори // Воля і Батьківщина. — 1996. — № 1. — С. 77–86, № 2. — С. 88–97;

У царстві сваволі: Спогади. Ч. І. — Л.: Укр. технології, 2000. — Ч. 1. — 608 с., 2003. — Ч. 2. — 2003. — 576 с.;

Пирятин: перемога і трагедія. — Л.: Укр. технології, 2002. — 292 с.;

Унівська битва. — 2004. — 140 с.;

Правда про Норильськ. — Л.: Афіша, 2005. — 156 с.;

Дорогою боротьби. — Л.: Афіша, 2005. — Ч. 1: Історичні замальовки. — 576 с., Ч. 2: Переможні бої УПА. — 632 с.

Література: Протокол допиту І. Губки (30.03.1967), Постанова про притягнення І. Губки як обвинуваченого (6.04.1967), Протокол допиту І. Губки (10.04.1967), З протоколу допиту І. Губки (9.07.1967), Протокол допиту І. Губки (12.07.1967), З протоколу допиту І. Губки (17.07.1967), З протоколу засідання Львівського обл. суду у справі І. Губки (31.07.1967),

Вирок Львівського обл. суду у справі І. Губки (1.08.1967), Згадують очевидці про участь І. Губки в Норильському повстанні // Український Національний Фронт. — С. 350–351, 352–353, 361–362, 373–374, 375–376, 376–378, 378–379, 379–384, 493;

І. Губка: Біографічна довідка // Воля і Батьківщина. — 1995. — № 1. — С. 69–70;

Дмитренко О. Подвижництво // Шлях перемоги. — 2000. — 27 вересня;

Дубас М. І. Губка, Лист члена УНФ-2 І. Журавінського І. Губці (23.01.1997), Лист Г. Куценка І. Губці (01.1997) // Український Національний Фронт. — С. 485, 598–599, 600–604;

Овсієнко В. Губка Іван Миколайович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 188–194.

ГУЗЕЙ С. (нар. 1928) — учасник укр. нац.-визв. руху. Заарешт. 1974 в Рівнен. обл. і засудж. на 10 р. позбавлення волі.

ГУК Лідія Ларіонівна (нар. 28.10.1938, с. Сенча Лохвицького р-ну Полтав. обл.) — лікар, еколог. Учасниця руху шістдесятництва. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1972–73).

1957, закінчивши СШ в рідному селі, працювала за комсом. путівкою в колгоспі, на птахофермі. 1960 вступила на сан.-гігієнічний ф-т Київ. мед. ін-ту, змушена була розвантажувати разом із хлопцями вагони. Познайомилася з М. Плахотнюком, Я. Гевричем, О. Сергієнком. В ін-ті склався неформ. гурток нац. свідомої молоді, домагалися викладання у ВНЗ укр. мовою. Брала участь у колядках, збирали кошти на пам'ятник В. Симоненкові, була акт. учасницею в Шевченків. читаннях біля пам'ятника Т. Шевченку 22 травня, на літ. вечорах, у КТМ — познайомилася з Н. Світличною, А. Горською, О. Мешко, Г. Севрук, О. Шевченком — увійшла до кола шістдесятників. Читала й розповсюджувала самвидав, зокрема ст. «З приводу процесу над Погружальським», «Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюби, «Щоденник» В. Симоненка з віршами, «Лихо з розуму» В. Чорновола. З 1967 направлено на роботу сан. лікарем санепідемстанції в м. Скадовськ Херсон. обл. До Г. приїздили на відпочинок друзі-шістдесятники: родини Чорноволів, Плахотнюка, Сокульських, Ю. Бадзьо, О. Мешко, П. Розумний. Молодь у Скадовську брала читати в Г. самвидав, проводили літ. вечори, читали твори Т. Шевченка, В. Симоненка, І. Драча, Л. Костенко. З поч. арештів укр. інтелігенції 1972, 17.02 в неї було проведено обшук, вилучено багато самвидаву. Г. й багато відвідувачів її оселі викликано на допити, дехто з них підписав заяви, що Г. «захищала бандерівців, говорила про відсутність свободи слова, про окупацію Чехословаччини». Вже 18.02 Г. опротестувала обшук прокуророві УРСР, звернулася з листом до ЦК КПУ про незаконні вилучення й заявила, що в Україні слід провести українізацію, зупинену в 30-х роках. 19.04 подала заяву до Скадов. райкому КПУ на захист заарештованої укр. інтелігенції. На Г. почали зводити наклепи, 3.08 було проведено обшук удома й на роб. місці, зазнавала численних допитів.

9.12 її заарешт. й звинув. за ст. 187-1 КК УРСР. За настановою О. Мешко Г. відкидала всі звинувачення. 9.02.1973 Херсон. обл. суд, враховуючи добрі х-ки, виніс вирок: 1 р. ув'язнення в таборі заг. режиму. Термін відбувала в таб. зоні м. Дніпродзержинськ. Працювала прасувальницею на швейному підприємстві.

Звільнено достроково, за 2,5 міс. до кінця строку. Після тривалих пошуків влаштувалася лікарем-методистом район. лікарні, потім — санлікарем у санепідем-

станції. Сумлінно працювала, висвітлювала результати перевірок у пресі, що збурило гром. думку. Ініціювала створення еколог. т-ва «Джарилгач».

16.03.1988 Г. зверталася до Верх. суду УРСР з клопотанням про реабілітацію, їй було відмовлено. Тільки після звернення до XIX парт. конференції 11.08.1989 Херсон. обл. суд скасував свій вирок і постанову Верх. суду, Г. було реабіліт. за відсутності складу злочину. З 1989 брала акт. участь у створенні НРУ, тривалий час очолювала район. орг-цію (до 2001). Г. створила і очолювла район. відділення Сусп. служби України.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Гаврись Н.* Шістдесятниця // Віра. — 1998. — Ч. 4 (92). — С. 21;

Плахотнюк М. Ювілей Л. Гук // Час. — 1998. — 30 жовтня;

Овсієнко В. Гук Лідія Ларіонівна // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 195–198.

«ГУЛ» — інформ. бюлетень Громади Українців Литви. Неформ. газ. вих. у Вільнюсі 1989 з невизн. періодичн. Відп. за вип. Ю. Паньків. Публ. істор.-патр., фольклорно-етногр. мат-ли, інформ. про життя укр. громади.

ГУЛАГ ОГПУ СССР — Главное Управление Лагерей Объединенного Главного Политического Управления СССР — Головне Управління Таборів Об'єднаного Головного Політичного Управління.

Поруч із ГУЛАГом ОГПУ існували виправно-трудові табори (ВТТ) НКВС і НКЮ РСФСР (та ін. союзних республік). З усіх табірних систем ГУЛАГ був найсуворішим.

ГУЛАГ — підрозділ НКВС (МВС) СРСР, який здійснював керівництво системою ВТТ у 1934–60-х — найважливіший орган політ. репресій СРСР (першу згадку власне про ГУЛАГ було знайдено в наказі ОГПУ від 15.02.1931). Перший начальник ГУЛАГу — Генріх Ягода, за ним був Матвій Берман (обох було пізніше розстріляно як «ворогів народу»). 1934 ОГПУ було реорганізовано в ГУЛАГ НКВС (з 1946 — МВС) СРСР (Гол. управл. випр.-трудов. таборів і поселень НКВС СРСР). Відповідно до постанови ЦВК і РНК СРСР від 10.07.1934 «Про утворення загальносоюзного НКВС», тоді ГУЛАГові було підпорядковано всі табори СРСР і в'язниці. Нач. ГУЛАГу було призначено М. Бермана, який до того був нач. ГУЛАГу ОГПУ.

ГУЛАГ було розформовано згідно з Указом ВР СРСР від 13.01.1960 «Про ліквідування МВС СРСР». До кінця 1980-х офіц. статистику по ГУЛАГу було засекречено. Після відкриття архівів стали доступні офіц. цифри. Згідно з офіц. даними загалом у сис-мі таборів, тюрем і колоній ОГПУ і НКВС у 1930–56 одночасно утримувалося понад 2,5 млн людей (максимуму було досягнуто на поч. 1950-х внаслідок повоєнного поновленого, жорстокішого, Кримін. Кодексу та соціальних наслідків голоду 1946–47. За 1930–53 у ВТК побувало 6,5 млн людей, з них за політ. мотивами — близько 1,3 млн, за 1937–50-ті через виправно-трудові табори таких засуджених пройшло до 2 млн людей. Отже, за наведеними архівн. даними ОГПУ–НКВС–МВС СССР, за 1920–53 через сис-му ВТТ пройшло близько 10 млн. людей. Відповідно до низки досліджень, на 1.01.1939 в таборах ГУЛАГу серед ув'язнених було 13,8 % українців, 63 % росіян, 3,4 % білорусів, на 1.01.1951 — 20,2 % українців, 55,5 % росіян, 3,3 % білорусів. Відсоток національного складу ув'язнених приблизно відповідав національному складу населення всього СРСР.

1934, до моменту утворення ГУЛАГу, його головними трудов. резервами були селяни, жертви насильницької колективізації села.

Ув'язнені ГУЛАГу в 1930–50-х брали участь у будівництві вел. промислових і транспортних об'єктів: Біломорканал, Дніпро-, Куйбишев., Рибін. й ін. ГЕС; металург. комбінати, ББК, БАМ, Комсомольськ-на-Амурі й ін. Дехто працював на с.-г. роботах, лісозаготівлях. Відсутність

механізації замінювалася м'язовою силою сотень тисяч голодних і погано вдягнених ув'язнених. Експлуатацією підневільної робсили займ. спеціалізовані відділи: з лісозаготівлі, капітального буд-ва, с.-г. видобутку та ін. Наприкінці 1930-х — на поч. 1940-х було утворено близько півтора десятка спеціалізов. гол. управлінь: Дальстрой, ГУШосДор, Гідрострой, ГУЖДС та ін. У 1940-ві ГУЛАГ монополізував науково-дослідну роботу для армії, міліції. У кожного гол. управління були свої табори на місцях. На відміну від ГУЛАГу ОГПУ, про діяльність ГУЛАГу НКВС СРСР радіо і преса мовчали. Низька продуктивність праці підневільної робсили компенсувалася винятковою дешевизною її утримання й доставки в будь-які, навіть найвіддаленіші, глухі куточки країни. Примітивний х-р робіт давав змогу стимулювати продуктивність праці звичайним застосуванням насильства, вживалися й ін. методи. Таємність діяльності ГУЛАГу дозволила встановити порівняно високий плановий коефіцієнт смертності, яка зазвичай становила 30 % на рік, запланована з центру — до 80 % на рік.

Табірні комплекси (управління таборів) було розкидано по всій країні, й не тільки у віддалених місцях (дуже вміло замасковані для стороннього ока). До середини 1940-х їх було вже кількасот, у кожному від кількох десятків тис. до понад мільйона ув'язнених. Нерідко у віддалених р-нах СРСР к-сть людей у табірних комплексах перевищувала к-сть місцевого населення. Бюджет деяких таких комплексів перевищував бюджет краю, області або кількох областей, на чиїй території вони розміщувалися. Таб. комплекс не підпорядковувався місцевій владі, а тільки ГУЛАГу в Москві, мав власні збройні сили для охорони таборів. З 1953 всі спеціалізовані управління ГУЛАГу було передано відповідним міністерствам, залишивши за ним роль постачальника підневільної роб. сили. Після смерті Сталіна й проведеної т. р. масової амністії кількість ув'язнених у таборах зменшилась удвічі, а ГУЛАГ передано під юрисдикцію Мін-ва юстиції СРСР під новою назвою «Виправно-трудових колоній» (або «установ»).

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Сандармох: На межі життя і смерті // Шлях перемоги. — 2004. — 20 жовтня;

Овсієнко В. Убієнним синам України // Слово Просвіти. — 2004. — 21–27 жовтня;

Шаповал Ю., Шевченко С. «Основне питання» Соловків // День. — 2004. — 10 листопада;

Овсієнко В. Сандармох нашої пам'яті // Літ. Україна. — 2005. — 3 листопада;

Епплбом Е. Історія ГУЛАГу / Перекл. з англ. А. Іщенка. — К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2006;

Енн Епплбом: «Головне місце в моїй книзі про ГУЛАГ посідають не емоції та політика, а те, що пережили жертви» (Розмова С. Махуна з Е. Епплбом) // Дзеркало тижня. — 2006. — 8 квітня;

Шевченко С. Пантеон Сандармоху // Укр. молода. — 2006. — 5 серпня.

ГУЛИК Стефанія — службовець. Учасниця укр. правозах. руху.

По закінченні ВНЗ працювала в Т-ві охорони пам'яток історії та культури, брала акт. участь у правозах. русі в Україні. Навесні 1970 за правозах. д-сть її звільнено з Львів. відділення Т-ва. В листопаді т. р. кадебісти не дали їй можливості потрапити на суд над В. Морозом.

1972 заарешт. за спробу потрапити на судов. процес над І. Гелем і засудж. на 15 діб ув'язнення. Їй загрожував остаточний арешт через «зізнання» Я. Добоша на прес-конфер. у Львові та Києві (червень 1972), в яких Г. звинув. у «диверсійній антирад. діяльності». Попри всі переслідування й надалі підтримувала зв'язок з репресов. укр. патріотами. Протягом січня-лютого 1979 органи КДБ проводили в неї обшук у справі Л. Лук'яненка, викликали на допити. Того ж року її затримала міліція під час відвідин Н. Суровцової в м. Умані Черкас. обл.

ГУРНИЙ Роман Андрійович (нар. в с. Куткор Буського р-ну Львів. обл. — пом. 2003, м. Львів) — робітник. Учасник укр. руху опору. Член УНК. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1961–1976).

Був членом молодіжної націоналістичної групи в рідному селі в 1952. За активну участь в УНК заарешт. 29.07.1961. 26.01.1962 Львів. обл. судом засудж. за ст.ст. 56 ч. І і 64 КК УРСР на смертну кару з конфіскацією майна. Г. подав касаційну скаргу до ВС УРСР, який змінив йому покарання 29.03.1962 на 15 р. суворого режиму в таборах. Після звільнення 19.07.1976 працював робітником, жив у Львові.

ГУСЯК Дарія (Одарка) Юріївна (нар. .02.1924 у Львів. обл.) — бухгалтер. Учасниця укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, зв'язкова УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1950–75).

Ще будучи гімназисткою, вступила до ОУН. У 1940-ві була кур'єром-зв'язковою Центр. проводу ОУН.

5.03.1950 заарешт. у Львів. обл. під час перестрілки між повстанцями й енкаведистами, звинувач. в участі у нац.-визв. русі в Україні після II Світової війни й засудж. Грибуналом ОСО за ст.ст. 54-1а і 54-11 КК УРСР на 25 р. позбавлення волі. Спочатку покарання відбув. у таб. у м. Верхнє-Уральську, звідти її було етаповано до Владимир. тюрми. Там каралася 19 р. Осліпла в ув'язненні. Навесні 1969 переведено до жіночої зони мордов. таборів сув. режиму, ст. Барашево. Г. була акт. учасницею протест. акцій жінок-політкаторжанок на оборону своїх прав. 1973 підписала Відкритого листа до Всесвіт. федерації наук. працівників на ім'я проф. Е. Бургопа Лонд. ун-ту на оборону А. Сахарова. У листі від 25.06.1974 до Генсека ЦК КПРС Л. Брежнєва та до Президента Америки Р. Ніксона акад. Сахаров вимагав звільн. рад. політв'язнів, серед яких називав і Г. 15.02.1975 у спільному зверн. з Дубровлагу до Комітету прав людини ООН (у зв'язку з проголош. 1975-го Роком жінки та у відповідь на покарання жінок-політкаторжанок, що відзначили 10.12.1974 День прав людини) жінки-політв'язні відмовлялись від примус. праці й вимагали звільн. всіх репресованих жінок.

У березні 1975 по закінченні терміну Г. було звільнено. Повернулася в Україну, її було залишено без потрібних засобів існув. Жила у м. Волочиськ-1 Хмельн. обл. Хворіла на поліартрит.

ГУЦАЛО Євген Пилипович (нар. 14.01.1937, с. Старий Животів (тепер Новоживотів) Оратівського р-ну Вінн. обл. — пом. 4.07.1995, м. Київ) — прозаїк, поет, публіцист. Учасник руху шістдесятництва. Лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка (1985), Міжн. премії Фундації Антоновичів (1995).

1955–59, закінчивши 10-й кл. у с. Корделівка Калинівського р-ну Вінн. обл., навч. у Ніжин. пед. ін-ті на історико-філол. ф-ті. 1959–60 працював літпрацівником обл. літ. г. «Ленін. плем'я», 1960–61 — г. «Комсомольська молодь» на Чернігівщині. 1962 прийнято до СПУ. 1961–65 Г. — літпрацівник, кореспондент, заввідділом г. «ЛУ». 1965–73 — ст. ред. відділу прози вид-ва «Рад. письменник» у Києві. З 1973 — на творчій роботі.

Літературою зацікавився ще в шкільні роки. 1960 активно почав друкуватися, через два роки з'явл. перша зб. оповідань «Люди серед людей». 1964–66 було надруков. книги новел, які привернули увагу тонким мовним живописом. Лірична стихія тв-сті Г., як і прози ін. шістдесятників, стала формою сусп. опозиції. Вироблена ще в ранніх творах ясність світовідчуття, відкритість ліричного героя до прекрасного — все це поєднано з гострою увагою до народних х-рів, інших нац. прикмет — вічних і нових, що стало основою його худ. стилю. У 60-ті поряд із лір. творами вийшли друком дві концептуальні пов. Це «Мертва зона», де відображено бачення війни як тотальн. спустошення світу людей, це та «зона», породжена чи сталін., чи гітлерів. режимом, де люди здатні на благородство, але вони — приречені (це суперечило «возвеличенню героїчн. подвигу рад. народу», ламало стереотипні схеми зашкарублої воєн. тематики), та пов. «Родинне вогнище», де вічні цінності нар. моралі протиставл. генеральним цінностям «найпередовішої» ідеології. Такий погляд на війну утверджував письменник і згодом, у 70-ті, в низці оповідань та пов. «З вогню воскресли», в основу яких було покладено розповіді мешканців спалених сіл. Повісті з життя сільських вчителів «Сільські вчителі» та «Шкільний хліб» сповнюються надією, ніби їх створено для того, щоб відновити надломлену віру людини в незнищенність високих морал. якостей і гуманізму, за будь-яких обставин залишатися Людиною. Після років т. зв. «відлиги» знову почались переслідування укр. письменників і митців. Тв-сть Г. також зазнала нищівної критики, книжки його заборонили — так було з пов. «Мертва зона» та багатьма його оповіданнями. Етапним для тв-сті письменника було звернення до романної форми. Його трилогія «Позичений чоловік», «Приватне життя феномена» та «Парад планет» (1982–84) є щедро насичена фольклорн. скарбами — з нар. фразеологізмами, прислів'ями, приказками тощо; автор прагнув вписати цілісний фольк. світ у конкретику сільського побуту 80-х. Тоді ж, на поч. 80-х вийшли три поспіль поет. збірки, четверта (остання) — 1989-го. Осн. част. творч. доробку становл. твори для дітей. За тв. Г. знято кілька фільмів. 1992 за ром. «Позичений чоловік» Волин. драм. театром було поставлено однойменну виставу. Його твори перекладено багатьма мовами світу. Актуальним виявився цикл публіцист. статей, зібр. у кн. «Ментальність орди» про експансіоністську політику Росії.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Люди серед людей (1962), Яблука з осіннього саду (1964), Олень Август, Скупана в любистку (1965), Пролетіли коні, Хустина шовку зеленого (1966), З горіха зерня (1967), Родинне вогнище (1968), Подорожні, Запах кропу, Новели, У лелечому селі (1969), Серпень, спалах любові (1970), Передчуття радості, Сурма кличе (1971), Весна високосного року, Дениско (1973), Бережанські портрети (1975), За обручем (1976), Орлами орано, Зелене листячко з вирію (1977), Що ми знаємо про любов? (1979), З вогню воскресли (1978), Полювання з гончим псом, З вогню воскресли, Саййора (1980), Жовтий гостинець, Письмо землі, Шкільний хліб, Позичений чоловік (1981), Час і простір (1983), Живемо на Зорі, Парад планет, Мистецтво подобатись жінкам, Пролетіли коні (1984), Княжа гора (1985), Вибрані твори. В 2-х томах (1987), В гості до білого світу, Напередодні нинішнього дня (1989);

Сльози Божої матері: Повісті. — К.: Молодь, 1990. — 262 с.;

Співуча колиска з верболозу. — К.: Веселка, 1990. — 288 с.;

Без дороги ходить дощ. — К.: Веселка, 1992. — 24 с.;

Блуд: Україна: розпуста і виродження. — К.: Рад. письменник, 1993. — 171 с.;

Імпровізації плоті. Ерос-епос. — К.: Посередник, 1993. — 190 с.;

Діти Чорнобиля. — К.: Соняшник, 1995. — 104 с.;

Чому весь час до Бога знімається рука? // Слово і час. — 1995. — № 8. — С. 5–8;

З вогню воскресли: Повісті. — К.: Укр. видавнича група, 1996. — 430 с.;

Ментальність орди: Статті. — К.: Просвіта, 1996. — 172 с.;

Твори. В 5-ти томах — К.: Дніпро, 1996, 1997.

Література: *Зінкевич О.* Євген Гуцало // Смолоскип. — 1962. — № 27. — Листопад-грудень. — С. 6–9;

Дончик В. Грані сучасної прози. — К., 1970;

Пам'яті Є. Гуцала // Вітчизна. — 1996. — № 1/2. — С. 114–117.

Стрельбицький М. Цикл «Пісень» Євгена Гуцала // Проблеми. Жанри. Майстерність. — К., 1981. — Вип. 6;

Гримич Г. Світ героїв Євгена Гуцала // Література. Діти. Час. — К., 1982. — Вип. 7;

Дзюба І. Жага всеосяжності і межі таланту: Штрихи до портрета Євгена Гуцала // Українська мова і література в школі. — 1985. — № 11;

Жулинський М. Наближення. — К., 1987.

ГУЦАЛО Юрій (нар. 1930) — робітник, учасник укр. нац.-визв. руху. 1972 відбував покарання у пермському концтаборі № 36.

ГУЦУЛ Микола Дмитрович (нар. 14.08.1926, с. Глушків Городенківського р-ну Івано-Фр. обл. — пом. 21.06.2005, м. Городенка) — учасник укр. нац.-визв. руху. Політ'язень рад. тюрем і концтаборів (1944–55, 1974–83).

1944 пішов із братами в підпілля, пройшов військ. вишкіл. 10.05 потрапив у полон під Снятином.

4.10.1944 Військ. трибунал 4-го Укр. фронту засудив Г. на смертну кару, яку замінили 10 роками позбавлення волі. Будучи вже на Далекому Сході, дізнався, що цей термін заочно замінено на 20 р. каторги. 1947 етаповано в Норильськ. У каторжному таборі № 3 Горлагу брав участь у страйку, що почався 4.06.1953 після розстрілу з веж кількох політкаторжан. Через 2 міс. страйк було придушено силою, зону було розформовано. Г. працював на руднику, на вугільній шахті.

1955 звільнено за указом Президії ВР СРСР від 24.04. Працював на цукроварні в Городенці Івано-Фр. обл. Г. зблизився з колом правозахисників, читав укр. літ-ру нац.-визв. змагань, самвидавні твори.

24.03.1974 заарешт. Під час обшуку в нього було вилучено лише «Декалог» («10 заповідей укр. націоналіста», «Молитву укр. націоналіста»), на Г. були свідчення, що він розповсюдж. самвидав. У серпні т. р. засудж. Івано-Фр. обл. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 6 р. таборів сув. режиму і 3 р. заслання. Строк відбував у мордов. таборах ЖХ-385/19, з осені 1979 — в ЖХ-385/3. 20.03.1980 відправлено на заслання в сел. Каргасок Томської обл. Працював кочегаром.

1983 звільнено, не прописували в зх областях України. Змушений був переїхати з родиною в с. Новоолександрівка Каштанського р-ну Микол. обл. Працював у колгоспі, кочегаром, на фермі. 1990 повернулись у Городенку. Г. — учасник пікетувань за легалізацію УГКЦ, активіст Всеукр. т-ва політ'язнів і репресованих, член КУНу. 1992 реабілітовано. Жив у м. Городенка.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Овсієнко В.* Гуцул Микола Дмитрович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 199–200.

СКАНУВАННЯ
AndriyDM

Ґ

ҐАМУЛА Микола Юрійович (нар. 22.11.1917, Зх Україна — пом. 1.09.1981, м. Городенка) — педагог, перекладач. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1974–81).

Працював до арешту педагогом: викладав фізику, географію, математику. Перекладав шведською мовою.

У березні 1974 заарешт. у м. Городенка Івано-Фр. обл. за читання й розповсюдж. укр. самвидав. літ-ри. Влітку т. р. засудж. Ів.-Ф. обл. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 5 р. таборів сув. режиму та 3 р. заслання. Покарання відбував у мордов. таборі ЖХ-385/19 (сел. Лєсной). У березні 1979 етаповано до Красноярського краю.

Після звільнення повернувся до Городенки.

ҐЕРИЛЮК-КУПЧИНСЬКИЙ Петро-Йосафат (нар. 24.09.1922, м. Краків, Польща) — лікар, священик катакомбної УГКЦ. В'язень сумління рад. тюрем і концтаборів (1946–55).

З 1926 виховувався в діда в с. Обертин Тлумацького р-ну Івано-Фр. обл. 1932–33 навчався в єзуїтській гімназії в Хирові, 1938 закінчив ін-т Василіан у Бучачі, 1942 — Школу тропічної медицини в Бельгії. Відмовився служити в нім. армії. Щоб уникнути арешту, виїхав у Галичину, та все ж т. р. його було заарешт. Сидів у тюрмі в Чорткові. 24.09 звільнено стараннями митрополита А. Шептицького та княгині Сапіги, яка жила в Більчі Золотім Борщів. р-ну Терноп. обл., куди він і поїхав. Вступив до Львів. духовної семінарії за порадою митрополита. Через рік його розшукувало ґестапо, Шептицький сховав Ґ.-К. в монастирі в Жовклі. 14.10 переведено до єп. Хомишина у Станиславів. семінарію, закінчив 1945. Відмовився підписатися під документом про перехід УГКЦ до Моск. патріархату, пішов у підпілля. Займався орг-цією станиць в Івано-Фр. обл., де можна було правити Службу Божу. Разом із ігум. Р. Бахталовським організували в Коломиї монастир Матері Божої Неустанної Помочі, брали участь у виготовл. і розповсюдж. листівок проти ліквідації УГКЦ. Щоб повідомити Папу Пія XII, що діється в Галичині, о. Бахталовський написав листа франц. м., Ґ.-К. через Польщу збирався передати.

8.05.1946, за день перед виїздом, його заарешт. у Львові. Листа переклали, й енкаведисти, що провадили слідство у справі Ґ.-К., жорстоко побили. Через 10 діб перевезли до Києва у внутр. тюрму НКВС. 14.10.1946 засудж. військ. трибуналом за ст. 58/20 а також звинув. у шпигунстві на користь Ватикану на 10 р. ув'язнення та 5 р. обмеження прав. Впродовж 3 міс. сидів у Лук'янів. тюрмі з єп. Перемишльським, 31.12.1945 той висвятив Ґ.-К. на диякона, а вже в другій половині дня його було переведено в роб. табір у Святошин. Маючи дистрофію, постійно хворів. У березні 1948 його було відвезено у Ветлаг Кіровської обл., працював у санчастині зони. 19.12.1949 вивезено до Караганди. Теж працював у санчастині, захворів на менінгіт і потрапив до центр. лікарні, мав три операції на хребті, хворів на туберкульоз легенів. Півроку відновлював пам'ять. Працював у лікарні.

У січні 1955 звільнено й поміщено в буд. інвалідів у Караганді. Влаштув. у клінічну лабораторію міськ. лікарні. Потім працював у тубдиспансері, санепідемстанції з б-би з малярією та на кафедрі туберкульозу. Зі студентами проводив лаб. роботи. У грудні 1957 єп. Чернецький висвятив Ґ.-К. на священика. Підпільно, по хатах, обслуговував українців у греко-катол. обряді,

німців і поляків — у римо-католицькому. 1957 вперше їздив у відпустку в Україну.

1968 приїхав у Яремче, влаштувався до санаторію в лабораторію мікробіології туберкульозу, згодом працював на кафедрі туберкульозу в Ів.-Ф. мед. ін-ті. Але три роки не мав там прописки і переїхав у м. Болехів, працював у Долинській р-ній туб. лікарні (с. Гошів) як фахівець. КДБ надалі стежив за ним. 1974, через арешт двох підп. єпископів за лист до Папи Римського, Ґ.-К. протягом 7 міс. щосуботи допитували в Ів.-Ф. Спілкувався з О. Заливахою, В. Романюком, Я. Лесівим, В. Чорноволом. З 1982 жив у Болехові, працював у лікарні. З легалізацією УГКЦ працював у церкві в с. Лисовичі біля Моршина. З 15.02.1990 Ґ.-К. — парох церкви Різдва Матері Божої у м. Стебнику. З 1990 по 1994 викладав Закон Божий у школах, доки предмет не замінили на християн. етику; організував т-ва «Укр. молодь — Христові», «Апостольська молитва», Марійську дружину молоді, братство мужчин, вів недільну школу для дітей.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Вірю в Бога: Проповіді, складені на основі повчань єпископа, ректора Католицького ун-ту в м. Будапешті д-ра Тігамера Тота. — Л.: Місіонер, 1996. — 320 с.;

Христос і юнак. На основі листів єпископа д-ра Тігамера Тота до студентів / Перекл. з польс. свящ. П. Ґерилюка-Купчинського. — Л.: Місіонер, 1997. — 170 с.

Література: *Онищак А.* Особлива місія // Галицька зоря. — Дрогобич. — 1999. — № 129. — 13 листопада;

Овсієнко В. Ґерилюк-Купчинський Петро-Йосафат // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 201–204.

ҐІНЗБУРҐ Олександр Ілліч (нар. 21.11.1936, м. Москва — пом. 19.07.2002, м. Париж) — журналіст. Учасник рос. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1960–62, 1967–72, 1977–79). Перший розпорядник Фонду допомоги політв'язням і їхнім родинам. Співзасновник МГГ (1976).

З 1956 навчався на ф-ті журналістики Москов. ун-ту, працював у театрі, кіно й

на ТБ, був кор. г. «Москов. комсомолец». 1959–60 видавав одну із перших самвидав. періодик — поет. альманах «Синтаксис».

У липні 1960 заарешт. і після невдалих спроб КДБ сфабрикувати звинувач. за «Законом про держ. злочини» засудж. за карною справою «підробка документів» (склав за товариша іспит у веч. школі) на 2 р.

1962, звільнено, працював робітником. 1966 вступив на веч. відділ. Москов. історико-архітект. ін-ту. 1966 започаткував документ. жанр самвидаву, видавши «Білу книгу» м-лів справи рос. дисидентів А. Синявського та Ю. Данієля.

23.01.1967 заарешт. і засудж. у «процесі чотирьох» за звинув. у «поширенні антирад. літ-ри» на 5 р. ув'язнення. 1968 розпочалася перша петиційна кампанія, яка відіграла велику роль у консолідації правозах. руху в СРСР. Листи на підтримку Ґ., Ю. Ґаланскова, А. Добровольського та В. Лашкової підписали також 139 українців. Ґ. карався в мордов. політ. таборах та у Владимир. тюрмі.

Після звільнення оселився в м. Таруса (Калузька обл., Росія). За його сприяння там само оселилися після звільн. Н. Строката та С. Караванський. Перебував під гласним наглядом міліції. 1974 став розпорядником створеного О. Солженіциним Рос. гром. Фонду допомоги політв'язням та їхнім родинам, значна частина якого надходила в Україну через В. Лісову, О. Антонів, Є. Захарова. У цій справі Ґ. приїздив до Києва і Львова. Ґ. — співзасновник МГГ. 9.11.1976 на прес-конференції в його квартирі

М. Руденко оголосив про створення Укр. Гельс. групи (УГГ).

3.02.1977 за згодою Політбюро ЦК КПРС Ґ. заарешт. з іншими лідерами Гельс. руху (Ю. Орлов, М. Руденко, Т. Венцлова). 10–13.07.1978 засудж. Калузьким обл. судом за ст. 70 ч. 2 КК РСФСР на 8 р. ув'язнення та 3 р. заслання й визнано особливо небезп. рецидивістом. Інкр. переважно документи МГГ. Карався в мордов. таборі особливого режиму в сел. Сосновка.

У квітні 1979 внаслідок переговорів на найвищому рівні між США й СРСР Ґ. обміняно разом із В. Морозом і з 2 політв'язнями на 2 рад. шпигунів. Жив у США, потім у Франції був керівником рос. культ. центру в Монжероні, відтак до 1977 — провідним оглядачем г. «Рус. мысль» (Париж). Поховано на паризькому цвинтарі Пер-Лашез.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Дело Ю. Галанскова, А. Гинзбурга, А. Добровольского и В. Лашковой. Документы и показания / Упоряд. П. Смирнов // Мюн.: La presse libre, 1972. — С. 69–81;

Владимов Г. Лик моего народа?: С процесса А. Гинсбурга // Хроника защиты. — 1978. — № 32. — С. 28–30;

Розмова з О. Ґінсбургом про національне питання в СРСР / Провів Р. Купчинський // Сучасність. — 1980. — Ч. 7–8. — С. 159–162;

Кузовкін Г. Гінсбург Олександр Ілліч // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 135–137.

ҐЛУЗМАН Семен Фішелевич (нар. 30.09.1946, м. Київ) — психіатр. Учасник правозах. руху в Україні. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1972–82). Директор Українсько-американського бюро захисту прав людини. Відп. секретар Асоціації психіатрів України. Почесний член американської Нац. психіатричної асоціації, член Королівського коледжу психіатрів Великобританії, Т-ва психіатрів і невропатологів Німеччини.

1962 закінчив Київ. мед. ін-т, спеціалізувався на психіатрії. Два роки працював в обл. лікарні. 1971 відмовився від роботи в Дніпроп. СПЛ, тільки через півроку після цього влаштувався психіатром на «швидкій допомозі». Того ж року в самвидаві з'явилася анонімна «Заочна експертиза у справі П. Григоренка», яка на основі дослідження звітів двох комісій, що Григоренка обстежували у 1968, зробила висновок про відсутність підстав вважати генерала Григоренка психічно хворим. (Експертизу Ін-ту ім. Сербського, переписану адвокатом С. Каллістратовою, Ґ. отримав від О. Боннер через Л. Плюща.) 15.03.1972 в Ґ. проведено обшук, але нічого недозволеного не знайшли.

11.05 заарешт. Інкрим. самвидав, але справжня причина арешту — «Заочна експертиза...», авторство якої не без підстав було приписано Ґ. 12–19.1972 Київ. обл. судом за звинув. за ст. 62 ч. 1 КК УРСР засуджено на 7 р. таборів сув. режиму і 3 р. заслання. Після винесення вироку сидів у камері з В. Стусом. Після суду стало відомо, що автор вищезгаданої «Експертизи...» справді Ґ. Карався в пермських таборах, акт. боровся за права політ'язнів, організовував передавання на волю інф-ції про ситуацію в таборах, тримав з ін. політкаторжанами голодування протесту. Спілкувався з І. Світличним, В. Марченком, Є. Сверстюком, З. Антонюком, М. Мариновичем та ін. 1973–74 написав «Посібник з психіатрії для інакодумців», присвятив Л. Плющеві. Посібник потрапив на Захід і в самвидав. У листопаді мав перший серцевий напад. На його захист неодноразово виступали А. Сахаров, П. Григоренко, В. Буковський. 19.04.1975 внаслідок звернень Ґ. і Сахарова до психіатрів багатьох країн у Женеві

було створено Міжнар. комітет б-би зі зловживаннями психіатрії.

12.09.1975 Ґ. було оголошено, що проти нього порушено нову справу за ст. 62 ч. 2 КК УРСР, інкр. збирання й передавання інф-ції на волю. У грудні т. р. він надіслав до ООН заяву про відмову від рад. громадянства. У березні 1976 Ґ. посилали на «перевиховання» в Пермську тюрму та без доказів для другого звинувачення неодноразово було запроторено до ШІЗО і ПКТ. 1977–78 з'явилися оповідання й есе Ґ. 8.01.1979 було ув'язнено в ПКТ пермського табору ВС-389/37 до кінця терміну (до 11.05). Прибувши на заслання, в с. Нижня Тавда Тюменської обл., одразу потрапив до лікарні. Працював у колгоспі диспетчером.

Повернувшись у Київ, з 1985 Ґ. опублікував свої праці, професійно працював як виконавчий секретар Асоціації психіатрів України. Ґ. — директор Українсько-американського бюро захисту прав людини, створеного ним 1993. Він організував у Києві єдиний на всьому пострад. просторі Центр реабілітації та вивчення жертв війни і тоталіт. режимів з поліклінікою при ньому, Міжнар. добродійний фонд вид-ва «Сфера» з метою вид-ня і поширення мед. і гуманіт. літ-ри.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, публікації: В Отдел административных органов ЦК КПРС от осужденного Глузмана (16.06.1974) // Архив хроники: Приложение к «Хронике текущих событий». — Н.Й.: Хроника, 1975. — Вип. 1. — С. 10–13;

Лист Глузмана з концтабору (1974) // Шлях перемоги. — 1975. — Великдень;

Лист для відкритої публікації // Сучасність. — 1975. — Ч. 6. — С. 103–107;

A Manual on Psychiatry for Dissenters (Спільно з В. Буковським) // Survey. — 1975. — С. 94–95;

Психиатрическая заочная экспертиза по делу Григоренко П. Г. — 1971 (співавтор);

Imprisoned Conscience of Soviet Psychiatry. — N.Y.: Working Group on the Internment of Dissidents in Mental Hospitals, 1977. — 18 с.;

Псалом о смысле. 1976 // Мюн.: Материалы самиздата, 1978. — Вип. 05;

Ангел на карнизе // Континент. — 1980. — № 24. — С. 15–27;

Страх свободы: декомпенсация психиатрического состояния // СССР. — 1981. — № 1. — С. 140–157;

В мире Филофея // Самиздат-форум. — 1982. — № 1. — С. 152–162;

Псалмы и скорби: Стихи // Время и мы. — 1981. — № 60. — С. 143–148;

Катування психіатрією. Механізм і наслідки (у співавторстві з Н. Адлером) // Зона. — 1994. — № 8. — С. 236–249;

Псалмы и скорби. — Х.: Фолио, 1994. — 166 с.;

Уроки Світличного // Доброокий. Спогади про І. Світличного. — К.: Час, 1998. — С. 477–497.

Література: *Landau E.* Semyon Gluzman: The First Psychiatrist in the U.S.S.R. who openly opposed Soviet Abuse of Psychiatry against Dissenters. — Tel-Aviv: 1980. — 25 с.;

Феофанова А. Песня судьбы: Генерал Григоренко. Доктор Глузман // Зеркало недели. — 1997. — 5 квітня;

Антонюк З. Феномен Ґлузмана та громадянське суспільство України // Дух і літера. — 1998. — № 3–4. — С. 300–310, 490–494;

Рапп І. Ґлузман Семен Фішелевич // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 208–211.

ҐОЛУМБІЄВСЬКА Анна Вікторівна (нар. 27.11.1937, м. Одеса — пом. 19.06.1994, м. Одеса) — педагог. Учасниця укр. правозах. руху. Співзасновниця Одеського відділення УГС.

Закінчила відділення рос. філології Одеського пед. ін-ту. Працювала вчителем СШ № 130 в Одесі. За акт. участь у правозах. русі зазнала численних переслідувань. 1973 за «ідеолог. диверсію в рад. літ-рі» і «аполітичність» усунуто з посади вчителя

ст. класів. У березні 1974 кадебісти домагалися від Ґ. каяття через її критичні висловлювання з приводу вигнання О. Солженіцина з СРСР, а після арешту В. Барладяну — зізнань як свідка. Після її категоричної відмови погрожувано арештом та усуненням з роботи. 30.08.1977 отримала попередження згідно з указом від 25.12.1972. У січні 1978 викликано на допит у справі Л. Лук'яненка. Через арешт т. р. правозахисниці Г. Михайленко, на квартирі Ґ. було вчинено обшук. Ґ. підписала багато заяв, звернень і протестів до міжнар. гром. орг-цій та держ. стр-р щодо порушень громадян. і нац. прав українців у СРСР. 1979 кадебісти збирали серед учнів Ґ. фальшиві свідчення з наміром остаточно її скомпрометувати. Надалі «компетентні органи» не полишали Ґ. у спокої, супроводжуючи постійними провокаціями, погрозами і «виховними бесідами». Будучи однією із співзасновниць Одеського відділення УГС, Ґ. через хворобу останні роки життя не могла брати акт. участі в сусп.-громад. житті України, але постійно залишалася моральним авторитетом для колег і однодумців.

БІБЛІОГРАФІЯ

***Публікації*:** Дума про людину (Про Г. Михайленко) // Укр. вісник. — 1987. — Вип. 7, 8, 9–10. — С. 286–291;

Дорогою з народом // Кафедра. — 1989. — № 8. — С. 186–188.

ҐОЛЬШТЕЙН Євген (нар.04.1940) — мистецтвознавець. Учасник руху опору в Україні. Восени 1982 засудж. в Одесі на 7 р. позбавлення волі за правозах. д-сть.

ҐУРДЗАН Василь Васильович (нар. 23.01.1926, с. Лісовець Міжгірського р-ну Закарп. обл. — пом. 19.06.2001, м. Київ) — митець, публіцист. Учасник укр. нац.-визв. й правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1947–55).

1940, не бажаючи терпіти гніту мадярських окупац. військ, емігрував до Галичини, де потрапив у рад. концтабір у м. Сколе, звідти — в табір для малолітніх, потім — у дитбудинок. Утік звідти, енкаведисти

піймали й відправили до школи фабрично-заводськ. навчання (ФЗН). Утікаючи вже додому, потрапив у полон до угорськ. жандармерії, пробув 2 міс. в ужгород. тюрмі. Присудили 2 р. умовного покарання. 1944 вступив до Ужгород. пед. ліцею.

18.10.1946, на 3-му курсі, Ґ. заарешт. на підп. квартирі як учасника орг-ції «Закарпатоукр. повстанці» (ЗУП). У травні 1947 Військ. трибунал Прикарпатського округу в Ужгороді присудив 10 р. ув'язнення та 5 р. позбавл. прав. Спочатку карався в концтаборі — мідній шахті в Джезказгані. Відмовився йти в шахту, у карцерах його доведено до повного виснаження. Порятувало те, що взяли художником у культвиховну частину. Ґ. пройшов близько 20 таборів. У Спаську дійшов до останнньої стадії дистрофії — його врятував лікар-в'язень І. Коршинський, взявши на роботу в лікарню. У таборах був близький з М. Марчаком, істориком Я. Дашкевичем, членом УГВР М. Степаняком.

5.04.1955 моск. комісія звільнила Ґ. Працював удома на лісоповалі. Потім працював художником в район. буд. культури. 1961–63 працював у Каневі. 1963 навчався в Києві у вищій образотворч. школі. Бував на вечорах шістдесятників, у майстерні А. Горської на Чернечій горі, у Л. Семикіної, В. Кушніра, Г. Зубченко. Перебрався до Києва, жив без приписки, працював художником у кінотеатрах. Читав і розповсюдж. самвидав, часто отримував цю літру від Є. Обертаса. Після арештів 1972–73 у Ґ. вилучено книги Хвильового, Грушев-

ського. 1976, коли утворилася УГГ, допомагав О. Мешко перевозити й переховувати документи. Його часто викликали на допити, під час особливих нац. подій, напр. 22 травня, могли просто тримати годинами в міліції. З настанням перебудови Ґ. брав участь у створенні укр. культурологічного клубу (1980), був одним із організаторів Установ. зборів Т-ва політв'язнів і репресованих, де його було обрано заступником голови (пропрацював там 9 років), а також заступником ред-ра ж. «Зона». Виступав у пресі як мистецтвознавець і публіцист проти рос. великодерж. шовінізму. 1997 Ґ. дуже побили невідомі хулігани за те, що відповів їм укр. мовою. Після того тяжко хворів, що призвело у 2001 до смерті.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Геополітичні «мученія» Москви: Спогади політв'язня // Карпатський край. — 1997. — № 6/10. — С. 2;

І біль, і слово... Публіцистика / Упоряд. Ю. Хорунжий. — К. — 2001. — 54 с.;

Література: *Овсієнко В.* 28 липня — сороковини від дня смерті Василя Ґурдзана // Шлях перемоги. — 2001. — 19–25 липня;

Світлої пам'яті В. Ґурдзана: Уривки автобіографічної розповіді // Зона. – 2002. – № 16. — С. 343–353;

Овсієнко В. Ґурдзан Василь Васильович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 212–214.

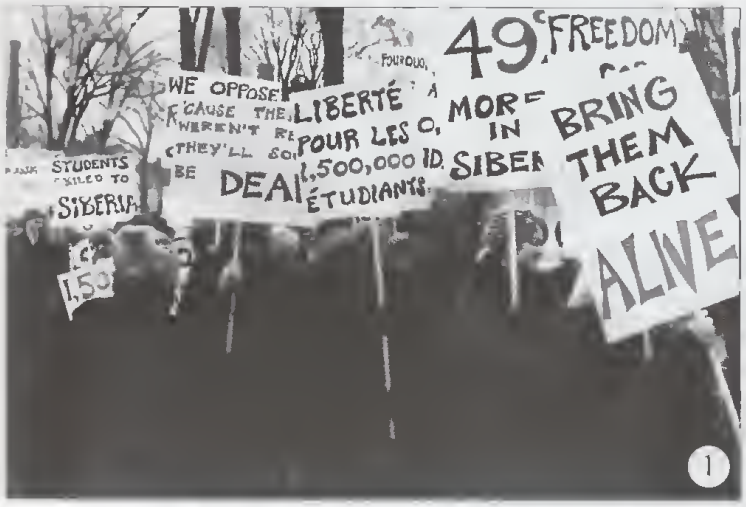

1

2

3

4

5

1. Монреаль, 4 лютого 1967 р. Студенти-українці протестують проти арештів в Україні.

2. Нью-Йорк, 1973 р. Представник «Смолоскипа» О. Зінкевич промовляє біля представництва СРСР при ООН на захист українських політв'язнів.

3. Нью-Йорк, 1973 р. Демонстрація на захист українських політв'язнів біля представництва СРСР при ООН.

4. Вашингтон, 1973 р. Українська демонстрація проти арештів в Україні.

5. Філадельфія, 1973 р. Демонстрація на захист українських політв'язнів.

Докладніше про фото на 2-ій вкладці див.: стор. 777–778.

1. Вашингтон, 1974 р. Студентське голодування в обороні В. Мороза і українських політв'язнів. Зліва направо: Л. Ясевич, О. Петренко, А. Мушинська, Ю. Дейчаківський, А. Міхняк.

2. Вашингтон, 1974 р. Спроба українських священиків провести панахиду біля посольства СРСР в пам'ять жертв голодомору в Україні.

3. Філадельфія, грудень 1982 р. Демонстрація в обороні українських політв'язнів.

4. Торонто, початок 1980-их рр. На конференції в обороні українських політв'язнів виступають (зліва направо): проф. Б. Боцюрків, А. Бандера, Л. Плющ, ген. П. Григоренко, Л. Ковальська.

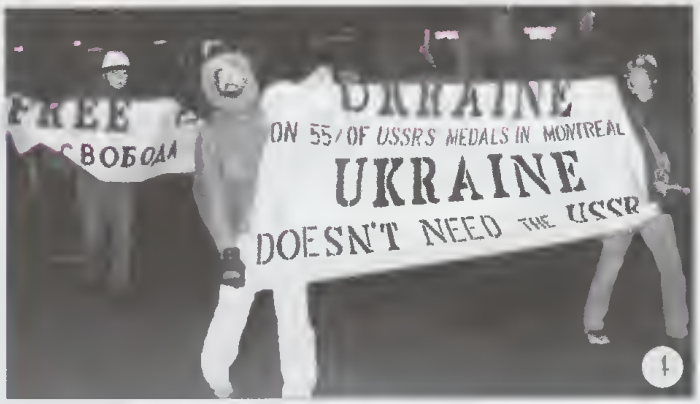

1. Олімпійські ігри. Монреаль. 1977 р. Група студентів влаштовує дійство в обороні українських політв'язнів. Четвертий зліва Я. Зінкевич.

2. Лейк-Плесід. 1980 р. На вулицях міста розклеєно заклики проти Олімпійських ігор у Москві.

3, 4, 5. Зимові Олімпійські ігри, Лейк-Плесід, лютий 1980 р. Демонстрації «Смолоскипа» в обороні українських політв'язнів, проти Олімпійських ігор у Москві.

1. Вашингтон. 1983 р. Демонстрація в обороні українських політв'язнів.

2. Вашингтон, 1988 р. Демонстрація в обороні українських політв'язнів. Перша ліворуч У. Мазуркевич.

3. Філадельфія, 1988 р. Демонстрація в обороні українських політв'язнів. У центрі Н. Строката.

4. Філадельфія, 1988 р. Учні вищих класів шкіл українознавства на демонстрації проти російського імперіалізму.

1. Мексика, 1977 р. З нагоди Міжнародного року жінки, оголошеного ООН, представниці українських жіночих організацій проводять акції оборони українських жінок-політв'язнів.

2. Мексика, 1977 р. Українські жінки проводять голодування в обороні українських жінок-політв'язнів в СРСР. Зліва направо: К. Скрипець, Л. Лозинська-Кий.

3. Копенгаген, 1980 р. Акції українських жінок з нагоди Міжнародного року дитини, оголошеного ООН.

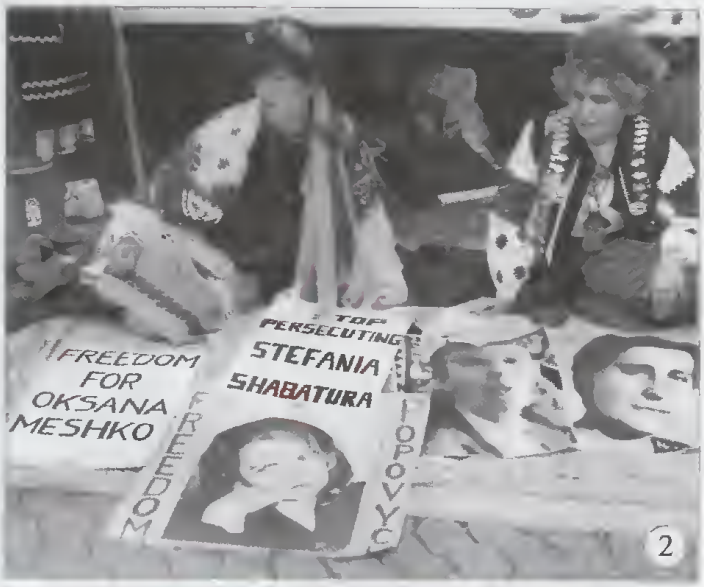

Демонстрації в обороні українських політв'язнів:

1. Детройт, 5 травня 1972 р.
2. Оттава, 1979 р.
3. Вашингтон, 1987 р.
4. Стенд «Смолоскипа» на Міжнародному конгресі славістів у Вашингтоні, 1985 р. Пояснення про репресії в Україні дає Я. Зінкевич.

1

2

3

1. Акції за звільнення українського моряка М. Медведя у Нью-Орлеані, США, 1985 р.

2, 3. Демонстрації у Вашингтоні в обороні українських політв'язнів в СРСР: листопад 1987 р., жовтень 1988 р.

1. Вашингтон, 1982 р. Американський конгресмен Ч. Доґерті (у центрі) отримує «Нагороду прав людини» від українського Філадельфійського правозахисного комітету. Сидять (зліва направо): Дж. Доґерті, Ч. Доґерті, У. Мазуркевич. Стоять (зліва направо): О. Гевка, Х. Шуст, І. Юрчак, Х. Сеник, В. Андрейчик, Б. Кульба, І. Скульська.

2. Демонстрація українського Філадельфійського правозахисного комітету в обороні українських політв'язнів під час конференції ОБСЄ в Оттаві, 1985 р.

3. Демонстрація в обороні українських політв'язнів в Нью-Йорку з нагоди приїзду до США М. Горбачова, 7 грудня 1988 р.

СКАНУВАННЯ
AndriyDM

Д

«ДАЙДЖЕСТ. ОГЛЯД ПРЕСИ» — додаток до «Чорноморії». З № 3 — вид. Миколаїв. орг-ції УРП. Неформ. газ. вих. 1990 укр. та рос. м. раз на міс. Містила передруки актуал. мат-лів дем. характеру з укр., білорус. та європ. джерел, розклад передач Радіо «Свобода», політ. сатиру. Ознайомлювала з док-ми УРП.

«ДАЙДЖЕСТ СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИИ» — неформ. газ. вийшла 1990 у Львові рос. м. Відп. за вип. А. Апостолюк. Містила тематичні передруки з укр., рос., естон. видань.

ДАНІЄЛЬ Юлій Маркович (нар. 15.11.1925, м. Москва — пом. 30.12.1988, м. Москва) — письменник, перекладач. Учасник рос. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1965–70).

Брав участь у Другій світовій війні, по закінченні — навч. на філол. ф-ті Москов. обл. пед. ін-ту. Від 1957 публікував в СРСР переклади поезій, зокрема рос. м., укр. поетів, від 1958 — критичні щодо рад. влади повісті та опов. (під псевд. Микола Аржак). Визначною стала повість-антиутопія Д. «Говорить Москва», де в алегоричному вигляді змальовано деякі явища сусп. життя, нерідко — абсурдні вказівки керівн. органів рад. влади, які народу потрібно було «схвалити» і виконувати. В 1960–70-ті повісті, опов., поезії письменника публікувалися за кордоном.

1965 заарешт. за звинув. у публікації «антирад. матеріалів» і засудж. разом із А. Синявським на 5 р. таборів сув. режиму. Карався у мордов. таборах.

1970, після звільнення, жив у м. Калуга (Росія). Публікував переклади під псевд. Юрій Петров. У творчому доробку Д. — переклади фінських, латвійських, вірменських поетів XX ст. та переклади світов. поет. класики (В. Скотт, Т. Ґотьє, Ф. Ґарсія Лорка).

«DANIZDAT» — бюлетень, вих. у Коссенгауні (Данія) з 1977 раз на два міс. данською м. Містив дані про персоналії Л. Лук'яненка, свящ. В. Романюка, Г. та П. Вінсів, М. Матусевича, С. Параджанова та ін., поезію С. Ґлузмана.

ДАСІВ Кузьма Андрійович (нар. 1925, с. Грабівці Сколівського р-ну Львів. обл. — пом. 3.06.1993, м. Борислав Львів. обл.) — учасник укр. нац.-визв. руху, укр. руху опору.

Від 14-річного віку долучився до підпільного руху ОУН. 1940 разом із дядьком Іваном нелегально перейшов кордон з Угорщиною, потрапив там на 2 тижні до в'язниці. Місцева поліція не повернула його до СРСР, а перевела на територію Польщі, окуповану на той час Німеччиною. Тяжко працював. 1941 втік, але невдовзі німці його впіймали і вивезли назад на роботу до Німеччини, де перебував до 1945. По закінченні II Світової війни повернуто до СРСР, 1,5 міс. протримано у Харків. фільтраційному таборі НКВС, було влаштовано нічні допити, залякування, погрози ув'язненням за «зраду батьківщини».

У рідному селі став займатися підп. діяльністю. Наприкінці 1940-х навч. у

Львів. політехн. ін-ті, здобув фах інженера-економіста. Проживав у м. Борислав на Львівщині, працював у шляхобуд. управлінні. На поч. 1970-х друкував у себе вдома листівки і розповсюджував їх.

1973 заарешт. за звинув. у виготовл. і розповсюдж. самвидаву (за статтю «50 років рад. влади на Україні») та критику рад. влади. Т. р. засудж. Львів. обл. судом на 7 р. таборів сув. режиму і 3 р. заслання. Покарання відбував у мордов. таборі ЖХ 385/19 (Дубровлаг) та у Перм. обл. 1980 етаповано на заслання, у січні 1981 прибув до сел. Евенськ Магадан. обл. Працював слюсарем у геологічній дослідницькій групі.

Повернувся із підірваним здоров'ям. Написав спогади.

ДАШКЕВИЧ Ярослав Романович (нар. 13.12.1926, м. Львів — пом. 25.02.2010, м. Львів) — історик, сходознавець, археограф. Син хорунжої УСС Олени Степанів і генерала армії УНР Романа Дашкевича. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1949–56). Керівник Сходознавчої комісії НТШ у Львові, президент Історичного т-ва Нестора-літописця (1998), голова Комітету захисту архівів (2005), Засл. діяч науки і техніки України (2001), дійсний член УВАН. Нагор. орденом «За заслуги» III ст. (1997). Герой України (2006).

1944 закінчив Академічну гімназію у Львові. У 17-річному віці змушений був розпрощатися з батьком Романом Д. — генерал-хорунжим армії УНР, відтак адвокатом, який емігрував до Австрії, щоб не потрапити до сталін. таборів. На поч. 1944 вступив до мед. ін-ту. Але на той час до Львова повернулися більшовики, Д. перейшов до Львів. ун-ту і 1944–49 навч. на філол. ф-ті, одночасно зі студіями працював у Львів. академ. б-ці та провадив наукову роботу. 1949, по закінч. ун-ту, намагався потрапити до аспірантури, але його не було допущено. Т. р. вступив до Нафтового ін-ту в Москві, маючи намір здобути різнобічну освіту, а також уникнути нової хвилі більшов. арештів.

14.12.1949 Д. було заарешт. й звинув. в допомозі підпіллю, передаванні антирад. літ-ри. Кадебістам не вдалося схилити його до співпраці. 2.09.1950 було засудж. на 10 р. таборів сув. режиму. 1949–56 відбував ув'язнення в пересильних в'язницях Львова, Харкова, Петропавловська, у випр.-трудових таборах у Спаську та Караганді (Казах. РСР).

2.06.1956 Д. звільнено, повернувся до Львова. Два роки був без роботи. Не йдучи на компроміс із рад. владою, зміг влаштуватись і займатися наук. роботою. 1957–66 працював бібліографом в Ін-ті сусп. наук АН УРСР. Займався вірменознавством та загалом сходознавством, бо вважав це вел. прогалиною, досі не вивч. в історії України. 1963 захист. канд. дис. «Вірмен. колонії на Україні в джерелах та літ-рі XV–XIX ст.» за монографією в Ін-ті історії АН Вірмен. РСР. Попри перешкоди з боку парт. органів, йому вдавалося публікувати свої роботи й за кордоном завдяки вірмен. ученим. Багато статей друкував під псевдонімами. 1967–72 перебував на посаді ст. наук. сп., зав. відділом Музею етнографії та худ. промислів АН УРСР. З 1972, після арештів укр. інтелігенції, в Україні зовсім не міг публікувати свої роботи. Водночас долучився до дисидент. роботи, спілкув. з рос. дисидентами, через ті зв'язки також надходила фінансова допомога із Заходу для людей, яких в Україні переслідували. КДБ стежило за ним, провело 4 обшуки в помешканні Д.,

зникла конфіскована велика б-ка. Не міг уже займ. наук. роботою. 1973–74 був знову безробітним. Другому арешту зашкодив широкий розголос за кордоном відомого імені вченого. 1974–78 Д. — ст.н.с. ЦДІА УРСР у Львові. Тільки по здобутті Україною незалежності зміг повноцінно працювати. 1990–91 був керівником Львів. відділення Археограф. комісії АН УРСР, з 1993 — заст. дир. Ін-ту укр. археографії і джерелознавства, пров.н.с. Ін-ту сходознавства НАН України. Д. — автор понад тисячі наук. праць. 1994 за сукупністю наук. праць і на підставі доповіді «Стан і напрями джерелозн. та історіограф. досліджень історії України (др. пол. XIX — XX ст.)» йому було присудж. вчений ступ. доктора істор. наук, з 1996 Д. — професор.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Ю. Меженко // Укр. вісник. — 1987. — Вип. 7, 8, 9–10. — С. 433–444;

Символи, символи: Про становлення української національної символіки. — Л.: УНП, 1990. — 24 с.;

Українізація: причини і наслідки // Слово і час. — 1990. — С. 55–64;

Політичне ошуканство чи провокація?.. Крах українізації 20–30-х рр. // Літ. Україна. — 1990. — 4 жовтня;

Як нищили незнищенне: Про бібліотеку Наукового товариства ім. Шевченка у Львові // Дзвін. — 1991. — № 8. — С. 114–119;

Що таке нація, етнос, національна культура? // Ратуша. — Л., 1991. — 27–28 березня;

Національна зрада // Сучасність. — 1992. — № 7. — С. 65–71;

Нескорений лицар української книги: Юрій Меженко // Слово і час. — 1992. — № 6. — С. 14–20;

Олена Степанів та її «Сучасний Львів» (Післямова) // *О. Степанів*. Сучасний Львів: Путівник. — Л., 1992. — С. 125–137;

Чи відкриються невідомі сторінки історії УПА? // Сучасність. — 1992. — Ч. 11. — С. 65–68;

Національна визвольна боротьба 40–50-х рр. у світлі ворожих архівів // Ратуша. — 1992. — 12 грудня;

Олена Степанів: Спогади про «радянський період» життя // Ратуша. — 1992. — 19 листопада;

Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади. Кн. 1 / Упорядник спільно з іншими. — Л.: Просвіта, 1993. — 796 с.;

Кенгірське повстання 16 травня — 26 червня 1954 р. // Україна в минулому. — К., Л., 1993. — Вип. 3. — С. 114–133;

Вчора, сьогодні, завтра: Правозахисний рух — його крах? // Укр. оглядач. — К., 1993. — № 7. — С. 4;

Націоналізм і демократія // Ратуша. — 1993. — 8 червня;

Про Донцова // Голос нації. — Л., 1993. — Квітень. — С. 1, 4–5;

Комунізм, демократія, націоналізм: Український варіант // Універсам. — Л., 1994. — № 11/12. — С. 15–20;

Липинський і Українська революція. — Український час. — Л., 1994. — № 1. — С. 50–53;

Роман Шухевич: Штрихи до політичного портрета // Ратуша. — 1994. — 14 травня;

Дослідження націоналізму: Вступні нотатки // Свобода народів. — Л., 1995. — № 3. — С. 53–61;

До «перебудови» в українській радянській історіографії // Україна в минулому. — К., Л., 1996. — Вип. 9. — С. 217–236;

Надія Суровцова: Нотатки з нотаток // Н. Суровцова. Спогади. — К., 1996. — С. 364–371;

Молода національна еліта та основні етичні вартості // Шлях перемоги. — 1997. — 17 липня;

Початки ОУН та вивчення українського націоналістичного руху // Воля і Батьківщина. — Л., 1998. — Ч. 2. — С. 4–8;

Дмитро Донцов, Євген Маланюк: Сторінки із спогадів // Україна: Наука і культура. Щорічник. — К., 1999. — Вип.. 30. — С. 285–291;

Коновалець став лідером нації // Поступ. — Л., 2001. — 15 червня;

Українське державотворення: Акт 30 червня 1941. Збірник документів і матеріалів / Під заг. редакцією Я. Дашкевича і В. Кука. — Л., К.: Піраміда. — 2001. — 556 с.;

Йосиф Сліпий: Сторінка зі спогадів // Л.: Історія релігій в Україні, 2002. — Кн. 1. — С. 142–143;

Роман Шухевич та його місце в історії України XX ст.: Дослідницькі проблеми // Народознавчі зошити. — Л., 2002 — Зошит 5/6. — С. 403–408;

Акція «Волинь»: Волинський казан та його творці. Волинські події у сучасній польській історичній науці // Воля і Батьківщина. — 2003. — Ч. 1/2. — С. 5–15;

Олена Степанів в Ташкенті (1916–1917) // *Олена Степанів*. Наукові праці; Есе; Спогади. — Л., 2003. — С. 537–553;

Розриті могили // Розбудова держави. — К., 2003. — № 5/8. — С. 58–66;

Юрій Шухевич та Шухевичі // Шлях перемоги. — 2003. — 27 березня – 2 квітня;

Пам'яті Людмили Дашкевич // Шлях перемоги. — 2005. — 12 жовтня;

Крути — символ російської агресії // За українську Україну. — К., 2007. — 23–29 січня.

Література: *Богачевська-Хом'як М.* Наука — невід'ємна частина його життя // Наука і культура. — 1996. — Вип. 29. — С. 47–51;

Історія Ярослава Дашкевича (Розмова Т. Зарівної з Я. Дашкевичем) // Слово Просвіти. — К., 2006. — 2–8 листопада;

Ярослав Дашкевич: Бібліографічний покажчик / Упоряд. М. Кривенко. — Л.: НАН України, Львівська Наукова Бібліотека ім. В. Стефаника, 2006. — 266 с.

22 ТРАВНЯ БІЛЯ ПАМ'ЯТНИКА Т. ШЕВЧЕНКОВІ У КИЄВІ — щорічні виступи молодих поетів біля пам'ятника Т. Шевченкові в день його перепоховання.

У 1960-ті пам'ятники Т. Шевченкові стали традиційним місцем для несанкціон. патріотичних зібрань, мітингів, маніфестацій. Найперше ці заходи приурочувалися до 9–10 березня, днів народж. і смерті поета, коли його вшановували офіційно. Несанкціоновані зібрання біля пам'ятника в Києві відбувалися 22 травня, в день перепоховання Ш., коли 1861 його прах було перевезено із Санкт-Петербурга до Канева, на Чернечу гору. У Києві ця традиція виникла й набула більш масштабного характеру. 22 травня біля пам'ятника в Києві збиралися прихильники українства — інтелігенція, студентство, робітн. молодь, щоб ушанувати пам'ять Великого Тараса, покласти квіти, вінки зі стрічками з текстом нац.-патріот. спрямування (часто із цитат самого поета), почитати шевченків. поезії, поспівати укр. пісень. 1966 біля пам'ятника Ш. у Києві зібралося близько 150 осіб. 1967 зібралося до 500 осіб, після 22:00 міліція намагалася їх розігнати, кілька осіб було заарешт. На заклик лікаря М. Плахотнюка маніфестація організовано рушила бульваром Шевченка та Хрещатиком до буд. ЦК КПУ, дорогою їх облили водою пожежні машини. О. Мешко звернулась із вимогою звільнити заарештованих. До ранку чекали їх звільнення близько 40 осіб. Через кілька днів М. Плахотнюка було звільнено з роботи. Після цього 22 травня міліція не намагалася розганяти зібраних, зате перед тим днем проводили «профілактичні бесіди» з найбільш акт. службовцями, робітниками, студентами, неслухняних звільняли з ін-тів та з роботи. Біля пам'ятників Ш., І. Франкові влаштовували альтернат. фестивалі «Дружби народів», а ввечері починалися неофіц. вшанування. 1971 за читання свого вірша біля пам'ятника у Києві було заарешт. А. Лупиноса й запроторено до ПЛ. З 1972, після масов. арештів укр. інтелігенції, в день 22 травня міліція оточувала парк ім. Т. Шевченка й нікого туди не пускала.

З 1990-х, після здобуття Україною незалежності, традиція відзначати 22 травня відновилася, до пам'ятника покладають квіти державні, громад. та політ. діячі, студенти, сотні киян та гостей з усього світу.

ДВИГАЛ Степан (нар. у с. Збараж Терноп. обл.) — учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1964–74).

1964 заарешт. за звинув. в участі в нац.-визв. б-бі під час II Світової війни. Засудж. на 10 р. таб. сув. режиму. Покарання відбував у мордов. і перм. ВТК.

У жовтні 1974 звільнено.

«ДВИЖЕНИЕ» — вид. Сумських самодіяльних орг-цій на підтримку перебудови. Неформ. газ. вих. 1988–1990 раз на міс. рос. м. Ред. В. Майборода, А. Криганова, В. Леонідов, А. Стопчак, В. Цибенко.

ДВОРЕЦЬКИЙ Іван Григорович (нар. 1927) — машиніст. Учасник укр. руху опору. Жертва рад. каральної психіатрії.

Було звільнено з роботи за протести проти недбалості начальства Пд-Зх заліз-

ниці. В листопаді 1967, після того як Д. вдалося запобігти великій катастрофі на залізниці, він намагався викрити винуватців з парт. начальства. За те його позбавлено посади машиніста, зроблено спроби визнати психічно хворим. Кілька разів запроторювали до ПЛ. Д. неодноразово домагався права емігрувати із СРСР. 1975 звернувся по допомогу до амер. залізничників, написавши до них відкритого листа з описом переслідувань, що їх зазнав автор після викриття недбалості начальника ПЗЗ Кривоноса П. Ф.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: «Ще не всюди покінчено з рабством» — пише американцям залізничник з Києва (І. Дворецький) // Свобода. — 1975. — 21 листопада.

ДВОРКО Генріх Федорович (нар. 23.04.1931, с. Криве Попільнянського р-ну Житомир. обл.) — хімік. Учасник укр. правозах. руху.

1953 закінч. Львів. політехнічний інститут. 1956 — аспірантуру при Інституті органічної хімії АН УРСР в Києві. 1966 захистив докт. дисертацію. У квітні 1968 підписав «Лист 139-ти» до Ген. секр. ЦК КПРС Л. Брежнєва, протестуючи проти арештів молодої інтелігенції в Україні й Москві. Було виключено з партії й звільнено з роботи. Протягом 25 років відбував «наукове заслання» в НДІ «Нафтохім» та Ін-ті хлорної промисловості в Києві.

У 1960-ті брав акт. участь у демократичному русі опору, належав до групи укр. інтелігенції, що гуртувалася довкола І. Світличного. Виготовляв і розповсюджував самвидав, збирав кошти для сімей репресованих. Вплив на оточення мала його тверда позиція й відмова свідчити проти Є. Сверстюка. Продовжував наукову роботу й підтримував контакти з дисидентами. Вдома в Д. постійно організовували вечори молодої української поезії (М. Холодний, В. Стус, Б. Мозолевський, В. Кордун, М. Воробйов, Н. Кир'ян та ін.). Протягом 20 років під керівництвом Д. існувала «Прип'ятська республіка» — літній відпочинок на Прип'яті укр. громади: родин Дворків, Світличних, Стусів, Коцюбинської, Сверстюків, Тельнюків, Довганів, Іванисенків, Калиниченків. Там, змучені задухою тоталітаризму, інтелігенти могли мати ковток свіжого повітря, насолоду духовного, інтелектуального й невимушеного людського спілкування.

Д. — автор 400 статей у наукових журналах, 10 винаходів і понад 20 публіцистичних робіт у періодичній пресі. Підготував 25 кандидатів і 4 докторів наук. Повсякчас, незважаючи на постійні утиски, працював і брав участь у правозах. русі України.

Роки дискримінації та переслідувань підірвали здоров'я Д. Він — інвалід І групи, надалі працює в науці й публіцистиці.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Раунд перший. Спогади // Сучасність. — 1993. — С. 102–103;

Агенти Івана Світличного // Доброокий. Спогади про Івана Світличного. — К.: Час, 1998. — С. 409–414;

Чебрець на могилу філера. Спомин про В. Стуса // Сучасність. — 1998. — № 10. — С. 149–154.

ДЕЙЧАКІВСЬКИЙ Орест (нар. 11 червня 1956, Клівленд, США) — політолог, учасник укр. правозах. руху в США. Член редколегії англомовного часопису Smoloskyp (1979–1982), з 1981 працівник Гельсінської комісії при Конгресі США, постійний співробітник Комітету Гельсінських Гарантій для України.

Навчався в універс. Нотр Дам, згодом — у Джорджтаунському університеті у Ва-

шингтоні. Будучи студентом, Д. у 1970-х брав активну участь у протестних акціях на оборону укр. політв'язнів, які організовував «Смолоскип» та інші правозахисні орг-ції, — у Клівленді, Вашингтоні, Гарварді, під час Олімпійських ігор у Лейк-Плесіді. Після закінчення студій Д. 1981 став до праці в Гельсінській комісії при Конгресі США. Відіграв важливу роль в обороні укр. політв'язнів, залучав амер. конгресменів до виступів у справі людських і нац. прав в Україні, на підтримку ідеї незалежності України, на захист укр. політв'язнів, готував резолюції, заяви, слухання в амер. Конгресі колишніх укр. і політв'язнів з СРСР, країн Сх Європи. Працював над публікацією англ. мовою матеріалів і документів УГГ у виданнях амер. Конгресу, готував інформаційні матеріали для амер. уряду, законодавців, амер. суспільства про стан і репресії в Україні.

Д. був членом амер. конгресової делегації на конференціях і зустрічах ОБСЄ у Мадриді (1982, 1983), Будапешті (1984), Оттаві (1985), Берні (1986), Відні (1986, 1987), Парижі (1989). 1988 — член делегації амер. конгресменів і членів амер. Гельсінської Комісії на зустрічі з колишніми укр. та іншими політв'язнями в Москві. Після розпаду СРСР з 1990 Д. був міжн. спостерігачем на виборах в Україні, Росії, Білорусі, Словакії, Боснії, Болгарії. Д. є автором багатьох статей в укр. і амер. пресі про стан і репресії в Україні, укр. політв'язнів, Гельсінський процес.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: An Individual in the Grip of History (Про Л. Плюща) // Smoloskyp. — 1979. — № 4. — С. 11;

14 New Members Join Ukrainian Helsinki Group // Smoloskyp. — 1980. — № 6. — С. 3;

U.S. Political Parties Urged to Adopt Human Rights Plank // Smoloskyp. — 1980. — № 8. — С. 11;

The Triumph of Faith (Про свящ. В. Романюка) // Smoloskyp. — 1981. — № 11. — С. 11;

Strong Western Stance at the Ottawa Human Rights Expert Meeting // Smoloskyp. — 1985. — № 27. — С. 5, 8;

Is the Helsinki Process Working? // Smoloskyp. — 1986. — № 31. — С. 21–22.

Література: Monitoring the Helsinki Process: An Interview with Orest Deychakiwsky // Smoloskyp. — 1984. — № 23. — С. 10;

Хомяк Р. Л. Незамінна людина в Гельсінській комісії // Свобода. — 2006. — 17 листопада.

ДЕЙЧАКІВСЬКИЙ Юрій (нар. 27 квітня 1957, Клівленд, США) — лікар, учасник укр. правозах. руху в США, д-р медицини, член редколегії англомовного ж. «Смолоскип» (1978–1989).

Д. здобув початкову освіту в Клівленді, а медичну — в амер. університетах в Евангстоні (1975–76) й Клівленді (1977–1984). З дитинства був членом укр. молодіжної організації «Пласт». З 1972, у дуже молодому віці, взяв участь у правозахисній діяльності, в акції оборони людських і нац. прав України, в акції оборони укр. політв'язнів. 1974 брав участь у двотижневому голодуванні укр. студентів у Вашингтоні на захист В. Мороза й інших укр. політв'язнів, був активним учасником протестних акцій, організатором і співорганізатором Дня українського політв'язня 12 січня в Клівленді (1974–1980), був активним членом правозах. орг. «Українська рада прав людини» в Клівленді (1978–1980), був членом групи «Смолоскипа» на зимових Олімпійських іграх 1980 в Лейк-Плесіді, виступав за самостійну участь України в Олімпійських іграх та проти участі США в Московській Олімпіаді.

Крім участі в громадській і правозахисній діяльності, Д. був автором багатьох

статей про репресії в Україні, укр. політв'язнів, готував матеріали про них для ж. «Смолоскип».

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Ohio Helsinki Accord Council Holds Two-day Rights Conference // The Ukrainian Weekly. — 1980. — 11 травня;

The Olympic Dilemma // Smoloskyp. — 1980. — № 7. — С. 1, 5;

PLAST Youth Dedicate Summer Camp to Ukrainian Rights Movement // America. — 1980. — 25 серпня;

Chronicle of Arrests and Trials in Soviet Republics // Smoloskyp. — 1980. — № 8. — С. 3, 12;

Moscow Olympics: A Study of Soviet Reality // Smoloskyp. — 1980. — № 9. — С. 1, 10;

The Chances of Polish-Style Reform in the USSR // Smoloskyp. — 1981. — № 11. — С. 1, 11;

Are We Prepared? // America. — 1984. — 3 січня, 9 січня;

Ukraine and the U.N.: Reassessing our Strategy // Smoloskyp. — 1984. — № 23. — С. 1, 11;

The Chornobyl Nuclear Disaster: A Tragedy with a Long Half-life // Smoloskyp. — 1986. — № 30. — С. 1, 13;

The Ukrainian Helsinki Group Ten Years After: Was the Formation of the Group a Mistake? // Smoloskyp. — 1986. — № 31. — С. 17, 18;

Beyond 1988 // Smoloskyp. — 1989. — № 41. — С. 11, 13.

ДЕЛИДІВКА Володимир П. — учасник укр. правозах. руху. Засудж. в Києві 1983 на 5 р. позбавлення волі й 5 р. заслання за зберігання, виготовлення й розповсюдж. самвидаву.

ДЕМИДІВ Дмитро Ілліч (нар. 3.12.1948, с. Печеніжин Коломийського р-ну Івано-Фр. обл.) — інженер-механік. Учасник укр. руху опору. Член підпільної організації СУМГ. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1973–78). Член УГС (1988).

1966 закінчив Печеніжинську СШ. 1966–71 навчався у Львів. політехн. ін-ті. По закінченні ВНЗ працював інженером у м. Коломия на з-ді «Сільмаш». Після арештів укр. інтелігенції 1972 разом із однодумцями Д. Гриньківим, Р. Чупреєм, В. Михайлюком, М. Мотрюком створили підп. орг-цію СУМГ, яка ставила за мету

здобуття незалежності України ненасильн., тільки ідеологічними методами. Д. був причетний до написання програми й статуту орг-ції. Члени СУМГ вважали себе спадкоємцями ОУН, зброю роздобували шляхом експропріації, тільки для самозахисту. Восени 1972 поклали в Печеніжині вінок до пам'ятника Олексі Довбушу з синьо-жовтою стрічкою з нагоди річниці його загибелі. Гравер, якого попросили написати назву орг-ції на печатці, доніс у КДБ.

13.04.1973 Д. було заарешт. Понад два місяці було шантажовано статтею 56 КК УРСР. Івано-Фр. обл. суд засудив за ст. 62 ч. 1, 64, 223 ч. 2 КК УРСР на 5 р. таборів сув. режиму. Карався в пермських таборах ВС-389/35, з лютого 1976 — табір № 36. Брав участь у табірному русі опору, зокрема в голодуванні на захист І. Калинця, у підготовці інф-ції, яка виходила на волю, відмовився від рад. громадянства. Підписував скарги, заяви на ім'я Голови Президії ВР, Ген. Прокурора СРСР, МВС, Чусовської прокуратури, до Комісії США з пит. перевірки виконання Гельс. угод. про принципи законодавчого визнання статусу політв'язня, з протестом проти жахливих умов утримання та знущань із них.

1978 звільнено, мав рік адмін. нагляду. Не міг влаштуватися на посаду інженера, працював слюсарем на меблевому комбінаті в Печеніжині, 1981–91 — електриком, потім токарем у Коломийському р-ному буд. та шлях. управліннях. З 1997 працював кочегаром. Член УГС з 1988, з 1990 — член УРП, т. р. заснував і очолив осередок

НРУ в Печеніжині. Член Всеукр. т-ва політв'язнів і репресованих. Брав участь у мітингах і демонстраціях. Постановою Верх. суду України від 9.07.1994 вирок було частково скасовано за відсутності складу злочинів, передбачених ст.ст. 62 ч. 1 і 64 КК УРСР. Жив у с. Печеніжин.

БІБЛІОГРАФІЯ

Звернення: Звернення політв'язнів 36-ї зони до радянської делеґації в Белграді (10.1977, співавтор) // Український Правозахисний Рух: 1976–1977. — С. 417–418.

Література: *Сапеляк С., Pann I., Овсієнко В.* Демидів Дмитро Ілліч // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 215–217.

«ДЕМОКРАТИЧНИЙ ВИБІР» — вид. Одес. обл. орг-ції НРУ. Неформ. газ. вийшла 1990 укр. та рос. Містила низку декларативних передвиборчих док-тів місц. дем. громад. орг-цій.

«ДЕМОКРАТИЧЕСКИЙ ВЫБОР» — інформ. бюлетень партклубів України. Неформ. газ. вих. 1990 в Києві рос. м. з невизн. періодичн. Ред. А. Тертичний. Була трибуною т.зв. «Дем. платформи» КПУ України. Містила політ. огляди, програм. парт. док-ти, мат-ли споріднених орг-цій Росії та Білорусі. Ознайомлювала з діяльністю УГС-УРП, СНУМ, «Зеленого Світу».

ДЕМЧИШИН Анатолій Іванович (нар. 12.07.1941, с. Свобідне Волноваського р-ну Донец. обл.) — фізик, економіст. Учасник укр. правозах. руху. Жертва рад. каральної психіатрії (1970–1975).

1960–65 навчався на фіз.-мат. ф-ті Інституту в Ростові-на-Дону. По закінченні працював асистентом кафедри експеримент. фізики Донецького ун-ту. 1969–71 за 2 роки опанував 4 курси економ. ф-ту того ж ун-ту. 1962–68 збирав матеріали до задуманої книги про причини соціальних суперечностей в СРСР і вихід із них, 1969 написав книгу під назвою «До перегляду».

У травні 1970 за цю працю було заарешт. й звинув. в «антирад. агітації і пропаганді». Психіатр. експертиза в Дніпроп. СПЛ визнала Д. неосудним із діагнозом «шизофренія». Донец. обл. суд спрямував його на примусове лікування в Дніпроп. СПЛ. Влітку 1970 йому було проведено повний курс шокової інсулінової терапії, а восени спрямовано до лікарні заг. типу. Двічі суд проігнорував звернення Д. з приводу відновлення його дієздатності, як і звернення представників медицини 1970 і 1971.

Для проведення повторної експертизи Д. погодився знову «побувати» в Дніпроп. СПЛ, де так само зазнав аналогічних психолікувальних тортур. Лікування позначилося на стані серця, моральному стані.

Після звільнення з Донец. ПЛ, в травні 1975, політ. діяльності не провадив. Мав інвалідність II групи. 1991 реабілітовано, надалі вимагав визнання своєї дієздатності та зняття психіатричного діагнозу.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Pann I.* Демчишин Анатолій Іванович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 218–219.

ДЕМЧИШИН Андрій (нар. 1908) — учасник укр. нац.-визв. руху. Заарешт. 1969 і засудж. на 15 р. позбавлення волі. Покарання відбував у пермських концтаборах.

ДЕМЧУК Андрій — учасник укр. нац.-визв. руху. Заарешт. 1970 і засудж. на 15 р. позбавлення волі.

ДЕМЧУК Григорій (нар. 1930) — учасник укр. нац.-визв. руху. Заарешт. 1958 і засудж. на 25 р. позбавлення волі. 1980 продовжував відбувати покарання в пермському концтаборі № 36.

ДЕМ'ЯНЧУК Трохим (нар 1922) — учасник укр. нац.-визв. руху. Заарешт. 1972 у Запоріжжі й засудж. на 15 р. позбавлення волі.

ДЕНЬ РАДЯНСЬКОГО ПОЛІТВ'ЯЗНЯ В СРСР (День ПВ) — дата, встановлена 30 жовтня 1974 в'язнями рад. концтаборів.

Інф-цію про ініціативу відзначення Дня ПВ, про створення Статуту рад. політв'язня передали на волю К. Любарський та О. Мурженко із мордов. табору. Цей день т. р.

було відзначено голодуванням у мордов. та перм. політ. таборах, а також у Владимирській тюрмі з вимогами надати статус ПВ, вивести мед. службу із відомства МВС, дозволити носити цивільний одяг, скасувати обмеження в листуванні, збільшити кількість побачень, дозволити спілкуватися на них рідною мовою. Водночас С. Ковальов і А. Сахаров зорганізували на кв. А. Сахарова прес-конференцію Ініціативної групи захисту прав людини в СРСР, на якій було оголошено про встановлення Дня ПВ, закордонним кореспондентам було передано мат-ли про політв'язнів у Рад. Союзі. До цієї дати вийшов 33-й випуск ХТС, присвячений становищу рад. політв'язнів. Відтоді дата відзначалася щорічно. У таборах політрепресовані різних національностей приурочували до цього дня голодування й інші акції протесту. Це спричиняло додаткові репресії з боку органів КДБ. Цього дня в Москві та ін. великих містах відбулися демонстрації. 1989 до Дня ПВ було проведено публічну акцію «ланцюг пам'яті» довкола будівлі КДБ в Москві. 1990 за ініціативи т-ва «Меморіал» на пл. Дзержинського (нині Луб'янка) в Москві було встановлено валун, привезений із Соловецьких о-вів (т. зв. Соловецький камінь), на згадку про жертви тоталітарного режиму. 18.10.1991 ВР РРФСР, разом із схваленням Закону про реабілітацію жертв політ. репресій, внесла День ПВ до переліку держ. пам'ятних дат про жертви політ. репресій. В Україні дату 30 жовтня відзначають колишні політв'язні та громадські орг-ції. Аналогічно, за ініціативи В. Чорновола, в рад. концтаборах від 12.01.1975 відзначався День укр. політв'язня — на згадку про арешти укр. інтелігенції цього дня 1972.

ДЕНЬ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТВ'ЯЗНЯ (День УПВ) — встановлено в Україні 12 січня. Ініціатором запровадження Дня УПВ (1975) був В. Чорновіл, 12 січня було символічно обрано для відзначення як день початку другої хвилі арештів укр. інтелігенції 1972. Саме цього дня політв'язні подавали політ. заяви на знак протесту проти репресій, порушень прав людини, жорстокостей політ. режиму, оголошували одноденне голодування. Їх підтримало старше покоління, повстанці, які досиджували 25-річні терміни й мали в таборах авторитет найстійкіших борців. Адміністрація таборів шукала приводів, щоб покарати учасників голодування. З 1983 відмова від їжі трактувалася як порушення режиму. Учасників таких протест. акцій часто кидали до ШІЗО, ПКТ. Політв'язні інших нац. громад на знак солідарності підтримували дії українців. Укр. громади зх діаспори відзначали цей день «голодними обідами» й мистецькими програмами, у яких фігурувала творчість політв'язнів.

11.01.1981 члени Київ. демократ. клубу С. Набока, Л. Лохвицька, І. Чернявська, Л. Мілявський, Н. Пархоменко розклеїли по Києву листівки на підтримку відзначення 12 січня як Дня УПВ. Тоді їх, крім Н. Пархоменко, було заарешт. й засудж. на відповідні терміни ув'язнення.

«ДЕСНЯНСЬКІ ХВИЛІ» — вид. Чернігів. молодіжної групи НРУ, Чернігівської крайової СНУМ. Неформ. газ. вих. 1989–1990 укр. та рос. м. раз на квартал. Ред. Язеп Дрегович (псевдонім). Публ. поточну місц. сусп.-політ. інформ., повідомлення з Литви, Латвії, Білорусі, Росії, істор.-просв. мат-ли, передруки.

ДЖЕМІЛЄВ Мустафа (нар. 13.11.1943, с. Боской Судацького р-ну, Кримської АР) — учасник кримськотатарського правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів

(1966–67, 1969–72, 1974–82). Голова організації кримськотатарського нац. руху (1989). Голова Меджлісу (1991). Народний депутат України IV, V скликань.

1944 разом із родиною депортовано з Криму в Казахську РСР. Там закінчив СШ. 1959–61 працював токарем, слюсарем, електрослюсарем на Мирзачульському ремонт.-мех. з-ді в Ташкент. обл. З 1960 Д. у кримськотатарському нац. русі. У 1961 — один із засновників «Союзу кримськотатар. молоді» в Ташкенті, що наполягав на неподільності свободи, незалежно від расової, класової, нац. або ін. приналежності. Таке ставлення до дем. проблем привернуло до нього пильну увагу органів КДБ. Невдовзі проти Союзу було відкрито кримін. справу, 4 членів орг-ції заарешт. 11.04.1962 Д. з кількома з тих, що лишилися на волі, організував протестну демонстрацію під будинком КДБ у Ташкенті. Через кілька днів його було викликано на допити, які проводили у грубій формі, намагалися схилити до співпраці. Д. відмовився й невдовзі позбувся роботи. 1962 вступив до Ташкент. ін-ту інженерів іригації та сільськогосп. меліорації. 1965 за участь у «національних зборищах» та написання короткого нарису про тюркську культуру Криму в добу середньовіччя відрах. з ін-ту за «академ. неуспішність». Неодноразово зазнавав обшуків (особистого і в своєму помешканні). 31.12. 1965 проти нього розпочато кримін. справу на підставі вигаданого обвинув., протримано 15 діб.

12.05.1966 відбувся черговий процес у Ташкент. міському суді за звинув. Д. в ухиленні від чергового призову в армію, де він говорив про трагедію свого народу, про свої дем. переконання. Суд оголосив вирок: 1,5 р. ув'язнення у ВТК заг. режиму. В таборі теж зазнавав утиску з боку адміністр., утримувано в карному ізоляторі за те, що не дав підписку з відмовою від участі в нац. русі. Д. оголошував голодування протесту.

1967, після виходу з табору, переслідув. не припинилось і справу Д. було відновлено за «розповсюдж. наклепн. вигадок проти рад. держ. ладу». На той час його було обрано пост. представником крим. татар для клопотання перед рад. владою щодо вирішення справи про їх повернення в Україну, Крим. У травні 1968 видворено під конвоєм з Москви під час кадебістської облави разом з ін. земляками, що мали намір організувати демонстр. протесту перед будівлею ЦК КПРС з нагоди 25-річчя виселення татар із Криму. Т. р. познайомився з багатьма правозахисниками загальносоюзного руху — П. Григоренком, Л. Плющем, Г. Алтуняном. Завдяки його зусиллям було подолано непорозуміння між багатьма представниками нац. руху в СРСР і загальносоюзним дем. рухом. Д. став одним із 15 членів-засновників Ініціативної групи захисту прав людини в СРСР. 1967–69 підписав низку листів-протестів і звернень Групи проти окупації Чехословаччини рад. військами. 11.09.1969 заарешт. в Ташкенті у справі раніше заарешт. П. Григоренка. Винним себе не визнав і відмовився від рад. адвокатів. Кілька разів оголошував голодування протесту проти незаконності арешту й методу ведення слідства. Засудж. на 3 р. позбавлення волі. Наприкінці судового засідання Д. оголосив 30-денне голодування протесту проти незакон. рішення суду.

1972 звільнено. Мав дуже підірване численними голодуваннями й тяжкими таб. умовами здоров'я. Двічі після звільнення за ним було встановл. адмін. нагляд, кілька разів заарешт. на 15 діб. 13.05.1974, під час ост. такого арешту напередодні 30-річчя депортації крим. татар, Д. оголосив голодування на знак протесту, на 9-му дні голодув. виникла загроза смерті, це визнала й сама влада. Справа набула широкого розголосу, Д. було звільнено. Але через міс. знову було заарешт. 6.07.1974 група крим. татар надіслала листи-звернення Голові Президії ВР СРСР М. Підгорному, а академік А. Сахаров — Ген. Секретареві ООН К. Вальдгайму, до Ліги прав людини та Міжнар. Червоного Хреста та низку ін. звернень з метою припинення переслідув. Д.

1974 засудж. на закритому засіданні суду. Д. оголошував безтермінове голоду-

вання протесту проти незакон. засудження, й у стані голодування його було відправлено до ВТК на околиці м. Омська (РРФСР). Голодув. тривало 303 дні з примусовим годуванням.

З 1986 працював робітником. З 1987 жив у Бахчисараї. 1989 очолив Орг-цію кримськотатар. нац. руху. У червні 1991 обрано головою Меджлісу кримськотатар. народу. 1998 обрано нар. депутатом України, членом Комітету ВР України з питань прав людини, нац. меншин і міжнац. відносин.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Григоренко А.* Про долю М. Джемілєва // Сучасність. — 1976. — Ч. 4. — С. 110–111;

Заклик на захист М. Джемілєва кол. політв'язнів — іранського Р. Барачені, радянського П. Літвінова і американського Мартіна Костре // The New York Review of Books. — 1976. — 15 липня;

Сеітмуратова А. М. Джемілєв — активний учасник національного руху кримських татар і правозахисного руху в СРСР // Сучасність. — 1986. — Ч. 7/8. — С. 166–168;

Зайцев Ю. «Григоренко в кримських татар — один з найвідоміших українців»: Розмова з М. Джемілєвим // Молода нація. — 2007. — № 1 (42). — С. 220–237.

«ДЖЕРЕЛА» — сусп.-політ. та літ.-худ. додаток до інформ. бюлетеня «Трибуна» Українського молодіжного клюбу. Неформ. газ вих. у Ризі (Латвія) 1989 укр. та рос. м. Ред. Н. Скудра-Добровольська, М. Бабенко, І. Кучеров, С. Одарич. Худ. ред. О. Царук. Подавала мат-ли про УАПЦ. Публ. поезію В. Стуса, спогади про нього М. Коцюбинської.

Містила звернення про створення УАЗІС, істор. розвідки, архівні док-ти. Ознайомлювала з життям українців Латвії.

«ДЗВІН» — вид. осередку НРУ м. Монастирища Черкас. обл. Неформ. газ. вих. 1989–1991 з невизн. періодичн. Перші 4 ч. — рукописні. Ред. В. Музика, Л. Даценко. Містила місц. політ. інформ., репортажі, передвиборчі мат-ли НРУ, передруки, сатиру.

«ДЗВІН» — вид. Терноп. обл. т-ва «Меморіал» ім. В. Стуса. Неформ. газ. вих. 1989–1991 раз на міс. з перерв. Публ. істор.-просв., пошуково-патр. мат-ли, поточну сусп.-політ. інформ. Ред. М. Куземко, Я. Гевко, худ. А. Зюбровський; з № 1 (4) 1990 ред. С. Гринчак.

«ДЗВІН» — непідцензурний часопис т-ва «Громада». Вих. у Києві 1988–1989 як самвидав. Відомо 5 номерів. Ред. Д. Корчинський. До складу ред. входили В. Яровий та В. Кулик. Порушував проблеми державотворення, розвитку чинних та новостворених дем. політ. орг-цій. Містив статтю В. Чорновола та інтерв'ю з ним, аналіз укр. дисидентського руху І. Рудницького з передмовою Є. Сверстюка, текст однієї з промов Є. Сверстюка та біогр. довідку про нього, політ.-аналітичні дописи Ю. Бадзя, репортажі з масових політ. заходів, поезію В. Сосюри, В. Симоненка, М. Холодного, В. Стуса, док-ти суду над ним, коментар на вирок, тематичні критичні мат-ли М. Коцюбинської та Є. Сверстюка. Публ. істор. розвідки, архівні док-ти ОУН, звернення орг-ції-засн.

«ДЗВІН ПРОБУДЖЕННЯ» — молодіжний часопис. Неформ. газ. вих. у Бродах 1990. Відомо 2 вип. Публ. док-ти К-ту щодо ств. Українських Збройних Сил, біогр. нарис про С. Бандеру.

ДЗЮБА Іван Михайлович (нар. 26.07.1931, с. Миколаївка Волноваського р-ну Донец. обл.) — літературознавець, критик. Учасник укр. нац.-культ. відро-

дження, руху шістдесятництва. Політв'язень рад. тюрем (1972–1973). Член СПУ. Лауреат премії ім. О. Білецького (1987), Державної премії ім. Т. Шевченка (1991), Міжнародної премії Антоновичів (1992), міністр культури України (1992–94). Герой України (2001).

1949–53 навч. на філол. ф-ті рос. відділ. в Донец. педін-ті. 1950 почав друкуватися. 1953–57 був аспірантом Ін-ту літ-ри АН УРСР. 1957 Д. — ред. відділу літературознавства і критики у вид-ві «Дніпро», 1957–62 — заввідділом критики журн. «Вітчизна». 1959 вийшла книжка літ. критики «Звичайна людина чи міщанин?», прийнято до СПУ. 1962 його звільнено з ж. «Вітчизна» за «ідеологічні помилки». Д. брав акт. участь у процесі демократизації та нац. відродження, що почався після розвінчув. культу особи Сталіна на XX з'їзді КПРС. 1960 створ. КТМ у Києві. Д. разом із І. Світличним і Є. Сверстюком стали духовними та інтелектуальними лідерами в роботі клубу. 1964–65 працює літ. консультантом вид-ва «Молодь». Потім його звільн. за участь у протестах проти політ. арештів серед укр. інтелігенції в 1965. Найвідоміша акція протесту 4.09 т. р. — виступ Д. під час прем'єри х/ф С. Параджанова «Тіні забутих предків», де він сказав про арешти молодої укр. інтелігенції. Наприкінці 1965 Д. надіслав листа з протестом проти тих арештів, до листа було додано машинопис праці «Інтернаціоналізм чи русифікація?» Залишаючись у межах рад. с-ми, не відступаючи від основних положень офіц. ідеології, автор намагався звернути увагу влади на становище укр. нації в СРСР, проблеми русифікації, історії рос. експансії й великодерж. шовінізму. Книга швидко поширилася через самвидав, набула вел. популярності серед укр. інтелігенції, а також за кордоном; вид-во «Сучасність» видало її книжкою, було перекладено англ., італ., кит., рос., франц. і в'єтнам. мовами. Д. викликано до ЦК КПУ, де запроп. виступ. у пресі з запереченням «наклепн.» інф-ції на Заході про нац. проблеми в СРСР, він відмовився. Тоді в друку з'явилися статті зі звинув. його в «бурж. націоналізм.». Керівництво СПУ провело з Д. «розмову», яка не дала жодного результату, — навпаки, за кордоном було надрук. блискучий виступ Д. на вечорі, присвяченому 30-річчю поета В. Симоненка. Навесні 1966 підписав спільну заяву 78 громадян України на ім'я прокурора УРСР та голови КДБ при Раді Міністрів УРСР з вимогою повідомити громадськість про початок судів над 65 заарешт. представниками укр. інтелігенції. У вересні т. р., у день 25-річчя початку розстрілу євреїв у Бабиному Яру, разом із В. Некрасовим, Г. Снєгірьовим взяв участь у недозволеному мітингу й виступив там, закликаючи до співпраці між укр. та євр.народами. 1967 був присутнім на суді над В. Чорноволом, а після процесу разом із І. та Н. Світличними, Л. Костенко надіслали лист-протест 1-му секретареві ЦК КПУ П. Шелесту, вказавши на значні порушення процесуальних норм і те, що суд був помстою людині, яка інакше мислить і критикує дії конкретних держ. органів. Д. намагались виключити із СПУ. У квітні 1968 підписав «Лист 139-ти», протестуючи проти арештів молодої укр. інтелігенції в Україні й Москві. 1969–72 працював ред. вид-ва «Дніпро». 26.12.1969 в листі до президії Спілки відмежувався від своїх заруб. видавців і коментаторів. Тож Д. отримав лише попередження. Після арешту В. Мороза 1.06.1970 Д. викликали на допити до КДБ й безуспішно намагалися використати персональний конфлікт між В. Морозом. і Д. на тлі світоглядних позицій. Навпаки, він підписав листа на адресу голови правління СПУ О. Гончара з проханням сприяти звільненню М. як безпідставно репресованого. У листопаді т. р. Д. було викликано як свідка на суд над М. На знак протесту проти закритого процесу відмовився відповідати на запитання прокурора. Після засуду звертався з листами (у співавторстві із В. Чорноволом і Б. Антоненком-Давидовичем) до Верховного суду УРСР, Прокуратури УРСР, а у 1971 — до ЦК КПУ з вимогою скасувати вирок,

винесений В. Морозові. 12.01. 1972 Д. прийшов до І. Світличного і потрапив на обшук і арешт його. Самого Д. через добу кадебісти відвезли додому, але протягом кількох тижнів викликали на допити, через місяць провадилися нові обшуки й постійні допити. 2.03 т. р. було відрах. із Спілки «за поруш. статуту СПУ та розповсюдж. матлів, які мають антирад., антикомуніст. х-р, ... які зводять наклепи на рад. лад і нац. політику партії та рад. держави». Було звільнено з роботи у вид-ві «Дніпро».

18.04.1972 заарешт., єдине звинувач. — праця «Інтернаціоналізм чи русифікація?». 11–16.1973 Київ. обл. суд засудив Д. за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 5 р. таборів сув. режиму і 5 р. заслання. Д. тоді мав відкриту форму туберкульозу, цироз легенів. Його утримували багато місяців у СІЗО КДБ в Києві. Всі його твори було внесено до переліку заборонених праць.

У жовтні 1973 після звернення до Президії ВР УРСР, Д. було звільнено. 1974–82 працював коректором, літ. кореспондентом багатотиражної газети Київ. авіазаводу, відновив літ. працю. 1980 поновлено в СПУ. З 1982 — на творчій роботі.

Д. — автор книг про літ-ру народів СРСР, ґрунтовних розвідок про В. Бикова. О. Довженка. В. Свідзинського, М. Вінграновського, В. Забаштанського та ін. Творам Д. притаманне гостре відчуття актуальних проблем літ. процесу, розгляд їх у тісному зв'язку з сусп. тенденціями, увага до нац. особливостей худ. явищ, широка ерудиція, виразний індивід. стиль.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, звернення: Першому секретареві ЦК КПУ П. Ю. Шелестові та ін. (1967, у справі В. Чорновола, спільно з І. Світличним, Н. Світличною, Л. Костенко), Відкритий лист до ред. «Літературної України» (1968, у справі статті О. Полторацького, спільно з Є. Сверстюком, М. Коцюбинською, Л. Костенко, В. Некрасовим) // Українська інтелігенція під судом КДБ. — С. 209–212, 216–219;

Лист до керівників СРСР (04.1968, у справі репресій в Україні, спільно зі 138 культурними діячами України) // Сучасність. — 1999. — Ч. 1. — С. 88–90;

Міністрові юстиції УРСР т. Зайчуку, Прокуророві УРСР т. Глухову (18.11.1970, у справі В. Мороза, спільно з Б. Антоненком-Давидовичем і В. Чорноволом) // Український вісник. — 1971. — Вип. IV. — С. 28; До редакції газети «Радянська освіта» (1971, у справі В. Мороза) // Укр. вісник. — 1972. — Вип. VI. — С. 98–99.

Статті, рецензії, дослідження: Нотатки про збірку «Поезії» М. Чернявського // Літературний Донбас. — 1951. — Ч. 15. — С. 156–162;

Поезії Микити Чернявського // Рад. Донеччина. — 1951. — Ч. 22;

Соколов В. «Лицем до сонця» // Рад. Донеччина. — 1951. — 21 грудня;

Недостатньо глибока критична праця (Л. М. Коваленко «Владимир Попов» // Рад. Донеччина. — 1952. — 13 травня;

Роман о донецких машиностроителях (В. Собка «Біле полум'я») // Социалистический Донбасс. — 1952. — 13 грудня;

Благородна тема радянської літератури (А. Малишко «Книга братів») // Рад. Донеччина. — 1954. — 11 серпня;

Б. Буряк. Служение народу // Рад. Донеччина. — 1955. — 24 липня;

Герої і благодійники (*В. Земляк.* Рідна сторона) // Вітчизна. — 1957. — 11 листопада. — С. 214–217;

Книга про шахтарського поета (*А. Клоччя.* Павло Безпощадний) // Рад. Україна. — 1957. — 12 червня;

Проблематика нашої сатири // Дніпро. — 1957. — Ч. 6. — С. 103–111;

Майстер сміху (*С. І. Олійник.* Вибране) // Прапор. — 1957. — Ч. 10. — С. 115–117;

Романтика буднів (*В. А. Логвиненко.* Літа молодії) // Літературна газета. — 1958. — 14 січня;

Звичайне і незвичайне (*В. Собко.* Звичайне життя) // Вітчизна. — 1958. — Ч. 2. — С. 197–199;

За духовно багатого героя // Дніпро. — 1958. — Ч. 6. — С. 135–153;

Сучасність і література // Вітчизна. — 1959. — Ч. 2. — С. 160–175;

У праці зростають герої (Олександр Довженко й Іван Сенченко) // Дніпро. — 1959. — Ч. 3. — С. 136 –149;

Передмова до феєричної поеми І. Драча «Ніж у сонці» // Літ. газета. — 1961. — 18 липня;

Тема сучасна, підхід історичний (*Г. Довгар.* В шахтарську сім'ю) // Вітчизна. — 1959. — Ч. 8. — С. 158–172;

На подступах к эпопее (*Гр. Тютюник*. Вир) // Дружба народов. — 1960. — №. 2. — С. 242–245;

Інфляція романтики? Ні! (*В. Земляк*. Гнівний Стратіон) // Літ. газета. — 1960. — 31 травня;

Поэтическое в обыденном (*Ю. Сенченко*. Оповідання) // Дружба народов. — 1960. — № 9, № 10;

Зріла думка, активна позиція (*Л. М. Новиченко*. Про багатство літератури) // Літ. газета. — 1960. — 4 листопада;

Вместо стихов о любви (*Л. С. Первомайский*. Рассказы разных лет) // Лит. газета. — 1960. — 10 листопада;

Від молитов до дум (*А. Малишко*. Віщий голос) // Літ. газета. — 1961. — 23 травня;

Таланту нужна глубина (*В. С. Бабляк*. Вишневий сад) // Лит. газета. — 1961. — 3 червня;

Про батьків пріоритет у пекельних справах (*Д. К. Вишневський*. Право молодості) // Літ. газета. — 1961. — 27 червня;

Як у нас пишуть // Літ. газета. — 1961. — 12, 15, 19 грудня;

Правда життя і манера художника (*М. Стельмах*. Правда і кривда) // Літ. газета. — 1962. — 5, 6 січня;

Эрудиция и талант исследователя (*О. І. Білецький*. Від давнини до сучасності) // Лит. газета. — 1962. — 27 березня;

Перший розум наш (Г. Сковорода) // Літ. Україна. — 1962. — 4 грудня;

Щоб талант шанувався (*Г. Колісник*. Гуцулія) // Літ. Україна. — 1964. — 19 червня;

Новые постижения и инерция старого // Лит. Грузия. — 1964. — Ч. 10. — С. 74–81;

Картини революційних літ (*А. Головко*. Артем Гармаш) // Вітчизна. — 1964. — Ч. 11. — С. 165–172;

Очистительний і животворящий вогонь: Мотиви «національного сорому» і національної «самокритики» в поезії Шевченка // Дукля. — 1965. — Ч. 1. — С. 103–107;

Сумлінність художнього досліду (*Ю. Мушкетик*. Крапля крові) // Рад. літературознавство. — 1965. — Ч. 1. — С. 3–16;

У дивосвіті рідної хати: Кілька слів про поета, який щойно починається (Василь Голобородько) // Дніпро. — 1965. — Ч. 4. — С. 145–152;

День поиска («Сон», «Тіні забутих предків») // Искусство кино. — 1965. — № 5. — С. 73–82;

Вступне слово Івана Дзюби на вечорі в першу річницю смерті Василя Симоненка 12 грудня 1964 року (Київ, Клуб Інституту нафти і газу), Виступ Івана Дзюби на вечорі, присвяченому 30-літтю з дня народження Василя Симоненка в Республіканському будинку літераторів 16 січня 1965 року // Укр. вісник. — 1971. — Вип. IV. — С. 75–76, 76–83;

Хлюпни нам, море, свіжі лави // Варшава: Укр. календар, 1966. — С. 271–273;

До Спілки Радянських Письменників України: Пояснювальна записка про вечір пам'яті Лесі Українки // Сучасність. — 1968. — Ч. 8. — С. 87–94;

«Секс, "секс"... і трохи "антисексу"»: Жіночий ідеал у поезії; Перед широким світом: О. І. Білецький про місце української літератури серед літератур світу // Пар.–Балт.: Широке море України. — ПУДФ, Смолоскип. — 1972. — С. 133–148, 149–159;

Шлях вибрано назавжди // Сучасність. — 1975. — Ч. 9. — С. 96–102;

Чи усвідомлюємо національну культуру як цілісність?: Уроки перебудови // Сучасність. — 1988. — Ч. 9. — С. 92–109;

В обороні людей і народу // Сучасність. — 1988. — Ч. 11. — С. 92–117;

Здобувати, а не втрачати // Вечірній Київ. — 1989. — 23 січня;

Більший за себе // Наука і культура. — К.: Україна. — 1989. — С. 310–323;

Не сдавшийся лжи // Радуга. — 1990. — № 2. — С. 106–116;

Духовні спустошення і трансформації в українському суспільстві XX ст. // Київ. — 2001. — № 9/10. — С. 5–8.

Твори: «Звичайна людина» чи міщанин? Літературно-критичні статті. — К.: Рад. письменник, 1959. — 277 с.;

Інтернаціоналізм чи русифікація? — Мюн.: Сучасність, 1968. — 264 с.;

Internationalism or Russification? / Передм. P. Archer, ред. M. Davies. — Lon.: Weidenfield and Nicolson, 1970. — 263 с.;

Польські прислів'я та приказки. — К., 1970;

L'oppressione delle nazionalita in URSS Перекл. на італ. Tullio Venturi. — Roma: La nuova sinistra, 1971;

Грані кристала. — К.: Т-во «Україна», 1976. — 128 с.;

Internationalism ou Russification? / Перекл. на франц. Калини Угрин, передм. Л. Плюща. — Montr.–Par.: Nouvelle Optique-Savelli, P.I.U.F., 1980. — 350 с.;

На пульсі доби (1981), Стефан Зорян в історії вірменської літератури (1982), Вітчизна у нас

одна (1984), Автографи відродження (1986), Садріддін Айні (1987), У всякого своя доля (1989), Бо то не просто мова, звуки (1990);

Історія наша триває... // Золоті ворота. — 1991. — № 1. — С. 3–15;

Застукали сердешну волю... (1995);

«Кавказ» Шевченко на фоне непроходящего прошлого. — К., 1996;

Між культурою і політикою. — К.: В-во «Сфера», 1998. — 376 с.;

Насправді було так... Інтерв'ю Юрія Зайцева з Іваном Дзюбою. — Л.: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. — 76 с.;

Спрага. — К.: Україна-Світ, 2001. — 280 с.;

Україна перед Сфінксом майбутнього. — К.: КМ «Академія», 2001. — 36 с.;

Починаймо з поваги до себе. — К.: Просвіта, 2002. — 58 с.;

З криниці літ. — К.: Гелікон, 2002. — 848 с.;

Пастка: Тридцять років зі Сталіним. П'ятдесят років без Сталіна. — К.: Криниця, 2003. — 144 с.;

Спогади і роздуми на фінішній прямій // К.: Б-ка Шевченківського комітету. У 2-х томах. — К.: Криниця, 2004. — С. 8–263;

Інтернаціоналізм чи русифікація? / Передм. Ю. Шаповала. — К.: ВД «Києво-Могилянська Академія», 2005. — 331 с.;

Микола Хвильовий : «Азіатський ренесанс» і «психологічна Європа». — К., 2005;

Тарас Шевченко. — К., 2005;

Шевченкофобія в сучасній Україні. — К.: ВД «КМ Академія», 2006. — 60 с.;

У світлі думки Лесі Українки. — Лц., 2006;

Україна в пошуках нової ідентичності: Статті. Виступи. Інтерв'ю. Памфлети (Передм. М. В. Поповича). — К.: Вид-во «Україна», 2006. — 848 с.;

З криниці літ. У 3-х томах — К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2006. — Т. 1. — 976 с., Т. 2. — 976 с., Т. 3., 2007. — 890 с.;

Сквозь завихрения времени. Т. 1, т. 2, т. 3. — К., 2007;

Порнократія на марші. Статті, фейлетони, памфлети. — К.: Смолоскип, 2007. — 96 с.;

Тарас Шевченко. Життя і творчість. — К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. — 718 с.

Література: *Zinkewych O.* Svitlychny and Dzyuba: Ukrainian Writers Under Fire. — Tor.–Balt.: Smoloskyp. — 1966. — 52 с.;

Кампанія проти критика І. Дзюби, Навколо праці І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» // Укр. вісник. — 1970. — Вип. I–II. — С. 15–16, 211–214;

Свободу Світличному і Дзюбі!; За їхню свободу! // Смолоскип. — 1966. — Ч. 2 (117). — Березень-квітень. — С. 1–3, 3–4;

День Світличного й Дзюби в Нью-Йорку // Смолоскип. — 1966. — № 3. — Травень-червень. — С. 20–21;

Зінкевич О. З генерації новаторів: Світличний і Дзюба. У джерел модерної української критики. — Балт.–Тор.: Смолоскип, 1967. — 243 с.;

Ivan Dzjuba on Jewish and Ukrainian Destiny // Commentator. — Tor. — 1968. — № 2. — Лютий. — С. 12–15;

Worthington P. The Ukrainian Writer the Russians Dare not Subdue // The Telegram. — Tor. — 1968. — March 13. — С. 5;

Rakhmanny R. Ukrainian Writer Dzyuba Criticizes Russification // The Gazette. — 1968. — 4 жовтня;

Стенчук Б. Що і як обстоює І. Дзюба. — К.: Т-во культурних зв'язків з українцями за кордоном. — 1969. — 196 с.;

Білінський Я. Іван Дзюба: Інтернаціоналізм чи русифікація? // Сучасність. — 1969. — Ч. 7. — С. 110–113;

Інформація Черкаського обкому КПУ у справі І. Дзюби (5.07.1972); Довідка КДБ про розповсюдження твору «Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюби (8.04.1972) // А. Русначенко. Національно-визвольний рух в Україні:1950–1990. — С. 527–528, 550;

Martin. Ukraine: Unrest and Repression. — Lon.: A Committee to Defend I. Dzyuba and V. Chornovil. — 1973. — 24 с.;

Арей Б. (Зінкевич О.) Справа Івана Дзюби // Укр. слово. — 1973. — 12 грудня;

The Man-Breaking Regime: Case of Ukrainian Writer (I. Dzyuba) // The Ukrainian Quarterly. — N.Y. — UCCA. — 1974. — С. 5–12;

Рахманний Р. Вогонь і попіл: Порив і злам Івана Дзюби / Передм. М. Антоновича. — Монр.: Вік, 1974;

Стус В. Відкритий лист до І. Дзюби // Сучасність. — 1976. — Ч. 11. — С. 84–86;

Savaryn M. Why Capitulate?: I. Dzyubas Trauma // Journal of Ukrainian Graduate Studies. — Tor. — 1977. — №. 2. — С. 54–61;.

Solchanyk R. I. Dzyuba's Fiftieth Birthday Marked; I. Dzyuba on Nationalities Question // Smoloskyp. — 1981. — № 12. — С. 9;

Неврлий М. З позицій наукового слов'янознавства // Літ. Україна. — 1989. — 21 вересня;

Бажан О. Посіяв бурю...: Про І. Дзюбу та його працю «Інтернаціоналізм чи русифікація?» // Слово і час. — 1995. — № 11/12. — С. 37–41;

Сверстюк Є. І. Дзюба — талант і доля // Визвольний шлях. — 1997. — Кн. 7. — С. 873–886; кн. 8. — С. 1003–1012;

Бойко Л. Як розпинали І. Дзюбу // Вітчизна. — 1998. — № 11/12. — С. 101–115;

Тарнашинська Л. Закон піраміди: Діалоги про літературу та соціокультурний клімат довкола неї: Українці у світовій цивілізації — І. Дзюба, Є. Сверстюк, В. Шевчук, М. Вінграновський, І. Жиленко. — К.: Пульсари, 2001. — 264 с.;

Г. Скрипник. Етнонаціональні аспекти наукового доробку І. Дзюби // Народна творчість та етнографія. — 2001. — № 3. — С. 13–19;

І. Дзюба очима шістдесятників // Слово і час. — 2001. — № 7. — С. 11–20;

Панченко В. І. Дзюба — літературний сталкер: 1960-ті роки // Київ. — 2001. — № 7/8. — С. 138–145;

Сверстюк Є. І. М. Дзюба, *Корнієнко В.* Щастя зустрічі з ідеалом, *Перепадя А.* Володар дум молоді, *Сербин Р.* Моя перша зустріч з І. Дзюбою, *Корогодський Р.* Культурологія І. Дзюби, *Скуратівський В.* І. Дзюба — на незабудь читачеві // Сучасність. — 2001. — Ч. 7/8. — С. 118–132;

Корогодський Р. Героїчна фантомасія і реальне обличчя вченого, або Надзвичайна складність простоти // Сучасність. — 2003. — Ч. 1. — С. 113–133, Ч. 2. — С. 103–126;

Рапп І., Овсієнко В. Дзюба Іван Михайлович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 220–224.

ДЗЮБА Юрій Володимирович (нар. 1950, м. Харків) — робітник. Учасник укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1973–78).

Наприкінці 60-х вступив до Харків. ун-ту на інженерні курси. Але, не вважаючи себе вільним громадянином на Україні й на знак протесту проти реліг. переслідувань та русифікатор. політики, навесні 1971 написав листи до Міністерства внутр. справ СРСР, до Ген. секретаря ООН та в ін. офіц. інстанції із проханням позбавити його рад. громадянства й дозволити емігрувати до США. Ці звернення й листи було кваліфіковано як антирад., проти нього розпочалися репресії. Д. був змушений залишити навч. на ун-тських курсах. Протягом 1971–73 було тричі звільнено з роботи «за власним бажанням». Улітку 1973 повторно звернувся до Харків. відділу віз і реєстрацій.

20.08 т. р. заарешт. за звинув. у розповсюдж. наклепн. вигадок, що «порочать рад. держ. і сусп. лад». Під час розслід. його справи Д. тричі піддавали психіатр. експертизі, ост. разу — в Ін-ті ім. Сербського в Москві. Було визнано психічно здоровим. 23.06.1974 засудж. Харків. міськ. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 5 р. таборів сув. режиму. Покарання відбував у 36-й та 37-й зонах перм. ВТК. Д. брав акт. участь у таборових акціях за надання статусу політв'язня. На знак протесту проти свавілля таб. адміністр. відмовився від рад. громадянства. За свою правозах. діяльність понад рік відсидів у ШІЗО та ПКТ. У липні 1978 переведено до Харків. тюрми. 1.08.1978 у заяві на ім'я Ген. секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва знову просив звільнити його від рад. громадянства та дозволити йому виїхати до «будь-якої країни християн. світу».

19.08.1978 по закінченні терміну звільнено. Поселився в батьків у Харкові. Влаштувався робітником на взуттєву фабрику. У вересні 1978 за спробу зустрітися з амер. консулом у Москві було поставлено під адмін. нагляд. 1979 знову розпочав заходи для відмови від рад. громадянства. Від часу звільнення налагодив тісні контакти з членами групи «Право на еміграцію», а також листувався із репресов. укр. патріотами. Неодноразово зазнавав переслідувань органами КДБ. 1979 проти нього було порушено справу про «хуліганство». Протягом

1980–81 допитувано в справах В. Калиниченка, І. Сокульського, Г. Алтуняна, О. Зінченка.

У червні 1981 засудж. на 3 міс. примус. праці з відбуттям їх на місці роботи за відмову давати свідчення на суді над А. Корягіним.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Багатомовний лист (Лист Ю. Дзюби з Харкова до МВС СРСР, березень 1971) // Свобода. — 1974. — 2 жовтня.

Вудка Ю. Українські політв'язні (Про Ю. Дзюбу) // Шлях перемоги. — 1978. — 8 жовтня.

ДИДИК Галина Томівна, псевд. — Анна, Молочарка, Тиха (нар. 18.03.1912, с. Шибалин, нині Бережанського р-ну Терноп. обл. — пом. 23.12.1979, м. Христинівка Черкас. обл., похована в Бережанах) — вчителька. Учасниця укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, керівник УЧХ при УПА, зв'язкова гол. командира УПА Р. Шухевича-Чупринки. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1939–40, 1950–71). Відзначена Бронзовим (1945) і Срібним (1947) Хрестами заслуги УГВР.

З 1929 виховувалася в «Пласті». Закін. укр. гімназію та вчительську семінарію в Бережанах. 1934–39 перебувала в жіночій організації «Союз українок». 1935–37 працювала в т-ві «Сільський господар» та Повітовому Кооперативному союзі в м. Зборів (нині Терноп. обл.). Член ОУН з 1935. Возила зі Львова літ-ру ОУН, поширювала летючки. 24.12.1939 заарешт. органами НКВС і ув'язнено в Бережанській тюрмі. В процесі слідства зачитали вирок й імітували її розстріл. Звільнено наприкінці 1940. Надалі переховувалася під чужим прізвищем переважно у Львові. Працювала секретарем в обл. дитячій б-ці, закінчила курси медсестер.

Під час нім. окупації в своєму помешканні на вул. Піярів (нині — Некрасова), 5 влаштувала конспіративну квартиру. Тут тимчасово перебували М. Лебідь, Д. Мирон, Я. Старух, Д. Маївський. Потрапила в поле зору ґестапо, підлягала арешту, але під час облави на провідних членів ОУН 20.12.1942 вдома її не знайдено, вчинено обшук. Виїхала спершу в Бережани, а в січні 1943 — в с. Залісці Збаразького р-ну. Вчителювала в сільськогосподарській школі. Відтак перейшла в підпілля. За дорученням ОУН організувала й очолила УЧХ при УПА в Терноп. обл. (1944–47), ходила на зв'язок та в розвідку, організовувала медичні курси, облаштовувала підпільні «шпиталики».

Після арешту К. Зарицької (21.09.1947) очолила УЧХ краю (1947–50). Водночас (з 1944) була зв'язковою гол. проводу ОУН та гол. командира УПА Р. Шухевича (з березня 1945), знаходила й обладнувала для нього конспіративні помешкання. Навесні 1945 брала участь у курсах політреферентів совєтознавства для провідниць обласних УЧХ в с. Конюхи (тоді Бережанського р-ну), які організував Я. Бусел («Київський»). Влітку 1945 Д. перебувала разом з Р. Шухевичем у конспіративній «хаті» в с. Рай біля Бережан, згодом — у с. Пуків Рогатинського р-ну, де пережили зиму 1945–46. Навесні 1946 легалізувалась у Львові під прізвищем Борис і отримала помешкання на вул. Сулімирської (нині — Милятинська), 4. Тут Р. Шухевич перебував улітку та восени 1946. Відтак штаб-квартирою гол. командира стало приміщення кол. пошти в с. Княгиничі на Рогатинщині, куди Д. часто приходила на зв'язок. Водночас підготувала «хату» на вул. Кривій у Львові, в якій Шухевич перезимував з 1947 на 1948.

У жовтні 1948 Д. знову легалізувалася під прізвищем Антоніни Кулик як хатня господиня вчительки Г. Конюшик у с. Білогорща (нині в межах Львова), де Р. Шухевич мешкав з літніми перервами до загибелі 5.03.1950. За дорученням гол. командира їздила до Києва, Харкова, Донецька, Полтави, Ялти, Сімферополя, Херсона, Одеси, Кишинева. В 1948 та 1949 супроводжувала його на лікування до Одеси.

Під час штурму криївки енкаведистами встигла попередити Шухевича, розкусила ампулу з ціаністим калієм, але її врятували для катувань і допитів. Півроку знущалися щодня й щоночі. Протягом слідства, яке закінчилося 18.10.1951, витримала 129 допитів, часто тривалістю 15–16 год. 31.10.1951 Д. заочно засудж. «трійкою» ОСО при МГБ СРСР за ст.ст. 54-1а і 54-11 на 25 р. таборів, однак новою ухвалою 1.12.1951 засудж. до тюремного ув'язнення. 14.12.1951 етаповано до Верхньоуральської тюрми МГБ СРСР у Челябінській обл., згодом переведено до Владимир. в'язниці. Вирок відбувала спільно з іншими «25-річницями» — зв'язковими Р. Шухевича К. Зарицькою, Д. Гусяк, О. Ільків. Через протести міжн. громадськості ухвалою суду від 3.04.1969 переведено разом із К. Зарицькою та Д. Гусяк у жіночу зону № 6 концтабору сув. режиму ЖХ-385/19 в сел. Лєсной, відтак — у концтабір ЖХ-385/3-4 в сел. Барашево Тенгушовського р-ну Мордовської АРСР. Звільнено ухвалою виїзної сесії Верх. суду Мордовської АРСР від 24.03.1971 через хворобу серця.

Тимчасово оселилася в м. Караганда (Казахстан). З літа 1972 до осені 1973 неоголошено мешкала в м. Бібрці на Львівщині. Після марних спроб приписатися виїхала в м. Христинівку Черкас. обл. Працювала в дитячому садку. Пенсії не отримувала. Існувала з невеличкого городу та допомоги від членів групи Міжн. амністії в Зх Німеччині. Більшу частину пакунків віддавала нужденним.

Після відмови співпрацювати з КДБ її звільнено з дитсадка. З 1977 позбавлено допомоги з-за кордону. 1979 кадебісти домагалися від неї «покаянної заяви». Натомість обіцяли повернення до Бережан, пенсію, спокійне, забезпечене життя. Пропозицію відкинула. Зазнавала хуліганських нападів, побиття вікон. Загострилася недуга серця. Місяць перебувала в лікарні. 23.12.1979 померла від інфаркту. 24.12.1979 Д. похована в Бережанах.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Зв'язкова генерала Чупринки / Запис Н. Мудрої, Г. Садовської // Дзвін. — 1992. — № 9/10. — С. 110–123.

Терешкун З. У першу річницю смерти Г. Дидик // Шлях перемоги. — 1981. — 18 січня;

Строката Н. У десяту річницю смерти Г. Дидик (1912–1979) // Віра. — 1990. — Ч. 1. — С. 10;

Зайцев Ю. Повстанська доля Г. Дидик // Львівська газета. — 2007. — 23 березня.

«ДИКЕ ПОЛЕ» — Мерлянсько-Слобідський незал. вісн. Неформ. газ. вих. в м. Краснокутськ (в ориг. — Красний Кут) 1990 раз на міс. Вид-ць І. Каплоух, гол. ред. Л. Кравченко, відп. ред. В. Цебинога, секр.-скарбник Н. Монастирська. Публ. заяви та звернення місц. дем. громад. орг-цій, коментарі політ. подій, істор. розвідки, Біблійні тексти, аналітичні статті.

ДИКИЙ Іван — учасник укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1965–73).

До арешту мешкав у Дрогобичі Львів. обл.

Влітку 1965 заарешт. за звинув. у розповсюдж. летючок «націоналіст. спрямування». Засудж. за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 5 р. таборів сув. режиму та 3 р. заслання. Покарання відбував у таборі ч. 11 Дубровлагу. Потім із табору відправлено на заслання до Красноярського краю.

1973 по закінченні терміну повернувся до родини в Дрогобич Львів. обл. Переїхав у с. Стебник на Львівщині.

«ДИАЛОГ» — неформ. інформ.-політ. вид. Соц.-дем. об'єднання України. Вих. у Києві 1989 раз на два міс. рос. м.

ДІДЕНКО Костянтин Олексійович (нар. 31.05.1947) — моряк, з с. Корнин Житомир. обл., учасник руху опору в Україні. Заарешт. 06.1967 і засудж. на 15 р. ув'язнення. Покарання відбував у мордовських концтаборах.

ДІДКІВСЬКА Галина Григорівна (нар. 25.02.1940, с. Полствин Канівського р-ну Черкас. обл.) — педагог, мовознавець. Учасниця укр. правозах. руху. Член-засновник ВТПР (1989).

1956–61 навч. в Житомир. пед. ін-ті. У «Студент. записках» ун-ту надруковано перші мовознавчі розвідки Д. 1961–64 працювала у сільській школі на Хмельниччині. Мала виступи перед сільською молоддю про видатних діячів укр. літ-ри і культури. 1972 захист. канд. дисертацію «Назви осіб за ремеслом та професією в укр. мові». Була одним із укладачів 11-томного тлумачного Словника укр. мови. 1963 познайомилася з Є. Пронюком. Читала, зберігала і розповсюджув. мат-ли самвидаву. Брала участь у заходах КТМ «Сучасник». Після арешту в липні 1972 її чоловіка Є. Пронюка не побачили світ заплановані до друку монографії, статті у відділі лексикології та лексикографії Ін-ту мовознавства АН УРСР, де на той час Д. працювала. У помешк. було проведено обшуки, неодноразово викликали на допити, погрожували, пропонували співпрацю. Жодних свідчень не давала про підготовку «Укр. вісника», листа В. Лісового та ін. самвидав. мат-лів. Відразу було звільнено з роботи. Через кілька місяців змогла влаштуватися ред. у вид-во «Здоров'я» (завдяки, як згодом виявилося, оголошеній тривалій голодівці Є. Пронюка на знак протесту проти звільнення Д.). До 1984, всі 12 років ув'язнення її чоловіка, була під пильним наглядом КДБ. До 1979 Д. привозила з таборів після побачень не тільки усну, а й вміло сховану записану інфцію про життя у перм. таборах, акції протесту проти репресій адміністрації, планові заходи тощо. Матеріали переховувала, а відтак передавала за кордон. Допомагала політв'язням, які поверталися з таборів, зустрітися з родичами ін. політв'язнів, обмінятися необхідною інф-цією, готувала і відсилала передачі ін. репресованим, які не мали того. З літа 1979 до весни 1984 періодично жила з дітьми на засланні у Каракалпакстані разом із чоловіком.

З 1989 брала акт. участь у діяльності і заходах громадських орг-цій Союз Українок, Сусп. служби України, оздоровленні дітей у літніх таборах, допомозі малозабезпеченим, самотнім та людям похилого віку. Т. р. мала погрози й переслідування КДБ у зв'язку зі створенням Всеукр. т-ва політв'язнів і репресованих.

«D'ICI — D'EST» — бюлетень, вих. у Брюселі (Бельгія) з 1980 раз на два міс. франц. м. Містив огляди сусп.-політ. подій в СРСР та Україні. Інформ. про репресивні дії влади, зокрема застосування суд. психіатрії. Публ. передруки з видань «Смолоскипа».

«ДОБРЕ СЕРЦЕ» — неформ. газ. Дрогобицького доброчинного т-ва «Добре серце». Вих. 1990–1991. Ред. В. Станович.

«ДОБРИЙ ПАСТИР» — вид. Ів.-Ф. Греко-католицької єпархії. Неформ. часопис вих. 1990 з невизн. періодичн. Відомо 3 номери. До складу ред. входили єпископ Іриней Білик, свящ. Я. Лесів, М. Когутяк, І. Пелехатий. Містив Біблійні тексти, фрагменти Катехизму, істор.-релігійні розвідки, духовну поезію.

ДОВГАЛЮК Борис Петрович (нар. 13.07.1931, с. Харківці Остропільського р-ну Хмельн. обл.) — інженер-металург, науковець. Учасник укр. руху опору.

1940 Д. закінчив Дніпродз. ремісниче училище, працював електриком на Придніпров. хім. заводі. 1951 закінчив вечірню СШ. 1951–57 навч. у вечірньому Дніпродз. металургійному ін-ті. Повернувся на хім. завод на посаду інженера. 1960–81 працював у Дніпродз. відділенні Дніпроп. НДІ автоматизації чорної металургії, вступив до заочної аспірантури. 1966 захистив канд. дис., організував лабораторію з проблем автоматизації доменного процесу, працював над докт. дисертацією. Роздумуючи над рад. сусп. устроєм, вивчав і аналізував істор. літ-ру, зумів зацікавити нац. питанням співробітників своєї лабораторії. З нагоди 50-річчя рад. влади написав листа до ВР УРСР і до газ. «Правда» із запитанням, які ж успіхи в Україні за 50 р., який статус укр. мови в держ. установах. Після однієї з пропаганд. лекцій в НДІ лекторка написала доповідну до райкому КПУ, що Д. організував націоналіст. промови. 1968, після виходу в світ роману О. Гончара «Собор», виступив на його захист. Після однієї з лекцій-«обговорень» роману на Д. було написано чергову скаргу (з 30 підписами комуністів), що він «неправильно розуміє нашу рад. дійсність». Було виключено з партії, заборонено керувати лабораторією і займатися викладацькою роботою (незважаючи на колект. лист відділу автоматики ін-ту на захист Д.). 1981 було звільнено з роботи у НДІ. Вдалося влаштуватися на посаду ст.н.с. у Дніпродз. індустріальний ін-т. 1988 було обрано доцентом, але на роботі постійно перебував під контролем парт. органів.

Через приятелів В. Сіренка та М. Кучера познайомився з І. Бровком, О. Мешко, 1975 — з Б. Антоненком-Давидовичем, з яким склалися дружні стосунки, допомагав йому матеріально. Спілкувався з Є. Сверстюком після його звільнення. Був затриманий з В. Сіренком, коли вони поверталися після зустрічі з О. Мешко. 22 травня відвідував могилу Т. Шевченка, брав участь у подорожах на Закарпаття.

3.03.1989 з ініціативи Д. у Дніпродз. індустріальному ін-ті відбулися установчі збори Тов-ва укр. мови ім. Т. Шевченка, він вів збори і мав доповідь, у червні т. р. було обрано головою осередку Т-ва. Д. — один з організаторів НРУ в Дніпродз., був делегатом I–III з'їздів НРУ. Був організатором УРП, ДемПУ, КУНу в рідному місті. Тривалий час очолював міську орг-цію УРП. Займався науков. роботою, з 1994 — професор кафедри автоматизації і промислової електроніки, автор понад 200 наукових праць — статей, книжок, монографій. Був нагороджений медаллю «Захисника Вітчизни», відзнаками за трудові досягнення.

ДОВГАНЬ Борис Степанович (нар. 1928, Київ) — скульптор. Учасник укр. правозах. руху. Член СХУ.

1956 закінчив Київ. ін-т мистецтв, 1957–62 працював у Київ. худ. технікумі, 1968 підписав «Лист 139-ти» до Ген. секретаря ЦК КПРС, Л. Брежнєва, протестуючи проти арештів молодої інтелігенції в Україні й Москві. Автор бюсту «Василь Стус». Підтримував постійний контакт із укр. правозахисниками. За правозах. д-сть його було виключено з СХУ.

ДОВГАНЬ Рита Костянтинівна (нар. 1930, м. Ташкент) — журналіст. Учасниця укр. правозах. руху. Член СЖУ (1959–65).

1944 разом із родиною, що була репресована, переїхала до Києва. 1953 закінч.

Київ. ун-т, відділ журналістики філол. ф-ту. Від 1952 почала працювати у створеній т. р. газ. «Вечірній Київ». На поч. 1960-х — у газ. «Друг читача», де часто публікувалися мат-ли новітньої літ-ри. Познайомилася з І. Дзюбою, який на той час працював поряд, у в-ві «Молодь», давав читати рукописи Г. Тютюнника, В. Кордуна, Б. Мозолевського, М. Холодного та ін. провідних майстрів розкутого слова. Писала рецензії, а також, за порадою Дзюби, звернулася в Ін-т літ-ри АН України до найкращого аспіранта В. Стуса написати рецензію на нове видання М. Бажана, відтоді заприязнилася з ним, популяризувала першу рукописну кн. Стуса «Зимові дерева», працю І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?». В той час познайомилася з В. Чорноволом (1964 став працювати в тій самій газеті), Є. Сверстюком, Іваном, Леонідою та Надією Світличними та ін. Організовувала поет. вечори, вечір поезії в Ін-ті зв'язку (восени 1965), на який прийшли І. Дзюба, І. Світличний, В. Стус, М. Воробйов, Б. Мозолевський — загалом 13 поетів нової доби, шістдесятництва, слухачами були кілька сотень представників техн. інтелігенції (а також представники каральних органів). Після того вечора Д. на зборах ред-ції було засудж. за «бурж. націоналізм», невдовзі її звільнено з роботи. Бувала на вечорах КТМ. 1966 підписала «Лист 139-ти» проти арештів укр. інтелігенції. Після неодноразових бесід у КДБ її виключено зі Спілки журналістів. Деякий час була без роботи. 1968 вдалося влаштуватися в Мін-во буд. матеріалів у відділ інформації на посаду інженера (в той час у цьому відділі працював і В. Стус). Поетичні вечори продовжувала організовувати й далі на квартирах шістдесятників, приятелювала з В. Чорноволом і О. Антонів, С. Шабатурою, Ігорем Калинцем, М. Коцюбинською, С. Кириченко, Ю. Бадзьом. 1972, під час арештів укр. інтелігенції, часто викликали на допити у справах В. Стуса та ін., вимагали написати «викривального» листа на друзів-шістдесятників. Написала листа до ЦК КПУ на захист В. Стуса. Викликали до КДБ, переконували, погрожували. 1975 вимагали, щоб припинила листування з ним, а також з І. Світличним, І. Калинцем. Вже 1985, в рік загибелі Стуса, їздила з дружиною поета Валентиною і сином Дмитром у Кучино, до перм. табору № 36.

У 1990-ті, на пропозицію М. Гориня, кілька років працювала секретарем Ради НРУ. Друкувалася в укр. періодиці зі статтями гром.-сусп. та культ.-мист. спрямування, зокрема на захист нац. культури. Закінчила спогади про укр. нар. художницю М. Примаченко, з якою приятелювала. Продовжувала організовувати для молоді «хатні вечорниці», присвячені Г. Сковороді, Т. Шевченкові, В. Стусові, Л. Костенко.

«DOKUMENTE UNDER MENSCHENRECHT SVERLETZUNGEN IN DER UdSSR» — бюлетень, вих. у Гамбурзі (Німеччина) з 1975 нім. м. Містив дані про В. Чорновола, З. Антонюка, М. Горбаля, С. Ґлузмана та ін. Публ. листи, апеляції свящ. В. Романюка. Порушував проблеми українських жінок-політв'язнів.

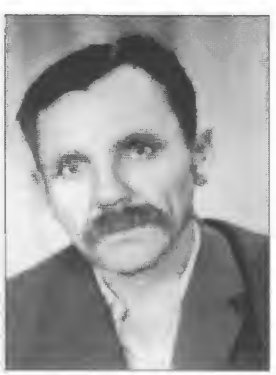

ДОЛІШНІЙ Василь Михайлович (нар. 13.11.1930, с. Підлужжя Тисменицького р-ну Станиславівської (Івано-Фр.) обл. — пом. 31.12.1995, с. Підлужжя) — інженер. Учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і конц-таборів (1946–54, 1972–81, 1984–87). Член УГС (1989). Член-засновник ВТПР (1989), УРП (1990).

Навесні 1944 став спецкур'єром УПА.

14.11.1946 потрапив до рук енкаведистів. Його було жорстоко катовано, але він нікого не видав. Утримувано в Тисменицькій, потім — у Станиславівській тюрмах. Як неповнолітнього, засуджено за ст. 54 КК УРСР на 10 р. ув'язнення і 5 р. обмеження прав. До повноліття утримувано в Княжівській тюрмі під Львовом. 19.08.1948 взято на етап, через Харків, Красноярськ, по Єнісею — у Дудінку, далі в Каеркан. Працював на шахтах, де пізнав усі жахи ГУЛАГу.

4.09.1954 звільнено амністією як засудж. неповнолітнім. Повернувся додому, працював у газовому госп-ві Івано-Фр. й одночасно здобував середню освіту у вечір. школі міста. Незабаром вступив і закінчив Львів. житлово-комун. технікум, а потім — заоч. відділ. Івано-Фр. ін-ту нафти і газу, отримавши диплом інженера-газовика. У справах служби мав відрядження по всій Україні, тож мав можливість розповсюдж. самвидав, зокрема трактат І. Дзюби «Інтернац. чи русифікація?», вів просвіт. діяльність.

1.02.1972 заарешт. і 21.02 засудж. Івано-Фр. обл. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 7 р. таборів сув. режиму і 3 р. заслання. Відбував покарання в таб. Мордовії ЖХ-385/19 і № 3, познайомився з В. Чорноволом, В. Стусом. 30.10.1975, у день політв'язня, етаповано в табори перм. обл., брав акт. участь у голодуваннях, різних акціях протесту на оборону прав політв'язнів та проти нац. дискримінації в СРСР. Через це неодноразово карався в карцерах. Мав велике виснаження, хворів на туберкульоз. Заслання відбував у сел. Комсомольський Карагандинської обл.

12.12.1981 Д. звільнено по закінч. терміну. Допомагав політв'язням і їхнім родинам, зокрема О. Заливасі, Л. Возняк-Лемик.

У липні 1984 засудж. за сфабрикованою кримінальною ст. 206 КК УРСР. Відправлено на 3 р. в табори сув. режиму в Комі АРСР.

7.09.1987, під час «перебудови», було звільнено. 7.02.1989 Д. став одним із перших в Івано-Фр. обл. членом УГС. Організовував збори й мітинги, насипання й освячув. могил вояків УПА, розповсюдж. самвидавну літ-ру.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Горинь М.* Без вини винний // Укр. вісник. — 1987. — Вип. 7, 8, 9–10. — С. 276–277;

Андрусенко Н. В. Долішній: «Ліпше згоріти, ніж животіти» // Вперед. — Тисмениця. — 1995. — 19 серпня. — С. 3;

В. Долішній: Некролог // Самостійна Україна. — 1996. — № 1;

Овсієнко В. Долішній Василь Михайлович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 225–226.

«ДОЛЯ» — неформ. газ. Ковельської міськрайонної орг-ції НРУ. Вих. 1990–1991 один-два рази на міс. за сприяння інформ. агентства «Такі справи». До складу ред. входили Г. Бас, В. Лещенко, Ж. Присада, Г. Сарапін. Публ. низку істор.-мемор. розвідок, мат-лів про січових стрільців, ОУН, УПА, злочини сталінізму, Голодомор, діяльність політ. орг-цій.

«ДО НАЦІЇ» — незал. націоналіст. вид. Неформ. газ. вих. за допомогою націоналіст. фракції СНУМ у Львові 1990 з невизн. періодичн. Публ. статті С. Бандери, Д. Донцова, Я. Стецька, П. Штепи, ред-ра вид. О. Вітовича. Спецвип. «Ідеольогія укр. нац-му в док-тах ОУН».

«ДОНЕЦКИЙ ВЕСТНИК» — орган Донецької орг-ції «Демократичний РУХ». Неформ. газ. вих. 1989–1990 рос. з невизн. періодичн. Ред. Є. Ратнікова, С. Чубов, Н. Михайлова, В. Нікітін. Розглядала економ. проблеми, ознайомлювала з діяльністю НРУ, регіональних стачкомів. Виступала з аналізом передвиборної платформи В. Чорновола. Підтримувала В. Клебанова в роботі зі створення вільних профспілок. Вела полеміку з офіційною пресою. Подавала інформ. з Росії.

ДОНИЧЕНКО Євген Григорович (нар. 14.07.1939, м. Донецьк) — робітник. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1957–64).

1956 створив дем. гурток, який мав стати осередком майбутньої дем. партії, що мала б на меті б-бу з панівним режимом. (Під той час навчався у вечірній школі й працював слюсарем трамв.-тролейбусного парку.) Члени гуртка займались розповсюдж. у Донецьку та ін. містах Донбасу листівок проти сталінізму, за свободу політв'язням та ін. нац.-патріот. гаслами. 14.12 група розповсюдила 150 листівок із нагоди річниці розстрілу укр. поета Д. Фальківського. Звертався з листами до діячів укр. культури. Ці листи й листівки опинились у КДБ як знайдені під час обшуків або передані туди самими рад. громадянами. Дем. гурток проіснував 1,5 р.

3.08.1957 Д. заарешт. Під час обшуку вилучено виготовлені листівки й «парт. архів», чернетки статей та виписки з книг про примусову колективізацію, а також саморобні патрони. 29.11.1957 Донец. обл. суд засудив Д. за ст. 54-10, 54-11 КК УРСР на 8 р. позбавлення волі та 5 р. обмеження прав. Карався в мордов. таборах. Спілкувався з політв'язнями різних національностей, деякий час жив в одному бараці з митрополитом Йосипом Сліпим. 1958 спілкувався з О. Тихим, С. Бабичем та ін. За поруш. режиму двічі потрапляв до ШІЗО.

8.05.1964 за постановою Президії ВР УРСР термін Д. було скорочено фактично до відбутого. Повернувся в Донецьк. Повністю реабілітовано 1994. Жив у Донецьку.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Pann I.* Дониченко Євген Григорович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 227–228.

ДОНІЙ Олесь (нар. 13.08.1969, м. Київ) — історик, політолог. Один із організаторів і лідерів студентського руху опору (1989–91) та студентського голодування (жовтень, 1990). Співголова УСС (1991–92), депутат Київської міськради (1994–98), член правління Міжнародного фонду «Відродження», голова ради директорів МБФ «Смолоскип» (1996–98), голова партії «Молода Україна» (1999–2000), шеф-редактор ж. «Молода Україна» (2003–2004), президент Центру досліджень політичних цінностей (2004–2007), депутат ВР України VI скликання (2007).

1991 закінчив істор. ф-т Київ. ун-ту. Наприкінці 80-х — на поч. 90-х був одним із організаторів і лідером студент. руху в період б-би за незалежність України. 2–17.10.1990 з ініціативи УСС відбулося студент. голодування, Д. був одним із організаторів цієї акції, в якій узяли участь студенти зі Львова, Києва, Стрия, Сум, Дніпроп., організувавши наметове містечко на Майдані Незалежності в Києві. Усвідомлення власної причетності до долі України привело їх на Майдан, студенти висунули низку політ. вимог: відставка голови уряду УРСР, перевибори ВР України, відмова від нового Союзного договору, націоналізація майна КПУ та ЛКСМУ, відбування військової служби на теренах України. Вимогу проходити військову службу в Україні було задоволено, голова уряду В. Масол подав у відставку. По завершенні акції протесту лідерів жовтневих подій було заарешт. й допитано, у помешк. Д. було проведено обшук, вилучено два підручники з історії України закордонного видання, брошуру про репресії 30–40-х. Прокурор УРСР отримав відмову Д. підписати покаяння.

1990–91 Д. було обрано членом Центр. проводу НРУ. 1991 Д. — голова Київ. філії

УСС. Восени 1991 брав акт. участь в орг-ції кампанії референдуму з приводу незалежності України. Керовані ним групи УСС їздили в Крим, Луганськ, Маріуполь, Харків та ін. міста і села в Україні. Водночас Д. брав акт. участь в орг-ції й проведенні Форуму укр. інтелігенції, був членом президії Конгресу. 1993 номіновано на отримання міжнародної премії The Reebook Human Rights Award. 2001–2003 був керівником арт-клубу «Остання барикада» в Києві, де відбулося багато літ.-мистецьких акцій, зокрема громадського й політичного спрямування. 2003–2004 Д. — шеф-редактор літ.-худ. ж. «Молода Україна». 2007 став депутатом ВР України VI скликання, очолював підкомітет з питань гуманітарної освіти, науки та інформатизації Комітету ВР з питань науки та освіти.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації, література: *Михайлик Т.* Залежні — від брата-студента (Інтерв'ю з О. Донієм) // Молода гвардія. — 1990. — 17 листопада;

Кубай Т. «Розправи ми не допустимо» (Про арешт О. Донія) // Молода Україна. — 1991. — 16 січня;

Доній О. «Ми зробили перші кроки» // Нова генерація. — 1991. — № 1. — Січень. — С. 9;

Дмитриченко С. Доній про Донія // Голос України. — 1991. — 2 лютого;

Копань Л. Нова генерація (Розмова з О. Донієм) // Київ. — 1992. — № 6. — С. 3–8;

Доній О. «В мовчанні — загибель наша» // Независимость. — 1992. — 26 вересня;

Студентська революція на граніті: Фотоальбом / Упоряд. О. Доній, передм. М. Розумного. — К.: Смолоскип, 1995. — 130 с.;

Історія УСС мовою документів і фактів: 1989–99 (Спільно з О. Синельниковим). — К.: Смолоскип, 1999. — 324 с.;

Покоління Оксамитової революції // Сучасність. — 1999. — Ч. 1. — С. 71–78;

Покоління оксамитової революції: Як нам прожити до 2009 року? — К.: Смолоскип, 1999. — 24 с.;

Спроба бунту. — К.: Вид-во «Останньої барикади», 2002. — 102 с.

«ДОСВІТНІ ВОГНІ» — трибуна низових осередків НРУ, незал. громад.-політ. та літ.-худ. часоп. Як неформ. газ. вих. в Києві 1989–1990 раз на один-два міс. Ред. О. Поліщук. Порушувала проблеми держ. і парт. розбудови, міжцерковних взаємин, економ., екол. питання. Містила заяви, звернення, відкриті листи, програм. док-ти НРУ та УРП, ознайомлювала з діяльністю ін. дем. орг-цій. Авторами аналітичних сусп.-політ. статей, актуал. репортажів були В. Чорновіл, Л. Лук'яненко, І. Драч, Д. Павличко, О. Шевченко, М. Горинь, Й. Зісельс, А. Лупиніс, Г. Петрук-Попик, М. Косів, В. Барладяну та ін. Публ. твори П. Григоренка, З. Красівського, А. Солженіцина, поезії Лесі Українки, В. Стуса, сатиру та гумор. Стабільно висока якість мат-лів зумовила популярність вид.

ДОЦЕНКО Ростислав Іванович (нар. 19.04.1931, м. Київ) — перекладач, літ. критик, мовознавець, прозаїк. Учасник укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1953–63). Член СПУ (1986), ВТПР. Лауреат літ. премій ім. М. Рильського (1993), М. Лукаша (2000). Нагор. орденом «За заслуги» III ст. (2007).

1950 Д. закінч. СШ і вступив до Київ. ун-ту на укр. відділення філол. ф-ту.

14.02.1953 за навчання на 3-му курсі його заарешт. під час ост. хвилі сталін. терору за звинувач. в «антирад. пропаганді», за поширення творів «бурж.-націоналіст.» письменників (М. Грушевського, В. Винниченка та ін.). Навесні 1953 засудж. Київ.

обл. судом за ст. 54-1 ч. 2 на 8 р. ув'язнення. Працював на буд-ві Куйбишев. ГЕС, де став співзасновником «Групи рев. марксистів», яка ставила за мету поборення тоталіт. режиму в СРСР, за що 1956 дістав ще 7 р. ув'язнення. Відбував його на Далекому Сході, на буд-ві Тайшет. траси та в мордов. таборах. Спілкувався з митр. Й. Сліпим, В. Горбовим, П. Дужим, С. Караванським, Ю. Литвином та ін. політв'язнями.

У квітні 1963 звільнено. На основі довідки про зняття першої судимості вдалося поновитися в Київ. ун-ті. Саме тоді познайомився і заприятелював із шістдесятниками І. Світличним, І. Дзюбою, А. Горською, Є. Сверстюком, О. Заливахою та ін. 1965, закінчивши ун-т, працював ред-ром заруб. літ-ри в Держлітвидаві. Підготував кілька десятків перекладацьких видань (зокрема 12-томник Дж. Лондона, 1969–72). 1972, після відмови співпрацювати з КДБ, його звільнено з вид-ва. 1974, після тривалих пошуків, вдалося влаштуватися на роботу в Респ. сільськогосп. б-ці. З 1988 перебував лише на творчій роботі.

Попри постійні політ. «догани» за рад. часів, у творч. доробку Д. було чимало перекладів творів англ., ірланд., амер., польс. та ін. літ-р. Зокрема, це роботи О. Вайлда «Портрет Доріана Ґрея» (1968), Ф. Купера «Останній із могікан» (1969), В. Фолкнера «Крадії» (1972) і «Домашнє вогнище» (1983, співпереклад з В. Корнієнком), Ч. Діккенса «Вел. сподівання» (1986). М. Мітчелл «Розвіяні вітром», повісті та опов. Е. По, М. Твена, Дж.-К. Джерома (під псевдонімом Ю. Лісняк), В. Фолкнера, Ф. О'Коннора, В. Скотта та ін., збірники ірланд. нар. казок, англ. та ірланд. приказок і прислів'їв. Д. перекладав з англ. літературозн. праці Ю. Луцького «Між Гоголем і Шевченком» (1998), Ю. Шереха-Шевельова «Пролегомена до вивч. мови та стилю Г. Сковороди» (1998). У творч. доробку багато статей із проблем мовознавства, фольклористики, перекл. справи, бібліографії, з історії укр. друкарства, політ. репресій і голодомору тощо. Д. — автор циклу біограф. нарисів «Україна без українців» — про письменників і гром. діячів, жертв політ. репресій (О. Конiського, М. Хвильового, А. Кримського, М. Зерова, Ю. Липу, О. Телігу, Ю. Литвина та б. ін.) Упорядкував зб. творів Л. Гребінки «Радість чорноземна» (1990), Л. Лимана «Пам'ять» (2002), Ю. Литвина «На лезах блискавок» (2009). Численні переклади та літературознавчі статті Д. друкувались в укр. та закордон. пресі. Д. також є автором близько 2 тис. напівафористичних «Думок проти ночі» — філософсько-викривальних роздумів про окупац. режими.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Під знаком Миколи Лукаша // Україна. — 1988. — Ч. 50;

Пам'ятаймо про свій обов'язок (Про М. Лукаша) // Укр. мова і л-ра в школі. — 1989. — № 12;

Відвойовниця України (Про О. Телігу) // Старожитності. — 1992. — № 12;

Прозріння над прірвою (Про М. Хвильового) // Народна газета. — 1993. — Ч. 50;

Особливо небезпечний, тим-то приречений на безвість (Про поета-шістдесятника О. Григоренка) // Україна. — 1993. — Ч. 12;

За Вкраїну його замучили колись (Про Л. Гребінку) // Нові дні. — 1995. — Ч. 544. — С. 10–12;

Повернення Галі Мазуренко // Київ. — 1997. — Ч. 5–6. — С. 58–59;

Аргонавт, що оминув ГУЛАГ (Про Л. Чернова) // Дивослово. — 2002. — № 11;

Поезія на життя і смерть (Про Г. Соколенка) // Київ. — 2005. — Ч. 12. — С. 75–83;

На Україну повернусь... (Про Л. Дражевську) // Березіль. — 2007. — № 7–8. — 159–165;

Прощання — перед майбутніми зустрічами (Про О. Ізарського) // Наше життя. — 2007. — № 11. — С. 9,10, 28;

Юрій Литвин — поет і правдоборець під в'язничним муром епохи: Спогад-роздум. — К.: Укр. Центр духовної культури, 2007. — 32 с.;

Заморський погляд на українські постаті: Вадим Лесич // Дивосвіт. — 2008. — № 1. — С. 24–25;

Вдячне слово про поважну людину (Про М. Сороку) // Зб. «Вони мислили Україною». — Т., 2009. — С. 60–61;

Юрій Литвин. На лезах блискавок: Поезії. Статті. Документи. Листи. / Упоряд., автор передм. Р. Доценко. — К.: В-во ім. О. Теліги, 2009. — 496 с.;

Література: *Білорус М.* П'ятдесяті: Спогади 1947–63 // Збірник «Він просто йде». — С. 41–131;

Гайовий Г. Сова // Укр. задзеркалля. — 2007. — С. 268–273.

ДРАБАТА Валентина Павлівна (нар. 17.05.1908, с. Северинівка Межирівського (Жмеринського) р-ну Вінн. обл. — пом. 26.03.1983, м. Київ) — педагог. Учасниця укр. руху опору.

1925–28 Д. навч. у Могилів-Подільському пед. технікумі, працювала вчителькою у Вінн. обл. 1931, під час самомобілізації вчителів до Казахстану, виїхала до Середньої Азії. Заїхавши по дорозі до родичів у Ташкент, залишилася там працювати. 1932–33 — лаборант хім. лабораторії Середньоазійського держ. ін-ту кольорових металів. 1939 закінч. фіз.-мат. ф-т того ж ун-ту. 1939–42 працювала асистентом кафедри фізики Середньоазійіндустр. ін-ту. 1942–52 — на посадах ст. лаборанта, асистента в наукових закладах Ташкенту. 1952, приїхавши до Києва, працювала асистентом кафедри фізики в Укр. сільгосп. академії. У 1960-х написала укр. мовою практикум з фізики для студентів академії. Від 1963 — на пенсії.

У 1960–70-ті роки спілкувалася з демократично налаштованою молоддю, передруковувала і поширювала самвидав. Писала листи до ЦК КПРС та в ін. офіційні держ. парт. органи про стан укр. мови, культури, шкільництва в Україні, підкріплюючи фактами, з посиланням на офіц. пресу, цитатами з праць Леніна. В одній з таких статей провела аналіз кн. «Ленін про Україну», де наочно довела жорстокість, свавілля, авантюризм Леніна, намір визискувати, грабувати Україну. Дещо з написаного набуло розповсюдження в самвидаві (зокрема, у січні 1971 «Укр. вісник» опублікував протестну заяву Д. Голові ВС УРСР з приводу засудження В. Мороза), деякі її статті потрапляли за кордоном, радіостанція «Голос Америки» використовувала матеріали Д. у передачах про Україну. Д. спілкувалася з Т. Франком, І. Гончаром, Т. Цимбал та ін. У 1970-ті відвідувала сім'ї репресованих, допомагала їм морально і, по можливості, матеріально. Приятелювала з О. Мешко, листувалася з нею під час її заслання у Хабаровському краї (Росія).

1983 трагічно загинула. Похована на Байковому цвинтарі в Києві.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Цимбал В.* Не забуваймо Валентину Драбату // Ми — в історії: Збірник. — К.: Спадщина, 1998. — С. 179–184.

ДРАҐОШ Микола Федорович (нар. 1932, Одес. обл.) — математик, співзасновник нелегального Демократичного Союзу Соціалістів, учасник руху опору в Україні.

Закінчив матем. ф-т Одес. ун-ту, працював директором школи для молодих робітників у м. Тарутіно Одес. обл. У травні 1964 було заарешт., а у вересні т. р. його, М. Тарнавського та інших спільників Верховний Суд Молдавської РСР засудив на 7 р. ув'язнення за створення Демократичного Союзу Соціалістів та за виготовлення й розповсюдж. памфлету «Правда народу». Покарання відбував у Мордовських концтаборах. 13.07.1970 за участь у голодуванні 18 політв'язнів було переведено до Владимирської тюрми, де 5–10.12. т. р. брав участь у голодуванні 27 політв'язнів, протестуючи проти нестерпних умов ув'язнення. 15.05.1971 звільнено, а 1974 виїхав з СРСР.

ДРАЧ Іван Федорович (нар. 17.10.1936, с. Теліженці Тетіївського р-ну Київ. обл.) — поет, перекладач, кіносценарист, драматург. Учасник руху шістдесятництва. Член СПУ, лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка (1976), Державної премії СРСР (1983). Нагор. орденом Я. Мудрого V ст., Герой України (2006). Перший Голова НРУ за Перебудову (1989), народний депутат України I–IV скликань. Голова ради товариства «Україна-Світ» (1991), голова президії Конгресу української інтелігенції (1995).

Закінчивши СШ, викладав рос. м. в семирічці, був інструктором Тетіїв. райкому комсомолу. 1955–58 служив у війську. 1959–63 навч. на філол. ф-ті Київ. ун-ту, брав участь у літ. студії ім. В. Чумака (СіЧ) разом із В. Підпалим, В. Шевчуком. Коли утворився КТМ, Д. брав участь у літ. вечорах, читав свої новаторські поезії (в деяких із них ставив під сумнів комуніст. ідеологію). 1962 з'явилась у пресі його поема «Ніж у сонці», вірш «Ода чесному боягузові», які викликали бурхливу реакцію й пройшли «обговорення письменниками і шахтарями». Д. було відрах. з ун-ту за політ. мотивами, його перестали друкувати. Але поет. твори з'явилися в укр. виданнях Чехословаччини, Польщі. 1963 в Києві вийшла його зб. «Соняшник». 1963–64 навч. на Вищих сценарних курсах Держкіно СРСР. У 1964 на засіданні парткому СПУ Д., І. Дзюба, М. Холодний зазнали ідеолог. погрому за «антипарт. погляди щодо шляхів розвитку України і укр. культури». У листопаді 1965 Д. підписав колект. заяву разом із Л. Костенко, С. Параджановим, П. Майбородою. з вимогою пояснення причин арештів укр. інтелігенції та відкритого розгляду їхніх справ (після акції протесту на перегляді фільму «Тіні забутих предків»). 15.04 приїздив у Львів з В. Чорноволом, Л. Костенко на підтримку на суді М. Осадчого, М. Зваричевської, братів М. і Б. Горинів. Вони запропонували львів. письменникам виступити на захист заарештованих. Після винесення суворої догани на чергових партзборах СПУ Д. «засудив свої вчинки». 15.11.1967 разом із А. Горською, І. та Н. Світличними був присутнім на процесі над В. Чорноволом у Львові. Черговою перевіркою міськкому КПУ кіностудії ім. Довженка було накладено заборону на кінофільм за сценарієм Д. «Криниця для спраглих» як на такий, що «спотворює правду». Та все ж вийшла збірка його кіноповістей «Іду до тебе», кіносценарій «Пропала грамота» (1971).

У творах Д. парадоксально поєднується реальність і умовність, фантастика й документалізм, фольклор і «модерн», драматичною напругою наповнюється його ліризм, через це поряд із елегійним настроєм уживаються іронія, гротеск і сарказм. Його поезії притаманні філософ. насиченість образних узагальнень, фольклорна символіка, полемічність.

Д. працював у ред-ції «ЛУ», у сценарн. відділі київ. кіностудії ім. Довженка, у редції журн. «Вітчизна». Було обрано секретарем СПУ, 1-м секретарем Київ. орг-ції СПУ (у 80-х). Він став одним із засновників НРУ. 1991 обрано головою ради т-ва «Україна-Світ», 1992 — головою Укр. всесв. координац. ради. 1995 — головою Президії Конгресу, членом Комітету Нац. премій ім. Т. Шевченка. Д. було обрано народним депутатом України I–IV скликань, працював у комісіях ВР з закордон. справ, євроінтеграції, був головою Держкомітету інформ. політики ТБ і радіомовлення.

БІБЛІОГРАФІЯ

Статті, звернення: Сучасні проблеми і тривоги молодих // Літ. Україна. — 1988. — 22 грудня;

Відкритий лист Першому Секретареві ЦК КПУ // Вічє. — 1989. — № 1. — С. 3;

Статті. Доповіді. Виступи. Інтерв'ю / Упоряд. А. Зінченко. — К.: Книжкова друкарня наукової книги, 1997. — 387 с.

Твори: Соняшник (1962), Протурберанці серця (1965), Поезії, Балади буднів, Криниця для спраглих (1967), Іду на тебе, Пропала грамота (1971); До джерел (1972); Корінь і крона (1974), Київське небо (1976), Дума про вчителя (1977), Сонячний фенікс (1978), Сонце і слово (1979), Американський зошит, Зеленые врата. Січнева балада 1924 року (1980), Шабля і хустина, Мелодия калины (1981), Драматичні поеми (1982), Київський оберіг, Духовний меч (1983), Григорій Сковорода, Вечори на хуторі близ Диканьки, Камінний хрест (1984), Теліжинці (1985), Твори. У 2-х томах (1986), Избранное (1987), Храм до сонця (1988), переклад «Історії Русі» (1991), Лист до калини (1990, 1994);

Вогонь з попелу. Поезії. — К.: Рада, 1995;

Література: *(Зінкевич О.)* І. Драч (Стаття і добірка віршів) // Смолоскип. — 1962. — Ч. 5–6 (94). — С. 6–8;

Новиченко Л. Звідки беруться забобони // Літ. Україна. — 1963. — 5 квітня;

Коцюбинська М. Широкими очима // Літ. Україна. — 1963. — № 20;

Кейс В. Естетика шестидесятників (Про поетичну творчість І. Драча і Т. С. Еліота) // Смолоскип. — 1963. — Ч. 6 (103). — Листопад-грудень. — С. 7–8;

(Зінкевич О.). І. Драч (Стаття і добірка віршів) // Смолоскип. — 1965. — Ч. 5 (114). — Вересень-жовтень. — С. 4–8;

Чую — дуб співає // Літ. Україна. — 1965. — № 12;

Іванисенко В. На відстані серця // *І. Драч.* Поезії. — К., 1967;

Ільницький М. Іван Драч. — К., 1986;

Поетичний світ Івана Драча. — К., 1986;

Ткаченко А. О. Іван Драч. — К., 1988;

Ковтун В. Г. І. Драч: Спроба портрета українського політика. — К., 1998. — 78 с.;

Ткаченко А. О. І. Драч — поет, кінодраматург, політик. — К.: Бібліотека українця, 2000. — 199 с.;

Овсієнко В. Драч Іван Федорович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 229–233.

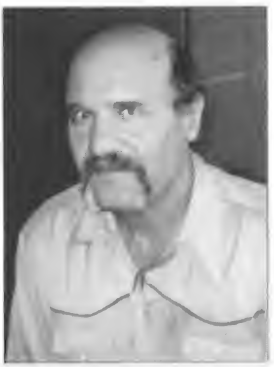

ДРОБАХА Олександр Іванович (нар. 25.08.1938, с. Олександрівка Приазовського р-ну Запоріз. обл.) — учитель, письменник, краєзнавець. Учасник укр. правозах. руху. Член НСПУ (1997).

1955–60 навч. на філол. ф-ті Запоріз. пед. ін-ту за фахом «укр. мова і літ-ра» та «нім. мова». Брав участь у літ. гуртках, 1959 мав перші публікації. По закінч. навч. працював у с. Піддністряни Ходорів. р-ну Львів. обл. Восени 1960 призв. до лав рад. армії. До січня 1963 служив в Україні, Німеччині, закінчив офіцер. школу. Після служби працював учителем нім. м. в с. Луб'янка Бородян. р-ну Київ. обл. Відвідував літстудію Д. Білоуса, де познайомився з В. Стусом та ін. шістдесятниками. 1964 разом із В. Різником поїхав на буд-во Київ. ГЕС, 3 міс. працював арматурником на залізобетон. з-ді в м. Вишгород, потім викладав нім. мову у веч. школі робітн. молоді й водночас у «підземеллі» гуртожитку, де жив, створював істор. музей, організував літ. студію, куди запрошували інтелігенцію з Києва, намагаючись залучити до укр. культурного кола побільше людей. Тут, але у вужчому колі, говорили, що Україна має бути самост., незалежною державою. Познайомився з В. Чорноволом, який видавав на буд-ві ГЕС україномовну газету, читав та розповсюдж. з робітниками О. Назаренком, В. Кондрюковим, В. Карпенком, Б. Дировим самвидав фотовідбитками та машинописом. 4.09.1965 на презентації фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків» у кінотеатрі «Україна» на заклик І. Дзюби, В. Чорновола і В. Стуса протестував проти нової хвилі арештів укр. інтелігенції. Зустрічався з Б. Антоненком-Давидовичем, І. Світличним. 1968 було розгромлено виш-

город. істор. музей, літ. студію «Малинові вітрила». Товаришів по розповсюдж. самвидаву було заарешт., а Д. допитано по їхніх справах серед 25 свідків (влітку т. р., передчуваючи загрозу арешту, їздив «автостопом» по місцях козацької слави України). Книжку поезій Д. «Папороть», яка щойно вийшла друком, відразу було пущено на макулатуру, його шлях у літ-ру було перекрито, на 15 р. викинуто з літ. процесу. Працював учителем, у Т-ві охорони пам'яток історії та культури. Д. (1959–2009) — автор десяти окремих видань та кількохсот публікацій у часописах, газетах, альманахах.

1989 у Вишгороді був одним із організаторів і головою Т-ва укр. мови, яке проводило і проводить велелюдні вшанування Т. Шевченка. Д. організовував численні мітинги УГС, УРП, НРУ, видавав газ. «Укр. воля» Вишгород. район. орг-ції УРП. 1991 обрано заст. голови Київ. обл. орг-ції УРП, з 1990 очолював її район. орг-цію. Один з ініціаторів створення КУНу, Конгресу укр. інтелігенції. 1989–90 — голова Вишгород. орг-ції НРУ, голова Вишгород. об'єднання «Просвіта», почесний громадянин м. Вишгород (2005), депутат район. ради.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Папороть (1969), Твердиня весни (1983), Вишгород серця (1987);

Вишгород семи вітрів: Художня публіцистика. — К.: Рада, 1996. — 152 с.;

Українська весна: Поезії. — К.: Укр. письменник, 2000. — 76 с.;

Межигірський Спас. — К.: РВК Сьоме небо, 2005. — 13 с.;

Україна нашого життя. — К.: Смолоскип, 2006. — 272 с.

Велике серце Гетьманщини: Історико-літературні повісті. — К.: Просвіта, 2008. — 176 с.;

Чар-цвіт: Поезії. — К.: Укр. письменник, 2008. — 246 с.

Література: *Зуб І.* День буття — день праці // Літ. Україна. — 1970. — 9 червня;

Засенко П. Роздуми про несповідимі шляхи // Літ. Україна. — 1998. — 22 жовтня;

Овсієнко В. Дробаха Олександр Іванович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 234–237.

ДРОЗД Володимир Григорович (25.08. 1939, с. Петрушин Чернігівського р-ну Черніг. обл. — пом. 23.10.2003, м. Київ) — письменник. Учасник руху шістдесятництва. Член СПУ (1962), лауреат премії ім. А. Головка (1981), премії ім. О. і Т. Антоновичів (1992), Державної премії ім. Т. Шевченка (1992).

1956–60, по закінч. СШ, працював у район. газ. «Голос колгоспника» Олишівського р-ну Чернігів., 1960–62 — в обл. молод. газ. «Комсомолець Чернігівщини», 1962–63 в ред-ції «ЛУ» в Києві, потім працював у г. «Молодь України». 1962 вийшла перша зб. опов. і повістей «Люблю сині зорі». 1963–66 служив у рад. армії на Забайкаллі, через рік переведено до Чернігів. авіаційної школи механіків. Повернувся до Києва, працював ст. ред. відділу прози у вид-ві «Рад. письменник». 1968 Д. закінчив заочно ф-т журналістики Київ. ун-ту. У 1970-ті був на творчій роботі, 1982–85 — гол. ред. ж. «Київ», 1991–99 — заст. голови СПУ.

Вже з ранніх творів письменник прагнув осмислити у соціальному, філософ. плані складні пит. життя, виразити самобутнє, наповнене багатою образністю й чутливою реакцією на гострі проблеми своєї доби власне світосприймання. Аналізував мор.-етичні конфлікти в укр. селі (зб. опов. «Ніч у вересні» та ін.), робив екскурси у повоєнні часи (пов. «Земля під копитами», 1980), аналізував й висвітлював проблеми становлення особистості, вибору справжніх життєвих цінностей (зб.

«Маслини», «Білий кінь Шептало», «Крик птаха у сутінках», «Самотній вовк. Балада про Сластьона», «Новосілля» та ін.). У ром. «Спектакль» Д. викриває міщанство з його споживацькими прагненнями, кар'єризм як соціальне зло. Окремі тв. такого плану, зокрема ром. «Катастрофа», зазнали критики, по суті, він випав із літ. процесу свого часу й вийшов тільки через 20 років. Позит. ідеал Д. шукав і в істор. минулому, і в образах сучасників (О. Богомолець у тв. «Добра воля», «Ритми життя», «Дорога до матері»). Твори Д. різноманітні за тематикою, різножанрові (романи, повісті, опов., п'єси, публіцистика). Творчій манері притаманна точність і водночас рельєфність реаліст. малюнка, тонкий психологізм в аналізі душевних порухів героя, прийоми умовності, ситуаційно виправдана іронічність (опов. «Парость» в одноймен. збірці та б. ін. творах). Особливе місце в худ. мисленні, в поетиці письменника посідає фольклор, його тематика й образна мова; по-новому актуалізує, використовує для зображення людини й життя в їх часовій неперервності й вічності; розгорнув широку панораму буття укр. людини в просторі драмат. і трагічного XIX і XX ст. Філософ. концепція людини й світу, виражена чи не найяскравіше в ром. «Листя землі», вимальовується письменником і в попередніх повістях і романах у вигляді опозицій: правда — кривда, добро — зло, любов — ненависть, життя — смерть (ром. «Добра вість», «Ювеналій Мельников», «Ритми життя», «Дорога до матері»). Д. виступав також із публіцист. статтями у пресі на актуальні теми сусп. життя, зокрема культури, екології. Окремі його твори було перекладено багатьма мовами світу (нім., угор., польс. та ін.).

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Люблю сині зорі (1962), Парость (1966), Маслини (1969), Білий кінь Шептало (1969), Ювеналій Мельников (1972), Ірій (1974), Дорога до матері (1979), Крик птаха в сутінках (1982), Самотній вовк (1983), Ритми життя (1984), Спектакль (1985), Новосілля (1987), Земля під копитами (1988), Подих чудесного (1988), Вибрані твори (1989), Листя землі. Роман. — К.: Укр. письменник, 1992. — 560 с.;

Музей живого письменника, або Моя довга дорога в ринок. Повість-шоу. — К.: Укр. письменник, 1994. — 204 с.;

Злий дух. Із життєм. Пришестя. Романи. — К.: Укр. письменник, 1999. — 312 с.;

Острів у вічності. Роман // Березіль. Ч. 11–12. — 2001. — № 11–12. — С. 23–160;

Убивство за сто тисяч американських доларів. Роман. — К.: Укр. письменник, 2003. — 255 с.;

Листя землі. — К.: Укр. письменник, 2003. — 514 с.

Література: Володимир Дрозд // Смолоскип. — 1963. — № 6. — С. 5–6.

ДРУЖИНИ ТА МАТЕРІ ПОЛІТВ'ЯЗНІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВОЗАХИСНОМУ РУСІ (1970–80-ті)

1972–74, після відправлення представників укр. інтелігенції до рад. концтаборів, сформувалося коло з родичів та друзів ув'язнених, що залишилися на волі. Вони почали активніше спілкуватися між собою, усупереч перешкодам КДБ, ізоляції в суспільстві, де панували розгубленість, мовчання і страх, налагоджували зв'язки з родинами політрепресованих з інших міст і сіл України, відтворювали нар. традиції, відзначали Шевченківські дні. Це давало можливість ділитися новинами з таборів та навколо сімей політв'язнів.

У грудні 1976, після повідомлення по радіо Бі-Бі-Сі про створення в Україні правозахисної орг-ції — УГГ, група жінок з Києва (О. Мешко, Т. Матусевич, С. Кириченко, В. Лісова, О. Стокотельна, Г. Дідківська) відвідала у Кончі-Заспі М. Руденка, одного із співзасновників Групи, мали змогу дістати більш детальну інф-цію про засади і програму новоствореної правозах. групи.

У колі жінок-«сімдесятниць» опинилися деякі з тих жінок, які різною мірою були причетні до самвидаву 1960-х. Відтак самвидав набув правозахисного спрямування: клопотання щодо утримання в'язнів у таборах, протести, скарги до різних офіцій-

них держ. та парт. інституцій, судів, прокуратури, МВС; листування з табірною адміністрацією. Це були документи на захист своїх рідних та приятелів (виступи С. Кириченко на захист викраденого КДБ дворічного Яреми Світличного після арешту його мами Н. Світличної, виступ у зв'язку з черговим арештом М. Горбаля). Деякі жінки опікувалися тими в'язнями, у котрих на волі не було нікого, посилали їм продуктові бандеролі, гроші на передплату літератури (О. Антонів, Т. Матусевич, А. Марченко, В. Лісова, С. Кириченко, Л. Світлична), до благодійних акцій того часу долучилися досить широкі кола жіноцтва, що займалися збором грошей, речей не тільки у табори, а й сім'ям політв'язнів з усієї України. Були і гуртові протестні виступи, як-от: виступ Р. Мороз, О. Горинь, О. Антонів на захист В. Мороза. Частина цих документів потрапляла до самвидаву. Після того як офіційна влада не відповідала на клопотання, деякі жінки зверталися до міжн. орг-цій: писали до Міжн. амністії на захист прав громадян, до комуністів Франції, Канади. Так, вдало використавши стосунки між компартіями Франції та СРСР, за сприянням А. Сахарова, Т. Ходорович та друзів з Парижу, Т. Житник, дружині Л. Плюща, вдалося витягти чоловіка з психлікарні. Жінки під час особистих побачень у таборі виносили різним способом (ковтання тюбиків з паперу, використання природніх «сховищ» людського тіла) інформацію про умови утримання та морально-психол. атмосферу; стан здоров'я в'язнів, їхні листи, заяви, деякі твори, що не витримали б цензури під час листування. Ця інформація потім оприлюднювалася, потрапляючи за кордон. Натомість компетентні органи позбавляли жінок побачень, права листування, саджали до різного типу ізоляторів, шантажували, звільняли з роботи.

До 1976 (часу створення УГГ) деякі матеріали потрапляли на Захід через Москву. Жінки політв'язнів, добираючись до таборів, зупинялися у моск. дисидентів, що пізніше стали відомими правозахисниками: Л. Алексєєва, Н. Лісовська, Т. Великанова, М. Ланда, Г. Любарська, А. Тверлохлєбов, А. Альмарік, сім'ї Шихановичів, Ковальових, Ґінзбургів, Л. Копелєва, Т. Ходорович, генерала П. Григоренка; зупинялися в Москві також у Л. Танюка. Передавали інфцію для «Хроники текущих событий» та за кордон.

Після створення УГГ багато матеріалів зі всієї України йшло до Києва, на їх основі було складено Меморандуми, а пізніше — Інформбюлетені. Так, наприкінці 1970-х 4–7 номери готового Бюлетеня на основі зібраних львів'янами та виготовлених М. та О. Горинями мат-лів також були переправлені до Києва, а звідти — на Захід. В помешканнях («перевальних пунктах») у Києві було вчинено обшуки, зокрема — у О. Мешко, В. Андрієвської (Сверстюк), А. Марченко; багато матеріалів при цьому забирало КДБ. До дружин та родичів політв'язнів було приставлено оперуповноважених, т. зв. кураторів, що з'являлися у найнесподіваніших місцях, часто перед святами: проводили «виховні бесіди», шантажували, прослуховували і робили обшуки квартир, використовували психолог. тиск, залякували долею дітей, влаштовували різні напади на них, погрожували таборами, влаштовували напади на жінок із побиттям, при цьому забираючи сумки з матеріалами (так було вчинено з О. Мешко, Р. Руденко, М. Коцюбинською, Л. Світличною, С. Кириченко). Практикувалися найбезглуздіші публікації у пресі (на С. Кириченко), засудж. «антигромад.» вчинків у трудов. колективах (О. Антонів), було звільнено з роботи майже всіх дружин політв'язнів, а декого — по кілька разів; несанкціоновані затримки за ґратами (А. Пашко, К. Висоцька).

Дехто продовжував користуватися перевіреними методами: через посольства у Москві та закордонних кореспондентів. Так, під час проведення прес-конференції для іноземних журналістів у квартирі Т. Ходорович, незважаючи на оточений працівниками КДБ будинок, кореспонденти з кількох європейських країн записали факти

порушення прав людини в Україні. Присутня на прес-конференції В. Лісова надала заг. хар-ку становища в Україні та конкретні факти про Є. Пронюка, В. Лісового і М. Коцюбинську (яку на той час було шантажовано і, врешті, звільнено з роботи).

Деякі з матерів політв'язнів стали відомими правозахисниками, а також громадськими діячами — О. Мешко, Н. Марченко. Більшість матерів були люди свідомі, розуміли своїх дітей і підтримували їх — С. Петраш-Січко, А. Матусевич, Н. Литвин, Г. Дідківська, Ф. Овсієнко, Н. Лук'яненко, Г. Ґлузман, К. Чорновіл, Ір. Калинець, С. Шабатура, Мармус, О. Осадча, М. Світлична, Т. Турик, А. Бадзьо, Є. Сверстюк, І. Стус, Т. Горбаль.

Членами УГГ були жінки: Оксана Мешко (Київ), Ольга Гейко (Київ), Надія Світлична (Київ), Ірина Сеник (Борислав), Стефанія Шабатура (Львів), Оксана Попович (Івано-Франківськ), Ніна Строката (Одеса). Велику роботу, зокрема технічну, виконували Раїса Руденко, Олена Апанович, Ольга Мацелюх (Горинь), Атена Пашко.

Не були офіційно членами УГГ, але були причетні до правозахисного руху: з Києва — Леоніда Світлична, Ніна Марченко, Алла Марченко, Михайлина Коцюбинська, Валерія Андрієвська (Сверстюк), Таміла Матусевич, Світлана Кириченко, Галина Дідківська, Валентина Драбата, Ольга і Марія Стокотельні, Валентина Попелюх (Стус), Тетяна Чернишова, Віра Чередниченко, Параска Гета, Ольга Бузівська, Леся Падун-Лук'янова, Катерина Висоцька, Рита Довгань, Людмила Стогнота, Людмила Литовченко, Віра Лісова, Ніна Обертас, Любов Мурженко, Валентина Бердник, Людмила Рябуха-Голубчик, Надія Силенко, Звеніслава Вівчар-Сергієнко, Олена Лемох, Марія Семенюк; зі Львова — Ірина Калинець, Марія Гель, Оксана Осадча, Атена Пашко, Людмила Шереметьєва-Дашкевич, Любов Маринович (Дрогобич), Раїса Мороз (Івано-Франківськ), Марія Овдієнко (Бровари), Валентина Чорновіл (с. Вільхівці Черкас. обл. — Буча), Раїса Симчич (Дніпроп. — Коломия), Орина Сокульська (Дніпроп.), Лідія Гук (Київ — Скадовськ), Софія Матвіюк (с. Пирогівці Хмельн. обл.), Галина Михайленко і Галина Голумбієвська (Одеса), Нуся Масютко (Львів — Нова Каховка), Ольга Бабич (Житомир. обл.), Марія Вашека (м. Кагарлик Київ. обл.), Ганна Йовхименко, Галина Кравців (Харків), Галина Мельник (с. Погреби Бровар. р-ну Київ. обл.), п. Коваленко, дружина І. Коваленка (м. Бориспіль) та ін.

Жінки-учасниці УПА, які повернулися з таборів, також долучалися до самвидавно-просвітницької та правозах. роботи: Дарка Гусяк, Катерина Зарицька, Марія Вульчин — зі Львова; Катерина Савчук і Оксана Бандера (Івано-Франківськ), а також Надія Суровцова (Умань).

Ці відважні жінки не тільки підставляли плече ув'язненим рідним та близьким людям, а й у важких умовах тоталітарного рад. режиму зробили свій вагомий внесок у прискорення здобуття незалежності України.

ДУБИНА Григір (нар. 1936) — учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (кінець 1940-х).

Наприкінці 40-х заарешт. за участь у нац.-визв. б-бі ОУН і УПА і засудж. за звинув. у «антирад. діяльності» на 25 р. позбавлення волі. Карався на Колимі, в Тайшеті та в мордов. ВТК.

«ДУМКА» — неформ. г. Кіровоградської координаційної ради НРУ. Вих. 1989–1990 раз на міс. Ред. В. Кобзар. Гол. увагу приділяла висвітленню сусп.-політ. подій регіону. Публ. док-ти НРУ, аналітичні матли, репортажі, статті І. Дзюби, М. Брайчевського та ін. В № 1(7) «Інгулецький набат» — газ. в газ., орган «Меморіалу» і РУХу Олександрійщини.

ДУЖИНСЬКИЙ Веніамін (Роман) (нар. 1922 на Холмщині, тепер Польща) — художник. Учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1949–56, 1957–67).

Від поч. 1940-х — член ОУН. 1941 у складі похідної групи ОУН вирушив на землі України. Згодом повернувся до Львова і вступив до профтех. школи та продовж. діяльність в орг. розбудові ОУН.

1949 заарешт. за звинув. у «зраді батьківщини» і засудж. Військов. трибуналом Прикарпат. округу на 25 р. таборів сув. режиму. В ув'язненні Д. — учасник більшості протестних акцій ГУЛАГу. За акт. участь у Норильському повстанні разом з ін. засудж. на смертну кару. Тільки нова Конституція СРСР після смерті Сталіна врятувала від виконання вироку.

1956 звільнено. Повернувся в Україну. Задумав повісити синьо-жовтий прапор у Львові.

1957 намалював на пошитому нац. прапорі тризуб, за що його було затримано. Передсудове слідство в КДБ, а потім суд засудили Д. на смертну кару. Та на той час було скасовано таку міру покарання, замінено знову на 25 р. неволі. Під час ув'язнення мав можливість розвинути свій талант живописця. У 1960-ті виконав серію портретів політв'язнів (М. Сороки, Ю. Шухевича, С. Караванського).

1967 звільнено, повернувся до Львова. Продовжував займатися громад.-політ. та творчою діяльністю.

ДУЧИМІНСЬКА Ольга Олександрівна (нар. 8.06.1883, с. Миколаїв Бібрецького повіту Львівської обл. — пом. 23.09.1988, м. Івано-Франківськ) — письменниця, педагог, етнограф. Учасниця укр. жіночого руху (1920–30-ті), укр. нац.-культ. відродження. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1951–61).

Навчалася у Станиславівській гімназії. 1902 закінч. Ін-т для дівчат у Перемишлі. Відтак до 1930 працювала учителькою в с. Тяпче біля містечка Гошова в Долин. повіті, її улюбленим заняттям завжди була літ. діяльність, в яку її ввів І. Франко, який 1905 опублікувава у «Літ.-науковому вістнику») її вірш «Іронія долі». 1911 під псевдонімом Ірма Остапівна Д. видала поет. зб. «Китиця незабудок» — рецензію на неї написала Н. Кобринська, гром. діячка і письменниця, схвально відгукнулися письменники І. Нечуй-Левицький та О. Кобилянська. Велику приязнь до неї мали В. Стефаник, Л. Мартович, О. Маковей, М. Черемшина, Б. Лепкий. Патріот. вірші цієї зб. передавали настрої, враження тодішніх подій (часи жорстокої сваволі польськ. адміністрації проти укр. народу). Від 1930 працювала в ред-ції ж. «Жіноча доля» у Львові, продовжув. писати вірші, оповідання. Її твори (дуже популярні на той час оповідання «Обдурена», «Тайна людського серця», «По ранніх росах», «Мати», «Смерть Василька» й ін.) з'являлися в різних газетах і журналах під псевдонімами: Олег Барвінок, Ольга Луганська, О. Поважна, О. Рута. Н. Кобринська долучила Д. до тих діячів укр. жіночого руху, які самовіддано віддавалися праці для укр. жіноцтва, по селах і містечках організовувала жін. гуртки, дитсадочки, навчала не-

письменних, поширювала книжки у дит. закладах, провадила акції допомоги рідним школам, молоді. У червні 1934, до 50-річчя укр. жіночого руху, в «Укр. долі» були надруковані спогади Д. про її духовну наставницю — «Мої спогади про Н. Кобринську». Д. цікавилася етнографією, збирала приповідки, описувала нар. звичаї та перекази, вивчала культуру рідного народу. Мат-ли, записані нею, зберігаються в Ін-ті етнографії у Львові. Після II Світової війни працювала науков. співробітником в Музеї етнографії і худ. промислу, була одним із його організаторів, займалася вивченням духовної і матеріальної культури бойків та гуцулів. Продовжув. займатися літ. діяльністю, писала наукові статті на етнограф. теми.

1951 її було безпідставно заарешт. (після вбивства Я. Галана), репресовано і на 10 р. позбавлено волі. Покарання відбувала в таборах ГУЛАГу на Колимі.

1961, повернувшись із заслання до Львова, найперше отримала підтримку від письменниці І. Вільде, а згодом — у родині О. Кобилянської в Чернівцях. Хоч і була реабілітована, але не мала свого помешкання, не мала рідні (донька Оксана перебувала на еміграції, 1979 померла в Німеччині; онук, проф. І. Мигул, проживав у Канаді). Рад. преса друкувала наклепн. статті на Д., особливо 1972, після нової хвилі арештів укр. інтелігенції. Всі рукописи письменниці за роки ув'язнення було втрачено. Знову почала писати вірші, оповід., але їх не приймали до друку рад. чиновники і видавці. Багато працювала на той час у Т-ві збереження і плекання істор. пам'яток, незважаючи на пильний нагляд за Т-вом. У 1970-ті листувалася з А.-Г. Горбач. 1977 переїхала жити до Ів.-Ф., знайшла добрих людей, що їй допомогли з помешканням. 1983 Львів. музей етнографії до 100-річчя Д. організував виставку, присвяч. її літ. і громад. діяльності.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Горбач А.-Г.* Моя зустріч з Ольгою Дучимінською // Наше життя. — 1985. — Ч. 2. — С. 7–8;

Книш І. 105-річна ровесниця укр. жіночого руху О.О. Дучимінська // Наше життя. — 1988. — Ч. 7/8. — С. 14–15;

Навроцька Х. Ользі Дучимінській сповнилося б 105 років // Наше життя. — 1988. — Ч. 11. — С. 3–4;

Горак Р. Скромна працівниця культури // Жовтень. — 1988;

Вишня на подвір'ї // Літ. Україна. — 1988. — Серпень.

ДЯК Володимир (нар. 1931 в Зх Україні) — інженер, поет. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1971–76).

Закінчив Львів. ун-т. До арешту працював начальником лісоскладу.

1.06.1971 заарешт. за звинув. у поширюванні летючок проти русифікаторської політики в Україні, зокрема — брошури «Укр. мова в соціаліст. сусп-ві». Під час слідства звинувачення в «антирад. агітації і пропаганді» чомусь перекваліфікували на кримінальну ст. 84 ч. 3 КК УРСР. У вересні т. р. кримін. справу було припинено за недоведеністю звинувачення. Потім знову відновлено кримін. справу і 17.10 т. р. Д. засудж. і за ст. 62 ч.1, і за ст. 84 ч. 3 КК УРСР на 10 р. таборів сув. режиму і 5 р. заслання. Сам підсудний категорично заперечував будь-яку свою провину. Відбував покарання у 35-му і 37-му таб. пермських ВТК. 1974 і 1975 був акт. учасником кампанії про надання статусу політв'язня з гарантуванням їхніх прав. На знак протесту проти знущань над політв'язнями зрікся рад. громадянства, повідомивши про це в заяві до Голови Президії ВР СРСР М. Підгорного. В листопаді 1975 тяжко захворів на злоякісну форму гіпертонії. 15.01.1976 виписано з лікарні попри погіршення стану здоров'я. Навесні 1976 звільнено на підставі рекомендації мед. комісії.

ДЯК Михайло Дмитрович (нар. 23.08.1935, с. Кальна Долинського р-ну Івано-Фр. обл. — пом. 18.08.1975, с. Кальна) — лейтенант міліції. Учасник укр. руху опору. Член УНФ. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1967–75).

1952 закінчив СШ в с. Витвиця. Працював у сусідньому с. Кропивник піонервожатим. 1953 вступив на юрфак Львівського ун-ту, через бідність не зміг навчатися. 1954–57 служив в армії. 1958 вступив до Івано-Фр. школи міліції, 1964 завершив середню юридичну освіту. Був дільничним Долинського райвідділу міліції МВС Івано-Фр. обл.

19.12.1961 Д. із курсантом школи міліції М. Федівим підняв у Витвиці над сільрадою синьо-жовтий прапор, 1963 — два прапори в Моршині. 1965 став членом-співзасновником УНФ, співавтором 16 чисел самвидавного ж. «Воля і Батьківщина», десятків документів, листівок, авторами яких були також Д. Квецко і З. Красівський. 22.03.1967 Д. заарешт. за звинув. у антирад. д-сті. В листопаді 1967 засудж. виїзною сесією Верх. суду УРСР на 5 р. тюрми, 7 р. таборів сув. режиму з конфіскацією всього належного йому майна, із засланням на 5 р. Карався у Владимир. тюрмі. 1972 р. був у мордовських таборах, згодом у ВС-389/35 на ст. Всехсвятська Пермської обл. 1973 в Д. виявлено лімфогранулематоз. Його кілька разів було направлено до лікарні в Пермську тюрму, причому Д. привезено до лікарні 24.01.1974, а розпочато лікування лише 13.02. Внаслідок діагнозу в нього визнано 2-й ст. інвалідності. Попри тяжкий стан здоров'я Д. долучився до боротьби за пошанування елементарних прав політв'язнів. Улітку 1974 табірна адм-ція 35-ої зони запропонувала Д. звільнення на підставі ст. 100 ВТК РРФСР («Про дотермінове звільнення через невиліковну хворобу») за умови, що він напише заяву про помилування. Д. відмовився, натомість подав заяву ПВР УРСР щодо діяльності УНФ і вказав, що до нього було застосовано шантаж, що ст. 56 було застосовано безпідставно. Заява таємно вийшла на волю, радіо «Свобода» неодноразово повідомляло про перебіг хвороби Д. Під тиском світової громадськості та через підготовку до написання Прикінцевого акту ОБСЄ мед. комісія в травні 1975 визнала Д. як хворого на рак 4-го ступеня, й суд звільнив його від подальшого ув'язнення. 2.06.1975 Д. повернувся додому, за сприяння А. Сахарова його було обстежено в Моск. онкоцентрі. 18.08.1976 Д. помер і 21.08. його поховано в рідному селі.

2.09.2001 в Івано-Фр. на фасаді Прикарп. філії Національної академії МВС України відкрито меморіальну дошку М. Дякові з його барельєфом.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, заяви: Лист із Володимирської в'язниці дружині і синові (10 травня 1968); Заява Президії Верховної Ради УРСР (16 квітня 1974) // Український Національний Фронт. — С. 450–455, // Сучасність. — 1977. — Ч. 7–8. — С. 219–222.

Література: *Мешенер Й.* Вічна слава другові // Авангард. — 1976. — Ч. 6 — С. 341–343;

Хейфец М. Бандерівські сини // Українські силуети. — Н.Й.: Сучасність, 1983. — С. 180–186;

Хейфец М. Избранное. В трех томах. — Харьковская правозащитная группа. — Х.: Фолио, 2000. — С. 152–156;

Вирок Верховного Суду УРСР у справі Д. Квецька, З. Красівського, Я. Лесіва і М. Дяка (27.11.1967), Г. Голумбієвська про М. Дяка (09.1987), Вечір пам'яті М. Дяка та спогадів про УНФ (21.03.1997), Зі спогадів дружини М. Дяка Ганни (19.07.1999) // Український Національний Фронт. — С. 387–400, 552, 610–614, 641–643;

Дяк О. М. Михайло Дяк на світлинах, у спогадах, документах / Ред. Олесь Дяк. — Л.: Сполом, 2004. — 128 с.;

Овсієнко В. Дяк Михайло Дмитрович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 238–241.

Е

«ЭЙНИКАЙТ» — «Єднання» — «Единение» — бюлетень Єврейського культ.-просв. об'єднання ім. Шолом-Алейхема. Неформ. газ. вих. у Києві 1990 укр., євр., рос. м. раз на міс. Ред. О. Бураковський, С. Авербух, І. Аксельрод, С. Бронштейн, Л. Киселевський, М. Тупайло, ін. Публ. хроніку культ. життя, ознайомлювала з нац. фольклором. Містила дописи І. Дзюби, І. Драча, Д. Павличка, С. Тельнюка, Г. Аронова, текст виступу С. Міхоелса, поезію М. Рильського, М. Генчикмахер, А. Кацнельсона, дані про низку персоналій, тематичні архівні док-ти.

«ЕКСПРЕС-ГОМІН» — інформ. бюлетень Кременчуцького РУХу. Неформ. газ. вих. 1990 з невизн. періодичн.

«ЕКСПРЕС-НОВИНИ» — неформ. болетень Інформ. центру РУХу. Вих. в Києві 1989–1990 від 2 до 10 разів на міс. Ред. М. Куземко, В. Гринів, Л. Ковальчук, О. Федорук. Публ. оперативну сусп.-політ. інформ. з України, Литви, Латвії, Естонії, Грузії, Азербайджану, Білорусі, Молдови, Росії, ознайомлював із д-стю дем. парт. та об'єднань, міжконфесійними та міжнац. проблемами. Містив дописи, фрагменти виступів В. Чорновола, І. Драча, Л. Лук'яненка, С. Хмари, М. Гориня, О. Шевченка, В. Яворівського, Д. Павличка та ін. Мав популярність серед активістів НРУ. Впливав на зміст регіональних неформ. видань.

«ЭКСПРЕСС-ХРОНИКА» — неформ. газ., вих. 1987–1989 у м. Кіржач (Росія) та Москві з невизн. періодичн. Гол. ред. А. Подрабінек, ред. Т. Калугіна, А. Кісєльов, В. Корсунскій, С. Лєзов, А. Мордвінцев, В. Рябоконь, П. Старчік. Наводила численні факти політ. репресій в Україні, публ. інформ. про діяльність УГС, НРУ, ін. дем. орг-цій та парт.

«EPD DOKUMENTATION» — бюлетень, вих. у Франкфурті-на-Майні (Німеччина) німецькою м. Ред. Г.-В. Гесслер (H.-W. Hessler). Інформ. про діяльність УГГ. Містив відозви, звернення, відкриті листи, інтерв'ю В. Чорновола, Л. Лук'яненка, О. Тихого, С. Сапеляка та ін. Розглядав конфесійні проблеми. Окремий номер присвячено застосуванню методів психіатрії до українських політв'язнів. Серед авторів А.-Г. Горбач.

СКАНУВАННЯ
AndriyDM

Є

ЄВАНГЕЛЬСЬКІ ХРИСТИЯНИ-БАПТИСТИ (ЄХБ) — протестантська християнська Церква в Україні.

Церква ЄХБ була найчисленнішою з усіх протестантських церков як в СРСР, так і в Україні. У повоєнні роки, у 1950–60-ті, баптистів жорстоко переслідували. Ще під час II Світов. війни Сталін намагався змінити тактику щодо Церкви: як РПЦ, так і протестантську намагався перетворити на апарат нагляду та перевиховання вірних. За вказівкою Кремля було створено Всесоюзну раду церков ЄХБ (ВР ЄХБ) з метою добору на вищі церковні посади перевірених органами НКВС людей. 1960 було видано «Нове положення ВР ЄХБ» і таємний документ — «Інструктивний лист старшим просвітерам», які мали значні розбіжності з принципами баптист. церкви. Деякі просвітери (Г. Вінс, Г. Крючков, А. Прокоф'єв.) сприйняли той «Лист...» як віровідступництво ВР ЄХБ й у травні т. р. об'єдналися в Ініціативну групу (ІГ), закликаючи тих покаятися. Протягом 1960–63 було заарешт. близько 200 акт. вірних ЄХБ. 25.02.1962 ІГ перетворилася на Оргкомітет для скликання всесоюзного з'їзду. Після відмови в проведенні з'їзду громад ЄХБ непокірні баптистські громади у вересні 1965 створили окрему Церкву з постійним керівним органом Церкви, яким стала РЦ ЄХБ. До Ради увійшло 11 членів. Рада ЄХБ збирала інфцію про арешти й засудж. баптистів, про відібраних дітей у батьків, яких виховували в релігійному дусі, про порушення прав щодо дітей вірних у школах та їх позасудові переслідування, також про розгони молитовних зібрань, конфіскації, штрафи, звільнення з роботи. Рада подавала клопотання до органів влади на захист переслідуваних, надавала моральну й матеріальну допомогу ув'язненим та їхнім родинам.

У травні 1966 керівників РЦ ЄХБ М. Хорєва, Г. Крючкова та Г. Вінса було заарешт. і засудж. на 3 р. таборів сув. режиму кожного. Постійна загроза арешту була й над іншими членами Ради. З 1971 РЦ ЄХБ видавала неформальний Інформ. бюлетень. Протягом 15 років організатором і представником Ради була Л. Вінс. У лютому 1978 член УГГ П. Вінс та Н. Строката виступили із закликом до Комітету Прав людини ООН, Світової Ради Церков, до орг-ції Міжн. амністія в обороні репресованих християн-баптистів.

З початку 1970 представник протестантських церков у США пастор К. Вурмбрандт, керівник християнської інформації «Христос для комуністичного світу» (Jesus to the Communist World) видавав ілюстрований бюлетень «Голос мучеників» (The Voice of the Martyrs), у якому подав інформацію про переслідування віри й церков у СРСР, про в'язнів сумління, зокрема й про переслідування в Україні.

ЄВГРАФОВ Микола Андрійович (нар. 1930) — робітник. Учасник укр. руху опору. Член Товариства оборони, сприяння чистоті та увіковічненню української мови. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1940–60 рр.; 1966–73; 1974–84).

У юнацькому віці вперше було ув'язнено, причина арешту невідома. 1965 звільнено. 1966 вдруге заарешт. Засудж. за ст. 62 ч. 2 КК УРСР на 7 р. таборів. 1973 звільнено по закінченні терміну, поселився в м. Слов'янськ Донец. обл. Працював вантажником.

Наприкінці 1974 утретє заарешт. за звинув. в «антирад. агітації і пропаганді». 29.04.1975 засудж. судов. колегією для крим. справ Донец. обл. суду за ст. 62 ч. 2 КК УРСР на 10 р. таборів особливого ре-

жиму. Йому інкр. написання й поширення ст. «Правда про неправду», де «підсудний фальсифікував вчення маркс.-ленінізму, зводить наклеп на рад. економіку, нац. політику рад. держави і на світовий комуніст. рух», також вів «розмови антирад. змісту». Більшу частину терміну відбував у мордов. таборі особл. режиму ч. 1 (с. Сосновка). 1977–79 брав участь у протестних акціях політв'язнів, був співавтором і підписувачем листів-звернень до міжн. орг-цій, до рад. громадськості та керівних органів СРСР на оборону репресованих рад. дисидентів, виступив проти дискредитації й кампанії зганьблення, що її провадили рад. органи в ЗМІ проти інакодумців. У листопаді т. р. став членом Т-ва оборони укр. мови, членами якого стали також П. Ребрик, В. Романюк, О. Тихий, М. Осадчий. У лютому 1978 долучився до голодування на знак протесту проти «нової хвилі побиття політв'язнів», попередньо повідомивши про це рішення в спільному зверненні політв'язнів Дубровлагу до Громад. групи сприяння виконанню Гельс. угод. У березні 1980 етаповано до 36-ої зони перм. таборів. Там також був акт. учасником протест. страйків і голодувань політв'язнів, був автором і підписувачем протест. заяв і звернень, зокрема із закликом захистити їхні права на відправл. релігійного культу.

ЄВТУШЕНКО Євгеній Олександрович (нар. 18.07.1933, ст. Зима Іркутської обл.) — поет, публіцист. Учасник рос. руху опору. Член Спілки письменників СРСР (1952). Лауреат Державної премії СРСР (1984), член рос. організації «Меморіал» (1988), почесний член Іспан. та Амер. академії мистецтв, дійсний член Європейської академії мистецтв.

Є. навч. у СШ, відвідув. поет. студію у Москві. Потім навч. у Літ. ін-ті. 1957 відрах. з ін-ту після виступу на захист роману В. Дудінцева «Не хлібом єдиним». 1949 з'явл. перші публікації поезій у пресі. 1952 було прийнято до СП СРСР. 1957, усвідомивши себе поетом нов. покоління, пізніше назв. «шістдесятниками», заявив про це в поезії «Кращим з покоління». Світогляд Є. формувався під впливом зрушень у свідомості сусп-ва після розвінч. культу Сталіна. Відтворюючи узагальнений портрет сучасника «хрущов. відлиги», Є. пише «Автобіографію» з акцентом на громадян. позиції поета як позиції акт. дії (1963 було опублік. у франц. тижневику «Експрессо»). Відкрито виступає на захист переслідув. особистостей: надсилає телеграми й листи протесту до рад. керівних парт. органів проти суду над А. Синявським і Ю. Даніелем, проти рад. окупації Чехословаччини, брав участь у правозах. акціях на підтримку репресов. генерала П. Григоренка, письмен. А. Марченка та б. ін. КДБ сприймав його вчинки як «антирад. поведінку поета». Публікація в пресі поет. творів «Бабин Яр» (1961), «Спадкоємці Сталіна» (1962), «Танки ідуть по Празі» (1968) була виявом відкритої громадян. позиції поета та значною подією як в літ., так і в сусп. житті, твори мали значний вплив на молоде покоління письменників. Твір «Бабин яр» був логічним продовженням вірша «Охотнорядец», створеного Є. ще 1957. «Баллада про вірш Лермонтова "На смерть поета" і про шефа жандармерії» (1963) — протест проти ініційованих хрущов. зустрічами з інтелігенцією розправ над молодими інакомислячими митцями. У 80-ті поет ще раз наголошує у своїх тв. «Похорони Сталіна», «Дочка комдива» на остаточ. прощанні зі сталін. минулим. Він висловлює різкий протест проти колонізатор. війни в Афганістані

під лицемірним гаслом «інтернац. обов'язку». Відомий як сценарист і кінорежисер. Твори Є. перекладено понад 70 мовами світу.

З 1991 викладав в ун-ті м. Тулса (США).

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Леник В.* Коли не помагає ані фрак, ані черевик // Гомін України. — 1963. — 9 лютого;

Брадович М. Від Пушкіна в Києві — до Євтушенка в Москві // Укр. думка. — 1962. — 19 липня;

Обсерватор. Євген Євтушенко у Мюнхені // Свобода. — 1963. — 31 січня;

Фурман А. Ребельянти чи нігілісти?: Про Є. Євтушенка і йому подібних // Шлях перемоги. — 1963. — 3 лютого;

Russia's Yevgeny Yevtushenko Brings His Passion to the U.S. // Life. — 1966. — 18 листопада. — С. 117–118;

Hunt G. P. On the Road with Yevtushenko; Yevtushenko // Life. — 1967. — 7 лютого. — С. 32–41;

Плетнев П. Е. Євтушенко и И. Бродский // Новое русское слово // 1970. — 29 березня;

Коленська Л. Поет і актор // Свобода. — 1972. — 19 лютого;

Гарасович М. Євтушенко на американській телевізії // Новий шлях. — 1972. — 26 лютого.

Kaufman M. T. Yevtushenko is Planning «Big» Novel // The New York Times. — 1972. — 7 квітня.

«ЄВШАН-ЗІЛЛЯ» — науково-популярний, літ.-мист. культурологічний альм. Оригінальний «товстий» журн. вих. як самвидав у Львові 1987–1989 п'ятьма вип. Ред. І. Калинець та Ір. Калинець. До складу ред. входили М. Осадчий, В. Стецюк, Ю. Волощак, І. Когрич, О. Рест, Р. Фіголь, А. Цибко, І. Гречко, В. Столецький (псевд. Я.-М. Гнатіва). Худ. оформлення Л. Лободи, С. Шабатури, П. Гуменюка, Л. Яремчука, Т. Лозинського. Мав постійні рубрики і посвяти кожного вип., зокрема до 1000-ліття Хрещення Руси-України, пам'яті В. Стуса, жертвам сталінізму. Містив коментовані мат-ли суд. процесів над Спілкою визв. України, Терористами-білогвардійцями, обвинувальний висновок І. Калинцю з його коментарем, мартирологи вояків УГА та жертв сталінізму на Галичині І. та Ір. Калинців. Розглядав проблеми мови, освіти й книгодрукування, мистецтвознавства, фольклору, етногр., лінгвоархеології в матлах дослідження давніх текстів Ір. Калинець; Я. Шашкевича — про «Бібліологічні вісті»; акад. Д. Багалія та Ір. Калинець — про ВУАН; Р. Фіголя — про Асоціацію незал. українських митців; Є. Нагірного, Г. Кос і Ю. Волощака — про історію Львова. Замовчувані стор. істор. та культ. відкривали свящ. Ю. Редько у нарисах про українські Високі школи та «Пласт», В. Єдинак — в культурологічних оглядах, В. Стецюк, І. Гулей, А. Цибка — в фольклорно-етногр., мовознавчих, істор.-дидактичних статтях, У. Кравченко (псевд. Ю. Шнайдер), М. Данько, Я. Шашкевич — в істор. розвідках. Журн. ознайомлював із архівом В. Євстахевича, Каталогом втрачених експонатів Львівського істор. музею. Вів Календарі персоналій та пам'ятних подій. Публ. спогади С. Шабатури, О. Кульчицької, З. Зарицкої та ін., Н. Суровцевої про Митрополита Андрея Шептицького; свящ. Ю. Редька та Й. Бобикевич — про життя галицької укр. інтелігенції; М. Коцюбинської — про В. Стуса; М. Косіва про С. Федорцеву (Сабат). Подавав біогр. довідки про Ю. Кульчицького, М. Драгоманова, М. Шашкевича, В. Барвінського, В. Чечвянського, Л. Медвідя, С. Шабатуру, перших лауреатів літ.-мист. премії ім. В. Стуса та ін., фрагменти «захалявного» щоденника Остапа Вишні (П. Губенка). Поет. розділ презентував твори І. Франка, М. Шашкевича, М. Зерова, Б.-І. Антонича, В. Стуса, М. Осадчого та ін. У прозі виступили С. Ярошинський з повістю-есе «Віра батьків», Ір. Стасів (Калинець) з повістю «Повернення». Політ. сатиру представлено оповіданнями Ник. Тарського (псевд. Я.-М. Гнатіва) з іл. П. Гуменюка та віршами В. Перевозного. Частина публ. мала пристатейні бібліогр. списки. Як іл. вміщено репродукції графічних робіт М. Жука,

Л. Яремчука, Р. Музики, гобеленів С. Шабатури. Журн. інформ. про діяльність дем. орг-цій в Україні та за кордоном. Являв собою яскравий зразок виходу нац. творчої енергії в рамках закостенілої системи придушення сплесків громад. активності.

«ЄДНІСТЬ» — неформ. крайова газ. НРУ Орджонікідзе, Нікополя, Марганця. Вих. у Нікополі 1990 з невизн. періодичн. Ред. О. Крестьянов, А. Носенко, Т. Чорнобривець, О. Матвієнко, Е. Фатєєв, Л. Ковальчук, М. Зятківський. Публ. програм. док-ти НРУ, актуальні репортажі з краю, проблемні мовні мат-ли, оглядові сусп.-політ. статті, сатиру.

«ЄДНІСТЬ І ЗГОДА» — незал. безпарт. газ. Всеукр. спілки краєзнавців, РУХу та Лебединського братства «Єдність». Неформ. газ. вих. у 1990–1991 з невизн. періодичн. Ред. Б. Ткаченко. Інформ. про сусп.-політ. життя краю, мала чітку антикомуністичну спрямованість.

ЄСИП (ОСИП) Роман Степанович (нар. 11.10.1951, с. Водяне Пустомитівського р-ну Львів. обл.) — священик катакомбної УГКЦ. В'язень сумління рад. тюрем і конц-таборів (1981–89).

До арешту мешкав у Львові, проводив богослужіння по довколишніх селах Львів. обл.

У жовтні 1981 разом із священиком о. Кавацівим заарешт. у Львові і засудж. Львів. міськ. судом за ст. 138 ч. 2 та 209 ч. 1 КК УРСР на 5 р. таборів заг. режиму та 3 р. заслання за приналежність до забороненої УГКЦ. Винним себе не визнав.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Суд над священиками В. Кавацівом та Р. Єсипом // Мартирологія Українських Церков. Т. II: Українська Католицька Церква. — С. 611–614.

ЄФІМОВ Олексій (нар. 1944) — кіномеханік. Учасник укр. правозах. руху. Заарешт. в Ів.-Ф. 1970 й засудж. на безтермінове психіатричне ув'язнення. Покарання відбував у Дніпроп. СПЛ.

СКАНУВАННЯ
ANDRIYDM

Ж

«ЖАЙВОРОНОК» — самодіяльний укр. хор при Київській консерваторії.

Восени 1961 у Києві виник фольклорний колектив — самодіяльний укр. хор «Жайворонок» при Київ. консерваторії, яким керували Б. Рябокляч, В. Смогитель, В. Завойський. Вони були і членами КТМ. Худ. керівником хору став Йонич. Складався переважно із студентів, а також робітн. молоді, які вбачали своє високе призначення у популяризації укр. пісні у всіх куточках України. Так зародилася ідея мандрівного хору, готового виступати в будь-яких містах і селах республіки. У процесі свого становлення хор здійснив подорожі, відвідавши з концертами Ржищів, Трахтемирів, Канів, Черкаси та ін. населені пункти, мав виступи біля пам. Т. Шевченкові. Після репетицій (найчастіше у Київ. Будинку вчених) і офіц. виступів учасники йшли на вулиці міста, схили Дніпра, де продовжув. співи. Люди підходили, слухали, дехто приєднувався. У походах-мандрівках до «жайворонят» долучалися ін. митці. Так, до Канева вирушили художниці А. Горська, Г. Зубченко, кобзарі — брати М. і В. Литвини, І. Коваль. А. Горська залучила до хору і Н. Світличну.

Очевидно, що хоров. кол-в, який не дуже зважав на «поради» та «побажання» органів культури, самостійно формував і виконував самобутній репертуар, тісно спілкувався на патріот. теми із слухачами, довго проіснувати не міг. До того ж, учасникам «Жайворонка» дорікали за інтерес до самвидаву, який передавався для читання і розповсюдж. Хористи ходили на диспути з нац. питань, що відбув. в ун-ті. Звісно, всюди була агентура КДБ. Почалися утиски, забрали приміщення для репетицій. Мусили збиратися на схилах Дніпра, все рідше колектив виходив із виступами. 1965 фактично розпався. Деякі хористи перейшли у хор «Веснянка» при Київ. ун-ті, яким керував В. Нероденко.

ЖИЛЕНКО Ірина (Іраїда) Володимирівна (28.04.1941, м. Київ) — поетеса. Учасниця руху шістдесятництва. Член СПУ. Лауреат премії ім. В. Сосюри (1987), Державної премії ім. Т. Шевченка (1995). Нагороджена орденом княгині Ольги III ст. (2001)

1957–58 після дев'яти класів відвідув. вечірню школу, водночас працювала в дит. садку. 1958–64 навч. на філол. ф-ті Київ. ун-ту, на веч. відділенні, одночасно працювала кореспондентом у г. «Молода Україна», «Літ. Україна», ж. «Новини кіноекрану». У 60-ті була акт. учасницею КТМ, часто відвідувала літ. вечори, присвяч. М. Кулішеві, Г. Косинці та ін., де познайомилась і потоваришувала з Б. Антоненком-Давидовичем, Г. Логвином, Г. Кочуром, І. Світличним, В. Чорноволом, А. Горською, Є. Сверстюком, О. Заливахою, М. Коцюбинською та ін. 31.07.1963 брала участь у несанкціонов. вечорі, присвяч. Лесі Українці (у Першотравн. парку в Києві), який організував І. Дзюба. Ж. разом із І. Драчем, М. Вінграновським читала вірші, присвяч. великій

поетесі, за що її звільн. з роботи в «ЛУ». Т. р. також виступала з друзями-поетами В. Симоненком, М. Вінграновським на вечорі поезії в Київ. мед. ін-ті, зорганізов. М. Плахотнюком; визначним для поетеси був вечір у Київ. ін-ті харч. технологій, присвяч. І. Франкові. Там відбулася своєрідна демонстрація нац. протесту: молодь у вишиванках і зі смолоскипами пройшла від ін-ту до пам'ятника Каменяреві, де пролунало вільне слово укр. інтелігенції. 1964–71 Ж. працювала в ред-ції ж. «Ранок», вела далі творчу д-сть. 1964 вийшла її перша книга: нариси — буковинські балади. 1967 прийнято до СПУ. З 1972, після арештів укр. інтелігенції, не могла знайти роботу, відтоді — на творчій роботі. Недовгий час, щоб мати додатковий заробіток, була коректором у ж. «Укр. літ-ра і мова в школі». Тривалий час зовсім не друкували.

Хоча Ж. ніколи не бралася за т. зв. сусп. вагомі, епохальні теми, знайти «соціальний еквівалент» в її поезії набагато легше, ніж інші. Важливою якістю є, за словами авторки, намагання «не гріть у пазусі каміння й не ростить на совісті горба». Поетеса знайшла нові форми протистояння дійсності, свої методи й засоби подолання процесу духовного занепаду сусп-ва. Сіра реальність тодішніх «рад. буднів» трансформувалась у неї в реальність вічного буття людини з його справжніми морал. й етичними цінностями. Певний час в укр. поезії не було жодних аналогій до фантасмагоричних і гротесково-бурлескних поем Ж. («Городок у табакерці») з одвічним прагненням людини гідного, наповн. вищим сенсом життя. Для неї знецінення авторитету культури в суч. «розумному» світі є великою бідою й трагедією. Ж. у своїй тв-сті прийшла до розуміння необхідності нового протистояння реальності й культури приміт. пристрастям, цинічному прагматизму духовності.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Буковинські балади (1964), Достигають колосочки (1964), Соло на сольфі (1965), Автопортрет у червоному (1971), Вікно у сад (1978), Концерт для скрипки, дощу і цвіркуна (1979), Вуличка мого дитинства (1979). Дім під каштаном (1981), Ярмарок чудес (1982), Збулося літо (1983), Двічі по два дорівнює кульбабці (1983), Останній вуличний шарманщик (1985), Казки буфетного гнома (1985), Новорічна історія про двері, яких нема... (1986), Дівчинка на кулі (1987), Чайна церемонія (1990), Вибране (1990);

Вечірка у старій винарні. Вірші. — К.: СПУ, Світовид, 1994. — 104 с.;

Homo Feriens: Спогади // Сучасність. — 1997. — Ч. 9. — С. 12–87, Ч. 10. — С. 16–70; 1998. — Ч. 9. — С. 12–49, Ч. 10. — С. 44–56; 1999. — Ч. 1. — С. 27–54, Ч. 2. — С. 40–68, Ч. 12. — С. 95–150; 2002. — Ч. 4. — С. 127–146, Ч. 5. — С. 128–153, Ч. 6. — С. 130–140, Ч. 7/8. — С. 119–135, Ч. 9. — С. 118–147; 2003. — Ч. 11. — С. 97–127, Ч. 12. — С. 98–116; 2004. — Ч. 1. — С. 89–97, Ч. 2. — С. 94–118;

Пори року. Поезії. — К.: Укр. письменник, 1999. — 136 с.;

Знай свої права, дитино. Основні засади конвенції про права дитини. — К.: Махаон-Україна, 2000. — 24 с.;

Євангеліє від ластівки. Вибране з 10-ти книг. — К.: Бібліотека Шевченківського комітету, Пульсари, 2006. — 486 с.

Література: *Зінкевич О.* Ірина Жиленко // Смолоскип. — 1963. — № 1/2. — С. 5–8;

Зінкевич О. Ірина Жиленко // Смолоскип. — 1967. — № 4. — С. 4–12.

Ільницький М. На вістрі серця і пера. — К., 1980;

Никанорова О. «Дочекалась я щастя жить...»: Штрихи до портрета Ірини Жиленко // *О. Никанорова.* Поезії одвічна висота. — К., 1986;

Гордасевич Г. Полуничне віконце // *Г. Гордасевич.* Силуети поетес. — К., 1989;

Зінець Н. Ірина Жиленко: ...Що в сад Господен я возвела любов і доброту // Україна. — 1990. — № 2.

ЖОЛОБ Світлана Констянтинівна (нар. 12.10.1947, с. Михайлівка Канівського р-ну Черкас. обл.) — філолог, письменниця, перекладач. Учасниця руху шістдесятництва. Член СПУ. Лауреат премії ім. М. Рильського (2004).

1966–1970 навч. на філол. ф-ті Київ. ун-ту. 1968–70 вивчала грузин. мову в Тбіліському ун-ті. Писати вірші почала ще в школі, пе-

ремогла на Респ. філол. олімпіаді, мала публікації в часописах, альманахах, збірниках творів мол. поетів. Тоді її поезії схвально оцінив В. Симоненко, певний час із ним листувалася. Коли стала студенткою, мала позит. відгуки на свої поет. твори від П. Тичини, Г. Тютюнника, спілкувалася з І. Світличним. Вивчаючи грузин. мову, перекладала вірші грузин. поетів. Поезії, надруковані за кордоном, стали причиною спостережень за нею КДБ. Перша зб. «Ярославна», яка мала вийти 1965, побачила світ 1969, з неї було вилучено найкращі вірші. Щоб не писати «з чужого голосу», Ж. тривалий час не писала. Лише 1982 цензура пропустила до друку зб. поетеси «Сонячні пагорби», 1986 — «Дерево життя». Тоді ж перекладала з іспан., литов., польської, грузин., болг. та ін. мов. 1987 вийшла зб. перекладів грузин. поетеси Анни Калантадзе «Високе небо Грузії». 2007 склалася зб. перекладів «Річка — нескінченна». Ост. зб. поезій «Із глибин» пройнята трагізмом і болем людини, якій імперія завадила цілковито реалізувати творчий потенціал, відкрити рідному народові своє бачення справжності, вічних цінностей. 1975 стала ред. вид-ва «Дніпро». 1979–87 завідувала редакцією поезії і драматургії, 1987–2001 була гол. ред. вид-ва «Дніпро».

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Ярославна (1969), Сонячні пагорби (1982), Дерево життя (1986);

Річка — нескінченна: Вибране. — К.: Етнос. — 368 с.;

Із глибин: Збірка поезій. Вибране. — Ів.-Ф.: Гостинець, 2008. — 176 с.

Література: *Базилевський В.* Уміння розпалити вогонь // Дніпро. — 1987. — № 3;

Стрельбицький М. Побачити дерево // Київ. — 1987. — № 5.

«ЖОРНА» — бюлетень, вих. в Ольштині (Польща) укр. та польс. м. з невизн. періодичн. Один з вип. 1990 присвячено пам'яті Р. Шухевича.

«ЖОРНА» — неформ. газ. Дніпроп. регіональної орг-ції НРУ. Вих. 1989–1990 раз на міс. Відп. за вип. М. Кулага. Містила програм. док-ти РУХу, місц. сусп.-політ. хроніку, еколог. мат-ли, інформ. про порушення прав людини.

ЖУКОВСЬКИЙ Василь — учасник укр. нац.-визв. руху. Засудж. на 25 р. позбавлення волі. Від 1980 покарання відбував у Мордовських концтаборах.

ЖУРАКІВСЬКИЙ Михайло Петрович (нар. 1921) — учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1952–77, 1980–82).

1952 заарешт. і звинув. в участі в нац.-визв. б-бі під час II Світової війни. Засудж. ОСО за ст. 62 ч. 2 КК УРСР на 25 р. позбавлення волі. Покарання відбував у різних таборах примус. праці СРСР. У листопаді 1977, перед звільненням, перебував у 19-му таб. пункті Дубровлагу.

З

ЗАБОЛОТНИЙ Андрій (нар. 1924, Черкащина) — мовознавець. Учасник укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і конц-таборів (1940-ві–1956, 1967–68). Жертва рад. каральної психіатрії (1968–78).

По закінч. СШ навч. у ВНЗ на перекладача. Під час II Світової війни працював перекладачем. Наприкінці 1940-х заарешт. й покарано позбавленням волі в таборах примус. праці.

1956, після розвінчання культу Сталіна, його звільнено. 1967 вдруге заарешт. під час спроби нелегально покинути СРСР. Отримав 5 р. ВТК. Перебував у 11-му таб. пункті Дубровлагу, почав симулювати псих. хворобу, сподіваючись на дотермінове звільнення. 1968 проходив психіатр. експертизу в Ін-ті ім. Сербського, мед. комісія визнала неосудним.

Відправлено на примусове лікування до Ленінград. СПЛ. Прибувши туди, написав заяву про симуляцію, повторно піддавався мед. експертизі. На поч. 70-х З. перевели до Дніпроп. СПЛ. Потім перебував у ПЛ. заг. типу на Черкащині. 1978 З. виписали.

ЗАВАЛЬНЮК Владислав Матвійович (нар. 1949, с. Слобода-Мурафська Вінн. обл.) — священик катакомбної УГКЦ. Жертва рад. каральної психіатрії (1980–81).

1966 закінчив СШ. Протягом 3 р. намагався вступити до духовної семінарії, не отримував дозволу. Лише 1969 вступив до Ризької семінарії, 1974 його рукоположено в сан священика. Т. р. спрямовано до Молдавії, де проводив богослужіння для вірних католицького віровизнання. Користувався авторитетом і повагою в мирян. У травні 1975 З. забрали до військ. служби, але через протести вірних його звільнено від військ. повинності. Тимчасом розпочалися переслідування (обшуки, тимчасові арешти). Внаслідок пост. перешкод, у грудні 1979, переїхав до Латвії. У жовтні 1980 зазнав нападу невідомих осіб.

У листопаді т. р. інтерновано до психіатр. відділу м. Даугавпілс, де зазнав примусового лікування.

1981 З. звільнено. Працював на парафії біля м. Айзпуте (Латв. РСР).

«ЗА ВАШУ И НАШУ СВОБОДУ!» — додаток до газ. «Альтернатива» (Павлоград). Вийшов 1990 рос. м. Присвячувався подіям 1989–1990 у Тбілісі (Грузія), Баку (Азербайджан) та Вільнюсі (Литва).

ЗАВГОРОДНІЙ Олександр (Олесь) Сергійович (нар. 25.01.1940, м. Дніпродзержинськ Дніпроп. обл.) — поет, перекладач. Учасник укр. правозах. руху. Член СПУ (1979). Лауреат премії ім. Ю. Смуула (1976, Естонія), літ. премії ім. М. Рильського (1996).

1957 по закінч. СШ у Дніпроп. працював різноробом, токарем на Дніпроп. трубопрокатному заводі. 1957–58 мав перші публікації віршів у місцевій пресі. 1960–65 навч. на укр. відділ. філол. ф-ту Дніпроп. ун-ту. 1963 познайомився з І. Сокульським, в січні 1965 разом із ним брав участь у гурті колядників у Києві, що сприяло формуван-

ню його нац. самосвідомості; аналізував стан укр. мови в Україні. Після зняття з екранів ф. «Сон» (в ролі Т. Шевченка — І. Миколайчук) з групою студентів ходив з листом протесту до обкому КПУ. По закінч. ун-ту працював у р-н г. у Васильківці Дніпроп. обл., потім — у багатотиражках. У вересні 1965, на творч. семінарі у Новомосковську, активно поширював «Щоденник» В. Симоненка і ст. «З приводу процесу над Погружальським» (автор Є. Сверстюк). У жовтні т. р. було допитано в КДБ Дніпроп. обл., погрожено арештом. Відтак було звільнено з роботи, працював у заводських багатотиражках, по кілька місяців не мав роботи.

Продовжув. писати вірші, але на той час жодної збірки в Дніпроп. видати не вдалося. На літ. семінарі почув з вуст П. Тичини, що в Україні немає жодного перекладача з естон. мови, давно цікавився цією мовою (вже будучи студентом, перекладав з франц., іспан., польськ. мов), вчив цю мову самотужки. 1968 у Києві вийшла невелика зб. його віршів «Радію людям». У травні т. р., коли І. Сокульського цькували за «Лист до творч. молоді України», З. вдалося, за домовленістю з обміну молодими літераторами, поїхати у Таллін. Деякий час працював експедитором на головпошті, потім зі студентами їздив на збирання врожаю. 1972–74 жив з перервами в Естонії. Наприкінці 1968 з'явилися перші публікації перекладів З., дописував до газ. «Літ Україна», на радіо. З 1969 жив винятково літ. працею, ставши посередником між естон. і укр. літ-рами. В Україні вийшли його переклади творів Ю. Саара, А. Таммсааре, Я. Кросса, М. Траата та ін., зб. «Естон. приказки та прислів'я» (яку редактори доповнили саморобними прислів'ями про Леніна і партію). 1976 за переклад ром. «Одна ніч» П. Куусберґа, «Естон. нар. казок» і «Калевіпоегу» З. було присудж. літ. премію ім. Ю. Смуула. Кадебісти багато разів пропонували йому написати ст. проти «укр. бурж. націоналістів», на що він не погодився. 1984 на З. в г. «Зоря» була написана викрив. стаття, де його було названо «укр. бурж. націоналістом». У відповідь різко виступив на спілчанських зборах, але зі СПУ не було відрах., зате було знято його рукописи з видавництв і журналів. Принципово не писав «ідейних» віршів (т. зв. «паровозів»), тому його збірки змогли вийти лише в часи перебудови. 1980–1990 рр. їздив до Фінляндії на запрошення фінського Ін-ту культурних зв'язків.

З. — акт. учасник НРУ з перших днів його заснування, один з організаторів Рухів. маніфестацій у Дніпроп. В липні 1991 з групою активістів почепили нац. прапор біля театру Т. Шевченка, ночували біля нього, але їх було розігнано, а прапор було зірвано і порізано на шматки. Наступного дня З. оголосив голодування протесту, яке тримав біля пам. Шевченкові два тижні.

У З. вийшло понад 25 книжок перекладів. 2004 видав зб. власних вибраних віршів. Поезії З. виходили в перекладах на різні мови.

Жив у Дніпропетровську.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Радію людям (1968), Перевесло (1986), Із подиву і подиху (1989), Життя мойого птаха: Поезії. — Дніпропетровськ: Ліра, 2004.

Література: *Завгородній В.* Про себе // Борисфен. — 1992. — № 7. — С. 4.

«ЗА ВІЛЬНЕ ПОДІЛЛЯ» — вид. Вінницької крайової орг-ції НРУ. Як неформ. газ. вийшла 1990. Ред. В. Горбик.

ЗАВОЙСЬКИЙ Володимир Миколайович (нар. 3.03.1932, м. Київ — пом. 08.2006, м. Київ) — геолог. Учасник укр. правозах. руху. Член КТМ, координатор самодіяльного хору «Жайворонок» (1960-ті).

1952, закінчивши СШ, вступив на геолог. фак-т Київ. ун-ту. 1957–59 працював у Київ. геолог. тресті на Поліссі. Повернувшись до Києва, став відвідувати вечори, які організовував КТМ, слухав лекції з історії України М. Брайчевського. Познайомився з організаторами самодіяльного хору «Жайворонок» (проіснував до 1965), який популяризував укр. пісню, мандруючи по різних

куточках України. На репетиціях познайомився з Н. Світличною, подружив з О. Мартиненком, з яким залучали до колективу нових людей серед студент. та робітн. молоді, розглядали хор як середовище пробудж. нац. свідомості та поширення самвидав. літ-ри. Хористи ходили на диспути з нац. питань, що відбув. в ун-ті. Їм було відмовлено в приміщенні для репетицій, тоді збиралися на схилах Дніпра. З. мав широкі знайомства у колі шістдесятників, зустрічався з А. Горською, І. Світличним, В. Стусом, В. Чорноволом, І. Русином. Від Є. Пронюка одержував самвидав і книжки заруб. видань. Маючи фотоапарат, перефотографовував і розмножував заборонену літ-ру. 4.09.1965 був присутній на перегляді кінофільму «Тіні забутих предків», підводився разом з тими, хто протестував проти арештів укр. інтелігенції.

У помешк. З. були два обшуки, його було допитано у справах О. Мартиненка, М. Гриня та І. Світличного. Із Гринем працював в Ін-ті геофізики. Не дав свідчень ні на кого. На захист З. виступала керівник його дисертації З. Третьяковська. Зосередився на науков. роботі, захистив канд. і докт. дис. в галузі геології. Під час арештів членів УГГ його знову було викликано. У 1960-ті, 1980-ті надавав притулок у себе вдома молодим поетам В. Кордунові, Б. Мамайсурові та ін. З. зберіг і передав Музею шістдесятництва чимало самвидаву.

«ЗА ВОЛЮ» — вид. Полтавської філії СНУМ. Неформ. газ. вих. 1990 раз на міс. Ред. А. Гринь, В. Пшеничний, О. Арбузов. Мал. С. Дзизенка. Публ. програм., інформні та інструкційні мат-ли СНУМ та УГС, хроніку переслідування активістів, розвідки про С. Петлюру.

ЗАГУМЕННИЙ Владислав Володимирович (нар. 1959) — рел. діяч. Заарешт. 9.11.1977 і засудж. на 6 р. позбавлення волі за рел. д-сть. Покарання відбував у Макіївському концтаборі Донец. обл.

ЗАЄЦЬ В'ячеслав Васильович (нар. 1949) — рел. діяч. Заарешт. в Києві 09.1978 і засудж. на 10 р. позбавлення волі за рел. д-сть. Покарання відбував у Житомир. концтаборі.

ЗАКОРДОННЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО УКРАЇНСЬКОЇ ГЕЛЬСІНСЬКОЇ ГРУПИ (ЗП УГГ) — представництво Української громадської групи сприяння виконанню гельсінських угод за кордоном.

ЗП УГГ (ЗП) було створено в жовтні 1978, коли на Захід виїхала Н. Світлична, колишній політв'язень і співробітник УГГ в Україні. У січні 1977 Голова УГГ М. Руденко доручив Л. Плющеві, який виїхав до Франції в січні 1976, бути представником УГГ за кордоном. У жовтні 1978 письмове доручення Групи представляти її за кордоном одержав член-засновник УГГ ген. П. Григоренко, який виїхав до США у листопаді 1977.

Місцем перебування Г. стало амер. місто Нью-Йорк. Першими членами ЗП стали ген. П. Григоренко (голова), Л. Плющ, і Н. Світлична. У листопаді 1979 до ЗП долучилася Н. Строката, у січні 1980 — В. Малинкович, у травні 1988 — П. Рубан.

Діяльність ЗП розвивалась у двох основних напрямах: видавання укр. і англ. мовами пресових повідомлень про арешти й репресії в Україні, з початку 1980 при г. «Українське життя» (Чикаго) почали видавати сторінку ЗП «Трибуна закордонного представництва української групи "Гельсінкі", очолена генералом Петром Григоренком», ЗП періодично видавала бюлетень «Вісник репресій в Україні» і англ. Herald of Repression in Ukraine (виходили до кінця 1985), згодом ЗП перевидала кілька чисел самвидавних ж. «Український вісник» (1988) і «Кафедра», з грудня 1987 — експрес-випуски «Українського вісника». Другим основним напрямом діяльності ЗП були поїздки з виступами перед укр. діаспорною громадою в країнах Заходу, зустрічі з дипломатами, іноземною пресою, свідчення в Конгресі США.

Найуспішнішим кроком членів ЗП на Заході була участь у Гельсінській конференції в листопаді 1980 у Мадриді (Іспанія). УГГ на конференції представляли члени ЗП ген. П. Григоренко, Н. Строката, Л. Плющ, В. Малинкович, КПЛ СКВУ — сен. П. Юзик і Х. Ісаїв, КГГУ і «Смолоскип» — А. Фединський (голова оргкомітету) і А. Каркоць (США), О. Хам (Аргентина), Комітет оборони людських прав в Україні — О. Гевко (Філадельфія). Діяльність укр. делегації під час Гельсінської конференції в Мадриді — прес-конференції, зустрічі з дипломатами, представниками правозахисних організацій — набули належного розголосу у світовій пресі.

Прибувши до США, ген. П. Григоренко зосередив свою увагу на дипломатичній діяльності: 31.03.1978 він виступав на Конгресі амер. Міжнародної амністії у м. Лос-Анджелес, 26–29.09 т. р. він, Н. Світлична і П. Вінс свідчили на III Сахаровських слуханнях у Вашингтоні, 22.10.1979 ген. П. Григоренко свідчив перед комісією НАТО в Міністерстві закорд. справ Канади в Оттаві, 12.05.1980 його прийняла Прем'єр-міністр Великобританії М. Татчер, 16.11.1981, з нагоди 5-річчя УГГ, він, Н. Строката і В. Малинкович виступали перед Гельсінською комісією Конгресу США, 11.05.1982 його й інших кол. політв'язнів і репресованих прийняв Президент США Р. Рейган.

11.02.1987 помер голова ЗП П. Григоренко. У січні 1988 до США прибув М. Руденко зі своєю дружиною Раїсою й одразу очолив ЗП. Коли 7.07.1988 УГГ реорганізовано в Українську Гельсінську Спілку (УГС), ЗП у повному складі почало представляти її за кордоном. Невдовзі членами ЗП УГС стали нові особи, які прибули на Захід, — Л. Литовченко, М. Мовчан, Р. Мороз, свящ. В. Романюк, Т. Романюк. 4.12.1988 за їхніми підписами було оприлюднено перше звернення Спілки до укр. громади зх діаспори.

З проголошенням Незалежності України ЗП завершила свою закордонну місію, а її голова М. Руденко з дружиною Раїсою повернулися в Україну.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Вісник репресій в Україні / Ред. Н. Світлична. — Ньюарк, США. — 1980–1985;

Herald of Repression in Ukraine / Ред. Н. Світлична. — Ньюарк, США. — 1980–1981;

Передруки: Експрес-випуск «Український вісник». — 1987–1988;

Український вісник. — Вип. 11–12: Січень–березень, 1989. — Н.Й.: ЗП УГГ, 1989. — 304 с.;

Український вісник. — Вип. 13: Літо, 1989. — Н.Й.: ЗП УГГ, 1990. — 268 с.;

Кафедра. — Вип. 1. — О.–Л. — 1988. — Н.Й.: ЗП УГГ, 1990. — 150 с.;

Кафедра. — Х.–Л., 1988. — Вип. 2. — 1989. — 156 с.

Звернення: До громадськості й урядів демократичних країн, які підписали Гельсінський Заключний Акт; Звернення до Президента США Р. Рейгана (Звернення ЗП УГГ) // Сучасність. — 1984. — Ч. 1/2. — С. 190–193.

ЗАЛЕВСЬКИЙ Петро Степанович (нар. 1913) — рел. діяч. Заарешт. 1973 і засудж. на 5 р. позбавлення волі й 5 р. заслання за рел. д-сть. 1980 заслання відбував у Комі АРСР.

ЗАЛЕПА Юрій Іванович (нар. 1939, м. Житомир) — педагог. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1980–88).

Закінчивши пед. ВНЗ, працював викладачем франц. мови.

1980 заарешт. і засудж. за ст.ст. 62 ч. 1 і 64 КК УРСР. До 1983 перебував у перм. таборі ЖХ-385/36 (сел. Кучино).

ЗАЛИВАХА Опанас Іванович (нар. 26.11.1925, с. Гусинці Куп'янського р-ну Харк. обл. — пом. 24.04.2007, м. Івано-Франківськ) — художник. Учасник руху шістдесятництва, укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1965–70). Лауреат премії УАНТІ ім. В. Стуса (1989), Державної премії України ім. Т. Шевченка (1995).

1933 родина З., рятуючись від голоду, переїхала на Далекий Схід. Навчався в Іркутську, потім — у середній художній

школі в Ленінграді (на час війни евакуйовано у Самарканд), з 1946 навчався далі в ленінградській Академії мистецтв СРСР. На II курсі його було відраховано за «негідну поведінку рад. студента». Працював на будівництві, закінчив худ.-пед. училище і отримав роботу в худ. фонді Калінінграда. Тільки 1955 його поновили в Академії, 1960 закінчив її. 1957 був на практиці в м. Косів Івано-Фр. обл., ближче ознайомився з мовою, етнографією України, це зумовило докорінні зміни у його світогляді: читав укр. книжки, вивчав мову й історію батьківської землі. Після закінчення ВНЗ його було спрямовано на роботу в Тюмень у худ. фонд. 1961 у Тюмені було влаштовано його персональну виставку. Наприкінці т. р. остаточно перебрався в Україну, вступив до Івано-Фр. обл. т-ва художників. Восени 1962 ближче познайомився з культурною інтелігенцією Києва, відвідував КТМ. Інтенсивно долучився до процесу нац. відродження. Познайомився й затоваришував з І. Світличним, М. Коцюбинською, М. і Б. Горинями, В. Чорноволом, О. Антонів, завдяки їм «зрозумів суть Моск. імперії». 1964, до ювілею Т. Шевченка, З. разом з А. Горською, Л. Семикіною, Г. Зубченко і Г. Севрук створив вітраж у Київ. ун-ті. Але ще до прийняття комісією, вночі на 9 березня, вітраж було знищено за розпорядженням парт. органів «як вияв укр. бурж. націоналізму». За З. розпочато активне стеження КДБ.

27.08.1965, з першою хвилею арештів серед укр. інтелігенції, З. було заарешт. за звинув. у читанні й розповсюдж. самвидавної літ-ри. У березні 1966 на закритому засіданні Івано-Фр. обл. суду засудж. на 5 р. таборів сув. режиму за ст. 62 ч. 1 КК УРСР. Покарання відбував у мордов. таб. № 11. Працював вантажником, кочегаром. Листувався із шістдесятниками на волі — А. Горською, В. Кушніром, Н. та І. Світличними. Малювати забороняли. Внаслідок його численних протестів та вимог ін. в'язнів мав можливість взятися за малу графіку — екслібриси, листівки. Під час обшуків таб. адміністрацією було вилучено й знищено близько 200 робіт З., але йому вдалося виготовити низку екслібрисів і малюнків, що їх згодом опубл. під час т. зв. «празької весни» ж. «Дукля» в Пряшеві.

У серпні 1970 повернувся до Івано-Фр. За протести проти засудження В. Мороза та за присутність на похороні А. Горської на півтора року над ним було встановлено посилений адмін. нагляд. Худ. фонд відмовився надати роботу, працював креслярем на побуткомбінаті. На його помешканні влаштовано два обшуки.

З 1971 до поч. 80-х працював у галузі книжкового оформлення, співпрацював з вид-вами «Веселка», «Каменяр». У липні 1980 КДБ під час обшуку на квартирі З. конфіскував низку його творів. Експериментував у станковому й монумент. мистецтві. Створив дизайнерські проекти інтер'єрного оформлення (кафе «Медівня», «Молочня», ресторан «Білий камінь»), а також твори «Є і будемо», «Червона калина», «XX вік», «Мироносиці» та б. ін. 1987 став одним з ініціаторів створення Укр. асоціації творчої інтелігенції (УАНТІ), оформив обкладинку самвидавного ж. «Укр. вісник», кн. В. Стуса «Палімпсести», Є. Сверстюка «Блудні сини України». 1988 після багаторічних заборон було влаштовано персональні виставки творів З. в Івано-Фр., Львові, 1989 — в музеї Т. Шевченка в Києві, згодом — у Торонто, Лондоні, Нью-Йорку.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи: До В. Кушніра, До І. Світличного, До А. Горської, До Н. Світличної, До худож-

ників, До І. Світличного // Лихо з розуму. — С. 69–71, 71, 72–76, 76, 77–78, 78–79.

Публікації: Стисла творча автобіографія // Кафедра. — О.–Л. — 1988. — № 1. — С. 41–42;

Опанас Заливаха. Альбом / Упоряд. Б. Мисюга. — К.: Смолоскип, 2003. — 169 с.

Література: Панас Заливаха // Лихо з розуму, 1967. — С. 51–79;

Горинь Б. О. Заливаха. Вибір шляху. К.: УРП, 1995. — 24 с.;

Севрук Г. О. Заливаха // Зона. — 1995. — № 9. — С.162–168;

Підгора В. Філософ української образотворчости: Мистецтво О. Заливахи // Визвольний шлях. — 1995. — Кн. 4. — С. 448–453;

Шимчук Є. Він ішов рівною дорогою. Про художника-правозахисника О. Заливаху // Воля і Батьківщина. — Л. — 1996. — № 2. — С. 74–76;

Горинь Б. О. Заливаха. Вибір шляху // Дзвін. — Л. — 1996. — № 8. — С. 147–151;

Герета І. О. Заливаха сьогодні // Дзвін. — Л. — 1996. — № 8. — С. 152–155;

Майданська С. В дорозі до себе // Наше життя. — 1996. — Вересень. — С. 13–16;

Мельник В. Панас Заливаха // Визвольний шлях. — 1997. — Кн. 11. — С. 1344–1347;

Корогодський Р. О. Заливаха // Сучасність. — 2005. — Ч. 6. — С. 125–133;

Рапп І. Заливаха Опанас Іванович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 242–244.

ЗАЛМАНСОН Сільва (нар. 1944, м. Рига) — учасниця євр. правозах. руху. Одна з групи «самольотчиків» (1970). Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1970–80).

Походить із євр. родини, яка зберігала свої нац. традиції. З. була єдиною жінкою з 12 осіб, що задумали викрасти літак до Ізраїлю (15.06.1970) і тим самим привернути увагу громадськості до обмеження прав рад. євреїв.

Усіх учасників групи, т. зв. «відмовників», серед яких був також українець О. Мурженко, було заарешт. під час посадки на літак. 15–24.12.1970 З. засудж. Ленінгр. міськ. судом за ст.ст. 64, 70, 72 і 93-1 КК РРФСР спочатку на 15 р. таборів особл. режиму (як і ін. односправників, а Є. Кузнецова та М. Димшица — до смертної кари). Та після хвилі протестів за кордоном Верх. суд РРФСР замінив смертні вироки на 15 р., а З. — на 10 р. таборів. На суді вона процитувала слова з Біблії: «Якщо я забуду тебе, Єрусалиме, нехай забуде мене права рука моя». З. брала акт. участь у табірному русі опору.

«Самольотчики», знаючи свої мінімальні шанси на успіх справи, все-таки були впевнені в громадському резонансі справи. У рез-ті рад. уряд, щоб не втратити престижу, змушений був значно пом'якшити заборони на виїзд із СРСР. Уперше з 1920-х для частини рад. громадян з'явилася реальна можливість легально залишити рад. імперію. Почалася «третя хвиля» еміграції.

«ЗАМКОВА ГОРА» — неформ. газ. Київської орг-ції СНУМ. Вих. 1990 з невизн. періодичн. за допомогою Українського націоналістчн. клюбу. Ред. Д. Тузов, О. Федорук, В.-С. Галиновський, В. Барладяну, А. Лупиніс, П. Скочок. Публ. програм. мат-ли СНУМ-СУМ, СНУМн, УНСО, істор.-док. розвідки про події поч. XX ст. в Києві, Крутах, статті Д. Донцова, Г. Коссака, Ю. Шухевича-Березинського, Д. Корчинського, І. Деркача, А. Лупиноса, Д. Тузова та ін. Ознайомлювала з діяльністю ОУН і УПА. Спец. вип. присвячено С. Петлюрі, Р. Шухевичу, 49-й річниці Акту проголошення відновлення Української держ., О. Берднику та А. Духовнікову.

ЗАРЕЦЬКИЙ Віктор Іванович (нар. 8.02.1925, м. Білопілля Сум. обл. — пом. 23.08.1990, м. Київ) — художник. Учасник руху шістдесятництва. Лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка (1994, посмертно).

1953 З. закінчив Київ. худ. ін-т разом із дружиною, художницею А. Горською. Працював на шахтах Донбасу, малював селян на Поліссі. З. — один із лідерів руху шістдесятництва. З 1963 був головою Київ. КТМ, що його 1964 ліквідували органи КДБ. 1966 З. підписав спільне клопотання на оборону репресованого художника О. Заливахи. У квітні 1968 підписав «Лист 139-ти» до Ген. секр. ЦК КПРС Л. Брежнєва, протестуючи проти арештів молодої інтелігенції в Україні й Москві. За ці виступи виключено з СХУ, отримав сувору догану. 1970, після вбивства А. Горської, затримано на кілька днів за протести проти спроб КДБ замаскувати певні епізоди, пов'язані зі смертю художниці. Потрапив в умови ізоляції, суцільних підозр. Тільки завдяки підтримці видавців та архітекторів час від часу отримував мистецькі замовлення.

Ще з кінця 1950-х З. працював у царині книжкової графіки, 1965–70 виконав низку мозаїк і розписів у різних містах України. Наприкінці 1970-х — на поч. 80-х вів приватну студію малюнка, розробив ориг. пед. систему «Роздуми біля полотна», мав понад 200 учнів. Працював у галузі станков. і монумент. живопису. На поч. 80-х З., спираючись на укр. нац. традицію, активно використовував притаманну стилю «модерн» символічну мову. Лише 1989 відбулася його перша персональна виставка.

Засновано премію ім. В. Зарецького для молодих художників.

Автор картин: «Шахтарі. Зміна» (1956), «Шахтарський двір» (1958), «Портрет ланкової» (1960), «Дівчата» (1962), «Оля» (1969); монумент. мозаїки — «Прометей» на СШ в м. Донецьку (у співавторстві із Г. Синицею, Г. Зубченко), панно «Прапор перемоги» (у співавт. з А. Горською, Г. і В. Смирновими), серія портретів. Серед творів ост. періоду — портрети О. Кравченко (1986), Л. Козаченко, Т. Цимбал (1987), Т. Дем'яненко (1988), Р. Недашківської (1989), триптих «Мистецтво», «Релігії» (1987), «Пікнік», «Голодомор» (1988), «Орач Василь Стус», «Пам'яті Алли Горської» (1989–90) та ін.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Череватенко Л.* Життя як диво, *Авраменко О.* Птах долі В. Зарецького // Сучасність. — 1992. — Ч. 7. — С. 120–124, 125–143;

Зарецький О. Офіційний та альтернативний дискурси. 1950–80-ті роки в УРСР. — К.: Фітосоціоцентр, 2003. — 260 с.;

Зарецький О. Віктор Зарецький та його соратники художники-монументалісти // Українознавство. Календар-щорічник. 2005. — К., 2004. — С. 202–207.

«З НАМИ БОГ» — вісн. Києво-Галицької митрополії УГКЦ. Неформ. газ. вих. у Львові 1990–1991. Ред. свящ. Р. Василів.

«ЗА НАРОДНИЙ ПАРЛАМЕНТ» — бюлетень Центру координації виборів при Секр-ті РУХу. Неформ. газ. вих. у Києві 1989–1990 з невизн. періодичн. за сприяння інформ. агенства «Такі справи». Ред. Ю. Луканов, О. Сопронюк. Публ. програм. та передвиборчі док-ти НРУ та ін. дем. оргцій, сусп.-політ. та економ. аналітично-оглядові статті, істор. розвідки, інтерв'ю з М. Горинем, В. Черняком, Л. Танюком, Г. Петруком-Попиком та ін. Авторами дописів були І. Драч, В. Яворівський, Л. Скорик, М. Куземко, Ю. Бадзьо, С. Данилов, ін.

«ЗА ПЕРЕБУДОВУ» — орган селищного політ. клубу «За перебудову» смт Дубове. Неформ. газ. вийшла 1989. Ред. М. Ніс, І. Габор. Зразок поєднання місц. ентузіазму з політ. роботою НРУ.

ЗАРИЦЬКА Катерина Миронівна (нар. 3.11.1914, м. Коломия Івано-Фр. обл. — пом. 29.08.1986, м. Львів) — учасниця укр. нац.-визв. руху. Член ОУН. Організатор і керівник УЧХ при УПА. Зв'язкова головного проводу ОУН. Політв'язень польських і рад. тюрем (1934–39, 1940–41, 1947–72).

Закінчила укр. гімназію сестер Василіянок у Львові. 1932 вступила до Львів. політехніки, також навч. в муз. ін-ті ім. Лисенка. В 1930-ті, ще будучи студенткою, стала членом ОУН, швидко посіла чільне місце серед провідників націоналіст. руху в Зх Україні.

1934 вперше заарешт. польс. органами влади. Їй інкр. співучасть у вбивстві 15.06.1934 у Варшаві міністра внутр. справ Польщі Б. Пєрацького. 1935 засудж. на т. зв. «Варшав. процесі» на 8 р. тюремн. ув'язнення.

У серпні 1939 звільнено з тюрми (кару було зменшено внаслідок амністії). За кілька міс. до нового арешту одружилась із М. Сорокою, який теж став багаторічним політв'язнем за участь у нац.-визв. змаганнях ОУН і УПА.

22.03.1940 заарешт. органами НКВС за аналог. звинуваченням («приналежність до ОУН і підривна діяльність»). Перебувала у Львів. тюрмі Бригідки, там народила сина Богдана (згодом став художником), у віці 8 міс. передала його на виховання своїм батькам.

У червні 1941, під час вторгнення нім. збройних сил на територію України, втекла із тюрми. Внаслідок антиукр. політики нацист. окупац. влади З. пішла в підпілля ОУН, де почала організовувати разом із Г. Дидик та Д. Гусяк УЧХ для потреб УПА. Виконувала також ф-ції зв'язкової гол. проводу ОУН, співпрацювала в теоретичному журн. ОУН «Ідея і Чин».

21.09.1947 З. втретє було заарешт. у м. Ходорів Львів. обл. під час збройної сутички із загонами військ НКВС. Засудж. трибуналом ОСО на кару смерті із заміною на 25 р. тюремн. ув'язнення. Покарання спочатку відбувала у Верхнєуральській в'язниці, невдовзі її було етаповано до Владимир. тюрми. 1968 постановою суду тюремне ув'язнення було замінено ув'язненням у таборах сув. режиму. Навесні 1969 З. було спрямовано до жін. зони Дубровлагу. Мала авторитет серед політв'язнів. У мордов. таборі карався і її чоловік, про чию смерть 1971 З. кадебісти не повідомили. Брала участь в акціях протесту політв'язнів проти знущань таб. адміністр.

21.09.1972 З. звільнено по закінч. 25-річного терміну. Поселилася в м. Волочиськ Хмельн. обл., де синові Богданові вдалося купити малу хатку. Часто навідувався до неї з дружиною Любою і онуками Соломією та Устею, також гостювали у неї І. Світличний, подруга по б-бі в УПА Г. Дидик. 1975 в неї замешкала приятелька, колишн. співв'язень Дарія Гусяк. З. любила подорожувати по Україні, побувала в Мордовії, на могилі свого чоловіка. Постійно турбувалася про політв'язнів, які ще сиділи, пересилала їм ліки, бандеролі з харчами, літ-ру. Перебуваючи на «волі», постійно зазнавала переслідувань за відмову засудити своє минуле і зв'язки з репресованими укр. патріотами.

З. померла після довгої й тяжкої недуги. Її поховано на Личаківському цвинтарі у Львові в родинному гробівці, поряд з матір'ю. 28.09.1991, під час перезахоронення М. Сороки із Мордовії в Україну, прах З. було перепоховано разом із прахом її чоловіка в одну могилу на Личаків. цвинтарі.

З. стала символом незламної Жінки-Героїні, перед її мужністю й відвагою схиляли голови навіть найзагартованіші співв'язні-чоловіки. Ім'я З. внесено до списку 100 Жінок-Героїнь світу.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Панчук Г.* Жінка-легенда // Християнський голос. — 1986. — 26 жовтня;

A Daily Salute // Smoloskyp. — 1986. — № 32. — Зима. — С. 7;

Боднар В. Бл. п. Катруся Зарицька // Свобода. — 1986. — 7 грудня;

Логаза М. Світлій пам'яті Катрусі Зарицькій в останню дорогу // Національна трибуна. — 1986. — 14 грудня;

Романишин О. В пам'ять Катрусі Зарицької // Гомін України. — 1987. — 18 лютого;

Любович У. Про юні роки К. Зарицької, *Лебідь Д.* Замість вінка на могилу, *Савицька-Козак І.* Спогад про К. Зарицьку в рамках діяльности підпільного УЧХ, *Світлична Н.* Зі спогадів про К. Зарицьку // Сучасність. — 1987. — Ч. 5. — С. 73–100;

Губчак О. Сага роду Зарицьких // Батьківщина. — 1987. — Травень;

Шифрин А. Катерина Зарицька // Гомін України. — 1987. — 8 липня;

Малащук І. Життєвий шлях Катерини Зарицької // Гомін України. — 1987. — 22 липня;

Капустинська М. У пам'ять Катерини Зарицької-Сороки // Укр. думка. — 1987. — 27 серпня;

Савицька-Козак І. Катерина Зарицька і підпільний Український Червоний Хрест // Гомін України. — 1987. — 16 вересня;

Палій М. У Зарицьких // Свобода. — 1988. — 14, 15 січня;

Сорока Л. Катерина Зарицька // Ювілейна книга Укр. гімназії в Тернополі 1898–1998 / Ред. С. Ярема. — Т.–Л.: НТШ, Рідна школа, 1998. — С. 660–661;

Бондарук Л. Михайло Сорока. — Дрогобич: Відродження, 2001. — С. 19–23;

Онишко Л. Катерина Зарицька: Молитва до сина. — Л.: Світ, 2002. — 176 с.;

Онишко Л. Незламна Катерина Зарицька // Шлях перемоги. — 2004. — 3 листопада.

ЗАРИЦЬКА (ПОДҐУРСЬКА) Марія (нар.17.03.1940, м. Калуш Івано-Фр. обл.) — фармацевт. Учасниця укр. правозах. руху в США та акцій оборони укр. політв'язнів. Голова Комітету оборони переслідуваних в Україні, м. Детройт (1974–1979), співзасновник Комітету гельсінських гарантій для України (1976), член АГРУ (1979–1989), співробітник «Смолоскипа».

Нар. у польсько-укр. родині вчителів, батько служив у польському війську. З. разом із мамою й бабусею вивезено 1940 до Казахстану, звідки 1942 їх перевезено до Ірану, а на рік пізніше — до теперішньої Зімбабве. 1948 англ. уряд перевіз родини польських вояків до Великобританії, звідки 1951 вони переїхали до США. З. навчалася в укр. школі в Детройті, а після її закінчення — на фармацевтичному факультеті Вейнського ун-ту. Активно працювала в молодіжній орг. «Пласт» та інших гром. організаціях.

1972 після масових арештів укр. інтелігенції в Україні в Детройті було створено Комітет оборони переслідуваних в Україні. З 1974 до 1979 З. була активним головою цього Комітету, брала участь у багатьох протестних акціях на оборону укр. політв'язнів.

1973 З. — співорганізатор і учасниця студентського голодування у Вашигтоні на захист В. Мороза й укр. політв'язнів, 1975 в Міжнародний рік жінки була членом укр. жіночої делегації в Мехіко, 1983 брала участь у Гельсінській конференції в Парижі. З. організувала протестні акції в Детройті, відзначення річниць Голодомору в Україні, готувала статті про стан укр. політв'язнів у СРСР для амер. преси, організувала допомогу для родин ув'язнених.

ЗАСЕНКО Петро Петрович (нар. 22.05.1936, с. Любарці Бориспільського р-ну Київ. обл.) — поет, перекладач. Учасник руху шістдесятництва. Член СПУ. Лауреат літературних премій ім. А. Малишка (1998), ім. П. Тичини та Фонду Т. Шевченка.

1959 закінч. філол. ф-т Київ. ун-ту. Працював у вид-вах «Молодь», «Муз. Україна», «Веселка». З 1955 друкувався. Вже в перших зб. віршів «Зірниця» (1962) та «На ярмарку вітрів» (1965) прагнув синтезу художності й публіцистичності. Визначальною в тв-ті поета стала зб. «Князівство трав» (1969), творам якої притаманні лірико-

філос. роздуми про місце людини в житті, сутність тв-ті й праці, тяглість істор. традицій народу і невмирущість загальнолюдських цінностей. Окремі його твори перекладено різними мовами, також він став перекладачем з різних мов на українську.

Працював зав. відділом поезії ж. «Київ».

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Зірниця (1962), На ярмарку вітрів (1965), Троянди Паміру (1966), Князівство трав (1969), Косовиця (1986).

ЗАСЛАВСЬКА Ірина Георгіївна (нар. 7.07.1928, Харків — пом. 9.03. 1976, Київ) — фізик, математик, художниця. Учасниця укр. правозах. руху.

Батька З. — Г. Заславського, було заарешт. в Україні й страчено під час чисток командного складу Червоної Армії 1937–38. Виховувалася матір'ю М. Кочергіною. 1951 закінчила фіз. ф-т Київ. ун-ту ім. Т. Шевченка і працювала в інститутах Академії наук. 1965 захистила канд. дис. Збирала підписи й у квітні 1968 підписала «Лист 139-ти» до Ген. секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва, протестуючи проти арештів молодої інтелігенції в Україні й Москві.

У 1968–70 співпрацювала з А. Горською, поширювала самвидав. У її гостинному помешканні бували І. Світличний, Л. Плющ, Б. Плаксій. Після трагічної загибелі А. Горської довгий час опікувалася її сином Олексієм Зарецьким. З. була впливовою постаттю шістдесятництва в середовищі вчених фізико-математичного спрямування, одним із організаторів збирання підписів під «Листом 139-ти» 1968. 17.07.1968 під тиском КДБ звільнено з роботи в Інституті напівпровідників як дружину політично неблагонадійного чоловіка — Ю. Цехмістренка. Маючи двох дітей, поневірялась у пошуках роботи (не було дозволено працювати за фахом). Вдалося влашт. на тимчасову роботу в сільгоспакадемію, намагалася влаштув. в ін. установи, але скрізь відмовляли. В той час допомагала В. Зарецькому порадами і пошуками художніх матеріалів для виконання спецзамовлення. У 1970-х малювала, робила колажі, мозаїки. За ескізами В. Зарецького виконала авторизовану мозаїку в генконсульстві Польщі та колаж у генконсульстві Чехословаччини (1974–75).

«ЗАСПІВ» — вісн. осередків РУХу Львівської консерваторії ім. М. Лисенка та Ін-ту декоративно-ужиткового мист-ва. Неформ. газ. вих. 1990 з невизн. період. Ред. Н. Пікулик, В. Катрушенко. Худ. Р. Василик, Р. Лучук, Т. Кец, Н. Пронюк. Висвітлювала політ. та культ. життя орг-цій-засн. Публ. актуал. сусп. та мист. інформ., аналіз міжконфесійної ситуації, передруки з газ. 20–40-х XX ст.

ЗАТВОРСЬКИЙ Володимир — учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1940–50-ті, 1960–67).

З. було заарешт. в 1940-ві за діяльність в ОУН і УПА. Карався в таборах на Далекому Сході, на Воркуті.

У середині 1950-х, під час «хрущов. амністії» було звільнено, але залишився жити на Воркуті. Там разом із колишніми політв'язнями-українцями Я. Кобилецьким, В. Леонюком, В. Христиничем та Я. Гасюком створив орг-цію «ОУН-Північ», яку було розгромлено під кінець 1950-х.

У січні 1960 З. удруге заарешт. Т. р. засудж. у Києві на 7 р. таборів сув. режиму. Покарання відбував у мордов. ВТК. Брав участь в акціях протесту політв'язнів.

1967 по закінченні терміну звільнено. Поселився у м. Інта Комі АРСР. На поч. 1978 у нього було вчинено обшук у справі Л. Лук'яненка. 1980 з помешкання З. зникли його спогади про пережите в табірні роки.

«ЗА УЧАСТЬ УКРАЇНИ В ОЛІМПІЙСЬКИХ ІГРАХ» — бюлетень Українського світового к-ту для справ спорту. Вих. 1960–1961 укр. та англ. (For the Ukraine's Participation in the Olimpic Games) у Балт. (США) з невизн. періодичн. Ред. О. Зінкевич. До складу ред. входили М. Пилипчук

та М. Куропась. Виступав за вихід України з СРСР, створення Нац. олімпійської команди і відповідних інституцій. Подавав статистику досягнень українських атлетів на Олімпійських іграх. Містив дані про персоналії видатних спортсменів. Ознайомлював із тематичними док-ми Міжнар. Олімпійського к-ту.

ЗАХАРЧЕНКО Василь Іванович (нар. 13.01.1936, хут. Гутирівка Полтав. обл.) — літератор, журналіст. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1972–76). Лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка (1995).

Закінчив 1958 Київ. ун-т, ф-т журн-ки. По закінченні працював журналістом у донецькій пресі, писав оповідання. У 60-ті познайомився з представниками укр. інтелігенції — натхненниками нац. відродження. Товаришував із В. Стусом. Збірка «Стежка» побачила світ 1968. 1970, з причин арешту знайомого викладача Донец. мед. ін-ту І. Сука, в квартирі З. було вчинено обшук, вилучено недописаний роман. Внаслідок цькувань був змушений переїхати до Черкас, влаштувався в ред. газ. «Молодь Черкащини». Через кілька міс. його було звільнено за протест проти свавільного припинення подорожі на Донбас, де мав виступати, за словами працівників Донец. обкому партії, «на непонятном им укр. языке».

1972, після намагання пробитися на суд над В. Стусом, його було заарешт. У жовтні — відраховано зі СПУ. Черкаським обл. судом за звинув. в антирад. діяльності засудж. на 5 р. таборів сув. режиму. Покарання відбував у 35-й зоні пермських таборів. 1973 вийшла негласна заборона на ім'я З. як літератора. 1974–75 брав акт. участь в акціях протесту політв'язнів проти свавілля таб. адміністрації, у спільних голодуваннях, спрямованих проти примус. праці, відсутності мед. опіки, підписував протестні заяви-звернення до Президії ВР СРСР, Міжнар. Червоного Хреста. Вимагав надання статусу політв'язня, за що карався в ПКТ.

У своїй творчості часто звертався до трагіч. колізій війни, говорив про заподіяні нею мор. втрати. В романі «Прибутні люди» досліджував трагедію штуч. голоду в Україні 1933 та 1947. Виступав у пресі з публ. статей та матеріалів, присв. культурі укр. мови.

27.08.1976 постановою Президії ВР СРСР на прохання його батьків було передчасно звільнено. Займався літ. працею.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Співучий корінь (1964), Трамвай о шостій вечора (1966), Стежка (1968), Дзвінок на світанні (1981), У п'ятницю після обіду (1982), Лозові кошики (1986), Велика Ведмедиця (1988), Клекіт старого лелеки (1989), Брат милосердний (1990), Мобілізовані (1995), Очима до голубих вікон (1998), Дім під ясенами (1999);

Етап // Київ. — 1997. — № 9. — С. 17–34;

Довгі присмерки. — К.: Акцент, 2002. — 544 с.;

Крізь срібний іній. — Чк.: Вид-во Чабаненка Ю.А., 2006. — 324 с.;

На відстані зойку. — Чк.: Вид-во Чабаненка Ю.А., 2007. — 512 с.;

Прибутні люди. — К.: Грамота, 2007. — 656 с.

Література: *Дзюба І.* Визріває слово правди // Київ. — 1987. — № 3. — С. 122–123;

П'янов В. Між добром і злом // Літ. Україна. — 1995. — 2 березня;

Поліщук В. Василь Захарченко: Штрихи до творчого портрета. — Чк.: Сіяч, 1997. — 55 с.;

Сорока М. Василь Захарченко. Шістдесятники: звідки вони? // Пам'ять століть. — 1997. — № 2. — С. 37–39;

Мушкетик Ю. Знаковий документ епохи // Літ. Україна. — 2003. — 9 січня;

Логвиненко О. За всіх наших виживемо // Березіль. — 2003. — № 9–10. — С. 177–180;

Слабошпицький М. Без цього він просто не уявляється // Укр. мова і література в СШ, гімназіях, ліцеях та колегіумах. — 2003. — № 2. — С. 140–142;

Сорока П. Магнієвий спалах слова // Літ. Україна. — 2008. — 28 серпня.

ЗАХИСТ ПРАВ ВІРУЮЧИХ І ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ — Ініціативна група захисту прав вірних і Церкви в Україні, створена 1982.

ІГ. складалася з п'яти членів Центрального комітету українських греко-католиків: Й. Терелі (голова), свящ. Г. Будзинського (секретар), С. Петраш-Січко, свящ. Ігнатія та свящ. Діонисія. Група утворилась у відповідь на чимраз сильніші репресії та переслідування з боку рад. влади проти УГКЦ. Про створення групи було повідомлено заявою від імені голови ІГ. до ЦК КПУ, також було оголошено їхню головну мету — домогтися легалізації УГКЦ в Україні. ІГ. зверталася до Уряду УРСР, засуджувала Собор 1946 і висувала 9 вимог щодо легалізації Церкви, зверталася до міністра внутр. справ УРСР із проханням дати дозвіл на реєстрацію катол. парафій та вимагала перегляду справи засудженого Й. Терелі. Після звільнення 1983 Й. Тереля знову очолив групу, написав листа до голови нім. католиків Г. Майєра, в якому детально розповідав про злочини рад. влади проти катол. Церкви в Україні, проти націй і людства загалом.

Попри репресії, кількість священиків Церкви в Україні збільшувалася, зростала кількість катакомбних богослужінь, монастирів. У середині 1980-х, на знак протесту проти репресій, деякі вірні відмовлялися від рад. громадянства (зокрема, Й. Тереля).

ЗВАРИЧЕВСЬКА Мирослава Василівна (нар. 28.12.1936, с. Требухівці Терноп. обл.) — педагог. Учасниця укр. нац.-культ. відродження. Політв'язень рад. тюрем (1965–66).

1961 закінчила укр. відділ. філол. ф-ту Львів. ун-ту. Працювала в наук. б-ці того ун-ту, згодом була коректором у г. «Вільна Україна» та «Лен. молодь», літред-ром відділу публікацій Львів. обл. архіву. З. була акт. учасницею в 1960-х руху нац. відродження, читала й поширювала самвидав. За поширення самвидаву її було притягнуто до кримін. відповідальності.

24.08.1965, під час хвилі переслідувань представників укр. інтелігенції, заарешт. 18.04.1966 і засудж. Львів. міськ. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 8 міс. позбавлення волі.

Т. р. звільнено. Спочатку була безробітною, згодом влаштувалася на посаду вчительки у Львові. У грудні 1969 була підписантом заяви колишніх політв'язнів до Голови Президії ВР УРСР Ляшка та до Прокурора УРСР Глуха у справі суду над політв'язнем С. Караванським.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Протокол додаткового допиту обвинуваченого (М. Зваричевської, 2.11.1965), Протокол допиту М. Зваричевської (23.12.1965) // *А. Русначенко.* Національно-визвольний рух в Україні: 1950–1990. — С. 433–434, 435–438;

Мирослава Зваричевська // Лихо з розуму. — 1967. — С. 80.

ЗВАРУН Андрій (нар. 9.02.1943, м. Підволочиськ Терноп. обл.) — доктор мікробіології. Учасник укр. правозах. руху в США. Голова «Смолоскипа» (1972–1992), голова Комітету Гельсінських гарантій для України (1976–1982), член редколегії англомовного часопису Smoloskyp (1978–1989).

Нар. у сім'ї укр. учителів. Після II Світової війни певний час жив із батьками в Німеччині, згодом родина переїхала до США, де він закінчив студії в ун-ті Огайо. Працював у різних дослідних лабораторіях. 1972, коли в Україні почалися масові арешти, долучився до правозахисної діяльності «Смолоскипа», був відповідальним за організування акцій на оборону укр. політв'язнів, писав пресові повідомлення, готував публікації, брав участь у міжн. конференціях. Як член Амер. асоціації мікробіологів, 1974 почав займатися долею Н. Строкатої, також мікробіолога. Статті З. про Н. Строкату з'явились у журналі Асоціації, на її захист проводив акції на конгресі Асоціації, оприлюднював інформацію про неї, публікацію Help Strokata Live. Унаслідок акцій З. Н. Строкату було прийнято в члени Амер. асоціації мікробіологів, що спричинило гостру реакцію з боку рад. влади, яка під тиском мікробілогів зх країн мусила дозволити їй виїхати із чоловіком С. Караванським до США.

1975 З., як представник України, свідчив на Перших Сахаровських слуханнях у Копенгагені (Данія) про національні й релігійні переслідування в СРСР. 17.11.1976 З. обрано Президентом Комітету Гельсінських гарантій для України, який до часу створення ЗП УГГ був представником УГГ на Заході. На ім'я З. М. Руденко передавав багато документів УГГ, які згодом було опубліковано у вид-ві «Смолоскип». 1977 З. свідчив про УГГ і про укр. дисид. рух у Конгресі США. Його свідчення було опубліковано в документах Конгресу США.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Persecution of Nationalities in the USSR: The Case of the Ukrainian SSR. — Copenhagen: Smoloskyp, 1975. — 24 с.;

On the Oppresion of the Ukrainian People // The International Sakharov Hearing. — Balt.-Tor.: Smoloskyp, 1977. — С. 231–248;

Передмова // Український Правозахисний Рух: 1976–1978 / Упоряд. О. Зінкевич. — Тор.–Балт.: Смолоскип, 1978. — С. 1–3;

Cutting Out The Middleman // Smoloskyp. — 1979. — № 2. — С. 8;

The Day the Music Died (Про загибель В. Івасюка) // Smoloskyp. — 1979. — № 4. — С. 1, 5.

ЗВІРИНСЬКИЙ Карло Йосипович (нар. 14.08.1923, с. Лаврів Львів. обл. — пом. 1997, м. Львів) — живописець, іконописець. Учасник укр. руху опору.

Освіту здобував у Львів. мистецько-промисловій школі й відкритому 1946 Інституті прикладного та декоративного мистецтва, де по закінченні навчання розпочав свою педагогічну працю. Відчуваючи брак можливості передати свої знання молодим майбутнім митцям, поза стінами рад. навчального закладу організував із початку 1960-х «підпільну академію», яку в різні часи відвідували Р. Петрук, З. Флінта, Б. Сойка, Л. Крип'якевич, П. Маркович, О. Мінько, І. Марчук та інші. Академія проіснувала до початку 1970-х. Пропрацювавши в інституті 25 років, його звільнено з роботи з ідеологічних міркувань за рік до пенсії у 1982. За рад. часів своїх робіт не виставляв. Перша персональна виставка З. відбулась 1995 разом із А. Ментухом, українським художником із Польщі. У своїх мистецьких творах оминув впливу соцреалізму. Серед найвідоміших творів митця серії «Дрібниці», «Рельєф», «Епітафія», а також триптих «Земля», «Сон дитини», «Натюрморт із скрипкою», «Інтер'єр» та ін. Більшу частину його мистецького спадку складає сакральний живопис, витриманий у манері традиційної іконографії та технології, виконаний на замовлення церков Львова, Львівщини та громад діаспори.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації, література: *Звіринський К.* Мистецько-промислова школа у Львові. — Альманах 95–96, Львівська академія мистецтв. — Л.: Брати Сиротинські, 1996. — С. 68 с;

Карл Звіринський (1923–1997): Спогади, статті, малярство / Упоряд. Т. Печенюк, Х. Звіринська. — Л.: МАЛТІ-М, 2002. — 79 с.

ЗВ'ЯЗКОВІ «СМОЛОСКИПА» — особи, що нелегально вивозили з України твори укр. самвидаву, інформацію про репресії, укр. політв'язнів.

Надія Воляник

Після одержання з України нелегальним способом віршів і щоденника В. Симоненка (УГВР, «Сучасність», Нью-Йорк), «Лиха з розуму» й «Українських вісників» В. Чорновола (ОУН(м), «Українське слово», Париж) «Смолоскип» вислав в Україну 1970 свого першого зв'язкового — Надію Воляник з ам. міста Клівленд. Вона їздила в Україну кілька разів. Через родину налагодила контакти з шістдесятниками, дисидентами. Зустрічалася з В. Чорноволом, О. Антонів, А. Пашко, М. Осадчим, Калинцями у Львові, А. Горською, Г. Севрук та іншими в Києві. Вивезла на плівках перші фотознімки учасників львівського дисидентського середовища, книжку М. Осадчого «Більмо», репродукції неофіційних картин Г. Севрук, деякі особисті речі А. Горської.

Після цих поїздок «Смолоскип» розробив навчальний курс, який мав опанувати кожнен майбутній зв'язковий. Керівником курсу було призначено Петра Фединського. Курс охоплював знання про стан в Україні, творчість шістдесятників, конспіративну поведінку в час можливого арешту й допитів. Підготовчий курс опанувало кілька десятків осіб, здебільшого студенти. Вони їздили в Україну як туристи або, найчастіше, на курси укр. мови, які влаштовувало Т-во культурних зв'язків «Україна» при Київському університеті.

Інформацію, твори самвидаву, деякі рукописи О. Бердника, матеріали й документи УГГ з України до Болгарії привозив особистий приятель О. Бердника Вячеслав Васильківський і передавав зв'язковим «Смолоскипа», їх вивозили Олесь і Роксолана Сливинські, Петро і Андрій Фединські та інші. Матеріали укр. самвидаву й більшу частину матеріалів і документів УГГ привозив до Копенгагена капітан рад. торговельного судна і передавав їх О. Зінкевичу, інформацію й самвидав привозили з України на Олімпійські ігри й міжнародні спортивні чемпіонати деякі журналісти та спортсмени й передавали їх зв'язковим «Смолоскипа».

Богдан Колос

Богдан Колос (Торонто) вивіз із України спогади Д. Шумука та багато ін. матеріалів, Ю. Саєвич (Вашингтон) — твори й колекцію фотографій М. Руденка, спогади учасника й співорганізатора Норильського повстання Є. Грицяка; учителька Г. Пісецька (Балтимор) їздила кілька разів і зустрічалася з Б. Антоненком-Давидовичем, вивезла кістки Українських січових стрільців зі зруйнованих стрілецьких могил у Тернополі.

Юрій Саєвич

Зв'язкові «Смолоскипа» А. Каркоць, П. Фединський, О. і Р. Сливинські, А. Фединський, Р. Горейчук, А. Процик та інші їздили в Україну, Польщу, Чехословаччину, Болгарію. О. Каркоць, А. Зінкевич і М. Мушинська їздили в Югославію й Румунію. Двох із них було заарештовано в Києві — А. Каркоця й А. Процик. Їх видворили й заборонили приїздити в Україну.

Андрій Каркоць

Діаспорні політичні угрупування УГВР, ОУН(м) і ОУН(б) також висилали в Україну своїх зв'язкових, імена яких залишаються засекреченими. Деякі поїздки були успішними, деякі набули негативного для укр. справи світового розголосу. Після арешту й зізнань Я. Добоша Україною прокотилася хвиля масових арештів укр. інтелігенції на початку 1972.

Кожен зв'язковий, їдучи в Україну зі специфічним призначенням, свідомо йшов на ризик, знаючи, що його можуть викрити, заарештувати й засудити на довгі роки ув'язнення.

ЗДОРОВЕЦЬ Борис Максимович (нар. 1926, Донец. обл.) — проповідник ЄХБ. Рел. діяч. В'язень сумління рад. тюрем і концтаборів (1961–71, 1973–76).

До арешту жив і працював у Харків. обл. 1961 заарешт. і звинув. в «антирад. агітації і пропаганді», а також — у рел. д-сті. Засудж. за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 7 р. сув. режиму та 3 р. заслання. Покарання відбував у мордов. ВТК. З. брав акт. участь з ін. політв'язнями в акціях протесту, зокрема голодуваннях, спрямованих проти свавілля таб. адміністр. 1968 етаповано на заслання до Красноярського краю. Там його намагалися схилити до прилюдного зречення своїх політ. і рел. переконань.

1971, по закінченні терміну, повернувся до родини в с. Вільшани Харків. обл. Таємно відновив свою проповідн. діяльність серед вірних-баптистів.

2.05.1073 вдруге заарешт. за намагання провести молитву для двотисячного зібрання баптистів на околиці Харкова. Засудж. Харків. обл. судом за ст. 187 ч. 1 КК УРСР на 3 р. таборів сув. режиму. Карався в установі П/Я 314/15. Неодноразово влаштовував голодування на знак протесту проти знущань, зокрема спроб таб. адміністрації нацькувати на нього кримінальників.

У травні 1976 звільнено. З. на той час був інвалідом II групи.

ЗДОРОВИЙ Анатолій Кузьмович (нар. 1.01.1938, с. Цапівка Томашпільського р-ну Вінн. обл.) — фізик, доктор технічних наук. Учасник укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1972–79).

1955 закінчив СШ і вступив на фіз.-мат. ф-т Харків. ун-ту, ядерне відділення. У вільний час їздив в етнограф. експедиції, організовував покладання квітів до пам'ятника Т. Шевченкові, написав на паркані на просп. Леніна в Києві гасло на захист рідної мови (за що отримав 20 діб арешту й допитів і опинився під наглядом КДБ). Через 2 роки, 1967, звільнено з роботи. Займався наук. роботою на з-ді «Дніпросталь», 1971

захистив дисертацію. Познайомився з І. Дзюбою, О. Гончаром, зібрав велику укр. б-ку. Періодично КДБ проводив обшуки в помешканні З., вилучив близько 300 томів, зокрема, твори М. Грушевського, галицькі довоєнні вид-ня, вірші та фото В. Симоненка, чернетки листів до ЦК КПРС, де він викладав свої погляди на економ. проблеми.

21.06.1972 заарешт. і звинув. в «антирад. агітації і пропаганді» та «наклепн. вигадках». 5.04.1973 засудж. Харків. обл. судом на 7 р. ув'язнення в таборах суворого режиму за ст. 62 КК УРСР. Карався в 36-й зоні перм. таборів. Брав участь у б-бі політв'язнів за визнання їхнього статусу, підписав з цього приводу низку звернень до Президії ВР, до Міжнар. Червоного Хреста, клопотання країнам-членам ООН та ін. 1975 засудж. Чусовським район. нар. судом на 3 р. ув'язнення у Владимирській тюрмі за участь в акціях протесту. Відмовився від примусової праці. У З. конфісковано листування укр. мовою. Зазнавав знущань, неодноразово перебував у карцері, тяжко хворів, для послаблення його волі застосовувано хім. препарати. Через 3 роки повернуто назад до 36-ої зони, де він знову акт. долучився до правозах. руху політв'язнів, передусім проти нелюдських покарань хворих політкаторжан. 1978 підписав протестну заяву до ВР СРСР та УРСР, Прокуратурі УРСР у зв'язку з арештом Л. Лук'яненка.

1979 звільнено, ще 5 р. був під адмін. наглядом. Працював інженером. З. був одним із зачинателів дем. процесів в Україні, зокрема на Харківщині. Склав проект статуту т-ва «Спадщина». Брав участь у створенні Т-ва укр. мови, Меморіалу, УГС, НРУ. 1990–94 З. — депутат Харків. обл. ради. 1994 закінчив курс держави і права Акад. держ. управління. 1992–94 працював першим заст. Голови облдержадм-ції з пит. регіон. політики і гуманіт. питань. З 2000 — вик. дир. Ін-ту політ. наук. З 1995 очолював Харків. обл. орг-цію ВТПР. З. — автор 9 винаходів і близько 20 наук. праць.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Український політв'язень розкриває провокації КҐБ // Америка. — 1978. — 21 листопада;

Овсієнко В. Здоровий Анатолій Кузьмович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 245–247.

ЗЕЛЕМАШ Олексій (нар. 1926, Львів. обл.) — селянин. Учасник укр. руху опору. Член УНК. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1961–73).

До арешту працював у колгоспі Львів. обл. Став членом Українського національного комітету, метою д-сті якого було продовження боротьби за незалежність України.

1961 разом із 12 ін. членами Комітету заарешт. за звинув. в орг-ції УНК й участі в ньому, засудж. на 12 р. позбавлення волі у ВТК. Покарання відбував у мордов. ВТК.

1973 по закінченні терміну звільнено.

«ЗЕЛЕНИЙ ДЗВІН» — екол. вісн. Т-ва Лева, дружин охорони природи, екол. відділу Львівського МК ЛКСМУ. Неформ. газ. вих. 1990 раз на міс. Ред. О. Григор'єв, А. Стасів, Ю. Стефанків. Публ. мат-ли про причини та наслідки аварії на ЧАЕС, екол. стан Львівщини, істор. охорони природи в Україні. Ознайомлювала з діяльністю орг-цій «Зелений світ» та EKOLOS. Мала тематичну сторінку для дітей, давала практичні поради.

«ЗЕЛЕНИЙ СВІТ» — вид. Укр. еколог. асоціації. Як неформ. газ. вийшла у Києві 1989. Ред. М. Прилуцький, А. Глазовий, В. Киричанський, Г. Мокрицький, Г. Мушкаєв. Порушувала еколог. проблеми. Публ. тематичні док-ти, звернення, відозви «Зеленого світу», поезію.

ЗЕЛЕНЧУК Михайло Юрійович (нар. 27.09.1924, с. Зелена Надвірнянського р-ну Івано-Фр. обл.). Учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1955–71). Член Головного проводу КУНу, голова Всеукраїнського братства ОУН-УПА (1991). Керівник І Великого збору вояків УПА (1991). Автор мовознавчих і культурологічних досліджень. Нагор. срібною Медаллю

об'єднання колишніх вояків-українців у Великобританії, медаллю «За особливі заслуги».

1944 З. вступив до ОУН. 1944–48 був чотовим УПА в сотні «Крука», куреня «Довбуша». 1948–55 — в підпільн. стр-рі ОУН.

8.05.1955 заарешт. за участь у діяльності ОУН, і б-бі УПА. 16.02.1956 засудж. Івано-Фр. обл. судом за ст.ст. 54–I, 54–II КК УРСР на розстріл, потім 30.05 вирок було замінено на 25 р. таборів сув. режиму. Карався в мордов. ВТК. Брав участь в акціях протесту політв'язнів за свої права.

У листопаді 1971 достроково звільнено. У квітні 1991 З. був керівником І Великого збору вояків УПА у м. Львові, там його обрано головою Всеукр. братства вояків ОУН–УПА.

«ЗЕМЛЯ І ВОЛЯ» — інформ.-агіт. вип. Хмельн. координаційної групи Української селянської дем. партії. Неформ. газ. вийшла в Хмельн. 1990.

«ЗЕМНЕ ТЯЖІННЯ» — вид. Чорнухинської р-ної орг-ції НРУ Полтавської обл., літ. додаток до газ. «Слово і честь». Неформ. газ. вийшла 1990. Худ. М. Лисенко. Містила епістолярно-мистецький есей Л. Лук'яненка «Поклик крові. Листи з табору» з передмовою М. Саченка, поезії В. Симоненка.

ЗІНКЕВИЧ (НАОРЛЕВИЧ) Надія Йосипівна (нар. 7.04.1930, м. Львів) — учителька. Учасниця укр. правозах. руху у США.

Дочка члена ОУН, кол. політв'язня польських тюрем і концтаборів. Після закінчення Другої світової війни З. виїхала з батьками до Німеччини, пізніше навчалася у Великобританії, звідки переїхала до Франції. 1956 разом з родиною переїхала до США. Була директором школи українознавства в м. Балтимор. 1967, як представниця «Смолоскипа», стала одним з перших укр. членів Міжнародної амністії у Вашингтоні.

Організовувала і брала участь у протестних акціях в обороні укр. політв'язнів в СРСР.

Організувала харитативну допомогу для родин політв'язнів в Україні і для тих, які переїхали до США (Н. Строкатій, С. Караванському, родині ген. П. Григоренка).

ЗІНКЕВИЧ Осип Степанович, псевд. Петро Варнак, Богдан Арей, Петро Якуб'як (нар. 4.01.1925, с. Малі Микулинці, тепер с. Потічок, Снятинського р-ну Івано-Фр. обл.) — хімік, літературознавець. Учасник

укр. правозах. руху в країнах Заходу, засновник вид-ва «Смолоскип», член ОУН (1940), ОУП в Екзилі «Слово» (1969), НСПУ (1994). Лауреат премії УАНТІ ім. В. Стуса (2009). Нагороджений орденами: «За заслуги» III ст. (1997), кн. Ярослава Мудрого V ст. (2010).

Народився в сім'ї селян. Батько Степан був воїном УСС (1914), 1944 розстріляно німцями як заручника. 1945 З. здобував Прагу, мав нагороду за мужність і відвагу. Нелегально перейшов з ЧСР до Зх Німеччини. Закінчив Учительську семінарію в таборі для біженців. 1948 нелегально перебрався до Франції, рік працював у вугільній шахті, заочно навчався на факультеті журналістики УВУ. З 1949 працював у Парижі, 1954 закінчив Інститут індустріальної хімії. Був активним у студентських організаціях — УСГ, «Зарево», ЦеСУС. Брав участь в українському культурному житті. У пар. газ. «Українське слово» 1951 разом з іншими студентами заснував сторінку «Смолоскип», яка згодом перетворилася на самостійний журнал. 1952 був співзасновником УОК в Екзилі, який проводив на Олімпійських іграх і на Міжнародних спортивних змаганнях акції за самостійну участь України в Олімпійських іграх. 1956 разом з дружиною Надією й дітьми переїхав до США, де від самого початку працював у різних дослідних лабораторіях.

Переїхавши до США, як головний ред. і далі видавав ж. «Смолоскип». 1967 З. заснував вид-во «Смолоскип».

З. був єдиним з українців-емігрантів членом Міжнародної асоціації спортивної преси (Мілан, Італія), мав акредитацію на міжнародні спортивні ігри, як журналіст працював на Олімпійських іграх (Мехіко-68, Мюнхен-72, Монреаль-76), на універсіадах у Канаді та Японії, на міжнародних спортивних чемпіонатах у Німеччині, Греції, Фінляндії. Зустрічався з українськими спортсменами й журналістами, які привозили самвидав із України й везли в Україну закордонні видання. Налагодив зв'язок із матросами України (данський Копенгаґен та інші порти), які нелегально перевозили за кордон самвидавні матеріали.

Працюючи професійно, З. у вільний час багато уваги приділяв дослідницькій діяльності, готував до друку твори письменників «Розстріляного відродження» 1920-х років, а пізніше — твори укр. самвидаву. Був автором сотень статей в укр. діаспорній пресі про шістдесятників, дисидентів, рух опору в Україні.

Після створення в Україні 9 листопада 1976 р. УГГ З. був ініціатором створення у Вашингтоні Комітету Гельсінських гарантій для України.

З. підтримував постійний зв'язок із Головною квартирою й відділеннями Міжнародної амністії, які займалися акціями на захист укр. політ. в'язнів. Був організатором і співорганізатором укр. виступів у Конгресі США, на Сахаровських слуханнях, міжнародних конференціях.

1990 З. вперше після майже 50-річної перерви відвідав Україну, а 1991 переїхав із дружиною Надією до України, куди рік пізніше було перенесено всю діяльність «Смолоскипа». Займався відселенням дітей із Чорнобильської зони. 1998 З. став засновником і головою Музею-архіву українського самвидаву при видавництві «Смолоскип» у Києві.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Мене від природи покликано до кипучої діяльності (Про М. Хвильового) // Смолоскип. — 1953. — № 5. — С. 1–2;

Підкошені крила (Про п'єсу О. Корнійчука «Крила») // Смолоскип. — 1955. — № 2. — С. 3–8;

В обороні української молоді (У справі масових виїздів на цілинні землі в Казахстані) // Смолоскип. — 1956. — Ч. 8. — С. 1–3;

Кудою йти нашій підсовєтській молоді? // Смолоскип. — 1960. — Ч. 12. — С. 2–3;

За яку нашу активізацію? // Смолоскип. — 1960. — Ч. 13. — С. 1–3;

Молода поезія в Україні // Смолоскип. — 1962. — Ч. 3–4. — С. 4–7;

Наступ партії на молоду поезію // Смолоскип. — 1962. — Ч. 5–6. — С. 4–5;

Літературна молодь України має слово // Смолоскип. — 1963. — Ч. 1–2. — С. 3–5;

Говорить літературна молодь України // Смолоскип. — 1963. — Ч. 3–4. — С. 4–5;

Розгром молодої літератури в Україні // Смолоскип. — 1963. — Ч. 7–8. — С. 2–5;

Розгром і молоді поети в Україні // Смолоскип. — 1963. — Ч. 9–10. — С. 8–10;

Останнє слово молодих творців // Смолоскип. — 1963. — Ч. 11–12. — С. 3–4;

За політику наступу // Українське життя. — Чик. — 1964. — 30 травня;

Час перейти в протибольшевицьку офензиву // Новий шлях. — Тор. — 1964. — 4 липня;

Питання культурного обміну і молодь // Смолоскип. — 1965. — Ч. 2. — С. 1–2;

Svitlychny and Dzyuba: Ukrainian Writers Under Fire. — Tor.–Balt.: Smoloskyp, 1966. — 52 с.;

Свободу молодим письменникам // Смолоскип. — 1966. — Ч. 4–5. — С. 1–2;

В обороні політичних в'язнів в Україні // Смолоскип. — 1966. — Ч. 6. — С. 1–2;

За їхню свободу! Захалявні матеріяли з України // Смолоскип. — 1967. — Ч. 6. — С. 1–2;

З генерації новаторів: Світличний і Дзюба: У джерел модерної української критики. — Балт.: Смолоскип, 1967. — 243 с.;

Ukrainian Olympic Champions. — Par.–N.Y.: Smoloskyp, 1968. — 43 с.;

Дайте «Собор» народові України // Укр. слово. — 1969. — 6 липня;

На новій магістралі (Про правозахисний рух в Україні) // Укр. слово. — 1970. — 1 листопада;

Епідемія закликів (Про бездіяльність укр. діаспори в обороні укр. політв'язнів, під псевд. Б. Арей) // Укр. слово. — 1974. — 31 березня;

За який «останній» обов'язок націоналістичної генерації // Свобода. — 1974. — 25 жовтня;

Оборона українських політичних в'язнів // Свобода. — 1976. — 16 листопада, 17 листопада;

Проти блокади України // Смолоскип. — 1980–81. — Ч. 10. — С. 1–2;

Влада СРСР в наступі і контрнаступі на українство // Смолоскип. — 1981. — Ч. 11. — С. 1–3;

Коли приїжджають «свої» з України (Про питання культурного обміну) // Смолоскип. — 1981. — Ч. 12. — С. 1–3;

Україна на перехресті газопроводів // Смолоскип. — 1982. — Ч. 17. — С. 1, 2, 4;

Якою є їхня пропаганда — українською і російською мовами // Смолоскип. — 1982. — Ч. 15. — С. 1, 2, 4;

Про масові покаянні заяви в СРСР // Смолоскип. — 1982. — Ч. 16 — С. 1, 2, 4;

Нова хвиля боротьби влади СРСР з інакодумством // Смолоскип. — 1983. — Ч. 19. — С. 4;

With Andropov's Ascent — a Return to Stalinism? // Smoloskyp. — 1983. — № 19. — С. 1, 10;

Захист України на міжнародному форумі // Укр. вісті — 1983. — 28 серпня;

Параметри нашої зовнішньої діяльности у світлі подій в Україні // Вільна думка. — 1984. — Ч. 3–4. — С. 10–12;

Ukrainian Olympic Champions. — Balt.: Smoloskyp, 1984. — 158 с.;

Проблема національної дискримінації в Україні // Смолоскип. — 1984. — Ч. 22. — С. 1, 3;

Москва вбиває (Про загибель В. Стуса) // Смолоскип. — 1985. — Ч. 27. — С. 1;

The Opposition Movement in Ukraine. — Скрент.: Ювілейний альманах УБС, 1985. — С. 202–212;

Називаючи речі своїми іменами: Дещо про Горбачова, Коротича й Михайленка // Смолоскип. — 1986. — Ч. 29. — С. 1, 4;

Про духовну екологію в Україні // Смолоскип. — 1986. — Ч. 30. — С. 1, 4;

У Чорнобильській зоні // Літ. Україна. — 1992. — 21 травня.

Упорядник книг видавництва «Смолоскип»: *Костенко Л.* Поезії. — 1968. — 357 с.;

Нездоланний дух: Мистецтво і поезія українських жінок, політв'язнів в СРСР. Двомовний укр.-англ. альбом / Перекл. на англ. Б. Ясеня (Ю. Саєвича), художнє оформл. Т. Горалевського). — 1977. — 136 с.;

Хвильовий М. Твори. У 5-ти томах / Гол. Ред. Гр. Костюк). — 1977. — Т. 1. — 438 с., 1978. — Т. 2. — 410 с., 1982. — Т. 3. — 506 с., 1983. — Т. 4. — 664 с., 1986. — Т. 5. — 834 с.;

Український правозахисний рух: Документи й матеріяли київської Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод / Передм. А. Зваруна. — 1978. — 480 с.;

The Human Rights Movement in Ukraine: Documents of the Ukrainian Helsinki Group, 1976–1980 / Перекл. на англ. Л. Верби (Д. Стець), Б. Ясеня (Ю. Саєвича), вст. стаття Н. Строкатої, передм. А. Зваруна. — 1980. — 277 с.;

Бердник О. Свята Україна / Упоряд. під псевд. Б. Арей. — 1980. — 206 с.;

Інформаційні бюлетені Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод: 1978–1980 / Післясл. Н. Строкатої. — 1981. — 199 с.;

Холодний М. Про душу в пісні та пісню в душі. — 1981. — 139 с.;

Тихий О. Роздуми: Збірник статей, документів, роздумів. — 1982. — 80 в.;

Українська Гельсінська Група: 1978–1982. Документи і матеріяли. — 1983. — 998 с.;

Мартирологія Українських Церков. У 4-х томах. — Т. 2: Українська Католицька Церква: Документи, матеріяли, християнський самвидав України / Спільно зі свящ. Т. Лончиною, передм. архимандр. Любомира (Гузара). — 1985. — 839 с., Т. 2: Українська Православна Церква: Документи, матеріяли, християнський самвидав України / Спільно з О. Вороніним, вступне слово митр. УАПЦ Мстислава (Скрипника), передм. А. Жуковського. — 1987. — 1208 с.;

Василь Стус в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників / Спільно з М. Французенком. — 1987. — 463 с.;

A Thousand Years of Christianity in Ukraine: An Encyclopedic Chronology / Спільно з А. Сороковським. — 1988. — 312 с.;

Лесь Курбас: У театральній діяльності, в оцінках сучасників: Документи / Гол. ред. В. Ревуцький. — 1989. — 1026 с.;

Ольжич О. Вибрані твори. — 2007. — 664 с.;

Крути: Збірка у пам'ять героїв Крут / Спільно з Н. Зінкевич. — 2007. — 422 с.

Теліга О. Вибрані твори. — 2008. — 534 с.;

Література: *Low S.* A Torch Burns in Ellicott City: Ukraine Native, Now U.S. Chemist, Provides Light for His Homeland // The Sun. — Balt. — 1984. — 22 серпня;

Астаф'єв А. «Шинель» О. Зінкевича // Літ. Україна. — 2000. — 17 лютого;

Дубинянська Я. О. Зінкевич: Повернення емігранта // Дзеркало тижня. — 2001. — 21 липня;

Матусевич М. «Я приїхав в Україну жити і працювати, а не доживати віку...» // Дзеркало тижня. — 2003. — 21 червня;

Позняк Н. Простий пенсіонер: О. Зінкевич — від простого солдата до західного мецената // Без цензури. — 2003. — 5 вересня;

Мельник О. Голова МБФ «Смолоскип» О. Зінкевич: «В Україні є над чим і для кого працювати» // Укр. газета. — 2003. — 20–26 листопада;

Poznyak N. O. Zinkevych: «I've Never Been Disappointed!» // Welcome to Ukraine Magazine. — 2004. — № 1. — С. 48–50.

Овсієнко В. Зінкевич Осип Степанович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 248–254.

ЗІНЧЕНКО Анатолій (нар. 1925) — інженер. Учасник укр. правозах. руху. Засудж. в Харкові 19.01.1981 на 6 р. позбавлення волі й 5 р. заслання за правозах. д-сть.

ЗІСЕЛЬС Йосиф Самуїлович (нар. 2.12.1946, м. Ташкент) — інженер. Учасник євр. й укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1979–81, 1984–87). Член Комісії з розслідування використання психіатрії з політичною метою (1978), член УГГ (1978). Голова координаційної ради Асоціації євр. організацій і общин (1991). Виконавчий президент Євр. конфедерації України (1999). Лауреат премії Свободи — HIAS, США (1992).

1969 закінчив відділ теор. фізики Чернівецького ун-ту. З 1971 до першого арешту працював у Чернівецькому радіотелецентрі інженером тех. контролю. У серпні 1972 за захист права євреїв на виїзд в Ізраїль З. виключено з комсомолу. 1968–76 активно розповсюджував самвидав. Навесні 1976 під час обшуку в квартирі вилучено «Архіпе-

лаг ГУЛАГ» О. Солженіцина. У лютому 1977 отримав попередження згідно з Указом Президії ВР СРСР від 25.12.1972 про відповідальність у випадку продовження «антирад. діяльності». Пропозицією КДБ виїхати з СРСР не скористався. 1977–78 зв'язався з дисидент. групами Києва та Москви, співпрацював з ХТС, з УГГ, з Робочою комісією з розслідув. використання психіатрії з політ. метою (зібрав інф-цію про Дніпроп. СПЛ), з Фондом допомоги політв'язням та ін. орг-ціями. У грудні було проведено два обшуки, після чого З. помістили до слідчого ізолятора (СІЗО). Звідти З. вдалося через дружину передати в Комісію понад 30 довідок про використання психіатрії в політ. цілях.

5.04.1979 Чернів. обл. суд засудив за ст. 187-1 КК УРСР на 3 р. таборів посиленого режиму. Покарання відбував у м. Сокиряни Чернів. обл. Неодноразово відбував покарання в ШІЗО. У жовтні З. було оголошено членом УГГ. 30.10, в День політв'язня, здійснював голодування. Через місяць З. переведено до Львів. лікарні МВС «для обстеження».

У грудні 1981 звільнено, відновив зв'язки з УГГ, з Комісією розслідув. використання психіатрії з політ. метою, організував допомогу родинам репресованих, відвідував у Казахстані політ. засланців.

19.10.1984 З. знову заарешт. у м. Чернівці. Під час обшуку вилучено багато самвидаву. 10.04.1985 в м. Сокиряни відбувся суд і за ст. 187-1 КК УРСР засудж. на 3 р. позбавлення волі в таб. суворого режиму. З. винним себе не визнав. Покарання відбував у Львові, потім у Нижньому Тагілі.

У жовтні 1987 звільнено. Повернувся в м. Чернівці, працював електриком. Рік перебував під адмін. наглядом. Надалі працював в УГГ, УГС, НРУ, організував Раду національностей НРУ. Нагороджений «Орденом за заслуги» III ст.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Если я только для себя... — К.: Ін-т юдаїки, 2000. — 368 с.

Література: Зісельс Йосиф, Заява Чернівецькому Обкому КПУ (2.11.1978), С. Зісельс (Брат): Звернення до Президента США Дж. Картера (9.12.1978), І. Зісельс (Дружина): Лист до Старшого слідчого прокуратури Чернівецької області (13.12.1978), І. Зісельс: Прокуророві Чернівецької області (21.12.1978), І. Зісельс, С. Зісельс: Звернення до московської Групи сприяння виконанню Гельсінських угод (29.01.1979), Копія постанови на обшук 10.11.1978, Інформація у справі Зісельса Й.С. (01–02.1979), Обвинувальний висновок (15.03.1979). Суд на Й. Зісельсом (3–5.04.1979), Вирок у справі Й. Зісельса (5.04.1979), І. Зісельс: Всім, кому дорогі добро й справедливість (5.04.1979), Аплодисменти за перепустками (7.04.1979), Слухання справи Зісельса Й. С. у Верховному Суді УРСР в порядку касаційного розгляду (29.05.1979), Про стан Й. Зісельса в таборі, І. Зісельс: Начальникові Медичного управління МВС СРСР. Скарга (18.08.1980) // Українська Гельсінкська Група: 1978–82. — С. 155, 159–161, 162–163, 164–165, 166, 167–168, 169–172, 173–176, 177–180, 181–212, 213–219, 220–223, 224–235, 236–244, 245–247;

Zisels Case Details Revealed // The Ukrainian Weekly. — 1985. — 13 січня;

У дружбі — сила народів: Розмова з Й. Зісельсом (Провів Т. Гунчак 20.07.1990) // Сучасність. — 1991. — Ч. 5. — С. 99–104;

Карасик С., Зісельс Й. Зісельс Йосиф Самуїлович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 255–257.

«ЗОЛОТА ДОЛИНА» — літ.-мист. часопис Чернівецької Січі. Вих. у Чернівцях 1990 як самвидав. Відомий один номер. Ред. Р. Кухарук, О. Яновський, С. Івасюк, В. Кожелянко, В. Костик, Я. Волощук. Худ. О. Криворучко, Р. Пасічник. Публ. поезію місц. авторів, розвідку про творчість І. Захарка, літ.-знавчий есей В. Велимчія, листи М. Івасюка до О. Маковея, тексти жовнірських пісень та пісень УПА. Мав сторінку гумору.

«ЗОЛОТІ ВОРОТА» — незал. часопис у борні за незал. Україну. Джерелознавство, культ., екол. Вих. у Києві 1990 як самвидав. Відомо 5 вип., з яких 2 — спец. джерелознавчі додатки та спецвип. Ред. П. Скочок, продюсер та вид-ць А. Лупиніс, ре-

презентант у діаспорі В. Барладяну. Публ. програм. док-ти, заяви, ухвали, звернення УМА, Українського держ. правління, Нац. зборів, проводу ОУН, ОУН(с), УПА, УНДП, УНП, СНУМ. Містив оглядові істор.-публ-ні, політ. статті С. Бандери, П. Полтави, О. Дякова-Горнового, Ю. Шевельова, П. Скочка, Г. Приходька та ін., поезію А. Лупиноса, інформ. про події в Грузії та Вірменії.

«ЗОНА» — вид. Всеукр. т-ва репресованих. Як неформ. часопис вийшов 1990. Ред. В. Голобородько, В. Гурдзан. Містив спогади М. Симчича, Я. Гомзи та ін. про боротьбу в рад. концтаборах, тюрмах, психлікарнях. Викривав злочини сталінізму, наводив факти порушення прав людини в СРСР. Публ. вірші Є. Чередниченка, біогр. В. Марченка, тематичні док-ти.

ЗУБ Олексій Полікарпович (нар. 26.03.1936, с. Яблунівка Костянтинівського р-ну Донец. обл.) — морський офіцер. Учасник укр. руху опору. Жертва рад. каральної психіатрії.

1953 З. Закінчив СШ, працював лавобійником на шахті в м. Сталіно (нині Донецьк). 1955 вступив до Севастоп. вищого військово-морського інженерного училища підводного плавання. Як курсант стажувався на всіх флотах СРСР. 1960, по закінченні училища його, ст. інженера-механіка, було направлено в м. Полярне Мурман. обл. командиром електромоторної групи підводного човна. За час стажування і служби бачив багато недоліків в орг-ції рад. військової служби, був свідком загибелі рад. підводних човнів. Усі бачені випадки, свої коментарі фіксував у щоденнику. Цей щоденник потрапив у КДБ. 1964 виступив на партконференції четвертої ескадри підводних човнів у м. Полярне, де розповів про відомі йому недоліки і підсумував у виступі, що однопартійна система себе вичерпала, необхідна двопартійна. Відтак, З. почали викликати до КДБ, потім «запропонували підлікуватися у неврологічному госпіталі». Почуваючи себе здоровим, на психіатр. обстеження погодився, але будь-які ліки приймати відмовився. Восени т. р, у зв'язку із зміною вищого парт. керівництва, З. вдалося уникнути подальшої госпіталізації в СП Військова кар'єра на цьому завершилася.

Повернувся у рідне с. Яблунівка, стал працювати механіком автогаража колгоспу Не мав можливості зайняти вищу посаду – мав заборону від райкому за «наклепи на партію і рад. владу». Згодом недовгий час працював у м. Краматорську, у м. Ялта З настанням перебудови створив перше в Ялті неформальне об'єднання «Добра воля», шукав шляхів приєднати його до НРУ. Комуністи намагалися дискредитувати «Добру волю». 1992 З. став членом УРП очолив Ялтин. парт. орг-цію, брав участь у роботі всіх з'їздів цієї патрії. З. — кореспондент газет «Самостійна Україна» «Крим. Світлиця», «Флот України».

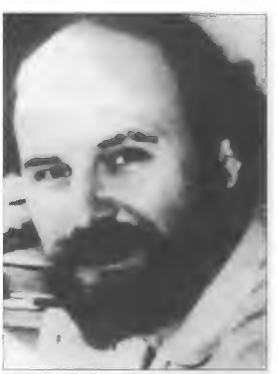

ЗУБКО Станіслав Олексіович (нар 21.10.1937) — хімік. Учасник євр. правозах. Руху. Діяч «Руху за еміграцію». Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1981–85)

Здобувши вищу освіту, працював як наук. співробітник в одному з Київ. дослін-тів АН УРСР. З. — автор кількох наук. статей із фіз. хімії. Від 1979 намагався емігрувати разом із матір'ю до Ізраїлю. Після подання документів на виїзд його було усунуто з посади в інституті. Працював вантажником у магазині, згодом став палітурником. Протягом 1979–80 6 разів зазнавав адміністр. арештів на підставі сфабрикованих звинувачень.

16.05.1981 З. після обшуку на квартирі було заарешт. 21.07 засудж. нар. судом Дарницького р-ну м. Києва на 4 р. позбавлення волі в колонії заг. типу на підставі ст. ст. 323 ч. 1 і 229 ч. 6 КК УРСР, хоч суд і не довів обґрунтованості звинувачень. Карався в таб. УС–319/56-7-72 в с. Перехрестівка Роменського р-ну Сумської обл.

ЗУБЧЕНКО Галина Олександрівна (нар. 19.07.1929, м. Київ — пом. 4.08. 2000, м. Київ) — художник-монументаліст. Учасниця руху шістдесятництва. Член СХУ (1966).

1947 закінч. худ. школу в Києві. Наприкінці 1950-х — Київ. художній ін-т (її дипломна робота — «Гуцульське весілля»). Впродовж року працювала у творчій керамічній майстерні Н. Федорової. З 1959 — працювала з художником-монументалістом Г. Пришедьком в Худ. фонді УРСР. Однією з перших підтримала ідею утворення КТМ, залучила туди і худ. Г. Севрук. Брала участь у всіх акціях Клубу: літ.-мистецьких вечорах, присвяч. В. Симоненкові, Л. Курбасові, М. Кулішеві та ін., святкуванні Різдва, оргції худ. виставок, зокрема С. Отрощенка, разом з А. Горською, І. Світличним, М. Вінграновським, І. Жиленко, І. Русином колядувала в нац. свідомих родинах укр. інтелігенції в Києві. Їздила з членами КТМ по всій Україні, вивчаючи рідний край, його історію.

З. дуже близько стояла до нар. мист-ва, любила, розуміла його і ніколи не зраджувала своїх ідей. 1962–63 з худ. С. Отрощенком та О. Саєнком виконала оформлення готелю «Дніпро», створила мозаїчне панно в кафе «Либідь» у Києві. 1964 у співавторстві з А. Горською, О. Заливахою, Л. Семикіною та Г. Севрук створили в Київ. ун-ті вітраж «Шевченко. Мати», який було знищено за наказом адміністрації ун-ту як «ідейно ворожий». Вел. вплив на художницю мав теоретик і практик, монументаліст-мозаїст Г. Синиця. Разом із ним, А. Горською, В. Зарецьким, Гр. Пришедьком, Б. Плаксієм створили мозаїчне панно «Дерево життя» (ресторан «Україна» у Маріуполі). 1965, в тому ж творчому складі, працювала над монумент. декорат. оздобленням школи та ін. установ Донец. обл. 1967 надалі співпрацювала з Гр. Пришедьком — створили мозаїчне панно «Квітуча Україна» у Жданові (Маріуполі), оздоб. інтер'єр київ. Палацу спорту. Глибоким філософ. звучанням, гуманізмом, високим пафосом творення, справжнім гімном Людині-творцеві позначено мозаїки З.: «Перемога» (Ін-т рентгенорадіолокації та онкології АМН УРСР, 1970–71), «Ковалі сучасності» (Ін-т ядерних досліджень АН УРСР, 1972–74), «Майстри часу», «Кібернетична квітка» (Ін-т кібернетики АН УРСР, 1974–77) в Києві. Роботам З. притаманна цілісність композиції, колоризм, вони оригінальні за вирішенням і є зразком органічного поєднання мозаїки з архітектурою: «Жнива» (на фасаді буд. культури в м. Лубни Полтав. обл.), вітражі на склі «Весна. Літо. Осінь» (для Ін-ту урології АМН УРСР, 1981). 1983–84 комплексно оформлювала санаторій в Желєзноводську (Північний Кавказ), використовуючи нар. легенди, створила мозаїчні роботи «Казки Півн. Кавказу», «Легенда про Нарти», «Веселе сонечко» та ін. У середині 1990-х до 2000 створила цикли — кримські акварелі, природа Центральної України, Київ та його храми. Ці роботи несуть у собі філософію буття людини. У цей час створила кілька ікон — «Спас Нерукотворний» для Видубицького монастиря та для Афганської церкви біля Києво-Печерської Лаври.

1997–2000 важко хворіла. Померла 2000, поховано поруч із батьками у смт Немішаєво.

ЗУЄВ Петро (нар. 1973, м. Київ) — школяр. Учасник укр. руху опору.

1988 З., п'ятнадцятирічний школяр з Києва, написав протестного листа-звернення до Ген. секретаря ЦК КПРС М. Горбачова про переслідування інакомислячих в СРСР, на захист політв'язнів. Висував вимоги звільнення всіх політв'язнів, жертв

рад. психіатрії та людей, що постраждали за свої рел. переконання, з цілковитою реабілітацією як цих людей, так і правозахисного руху загалом; вимагав ужити заходів, які б унеможливлювали репресивні утиски свободи слова в державі, — дотримуватися Гельсінських угод з прав людини, змінити саме рад. законодавство, зробивши його більш цивілізованим і гуманним, а також обмежити рамками закону і гласності діяльність КДБ, засудивши аморальні методи його роботи, й усунути із органів Держбезпеки всіх винних у заподіяних злочинах.

«ЗУПА» — незал. літ. страва. Неформ. газ. вийшла 1990 силами поетичної групи «Лугосад». Публ. модернову поезію, прозу, драматургію, переклади.

І

ІВАНИСЕНКО Віктор Панасович (нар. 2.01.1927, с. Новопавлівці Межівського р-ну Дніпроп. обл. — пом. 2.11.1997, м. Київ) — літературознавець, критик. Учасник руху шістдесятництва. Дослідник творчості письменників-шістдесятників. Член СПУ (1958–72).

Під час обшуку в січні 1970 в нього було знайдено твори укр. самвидаву, 27 червня 1972 було виключено із СПУ, у вересні т. р. позбавлено роботи й можливості захистити докт. дис.

1944–49 І. служив у Рад. армії. 1949–53 навч. на філол. ф-ті Харків. ун-ту. По закінченні працював учителем укр. мови в Сум. і Донец. областях. 1958 закінч. аспірантуру при Харків. ун-ті, захистив дисертацію на тему «Укр. рад. поема післявоєнного часу». З кінця 1950-х працював в Ін-ті літератури АН УРСР, керував відділом теорії літ-ри, його аспірантом був В. Стус (1963–65). Виступив проти виключення В. Стуса з аспірантури. І. високо оцінив ром. О. Гончара «Собор», опублікував позит. рецензію на цей твір — «Творці й браконьєри». Виготовляв машинописну літ-ру самвидаву.

З початку 1960-х — активний учасник руху шістдесятників, автор багатьох публікацій про молоду літ-ру. З 1964 потрапив під заборону публікуватися.

На початку 1970-х зазнав позасудових переслідувань за «антигромадян. поведінку»: звільнено з Ін-ту літ-ри разом із Ю. Бадзьом, С. Кириченко, Я. Дзирою. Працював літред. у конторі «Сільгосптехніки». 27.06.1972 виключено з СПУ. Під час обшуку в нього вилучено літ-ру самвидаву: праці В. Чорновола, О. Солженіцина, вірші М. Холодного. Довгі роки був позбавлений можливості друкуватися. Від 1976 — наук. ред. у ред-ції Укр. рад. енциклопедії. Від 1987 — на творчій роботі.

І. — автор літ. портретів М. Драй-Хмари, А. Малишка, Л. Первомайського, М. Вінграновського, В. Самійленка та ін. письменників. Досліджував розмаїття поет. тем на прикладі тв-сті І. Драча, Л. Скирди, І. Жиленко, Б. Нечерди (ст. «За велінням правди і краси», 1966; «На відстані серця», 1967). Серед літ.-крит. статей є такі, що раніше не публікувалися. В часи Горбачовської перебудови літературознавець сміливо і влучно критикував сіру «літературщину», протиставляючи їй тв-сть Л. Костенко, Є. Гуцала, Гр. Тютюнника, Р. Іваничука, Б. Мозолевського, позитивно відгукнувся на творчі пошуки нового слова і стилю молодшого покоління — поетів А. Кичинського, В. Герасимчука, П. Гірника, С. Чернілевського та ін. («Час думати, час творити», 1986). І. — автор цікавої літературознавчої розвідки «Шістдесятництво: родовід і доба» (журн. «Критика», 1998).

Перекладав з польс. мови повісті І. Крашевського (вид-во «Дніпро», 1979), Є. Єнджиєвича «Українські ночі, або Родовід генія» (роман-есе про Т. Шевченка).

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Сучасна українська радянська поезія, Сучасна лірико-епічна поема (1959);

Поезія, людина, сучасність (1960), Поэзия. Жизнь. Человек. О лирике (1962), Що таке лірика (1963), Народження стилю (1964);

Творці й браконьєри: Рецензія на роман О. Гончара «Собор» // Вітчизна. — 1968. — № 4. — С. 139–148;

Шістдесятництво: родовід і доба // Критика. — 1998;

150 листів мого друга: Єжелов Георгій // Київ. — 2001. — № 1–2, 3–4. — С. 123–136, 120–133.

Література: *Шпиталь А.* Данина пам'яті (В. Іванисенку) // Слово і час. — 2002. — № 1. — С. 15–17.

ІВАНИЧУК Роман Іванович (нар. 27.05.1929, с. Трач Косівського р-ну Івано-Фр. обл.) — письменник, педагог. Учасник укр. нац.-культ. відродження. Член СПУ (1960). Голова Львівської організації т-ва української мови «Просвіта» (1988). Нар. депутат України XII скликання (1990–95). Лауреат літературної премії ім. А. Головка (1979), Державної премії ім. Т. Шевченка (1985). Нагор. орденом «За заслуги» II і III ст. (1998). Заслужений діяч культури України. Герой України (2009).

З 1948 вчителював у поч. класах с. Семаківці Коломийського р-ну. 1949–51 служив у рад. армії. 1952–57 навч. на філол. ф-ті Львів. ун-ту. З 1954 друкується. З 1957 працював учителем СШ м. Ширець Львів. обл. 1961 І. — ред. Львів. книжково-журн. вид-ва. 1962 — учитель СШ № 34 м. Львова. 1963–90 працював завідділом прози, ст. ред. журн. «Жовтень» (тепер «Дзвін»). З 1994 обіймає посаду професора укр. літ-ри Львів. ун-ту. 1990–95 був депутатом Верховної Ради України, гол. підкомісії з мист-ва, тв-сті, відродження укр. м., Комісії з пит. культури і духовн. відродження.

Автор збірок новел, романів, оповідань. Починаючи із 60-х, І. звернувся до істор. прози, в його творах є й трагічні сторінки минувшини укр. народу, глибоко розроблена тема яничарства (зречення рідного народу, батьківщини), і колорит епохи середньовіччя на прикладі Львова, й ост. роки існування Запорізької Січі, де зображено реальні постаті того часу: кошового П. Калнишевського, Г. Сковороди, родини Капністів, О. Радищева, К. Розумовського. І. показав істор. шляхи України; майстерно описав вид. діячів дем. руху XIX ст. М. Шашкевича, М. Гулака, геніального митця і славетного громадянина І. Франка. Істор. прозі притаманні оригінальність стильових прийомів, поєднання ел-тів худ. фантастики, коріння якої у фольклорних джерелах, з правдою фактів, науковою достовірністю. У тв. доробку є повісті, в яких показано б-бу укр. народу за визволення західноукр. земель від чужоземного панування. Романи й повісті І. перекладено багатьма мовами світу.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Прут несе кригу (1958), Не рубайте ясенів, Під склепінням храму (1961), Край битого шляху (1964), Тополина заметіль (1965), Журавлиний крик, Мальви (1968), перевиданий 1968 р. видавництвом «Наша батьківщина» в Нью-Йорку, Дім на горі (1969), Сиві ночі (1975), Черлене вино, Місто (1977), Манускрипт з вулиці Руської (1979), На перевалі (1981), Вода з каменю (1982), Четвертий вимір (1984), Сьоме небо (1985), Шрами на скалі (1987), Орда, Бо війна — війною (1991), Благослови, душе моя, Господа! (1993), Дороги вольні і невольні (1999),Через перевал (2004), Не щоденний щоденник; Злодії та апостоли (2005), Вогненні стовпи; І земля, і зело, і місто (2006), Країна і мігранти (2008), Моя кунсткамера; Люди з червоного дерева (2009).

Література: М. Ільницький. Шлях до себе // Жовтень. — 1979. — № 5;

Федорів Р. Магія старого пергаменту // *Р. Федорів.* Танець Чугайстра. — Л., 1984;

Жулинський М. Які ж виміри людської пам'яті? // М. Жулинський. Наближення. — К., 1986;

Кудлик Р. Високі виміри духовності // Жовтень. — 1989. — № 5;

Дімаров А. На шляхах століть // Літ. Україна. — 1989. — 1 червня;

Слабошпицький М. Роман Іваничук. — К., 1989;

Дончик В. Переконання романіста // *В. Дончик.* Зупинені миті. — К., 1989.

ІВАНИШИН Володимир Михайлович (нар. в Івано-Фр. обл.) — літ. критик, педагог. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1966–67).

До арешту жив у с. Дубі Івано-Фр. обл. Працював учителем фізкультури. Займався літ.-критичною працею. Був знайомий із М. Озерним, В. Морозом.

28.08.1966 заарешт. за звинув. у читанні й розповсюдж. самвидаву. Протягом 5 міс. сидів у Івано-Фр. ізоляторі КДБ.

1967 звільнено. Тривалий час був безробітним. Потім працював учителем у Яворів. р-ні Львів. обл. Невдовзі звільнено з цієї посади. Внаслідок постійних цькувань виїхав на заробітки до Іркутська. Наприкінці 1960-х повернувся до рідного с. Дуба Косів. р-ну, відновив контакти з В. Морозом. Це стало приводом до нових переслідувань і тимчасов. арешту. 1970 був підписувачем листа 16 колишніх укр. політв'язнів Голові Президії ВР УРСР Ляшкові з протестом проти нового арешту й таємного суду над С. Караванським та вимогою гарантувати гласність політ. судов. процесів.

ІВАНОВ М. Т. — шахтар. Колишній член ОУН, реліг. діяч, свідок Єгови, з м. Торез Донец. обл. Засудж. в Донецьку 01.1983 на 5 р. позбавлення волі за рел. д-сть.

ІВАНЬКІВ-НІКОЛОВ Михайло Васильович (нар. 1921) — радист. Учасник руху опору в Україні. Заарешт. 05.1956 і засудж. на безтермінове психіатричне ув'язнення. 1980 покарання надалі відбував у Кримській ПЛ.

ІВАСЮК Володимир Михайлович (нар. 4.04.1949, м. Кіцмань Чернів. обл. — загинув 24.04.1979, с. Брюховичі Львів. обл.) — композитор, поет. Учасник укр. нац.-культурн. відродження. Герой України (2009, посмертно).

Спочатку, по закінч. СШ, навч. у Львів. ун-ті, який закінчив 1973. Згодом 1973–1979 навчався у Львів. консерваторії, автор і виконавець сучас. укр. пісень «Я піду в далекі гори» (1968), «Червона рута», «Водограй» (1969), «Пісня буде поміж нас» (1971), «Два перстені» (1973). Швидко набув неймовірної популярності серед укр. громадськості. Пісня «Червона рута» дала назву першому респ. фестивалю (1989, Чернівці). Перед трагічною загибеллю композитор працював над оперою тематики козацької доби. Хоч офіц. становище І. на вигляд було начебто благополучним (був членом обкому комсомолу, їздив у закорд. подорожі), але мав конфлікти з органами влади. Був знаний своїми чіткими нац. позиціями, відмовився від пропозиції працювати над ораторією з нагоди 40-річчя «Возз'єднання України». Почали викликати до КДБ, за ним було орг. стеження.

23.04.1979 І. таємниче зник. 19.05 т. р. в лісі біля с. Брюховичі Перемишл. р-ну Львів. обл. було знайдено його покалічене й побите тіло.

І. поховано на Личаків. цвинтарі у Львові.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Zwarun A.* The Day the Music Died // Smoloskyp. — 1979. — № 4. — С. 1, 5;

Shan-sky (Shankovsky) L. Enigmatic Death of Volodymyr Ivasiuk // America. — 1979. — 19 липня;

Ліхтер В. Ще про трагічну смерть В. Івасюка // Гомін України. — 1979. — 25 липня;

Вірші, присвячені В. Івасюкові, — в українському самвидаві // Свобода. — 1979. — 9 серпня;

Терен-Юськів Т. Музика Івасюка // Свобода. — 1979. — 28 серпня;

Терен-Юськів Т. Закатували Івасюка // Свобода. — 1979. — 20, 21 вересня;

А злочин — приховують: З приводу вбивства композитора Володимира Івасюка // Християнський голос. — 1979. — 4 листопада;

Nahaylo B. «The owls did it» // Index of censorship. — Lon. — 1980. — № 1. — January;

Пам'ять про Івасюка — вічна: Листівка з України // Шлях перемоги. — 1980. — 27 січня;

Ласовська-Крук М. Володимир Івасюк — улюблений Співець України // Вісник. — Н.Й. — 1980. — Ч. 3. — Березень. — С. 13–14;

Р. С. Чому Івасюк не попав на лаву підсудних? // Новий шлях. — 1980. — 28 червня–5 липня;

Лісовський Я. Слухаючи музику Івасюка // Вісник. — Н.Й. — 1981. — Ч. 1–2. — С. 23–24;

Ганас Ю. «Пісня буде поміж нас...» // Гомін України. — 1981. — 9 січня;

Шарій П. Володимир Івасюк — співець України // Укр. думка. — 1987. — 21 травня;

Монолог перед пам'яттю сина // Вісті з України. — 1987. — № 23. — Серпень;

Л–ць (Левенець) В. Невмирущий дух В. Івасюка // Свобода. — 1988. — 23 січня;

Пісня буде поміж нас... // Літ. Україна. — 1988. — 11 серпня;

Івасюк М. Монолог перед обличчям сина // Жовтень. — 1988. — № 9–10;

Богданова Т. Лицар пісні // Літ. Україна. — 1989. — 16 березня;

Ратушний Р. Не згас вогонь його душі... // Жовтень. — 1989. — № 7;

Канюка М., Бєлєнький О. Недоспівана пісня Володимира Івасюка // Демократична Україна. — 1994. — 28 травня;

Мелень М. Хто вбив Івасюка? // Визвольний шлях. — 1998. — Кн. 9. — С. 1087–1088;

Синюта О. Життя і смерть Володимира Івасюка — коли ми дізнаємося правду? // Укр. слово. — 1999. — 25 березня;

Поліщук Т. «Спогад, що не поверне...» // День. — 1999. — 2 квітня;

Вознюк В. Володимир Івасюк: Між двома датами // Літ. Україна. — 1999. — 15 квітня;

Бабух В. Зупинені миті Володимира Івасюка // Голос України. — 1999. — 2 липня;

Нечаєва П. Все минає. Не минає пісня // Слово Просвіти. — 2001. — 24 серпня;

Івасюк М. Елегії для сина. — Чц.: Зелена Буковина, 2003. — 2003;

Базильчук Г. Івасюк Володимир Михайлович (1949–1979): Композитор поет-пісняр // Видатні постаті України. — К., 2004. — С. 331–334;

Нечаєва П. Дім, де народжувались пісні: Меморіальний музей Володимира Івасюка відсвяткував своє 10-річчя // День. — 2005. — 19 жовтня;

Сулим Б. Пісня буде поміж нас... // Файно. — Л. — 2006. — Вересень;

Шостак Р. Вбити Івасюка // Тиждень. — 2009. — 22–28 травня. — С. 42–44.

ІВАЩЕНКО Дмитро Полікарпович (нар. на Полтавщині) — педагог. Ветеран Другої світової війни. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1965–67).

Закінчив пед. ВНЗ. Брав участь у бойових діях під час II Світової війни, нагор. бойовими відзнаками, мав поранення. До арешту працював викладачем укр. літ-ри в Луцькому пед. ін-ті. Виступав у пресі зі статтями з питань укр. мови та літ-ри.

У серпні 1965 заарешт. за звинув. в «антирад. агітації і пропаганді». У січні 1966 засудж. Волин. обл. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 2 р. таборів сув. режиму. Покарання відбував у таб. Дубровлагу. З табору писав до Н. Світличної про свої переживання щодо 1-ої річниці перебув. в ув'язненні.

У серпні 1967 звільнено по закінч. терміну. Працював учителем у Волин. обл.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи: З листа до Н. Світличної // Лихо з розуму. — 1967. — С. 81–82.

Література: Дмитро Іващенко // Лихо з розуму. — 1967. — С. 81–82.

ІВАЩЕНКО Яків Єфремович (нар. 10.05.1932) — рел. діяч, із с. Петрівське Київ. обл. Заарешт. 21.05.1981 і засудж. на 4 р. позбавлення волі й 4 р. заслання за рел. д-сть.

ІГНАТЕНКО Микола Степанович (нар. 1935, м. Канів Черкас. обл.) — робітник. Рел. діяч.

Освіта — 8 кл. Працював кочегаром. Будучи глибоко віруючою людиною, не залишався байдужим до сусп.-політ. подій в Україні. 1973 написав листи-звернення до

ООН, 1977 — до Констит. Суду, у ЗМІ (газ. «Известия» та ін.) на захист рел. прав віруючих, дотримання прав свободи совісті, слова і друку, виступав з протестом проти заборони виходу духовної літератури, православних книг, зокрема Біблії, Закону Божого, молитвослова й ін. Критикував рад. атеїст. ж. «Наука і релігія», «Людина і світ». Намагався довести необхідність релігії для сусп. порядку в державі.

ІҐРУНОВ В'ячеслав Володимирович (нар. 1948) — електрик, учасник руху опору.

1973 закінчив ф-т економіки Одес. ун-ту. Працював на заводі як керівник народної мистецької самод-сті. Цікавився подіями в Україні й світі, слухав закордонні радіопередачі. 1968 зацікавився подіями у Чехословаччині й інвазією тієї країни рад. військами, т. р. його допитували в КДБ, 9.08.1974 знову допитували в КДБ. 14.08 т. р. і 1.03.1975 у його квартирі було проведено обшуки, знайдено й вилучено самвидав, того дня його заарешт. й запроторено до Одес. ПЛ, в червні т. р. переведено на експертизу до Ін-ту ім. Сербського в Москві, де у вересні т. р. було визнано психічно здоровим.

ІЛЬЧУК Іван (нар. 1925 у Волин. обл.) — учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і конц-таборів (1947–72).

Наприкінці 1940-х заарешт. за участь у нац.-визв. змаганнях ОУН і УПА і звинув. у «зраді батьківщини». Його було засудж. на 25 р. таборів сув. режиму. Карався в різних таборах СРСР. Наприкінці терміну перебував у мордов. таборі ЖХ-385/17. Мав авторитет і повагу серед політв'язнів.

«ИНИЦИАТИВА» — неформ. газ. Шосткинського відділення НРУ. Вих. 1989–1990 з невизн. періодичн. рос. м. Ред. В. Коган, М. Рубаник, В. Швець. Публ. програм. мат-ли РУХу, інструкції щодо розбудови орг-ції, передвиборчу агітацію. Гол. увагу приділяла місц. сусп.-політ. та економ. проблемам.

ІНІЦІАТИВНА ГРУПА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В СРСР (І.Г.) — перша в СРСР незалежна правозахисна група.

І.Г. виникла в травні 1969 в Москві за ініціативи П. Якіра і В. Красіна. До групи увійшли Т. Великанова, Н. Горбанєвська, С. Ковальов, О. Лавут, А. Левітін (Краснов), Ю. Мальцев, Г. Под'япольський, Т. Ходорович, А. Якобсон (Москва), В. Борисов (Ленінград), Г. Алтунян, Л. Плющ (Україна), М. Джемілєв (Крим). Група зверталася до рад. та міжн. орг-цій (переважно ООН) із заявами, листами-зверненнями, де повідомлялося про порушення прав людини в СРСР, виступала на захист репресованих. Колективне підписання петицій стало головною формою боротьби проти рад. режиму. Документи І.Г. поширювала через самвидав, їх друкувала західна преса, передавали заруб. радіостанції. Члени І.Г. В. Чорновіл (Львів), В. Пономарьов (Харків), В. Недобора, С. Карасик та ін. (загалом 54 особи) на прохання П. Якіра підписали відкритого листа на захист П. Григоренка, заарештов. у травні 1969. Того ж місяця І.Г. відправила листа до Ком-ту ООН з прав людини, в якому було висвітлено становище з правами людини в СРСР. Почалися репресії. Г. Алтуняна, В. Недобору, В. Пономарьова та А. Лєвіна засудили за ст. 187-1 на 3 р. таборів заг. режиму (інші харків'яни, що підписали листа, отримали сув. догани на роботі). 30.10.1974 на кв. А. Сахарова відбулася прес-конференція І.Г., на якій оголошено про встановлення Дня політв'язня (зініційованого політв'язнями мордов. і перм. таборів К. Любарським та О. Мурженком). Закордонним кореспондентам було надано матеріали про політв'язнів у Рад. Союзі. За період 1969–79 більшість членів І.Г. зазнали репресій. Сама група функціонувала до 1976.

«INPREKOR» — бюлетень, вих. у Монро (Франція) з 1973 раз на два міс. польською м. Аналізував українсько-польські стосунки. Містив істор. розвідку про УПА.

ІНСТИТУТ ім. В. П. СЕРБСЬКОГО — Всесоюзний науково-дослідний інститут загальної і судової експертизи ім. В. П. Сербського, центр. держ. установа, яка в СРСР проводила судово-психіатр. експертизи правозахисників і осіб, притягнутих до крим. відповідальності.

Інститут засновано в Москві 1921. У ньому проводилися судово-психіатр. експертизи як стаціонарно, так і амбулаторно, за мед. висновками яких стало можливим запроторювати «соціально небезпечних» осіб до ПЛ або СПЛ. З 1930 Ін-т став обслуговувати суто політ. замовлення рад. влади. Кілька підрозділів Ін-ту перебувало у відомстві органів держбезпеки. «Особливо небезпечні держ. злочинці» зазнавали суд.-мед. експертизи у 4-му відділенні Ін-ту. Міжнародного розголосу використання Ін-ту як знаряддя каральної психіатрії набуло завдяки зусиллям моск. правозахисників, колишніх в'язнів Ін-ту ген. П. Григоренка і В. Буковського.

Наприкінці 1980-х контроль КДБ над Ін-том ім. В. П. Сербського припинився, що зупинило використання психіатрії з політ. метою. З кінцем 1984 у Києві було відкрите відділення Інституту, яке очолив канд. мед. наук А. Ревенок.

1992 Ін-т було перейменов. на Держ. наук. центр соціальної і судов. психіатрії ім. В. П. Сербського. За небажання засудити каральну психіатрію рад. періоду діяльність Центру й далі зазнавала критики з боку незалежних психіатрів і правозахисників.

«ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМ ЧИ РУСИФІКАЦІЯ?» — праця літературного критика, публіциста Івана Дзюби.

1965 побачила світ і набула поширення через укр. самвидав. Наприкінці 1960-х — на поч. 70-х фактично була програмовим документом укр. нац.-визв. руху. Автор сміливо заявив про право української та ін. націй на рідну мову, культуру, історію й перспективи розвитку в той час, коли будь-які вияви «бурж. націоналізму» жорстоко переслідувалися. «Інтернаціоналізм чи русифікація?» (І.Р.) своєю фундаментальністю, широким добором фактів, посиланням на авторитети (зокрема й на класиків марксизму-ленінізму), об'єктивністю й послідовністю висновків стала незаперечним доказом русифікації в Україні. На підставі заяв влади, стенограм парт. з'їздів і праць Леніна І. Дзюба звинуватив владу СРСР у порушенні «ленін. принципів нац. політики» (рівноправність націй) і закликав до демократ., гласного обговорення різноманітних аспектів нац. питання всіх народів СРСР. Він поставив під сумнів перспективність нац. політики, яка базувалася на надмірній централізації для забезпечення високих темпів економ., соціального та культурного розвитку рад. республік. Рад. система, з притаманним їй спадковим більшовицьким радикалізмом, намагалася «національне» почасти «знищити», почасти «обійти». Офіц. критика дуже дошкуляла автору, але не спростувала жодного аргумента з його праці. Д. усвідомлював, що на таку кількість різких на ті часи публ. звинувачень на адресу режиму буде гостра реакція влади.

1965 Д. надіслав рукопис керівництву України разом із листом на захист укр. інакодумців, яких було заарештовано органами КДБ під час 1-ої хвилі політ. арештів. 1968 книжку було видано за кордоном укр. мовою, згодом — англ., франц., італ., китайською, а 1973 і рос. Певні постулати трактату Д. залишаються актуальними й дотепер на пострадян. просторі. Праця «Інтернаціоналізм чи русифікація?» є найглибшим наук. аналізом рад. нац. політики, будь-коли здійсненим рад. авторами.

БІБЛІОГРАФІЯ

Інтернаціоналізм чи русифікація? — Мюн.: Сучасність, 1968. — 264 с.

Internationalism or Russification? / Передм. P. Archer, ред. M. Davies. — Lon.: Weidenfield and Nicolson, 1970. — 263 с.;

L'oppresione delle nazionalitá in URSS / Перекл. на італ. T. Venturi. – Roma: La nuova sinistra, 1971;

Internationalism ou Russification? / Перекл. на франц. К. Угрин, передм. Л. Плюща. — Mon.–Par.: Nouvelle Optique–Savelli, P.I.U.F., 1980. — 350 с.;

Інтернаціоналізм чи русифікація? / Передм. Ю. Шаповала. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська Академія», 2005. — 330 с.

«ІНФОРМАТОР» — щотижнева хроніка пресової служби УГС; Вид. УНВІС. Як неформ. бюлетень вих. у Львові 1988–1990. До складу ред. входили В. Чорновіл, Б. Горинь, М. Муратов, В. Яворський, А. Доценко, Л. Мілявський, А. Щербатюк. Публ. програм. док-ти та списки очільників УГС, інформ. про розбудову УГС, НРУ та ін. дем. орг-цій, надавав оперативні звіти про масові сусп.-політ. заходи в Україні, Литві, Латвії, Польщі, Чехії, Росії, Азербайджані, Узбекистані, Казахстані за участю В. Чорновола, М. Гориня, Б. Гориня, І. Драча, І. Сокульського, Ір. Калинець, І. Калинця, М. Жулинського, А. Шкіля, О. Шевченка, Г. Гордасевич, В. Дончика, Д. Корчинського, Д. Поєзда та ін. Значна увага приділялася повідомл. про репресії влади до активістів УГС та НРУ, міжконфесійним проблемам. Мат-ли вид. активно передруковувалися. Окремі вип. входили до «Львівських новин». Повнота та достовірність інформ., розгалужена система розповсюдження визначили «Інформатору» чільне місце серед подібних вид.

«ІНФОРМАТОР ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ УГС» — вих. як неформ. бюлетень 1989 2–3 рази на міс. З вип. 2 «Інформатор Ів.-Ф. філії УГС». Ред. П. Марусик, М. Гачинський, Я. Калина. Публ. парт. інформ., репортажі про сусп.-політ. події краю. Ознайомлював з діяльністю інших дем. орг-цій. Містив дописи правозахисної, економ., еколог., істор. тематики.

«ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЮЛЕТЕНЬ» — вид. Дарницької р-ної орг-ції НРУ. Неформ. газ. вих. у Києві 1990–1991 з невизн. періодичн. Ред. І . Остафійчук.

«ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЮЛЕТЕНЬ» — вид. Кам'янської р-ної орг-ції НРУ. Неформ. газ. вих. 1990–1991 з невизн. періодичн.

«ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЮЛЕТЕНЬ» — вид. УГГ. Вих. як самвид. 1978–1980 укр. та рос. м. з невизн. періодичн. Вип. готували О. Мешко, І. Кандиба, В. Калиниченко, Ю. Литвин, Н. Строката, В. Стрільців, В. Січко, П. Січко. Містив повідомл. про репресії влади щодо С. Шабатури, О. Тихого, Р. Руденко, Н. Світличної, З. Красівського, М. Коцюбинської та ін. Значне місце посідали мат-ли суд. процесів над членами УГГ Ю. Литвином, П. Розумним, П. Січком, В. Січком, В. Стрільцівим, ін. Інформ. про боротьбу в таборах В. Чорновола, В. Стуса, Л. Лук'яненка, Є. Сверстюка, Ю. Литвина, М. Руденка, І. Кандиби, З. Попадюка, А. Здорового, М. Горбаля, Я. Лесіва, та ін., ув'язнення у спецпсихклініках М. Плахотнюка. Публ. списки політв'язнів, заяви, протести, звернення В. Чорновола, В. Стуса, Ю. Литвина, О. Мешко, В. Марченка, С. Шабатури, В. Стрільціва, ін., жалобні промови пам'яті М. Мельника та Г. Снєгірьова. Ознайомлював із листуванням Л. Лук'яненка з В. Стусом. Порушував проблему нищення храмів. Ч. 1 адресувалася членам УГГ в Екзилі П. Григоренкові та Н. Строкатій. 1978–1981 силами вид-ва «Смолоскип» у Тор. та Балт. вийшло 3 томи мат-лів «Інформ. бюлетеня УГГ» (упорядник О. Зінкевич, післяслово Н. Строкатої).

«ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЮЛЕТЕНЬ» — вид. УНП. Вих. як самвидав у Львові 1990 двічі на міс. Ред. Б. Чик. Публ. програм. парт. док-ти, аналітико-правничі статті Г. Приходька, державотворчі та економ. дописи П. Рубана, істор.-політологічну розвідку С. Гури. З критикою засад НРУ виступав В. Барладяну.

«INFORMATION BULLETIN» — вих. у Н.Й. з 1970-х з невизн. періодичн. англ. м. Ред. В. Чалідзе та П. Літвінов. Публ. оперативну інформ. про переслідування в

СРСР за політ. та релігійні переконання. Повідомляв про суди над І. Дзюбою, Є. Сверстюком, Н. Світличною, І. Світличним, Л. Плющем, ув'язнення в спецпсихлікарнях Л. Плюща, П. Григоренка. Містив листи А. Сахарова Л. Брєжнєву та Президентові Р. Ніксонові про стан П. Григоренка та Л. Плюща, перебування в таборах В. Мороза, Д. Шумука, Ю. Шухевича, Н. Строкатової, С. Караванського, Ір. та І. Калинців, С. Шабатури, свящ. В. Романюка, З. Красівського, Є. Сверстюка, І. Геля, М. Джемілєва та ін., звернення А. Григоренка на захист М. Джемілєва, відозву З. Попадюка про нелюдські умови утримання в'язнів. Вів тематичну бібліогр., складав резюме мат-лів «Хроники текущих событий». Мав додаток рос. м.

«ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЮЛЕТЕНЬ ХАРКІВСЬКОЇ ФІЛІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕЛЬСІНСЬКОЇ СПІЛКИ» — вих. як самвидав 1989 один-два рази на міс. До складу ред. входили В. Пасічник (ред.), В. Бондар, І. Костів, А. Черемський. Містив мат-ли правозах. тематики, дописи про переслідування владою активістів УГС, тексти їхніх виступів та інтерв'ю, публ. заяви, відозви, інформ. повід., репортажі. Порушував проблеми мови, нац. символіки. Мав оригінальне графічне оформлення.

«ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЛИСТОК» — вид. Київ. осередку СНУМ. Вих. 1990–1991 з невизн. періодичн. також під назвою «Інформаційний бюлетень Центрального Проводу СНУМ», «Інформаційний бюлетень секретаріату СУМ-СНУМ». Ред. О. Задорожний, В. Куд, В. Гвоздь.

«ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЛИСТОК» — тижневик Чернігів. крайових орг-цій НРУ та УРП. Вих. 1990 з невизн. періодичн. Ред. В. Чепурний.

«ИНФОРМАЦИОННЫЙ БЮЛЛЕТЕНЬ» — неформ. газ. вих. у Києві 1988 рос. м. з невизн. періодичн. Ред. В. Дарбанюк.

«ИНФОРМАЦИОННЫЙ БЮЛЛЕТЕНЬ ЧЕРНОВИЦКОГО ЕВРЕЙСКОГО ОБЩЕСТВЕННО-КУЛЬТУРНОГО ФОНДА» — вих. як самвид. 1989–1990 у Чернівцях з невизн. періодичн. рос. м. З ч. 1 (18–19) «Шофар». Ред. група С. Бакіс, В. Бойко, І. Бойко, Й. Зісельс, С. Зісельс. Худ. Л. Філіпов. Ознайомлював із роботою Фонду, ін. місц. та закордонних євр. орг-цій, зокрема Чернівецького Т-ва євр. культ. ім. Е. Штейнберґа і його групи «Меморіал». Інформ. про життя євр. громади, участь у масових сусп.-політ. акціях, мемор. заходах пам'яті видатних євр. діячів, упорядкування місць поховань. Публ. архівні док-ти, цикл статей з істор. євр. нар., зокрема М. Рейфера про істор. євр. Буковини в перекладі М. Бєлорусця, тексти лекцій та виступів Й. Зісельса, В. Москвина, М. Фішбейна. Містив док-ти НРУ з нац. питань, виборчу агітацію, огляди інформ. бюлетеня «Хадашот» та «Информ. бюллетеня по проблемам репатриации и евр. культ.», дописи про долю осіб, яким було відмовлено в дозволі на виїзд з СРСР, — т. зв. «відмовників» (рос. «отказников»). Мав тематичні рубрики з вивчення ідіш, івриту, збереження традицій і свят.

«ИНФОРМАЦИОННЫЙ ВЕСТНИК ТОВАРИЩЕСТВА РАБОЧИХ» — неформ. газ. вих. у Києві 1989 один-два рази на міс. рос. м. № 1 — «Информационный вестник». Розглядала проблеми робітничого профспілкового руху.

«ІНФОРМВІСНИК» — вид. низових осередків ТУМ ім. Т. Шевченка та НРУ в КПІ. Вийшов 1990. Ред. В. Бублик, А. Губар, Л. Дорошенко, М. Пономарьов.

ІЩЕНКО Олександр Іванович (нар. 15.05.1951, м. Орджонікідзе Дніпроп. обл.) — робітник. Учасник укр. правозах. руху. Жертва рад. каральної психіатрії (1989–90).

З 1956 І. жив у м. Марганець, там закінч. 9 класів. Навчаючись у рос. школі, обурювався відвертою русифікацією. 1968 закінч. курси машиністів екскаватора. Брав участь

у молодіжних протестах проти сваволі міліції. У Марганці на роботу не було прийнято, тому влаштувався в Орджнікідзе, на Богданів. кар'єрі гірничо-збагачув. комбінату (ГЗК). 1969–72 служив у м. Нижній Тагіл на Уралі у військах МВС, в охороні об'єктів. Після демобілізації працював на ГЗК у Марганці. Відмовився йти у вечірню школу, протестуючи проти русифікації і насаджування ком. пропаганди; висловлювався з критикою влади, що стало відомо в КДБ. Виїхав на Донбас, працював на шахті «Ювілейна», разом з ін. робітниками домагався підвищення зарплати. Потім будував газопроводи на Півночі, у Тюмен. обл., працював у Ханти-Мансійському АО, в Північному Казахстані і в Сибіру. Наприкінці 1970-х повернувся в Марганець і там працював на Грушів. кар'єрі ГЗК. 3.01.1989 у г. «Шахтар Марганця» було опубліков. ст. І. із закликом відкрити в місті укр. дитсадок і школу, під листом містився 41 підпис батьків — робітників Грушів. кар'єра. Після публ. в г. «ЛУ» «Статуту укр. мови» І. на поч. січня 1989 був співорганізатором ТУМ у Марганці. 1.05.1989 І. ще з двома мол. людьми вперше в Марганці вийшли на демострацію із синьо-жовтими прапорами. Брав участь у створенні осередка НРУ за перебудову, був делегатом Установч. з'їзду РУХу.

Невдовзі у І. стався серцевий напад, потрапив до реанімації, звідки без його відома, було переведено до ПЛ, за місяць його було доведено психотропними препаратами до такого стану, що не міг ні ходити, ні говорити. Про запроторення І. до ПЛ повідомило радіо «Свобода». У грудні 1989 виписано з лікарні, а невдовзі його спрямували до Дніпроп. СПЛ, де пробув ще місяць. Дуже страждав від головного болю.

Зусиллями волі, здоровим способом життя І. поволі повернувся до громад. діяльності як член ТУМ, НРУ, побував у Львові на конференції незал. профспілок. 1993–95 організовував «Вільну незал. профспілку Всеукр. профоб'єднання солідарних трудівників» Марганецького ГЗК.

СКАНУВАННЯ
AndriyDM

Й

ЙОВЕНКО Світлана Андріївна (нар. 20.09.1945, м. Київ) — філолог, поетеса, перекладач, прозаїк, літ. критик. Учасниця руху шістдесятництва. Лауреат міжнародної премії ім. Д. Нитченка (2004), засл. працівник культури України (2007).

1963 закінчила СШ № 57 в Києві. 1963–68 навч. на філол. ф-ті Київ. ун-ту. 1972 закінч. заочно аспірантуру при кафедрі слов'ян. філології (теорія та практика худ. перекладу). Поезії Й. почала писати ще в шк. віці. З 1962 під впливом І. Світличного, В. П'янова стала писати їх винятково укр. мовою. 1963 поет. твори Й. було опубл. у газ. «ЛУ», у ж. «Смолоскип» (США). Її літ. тв-сть мала позит. відгуки Б. Кравціва, в антології «Шістдесят поетів 60-х» Ю. Лавріненка (США), Ф. Нєуважного (Польща). 1965 вірші Й. було перекладено В. Вовк португ. мовою і опубл. в антології поетів-шістдесятників «Соняшник» (Ріо-де-Жанейро, Бразилія). На поч. 60-х познайомилась і листувалася з Б. Горинем, В. Шевчуком. Саме через Б. Гориня Й. стала спілкуватися з А. Горською, В. Зарецьким, І. Світличним (користув. книгами з його б-ки, на якій світоглядно зростала). Під час навч. в ун-ті поширювала й пропагувала ненадруковані поезії В. Симоненка, Л. Костенко, М. Вінграновського, І. Драча та ін. 1965 Й. звернулася до КДБ з протестом проти політ. сваволі (відрах. з ун-ту) товаришів по літстудії «СІЧ» В. Голобородька, В. Рубана, Н. Кир'ян, М. Холодного, А. Чердаклі та ін., що розвіяло ілюзії поетки щодо можливості справедливості в рад. державі. В середині 60-х брала участь у резонансній на той час маніфестації зі смолоскипами після вечора І. Франка — від Ін-ту харч. промисловості до пам'ятника Великому Каменяреві — акті громадян. протесту проти «зросійщення» України, читала біля пам'ятника свій «опальний» вірш «Останній монолог Жанни д'Арк». Каральною санкцією рад. ідеологів була нищівна критика перших збірок Й., І. Жиленко, Л. Скирди, що мало свої подальші наслідки. Перша зб. Й. «Голос» вийшла 1969, з вел. скороченнями і не погодженою з автором, зміненою назвою; друга книжка «За білим квітом в інеї дерев» (1974) взагалі була вилучена з плану друку у вид-ві «Молодь». Не оминули проблем і вірші громадян. спрямування (цикл «Освідчення в ненависті») та закамуфльовані посиланням на мотиви Р.-М. Рільке (зб. «Бузок у січні», 1977). Саме ця книга дістала схвальну оцінку В. Стуса в листах із заслання до поета О. Орача та дружини. 1968–77 Й. працювала ред-ром сучас. та класич. поезії у вид-ві «Дніпро». Від 1977 редагувала поезію в ж. «Вітчизна». Перекладала з польс. мови В. Бронєвського, В. Шимборську, Л. Стаффа, К. Войтилу, з грецької — Й. Сеферіса та угор. — Е. Аді. Автор низки літературознавчих досліджень, есеїв, літ. портретів письменників К. Войтили, М. Вінграновського, М. Бажана, І. Драча. 1988 Й., одна з перших серед письменників після тяжкої операції й дворічної прикутості до ліжка,

працювала в складі кінознімальної групи в епіцентрі Чорнобильської зони — м. Прип'яті, селах 10-кілометрової зони радіоакт. відчуження. «Чорнобильський» творчий доробок та його протестне спрямування було відображено в поемі «Вибух» (1986), кн. віршів «Віч-на-віч», у пов. «Жінка у зоні» (1996), низці опов. у кн. «Любов під іншим місяцем», у публіцист. статтях та виступах. Й. — упорядник, автор проекту й текстів худ.-публіцист. альбому «Чорнобиль — поруч», сценарію фільму «Музей неминучості» (реж. Р. Сергієнко). 2000 Й. започаткувала антологію «ХХ сторіччя української поезії» у ж. «Вітчизна» (2000–2009, проект, упорядкування, тексти), де широко представлено поетів «розстріляного відродження» та діаспори.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Голубе полум'я (1969), Обличчя вітру (1975), Бузок у січні (1977), Діалог (1978), Обличчя справжня мить (1979), Міст через осінь (1981), Ти — хто поруч (1983), Час любові (1984), Нерозкритий конверт (1985), Віч-на-віч (1987), Безсмертя ластівки (1989), Любов і смерть (1997);

Любов під іншим місяцем: Оповідання та повісті. — К.: Укр. письменник, 1999. — 223 с.

Література: *Слабошпицький М.* «Нам в дітях народ колисать» // Дніпро. – 1962. – № 6:

Зінкевич О. Світлана Йовенко // Смолоскип. — 1963. — № 2. — С. 6–7;

Дончик В. Слова з великих почуттів // Київ. — 1984. — № 5;

Гордасевич Г. Сильна, слабка жінка // *Г. Гордасевич.* Силуети поетес. — 1989;

Базилевський В. Любов і смерть. Світлана Йовенко // *В. Базилевський.* Лук Овідіїв. — К.: Ярославів вал, 2005. — С. 363–365;

Кулакевич Л. Концепція світу і людини у творчості С. Йовенко // Автореферат-дисертація. — Дн., 2005. — С. 1–19;

Філоненко С. Концепція особистості жінки в українській жіночій поезії 90-х рр. ХХ ст. — К., 2006. — С. 99–104, 106–109, 117, 122;

Слабошпицький М. Автопортрет художника в зрілості. — К.: Ярославів вал, 2008. — С. 198–199, 233–245.

ЙОВЧИК Мирослав (нар. у Волин. обл.) — робітник. Учасник укр. руху опору. Член УНК. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1961–76).

1961 заарешт. у Львові за звинув. у приналежності до УНК, яка мала на меті домогтися виходу України зі складу СРСР. Також інкр. «незаконне носіння хол. зброї», виготовл. і зберігання вибухов. речовин.

У грудні 1961 засудж. за ст.ст. 64 і 222 КК УРСР на 15 р. таборів сув. режиму. Покарання відбував у мордов. таборах. У своїх численних скаргах до офіц. чиновників СРСР та УРСР постійно наполягав на незакон. засудженні, оскільки не було доведено складу злочину, а сам суд над членами УНК було сфабриковано.

1976 по закінченні терміну звільнено.

СКАНУВАННЯ
AndriyDM

К

КАВАЦІВ Василь-Йосафат (нар. 5.01.1934, с. Яблунівка Стрийського р-ну Львів. обл.) — священик катакомбної УГКЦ. В'язень сумління рад. тюрем і концтаборів (1981–86).

З 12 років вчився теології в священиків д-рів Максимця та о. Тимчука. 1946 з ліквідацією УГКЦ родину К. було репресовано. Василь навчався у СШ. 1952 закінчив фінанс.-кредитний технікум, до 1957 працював на Жидачів. паперово-картонному комбінаті бухгалтером. 1954, коли почали повертатися з ув'язнення та заслання репресовані греко-католицькі священики, 22.12 К. склав монаші обіти й став ченцем Василіанського чину. Організовував допомогу ув'язненим митрополитові Й. Сліпому, о. Шабакові, о. Тарасу та ін.

У березні 1957 К. заарешт. за доносами, що він підтримував зв'язки з ув'язненими. 3.04 Жидачівський район. суд засудив на 3 р. примусових робіт. З труднощами влаштувався на деревообр. комбінат у Стрию. З 1960 працював кочегаром, завгоспом і бухгалтером у школі, стрийському Буд. вчителя. З 1962 висвячено в священики. Дізнавшись про це, влада його ніде не приписувала. К. відкривав та освячував закриті та зняті з реєстрації церкви. Діяльність ця була небезпечна, загалом К. трудився на такій службі (вночі) у 78 селах і містах Галичини, в Києві, Литві, Казахстані, а вдень мусив працювати на офіційній роботі (кочегаром у лікарні), щоб не ув'язнили «за дармоїдство». За його участю було зібрано 6 тис. підписів під клопотанням про легалізацію УГКЦ і 1976 надіслано на XXVI з'їзд КПРС.

17.03.1981 у с. Яблунів на Львівщині, в помешканні хворої матері К. обшукали, було забрано всі церковні речі, а його відвезено до КДБ. Сидячи в камері 8 міс., жодного протоколу не підписав. Обвинувативши за ст.ст. 138 ч. 2 КК УРСР та 209 ч. 1, Львів. обл. суд засудив К. на 5 р. таборів заг. режиму та 3 р. заслання з конфіск. майна. Карався в експеримент. таборі № 319/7 у с. Перехрестівка Сум. обл. Працював бухгалтером: нараховував зарплату в'язням. Але за наказом КДБ через короткий час переведено на тяжку роботу. Працівники КДБ неодноразово пропонували К. перейти на рос. православ'я. 8 разів викликали на наглядову комісію, але оскільки К. не визнавав себе винним, не подавали його справу до суду на дострокове звільнення.

У березні 1986, як інваліда II групи, було звільнено. Через 8 міс. влаштувався гардеробником у мед. ін-ті, але через 4,5 міс. потрапив до лікарні з гіпертонією. Через кілька міс. після хвороби почав служити в Благовіщенській церкві в Стрию. З ініціативи К. в цьому місті на перехресті збудовано хрест, насипано могилу Січових Стрільців. К. відстояв монастир сестрам-служебницям.

БІБЛІОГРАФІЯ

***Література*:** Суд над священиками В. Кавацівим та Р. Єсипом // Мартирологія українських церков. Том II: Українська Католицька Церква. — С. 611–614;

Овсієнко В. Кавацівський Йосафат // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 259–263.

КАГАРЛИЦЬКИЙ Микола Федосійович (нар. 6.01.1937, с. Черняхів Кагарлицького р-ну Київ. обл.) — критик, мистецтвознавець, перекладач. Учасник укр. нац.-культ. відродження. Член СТДУ (1979). Член СПУ (1985). Заслужений діяч мистецтв України (2001). Лауреат премій ім. П. Чубинського (1994), ім. Д. Нитченка (2004).

1955 К. закінч. Черняхів. СШ, рік пропрацював у колгоспі. 1956 вступив на філол. ф-т Київ. ун-ту. Під час навч. акт. долучився до літ. життя ун-ту, відвідував літ. студію ім. В. Чумака «СІЧ». Спілкувався з молодими поетами О. Лупієм, В. Підпалим, І. Драчем, разом із ними відкривав для себе заборонені рад. владою імена діячів культури і науки. Брутальне витурення з ун-ту викладача, філолога І. Бровка неабияк вплинуло на духовне прозріння К., стало поштовхом до аналізу, чому багатьох провідних діячів історії, культури трактували як укр. бурж. націоналістів. 1962, по закінченні ун-ту, працював учителем укр. мови в с. Кривошиїнці Сквир. р-ну Київ. обл. У сільському будинку культури запровадив літ.-муз. вечори, де ознайомлював учнів, трудівників села з творчістю укр. класиків, укр. композиторами, співаками, письменниками й художниками. На цих вечорах у нього визріла ідея написати кн. про укр. співачку О. Петрусенко. 1966 переїхав до Києва, влаштувався на посаду редактора заруб. літ-ри у вид-ві «Дніпро». Працюючи поряд з Р. Доценком, А. Перепадею, І. Дзюбою, долучився до читання самвидавної літ-ри. 1968 звільнено з роботи за гострий виступ у будинку Спілки письменників у Києві на підтримку роману О. Гончара «Собор» та твору «Неопалима купина» С. Плачинди. Рік жив тимчасовими заробітками. 1969–80 К. — ст. ред. вид-ва «Мистецтво». В той час познайомився і спілкувався з В. Шевчуком, Є. Сверстюком, О. Гончарем, І. Жиленко, С. Плачиндою, І. Гончарем, Л. Ященком та ін. 1972, під час арешту І. Дзюби, неодноразово викликали до КДБ, погрожували можливим звільненням. Тонке відчуття рідної мови і літ. хист давали можливість К. вправно редагувати переклади і робити власні переклади з болгар., нім. мов, писати статті з актуальних питань літ.-муз. життя. 1980–81 завідував літ. частиною Київ. театру опери та балету. 1981, за рекомендацією О. Гончара, влаштувався на роботу в газ. «ЛУ», очолював відділ публіцистики. Напередодні Чорнобильської трагедії разом із колегами організував поїздку на ЧАЕС, звідки повернулися із фактичним матеріалом співробітниці ЧАЕС Л. Ковалевської з попередженням (за 2 міс.) можливості трагедії, а також — із даними про авральне буд-во станції і значні недоліки при цьому. Цей мат-л відразу було надруковано, і невдовзі після трагічної події він викликав великий резонанс у світі. З 1986 К. — на творчій роботі.

З кінця 1980-х виступав на демократ. мітингах, протестних походах та ін. громад. акціях. Був учасником УКК, акт. членом Т-ва укр. мови, т-ва «Меморіал». 29.07.1989 виступив на захист студентів, що їх по приїзду до столиці для відстоювання нац. символіки били омонівці під стінами ВР УРСР, за це його було жорстоко побито. Довгий час пролежав у лікарні. На поч. 1990-х багато їздив по Україні, переконуючи людей проголосувати на референдумі за незалежність. Тоді познайомився з Н. Світличною, М. Плахотнюком, Валентиною Чорновіл.

К. — автор п'яти книг, док.-худ. творів про О. Петрусенко, М. Донця (закатованого в КДБ), К. Білокур, автор нарисів про М. Садовського, М. Заньковецьку, П. Сакса-

ганського, сучас. майстрів нар. творчості І. Гончара, Л. Ященка та ін., організатор авторських радіопередач про видатних діячів укр. оперної сцени, з 1990 організатор вечорів, присвячених І. Козловському, Б. Гмирі, О. Петрусенко, К. Білокур та ін. З ініціативи К. кілька вулиць у Києві було перейменовано на вулиці К. Білокур, І. Козловського, М. Донця, М. Гришка, Б. Гмирі.

Нагор. Почесною відзнакою Укр. фонду культури «За подвижництво в культурі» (1997).

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Оксана Петрусенко: Народна артистка УРСР (1973), Оксана Петрусенко: Спогади. Листи. Матеріали / Упоряд. М. Кагарлицький (1980), Оксана Петрусенко: Біографічна повість (1983), Михайло Донець: Спогади. Листи. Матеріали / Упоряд. М. Кагарлицький (1983), Наодинці з совістю: Образи діячів української культури. Квіти — мої діти. Посвята К. Білокур (1988), Оксана Петрусенко: Серия «Жизнь в искусстве» (1989);

Я гордий за Вас, батьку: Есей // Зона. — 1995. — Ч. 9. — С. 125–147;

Витязь «Ідея бандури»: Штрихи до портрета П. Гончара (кер. капели бандуристів у Детройті). — Детр., 1995. — 40 с.;

Репресії у спадок? Про трагедію родини // Вітчизна. — № 9–10. — С. 13–30;

Катерина Білокур: Художньо-документальна оповідь. — К.: Спалах, 1995. — 368 с.;

Катерина Білокур у спогадах сучасників: Спогади. Есеї. Розвідки / Упоряд. М. Кагарлицький. — К.: Томіріс, 2007. — 432 с.;

Листами, мов зорею, загартована. Художньо-документальна повість про К. Білокур. — К.: Ватра, 2007. — 460 с.;

Легендарна О. Петрусенко: Художньо-документальна повість. — К.: ПП «Верещинські», 2007. — 542 с.

Перекладu: Коли мовчать слова. Образи великих композиторів. У 2-х книжках / Перекл. з болг. (1968, 1969);

Зеґерс А. Легенди про Артеміду / Перекл. з нім. (1971).

КАЗНОВСЬКИЙ Володимир (нар. 1905, Закарп. обл.) — учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1955–79). Жив до арешту в с. Яремче Івано-Фр. обл.

12.12.1955 заарешт. за звинув. у «зраді батьківщини» й засудж. за ст. 54–1а КК УРСР на 25 р. позбавл. волі. Ув'язнення відбував у різних таборах примусової праці в Сибіру та в Мордовії.

У березні 1979 звільнено по закінченні терміну. Повернувся в рідне село.

КАЛАПАЧ Роман Степанович (нар. 12.11.1954, м. Стебник Дрогобицького р-ну Львів. обл.) — інженер. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1973–76). Член-засновник ВТПР (1989).

1970, навчаючись у 10-му кл. СШ № 7 у Стебнику, згуртував з десяток юнаків, які готові були боротися за самостійну Україну. Уночі 7.05.1972 разом із З. Дмитрієвим зірвали два прапори УРСР. Через два дні власноруч із Л. Старосольським пошили на горищі два укр. нац. прапори і тієї самої ночі причепили їх на балконі буд. культури «Шахтар» та у центрі міста на клумбі, зняв-ши там прапор СРСР. КДБ допитало кількасот колишніх політв'язнів, які мешкали в містечку, але винуватців не було знайдено. Справа швидко набула розголосу.

9.02.1973 К. було заарешт., а 18–19.02 т. р. – засудж. Львів. обл. судом за ст.ст. 62 ч. 1 на 3 р. ув'язнення в таб. сув. режиму та на 1 р. за ст. 187-2 КК УРСР. Відбував покарання у таборі сув. режиму ВС-389/35, ст. Всехсвятська Перм. обл. Товаришував з повстанцями С. Ясницьким та В. Городецьким, спілкувався з М. Горбалем, І. Калин-

цем та ін. Працював токарем, вивчав у зоні нім. мову.

9.02.1976 звільнено. Перебував під постійним наглядом. До 1982 працював токарем на Калійному з-ді в Стебнику. 1982–85 — на руднику, з 1985 — у рятувальному взводі на цьому самому підприємстві. 1982–84 навч. на заочному відділ. Криворізького технікуму рудникової автоматики, 1986 вступив на заоч. відділ. гірничого ф-ту Дрогобицького філіалу Дніпроп. гірничого ін-ту.

К. — член-засновник ВТПР. Від 1992 працював дир-ром приват. торговельно-виробн. підприємства «Роксоляна». Проводив добродійні акції на користь дітей-сиріт, молодіжних патріот. орг-цій. 2002–2006 К. — депутат міськради, 2006–2008 — міський голова Стебника. Нагородж. орденом «За заслуги» III ст. (2005).

«КАЛИНА» — вид. територіальних ТУМ ім. Т. Шевченка, ТУМ «Джерело», ТУМ «Щире братство», НРУ, УРП, УСДП. Як неформ. газ. вих. у Гребінках 1989–1990. Ред. Л. Ковальчук.

КАЛИНЕЦЬ Ігор Миронович (нар. 9.07.1939, м. Ходорів Львів. обл.) — поет, філолог. Учасник руху шістдесятництва. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1972–81). Почесний член Канадського відділу ПЕН-клубу. Лауреат премії ім. І. Франка (1977, США), премії УАНТІ ім. В. Стуса (1992), Міжнародної премії Антоновичів (1998). Лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка (1992).

1961 закінчив філфак Львів. ун-ту, потім працював в обл. архіві наук. співроб. Як поет став одним із яскравих представників літ. течії «шістдесятників», які під імпульсом поета В. Симоненка намагалися зійти з битих шляхів рад. соцреалізму. Перша зб. К. «Екскурсія», присвяч. історії, мистецтву й архітектурі Львова, мала найкращі рецензії відомих критиків, але так і не побачила світ. З 1965 він і його дружина, поетка Ірина Стасів-Калинець, були під постійним наглядом КДБ. Друкувався в ж. «Жовтень», «Дніпро». Т. р. підготував зб. «Країна колядок», цензура її заборонила, проте окремі вірші ввійшли до зб. «Вогонь Купала». Незабаром поет потрапив у неласку до влади, й цю збірку було вилучено з книгарень та б-к, автора було викликано до КДБ для пояснень щодо низки «підозрілих місць». Відмова в прийнятті до СПУ й вилучення з темат. плану видання наступної збірки віршів «Відчинення вертепу» засвідчили подальшу неможливість публікацій К. в Україні. Поет посилив розповсюдження своїх творів через самвидав, читав поезії на неформальних зібраннях у приватних помешканнях. Невдовзі ця збірка вийшла в Бельгії. 1969 КДБ організував «проробку» за те, що вірші К. було оприлюднено за кордоном в «націоналіст. пресі», в г. «Християн. голос» (Мюнхен). 1970, у зв'язку з арештом В. Мороза, К. і його дружина Ірина Стасів брали акт. участь у громадян. і правозах. акціях на оборону репресованого, підписали заяви й протести проти свавілі влади. 1971 в Мюнхені було видано зб. віршів К., присвячену В. Морозу, «Підсумовуючи мовчання». У вересні т. р. його звинув. на товариському суді «у відірваності творчості від соц. реалізму».

11.08.1972 К. заарешт. за «антирад. агітацію і пропаганду», намагалися схилити його до співпраці або привселюдного каяття. На суді йому було інкр. видання книг за кордоном, присвяту збірки В. Морозові, контакти з «неблагонадійними» людьми й іноземцями. Засудж. в листопаді т. р. на 6 р. таборів і 3 р. заслання за ст. 62 ч. 1 КК УРСР.

Карався у 35-му перм. таб., працював токарем, потім перевели в 36-й таб., де «складав» праски. Акт. долучився до кампанії політв'язнів на оборону своїх прав, був учасником серії голодувань 35-ої політзони 1974. Відмовився від примусової праці, за що його було позбавлено побачень із рідними, вимагав визнання за ним статусу політв'язня. У липні т. р. надіслав скарги до ЦК КПРС, прокуратури РРФСР про порушення прав політв'язня, влаштував голодування протесту, до якого приєдналася група ін. політкаторжан. Внаслідок цього прокуратура Перм. обл. визнала, що покарання було безпідставним і незаконним. Підписав спільне звернення до Міжнар. Червоного Хреста проти свідомого ігнорування становища політв'язнів в СРСР та низку ін. заяв і звернень. Тимчасом у США 1972 і 1975 вийшли книжки К. 1977 оголошував голодування на оборону хворого І. Світличного, 1978 — М. Слободяна. У нього було конфісковано листування, зокрема скарги, вірші. У липні 1978 етаповано на заслання до Читинської обл., в с. Ундиново Поселье Балейського р-ну, там перебувала і його дружина Ір. Стасів-Калинець. Працював муляром, кочегаром на фермі.

1981 повернувся у Львів, потрапивши в гнітючу атмосферу поч. 80-х. Зміг влаштуватися на роботу бібліотекарем район. бібки, потім — Наукової б-ки АН України. З 1987 акт. долучився до культ.-гром. пробудження Львова часів т. зв. «перебудови». Разом з Ір. Стасів-Калинець організ. масові акції пам'яті заборонених на той час поета Б.-І. Антонича та композитора В. Барвінського, в'язня сталін. таборів. Брав участь у виданні неофіційного культурологічного ж. «Євшан-зілля», у створенні Т-ва укр. мови ім. Т. Шевченка. 1990 обрано депутатом обл. ради нар. депутатів. З 1992 працював завідувачем відділу культури в Міжн. центрі освіти, науки і культури (м. Львів).

Твори К. перекладено європейськими мовами, а у Франції з'явився великий том поезій французькою мовою. Писав казки для дітей.

БІБЛІОГРАФІЯ

Заяви, листи, статті: Шумейкові Олександрові Ол. Начальникові відділу Львівського обласного КДБ (10.06.1976) // Погром в Україні: 1972–1979. — С. 249–250;

Голові Президії Верховної Ради УРСР (23.02.1978) // Інформаційні бюлетені УГГ, 1978–1980. — С. 78–79;

«Мойсеєві» Корнила Устияновича — сто років (1987), Іван Калинович: До 60-річчя з дня смерті (1987) // Аромат Євшан Зілля. — К: Стилос, 2008. — С. 244–245, 246.

Публікації: Вогонь Купала: Збірка поезій. К.: Молодь, 1966. — 66 с.;

Поезії. Микольцьо з Ходорова. — Криниця–Пряшів: Дукля, 1967. — 77 с.;

Поезії з України. — Брюс.: Література і мистецтво, 1970. — 126 с.;

Підсумовуючи мовчання. — Мюн.: Сучасність, 1971. — 92 с.;

Коронування опудала. — Н.Й.: Нью-йоркська група, 1972. — 62 с.;

Вогонь Купала / Передм. Л.З. Онишкевич. — Пар.–Балт.–Тор.: Смолоскип, 1975. — 47 с.;

Bilanz des schweigens / Перекл. на нім. А.-Г. і К. Горбач. — Darmstad: J. G. Blaschke Verlag, 1975. — 80 с.;

Похорон друга (Про поета Романа Кудлика) // Сучасність. — 1976. — Ч. 12. — С. 101–104;

Les Balladins du Sel. Poetry / Передм. Л. Плюща, перекл. на франц. І. Чумак. — Ardennes-Charzais: Change Errant, 1980. — 36 с.;

The Poetry of Ihor Kalynets / Перекл. на англ. І.Е. Мостович // Smoloskyp. — 1988. — № 37. — С. 9;

Невольнича муза: Вірші 1973–1981 років / Передм. Д. Гусара Струка. — Балт.–Тор.: Смолоскип, 1991. — 452 с.;

Пробуджена муза: Поезії. — Варш.: Об'єднання українців у Польщі, КІУС, 1991. — 462 с.;

Тринадцять алогій. — К.: Рад. письменник, 1991. — 223 с;

Книжечка для Дзвінки. — К.: Рад. письменник, 1991. — 48 с.;

Пан Ніхто. Довга казка. — Стрий: Щедрик, 1994. — 72 с.;

Дурні казки. — Л.: Каменяр, 1996. — 48 с.;

Слово триваюче: Поезії. — Х.: Фоліо, 1997. — 544 с.;

Невольнича муза. В 2-х томах — К.: Факт, 2004. — Т. 1: Пробуджена муза. — 416 с., Т. 2: Невольнича муза. — 544 с.;

Різні-прерізні телеляківки. — Л. — 2001. — 28 с.;

Зі збірки «Ладі і Марені» (1987) // Аромат Євшан Зілля. — К.: Стилос, 2008. — С. 344–368.

Література: *Ільницький М.* Чисті тони купальського вогню // Літ. Україна. — 1967. — 24 лютого;

Іванишин В. На лезі думки // Вітчизна. — 1968. — № 4;

Карий М. Ясність обличчя // Прапор. — 1968. — № 7;

Глинчак В. На світ крізь вітражі // Дніпро. — 1968. — № 9;

Справа І. Калинця // Погром в Україні: 1972–1979. — С. 246–250;

І. Калинець // Укр. вісник. — 1987. — Вип. 7, 8, 9–10. — С. 148–152;

Husar Struk D. The Summing-up of Silence: The Poetry of I. Kalynets // Slavic Review. — 1979. — Vol. 38. — № 1. — С. 17–29;

Калинцеві долі. Інтерв'ю Р. Галана з Ігорем Калинцем // Наше слово. — Варш. — 1990. — 1, 8, 15 липня;

Шерех Ю. Про двох поетів з княжими іменами. О. Зуєвський. І. Калинець // Сучасність. — 1992. — Ч. 4. — С. 105–119;

Павлишин М. Герб меланхолії: поезія І. Калинця // Сучасність. — 1996. — Ч. 9. — С. 92–105;

Стрингалюк Л. Містерія пробудження І. Калинця. Про видання перших збірок поезій поета та шістдесятництво // Дзвін. — 1996. — Ч. 4. — С. 150–153;

Ільницький М. Калиновий герб. Післяювілейне слово про І. Калинця // Дзвін. — 2000. — Ч. 1. — С. 137–139;

Одержимість. Інтерв'ю Ю. Зайцева з І. Калинцем. — Л.: Піраміда, 2003. — 178 с.;

Українська поезія під судом КҐБ. Кримінальні справи Ірини та Ігоря Калинців / Упоряд. Ю. Зайцев. — Л.: Афіша, 2004. — 572 с.;

Каплун В. Калинець Ігор Миронович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 264–267.

КАЛИНЕЦЬ (СТАСІВ) Ірина Онуфріївна (6.12.1940, м. Львів) — поетеса, художниця, філолог. Учасниця руху шістдесятництва, укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1972–81). Учасниця руху за відродження УГКЦ. Народний депутат ВР України І скликання (1990–94). Нагор. Орденом княгині Ольги (2000).

З 1957, по закінченні СШ, 2 роки працювала на виробництві. 1959–64 навчалася на слов'янському відділ. філфаку Львів. ун-ту. По закінченні ун-ту працювала методистом обл. буд. нар. творчості. З 1966 — учитель СШ № 26, з 1967 — бібліотекар СШ № 63. З 1969 К. — викладач укр. м. та літ-ри Львів. політехн. ін-ту. Публікувала дит. вірші та казки в обл. та респ. пресі. Під час «хрущовської відлиги» гостро переймалася тодішніми сусп. процесами в сусідніх Угорщині й Чехословаччині, змалку мріяла про незалежність України. Разом із чоловіком, поетом І. Калинцем, товаришували з В. Морозом, В. Чорноволом. 1970 було звільнено з роботи. Згодом влаштувалася ткалею-надомницею. Викладала мову й літ-ру в школах — на замінах. Т. р. підписала протест 9 громадян проти арешту В. Мороза, разом із чоловіком надіслала листи-протести Голові Ради Міністрів СРСР Косигіну, до Верховної Ради УРСР. 1971 разом з чоловіком підписала декларацію про створення комітету захисту Н. Строкатої, куди увійшли також В. Чорновіл, В. Стус, Л. Тимчук, П. Якір.

12.01.1972 заарешт. у Львові. На допити було викликано близько ста з її учнів. Лише 2–3 з них свідчили проти неї: читала вірші, присвяч. В. Чорноволові, давала читати твори В. Мороза, говорила про незалежну Україну. Слідчі не змогли довести її участі у виданні «Укр. вісника» В. Чорновола. У липні т. р. суд звинув. К. за ст. 62 ч. 1 КК УРСР і засудив на 6 р. таборів сув. режиму і 3 р. заслання. Ув'язнення відбувала

в мордов. таборі ЖХ-385/3–4. В ув'язненні перебувала разом із С. Шабатурою, Н. Світличною Н. Строкатою. Брала акт. участь в акціях жіночої політзони: підписала листа в прокуратуру, де таб. начальство було звинувачено у перешкоді святкуванню Великодніх свят; листа Генсекові ООН із проханням вислати комісію для розслідув. становища в жін. таборах примус. праці, колективного листа на підтримку А. Сахарова, заяву на захист тяжко хворого В. Стуса; брала участь у голодуваннях протесту з вимогою надання статусу політв'язня, проти відмови надати побачення з рідними. За оборону прав політкаторжанок зазнавала жорстоких репресій з боку таб. влади. У березні 1977 її відвезено до Львова з метою схилити до написання покаянної заяви. В січні 1978, по закінченні терміну покарання, спрямовано на заслання, відбувала його разом із чоловіком у Читинській обл., в с. Ундиново Посельє Балейського р-ну. Працювала в колгоспі, тяжко хворіла.

1981, з поверненням до Львова, тривала виснажлива б-ба за прописку. Працювала секретарем-касиром в обл. будинку вчителя. З 1987 К. бере акт. участь у пробудженні вільного культурного й гром. життя м. Львова: у створенні Клубу молодих вчених, згодом — т-ва Лева, у створенні й роботі ж. «Євшан-зілля». Проводила публічні лекції про В. Стуса. Брала участь у створенні Т-ва укр. мови, Меморіалу, НРУ. К. — учасниця руху за відродження УГКЦ. Восени 1989 брала діяльну участь у перепохованні В. Стуса, Ю. Литвина, О. Тихого. 1990 її було обрано депутатом Верховної Ради України, була головою підкомісії в Комісії ВР з пит. освіти (1992–94). 1990–92 працювала начальником Львів. обл. управління освіти. Провела реформу школи в напрямі українізації шкільної с-ми, брала участь у створенні Міжн. центру освіти, науки і культури, Асоціації творчих керівників шкіл. Член консультативної ради Львів. облвиконкому з пит. гуманітар. політики, наук. співробітник НДІ літ-ри Львів. ун-ту, працювала над історією слов'ян, зокрема України періоду IV–XII ст. н.е. Займалася літ. творчістю. Входить до списку «100 героїнь» (Рочестерський клуб, США).

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, звернення: З заяви з приводу Міжнародного Року Жінки (Спільно з С. Шабатурою, Н. Світличною, Н. Строкатою, О. Гусяк), З листа до Ген. Секретаря ООН (Спільно з С. Шабатурою, Н. Строкатою, 10.05.1973) // Нездоланний дух: Мистецтво і поезія українських жінок, політв'язнів в СРСР. — Балт.–Чик.–Тор.–Пар.: Смолоскип, 1977. — С. 112, 116.

Публікації: Батьківщина // Сучасність. — 1977. — Ч. 7–8. — С. 11–12;

Поезії // Нездоланий дух. — С. 28, 40, 60, 66, 68, 76, 78, 80;

Вірші // Поезія з-за колючих дротів. — Мюн.: Шлях перемоги, 1978. — С. 28, 40, 60, 66, 76, 78, 80;

Поема Сколотське поле. Поема // Визвольний шлях. — Лон. — 1979. — № 1. — С. 75–78;

Про смерть Валерія Ігнатенка // Сучасність. — 1987. — Ч. 9. — С. 45–48;

Тренос. В тисячоліття хрещення Київської Руси // Сучасність. — 1988. — Ч. 7–8. — С. 244–247;

Відчуженість. Оповідання // Кафедра. — Н.Й. — ЗП УГГ. — 1989. — № 2. — С. 40–46;

Лелека і чорна хмара. Казки. — К.: Веселка, 1993. — 24 с.;

Шлюб із полином. Поезії. — Л.: Місіонер, 1995. — 168 с.;

Загадки хрещення України-Руси. Науково-популярний нарис. — Л.: Місіонер, 2002. — 198 с.;

Казки іграшкового телефону. — Л.: Світ дитини, 2001. — 142 с.;

Вбивство 1000-літньої давності. Детектив. — Л.: Сполом, 2002. — 160 с.

Література: *Б. Арей* (О. Зінкевич). Ірина Стасів-Калинець // Нездоланний дух. — С. 104–105; Інтерв'ю «Українського вісника» з відповідальним редактором «Євшан-зілля» Іриною Калинець (1987, брав В. Чорновіл). — Укр. вісник. — 1987. — Вип. 7, 8, 9–10. — С. 411–415;

Українська поезія під судом КГБ: Кримінальні справи Ірини та Ігоря Калинців / Упоряд. Ю. Зайцев. — Л.: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. — 572 с.;

Каплун В. Стасів-Калинець Ірина Онуфріївна // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 747–749.

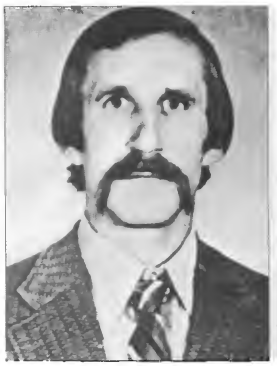

КАЛИНИЧЕНКО Віталій Васильович (нар. 31.01.1938, сел. Васильківка Дніпроп. обл.) — інженер, економіст. Учасник укр. руху опору. Член УГГ (1977). Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1964–65, 1966–76, 1979–88).

1960–64 навчався в Київ. ін-ті нар. госпва, потім у Ленінграді. Під час навч. запропоновано стежити за іноземн. туристами, відмовився бути стукачем, вирішив утекти із СРСР. Один із студентів з Гани видав його КДБ.

Заарешт. 6.09.1964, а 6.01.1965 його звільнено. 1965–66 працював ст. інженером Всесоюзного проектно-техн. ін-ту енергетичного машинобудування в Ленінграді.

20.07.1966 заарешт. під час спроби перейти рад.-фінський кордон. Визнано психічно здоровим в Ін-ті судов. психіатрії ім. Сербського. 12.01.1967 Мурманським обл. судом засуджено на 10 р. таборів сув. режиму за звинув. за ст.ст. 64-а, 40, 15 КК РРФСР. Карався в сел. Барашево Теньгушовського р-ну Мордовії, таб. ЖХ-385/3. 13.06.1972 переведено до ВС-389/36, сел. Кучино Чусовського р-ну Пермської обл. Брав акт. участь у б-бі за статус політв'язня, за поліпшення умов їх утримування. 1974 з групою політв'язнів відмовився від рад. громадянства. Звертався із заявою до Президії ВР СРСР та Комісії з прав людини ООН, що його засудили не за перехід кордону, а за політ. переконання, й вимагав утримування в ув'язненні як політв'язня. 1975 переведено у Владимирську тюрму. З літа т. р. три місяці возили по психіатр. лікарнях (ПЛ). 1976 перебував у ПЛ м. Сичовка Смоленської обл. За місяць до звільн. перебував на карантині в Кучинському таборі.

19.03.1976 звільнено з таб. лікарні. Оселився в рідному селі Васильківка, перебував під адмін. наглядом, працював інженером-економістом на консерв. з-ді. З 3.10.1977 К. — член УГГ, активно сприяв її діяльності в царині оборони прав людини. 5.03.1977 отримав попередження згідно з указом із 25.12.1972 за розповсюдж. документів Москов. та УГГ. 17–27.10.1977 утримував голодування, вимагаючи виїзду з СРСР, 23.10 відіслав до ВР УРСР відмову від рад. громадянства, паспорт, диплом про вищу освіту. 12.12.1977 у К. вчинено обшук через арешт Л. Лук'яненка. 7.04.1978 покарано двома тижнями арешту «за хуліганство» — за відмову піти на збори, присвяч. обговоренню проекту Конституції УРСР. Звільнено з роботи, не міг знову влаштуватися, оголосив з цього приводу голодування. 2.11.1979 К. увосьме було продовжено термін адмін. нагляду. 25.12.1979 знову отримав попередження і його примушено забрати заяву про відмову від громадянства.

29.11 заарешт. як член УГГ за звинув. в «антирад. агітації і пропаганді». У справі К. проведено обшуки й допити в Києві, Харкові, Чернівцях, с. Лукашовому Дніпроп. обл. 18.05.1980 Дніпроп. обл. судом засудж. на 10 р. таборів особливого режиму й 5 р. заслання за ст. 62 ч. 2 КК УРСР з визнанням особливо небезпечним рецидивістом. З 10.10.1980 термін відбував у колонії особливого режиму ВС-389/36-1 у Пермській обл. Після серії карцерів 15.10.1981 за спробу передати на волю заяву протесту К. на рік ув'язнено в камеріодиночці. 20.01.1983 Чусовським райсудом за акт. участь в акціях протесту в таборі переведено на 3 р. в Чистопольську тюрму (Татарська АРСР), а згодом знову в Кучино. 8.12.1987 після ліквідації кучин. колонії переведено до ВС-389/35, ст. Всехсвятська.

18.04.1988 звільнено. Жив у Васильківці, потім у Харкові. 1989 виїхав до США.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, заяви, звернення: Співавтор меморандумів і заяв УГГ: Меморандум № 18: Про дискримінацію українців у ділянці права на еміграцію (12.1977), Звернення: Учасникам Белградських нарад (18.12.1977) // Український правозахисний рух: 1976–1977. — С. 127–132, 181–182;

Автор і співавтор заяв УГГ й ін.: Наші завдання (1978), Рух за права людини на тлі національних змагань українського народу (1978), Гельсінським групам СРСР, США, Правозахисним групам Польщі і Чехословаччини (6.10.1979), Меморандум УГГ у справі ув'язнення членів УГГ (10.1979), Заява про зречення радянського громадянства (08.1977), До Президії Верховної Ради СРСР: Заява (10.10.1977) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 21 – 28, 29–35, 57–62, 253–264, 265–266.

Література: Заяви Віталія Калиниченка // Свобода. — 1978. — 25, 26, 27 квітня;

Вирок у справі В. Калиниченка (12.01.1967) // Сучасність. — 1978. — Ч. 7/8. — С. 180–183;

Калиниченко Віталій // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 249–272;

Strokata N. Vitaliy Kalynychenko // Smoloskyp. — 1986. — № 30. — С. 6;

Строката Н. Трагічна ґалерія (II): В. Калиниченко // Сучасність. — 1986. — Ч. 11. — С. 90–93;

Strokata N. Vitaliy Kalynychenko: One of many // The Ukrainian Weekly. — 1987. — 11 січня;

Строката Н. В. Калиниченко: Один з багатьох // Донька Одеси: Ніна Строката в документах і спогадах / Упоряд. О. Різниченко. — О.: Друк, 2005. — С. 255–257;

Карасик С. Калиниченко Віталій Васильович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 268–270.

КАЛЛІСТРАТОВА Софія Василівна (нар. 1907, м. Рильськ, Росія — пом. 1989, м. Москва) — адвокат, публіцист. Учасниця рос. правозах. руху. Член МГГ, член-засновник ХТС (1977). Член московського т-ва «Меморіал».

З 1925 жила в Москві. 1930 закінч. юрид. ф-т МДУ. Відтоді працювала як профес. юрист. 1943–76 К. — адвокат Моск. колегії адвокатів. За роки праці вела сотні справ, зокрема політичних, захищала самвидавців, «відмовників», кримських татар. Серед її підзахисних — В. Хаустов, П. Григоренко, Н. Горбанєвська (брала участь у створ. ХТС). К. — одна з небагатьох адвокатів, які захищали обвинувачуваних за ст. «поширен. завідомо наклеп. свідчень, які паплюжать рад. держ. і сусп. лад» та ст. «антирад. агітація і пропаганда». Після кількох політ. процесів К. сама опинилась під слідством КДБ, в її помешк. було проведено обшуки, конфісков. друкар. машинки, листи, документи. К. співпрацювала з А. Сахаровим, В. Чалідзе в Комітеті захисту прав людини, вела ХТС. Крім того, писала листи на підтримку співгромадян, а в тому числі і українських політв'язнів, яких вважала невинними. Зокрема, написала такого листа на підтримку В. Буковського. Була консультантом з правових питань Робоч. комісії при МГГ з розслідув. використання психіатрії з політ. метою, представником від МГГ у Комісії був П. Григоренко.

1981 проти К. було відкрито крим. справу за ст. 190-1 УК РРФСР. Під час слідства відмовл. давати будь-які свідчення. Перебуваючи під слідством, надалі писала й посилала в центр. газети статті про суперечності в рад. законах, процесуальні порушення, переслідування віруючих, про військові вторгнення рад. військ, про заслання А. Сахарова. Її статті не не брали до друку, вони виходили тільки в самвидаві.

1988 справу К. було закрито, спочатку «у зв'язку із віком та за станом здоров'я», та К. наполягала на безпідставності звинувачень, і формулювання було замінено на «відсутність у її діях складу злочину».

К. поховано на Востряковському цвинтарі в Москві. 1997 нагор. посмертно золотою медаллю Гільдії рос. адвокатів.

КАЛЮЖНИЙ Володимир Дмитрович (нар. 1951 в Донец. обл.) — художник. Учасник укр. руху опору. Жертва рад. каральної психіатрії (1975–1980-ті).

1975 заарешт. в Афганістані й звинув. за ст. 81 Таджицької РСР в «незаконному виїзді за кордон і незакон. в'їзді в СРСР». Зазнав мед. експертизи, визнано неосудним. У червні 1976 рішенням суду спрямов. до Дніпроп. СПЛ. У лютому 1980 переведено до міськ. ПЛ м. Донецька. У червні т. р. вийшов без дозволу зі шпиталю, звернувся з листом до Міністерства охорони здоров'я, повідомивши про нелюдські умови життя та лікув. у Донец. ПЛ. Через два дні добровільно повернувся з дому знову в лікарню. За цей «прогул» рішенням суду Ленін. р-ну м. Донецька його було знову поміщено до Дніпроп. СПЛ.

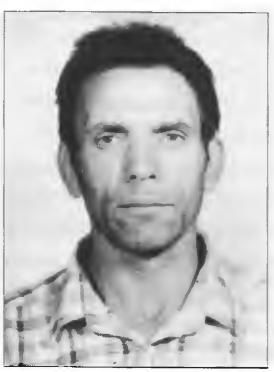

КАЛЮЖНИЙ Дмитро (нар. 27.11.1943, с. Заїченці Зінківського р-ну Полтав. обл.) — робітник, письменник. Учасник укр. правозах. руху.

Після закінчення СШ працював у вугільній шахті в Луган. обл. 1970 переїхав до Умані, познайомився з Н. Суровцовою і багатьма правозахисниками, які її відвідували. Активно долучився до виготовлення й поширення самвидаву. Опікувався Н. Суровцовою.

Публікував вірші, оповідання, статті у місцевій і закорд. укр. пресі. Перекладав літ. твори з нім., болг., польськ. мов. Наприкінці 1980-х опікувався Ю. Шухевичем, супроводжував його в поїздці до США.

КАЛЬОШ Григорій Васильович (нар. 1937, Волин. обл.) — учитель. Учасник укр. руху опору. Жертва рад. каральної психіатрії (1970–77).

Працював учителем креслення й праці в с. Білятичі Сарненського р-ну Рівнен. обл.

У серпні 1970 заарешт. за звинув. у розповсюдж. летючок антирад. змісту. Восени т. р. переведено до Харків. ПЛ на судово-психіатр. експертизу. Визнано неосудним. До 1977 перебував у Дніпроп. СПЛ.

КАМПОВ Павло Федорович (нар. 21.09.1929, с. Ділок, Мукачівського р-ну Закарп. обл.) — математик, публіцист. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1970–77, 1981–89).

До арешту викладав в Ужгород. ун-ті та Ін-ті вдосконалення вчителів; працював і в обласному відділі нар. освіти (ОВНО). 16.06.1970 року вперше заарешт. — напередодні виборів до Верх. Ради УРСР в Ужгороді було розкидано листівки від імені «Партії ненасильницького відновлення Підкарпатської Руси» із закликами голосувати за неофіційно висунутих кандидатів, за К. і ще трьох людей. Йому було висунуто звинув. за ст. 62 ч. 1 КК УРСР — злочин полягав у розповсюдженні листівок. К. було інкр. авторство книги «25 років надій і розчарувань» під псевдонімом Петро Підкарпатський (на суді К. категорично заперечував своє авторство), а також і лист до ЦК

КПРС із проханням дозволу створити на Закарпатті власну компартію. Закритий суд в Ужг. визначив покарання: 6 р. таборів сув. режиму і 5 р. заслання. Покарання відбував у 36-й зоні Пермських ВТК. К. — акт. учасник кампанії щодо визнання статусу політв'язня. 1973 медкомісія визнала його інвалідом 2-ої групи. У червні 1976 етаповано до селища Комсомольськ у Томській обл. 18.04.1977 через різке погіршення стану здоров'я його було звільнено. В ужгор. лікарні К. було визнано інвалідом 1-ої гр. Довго шукав роботи на посаді математика, економіста, бухгалтера, але без успіху, тоді почав писати листи в ЦК КПРС, Л. Брежнєву. Його неодноразово викликали до КДБ й допитували у зв'язку зі справами О. Гінзбурґа, Л. Лук'яненка, О. Мешко, І. Кандиби. У квітні 1981 в його помешканні вчинено обшук, вилучено листування, пов'язане з наміром емігрувати. 13.07.1981 після повторного обшуку вдруге заарешт. К. зазнав повторного огляду, комісія перекваліфікувала його інвалідність з 1-ої на 2-гу, а після другого огляду в Дніпроп. взагалі було знято інвалідність. Навесні 1982 у Львові засудж. на 10 р. таборів суворого режиму і 3 р. заслання за ст. 83 ч. 3 КК УРСР. Спочатку К. відбував ув'язнення в таборі у Львові, де з нього знущалися, бо він, майже сліпий, не міг працювати. 1982 в ж. «Сучасність», що виходив у США, було опубл. звернення до ООН «Закарпаття у щупальцях великодержавних шовіністів». Опротестувати вирок одразу не можна було через його відсутність. Копію вироку вдалося одержати тільки 1988. Стаття, за якою було засуджено К., не була політичною, тому його не було звільнено 1987–88. 30.08.1989 звільнено з табору за постановою президії Закарп. обл. суду від 10.08. завдяки клопотанням правозахисників.

К. жив в Ужгороді, вів громадську роботу. Був головою обл. відділення ВРПР.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, звернення: «Я без засобів до життя...» (16.08.1976) // Америка. — 1977. — 1 квітня;

Членові Політбюро, секретареві ЦК КПРС М. С. Суслову // Сучасність. — 1977. — Ч. 7–8. — С. 205–208;

Звернення до ООН: Закарпаття у щупальцях великодержавних шовіністів // Сучасність. — 1982. — Ч. 4–5. — С. 175–180;

Blind Political Prisoner Appeals to U.N. (Квітень, 1982) // Smoloskyp. — 1982. — № 16. — Літо. — С. 8–9;

«Вбивають просто мене»: Лист Павла Кампова з концентраційного табору (7.X.1986) // Шлях перемоги. — 1987. — 10 травня;

Звернення до Президії ВР СРСР // Сучасність. — 1987. — Ч. 7–8. — С. 196–200.

Публікації: У 20-му сторіччі Закарпаття пережило страшні муки // Старий замок. — Уж. — 1999. — 2 вересня;

Рідна земле, мій притулку і плахо: Спогади політв'язня брежнєвсько-андроповських ГУЛАГів. — Уж.: Вид-во В. Падяка, 2001. — 128 с.

Література: *Сусленський Я.* Вгамуйтеся, нелюди! Кого караєте... (На захист П. Кампова) // Сучасність. — 1982. — Ч. 6. — С. 118–127;

Панчук Г. Справа Павла Кампова // Укр. думка. — 1986. — 17 липня;

Кешеля Д. І Син Божий заплакав би... Крізь пекло ГУЛАГів: Документи, спогади, нариси / Упоряд. О. Д. Довганич, Ю. С. Чорі. — Уж.: Закарпатська облдержадміністрація, 1996. — С. 117–120;

Карасик С. Кампов Павло Федорович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 271–273.

КАНДИБА Іван Олексійович (нар. 7.06.1930, с. Стульно, округ Влодава, Польща — пом. 8.11.2002, м. Львів) — юрист. Учасник укр. руху опору. Член УРСС. Член-засновник УГГ (1976). Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1961–76, 1981–88). Голова ОУНвУ (1996).

1945 родину К. примусово переселено в Україну. 1953 закінчив юр. ф-т Львів. ун-ту. До 1961 працював нотаріусом, нар. суддею, адвокатом у м. Глиняни Львів. обл. 1960 познайомився з юристом Л. Лук'яненком, обговорили й затвердили проект програми новоствор. нелегальної партії УРСС, кінцевою метою д-сті якої було створення незалежної України з відокремленням від СРСР

шляхом референдуму. К. розповсюджував газ. «Нове слово», що видавалася за кордоном.

20.01.1961 К. та ще 6 ін. членів групи було заарешт. зі звинув. за ст.ст. 56, 64 КК УРСР, 24.05 засудж. на 15 р. таборів сув. режиму. Карався в мордов. таборі ЖХ-385/11, ст. Явас і таб. ВС-389/35, ст. Всехсвятська Чусовського р-ну Перм. обл. 1962 засуджено на 1 р. тюремного ув'язнення (м. Владимир). 20.03.1967 за протести проти жорстокого режиму Зубово-Полянським район. судом знову засудж. на 3 р. тюремного ув'язнення (там само). 25.07.1969 разом із Л. Лук'яненком і М. Горинем передав звідти за кордон «Звернення до Комісії з прав людини при ООН» про геноцид політв'язнів (отруювання організму фармац. засобами, які домішували до харчів за наказом таб. адміністрації). 14.03.1970 переведено до 17-го таб. пункту Дубровлагу. К. — автор низки заяв до міжнар. орг-цій та офіц. рад. інституцій про порушення прав в'язнів, акт. учасник кампанії про надання статусу політв'язня, неодноразово брав участь у голодуваннях протесту проти знущань таб. і тюремн. адм-цій. За правозах. д-сть неодноразово був покараний ШІЗО й ПКТ.

20.01.1976 звільнено й фактично направлено на заслання до с. Пустомити, де працював у майстерні ремонту електроприладів та кочегаром. У листопаді т. р. К. став членом-засновником УГГ. Провадив акт. правозах. д-сть, виступав на захист як членів групи — М. Руденка, О. Тихого, М. Мариновича, Л. Лук'яненка, так і тих переслідуваних за власні погляди, хто не був членом УГГ. Його часто викликали на допити, «профілакт. розмови» з вимогами зректися своїх поглядів у ЗМІ. За рішучу відмову К. продовжували адмін. нагляд. 1979 і 1980 звертався до Президії ВР СРСР з проханням надати дозвіл емігрувати до США, звідки дістав виклик від сестри. У виїзді йому було відмовлено.

24.03.1981 вдруге заарешт. за звинув. в «антирад. агітації і пропаганді». Йому інкр. співавторство і розповсюдж. 18 документів УГГ, заяву на захист УГГ, вилучену під час обшуку в М. Гориня. 24.07 Львів. обл. суд засудив К. за ст. 62 ч. 2 КК УРСР на 10 р. таборів особл. режиму і 5 р. заслання з визнанням особл. небезп. рецидивістом. Карався в таб. ВС-389/36-1, сел. Кучино Перм. обл. 8.12.1987 його етаповано до таб. ВС-389/35. 1.01.1988 за відмову від роботи й перехід на статус політв'язня К. запроторено до ШІЗО на 65 діб. 12.08 його етаповано в м. Перм.

5.09.1988 звільнено згідно указу Президії ВР СРСР. Після оголошення голодування протесту й вимоги Президента США Р. Рейгана звільнити К. 9.09 його звільнено із Львів. в'язниці. 8.04.1990 створив і став першим головою політ. об'єднання ДСУ – «Державна Самостійність України». К. — засновник і ред. г. «Нескорена нація». 4.11.1992 став членом ОУН. 1993 обрано заступником Голови Проводу ОУН (вУ), з 1996 — Голова Гол. Проводу цієї орг-ції.

Поховано у Львові.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, звернення: Першому Секретареві ЦК КПУ Шелестові П. Ю. // Сучасність. — 1967. — Ч. 12. — С. 64;

Тортури продовжуються (Звернення до ООН, Уряду УРСР) // Гомін України. — 1971. — 20 лютого;

Автор і співавтор декларацій, меморандів, звернень, заяв УГГ: Україна літа 1977-го (15.02.1977), Меморандум УГГ ч. 1 (10–11.1976), Меморандум ч. 2: Про участь України в Белградських Нарадах — 1977 (20.01.1977), Меморандум УГГ ч. 4: Про нові репресії на

Україні проти Групи Гельсінкі (9.02.1977), Меморандум ч. 6: Про так звані «внутрішні справи» держави (21.02.1977), Меморандум УГГ ч. 8: Про переслідування В. Лісової — дружини політв'язня (15.03.1977), Меморандум УГГ ч. 11: Про долю Надії Світличної (20.03.1977), Меморандум УГГ ч. 18: Про дискримінацію українців у ділянці права на еміграцію (12.1977), Відкритий лист урядам Країн, які підписали Гельсінські Угоди (9.02.1977), Лист ч. 2: До Урядів УРСР, СРСР, Урядів країн-учасниць Гельсінських Угод (1977), Заява в справі Богдана Чуйка (05.1977), Документ ч. 2: Нові репресії і новий етап правозахисного руху в СРСР (08–09.1977), Клопотання: До Ради Міністрів УРСР (14.10.1977, у справі УГГ), Звернення: Учасникам Белградських Нарад (18.12.1977), Заява: У справі арештів членів УГГ (04–05.1977), Процес Руденка — Тихого: Заява (30.06.–07.1977, спільно з членами Української і Московської Гельсінських Груп) // Український правозахисний рух: 1976–1977. — С. 19–28, 63–97, 99–102, 103–104, 105–107, 117–119, 123–126, 127–132, 133–135, 137–142, 145–150, 151–172, 177–179, 181–182, 261–264, 347–352.

Співавтор документів УГГ й ін.: Наші завдання (1978), Рух за права людини на тлі національних змагань українського народу (1978), Гельсінським групам СРСР, США, Правозахисним групам Польщі і Чехословаччини (6.10.1979), Голові Президії Верховної Ради СРСР: Заява (01.1979) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 21–28, 29–35, 47–51, 277–345.

Література: Кандиба Іван // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 273–345;

Russian Unlawfulness in Ukraine. The Life of a Martyr: A Statement by I. Kandyba (Перекл. на нім. З. Матли-Рихтицької) // München: Ukrainishes Institut für Bildungspolitik, 1980. — 40 с.;

Страдницький шлях Івана Кандиби // Гомін України. — 1980. — 16 липня;

Місяць Івана Кандиби // Гомін України. — 1982. — 23 червня;

В обороні українських прав // Свобода. — 1985. — 24 серпня;

Іван Кандиба // Америка. — 1986. — 30 січня;

Світлична Н. На смерть Івана Кандиби // Свобода. — 2002. — 6 грудня;

Рапп І., Овсієнко В. Кандиба Іван Олексійович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 274–277.

КАРАВАНСЬКИЙ Святослав Йосипович (нар. 24.12.1920, м. Одеса) — філолог, літератор, перекладач. Учасник укр. нац.-визв. руху. Політв'язень рад. тюрем і конц-таборів (1944–1960, 1965–79). Почесний член Канадського відділу ПЕН-клубу. Член УГГ (1979).

1938 після закінчення СШ вступив до Одес. індустр. ін-ту, з 1939 — ще й на заоч. відділ. ін-ту іноземних мов. Займ. літ. працею, почав перекладати. 1940 залишив індустр. ін-т, добровільно пішов до війська, щоб потім вступити на філфак. 1941 частина, в якій К. служив, потрапила в оточення нім. військ у Зх Білорусі. Уникнувши полону, К. 1942 повернувся до Одеси, вступив на літфак ун-ту. Там зблизився з гуртком укр. молоді, пов'язаної з ОУН. К. організував книгарню укр. літ-ри «Основа». 1944 виїздив у Румунію, звідти в липні т. р. нелегально повернувся до Одеси.

Через кілька днів за спроби відновити зв'язки з гуртківцями його було заарешт., відмовився від пропозиції КДБ доносити про студент. настрої. 7.05.1945 військ. трибунал Одес. військ. округу засудив К. за ст.ст. 54-16, 54-11 КК УРСР на 25 р. позбавлення волі. Першу частину покарання відбував у таборах примус. праці: на Колимі видобував золото, на р. Печорі будував залізницю, будував магістраль Тайшет — Лєна, в Мордовії шив рукавиці. Після смерті Сталіна умови в таборах пом'якшилися, К. зміг займатися літ. працею, писати й перекладати, розпочав велику роботу над «Словником рим укр. мови».

19.12.1960, після 16 р. і 6 міс. ув'язнення К. звільнено за постановою управління Дубровлагу — на підставі ст. 2 Указу про амністію від 17.09.1955 термін ув'язнення було скорочено на половину, тобто на 12 р. і 6 міс. Повернувшись до Одеси, закінчив курси механіків обчислюв. машин, працював за цим фахом, слюсарем, перекладачем у ред-ції обл. газ. «Чорномор. комуна», позаштатним кореспондентом журн. «Україна». Неодноразово було звільнено, взято на тимчасову роботу, змушений був виїздити на заробітки в республіку Комі та ін. обл. Вів далі інтенсивну й творчу літ. працю: підготував до вид. зб. гуморесок і фейлетонів, працював над мовознавчою студією «Біографія слів». К. закінчив розпочатий у таборі «Словник укр. рим» (близько 1000 друк. сторінок містять до 60 000 рим, складених самим автором), який було високо оцінено фахівцями, адже він, на їхню думку, мав велике значення для розвитку літ. і мовної культури України. 1962 вступив на заочне відділ. філфаку Одес. ун-ту. К. брав дуже акт. участь у гром. житті: збирав укр. книги для Кубані, виступав ініціатором в орг-ції урочистостей до ювілею М. Лисенка, писав статті проти русифікації шкіл і ВНЗ України, лист прокуророві УРСР з вимогою притягнути до крим. відповідальності міністра освіти за прорахунки, що призвели до порушення прав укр. нації. К. був постійним автором самвидаву — розповсюджувалися всі його відкинуті офіц. властями праці й листи. 4.05.1965, під час першої хвилі арештів укр. інтелігенції, у К. було проведено обшук, але самвидаву в нього не виявлено. Наступного дня він відправив протести з приводу безпідставного обшуку, а потім вручив консулам Польщі й Чехословаччини в Києві листи про «порушення ленін. норм нац. політики» в Україні та безпідставні арешти серед інтелігенції.

13.11.1965 К. заарешт. Оскільки не було жодного формального приводу для суду над К., на подання Ген. прокурора СРСР Руденка, без суду й слідства, К. відправлено досиджувати його 25-річний термін (8 р. і 7 міс.) у таборах сув. режиму. На знак протесту оголошував голодування. В таборі написав низку звернень до офіц. інстанцій і громадськості, за це його покарано ШІЗО, а 1966 — 6 міс. БУРу, карцером. 5 разів оголошував голодування протесту, через 9–10 діб його примусово годували. 1967 переведено до Владимирської тюрми за «порушення табірного режиму». Неодноразово намагався через дружину передавати на волю листи, книги з тайнописом, власні твори, матеріали-свідчення в'язнів про розстріли польських офіцерів у Катині, про потребу примирення Заходу зі Сходом. Ця інф-я одразу ж з'являлася в самвидаві. Саме це й послугувало новим звинуваченням в «антирад. агітації і пропаганді», й улітку 1969 К. було затримано в тюрмі й 23.04.1970 там же засудж. закритим судом додатково ще на 3 р. тюрми і 7 р. таборів особливого режиму, визнано особливо небезпечним рецидивістом. Після 6 р. тюремного покарання етаповано до політтабору Сосновка в Мордовії. Брав акт. участь в акціях політв'язнів на оборону своїх прав. 1978 через погіршення умов утримування перейшов на статус політв'язня. На знак протесту проти репресій з березня по липень т. р. оголошував щомісячне 10-денне голодування. На його оборону виступали: Н. Строката зі зверненнями до Президії ВР СРСР, заявами в різні держ., міжнар. і гром. орг-ції, В. Стус (лист до правління СПУ), І. Дзюба, Є. Сверстюк (відкритий лист до г. «ЛУ»), були звернення О. Солженіцина, А. Сахарова до керівників держав Л. Брежнєва і Дж. Картера (США), Ж. д'Естена (Франція) з проханням звільнення політв'язнів, зокрема й К. Під час ув'язнення К. став почесним членом Канадського ПЕН-клубу.

13.09.1979 звільнено, відбув у неволі 31 рік. У лютому 1979 оголошено членом УГГ. Деякий час жив у м. Таруса Калузької обл. 30.11.1979 виїхав із дружиною Н. Строкатою до США. Вів гром. і наук. діяльність, опублікував низку поетичних збірок, праць із мовознавства.

БІБЛІОГРАФІЯ

Клопотання, звернення, листи: Прокуророві УРСР (24.02.1965), Першому секретарю ЦК ПОРП тов. В. Гомулці (27.09.1965), Колегії адвокатів Одеської області (9.01.1966), Заступникові Голови Ради Союзу Верховної Ради СРСР депутату М. Стельмаху (14.02.1966), Голові Ради Національностей Верховної Ради СРСР (10.04.1966), Із Клопотання, посланого на ім'я голови Спілки Журналістів України (10.05. 1966), Колегії Верховного Суду СРСР (7.06. 1966), З листів до дружини (Н. Строкатої) // Лихо з розуму. — С. 110–115, 123–129, 129–132, 135–141, 144–153, 153–161, 162–168, 168–169;

Голові Президії Верховної Ради СРСР (19.03.1967) // Український вісник. — 1970. — Вип. I–II. — С. 171–187;

Меморандум УГГ у справі ув'язнених членів УГГ (10.1979, підписав спільно з ін. членами УГГ) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 57–62;

До Генерального секретаря ЦК КПРС М. Горбачова (у співавторстві з дружиною Н. Строкатою у справі жінок-політв'язнів в СРСР // Віра. — 1987. — Ч. 1. — С. 12–14;

До О. Гончара, Голови СПУ // Віра. — 1987. — Ч. 3. — С. 16–18;

До Екзарха України Філарета, митрополита Київського і Галицького // Віра. — 1987. — Ч. 4. — С. 19–21.

Твори: Сутичка з тайфуном. Збірка поезій. — Н.Й.–Балт.–Тор.: ОУП «Слово», Смолоскип, 1980. — 188 с.;

Ярина з городу Хоми Черешні. Поезії. — Тор.: Гомін України, 1981. — 190 с.;

Моє ремесло. — Лон.: Укр. видавнича спілка, 1981. — 184 с.;

Гумористичний самвидав. — Філяд.: Київ, 1982;

Практичний словник синонімів української мови (1993, 2000, 2008);

Секрети української мови: Науково-популярна розвідка. — К.: Кобза, 1994;

Російсько-український словник складної лексики (1998, 2006);

Пошук українського слова. — К.: Академія, 2001;

Словник рим української мови. — Л.: БаК, 2004.

Література: Святослав Караванський // Лихо з розуму. — С. 83–170;

До справи С. Караванського // Українська інтеліґенція під судом КҐБ. — С. 176–181;

Протокол огляду кримінальної справи С. Караванського 1969–1970 рр. (9.01.1980); Запит слідства та довідка інформцентру МВС УРСР про судимості С. Караванського (25.01.1980) // Українська Загальнонародна Організація (УНФ–2) / Упоряд. Ю. Зайцев. — С. 365–366, 406–407;

Karavansky and Strokata are Released; An Interview with S. Karavansky; S. Karavansky and N. Strokata in Washington // Smoloskyp. — 1980. — № 6. — С. 1, 4, 4–5, 6–7;

Різників О. Пасіонарій С. Караванський // Віра. — 1993. — Ч. 1. — С. 9–10;

С. Караванський — світло згаслої зорі // Віра. — 1999. — Ч. 1. — С. 5–6;

Рапп І. Караванський Святослав Йосипович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 278 –281.

КАРАСЬ Зиновій Семенович (нар. 9.03.1929, с. Журів Рогатинського р-ну Івано-Фр. обл.) — учитель. Священик катакомбної УГКЦ. В'язень сумління рад. тюрем і концтаборів (1958–67).

Після 7 класів польської школи вступив до Львів. гімназії, але не закінчив. 1945 вступив до лав юнацтва ОУН, мав зв'язки з підпіллям, у ж. «На чатах» публікував свої вірші. 1945–48 навч. у Рогатин. педучилищі. Три роки учителював на Городенківщині. 1951 вступив на заочне відділ. Ів.-Ф. учительського ін-ту, працював у школі Букачів. р-ну. 1954 виїхав із родиною в Казахстан, на Сірий Клин, вступив на заочне відділ. Ленінград. духовної семінарії, почав працювати в Кустанайській церкві. Висвячений на священика РПЦ, в укр. поселеннях читав проповіді укр. мовою. В укр. діаспорі Сірого Клину почала створювати-

ся підп. орг-ція ОУН, до якої був причетний К., але донесли до КДБ про їхню д-сть.

27.09.1957 заарешт. Інкр. «укр. бурж. націоналізм», привезені ним книги з України експертиза АН РРФСР кваліфікувала як «націоналістичні». 10–11.01.1958 Кустанайський обл. суд за ст.ст. 17, 58-10 ч. 1 засудив К. на 10 р. ув'язнення. Етапом через Новосибірську тюрму К. перевезено в Тайшет, у 601-ту зону. 1958 переведено обліковцем на деревообр. комбінат № 019. Познайомився там із сотником УПА М. Симчичем. Відтак працював на фрезерн. верстаті, на буд-ві знову в 601-й зоні. Потрапив до штраф. табору у Віхоревці, там захворів на туберкульоз. Після переведення до 410-го табору працював прибиральником бараку. 1960 перевезли в штрафний мордов. табір № 5, відтак через півроку — до табору № 1, сел. Сосновка. Познайомився з митрополитом УГКЦ Йосифом Сліпим, заприятелював зі священиком П. Василиком. Був завскладом, через шоферів надсилав інф-цію на волю, підтримував зв'язок з ін. зонами. З 1963 у 1-й зоні спілкувався з Л. Лук'яненком, братами Горинями, В. Морозом, Д. Шумуком, О. Заливахою. З 1966 до кінця терміну — в таборі № 11.

27.09.1967 його звільнено, приїхав у Коломию до родини. Понад 20 років обслуговував у лікарні рентгенів., фізіотерапевтичну апаратуру. КДБ і далі «опікувалося» ним, проводило обшуки, забрано багато літ-ри.

1986 К. організував літ. вечір Б. Грінченка, згодом організовував багато ін. літ. вечорів. Має публікації про УГКЦ, прочитав сотні лекцій, доповідей. З 1990 активно займався гром.-політ. роботою, був депутатом міськради першого дем. скликання. Організовував Клуб християн. інтелігенції, відзначення нац.-патріот. свят. К. — член т-ва «Просвіта». З 1993 — ред. г. «Християнський вісник» Коломийсько-Чернівецької єпархії УГКЦ.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Овсієнко В.* Карась Зиновій Семенович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 282–285.

«КАРБИ ГІР» — літ.-гром. альм. «Товстий» журн. Вих. у Коломиї 1988–1989 як самвидав. Відомо 6 вип. Ред. Д. Гриньків, Т. Романюк, О. Чеховський (фото). Ознайомлював з хронікою культ. подій краю, архівними док-ми, тематичними істор. розвідками М. Крайника, публіцистикою і таборовим епістолярієм Л. Лук'яненка, статтями О. Горинь про систему репресій проти віруючих, утиски свободи совісті. Містив низку шевченкознавчих мат-лів І. Крип'якевича, О. Качура та ін. Публ. таборові вірші М. Золотаренко з коментарями П. Марусика, поезію класиків укр. літ., суч. замовчуваних авторів, місц. літ-рів. Подавав інформ. про перших лауреатів літ.-мист. премії ім. В. Стуса. Як іл. використано репродукції робіт О. Заливахи.

«КАРПАТСЬКА УКРАЇНА» — вид. Мукачівської територіальної філії УГС та Пресового Агентства «Смолоскип». Неформ. газ. вийшла 1990. Ред. Я. Каричак, Б. Дикий, О. Орос. Містила програм. докти УГС та НРУ, істор., рел.-просв., етногр. розвідки про край, актуал. сусп.-політ. інформ.

КАРПАЧ З. (нар. 1920) — учасник укр. нац.-визв. руху. Заарешт. 1974 і засудж. на 15 р. позбавлення волі.

КАРПЕНКО Валентин — робітник. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1968–69).

Працював робітником на Київ. ГЕС, водночас навч. на веч. відділ. в одному із столичн. ВНЗ.

У червні 1968 затримано за звинув. у розповсюдж. летючок із закликом припинити русифік. на Україні. Звернення було розіслано поштою у зв'язку із забороною відзнач. 22 травня — дня перепоховання Т. Шевченка. Також розповсюдж. у Київ. ун-ті і сільськогосп. академії летючки із закликом боротися проти русифік. укр. культури та ін. самвидавні м-ли. У січні 1968 засудж. Київ. міськ. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 1,5 р. таборів сув. режиму. Пока-

рання відбував у 3-й зоні Дубровлагу. К. — учасник голодувань в листопаді-грудні 1969 на знак протесту проти безпідставних покарань політв'язнів.

26.12.1969 по закінч. терміну звільнено.

«КАФЕДРА» — науково-популярний та літ.-мист. ж. Української Асоціації незал. творчої інтелігенції. Готували вид. 1988–1989 як самвидав у Львові, Одесі, Харкові та Сумах М. Осадчий (відп. ред.), С. Сапеляк та М. Данько (ред.-орг-тори), В. Барладяну (Барладяну-Бирладник), Б. Горинь, Н. Світлична, В. Яворський, А. Бутрим, В. Бондар, А. Пашко (спец. кор.). Фотоіл. З. Красівського, В. Федька, О. Левадного. Обкладинка № 2 Н. Гнатенка. Вийшло 8 номерів. Мав постійні рубрики. Ознайомлював із програм. док-ми, листами, зверненнями УАНТІ, зокрема про засн. літ.-мист. премії ім. В. Стуса. Публ. мат-ли комісії Конгресу США в справі Голодомору, репресивних суд. процесів над Д. Мазуром, О. Коденчуком. Вів хроніку культ. подій, порушував проблеми мови, нац. символіки, міжнац. відносин. Містив публ. статті, тексти виступів та літ.-знавчі есеї І. Франка, В. Чорновола (зокрема «Задротяне літературознавство»), Є. Сверстюка, Л. Лук'яненка, З. Франко, А. Пашко, М. Коцюбинської, Б. Гориня та ін., поезію І. Світличного, М. Руденка, Є. Сверстюка, А. Пашко (зокрема повний варіант збірки «Калинові рубіни»), Є. Маланюка, І. Калинця, С. Сапеляка, М. Осадчого, ін. Публ. прозові твори (зокрема автобіографічні) О. Вишні, В. Розлуцького, В. Рубана, Г. Алтуняна, В. Барладяну, В. Рафальського, ін. Як романіст виступив В. Яворський, як перекладачі — М. Осадчий та В. Сурмач. Духовні бесіди вели Я. Лесів, В. Романюк, Т. Романюк, Ір. Калинець. Спогади про В. Симоненка, Д. Лук'яновича, М. Яцківа, І. Северу надав Б. Горинь; М. Рильського — Є. Грицяк; В. Стуса — В. Калиниченко та В. Овсієнко; коментовані листи В. Стуса та літ.-знавчий епістолярій — М. Осадчий. Дослідження укр. преси Далекого Сходу подав В. Барладяну, істор. розвідки — А. Антонов-Овсеєнко, С. Білоконь, І. Миньків. До авторських мат-лів додано біогр. довідки, фото, бібліогр. Мист. розділ презентував репродукції робіт та творчі біогр. О. Заливахи, С. Караффи-Корбут, О. Сластьона, І. Їжакевича, С. Шабатури, А. Ждахи, М. Примаченко, В. Ігнатенка, В. Бондаря, Р. Лишої та ін. Стан української муз. аналізували М. Городенський та Г. Волощак. Пісню на слова В. Стуса представив М. Бєлінський. Ж. сприяв розвиткові вільної творчості, показав шляхи розвитку дем. мист. преси. Окремі випуски передрук. вид-во «Смолоскип» (Балт.–Тор.) та ЗП УГГ (Н.Й.).

КАЧУР Микола (нар. 1930) — шахтар. Учасник укр. руху опору. Член УНФ.

8.07.1966 заарешт. у Донецьку за розповсюдж. самвидавного ж. УНФ «Батьківщина і Воля». 10.1967 засудж. Ів.-Ф. обл. судом за ст. 62-1 КК УРСР на 5 р. позбавлення волі. 1969 передчасно звільнено.

«КАЯЛА» — літ.-мист. та гром.-політ. часоп. Донецької філії УГС-УРП. Змістовний «товстий» ж. вих. 1990 як самвидав. Відомо 2 вип. Гол. ред. Я. Гомза, відп. за вип. С. Луців, В. Сигатов, іл. С. Новікова (худ. ред.) та П. Антипа. Публ. низку звернень УРП, правозахисні док-ти, істор., етногр., мовознавчі статті С. Єфремова, Д. Донцова, О. Кониського, Я. Гомзи. Спогади про В. Стуса подали М. Коцюбинська, Є. Сверстюк, В. Марочкін. Містив дані про персоналії Ю. Литвина та О. Тихого. Біогр. довідку про С. Петлюру підготував Д. Долинський, про М. Міхновського — А. Клімашевський. До «Шевченкіани» увійшли добірка «Тарас Шевченко і рідна мова» О. Тихого, низка нарисів про Кобзаря Д. Донцова, П. Ротача, Є. Єнджеєвича. Ж. ознайомлював зі Святим Письмом, молитвою А. Шептицького, духовною поезією Т. Шевченка, І. Франка, М. Зерова, Б.-І. Антонича, І. Муратова. Поет. розділ представляв також твори В. Сосюри, В. Стуса, С. Черкасенка, М. Руденка, М. Сарма-Со-

коловського, Т. Осьмачки, Є. Маланюка, Г. Гордасевич, К. Куцюк-Кочинського. Був яскравим прикладом спротиву мовній та нац. політиці комуністичної влади.

КВЕЦКО Дмитро Михайлович (нар. 8.11.1935, с. Слобода-Болехівська Долинського р-ну Івано-Фр. обл.) — викладач історії. Учасник укр. руху опору. Член-засновник підпільної організації УНФ. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1967–87).

1953 закінчив СШ в с. Витвиця. Вступив на істор. ф-т Львів. ун-ту, але брав академвідпустку. 1954 призвано до лав рад. армії. Служив у Пермі (тоді Молотов). Вже в армії почав обмірковувати, як створити орг-цію для б-би за нац. визволення України. 1957 було демобілізовано, до 1963 заочно навч. в ун-ті й викладав різні предмети в школах Долин. р-ну. Познайомився з З. Красівським та М. Меленем, ознайомив їх із розробл. програмою. Почали видавати самвидав. ж. «Воля і Батьківщина». У жовтні 1964 вийшов 1-й номер ж. (загалом було 16 чисел). Це час початку д-сті УНФ. Члени УНФ пропонували незалежн. самост. розвиток для України у вигляді «нар. соціалізму» (подібно до західноєвроп. соціалдемократії). На відміну від шістдесятників, які переважно робили акцент на нац.-культ. завданнях, ця орг-ція поставила політ. проблеми у своїй програмі, що частково почало здійснюватися вже в незал. Україні. Завдяки сув. конспірації УНФ проіснував до 1967. Спочатку листівки й брошури було виготовл. у помешканні Красівського, потім — в облаштованій К. криївці, також розповсюдж. ін. націоналіст. літ-ру. У квітні 1966 УНФ надіслали XXIII з'їздові КПРС «Меморандум УНФ», де насамперед вимагали повернути в Україну всіх силоміць депортованих.

20.03.1967 К. викликано в райвно й там заарешт. за звинув. у «зраді батьківщини» та у «створенні антирад. орг-ції». К. 2 міс. свідчень не давав, відправлено на «бесіду» до голови КДБ УРСР В. Нікітченка. 16–27.11 т. р. справу розглядав Верховний суд УРСР. К. засудж. в Івано-Фр. Виїзною сесією ВС УРСР за ст.ст. 56 ч. 1 і 64 КК УРСР на 15 р. таборів сув. режиму з конфіскац. майна та 5 р. заслання. Карався у Владимир. тюрмі. Брав акт. участь в акціях протесту політв'язнів проти свавілля тюремн. адміністрації. 1970 два міс. перебував у Лефортов. тюрмі: Москву дуже турбувало, що на волі залишились усі архіви й журн. УНФ. Але К. лише підтвердив свої попередні свідчення. У березні 1972 переведено до мордов. табору ЖХ-385/17, у серпні 1975, після ліквідації тієї зони, — до табору ВС–389/37. Разом із Є. Пронюком брав участь у виготовл. та передаванні на волю хроніки зони, в голодуваннях протесту. За те його було кинуто в ШІЗО, потім переведено в таб. № 35, де К. карався разом з І. Світличним, І. Калинцем. Працював кочегаром. У грудні 1977 в листі до Президії ВР СРСР просив дозволу емігрувати й одночасно звернувся до Надзв. посла Королівства Нідерландів із проханням надати йому політ. притулок та їхнє громадянство. Навесні 1979 брав участь у страйку 35-ої зони перм. ВТК з вимогою допустити до табору предст. зх. преси та Комісію ком-ту прав людини ООН. У липні 1980 відвезено до Івано-Фр. у справі М. Крайника, але свідком не виступив; дорогою назад до зони, в етапній тюрмі в Харкові, його побили наглядачі. 1983 понад місяць везено на етап, дорогою його побив конвой. Працював на пилорамі, де йому було поламано ноги. У вільний час ходив у ліс, робив записи і переховував їх там. Вирішив знову

видавати підпільн. ж. Видрукував у червні-жовтні 1987 5 чисел ж. «Оновлення-87», у листопаді-грудні т. р. — 2 числа ж. «Гомін перебудови». З січня 1988 видавав ж. «Альтернатива» (278 чисел), з 1999 — «Націонал-демократ» (77 чисел). Крім того, до 2000 видав 55 додатків «Молодий націоналіст». К. написав спогади «УНФ за право укр. нації», а також про М. Дяка — «З років б-би». Підготував до друку «Сибір. щоденник».

БІБЛІОГРАФІЯ

Звернення, статті: Присмерк «демократії», Звернення до Президії Верховної Ради СРСР (10.12.1977), З років боротьби: Спогади (1991), Як появилися назви УНФ і його підпільного часопису (1966) // Український Національний Фронт. — С. 495–496, 497–498, 563–572, 589–590.

Література: Swedes in Defense of Kvetsko // Smoloskyp. — 1982. — № 15. — Весна;

Хейфец М. Бандерівські сини (Д. Квецко) // *М. Хейфец.* Українські силюети. — Мюн.: Сучасність, 1984. — С. 182–196;

Про долю Д. Квецка — засновника Українського Національного Фронту // Поступ. — Він. — 1986. — 12 жовтня;

Дубас М. Д. Квецко, Д. Квецко про видання журналу «Воля і Батьківщина» (Інтерв'ю Ю. Зайцева з Д. Квецком 3.04.1997) // Український Національний Фронт. — С. 494, 632–637;

Русначенко А., Овсієнко В. Квецко Дмитро Миколайович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 286–290.

КЕНДЗЬОР Ярослав Михайлович (нар. 12.07.1941, с. Солонка Пустомитівського р-ну Львів. обл.) — службовець. Учасник укр. правозах. руху. Нар. депутат України I, II, V, VI скликань.

По закінч. навч. в ПТУ служив у лавах рад. армії. 1963–66 навч. у Львів. ун-ті на ф-ті журн-ки, відтак відрах. з ун-ту за «контакти з дисидентами» (І. Світличним, В. Чорноволом). Через відсутність роботи за фахом працював на тимчасових роботах. 1968–76 навч. на заочн. відділенні Львів. ін-ту фізкультури. З 1968 працював інструктором зі спорту обл. ради ДСТ «Авангард». У квітні 1968 підписав «Лист 139-ти» до

Ген. секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва, протестуючи проти арештів молодої інтелігенції в Україні й Москві. Був акт. учасником правозах. руху, брав участь в акціях протесту проти політ. процесів в Україні та в СРСР. У 1969 був автором протест. заяв до офіц. чиновників з приводу безпідставних обшуків у справі В. Чорновола, 1970 підписав листа до Верх. суду СРСР з вимогою анулювати вирок, винесений В. Морозу, і звільнити засудженого. 1970 на пропозицію В. Чорновола долучився до видання самвидавного ж. «Укр. вісник». На поч. 1972 проведено обшук на його квартирі через січневі арешти укр. інтелігенції. Написав протестну заяву до керівних органів рад. влади з приводу тих арештів. Т. р. було позбавлено роботи й відрах. з ін-ту. Працював слюсарем у «Сільенерго», з 1974 — на попередній роботі в ДСТ. По утворенні УГС був членом ради Львів. обл. філії Спілки, членом пресових служб УГС, НРУ, Всеукр. т-ва «Меморіал». К. — народний депутат України. 1990–94 був заст. голови Комісії з питань культури. Член Центр. проводу НРУ. З 1998 працював гол. ред. г. «Час», був головою Львів. крайової орг-ції НРУ.

КЕРНИЧНИЙ Дмитро (нар. 1908 в Зх Україні) — учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1953–78).

1953 заарешт. за звинув. у «зраді батьківщини» та за участь у протисталін. б-бі в 40-ві й засудж. на 25 р. позбавлення волі за ст. 54 ч. 1 а КК УРСР. Покарання відбував

у різних таборах сув. режиму СРСР, ост. роки ув'язнення перебував у мордов. таборі ЖХ-385/19.1978 звільнено по закінченні терміну.

«КИЕВЛЯНИНЪ» — газ. сенсацій. Неформ. газ. вийшла 1990 рос. м. Ред. Б. Лисенко, А. Пилипенко. Мала чітку антикомуністичну спрямованість. Містила інтерв'ю з С. Бєляк, яку було засуджено як вірну УКЦ, фрагменти творів А. Сахарова, політ. сатиру, передруки з вид. минулих років.

«КИЇВСЬКИЙ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТ» — газ. Київ. регіональної орг-ції СДПУ. Як неформ. газ. вийшла 1990 укр. та рос. м. Ред. В. Вєліканов. Публ. оглядові сусп.-політ. та економ. статті, агітаційні мат-ли, репортажі з парт. осередків. Порушувала проблеми сепаратизму та федералізму, розглядала міжконфес. та міжнац. питання, знайомила з новинами культ.

«КИЇВСЬКИЙ ЧАС» — неформ. газ. Київ. крайової орг-ції УРП. Вих. 1990 раз на міс. Ред. і вид-ць В. Заєць, худ. О. Сидоренко, С. Шкільний, фото В. Давиденка, М. Шакірянова, О. Водяника та ін. Містила програм. док-ти та звернення УРП, політ. сатиру, етнограф. розвідки. Авторами актуал. сусп.-політ. мат-лів були С. Хмара, О. Шевченко, І. Плющ та ін.

КИРЕЙКО Степан Андрійович (нар. 1926, м. Широке Дніпроп. обл.) — композитор. Учасник укр. руху опору.

1949 закінчив Київ. консерваторію, 1953 — кандидат історії мистецтв, з 1949 викладач Київ. консерваторії, 1966 — Засл. артист України. У листопаді 1965 спільно з шістьма ін. митцями підписав лист до ЦК КПУ, протестуючи проти арештів молодої інтелігенції в Україні й Москві.

КИРИЧЕНКО Світлана Тихонівна (нар. 31.10.1935, м. Київ) — філолог. Учасниця руху шістдесятництва, укр. правозах. руху. Нагородж. орденом кн. Ольги III ст.

1952–57 навчалась у Київ. ун-ті на укр. відділ. філол. ф-ту. По закінченні працювала в Ін-ті літ-ри АН УРСР, познайомилася там і здружилася з І. Світличним, Л. Коваленком, які вплинули на її нац. свідомість, на переоцінку ідеологіч. орієнтацій. Там само зустрілася з Ю. Бадзьом й В. Стусом. 4.09.1965 брала участь у політ. протесті в кінотеатрі «Україна» в Києві, проти арештів укр. інтелігенції. 1969 перейшла на роботу в Ін-т філософії літ. редактором ж. «Філософ. думка». Розповсюдж. самвидав. 1972, після арешту Н. Світличної, звернулася з листом до Першого секретаря ЦК КПУ з вимогою повернути родині сина Світличної, якого влада самовільно забрала з дитсадка. За це її звільнено з роботи. Відтоді — постійне репресивне звільнення з тимчасових робіт, переважно нефахових (догляд дитини за наймом, доставниця телеграм, кілька разів прибиральниця тощо). Недовгий час попрацювала коректором у видві, у центрі фарм. інф-ції. У квітні 1979 в помешканні родини К. і Ю. Бадзя проведено обшук, вилучено рукописну працю Бадзя «Право жити». К. звернулася на його захист із «Відкритим листом» до міжн. громадськості і парт. держ. керівництва СРСР (лист неодноразово звучав у програмах радіо «Свобода»). Потому її часто викликали на допити в КДБ, погрожували арештом. Розповсюдж. інф-цію про політ. репресії в Україні, передавала на Захід позацензурні тексти, документи, налагодила зв'язки з дисидентами Прибалтики, Москви, Закавказзя. 1980 вивезла з побачення з чоловіком нові вірші М. Руденка, в січні

т. р. передала до США рукопис зб. віршів В. Стуса «Палімпсести».

9.12.1980 райнарсуд м. Києва засудив К. до виправних робіт за відмову свідчити на новому процесі В. Стуса. Працювала робітницею на картонажній фабриці. Апогей переслідувань — 1983: у січні, під час перебування у Львові (ішли до родини політв'язня М. Гориня) було вчинено напад на сім'ю К., тривалий шантаж по телефону, наклепн. м-ли в пресі, морал. тиск на дітей. 20.04.1983 оголосила безтермінове голодування на знак протесту проти тотального переслідування сім'ї: сина було відрах. з ін-ту, на комсом. зборах вимагали зректися батька, з донькою-школяркою «виховні бесіди» про батьків-«антирадянщиків» вела дирекція школи (повідомила про це телеграмою Ген. Секретаря ЦК КПРС Ю. Андропова). З 4.06.1986 три роки перебувала з чоловіком-засланцем у селищі Хандига (Якутія). У січні 1989 повернулася з ним до Києва, брала акт. участь у перебудовчих процесах нац. відродження. Працювала в Секретаріаті Демпартії України. 1993 перенесла важкий інсульт, стала інвалідом I гр. Попри хворобу, написала спогади про Василя Стуса «Птах піднебесний», спогади «Люди не зі страху». 2006 — другий інсульт прикував її до ліжка.

БІБЛІОГРАФІЯ

Звернення, листи, публікації: Заява: До Прокуратури УРСР (У справі Ю. Бадзя) // *А. Русначенко.* Національно-визвольний рух в Україні (1950–1990). — С. 569–570;

Відкритий лист до світової демократичної громадськости, До діячів Еврокомунізму, До партійно-державного керівництва СРСР (У справі Ю. Бадзя, чоловіка) // Сучасність. — 1979. — Ч. 12. — С. 83–88;

Допоможіть! // Вісник. — Н.Й. — 1983. — № 1 (11). — С. 31–32;

Публікації: Мої враження від двох вечорів нового клубу (1987) // Укр. вісник. — 1987. — Вип. 7, 8, 9–10. — С. 252–255;

Дещо з історії написання «Права жити» // *Бадзьо Ю.* Право жити. — К.: Таксон, 1996. — С. 391–398;

Люди не зі страху. 1972-й // Молодь України. — 1997. — 11 січня — 30 травня;

Учителі. 1957–1962: Зі спогадів // Літ. Україна. — 1997. — 27 лютого;

До Шевченка. До України. До себе...: Зі спогадів // Літ. Україна. — 1997. — 15 травня;

Птах піднебесний. Спогади про В. Стуса // Дніпро. — 1998. — № 1/2. — С. 64–123;

Учителі. 1957–62 (Уривок зі спогадів) // Доброокий. Спогади про І. Світличного. — К.: Час, 1998. — С. 126–135;

Люди не зі страху: Про репресії в 70-х рр. XX ст. в Україні // Дніпро. — 2000. — № 1/2. — С. 119–131, № 3/4. — С. 118–134; № 5/6. — С. 118–134;

Спогади: 1973-й // Дніпро. — 2000. — № 7/8. — С. 108–130, Спогади: 1974-й. — № 9/10. — С. 88–116, Спогади: 1975. — № 11/12. — С. 109–132, Спогади: 1976. — 2001. — № 5/6. — С. 95–122;

Люди не зі страху: Спогади: Друга частина // Кур'єр Кривбасу. — 2002. — № 152. — С. 94–129, № 153. — С. 66–106, № 154. — С. 136–175, № 155. — С. 85–124, № 156. — С. 91–125; 2003. — № 159. — С. 138–196, № 160. — С. 156–189, № 161. — С. 125–156, № 163. — С. 121–165, № 164. — С. 122–168, № 165. — С. 97–151; 2004. — № 171. — С. 103–145, № 172. — С. 156–192.

Література: Badzyo's Wife Appeals to Women's Organizations (В обороні чоловіка) // Smoloskyp. — 1982. — № 17. — Осінь. — С. 2;

Овсієнко В. Кириченко Світлана Тихонівна // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 291–294.

КИРИЧЕНКО Степан Андрійович (нар. 1911) — художник. Учасник укр. руху опору. Член СХУ, Засл. художник України. 20.04. 1966 спільно з дев'ятьма художниками, членами СХУ, підписав звернення до Верховної Ради УРСР на захист О. Заливахи, у квітні 1968 підписав «Лист 139-ти» до секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва, протестуючи проти арештів молодої інтелігенції в Україні й Москві.

КИСЕЛИК Василь (нар. 1927 в Зх Україні) — учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1953–78).

1953 заарешт. за звинув. у «зраді батьківщини», як воїн УПА та за участь у б-бі в 1940-ві й засудж. на 25 р. позбавлення волі

за ст. 54 ч. 1-а КК УРСР. Покарання відбував у різних таборах сув. режиму СРСР, ост. роки ув'язнення перебував у перм. таборі ВС-389/36 (с. Кучино Перм. обл.). 1978 звільнено по закінченні терміну.

КИСЕЛЬОВ Леонід Володимирович (нар. 1946, м. Київ — пом. 1968, м. Київ) — поет. Учасник руху шістдесятництва.

Народився в родині російськомовного письменника В. Кисельова. По закінч. СШ навч. на перекладацькому відділ. ф-ту іноз. мов Київ. ун-ту. Вражав широким знанням світов. літ-ри, мистецтва, історії, а також точних наук. У 1959 почав писати вірші рос. мовою, 1963 побачила світ перша добірка віршів. Надруков. у рос. ж. «Новый мир» вірш «Цари», в якому десятикласник К. зневажив особу царя Петра I, ще й посилаючись на Шевченка, викликав у Києві сенсацію, а в моск. літ. колах — обурення й протести. Після того К. перестали публікувати в рос. рад. періодиці. Ще будучи зовсім юним, молодий поет виявив тяжіння серця й помислів до України вже в перших своїх російськомовних віршах. Писати укр. мовою заохочував його батько, ще в дитинстві потрапив під дію Шевченкового слова. Великий вплив на нього мали поети В. Симоненко, М. Вінграновський, І. Драч, Л. Костенко, В. Голобородько. Вирішив писати поезії укр. мовою в ті часи відвертої русифікації України. На той час був невиліковно хворим. 12.04.1968, за кілька місяців до смерті К., в г. «ЛУ» з'явилася добірка його укр. поезій «Перші акорди» із вступним словом І. Драча. 1973 вірші та коротка біографія цього непересічного поета з'явилися на заході після публ. ст. І. Кошелівця в ж. «Сучасність». У 60-ті був ознайом. з деякими документами укр. самвидаву, був солідарним зі змістом низки політ. документів. І. Дзюба, що особисто був знайомий з К., стежив за розв. його таланту, вважав, що поетична думка митця значно багатша й тонша за будь-яке політ. судження чи заклик, тому і її вплив є, швидше, опосередкованою апеляцією до самосвідомості сучасників, укр. інтелігенції для пробудж. від громадян. сну до прозріння. Непримиренність держави й поезії, тиранічної держави й волелюбної поезії, абсолютної догми й вільної поезії — одна з наскрізних тем у тв-сті К. Як своєрідна антитеза високій жертовній поезії, його творам притаманний і сатиричний струмінь, гострі й саркастичні оцінки деяких славно- і сумнозвісних офіціозних поетів та літераторів. На історико-філософ. рівні він вів полеміку з рабською психологією владошанування, утверджував громадян. кредо демократа. І ці поезії К. були безпосередньо причетні до тієї просвітницької роботи укр. інтелігенції, що плекала засади політ. культури нашого сусп-ва, гідність особистості та вагу незалежної думки як у 60-ті, так і дотепер.

Друзі й лікарі докладали всіх зусиль, щоб урятувати, як тоді говорили, майбутнього Лермонтова, Пушкіна або й Шевченка, та хвороба була невиліковною. Поховано в Києві.

У 70-ті посмертно вийшли дві його кн. рос. і укр. поезії. Відтак 1991 та 2006 побачили світ доповн. видання його творів.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Стихи. Вірші (1970), Последняя песня. Остання пісня (1979);

Тільки двічі живемо. Вірші. Проза. Спогади про поета. — К.: Дніпро, 1991. — 416 с.;

«...И все на свете только песня на украинском языке». Избранное к 60-летию. Вибране до 60-річчя. — К.: Факт, 2006. — 264 с.

Література: *Петровский М.* Леонид Киселев — легенда и жизнь // Городу и миру: Киевские очерки. — К., 1990. — С. 309–326;

Шевченко А. ...Наше слово вічністю бринить: Минуло сорок років відтоді, як перестало битися серце Л. Кисельова // Літ. Україна. — 2008. — 6 листопада.

КІЗЯК Семен Андрійович (нар. 1941) — учасник укр. правозах. руху. 1971 засудж. за ст. 62 КК УРСР на 5 р. позбавлення волі. Покарання відбував у Пермському концтаборі № 36.

КІНДРАТ Василь (нар. у Зх Україні) — робітник. Учасник укр. руху опору. Член УНК. Жертва рад. тюрем і психлікарень (1961–72).

Працював на одному із Львів. заводів. 1961 входив до УНК, метою якого було домогтися виходу Української РСР зі складу СРСР.

1961 заарешт. за приналежність до УНК. У грудні т. р. засудж. на 13 р. позбавлення волі. Карався у мордов. таборах і у Владимирській тюрмі (1971–72).

КІПИШ Іван Захарович (нар. 1923, с. Грудно Березівського повіту, Лемківщина, нині Польща — працівник міліції. Учасник укр. руху опору. Член-засновник УРСС. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1961–68).

Працював до арешту в органах міліції м. Львова. 1960 К. був одним з ініціаторів створення УРСС, яка мала на меті боротися за політичні й нац. права громадян Радянської України.

23.03.1961 заарешт. у Львові за звинув. в «антирад. діяльності». 29.05 т. р. засудж. за ст.ст. 56 ч. 1 і 64 КК УРСР на 10 р. позбавлення волі. Під час розгляду касац. скарги Верх. Суд УРСР замінив ці статті на ст.ст. 62 ч. 1 і 187 КК УРСР. Міру покарання було зменшено на 7 р. таборів сув. режиму.

У березні 1968 після звільнення довго не отримував права на пост. прописку, та мешкав із родиною. Зазнавав постійних адміністр. цькувань.

КІЧАК Ігор Йосипович (нар. 12.12.1930, м. Коломия Івано-Фр. обл.) — історик. Учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1951–58, 1960–70). Член ВТПР, Братства ОУН–УПА. Нагороджений відзнакою «Хрест звитяги» (2007) та «Хрест заслуги» II класу (2008) Головної управи колишніх вояків УПА у Великій Британії.

Навчався в «Рідній школі», гімназії та СШ № 1 м. Коломиї, читав літ-ру націоналіст., історичного спрямув.: Д. Дорошенка, О. Терлецького, Д. Донцова та ін. (14.03.1950 цю літ-ру вилучено в родини під час обшуку). К. був пов'язаний із підпіллям, з 1948 — член ОУН. 1949 вступив на істор. ф-т Чернів. ун-ту.

28.01.1951 заарешт. у Коломиї. У загиблого окружн. провідника «Бориса» енкаведисти вилучили листа К. з описом облави, вчиненої окупац. владою в місті. 12.01.1952 Військ. трибунал військ МДБ Івано-Фр. обл. засудив К. на 25 р. ув'язнення за ст.ст. 54-1а, 54-11, 54-10 ч. 2 КК УРСР. Карався в таборах Воркути. У таборі з політкаторжанами Я. Зваричем, В. Палашовським, В. Юрківим видавав рукописний «Бюлетень укр. політв'язня», написав нарис із історії України. 1955 справу К. було переглянуто, термін скорочено до 10 р., 1958 його переведено в Тайшет, де карався з Г. Пришляком, Д. Шумуком, М. Сорокою, П. Дужим.

28.10.1958 його звільнено. У зх області повертатися було заборонено, працював у радгоспах і колгоспах Микол., Дніпроп.,

Кіровогр. обл. Проводив серед селян просвітн. роботу, читав їм твори Т. Шевченка, І. Франка.

9.04.1960 вдруге заарешт. Приводом став лист до троюрідної сестри, в якому було проаналізовано ситуацію в країні після низки політ. убивств (Петлюри, Коновальця, Бандери). До справи було долучено й ін. листи. 23.06.1960 К. засудж. за «антирад. агітацію і пропаганду» на 10 р. ув'язнення за ст. 7 п. 2 Закону СРСР від 25.12.1958. Карався в Мордовії в таборі № 7. Спілкувався з Л. Лук'яненком, зблизився з д. В. Горбовим. 1962–70 перебував у таб. № 10 особливого режиму як особливо небезпечний рецидивіст. Працював токарем, товаришував із повстанцями Д. Синяком, О. Водинюком.

У квітні 1970 звільнено. Жив біля батьків у Коломиї, працював електрозварником на заводі.

Неодноразово мав «розмови» з працівниками КДБ про зміст написаних ним статей нац., істор. спрямув. Мав публікації в ж. «Прапор», «Визвольний шлях», «Авангард» (Нью-Йорк). Тільки з настанням перебудови припинилися провокації щодо нього. 1988–90 К. — співредактор літ.-гром. альманаху «Карби гір», г. Коломийської райорг-ції УРП «На переломі». Досліджував працю «Слово о полку Ігоревім».

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: 2500-ліття Скольської держави // Авангард. — Н.Й. — 1984. — Ч. 2. — С. 134–138;

Ще раз про одну загадку в нашій історії // Визвольний шлях. — 1984. — Ч. 5. — С. 572–574;

Who is Author of the «Tale of Ihors Host?» // The Ukrainian Review. – 1988;

І знову проблема авторства // Прапор. — 1989. — № 4. — С. 162–163;

Україна не окраїна // Державність. — 1992. — № 1. — С. 17;

Що таке совєтська влада? // Визвольний шлях. — 1994. — Ч. 11. — С. 1283–1291;

Це було 1960 // Зона. — 1994. — Ч. 8. — С. 70–72;

Троянь — перша самоназва України // Поклик сумління. — 1995. — № 34;

Ще раз про національну атрибутику // Прапор. — 1999. — № 6. — С. 175–177;

Література: Кічак Ігор // К.: Чорна книга України, 1998. — С. 612–614;

Голубченко В. «Слово»-знавці // Суми: Короткий довідник, 1998. — С. 27–28;

Васильчук М. Коломийський азбуковник // Вільний голос. — Колом., 2000. — С. 79;

Томащук М. Революціонер з Коломиї // Людина і екологія. — 2001. — Ч. 10;

Овсієнко В. Кічак Ігор Йосипович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 295–298.

КІШКІН Геннадій Георгійович (нар. 8.04.1945, м. Київ) — поет, перекладач. Учасник правозах. руху в Україні. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1978–80, 1981–82, 1983–87).

1962 закінч. 10-й кл., одночасно працював учнем слюсаря на київ. з-ді «Ленін. кузня». 1962 вступив на романо-герман. ф-т Київ. ін-ту іноз. мов. 1967 направл. гідом-перекладачем з іспан. мови у готель «Інтурист», але на цю роботу його не було прийнято. 1961 на радіо «Нім. хвиля» прозвучав його вірш, у якому він риторично запитував, як «єднатися братнім народам», коли зведено Берлін. стіну. Часто був безробітним. Найбільше працював вантажником. Від 1966 писав відверто «антирад.» поему «Крещатик» (рос.), упродовж багатьох років вийшло її 650 куплетів, напр. «Неведомы детям интриги, которые в Ленине есть, какая кровавая книга «История КПСС» тощо, де відверто критикував корупцію в партії, брехню в нар. судах,

законах Конституції СРСР. Читав поему знайомим і незнайомим, надсилав вірші й оповідання у безліч редакцій, які їх не публікували. 1972 надіслав свій твір «Крещатик» Л. Брежнєву. З 1978 перебував під постійним наглядом КДБ. Під час обшуку в нього було вилучено поему «Крещатик».

15 діб протримано у Дарницькій тюрмі м. Києва. 21.06.1978 запроторено на 2 р. до лікувально-трудового профілакторію (ЛТП) в Біличах під Києвом. Ще 1 р. провів у ЛТП. За 3 міс. написав роман «Вознесение Натурина».

У червні 1980 К. звільнено. Перебував під постійним наглядом КДБ. Дізнавшись із ефіру закордон. радіостанції адресу політ. засланця А. Сахарова, надіслав телеграму підтримки нібито від імені студентів Київ. Політехніки, вирішив поїхати до Сахарова, спершу його було знято з поїзда, а вдруге — аж з Горького, де на засланні перебував А. Сахаров. 20.03.1981 затримано. 11.06.1981 за сфальшованим звинуваченням його було засудж. радян. район. судом м. Києва за ст. 143 ч. 2 КК УРСР на 3 р. таборів сув. режиму. Покарання відбував у Збур'ївці Херсон. обл., через 5 міс. переведено на «умовно-дострокове звільнення» (т. зв. «хімія») у селище Першотравневе Харків. обл. Працював теслею, бетонувальником, продовжуючи літ. працю.

1983 достроково звільнено. Повернувся до матері у Київ. Продовжував слухати заруб. радіостанції; почувши з «Голосу Америки» про арешт правозахисника Ф. Сереброва, дізнавшись адресу його дружини, поїхав у Москву, де Віра Сереброва дала К. телефони кор. «Вашингтонпост» і «Нью-Йорк таймс», зателефонував туди і пообіцяв приїхати. Повернувся в Київ, зібрав свої рукописи й зібрався до Москви. Аналогічно, як і під час поїздки до Сахарова, його було затримано на вокзалі. За кілька днів проти К. було порушено кримін. справу. 19.04.1983 за звинув. за ст. 187-1 КК УРСР засудж. Київ. обл. судом на 3 р. таборів сув. режиму. Карався в таборі с. Старі Бабани під Уманню.

На поч. 1987 звільнено. Повернувся до Києва, став відвідувати збори УКК на вул. Олегівській, 10 та в ін. місцях. 1989 знято негласний нагляд. 17.04.1991 реабілітовано. Написав трилогію «Моя трилогия, мои три лагеря», фрагменти якої публікувалися в російськомовн. газ. «Киев. ведомости». Згодом виїхав до Німеччини.

КЛЕБАНОВ Володимир Олександрович (нар. 14.06.1932, Білорусь) — гірничий майстер. Учасник руху вільних профспілок в Україні. Засновник першої в СРСР Вільної профспілки трудящих. Жертва рад. каральної психіатрії (1968–73, 1978–87).

1956–60 по закінченні гірничого технікуму навчався в Донецькому політех. ін-ті. Працював у Макіївці (Донбас) бригадиром шахтарів, інженером-проектувальником. З 1958 почав виступати проти грубих порушень умов праці, крадіжок з боку адміністрації. За це його неодноразово було звільнено й переведено на ін. роботу.

У вересні 1968 К. за виступи на захист прав робітн. і службовців та проти сваволі дирекції заарешт. за ст. 187-1 КК УРСР. 29.09 ухвалою Донец. обл. суду визнано неосудним і доправлено до Дніпроп. СПЛ, де провів близько 5 р.

1973, звільнившись, ніде не міг улаштуватися на роботу. Звертався до різних вищих інстанцій у Москві й вимагав відшкодув. моральних і матеріальних втрат за час, проведений у СПЛ. Влітку 1977 зробив спробу зв'язатись із зх кореспондентами й розповісти їм про тяжке становище трудящих. 25.11 на спец. влаштованій конференції К. та ін. потерпілі передали їм «Відкритий лист до світов. громадськості про справжнє становище робітн. і службовців напередодні 60-річчя СРСР» з 25 підписами. Незважаючи на те, що вони не мали контактів із правозахисниками й сподівалися просто захистити себе від розправи органів безпеки, на них чекали репресії.

У лютому 1977 К. знову примусово госпіталізовано в Москві й доправлено до Донец. ПЛ, де провів 2 міс. Після виписки за-

пропонував своїм товаришам створити профспілку для спільної б-би за свої права. 10.01 та 26.01.1978 відбулися прес-конференції для заруб. преси, де було оголошено про створення Незалежної профспілки, К. розповсюдив статут Вільної профспілки трудящих і надіслав його копію Міжн. орг-ції праці з проханням підтримати й зареєструвати. Їх підтримала МГГ. Записалося близько 200 осіб. Та після арешту К. і двох його найближчих помічників профспілка розпалася.

7.02.1978 К. заарешт. в Москві й знову спроваджено до Донец. ПЛ. Звинув. за ст. 190-1 КК РРФСР, але в травні т. р. суд визнав його неосудним і послав на примусове лікування в Дніпроп. СПЛ. 1982 після погіршення стану здоров'я К. за ухвалою Красногвард. райсуду було переведено до лікарні заг. типу, відвезено з Москви до Дніпроп. і назад, потім на 3 тижні відправлено в тюрму м. Донецька. Тривалим і тяжким етапом було привезено до Ташкентської СПЛ, де він перебував до 1986. 25.02.1987 повернуто в Донец. ПЛ заг. типу.

Наприкінці 1987 К. було звільнено з ПЛ. Визнано психічно здоровим. Реабілітовано. Повернувся до акт. профспілкової д-сті. Створив і очолив нову орг-цію «Вільні профспілки». Жив у Москві.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Soviet Political Psychiatry: The Story of the Opposition (Про використання психіатрії проти В. Клебанова й інших) // Lon.: The International Association on the Political Use of Psychiatry, 1983. — 84 с.;

Рапп І. Клебанов Володимир Олександрович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С 299–302.

КЛИМЧАК Богдан Степанович (нар. 22.07.1937, с. Себечів Забузького (Сокальського) р-ну Львів. обл.) — письменник. Учасник укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1957–62, 1978–90). Останній в'язень ГУЛАГу.

1946 той р-н, де нар. К., приєднано до Польщі, 1951 повернуто Україні. Родину переселено до Терноп. обл., потім після

арешту брата К., як члена ОУН, вислано на спецпоселення в Хабаровський край. 1953 К. з дозволу спецкомендатури вступив до Магадан. гірничого технікуму. Часто мав суперечки з однолітками та спецкомендатурою, не вірячи офіц. пропаганді. Його постійно «обробляли». 17.06.1957, відразу по закінч. навчання, заарешт. і засудж. за ст. 58-10 КК РРСФР на 5 р. таборів. Карався в Магадан. обл., на Тайшет. трасі, в Іркут. обл., у мордов. таборах.

1962, відбувши термін, повернувся в Україну. За фахом влаштув. не міг, мусив часто міняти місце роботи. Постійно перебував під наглядом КДБ. Ще на Колимі почав писати. 1958 написав новелу «24 години з життя в'язня», за 1962–72 написав шість ліричних мініатюр, з 1973 почав писати серію політ. новел, де осмислював минуле, суч. і можливе майб. України. 1976 написав новелу «Оаза», сюжет якої прислужився ідеї створення символічного пантеону України. Неможливість не тільки опублікувати, а й показати будь-кому свої твори, спонукала К. до бажання покинути СРСР. 1978 він перейшов рад.-іранський кордон у р-ні ст. Такир (Туркменія), взявши з собою свої твори та деякі твори улюбл. письменників в укр. перекладах. Здався іран. владі з проханням доправити його в британ. посольство для надання політ. притулку у Великобританії. Але через 9 днів (згідно з домовлен. між СРСР й Іраном, про що К., звісно, не знав) його передано рад. владі.

18.06.1979 К. засудж. Львів. обл. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР та ст. 62 КК ТРСР на 15 р. таборів сув. режиму і 5 р. заслання. Карався в перм. таборах ВС-389/36 і 35, постійно проводив акції протесту за права в'язня. За 12 р. ув'язн. провів 590 діб у ШІЗО, 10 міс. — у ПКТ. 1981–84 К. відбув 3 р. спецв'язниці у Чистополі (Татарія), 7 міс. був на погіршеному харчуванні й не мав жодного побачення. 1987 категорично відмовився підписати будь-які папери, що могло б прискорити його звільнення.

11.11.1990 було звільнено — останнім з укр. політв'язнів. Займ. творч. діяльністю, проживаючи у Києві, Тернополі. З 1992 отримав помешкання у Львові, там і мешкає.

Вирок Львів. обл. суду скасовано.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Оаза-гора. — Л.: Поклик сумління, 1994. — 216 с.;

Оаза. — Л.: АНВ Оаза, 2007. — 110 с.;

Оновлений Декалог поневоленого Українця. — Л.: Самвидав. — 48 с.

Література: *Pann I., Климчак Б.* Климчак Богдан Степанович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 303–305.

«КЛИЧ НАДДНІПРЯНЩИНИ» — вісн. крайової орг-ції НРУ Черкас. обл. Неформ. газ. вийшла у м. Городище 1990. Ред. Л. Гетненко, В. П'ятун-Діброва, В. Петренко, О. Близнюк.

КЛІЩ Михайло (нар. 1941) — художник. Віруючий катакомбної УГКЦ. Жертва каральної психіатрії та рад. тюрем (1970-ті).

1973 заарешт. за звинув. у «антирад. агітації і пропаганді», а також за приналежність до забороненої в СРСР УГКЦ. 1973–74 перебував у Владимир. тюрмі, звідки його перевели до Сичов. СПЛ. Підставою переведення послугувало виявлення в К. власних малюнків на реліг. тему, а також віршів «антирад. змісту».

КЛУБИ ТВОРЧОЇ МОЛОДІ (КТМ) — громадські молодіжні групи, що в 1960-ті, у час формування нової хвилі укр. правозах. руху, гуртували й об'єднували молоду укр. інтелігенцію з новим світобаченням.

КТМ у Києві. Клуб став центром шістдесятників у Києві, серед них були поети В. Симоненко, М. Вінграновський, І. Жиленко, прозаїки В. Шевчук, Є. Гуцало, літературні критики І. Дзюба, І. Світличний, Є. Сверстюк, художники А. Горська, В. Зарецький, Л. Семикіна, Г. Севрук, О. Заливаха, В. Кушнір, перекладачі Г. Кочур, М. Лукаш та ін. Президентом Клубу було обрано молодого режисера Л. Танюка. Поети-шістдесятники зрідка друкувалися, поява їх була очікуваною, а виступи збирали великі аудиторії; експозиції художників відвідувала вел. кількість людей, укр. нар. мист-во і музика зазнали незнаної доти популярності. Шістдесятники влаштов. вечори пам'яті репресованих митців, ставили замовчувані театр. п'єси, складали петиції на захист укр. культури. Велику роль відігравали альтернативні лекції з історії України, які не вписувалися в рамки державної доктрини, їх читали історики М. Брайчевський та О. Апанович. Восени 1962 при Клубі було створено комісію для перевірки чуток про масові поховання жертв репресій у Биківні (Л. Танюк, А. Горська, В. Симоненко), відтак ними було складено меморандум до міськради з вимогою створити держкомісію для розслідув. цього злочину сталінізму та встановити в Биківні пам'ятник жертвам репресій. Поїздки з творчими виставками, вечорами членів київ. Клубу по деяких містах України збуджували сусп. свідомість. На початку існування КТМ його діяльність була більш культурницькою і особливих перешкод влада не чинила. Ситуацію змінили І. Світличний, І. Дзюба, Є. Сверстюк, А. Горська, Л. Семикіна та д. ін., надавши громадського контексту діяльності Клубу. Вечори пам'яті Л. Курбаса, М. Куліша, а особливо — Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки (за сценаріями Є. Сверстюка), вечір пам'яті В. Симоненка (який помер 1963) стали важливими громадськими подіями. Відтоді почалися утиски, позасудові репресії проти членів КТМ.

КТМ у Львові. 1962 у Львові виник подібний до київського культурологічний клуб «Пролісок». Керував ним мистецтвознавець М. Косів. До Клубу входили психолог М. Горинь, його брат мистецтвознавець Б. Горинь, студент істор. ф-ту І. Гель, викладач М. Осадчий, художниця С. Шабатура, поети Г. Чубай, Ігор та Ірина Калинці та ін. Західноукр. інтелігенція з самого початку була рішуче налаштована проти рад. культурницького і сусп.-політ. розвитку, чимало членів Клубу були схильні до підпільної боротьби. Під час культурницької співпраці між Львовом і Києвом кияни довели, що очевидною за тих істор. умов була перевага боротьби словом, водночас інтелігенція з Центр. та Сх України дізналася про деякі страшні злочини більшовиків, які захопили Зх Україну, про діяльність ОУН і УПА. Одним із гол. ініціаторів такої легальної б-би — відкрито озвучувати свої думки про тогочасний режим — був поет і літ. критик І. Світличний. 1962 І. Драч, М. Вінграновський та І. Дзюба провели у Львові вечори в міській Спілці письменників та в ун-ті; т. р. до Львова приїздили Л. Танюк і А. Горська, які намагалися поставити в театрі ім. М. Заньковецької виставу М. Куліша «Отак загинув Гуска» (виставу заборонили й запропонували Танюкові залишити місто протягом доби).

З 1963 більшість із літераторів втратили можливість друкуватися. Їхні твори стали з'являтися самвидавом і тамвидавом, спочатку в Чехословаччині, Польщі, пізніше — в Зх Європі, США, Канаді. Вел. роль у передруку творів самвидаву на Заході відіграли вид-во «Смолоскип» (Балтимор–Париж), ж. «Сучасність» (Мюнхен). Про шістдесятників заговорили радіостанції «Свобода», «Голос Америки», Бі-Бі-Сі. З 1964 з'явилися праці з гострою критикою режиму, зб. статей І. Франка, М. Костомарова, М. Грушевського, «Українська освіта у шовіністичному зашморзі» М. Гориня, «Стан і завдання українського визвольного руху» Є. Пронюка, «Сучасний імперіалізм» М. Масютка, статті Є. Сверстюка про процес над Погружальським та інші — їх поява засвідчила, що в Україні сформувався просвітницький, культурно-мистецький та певною мірою політичний рух. КТМ відкривались і в інших містах — в Одесі, Дніпропетровську, Харкові, Черкасах. За дуже короткий час усі вони опинилися під наглядом КДБ. Почалися переслідування, обшуки й арешти.

Наштовхнувшись на жорстокий опір парт. апарату, частина шістдесятників пішла на компроміс із владою, інші еволюціонували до політ. дисидентства, правозахисного руху та відкритого протистояння режимові.

КОБИЛЕЦЬКИЙ Ярослав Володимирович (нар. 1928, с. Ясениця Сільна Дрогобицького р-ну Львів. обл. — пом. 1997, с. Мшана Городоцького р-ну Львів. обл.) — вчитель. Учасник укр. руху опору. Член-засновник підпільної організації «Об'єднання» (1956–60). Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1949–56,1960–65).

К. закінч. СШ у Бориславі, навч. у педшколі. Відтак вчителював на Львівщині. Контактував з укр. повстанцями.

У жовтні 1949 заарештов. за звинув. у зв'язках з УПА і 1950 засудж. за «антирад. діяльність» на 10 р. позбавл. волі. Покарання відбував у таб. № 3 Мінлагу (м. Інта Комі АРСР), працював на шахті. Брав участь у збиранні коштів для хворих в'язнів, у відзначенні реліг. свят і пам'ятних дат, читав рукописні реферати просвітн. х-ру. 1956 був

звільнен. достроково. Жив і працював в Інті. Товаришував з В. Затварським, Б. Христиничем, Я. Гасюком, В. Леонюком, Я. Жуковським, Д. Жовтяком – ініціаторами створ. підп. націоналіст. орг-ції «Об'єднання». К. був призначений заст. Провідника «Об'єднання», їздив у Дрогобич з метою налагодж. контакту з підпіллям ОУН. Під час приїздів у рідне село Ясениця Сільна зорганізував там осередок «Об'єднання», поширював рукописну (реферати на істор. тематику) та націоналіст. літ-ру.

1.07.1960 було заарешт. у справі «Об'єднання». Відмовився засудити свою «антирад. діяльність». 10.10.1960 було засудж. за ст.ст. 1 і 9 Закону про кримін. відповідальність за держ. злочини, із застосув. ст. 37 Основ КК СРСР на 5 р. ВТК з конфіскацією майна, без обмеження в правах. Покарання відбував у мордов. концтаборах. Спілкувався з Л. Лук'яненком та ін. політрепресованими.

1.07.1965 звільнено, жив у рідномі селі на Львівщині, вів активне громад.-політ. життя. 1997 трагічно загинув. Похований у с. Мшана, поряд біля дружини.

«КОБЗА» — інформ. листок Таврівської орг-ції НРУ. Неформ. газ. вих. 1990. Ред. В. Горбик.

КОБРИН Василь Антонович (нар. 1.01.1938, с. Тучне Перемишлянського р-ну Львів. обл.) — діяч катакомбної УГКЦ. Голова «Ініціативної групи захисту прав віруючих і Церкви на Україні» (1984). Учасник укр. правозах. руху. Жертва рад. каральної психіатрії, в'язень сумління рад. тюрем і концтаборів (1985–88).

1952 покинув батьків. хату, перебуваючи під впливом рад. школи, не хотів, щоб мати «виховувала його в рел. дусі». 1957 завербувався за комс. відрядженням на будво Херсон. комсомольської шахти. 1960, перебуваючи на військ. службі в рад. армії, відчув свою релігійність і відкрито заявив рад. офіцерам, що він — віруючий католик. За свої рел. переконання повсякчас зазнавав в армії переслідувань. Після демобілізації закінчив технікум і 1969 влаштувався контролером ВТК на завод телеустановок у Львові. У травні 1975 звільнено з роботи (після того, як не вийшов на роботу на Великдень). У середині 1970-х К. розпочав акт. д-сть на захист прав віруючих укр. греко-католиків. 28.06.1975 подав заяву на ім'я Ген. прокурора СРСР Р. Руденка із протестом проти нищення й грабування церков у Львів. обл., зокрема в Перемишлян. р-ні. 1979 покарано 15 добами тюрми, а потім запроторено до ПЛ на примусове лікування за те, що відвідав могили Укр. січових стрільців на Янівському цвинтарі. К. є автором звернення на ім'я колишнього міністра оборони СРСР марш. Устинова, де висловлено категоричний протест проти використання укр. призовників у воєнних операціях рад. армії в Афганістані. У липні 1983 спільно зі свящ. Г. Будзінським звернулися до міністра МВС УРСР з проханням припинити в ЗМІ республіки антикатол. пропаганду. У листі-зверненні заперечувалося, що в березні 1946 на т. зв. «соборі» у Львові Укр. Католицька Церква східного обряду «самоліквідувалася», було висловлено прохання переглянути справу Й. Терелі. У грудні 1983 в К. проведено обшук, він став свідком брутального нападу кадебістів на священика катакомбної УГКЦ Г. Будзінського. К. — член-засновник «Ініціативної групи захисту прав віруючих і Церкви на Україні» (ІГ, утвор. у вересні 1982), 1.03. 1984 його обрано головою ІГ, видавав самвидав. орган ІГ «Хроніка Катол. Церкви на Україні», дев'ять випусків якої було перевидано на Заході. Перед арештом К. працював робітником на Львів. залізничній станції.

22.03.1985 заарешт. за звинув. у рел. д-сті й виготовленні документів реліг. характеру й засудж. за ст. 187-1 КК УРСР Львів. обл. судом на 3 р. позбавлення волі. Покарання відбував у ВТК в с. Раївці Хмельн. обл., а згодом переведено в колонію с. Заклад Миколаїв. р-ну Львів. обл.

1987 по звільненні повернувся до сестри в с. Бібрка Перемишлян. р-ну. Невдовзі переїхав у рідне село Тучне, жив із бать-

ком. Постійно перебував під наглядом. 1987–1990 був членом Комітету захисту УГКЦ. До 1990 працював двірником у інфекційній лікарні № 1 у Львові, відтак — паламарем у церкві св. Юра, 1995–2008 — санітаром у лікарні ім. Шептицького, 2008 сторожем у церкві св. Юра. Від 2005 більше часу проводив у монастирі редемптористів (УГКЦ).

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Лисюк А.* Шум порожньої бочки: Кому і для чого він знадобився // Львівська правда. — 1985. — 3 квітня;

Брухаль С. Під маскою релігії // Вільна Україна. — Л., 1986. — 7 січня;

Петрів К. Не роз'єднати нас: У Бібці відбувся міський схід по розвінчанню зрадницької ролі уніатів // Перемога. — Перемишляни. — 1988. — 12 квітня;

Заява Василя Кобрина в справі нищення церков (28.06.1076), Переслідування віруючого Василя Кобрина // Свобода. — 1979. — 21 лютого.

КОВАЛЕНКО Ганна (нар. 1939) — інженер. Учасниця укр. правозах. руху. Адміністративно репресована.

Працювала інженером-технологом в одному з київ. НДІ. На поч. 60-х, після виникнення етнограф. хору «Гомін» під орудою Л. Ященка, стала його акт. учасницею. 1970, з початком переслідувань хору під приводом «б-би проти плекання націоналіст. настроїв», К. викликано до парткому ін-ту й категорично заборонено відвідув. репетицій й виступи з погрозою звільнення із роботи. Відтоді зазнавала пост. цькувань. 1977, після арешту М. Мариновича і М. Матусевича, К. написала заяву-звернення «До людей доброї волі» з протестом проти розправи над цими укр. дисидентами. Заява набула поширення у самвидаві. У квітні т. р. в помешканні К. вчинено обшук, протягом доби її протримали в СІЗО.

КОВАЛЕНКО Іван Юхимович (нар. 13.01.1919, с. Лецьки Переяслав-Хмельницького р-ну Київ. обл. — пом. 18.07.2001, м. Боярка Києво-Святошинського р-ну Київ. обл.) — учитель англ. мови, поет.

Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1972–77).

9–10 кл. жив при школі, допомоги від батьків не мав. По закінченні СШ захворів на туберкульоз. Два роки працював на будві. 1938 вступив до Київ. ун-ту на ф-т романо-герман. філології. Писав поезії. Під час війни перебував в оточенні в Чернігові, по поверненні рад. військ працював учителем. 1947 з родиною перебрався до Києва, щоб завершити освіту. Працював у школі, вів акт просвітн. роботу, організовував літ. вечори. 1955 К. звільнено з роботи. По 1960 працював у військ. санаторії, відтак — у вечірній школі. З 1961 перебував під неофіц. наглядом КДБ (за чит. «заборонених» поезій Т. Шевченка). 1966 організував літ. вечір за участю Є. Сверстюка, В. Стуса, Н. Світличної. Протягом 60-х написав багато віршів нац.-патріот. спрямування, надрукував у г. «Нове життя» (Словаччиина) низку поезій, статей про Михайлівський собор та музей І. Гончара в Києві; в Канаді було видано його поет. збірку. Передруковував і розповсюджував самвидав.

1972 заарешт. К. було інкр. «антирад. агітацію і пропаганду», виготовл. і розповсюдж. самвидаву, власних «антирад., наклепн. спрямування» віршів. 13.07 Київ. обл. суд виніс вирок К.: 6 р. таборів та 3 р. заслання. Винним себе не визнав і відмовився підписати покаянного листа. Майже всі вірші К. на етапах загубилися. Карався в пермському таборі суворого режиму ВС-389/35. Спілкувався з кол. вояками УПА М. Симчичем, В. Підгородецьким та ін.,

з шістдесятниками І. Світличним, І. Калинцем, Т. Мельничуком, Є. Пронюком, В. Марченком та ін.

13.01.1977 звільнено. Мав інвалідність II гр. Підтримував зв'язки з колишніми політв'язнями. Реабілітовано 1991. Займався літ. діяльністю.

Похований у Боярці.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Недокошений луг: Вірші. — К., 1995. — 128 с.;

Джерело: Поезії / Передм. М. Кириленка. — К.: Освіта, 1999. — 271 с.

Література: *Білокінь С., Кириленко М.* Шістдесятник Іван Коваленко: Біографічний нарис // Збірник «Україна XX ст.: Культура, ідеологія, політика». — 2004. — Вип. 7. — С. 422–443;

Овсієнко В., Кириленко М. Коваленко Іван Юхимович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 306–309.

КОВАЛЕНКО Леонід Миколайович (нар. 1922, с. Германівка Київ. обл.) — літературний критик, член СПУ. Учасник укр. правозах. руху.

1948 закінчив філол. ф-т Київ. ун-ту, 1954 — канд. філол. наук, працював в Інституті літератури АНУ (1957–58). З 1949 — автор багатьох літ.-крит. та літ. знавчих статей. У квітні 1968 підписав «Лист 139-ти» до Ген. секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва, протестуючи проти арештів молодої інтелігенції в Україні й Москві.

КОВАЛЕНКО Микола Єрмоїлович (нар. 1919) — учитель. Учасник укр. правозах. руху. 12.01.1972 заарешт. в Боярці Київ. обл., 10–13.07 т. р. засудж. за ст. 62-1 КК УРСР, за зберігання й розповсюдження самвидаву та протести проти рад. інвазії Чехословаччини на 5 р. позбавлення волі й 3 р. заслання. 1974 відбував ув'язнення у Пермському концтаборі № 35.

КОВАЛЕНКО Микола Іванович (нар. 1919, м. Боярка Київ. обл.) — учитель англ. мови. Учасник укр. правозах. руху, розповсюджувач самвидаву. 07.1972 під час обшуку, у його квартирі у Боярці було вилучено «Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюби, «Лихо з розуму» В. Чорновола, статті В. Мороза. Засудж. за ст. 62 КК УРСР на 5 р. позбавлення волі. Покарання відбував у Пермському концтаборі № 35.

КОВАЛЬ Іван Теодорович (нар. 1930, с. Башня Горішня Любачівського повіту, Польща — страчено 5.06.1962, м. Київ) — робітник. Учасник укр. руху опору. Співзасновник УНК.

Походив із сім'ї селян-переселенців із Польщі (по II Світовій війні). Освіта — 7 класів школи. Був батьком трьох дітей. На межі 1957–58 із Б. Гриciною утворили УНК. Комітет прагнув державної незалежності України, майбутнє якої в програмових матеріалах групи було близьким до програми ОУН. Головна мета — агітаційна робота. Був автором листівки групи, залучив до групи багатьох осіб. Реально діяльності ще не розпочали. К. заарешт. 19.07.1961. Протягом двох місяців на допитах усе заперечував. Звинув. за ст.ст. 56 ч. I і 64 пост. 142 ч. I КК УРСР. За вироком Львів. обл. суду від 26.01.1962 засудж. до смертної кари з конфіскацією майна. Касаційна скарга до ВС УРСР успіху не мала. Президія ВР УРСР також відмовила йому 7.05.1962. Місце поховання невідоме.

БІБЛІОГРАФІЯ

Статті, документи: Думка одного кореспондента (Про радянську дійсність), Пояснювальна записка начальникові УКДБ про свою участь у підпільній організації (9.10.1979), Протокол огляду матеріалів, вилучених обшуком в І. Коваля // Український Національний Фронт-2. — С. 148–149, 267–269, 282–288.

КОВАЛЬОВ Сергій Адамович (нар. 2.03.1930, м. Середина-Буда Сум. обл.) — біофізик. Учасник рос. правозах. руху. Член ніціативної групи захисту прав людини в СРСР, ред. ж. «Хроника текущих событий». Політв'язень рад. тюрем і концтаборів 1974–84).

У дитинстві та юності жив у роб. селищі Подлипки під Москвою. 1952 закінчив біофак МДУ, у 1955 — аспірантуру цього ф-ту; автор понад 60 наукових праць. 1965–69 — ст.н.с. і керівник відділу міжфакультетської лабораторії математ. методів у біології МДУ). 1964–74 — ст.н.с. Москов. рибоводно-меліорат. досл. ст-ції. В часи навчання К. в ун-ті в біол. науці неподільно панувала епоха «лисенківщини». 1956 — перший виступ К. проти доктрин Т. Лисенка, він став одним із авторів листа про необхідність докорінного перегляду ун-тських курсів генетики, щоб у них було відбито й н. наукові погляди. К. був серед тих небагатьох, що під тиском парт. функціонерів не відкликали свої підписи під листом (про це йому було нагадано через півроку під час розмови з співробітниками КДБ, які намагалися завербувати К. в інформатори). 967–68 взяв участь у протестних кампаніях навколо «справи Синявського і Даніеля» і суду над учасниками «демонстрації сімох». У травні 1969 увійшов до складу ніціативної групи захисту прав людини в СРСР; після цього змушений був піти з роботи. З вересня 1974 — член радянської секції Міжн. амністії. З початку 1972 увійшов до кола видавців «Хроники текущих событий» (ХТС) і незабаром став редагувати бюлетені. Під його загальною редакцією було підготовлено випуски 24–33 (і, частково, 34), у яких було багато інформацій про репресії в Україні, про укр. політ. в'язнів. Підтримував тісні зв'язки з укр. і лит. дисидентами, допомагав передавати на Захід «Хроніку Литовської церкви». З 1969 постійно зазнавав позасудових репресій: допити, обшуки.

28.12.1974 у Москві заарешт. та етаповано у Вільнюс. Верховним судом Литовської РСР (12.12.1975) засудж. за ст. 70 ч. 1 КК РСФСР (аналог. ст 62 КК УРСР) на 7 р. таборів і 3 р. заслання. На процесі не визнав себе винним. На суд у Вільнюс приїжджали А. Сахаров та ін. москов. правозахисники. На захист К. було розгорнуто широку міжн. кампанію, петицію «Свободу Сергієві Ковальову» (січень 1976) підписало 178 осіб, лист підтримали політв'язні пермських політичних таборів, Дубравлагу і Владимир. в'язниці. Термін відбував у перм. політ. таборах, брав активну участь в акціях табірного опору. 1980 за «порушення режиму» переведено в Чистопольську тюрму. 1982–84 відбував заслання в сел. Матросово Магаданської обл., працював різноробом, потім лаборантом.

Після звільнення оселився в м. Калінін (нині м. Твер). 1987 повернувся в Москву. К. брав акт. участь у дем. ініціативах: один із засновників прес-клубу «Гласность» (1987–89), один із організаторів Міжн. гром. семінару (грудень 1987), член відродженої в 1989 МГГ. У січні 1989 на 1-му з'їзді т-ва «Меморіал» його було обрано членом правління. 30.05.1988 запрошено на прийом до Президента США Р. Рейгана під час його першого візиту в Москву, виступив там із промовою. Із середини 1989 на запрошення А. Сахарова став одним із співголів проектної групи з прав людини Міжн. фонду за виживання і розвиток. У березні 1990 обрано депутатом РРФСР, а на 1-му з'їзді нар. депутатів (травень–червень) — членом Президії ВР, головою Комітету з прав людини. Домігся амністії всім політв'язням, які ще залишалися в неволі (останніх десятьох осіб звільнено в лютому

1992). Один з авторів Закону про реабілітацію жертв політ. репресій. 1993, 1995, 1999 — депутат Державної Думи Росії. Як Уповноважений з прав людини РФ у грудні 1994–96 опинився в центрі протестних подій проти рос. воєнних операцій в Чечні. У червні 1995 був посередником на переговорах уряду Росії з чеченцями, які захопили заручників у м. Будьонівську Ставропольського краю. У січні 1996 на знак протесту проти продовження війни у Чечні склав із себе повноваження Голови комісії з прав людини при Президенті Росії. К. — співголова російського т-ва «Меморіал».

БІБЛІОГРАФІЯ

Звернення, заяви: Заява на захист Л. Плюща (1973, спільно з Т. Ходорович та ін.), До Міжнародного Червоного Хреста та ін. (12.02. 1974, на захист Л. Плюща, спільно з А. Сахаровим, О. Боннер, Т. Ходорович та ін.) // Історія хвороби Леоніда Плюща / Упоряд. Т. Ходорович. — Мюн.: Сучасність, 1975. — С. 109, 161–162.

Твори: Подією був він сам: Спогади про генерала П. Григоренка // Генерал Петро Григоренко. — К.: Смолоскип, 2008. — С. 23–27.

Література: *Митрохін Н. А.* Ковальов Сергій Адамович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч.1. — С. 310– 313.

КОВАЛЬЧУК Іван (нар. в Зх Україні) — учасник укр. нац.-визв. руху. Воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1949–74).

1949 заарешт. за звинувач. у «зраді батьківщини» як член УПА та за участь у протисталін. б-бі в зх областях України в 40-ві, засудж. на 25 р. позбавлення волі за сталінською ст. 54 ч. 1-а КК УРСР. Покарання відбував у різних таборах сув. режиму СРСР, ост. роки ув'язнення перебував у перм. таборі ВС-389/35.

У травні 1974 звільнено по закінченні терміну, додому в Україну повернутись не дозволено, вислано до Красноярського краю.

КОВГАР Борис Ф. (нар. 1928) — журналіст. Учасник укр. правозах. руху. Жертва рад. каральної психіатрії (1972–79).

1961–71 К. працював ред. газети Київ. авіазаводу. У 60-ті признач. у Києві зав. фондами музею нар. архітектури і побуту України. 1967–72 був позаштат. співробітником органів КДБ із завданням стежити за І. Гончаром, Є. Сверстюком, О. Сергієнком, М. Холодним, Л. Ященком. 1972 під час хвилі арештів серед укр. інтелігенції К. усвідомив свою негат. роль у погромі представників укр. культури і науки й те, що був знаряддям у руках держ. безпеки. Тоді написав листа слідчому КДБ, від якого отримував накази, і засудив свою участь у погромі та відмовився надалі співпрацювати з репрес. органами.

Навесні 1972, після поширення того листа в самвидаві, К. заарешт. і засудж. за ст. 62 ч. 1 КК УРСР. Медичною експертизою К. було визнано неосудним. У вересні т. р. суд спрямував його на примусове лікування до Дніпроп. СПЛ.

1979 звільнено. Повернувся до Києва. На поч. 1981 в помешк. К. було вчинено обшук, вилучено спогади про ув'язнення в СПЛ. Кілька разів викликано на допити. Щоб чинити тиск, погрожувано арештом.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Б. Ковгар розкриває провокації КГБ в організації погрому в Україні в 1972 році // Свобода. — 1978. — 28 лютого;

Справа Бориса Ковгара: Відкритий лист (1.02.1972, до слідчого КДБ), З приводу листа Бориса Ковгара (1972) // Погром в Україні: 1972–1979. — С. 189–205.

КОВТУНЕНКО Михайло Спиридонович — лікар. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1976–78).

Працював дільничним лікарем у Києві. Після арешту у квітні 1975 М. Руденка працівники органів КДБ почали схиляти К. до співпраці з ними: ввійти в коло знайомих заарештованого й доносити всю інф-цію в КДБ. Проте в серпні 1976 К. категорично відмовився бути донощиком і довів Руденкові в окремій записці цю інф-цію.

У вересні, після безуспішного трусу на квартирі К., його заарешт. за сфабрикованим звинуваченням. У грудні т. р. запроторено до ПЛ як «психічно хворого». Згодом

було визнано осудним. 8.02.1977 засудж. на 1,5 р. позбавлення волі.

У лютому 1978 звільнено.

«КОЗАЦЬКЕ СЛОВО» — неформ. газ. Кошу руських козаків. Вих. 1990 раз на міс. у Києві за сприяння інформ. агенства «Такі справи». Ред. О. Сірко, Я. Ловка, Л. Подільський. Подавала істор.-патр. мат-ли, аналітичні політ. та економ. статті, політ. сатиру, поезії.

«КОЗАЦЬКИЙ ВАЛ» — вид. Сумської крайової орг-ції СНУМ. Неформ. газ. вих. 1990 з невизн. періодичн. Ред. Ю. Івась. Містила актуал. політ. репортажі, істор. нариси, громад. поет. лірику.

КОЗОРЄЗОВ Олексій Трохимович (нар. 18.07.1933) — баптист. Рел. діяч, пастор з Ворошиловграда, двічі перебував під судом у повоєнні роки. Заарешт. 26.12.1980 і засудж. на 3 р. позбавлення волі за рел. д-сть.

КОЛІШЕНКО Віктор Андрійович (нар. 1942, Київ. обл.) — спортсмен. Учасник укр. руху опору. Жертва рад. каральної психіатрії (1972–77).

Професійно займався спортом. До арешту працював на київ. кіностудії ім. Довженка.

На поч. 70-х заарешт. за спробу перейти рад.-турецький кордон. 1972–77 перебував у Дніпроп. СПЛ.

КОЛОПАЧ Роман (нар. 12.11.1954, м. Стебник Дрогобицького р-ну Львів. обл.) — учасник укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1973–76).

1971 разом із друзями створив націоналіст. групу для б-би за незалежність України і був її керівником. Запропонував 1.05 т. р. піднести над Стебником синьо-жовті прапори, зняти прапори УРСР і тим показати, що є люди, які борються за самостійну Україну.

9.02.1973 С. заарешт., 18-19.02 на закритому засіданні Львівського обл. суду засудж. за ст.ст. 62 ч.1 і 187 ч. 2 КК УРСР на 3 р. ув'язнення в таб. сув. режиму. Карався у перм. таборі ВС-389/35.

КОЛЯСКА Іван Васильович (нар. 5.10.1915, Канада — пом. 21.10.1997, м. Київ) — педагог. Кол. укр. канадський комуніст. Учасник укр. руху опору.

З 16 років блукав по Канаді як син бідних буковинських емігрантів у пошуках роботи. Почувши з розмов серед українців, що в СРСР безробіття немає, а будується сусп-во без експлуатації людини людиною, він захопився комуніст. ідеями і з часом став відомим діячем Компартії Канади. 1944 приїхав до Саскатуна, отримав ступінь магістра наук з історії. 10 років працював учителем. 1962 його було направлено на навчання до Вищої парт. школи КПУ. Особливо вразила К. русифікація України, імперська політика правл. Москви. Почав збирати інф-цію й документи з цієї тематики й надсилав її, заклеєну в обкладинки книжок, у Канаду. КДБ перехопило два документи про русифікацію в техучилищах.

У липні 1965 К. було заарешт. — існувала підозра, що він познайомився з Б. Антоненком-Давидовичем, І. та Н. Світличними, І. Дзюбою, А. Горською та ін. укр. патріотами. Кілька тижнів перебував під допитом, та нічого не сказав по суті справи. Щоб уникнути міжн. скандалу, його «видворили» з СРСР. 1970 вийшла книжка К. «Освіта в Україні», яка стала сенсацією, бо вперше за межами СРСР на основі документів було показано суть рад. нац. політики. У лавах Канадської компартії почався розбрат, вона стала катастрофічно занепадати. Згодом було опубл. ще низку праць К., де викривалось політичне й соціальне

життя в СРСР. Також К. переклав на англ. мову статті В. Мороза, які були видані книжкою «Репортаж із заповідника ім. Берії». З настанням перебудови допомагав нац.-дем. силам в Україні, особливо УГС, а потім УРП, збирав для них оргтехніку в діаспорі, організовував їм гуманітарну допомогу. 1991 приїхав в Україну, вступив до УРП, був радником її голови. 1993 домагався укр. громадянства, але влада не відгукнулася на це. Щороку їздив по областях України з переконливими антикомуніст. виступами, організував гум. допомогу лікарням, дит. будинкам зх областей. Жив у родині Л. Лук'яненка. Поховано у с. Хотів.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Education in Soviet Ukraine. — Tor.: Peter Martin Associates, 1968. — 238 с.;

Освіта в Україні: Дослідження дискримінації і русифікації. — Тор.: Peter Martin Associates, 1970. — 246 с.;

Two Years in Soviet Ukraine. — Tor.: Peter Martin Associates, 1970. — 264 с.;

Два роки в Радянській Україні. — 1972. — 264 с.;

Поглянь, товаришу, — люди сміються. — 1982. — 146 с.;

The Shattered Illusion. History of Ukrainian Pro-Communist Organization in Canada. — Tor.: PMA Books, 1979. — 255 с.;

Розвіяні ілюзії... — 1979. — 263 с.;

Партнери у тиранії. Нацистсько-совітський пакт про ненапад 23.09.1939. — 1990. — 158 с.

Література: *Пундик Ю.* Комуніст демаскує русифікацію України (1968) // *Ю. Пундик.* У полум'ї дружнього слова / Упоряд. В. Михальчук. — Пар.: Укр. слово, 1983. — С. 378–387;

Worthington P. A Canadian Communist Attacks «Russification» // The Weekend Telegram. — Tor. — 1968. — 17 лютого;

Коляска І. В. Некролог // Народна газета. — 1997. — № 44. — Листопад;

Лук'яненко Л. Україна відмовила йому тричі... Але все життя він був її громадянином // Самостійна Україна. — 1998. — Ч. 34–35. — Жовтень;

Лук'яненко Л. Коляска Іван Васильович. — К.: УРП, 1998. — 52 с.;

Овсієнко В. Коляска Іван Васильович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 314–316.

КОМАШКОВ Володимир Іванович (нар. 11.06.1935, м. Київ — пом. 10.10.1997, м. Вишгород Київ. обл.) — журналіст, поет. Учасник руху шістдесятництва.

К. до 1953 навчався в Суворов. училищі, на музичному відділенні. 1953–56 служив у Рад. армії, у Львові. Від 1956 працював на б-ві Братської ГЕС (Іркут. обл., РРФСР). 1960 повернувся до м. Вишгорода, де на той час розпочиналося б-во Київ. ГЕС, влаштувався водієм самоскида. Там познайомився і заприятелював з В. Чорноволом. Під його впливом став свідомим українцем. 1963 вступив до Київ. ун-ту, на філол. ф-т (вечірня форма навчання). В студ. роки зійшовся з прогресивно налаштованою молоддю, активно долучився до правозахисного руху, брав участь у літ. вечорах та громад. зібраннях, зокрема біля пам'ятника Т. Шевченкові. Спілкувався з А. Горською, Надією та Іваном Світличними, Ю. Забаштанським, О. Дробахою, Б. Тимошенком та ін. 1964–65 з'явилися перші поет. публікації К. в г. «Киев. ГЭС», почав писати вірші укр. мовою. На помітні акції нац. непокори та громад. відваги відгукувався поетичними творами, зокрема акровіршем «Славкові Чорноволу» за його виступ проти арештів укр. інтелігенції в кінотеатрі «Україна» під час перегляду фільму «Тіні забутих предків». У березні 1964 на чолі з ним молодь провела Шевченків. вечір у Вишгороді, який набув вел. резонансу. За сприяння та під керівництвом І. Світличного та В. Чорновола К. з друзями створив підп. друкарню, виготовляв і розповсюдж. самвидав.

З того часу постійно перебував під наглядом КДБ, неодноразово викликали на допити. У липні 1968 в помешканні К. був проведений обшук. 1969, перед захистом диплому був виключений з ун-ту з довідкою «за поведение, несовместимое со званием сов. студента». Від 1970-х заробляв фіз. працею. Щоб уникнути арешту і вберегти сім'ю, виїздив на заробітки в Сибір, на Сахалін, Курили. Поезія К. того часу пронизана болем та любов'ю до тих, хто опинився за ґратами, і до тих, кого вже і не було серед живих. Вірші присвячував А. Горській, Н. та І. Світличним, В. Чорноволові.

Наприкінці 1980-х у Вишгород. газеті «Світло Ілліча» з'являються його поезії, він став гром. кор. цього друков. органу. Приймав акт. участь в житті міста. Від кінця 1980-х був в гром. активі по відродженню УАПЦ, дбав про створення місцевого краєзнавчого музею (до останніх днів займався пошуком істор. відомостей про Вишгород та його корінних мешканців).

1989 став членом НРУ, був членом міськвиконкому, у Вишгороді встановив пам'ятний камінь, на місці якого у 1996 постав пам'ятник Т. Шевченкові. 1987–88, за власним бажанням, К. — учасник ліквідації наслідків Чорнобильської аварії, що призвело до невиліковної хвороби, інвалідності І групи та смерті.

2004 побачила світ зб. поезій К. «Вишгород» за сприяння Музею шістдесятництва.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Вибрані твори. — Х.: Фоліо, 2004. — 276 с.

КОМІСІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ СВІТОВОГО КОНГРЕСУ ВІЛЬНИХ УКРАЇНЦІВ (КПЛ СКВУ), Торонто, Канада.

КПЛ створено 1969 для зв'язку з міжнар., держ., гром. орг-ми, зі ЗМІ у справі оборони прав людини в Україні, оборони політв'язнів, переслідуваних в УРСР за національні, політичні й релігійні переконання осіб. КПЛ стала координатором укр. протестних акцій у західних країнах.

Керівні органи КПЛ: голови — кан. сенатор Павло Юзик (1973–87), Ярослав Білак (1987–90), Андрій Вітер (1990–92), заступники — Олександра Ковальська (1973–89), Андрій Бандера (1974–83), виконавчий директор — Христина Ісаїв (1976–97), секретарі — Микола Мороз (1974–83), Іванна Яців (1983–90), члени — Ірина Тимошенко, Микола Липовецький.

Постійними співробітниками КПЛ були: проф. Б. Боцюрків, А. Семотюк, Г. Григорців, О. Зінкевич («Смолоскип»), М. Прокоп («Сучасність»), О. Романишин («Українка»), У. Целевич (СФУЖО), Б. Футала (ТУСМ), Ф. Яремович (КУК), С. Фостун (Великобританія), Л. Філь (Аргентіна), Г. Григорців (Австралія) та інші.

Ідея створення КПЛ постала під час участі укр. делегації 1968 в Тегерані (Іран) у відзначенні 20-ліття від дня проголошення Декларації Прав Людини ООН. Членами укр. делегації були представники СКВУ — свящ. В. Кушнір (голова), М. Сосновський, а також Д. Квітковський і М. Душник. Того року почала надходити інформація про арешти й масові репресії в Україні. Окремі співробітники СКВУ мали завдання збирати дані про стан в Україні, щоб розпочати оборонні акції в країнах укр. поселення. 1972 СКВУ створив тимчасове керівництво КПЛ, до складу якого входили: голова — сен. П. Юзик, заступник — Й. Лисогір, секретар — М. Сосновський. 1973 було оформлено склад КПЛ як окремий правозахисний виконавчий орган при СКВУ.

Представники КПЛ на міжн. конференціях виступали в обороні прав людини в Україні, в обороні укр. політв'язнів, розповсюджували літературу про стан в Україні, про репресії.

КПЛ надсилала телеграми в обороні О. Боннер до Прем'єр-міністра Канади П. Трюдо і Ген. секр. ООН К. Валдгайма (10.05.1975), в обороні М. Джемілєва і А. Твердохлєбова — до Комісії прав людини ООН, Міжн. амністії (20.06.1976), в обороні З. Красівського, М. Плахотнюка, Й. Терелі, С. Ґлузмана — до Міжн. конфе-

ренції психіатрів у Гонолулу (26.08.1977), в обороні А. Щаранського, О. Ґінзбурґа — до Комісії Прав Людини ООН, Дж. Картера, Л. Брежнєва (14.07.1978), в обороні Л. Лук'яненка — до Комісії Прав Людини ООН, Дж. Картера, П. Трюдо, Л. Брежнєва (21.07.1978).

1975: КПЛ спільно з Комітетом Оборони В. Мороза в Торонто видали першу англомовну публікацію — брошуру про політв'язня Л. Плюща, А. Семотюк (СКВУ) разом з представниками укр. організацій, переважно жіночих (СФУЖО), брав активну участь у Міжн. конференції ООН з нагоди Року жінки в Мехіко (19.06–2.07), КПЛ була ініціатором акцій в обороні В. Мороза — підтримуючи молодіжні голодування на його захист у Торонто й Оттаві (спільно з Ком. оборони В. Мороза), Л. Плюща — ОУМ у Франції, представники КПЛ С. Наклович з Австрії і Д. Штуль з Франції зустрічали Л. Плюща і його родину у Відні й запропонували їм допомогу. Спільними зусиллями КПЛ СКВУ і СФУЖО організовано надсилання привітань укр. жінкам-політв'язням — І. Сеник, Н. Світличній, Н. Строкатій, І. Стасів-Калинець, С. Шабатурі 8 березня з нагоди Дня Року жінки ООН, у справі укр. жінок-політв'язнів опубліковано в ам. г. «Тзе Нью-Йорк Таймс» і в кан. г. «Ґлоб енд Мейл» розлогі повідомлення;

1976: Представники КПЛ Х. Ісаїв і А. Семотюк разом з представницями СФУЖО брали активну участь у конференції ООН «Габітат» у Ванкувері (Канада), порушували питання репресій в Україні, стану укр. політв'язнів (31.05–11.06), КПЛ почала видавати інформаційні матеріали про укр. політв'язнів, розповсюджувати їх серед правозахисних організацій у зх країнах, ЗМІ. КПЛ присвятила 1976 рік акціям оборони віри й церкви в Україні, щодо цього надіслано меморандум до ООН, видано інформаційну брошуру англ. мовою, поштівки зі зверненням в обороні укр. церков до Папи Павла VI, Ген. секр. ООН, Світової Ради Церков, видано брошуру про свящ. В. Романюка, реєстр громадян України, ув'язнених за реліг. переконання, брошуру «Совєтське переслідування релігії в Україні», КПЛ підготувала для ієрархії УКЦ петицію щодо переслідування укр. католиків в Україні, митр. УАПЦ у США Мстислав звернувся до церковних діячів світу в обороні свящ. В. Романюка, відвідав у цій справі Світову Раду Церков та представництво Вселенської Православної Патріархії в Женеві, в обороні віри й церкви в Україні зібрано 30 тис. підписів і передано їх до ООН. Акція в обороні віри й церкви зумовила реакцію в УРСР, на цю тему з'явилися статті в г. «Известия», «Вісті з України» та інших;

1977: О. Ковальська відвідала ЮНЕСКО в Парижі й передала меморандум у справі укр. політв'язнів;

1979: Сен. П. Юзик влаштував виступи ген. П. Григоренка, Л. Алексеєвої та інших правозахисників на відзначенні 30-річчя НАТО в Оттаві (жовтень);

1980: розіслано звернення до держав, які підписали Гельсінські Угоди, з проханням розслідувати порушення прав людини в Україні (12.09), 8–29 листопада — КПЛ брала участь у Гельсінській конференції в Мадриді (8–29.11). До складу численної укр. делегації входили представники ЗП УГГ (ген. П. Григоренко, Н. Строката, Л. Плющ, В. Малинкович), «Смолоскипа» (А. Каркоць, А. Фединський, О. Хам), КПЛ (сен. П. Юзик, голова делегації, Х. Ісаїв);

1981: Сен. П. Юзик і Х. Ісаїв провели зустріч із членами ОБСЄ, амер. послом М. Кампелманом, поінформували їх про ув'язнених членів УГГ і передали їм найновіші матеріали про репресії в Україні (22.09), Сен. П. Юзик провів зустріч у Сенаті Канади з представниками канадської Ради Поневолених Народів, за його ініціативи було створено кан. Гельсінкську Комісію, яку очолив посол Джессі Флсі (29.09), КПЛ організувала активні акції в обороні Ю. Шухевича, родини Січків та інших укр. політв'язнів;

1982: КПЛ почала видавати англ. мовою пресові повідомлення (News Releases), в яких інформувала правозахисні міжн. організації, керівників парламентів, дипломатів про укр. політв'язнів; видано спеціальну брошуру з нагоди шостої річниці створення УГГ (січень);

1985: Сен. П. Юзик і Х. Ісаїв брали участь у Гельсінській конференції про «Права людини» в Оттаві (5.05–17.06), КПЛ брала участь у різних міжн. конференціях, а її виконавчий директор Х. Ісаїв на деяких з них свідчила, підтримуючи укр. інтереси, та виступала в обороні укр. політв'язнів — у конференції «Права людини у Сх Європі» (квітень, Оттава), у конф. «Майбутнє Гельсінського процесу» (червень, Вашингтон), у Гельсінській конференції «Форум культури» (5.10–25.11, Будапешт), у конф. «Обмеження культурної творчості в СРСР» (жовтень, Вашингтон);

1986: вик. директор КПЛ Х. Ісаїв брала участь у міжн. конференціях — «Людські права і Гельсінський процес у Сх Європі і в СРСР» (Вашингтон), у Гельсінській конференції експертів у справі Людських контактів (15–30.04, Берн, Швайцарія), у відзначенні 10-річчя УГГ на Гельсінській конференції у Відні. З цієї нагоди КПЛ влаштувала прес-конференцію під керівництвом Х. Ісаїв, у якій взяли участь члени УГГ — Л. Плющ і Н. Світлична, Московської ГГ — Л. Алексеєва і Ю. Орлов, Литовської ГГ — Т. Венцлова (4.11–10.12, Відень), на Гельсінську конференцію у Відні спільний меморандум про репресії в Україні та про ув'язнених членів УГГ надіслали «Смолоскип» і Комітет Гельсінських Гарантій для України, а також за підписом Б. Ольшанівської — комітет «Американці в обороні людських прав України» (АГРУ);

1987: участь у конференції «Радянська політика за Горбачова» (вересень, Оттава);

1988: участь у Гельсінській конференції «Права людини і свобода віровизнання в Європі» (2–7.02, Венеція, Італія), участь у конференції «Проблеми національностей в СРСР» (вересень, Вашингтон);

1989: участь у Гельсінській конференції «Права людини» (30.05–23.06, Париж); участь і виступи Х. Ісаїв, Н. Світличної, Є. Сверстюка, М. Горбаля у конференції «Людські права в час демократичних змін». Укр. делегація провела зустрічі з представниками Гельсінкської Комісії Конгресу США й іншими (грудень, Вашингтон);

1990: участь у Гельсінській конференції в Копенгагені (5–29.06), 1–3 жовтня— участь у конференції міністрів закордонних справ держав, що підписали Гельсінські Угоди (1–3.10, Нью-Йорк), участь у Гельсінкській конференції «На вершинах» (19–21.11, Париж), влаштовано акції в обороні С. Хмари;

1991: участь укр. делегації, до складу якої входили представники КПЛ А. Вітер, Х. Ісаїв, І. Яців, М. Олексюк-Бейкер, у Гельсінській конференції «Культура і спадщина» (28.05–7.06, Краків), участь у Гельсінській конференції «Людський вимір» в Москві (10.09.–4.10). КПЛ представляли А. Вітер, Х. Ісаїв, М. Олексюк-Бейкер, О. Заверуха, в конференції брали участь також Б. Ольшанівська (АГРУ) і О. Дейчаківський (Гельсінська Комісія Конгресу США).

Після проголошення незалежності України КПЛ продовжувала свою діяльність в інших сферах.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації, література: Violation of Human Rights in Ukraine: Documents. — Win.–N.Y. — Lon.: World Congress of Free Ukrainians, Human Rights Commission, 1970. — 67 с. ;

1975 International Women's Year: Will These Women Still be Alive in 1976? (Півсторінкове інформаційне оголошення СКВУ в обороні укр. жінок-політв'язнів // The New York Times. — 1975. — 8 березня;

Soviet Repression of Religion in Ukraine. — Тор.: КПЛ СКВУ, 1976. — 54 с.;

Petition to the Signatories of the Final Act of the CSCE. — Тор.–Н.Й.: СКВУ, 1977. — 172 с.;

Persecution Sovietique de L'Eglise en Ukraine. — Пар.: КПЛ СКВУ, ПУДФ, 1978. — 66 с.;

Ukraine and Helsinki Accords, Soviet Violation of Human Rights: 1975–1980 / Упоряд. М. Ца-

ринник, збірник статей П. Григоренка, К. Савчука, М. Прокопа, Н. Світличної, А. Сейтмуратової, В. Маркуся, Р. Мороз, В. Малинковича, Н. Строкатої. — Тор.: КПЛ СКВУ. — 1980. — 325 с.;

The Persecution of the Ukrainian Helsinki Group. — Top.: КПЛ СКВУ, 1980. — 66 с.;

Persecution of the Ukrainian Helsinki Group: Fifth Anniversary Update. — Tor.: КПЛ СКВУ, 1981. — 36 с.;

Strokata N. A Family Torn Apart (Про родину Січків). — Tor.: КПЛ СКВУ, 1981. — 44 с.;

Ісаїв Х. Аналіза Мадридської конференції за роки 1980, 1981, 1982 // Віра. — 1983. — Ч. 3. — С. 14–15;

Isajiw Ch. Violation of Human Rights in Ukraine // Sub-committee on Human Rights in Eastern Europe. — Ott.: Canadian Government Publ. Centre, K1A 0S9, 1984. — C. 14–32;

Isajiw Ch. Violation of Human Rights — Resolution of the Ministry of Education of the Ukrainian SSR // Human Rights in Eastern Europe. — Ott.: House of Common, QPC, 1985. — № 1. — C. 33–55;

Isajiw Ch. Artistic Freedom in the Soviet Union // Implementation of the Helsinki Accord: Hearing before the CSCE, 99th Congress, First Session. — Wash.: U.S. GPO, 1986. — C. 118–127;

Isajiw Ch. Continued Repressive Policies of Government of the USSR Toward Ukraine // Human Rights: Minutes of Proceeding and Evidence of the Standing Committee. — Ott.: QPC, 1985. — № 1. — C. 44–53;

Recommendations of Human Rights Commission of WCFU // Implementation of the Helsinki Accords: Hearings before CSCE, 99th Congress, Second Session. — Wash.: U.S. GPO, 1986. — C. 31–36;

Isajiw Ch. Soviet Policies under Gorbachev: Democratization vs. Democracy // Minutes of Proceedings and Evidence of Standing Committee: Human Rights. — Ott.: Canadian Publishing Centre: K1A 0S9, 1987. — № 13. — C. 35–51;

Soviet Repression of the Ukrainian Catholic Church // Special Report. — Wash.: U.S. Department of State, 1987. — № 159;

Ukrainian Catholic Church and Political Prisoners // Helsinki Monitors: Implementation of the Helsinki Accord, Hearing before the CSCE, 100th Congress, First Session. — Wash.: U.S. GPO, 1988. — C. 1–99;

Stackhouse R., Chairman M. P. Human Rights Behind the Iron Curtain // First Report of the Standing Committee on Human Rights. — Ott.: QPC, 1988. — № 35;

Isajiw Ch. Ukrainian Issues Within the Nationalities Problems in the USSR // The Nationalities Issue in the Soviet Union — the Limits of Reforms. — Wash.: CSCE, 1988. — 15 вересня.

КОМІТЕТ ГЕЛЬСІНСЬКИХ ГАРАНТІЙ ДЛЯ УКРАЇНИ (КГГУ) — Представництво УГГ у зх країнах, засноване у Вашингтоні (США) 17.11.1976.

Одразу після створення в Україні 9.11.1976 УГГ з ініціативи УІС «Смолоскип» 17.11.1976 було створено у Вашингтоні Комітет Гельсінських гарантій для України (К.). Комітет очолив голова вид-ва «Смолоскип» ім. В. Симоненка д-р Андрій Зварун, а його членами стали представники комітетів оборони укр. політв'язнів у США: Андрій Фединський (Клівленд), Уляна Мазуркевич (Філадельфія), Осип Зінкевич (Балтимор), Андрій Каркоць (Міннеаполіс), Богдан Ясень (Юрій Саєвич), Юрій Дейчаківський, д-р Андрій Грушкевич (Вашингтон), Ігор Ольшанівський, д-р Ігор Кошман (Ньюарк), Маруся Зарицька, Мирослава Стефанюк (Детройт). Представником К. у Гельсінській комісії Конгресу США з 1981 був Орест Дейчаківський.

21.11.1976 О. Зінкевич (уживав псевдонім — Б. Ясень) телефоном сконтактувався з головою УГГ в Києві М. Руденком. Він поінформував його про створення КГГУ у Вашингтоні, про його перших членів, а М. Руденко поінформував про перших членів УГГ, про те, що Група не є підпільною організацією, а працює, згідно з Гельсінськими угодами, як громадська, легальна, відкрита організація. Під час телефонної розмови було узгоджено принципи співпраці й домовлено, що вашингтонський К. буде офіційним представником УГГ в США й у зх країнах і що інформація, отримана телефонним способом, може й повинна оприлюднюватись у ЗМІ. Після цієї розмови телефон М. Руденка було відключено.

О. Зінкевич провів ще одну телефонну розмову з Л. Лук'яненком, а після відклю-

чення і його телефону перебував у постійному тел. контакті з ген. П. Григоренком у Москві.

Вашингтонський К. отримав позацензурним способом від М. Руденка, О. Бердника, О. Мешко, ген. П. Григоренка майже всі документи УГГ через Москву, Болгарію, моряків радянських кораблів, які привозили вантаж до Копенгагена (Данія), дипломатичною поштою, за допомогою туристів. Всі документи було дуже швидко перекладено англ. мовою і відправлено за призначенням — до урядів держав-членів ОБСЄ, Гельсінської комісії Конгресу США, Канадського Парламенту, а також розповсюдж. серед зх правозахисних організацій, укр. та іноземних ЗМІ.

Представники К. були перекладачами для членів УГГ, які опинилися на Заході, під час їхніх свідчень у Конгресі США (А. Каркоць, А. Фединський, Ю. Саєвич), брали активну участь у міжн. конференціях: А. Фединський — у Гельсінській конференції в Лондоні (05.1977), А. Каркоць — у конференції письменників Європи, США й Канади в Софії, Болгарія (02.1977), д-р Т. Закидальський, П. Фединський, А. Грушкевич, О. Одежинська, А. Зінкевич — у Міжн. конференції психіатрів на Гаваях (08–09.1977), Ю. Миськів, У. Ольшанівська, А. Зінкевич — брали участь у виставці документів і матеріалів УГГ на з'їзді славістів у Вашингтоні (10.1977), П. Качмар, Ю. Миськів, О. Бурдяк, З. Луцька — виступали з матеріалами УГГ і протестними зверненнями під час радянської виставки з нагоди 60-річчя СРСР в Лос-Анджелесі.

А. Зварун, Ю. Саєвич, Ігор і Божена Ольшанівські, У. Мазуркевич, А. Каркоць підтримували постійний зв'язок із Державним департаментом США та американськими конгресменами в справі ув'язнених членів УГГ та репресій в Україні. Унаслідок цієї співпраці всі документи УГГ було перекладено англ. мовою, як і свідчення А. Зваруна перед Конгресом США в справі УГГ, й опубліковано в збірниках Гельсінської комісії Конгресу США.

К. влаштовував прес-конференції на знак протесту проти суду над членами УГГ: у день суду над М. Руденком і О. Тихим у Бєлграді було заарешт. й видворено з Югославії організаторів прес-конференції А. Фединського, А. Мішталя й А. Каркоця (07.1977); на другій прес-конференції в Бєлграді її організаторів А. Каркоця, Б. Антоновича і З. Луцьку затримано й депортовано з Югославії (03.1978). На знак протесту проти суду над М. Мариновичем і М. Матусевичем К. влаштував прес-конференцію у Вашингтоні за участю ген. П. Григоренка (04.1978).

1977 К. опублікував англ. м. два випуски «Рапорту», в яких інформував про створення УГГ, арешти її членів та репресії проти них. 1978 УІС «Смолоскип» спільно з К. відновили видання англ. і укр. м. часопису «Смолоскип», який здебільшого публікував документи й матеріали УГГ, літ-ру про репресії, арешти, політв'язнів.

Члени Комітету А. Фединський, А. Каркоць і О. Хам з Аргентіни були перекладачами й активними учасниками Гельсінської конференції в Мадриді (11. 1980), у якій брали участь від ЗП УГГ ген. П. Григоренко, Н. Строката, Л. Плющ, В. Малинкович, представники КПЛ СКВУ — сен. П. Юзик і Х. Ісаїв, О. Гевка.

Останнім вагомим заходом Комітету було спільне з ЗП УГГ, правозахисними комітетами Філадельфії (У. Мазуркевич) і Ньюарку (Б. Ольшанівська) та за активної допомоги члена Гельсінської комісії Конгресу США О. Дейчаківського відзначення в Конгресі США у Вашингтоні 5-ої річниці УГГ, яке відбулося 16.11.1981 з виступами ген. П. Григоренка, Н. Строкатої й В. Малинковича та з участю Н. Світличної. На цих відзначеннях К. представляв А. Каркоць.

Про діяльність К. та його окремі заходи передавали повідомлення по всьому світу основні західні пресові агентства, з'явилося багато статей і повідомлень у закордонній пресі.

Після сформування ЗП УГГ, до складу якого увійшли ген. П. Григоренко, Н. Світлична, Н. Строката і Л. Плющ, К. у 1982 призупинив свою діяльність.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Український Правозахисний Рух: Документи і матеріяли Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод в Україні / Упоряд. О. Зінкевич, передм. А. Зваруна. — Тор.–Балт.: КГГУ, Смолоскип, 1978. — 478 с.;

Fifth Anniversary of the Formation of the Ukrainian Helsinki Group: Hearing before the CSCE, Ninety-seventh Congress, First Session. (Збірник документів УГГ у перекладі КГГУ. — Wash.: U.S. GPO, 1982. — 196 с.

Information Bulletin (of the Ukrainian Helsinki Group), № 1 / Перекл. на англ. Б. Ясеня (Ю. Саєвича). — Балт.: КГГУ, Смолоскип, 1978. — 24 с.

Our Appeal to the Participants of the Helsinki Review Conference in Madrid (Звернення КГГУ за підписом А. Зваруна, А. Фединського, Б. Ясеня) // Smoloskyp. — 1980. — № 9. — С. 1, 2;

Information Bulletin (of the Ukrainian Helsinki Group), № 2. / Перекл. на англ. Л. Верби (Д. Стець) і Б. Ясеня (Ю. Саєвича). — Балт.: КГГУ, Смолоскип, 1981. — 103 с.

The Ukrainian Helsinki Group: Five Years of Struggle in Defense of Right. Балт.–Ваш.—Тор.: Смолоскип, 1981. — 44 с.

Інформаційні бюлетені Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод: Вип. ч. 1, 2, 1978, вип. ч. 3, 1979, вип. ч. 1, 2. 1980 / Упоряд. О. Зінкевич, післясл. Н. Строкатої. — Тор.–Балт.: КГГУ, Смолоскип, 1981. — 199 с.:

Smoloskyp and Helsinki Guarantees for Ukraine Committee: Memorandum to Vienna Conference // Smoloskyp. — 1986. — № 31. — С. 1–2, 12;

Report № 1: Bulletin of the Helsinki Guarantee for Ukraine Committee / Ред. Б. Ясень (Ю. Саєвич), А. Зварун. — Ваш.: КГГУ, 1977. — 5 січня. — 17 с.

Report № 2: Bulletin of the Helsinki Guarantee for Ukraine Committee / Ред. І. Кошман, Б. Ясень (Ю. Саєвич). — Ваш.: КГГУ, 1977. — 5 червня. — 17 с.

Terelya Y. Notes from a Madhouse: A Firsthand Report from a Soviet Psychiatric Prisons / Перекл. на англ. Б. Ясеня (Ю. Саєвича). — Балт.–Ваш.–Тор.: Смолоскип, 1977. — 16 с.

Victims of Soviet Psychiatry / Упоряд. П. Шовк (Т. Закидальський). — Балт.–Ваш.–Тор.: Смолоскип, 1977. — 22 с.

Література: Yugoslavia Ousts 3 American Seeking to Speak About Ukraine // The New York Times. — 1978. — 10 березня;

Talbott B., Jr. Slavs Detain Chicago Lawmaker (Про арешт Б. Антоновича і інш.) // Chicago Sun-Times. — 1978. — 10 березня;

Yugoslavs Detain Chicago Legislator; Yugoslavia Expels Chicagoan, 2 Others // Chicago Tribune. — 1978. — 10 березня;

Soviet Warn Detente May Become Victim of Human Rights Campaign (Про арешт представників Смолоскипа і КГГУ) // Philadelphia Inquirer. — 1978. — 10 березня;

Her Protest Got Cops' Attention // Philadelphia Daily News. — 1978. — 10 березня;

Russia Makes a Final Attack as Talks in Belgrade Finish // Herald Tribune. — Zurich. — 1978. — 10 березня;

Moseley R. Illinoisan Hits Yugoslav Police Tactics // Chicago Tribune. — 1978. — 11 березня;

Tito Ousts Illinois Lawmaker // Chicago Tribune. — 1978. — 11 березня;

Konolige K. City Woman Exits Yugoslavia After Rights Tiff // Philadelphia Daily News. — 1978. — 11 березня;

City Student Detained Briefly at Belgrade Parley (Про арешт А. Каркоця) // Minneapolis Tribune. — 1978. — 11 березня;

Fear, Chase in Yugoslavia: Legislator Tells of Captivity // Chicago Sun-Times. — 1978. — 13 березня;

Duty J. E. City Man is Home After Arrest Abroad (Про арешт А. Каркоця) // Minneapolis Tribune. — 1978. — 13 березня;

Yugoslav Police Foiled: Phila. Woman Won Publicity for Group (Про З. Луцьку) // The Evening Bulletin. — Phila. — 1978. — 16 березня;

Carried Fight to Europe (Про арешт З. Луцької) // Philadelphia Journal. — 1978. — 27 березня;

Clark D. U Senior Fights for Ukrainian Rights // Minnesota Daily. — 1978. — 30 березня;

Комітет Гельсінських Гарантій для України // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 914–915;

Зінкевич О. Комітет Гельсінських Гарантій для України // Українська Гельсінська Група / Упоряд. О. Зінкевич, В. Овсієнко. — К.: Смолоскип, 2006. — С. 113–118.

КОМІТЕТ ОБОРОНИ ВАЛЕНТИНА МОРОЗА — укр. правозах. комітет, створений у м. Вашингтон, США.

Комітет створено у Вашингтоні як Центральний Комітет у містах поселення українців у США для оборони В. Мороза й усіх укр. політв'язнів в СРСР.

У лютому 1974 Комітет оборони В. Мороза було створено ЦЕСУСом у порозумінні зі студентськими організаціями в США у складі: Є. Іванців і А. Лозинський — співголови, А. Чорнодольський — координатор. Під час студентського голодування у Вашингтоні членами К. стали: М. Зарицька — ген. секретар, А. Мушинська — секретар, О. Петренко і Л. Чорнодольська — скарбники, після голодування членами К. стали також Ю. Карпінський, А. Міхняк, Л. Ясевич. К. відкрив у Вашингтоні бюро, яке 1974–75 очолювали Л. Ясевич, Л. Герець, А. Міхняк. У квітні 1975 на місці Є. Іванціва співголовою К. став А. Міхняк, а новими членами у 1976 — Роман і Богдан Маслянки, І. Ясінська.

К. працював у системі СКВУ, співпрацював з КПЛ і аналогічним комітетом у Торонто, ставив собі за мету інформувати амер. законодавців і міжнародні ЗМІ про репресії в Україні, про укр. політв'язнів і вимагати їхнього звільнення.

Найуспішнішою акцією К. на початку серпня 1974 було влаштоване двотижневе студентське голодування неподалік посольства СРСР у Вашингтоні, у якому брали участь А. Міхняк, Ю. Дейчаківський, О. Петренко, Л. Ясевич, А. Мушинська, Б. Антонович, О. Курилас, Л. Саламаха, О. Каркоць, Б. Капітанець, С. Кмьотик.

1976 вашингтонський Комітет Оборони В. Мороза призупинив свою діяльність.

КОМІТЕТ ОБОРОНИ ВАЛЕНТИНА МОРОЗА — укр. правозах. комітет оборони В. Мороза й інших укр. політв'язнів, створений 1974 в м. Торонто, Канада.

Після одержання інформації про голодування В. Мороза (М.) у Владимирській тюрмі та про його загрозливий стан здоров'я за почином А. Бандери, з ініціативи ЦЕСУСу, під патронатом СКВУ в лютому 1974 у Торонто, Канада, було створено Комітет Оборони В. Мороза. До керівництва К. увійшли: голова — юрист В. Тарнопольський, члени — А. Бандера, І. Велигорський, Ю. Веретельник, Я. Заяць, І. Коляска, М. Липовецький, М. Мороз, О. Романишин, Б. Сірант, близьким співробітником К. був юрист А. Семотюк. У К. діяли комісії: пресова, фінансова, зовнішніх зв'язків, мобілізаційна, внутрішньої інформації, членами К. і його керівних органів були особи різного ідеологічно-політичного спрямування.

За почином Торонто такі комітети було створено в усіх зх країнах і містах укр. поселень. Після звільнення В. Мороза 1979 майже всі комітети продовжили свою діяльність, змінивши свої назви.

Торонт. К., використовуючи чутливість рад. влади до опінії зх країн, від самого початку розпочав посилену кампанію в обороні Мороза, залучав до оборонних акцій членів кан. Парламенту, державних діячів, організував демонстрації біля рад. посольства в Оттаві. Після появи творів Мороза англ. м. у вид-ві «Смолоскип» в США їх було видано також у канад. вид-ві П. Мартіна. Зібрано підписи двох сотень канад. діячів культури й науки до рад. влади в обороні Мороза, розповсюджувано його твори й інформацію про нього під час Міжн. конгресу соціологів у Торонто, на Міжн. конгресі славістів у м. Бенф. Заходами К. міська рада Торонто схвалила резолюцію, у якій уряд Канади закликали вимагати звільнення М. На оборонні заходи К. незабаром відгукнулася кан. преса, публікуючи докладні статті про нього. Найбільшого розголосу в кан. ЗМІ набуло 17-денне молодіжне голодування в липні 1974 біля рад. посольства в Оттаві. У ньому брали участь А. Бандера, А. Семотюк, М. Липовецький, Л. Гірна й інші. У той час представники К. наладнали телефонний зв'язок з акад. А. Сахаровим, який щокілька днів давав найновішу інформацію про стан здоров'я Мороза.

Орієнтовно в той час відбулося також голодування солідарності у Вінніпезі, в якому брали участь шість студентів — Р. Зайцев, Р. Пендюк, І. Глущак, М. Проскоренко, І. Підгірний, С. Вельгаш.

До Уряду Канади було надіслано тисячі телеграм і листів з вимогою виступити в обороні Мороза.

1977 завдяки старанням К. у Парламенті Канади було прийнято резолюції в обороні заарештованих членів УГГ М. Руденка, О. Тихого, членів МГГ — Ю. Орлова й О. Гінзбурґа. Під час легкоатлетичних змагань збірних команд Канади, США і СРСР у Торонто на захист цих арештантів було влаштовано демонстрації, у яких брали участь члени молодіжних організацій Пласту й СУМу.

Беручи до уваги твори Мороза, його гідну й непохитну стійкість та стан його здоров'я, К. уважав В. Мороза символом руху опору в Україні, тому визнав за найдоцільніше зосередити оборонні акції на одній людині, уважаючи, що ті акції є водночас акціями оборони всіх укр. політв'язнів.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Stop the Torture of Valentyn Moroz. — 1974. — 6 с.;

Save Valentyn Moroz. — 1974. — 4 с.;

Stop the Torture of Leonid Plyushch. — 1974. — 6 с.

1975 — International Women's Year: Will These Women Survive this Year?: Appeal on Behalf of Ukrainian Women Political Prisoners in the USSR (Звернення до світової громадськості канад. жіночих діячок, опубліковане Комітетом оборони В. Мороза в Торонто) // The Globe and Mail. — Тор., 1975. — 7 березня.

Продовжується пікетування Совєтської амбасади в Оттаві // Свобода. — 1975. — 18 грудня.

КОМІТЕТ ОБОРОНИ І ДОПОМОГИ (КОД) — правозахисний комітет при Українському Золотому Хресті (УЗХ) у США.

Заснований 1967. Голови: Роман Шраменко (1967–1968), Павлина Різник (1968–1997).

1966 ОУН під проводом О. Штуля-Ждановича і «Смолоскип» почали встановлювати зв'язки з правозахисниками в Україні, передусім із шістдесятниками. Унаслідок цих зусиль за рік нелегальним шляхом було одержано перший самвидавний твір із України «Лихо з розуму» В. Чорновола. В американському місті Клівленд відшукано родичів О. Антонів — родину Касарабів, було вислано в Україну зв'язкову «Смолоскипа» Н. Воляник з того самого міста. Вона привезла на Захід перші дані про В. Чорновола, О. Антонів, А. Пашко, А. Горську, Г. Севрук, М. Осадчого й інших. Була потреба в моральній і матеріальній допомозі для політв'язнів, їхніх родин, правозахисників.

У жовтні 1967 відбулася зустріч Голови ОУН О. Ждановича з членами Проводу цієї організації З. Книшем, О. Зінкевичем і Я. Гайвасом. На цій зустрічі вирішено в конспіративний спосіб організувати допомогу укр. політв'язням і їхнім родинам, а водночас за допомогою укр. гром. організацій розпочати акції їхньої оборони. Заплановано створити нову структуру — Комітет оборони й допомоги (КОД). Голова проводу незабаром після цієї зустрічі доручив тереновому керівникові ОУН у США Р. Шраменкові створити й очолити такий Комітет. Того самого року цей Комітет було сформовано. До його складу входили: Р. Шраменко — голова, Ю. Пундик — заступник, П. Різник — секретар, члени управи — Д. Бойдуник, М. Попович, Л. Белендюк. Новостворений Комітет за дуже короткий час побачив, що, працюючи засекречено й конспіративно, не одержить потрібної фінансової допомоги від української громади. Тож наступного 1968, після перемовин з керівництвом братньої організації Український Золотий Хрест (УЗХ) було вирішено залучити до діяльності КОДу цю жіночу організацію, що й перебрала керівництво цією допомоговою організацією. Координатором діяльності КОДу в США, Канаді, Австралії, європ. країнах стала Го-

лова УЗХ М. Квітковська, а новим головою в США — П. Різник, членами — С. Карпінська, Л. Белендюк, Р. Куделя, Д. Бойдуник, Л. Крупка, радниками — О. Зінкевич, Ю. Пундик, М. Белендюк, активними співробітниками Комітету були Г. Левчук, М. Лехіцька, Є. Сцібайло, О. Андрейко. З ініціативи КОДу розпочалися акції протесту, демонстрації на захист укр. політв'язнів, організовано збір коштів для надсилання допомогових бандеролей родинам політв'язнів в Україні. Розроблено систему моральної допомоги політв'язням — їм надсилали привітання в день народження і з нагоди різних свят.

1988 за фінансового сприяння КОДу було уможливлено приїзд до США на лікування сина політв'язня П. Рубана Марка, який прибув із матір'ю Лідією і якого лікував безкоштовно лікар Л. Кузьмук. КОД також допомагав після приїзду на Захід кол. політв'язневі Д. Шумукові, С. Гнатенко, фінансово уможливив приїзд до Австралії, а згодом до США О. Мешко. КОД організував допомогу родинам В. Чорновола, І. Світличного, В. Мороза, Ю. Шухевича, Л. Плюща та багатьом іншим. Після проголошення Незалежності КОД і УЗХ уможливили приїзд на оздоровлення до США, на оселю ім. О. Ольжича двом групам дітей із Чорнобильської зони: першої групи під керівництвом Ярини Антоненко-Давидович і другої під керівництвом Людмили Тимошенко.

КОМІТЕТ ОБОРОНИ ЛЮДСЬКИХ ПРАВ В УКРАЇНІ (GROUP IN DEFENSE OF HUMAN RIGHTS IN UKRAINE) — українська правозах. орг-ція, створена в м. Чикаго, США.

У березні 1981 в Чикаго створено укр. правозахисну організацію, метою якої було вести акції в обороні укр. політв'язнів. До керівництва К. входили К. Одежинська — голова, М. Фаріон, Ю. Миськів, М. Кухар, Н. Горб, З. Бігун, Ю. Коломієць — члени.

К. організував акції в обороні О. Мешко, родини Січків, В. Стуса. 25.09 т. р. влаштував відзначення 5-ої річниці створення УГГ, на якому виступала Н. Строката. К. організував надсилання листів до амер. конгресменів і сенаторів, закликаючи їх стати в обороні укр. політв'язнів. Член К. письменник і режисер Ю. Миськів підготував фільми про УГГ, А. Горську, М. Сороку, голодомор 1932–33. Фільми демонстровано в Іллінойському ун-ті, перед укр. аудиторією.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Кухар М.* Правозахисний рух у Чикаґо // Свобода. — 1981. — 13 травня;

Кухар М. В Чикаґо відзначили 5-річчя Гельсінської Групи // Свобода. — 1981. — 13 жовтня.

КОМІТЕТ ОБОРОНИ НАЦІОНАЛЬНИХ І ЛЮДСЬКИХ ПРАВ УКРАЇНИ (Ukrainian Human Rights Committee): Філадельфія, США — правозах. комітет оборони людських прав в Україні, заснований 1974 у м. Філадельфія (США), співзасновник Комітету Гельсінських гарантій для України (1976).

Уляна Мазуркевич

Голова Комітету — Уляна Мазуркевич (з 1974). Активними членами в діяльності К. в різні роки були його члени, молоді жінки укр. походження: О. Гевка, Х. Сеник, В. Андрейчик, Дз. Швед, Стадниченко, О. Стерчо, І. Скульська, З. Луцька, Б. Кульба, І. Юрчак, Х. Перфецька, Х. Шуст, В. Лащик, О. Турченюк, Л. Кривуша, П. Савчак, В. Датин, О. Якубська, Б. Данківська.

Комітет заснувала група молодих укр. жінок, професіоналок. Первісно К. узяв

назву Комітет оборони В. Мороза, а після його звільнення К. 1979 переоформився в Комітет оборони національних і людських прав України. Головні завдання К., які він ставив перед собою: поширення інформації про репресії та про порушення людських прав в Україні, співпраця з законодавцями Конгресу й Сенату США у Вашингтоні та долучення їх до акцій в обороні укр. політв'язнів, влаштовування прес-конференцій в укр. справах, зустрічей зі звільненими кол. політв'язнями.

Одним з найбільших досягнень К. було створення в Конгресі США Ад Гок комітету для дослідження порушень людських прав в Україні, Литві, Латвії та Естонії. З 1978 К. влаштовував для амер. законодавців у Вашингтоні спеціальні Тижні ознайомлення зі станом людських прав в Україні. 27.05.1987 під час такого Тижня К. відзначив амер. конгресменів за їхній внесок в оборону укр. політв'язнів. Серед відзначених були конгресмени Данте Фасел (Голова Гельсінської комісії Конгресу США), Л. Коглін, В. Ріттер, Ч. Дорерті. К. тісно співпрацював з членами Гельсінської комісії Конгресу США.

Голова К. У. Мазуркевич свідчила перед Комісіями Конгресу США про порушення в СРСР міжнародних угод щодо пошти й конфіденційності листування, про переслідування за релігійні переконання, про незаконне ув'язнення укр. гром. і політ. діячів.

1974: К. надіслав сотні листів ам. законодавцям у справі репресій в Україні і стану укр. політв'язнів;

1975: Унаслідок заходів К. законодавці м. Філадельфії й Конгресу США прийняли резолюції на захист укр. політв'язнів;

1976: К. зорганізував виступи в справі переслідування Церков в Україні, на одних із зборів виступала Т. Плющ;

1977: К. зорганізував демонстрацію в обороні укр. політв'язнів біля «Дзвону свободи» у Філадельфії, на якій виступали мер міста Ф. Різзо, суддя Караван, голова єврейського комітету Л. Йогансон та інші; зорганізував виступи кол. політв'язня доктора М. Штерна та демонстрацію проти виступів у США Московського цирку;

1978: З. Луцька разом із двома представниками «Смолоскипа» брала участь під час Гельсінкської конференції в Бєлграді у прес-конференції, присвяченій арештам членів УГГ (5–12.03). К. спільно з ін. гром. й молодіжними організаціями влаштував у Філадельфії «Похід за свободу» в обороні В. Мороза (15.04). К. спільно з євр. правозахисною організацією винайняли туристичне судно й протестували неподалік рад. пароплава «Одеса» в обороні укр. і євр. політв'язнів з написами «Свобода українцям і євреям» (29.05). К. провів акцію на захист Л. Лук'яненка у Філадельфії, у Вашингтоні провів зустрічі з амер. конгресменами, які підписали листи в його обороні й вислали їх до Л. Брежнєва (червень), К. продовжував акції на захист Л. Лук'яненка, влаштовував демонстрації, інформував про його ув'язнення амер. ЗМІ (липень–серпень), збирання підписів в обороні М. Руденка й О. Тихого, участь у всеукраїнській демонстрації в Нью-Йорку біля ООН в обороні В. Мороза і Л. Лук'яненка (листопад), У. Мазуркевич брала участь у відзначенні 30-річчя Декларації прав людини в Білому домі, з тієї нагоди подарувала През. Дж. Картерові альбом «Нездоланний дух» (6.12);

1979: К. влаштував у м. Принстон демонстрацію на захист укр. Церков з нагоди приїзду до США представників Російської Православної Церкви (17.09), К. влаштував прес-конференцію за участі кол. політв'язня Будулака-Шаригіна, закликаючи амер. НОК не брати участі в Московській Олімпіаді (8.11), члени К. У. Мазуркевич, Х. Сеник, О. Гевка, В. Андрейчик разом із послом США у справах людських прав при ООН Дж. Шестаком провели зустріч у Білому домі з віце-президентом США Мондейлом у справі Л. Лук'яненка (9.11), делегація К. провела зустріч із губернатором Пенсильванії Р. Торнбурном перед його від'їздом до Москви й поінформувала його

про колоніальний стан України та про укр. політв'язнів (20.11), делегація К. брала участь у відзначенні Дня людських прав в ООН, де її члени виступали на захист укр. політв'язнів (11.12);

1980: К. влаштував День укр. політв'язня у міській ратуші Філадельфії (12.01), члени К. брали участь у зустрічі з послом США під час Гельсінської конференції в Мадриді (24.06), проведено зустріч із представником Держдепартаменту С. Олівером у справі відкриття ам. консульства у Києві (18.09);

1981: Унаслідок заходів К. створено Ад Гок Комітет у справі України й балтійських країн при Конгресі США, очолюваний Ч. Догерті і Б. Донеллі (11.06), завдяки старанням К. конгр. Кофлис виступив на захист Раїси Руденко (22.06), члени К. разом із Н. Строкатою провели зустрічі з амер. конгресменами на захист Р. Руденко (7.08), У. Мазуркевич свідчила перед підкомітетом про людські права й міжнародні організації Конгресу США про стан і порушення людських прав в Україні (28.07), К. і Комітет у справі Прибалтійських країн і України Конгресу США влаштували програму вшанування ув'язнених членів УГГ (17.11);

1982: У приміщенні міської ради Філадельфії К. організував відзначення Дня укр. політв'язня, на якому виступали Н. Строката, Дж. Мейс, Дж. Шестак (21.01), К. влаштував Вечір Д. Стуса (2.05), К. і Комітет у справі України й прибалтійських країн влаштували в приміщенні Конгресу США виставку укр. самвидаву з колекції «Смолоскипа», Н. Світличної і Н. Строкатої (21–28.11);

1983: Голова К. У. Мазуркевич призначається громадським представником у Конгресовій комісії дослідження Голодомору в Україні в 1932–33, К. відшукував уцілілих жертв Голодомору, перекладав їхні свідчення англ. мовою;

1984: Делегація К. провела зустрічі з амер. конгресменами, представниками Держдепартаменту США у справі відкриття амер. консульства в Києві (червень), члени К. брали участь у демонстрації на захист В. Марченка біля посольства СРСР у Вашингтоні (17.10);

1985: К. стає співорганізатором демонстрації у Вашингтоні біля посольства СРСР на захист укр. політв'язнів (4.03), К. влаштував вечір, присвячений творчості політв'язня М. Горбаля, з виступом Н. Світличної й театральної студії Л. Крушельницької (28.04), У. Мазуркевич, Х. Сеник, Б. Даньківська, Х. Шуст брали участь у конференції ОБСЄ в Оттаві, К. був співорганізатором демонстрацій біля рад. посольства (7–9.05), передав інформації про стан в Україні й укр. політв'язнів конгр. Кофлисові й Ріттерові перед їхнім від'їздом до Москви (10.09), члени К. брали участь у конференції Держдепартаменту в справі людських прав, зустрічалися з держсекретарем Шульцом, виступали на захист укр. політв'язнів (вересень), К. влаштував демонстрацію у Вашингтоні на захист укр. моряка М. Медведя, зібрав підписи амер. конгресменів до През. Рейґана на його захист, влаштував прес-конференцію в Нью-Орлеані в його справі (листопад), унаслідок заходів К. часопис Washington Times присвятив цілу шпальту часопису проблемі захисту укр. політв'язнів (13.11);

1986: К. був співорганізатором демонстрації біля місії СРСР до ООН у Нью-Йорку в справі Чорнобильської аварії, конгр. Ґільман разом із членами К. У. Мазуркевич і І. Скульською відвідали місію УРСР, запропонували ам. допомогу, від якої представники місії відмовилися (травень), К. влаштував виставку й відзначення 10-річчя створення УГГ в будинку Конгресу США у Вашингтоні, у якому взяло участь 50 амер. законодавців (23.09);

1987: члени К. У. Мазуркевич, Х. Сеник, В. Андрейчик провели зустрічі з амер. сенаторами у Вашингтоні в справі ув'язнених членів УГГ М. Руденка і Л. Лук'яненка та інших, 20 сенаторів підписали лист до Рад. влади в їхній обороні (22.04), К. влаштував зустріч з Д. Шумуком і підготував його інтерв'ю з амер. представниками ЗМІ (25.10);

1988: Напередодні конференції ОБСЄ у Відні члени К. У. Мазуркевич і Х. Сеник виступили в Держдепартаменті з інформацією про УГГ та її ув'язнених членів (19.01), делегація К. провела зустрічі з представником Гельсінської комісії Конгресу США С. Гоєром перед його поїздкою до Москви у справі ув'язнених членів УГГ, ізоляції України від зх світу та відкриття амер. консульства у Києві (21.03), голова К. У. Мазуркевич свідчила перед поштовою комісією Конгресу США у справі листування з політв'язнями (4.04), К. став співорганізатором демонстрації перед будинком ООН у Нью-Йорку на захист укр. політв'язнів під час приїзду до США М. Горбачова (7.12);

1989: У. Мазуркевич вдруге свідчила перед поштовою комісією Конгресу США у справі невручення листів і бандеролей полівтв'язням (9.11);

1990: у День прав людини К. провів у Вашингтоні акцію за звільнення з ув'язнення депутата ВР України С. Хмари (10.12);

1991: Напередодні Референдуму за незалежність члени К. У. Мазуркевич і Л. Кривуша, співпрацюючи з РУХом, вели в різних регіонах України кампанію за незалежність України (листопад).

Після проголошення незалежності члени К. постійно відвідували Україну, організували стажування молодих укр. спеціалістів в амер. навчальних закладах, влаштовували зустрічі з депутатами ВР України, підтримували діловий зв'язок із політ., гром. і культ. діячами, забезпечували їх комунікаційною технікою.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Ginsburg R.* Ukrainians on the March // The Bulletin. — Phil. — 1978. — 14 квітня;

Daugherty F. Free Moroz March // Philadelphia Daily News. — 1978. — 14 квітня;

Philadelphians Hold Walk-a-Thon to Mark Moroz's Birthday // Philadelphia Daily News. — 1978. — 14 квітня;

Mendelson S. Protestor Nip Russians, 1–0, in Sea Battle // Philadelphia Journal. — 1978. — 30 травня;

Daugherty F. City Rally Hits Ukrainian Dissident's Jailing // Philadelphia Daily News. — 1978. — 27 липня;

Dexter P. As a Protest, it Was a Good Hockey Game // Philadelphia Daily Times. — 1979. — 3 січня;

Herskowitz L. Jews and Ukrainians Protest Soviet Hockey Match at Spectrum // Philadelphia Inquirer. — 1979. — 3 січня;

Lentz Ph. Human Rights Russian Style — in Ukraine // The Bulletin. — Phil. — 1979. — 23 лютого;

З. Л. «Похід за свободу» у Філядельфії 28 квітня // Америка. — 1979. — 24 квітня;

Philly Thrills Moroz // Philadelphia Journal. — 1979. — 30 квітня;

Dissidents Free to go Their Way; *G. Campisi.* Moroz «Such a Strong Figure» // Philadelphia Daily News. — 1979. — 30 квітня;

Wiegand H. J. One Women's Crusade: Story Had a Happy Ending // The Philadelphia Inquire. — 1979. — 23 травня;

Moroz Thanks JCRC (Jewish Community Relations Council) for Efforts to Free Him // Jewish Exponent. — Phil. — 1979. — 1 червня;

Baluch Mazurkevich U. and Shestack J. J. The U.N. Talk Was Extraordinary... as is His Visit with the Ukrainians // The Philadelphia Inquirer. — 1979. — 4 жовтня;

Helyar J. Accusations Laid at Russians' Door // Philadelphia Daily News. — 1979. — 20 липня;

Baluch Mazurkevich U. The Ukrainians Know About the Soviets // The Philadelphia Inquirer. — 1980. — 2 липня;

Statement of Ulana Baluch Mazurkevich, Chairperson, Ukrainian Human Rights Committee (Philadelphia): Human Rights — Ukraine and the Soviet Union // Hearing and Mark up Before the Committee on Foreign Affairs and its Subcommittee on Human Rights and International Organizations House of Reperesentatives: 97th Congress, First session. — Wash., U.S. GPO, 1981. — С. 1–9;

Х. С. У Вашінгтоні відбувся тиждень, присвячений національним і людським правам // Свобода. — 1982. — 21 липня;

Statement of Ulana Baluch Mazurkevich (President, Ukrainian Human Rights Committee, Philadelphia) // Hearing Before the Subcommittee on Postal Operation and Services of the Committee on Postal Office and Civil Service House of Representative: 99th Congress, First session (4.10.1983). — Wash.: U.S. GPO, 1984. — Serial № 98–20. — С. 119–121;

Mr. President You Are Their Last Hope! (Цілосторінковий відкритий лист Комітету людських прав в обороні укр. політв'язнів) // The Washington Times. — 1985. — 20 лютого; Америка. — 1986. — 15 січня;

Statement of Ulana Mazurkevich, President, Ukrainian Human Rights Committee, on Behalf of Mykola Horbal // Hearing Before the Subcommittee on Postal Operation and Services of the Committee on Postal Office and Civil Service House of Representative: 101th Congress, First Session (9.11.1989). — Wash.: U.S. GPO, 1990. — Serial № 101–39. — С. 55–57;

КОМІТЕТ ОБОРОНИ ПЕРЕСЛІДУВАНИХ В УКРАЇНІ — правозахисна організація оборони укр. політв'язнів в СРСР, створена 1972 у м. Детройт, США.

Головами Комітету були: Б. Потапенко, В. Витвицький (1972), В. Андрушків (1973–75), М. Зарицька (1975–81), В. Грушкевич (1981), Є. Скипакевич (1981–85).

Комітет засновано 22.02.1972 з ініціативи В. Андрушків, голови 96-го відділення СУА ім. А. Горської в Детройті після одержання інформації про масові арешти інтелігенції в Україні. Комітет ставив собі за мету інформувати укр. і амер. громаду про репресії в Україні, формувати позитивну опінію місцевих американців — політ., гром. і рел. діячів, ЗМІ щодо справи боротьби укр. народу за незалежність. Членами К., які брали активну участь в оборонних акціях, були: М. Зарицька, В. Андрушків, Б. Потапенко, О. Квітковський, І. Кучер, А. Мушинська, М. Стефанюк, Б. Клід, М. Хрін, Я. Савка, М. Савчук, Л. Китаста, Х. Гнатчук.

1972: Організовано в місцевих укр. церквах «День молитви» за укр. народ і за укр. політв'язнів, зібрано підписи під петиціями в обороні В. Чорновола, В. Мороза, І. Дзюби, Ірини та Ігоря Калинців, І. Світличного, Є. Сверстюка та надіслано до ООН, Президента США, Конгресу і Сенату США, до посольства і влади СРСР (27.02). Губернатор штату Мічіґан В. Міллікен, мер м. Детройту Р. Ґіббс і мер м. Дірборн О. Габбард на честь укр. письменників, «які, незважаючи на тиск тиранії, відмовились мовчати», проголосили день 7 травня Українським днем свободи (травень), К. влаштував першу правозах. прес-конференцію у Детройті, присвячену репресіям і арештам в Україні, амер. ЗМІ інформували Б. Потапенко, О. Квітковський та І. Коляска з Канади (5.05). У Детройті відбулася масова демонстрація на захист укр. політв'язнів, на зібранні виступали ам. конгресмен Дж. Огара, В. Одайник з Колумб. ун-ту, В. Боровський, І. Коляска, а члени ТУСМ під кер. Н. Щербія підготували емоційну, патріотичну інсценізацію (7.05);

1973: З нагоди приїзду до США Л. Брежнєва К. влаштував протестні демонстрації, а учні місцевої укр. школи М. Бараник, Н. Конопада, Н. Лончина, Р. та О. Воронович влаштували триденне голодування перед Міським будинком, учасники акцій вимагали від амер. Президента Ніксона й амер. Конгресу виступити на захист укр. політв'язнів (червень);

1974: К. влаштував символічне збирання крові ім. В. Мороза для нужденних, давали інтерв'ю ам. ЗМІ. Користуючись нагодою приїзду до Детройту литовського моряка-втікача С. Кудірки, інформували присутніх на його виступі про ліквідацію УГКЦ та арешти укр. священиків (13.04); М. Зарицька та А. Мушинська взяли участь у тритижневих акціях протесту у Вашингтоні в обороні укр. політв'язнів, А. Мушинська (Детройт), А. Міхняк, Л. Ясевич, Ю. Дейчаківський (Клівленд) та О. Пе́тренко (Вашингтон) влаштували двотижневе голодування в обороні В. Мороза й інших укр. політв'язнів неподалік посольства СРСР (червень);

1975: К. проводив акції в обороні Л. Плюща, жінок-політв'язнів О. Попович, Н. Світличної, І. Сеник, С. Шабатури, Ір. Калинець, Н. Строкатої, представник Комітетів оборони укр. політв'язнів та «Смолоскипа» М. Зарицька брала участь в акціях протесту в Мехіко-Сіті під час проголошеного ООН «Року жінки» разом із представниками СФУЖО, КПЛ, УЗХ, СУА, маючи пресову акредитацію, брала участь у всіх прес-конференціях, у своїх питаннях

порушувала справу ув'язнених укр. жінок і матерів (липень), К. разом з жіночими організаціями Детройту влаштував у Вейн Стейт ун-ті День укр. жінки-політв'язня (2.11), К. підтримував постійний зв'язок з представниками амер. влади, журналістами, інформував про репресії в Україні, про укр. політв'язнів, долучав їх до акцій протестів, написання протестних листів до керівників СРСР;

1976: К. влаштував концерт в обороні переслідуваних в Україні з виступом капели бандуристів, відомих співаків, прибуток з якого використано на оборонні акції (8.02), *серпень* — К. долучився до акцій за звільнення Л. Плюща з психіатр. ув'язнення, які влаштовував у різних країнах Міжн. комітет захисту Л. Плюща та на Міжн. конгрес математиків у Ванкувері (Канада), видрукувано тисячі листівок про Л. Плюща із закликом до світової громадськості долучитися до цієї акції, які було розповсюджено у зах. країнах. Представники К. М. Зарицька і М. Стефанюк стали співзасн. Комітету Гельсінських гарантій для України у Вашингтоні, головою якого обрано А. Зваруна (17.11);

1977: Після звільнення Л. Плюща і його прибуття до Детройту К. був співорг. його виступів у Вейнському ун-ті, його зустрічей із керівниками амер. профспілок АФЛ–СІО, зустрічей із амер. журналістами (вересень);

1978: К. організував у Мічіганському ун-ті в Ен Арбор симпозіум, присвячений Гельсінському процесові, з виступами А. Фединського від «Смолоскипа» і вашингт. Гельсінського комітету, Л. Алексеєвої від МГГ, Р. Шпорлюка, Т. Янкелевич (7.02), К. був співорг. і підтримував зв'язок з амер. сенаторами Р. Долом, Р. Ґріфіном, Д. Рігелом, з чиєю допомогою було влаштовано у Вашингтоні День людських прав в Україні на захист членів УГГ М. Руденка, Л. Лук'яненка, О. Тихого, М. Мариновича, М. Матусевича за участю багатьох амер. конгресменів і сенаторів (5.10). Від Президента США і від Держ. Департаменту США К. одержав листи підтримки й солідарності з укр. політв'язнями;

1979: На хокейних змаганнях амер. команди з радянською члени К. влаштували акцію протесту, виступаючи на змаганнях із транспарантами з написом «Свободу українським політичним в'язням» (4.01), К. був співорг. виступу Н. Світличної в Детройті (8.04), М. Зарицька брала участь у першій прес-конференції в будинку ООН звільненого В. Мороза й інших політв'язнів (27.04); К. був співорг. виступу В. Мороза в амер. Нац. прес-клубі у Вашингтоні та його зустрічей із предст. укр. Комітетів оборони у США (17.05);

1980: Члени Комітету Г. Скипакевич, Г. Цісарук, М. Хрін разом із предст. інших комітетів влаштували дводенне голодування в обороні Ю. Шухевича біля рад. посольства у Вашингтоні (28–29.03), М. Стефанюк була членом укр. жіночої делегації на Міжн. конференції Жінки ООН у Копенгагені, брала активну участь у всіх протестних акціях (липень), Члени К. Іванка Кучер, Л. Китаста та інші організували листування з колишніми політв'язнями на засланні — І. Сеник, Ір. Калинець, В. Чорноволом та ін., організували надсилання політв'язням привітань з нагоди дня народження, різних свят;

1985: Члени Комітету М. Хрін і Х. Барнич брали участь в обороні моряка М. Медведя, який стрибнув на свободу з рад. корабля і якого амерканці повернули представникам рад. влади (жовтень).

Після виїзду на Захід декого з колишніх політв'язнів Комітет уважав, що його правозахисна місія виконана, й самоліквідувався, М. Зарицька й деякі інші члени К. долучилися до роботи інших правозах. Комітетів.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *May H.* Ukrainian Women Push Freedom // Detroit Free Press. — 1972. — 19 березня;

Zineski T. County Ukrainians Rap Moscow // Macomb Daily. — 1972. — 6 травня;

Graham J. Detroit Rally Assails Repression in Ukraine // Detroit News. — 1972. — 8 травня;

У Детройті відбулася демонстрація українців проти переслідувань в Україні // Свобода. — 1972. — 10 травня;

Величава протестаційна маніфестація у Детройті // Свобода. — 1972. — 3 червня;

Schwartz M. U.S. Ukrainians Fight Grimly for Homeland // Detroit Free Press. — 1972. — 30 травня.

Talbert's B. We Switch You Now // Detroit Free Press. — 1973. — 20 червня;

Featherstone B. Protest by Detroit Ukrainians tied to Brezhnev's U.S. visit // The Detroit News. — 1973. — 21 червня;

Neubacher J. Detroiters Protest Soviet Oppression of Ukrainians // Detroit Free Press. — 1973. — 23 червня;

Angelo F. Ukrainians Honor a Living Martyr // Detroit Free Press. — 1974. — 23 квітня;

Detroiter (Adriana Mushynsky) joins D.C. hunger strike // The Detroit News. — 1974. — 3 серпня.

КОМІТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ В'ЯЗНІВ В СРСР (COMMITTEE FOR THE DEFENCE OF UKRAINIAN POLITICAL PRISONERS IN THE USSR) — створений у м. Монреаль, Канада.

Керівники Комітету: М. Ставничий — голова, Н. Стрілецька — секретар, Б. Керечинський, В. Гайдук, В. Левицький, А. Гайдук, З. Гриценко-Лугова, Р. Коцулим, Б. Звонок — члени.

1977: Вашингтонський Комітет Гельсінських гарантій для України уповноважив Р. Сербина, В. Гайдука, Б. Керечинського і Н. Стрілецьку представляти Комітет і справи УГГ в Канаді (16.03); К. організував зустріч із представниками уряду Канади, заступниками міністра закордонних справ Б. Віземаном і Ф. Лебланком та представником Східноєвропейського та Рад. департаменту Р. Лисишиним. Укр. делегацію представляли представники монреальського К. — В. Гайдук, Б. Керечинський та Р. Сербин, і торонтського — А. Бандера М. Липовецький. У зустрічі брали участь також представники місцевого відділення Міжнародної амністії. Члени укр. делегації вимагали, щоб уряд Канади порушив питання окремої участі України в Гельсінському процесі й у всіх Гельсінських нарадах, а також — звільнення усіх ув'язнених членів Української й Московської Гельсінських Груп (18.05);

1978: Члени Комітету Б. Керечинський і В. Гайдук свідчили перед Комісією Телекомунікації Канадського радіо і телебачення, протестуючи проти цензури в канадських передачах, у яких під тиском посольства СРСР в Оттаві не подається інформація про репресії в Україні та про укр. політв'язнів (12.10), К. опублікував цілісторінкову інформацію про голодомор в Україні 1932–33 у кан. газ. The Citizen (4.11);

1979: К. влаштував у Ратуші м. Оттави виставку творів укр. самвидаву, яку відкрила мер міста М. Дювер, від К. виступали В. Гайдук, Н. Стрілецька і Л. Моспан. Представники К. вручили меру міста альбом «Нездоланний дух» (16.10). З нагоди 30-річчя НАТО К. організував у Оттаві зустріч представників гельсінських груп на Заході з Міністром закорд. справ Канади Ф. МакДональдом, представниками НАТО й канадськими ЗМІ. У зустрічі брали участь від УГГ — ген. П. Григоренко з дружиною Зинаїдою, П. Вінс, М. Будуляк-Шариґін, Р. Мороз, В. Боровський, від кримських татар — А. Сейтмуратова, вірменської групи — А. Хлагатіян, від литовської — Т. Венцлова, від московської — Л. Алексеєва. Під час зустрічі, у якій брав участь Голова КПЛ СКВУ сен. П. Юзик, обговорено питання порушень прав людини в СРСР, справи окремих політв'язнів М. Руденка, Д. Шумука, Л. Лук'яненка. Учасники зустрічі свідчили перед делегатами НАТО, виступали на прес-конференції, а канад. сенатор, голова КПЛ П. Юзик гостив їх обідом у Парламенті Канади (22.10). К. влаштував у Монреалі людне віче в обороні ув'язнених членів УГГ. Виступали ген. П. Григоренко, М. Будулак-Шариґін, Р. Мороз, П. Вінс (23.10).

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Political Pressure Needed to Ease Rights in Russia // The Citizen. — 1979. — 22 жовтня;

Le general Grigorenko a Ottawa: Confrontation avec un journaliste sovietique // Le Droit. — Ott. — 1979. — 23 жовтня;

Morrisette M. Press Moscow, Exiles Plead; Dissidents Urge Boycott of Olympics // The Ottawa Journal. — 1979. — 23 жовтня;

L'OTAN invitée rejecteé la charte d'Helsinki // Le Soleil. — Quebeque. — 1979. — 23 жовтня;

Exiles, Soviet Reporter Clash in Ottawa // The Gazette. — Mont. — 1979. — 23 жовтня;

Rusk J. Get Tough With Soviets, Exiles Say // The Globe and Mail. — 1979. — 23 жовтня;

Don't fear Soviet «Bang»: Exiles. Act on Rights Ottawa Told // The Toronto Star. — 1979. — 23 жовтня;

Pelletier M. Des souvenirs olympiques fabriqués dans les prisons // Le Devoir. — Montr. — 1979. — 29 жовтня;

The Use of Forced Labor in Soviet Prisons and Labor Camps: The Testimony of Mykola Sharygin at the International Sakharov Hearings // Око. — Монтр. — 1979. — № 10. — Жовтень;

In Memory of 10 Million Victims of the Great Famine (1932–33) // The Citizen. — Ott. — 1978. — 4 листопада;

Code-Lord M. Un dissident Ukrainien met en garde ceux qui se renderont aux Jeux Olympiques de Moscou // Le Journal de Montreal. — 1979. — 5 листопада;

Laprise H. Selon le dissident Mykola Budulag Sharygin: Mishka symbolise en même temps absence de liberté d'expression et olympisme // La Presse. — Montr. — 12 листопада;

Malarek V. Soviet Making Souvenirs in Jails, Ex-prisoner Says // Globe and Mail. — 1979. — 17 листопада;

USSR Arresting Dissidents Before Olympics: Exile // Globe and Mail. — 1979. — 19 листопада;

Lewyckyj W. Dissidents Meet With Flora MacDonald to Discuss Canada's Position at Next Year's Madrid Conference, *Левицький В.* Західне представництво (УГГ) в Монтреалі // Око. — Монтр. — 1979. — № 11. — Листопад;

Зустріч дисидентів з делегатами НАТО та канадським Міністром закордонних справ // Свобода. — 1979. — 28 грудня.

КОМІТЕТИ ОБОРОНИ ПОЛІТВ'ЯЗНІВ У КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ДІАСПОРИ — українські й міжнародні гром. орг-ції, створені в зх країнах укр. поселень для оборони укр. і політв'язнів республік СРСР.

Після опублікування 1967 у Парижі збірника «Лихо з розуму» В. Чорновола на Захід дійшли перші повідомлення про арешти й ув'язнення укр. інтелігенції в Україні. Того року дійшла також інформація про арешти укр. літераторів І. Світличного й І. Дзюби. Тоді ж було створено в США перший напівконспіративний комітет оборони — Комітет Оборони і Допомоги (КОД). З 1970 у різних країнах з різними назвами створювалися комітети оборони укр. політв'язнів.

Після Другої світової війни у рад. концтаборах опинилися тисячі колишніх членів обох ОУН, воїнів УПА, «Оборони України» й інших підпільних організацій. 1957 близько 90 % в'язнів, які вижили, було амністовано. Дехто з них, повернувшись до України, спільно з представниками національно свідомої молодшої генерації почали створювати нові підпільні організації. Так виникла 1959 Українська Робітничо-селянська Спілка Лук'яненка–Кандиби, яка на той час була винятком, проіснувавши лише два роки. 1965 Україну охопила перша хвиля арештів укр. інтелігенції, яка не була пов'язана з ОУН або з УПА, друга хвиля настала 1972, коли під арештами опинилася переважно укр. літературна молодь, шістдесятники. Рад. каральна система не вбачала різниці між колишніми воїнами УПА, які воювали з нім., а згодом, з рад. владою зі зброєю в руках, і творчою молоддю 1960-х років. Тим і тим давали максимальний термін ув'язнення. Для рад. влади зброя воїна й вільне слово письменника становили однакову загрозу її існування.

З середини 1960-х аж до розпаду СРСР основну масу укр. політв'язнів (за кількома випадками) становила укр. інтелігенція й творча укр. молодь, світогляд якої формувався вже за рад. влади й рад. політичної системи.

У повоєнні роки в зх країнах укр. поселення не було створено жодного комітету оборони колишніх членів ОУН або воїнів УПА. За відсутності досвіду в таких випадках для укр. закордонної громадськості, зокрема студентства, зразком для оборонних акцій стала міжнародна правозахисна організація Міжнародна амністія (МА).

Її програму оборонних акцій — моральних і практичних, розробили найкращі юристи західноєвропейських країн. На зразок МА з 1970 почали масово створюватися комітети оборони укр. політв'язнів. На переконання МА, оборонні акції не можуть зашкодити політв'язням і в'язням сумління, а тільки їм допомогти. Метою укр. оборонних акцій було: надавати моральну підтримку ув'язненим, поліпшувати умови їх ув'язнення, наполягти на перегляді їхніх справ, вимагати їх звільнення, охочим уможливити виїзд за кордон, зупинити дальші арешти й репресії в Україні, видавати твори ув'язнених, надсилати привітання до дня народження, з нагоди різних свят, організувати підтримку зх письменників, учених, громадських і політичних діячів, допомогти ув'язненим стати членами міжн. професійних організацій, збирати підписи під петиціями й зверненнями до міжн. організацій і до рад. влади, влаштовувати мирні демонстрації, публікувати статті про них в укр. та іноземн. ЗМІ, залучати міжн. організації на їхній захист, організувати матеріальну допомогу сім'ям ув'язнених.

У США й Канаді було створено Комітети й організації оборони: КОД — Комітет Оборони і Допомоги (Нью-Йорк, США, 1967: Р. Шраменко, П. Різник), Смолоскип — організація на оборону людських прав в Україні (Балтимор, США, листопад 1970: А. Фединський, А. Зварун, А. Каркоць, О. Зінкевич, Ю. Карпінський), Комітет оборони радянських політичних в'язнів (Committee for the Defense of Soviet Political Prisoners, Нью-Йорк, Торонто, Лондон: А. Каратницький, Р. Купчинський, М. Мотиль, Я. Кошів, М. Бойцун, Р. Сенкусь, О. Колодій), Комітет оборони переслідуваних в Україні (Committee for the Defense of Human Rights in Ukraine, Детройт, США: Б. Потапенко, В. Андрушків, М. Зарицька).

1974 за прикладом Торонта у багатьох містах зх діаспори було організовано Комітети оборони В. Мороза, які після його звільнення й виїзду до США прибирали інші назви. Виникли й активно діяли такі комітети: Комітет оборони В. Мороза (Торонто, Канада: В. Тарнопольський, А. Бандера, А. Семотюк, М. Мороз), Комітет людських прав Торонта (Toronto Human Rights Committee), Комітет оборони людських прав в Україні (Human Rights for Ukraine Committee, Філадельфія, США: У. Мазуркевич, Х. Сеник, О. Гевка, В. Андрейчик), Комітет оборони українських політичних в'язнів в СРСР (Монреаль, Канада: М. Ставничий, Н. Стрілецька, Б. Киричинський, В. Гайдук), Американці в обороні прав України, АГРУ (American for Human Rights in Ukraine, Ньюарк, Рочестер, США: І. Ольшанівський, Б. Ольшанівська), Український Комітет оборони людських прав у Радянському Союзі (Ukrainian Committe in Defense of Human Rights in Soviet Union, Істон. Кон., США), Комітет за людські права в Україні (Committee for Human Rights in Ukraine, Ст. Луїс, Фрімонт, Кал., США), Комітет оборони українських політичних в'язнів (Committee for the Defense of Ukrainian Political Prisoners, Атланта, Дж., США), Комісія Прав Людини (КПЛ СКВУ, Торонто, Канада: сен. П. Юзик, Х. Ісаїв, О. Ковальська, А. Бандера), Комітет оборони людських прав у Радянському Союзі (Чикаго: Б. Футала, О. Черень), Комітет оборони В. Мороза (Буенос-Айрес, Аргентіна, 1974: О. Хам).

1974 Комітети оборони укр. політв'язнів і оборони В. Мороза було створено в усіх укр. поселеннях у зх країнах. Виникли також: Комітет в обороні Івана Дзюби і Вячеслава Чорновола (Торонто, Канада); Мікробіологи в обороні Ніни Строкатої (Нью-Йорк, США: А. Зварун, Ю. Карпінський. М. Лібер); Міжнародний Комітет математиків в обороні Л. Плюща; Міжнародний Гельсінський правовий комітет оборони (International Helsinki Legal Defense Committee, Нью-Йорк, США: М. Смородський, А. Семотюк); Група європейського зв'язку (European Liaison Group, Лондон, Великобританія: К. Зеленко); Комітет оборони прав людини в Україні (Committee in Defence of Human Rights in Ukraine, Сид-

ней, Австралія: Р. Круцько); Акції в обороні Ю. Шухевича (Рідісгайм, Франція: М. Підсадний); КОЗУП — Комісія за звільнення українських політв'язнів при ОУВФ в Канаді; Міжнародний комітет оборони прав людини (Comite International pour la Defense des Droit de L'Homme: П. Саліс-Пінґо, Е. Божар). Оборонні акції проводили також студентські націоналістичні організації «Зарево» і ТУСМ, а також студентські ЦЕСУС, СУСТА, СУСК, молодіжні СУМ, ОДУМ, МУН, громадські — СКВУ, УАКРада, УККА, КУК, УНС, ОУП «Слово» (США, Канада), СУБ і ОУБ (Великобританія), УЦР (Аргентина), Федерація українських товариств Австралії, жіночі — СФУЖО, ОУК ім. О. Басараб, Комітет українських католицьких жінок (Канада), УЗХ, СУА (США), ОЖ ОЧСУ, Ліґа українських жінок (Канада) та багато інших.

Після проголошення незалежності багато організацій змінювали оборонну діяльність на харитативну.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації, література: Human Courage and Dignity: World press on Current Events in Ukraine. — Mel.: Federation of Ukrainian Associations in Australia, 1968. — 60 с.;

Memorandum to the International Conference on Human Rights: Teheran, Iran. — N.Y.: UCCA, 1968. — 12 с.;

Violation of Human Rights in Ukraine: Documents / Упоряд. М. Сосновський, Г. Мухин, І. Г. Сирник. — Win.–N.Y.–Lon.: World Congress of Free Ukrainians, Hunan Rights Commission, 1970. — 67 с.;

Ukrainian Intellectuals in Shackles: Violation of Human Rights in Ukraine. — N.Y.: UCCA, 1972. — 20 с.;

Bulletin «Set them Free» Committee in Defense of Soviet Political Prisoners. — N.Y., 1972–73;

Newsletter of the Committee to Defend Ivan Dzyuba and Vyacheslav Chornovil. — Tor. — 1973;

Martin A. Ukraine: Unrest & Repression. — Lon.: Committee to Defend I. Dzyuba and V. Chornovil, 1973. — 24 с.;

Scholars in Defense of Ukrainian Intellectuals Persecuted in the USSR (Звернення 883-х членів Конгресу США, Парламенту Канади, вчених різних зах. країн до Ген. Секретаря ООН К. Вальдгайма в обороні укр. політв'язнів. Збиранням підписів займався «Смолоскип»). — Балт.: Scholars in Defense of Ukrainian Intellectuals (Смолоскип), 1973. — 16 с.;

Ukrainian Intellectuals Victims of Soviet Jails, Concentration Camps and Psychiatric Wards. — N.Y.: UCCA, 1973. — 4 с.;

Appeal to World Public Opinion (Цілосторінкове інформаційне звернення Комітету Оборони Радянських Політв'язнів) // The New York Times. — 1974. — 18 липня;

Голодові страйки українських студентів в Америці й Канаді в обороні В. Мороза набирають широкого розголосу. Канадська преса заповнена вістками про голодуючих. Цієї суботи у Вашингтоні відбудеться велика демонстрація // Свобода. — 1974. — 16 серпня;

Bulletin of the Committee for the Defense of Human Rights in the Soviet Union. — Chic. — 1974;

Зінкевич О. Оборона українських політичних в'язнів // Свобода. — 1976. — 16 листопада;

Did Canada Nominate «Criminals» for the Nobel Peace Prize? (Півсторінкове інформаційне оголошення Торонт. відділення КУКу // The Globe and Mail. — 1978. — 28 липня;

Presentation to the Helsinki Parlamentary Group: Reunification of families. — Tor.: UCC, 1979. — 37 с.;

Is this Glasnost? (Звернення організації Concerned Citizens for Human Rights in Ukraine до Державного Секретаря США Дж. Шульца. Цілосторінкова інформаційна стаття-заклик) // The New York Times. — 1987. — 4 грудня;

Смолоскип: Видання, присвячене обороні людських прав на Україні і в Східній Європі. – Видає УІС «Смолоскип» і Комітет Гельсінських Гарантій для України. — Балт.–Ваш. — 1978–89;

Smoloskyp: A Quarterly Dealing with Human Rights Affairs in Ukraine and Eastern Europe. — Baltimore (Ellicott City). — Published by Helsinki Guarantee for Ukraine Committee and Ukrainia Information Service «Smoloskyp». — 1978–89;

Купчинський Р. Відбулася конференція оборони українських політичних в'язнів // Свобода. — 1979. — 2 січня;

Як ви можете допомогти українським політв'язням в СРСР? // Смолоскип. — 1980. — № 8. — С. 3, 4.

С. Сенатори ЗСА в обороні України // Шлях перемоги. — 1981. — 12 квітня;

Міжнародний комітет захисту політв'язнів // Український вісник: Вип. 7–8, 9, 10. — Балт.–Тор.: Смолоскип, 1988. — С. 267.

КОНГРЕСОВІ СЛУХАННЯ У США — Конгрес і Сенат США згідно з Конституцією і своїм регламентом проводили дослідження й публічні слухання у важливих для США справах.

Після Другої світової війни було кілька слухань в укр. справах. Найбільше — після підписання у 1975 Гельсінських Угод. У Конгресі США було створено Комісію ОБСЄ, названу «Гельсінська Комісія». Комісію очолювали: конгр. Dante Fascell (D, 1976–84), сен. Bob Dole (R., співголова, 1981–84), сен. Alfonse D'Amato (R, 1985–86), конгр. Stenly Hoyer (D, 1987–88), сен. Dennis DeConcini (D, 1989–90). Комісія стежила за дотриманням угод державами, які підписали ці угоди. Найбільше порушень викривалося в СРСР й у східноєвропейських країнах. 1981 активним працівником цієї Комісії став О. Дейчаківський. Він, а також працівник Конгресу, член «Смолоскипа» А. Фединський і К. Чумаченко планували й готували слухання укр. діячів та багатьох інших кол. рад. політв'язнів. Майже в усіх випадках перекладачем для свідків з укр. на англ. був член «Смолоскипа» А. Каркоць.

За роки до проголошення незалежності України перед Гельсінською Комісією Конгресу США свідчили укр. діячі, зокрема кол. політв'язні, щодо порушення прав людини в Україні, про стан укр. політв'язнів, членів УГГ, про рел. переслідування, русифікацію, Чорнобильську аварію. Ці свідчення великою мірою формували думку амер. конгресменів і політиків щодо питання незалежності України. Багато з них після таких свідчень брали активну участь в акціях на захист укр. політв'язнів. Перед Гельсінською Комісією Конгресу США свідчили:

24.11.1977: А. Зварун, голова «Смолоскипа» й Комітету Гельсінських Гарантій для України про порушення прав людини в Україні; *7.06.1979*: Г. Вінс про переслідування в Україні неофіційних рел. об'єднань; *19.07.1979*: кол. політв'язень В. Мороз, член УГГ П. Вінс, а також член МГГ О. Гінзбург про переслідування етнічних і національних груп в СРСР; *29.04.1980*: Н. Світлична з нагоди 5-річчя УГГ; *28.07.1981*: кол. політв'язень Н. Строката й голова Комітету оборони прав людини в Україні (Філадельфія) У. Мазуркевич свідчили про порушення прав людини в Україні перед Підкомітетом прав людини і Міжнародними організаціями Комітету міжнародних відносин Конгресу США; *16.11.1981*: члени УГГ ген. П. Григоренко, Н. Строката, В. Малинкович, а також представник СКВУ М. Смородський про права людини й процес європейської оборони та співпраці в Рад. Союзі; *12.1985*: на слухання про Культурний форум у Будапешті письмову заяву подала представник СКВУ Х. Ісаїв; *27.02.1987*: М. Смородський, представник СКВУ, про дотримання Гельсінських Угод в СРСР і, зокрема, в Україні; *31.03.1987*: кол. політв'язень І. Ратушинська і правозахисник І. Геращенко; *22.10.1987*: кол. політв'язні Д. Шумук, Й. Тереля, а також брати Ґудави з Грузії про проблеми національностей в Рад. Союзі; *15.09.1988*: кол. політв'язень П. Рубан.

Різні Комісії Конгресу США влаштовували також слухання, які стосувалися укр. справ — укр. матроса М. Медведя, Голодомору в Україні у 1932–1933 та ін.

Багато заяв і меморандумів укр. гром. й правозах. групи й орг-ції передавали Комісіям Конгресу США, де вони публікувалися в офіційних збірниках документів Конгресу.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації, література: Highlights of Georgi Vins' Testimony at the US Helsinki Commission // Smoloskyp. — 1979. — № 3. — С. 6;

Aleksandr Ginsburg on the Human Rights Situation in the U.S.S.R.: Hearing Before the Commission on Security and Cooperation in Europe. Ninety-Sixth Congress. First Session on Implementation of the Helsinki Accords. — Wash.: U.S. GPO, 1979. — Vol. X. — 21 c.;

Released Dissidents Testify in Washington: May 11, 1979 — A. Ginsburg, July 19, 1979. — P. Vins, V. Moroz // Smoloskyp. — 1979. — № 4. — С. 6–7, 12;

Kaczmar P. A. US Reaffirms Human Rights Stance // Smoloskyp. — 1981. — № 11. — С. 4, 9;
Ukrainian Activists Appear Before Congressional Panel // Smoloskyp. — 1981. — № 12. — С. 11;
Monitoring the Helsinki Process: An Interview with Orest Deychakiwsky // Smoloskyp. — 1984. — № 23. — С. 10.

КОНДРАЦЬКИЙ Адольф Адольфович (17.05.1934, м. Харків) — викладач історії, науковець. Учасник укр. правозах. руху. Голова ветеранської громадської організації «Київське товариство політв'язнів та жертв репресій» (1996, 1999, 2002). Заслужений діяч польської культури (2001). Нагороджено Почесною грамотою (2001) та «Знаком пошани» (2004) голови Київ. міськ. ради, а також орденом «За заслуги» III ст. (2005) та польським орденом «Хрест Ґрюнвальда» (2008).

К. з родини репресов., батька (нач. штабу танков. Батальйону) за сфабриков. звинуваченням засудж. на розстріл (реабілітов. 1957, ін. чл. родини — 1994), сім'ї вдалося уникнути депортації до Сибіру завдяки втечі з відправного пункту. 1950, по закінч. 7 класів, вступив до геолого-розвід. технікуму на бурове відділення, там заприятелював з Ю. Хорунжим, з яким згодом співпрацював на правозах. ниві. Після поруш. учнів. дисципліни, якому надали політ. оцінки, було відрах. з технікуму, навч. 3 роки у СШ. 1953 вступив на істор. ф-т Київ. ун-ту. По закінч. влаштувався до Республікан. б-ки (тепер Парламентської) на посаду ст. бібліографа. Маючи доступ до книж. фонду, збагатив свій нац. культурно-освітній рівень. З 1961 працював ред. істор. літ-ри вид-ва «Наукова думка». Там потоваришував із Б. Мозолевським. 1966–72 працював у відділі історії міст і сіл України в Ін-ті історії АН УРСР. Познайомився із О. Апанович, М. Брайчевським, В. Куком, О. Компан, Я. Дзирою. З 1972 на роботі у відділі новітньої історії. 1975 захистив канд. дис., 1979 одержав звання ст. наук. співробітника. Пропрацював в Ін-ті 30 років. У 70-ті також працював викладачем історії у Вищій школі міліції, Ін-ті культури. У 70–80-ті, маючи вищу кваліфікацію майстра спорту з туризму, був головою спорт.-масов. комісії Об'єднаного комітету АН УРСР, організовував і брав участь у сходж. на найвищі гірські вершини України та Європи (2001–2003). Його було тричі обрано головою гром. орг-ції «Київ. т-во політв'язнів та жертв репресій», яка здійснювала захист правових та соціальних інтересів громадян міста. 2003 на звітно-виборній конференції Міжн. асоціації жертв тоталітаризму країн СНД у Москві його обрано віце-президентом Асоціації. К. — один із фундаторів польських культ.-просв. т-в в Україні. 1998–2008 був на посаді заст. голови, а згодом — секретаря пост. комісії Київради з пит. реабілітації прав громадян України, що постражд. від політрепресій. Був ініціатором встановлення пам'ят. знаку жертвам політ репресій (2000) біля Міжн. центру культури та мистецтв у Києві (Жовтневий палац, Брав акт. участь у кампанії за надання місцям масов. поховань жертв політ. репресій у Биківні статусу держ. історико-мемор. заповідника.

За роки наук.-виклад. роботи опублікував близько 1000 праць в укр. та заруб. видвах у галузі історії України й Польщі, археології, бібліографії, істор. картографії, краєзнавства, з них 6 монографіч. досліджень.

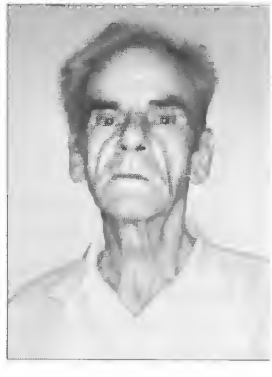

КОНДРЮКОВ Василь — учасник укр руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1968–72).

До арешту працював на будівництв Київ. ГЕС і водночас був студентом веч.

відділ. одного із столичн. ВНЗ. Брав акт. участь у розповсюдженні самвидав. документів з критикою політики русифікації України.

У вересні 1968 заарешт. разом із працівниками на буд-ві ГЕС О. Назаренком та В. Карпенком. У січні 1969 всіх трьох засудж. за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 3 р. таборів сув. режиму. К. покарання відбував у мордов. ВТК.

КОНЕВИЧ Іван Йосипович (нар. 10.03.1931, с. Брошнів Рожнятинського р-ну Івано-Фр. обл.) — робітник-будівельник. Учасник укр. руху опору. Член ОПВУ. Політв'язень рад. концтаборів (1958–65).

1947 родину К. за співпрацю з УПА вивезено до Караганди на шахти. Працював на будівництві, згодом — слюсарем-монтажником на збагач. фабриці. З 1954 навчався в буд. школі. 1956 переселенців було звільнено з-під нагляду. Отримавши паспорт, К. повернувся в Брошнів, влашт. робітником на лісокомбінаті «Осмолода», відтак — завскладом промартілі в м. Долина. У Брошневі довідався про діяльність з 1955 ОПВУ, яка ставила завданням об'єднати в б-бі за незалежність України всі верстви населення й домогтися виходу України з СРСР, спираючись на таке право кожної республіки за Конституцією СРСР. Вони вели усну агітацію, діяли конспіративно в м. Коломиї, с. П'ядики, в Ів.-Ф. (у К. був псевдонім Червоний). Серед членів ОПВУ — Б. Германюк, М. Площак, І. Струтинський, Б. Тимків та ін. 1958 прийняли статут і програму партії. ОПВУ було викрито за доносами двох її членів.

6.12.1958 заарешт. 10.03.1959 Івано-Фр. обл. суд за ст.ст. 54-1а та 54-11 КК УРСР засудив на 7 р. позбавлення волі в таборах сув. режиму. Покарання відбував у таб. № 7 у Мордовії.

6.12.1965 звільнено. Повернувшись додому, влаштувався в Брошнівський міжколгоспбуд. КДБ не давав спокою, змушений був виїхати в Караганду. 1973 знову повернувся в рідне село, працював слюсарем-ремонтником на місцевому лісокомбінаті. Брав акт. участь у створенні НРУ, а також — Могили борців за волю України.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Овсієнко В.* Коневич Іван Йосипович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 317–318.

КОНКВЕСТ Роберт (нар. 15.07.1917, м. Малверн, Великобританія) — англ. публіцист, викладач, політолог. Провідний західний радянолог. Керівник Ради по Східній Європі гуверівського Ін-ту війни, революції та миру при Стемфордському університеті (США). Лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка (1994).

Захистив докт. дисертацію з літ-ри в Оксфорд. ун-ті (Великобританія). Працював у Лонд. школі економіки та Колумбійському ун-ті (США). К. — автор численних праць з історії СРСР, а також поетичних книг. Працював на посаді ст.н.с. гуверів. Ін-ту війни, революції і миру при Стемфорд. ун-ті.

Перша відома в Україні кн. К. «Великий терор» (про історію Кремля, роль Сталіна в історії більшовизму) вийшла англ. м. в 1970-ті, а у 1980-ті її перекладено рос. м. Наступна кн., перекладена вже укр. м., — «Жнива скорботи», розкрила світові правду про Голодомор 1932–33 ще тоді, коли в Україні ця тема була під забороною. Ця праця стала важливим джерелом для світов. історії XX ст. На основі ґрунтовних досліджень автор показав причини й наслідки жахливої трагедії, узагальнив наук. матеріали, а також спогади сучасників. Книгу було покладено в основу документ. фільму, що здобув визнання в усьому світі. 2002 вийшла фундаментальна підсумкова праця К. про деструктивну силу більшовизму «Роздуми над сплюндрованим сторіччям».

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Introduction (10.1975) // Ethnocide of Ukrainians in the U.S.S.R: The Ukrainian Herald. — 1974. — Issue 7–8. — Balt.–Par.–Tor.: Smoloskyp, 1976. — С. 3–7;

Великий терор, Жнива скорботи / Перекл. з англ. Н. Волошинович, З. Корабліної, В. Новак. — Луцьк: Волинська мистецька агенція, 2007. — 456 с.;

Роздуми над сплюндрованим сторіччям / Перекл. з англ. О. Мокровольського — К.: Основи, 2003. — 374 с.

Література: Glasnost, Gorbachev, Krushchev and Stalin / Інтерв'ю з Р. Конквестом // Smoloskyp. — 1987. — № 34. — С. 19–20.

«КОНТИНЕНТ» — літ., сусп.-політ. і рел. журн. Вих. щоквартально в Парижі та Мюнхені з 1974 рос. м. Гол. ред. В. Максімов. Заст. гол. ред. В. Некрасов, Н. Горбанєвська. До складу ред. входили Й. Бродський, В. Буковський, П. Григоренко, М. Джілас, Р. Конквест, А. Сахаров, ін. діячі міжнар. правозахисного руху та культ. Містив мат-ли про створення УГГ. Значну кількість дописів було присвячено б-бі укр. політв'язнів у таборах. Л. Плющ та С. Караванський доносили до читача ідею мучеництва В. Стуса; Б. Парамонов та М. Хейфец писали про репресії наглядачів щодо В. Чорновола та очільника УНФ З. Попадюка; А. Малумян — про голодування В. Чорновола, В. Стуса, С. Шабатури, Ір. та І. Калинців, І. Сеник, О. Попович, С. Параджанова на підтримку Нац. визв. партії Вірменії, депортацію кримських татар, трагедію трьох поколінь сім'ї Вінс; В. Войнович — про вбивство С. Бандери, репресії щодо Л. Плюща та В. Марченка; А. Хахулін — про Б. Антоненка-Давидовича; С. Бадаш — про Норильське повстання 1953 та його керівників М. і П. Ткачуків; В. Максімов — про В. Стуса, М. Руденка, І. Ратушинську; Е. Штейн — про Ф. Богатирчука; Ю. Іофе — про П. Григоренка, Л. Плюща, М. Джемілєва, Г. Алтуняна, С. Глузмана; Г. Снєгірьов — про процес над СВУ, М. Зерова, Б. Матушевського, Б. Антоненка-Давидовича. Тему таборового спротиву доповнювали мат-ли про історію написання В. Чорноволом та Е. Кузнєцовим «Статуту рад. політв'язня», численні повідомлення про перебування в неволі українок-політув'язнених, В. Стуса, Л. Лук'яненка, О. Тихого, З. Антонюка, І. Світличного, М. Горбаля, свящ. В. Романюка, О. Шевченка, І. Кандиби та ін. Значне місце посідали відозви ув'язнених українців та звернення на їхню підтримку. Програм. значення мали сторінки листування В. Чорновола з Б. Пенсоном. Кардинал Й. Сліпий подав текст виступу, присвячений проблемам УКЦ, у якому згадує про В. Чорновола, В. Стуса, Є. Сверстюка та ін. Проблемам вільного віровизнання присвячено лист Іоанові-Павлу II за підписами М. Руденка, О. Шевченка, Г. Алтуняна, М. Мариновича. «Континент» друкував біогр. П. Григоренка, фрагменти його автобіогр. книги, статті про боротьбу в тюрмі та спецпсихлікарні, інтерв'ю, численні дописи про нього, зокрема і як активіста руху за повернення кримських татар на батьківщину. Л. Плющ виступив зі ст. «Нац. проблеми СРСР», І. Кошелівець — з розвідкою «Хроніка Українського Опору». Журн. опубл. рос.-укр. Заяву з ініціативи Українського дем. руху, яку підтримали П. Григоренко та Л. Плющ і підписали десятки представників українського зарубіжжя. Проблеми

укр.-польс.-рос. відносин розглядали Ю. Мєрошевський та Польський Анонім. В. Гришко аналізував стан укр.-рос. діалогу. Журн. публ. прозу Е. Андієвської, І. Ратушинської, Г. Снєгірьова, С. Ґлузмана, поезії В. Стуса, Л. Костенко, І. Світличного, М. Зерова, І. Калинця, ін., містив рецензії на низку вид. вид-ва «Смолоскип», зб. поезій І. Ратушинської, ознайомлював із відгуками на твори В. Чорновола, В. Коротича, Д. Чуба-Нитченка, таборову поезію В. Стуса, Є. Сверстюка, І. Світличного, зб. літ.-наук. спадщини М. Драй-Хмари. Як літ-знавець виступив В. Барка. «Континент» анонсував публ-ції В. Чорновола, вип-ки бюлетенів «Вісн. репресій в Україні», «Вести из СССР...», часописи «Сучасність», «Віднова», «Поиски» (ред. А. Григоренко), Arbeits.-Und Forderungsgemeinschaft Der Ukrainischen Wissenschaften, посилався на мат-ли «Українського вісника», аналізував польський самвидав, позитивно оцінював режисерські роботи Ю. Ільєнка, Л. Осики та С. Параджанова, містив фрагменти щоденника О. Довженка. Ідеол. спрямованість вид. визначали худ.-біогр., публіцист., літзнавчі твори вихідців з України В. Некрасова, Н. Коржавіна, Л. Копелєва, В. Гроссмана, М. Поповського, І. Купермана, ін., поезія Е. Лимонова (Савенка), І. Ковальчука, І. Єлагіна та ін. літ-рів, визнаних пізніше діячами рос. культ. Авторами істор. розвідок та спогадів про події в Україні були В. Суворов (В. Різун), А. Міхнік, Ф. Нєзнанський, Е. Тополь, А. Корягін та ін. Витоки та наслідки Чорнобильської катастрофи розглядали В. Максімов та В. Сойфер. Серед авторів журн. був Р. Конквест. Один із випусків мав обкладинку з фотопортретом В. Мороза. Журн. прикрашали репродукції картин М. Примаченко. Свої оцінки роботи ред-ції оприлюднили П., З. та А. Григоренки, Л. Плющ, С. Караванський. Скорботні сторінки «Континенту» присвячувалися Кардиналові Й. Сліпому, В. Стусові, П. Григоренкові, О. Тихому, М. Мельнику, В. Некрасову, Б. Бажанову.

КОНЦЕВИЧ Євген Васильович (нар. 5.06.1935, с. Млинище Житомир. р-ну Житомир. обл.) — письменник. Учасник руху шістдесятництва. Член СПУ (1964), ВТПР, Лауреат премії ім. І. Огієнка (1999). Нагор. орденом «За мужність» III ст. (2005).

1952, навчаючись у 9-му класі, пірнув у річку й зламав хребет. Відтоді не ходить, інвалід I групи. Ціною величезних зусиль тримався за життя, знайшов своє гідне місце в ньому. Ще замолоду К. звела доля з В. Хомичевським, сином перекладача Б. Тена, з братами В. і А. Шевчуками. Його перші опов. публікув. у г. «ЛУ», ж. «Вітчизна», «Дніпро», «Україна». 1963–65 навч. заочно на філол. ф-ті Житомир. пед. ін-ту. 1964, після виходу першої зб. поезій «Дві криниці», прийнято до СПУ. Парт. чиновники агітув. вступати до комуніст. лав, але К. відмовився. До його помешкання час від часу приїздили письменники, журналісти, яких пізніше назвали шістдесятниками. На 30-річчя К. приїхали А. Горська, І., Л. та Н. Світличні, Є. Сверстюк, В. Чорновіл, М. Плахотнюк, І. Жиленко та ін. Один із «гостей», колишній сусід, приніс у «подарунок» фотоальбом із підслуховувальним пристроєм, але невдовзі К. виявив це й знешкодив його. 1965 КДБ готувався вже до арештів інакодумців. Тож і в помешк. К. було проведено обшук, кадебісти вимагали видати підслух. пристрій і «зберігати таємницю», а також пропонували співпрацю з ними. Ця історія стала відомою дисидент. колу, про неї розповідали закордонні

радіостанції. 18.04.1972 у помешк. К. знову було проведено обшук через нову хвилю арештів, вилуч. 17 документів самвидаву, багато листів, рукописів, друкарську машинку та ін. Були спроби з боку Житомир. письменн. орг-ції відрах. К. із Спілки, але побоялися т. ч. додати К. популярності, тож його твори перестали публікувати, самого ж обставили стукачами. Обструкція тривала до середини 80-х. 1985 вийшла друга зб. опов. «Ідучи вулицею». Виходили книги перекладів з польс. та рос. мов. Будучи поза політ. орг-ціями, К. все ж мав вплив на нац.-культурне, літературне, політ. життя в Житомирі, на духовне відродж. України. К. користується великою повагою і любов'ю в колах укр. інтелігенції.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Жити, жити, жити! // Смолоскип. — 1963. — № 3. — С. 8–9;

Дві криниці (1964, 1990), Йдучи вулицею (1985);

Таємна зброя Валерія Шевчука // Голос громадянина. — 1990. — № 13. — Серпень.

Тутешня кава: Статті, есеї, спогади. — Ж.: Авжеж, 2000. — 240 с.;

Вона йшла усміхнена: Новели. Оповідання. Етюди. — Ж.: В-во М. Г. Косенка, 2002. — 216 с.;

Голубко моя сиза. — К.: Неопалима купина, 2003. — 64 с.;

Мамо!.. Мамочко!!. Прокинься!!!: Новели. — Ж.: Метелик, 2004. — 56 с.;

Чому вона мовчить? // Свобода. — 2006. — 3 лютого;

Література: *Мушкетик Ю.* Портфель набит рукописями... // Дружба народов. — 1964. — № 6;

Адаменко М. Озивається в душі // Літ. Україна. — 1986. — 7 серпня;

Світлична Н. «Подарунок» на іменини // Вільне слово. — Ж. — 1991. — 1 червня;

Протокол обшуку (18 квітня 1972) // Віче. — Ж. — 1991. — Жовтень;

Овсієнко В. Подарунок на іменини // Самостійна Україна. — 1994. — 2 липня;

Юнак з вогненної печі / Розмову записав В. Овсієнко // Самостійна Україна. — 1995. — 3 липня;

Божко С. Ноїв ковчег зупинився у Житомирі // Золоті ворота. — 1998. — Вип. 5. — С. 82–92;

Білоус П. А. Він випромінює світло... // Українська мова і література в середніх школах гімназіях, ліцеях та колегіумах. — 2000. — Ч. 5. — С. 174;

Савенець А. Біля рідних джерел: Творчий портрет Є.В. Концевича // Ж.: Поліський дивосвіт. Література рідного краю: Житомирщина. — 2000. — Ч. 1. — С. 458–461;

Лецкін М. «Я живий на всі 200 відсотків...» / Дивослово. — 2001. — Ч. 6. — С. 23–25;

Овсієнко В. Прямостояння, або У Євгена Концевича така манера: Приймати гостей лежачи // Дзеркало тижня. — 2002. — 20 липня;

Корогодський Р. Рекорд світлоносності / Українська мова та література. — 2002. — № 40. — С. 37–41;

Шевчук В. На березі часу... — К.: Темпора, 2002. — С. 103–117;

Овсієнко В. Подвижник духу: Прямостояння або Євген Концевич і його подвиг у Слові // Літ. Україна. — 2005. — 16 червня;

Овсієнко В. Концевич Євген Васильович / Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 319–322.

КОНЧАКІВСЬКИЙ Микола Семенович (нар. 1919, с. Рудники Жидачівського повіту Львів. обл. — пом. 1978, с. Рудники) — учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем концтаборів (1950–78).

Ще будучи студентом, прихильно ставився до ОУН. На поч. II Світової війни пішов у підпілля. Згодом став контррозвідником в УПА на Житомирщині.

У серпні 1950 потрапив у полон під час бою із загонами НКВС. Т. р. засудж. трибуналом ОСО до смерт. кари, яку було замі-

нено 25 р. позбавл. волі в таборах примусов. праці. Покарання відбував на Далекому Сході. У 70-ті карався в мордов. ВТК 1 і 19. 1963 проти нього в таборі було сфабрик. кримін. справу про незакон. промисел (продаж чаю) і безпідставно засудж. за ст. 190 КК РРСФР на 15 р. таборів із поглин. термінів. Користувався авторитетом серед політв'язнів З. Попадюка, М. Руденка, добре про нього відгукувалися В. Стус, В. Чорновіл, В. Лісовий та ін. К. писав поезії, деякі з них опублік. у самвидаві.

13.09.1978 етаповано з 19-го таб. пункту Дубровлагу до Львова.

2.10.1978 звільнено. Повернувся до рідного села, де його було поставл. під адмінагляд. 10.11 т. р. помер внаслідок інфаркту.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Нас можуть поодинці в яму пхати // Шлях перемоги. — 1982. — 14 березня.

КОРДУН Віктор Максимович (нар. 20.07.1946, с. Васьковичі Коростенського р-ну Житомир. обл. — пом. 3.09.2005) — поет, перекладач. Учасник руху шістдесятництва.

К. був одним із засновників Київської школи поезії, співред-ром, а згодом — гол. ред. ж. «Світовид» (1980–2005), членом СПУ, секретарем СТДУ (1986–90), заступником голови НСПУ (1991–2005), лауреатом літ. премій ім. П. Тичини, В. Сосюри (1998), родини Антоновичів.

1963 закінчив СШ в с. Гоголів Київ. обл. Т. р. вступив на філол. ф-т Київ. ун-ту. 1966, з 3-го курсу безпідставно відрах. з ун-ту. Одразу вступив на театрознавчий ф-т Театр. ін-ту в Києві. 30.06.1967 дебютував добіркою віршів на сторінках «ЛУ» з передмовою І. Драча, після чого було заборонено друкуватися. Потрапив до списку політично неблагонадійних. Тільки 1982 ім'я поета знову з'явилось у пресі (ж. «Україна», № 13). З часу, коли ж. «Світовид» виходив у Нью-Йорку, К. був співред-ром (поч. 1980-х), відколи ж. став видаватися в Україні — був гол. ред. З 1991 був головою комісії з роботи з творчою молоддю в СПУ.

Поезії К. як поета з когорти «постшістдесятників» належать до найглибших і найсуверенніших явищ лірики XX ст. Про творчість К. писав В. Стус: «Людина Кордуна прагне пильнувати рівновагу речей у світі: бо це єдиний порятунок катастрофи природи». Піднесений світлотворчий дух віршів, прямо чи опосередковано, пов'язаний з епічними першоструктурами його творів, з усеосяжною епічною домінантою його поем, що зберігає свою тривку реальність у подобі високого спокою й духовного устремління та епічної рівноваги. Твори К. було перекладено португ., нім., серб. та ін. мовами світу.

Поховано на кладовищі с. Вишневе Київ. обл.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Поезії: Славія. — К.: Рад. письменник, 1987. — 130 с.;

Кущ вогню. — К.: Рад. письменник, 1990. — 136 с.;

Сонцестояння. — К.: Дніпро, 1992. — 300 с. (Збірку переклала португ. мовою В. Вовк, 2006);

Зимовий стук дятла. — К.: Укр. письменник, 124 с.;

Білі псалми (нім. мовою). — Brudino Verlag, 2003. — 150 с.;

Песме (серб. мовою). — Бєлград (Сербія), 2003. — 150 с.;

Трава над травою. — К.: Неопалима купина, 2005. — 176 с.;

Пісеньки з маминого наперстка: Дитячі вірші. — К.: Веселка, 2008. — 24 с.

Література: *Колесник В.* Київська школа поезії та Віктор Кордун: поезія зворотності // Світовид. — К.–Н.Й., 1999. — № 4;

Кордун В. Київська школа поезії — що це таке? // Світовид. — К.–Н.Й., 1997. — Ч. 1–2;

Стус В. [Про поезію Віктора Кордуна] // *Кордун В.* Сонцестояння. – К., 1992;

Москаленко М. Віктор Кордун: поезія епічних першоструктур // Світовид. — К.–Н.Й., 1999. — Ч. 1–2;

Тарнашинська Л. Епоха світання постшістдесятників: поезія Вітора Кордуна на лезі «між» // Слово і час. — 2002. — № 1.

КОРЕНЕВИЧ Леонід Гнатович (нар. 12.06.1935, с. Омелянів Козелецького р-ну Черніг. обл. — пом. 4.11.2004, м. Київ) — журналіст, літ. критик, публіцист. Учасник руху шістдесятництва. Член НСПУ, лауреат премії ім. І. Огієнка (2004).

1955 закінчив Ржищів. пед. училище. Т. р. вступив на ф-т журналістики в Москов. ун-ті. 1956 за порадою Б. Гмирі звернувся в Постпредство України в Москві з пропозицією створити укр. земляцтво. На це звернули увагу відповідні органи — й уже на 2-му курсі К. змушений був перевестися на заочне відділ. й повернутися до Києва. Познайомився з В. Симоненком, М. Сомом, Т. Коломієць. З'явилися його літературознавчі, публіцист. статті в ж. «Вітчизна», г. «ЛУ». 1960 звільнено з роботи у «Веч. Києві», згадали його орг-цію земляцтва укр. студентства в Москві. 1962 в тій самій газ. на його захист виступив із публікацією М. Рильський. К. пізніше працював у ред-ції «Робітничої газети». Коли у Львові відбулася акція проти ж. «Жовтень», де було видано поезії Б.-І. Антонича, К. виступив на захист зі статтею у ж. «Дружба народов». У січні 1965, на вечорі пам'яті В. Симоненка в Спілці письменників у Києві, після виступу І. Дзюби К. говорив про поета як гідного послідовника великого Кобзаря й цитував Симоненкові поезії. У серпні т. р. брав участь у відкритті пам'ятника Т. Шевченкові в Шешорах Івано-Фр. обл. У грудні його викликано на допит у зв'язку з арештом І. Світличного, Б. Гориня. 1972 звільнено з роботи за «політ. незрілість, притуплення політ. пильності». Вдалося влаштуватися обліковцем відділу реклами у вид-ві «Рад. школа», потім перейшов до газ. «Робітниче слово», де, оформившись зчіплювачем вагонів, працював у ред-ції. З 1976 К. працював ст. ред. у вид-ві «Дніпро», у 1980-ті — у вид-ві «Укр. письменник». 1989, від початку створення УКК, кадебісти пропонували йому співпрацю, щоб доносити про діяльність Клубу, на що отримали відмову. У 1990-ті став директором Будинку письменників України в Києві.

Його літ. публікації вирізнялися як полемічністю, так і самостійністю думки. У 1990-ті брав участь у виробленні нац. програми укр. книговидання, в підготовці закону про книговидання, завжди перебував у силовому полі укр. літ-ри. Найпомітнішими є літ.-критичні статті, есе, нариси К. про М. Рильського, А. Малишка. В. Симоненка, О. Довженка, Є. Гуцала.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори, статті: Як по струні безодню... Кілька особистих сторінок до біографії шістдесятництва / Передм. Є. Гуцала — К.: Смолоскип, 2004. — 264 с.;

Голосом Тараса (Про В. Симоненка) // Молодь України. — 1965. — 21 лютого;

Сюди гаряче — туди боляче: Про репортаж В. Рубана із задзеркалля // Літ. Україна. — 2001. — 1 лютого.

«КОРЕНІ» — додаток до газ. «Нова доба». Неформ. вид. вийшло у Львові 1990. Публ. передруки 1-ої половини XX ст. про А. Воєвідку, Ф. Черника, Пласт, розвідку М. Косіва про ЗУНР.

КОРОБАНЬ Андрій Михайлович (нар. 1930, Алтайський край, Росія) — педагог, філолог. Учасник укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1950–56, 1969–78).

1948 вступив на ф-т укр. філології Київ. пед. ін-ту. 1950 вперше заарешт. за напис. статті з критикою сталін. режиму.

1956 дотерміново звільнено на підставі амністії. Повернувся до Києва, закінчив ін-т, також заочно навч. в Київ. пед. ін-ті іноземних мов. Згодом влаштув. викладачем у Дрогобицькому р-ні Львів. обл. У грудні 1960 у К. проведено обшук, вилучено наук. працю, написану з погляду марксизму, «До пит. про нац. незалежність України». Тимчасово затримано органами КДБ, відтак звільнено за умови, що більше не займ. політ. справами. 1967 поселився в Києві, працював в одному із НДІ. Перед арештом працював перекладачем нім. мови в конструктор. бюро.

10.09.1969 заарешт. за звинув. в «антирад. агітації і пропаганді». Йому інкр. напис. статті з неправ. трактуванням розв'язання нац. проблеми в СРСР. 31.05.1970 засудж. Київ. обл. судом за ст. 62 ч. 2 КК УРСР на 6 р. таборів сув. режиму і 3 р. заслання. У вересні 1975 етаповано на заслання до м. Каргасок Томської обл. Працював у будинку культури — малював рекламні кіноафіші.

1978 К. звільнено.

БІБЛІОГРАФІЯ

Статті, література: Про соціальне становище СРСР // А. Русначенко. Національно-визвольний рух в Україні: 1950–1990. — С. 626–630.

КОРОГОДСЬКИЙ Роман Миронович (нар. 3.02.1933, Київ — пом. 15.06.2005, Львів) — культуролог, літературо- і кінознавець, видавець. Учасник укр. правозах. руху. Член КТМ, СКУ (1988). Директор вид-ва «Час» (1996–99), «Гелікон» (1999–2005). Член АУП (2000).

1952–56 навч. на історико-філософ. ф-ті Київ. ун-ту. 1956–59 працював мистецтвознавцем Головфарфорфаянсу в Києві. Наприкінці 1950-х познайомився з В. Некрасовим та С. Параджановим, почав жити подіями «відлиги». Від 1963 з дружиною О. Ящишин подорожував, особливо по Зх Україні. Саме через неї у К. відбулося «відкриття» України (до того перебував у російськомовному середовищі). Спілкування з А. Горською, В. Зарецьким, В. Симоненком, І. Світличним, Є. Сверстюком, І. Дзюбою, Л. Танюком, В. Шевчуком та ін. сприяло становленню К. як укр. літератора, культуролога. З 1962 почав друкуватися з кінознавчими статтями. 1963 за орг-цію вечора до 50-річчя Лесі Українки звільнено з роботи. 1965 викликано до КДБ у зв'язку з арештом І. Світличного. 1966–68 працював у вид-ві «Мистецтво» завідділом реклами. 1968 за підпис під «Листом 139-ти» став об'єктом пильної уваги «компетентних органів» — 14 разів було звільнено з роботи, неодноразово викликали на «бесіди». 1969–70 працював мистецтвознавцем у Центральній худ.-експеримент. Лабораторії. 1970–72 — завідуючим науково-реставрац. відділу в Управлінні рестав-

рац.-буд. робіт при Т-ві пам'яток історії та архітектури України. 1972–76 не міг працевлаштуватися, статті видавав під чужими прізвищами. 1977–2005 був науковцем відділу інф-ції та публікації документів у Центрі держ. архівів літ-ри та мист-ва України. 1994–96 очолював Київ. філію вид-ва «Фоліо», 1996–99 — директор вид-ва «Час», 1999–2005 — вид-ва «Гелікон» у Києві. Наприкінці 1990-х разом із В. Шевчуком заснував серію «Українська модерна література», в рамках якої було видано твори П. Домонтовича, Ю. Луцького, Ю. Шевельова (Шереха), С. Гординського, спогади про І. Світличного та родину Зерових.

К. — автор кількох сотень статей з проблем літ-ри, кіно, театру, образотв. та нар. мист-ва, етнографії, етнології, архітектури. Чільне місце посідають спогади про шістдесятників В. Симоненка, В. Стуса, А. Горську, І. Світличного, Є. Сверстюка, В. Чорновола, Н. Світличну, О. Заливаху, подружжя Калинців, С. Параджанова, Г. Якутовича і б. ін. 2004 К. було удостоєно відзнаки Б. Певного за цикл есеїв про шістдесятників, опублікованих у журн. «Сучасність». К. — автор сценаріїв фільмів «Гавриленко — образ світлий» (У співавторстві з А. Ящишин, 1987), «І правда нас вільними зробить» (У співавторстві з В. Кузнєцовим, 1989), «Українці. Любов» (1992). Автор циклів передач «Довженко» на республік. радіо, на радіо «Свобода» — циклу передач «Шістдесятники» (2001–2003).

1990-ті, під час становлення Укр. держави, — член НРУ, брав участь в Установч. з'їзді НРУ та ін. гром.-політ. акціях РУХу. Був членом т-ва «Меморіал» ім. В. Стуса, членом редколегії 10-томного видання творів В. Чорновола.

Похований у Києві на Північному кладовищі.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Сергій Параджанов: Злет. Трагедія. Вічність / Упоряд. Р. Корогодський. — К.: Спалах, 1994;

Садівник // Доброокий. Спогади про І. Світличного / Упоряд. Л. Світлична. — К.: Час, 1998. — С. 293–304;

Довженко в полоні. Книга архівних документів. — К.: Гелікон, 2000. — 325 с.;

У пошуках внутрішньої людини: Літературознавчі розвідки про В. Шевчука. — К.: Гелікон, 2000. — 208 с.;

Симоненко долає земне тяжіння, або Зустріч на черговій орбіті // Сучасність. — 2001. — Ч. 6. — С. 138–143;

І дороги. І правда. І життя. Автобіографія. Спогади. Літературознавчі розвідки. — К.: Сучасність, 2002. — 376 с.;

Тренос: Василь Стус // Сучасність. — 2002. — Ч. 7–8. — С. 106–118;

Юрій Луцький: З двох світів / Упор. Р. Корогодський. — К.: Сучасність, 2002;

Брама світла. Батьки. Спогади про «духовних батьків» шістдесятників. — К.: Сучасність, 2003. — 472 с.;

Героїчна фантомасія і реальне обличчя вченого, або Надзвичайна складність простоти: Іван Дзюба // Сучасність. — 2003. — Ч. 1. — С. 113–133; Ч. 2. — С. 103–126;

Лідер: В'ячеслав Чорновіл // Сучасність. — 2003. — Ч. 4. — С. 102–123;

Шістдесятники поза пафосом: Спогади. — К.: Шкільний світ. — 2003. — Ч. 1; Ч. 2;

Феномен і проблеми великої віри: Портрет Євгена Сверстюка // Сучасність. — 2004. — Ч. 11. — С. 128–142; Ч. 12. — С. 110–124;

Дзвонар: Опанас Заливаха // Сучасність. — 2005. — Ч. 6. — 125–133.

Література: *Пінковська М.* Українське сонце Романа Корогодського // Дзеркало тижня. — 2005. — 30 липня.

КОРОЛЬЧУК Семен Ісидорович (нар. 11.11.1930, с. Глинськ Здолбунівського р-ну Рівнен. обл.) — лікар. Учасник укр. руху опору. Член УНФ. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1971–75).

1949 закінчив Рівнен. медучилище. 1955 — Львів. мед. ін-т. По закінченні ВНЗ працював лікарем у Турківській район. лікарні на Львівщині. Відтак працював лікарем-акушером у Львів. обл. лікарні Охматдиту. Читав і розповсюдж. самвидав.

11.04.1967 К. вперше затримано у Львові у справі УНФ. Незабаром звільнено після згоди дати деякі свідчення (місце зберіган-

ня журналів УНФ «Воля і Батьківщина»). Хоча К. і не судили, за ним стежили, брутально втручалися в приватне життя.

21.04.1971 вдруге заарешт. в цій самій справі. Йому інкр. за 1965–70 «розповсюдж. документів антирад. змісту з метою підриву рад. влади...». З метою шантажу спрямов. на психіатр. експертизу, 23.06–27.07 т. р. перебував в Центр. НДІ суд. експертизи ім. Сербського в Москві, де його було визн. осудним. 1.09 т. р. засудж. Львів. обл. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 4 р. таборів сув. режиму. Покарання відбував у мордов. та перм. ВТК.

1975 після звільнення повернувся до Львова, не зміг прописатися. Виїхав до США. За незалежності України повернувся до Львова.

БІБЛІОГРАФІЯ

Статті: Мною пережите // Український Національний Фронт. — С. 502–503.

Література: Суд над С. Корольчуком і Є. Пастухом // Український вісник. — 1972. — Вип. 6. — С. 153–155;

Справа Семена Корольчука: Протокол обшуку (13.04.1967), Висновок психіатричної експертизи (27.07.1971), Вирок (17.09.1971), *М. Дубас.* Семен Корольчук, Із статті у газ. «Ленінська молодь» про ув'язненого С. Корольчука (18.03.1972), Із статті у газ. «Народне здоров'я» про репресованого медика С. Корольчука (06.1995) // Український Національний Фронт. — С. 362–363, 405–407, 408–413, 499, 500, 502;

Овсієнко В. Корольчук Семен Ісидорович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 323–325.

КОРОТИЧ Віталій Олексійович (нар. 1936, м. Київ) — лікар, письменник, перекладач. Учасник руху шістдесятництва. Член СПУ, секретар правління СП СРСР, депутат ВР УРСР XI скликання, лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка (1981), літературної премії ім. П. Тичини (1978) та ін.

1953 закінч. у Києві СШ. 1953–59 навч. на лікувальному ф-ті Київ. мед. ін-ту. Почав друкуватися з 1958 в «Молоді України», з 1961 — в ж. «Дніпро», «Вітчизна». З 1959 працював за фахом в НДІ кардіології. Після шести років мед. практики зайнявся літ-рою. 1961 вийшла перша зб. поезій. 1966 обрано секретарем правління СПУ, 1966–67 працював гол. ред. ж. «Ранок». 1969 звільнено з секретарів, а потім і з правл. СП СРСР за вільнодумство, 1969–78 перебував на творчій роботі. За той час закінч. Ін-т іноземних мов у Києві, книжки виходили далі укр. мовою та в перекладах. 1978–89 К. — гол. ред. ж. «Всесвіт», займався перекладами з англ. і польс. мов. 1981–91 знову був секретарем правл. СП СРСР, а 1981–86 — також і СПУ. З 1986 на пропозицію М. Горбачова працював гол. ред. ж. «Огонек» у Москві. Виїхавши до Москви, К. відійшов від укр. літературного процесу, змінивши свої ідеологічні й політичні позиції. 1989–91 К. — нар. депутат ВР СРСР. Було обрано депутатом ВР України XI склик., заст. голови Укр. респ. ком-ту захисту миру. 1991–98 К. — професор Бостон. ун-ту (США). З 1998 проживав також і в Україні, був головою ред. ради російськомовного

тижневика «Бульвар». Твори К. перекладено 20 мовами.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Золоті руки (1961), Запах неба (1962), Вулиця волошок (1963), Течія (1965), О Канадо! (1966), Поезії (1967), Вогонь (1968), Зорі та смуги (1968), Можливості (1970), Така лиха пам'ять (1970), Перевтілення (1971), Мандрівка на край світу, Людина на повен зріст (1972), Щоденник (1973), Людина у себе вдома (1974), Закон землі (1975), Біля витоків світла (1976), Гідність (1977), Десяте травня (1978), Кубатура яйця (1979), Побачити зблизька (1980), Береги океану (1981), Голоси (1981), Лице ненависті (1983), Закономірність (1983), «Ленін, том 54» (1990), Переведіть мене через майдан (2005).

Література: *Зінкевич О.* Віталій Коротич // Смолоскип. — 1962. — № 26. — С. 10–13;

Віталій Коротич у Канаді; *Винницька О.* Враження про В. Коротича // Смолоскип. — 1965. — № 3. — С. 4–6, 6–8;

Розумний Я. Поет Віталій Коротич: Літературна силюетка // Новий шлях. — 1965. — 8 травня;

Логуш М. Поет Віталій Коротич у Монреалі // Новий шлях. — 1965. — 29 травня;

Т. К. Віталій Коротич, ностальгія... Поль Ґоґен // Смолоскип. — 1965. — № 5. — С. 8–9;

М. Д. Літературний вечір В. Коротича (У Нью-Йорку) // Укр. вісті. — 1967. — 25 червня;

Віталій Коротич: Холодний розум проти гарячого серця...(Розмова Ф. Зубанича з В. Коротичем // Молодь України. — 1977. — 12 червня;

Інтерв'ю з Віталієм Коротичем (Т. Гунчака) // Сучасність. — 1989. — Ч. 7–8. — С. 205–215.

КОРЧАК Володимир (нар. 1930, м. Дніпродзержинськ Дніпроп. обл.) — технік морського судноплавства. Учасник укр. руху опору. Жертва рад. каральної психіатрії (1969–1978).

Закінчив мореплавне училище та Ін-т водного транспорту. Працював механіком на кораблях Одес. чорномор. пароплавства. У 60-ті мав відрядження до ФРН, по закінченні терміну відрядж. відмовився повернутися до СРСР. Влаштув. на роботу у зх-нім. торг. флоті. 1969, коли корабель, на якому К. працював, причалив до порту м. Онега Архангельс. обл., з особистих спонук вирішив залишитися в СРСР. Рад. органи влади «обіцяли» мінімальне покарання, після якого він зможе знову жити й працювати за фахом.

Після арешту К. зазнав судово-психіатр. експертизи, його визнано психічно неосудним. 1969–71 перебував у Казанській СПЛ (Росія). Згодом переведено до ПЛ заг. типу в м. Ігрень Дніпроп. обл. К. звідти втік, та невдовзі добровільно повернувся. 1973 за ту втечу К. доправлено до Дніпроп. СПЛ, де намагався накласти на себе руки. 1978 знову переведено до ПЛ м. Ігрень.

В листопаді 1978 К. виписано. Повернувся до Дніпродзержинська.

КОРЯҐІН Анатолій Іванович (нар. 15.09.1938, м. Канськ Красноярського краю) — лікар-психіатр. Учасник правозах. руху в Україні. Консультант Робочої комісії з розслідування використання психіатрії з політичною метою. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1981–87).

1963 закінчив Красноярський мед. ін-т, 1970 — аспірантуру при Харків. НДІ неврології і психіатрії. 1972 захистив канд. дис. на тему «Шизофренія». Працював заст. голов. лікаря Краснояр. крайової ПЛ в м. Кизил, з 1978 — лікарем у Харків. обл. психоневролог. диспансері. З 1979 К. — член Робочої комісії з розслідув. використ. психіатрії з політ. метою (РК). За дорученням Комісії проводив медогляди й експертизи тих осіб, які зазнавали репресій з політ. мотивів. Опублікув. в «Інформ. бюлетені» РК ст. «Пацієнти мимоволі» про використ. психіатрії на службі КДБ. Передчуваючи

свій арешт, передав на Захід через члена москов. Гельс. групи С. Каллістратову «Відкриту заяву».

13.02.1981 заарешт. На суді йому інкр. ст. «Пацієнти мимоволі», «Відкритий лист» та ін. Долучено до справи й незаконне зберігання обріза мислив. рушниці (К. був членом мислив. клубу). 3–5.06 на засіданні Харків. обл. суду його звинув. за ст. 62 ч. 1 КК УРСР та ст. 218 ч. 1 КК РРФСР і засудж. на 7 р. таборів і 5 р. заслання. Карався в пермському таборі ВС-389/37 (сел. Половинка Чусовського р-ну). За акт. участь у б-бі політв'язнів за свої права засуджено на 3 р. тюремн. ув'язнення. У Чистопольській тюрмі оголосив голодування й дотримував його 4 міс. 1982 К. жорстоко побили наглядачі. У грудні 1986 привезли до Харкова, вимагали покаянної заяви, потім відвезли до Києва. Прохання про помилування писати відмовився.

У лютому 1987 звільнено. Невдовзі по звільненні з родиною емігрував до Швейцарії.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Koryagin Condems Soviet Abuses of Psychiatry (Звернення А. Корягіна до радянських психіатрів) // Smoloskyp. — 1981. — № 12. — С. 5, 12;

Soviet Political Psychiatry: The Story of the Opposition (Про А. Корягіна та інших). — Lon.: The International Association on the Political Use of Psychiatry, 1983. — 84 с.;

Горбаневская Н. Анатолий Корягин или Марат Вартанян? // Русская мысль. — 1985. — 6 грудня;

Koryagin Nominated for 1987 Nobel Peace Prize // Smoloskyp. — 1986. — № 32. — Зима. — С. 9;

Из лагерных записей Анатолия Корягина // Русская мысль. — 1986. — 4 липня;

Koryagin: A Man Struggling for Human Dignity / Упоряд. Robert van Voren. — Amst.: Second World Press, 1987. — 112 с.;

Hoyer S. H. Scars of Soviet Psychiatric Abuse: Koryagin's Release a Painful Reminder // The Miami Herald. — 1987. — 25 квітня;

Koryagin: «What did the Soviet Citizen Get from the Helsinki Accord?» (Свідчення перед Гельсінською Комісією Конгресу США у Вашингтоні) // Smoloskyp. — 1987. — № 34. — С. 17–18;

Карасик С. Корягін Анатолій Іванович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 329–331.

КОСІВ Михайло Васильович (нар. 28.12.1934, с. Вільхівка Рожнятинського р-ну Івано-Фр. обл.) — літературознавець. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем (1965–66). Член НРУ (з 1989). Засл. діяч мистецтв (1995).

1955–60 навч. на філол. ф-ті Львів. ун-ту, 1960–64 — в аспірантурі при ун-ті. Працював викладачем Львів. ун-ту, завідував кабінетом франкознавства.

27.08.1965 заарешт. за звинув. у поширенні самвидав. літ-ри. Перебуваючи під слідством у львів. тюрмі, дістав інфаркт. К. було звільнено з посад в ун-ті. 6.03.1966 через брак доказів звільнено з ув'язнення після 5 міс. арешту. Навесні 1966 був свідком на судах над М. Озерним та М. Горинем. Тривалий час був безробітним. Згодом дозволено влаштуватися на посаду вчителя у Жовків. р-ні Львів. обл. Попри погрози, проводив і далі свою нонконформіст. діяльність із розвитку нац. культури. Організовував неофіц. Шевченків. вечори. У червні 1970, через арешт В. Мороза, звернувся до Голови СПУ О. Гончара з проханням виступити на оборону вдруге репресованого викладача історії. З 1972, після другої хвилі арештів укр. інтелігенції, постійно був під «дбайливою опікою» органів КДБ. 1969–89 працював завсектором у Львів. істор. музеї. 1989 став членом-організато-

ром НРУ. 1989–90 був наук. працівником Ін-ту сусп. наук НАНУ у Києві. Брав участь у нелегальн. виданні «Укр. вісника». Навесні 1990 обрано нар. депутатом України XII (I) скликання, очолював підкомітет в справах релігій Ком-ту з питань культури й духовності. 1988–96 був головою Львів. «Просвіти», 1990–92 — заст. голови виконкому з пит. гуманітарної політики Львів. облвиконкому. З травня 1994 — член Центр. проводу НРУ. К. — учасник руху за відродж. УГКЦ. Член СПУ (1987). К. — депутат II–IV скликань ВР України. 30.09.2007 обрано депутатом ВР України VI скликання, є головою підкомітету в справах релігій Ком-ту з питань культури і духовності.

Автор книг, близько 300 статей з літературозн., краєзн., проблем розв. театру, образотв. мист-ва.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Перегук геніїв... чи перекручення фактів // Жовтень. — 1965. — № 6;

Про Україну. На потребу дня. — Л., 1990;

Вернімося до джерел. — Кн. 1. — Л., 1996; Кн. 2: Доки? Коли? — 1998;

Києво-Галицький патріархат Української церкви як українська багатовікова туга за єдністю. — 2004;

Воскресають лише там, де є могили. — 2006.

КОСОВСЬКИЙ Володимир Іванович (нар. 1923, с. Веприк Фастівського р-ну Київ. обл. — пом. 29.05.2000, с. Веприк Київ. обл.) — фельдшер. Поет. Учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1945–65). Організатор і завідувач кімнати-музею К. Стеценка (с. Веприк, 1970). Член ВТПР, СПУ (1996). Лауреат премії ім. В. Марченка (1997).

1938 К. навч. у залізничн. технікумі. 1941, коли німці захопили Київщину і слідом за ними прийшли похідні групи ОУН, відразу захопився нац.-визв. боротьбою, складав вірші про Тризуб і нац. прапор, став членом ОУН. Його було призначено станичним підп. районної орг-ції. Виготовляв листівки, де критикував і нім., і сталін. режим., сестра Оля друкув. їх на машинці.

По закінч. війни К. відразу запроторено на 20 р. каторжних робіт. Відбував покарання у рад. концтаборі, працював на шахті № 5 комбінату «Воркутавугілля». Писав в ув'язненні вірші і переховував їх. Гинув у шахтному вибої, його вирятував звідти земляк, лікар за фахом і теж поет Є. Чередниченко, та польський лікар-в'язень.

1965, по закінч. терміну, повернувся у рідне село Веприк. Їздив до Львова, щоб допомогти родині М. Сороки, з яким відбував покарання і якого вважав своїм ідейним натхненником. Вступив заочно до Київ. мед. училища, здобув фах фельдшера. Після кількарічної практики по селах призначено завідувачем Веприцького фельдшерсько-акушерського пункту. Мав дар нар. цілителя. Продовжував писати вірші. Допомагав І. Гончару шукати по селах Фастівщини старовинні картини, ікони, речі дом. вжитку для нар. музею в Києві. Займався влаштуванням у селі меморіальної кімнати К. Стеценка при будинку культури, вишукував експонати в родичів композитора і у київ. музеях М. Лисенка та Лесі Українки.

За К. постійно стежило КДБ, намагаючись нейтралізувати його діяльність. З його дом. б-ки вилучено «Собор» О. Гончара, «Меч Арея» І. Білика, «Чашу Амріти» О. Бердника та ін. Викликали неодноразово на «виховні бесіди».

З 1990 К. працював у музеї К. Стеценка. Побачили світ кілька зб. поета К. За цю збірку «У терні колючому» було прийнято до Спілки письменників України. У творч. доробку К. дитяча книжка «У терні колючому», книжка публіцистики «Як рвалися струни на кобзі» та ін. Поезії К. опубліковані в Україні і закордоном у різних збірниках. Часто виступав як поет і просвітянин на творчих зустрічах, літ. вечорах, у школах. Був акт. членом редколегії часопису «Зона».

К. — перший лауреат літ. премії ім. В. Марченка за новели з табірного життя в ж. «Зона».

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Батько (Іван Косовський): Слово з-за грат // Зона. — 2001. — № 15. — С. 23–26;

Бувальщини (Про перебування політвязнів у таборі «Речлаг», м. Ворокута) // Зона. — 1997. — № 12. — С. 121–133;

Дума денна і нічна / Упоряд. Ю.Хорунжий. — К.: Факт, 2001. — 192 с.;

Премією Валерія Марченка горджуся; Гостинна Грузія; Кохання за колючим дротом (Спогади політв'язня) // Зона. – 1998. – № 13. – С. 202–213.

КОСТЕНКО Ліна Василівна (нар. 19.03.1930, м. Ржищів Київ. обл.) — поетеса. Учасниця руху шістдесятництва. Лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка (1987), премії Фонду Антоновичів (1989), премії ім. Франческо Петрарки (1994), премії ім. О. Теліги (2000).

К. з 1936 жила в Києві, по закінченні СШ навч. в пед. ін-ті. 1952–56 — в Москов. літературному ін-ті ім. Горького. Перші книги К. були новим словом в укр. поезії, що повертало літ-ру з ідеолог. основ «партійності» у сферу високого мистецтва. На поч. 60-х брала участь у літ. вечорах КТМ. З 1961 зазнавала критики за «аполітичність», у квітні 1963 творчість К., М. Вінграновського, І. Драча було критиковано за «формалізм». Це стало сигналом для погрому шістдесятників. 1963 знято з друку книжку віршів «Зоряний інтеграл», з верстки — книжку «Княжа гора». 1961–77 лише зрідка поезії К. проривались у пресу, деякі друкувались у самвидаві, публікувалися в Польщі, Чехословаччині. 1967 добірка віршів вийшла в Нью-Йорку в антології «Шістдесят поетів шістдесятих років». У листопаді 1965 К. разом із С. Параджановим, В. Кирейком, П. Майбородою, О. Антоновим, І. Драчем надіслали до ЦК КПУ та ЦК КПРС лист-протест проти арештів укр. інтелігенції у серпні–вересні т. р., в якому вимагали відкритого розгляду справ заарештованих. 15.04.1966 була присутня у Львові на суді над М. Осадчим, М. Зваричевською та М. і Б. Горинями, разом з І. Драчем звернулася до ред-ції ж. «Жовтень» (тепер «Дзвін») і до львів. письменників із пропозицією виступити на захист заарештованих. 26.05 т. р. на відкритих парт. зборах у Спілці письменників України обстоювала свою громадян. позицію й захищала І. Світличного, О. Заливаху, М. Косіва, Б. Гориня. 15.11.1967 була присутня на суді В. Чорновола у Львові, після цього разом із І. Дзюбою, І. та Н. Світличними надіслала листа П. Шелестові, де той суд було кваліфіковано як сусп. порушення процесуальних норм. 1968 підписала «Листа 139-ти» про порушення прав людини в УРСР, написала листа на захист В. Чорновола у відповідь на наклеп на нього в г. «ЛУ». Після того ім'я К. було внесено секретарем ЦК з ідеології В. Маланчуком до «чорного списку»: воно в рад. пресі не згадувалось. К. працювала «в шухляду», жодного слова на славу компартії не написала. 1977 вийшла зб. віршів «Над берегами вічної ріки», 1979, після відходу В. Маланчука, видано істор. роман у віршах «Маруся Чурай», який приніс К. всенародне визнання.

Активне утвердження громадян. позиції, публіцист. пристрасність віршів К. художньо передано тонким відчуттям багатозначності й сили поет. слова, афористичною влучністю вислову. Її твори перекладено багатьма мовами світу, покладено на музику, інсценовано, написано кіносценарії.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Проміння землі (1957), Вітрила (1958), Мандрівки серця (1961);

Поезії / Упоряд. О. Зінкевич. — Балт.–Пар.–Тор.: Смолоскип, 1969. — 357 с.;

Вибрані поезії // Широке море України: 1972. — С. 161–179;

Над берегами вічної ріки (1977), Маруся Чурай. Історичний роман у віршах (1979), Неповторність (1980), Скіфська баба (сербохорватською (1981), Сад нетанучих скульптур (1987), Бузиновий цар (1987), Вибрані твори (1989);

Історична патогенеза української драми // Сучасність. — 1991. — Ч. 11. — С. 34–44;

Берестечко: Історичний роман. — К.: Укр. письменник, 1999. — 160 с.;

Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала. — К.: Akademia, 1999. — 32 с.;

Пейзажі пам'яті: Вибрані поезії (1977–1989). — Л.: Літопис, 2002. — 128 с.

Література: *Siehs K.* Lina Vasylivna Kostenko // Ukraine. — Мюн. — 1968. — № 42. — С. 27–37;

Naydan M. M. Floating Flowers: The Poetry of Lina Kostenko // Urbanus Review. — N.Y. — 1977. — № 1. — Осінь. — С. 138–157;

Копач О. Літературний портрет одної сучасниці // Жіночий світ. — 1979. — Ч. 1. — С. 12–14;

Фізер І. Шедеври поетичної мітоісторії Л. Костенко // Сучасність. — 1988. — Ч. 7/8. — С. 291–296;

Брюховецький В. Л. Костенко: Нарис творчості. — К.: Дніпро, 1990;

«Пройти через усі болі й укріпитися духом» / Інтерв'ю І. Римарука з Л. Костенко // Сучасність. — 1990. — Ч. 1. — С. 113–117;

Фізер І. Laudatio на честь Л. Костенко з нагоди вручення премії Фундації ім. О. і Т. Антоновичів;

Д. Гусар-Струк. Історичний роман Л. Костенко // Сучасність. — 1990. — Ч. 5. — С. 26–41, 108–110;

Найдан М. М. Інші поети в творчості Л. Костенко // Сучасність. — 1994. — Ч. 10. — С. 151–161;

Л. Костенко: Біографія. Вибрані поезії. «Маруся Чурай». Інтерпретація творів. Навчальний посібник-хрестоматія / Упоряд. Г. Клочек. — Кр.: Степова Еллада, 1999. — 320 с.;

Л. Костенко: «Я вибрала Долю собі сама». Бібліографічний посібник / Автор нарису Л. Тарнашинська. — К.: Національна парламентська бібліотека України, Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАНУ, 2002. — 60 с.;

Papп І. Костенко Ліна Василівна // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 326–328.

КОСТИНЮК Володимир Й. (нар. 15.08.1929) — баптист, член Ради Церков ЄХБ. Рел. діяч. В'язень сумління рад. тюрем і концтаборів (1980–82, 1983-86). Засудж. 27.10.1983 у Чернівцях на 3 р. позбавлення волі за рел. д-сть.

КОТИК Юрій (нар. 1920 — загинув 1980, Зимна Вода Львів. обл.) — священик катакомбної УГКЦ. У липні 1980 тіло священика було знайдено біля Зимної Води з ознаками тортур.

КОЦ Микола Георгійович (нар. 4.12.1930, с. Гуща Любомського р-ну Волин. обл.) — викладач. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1968–79), член УГС (1988), ВРПР (1989), УРП (1990).

У листопаді 1940 сім'ю було переселено до польського села Острувки (Острівки), де К. навчався в польській школі. 1.10.1950 призвано в рад. армію, служив на Далекому Сході. Хворів на плеврит, туберкульоз кісток. 1952 комісовано. Закінчив курси бухгалтерів, працював у райспоживспілці. 1956 у Любомлі закінчив середню школу. 1957–62 навчався на економ. ф-ті сільгоспакадемії в Києві, паралельно навчався заочно на мехматі КНУ (закінчив 1966). З 1962 працював у Копичинському сільгосптехнікумі в Терноп. обл., збирав дані й вів записи про б-бу УПА за незалежність.

26.10.1967 К. заарешт. під час відрядження в м. Заліщики з листівками в кишені. Слідство не мало жодного прямого свідка «антирадянської агітації» К. — було лише кілька листівок, які принесли в КДБ. 9.04.1968 в Копиченцях і Хоросткові, де раніше працював К., відбулися «збори громадськості»: «обурена громадськість» вимагала «суворо покарати ворога», було запущено чутки, що К. — американський шпигун, батько й брат — вороги народу. 11.04.1968 засудж. Терноп. обл. судом на 7 р. таборів сув. режиму й 5 р. заслання на підставі ст. 62 ч. 1 КК УРСР. 6.06.1968 відправлено етапом у мордовські табори: з

29.06 — у таборі № 11, з 29.06.1969 — 19-та зона, з 30.03.1970 — 17-та зона. 9.08.1970 — етаповано на Урал, у пермський табір № 35, працював на перемотуванні двигунів. 26.10.1974 вивезено етапом у м. Тегульдет Томської обл. Працював на цегельні, пилорамі, електростанції тощо. Доводилося жити в середовищі кримінальних засланців. Останнього року заслання працював викладачем кількох дисциплін у ПТУ.

13.09.1979 К. повернувся в Луцьк. 5 місяців не міг ніде працевлаштуватися. Зрештою, їздив до МВС у Київ, де йому пообіцяли прописати в Луцьку й надати роботу. Зустрічався там із І. Коваленком, В. Стусом. Закінчивши курси кранівників, пропрацював 5 р. на різних будовах України. Коли настала «перебудова», К. часто їздив до Києва, Львова. 1988 на мітингу подав В. Чорноволові заяву про вступ в УГС, потім створив її Волинське відділення.

Реабілітовано 1991.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори, статті: Доки триватиме терор? // Зона. — 1992. — № 1. — С. 169–176;

Таємнича подорож: Про етап на Урал 1972. Уральський концтабір стає музеєм // Зона. — 1992. — № 3. — С. 68–77;

Концтабірна Феміда // Зона. — 1994. — № 7. — С. 98–103;

Берестечко // Зона. — 1996. — № 11. — С. 225–230.

Література: *Сусленський Я.* Про Миколу Коца // Сучасність. — 1979. — Ч. 1. — С. 89;

Овсієнко В. Коц Микола Георгійович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 332–335.

КОЦУР Ганна Дмитрівна (нар. 19.09.1923, с. Верхнє-Синьовидне Сколівського р-ну Львів. обл. — пом. 15.01.1996, с. Синьовидне Сколівського р-ну) — вчителька. Учасниця укр. нац.-визв. руху. Член ОУН. Політ'язень рад. тюрем і концтаборів (1950–62).

З 1936 по смерті батька сама виховувала чотирьох молодших дітей родини, закінч. сільську школу. 1939 вступила в лави ОУН, була зв'язковою підпілля (мала псевдо «Стріла»), лікувала поранених повстанців, через помешкання К. переходили документи, зброя. 1943 К. закінч. торгівельну школу, 1946 — педучилище в м. Стрий Львів. обл. Ще з 1944 почала працювати вчителькою у селах Ямельниця, Крушельниці, Соліт. Закінч. кравецькі курси, підробляла шиттям.

29.08.1950 заарешт. на педраді у м. Сколе. Під час слідства в с. Синьовидному її було жорстоко катовано, замкнуто на 3 доби в підвалі, де були тіла трьох убитих повстанців, з вимогою їх опізнати. Відвезли в дрогоб. в'язницю, згодом перевели в стрийську катівню й там повідомили про засудж. ОС НКВС за ст. 54-1а і 54-11 на 10 р. таборів сув. режиму з конфіск. майна. Етаповано через Харків, Новосибірськ, Челябінськ до Тайшета в табір «Чорна Ялта», звідти — на ст. Костомарово, де вона працювала на лісоповалі, на буд-ві нового таб. пункту. Від непосильної праці швидко виснажилася, згодом її було переведено у сільськогосп. табір, потім — на слюдяну ф-ку в тайшет. табір № 29. Там вдалося намалювати на склі портрет Т. Шевченка. У таборі з ін. укр.-галичанами гуртувалися для молитви, пісні, святкових обрядів, К. склала невільничу молитву, яка поширилась у таборі, мала вел. авторитет серед співв'язнів. За таку д-сть її було покарано карцером, ШІЗО. Потім переведено в табір сув. режиму № 20, на буд-во залізниці біля м. Чити. 1956 було переведено у Маріїн. табори Кемеров. обл. Від нерв. і фіз. виснаження в неї відмовили ноги, на 7 міс. потрапила до тюремної лікарні, в оточення кримін. злочинців. Звідти її було відправлено до таб. на ст. Суслово.

1958 її переведено в Кемеров. в'язницю № 6. Там її повторно засудж. Кемеров. обл. судом за ст. 58-10 ч. 1 ще на 5 р. Звідти повернуто в Суслово, двічі приїздили слідчі з маріїн. в'язниці, намагалися завербувати її в донощики. Після невдалої спроби К. переведено на важчу роботу. 1961 етаповано через Тайшет у Мордовію. У дорозі тяжко захворіла на запалення легенів, 2 міс.

пролежала у новосибір. тюремній лікарні і ще 1 рік — в ОПЛ 17/а. У Мордовії була як інвалід.

23.11.1962 К. повідомлено про звільнення. Повернулась до Львова, зупинитись у сестри Дарії не дозволено, в рідному селі в роботі та прописці в рідного брата Богдана відмовлено. 1963 вдалося влаштув. вчителькою в с. Жуків Золочівського р-ну, де пропрацювала до 1971. Часті відвідини працівників міліції змусили розрахуватися з роботи. 1971–89 працювала вихователем дит. садка № 115 у Львові, з якого звільн. на пенсію. Жила у Львові. Поховано в рідному селі.

КОЦЮБА Леся Йосипівна (нар. 18.03.1921, с. Веселе Хортицького р-ну Запоріз. обл. — пом. 18.09.1987, м. Ніжин) — фольклорист, педагог. Учасниця укр. правозах. руху.

1939 вступила до Запорізького ун-ту на відд. укр. філології. Під час нім. окупації працювала прибиральницею в дит. бібліотеці м. Дніпропетровськ. Після звільнення області поновилася на III курс ун-ту. 1945 закінчила навч. 1945–48 викладала укр. літ-ру в Дрогобицькому учит. ін-ті, а 1949–51 — у Чернігів. пед. ін-ті, керувала драм. студією. Від 1956 К. — ст. викладач Ніжинського пед. ін-ту, активно працювала як науковець, діяч укр. нац. відродження. 1964 захистила дис. по закінченні річної аспірантури при Ін-ті мистецтвознавства, фольклору й етнографії. З 1969 працювала доцентом за спец. «Фольклористика». Працювала в архівах Чернігова, Києва, Глухова, Канева, автор понад 20 публікацій на народознавчу тематику. Довкола неї сформув. осередок акт. українців-патріотів: Г. Аврахов, І. Бровко, О. Жовнір, В. Литвинов, Д. Наливайко й ін., які залучали студентів до літ.-мистец. відродження. Організовували зустрічі з Б. Антоненком-Давидовичем, М. Вінграновським, І. Драчем, Є. Гуцалом, Гр. Тютюнником. Популяризували самвидав. Після того, як працю І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», 1968 привезену до Ніжина І. Бровком, через Ю. Бачу (літературознавця з Пряшева) було передано за кордон, її було видано там кількома мовами. 1974 справа «спливла», під тиском КДБ вийшли на Г. Аврахова, через нього — на К. Її було затримано на тиждень, зазнала перехресних допитів. Стійко заперечила причетність І. Дзюби до передання праці за кордон, назвавши ім'я на той час уже покійного професора П. Попова, т. ч. не дала можливості продовжити розгляд справи. 26.08.1974 ректор ін-ту В. Горбач змусив К. написати заяву «за власним бажанням».

К. зазнала шантажу, зокрема через родину. Занедужала й померла на 66-му році життя.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Аврахов Г.* Штрихи до реального портрета Л. Й. Коцюби // Дивослово. — 2005. — № 8. — С. 54–55; .

Бровко І. Добром нагріте серце // Х.: ХПГ, Фоліо, 2005. — С. 31–32;

Аврахов Г., Овсієнко В. Коцюба Леся Йосипівна // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 336–337.

КОЦЮБИНСЬКА Михайлина Хомівна (нар. 18.12.1931, м. Вінниця) — філолог, літературознавець. Племінниця Михайла Коцюбинського. Учасниця руху шістдесятництва. Лауреат Національної премії ім. Т. Шевченка (2005), літературно-мистецької премії УАНТІ ім. В. Стуса, премії ім. О. Теліги, нагороджена орденом кн. Ольги III ст. (2006).

По закінченні філол. ф-ту й аспірантури Київ. ун-ту, працювала в Ін-ті літ-ри

АН УРСР в одному відділі з І. Світличним, Ю. Бадзьом, В. Стусом. Після XX з'їзду КПРС К. брала акт. участь в антикультів. б-бі, у процесі укр. культурного відродження. Великий вплив на формування її світогляду мали І. Світличний, Є. Сверстюк та ін. шістдесятники, об'єднані навколо КТМ (поч. 1960-х). Була членом КТМ, виступала на літ. вечорах, брала участь у дискусіях разом із однодумцями-шістдесятниками. Брала участь у виготовленні й поширенні самвидаву. 1966 її було виключено з партії за участь у відомій акції протесту у вересні 1965, що відбулася в кінотеатрі «Україна» на прем'єрі фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків». У квітні 1968 підписала «Лист 139-ти» до Ген. секр. ЦК КПРС Л. Брежнєва, протестуючи проти арештів молодої інтелігенції в Україні й Москві. Т. р. звільнено за конкурсом з Ін-ту літ-ри. Тривалий час не могла знайти роботи. 1969 вдалося влаштуватись у вид-во «Вища школа», до 1987 працювала ред. у цьому видві. Зазнавала утисків і переслідувань: обшуки, виклики до КДБ, адміністр. догани, цькування у пресі, постійний нагляд. Протягом 1971–89 не з'являлося жодного її друкованого слова. Постійно листувалася з політв'язнями І. Світличним, В. Чорноволом, В. Стусом, допомагала родинам репресованих. 1979 виступала свідком на судових процесах над М. Мариновичем і М. Матусевичем. У вересні 1980 — над В. Стусом, дала позит. характерику репресованого поета, через що їй було пред'явлено «Попередження» згідно з Указом від 25.12.1972.

К. — автор численних наук. праць з теорії літератури, поетики, а також крит. статей. Після 1987 активно повернулася в літ-ру. 1990 вийшла друком написана ще в 1960-ті монографія «Етюди про поетику Шевченка». Бере акт. участь у видавн. справі (упорядкування, передмови). Працювала в Ін-ті літ-ри. У 1990-х під її керівн. було видано багатотомне наукове зібрання творів В. Стуса. Бере участь у багатотомному виданні творів В. Чорновола. Побачив світ двотомник її праць «Мої обрії», за який 2005 К. було відзначено Нац. премією ім. Т. Шевченка. Займалася проблемами худ. документалістики.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Образне слово в літературному творі. — К.: Наукова думка, 1960. — 188 с.;

Література як мистецтво слова. — К.: Наукова думка, 1965. — 323 с.;

Через два десятиліття // Слово і час. — 1990. — № 7;

У свічаді пам'яті // Україна. — 1991. — № 1. — С. 13–16;

Феномен Стуса // Сучасність. — 1991. — Ч. 9. — С. 26–35;

І. Світличний, шістдесятник // *І. Світличний.* У мене — тільки слово. — Х.: Фоліо, 1994. — С. 5–27;

Поет // Передмова до видання: В. Стус. Твори в 5-ти томах, 6-ти книжках — Л.: Просвіта, 1994–1998. — Т. 1. — С. 7–38;

Епістолярна панорама шістдесятих // Київська старовина. — 2000. — №.2. — С. 71–83, № 3. — С. 100–114;

Зіна Геник-Березовська — знайома і незнайома: Передмова // *Геник-Березовська З.* Грані культури. — 2000. — С. 6–12;

«Зафіксоване і нетлінне»: Роздуми про епістолярну творчість. — К.: Дух і Літера, ХПГ, 2001. — 300 с.;

Із книги споминів // Березіль. — 2003. — № 167. — С. 163–216;

У моєму житті було так багато добра… // *Б. Бердиховська, О. Гнатюк.* Бунт покоління: Розмови з українськими інтелектуалами. — К.: Дух і Літера, 2004. — С. 153–184;

Мої обрії. У 2-х томах / Передм. Т. Гундорової. — К.: Дух і Літера, 2004. — Т. 1. — 336 с.; Т. 2. — 386 с.;

Моральний імператив і виклики часу. — Л.: УКУ, 2004. — 32 с.;

Листи Чорновола і Чорновіл у листах: Передмова // *Вячеслав Чорновіл.* Твори. В 10-ти томах. — К.: Смолоскип. — Т. 1. — С. 15–56;

«Бути собою». Бібліографічний нарис. — К.: Національна парламентська бібліотека України, 2005. — 60 с.;

За скупим рядком Стусових щоденників // Молода нація. — 2006. — № 1. — С. 346–354;

Книга споминів. — Х.: Акта, 2006. — 286 с.

Світло Світличних: Передмова // *Іван Світличний, Надія Світлична.* «З живучого племені Дон Кіхотів». — К.: Грамота, 2008. — С. 5–44;

Історія, оркестрована на людські голоси: Екзистенційне значення худ. документалістики для сучасної української літератури. — К.: ВД НаУКМА, 2008. — 70 с.

Література: Козуля О. Такі різні...: Про М. Коцюбинську та О. Компан // *О. Козуля.* Жінки в історії України. — К.: Український центр духовної культури, 1993. — С. 199–205;

Сверстюк Є. Слово і честь імені // Кур'єр Кривбасу. — 1996. № 47/48. — С. 58–61;

Тарнашинська Л. Михайлина Коцюбинська: Честь імені // *Коцюбинська М.* Бути собою: Бібліографічний нарис. — К., 2005. — С. 5–29;

Михайлина Коцюбинська: «Людина поступово формується, сама себе творить, себе переростає» (Розмова М. Скиби з М. Коцюбинською) // Слово Просвіти. — 2005. — 15–21 вересня;

Рапп І. Коцюбинська Михайлина Хомівна // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 338–340.

КОЧУР Григорій Порфирович (нар. 17.11.1908, с. Феськівка Менського р-ну Чернігів. обл. — пом. 15.12.1994, м. Ірпінь Київ. обл.) — поет, перекладач, літературознавець. Учасник укр. нац.-культ. відродження. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1943–53). Член СПУ. Лауреат премії ім. М. Рильського, Державної премії ім. Т. Шевченка (1995). Член НТШ. Нагородж. медаллю НТШ ім. М. Грушевського.

Навчаючись у технікумі, працював секретарем профспілки вчителів у м. Мені Чернігів. обл. Ознайомившись із перекладами М. Зерова, М. Рильського, сам почав перекладати. 1932 закінчив Київ. ін-т проф. освіти. 1932–41 викладав іноземну літ-ру в Балт. технікумі Одес. обл., Тирасп. і Вінн. пед. ін-тах. 1938 було опубл. перші переклади К. античн. авторів у хрестоматії та в періодиці. Також перекладав із чеськ. польськ., англ., франц. мов на українську.

8.10. 1943 заарешт. разом із дружиною в Полтаві за звинув., що ніби під час нім. окупації належали до ОУН, розповсюдж. націоналіст. літ-ру. К. заперечував це, та енкаведисти вибили з нього зізнання. 11.03.1944 Трибунал військ НКВС Полтав. обл. засудив їх обох на 10 років випр.-трудових таборів (ВТК) і на подальші 5 р. позбавив громадян. прав. К. карався на шахтах в Інті (Комі АРСР), посідав там провідне місце в інтернац. гуртку інтелігенції, не припиняв творчої д-сті, вивчав за доп. репресованих естон., латв., вірмен., грузин. мови.

1953 звільнено. 8.01.1957 К. і дружину І. Воронович було реабілітовано. Повернулися в Україну, оселилися в м. Ірпені під Києвом. К. був неформальним лідером когорти укр. перекладачів: М. Лукаша, Д. Паламарчука, Б. Тена, А. Перепаді, опинившись на передньому плані б-би за укр. культуру, що мало в ті часи й політ. значення. Помешкання К. було осередком опозиц. налаштованої творчої інтелігенції. Після 1-ої хвилі їх арештів К. був серед 139 авторів листа на захист своїх друзів і близьких знайомих. У відповідь кадебісти провели в його помешк. обшук, підкинувши компроматні м-ли. Та провокація провалилася. Морально допомагав багатьом політрепресованим і їхнім родинам посилками з книжками. 1970 К. зазнав повтор. обшуку після арешту В. Мороза. Відтоді частіше потрапляв до списків тих, чиї справи розглядали на різних зборах. 1973, після 2-ої хвилі політ. арештів, К. виключили із СПУ. Попри тиск на нього, не дав потрібних КДБ показань на Є. Сверстюка. Фактично, було накладено заборону публікуватися, що позбавляло перекладача засобів до існування. 26.08.1977 було опубліковано інтерв'ю К., в якому заперечувалося, що його переслідують. Відтак змогли побачити світ деякі переклади та літературозн. досліджен-

ня. Тільки 1988 його відновлено в СПУ. А з 1991 отримав змогу прийняти заруб. запрошення й виступити з доповідями на наук. конференціях у США (Іллінойсський ун-т, 1991), у Польщі, Чехії (1992).

Переклади К. охоплюють 26 століть, три континенти (Європа, Америка, Азія), близько 30 літ-р. Він автор статей із теорії перекладів, передмов до видань заруб. авторів, численних рецензій, спогадів, розвідок про заруб. письменників. Переклад. діяльність К. набула високої репутації в культурному світі.

У творч. доробку К. переклади творів з англ. (Дж. Кітс, Дж. Байрон), амер. (Е. Дікінсон, Е. По, Г. Лонгфелло), франц. (Ф. Війон, С. Малларме, П. Верлен, Сен-Жон Перс), італ. (Ф. Петрарка, Дж. Леопарді, Дж. Родарі), іспан. (Х. Хіменес), нікараг. (Р. Даріо), португ. (Ф. Песо), браз. (Ж. М. Машаду ді Асіс), грец. (К. Кавафіс, Я. Ріцос), польс. (А. Міцкевич, Ю. Словацький, Ю. Тувім, Т. Ружевич), чеськ. (Я. Неруда, П. Безруч, І. Волькер, В. Незвал), словац. (Я. Коллар, П. Гвєздослав, Л. Новомеський, А. Плавка), болг. (П. Яворов, Н. Лілієв), словен. (Ф. Прешерн), серб. (М. Настасієвич), хорв. (Т. Уєвич), серболуж. (Г. Ейлер, Я. Цишинський, М. Косик), євр. (Д. Гофштейн, Х. Вайнерман) та ін. поетів. Значне місце посідають переклади з літ-р народів колишнього СРСР: рос. (О. Пушкін, М. Лермонтов, О. Блок, Б. Пастернак, А. Фет), білорус. (Я. Купала, М. Танк. Н. Гілевич), груз. (Г. Табідзе. Н. Бараташвілі), латис. (Я. Райніс), литов. (Майроніс) та ін.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Штрихи до портрета М. Рильського (1965), Майстри перекладу, Шекспір на Україні (1966), Відлуння (1969), Данте в українській літературі (1971);

Інтинський зошит: Вірші 1945–1953 років. — К.: Молодь, 1989. — 40 с.;

Феномен М. Лукаша // Сучасність. — 1989. — Ч. 2. — С. 16–23;

Друге відлуння: Переклади. — К.: Дніпро, 1991. — 558 с.;

Третє відлуння: Поетичні переклади / Упоряд. А. Кочур, вступне слово І. М. Дзюби, передм. М. О. Новікової — К.: Рада, 2000. — 551 с.;

Література та переклад / Упоряд. А. і М. Кочур, вступне слово І. Дзюби, Р. Зорівчак. — К.: Смолоскип, 2008. — 611 с.

Співупорядник антологій: Чеська поезія, Словацька поезія (1964), Співець, Із світової поезії кінця XVII — першої половини XIX ст. (1972), «Вибране» М. Драй-Хмари (1989), «Твори» М. Зерова у 2-х томах (1990).

Література: Не тьмаряться звуки, не мовкнуть барки (Інтерв'ю М. Мірошниченка з Г. Кочуром) // Літ. Україна. — 1989. — 16 березня;

Моє оплачене поневіряннм слово... (Інтерв'ю Л. Кучеренко з Г. Кочуром) // Ранок. — 1990. — № 6;

З порога смерті: Письменники України — жертви сталінських репресій / Упоряд. О. Мусієнко. — К.: Рад. письменник, 1991. — С. 275–277;

Неповторне життя Григорія Кочура (Інтерв'ю Г. Гончарик з Г. Кочуром) // Ренесанс. — 1993. — № 7. — С. 131–134;

Довге відлуння (Інтерв'ю Л. Таран з Г. Кочуром) // Хроніка-2000. — 1994. — № 1/2. — С. 3–9;

Москаленко М. Переклади Г. Кочура: Шлях до «Третього відлуння» // Сучасність. — 1996. — Ч. 6. — С. 125–127;

Зарівчак Р. Г. Кочур і літературний процес в Україні другої половини XX ст. // Сучасність. — 1998. — Ч. 11. — С. 124–134;

Вовк В. Чверть століття творчої дружби // Сучасність. — 1998. — Ч. 11. — С. 135–137;

Дацюк Є. «Оплачене поневіряннм слово...» // Зона. — 1998. — № 13. — С. 136–139;

Григорій Кочур і український переклад: Матеріали науково-практичної конференції 27–29.10.2003. — Ірпінь: Перун, 2004. — 280 с.;

Коцюбинська М., Рапп І., Кочур А. Кочур Григорій Порфирович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 341–343;

Коломієць Л. Складнощі перекладу: Виповнилося 100 років із дня народження Г. Кочура // Час і події. — 2008. — № 51. — Грудень. — С. 60.

КОШМАН Ігор (нар. 1935, Вінниця) — хімік. Учасник укр. правозах. руху в США, співзасновник ваш. Комітету Гельсінських гарантій для України (1976).

Під час Другої світової війни К. опинився разом із батьками в Німеччині, згодом

виїхав до США. Закінчив ун-т Джон Гопкінс у Балтиморі.

З 1974 — голова Комітету оборони В. Мороза у штаті Нью-Джерсі, з 1979 — заступник голови комітету «Американці в обороні людських прав в Україні» у тому самому штаті. Організатор, співорганізатор і активний учасник демонстрацій в обороні укр. політв'язнів у Нью-Йорку й Вашингтоні. Зустрічався з О. Мешко в Австралії, співпрацював з ген. П. Григоренком і М. Руденком, коли вони прибули до США, а також із членом Конгресу США М. Фенвік, яка обстоювала укр. права і виступала на захист укр. політв'язнів. Підтримував постійний зв'язок із кореспондентом г. «Нью-Йорк Таймс» Р. Андерсоном, надавав йому інформацію про арешти й репресії в Україні, унаслідок чого з'явилася низка статей про Україну в цьому часописі.

К. перекладав англ. м. документи УГГ, є автором статей в амер. і укр. часописах про події в Україні, брав участь у слуханнях у Конгресі США про Голодомор в Україні, співпрацював із Комісією Конгресу США з вивчення Голодомору та з її головою Дж. Мейсом.

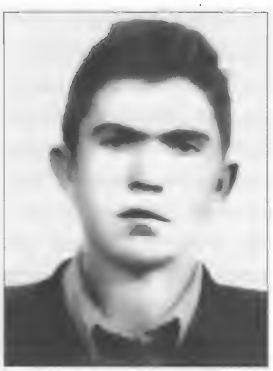

КРАВЕЦЬ Андрій Миколайович (нар. 21.03.1943, с. Росохач Чортківського р-ну Терноп. обл. — пом. 11.09.1996, с. Росохач) — робітник. Учасник укр. руху опору. Член Росохацької юнацької нац.-патр. підп. організації. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1973–78). Нагородж. орденом «За мужність» I ст. (2006, посмертно).

1957 закінчив 7 класів Росохацької школи. Працював у колгоспі, 8-й клас вечірньої школи закінчив у 1961. 1963–68 служив у лавах рад. армії. З дит. літ захоплювався б-бою УПА за незалежність, обговорював із друзями нац.-патр. літ-ру. Арешти укр. інтелігенції 1972 підштовхнули юнаків до створення підп. орг-ції, яка поставила за мету б-бу за незалежність України. 5.11.1972, на жовтневі свята, К. разом з ін. членами орг-ції В. Мармусом, П. Вітівим, В. Сеньківим і М. Лисим зірвали червоні прапори в селі на відплату за знищення могили січових стрільців. На відзначення 55-ої річниці проголошення УНР та 54-ої річниці злуки ЗУНР і УНР встановили нац. прапори над установами в м. Чортків та розвісили листівки за звільнення укр. патріотів, проти русифікації.

11.04.1973 К. заарешт. і засудж. разом із шістьма ін. членами орг-ції на закритому засіданні Терноп. обл. суду за ст.ст. 64 та 62 ч. 1 КК УРСР на 3 р. ув'язнення в таборах сув. режиму та 2 р. заслання. Покарання відбував у мордов. таборі сув. режиму ЖХ-385/17, сел. Озерний Зубово-Полянського р-ну. Познайомився там із В. Чорноволом, Я. Микитком. 1975 етаповано до табору ВС-389/37, сел. Половинка Чусовського р-ну Пермської обл. Брав участь в акціях протесту, в підготовці інфції про події в зоні. Заслання відбував у Томській обл. Працював на фермі.

1978, звільнившись, повернувся у с. Росохач, працював у Чорткові в зональній рембуддільниці робітником. З 1988 К. — член «Меморіалу», УГС, НРУ та УРП.

Реабілітовано 1991.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Овсієнко В.* Кравець Андрій Миколайович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 344–346.

КРАВЦІВ Ігор Іванович (нар. 24.09.1938) — інженер. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1972–77).

Працював інженером на одному з підприємств у Харкові. 21.06.1972 заарешт. за звинув. в «антирад. агітації і пропаганді». К. інкр. виготовл. і розповсюдж. власних і чужих статей із критикою нац. політики КПРС, її зовн. політики й соціаліст. с-ми госп-ва в СРСР. Домігся ведення попереднього слідства і суду укр. мовою. 13.10. т. р. засудж. за ст. 62. ч. 1 КК УРСР на 5 р. таборів сув. режиму. Касац. судом вирок було залишено без змін. Покарання відбував у 35-й зоні на Уралі та 19-й — Дубровлагу (Мордовія). Під час ув'язнення брав акт. участь в акціях протесту політкаторжан, спрямованих проти свавілля таб. адміністрації, підписував заяви й листи-протести до міжнар. орг-цій та урядових установ. 1974–75 вимагав статусу політв'язня, звертався з цього приводу із заявою до Голови Президії ВР СРСР М. Підгорного. 22.10.1976 К. разом із ще 13-ма політв'язнями протестував проти побиття ув'язнених і знущання з них. 12.01.1977 відзначив голодуванням спільно з політрепресованими різних національностей мордов. таборів 5-ту річницю від дня початку кампанії репресій в Україні. За таку свою діяльність неодноразово зазнавав цькувань і покарань.

У червні 1977, по закінченні терміну, було звільнено під «гласний» нагляд міліції (на рік, потім продовж. ще на півроку). Повернувся до Харкова. Протягом тривалого часу був безробітним. Спілкуючись виняткова укр. мовою, мав конфлікти й переслідування на роботі. У грудні 1977, січні 1978 викликали на допити в судов. справах Л. Лук'яненка і В. Овсієнка, у вересні 1980 — в справі А. Зінченка, у помешканні К. було проведено обшуки.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Суд над І. Кравцівим // Сучасність. — 1978. — Ч. 7/8. — С. 184–189;

Вирок Судової колегії у справі І. Кравціва // *А. Русначенко*. Національно-визвольний рух в Україні: 1950–1990. — С. 532–536.

КРАВЧЕНКО Валерій Олексійович (нар. 2.01.1946, м. Беговат Ташкентської обл., Узбекистан) — робітник. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1981–84).

1964 закінчив СШ у м. Чирчик Ташкентської обл. Працював на підприємстві п/я 116 у Ташкенті клепальником-складальником. 1965–68 служив у війську на прикордонній заставі у Львів. обл. Після демобілізації залишився в Україні. 1968–80 працював токарем на з-ді «Арсенал» у Києві. 1969, будучи заст. комсорга цеху, вступив канд. у члени КПРС. Незабаром, побачивши невідповідність дійсності офіціозові, став критично оцінювати ком. тоталітаризм, 1971 написав листа на адресу Л. І. Брежнєва, в якому засудив внутр. політику КПРС і заявив про вихід із партії. Бесіди, умовляння й погрози не допомогли: було дискримінновано в праці. У березні 1978 К. провів демонстрацію протесту проти культу Брежнєва перед приміщенням ЦК КПУ. Після ідеологічної обробки отримав попередження. 5.12.1980 провів другу публічну демонстрацію з аналогічним протестом, вже в Москві, перед Спаською вежею Кремля.

Після кількох годин перебування під арештом випустили до Києва. 7.12 К. заарешт. і направ. на психіатр. експертизу, протримавши три місяці. Його було визнано осудним.

6.04.1981 Київ. міськ. суд засудив за ст.ст. 187-1 КК УРСР, 206 ч. 2 УРСР та 222 КК УРСР (саморобні ножі було знайдено в нього вдома під час обшуку) на 4 р. позбавлення волі. Карався в кримін. таборах Луган. та Чернів. обл.

По закінченні терміну звільнено під адмін. нагляд. 1984–89 працював токарем на з-ді «Ленінська кузня».

5.10.1988 Постановою Пленуму Верховн. суду України № 167/88 реабілітовано за відсутності складу злочину.

25.07.1989 повернувся на з-д «Арсенал», виграв ще один судовий процес, захищаючись від нач. юрид. відділу заводу Пащенка. К. брав акт. участь у створенні НРУ, потім ДПУ, 1992 його обрано заст. голови партії. З 1996 перебував на посаді голови Київ. обл. орг-ції ДПУ. Працював заст. дир-ра фірми «Тесма» у сел. Буча Київ. обл. 18.03.2002 створив гром. орг-цію «За реабілітацію «Першотравневої двійки», яка поставила за мету утвердження справедливості в укр. сусп-ві щодо колишн. політв'язнів, яким відмовлено в реабілітації через застосув. до них кримін. статей за сфабрикованими рад. владою щодо них звинуваченнями. К. організовував численні публікації, мітинги, пікети, у серпні-вересні 2005 провів 20-денне голодування протесту біля ВС України. У січні 2007 зусиллями орг-ції на спільному засіданні палат ВС України «Першотравневу двійку» — Гр. Москаленка та В. Куксу — було реабілітовано.

К. виступав як публіцист.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Виступ на Всеукраїнських Зборах НРУ // *А. Русначенко*. Пробудження: Робітничий рух на Україні в 1989–1993 роках. Кн. 2. — К.: К.М. Академія. — 1995. — С. 336–338;

Національна ідея або пануюча ідеологія // Час. — 2000. — 25 лютого;

Українізація як реабілітація // Трудова слава. — 2001. — 27 грудня;

За прапор волі пішли в неволю // Голос України. — 2003. — 22 березня;

Из диссидентов в уголовники // Вечерние вести. — 2003. — 6 травня;

Синьо-жовтий прапор над Києвом 1 травня 1966 року / Передм. В. Овсієнка. — К.: Смолоскип, 2006. — 56 с.;

Право жити // Україна молода. — 2006. — 26 квітня;

Політв'язні чи політрепресовані // Україна молода. — 2006. — № 181;

Антидепресанти // Україна молода. — 2006. — 11 липня;

Невиправний В. Овсієнко // Дзеркало тижня. — 2008. — 29 серпня.

Література: *Гавриш О.* Як В. Кравченко боровся з Л. Брежнєвим // Вечірній Київ. — 1992. — 27 березня;

Овсієнко В. Прапор над Києвом // Шлях перемоги. — 2002. — 22 травня;

Цвірко М. Нема героїв у своїй вітчизні // Вечірній Київ. – 2004. — 21 серпня;

Кривенко О. Голодування біля Верховного Суду // Народне слово. — 2005. — Вересень;

Справа совісті суспільства // Укр. слово. — 2005. — 31 серпня–6 вересня;

Цвірко М. Двійка з історії України // Вечірній Київ. — 2005. — 30 листопада;

Цвірко М. Янгол не пускав до прірви // Вечірній Київ. — 2006. — 8 лютого;

Овсієнко В. Кравченко Валерій Олексійович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 347–350.

КРАВЧУК Ярослав Якович (нар. 1938, Волин. обл.) — поет. Учасник укр. правозах. руху. Жертва рад. каральної психіатрії (1972–79).

Здобув вищу освіту. До арешту перебував у Львові. 1972 заарешт. за написання віршів «націоналіст. змісту». Під час слідства почав симулювати псих. хворобу. Мед. експертиза у Львів. ПЛ визнала К. осудним, але в Ін-ті ім. Сербського, куди спрямували на додаткову експертизу, було поставлено діагноз «шизофренія». У березні 1973 постановою суду поміщ. на примус. лікування до Дніпроп. СПЛ. У вересні 1976 переведено до Сичовської СПЛ, а в травні 1979 — до Львів. ПЛ заг. типу.

У грудні т. р. звільнено.

«KRAG» — бюлетень, вих. у Більську та Любліні (Польща) з 1989 з невизн. періодичн. польською м. Ред. Г. Купріанович (G. Kuprianowicz). Розглядав преблеми українців Підляшшя, інформ. про їх культ., рел. та сусп. життя. Містив мат-ли про події в Україні.

«КРАЙ» — неформ. газ. Волинської філії УНВІС. Вих. у Луцьку 1990 раз на міс. Подавала аналітичну сусп.-політ. інформ, актуал. репортажі з краю, Білорусі, Азербайджана, Росії, поезію О. Олеся, спогади М. Коця про В. Стуса, гумористичні мініатюри.

КРАЙНИК Микола Миколайович (нар. 20.04.1935, с. Солуків Долинського р-ну Івано-Фр. обл. — пом. 10.11.2008, с. Солуків, Івано-Фр. обл.) — викладач історії. Учасник укр. руху опору. Член-засновник УНФ-2. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1979–89).

До арешту мешкав у рідному селі. Заочно навчаючись на істор. ф-ті Чернів. ун-ту, вчителював і виконував ф-ції дир-ра Солунів. восьмиріч. школи. Був партійним, його обрано депутатом сільради. 1971, після доносу, почали викликати на допити до КДБ, звинуватили в націоналіст. тлумаченні істор. подій. Виключили з партії, звільнили з посади. Працював різноробом (слюсарем, електриком, кочегаром тощо). Від 1978 до арешту працював мотористом у Марійському управл. свердлових робіт Туркмен. РСР. У середині 70-х заснував орг-цію УНФ, аналогічно до назви орг-ції Д. Квецка і З. Красівського. Орг-ція передбачала об'єднання всіх сил, що підтримували принцип незалежності України й виступи проти будь-яких форм нац. та соц. гноблення. Певний час керівні органи УНФ-2 видавали свій ж. «Укр. вісник» та альманах «Прозріння». Влітку 1979 орг-цію було розгромлено після проникнення в неї агентів КДБ.

28.09.1979 К. затримано в м. Мари Туркмен. РСР за сфабриков. звинув. у «злісному хуліганстві», через тиждень доправлено до Ів.-Ф. тюрми КДБ, де було розпочато слідство щодо його участі у д-сті УНФ-2. Восени т. р. у помешканнях К. та його рідних у Солунові було вчинено кілька обшуків, вилучено книги 20–30-х, приватні листи. У червні 1980 через тяжкий стан здоров'я К. переведено до Львів. тюремної лікарні. 21.08 т. р: засудж. за ст.ст. 62 ч. 1, 208 та 64 КК УРСР на 7 р. таборів сув. режиму. Покарання відбував у ВТК Мордовії. Від листопада 1980 перебував у мордов. таб. ЖХ-385/3. К. хворів на атеросклероз і гостру форму виразки шлунку.

БІБЛІОГРАФІЯ

Звернення, настанови, звіти: Звернення до українського народу на Україні й у цілому світі: Відозва УНФ-2 (12.1974), Роздуми про нищення культурних і духовних надбань українського народу (5.01.1975), Діалог поколінь (03.1975), Основні пункти діяльності кожного свідомого українця (11.1975), Примірний перелік тем, які треба висвітлювати у наших виданнях, і матеріалів, які треба для нашої справи збирати (04.1976), Звіти (фіктивному) Проводові ОУН(р) (1978), Настановчий лист молодому колезі з підпілля (4.03.1979), Організаційно-директивний лист досвідченому підпільникові (4.03.1979), Провісники «Декларації про державний суверенітет України» (07.1990) // Українська Загальнонародна Організація (УНФ-2). — С. 81–99, 127–131, 162–168, 181–189, 201–203, 205–206, 211–213.

Листи: Листи М. Крайника в роках 1976-их до: «Влодзя» та Іллі Болюка, М. Журавінського, І. Мандрика, С. Литвак, «Верховинця», М. Копчака, Д. Любачівського, Т. Дундика, До ЗП ОУН(р) // Українська Загальнонародна Організація (УНФ-2). — С. 131–138, 150–162, 171–179, 189–195, 198–200, 204–207.

Література: Справа Миколи Крайника: Звернення, обвинувальний висновок, вирок, концтабірна діяльність, інтерв'ю на волі // Український Національний Фронт. — С. 413–428, 432–448, 504–505, 525–527, 557–561, 607–610, 614–615, 640 – 641;

Справа Миколи Крайника: Попередження, слідство, допити, свідчення свідків, вирок, ув'язнення // Українська Загальнонародна Організація (УНФ-2). — С. 99–100, 143–146, 217–227, 414–416, 416–424, 426–454, 457–466.

КРАМАР Євген (нар. 18.02.1933 с. Приозерне (кол. Псари) Івано-Фр. обл.) — юрист, історик, поет. Учасник укр. правозах. руху. Жертва рад. карально-репресивних органів і каральної психіатрії.

Навч. на юрид. ф-ті Львів. ун-ту. 1952 виключено з ун-ту за «антирад. висловлювання націоналіст. змісту». Працював у Томській обл. на лісозаготівлях.

1953 повернувся до Львова внаслідок реабілітації, поновився в ун-ті. Закінчивши ВНЗ, працював адвокатом у різних областях України. Водночас вивчав історію України. К. — автор багатьох наук. розвідок на істор. тематику, опублікованих в обл. та респ. пресі. Писав вірші, які друкувалися за кордоном. 1965 звільн. з посади адвоката в Одес. обл. за «власним бажанням»: відмовився взяти участь у виборах до місц. рад. На К. було відкрито кримін. справу. 1967 К. було призначено адвокатом у м. Горохів на Волині. За протести проти свавільних порушень Закону, жертвою яких були невинні громадяни, проти К. розпочато нову кампанію дискредитації. У червні 1973 К. виключено з колегії адвокатів після звернення до ЦК КПУ зі скаргою на незаконні дії слідчих, прокурорів і судових працівників. Відтоді позбавлено роботи не тільки за фахом, а й за освітою.

У березні 1974 проти К. було порушено нову кримін. справу й постановою слідчих спрямов. на примус. роботи. 18.06.1975 відправлено до м. Луцька на судово-психіатр. експертизу. У липні силоміць доправлено до Львів. ПЛ.

Через місяць звільнено з випискою «психічно здоровий». Справу було припинено в листопаді того самого 1975 через брак доказів. Безрезультатно подавав численні заяви та протести до різних інстанцій. Протягом 1981 в помешк. К. неодноразово було влаштовано обшуки. З кінцем 80-х переїхав до Ів.-Ф., де працював юристом.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи: Лист керівникам Комуністичних партій західноєвропейських країн (27.01.1976) // Сучасність. — 1977. — Ч. 1. — С. 103–106.

Публікації: Дослідження з історії України / Упоряд. П. Якуб'як (О. Зінкевич). — Тор.–Балт.: Смолоскип, 1984. — 187 с.

Література: *Гомза Я.* Євген Крамар — юрист, дослідник з історії України, поет // Зона. — 1993. — № 5. — С. 96.

КРАМНИЧКА СУМЛІННЯ — укр. жіноча правозах. і харитативна організація при Сестрицтві Покрови Пресвятої Богородиці парафії УГКЦ св. Володимира і Ольги в м. Чикаго, США.

Після масових арештів укр. інтелігенції в січні 1972 в Україні група укр. жінок створила в Чікаго «Крамничку сумління» (К.). Засновниками й активними членами К. були Орися Гарасовська й Зіновія Бігун, колишні учасниці укр. націоналіст. підпілля, О. Савин, Г. Заєць, І. Дуб, А. Слободян, Р. Яхторович, В. Прощук, М. Боднарук. З 1978 головою К. була З. Бігун. К. була організатором і співорганізатором акцій в обороні укр. політв'язнів, збирала кошти на допомогу сім'ям політв'язнів, розповсюджувала твори укр. самвидаву, щороку в січні, на День українського політв'язня,

влаштовувала символічні «голодні обіди», на яких головною їжею був хліб із медом і чорна кава. Впродовж мистецької програми молоді виконавці читали твори укр. політв'язнів, виконували їхні пісні. Із зібраних коштів під час таких «голодних обідів» оплачувано посилки родинам політв'язнів в Україні. К. за весь час свого існування близько співпрацювала зі «Смолоскипом».

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: ІКА. «Ув'язненого відвідати» // Свобода. — 1987. — 27 січня.

КРАСІВСЬКИЙ Зеновій Михайлович нар. 12.11.1929, с. Витвиця Долинського р-ну Івано-Фр. обл. — пом. 20.09.1991, м. Моршин Львів. обл.) — літератор. Учасник укр. нац.-визв. руху. Член-засновник УНФ. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1949–53, 1967–72, 1980–85). Жертва рад. каральної психіатрії (1972–78). Член УГГ (1979).

1942 розпочав навчання у гімназії Львова. 1945 один брат К. — Євстахій, загинув, і ще двох, Ярослава та Мирослава, було заарешт. й за націоналіст. погляди та співпрацю з УПА засудж. на багаторічну каторгу. Решту членів родини було вивезено в Казахстан. К. вдалося втекти, поневірявся по чужих селах. Знову було затримано, за кілька міс. відпущено за браком доказів і свідчень. Вступив у 10-й клас і 1946 одержав атестат зрілості. Т. р. вступив до Львів. політехніки, знову було заарешт., але відпустили під розписку батька із забороною виїздити із села. 1947 родину знову вивозять у Казахстан. Вдалося втекти з родини тільки йому, було тяжко побито. Два роки перебував на нелегальному становищі в Карпатах, де був тяжко поранений, і у Львові.

1949 знову заарешт. Під час слідства витримав 21 добу безперервних допитів. К. було засудж. ОСО НКВС на 5 р. ув'язнення в таборі примусової праці й довіч. заслання. Карався в Архангельській обл. на лісоповалі.

1953 звільнено за амністією й відправлено в Караганду до родини. 1956 вступив до Львів. ун-ту, на заочне відділ. укр. філології. Працював у шахті. 1957 дістав тяжку травму хребта й черепа, визнано інвалідом II групи. Внаслідок цього суд анулював постанову про спецзаслання, К. було видано паспорт. 1959 знову заарешт. за «розпалювання націоналіст. настроїв серед українців», його було відрах. з ун-ту. Тоді він втік з-під арешту та повернувся в Україну. До Львова привіз зб. поезій «На сполох» і «Литаври» (не збереглися). Працював у бібліограф. відділі Львів. наук. б-ки. 1962, після з'ясув. справи, з великими труднощами вдалося відновитися в ун-ті. Т. р. отримав диплом філолога. Працював учителем. 1963, з ініціативи учителя історії Д. Квецка та історика Б. Равлюка створили нелегальну орг-цію УНФ, К. підготував документ програмн. «Тактика УНФ». Їхня програма передбачала мирні методи б-би за незалежність України. УНФ популяризував літ-ру УПА і самвидав. У жовтні 1964 почали видавати ж. «Воля і Батьківщина». К. підготував ром. «Байда», через самвидав поширювалась його зб. поезій «Месник». З номери журн. разом із М. Меленем видрукували на горищі дому, продовжили працю в криївці в лісі, біля с. Слободи Болехівської. Загалом вийшло 16 номерів. В УНФ діяло близько півтори сотні людей у Львові, Ів.-Ф. та в ін. регіонах країни. К. координував роботу львів. груп. 1966 гучного резонансу набув «Меморандум УНФ XXIII з'їздові КПРС», розісланий рад. парт. і урядов. чиновникам, у центр. пресу. Там

зазначалося, що компартія засудила тільки методи сталін. політики, а не її сутність, і необхідно радикально переосмислити нац. проблеми СРСР, припинити арешти й переслідування укр. інтелігенції, ввести укр. мову в гром. і культ. установи УРСР. Т. р. з протестом проти цих арештів, проти насильницької русифікації з'явилися «Заява УНФ» і «Лист вищим урядовим чинам в Україні».

24.03.1967 К. було заарешт. у справі УНФ і 27.11.1967 засудж. на виїзному засіданні Верх. суду УРСР за ст.ст. 64 і 56 ч. 1 КК УРСР на 12 р. позбавлення волі (5 р. тюрми, 7 р. сув. режиму) і 5 р. заслання. Відбуваючи покарання у Владимирській тюрмі, брав акт. участь у кампаніях політв'язнів, зокрема проти отруювання харчів хім. препаратами для послаблення волі політкаторжан. Там написав зб. поезій «Невольницькі плачі» і поему «Тріумф сатани».

1972 за ці твори проти К. було сфабриковано нову справу за ст. 70 ч. 2 КК РРФСР. Під час слідства відмовився давати свідчення, його відправлено на експертизу до Інту судової психіатрії ім. Сербського. У серпні т. р. Владимир. обл. суд анулював Івано-Фр. вирок і спрямував на примусове лікув. до ПЛ в Смоленськ, де він відбув 4 роки, та ще 2 — у Львові й у Бережниці Терноп. обл.

6.07.1978 за клопотанням мед. комісії Владимир. обл. суд постановив припинити лікування. К. поселився у збудованій ним з М. Меленем ще на поч. 60-х хаті у Моршині. Його було взято на диспансерний облік у район. лікарні, мав хворе серце. Домагався права емігрувати. У жовтні 1979 став членом УГГ.

12.03.1980 знову заарешт. й відправл. добувати покарання за вироком 1967 — 8 міс. і 7 днів таборів та 5 р. заслання. Карався в колонії сув. режиму ВС-389/36. 1980 етаповано на заслання в сел. Луговой Тюменської обл.

1985 повернувся в Україну. 1988 став секретарем УГС. 1990 був ініціатором створення політ. об'єднання ДСУ. К. — засновник політ. ж. «Укр. проблеми», який видавався у м. Стрий Львів. обл. Вже по смерті К. у 1991, стало відомо, що він очолював Крайовий Провід ОУН(б).

1995 побачила світ книжка листування К. з американкою Айріс Акагоші, яка багато років захищала його.

БІБЛІОГРАФІЯ

Заяви, листи: Заява про вступ до УГГ // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 349–355;

Меморандум УГГ у справі ув'язнення членів УГГ (10.1979, підписав спільно з іншими членами УГГ) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 57–62;

Заява // Гомін України. — 1980. — 2 липня;

Letters from «Zenyo»: Banished to Siberia, Hungering to Keep Hope Alive // Washington Post. — 1983. — 28 серпня;

Виступ на творчому вечорі у Витвиці (12.09.1990) // Український Національний Фронт. — С. 555–557.

Публікації: З тюремних спогадів (11.1979), Авторська післямова до збірки «Невольницькі плачі» // Український Національний Фронт. — С. 459–463, 466–468;

Вірю в радість боротьби: Суть людського щастя — в жертвенності задля ідеї // Шлях перемоги. — 1980. — 15 червня;

Невольницькі плачі / Передм. Св. Караванського. — Брюс.: Література і мистецтво, 1984. — 144 с.;

«Державна самостійність України» (1990) // *А. Русначенко.* Національно-визвольний рух в Україні: 1950–1990. — С. 676–678;

Невольницькі плачі. — К.: Незборима нація, 1995. — 132 с.;

Перегук двох над безвістю. Листування З. Красівського з членом Міжнародної амністії Айріс Акагоші / Упоряд. Л. Маринович, М. Маринович. — Х.: Інарт, 1995. — 158 с.;

Література: *Гайдамака А.* В обороні З. М. Красівського // Шлях перемоги. — 1975. — 7 грудня;

Протокол допиту (7.04.1967), Протокол допиту (8.04.1967), Протокол допиту (9.04.1967), Зеновій Красівський (1929–1991), *О. Заливаха.* Зеновій Красівський у моєму житті, Родинне село вшановує патріота, Повідомлення про арешт (03.1980), Переднє слово С. Караванського до збірки поезій З. Красівського «Невольницькі плачі» (1984), Й. Менделевич про З. Красів-

ського, Посмертна згадка про З. Красівського (20.09.1991), Виступ М. Мариновича на вечорі пам'яті З. Красівського (19.09.1992), М. Муратов про З. Красівського, Зі спогадів Є. Дацюка про З. Красівського та УНФ (15.04.1997), Родинне село вшановує пам'ять патріота // Український Національний Фронт. — С. 353–355, 355–358, 359–360, 456–459, 468–471, 471, 525, 530–531, 549–552, 552–554, 576–579, 579–580, 638–540;

Лист С. Селешка до О. Зінкевича про історію с. Витвиці та родини З. Красівського // Український Національний Фронт. — С. 517–520;

The Case of Zinovy Krasivsky // Smoloskyp. — 1979. — № 3. — С. 4, 5;

Aus Treue zur Ukraine // Menschenrechte. — 1980. — Вересень-жовтень. — С. 31–32;

Красівський Зеновій // Українська Гельсінська Група, 1978–1982. — С.347–356;

В-а Л. На Медісон авеню цікавляться долею українця (З. Красівського) // Свобода. — 1981. — 30 грудня;

Зеновій Красівський — довічний совєтський в'язень // Укр. слово. — 1983. — 9 жовтня;

Караванський С. З. Красівський: сміливець, в'язень, поет // Віра. — 1984. — Ч. 4. — С. 19–22;

Боковський В. «Невільницькі плачі» // Укр. думка. — 1985. — 21 лютого;

Керч О. «Невольницькі плачі» Зеновія Красівського // Гомін України. — 1985. — 30 жовтня;

Якібчук М. «Народе мій, прийшли мої плачі». До першої річниці смерті поета // Визвольний шлях. — 1992. — Кн. 11. — С. 1402–1403;

З. Красівський: 1929–1991. Біографічна довідка // Воля і Батьківщина. — Л. — 1995. — № 1. — С. 57;

Якібчук-Боринська М. З батьківської хати — у невільничий світ. З. Красівський: життя і творчість // Визвольний шлях. — 1992. — Кн. 10. — С. 1237–1253, Кн. 11. — С. 1369–1383, Кн. 12. — С. 1499 — 1504;

Юсип Д. З. Красівський. — Ів.-Ф.: Нова зоря, 1999. — 96 с.;

Стус Д. З. Красівський // Політика і культура. — К. — 1999. — № 29. — С. 32–33;

Мостепан Я. З. Красівський: Багатолітній в'язень радянських концтаборів, поет та мислитель // Визвольний шлях. — 2001. — Кн. 9. — С. 66–77;

Жага і терпіння. З. Красівський у долі українського народу / Упоряд. Р. Коваль, В. Рог. — К.: Діокор, 2005. — 256 с.;

Вересень С. Зеновій Красівський: Повернення в слові // Шлях перемоги. — 2005. — 19 жовтня;

Рапп І, Овсієнко В. Красівський Зеновій Михайлович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 351–355.

КРАСНЯК Володимир Іванович (нар. 1931) — учасник укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів.

1957 заарешт. унаслідок порушеної проти нього сфабрикованої справи. Засудж. вже в таборі за ст. 62 ч. 1 КК УРСР. Покарання відбував у перм. колонії особл. режиму ВС-389/36. 1970 переведено до Владимир. тюрми за участь у русі про надання статусу політв'язня.

В ув'язненні психічно захворів. Госпіталізовано до Сичов. ПЛ. К. — інвалід II групи.

КРЕЦЬКИЙ Григорій (нар. 1932, Кіцманський р-н Чернів. обл.) – учасник укр. нац.-визв. руху. Воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1976–86).

Після ліквідації Повстанського руху в зх областях України тривалий час переховувався.

Тільки 1976 К. було виявлено й заарешт. 1977 засудж. Чернів. обл. судом за ст.ст. 56 і 64 КК УРСР на 10 р. таборів сув. режиму.

КРИВИЙ Іван Миколайович (нар. у Зх Україні) — священик катакомбної УГКЦ. В'язень сумління рад. тюрем і концтаборів (1946–57, 1965, 1973–78).

Уперше заарешт. 1946 під час насильн. ліквідації УГКЦ в Зх Україні. Карався на засланні в Сибіру. Повернувшись із ув'язнення, й надалі таємно був душпастирем.

1965 вдруге заарешт. за участь у д-сті катакомбної УГКЦ. Влітку 1973 втретє затримано. К. інкрим. друкування й поширення забороненої рел. літ-ри. Засудж. Львів. обл. судом на 4 р. ув'язнення. Покарання відбував у концтаб. у Львові.

КРИМСЬКІ ТАТАРИ — депортація кримських татар, боротьба за повернення на історичну Батьківщину.

1921 було створено Кримську АРСР. До поч. II Світов. війни кримськотатар. народ

налічував 560 тис., з них 137 тис. мобілізовано в рад. армію, 57 тис. із них загинуло на фронті, з тих, що залиш. удома, було 200 тис. дітей, близько 180 тис. жінок і лише 44,5 тис. чоловіків.

18.05.1944, після звільнення Криму від німців, кримських татар було звинув. в «зраді батьківщини» й силоміць депортовано на спецпоселення в Туркменію, Узбекистан, Казахстан, Киргизію.

У результаті неймовірно тяжких умов перевезення, незвичного клімату, голоду й вел. скупчення в місцях заслання загинуло 195,5 тис. людей (42,6% всіх депортованих). До 1956 всі крим. татари мешкали на режимі спецпоселенців. Тих з них, що не витримували й поверталися до рідних місць, було запроторено до концтаборів. У Криму, після депортації корінних жителів, було знищено пам'ятки їхньої духовної й матеріальної культури. 28.04.1956, невдовзі після XX з'їзду КПРС, вийшов Указ ПВР СРСР (із грифом «не публікувати») про зняття з депортованих татар режиму спецпоселення, але не було знято звинувачення в «зраді батьківщини» й залиш. заборону на повернення до Криму. Т. р. почався рух за повернення татар до Криму. Рух цей відбувався в 3 етапи: 1956–64 — становлення руху, 1964–69 — період найбільшої активності, з 1970 — криза руху.

Ініціаторами руху в 1-й період були співвітчизники — колишні парт. і рад. працівники, ветерани війни і праці. У цей період рух розвивався майже винятково в Узбекистані. Єдиною його формою були індивідуальні й колективні петиції у вищі органи влади. В процесі орг-ції петицій стихійно створювалася орг-ційна стр-ра, сітка ініціативних груп без керівного центру. Кількість учасників цих груп сягала 5 тис. Списки під петиціями передавали місцевій владі і до ЦК КПРС, що не мало жодного відгуку з боку влади. З 1961 почалися репресії проти активістів кримсько-татар. руху. У серпні 1962 відбувся один із перших суд. процесів у Ташкенті в справі учасників кримськотатар. молоді. 1961–62 влада дала зрозуміти ініціаторам петицій, що їхня активність небажана й може мати для них негат. наслідки. Після того більша частина зачинателів відійшла від справ, а петиц. кампанія пішла на спад, люди зневірились у позит. вирішенні кримськотатар. питання органами влади.

Новий поштовх руху надала зміна політ. керівництва в країні. З 1964 методи боротьби були аналогічними до попередніх. В ініціат. групи влилося молоде покоління переселених татар, переважно інтелігенції й студентства. У більшості документів було критиковано нац. політику рад. уряду щодо кримськотатар. народу. У зверненнях цього періоду беззаконня стали називатися геноцидом. У містах Узбекистану було проведено мітинги, демонстрації на підтримку вимог, викладених у петиціях. 18 травня відзначали як річницю депортації з Криму. Ночами найвідважніші чіпляли траурні прапори на громадських установах. Після введення в КК союзних республік статей, аналог. ст. КК РСФСР («наклеп на рад. лад», «образа держ. прапора і герба», «масові громад. порушення»), влада стала викликати крим. татар до парт. органів за місцем роботи, до міліції з «попередженнями». Попереджув. акції властей не зупинили розвитку руху, навпаки — він поширився на всі місця розселення крим. татар — Казахстан, Таджикистан, Киргизію, Туркменію, Північний Кавказ. Виступи відбулися й у Москві. За 1964–69 в Москві як представники кримськотатар. народу побувало 5 тис. людей. У жовтні 1966 крим. татари відзначали в місцях свого поселення спокійними зборами 45-річчя утвор. Кримської АРСР, міліція їх розганяла, були випадки жорстокого побиття учасників мітингів. До Москви було надіслано протести, сотні крим. татар намагалися потрапити на прийом до москов. чиновників. 21.06.1967 делегацію крим. татар було прийнято головою КДБ Андроповим, ген. прокурором СРСР Руденком, які пообіцяли прийняти указ про реабілітацію народу й ужити заходів щодо повернення крим. татар в Крим.

27.08 т. р. багатотис. зібрання в Ташкенті, на якому мали виступити делегати, було розігнано. 2.09 з цього приводу відбулася багатотис. демонстрація протесту, яку теж було розігнано, 160 осіб було заарешт. 9.09.1967 з'явились у місцевій пресі Укази ПВР СРСР про зняття з крим. татар звинувач. у «зраді батьківщині». До грудня 1967 від часу виходу указу в Крим повернулося 1200 сімей (6000 чол.), 1968 — 148 сімей, 1969 — 33, 1970 — 16, самовільно повернулося 12 тис., з яких прописали лише 18 родин і 13 неодружених, 17 осіб було засудж. за «поруш. паспортного режиму».

1968 крим. татари налагодили співпрацю з їхнім однодумцем у Москві письменником О. Костеріним, а через нього познайомилися з ген. П. Григоренком, який став акт. захисником їхніх прав. Через Г. познайомилися з ін. правозахисниками, що допомогло їм вийти з ізоляції, ознайомити зі своїми проблемами народи СРСР і світову громадськість. Провідні правозах. організації займалися кримськотатар. питанням — Ініціат група із захисту прав людини в СРСР (1970), МГГ і УГГ (1976–82). ХТС постійно висвітлювала боротьбу крим. татар за повернення в Крим. Спроби масового переселення крим. татар в Крим після указу 1967 і їх зближення з правозахисниками спричинили посилення репресій проти них. 21.04.1968 було розігнано збори крим. татар у міському парку м. Чирчик, в день нар. Леніна понад 300 осіб було заарешт., 10 з них засуджено на різні терміни ув'язнення. Обурені крим. татари послали до Москви делегацію в складі 800 осіб. 15–17.05 т. р. в Москві на них було влашт. облаву, що за своєю жорстокістю не поступалася чирчикським подіям. Багато крим. татар було затримано й видворено з Москви під конвоєм на місця мешкання. Відтоді облави на представників народу і їх видворення з Москви відбувалися постійно. 1969 крим. татар розганяли в місцях велелюдних зборів у містах Середньої Азії.

1968–69 — відбулися арешти найвідоміших активістів крим.татар. руху і їхніх помічників із Москви. У вересні 1968 заарешт. 10 діячів руху, 7.05.1969 заарешт. в Ташкенті ген. П. Григоренка (запроторено на 5 р. до ПЛ), 11.09 т. р. — М. Джемілєва (було засудж. на 3 р. таборів сув. режиму).

1970 після ув'язнення багатьох активістів крим. татар почався поступовий спад руху. Від 1967 до 1979 змогли прописатися в Криму лише близько 15 тис. осіб (2% крим.татар. народу). Кримськотатарський рух за повернення на рідну землю став в історії дисидент. руху наймасовішим і відіграв велику роль у боротьбі з більшов. тотал. режимом, був одним із провісників розпаду рад. імперії.

«КРИНИЧКА» — вісн. Львівського т-ва «Криниця». Неформ. газ. вийшла 1990. Публ. фрагменти етногр. праць С. Килимника та Р. Смаль-Стоцького. Мала оригінальне графічне оформлення.

«КРИЦЯ» — орган друку Ковельської орг-ції УРП. Як неформ. газ. вих. 1990 раз на міс. Ред. В. Осіюк, худ. С. Доценко. Містила актуал. сусп.-політ. інформ. з краю, гумористичні бувальщини й вірші, ознайомлювала з подіями в країні.

КРИЦЬКИЙ Едуард О. (нар. 1939) — учасник руху опору в Україні. Член Вільної профспілки. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1980–83, 1983–86). Заарешт. 05.1983 у концтаборі в Херсон. обл. і засудж. на додаткові 3 р. позбавлення волі за правозах. д-сть.

КРИШТАЛЬ Павло (нар. 1922, с. Грузятин Волин. обл.) — учасник укр. нац.-визв. руху. Воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1971–86).

Як вояк УПА брав участь у визв. змаганнях до поч. 50-х, поки цей рух було придушено рад. військами. Відтак переїхав з Волині у Дніпроп. обл.

1971 органами КДБ було заарешт. й звинув. у «зраді батьківшини». У липні 1972 засудж. у Луцьку Волин. обл. судом за ст.ст. 56 і 64 КК УРСР на 15 р. таборів сув. режиму.

«КРІС» — орган Львів. громад. к-ту за відродження Української Нац. Армії. Неформ. газ. вийшла 1990. Ред. О. Демчина. Публ. тематичні відозви, юридичні консультації, істор.-етногр. розвідки, тексти військових пісень. Містила біографію С. Петлюри.

«КРОК» — вісн. культ.-наукового т-ва «Рух». Неформ. газ. вих. в Ів.-Ф. 1989–1990 1–3 рази на міс. Худ. М. Крислач. Публ. фрагменти праць І. Крип'якевича, Б. Гнатевича, А. Кримського, істор.-етногр. та мовознавчі розвідки, духовні оповідання, сусп.-політ. інформ., поезію Я. Шевчука та І. Малковича.

«KRONIKA» — бюлетень, вих. в Уппсаала (Швеція) з 1972 шведською м. Містив інф-цію про персоналії П. Григоренка, М. Медведя та ін.

КУДІРКА Сімас (нар. 1929, Вільнюс, Литва) — радист риболовецького судна. Учасник лит. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1970–1974).

1944 закінч. 8 класів у Вільнюсі, потім вирішив стати моряком. У листопаді 1970 К., перебуваючи в плаванні неподалік Клайпеди, стрибнув на амер. судно «Віджілант», але його було повернено до рад. моряків, побито й заарешт.

Звинув. за ст. 62 УК Литов. РСР. і засуджено 20.05.1971 на 10 р. позбавлення волі. Засудити «литов. бурж. націоналізм» відмовився, звернувся з єдиним проханням — надати Литві незалежність. Покарання відбував у морд. концтаборах, 1972 — переведено до пермських. Брав участь у протестних акціях політв'язнів, виступав на захист С. Сапеляка й інших укр. політв'язнів. 1974, коли його мати було визнано амер. громадянкою, переведено до Владимир. тюрми. На захист К. виступили західні правозах. орг-ції, члени Конгресу США. 20.08.1974 визнано амер. громадянином, а 31.08 звільнено. У листопаді т. р. виїхав разом із родиною до США.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: З Ол. Сергієнком у карній камері // Шлях перемоги. — 1975. — 6 квітня;

Транспорт в'язнів з Мордовії до Перму // Шлях перемоги. — 1975. — 20 квітня;

10 Years for an Escape Attempt // International Sakharov Hearing. – Balt.–Tor.: Smoloskyp, 1977. — С. 291–295.

КУЗИК Гнат (нар. 1933, м. Львів) — учасник укр. руху опору. Член УНК.

23.12.1961 Львів. обл. суд засудив його за «зраду батьківщини» й «антирадянську агітацію і пропаганду» на 15 р. позбавлення волі. 1967 покарання відбував у мордовських концтаборах.

КУЗЬМЕНКО Володимир Іванович (нар. 1927, с. Орлівка Чернігів. обл.) — робітник. П'ятдесятник, рел. діяч. В'язень сумління рад. тюрем і концтаборів (1946–51, 1961, 1962, 1963–66).

1946 заарешт. за відмову служити в рад. армії через релігійні переконання й засудж. за ст. 193 КК УРСР на 5 р. таборів примусової праці. По закінченні терміну повернувся додому. 1961 і 1962 двічі заарешт. і засудж. на місяць тюрми за відвід. вечірніх богослужінь. Попри репресії К. залишався активістом релігійного руху п'ятдесятників.

1963 знову заарешт. і засудж. на 3 р. позбавлення волі в таборі сув. режиму. К. інкр. зберігання рел. літ-ри.

По закінченні терміну повернувся до родини, працював робітником. 1977, через постійні репресії, К. з родиною зверталися до компетент. органів із проханням дозволити покинути СРСР, але отримали відмову як «вороги народу».

КУЗНЕЦОВА Євгенія Федорівна (28.11.1913, м. Шостка Сум. обл. — пом. 1968, м. Київ) — хімік. Учасниця укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1965–67).

1935 закінчила хім. технікум у Шостці. До 1962 працювала в Тамбові, Ленінграді, Москві (де влашт. в один із НДІ оборон. промисловості), отримала два автор. свідоцтва (винаходи щодо вибухівки). Після повернення в Україну оселилася в Києві. 1962–63 працювала в Ін-ті комун. гігієни, а згодом — лаборанткою на одній із кафедр хім. ф-ту Київ. ун-ту. Активно долучилася до руху нац.-культ. відродження в Україні, читала, вигот. і поширювала самвидав.

26.08.1965 заарешт. за звинув. у написанні й поширенні статей на сусп.-політ. тематику, а також за звернення до ЦК КПУ «За сприяння якості освіти укр. народу» з протестом проти русифік. України. У вересні т. р. зазнала мед.-психіатр. експертизи: визнано осудною. 25.03.1966 засудж. Київ. обл. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 4 р. таборів сув. режиму. Покарання відбувала в мордов. ВТК ЖХ-385/6, таб. пункт 17-а. В ув'язненні тяжко хворіла.

1967 дотерміново звільнено. Повернулася до сина в Київ, де 1968 померла.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Націоналіст? (06.1964); Уроки історії (06.1964); Мої роздуми (06.1967) // *А. Русначенко*. Національно-визвольний рух в Україні: 1950–1990. — С. 439–444, 444–446, 446–448.

Література: Євгенія Кузнєцова // Лихо з розуму. — 1967. — С. 171–176;

Letter from KGB // Amnesty Action. — Лон. — 1968. — № 3. — Серпень. — С. 10.

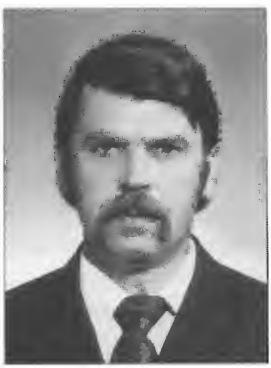

КУКСА Віктор Іванович (нар. 13.02.1940, с. Саварка Богуславського р-ну Київ. обл.) — робітник. Учасник укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1967–69).

1957 закінчив десятирічку й поїхав у Київ на будівництво. 1958–61 відслужив у війську, жив у гуртожитку. 1.05.1966 із товаришем, студентом Київ. ін-ту нар. госп-ва Г. Москаленком, пошивши самотужки нац. прапор, вивісили його на будівлі цього ін-ту: саме там формувалися колони робітників і студентів для першотравневої демонстрації на Хрещатику.

21.02.1967 К. заарешт. 31.05 Київ. обл. суд на закритому засіданні засудив К. за ст. ст. 62 ч. 1 КК УРСР та 222 ч. 2 КК УРСР на 2 р. позбавлення волі в таборах сув. режиму. Покарання відбував у мордовському таборі сув. режиму № 11. Працював екскаваторником. Спілкувався з повстанцями В. Якуб'яком, В. Підгородецьким, С. Мамчуром, Д. Басарабом та шістдесятниками О. Заливахою, М. і Б. Горинями, І. Гелем та б. ін.

Звільнено 21.02.1969, повернувся в Україну. Працював машиністом екскаватора, довго не надавали приписки в тому самому гуртожитку. Неодноразово доводилося змінювати роботу (адміннагляд припинився лише після проголошення незалежності України). Далі спілкувався з шістдесятниками (В. Стус, І. Світличний, І. Русин), бу-

вав на репетиціях хору «Гомін», де знайомився з літ-рою самвидаву. 1972, під час чергових арештів укр. інтелігенції, у нього було вчинено обшук. 1973 закінч. Київ. механіко-металург. технікум. Працював майстром цеху на заводі «Електронмаш». 1980–2008 працював у наук. відділі Укр НГУ на посадах техніка, інженера І категорії в лабораторії дослідження колекторів.

Брав участь у русі за незалежність. Працював в Українському нафтогазовому ін-ті. Постановою Пленуму ВС України від 20.05.1994 судові рішення в частині засудження К. за ст. 62 ч. 1 КК УРСР було скасовано, а кримін. справу в цій частині закрито за відсутністю складу злочину. Засудження на підставі с. 222 КК УРСР не було скасовано. 18.03.2002 в Києві було створено Громадський комітет (згодом Гром. оргцію) «За реабілітацію «першотравневої двійки», щоб домогтися повної реабілітації К. і Г. Москаленка та ін. репресованих з політ. мотивів, але засуджених за кримін. статтями.

Нагороджено орденом «За мужність» І ст. (2006).

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: *Я* ще живий... // Україна молода. — 2001. — 12 вересня.

Література: *Цвірко М.* Український Маноліс Глезос // Вечірній Київ. — 1993. — 6 лютого;

Галета В. Щоб проголосити незалежність, їм вистачило віри, ножа, самопалу, шкарпеток та пляшки з гасом // Наша Україна. — 1998. — 9 січня;

Овсієнко В. Прапор над Києвом // Шлях перемоги. — 2002. — 15 травня;

Кравченко В. Синьо-жовтий прапор над Києвом 1 травня 1966. — К.: Смолоскип, 2004. — 56 с.;

Овсієнко В. Кукса Віктор Іванович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 356–359.

КУЛАГІН Онуфрій (нар. 1928, Зах. Україна) — учасник укр. нац.-визв. руху. Воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1956–81).

Був учасником ІІ Світової війни, брав участь у захопл. Берліна як солдат Червоної армії. Але після поверн. в Україну вступив до лав УПА.

1956 потрапив у полон, засудж. за ст. 56 КК УРСР на 25 р. таборів сув. режиму. Карався в різних тюрмах і таборах СРСР. У 70-х перебував у перм. таборі ВС-389/36. До кінця 60-х К. систематично відмовл. від будь-якої примус. праці. В ост. роки каторги на знак протесту проти свавілля таб. начальства відмовл від бандеролей, листів. Тяжко хворів на гострий тромбофлебіт, мав трофічну виразку на нозі. Дістав ІІ групу інвалідності. Однак 1978 адміністр. табору зняла інвалідність за відмову написати прохання на помилування. Групу відновлено лише через рік. Проте тиск, репресії за відмову написати покаянну заяву не припинялися до кінця терміну.

1981 звільнено.

КУЛИНИН Василь Іванович (нар. 21.11.1943, с. Липа Долинського р-ну Івано-Фр. обл.) — токар. Учасник укр. руху опору. Член УНФ. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1967–73).

1960 закінчив 10 класів у селі Витвиця і вступив до Стрийського залізничного училища, працював фрезерувальником на вагоноремонтному заводі. У листопаді 1962 К. призвано до війська, служив у Калмикії. Працівники КДБ допитували його, чи не знає, хто підняв у Витвиці синьо-жовтий прапор на автобусній зупинці. Демобілізувавшись, К. працював токарем на заводі

ім. Кірова у м. Стрий. У липні 1966 вступив до УНФ, що мала на меті домогтися виходу України з СРСР та її політичної незалежності.

К. було засудж. в листопаді 1967 виїзною сесією Верх. суду УРСР на закритому засіданні в Івано-Фр. на 6 р. таборів сув. режиму за ст. 56 ч. 1 КК УРСР та ст. 64 із застосуванням ст. 44, «враховуючи молодість та менш активну участь у злочинній діяльності». К. перейшов пересилку Львів — Харків — Рузаєвка — Потьма. З 20.02. 1968 перебував у лагпункті ЖХ-85/11, що в Явасі Мордовської АРСР, працював токарем, а згодом — у таборі ЖХ-385/19 с. Лєсной Теньгушовського р-ну. 5–10.12.1968, на знак порушення прав людини (4.12 дали 10 діб ШІЗО за зауваження лектору з Москви та непокору місцевому начальству), тримав голодування, яке підтримали інші політв'язні. У II пол. 70-х режим у таборі став ще жорсткішим, карали забороною передач, листування, ларка за будь-яке невелике порушення, часто викликали на «виховні» бесіди. Це призвело до того, що в липні т. р. 20 політв'язнів оголосили чергове голодування, К. визнали як одного із організаторів, і вже 20.12 в Явасі суд переві його на тюремне ув'язнення до кінця терміну. У серпні прибув до Владимир. тюрми. Брав участь у протестній акції проти вербування кадебістами донощиків-сексотів серед політв'язнів. Улітку 1972 разом і В. Буковським, О. Гінзбургом, Я. Лесівим та ін. тримав голодування 8 діб проти нестерпних умов перебування у камерах.

22.05 1973 К. звільнено, їздив на заробітки в Харків. обл. Згодом його з родиною відправлено у с. Нижні Торгаї Нижньосірогозького р-ну Херсон. обл. 1994 обрано депутатом сільради, 1998 та 2002 було обрано депутатом район. ради. Домігся пільг ветеранам, чорнобильцям, політв'язням.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Василь Кулинин // Український Національний Фронт. — С. 508;

Овсієнко В. Кулинин Василь Іванович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 360–364.

КУЛЬЧИНСЬКИЙ Микола Георгійович (нар. 10.04.1947, м. Дубно Рівн. обл.) — журналіст. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1969–73). Голова Полтав. об'єднання «Просвіта». Член СЖУ. Нар. депутат України III, IV, VI скликань.

1957, після повернення батька з ув'язнення за зв'язки з укр. підпіллям, їхня родина змушена була переїхати в Дніпроп. обл., м. Новомосковськ. Читав самвидав, який привозив брат Богдан із Києва. Служив в армії. 1969 К. демобілізовано. Товаришував із І. Сокульським. З братом планували створити друкарню.

14.06.1969 заарешт. на теплоході, де працював матросом. Звинув. за розповсюдж. самвидаву за ст. 62 ч. 1 КК УРСР. На засіданні Дніпроп. обл. суду москов. адвокати, які раніше захищали рос. дисидентів, В. Ромм та Ю. Саррі, заперечили склад злочину, у результаті чого справу К. перекваліфікували на ст. 187 ч. 1 КК УРСР. Винним себе К. не визнав. 27.01.1970 засудж. на 2,5 р. ув'язнення в таборах заг. режиму. Покарання відбував у зоні № 77 в м. Бердянську, с. Аполонівці Запоріз. обл., де з ним жорстоко поводилися крим. в'язні.

1973–1990 після звільнення працював кранівником у Полтав. управлінні механізації буд-ва. На співпрацю з КДБ не погодився. 1987 заснував клуб «Рідне слово» в Полтаві, який став основою для створення НРУ (1989) і Т-ва укр. мови ім. Т. Шевченка на Полтавщині. З 1989 К. — голова Полтав. обл. орг-ції «Просвіта». У 1994–96 навчався у Полтав. веч. ун-ті журналістики. 1990 — депутат міськради, голова комісії з пит. свободи інф-ції та зв'язків з громадськістю. 1994–2000 — депутат облради, голова комісії з пит. регламенту.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Вибір з віршів // Укр. вісник. — 1970. — Вип. I–II. — С. 156–158;

Література: Судовий процес у Дніпропетровську, *Плахотнюк М.* За нами — правда: Відповідь наклепникам (Квітень, 1970) // Укр. вісник. — 1970. — Вип. I–II. — С. 129–133, 133–147;

Шморгун І. Рано-вранці вітри заголосять (Життєпис родини Кульчинських). — Р., 1994. — 27 с.;

Дениско Г. Від собору козацького до собору душ (Про М. Кульчинського) // Інформаційний бюлетень. — П.: — Рухінформ. — 1998. — № 1. — Березень. — С. 1–3.

Скорик М. Зима. Сповідь про пережите. — К.: Правда Ярославовичів, 2002. — С. 91–93, 109–122;

Микола Кульчинський: «Радість життя — це творити добро» (Розмова В. Лазаренкова з М. Кульчинським) // Слово Просвіти. — 2004. — 6 жовтня;

Кульчинський М., Овсієнко В. Кульчинський Микола Георгійович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 365–367.

КУРИЛАС Іван (нар. в Зх Україні) – учасник укр. нац.-визв. руху. Воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1940–50-ті, 1970-ті).

Уперше заарешт. після ІІ Світов. війни за акт. участь у діях УПА. У 50-х, після звільнення на підставі амністії, повернувся до м. Тернополя Львів. обл.

На поч. 70-х удруге заарешт. за звинув. в «антирад. агітації і пропаганді». К. інкр. протести проти русифік. України. Засудж. за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 5 р. таборів сув. режиму. Карався в мордов. таборах.

КУРИЛО Василь Олексійович (нар. 2.04.1921, с. Церківка Болехівського р-ну Івано-Фр. обл. — пом. 1.05.2004, м. Львів) — друкар, фельдшер, публіцист. Учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1947–57, 1980–87).

1939 закінчив гімназію, два роки навчався в духовній семінарії (Ів.-Ф.). З 17 років, будучи в підпіллі ОУН, заочно навчався на літ. ф-ті Подєбрадського ун-ту (Чехословаччина), та війна перешкодила його закінчити. Під псевдонімом «Орест» служив в УПА як пропагандист. Мав поранення, лікувався в підпільному госпіталі в передмісті Майзлі.

7.11.1947 заарешт. 27.02 після тяжких катувань засудж. у м. Станиславів (Ів.-Ф.) за ст. 54-І, 54-ІІ КК УРСР на 10 р. позбавлення волі. Відбував покарання в таборі Комі АРСР (Ухта, Ветлосян), з 1949 — у Воркуті, працював у кам'яному кар'єрі, в пральні, здебільшого — фельдшером. Брав участь у повстанні на 29-й шахті (Воркута), після придушення якого К. було перекинуто в 10-й табір, згодом — у 32-й і 19-й. Брав участь у роботі підп. «ОУН-Північ» (С. Сорока, Є. Пришляк та ін.). 1956 відбував заслання. Закінчив медичну школу при шпиталі у Ветлосяні, за фахом фельдшер і педіатр. Працював фельдшером у карному таборі Мульда.

23.10.1957 звільнено. Повернувся в Україну. Два роки жив у селах Львів. обл. без прописки, не міг працевлаштуватися. Лише 1959 К. прописано в с. Лопатин як хворого на тиф. Одужавши, працював у медпункті в м. Броди, відтак у с. Щуровичі. 1963 раптом осліп, після тривалого лікування залишився інвалідом ІІ групи. Працював завмедпунктом у с. Трійці Радехівського р-ну, педіатром у с. Оглядів. 1974 влаштувався масажистом у 8-й лікарні м. Львова. На той час К. вже був знайомий із етнографом І. Гончаром, лікарем М. Плахотнюком, зі львів. шістдесятниками. Всі роки після повернення з Півночі він активно розповсюджував документи, які привіз із заслання, самвидав (твори І. Дзюби, В. Мороза, Є. Сверстюка, В. Чорновола, М. Брайчевського й ін.), збирав і поширював інф-цію про переслідування священиків, руйнування церков і пам'ятників. Упорядкував машинописну збірку матеріалів під назвою «Прометей», до якої увійшли вірші К. та

нарис про роки ув'язнення, а також праці Ю. Клена, С. Галицького, О. Кузьми.

30.01.1980 вдруге заарешт. у Львові за звинув. у проведенні «антирад. агітації і пропаганди» і 14.07 засудж. на 10 р. позбавлення волі в таборах особливого режиму і 5 р. заслання. Було визнано особливо небезпечним рецидивістом. Карався в таборі ВС-389/36. Познайомився там із І. Кандибою, М. Горинем, О. Тихим та ін. Будучи майже сліпим, мусив працювати прибиральником. 1985 переведено на безкамерний режим, 1986 — у табір сув. режиму в тому самому Кучино.

14.03.1987 звільнено. Повернувся у Львів, де перебував під адміннаглядом. К. опублікував спогади про В. Стуса, О. Тихого, Ю. Литвина, В. Марченка.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Незабутня зустріч // Нескорена нація. — 1992, № 2;

Зустріч у в'язниці // Нескорена нація. — 1992, № 13;

Вистраждане і пережите // Нескорена нація. — 1997, № 33;

Література: *Овсієнко В.* Курило Василь Олексійович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 368–370.

КУРИЛЯК Степан — електрик. Учасник укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1963–68).

Працював на цукрозаводі на Рівненщині. 1963 заарешт. Йому інкр. критичні висловлювання проти політики КПРС, генсека партії М. Хрущова. Засудж. Рівнен. обл. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 8 р. таборів сув. режиму. Після касац. скарги термін було зменшено до 5 р. ВТК. Карався в мордов. таб. № 11 Дубровлагу (ст. Явас), серед політв'язнів познайомився з Л. Лук'яненком.

1968 по закінченні терміну повернувся в Рівнен. обл. Тривалий час був у пошуках роботи, 1972 влаштув. електриком на Дубнів. ливарно-мех. заводі. Невдовзі проти К. знову розпочато репресії за його минуле: перевели на менш оплачув. роботу електромонтера. 1976 влаштовано провокацію, внаслідок чого звільнено з роботи. Протягом року залишався безробітним.

«КУР'ЄР СМОЛОСКИПУ» — неформ. газ. пресового агенства «Смолоскип». Вийшла у Львові 1989. Ред. М. Дубецький, О. Левадний. Подавала аналіз сусп.-політ. ситуації, істор. розвідки.

КУРЧИК Микола Якович (нар. 1928, Зах. Україна) — слюсар. Учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1946–79).

Наприкінці II Світової війни вступив до лав УПА. Брав акт. участь у нац.-визв. русі. 1946 заарешт. і засудж. трибуналом ОСО за ст. 54 КК УРСР на 25 р. таборів примус. праці. 1954 удруге засудж. трибуналом ОСО на 25 р. ув'язн. з поглинанням термінів. К. відбував покарання в різних таборах РРФСР. На поч. 1972 перебував у 3-му таб. пункті Дубровлагу (Мордовія), влітку т. р. етаповано до 36-ої зони Перм. ВТК. Був підписувачем заяв, звернень, листів-протестів політрепресованих до міжн. гром. та правових орг-цій на захист своїх прав, проти порушень прав людини. Влітку 1974 було покарано табором особл. режиму 1-ої зони мордов. ВТК за участь у страйках проти побиття політв'язнів працівниками таб. адміністр.

1979 звільнено.

КУХАРУК Олекса (нар. 1923, с. Сарнівка Волин. обл.) — учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1970–ті).

1972 заарешт. за звинув. у «зраді батьківщини». У січні 1973 засудж. Волин. обл. судом за ст.ст. 56 і 64 КК УРСР на 15 р. позбавлення волі.

КУЦЕНКО Григорій Петрович (нар. 5.01.1949, с. Іванівка Ставищенського р-ну Київ. обл.) — військовослужбовець, політпрацівник. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1984–88).

1964 вступив у київ. суднобуд. ПТУ. По закінченні працював на суднобуд. з-ді, закінчив вечірню школу. 1968 пішов служи-

ти в ракетні війська, пройшов річні курси політпрацівників. 1971 екстерном склав іспити за повний курс Владимир. військов. училища (РРСФР). Одержав направл. кадровим військовим у Москов. військ. округ (ВО). Познайомився в Москві з рос. дисидентами, читав самвидав. 13.06.1984 у нього було проведено обшук.

У серпні заарешт., відвезено у Лефортово до в'язниці. 15.02.1985 засудж. військ. трибуналом Москов. ВО за ст. 70 ч. 1 КК РСФСР на 4 р. таборів сув. режиму. Йому інкр. розповсюдж. самвидаву, листи на захист А. Щаранського, Ю. Орлова та ін., усні висловл. на політзаняттях, що Україна може існувати незалежно від СРСР. Карався в мордов. таборах ЖХ-385/3–5 та перм. ВС-389/37 і 35. 1987 К. етаповано до Лефортов. тюрми, відмовився подавати покаянну заяву. У квітні т. р. повернули в табір.

12.01.1988, на підставі амністії в СРСР, К. скорочено половину терміну і звільнено. Працював санітаром лікарні, пом. голови Ради у справах релігій при Кабміні України, головою правління «За міжнац. мир і злагоду на Україні». З 1991 — член ДПУ, з 1994 — заст. голови ДПУ. Має близько 50 публікацій у пресі на гуманітар. та правозах. теми.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи: Лист до Івана Губки (01.1997) // Український Національний Фронт. — С. 600–604.

Публікації: Спогади: Слідство, суд, етап // Визвольний шлях. — 1991. — Кн. 10. — С. 1254–1263, Кн. 11. — С. 1391–1400, 1992. — Кн. 1. — С. 100–103, Кн. 2. — С. 239–245;

Ті самі дні: Серпневі дні в Москві // Україна. — 1992. — № 22, 23;

Дякую тюрмі: Спогади і документи. — К. Просвіта, 1998. — 135 с.;

З недавнього минулого: Спогади колишнього політв'язня (03.1997) // Український Національний Фронт. — С. 614–615;

Література: Лефортово // Чорна книга України / Упоряд. Ф. Зубанич. — К.: Просвіта 1998. — С. 717–736;

Дякую в'язниці (Інтерв'ю М. Дідик з Г. Куценком) // Столиця. — 2000. — 4 липня;

Pann I. Куценко Григорій Петрович // Міжн біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 371–373.

КУЦІЛЬ Дмитро Данилович (нар 1931, Закарп. обл.) — поет. Учасник укр правозах. руху. Жертва рад. каральної психіатрії (1956–70, 1972–79).

Мешкав у м. Яворів Долинського р-ну Івано-Фр. обл. 1956 вперше заарешт. за звинув. у розповсюдж. своїх віршів «антирад змісту». Зазнав мед-психіатр. експертизи визнано неосудним. Постановою суду спрямов. до Ленінград. СПЛ.

1968 звільнено, але незабаром знову заарешт. за написання книжки, де висловлюв критичне ставлення до рад. дійсності. 197 К. перевели до Дніпроп. СПЛ. 1978 — до Ів.-Ф. ПЛ.

1979 звільнено.

КУЧЕР Микола Іванович (нар 2.04.1932, с. Широке Верхньодніпровського р-ну Дніпроп. обл. — пом. 4.09.1999 м. Дніпродзержинськ) — педагог, письменник-гуморист. Політв'язень рад. тюрем

концтаборів (1956–59). Учасник укр. руху опору. Член СПУ (1988).

1951 К. закінч. Верхньодніпров. СШ, вступив на історико-філол. ф-т Дніпроп. ун-ту. Взимку 1955 написав 4 листи раді організації «Освобождение» (Зх Берлін) з рекомендаціями, як ліпше вести антирад. пропаганду.

3.01.1956 заарештовано. 20.02 т. р. засуджений за ст. 54-10 ч.1 КК УРСР Дніпроп. обл. судом на 10 р. ув'язнення і 5 р. позбавл. громад. прав з конфіск. майна. Відбував покарання у 7-й зоні на ст. Явас Зубово-Полян. р-ну (Мордов. АРСР). Потоваришував з композитором В. Барвінським, учителем О. Тихим, з ін. політв'язнями різних національностей. Деякий час працював бібліотекарем. 3.01.1959 звільнено. Повернувся до батьків у сел. Червоне Верхньодніпров. р-ну. У грудні т. р. відновився в ун-ті. 1961 закінч. навч. Викладав укр, нім., англ.. мови у школах Петропавлів. та Верхньодніпров. р-ну Дніпропетровщини. Постійно перебував під пильним наглядом КДБ. Як письменник написав і видав 4 зб. гумореcок: «Як я став поліглотом» (1972), «Дядина» (1973), «Операція "Три зайці"» (1978), «Усім по сім» (1983). 1996 вийшла кн. спогадів та оповідань «Дубровлаг», яка цінна спогадами про В. Барвінського, митр. Й. Сліпого, О. Тихого, О. Григоренка, вражають оповід. про голод, людей у неволі. Неодноразово був лауреатом різних видань.

В кінці 1980-х став членом НРУ, Всеукр. т-ва «Просвіта», обл. Т-ва укр. мови ім. Д. Яворницького. Тяжко хворів. Помер і похований у Дніпропетровську.

КУШНИРЮК Василь (нар. в Кіцманському р-ні Чернів. обл.) — учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1976–91).

1976 заарешт., а в березні 1977 засудж. Чернівецьк. обл. судом за ст.ст. 56 і 64 КК УРСР на 25 р. таборів сув. режиму.

КУШНІР Веніамін Володимирович (7.01.1926, с. Купин Кам'янець-Подільського р-ну Хмельн. обл. — пом. 19.06.1992, м. Київ) — художник. Учасник укр. руху опору. Член Спілки художників України (1954).

1948–53 навч. у Львів. ін-ті прикладн. та декорат. мистецтва. 1953–54 по закінч. ін-ту викладав живопис у Дніпроп. худ. училищі. З 1954 К. — член Спілки художників України. 1956 переїхав до Києва. На поч. 60-х акт. долучився до громад. діяльності. Був одним із організаторів КТМ «Сучасник», очолював секцію художників. Спілкувався з А. Горською, Г. Зубченко, Г. Севрук, І. Світличним. Започаткували колядування, відвідували родини укр. письменників, художників, композиторів. Приятелював з О. Заливахою. Розповсюдж. і тиражував самвидав. У 70-ті зазнавав цькувань і переслідувань з боку влади.

К. рано визначив свої позиції в мист-ві, що спиралися на традиції укр. малярства, нар. культуру, філософію Г. Сковороди, творчий спадок Т. Шевченка, авангардизм О. Архипенка, М. Бойчука. У тв-сті завжди прагнув свободи, але на першому плані було почуття громадян. відповідальності за істор. долю України. У доробку митця близько 500 робіт, різних за жанром і стилем. Це й великі станкові картини «Лісоруби», «Плотогони», «Червоні маки», «Трембіта», «Кобза», «Дума про Довбуша», «Скерцо». Є також портрети, натюрморти, пейзажі. У тв-сті К. можна вирізнити кілька темат. напрямів, споріднених образів, мо-

тивів, що характеризують його як художника-мислителя. Духовним кодом у його всесвіті є образ укр. матері: картини «Наречена», «Матері», «Нічого кращого немає», «Земля», «Скорботна мати». Створюючи образи видатних діячів укр. культури Г. Сковороди, Т. Шевченка, Лесі Українки, художник прагнув донести до глядача велич духу, незламну волю своїх героїв. Численні портрети сучасників — це філософ. осмислення складності й одухотвореності внутр. світу людини. Його пейзажі й натюрморти привертають увагу вишуканістю форми, романтичним світобаченням краси рідної землі. Багато картин художника зберігається в музеях і приватних колекціях в Україні та за кордоном.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Охрімович А.* З когорти шістдесятників // Сучасність. — 1992. — Ч. 12. — С. 129–136.

КУШНІРЕНКО Ігор Олексійович (нар. 1953) — учасник руху опору в Україні. Заарешт. у Києві 21.11.1979 й засудж. на безтермінове ув'язнення в СПЛ за відмову служити в армії.

СКАНУВАННЯ
AndriyDM

Л

ЛАЗАРУК Павло (нар. 1927) — учасник укр. нац.-визв. руху. Відбував ув'язнення в 1945–1957. Заарешт. 1980 і засудж. на 3 р. позбавлення волі за невідбуту частину терміну з попереднього ув'язнення. Покарання відбував у пермському концтаборі № 36.

«L'ALTERNATIVE» — журнал, вих. у Парижі (Франція) з 1979 6 разів на рік. франц. м. Секр. ред. А. Кола (A. Colas). Один з вип. присвячено Україні. Серед авторів істор., економ., політ. оглядів Ф. Сисин, Б. Кравченко, І. Мигул та ін. Вміщено ґрунтовну статтю про УГС, персоналії О. Тихого, Л. Лук'яненка, М. Руденка, І. Сокульського, та ін. Опубл. низку таборових листів В. Стуса.

ЛАНДА Мальва Ноївна (нар. 1918) — геолог. Учасниця рос. правозах. руху. Член-засновник МГГ (1976). Політв'язень рад. тюрем (1977), рад. заслання (1980–84).

Л. закінч. Москов. геологорозвідув. ін-т. У 50-ті працювала нач. геолого-знімальної партії Каратаут. експедиції МГРІ. З 1976 Л. — член першого складу МГГ. Вступаючи до МГГ, зробила особливу заяву, що в умовах рад. соц. системи є неможливим виконання Гельс. угод, і тому вступає до Групи, щоб викривати ситуацію з правами людини в СРСР. У складі групи займалася переважно питанням політв'язнів. Співпрацювала з Н. Строкатою.

1977, після пожежі в помешк. Л., її звинув. в «безвідповідальному поводж. з вогнем» і засудж. до виплати компенсації у вел. розмірі та 2 р. заслання. Заслання відб. у сел. Вершина Шахтама Читин. обл.

Через 8 міс. амністовано, але повернутись до Москви не дозволено. Поселилась у м. Пєтушки Володимир. обл. Повернулася до правозах. д-сті, займалася документуванням переслідувань рел. меншин в СРСР. Проводила для радіо «Свобода» журналіст. розслідування вибуху в москов. метро 1977, в рез-ті якого дійшла висновку, що звинувачення на адресу вірмен. націоналістів було сфальсифіковано КДБ. Відкинула пропозицію органів рад. влади емігрувати в Ізраїль.

7.03.1980 заарешт. і 26.03 засудж. за ст. 190 КК РРСФР на 5 р. заслання. Покарання відбувала в пос. Джезди Джезканган. обл. Казахстану. Л. — автор статей і звернень: «Обыски и первый допрос: Свидетельские показания и размышления», «Вместо последнего слова: Предварительные замечания», «Кто кого оклеветал: Мое отношение к делу В.К. Буковского» (1972), «Государственная тайна: Преступление и наказание Леонида Плюща», «Открытое письмо Александру Сергеевичу Волпину» (1973).

1984 повернулась із заслання. Вела далі правозах. і політ. діяльність. Зокрема виступала з різкою критикою війни в Чечні.

БІБЛІОГРАФІЯ

Заяви, звернення: Автор і співавтор заяв і звернень на захист політв'язнів:

Заява на захист Л. Плюща (1973) // Історія хвороби Леоніда Плюща / Упоряд. Т. Ходорович. — Мюн.: Сучасність, 1975. — С. 112–114;

Повідомлення про створення УГГ (12.11.1976), Документ ч. 2: Нові репресії і новий етап правозахисного руху в СРСР (8.09.1977). Заява у справі дальшої діяльності Гельсінкських Груп (29.06.1977). Процес Руденка — Тихого (30.06.–2.07.1977) // Український правозахисний рух: 1976–1977. — С. 10, 151–172, 343–345, 347–353.

ЛЕВИЦЬКА Галина (Катерина) Іванівна (нар. 3.03.1958, с. Кнісело Жидачівського р-ну Львів. обл. — пом. 6.12.2008, м. Київ) — інженер, журналіст. Учасниця укр. правозах. руху. Член УГС (1988), НСЖУ (2000). Лауреат Всеукраїнського конкурсу «Українська мова — мова єднання» (2007).

1977–81 навч. у Львів. лісотех. ін-ті. 1981–82 працювала інженером у Львів. конструктор. бюро, 1982–88 — ст. інженером в управлінні Львів. місцевої промисловості. Наприкінці 1980-х, на хвилі укр. відродження, прийшла до журналістики. Спочатку працювала як друкарка відновленого 1987 ж. «Укр. вісник» та ж. «Кафедра». 1989 з'явилися перші правозах. публікації та репортажі Л. з гром. і рел. заходів. У липні 1988 стала членом УГС (1990 ця орг-ція перетвор. на УРП), активно розповсюдж. самвидавну літ-ру. Через Польщу передавала укр. позацензурні видання на Захід, до вид-ва «Смолоскип». З 1989 була під наглядом КДБ. 1990 працювала в Брюсселі на радіо «Воскресіння». 1991–92 — керівник прес-служби Львів. обл. орг-ції УРП, ред. щотижневого бюлетеня цієї орг-ції — «Львів. новини». 1992–94 — керівник прес-служби і ред. прес-бюлетеня Конгресу нац.-дем. сил України (КНДС), 1994–95 працювала в прес-службі УРП, друкув. низку резонанс. статей в укр. та закордон. пресі. Водночас Л. була вл. кореспондентом в Україні укр. г. «Гомін», що виходила в Польщі. 1995–2006 — влас. кореспондент г. «За вільну Україну» в Києві. З жовтня 1998, після відновлення В. Чорноволом г. «Час», була парламент. кореспонденґом цієї газети, стала членом НРУ. До 2002 співпрацювала з г. «Влада і політика» (поки вона виходила укр. мовою). 2007 працювала помічником-консультантом нар. депутата України. Співпрацювала з виданнями «Український південь», «Інформбюлетень», «Народна газета», «Америка». Т. р. Л. у співавторстві з чоловіком Мирославом видала кн. «Подвижник» (про роль духовності у формуванні особистості й нації на прикладі одного з великих укр. родів — Старухів, де були і священики, й гром. діячі, й політики на теренах України).

Л. була відома серед працівників ЗМІ України як професійний журналіст, вирізнялася своєю безкомпромісовою позицією, гостротою запитань до високопосадовців на зустрічах, круглих столах тощо.

Померла у Києві. Поховано на Сихівському цвинтарі у Львові.

ЛЕВИЦЬКИЙ Микола (нар. 1922) – учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і конц-таборів (1957–82).

По закінч. II Світової війни перебував у Німеччині. Звідти в середині 50-х його закинуто в Україну для зв'язку з укр. підпіллям.

1957 заарешт. за звинув. у «зраді батьківщини» й «шпигунстві» та засудж. за ст.ст. 54 ч. 1а і 56 КК УРСР на 25 р. таборів сув. режиму. Карався у мордов. ВТК, у 70-х відбував покарання в мордов. таб. ЖХ-385/17.

ЛЕВИЦЬКИЙ Мирослав Йосипович (нар. 26.07.1957, смт. Видміни, нині Вармінсько-Мазурського воєводства, Польща) — публіцист. Учасник укр. правозах. руху. Член СЖ Республіки Польща (1988). Лау-

реат Всеукраїнського конкурсу «Українська мова — мова єднання» (2007).

Походить з укр. родини виселенців у пн-сх польські землі під час операції «Вісла». 1978–83 навч. на ф-ті електронно-обчисл. техніки Львів. політехніки. У студент. роки брав участь у поширенні в Україні укр. видань, які на той час виходили в Польщі, — г. «Наше слово» й додатку до неї «Наша культура», альманаху «Укр. календар». На поч. 80-х почав займ. журналістикою: робив для г. «Наше слово» репортажно-пізнавальні м-ли про стан нар. тв-сті Галичини. З 1983 — штатний працівник цієї газети. У середині 80-х у Львові глибоко осягнув питання дисидент. руху, підтримував контакти з багатьма кол. політв'язнями: М. і Б. Горинями, В. Чорноволом, подружжям Калинців та ін., став подавати журналіст. публікації на політико-освітню проблематику. З липня 1988 Л. — член УГС (1990 ця орг-ція перетвор. на УРП). Як закордон. член Спілки брав участь у розповсюдж. за межами України укр. самвидаву. Спроби створити в Польщі закордон. представництво УГС закінч. провокацією спецслужб ПНР. 1990 разом із дружиною Галиною працював у Брюсселі (Бельгія) на укр. радіо «Воскресіння», широко інформував світову укр. спільноту про тогочасні політ. події в Україні. 1991 працював у пресовій службі Львів. обл. орг-ції УРП. Від вересня 1992 на статусі іноземного кореспондента. Представляв в Україні варшав. україномовний тижневик «Наше слово».

2006 серед перших отримав статус закордон. українця. У творч. журналіст. доробку більше 2 тис. коментарів, інтерв'ю, репортажів у різних укр. та польс. виданнях, в україномовних виданнях США, Канади, Австралії, Великобританії та Німеччини; більшість із матеріалів присвяч. зовн. політиці України, її трансформації в повноцінну європейську державу. У співавторстві з дружиною Галиною видав кн. «Подвижник» про роль духовності у формуванні особистості й нації на прикладі одного з великих укр. родів — Старухів, де були священики, гром. діячі й політики.

ЛЕВІН Аркадій Зіновійович (нар. 1.12.1933, м. Почеп Брянської обл., Росія — пом. 3.01.1978, м. Хайфа, Ізраїль) — інженер. Учасник євр. правозах. руху в Україні. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1970–72).

1951 закінчив СШ. Працював у геологорозвідув. управлінні. 1959 закінч. заочне відділення Харків. автодорож. ін-ту, працював в Укрдіпрокомунбуді. На той час, після розвінчуван. культу особи Сталіна, долучився до розповсюдж. самвидаву, познайомився з П. Якіром, П. Григоренком, Л. Плющем та ін. дисидентами. 1969 разом із Г. Алтуняном підписав листа до керівн. органів ЦК КПРС на захист П. Григоренка (після його арешту) та кримських татар, пізніше, разом з 10 харків'янами, підписав першого листа Ініціат. групи захисту прав людини в СРСР — звернення в ООН від 20.05.1969 про брутальні порушення прав людини в СРСР. На місці роботи Л. кадебісти влашт. збори роб. кол-ву для «обговорення» тих листів, Л. відмовився покаятися. Також підписав листа на захист заарешт. Г. Алтуняна, 26.11.1969 виступив свідком захисту на його процесі.

2.12.1969 у помешк. Л. проведено обшук. Того ж дня заарешт. за звинув. у «наклепі на сусп. і держ. лад». Місяць перебував на судово-психіатр. експертизі в ПЛ, визнано осудним. 24.04.1970 засудж. на закритому засіданні Харків. обл. суду за

ст. 187 ч. 1 КК УРСР на 3 р. позбавл. волі. Л. відмов. брати участь у процесі. Покарання відбував у таборі заг. режиму (с. Городище Рівнен. обл.).

У грудні 1972 по закінченні терміну звільнено, повернувся до Харкова. Влаштув. за фахом не дозволили, працював землекопом. Після запроторення Л. Плюща до СПЛ, прийняв рішення емігрувати. У травні 1975 виїхав до Ізраїлю, одразу там розгорнув кампанію за звільн. Плюща з СПЛ: написав листи й заяви до лідерів багатьох закордон. компартій, зокрема франц. й італ., у міжн. правозах. орг-ції, що, безперечно, допомогло звільн. Л. Плюща.

3.01.1978 помер від інфаркту.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Pann I.* Левін Аркадій Зіновійович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 374–376.

ЛЕВКОВИЧ Василь (нар. 1920) — учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН. Командир 5-ої військ. округи УПА «Буг». Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1946–70-ті).

1946 заарешт. і звинув. за ст. ст. 56 і 64 КК УРСР і засудж. на 25 р. позбавлення волі.

Наприкінці 1950-х звільнено. Але на протест прокурора незабаром було знову заарешт. За вироком суду мусив досиджув. свій 25-річний термін. Наприкінці 60-х перебував у мордов. таборі Дубровлагу.

ЛЕОНЮК Володимир (нар. 1932) — учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1951–50-ті, 1959–71).

1951 уперше заарешт. і засудж. у м. Брест-Литовську (Білоруська РСР) за звинув. у приналежності до ОУН. Покарання відбував на Воркуті.

Наприкінці 50-х звільнено на підставі амністії. Л. залишився жити на Півночі, оскільки не отримав дозволу проживання в Україні. Разом із колишн. членами ОУН (Я. Гасюк, В. Затварський, Б. Христинич, М. Сорока та ін.) був співорганізатором орг-ції «ОУН-Північ», яка мала на меті поширювати вид-ня націоналіст. змісту в Україні. 1959 орг-цію було викрито.

1960 Л. вдруге засудж. в Києві за «звинув. в антирад. діяльності». Покарання відбував у мордов. ВТК.

1971 звільнено.

ЛЕСІВ Володимир Федорович (нар. 1924) — журналіст. Учасник укр. правозах. руху. Жертва рад. каральної психіатрії (1979).

Від 1946 жив у с. Васильківка Дніпроп. обл. Писав науково-популярні й науково-фантаст. оповідання. Неодноразово звертався до органів рад. влади на захист активістів правозах. руху, що вимагали припинити порушення прав людини в СРСР, звільнити всіх політрепресованих.

29.02.1979 заарешт. і запротор. до ПЛ м. Ігрень Дніпроп. обл. Перебуваючи в ПЛ, написав заяву до Президії ВР СРСР на знак протесту проти політ. репресій в СРСР, відмовився від громадянства й просив дозволу емігрувати. 3.08.1979 переведено до обл. ПЛ с. Дубовники Васильків. р-ну Дніпроп. обл.

ЛЕСІВ Ярослав Васильович (нар. 3.01.1943, с. Лужки Долинського р-ну Івано-Фр. обл. — пом. 19.10.1991, м. Болехів Івано-Фр. обл.) — учитель, поет. Священик катакомбної УГКЦ (висвячено 1989). Член УНФ. Учасник укр. правозах. руху. Рел. діяч. Член УГГ (з 1979). Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1967–73, 1979–86).

1962 закінч. СШ у с. Витвиця, 1965 — Ів.-Ф. фізкультурний технікум, працював учителем у Кіровогр. обл. З 1966 брав

участь у діяльн. УНФ. За дорученням Д. Квецка розповсюджував брошури нац.-патріот. спрямування, ж. УНФ «Воля і Батьківщина» у Галичині, Києві та Кіровогр. обл.

29.03.1967 заарешт. за звинув. у «зраді батьківщини» та «антирад. агітації і пропаганді». 27.11.1967 Л. разом з ін. членами-засновниками УНФ засудж. виїзною сесією Верх. суду УРСР за ст.ст. 56 ч. 1 та 64 ч. 1 КК УРСР на 6 р. позбавлення волі. Карався у 19-му таб. пункті Дубровлагу в Мордовії. Брав участь в акціях протесту політв'язнів. 1970 за акт. протестну діяльн. переведено до Владимир. тюрми, де перебував до кінця терміну. Там також брав участь у голодуваннях протесту за права політв'язня, проти практики тюремн. адміністр. вербувати сексотів серед політрепресованих.

29.03.1973 звільнено, отримав дозвіл мешкати в рідному селі. Повернувся до Болехова Івано-Фр. обл., працював робітником на лісокомбінаті. Перебував під адмінглядом. У жовтні 1979 вступив до УГГ.

15.11.1979 заарешт. за сфабриков. крим. справою. 6.02.1980 засудж. Болехів. район. судом Івано-Фр. обл. за ст. 229-6 ч. 1 КК УРСР на 2 р. позбавлення волі. Покарання відбував у таборі заг. режиму ОР-318/46-15 у м. Сарни Рівнен. обл. У травні 1981 знову заарешт. у таборі, за тим самим звинув., тільки за ч. 2 ст. 229-6 КК УРСР. Протягом 6-місячного слідства Л. 192 доби тримав голодування з політ. вимогами. У день закінч. попередн. терміну його, напівживого, засудили безпосередньо в таборі ще на 5 р. таборів сув. режиму. Відбував покарання в Краснодоні Луган. обл. У таборах готувався до священичого служіння.

1986 звільнено. Л. був одним з ініціаторів відродж. УГКЦ. 1988 розпочав навч. у підп. семінарії владики П. Василика. 22.07.1988 отримав попередження за орг-цію (17.07 т. р.) літургії в с. Зарваниця Терноп. обл. за участю близько 15 тис. вірних УГКЦ.

1989 прийняв сан священика УГКЦ. У самвидаві вийшла книжка його проповідей. 21.05 т. р. Л. виступив від імені УГКЦ на мітингу в Москві в Лужниках у період відкриття І з'їзду нар. депутатів СРСР, 2.08.1989 із групою віруючих знову приїхав до Москви для участі в естафетному голодуванні з вимогою легалізувати УГКЦ. 3.08 разом із С. Хмарою та Н. Симоновою був на прийомі в Б. Єльцина.

28.08 т. р. Л. заарешт. удома в Болехові, але вірні оголосили протест, наступн. дня звільнено. Провів десятки недозволених молебнів, зокрема, брав участь у перепохованні в Києві 19.11.1989 В. Стуса, О. Тихого, Ю. Литвина.

Тривалий час залишалися поза увагою вірші Л., хоча вийшла збірка його поезій «На лінії болю». Як писав Є. Сверстюк: «У ній все справжнє, народжене з болю... Поезія пливе, як молитва, як подих душі».

19.10.1991 Л. загинув в автокатастрофі за загадкових обставин.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Заява про вступ до УГГ (10.1979) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 361–363.

Мить: Поезії / Упоряд. Н. Світлична. — Н.Й.: ЗП УГГ, 1982. — 42 с.;

Про нашу Церкву // Шлях перемоги. — 1990. — 11 лютого;

У небі пісня обірвалась: Поезія. — Л.: Каменяр, 1992. — 96 с.;

ТТ. (Тюремна тиша): Поезії / Передм. О. Заливахи. — Ів.-Ф.: Перевал, 1992. — 64 с.

Література: Лесів Ярослав // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 357–363;

Дитинство серед свіжих могил: Заява Ярослава Лесіва // Укр. слово. — 1981. — 25 жовтня;

Сверстюк Є. Тисячі українців відпровадили на вічний спочинок о. Ярослава Лесіва // Патріархат. — Н.Й. — 1992. — Лютий. — С. 27;

Юсип Д. «Мій хрест — в руках його несу...»: Штрихи до творчого портрета поета і священика Я. Лесіва // Дзвін. — 1996. — № 8. — С. 127–131;

Якібчук-Боринська М. Життєвий подвиг Я. Лесіва: Громадянська мужність, або На вістрі політичної боротьби // Визвольний шлях. — 1966. — Кн. 1. — С. 81–93, Кн. 2. — С. 218–233;

Салига Т. Щоб не лишати внукам... кайдани: Про поета-дисидента Я. Лесіва (1943–1991) // Березіль. — 1998. — № 9/10. — С. 173–183;

Дубас М. Я. Лесів, *Є. Сверстюк*. Пісня Я. Лесіва, *О. Заливаха*. З вірою і любов'ю, Про чергову розправу над Я. Лесівим (3.02.1982), *Ігор Калинець*. На пошану Я. Лесіва (7.01.1992) // Український національний фронт. — С. 472, 474–476, 477–478, 527, 573–575;

Карасик С. Лесів Ярослав Васильович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 377–379;

Пересунчак О. Дорогою болю Ярослава Лесіва // День. — 2009. — 14 серпня.

ЛИСИЙ Микола Степанович (нар. 9.05.1941, с. Росохач Чортківського р-ну Терноп. обл.) — робітник. Учасник укр. руху опору. Член Росохацької юнацької нац.-патріот. підпільної організації. Репресовано (1974–75).

Закінчивши вечірню школу, два роки працював на цілині (Акмолин. обл., Джезказган — Казахська РСР). 1960 призвано до війська. Вчився в морській школі в Прибалтиці, служив на Тихоокеан. флоті. 1965 демобілізувався, повернувся додому — працював у колгоспі, їздив на сезонні буд. роботи в центр. та східні обл. України. Належав до кола молоді, яка захопл. б-бою УПА за незалежність і хотіла вести далі цю б-бу. Розповсюджував літературу самвидаву. 1972 арешти укр. інтелігенції підштовхнули молодь у Росохачі до створення в листопаді т. р. підпільної юнацької орг-ції, яка поставила за мету б-бу за незалежність України. До 55-ої річниці УНР (22.01.1918, IV Універсал Центр. Ради), 54-ої річниці Акту злуки ЗУНР з УНР (22.01.1919) орг-ція підготувала акцію протесту проти нової хвилі арештів укр. інтелігенції. 21.01.1973 у м. Чортків під керівн. і за участю Л. вивішено 19 листівок та 4 синьо-жовті прапори. У лютому 1973 розпочато арешти членів орг-ції.

11.04 т. р. заарешт. Підпертий доказами, підтвердив свої дії. На суді фігурував як свідок. Рік провів у Терноп. слідч. ізоляторі за окремою ухвалою Терноп. обл. суду.

Працював на різних роботах у довкол. селах, виїздив на заробітки у сх обл. України. Наприкінці 80-х — на поч. 90-х брав участь у русі за укр. держ. незалежність. Член Чортків. «Меморіалу», УГС, УРП, РХП.

Нагор. орденом «За мужність» I ст.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Овсієнко В.* Лисий Микола Степанович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 380–382.

ЛИСОВ Володимир Федорович (нар. 1924) — учасник руху опору в Україні. Заарешт. в с. Васильківка Дніпроп. обл. 29.02.1979, засудж. на безтермінове психіатричне ув'язнення. Покарання відбував у Дніпроп. СПЛ.

«ЛИСТОК ПРЕС-СЛУЖБИ УГС» — бюлетень, вих. 1988–1989 у Києві та Львові як самвидав 5–7 разів на міс. Керівник проекту та відп. за вип. В. Чорновіл. Ред. Б. Горинь, М. Горинь, Н. Світлична, О. Шевченко, В. Барладяну, А. Щербатюк, В. Яворський. Публ. тексти виступів, заяви, звернення, протести В. Чорновола, Є. Сверстюка, Л. Лук'яненка, М. Руденка, Н. Світличної, Л. Плюща, І. Геля та ін. Вих.

тематичні вип., присвячені найпомітнішим подіям гром. життя, приміром, масовим виступам львів'ян у червні 1988, «Народження укр. "Меморіялу"» (відп. за вип. С. Кириченко). Інформував про затримання, арешти та контрдії О. Шевченка, С. Набоки, Г. Приходька, І. Макара, Є. Пронюка та ін. Містив репортажі про заходи протесту, зокрема Українського культурологічного клубу. Окремі вип. вміщувались у «Львівські новини», «УВ-експрес», «Періодичні зб. актуал. сусп.-політ. інформ. як оперативний засіб протидії УГС репресивним діям влади, провокаціям КДБ і офіційної преси».

«ЛИСТ 139-ти» — протестний лист укр. творчої і технічної інтелігенції проти арештів в Україні й Москві.

«Лист 139-ти» був наймасштабнішим колективним протестним актом в СРСР 1960–80-х років, який набув великого розголосу в Рад. Союзі й за кордоном. Писання протестних листів у 1960-х ставало своєрідною формою реакції на свавілля влади. Підпис під колективними листами в рад. дійсності сприймався як акт громадянської мужності й громадянського обов'язку, адже за такий вчинок треба було розплачуватися.

До появи «Листа 139-ти» 1968 листи до Верховного Суду УРСР, Верховної Ради УРСР, ЦК КПУ писали, протестуючи проти арештів в Україні: 1965 — укр. композитор С. Кирейко спільно з шістьма митцями, композитор Г. Майборода спільно з письменниками А. Малишком і М. Стельмахом, письменник Л. Серпілін спільно з шістьма іншими письменниками, 1966 — О. Антонов, а також Ю. Якутович спільно з дев'ятьма іншими художниками виступили в обороні О. Заливахи.

Приводом підготовки «Листа 139-ти» були суди 1965–66 рр. у Києві, Львові, Ів.-Франківську, суд над В. Чорноволом 1967, суди над Ґаланскoвим, Ґінзбурґом, Добровольським і Ляшковою у Москві, на яких грубо було порушено процесуальні норми.

Лист призначався для Ген. секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва, голови РМ СРСР А. Косигіна і голови Президії ВР СРСР М. Підгорного.

Наприкінці 1967 у Києві зібралася група людей — письменники І. Світличний й І. Дзюба, фізики Ю. Цехмістренко й І. Заславська, кібернетик В. Боднарчук та математик М. Білецький. Вони обмірковували, як відреагувати й привернути увагу громадськості СРСР і світу на нові післясталінські репресії в Україні та Москві. Ініціатива молодих укр. культурних діячів і технічної інтелігенції з'явилася без обговорення й узгодження з позицією правозахисників Російської Федерації. Авторами листа були І. Світличний й І. Дзюба, вони й збирали підписи серед письменників. Серед технічної інтелігенції підписи збирали Ю. Цехмістренко і його дружина І. Заславська, В. Бондарчук та В. Вишенський.

Лист підписали 2 члени СПУ зі старшої генерації — колишні репресовані Б. Антоненко-Давидович і Г. Кочур, 12 — із молодшої генерації — І. Бойчак, М. Вінграновський, І. Дзюба, І. Драч, Л. Коваленко, В. Коломієць, Т. Коломієць, Л. Костенко, В. Некрасов, Ю. Сердюк, Б. Харчук, В. Шевчук, 17 літераторів, філологів і журналістів — А. Білецький, Т. Гірник, Б. Гопник, Р. Довгань, М. Коцюбинська, Р. Мельниченко, Є. Попович, Є. Сверстюк, І. Світличний, Я. Ступак, В. Стус, А. Таран, З. Франко, М. Черненко, Т. Чернишева, А. Шевченко, В. Яременко, 11 артистів, митців, кінорежисерів, композиторів, мистецтвознавців — А. Забой, А. Захарчук, Т. Калустян, С. Кириченко (заслужений діяч мистецтв УРСР), Р. Корогодський, І. Марчук, С. Параджанов (лауреат міжнародних фестивалів), А. Осинська, Б. Плаксій, Г. Севрук, Л. Ященко (член СКУ); 6 художників, скульпторів — А. Горська (член СХУ), Б. Довгань, В. Зарецький (член СХУ), Іваненко, І. Литовченко (член СХУ), В. Луцак; 43 фізики, математики, біологи, інженери — Г. Бачинський, М. Білецький, Ю. Березанський (проф., д-р фіз.-мат. наук, член-кореспондент АН УРСР), В. Бондар, В. Бог-

данович, В. Бондарчук, В. Вишенський, П. Гожик, З. Грибников, М. Григор'єв, А. Даценко, Г. Дворко (д-р хім. наук), І. Дзюб, П. Діброва, І. Заславська, В. Здоровило, В. Зуєв, Л. Кармазина, Ю. Коваленко, М. Корольов, Ю. Кулюпін, А. Любченко (проф., лауреат Ленінської премії), І. Люрін, Г. Матвієнко, Б. Матушевський, В. Ораєвський, В. Орел, В. Покровський, А. Пруть, І. Русин, О. Сарбей, А. Семенов, О. Ситенко (проф., д-р фіз.-мат. наук, член-кореспондент АН УРСР), Ж. Скляренко, А. Скороход (проф., д-р фіз.-мат. наук, член-кореспондент АН УРСР), Ю. Соколов (проф., д-р фіз.-мат. наук, член-кореспондент АН УРСР), К. Толпило (проф., д-р фіз.-мат. наук, член-кореспондент АН УРСР), П. Томчук, Б. Тюфанов, В. Тягай, Ю. Цехмістренко, Б. Шаніна, В. Шека; 3 лікарів — А. Болехівський, В. Богословський, Я. Конопада; 6 студентів — Л. Литовченко, В. Лінчевський, М. Палій, М. Селіванов, О. Сергієнко, В. Форменко; 1 юрист — Б. Широцький; 2 педагоги — Л. Орел, Л. Просятківська; 1 історик — М. Брайчевський; 1 філософ — О. Братко-Кучинський; 31 людина — робітники та особи різного роду занять — Д. Абакаров, Е. Ашпіс, В. Безпалько, Н. Безпалько, Берлінська, Г. Болотова, Булай, Виноград, Годун, Горбац, Громадюк, Дирів, Ердан, Касимчук, Я. Кендзьор, Кирев, Комашков, Г. Криворучко, Малаксев, Могиль, Назаренко, Педошковський, Петров, Д. Порхун, Рябокінь, В. Савчук, Сирош, Стефанчук, Сугоняко, Цебенко, Чижевський.

Збирання підписів під листом закінчилось у березні т. р. У квітні І. Заславській і М. Білецькому було доручено поїхати до Москви і доставити листа за призначенням. І. Заславська занесла листа до приймальні ЦК КПРС і залишила свою домашню адресу для відповіді, а М. Білецький передав примірник листа П. Якіру для розповсюдження в самвидаві.

Справу підписантів ЦК передало не до КДБ, а партійним органам. У Київ. ун-ті, у наукових інститутах, в Академії Наук і в ін. установах робота над підписантами розпочалась у вересні т. р. Їх викликали до партбюро, вимагали відкликати підпис, каятися, засудити лист у пресі, дати інформацію про те, хто підготував лист. Відбувалися публічні збори, обговорення і засудження підписантів. Багатьох підписантів було виключено з партії, комсомолу, звільнено з роботи, декому роками не давали змоги працевлаштуватися.

На початку 1972 справу підписантів партія передала КДБ. Декого з письменницької інтелігенції було заарешт. й засудж. за статтею «Антирадянська агітація і пропаганда», інших було звільнено з роботи, взято під постійний нагляд, викликувано до КДБ.

Колективний протестний «Лист 139-ти», людей різних професій — літераторів, учених, художників, митців, робітників — став вагомим початком єднання людей, які не стояли осторонь, а заявили відверто про свою позицію щодо влади, цілої рад. системи. Хтось дуже активно обстоював свої неконформістські позиції, за що розплачувався довгими роками в ув'язненні, а хтось мовчки спрямовував відверту активність у внутрішній спротив і бунт. Позиція людей різних професій, які вирішили відверто заговорити на весь голос, на цілий Союз і на цілий світ, призвела до хитання цілої системи, до падіння однієї з наймогутніших потуг світу — Радянського Союзу.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: До 30-ліття листа протесту проти політичних переслідувань в Україні: Лист (139-ти) // Сучасність. — 1999. — Ч. 1. — Січень. — С. 88–90;

Білецький М. Як готувався «київський лист», *Болотова Г.* На перехресті десятиріч, *Вишенський В.* Про людей і людожерів, *Дворко Г.* Раунд перший, *Коцюбинська М.* Самостояння, *Ященко Л.* Режим був нещадний до неслухів, *Березанський Ю.* Ця історія — попередження нинішньому поколінню, *Шевчук В.* Зернина у підмурівок нового, *Скороход А.* Ми жили у світі брехні, *Сверстюк Є.* Громадянський вибір // Сучасність. — 1999. — Ч. 1. — Січень. — С. 91–109.

«ЛИСТ ТВОРЧОЇ МОЛОДІ ДНІПРОПЕТРОВСЬКА» — лист укр. інтелігенції м. Дніпропетровська, пов'язаний із «Дніпроп. кампанією» проти ром. О. Гончара «Собор».

Роман спрямований на захист нац. духовних цінностей, проти русифікації та плюндрування довкілля рідної землі. У листі було зазначено, що обласна, а також всеукр. преса після таврування цього твору на парт. нарадах виступила з різкою його критикою; працівників газет Дніпропетровщини, які написали схвальні рецензії, було звинув. в «бурж. націоналізмі», звільнено з роботи або суворо покарано по парт. лінії, «Собор» Г. «обговорювали й одностайно засуджували трудові кол-ви», здебільшого й не прочитавши. У листі наведено приклади нищення пам'яток укр. культури та випадки українофобства, висловл. тривога через відсутність у пропаганді міста імен видатних укр. діячів, життя та діяльність яких пов'язані з Дніпропетровщиною, — Д. Яворницького, О. Довженка, Л. Курбаса, М. Скрипника. «Лист...», написаний поетом І. Сокульським і відредагований журналістом М. Скориком, було надіслано до ЦК КПУ, СПУ, а також до різних установ та навч. закладів. Саме цей лист був гол. пунктом у звинув. на адресу І. Сокульського, М. Кульчинського, В. Савченка. Влітку 1969 почались арешти. 21.01.1970 Дніпроп. обл. суд засудив І. Сокульського за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 4,5 р. таборів, М. Кульчинського — за ст. 187-1 на 2,5 р., В. Савченка було умовно покарано 2 р. з відтермінуванням на 3 р.

«Лист...» мав відповідний резонанс як в Україні, так і за кордоном, передрук. в «Укр. віснику», його було зачитано на радіо «Свобода».

ЛИТВИН Юрій Тимофійович (нар. 26.11.1934, с. Ксаверівка Васильківського р-ну Київ. обл. — пом. 5.09.1984, с. Кучино Чусовського р-ну Пермської обл., Росія) — поет, письменник, публіцист. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і

концтаборів (1953–55, 1955–65, 1974–77, 1979–84). Член УГГ (з 1978).

По закінченні СШ в с. Барахти Київ. обл. поїхав у гірничо-промисл. школу в м. Шахти Ростов. обл. Через хворобу повернувся до села.

24.06.1953 разом із кількома товаришами заарешт. і 29.07 засудж. Васильків. райсудом за сфабрикованою крим. справою на 12 р. позбавл. волі. Покарання відбував на буд-ві Куйбишев. ГЕС (Кунєєвський ВТТ).

21.01.1955 звільнено завдяки клопотанням С. Ковпака (батько Л. партизанив у його загоні й загинув на фронті).

14.04 т.р. знову заарешт. у Ленінграді за звин. у створенні в таборі влітку 1954 «антирад. націоналіст.» орг-ції «Братство вільної України». Члени орг-ції, вийшовши на волю, встановили зв'язки з підпіллям ОУН, щоб боротися за незалежність України, написали статут, склали присягу, та невдовзі Л. як ініціатора й одного з лідерів орг-ції було засудж. за ст.ст. 58-10, ч. 2 і 58-11 КК РРФСР на 10 р. таборів і 3 р. обмеження прав. Карався в таборах Сибіру (Мединь, Озерлаг) і в Мордов. таборах. Там написав зб. віршів «Трагич. галерея» (рос.) — про долю свого покоління, про жертв терору.

14.06.1965 звільнено. Одразу поїхав у Москву і передав до посольства США інфцію про становище політв'язнів у концтаборах. Оселився в с. Барахти. Працював на з-ді холодильників у м. Васильків Київ. обл., вів акт. профсп. діяльність, що не сподобалась КДБ. Мусив виїхати на роботу в Сибір. 1974 повернувся, писав статті і вірші з критикою рад. тоталіт. режиму.

14.11 т. р. заарешт. у м. Рівне. Йому було інкрим. як наклепницькі низку літ. і публіцист. праць. 13.03.1975 Київ. обл. суд засудив Л. за ст. 187-1 КК УРСР на 3 р. таборів сув. режиму. Карався у колонії № 25, сел. Верхній Чов, Комі АРСР. 9.03.1977 в листі до Комітету оборони прав людини ООН спростовував звинув. і доводив безпідставність свого засудження. У таборі було прооперовано через виразку шлунку.

14.11.1977 знову повернувся в с. Барахти. Тяжко хворів, було прооперовано, не міг виконувати фізичн. роботи. У відповідь на прохання емігрувати за кордон працівник ВВІРу погрожував Л. психіатр. лікарнею. Перебував під адмін. наглядом. Влаштувався на роботу в колгоспі, але через місяць його було звільнено як кол. політв'язня. У червні 1978 на пропозицію О. Мешко вступив до УГГ. Співпрацював у редагуванні органу Групи «Інформ. бюлетень». КДБ посилив репрес. заходи, у Л. було проведено кілька особист. обшуків. Нарешті влашт. на Васильків. з-д «Побутелектроприлад». 1979 написав публіцист. працю «Правозах. рух в Україні, його засади й перспективи», де визначив волелюбність, демократичність характерними ознаками як українця, так і всієї укр. нації. Цю працю високо оцінив П. Григоренко. У травні т. р. його було допитано з приводу діяльн. УГГ.

19.07.1979, невдовзі після операції на варикоз, затримано за провокат. діями кадебістів, побито, оштрафов. і відпущено. А коли інф-ція про це пролунала на радіо «Свобода», 6.08.1979 заарешт. за звинув. у «вчиненні опору працівн. міліції». КДБ домагалось від нього покаянної заяви, погрожувало ПЛ. На знак протесту Л. оголосив голодування. Тоді ж він зазнав психіатр. експертизи, восени 1979 його повернено до слідч. ізолятора в Києві. 17.12.1979 засудж. Васильків. райсудом за ст. 188-1 ч. 2 КК УРСР на 3 р. таборів сув. режиму. Карався в таборах у м. Біла Церква, м. Буча Київ. обл. (ЮА-45/85), у липні–серпні 1980 — в м. Херсоні (ВТК-17/90).

24.06.1982, за 1,5 міс. до закінч. терміну, Київ. обл. суд визнав Л. особливо небезп. рецидивістом і засудив за ст. 62 ч. 2 КК УРСР на 10 р. таборів сув. режиму і 5 р. заслання. Йому було інкрим. написання низки статей, зокрема раніше написаних документів «Борцям за свободу і незалежн. Чехословаччини», «Слово про грішників, що каються», «Звернення до Дж. Картера», «Рад. держава і рад. робітн. клас» та ін. публіцист. творів, а також «зведення наклепів на органи рад. влади в усній формі».

У травні 1983 Л., хворого на виразку шлунку, було етаповано в с. Кучино Чусов. р-ну Перм. обл. (ВС-389/36-1). Останні 9 міс. тяжко потерпав від болю, звістка про смерть дружини, а також про смерть Б. Антоненка-Давидовича та О. Тихого погіршили його тяжкий душевн. і фіз. стан. В ост. дні не міг ходити й майже нічого не бачив, його було звільнено від роботи. 23.08.1984 виявлено в камері у важкому фізичному стані.

5.09 т. р. помер у лікарні в м. Чусові. 19.11.1989 прах Л., В. Стуса і О. Тихого було перепоховано на Байковому цвинтарі в Києві.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, звернення: Борцам за свободу и независимость Чехословакии (08.1978), Солідарності, Об'єднанню вільних профспілок Польщі: Вітання (09.1982) // *А. Русначенко*. Національно-визвольний рух в Україні: 1950–1990. — С. 568, 632–634;

Наші завдання (1978, спільно з членами УГГ), Рух за права людини на тлі національних змагань українського народу (1978, спільно з членами УГГ), Якщо немає Бога — все дозволено: Відкритий лист Ген. секретареві ЦК КПРС, Голові Президії ВР СРСР Брежнєву Л. І. (1981) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 21–28; 29 –35, 396–404;

Правозахисний рух на Україні, його засади та перспективи // Сучасність. — 1979. — Ч. 10. — С. 98–104;

Твори: Табірні вірші // Сучасність. — 1993. — Ч. 3. — С. 5–11;

Люблю — значить живу: Публіцистика / Упоряд. А. Русначенко. — К.: Академія, 1999. — 93 с.;

На лезах блискавок: Поезії, статті, звернення, заяви, спогади, документи, листи / Упоряд.

Р. Доценко. — К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2009. — 496 с.

Література: Самвидавний документ інформує про життєвий шлях Юрія Литвина // Свобода. — 1979. — 26 грудня;

Історія радянської влади — це історія злочинів КҐБ — заявив на суді Ю. Литвин // Укр. голос. — Вінн. — 1980. — 29 жовтня;

Литвин Юрій // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 365–404;

Ю. Литвин (Портрети сучасників) / Упоряд. Н. Світлична. — Н.Й.: ЗП УГГ, 1980. — 32 с.;

Від української Правозахисної Групи в справі Ю. Литвина // Новий шлях. — 1980. — 25 жовтня;

Останнє слово підсудного // Сучасність. — 1981. — Ч. 1. — С. 119–128;

Ю. Т. Литвин // Інформаційні бюлетені УГГ: 1978–1980. — С. 157;

Малинкович В. Новий суд над Юрием Литвиным // Русская мысль. — 1982. — 29 липня;

Державний Департамент (США) інформує про смерть Юрія Литвина // Америка. — 1984. — 24 жовтня;

Комісія Безпеки в Європі засудила СССР за смерть Ю. Литвина // Свобода. — 1984. — 26 жовтня;

Малинкович В. «Система преследовала его всю жизнь — за свободную мысль, за свободное слово...» // Русская мысль. — 1984. — 8 листопада;

Statements on Lytvyn's Death (Державного Департаменту США, Гельсінської комісії Конгресу США) // The Ukrainian Weekly. — 1984. — 11 листопада;

Н. К. Ю. Литвин (1934–1984) // Сучасність. — 1985. — Ч. 2. — С. 124–126;

Statement by CSCE on Death of Ukrainian Helsinki Monitor Yuriy Lytvyn (23.10.1984), From Yu. Lytvyn's Open Letter to L. Breznev // Smoloskyp. — 1985. — № 26. — С. 6, 12;

Передчуття: Вибрані твори В. Стуса і Ю. Литвина / Упоряд. Д. Стус. — Л.: Фенікс, 1991. — 160 с.;

Овсієнко В. Про Ю. Литвина: Спогади // Голос Галичини. — 1992. — № 1. — С. 164–183;

Овсієнко В. Йому не було місця на волі., Заява Комісії США для Безпеки і Співробітництва в Європі з приводу смерті Ю. Литвина (23.10.1984) // Слово і час. — 1992. — № 2. — С. 18–21, 21–22;

Доценко Р. Під в'язничним муром епохи // Сучасність. — 1993. — Ч. 3. — С. 12–15;

Овсієнко В. «І сина в жертву віддала...» // Слово і час. — № 4. — С. 94;

Правозахисний рух на Україні // Невичерпність демократії: Видатні діячі минулого і сучасності про вільне, демократичне суспільство і права людини. — К.: Рад. письменник, 1994. — С. 146–152;

Овсієнко В. Світло людей: Спогади-нариси про В. Стуса, Ю. Литвина, О. Мешко. — К.: Республіка, 1996. — С. 75–92;

Русначенко А. Ю. Литвин — гуманіст і мислитель // Нова політика. — 1998. — № 1. — С. 28–36;

Доценко Р. Поет просто любові: Ю. Литвин (1934–1984) // Березіль. — 1998. — № 11/12. — С. 162–167;

Карасик С. Литвин Юрій Тимонович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 383–387;

Овсієнко В. Любов. Добро. Свобода: Ю. Литвин // *В. Овсієнко.* Світло людей: Мемуари та публіцистика. — Х.: Права людини, 2007. — Кн. 1. — С. 238–262.

ЛИТВИНЕНКО Леонід Федорович (нар. 1942) — рел. діяч із смт Таромськ Дніпроп. обл. Заарешт. на початку 1981, засудж. на 5 р. позбавлення волі й 5 р. заслання за рел. д-сть.

ЛИТОВСЬКА ГЕЛЬСІНСЬКА ГРУПА (ЛГГ) — громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод у Литві.

Першу відкриту правозахисну асоціацію в Литві було засновано 29.11.1976. Членами-засновниками ЛГГ були В. Пяткус, Т. Венцлова, свящ. К. Ґаруцкас, В. Лукаускайте-Поскєне, Е. Фінкельштейн. Згодом членами групи стали також: Б. Ґаяускас, М. Юревіціус, В. Скуодіс, А. Статкевіціус, В. Вайцюнас, свящ. Б. Лаурінавіціус. В. Пяткус був одним із авторів і ред-рів перших 12 документів і заяв групи. Т. р. він підготував і видав самвидавним способом І том підп. вид-ня «Литововський архів». 20.08.1977 оголошено про створення Головного ком-ту естонсько-латвійсько-литовського нац. руху. Влада прагнула припинити правозах. діяльність у цих прибалтійських рад. республіках. Невдовзі більшість членів групи було заарешт. й засудж.:

Б. Ґаяускас — 14.04.1978 на 10 р. + 5 р. засл., М. Юревіціус — 26.06.1981 на 3 р., В. Пяткус — 13.07.1978 на 10 р. + 5 р., В. Скуодіс — 22.12.1980 на 7 р. + 5 р., А. Статкевіціус — 11.08.1980 запроторено до психлікарні, В. Вайцюнас — 26.06.1981 на 2,5 р., свящ. Б. Лаурінавіціус загинув за нез'ясованих обставин. 1981 на волі з членів групи залишився лише В. Лукаускайте-Поскєне, тоді діяльність ЛГГ фактично припинилася. 1982 В. Пяткус разом із естон. правозахисником М. Ніклусом вступили як іноземні члени до УГГ в найкритичніший для неї час для її підтримки. 1988 ЛГГ було відновлено.

ЛИТОВЧЕНКО Віктор (нар. 1950) — учасник руху опору в Україні. Засудж. в Києві у вересні 1978 на 7 р. позбавлення волі, 1981 передчасно звільнено й відправлено на примусові роботи в Кемеровській обл.

«ЛИХО З РОЗУМУ» (ПОРТРЕТИ ДВАДЦЯТИ «ЗЛОЧИНЦІВ») — перший збірник документальних матеріалів про арешти й суди в Україні, який зібрав і впорядкував В. Чорновіл.

Збірник було укладено у Львові 1967 і т. р. вперше видано укр. м. у вид-ві ПУДУФ у Парижі, 1968 — англ. м. в амер. вид. МекҐро Гіль, 1974 — франц. Це книга про першу хвилю арештів укр. інтелігенції 1965–66, в ній опубліковано зібрані матеріали, документи з кримін. справ, звернення, особисті листи, які дісталися на волю з концтаборів, літ. і худ. твори. Також книга містила списки в'язнів мордов. таборів (Дубровлагу), учасників боротьби за незалежність України у 1940–50-ті, а також українців, засудж. за рел. переконання. Рад. політики на той час, усунувши від влади М. Хрущова, намагалися все-таки перед Заходом зберегти престиж демокр. режиму. Поява цієї книги за кордоном стала сенсаційною подією, світова преса після багатьох років мовчання заговорила про Україну, зробила відомими в міжн. сусп. середовищі імена багатьох укр. інакодумців. 3.08.1967 В. Чорновола за цю книжку було заарешт. й ув'язнено, а 1968 за цю саму книгу удостоєно міжн. журналіст. премії (Великобританія).

Кн. «Лихо з розуму» справила вел. вплив на укр. діаспору та широкі кола громадськості Канади, США, Франції, Великобританії. Вона дуже багато важила для молодшого покоління бунтарів у контексті їх становлення як борців за волю України. Попри митні перешкоди, деякі примірники книжки доходили до укр. інтелігенції, яка переписувала окремі статті, передаючи їх із рук у руки. На радіо «Свобода» було зорганізовано цикл передач за цим збірником, попри сильне глушіння громадяни СРСР все-таки дещо дізнавалися з радіопрограм. Арешт 20 укр. інтелігентів 1965–66 був єднальною ланкою між поколінням 1940–50-х та наступн. поколінням борців за незалежність України.

1996 В. Чорновола за кн. «Лихо з розуму» та ін. літ.-публіцист. праці було удостоєно Державної премії ім. Т. Шевченка в галузі публіцистики. 1991 цей збірник документ. матеріалів було перевидано у Львові. Увійшов до 2-го тому 10-томного зібрання творів В. Чорновола (2003).

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Лихо з розуму: Портрети двадцяти «злочинців». Збірник матеріялів / Упоряд. В. Чорновіл. — Пар.: ПУДУФ, 1967. — 336 с.

The Chornovil Papers (Вступне слово З. Бжезінського, передм. Ф. Барггорна. — N.Y.: McGraw-Hill, 1968. — 246 с.

ЛИЧАК Петро Володимирович (нар. 1949) — військовослужбовець. Учасник укр. руху опору, правозах. руху в ув'язненні. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1966–77).

1969 заарешт. під час спроби втекти до ФРН і засудж. військов. трибуналом на 6 р. таборів сув. режиму. Покарання відбував у Перм. ВТК. На поч. 70-х — у ВС-385/35, 1974 акт. долучився до акцій протесту політв'язнів проти свавілля таб. адміністрації (страйки, голодування). Неодноразово карався за таку діяльність у карцерах. 1975

переведено в перм. табір ВС-385/37, а згодом — до 36-го табору. У липні 1977, дотримуючись положень статусу політв'язня, Л. відмовився від примус. праці, за що його було запроторено до ШІЗО. 24.08.1977 етаповано в невідомому напрямі.

ЛИША Раїса Савеліївна (нар. 2.10.1941. с. Єлисаветівка Петриківського р-ну Дніпроп. обл.) — поетеса, есеїст, художниця. Учасниця укр. правозах. руху. Співзасновник самвидавного ж. «Пороги» (1988–90), співредактор час. «Наша віра» (з 1992). Член НСПУ (1999). Лауреат премії УАНТІ ім. В. Стуса (1990).

1959 закінч. Єлисавет. СШ. 1959–64 навч. на філол. ф-ті Дніпроп. ун-ту. Під час навч. писала вірші. 1964–66 працювала вчителем рос. мови та літ-ри у веч. школі с. Піщанка Дніпроп. обл. 1967 певний час працювала в г. «Придніпровська зоря» Дніпроп. р-ну. Не витримавши атмосфери застою й абсолютного фальшу, звільнилась. 1968–70 була зав. культ. сектором в обл. г. «Прапор юності», працюючи там, відчувала жорсткий тиск з боку парт. начальства. 1970 усунуто від журналіст. праці і брутально виселено з гуртожитку. 1970–81 редагувала тех. проектну документацію в УкрДІпроводгоспі. 1971 познайомилася з родиною Олександра і Олени Кузьменків, колишніх політв'язнів, учасників б-би ОУН і УПА, їхнє помешкання стало своєрідним культ. центром українства в Дніпроп. обл. На творчу позицію мало певний вплив знайомство й спілкування з поетами В. Сіренком, М. Дяченком, істориком і культурологом М. Береславським. 1975, під час подорожі в Карпати, зустрілася з поетом, який тільки повернувся із ув'язнення, Т. Мельничуком, що був поціновувачем її поет. творчості. 1976 мала зустріч із І. Сокульським, Ю. Вівташем. Вони започаткували дисидент. поет. гурт, до якого згодом увійшов також Я. Лесів з Івано-Франківщини. З т. р. почалося спілкування. з М. та Ольгою Горинями, З. Красівським, О. Заливахою, М. Горбалем. 1970–80-ті Л. зазнавала систематичного переслідування за виразну нац.-культурницьку позицію та літ.-мистецький нонконформізм і до поч. 90-х не мала змоги друкуватися. 1976 на Л. почався відкритий тиск КДБ: час від часу викликали на «бесіди», постійно тривали маніпуляції з пропискою, скороченням з роботи і б. ін. З 1977 разом з І. Сокульським писала заяви на захист Ю. Вівташа. 1980 у неї проведено офіц. обшук, вилучено рукописи тощо. Л. викликано на допити в справі І. Сокульського, погрожувано арештом і оголошено офіц. попередження, в якому її вірші було названо «ідейно шкідливими». З вересня 1981 по жовтень 1982 працювала бібліографом у наук. б-ці Дніпроп. мед. ін-ту, 1983–86 — ст. бібліографом ЦРБ у смт Ювілейне, 1986–89 — учителем рос. мови та літ-ри в селищній СШ. Попри творчу ізоляцію, Л. писала вірші, малювала. У 70–80-ті підготувала збірки «Скитська баба», «З води й повітря» та «Вертепне», 1982 написала фантасмагорію-феєрію «Сніговий монах», 1988 — разом з І. Сокульським, який повернувся з ув'язнення, Ю. Вівташем, О. Сокульською, Я. Гомзою, П. Розумним, С. Алієвим-Ковикою, Л. Яценко заснувала в Дніпроп. незалежний літ.-мист. та громадсько-політ. ж. «Пороги», 1988–90 долучилась до заснування в Дніпроп. осередку НРУ, т-ва «Просвіта», першої громади УАПЦ, була членом Комітету порятунку Дніпра і Придніпров'я. 1988–89 брала участь в акціях УКК в Києві. 1990 була учасником Всесвітнього фестивалю укр. поезії «Золотий гомін» у Києві.

За особливостями структури світосприймання й поетики творчість Л. репрезентує зразки укр. модернізму. В її творах поєднується глибинна традиція нац. світобачення з новаторською формою поетики. Частину творч. доробку Л. складають есеї та статті з образотворчого мист-ва, поезії, культури, релігії. 1997 було представлено малярські твори Л. на виставці альтернативної образотворчості поетів «Прощання з кометою» в Музеї І. Гончара.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Поезії // Кафедра. — 1988. — № 5. — С. 52–61;

Поезії. З недрукованих книг // Пороги. — 1989. — №. 2;

Амфора дикого степу: Добірка поезій. Спроба автобіографії // Україна. — 1989. — № 27. — С. 24–27;

Котрий янгол сурмить? Есей // Пороги. — 1990. —№ 7;

Поезії // Сучасність. 1990. — Ч. 1. — 19–26;

З недрукованих збірок. Слово на врученні премії ім. В. Стуса // Сучасність. — 1991. — Ч. 3. — С. 12–19;

Туга за кураєм: Добірка поезій // Дзвін. — 1991. — Ч. 10. — С. 3–5;

Означення волі: Есей про поезію І. Сокульського // Україна. — 1993. — № 3;

Трисвіт: Поезії. — К.: Укр. письменник, 1994. — 108 с.;

Det okanda Ukraina (Невідома Україна) / Перекл. на шведську С. Ліндквіста // Вибрана антологія суч. укр. поезії. — Стокгольм (Швеція). — 1995. — С. 95–104;

Озивання до Єремії (Стаття про кн. Є. Сверстюка «Шевченко і час») // Слово і час. — 1997. — № 3. — С. 56–57;

Перехід усесвітній у грудні // На щедрий вечір: Збірник на пошану Є. Сверстюка. — Луцьк, 2004. — С. 101–102;

Korben der Zeit / Перекл. на нім. А.-Г. Горбач // Мюн.: Антологія суч. укр. поезії, 2003. — С. 45–46;

Цієї миті: Добірка поезій // Кур'єр Кривбасу. — 2006. — № 202. — С. 102–113;

Гість хрещатий: Поема // Кур'єр Кривбасу. — 2009. — № 3–4. — С. 137–147;

Пороги — міт волі: Передмова // Пороги. — К.: Смолоскип, 2009.

Література: *Є. Сверстюк.* У дивосвіт зруйнованої хати // Сучасність. — 1991. — Ч. 3. — С. 20–24;

Є. Сверстюк. Раїса Лиша // Віра. — 1998. — Ч. 4. — С. 13–14.

ЛІБОВИЧ Олександр Семенович (нар. 1935, с. Глудно, Лемківщина) — інженер. Учасник укр. руху опору. Член УРСС Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1961–71).

1958 закінчив Львів. сільськогосп. ін-т Працював інженером-землеупорядником Львів. обл. управління сільського госп-ва 25.01.1961 заарешт. за звинув. у приналежності до УРСС, чий програмний проект передбачав право України на відокремлення від СРСР згідно з рад. конституцією 20.05 т. р. засудж. Львів. обл. судом за ст.ст 56 і 64 КК УРСР на 10 р. позбавл. волі 25.07. 1961 судова колегія в кримін. справах ВС УРСР відхилила касац. скарг Л. Покарання відбував у мордов. таборах

1971 звільнено по закінченні терміну.

«ЛИКБЕЗ» — вид. соціал- і ліберал-дем-тії. Неформ. газ. вийшла у Києві 199(рос. м. Містила програмові док-ти, тематичні передруки.

ЛІСОВА (ГРИЦЕНКО) Віра Павлівна (нар. 5.01.1937, м. Кагарлик Київ. обл.) — філолог, публіцист. Учасниця укр. правозах руху.

1954 закінчила СШ. 1955–61 навч. на заочн. відділ. філол. ф-ту Київ. ун-ту. Працювала на мотоциклетному з-ді та ст піонервожатою школи в Києві. По закінч

ун-ту — лаборантом в Укр. НДІ педагогіки (УНДІП) і викладачем укр. м. та літ-ри у вечірній школі. Склала канд. іспити, працювала над дис. про Б. Грінченка. Відвідувала літ. вечори, організовані шістдесятниками, сама проводила вечори для старшокласників, спілкувалася з А. Горською, Н. та І. Світличними, Є. Сверстюком та ін. 1964 звільнено з УНДІПу за участь у покладанні квітів 22 травня до пам'ятника Т. Шевченкові. 1964–69 працювала вчителем до звільн. «за власним бажанням» після «розмови» із район. і шкільн. начальством. 1971 так само довелося піти з посади мол. ред. вид-ва «Наукова думка» після написання «ідейно невитриманих» ред. висновків на кн. статей про Лесю Українку та ін. По зміні керівництва Ін-ту педагогіки повернулася туди як канд. на посаду мол. науков. співробітника. 16.07.1973, через рік після арешту чоловіка, політв'язня В. Лісового, звільн. з роботи «за власним бажанням», залишившись із двома малими дітьми без засобів для існування. Два роки працювала в дит. садочку вихователькою, потім перейшла на надомну працю в Ін-т наук. орг-ції праці. Після відвідань кадебістами ін-ту її звільнено й звідти. Рік була надомницею-вишивальницею. Після передач по радіо «Свобода» про постійний тиск КДБ і звільнення з роботи дружини репресованого Л. (з двома малолітніми дітьми) — «компетентні органи» дозволили працювати в школі, але не викладати. Л. стала працювати бібліотекарем у київ. школі № 183, пізніше — і у групі продовженого дня. По відбутті В. Лісовим половини терміну Л. почала писати заяви до рад. і міжнар. орг-цій на його захист, листи-запити до КДБ про місцеперебув., стан здоров'я чоловіка. Це посилило кадебіст. тиск на сім'ю, зокрема, на дітей. Познайомилася з москов. дисидентами Т. Ходорович, А. Твердохлєбовим, Г. Любарською, М. Ландою, Л. Шихановичем, брала участь у конф-ції для заруб. журналістів у Москві, де ознайомила їх зі становищем в Україні, виступала на захист В. Лісового, Є. Пронюка, М. Коцюбинської. Разом із О. Мешко, Аллою Марченко, О. Антонів, Р. Руденко та ін. допомагала родинам політрепресованих через Фонд допомоги політв'язням і їхнім родинам (Фонд Солженіцина). З цих причин, а також через арешти В. Калиниченка, О. Мешко, Г. Алтуняна неодноразово викликано на допити і вчинено в пом. Л. обшуки; імітовано напад на доньку. 1975–77 працювала вдома друкаркою, але за зв'язки із членами УГГ заборонено цю працю. Т. р. було допитано в справі М. Мариновича та М. Матусевича. Погрожувано арештом, якщо не припинить «своєї антигромад. діяльності». 1981, 1982–83 разом із дітьми та чоловіком перебувала на засланні в с. Нова Брянь Заіграєвського р-ну Бурятської АРСР. Під час першого приїзду по арешті на засланні В. Лісового за звинув. у «дармоїдстві» виступила на суді як захисник. З наступного літа у с. Ілька, того ж р-ну, 2 роки мешкали родиною до кінця заслання.

У червні 1983 повернулись до Києва. Л. працювала в школі № 183 (на тій самій посаді, що й до заслання). Вела просвітницьку роботу серед молоді, брала участь у роботі НРУ; організувала осередок «Просвіта» у школі і була керівником до виходу на пенсію. Виступала на конференціях як публіцист, зокрема написала статті про О. Мешко, І. Світличного, І. Бровка, жінок-учасниць руху опору, видала спогади про 60-ті.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, звернення: До Міжнародного Комітету боротьби проти репресій (У справі чоловіка В. Лісового) // Сучасність. — 1976. — Ч. 10. — С. 119–122;

Звернення Віри Лісової до Міжнародної амнестії (03.1976, у справі чоловіка Василя) // Америка. — 1976. — 14 серпня;

Публікації: Від роду до народу // Україна. — 1989. — № 12. — С. 22–23;

«Хто вам сказав, що я слаба, що корюся долі...» // Самостійна Україна. — 1993. — 10 лютого;

«До вас за мужністю я шлюся...» // Українка. — 1993. — № 3;

Вона для мене жива (Про О. Мешко) // К.: УРП, 1995. — С. 31–35;

На лезі ножа: Добром нагріте серце. До 80-ліття І.Б. Бровка. — К.: УРП, 1995. — С. 38–39;

Національні меншини та проблеми екстремізму і фашизму в Україні // Зона. — 1997. — № 10. — С. 4–10;

Сімдесятниці // Зона. — 1997. — № 12. — С. 3–13;

Два тижні з Іваном // Доброокий: Спогади про І. Світличного. — К.: Час, 1998. — С. 515–519;

З Богом в душі і з Україною в серці // Освіта. — 2005. — 25 травня – 1 червня;

Як «гартували» педагогів // Україна молода. — 2005. — 1 червня;

Радість і смуток провісників незалежності // Голос України. — 2006. — 19, 20, 21 січня;

«Ще свіча наша не згоріла...» // Демократична Україна. — 2006. — 3 березня.

Література: Меморандум ч. 8 УГГ: Про переслідування В. Лісової — дружини політв'язня (15.03.1977) // Український правозахисний рух: 1976–1977. — С. 117–119;

Овсієнко В. Лісова (Гриценко) Віра Павлівна // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 392–395.

ЛІСОВИЙ Василь Семенович (нар. 17.05.1937, с. Старі Безрадичі (хутір Тарасівка) Обухівського р-ну Київ. обл.) — філософ. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1972–83). Нагороджений орденом «За заслуги» III ст.

1952 закінчив семирічку, рік працював на будові в Києві, 1956 закінчив СШ. 1956–62 Л. навч. на історико-філософ. ф-ті Київ. ун-ту. Відтак викладав філософію в Терноп. мед. ін-ті. 1966–69 навч. в аспірантурі Київ. ун-ту за спеціальністю «Логіка», викладав у Київ. ун-ті. З 1969 — наук. співробітник Ін-ту філософії АН УРСР. 1971 захистив канд. дисертацію на тему «Логіко-філософське дослідження побутової мови». Самвидав розповсюджував із 1961, з 1966 інтенсивно організовував його виготовл., зберігання та розповсюдж. серед аспірантів і студентів (за допомогою В. Овсієнка). 1972, після хвилі арештів укр. інтелігенції, Л. разом із Є. Пронюком видав № 6 («київський») ж. «Укр. вісник», відновл. ними з метою надати громадськості інф-цію про нові арешти в Україні. Л. також написав «Відкритий лист членам ЦК КПРС і ЦК КП України», де на знак солідарності побажав бути засудженим разом із засудж. шістдесятниками. Було виготовл. понад 100 екземплярів листа (для розповсюдж. самвидавом). Л. встиг надіслати звернення на ім'я Л. Брежнєва, до ЦК КПУ на ім'я В. Щербицького та вручити секретарю парткому Ін-ту ф-фії (вперше лист надрук. 1977 у ж. «Сучасність»).

9.07.1972 заарешт., винним у скоєнні злочину себе не вважав. Крім листа йому інкр. участь у підготовці 2 номерів «Укр. вісника». 6.12.1973 засудж. (разом із В. Овсієнком та Є. Пронюком) Київ. обл. судом за ст. 62 ч.1 КК УРСР на 7 р. позбавл. волі в таборах сув. режиму та 3 р. заслання. Спочатку карався в мордов. таборі ЖХ-385/3 (1974–75), де спілкувався з В. Чорноволом, В. Стусом, та в таб. № 19. Неодноразово від Л. вимагали каяття, за відмову щоразу репресували. У грудні 1975 відвезено на «профілакт. розмову» до Києва (повторно — 1977). З вересня 1976 перебував у перм. таборах: ВС-389/37 і ВС-389/36 (1976–78), а з травня 1978 до кінця терміну — в 35-му таб. Спілкувався з повстанцем В. Долішнім, К. Матвійком, Є. Сверстюком, І. Калинцем, М. Матусевичем та ін. Активно долучився до правозах. руху. У б-бі за статус політв'язня мав багато адміністр. покарань (ПКТ, ШІЗО). 1978 двічі оголошував голодування на знак протесту в річницю «брежнєв.»

конституції та з нагоди Дня політв'язня. 1979 етаповано на заслання в с. Нова Брянь Заіграєвського р-ну Бурятської АРСР. Виявляв протест проти введення рад. військ в Афганістан.

Л. створено нестерп. умови на роботі, він полишив роботу. 11.06.1980 засудж. за звинув. у «дармоїдстві» на 1 р. таборів сув. режиму. З 1981 термін заслання, разом з дружиною і дітьми, добував у сел. Ілька того ж р-ну. Працював токарем на авторем. з-ді.

1983 звільнено по закінч. терміну. У Києві не міг влашт. на роботу без дозволу КДБ. Коли постала загроза чергов. ув'язнення, мусив написати заяву-скаргу в КДБ, тільки тоді влаштувався на роботу в Музей історії Києва. 1987 було звільнено з музею. 1987–89 вчителював у Великодмитрів. СШ, яку свого часу сам закінчив. 1989 ВАК СРСР поновила науковий ступінь Л., 1990 поновився на посаді наук. (згодом старшого та провідного) співробітника Ін-ту ф-фії НАН України. Викладав філософію, обіймаючи посаду професора в Київ. міжнар. ун-ті (1996–99) та Києво-Могил. академії (1998–2002). Завідував відділом історії укр. ф-фії, був членом редколегії Енциклопедії сучас. України, займався укладанням антологій, перекладав ф-фську літ-ру з англ. та нім. м.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, звернення: Відкритий лист до депутатів Рад УРСР (Під псевд. Антін Коваль) // Сучасність. — 1969. — Ч. 10. — С. 99–103;

Bradsher H. S. From Restive Ukraine: Smuggled Documents Lists Soviet Ills // The Sunday Star. — Wash. — 1969;

Відкритий лист до членів ЦК КПРС. Копія членам ЦК КПУ (1973) // Сучасність. — 1977. — Ч. 10. — С. 57–75;

Відкритий лист до членів ЦК КПРС і ЦК КП України. — Зона. —1994. — Ч. 8. — С. 125–148.

Публікації: Проти рожна // Україна. — 1990. — № 16. — С. 13–16;

Культура, ідеологія, політика: Збірник есеїв. — К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1997. — 352 с.;

Спогади // Сучасність. — 2003. — Ч. 5. — С. 127–145, ч. 6. — С. 112–124, ч. 10. — С. 95–117, 2004. — Ч. 1. — С. 98–119, ч. 4. — С. 123–138, ч. 11. — С. 143–151, ч. 12. — С. 127–140.

Упорядник: *Поппер К.* Злиденність історизму / Перекл. з англ. — К.: Абрис, 1994. — 184 с.;

Історія філософії України: Хрестоматія / Спільно з І. Русином. — К.: Абрис, 1994;

Англо-український філософський словник. — К.: Либідь, 1996;

Консерватизм / Спільно з О. Проценком. — К.: Смолоскип, 1998. — 614 с.;

Націоналізм / Спільно з О. Проценком. — К.: Смолоскип, 2000. — 872 с.;

Лібералізм / Спільно з О. Проценком. — К.: Смолоскип, 2002. — 1125 с.;

Філософський енциклопедичний словник / Редактор, спільно з іншими. — К.: Абрис, 2002;

Дмитро Чижевський: Філософські твори. В 4-х томах / Укладач, спільно з іншими. — К.: Смолоскип, 2005;

У багатоголоссі політ. дискусій. — К.: Академія, 2007. — 242 с.

Література: Three Philosophers — Political Prisoners in the Soviet Union: V. Lisovy, Ye. Proniuk, M. Bondar. — Balt.: Smoloskyp, 1976. — 18 с;

Світлична Н. З живучого племені Дон Кіхотів // Сучасність. — 1983. — Ч. 9. — С. 64–67;

Витвицький Б. Філософія, політика та політика у філософії // Сучасність. — 1984. — Ч. 9. — С. 97–101;

М. Роженко. «Ім'ям Української Радянської Соціалістичної Республіки...»: З документальної повісті «Уроки життя» про арешт і засудження (1973) Є. Пронюка, В. Лісового, В. Овсієнка // Березіль. — 1991. — № 8. — С. 141–160;

М. Роженко. Лист В.В. Щербицькому та О.П. Ляшку на захист В. Лісового та Є. Пронюка (14.07.1972) // Зона. — 1996. — № 11. — С. 231–232;

Скидальський Т. Василь Лісовий: Культура — ідеологія — політика // Journal of Ukrainian Studies. — 1999. — № 2. — С. 158–161;

В. Овсієнко. Лісовий Василь Семенович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 388–391.

ЛІТВІНОВ Борис А. — учасник укр. правозах. руху. Засудж. в Києві 1980 на 7 р. позбавлення волі й 5 р. заслання за правозах. д-сть.

«LITERARIA UCRAINA. SAMWYDAW» — додаток до бюлетеня Russischer Samisdat. Вип. готували А.-Г., М. та К. Горбач. Публ. літер.-критичні статті Є. Свер-

стюка та М. Хейфеца; поезію В. Стуса, Л. Лук'яненка, М. Руденка, С. Сапеляка та ін.; сусп.-політ. матеріали В. Марченка, Ю. Бадзя, Й. Терелі.

ЛІЩУК Василь Васильович — учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1958).

1958 заарешт. за звинув. у «зраді батьківщини» і «приналежності та участі в антирад. орг-ції». Засудж. на 25 р. позбавлення волі. Покарання відбував у Владимир. тюрмі. Психічно захворів. 1963 перебував у Ленінград. СПЛ.

ЛОБКО Василь Федотович — інженер-радіотехнолог, військовослужбовець у відставці. Учасник укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1970-ті).

Закінчив військове училище в Москві, потім військову академію в Ленінграді. Л. — ветеран II Світової війни, 12 р. служив у війську. До 1963 був наук. співробітником київ. Ін-ту гідромеханіки АН УРСР, автор численних статей і спец. наук. розвідок. Л. переймався й аналізував питання укр. мовної політики. З тривогою порушував це питання в періодиці ще в 50-ті з вимогою до органів влади, працівників пера приділяти більше уваги рідній мові. Л., зокрема, відомий зі свого листув. (1960–64) з М. Рильським, головною темою якого була б-ба за чистоту мови та збереж. укр. культури. 12.02.1963 у виступі на Всеукр. наук. конференції з пит. культури вимагав поширення укр. мови на всі сфери життя народу, передусім серед молоді. У травні т. р. після виступу на конф-ції його звільнено з роботи. 1964 підписав заяву до ВР УРСР, Президії ЦК КПУ, РМ УРСР «Наші пропозиції», спрямовану проти дискримінац. дій проти укр. мови й культури з боку органів влади. У серпні 1972 був свідком на суді над київ. інженером З. Антонюком, дав свідчення на користь підсудного.

1973 заарешт., а в березні 1974 засудж. на позбавлення волі.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, заяви: Листування з М. Рильським, Виступ на конференції з питань культури української мови у 1963, Лист-протест проти закриття в Москві літературно-меморіального музею І. Котляревського // Сучасність. — 1970. — Ч. 2. — С. 83–109.

ЛОБОДА Володимир — п'ятдесятник, пастор. Рел. діяч. 12.1984 засудж. в м. Костянтинівка Донец. обл. на 4 р. позбавлення волі й 3 р. заслання за рел. д-сть.

«ЛОГОС» — істор.-просвітн. і літ.-худ. газ. греків СРСР. Як неформ. вих. 1990 у Донецьку грецькою та рос. м.

«ЛОМИКАМІНЬ» — вид. Кременчуцької орг-ції УРП. Неформ. газ. вих. 1990 з невизн. періодичн. Ред. Т. Просяник, Я. Бурківський, П. Коба, І. Дума. Містила тексти виступів Л. Лук'яненка, свящ. Іоана, О. Шевченка, М. Куценка, працю М. Грушевського, аналітичні та істор.-етногр. розвідки.

ЛОХВИЦЬКА Лариса Юріївна (нар. 11.04.1954, м. Київ) — кібернетик, журналіст. Учасниця укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1981–84). Член-засновник УКК (1987).Член УГС (1988).

1971 Л. закінчила СШ № 80 у м. Києві. 1972–78 навч. на ф-ті кібернетики Київ. ун-ту за спец. «математ. лінгвістика». До арешту працювала програмістом у респ. Управлінні залізниць.

11.01.1981 заарешт. у Києві в т. зв. «справі про летючки» разом із С. Набокою, Л. Мілявським та ін. за звинув. у розклеюванні напередодні річниці січневих арештів 1972 укр. інтелігенції летючок із закликом підтримувати День укр. політв'язня. Під час обшуку в її помешк. було вилучено самвидав. м-ли, власні статті. Їй інкр. написання ст. «Вибрати свободу» про поруш. в СРСР прав людини й основних політ. свобод, статті про тенденції розвитку нашого сусп-ва та поширення розмов про окупацію Чехословаччини (1968) й Афганістану

(1979) рад. військами. 29.06.1981 засудж. Київ. міськ. судом за ст. 187 КК УРСР на 3 р. таборів заг. режиму. Покарання відбувала у Харків. колонії ЮЖ 313/54.

У січні 1984 звільнено. 1984–90 працювала інженером-програмістом у проектному ін-ті «Важпромавтоматика». 1987 стала одним із членів-засновників УКК, очолювала рел. секцію. 1988 вступила до УГС, 1990–92 член УРП. У рамках діяльності УКК та УГС брала участь у мітингах і демонстраціях (зокрема, присвяч. 1-й річниці Чорнобильської катастрофи), в орг-ції перепоховання праху Ю. Литвина, В. Стуса, О. Тихого, збиранні підписів на підтримку крим. татар і легалізації УГКЦ. Співпрацювала в незалежній г. «Голос відродження», була кореспондентом «Радіо Свобода» та правозах. вид-ва «Экспресс-Хроника». У лютому 1988 Л. стала одним із організаторів Ініціативного комітету з відродження УАПЦ і поширила відповідне Звернення до всіх архієреїв, ієреїв та православних християн в Україні та діаспорі. Добилася від влади передання УАПЦ закритого і зруйнованого комуніст. владою православного храму св. Миколи (Притиска) на Подолі в Києві. Працювала спочатку скарбником, а потім старостою в цьому храмі. Була членом Київ. єпархіальної ради УАПЦ, секретарем Київ. православного братства А. Первозванного. Л. обрано делегатом Собору УАПЦ (1990 р.) та делегатом Об'єднавчого Собору (1992 р.), на якому було проголошено створення УАПЦ Київ. патріархату. Деякий час разом з О. Гейко-Матусевич видавала ж. «Церква і життя». Л. — автор багатьох статей на рел. та актуальноцерковну тематику в українських та зарубіжних вид.

1996 р. почала працювати відп. секретарем «Ліберальної газети» (орган Ліберальної партії України) і того ж року стала членом ЛПУ. У 1997 р. — гол. ред. «Лг.». З 1999 р. Л. — керівник прес-служби ЛПУ.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Роздуми про міжцерковний конфлікт // Віра. — 1990. — Ч. 2. — С. 18–19; І відчиняться двері храмів...: Нотатки про Всеукраїнський Собор УАПЦ // Віра. — 1990. — Ч. 3. — С. 7–10.

Література: У Києві засудили Л. Лохвицьку, Л. Милявського, С. Набоку й І. Чернявську за розповсюдження летючок // Смолоскип. — 1982. — № 14. — С. 1, 4.

ЛУКАШ Валерій Васильович (нар. у м. Запоріжжя) — робітник. Учасник укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1974–86). Учасник руху боротьби за соціальну справедливість. Засудж. на 12 р. позбавлення волі.

БІБЛІОГРАФІЯ

Звернення: Lukash Appeals to Amnesty International: Ukrainian Worker Protests Social and Working Conditions // Smoloskyp. — 1986. — Spring. – № 29. — С. 10–12.

ЛУКАШ Микола Олексійович (нар. 19.12.1919, м. Кролевець Сум. обл. — пом. 29.08.1988, м. Київ) — перекладач і лінгвіст. Учасник укр. нац.-культ. відродження, укр. руху опору.

Навч. на іст. ф-ті Київ. ун-ту, але навчання перервала II Світова війна. З 1943 був у діючій армії. 1947 закінч. ін-т іноземн. мов у Харкові. Був викладачем іноземн. мов, потім завідував відділом поезії в ж. «Всесвіт». Перекладав з 20 мов, мав феноменальне лінгвіст. обдарування й ерудицію. Відомі його переклади: «Фауст» Й. Ґете, «Мадам Боварі» Г. Флобера, «Декамерон» Д. Боккаччо, «Дон Кіхот» Сервантеса, «Собака на сіні» Ф. Лопе де Вега, «Бал в опері» Ю. Тувіма, твори В. Гюго, Ф. Шіллера та багатьох інших. Л. був близький до репре-

сованих і переслідуваних письменників. Після арешту І. Дзюби, якого вважав вид. діячем укр. культури, вимагаючи його звільнення, запропонував заарештувати себе замість нього. За це йому погрожували запроторенням на психіатр. експертизу. Багато років після цього він фактично перебував під дом. арештом. 1973 виключено з СПУ, всіляко переслідували, перестали публікувати. Тільки 1987 на хвилі перебудови відновився в СПУ, так і не дочекався видання великого тому своїх перекладів — книги під назвою «Від Боккаччо до Аполлінера», яка вийшла 1990.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Кочур Г.* Феномен Лукаша // Наука і культура. — 1989. — Вип. 23. — С. 337–344;

Москаленко М. Високий шлях М. Лукаша // Микола Лукаш: Від Боккаччо до Аполлінера. — К.: Дніпро, 1990. — С. 5–10;

Дзюба І. Чаклун-характерник українського слова: Спогади про письменника М.О. Лукаша (1919–1988) // Сучасність. — 1998. — Ч. 9. — С. 128–134;

Коваль В. «Ласкаво прошу дозволити мені відбути замість нього ув'язнення...» // Дніпро. — 1999. — № 11/12. — С. 197–204;

Загребельний П. Небезслідний // Слово і час. — 1999. — № 12. — С. 8–11;

Ковальчук Г. М. Лукаш у спогадах // Дивослово. — 2001. — № 1. — С. 50–52;

Черняков Б. М. Лукаш: Початок літературного шляху // Київська старовина. — 2001. — № 5. — С. 132–139;

Черняков Б. М. Лукаш: Спадщина і спадкоємці // Сучасність. — 2001. — Ч. 9. — С. 118–126;

Черняков Б. «Возведення в звання поета»: Вступ і поновлення М. Лукаша в Спілці письменників України // Вітчизна. — 2001. — № 9/10. — С. 139–146;

Кролевеччина: Білі плями історії / Упоряд. А. В. Карась. — Кролевець: Кролевецька районна держадміністрація, Кролевецька райрада, 2002. — 48 с.;

Черняков Б. Повернення: Доля і недоля М. Лукаша. Статті і матеріали 2000–2003. — К.: Академія наук вищої школи України, 2004. — 64 с.;

Коцюбинська М, Рапп І. Лукаш Микола Олексійович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 396–397;

Черняков Б. Микола Лукаш: Біобібліографічний покажчик 1953–2005. — К.: Критика, 2007. — 577 с.

ЛУК'ЯНЕНКО [illegible] (нар. 24.08.1928 (за документами 1927), с. Хрипівка Городянського р-ну Чернігів. обл.) — юрист. Учасник укр. правозах. руху. Організатор УРСС (1958). Член-засновник УГГ (1976), голова УГС (1988), УРП (1990) Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1961–76, 1977–1988). Надзвичайний і Повноважний посол України в Канаді (199[illegible]93). Народний депутат України I-II, IV–[illegible] скликань. Упродовж 1994–96, 1998–2008 — голова Української асоціації дослідників голодоморів. Член НСПУ (2002). Нагороджений медаллю «Борцям за волю України» ім. св. Володимира (1991), орденом кн. Ярослава Мудрого (2007). Герой України (2005).

1944–53 служив у рад. армії в Австрії, в містах Джульфі, Нахічевань на Кавказ. 1950, приїхавши у відпустку додому, побачив нужду й приниження на рідній землі Відтоді вирішив дійти вершин влади і боротися за незалежність України. 1953 вступив на юрид. ф-т Москов. ун-ту, вів активне гром. життя. 1956 зрозумів, що обраний ним шлях помилковий, і з 1957 переорієнтувався на підпільну б-бу. У вересні 195[illegible] його спрямовано штатним пропагандистом райкому партії в Радехів. р-н Львів. обл. Разом із С. Віруном і В. Луцьківим створи-

ли підп. партію УРСС, яка ставила завданням вихід України з СРСР шляхом референдуму, спираючись на Конституцію. З 1959 переїхав у сусідн. Глинянський р-н, перейшов працювати в адвокатуру. Тут написав програму УРСС, познайомився з І. Кандибою та О. Лібовичем. 7.11.1960 обговорили програму партії, вирішили зробити її менш жорсткою і доручили Л. написати «пом'якшений» варіант, щоб подати на наступній зустрічі через місяць, але не встигли.

22.01.1961 заарешт. за звинув. щодо 1-го проекту складеної Л. програми УРСС у тому, що «з 1957 виношував ідею відриву УРСР від СРСР, підривав авторитет КПРС, зводив наклепи на теорію маркс.-ленінізму». У травні 1961 Львів. обл. суд засудив Л. за ст.ст. 56 ч. 1 і 64 КК УРСР на розстріл. 72 доби перебував у камері смертників, пізніше Верховний Суд замінив кару смерті на 15 р. позбавл. волі в таборах сув. режиму.

1961–67 карався в різних таборах Дубровлагу. Перебуваючи в 7-й зоні Дубровлагу, звертався зі скаргами до Ген. прокурора СРСР з приводу незаконності засудження й вимагав перегляду справи. У грудні 1966 мав покарання 6 міс. ШІЗО. 1967, в 11-му таб. пункті, його було засудж. на тюремне ув'язнення. До 1970 перебував у Владимир. тюрмі, тоді ж (з березня до вересня 1968) його возили до Києва на слідство у справі скарги до голови ВР УРСР Д. Коротченка. Влітку 1969 разом з М. Горинем та І. Кандибою зверт. до Комісії з пит. прав людини при ООН із протестом проти отруєння в'язнів хім. препаратами. У вересні 1970 етаповано до ЖХ-385/3-1 зони Дубровлагу, де разом з іншими акт. долуч. до б-би проти поруш. адміністрацією прав політрепресованих, писав сам і підписував листи-звернення, протести до міжн. гром. орг-цій, керівн. органів рад. влади проти нелюдських умов утримув. у таборах, на захист прав нацменшин СРСР, до Ради національностей ВР СРСР та ін. Разом з 500 найакт. політв'язнями Л. переводено у перм. табори. Брав участь у голодуванні протесту політв'язнів проти жорстокого поводж. адміністр. в новоствор. таборі № 36. 1974 за орг-цію страйку Чусов. р-ний суд засудив Л. від укр. громади, С. Кудірку — від литовців, Чорноглаза — від євреїв — на ув'язнення у Владимир. тюрмі. За рік до кінця терміну його було направлено на психіатр. експертизу до ПЛ у м. Рибінськ Ярослав. обл. Виписано з діагнозом «іпохондричний синдром», визнано інвалідом II групи і повернуто до Владимира, де Л. долучився до кампанії боротьби за надання політрепресованим статусу політв'язнів. 10.12.1975, у День прав людини, разом з ін. політв'язнями оголосив голодування. Саме в цей день його було вивезено до в'язниці м. Чернігова.

20.01.1976, по закінченні терміну ув'язнення, було звільнено. Поселився в Чернігові, на рік Л. було взято під адміністр. нагляд. Аби мати більше часу для правозах. діяльності, хотів перейти на пенсію, одначе з м. Рибинська відповіли, що не вважають його інвалідом, тож довелося працювати. За фахом влаштуватися не міг, працював електриком в обл. дит. лікарні. 25.05.1976 звертався із заявою на ім'я Голови Президії ВР СРСР із протестом проти наміру спрямувати В. Мороза на психіатр. експертизу до Ін-ту ім. Сербського, у жовтні 1976 — зі скаргою, до Прокуратури СРСР про незаконність адмін. нагляду над політв'язнями. 26.10 т.р. у його помешк. було вчинено обшук у зв'язку з арештом П. Рубана. У вересні 1976 на пропозицію М. Руденка увійшов до складу членів-засновників УГГ, зокрема написав звернення до Белградської наради 35 країн з приводу дискримінації українців у сфері права на еміграцію. Радіо «Свобода» передавало його нарис «Рік свободи». 23.12 т. р. було вчинено повторн. обшук із конфіск. різних листів, м-лів УГГ. У березні–квітні Л. було викликано на допити до Донецька у справі М. Руденка та О. Тихого, а також був свідком у цій справі на суді в Дружківці. У травні 1977 його допитано у справі М. Мариновича і П. Вінса.

12.12.1977 знову заарешт. Оголосив голодування, відмовився давати свідчення, а також відмовився від рад. громадянства. На захист Л. в СРСР та за кордоном виступило чимало організацій та осіб. 17–20.06.1978 засудж. Чернігів. обл. судом за ст. 62 ч. 2 КК УРСР на 10 р. позбавл. волі й 5 р. заслання та визнано особливо небезпечним рецидивістом. Карався у мордов. таборі особл. режиму (с. Сосновка). Разом із ін. політкаторжанами продовжував б-бу за дотримання прав людини, готував і передавав на Захід інф-цію. 1.03.1980 разом з ін. в'язнями особл. режиму його було переведено в спец. збудовану зону с. Кучино Перм. обл., неподалік 36-ої зони. 13.12.1986 Л. перевезено до перм. пересильної тюрми, а звідти — до чернігівської, там було проведено «психолог. обробку». Відтак повернуто в Кучино. 10.12.1987 етаповано на заслання в с. Березівка Парабельського р-ну Томської обл. У березні 1988 Л. заочно обрано головою відновленої УГГ (з 7.07 т. р. — головою УГС). У квітні 1988 відмовився виїхати за кордон, бачачи, що ситуація в країні після перебудови змінювалась і вимальовувалась перспектива створення політ. партії.

30.11.1988 Л. звільнено із заслання. На поч. 1989 повернувся в Україну. 29–30.04.1990 відбувся Установч. з'їзд УГС, який перейменував УГС на УРП, Л. було обрано її головою. У березні т. р. обрано депутатом ВР України, був членом комісії з пит. законодавства і законності, членом Конституц. комісії, заст. голови фракції «Народна Рада». Л. — автор Акту про незалежність України від 24.08.1991. Балотувався на посаду Президента України. З травня 1992 до листопада 1993 був Надзв. і Повноважним послом України в Канаді. Через незгоду з політикою уряду України склав повноваження посла і повернувся на Батьківщину, очолив передвиборче об'єднання дем. сил на виборах 1994. Доктор права Альбертського ун-ту (Канада). Автор низки книг, брошур, численних статей.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, звернення: Ген. Прокуророві СРСР Руденкові: Скарга // Українські юристи під судом КҐБ. – 1968. – С. 57–71,

Автор і співавтор декларацій, меморандумів, звернень, заяв УГГ: Меморандум УГГ ч. 1 (11.–12.1976), Меморандум ч. 2: Про участь України в Белградських Нарадах — 1977 (20.01.1977), Меморандум ч. 4: Про нові репресії на Україні проти Групи «Гельсінкі» (9.02.1977), Меморандум ч. 6: Про так звані «внутрішні справи» держави (21.02.1977), Меморандум ч. 8: Про переслідування В. Лісової — дружини політв'язня (15.03.1977), Меморандум ч. 11: Про долю Н. Світличної (20.03. 1977), Меморандум ч. 18: Про дискримінацію українців у ділянці права на еміграцію (12.1977), Відкритий лист урядам Країн, які підписали Гельсінкські Угоди (9.02.1977), Лист ч. 2: До Урядів УРСР, СРСР, Урядів країн-учасниць Гельсінкських Угод (1977), Заява в справі Б. Чуйка (05.1977), Документ ч. 2.: Нові репресії і новий етап правозахисного руху в СРСР (08–09.1977), Клопотання: До Ради Міністрів УРСР (14.10.1977, у справі УГГ), Заява: У справі арештів членів УГГ (04–05. 1977), Процес Руденка — Тихого (30.06–2.07.1977) // Український Правозахисний Рух: 1976–1977. — С. 63–97, 99–102, 103–104, 105–107, 117–119, 123–126, 127–132, 133–135, 137–142, 145–150, 151–172, 177–179, 261–264, 347–352,

Лист до Василя (правдоподібно до В. Стуса, 11.08.1977), Екзарху Київському, Галицькому і всієї України Філарету (112.12.1977), Президії Верховної Ради УРСР (02.1079, спільно з О. Тихим) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 414–421, 422–424, 425–432; Лист до Д. Шумука // Сучасність. — 1978. — Ч. 9. — С. 98–103.

Твори, статті: Розширений проект програми української робітничо-селянської спілки УРСС (1959) // *А. Русначенко.* Національно-визвольний рух в Україні: 1950–1990. — С. 390–416;

Рік свободи // Сучасність. — 1977. — Ч. 9. — С. 6–43;

Ein Jahr Freiheit: Aktion für das Selbstimmungsrecht aller Volker. — Zürich, 1977. — 41 c.;

A year of freedom // The Ukrainian Review. – 1978. — Березень. — С. 29–48;

Наша мета // Смолоскип. — 1989. — № 41. — С. 27–29;

Прощай, Сибіре! (13–15.12.1988) // Сучасність. — 1989. — Ч. 11. — С. 107–115;

Що далі? (Грудень 1988 — січень 1989). — Костарево Томської обл., 1989. — 32 с;

Сповідь у камері смертників / Упоряд. І. Малишевський, передм. Л. Єфімової. — К.: Вітчизна, Ділова Україна, 1991. — 128 с.;

Вірую в Бога і в Україну. — К.: Пам'ятки України. — 1991. — 320 с.;

«За Україну, за її волю...» (Літ. запис С. Галябарди). — К., 1991. — 64 с.;

Шляхи до незалежності // Золоті ворота. – К., 1991. — № 1. — С. 24–26;

Щодо контрнаступу партократії // Сучасність. — 1991. — Ч. 4. — С. 80–85;

Життєпис // Вітчизна. — 1992. — № 1. — С. 147–157;

Де добрий шлях? — К.: УРП, 1994. — 64 с.;

Не дам загинуть Україні! — К.: Софія, 1994. — 512 с.;

Під стратою // Зона. — 1994. — № 7. — С. 17–31;

Народження нової ери. — К.: Універсальна газета, 1997. — 170 с.;

Цей світ і потойбічність: На грані життя і смерті // Кур'єр Кривбасу. — 1997. — № 79/80. — С. 83–93;

На землі кленового листу. — К.: Молодь, 1998. — 336 с.;

Ідея самостійності // Альманах «Гомону України». — Тор. — 2000. — С. 51–63;

Нюрнберг-2. — К.: Нора-прінт, 2001. — 114 с.;

Сила національної свідомості: Роздуми про десять українських незалежних літ минулих // Укр. газета. — 2001. — Липень. — № 12, 13, 14;

З часів неволі // Укр. молода. — 2001. — 2 серпня;

Відважні й нескорені // Укр. газета. — 13 грудня;

На землі кленового листка. Спогади й роздуми посла. — К.: Гарт, 2002. — 560 с.;

Маршал Жуков і українці у Другій світовій війні: Відповідь генералові Іщенку. — К.: Козаки, 2002. — 48 с.;

Національна ідея і національна воля. — К.: МАУП, 2003. — 296 с.;

Незнищенність / Передм. А. Матвієнка. — К.: Докор, 2003. — 93 с.;

Злочинна суть КПРС–КПУ. Нюрнберг-2. — К.: МАУП, 2005. — 124 с.;

З часів неволі: Соснова-7. Кн. 1. — К.: МАУП, 2005. — 528 с.; Кн. 2. – 2007. – 368 с.

Література: *Світличний І.* До справи Л. Лук'яненка та інших // Українські юристи під судом КГБ. — 1968. — С. 23–24;

Rakhmanny R. Ukrainiens et non-Russes de L'URSS cherchent a faire valoir leur bon droit // La Press. — Montr. — 1968. — 23 квітня;

Кудірка С. З Л. Лук'яненком у тюрмі // Шлях перемоги. — 1975. — 9, 23 березня;

Звернення членів УГГ в обороні Л. Лук'яненка, О. Мешко; Заява на захист Л. Лук'яненка // Сучасність. — 1978. — Ч. 4. — С. 98–99, 100–102;

Рахманний Р. Левко Лук'яненко // Свобода. — 1978. — 31 серпня;

Markus V. Another «Forgotten» Dissident // Chicago Tribune. — 1978. — 5 вересня;

Lukianenko Appeal // Студент. — Едм. — 1978. — № 46;

«Я хочу кричати на весь світ, щоб допомогти моєму чоловікові» (24.11.1978, звернення дружини Л. Лук'яненка Надії) //Америка. — 1979. — 9 лютого;

Заяви Л. Лук'яненка про безправність дій органів влади СССР // Свобода. — 1979. — 14 березня;

R. Weinberg and P. Vins Issue Appeal on Behalf of L. Lukyanenko // Smoloskyp. — 1979. — № 5. — С. 9;

Зупиніть кривосуддя!: Справа Л. Лук'яненка / Упоряд. С. Садовський. — Мюн.: Сучасність, 1980. — 264 с.;

35 Congressmen Seek Release of Lukianenko // The Ukrainian Weekly. — 1980. — 17 лютого;

250 американських адвокатів виступили в обороні Левка Лук'яненка // Свобода. — 1980. — 23 квітня;

Президент Картер виступив на захист Левка Лук'яненка // Укр. голос. — Він. — 1980. — 11 червня;

Lukyanenko and Levesque // Smoloskyp. — 1980. — № 8. — С. 2;

Лук'яненко Левко // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 405–440;

N. Strokata. L. Lukyanenko: A Lawyer in Search of Alternatives // Віра. — 1986. — Ч. 4. — С. 20–21;

Lev Lukyanenko — Lawyer. Case № 39 (Перекл. на англ. Р. Хамули). — Мел.: Committee for the Defence of Human and National Rights in Ukraine, 1987. — 16 с.;

Strokata N. Levko Lukianenko: a Lawyer in Search of Alternatives // The Ukrainian Weekly. — 1987. — 8 лютого;

Інтерв'ю з Л. Лук'яненком / Брав Г. Панчук // Сучасність. — 1989. — Ч. 9. — С. 109–114;

Вирок / Підг. Л. Лук'яненко // Дзвін. — 1991. — № 3. — С. 96–106;

Коляска І. Спогади Л. Лук'яненка. — К.: УРП. — 52 с.;

Мусієнко О. Український «Овод» Л. Лук'яненко // Рідна школа. — 1998. — № 9. — С. 31–50;

Плачинда С. Сповідь у камері смертників. Левко Лук'яненко: «Стоятиму вперто — і встою!» // Столиця. — 1999. — 20–25 серпня;

Левко Лук'яненко: «І радію, і сумую...» // Столиця. — 2001. — 23–30 серпня;

Грачевська Т. «Не терплю — борюся!»: Л. Лук'яненко (1927) і радянська пенітенціарна система // Бористен. — 2003. — № 6. — С. 14–15;

Карасик С. Лук'яненко Левко Григорович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 398–402.

ЛУПИНІС Анатолій Іванович (нар. 21.07.1937, с. Новоолександрівка Червоноармійського р-ну Донец. обл. — пом. 5.02.2000, м. Київ) — поет. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1956–67), жертва рад. каральної психіатрії (1971–83). Член-засновник НРУ, Всеукр. т-ва «Меморіал» ім. В. Стуса. Чільний діяч УНА–УНСО.

1954 закінчив СШ в с. Монастирище Черкас. обл. Вступив на мех.-мат. ф-т Київ. ун-ту. Писав і поширював свої вірші, рукописні листівки із закликом взятись за зброю й повернути її проти уряду, правлячої верхівки партії.

У жовтні 1956 заарешт. за звинув. в «антирад. діяльності», а також за ведення «антирад. розмов». Спочатку було направл. до Київ. ПЛ ім. Павлова, визнано осудним. На суді відмовився визнати свою провину, вважаючи, що Хрущов, як раніше й Сталін, проводив антинародну політику. У липні т. р. засудж. за ст. 54-10 КК РРФСР на 6 р. позбавл. волі. У липні 1957 прибув у мордов. табір № 7 Дубровлагу. У вересні т. р. брав участь в орг-ції страйку, влаштов. проти нелюдських умов утримання політкаторжан. Як голову страйкового комітету (у страйку брало участь 2000 в'язнів) Л. було засудж. за ст.ст. 58-10, 58-11, 58-14 КК РРФСР на додаткових 10 р. позбавл. волі. У 1961 проти нього було сфабриковано нову справу («спроба втечі»), за що Л. було покарано 2 роками Владимир. тюрми. На знак протесту оголосив безтермінове голодування, що тривало 8 міс. 1962 переніс без мед. допомоги поліневрит, що спричинив параліч ніг, мав виразку шлунку, хворі серце, нирки й печінку. 1963, по закінч. Термін, його було переведено до мордов. табору особл. режиму № 10. Звідти — до центр. лікарні Дубровлагу (сел. Барашево), в якій перебував до кінця терміну. 1964 після звернення його батьків до Президії ВР СРСР відмовився бути передчасно звільненим в замін за «каяття».

1967 Л. по звільненні допроваджено на ношах до батьків у с. Монастирище Черкас. обл. Отримав від ВТЕКу довідку про І гр. інвалідності. Через 2 р. посиленого лікування завдяки лікарю, теж колишньому в'язню Дубровлагу, зумів стати на милиці. 1969 подав документи на філос. ф-т Київ. ун-ту, парт. органи не дали можливості вступити. У грудні 1969 вступив на заочне відділення Укр. сільгосп. академії. Навесні т. р. Л. уже зміг обходитися без милиць. Постійно перебував під наглядом КДБ, агітували до співпраці, викликали на «профілакт. розмови». Працював адміністратором у Київ. концертно-хоровому т-ві. Невдовзі кадебісти вчинили провокацію з метою звільнення його з роботи. 22.05.1971 на традиц. мітингу біля пам. Т. Шевченкові читав власні вірші патріотичного змісту.

28.05 т. р. заарешт. У жовтні зазнав примусової мед. експертизи в Ін-ті ім. Серб-

ського, де його визнано його «неосудним». Коли на суд з'явилися А. Сахаров, І. Світличний, Л. Плющ, засідання було перенесено. 28.12 суд відбувся таємно, де було постановлено спрямувати Л. на примус. психіатр. лікування. Невдовзі його було привезено до Дніпроп. СПЛ. Там зазнав інтенсив. «лікування», 40 інсулінових шоків. У січні 1974 медкомісія представила Л. на виписку, проте суд відмовив. Л. подав скарги в Мін-во охорони здоров'я, мед. управл. МВС СРСР і президію Т-ва невропатол. та психіатрії. В рез-ті його тільки було переведено в ін. відділення, а запідозрених співробітників ПЛ у допомозі Л. у розсиланні скарг було звільн. з роботи. 1976 було переведено в Алма-Атинську СПЛ. Оскільки з Дніпроп. не надіслали історію хвороби, його почали «лікувати» наново. У лютому 1977 медкомісія знову запропонувала скасувати діагноз («шизофренія параноїдальної форми»), але безуспішно. 1978 медкомісія поставила питання на виписку — суд визначив примус. лікування в ПЛ заг. типу. 8.04.1979 прибув до Київ. ПЛ ім. Павлова, де в червні було обіцяно виписати, та натомість було етаповано до ПЛ в м. Сміла Черкас. обл. 26.11 адміністр. цієї лікарні звернулася до Київ. суду з проханням виписати Л. Однак у червні 1980 на підставі рішення Смілянського р-ного суду його було спрямов. до Дніпроп. СПЛ за сфабриков. звин. у «спробі втечі». Перипетії долі Л. не завершились: його знову було повернуто до ПЛ у м. Сміла під приводом відсутності жодного офіц. документа, невдовзі переведено до Орловської СПЛ с-ми МВС СРСР. 1983 було відправлено до ПЛ заг. типу в Казахстані.

1983, після 12-річного перебування в ПЛ, його було звільнено. Л. був одним з ініціаторів створення укр. «Меморіалу», НРУ, його було обрано членом великої Ради НРУ. 1990 був серед ініціаторів скликання УМА, на 1-й сесії Асамблеї його було обрано головою виконкому, з 1999 — головою політ-референтури УМА (з 1991 — УНА).

У липні 1991 заарешт. і 1,5 міс. перебував під слідством за звин. в орг-ції масов. акцій у Києві під час обговорення ВР України проекту нового союзн. договору й під час приїзду в Київ М. Горбачова для зустрічі з канцлером ФРН Г. Колем. До ост. днів життя Л. вів акт. гром. і політ. діяльність.

Похований на Байковому цвинтарі в Києві.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Бунт має рацію: Політичний заповіт. — Чг.: Факел, 2004. — 218.с.

Література: *Гидоні А.* П'ять гарячих вересневих днів: Анатолій Лупиніс у Потьомкінському страйку 1957 р. // Гомін України. — 1976. — 27 березня, 3, 10 квітня;

Трагедія Анатолія Лупиноса // Християнський голос. — 1981. — 6 вересня;

Десять років у психушці за вірш у честь Шевченка // Новий шлях. — 1981. — 19 вересня;

Soviet Political Psychiatry: The Story of the Opposition (Про А. Лупиноса й інших). — Lon.: The International Association on the Political Use of Psychiatry, 1983. — 84 с;

Горбач А.-Г. В обороні Анатолія Лупиноса // Укр. слово. — 1987. — 1 квітня;

Панчук Г. «Я бачив, як безчестили матір»: Із приводу звільнення з психотюрми поета А. Лупиноса // Укр. слово. — 1987. — 14 червня;

Pann I. Лупиніс Анатолій Іванович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 403–406.

ЛУПІЙ Олесь (Олександр) Васильович (нар. 28.03. 1938 р., с. Нова Кам'янка Жовківського р-ну Львів. обл.) — поет, прозаїк, драматург. Учасник руху шістдесятництва. Член СПУ, заступник Голови СПУ (1991–

2006). Лауреат Національної премії ім. Т. Шевченка (1994). Член НРУ (1989), член ВТПР (1997). Засл. діяч мистецтв України (1998). Нагор. орденом «За заслуги» III ст. (2006).

Походить із родини репресованих. 1954 закінчив Луцьку СШ № 1. Потім вступити до Луцьк. педін-ту і Львів. ун-ту не зміг. 1955 працював землевпорядником на Волині. 1955–56 навчався в Луцькому медучилищі, 1956–61 — на філол. ф-ті Київ. ун-ту. 1957, ще будучи студентом, видав першу зб. віршів «Вінки юності». Його твори відзначили П. Тичина, М. Рильський, А. Малишко. До 1963, по закінч. ун-ту, працював у ред-ції г. «Молодь України», 1963–72 — «ЛУ». У 1968 став на захист О. Гончара після виходу в світ «Собору», написавши на підтримку роману ст. «Собори душ людських», 1972 звільнено з посади відп. секретаря «ЛУ». 1972–84 був на творчій роботі. 1984–91 редагував альманах «Поезія» та «Бібліотеку поета» (за той час було видано 20 однотомників репресованих і несправедливо забутих поетів: Б. І. Антонича, Б. Лепкого, Є. Плужника, М. Йогансена та ін.). У письменника вийшло також 17 зб. віршів. За сценаріями Л. було поставлено худ. фільми «Багряні береги», «Малуша», «Данило — князь Галицький». Має низку прозових творів. Гол. темами поет. збірок Л. є любов до рідної землі, філософ. осмислення минулого і сучасності укр. народу, свободи людини й держ. незалежності. У поемах «Сотня», «Зелене весілля» та «Львів. легінь» відтворено героїчну б-бу вояків УПА. У більшості прозових творів Л. відтворено історію України, починаючи ще з часів Данила Галицького і до сьогодення.

1991–2006 Л. — відп. секретар СПУ, заступник голови СПУ. Лауреат «Золотої відзнаки» Міжнар. кінофестивалю в Торонто (1989) за сценарій ф. «Данило — князь Галицький».

1994 удостоєно Нац. премії України ім. Т. Шевченка за ром. «Падіння давньої столиці» та повість «Гетьманська булава».

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Вінки юності (1957), Заграй, сопілко (1960), Майовість (1964), Милява (1965), Герць (1966), Грань (1968), Перевал (1969);

Грань. — Тор.–Н.Й.: Молода Україна, 1969. — 214 с.;

Поезії (1972), Чистовід (1972), Люди всієї планети (1974), Невпинність (1974), Перша зима (1975), Час квітня (1975), Ранок магістралі (1976), Відлуння осіннього грому (1976), Сонце поміж соснами (1979), Багряні береги (1979), Черемхова заметіль (1981), Любов і лад (1982); Одна-єдина (1984), Нікому тебе не віддам (1984), Веселі музики (1985), Данило — князь Галицький (1987), Довголіття бджоли (1987), Чоловіки не відчувають болю (1987);

Кольорами предків. — К.: Рад. письменник, 1991. — 128 с.;

Падіння давньої столиці. — К.: Рад. письменник, 1991. — 400 с.;

Гетьманська булава. — К.: Укр. письменник, 1996. — 224 с.;

Зелене весілля. — К.: Смолоскип, 1998. — 110 с.;

Золоті екологи. — Л.: Логос, 1999. — 108 с.;

Гармонія. — К.: Просвіта, 2003. — 124 с.;

Лицарі помсти. — К.: Просвіта, 2001. — 184 с.;

Березневі строфи. — К.: Просвіта, 2004. — 60 с.;

Батьківщина. — К.: Просвіта, 2006. — 78 с.

Література: *Зінкевич О.* Олесь Лупій // Смолоскип. — 1965. — № 1. — С. 9, 11.

Кравців Б. Шістдесят поетів шістдесятих років // Н.Й.: Пролог, 1967;

Малишко А. Молоде жниво // Молода гвардія. — 1969. — 28 вересня;

Мишанич О. Олесь Лупій // Гранослов. — 2001.

ЛУЦАК В. Н. — скульптор. Член СХУ. Учасник укр. руху опору. У квітні 1968 підписав «Лист 139-ти» до Ген. секр. ЦК КПРС Л. Брежнєва, протестуючи проти арештів в Україні й Москві.

ЛУЦИК Михайло Петрович (нар. 31.12.1921, с. Волосянка Сколівського р-ну Дрогобицької обл. (нині Сколівський р-н Львівської обл.) — історик, поет. Учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН. Політв'язень рад. ПЛ, тюрем і концтаборів (1944–56, 1957–72, 1973–78).

У червні 1939 разом із батьком, істориком і публіцистом, заарешт. польською поліцією, але їм вдалося втекти. Відтоді почалося перебування на підпільному становищі. Під час нім. окупації Польщі Л. вступив до Укр. коронної армії (УКА) монархістів. З приходом рад. військ на Галичину перейшов до ОУН. Л. був обраний керівником ОУН Сколівського р-ну.

Рятуючись від Рад. армії, потрапив на Закарпаття (на той час територія Угорщини). Відразу арешт, була загроза розстрілу, відтак було депортовано на нім.-рад.-словацький кордон — обрав Німеччину.

За вірші антигітлерів. змісту його було заарешт. ґестапо, внаслідок чого опинився в камері смертників. Але за допомогою підпільників (серед охорони табору) вдалося втекти до Польщі в Краків. Відновив зустрічі з діячами ОУН і 1940 повернувся в рідне село, відновив підпільну роботу.

1941 після початку війни перед загрозою повторного арешту їде до Львова. Улітку 1943 захистив диплом на іст.-географ. ф-ті Львів. ун-ту. Займ. наук. роботою й водночас брав акт. участь у нац.-визв. русі як р-ний провідник юнацтва ОУН. У серпні 1944 було поранено під час визвол. в'язнів з нім. штраф. табору в селі під Львовом. На час приходу рад. військ у м. Сколе Л. залишився в рідному селі.

28.10.1944 заарешт. за звинув. у приналежності до ОУН і 29.12 т. р. засудж. військов. трибуналом за ст.ст. 54-I а та 54-II КК УРСР на 15 р. таборів сув. режиму і 5 р. заслання з обмеженням прав. Відбував покарання в багатьох таборах СРСР, 1947 потрапив на Воркуту. За його акт. участі на всіх шахтах було створено підп. орг-ції, що діяли в умовах сув. конспірації: готували на літо 1953 повстання.

14.06.1956 звільнено постановою комісії Президії ВР СРСР з перегляду судових справ. У листопаді т. р. реабілітовано. Мешкав у м. Стрий Дрогобицької обл., одразу ж долучився до роботи з орг-ції підп. сітки ОУН як у зх, так і в сх обл., а також у місцях компактного прожив. українців у Росії, Білорусії, Молдові. З квітня 1957 перейшов на нелегальне становище. 19.11.1957 знову заарешт. за звин. в «антирад. пропаганді». Під час обшуку в нього вилучили пістолет, гроші та «націоналіст. змісту» вірш "О краю мій рідний". Йому було інкрим. створення, орг-ції «для саботажу, терору і диверсій» під час перебув. у воркут. таборах. Було спрямов. на мед. експертизу до Львова, а згодом — до Ін-ту ім. Сербського, де пробував симулюв. психічно хворого.

Проте було визнано осудним. 19.12 т.р. засудж. Дрогоб. обл. судом за ст.ст. 54-10 та 64 КК УРСР на 15 р. позбавл. волі. Карався у Владимир. тюрмі, відтак — у мордов. і перм. таборах.

18.11.1972 звільнено. Повертатися в Україну було заборонено, Л. поїхав у м. Рибниця Молдав. РСР, там йому було відмовлено в прописці. Від рад. паспорта відмовився, вимагав випустити його в Австрію. Тривалий час поневірявся між Україною і Молдавією, переховувався.

31.06.1973 затримано за звин. у «бродяжництві» і 17.09 т. р. засудж. Рибницьким нар. судом за ст. 221 ч. 1 КК УРСР на 2 р. позбавл. волі в таб. сув. режиму.

1974 було визнано психічно хворим й направлено в Дніпроп. СПЛ.

1978 в Ін-ті ім. Сербського в Москві було проведено психіатр. експертизу, діагноз було знято й установлено, що Л. ніколи не був психічно хворим. Його було звільнено. Л. зустрічався з дисидентами А. Мар-

ченком і Л. Богораз, які допомогли зустрітися з А. Сахаровим. За сприяння О. Гінзбурґа деякий час нелегально жив у Тарусі. Мав стосунки з членами УГГ. 7.08.1979 затримано під час обшуку в помешк. Січків. Познайомився з О. Мешко, М. Горинем.

Жив в м. Сколе, збирав документи з історії ОУН, матеріали ГУЛАГівського опору.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Карасик С.* Луцик Михайло Петрович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 407–410.

ЛУЦЬКІВ Василь Степанович (нар. 1936, с. Павлів Радехівського р-ну Львів. обл.) — працівник культури. Учасник укр. руху опору. Член УРСС. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1961–71).

До арешту працював у рідному селі завідувачем клубу.

20.01.1961 заарешт. за звинувач. у приналежності до УРСС. Під час розслідув., перебував під сильним психолог. тиском. 20.05.1961 Л. засудж. за ст.ст. 56 ч. 1 і 64 КК УРСР на 10 р. позб. волі. 1965, перебуваючи в Дубровлагу, звертався до ЦК КП України із заявою, де він викривав махінації КДБ, зокрема, як фабрикували справу Л. Лук'яненка, а його змушували до подальшої провок. діяльності в тюрмі й у ВТК. Водночас Л. у своїй заяві домагався звільнення всіх засуджених як незаконно репресованих у справі УРСС. У листі до слідчого КДБ Львів. управління Денисова засвідчив, що його зізнання на суді були фальшиві, а сам він не визнає себе винним і вимагає скасув. вироку і поверн. йому всіх громадян. прав.

За написання низки скарг до різних офіц. рад. інстанцій Л. було запроторено до табірн. психіатр. відділ. мордов. таборів.

1971 звільнено.

ЛУЧКО Іван Оверкійович (нар. 8.03.1942, с. Боровичі Маневицького р-ну Волин. обл.) — робітник. П'ятдесятник. Рел. діяч.

1956 Л. по закінченні школи працював у колгоспі. Згодом влашт. на Рівнен. м'ясокомбінаті. Як активіст руху п'ятдесятників постійно зазнавав переслідувань з боку органів влади. 1977 мав намір емігрувати з родиною з СРСР, але відділ віз і реєстрацій відмовив у дозволі. Відтоді репресії посилилися, зокрема після листа-звернення до генсека ЦК КПРС Л. Брежнєва про надання можливості виїхати з СРСР. У серпні 1982 на помешк. Лучка проведено обшук і відкрито проти нього крим. справу. Л. — підписувач кількох колективних заяв п'ятдесятників в СРСР із осудом рел. політики рад. органів влади і з вимогою припинення репресій проти вірних будь-яких конфесій.

ЛУЩ Костянтин Костянтинович (нар. 1908, Зх Україна — пом. 1977, с. Половинка Пермської обл.) — учасник укр. нац.-визв. руху. Воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1969–77).

На поч. 1950-х перебував у підпіллі.

1969 Л. було виявлено, заарешт. за звин. у «зраді батьківщини» й засудж. за ст. 56 КК УРСР на 3 р. тюрми, 12 р. таборів сув. режиму та 5 р. заслання. Тюремне покарання відбував у Владимир. в'язниці. 1972 етапов. до Перм. таборів. Хворів. Після інсульту був паралізований. Усупереч ст. 100 Виправно-трудового кодексу РРСФР, яка передбачає дотермінове звільн. через тяжку, невиліковну хворобу, Л. і надалі було протримано в ув'язненні без належної мед. опіки.

1977 помер у Перм. таборі ВС-389/35, сел. Половинка.

ЛЮБАРСЬКИЙ Кронід Аркадійович (нар. 4.04.1934, м. Псков, Росія — пом. 23.05.1996, Росія) — астрофізик. Учасник рос. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1972–77). Автор відзначення Дня політв'язня в СРСР (з 30.10.1974), видавець інформбюлетеня «Вісті з СРСР» (1978–92), член МГГ (1989). Лауреат премії швайцарського Руху за свободу і права людини (1975), «Премії вільної преси» (1997, посмертно).

1951–56 навч. на відділ. астрофізики мех.-мат. ф-ту Москов. ун-ту. 1953, ще бу-

дучи студентом, був організатором першого в післясталін. час листа-протесту в г. «Правда». До 1963, по закінч. ун-ту, працював в Ашхабад. обсерваторії (Туркмен. РСР). По поверн. в Москву вступив до аспірантури Ін-ту ядерної фізики Москов. ун-ту. 1966 захистив канд. дис. Потім працював в Академії пед. наук, брав участь в орг-ції польотів космічних апаратів. Із середини 60-х — у правозах. русі. Акт. участь брав у поширен. самвидаву, був причетний до виходу ХТС.

17.01.1972 заарешт. у справі ХТС (під час обшуку в помешк. Л. було вилучено до 600 документів, рукописів і книг). У жовтні т. р. засудж. за «антирад. агітацію і пропаганду» на 5 р. таборів сув. режиму. Покарання відбував у мордов. таборі № 19, потім за «системат. поруш. режиму» переведено у Владимир. в'язницю. 1974, перебуваючи в таборі, висунув ідею орг-ції єдиного Дня спротиву політв'язня, розробив із групою товаришів концепцію його проведення, цю ідею вдалося розповсюдити по ін. таборах і в'язницях.

1977, після звільнення, відправлено в м. Тарусу. Після арешту 3.02 т. р. О. Гінзбурґа став розпорядником (разом із Т. Ходорович та М. Ландою) заснованого О. Солженіциним Фонду допом. політв'язням та їхнім родинам. Увійшов до рад. групи Міжнар. амністія. У рез-ті проти нього було порушено крим. справи: за «тунеядство», за «поруш. правил нагляду» і знову — за «антирад. агітацію». 14.10.1977 мусив виїхати за кордон, його було позбавл. рад. громадянства. З 1978 мешкав у Німеччині, протягом 14 р. видавав інформ. бюлетень «Вісті з СРСР», у публікаціях осн. увагу привертав до репресій і арештів в Україні. З 1984 видавав публіцист. журн. з пит. економіки, політики «Страна и мир» (рос.), де також висвітл. питання репресій і рух опору в СРСР. 1989 увійшов до складу МГГ, 1994–96 був головою Групи. З 1992 жив і працював у Москві, був заст. гол. ред. ж. «Новое время». Було обрано членом Комісії з громадянства (згодом — Громадян. палата при Президенті Росії), 1994 вийшов зі складу Комісії (Палати) на знак протесту проти війни в Чечні.

1996 трагічно загинув. Поховано в Росії.

У 2000 Міжн. ін-т преси в Нью-Йорку вніс його до списку 50 людей, що стали в другій половині XX ст. символом захисту свободи слова в усьому світі.

ЛЮБЧЕНКО А.Ф. (нар. 1921) — доктор фізики й математики, професор. Учасниця укр. руху опору. У квітні 1968 підписала «Лист 139-ти» до Ген. секр. ЦК КПРС Л. Брежнєва, протестуючи проти арештів в Україні й Москві.

«ЛЬВІВСЬКИЙ ВІСНИК» — інформ. щотижневе вид. Вих. як самвидав 1989. Ред. Р. Заверуха, Т. Максим'як. Містив репортажі з мітингів та страйків, звернення львівського К-ту захисту прав громадян (Страйккому), ін. дем. орг-цій. Публ. фрагменти виступів Б. Гориня, С. Хмари, Т. Стецьківа. Значне місце займали повідомлення про репресії та провокації влади щодо учасників масових сусп.-політ. заходів. Порушував міжконфесійні проблеми. Висвітлював перебіг виборчої боротьби. Одне з перших вид., виконаних на комп'ютерній техніці.

«ЛЬВІВСЬКІ НОВИНИ» — інформ. бюлетень Львів. обл. ради УГС. «Товстий» журн. вих. з 1988 як самвидав із невизн. періодичн. Ред. Б. Горинь. До складу ред. входили В. Балита, І. Деркач, Г. Левицька, В. Яворський. Мав постійні рубрики. Публ.

спілчанську хроніку, звернення орг-ції-засн., док-ти міжн. правозахисних орг-цій, списки очільників, програм. та виборчі агітаційні мат-ли УГС, дем. рухів та груп, резолюції мітингів, конференцій, ін. мат-ли Пресової служби УГС, зокрема репортажі про актуал. події сусп.-політ. життя України, Грузії, Латвії, Литви, Естонії, Молдавії, Азербайджану, Росії. Містив заяви, статті, тексти виступів В. Чорновола, Л. Лук'яненка, С. Хмари, Б. Гориня, М. Осадчого та ін. Інформ. про переслідування В. Чорновола, Л. Лук'яненка, С. Хмари, А. Пашко, Г. Приходька, свящ. Я. Лесіва, Б. та М. Горинів, С. Набоки, В. Червонія, М. Осадчого, С. Сапеляка, І. Деркача, Я. Кендзьора, Д. Корчинського, І. Кандиби, В. Куйбіди, В. Яворського, ін. Ознайомлював із Посланням Митрополита В. Стернюка, істор. розвідкою В. Антоновича, спогадами В. Рафальського, поезією С. Чернілевського. Розглядав міжконфесійні відносини, проблеми економ., екол., впровадження нац. символіки, захисту культ. та істор. спадщини, факти зловживання владою. Інформ. про події культ. життя. Вів календар пам'ятних дат і подій, поточні рекомендовані бібліогр. списки. Аналізував актуал. мат-ли офіційної та позацензурної преси. Містив окремі вип. «Листка прес-служби УГС», «Інформатора» Львівської Ради УГС.

«ЛЬВІВСЬКІ НОВИНИ. ЕКСПРЕС-ХРОНІКА» — вид. Львів. обл. ради УГС-УРП, щотижневий інформ.-публіцистич. бюлетень, додаток до г. «Незалежність». Вих. як самвидав з 1990. Вип. готували Б. Горинь, Р. Кутнів, Г. Левицька, Б. Матіяшек, О. Павлишин. З вип. 1 (56) 1991 відп. за вип. Г. і М. Левицькі. Містив мат-ли Пресової служби УГС, виклади виступів очільників УГС–УРП. Інформ. про репресії щодо активістів УГС, спротив влади дем. змінам у сусп. Публ. оперативну хроніку виборчої боротьби, репортажі з масових політ. заходів.

М

МАЗЕПА-БАКАЇВСЬКИЙ Юрій — кол. воїн УПА. Учасник укр. правозах. руху. 1971 поширив у самвидаві свій есей «Російський колоніалізм і проблеми нації», а згодом — «Демократичний рух Радянського Союзу: Про безпринципність» (Відповідь «Українському віснику»). Був автором статей у самвидавному ж. «Демократ».

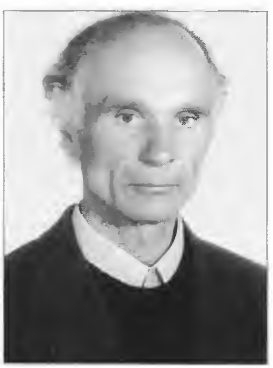

МАЗУР Дмитро Дмитрович (нар. 5.11.1939, с. Гута-Логанівська Малинського р-ну Житомир. обл.) — учитель. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і таборів (1973–74, 1980–88). Член УГС, УРП, НРУ.

1961 вступив до Житомир. пед. ін-ту, але 1962 його було призвано до армії. Там він захворів. Потім відновив навчання й 1967 р. закінчив ВНЗ. Викладав укр. мову і літ-ру в с. Рясне Ємільчинського р-ну. Навесні 1971, під час приїзду О. Гончара до Житомир. пед. ін-ту на зустріч із студентами, М. виголосив сміливу промову про ром. «Собор» та нац. духовність. Почалися переслідування. Йому довелося звільнитися зі своєї школи, але вдалося влаштуватися вчителем нім. мови в сусідньому с. Білка. Після ще однієї промови на «ленінському уроці», де М. розповів учням про Голодомор та репресії рад. влади, його знову було звільнено. Не маючи можливості знайти роботу, він жив у батьків і працював удома; тоді Малинський районний суд за звинув. у «дармоїдстві» засудив його на 1 р. примусових робіт, а після оскарження М. цього вироку — на 1 р. ув'язнення.

Відбував покарання у таборі в с. Перехрестівка Роменського р-ну Сумської обл. Хворів. Після звільнення працював у Малині на заводі, а згодом, дістався травму, — в колгоспі в рідному селі. Співпрацював із УГГ.

У червні 1980 р. у домівці М. було вчинено обшук і знайдено самвидавні тексти. 30.06 було заарешт., звинув. за ст. 62 ч. 1 КК УРСР. У грудні 1980 обл. суд засудив М. на 6 р. таборів сув. режиму й 5 р. заслання. Покарання відбував у колонії ЖХ-385/3-5 в с. Барашево, Мордовія. Знову тяжко хворів, дістав отруєння. Останні 9 місяців пробув на карцерному режимі за листи до М. Горбачова у зв'язку з Чорнобильською катастрофою.

У липні 1986 хворого М. етаповано на заслання в с. Нова Брянь, Бурятія. Там його поселили з комсомольцем Кузьміним, який спочатку погрожував М. убивством, а згодом переламав йому руки, зламав перенісся й завдав черепно-мозкової травми. Втім, після операції та 10-денного лікування його знову поселили в ту саму кімнату. Восени 1986 р. М. утік із заслання й 2 місяці переховувався в рідних землях. Заарешт. у січні 1987 р. в м. Коростишів. Засудж. на 1 р. ув'язнення, яке він відбував у сел. Сонячне, Бурятія. Після закінчення заслано в Заіграєвський р-н Бурятії. У жорстоких умовах, із прогресуючим туберкульозом М. знову зважився на втечу, але його було знайдено й заарешт. в м. Маріуполь. Засудж. на 1 р. таборів і запроторено в тубер-

кульозне відділення того самого сел. Сонячне. Там він занедужав ще й на хворобу Боткіна.

У вересні 1988 р. щойно звільнений В. Овсієнко виступив на захист політв'язня. 08.12.1988 М. випустили на волю. Хворий і змучений, він повернувся до батьків. Вступив до УГС та УРП. 1991 р. реабілітовано. З 1997 р. — член НРУ. Жив у своєму селі, самотній, інколи виступав з публіцистичними статтями.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Рапп І., Овсієнко В.* Мазур Дмитро Дмитрович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 411–414.

МАЗУРАК Василь (нар. 1927, с. Виноград Городецького р-ну Івано-Фр. обл.) — учитель. Учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1946–54, 1981–).

Закінчив педучилище. 1943 став членом ОУН. 1944 закінчив пед. ін-т, певний час працював учителем у рідному селі. У червні 1945 перейшов у підпілля УПА, брав акт. участь в акціях повстанців проти рад. влади.

У січні 1946 вперше заарешт. за приналежність до УПА і засудж. на 8 р. таб. сув. режиму.

1954 достроково звільнено й реабілітовано. Повернувся до рідного села, тривалий час не міг працевлаштуватися за фахом. Працював у колгоспі.

1981 знову заарешт. за звинув. в «антирад. діяльності» ще в часи перебув. в УПА. Навесні 1982 засудж. Івано-Фр. обл. судом за ст.ст. 56 і 64 КК УРСР на 10 р. таборів особлив. режиму і 5 р. заслання. Покарання відбував у таб. 36-1.

МАЙБОРОДА Георгій Ілярьонович (нар. 1.12.1913, Пелехівщина Полтав. обл.) — композитор, лауреат державної премії ім. Т. Шевченка. Учасник укр. руху опору. 1941 закінчив Київ. консерваторію, 1960 — Народний артист України, 1967–69 — голова СКУ, депутат ВР УРСР (1967, 1971, 1975). Композитор опер, симфоній, пісень.

1965 спільно з А. Малишком і М. Стельмахом звернулися до ВР УРСР і ЦК КПУ, протестуючи проти арештів укр. інтелігенції.

«МАЙДАН» — вид. Недригайлівського район. осередку НРУ. Неформ. газ. вих. в смт Терни 1991 з невизн. періодичн. Ред. М. Лісний, С. Натаров, Е. Олійник, А. Сема, В. Сивокінь. Подавала аналітичні сусп.-політ. мат-ли, істор. розвідки, регіональну інформ., повідомлення про д-сть НРУ, сатир. та гумор. дописи. Спецвип. присвячувався референдуму про Союзний договір.

МАКАР Іван Іванович (нар. 15.01.1957, с. Галівка Старосамбірського р-ну Львів. обл.) — педагог, юрист. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень (1988, 1989).

1974 закінч. Стрілківську школу-інтернат у Львів. обл. 1974 вступив на фізич. ф-т Львів. ун-ту. 1975–76 разом із групою студентів брав участь у таємній орг-ції Союз борьбы за развитие, що ставила за мету будувати «правильний» комунізм, члени орг-ції написали анонім. листа до XXVI

з'їзду КПРС. Відтак свою діяльність орг-ція припинила самостійно. М. поступово ставав більш нац. свідомим. Його було обрано головою студради гуртожитку, на 4-му курсі студенти обрали не той комсом. і профсп. актив, що рекомендувало партбюро ін-ту, почалася «обробка» студентів за доп. кадебістів. М. втратив перспективу наук. зростання. 1979, по закінч. ун-ту, став працювати вчителем фізики й астрономії в Мшанецькій СШ, але виник конфлікт із дирекцією школи щодо методів роботи. У січні 1982 влаштувався інженером у Львів. «Атоменергоремонт», 1983 — на Борислав. ливарно-мех. завод. Пізніше — в Прикарп. геофіз. експедицію. У листопаді т. р. відправлено вахтовим методом у м. Новий Уренгой, потім працював нач. радіац. безпеки на буд-ві «Уренгой–Помари–Ужгород». Влітку 1984 повернувся в Україну. Працював учителем фізики, хімії в Новоандріївській восьмирічній школі Ширяєв. р-ну Одес. обл., паралельно працював столяром і пасічником у колгоспі. Вступив на заочне навч. в Одес. пед. ін-т на ф-т фізвиховання. Ним зацікавився місцевий КДБ, вилучено паспорт. Райвно т. р. примусово перевело його в с. Саханське. Влада постійно провокувала конфлікти. 1987 жив у гуртожитку у Львові, працював інженером-конструктором в Ін-ті прикладних проблем математики і механіки АН УРСР. Почав відвідувати дискус. клуб у Буд. будівельників, познайомився там із братами Горинями. У січні 1987 М. Горинь збирав у клубі підписи під вимогою звільн. ост. політкаторжан, М. йому допомагав. Відтак на дискус. клубі виступив В. Чорновіл, викликавши на дискусію представника обкому партії. У червні 1988 зібрання було проведено біля пам. І. Франкові з метою створити ТУМ, воно переросло в стихійн. мітинг, на наст. зібранні говорили про закриття нац. шкіл. 30 червня зібралося до 100 тис. людей. 7.07 знову було проведено мітинг на тому самому місці за участю М. Гориня, В. Чорновола, обговор. пит. про нац. символіку та про створення Дем. фронту сприяння перебудові, М. говорив про важливість створення пам'ятників борцям за незалежність України, насамперед тим, кого назив. бандерівцями. Це стало гол. звинув. М. після арешту.

28.07.1988 викликано на допит, 4.08 обл. прокуратура вчинила обшук у помешк. та на роботі М. У прокуратурі висунуто звинувач. за ст. 187-1 і 187-3 КК УРСР. М. оголосив безстрокове голодування, яке тривало 36 діб. За звільн. М. прокотилася потужна хвиля протестів, було створ. Гром. комітет захисту М., який очолив Б. Горинь. Кадебісти пропонували написати покаянну заяву, він відмовився.

9.11.1988 звільнено, а 15.11 повідомлено, що справу проти нього закрито за відсутн. складу злочину. М. одразу долучився до б-би. Вступив до УГС. У листопаді т. р. виступив на екологічн. мітингу в Києві, назвав владу окупаційною.

10.12.1988 було знову затрим. міліцією у Львові, звинув. у непокорі міліції й засудж. за ст. 185 КпАП УРСР на 15 діб адмін. арешту.

19.02.1989 затримано за звинув. у поруш. встановленого порядку, орг-ції та провед. зборів. Було заарешт. на 15 діб.

12.03 т. р. знову заарешт. на 15 діб за аналог. звинув. Такий самий арешт стався через 2 міс.

У січні 1989 М. у м. Вільнюсі ініціював прийняття «Заяви поневолених народів». З літа 1989 не виявляв політ. активності, повернувся до наук. роботи в Ін-ті проблем механіки і матем. З 1991 М. навч. на заочн. відділ. юрид. ф-ту Київ. ун-ту. Згодом отримав диплом юриста.

БІБЛІОГРАФІЯ

Заяви, статті: Телеграма ЦК КПРС, Горбачову (06.1988, спільно з Іриною Калинець); В редакцію газ. «Ленінська молодь» (27.06.1988) // УВ-Експрес № 8. — Н.Й.: ЗП УГС, 1989. — С. 43, 45–47;

Найближчі можливості // Укр. думка. — 1989. — 14 вересня.

Література: Жорстока розправа; Львівський інженер Іван Макар — перший політв'я-

зень української «перебудови» // Новий шлях. — 1988. — 24 вересня;

Громадяни Львова виступають на захист І. Макара // Свобода. — 1988. — 26 жовтня;

Ivan Makar Arrested for Supporting Glasnost // Студент. — 1988. — Листопад–грудень.

Мітинг біля пам'ятника Франкові у Львові (16.06.1988, ведучий І. Макар) // УВ-Експрес № 8. — Н.Й.: ЗП УГС, 1989. — С. 22–41.

МАКОВІЙЧУК Григорій Трохимович (нар. 30.01.1935, с. Івча Літинського р-ну Вінн. обл.) — робітник. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. концтаборів (1973–76).

1953 закінчив 9 класів. Через бідування у родині змушений був виїхати на заробітки. Працював в Одесі, вивчившись на формувальника, потім у Москві вчився на маляра. 1955 звідти призвано в рад. армію, служив у Ленінгр. обл. Після демобілізації було спрямовано до Москви, де не мав прописки, тож повернувся в рідне село. Працювати в колгоспі не захотів, 1959 поїхав на Донбас, працював на шахті в Шахтарському р-ні. 1960 перебрався в Кременчук, де працював на заводі шляхових машин ім. Сталіна. Повернувся на Поділля, був електриком на комбінаті «Заготзерно» с. Тяжилів під Вінницею, потім знову поїхав у Шахтарськ, влаштувався машиністом водогінної станції на шахті № 30–31. 1963 повернувся в Кременчук і влаштувався на КрАЗі, щоб отримати житло, 1964 перейшов на нафтопереробний завод, 1968 за станом здоров'я мусив піти знову на КрАЗ, де теж були тяжкі умови праці. Після арештів укр. інтелігенції 1972 почав писати від руки листівки, де повідомляв про репресії проти українців, про голод 1933 тощо, що чув по зарубіжних радіостанціях, і розклеював їх у Кременчуці.

31.01.1973 М. викликав до себе нач. цеху, там його заарешт. Цінний інструмент, що залишився на роб. місці, негайно розікрали, М. за нього ще довго розплачувався. Під час обшуку вдома кадебісти виявили магнітні записи радіопередач про репресії, чернетки листівок, самвидавні праці В. Чорновола, І. Дзюби, Є. Сверстюка тощо. 22.05.1973 засудж. Полтав. обл. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 3 р. позбавлення волі в таборах суворого режиму. Інкр. також «наклепницькі розмови» про голод 1932–33, репресії. М. відбував покарання в мордовському таборі ЖХ-385/19. Працював на деревообр. підприємстві. Познайомився з політв'язнями З. Попадюком, В. Овсієнком, Л. Старосольським та ін. Брав участь у колективних акціях протесту, голодуванні в День політв'язня 30.10.1975. Особливе враження на М. справили повстанці І. Мирон, М. Жураківський, Р. Семенюк, М. Кончаківський, В. Долішній.

18.01.1976 було доправлено спецконвоєм до Полтав. в'язниці і 31.01 звільнено. Протягом року перебував під адміннаглядом. 1979 і 1981 його притягали на допити в справах Д. Мазура та В. Овсієнка. Як висококваліфікованого слюсаря М. прийняли на старе місце роботи на КрАЗ, де за настановою КДБ мусив працювати й у святкові дні, комуністичні свята. 1995 звільнено з роботи за скороченням штату. Влаштувався сторожем. З 1989 М. — активіст Т-ва укр. мови, НРУ. Брав участь у мітингах, поширював агітаційні матеріали дем. сил. Жив у Кременчуці.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Просяник Т.* «Свобода» Маковійчуку коштувала трьох років ув'язнення // Інформаційний бюлетень. — Крем. — 2000. — Ч. 3. — 21 січня;

Овсієнко В. Маковійчук Григорій Трохимович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. – С. 415–418.

МАКСИМІВ Олександр Миколайович (нар. 27.11.1959, Зх Україна) — учасник укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1980–81, 1982–84).

М., навчаючись в ужгородській СШ, відмовився в ст. класах відвідувати лекції з військ. справи, за те йому було заборонено складати випускні іспити. Коли йому виповнилось 16, відмовився отримувати рад. паспорт, вважаючи, що влада не забезпечує норм. життя для сусп-ва. 1977 разом із матір'ю подав документи на виїзд з СРСР, ужгород. ВВІР відхилив їхнє прохання. 27.11 т. р. звернувся із заявою до Президії ВР СРСР про зречення рад. громадянства і з проханням дозволу емігрувати, відповіді не отримав. У жовтні 1979 М. було викликано до прокуратури й погрожено арештом за ухилення від військ. повинності. Насправді М. не взяли до війська, оскільки в нього на утриманні була мати.

25.02.1980 заарешт. і засудж. в Ужгороді за ст.ст. 196 і 214 КК УРСР на 1,5 р. ув'язнення.

25.08.1981 по закінченні терміну звільнено. Знову розпочав заходи щодо виїзду з СРСР. 29.03.1982 на підтримку цих заходів влаштував голодування.

У травні 1982 вдруге заарешт. і засудж. за ст. 214 КК УРСР на 2 р. таб. сув. режиму. Етаповано до ВТК в с. Старі Бабани Уманського р-ну Черкас. обл.

МАКСИМОВА Галина Андріївна (нар. 11.09.1932) — художниця. Учасниця укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1982–85).

Працювала художницею в б-ці м. Ужгорода. 1977, внаслідок пост. цькувань, що їх зазнавав син Олександр, подала заяву на виїзд із СРСР. Однак ужгород. ВВІР не дав згоди. 27.10.1978 на знак протесту відмов. від рад. громадянства. У березні 1979 мусила звільнитися з посади на вимогу дирекції б-ки за небажання брати участь у виборах до ВР СРСР. Їй було погрожено арештом. У зв'язку з арештом сина зверталася із заявами та відкритими листами до ВР СРСР, до Конгресу США з проханням допомогти звільнити сина та сприяти виїзду з СРСР.

У травні 1982 заарешт. за спробу емігрувати. Засудж. за ст. 214 КК УРСР на 1 р. таб. заг. режиму. Напередодні звільнення в лютому 1983 М. знову заарешт. за ст. 187 КК УРСР і засудж. на 5 р. ув'язнення. Покарання відбувала в таб. під Одесою. Тяжко хворіла на туберкульоз очей, мала порок серця. Була інвалідом.

МАКУХА Василь Омелянович (нар. 14.11.1927, с. Карів Рава-Руського (тепер Сокальського) р-ну Львів. обл. — пом. 6.11.1968, м. Київ) — учасник укр. нац.-визв. руху. Воїн УПА. В'язень рад. тюрем і концтаборів (1946–56). Учинив самоспалення на знак протесту проти окупації Чехословаччини рад. військами та поневолення України.

1944 р. вступив до УПА, де служив у військ. розвідці. 02.1946 було поранено й захоплено НКВС. Засудж. на 10 р. ув'язнення та 5 р. заслання. Покарання відбував у таборах Мордовії. На засланні в Сибіру познайомився з артисткою Лідією Запарою, яка згодом стала його дружиною.

Після звільнення М. заборонили мешкати на Зх Україні, тому він приєднався до Лідії в Дніпропетровську, добудував хату, через певний час одружився. Працював на заводі «Промцинк», пішов звідти за станом здоров'я і влаштувався слюсарем у механічному цеху. Паралельно закінчив десятирічку (ходив у вечірню школу), вступив на

пед. ф-т місцевого ун-ту, але його швидко було відрах. через приховування судимості. Намагався навчатися самотужки. До нього в гості приїздили старі друзі, сам він також їздив у Галичину й зустрічався з кол. соратниками.

1968 М. сколихнуло кілька подій. По-перше, його здивувала різко негативна реакція преси на опублікований у січні роман О. Гончара «Собор». По-друге, М. був уражений окупацією Чехословаччини рад. військами. Тоді він заговорив про готовність віддати життя за Україну та майбутнє дітей.

Восени того року М. поїхав у відпустку до сестри на Львівщину, але повернувся звідти не додому, а до Києва. З собою від родичів узяв трилітрову банку рідини, сказавши, що це подарований сусідкою сік. Існує версія, що в Києві М. мав із кимось зустрітися й узяти участь в акції протесту проти окупації Чехословаччини напередодні річниці революції. Однак нібито хтось видав організаторів, їх було заарешт., й тому акція не відбулася.

5.11.1968 на Хрещатику (неподалік Бессарабського ринку), серед дня, М. облився бензином і підпалив себе. Він біг вулицею в напрямі нинішнього Майдану Незалежності й вигукував: «Геть колонізаторів! Хай живе вільна Україна!» Перехожі зі страху розбігалися, а міліціонери намагалися загасити його. Непритомного М. відвезли в лікарню, де на другий день від опіків (вони вкрили 70 % тіла) помер. Незадовго до смерті М. прийшов до тями й на докір, що він осиротив дітей, відповів: «Вони ще пишатимуться батьком. А нині ми всі сироти. Нині Україна сирота...»

Похорон відбувся під суворим наглядом КДБ. Вдову М. було звільнено з роботи. Його сестру Параску зі Львівщини викликали на допит, після чого за два роки померла.

Вітчизняні ЗМІ жодним словом не обмовилися про вчинок М. Натомість закордонні інформагентства з подачі анонімного самвидаву повідомили світові про цю подію, закінчивши словами: «Перед цим безпрецедентним і мужнім вчинком схиляє голови вся світова спільнота».

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Строката Н.* Самоспалення Василя Макухи // Віра. — 1983. — Ч. 1. — С. 14–15;

Пам'яті героя // У боротьбі за волю України. — Л., 2003. — Кн. 2. — С. 75–78;

Довгань С. Вогонь протесту: Самоспалення В. Макухи у 1968 році на Хрещатику освітило радянські злочини // Укр. молода. — 2004. — 5 червня;

Сахаров Г. Забутий герой України // Укр. газета. — 2006. — 1 червня;

Ничипоренко М. Смолоскипом осяяв Хрещату дорогу // Сільські вісті. — 2006. — 6 червня;

Гармаш Н. Він сподівався, що Україна прокинеться // Слово Просвіти. — 2006. — 21 вересня. — С. 7, 10;

Овсієнко В. Макуха Василь Омелянович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 419–421.

МАЛИНКОВИЧ Володимир Дмитрович (нар. 28.08.1940, м. Суми) — лікар-радіолог, політолог. Учасник руху опору в Україні. Член УГГ (1978). Директор Українського відділення Міжнародного інституту гуманітарно-політичних досліджень (1998).

Закінчив СШ у Києві. Два роки працював на заводі токарем. 1959 вступив на юрид. ф-т Ленінград. ун-ту. За акт. участь у студент. русі було відрах. з 2-го курсу ун-ту. 1961, через півроку після відрах., вступив до Київ. мед. ін-ту. 1967 по закінч. ВНЗ призвано в армію військ. лікарем на 25 р.

проти його бажання. Т. р. написав листа на ім'я міністра оборони СРСР Гречка з приводу семиденної війни на Близькому Сході. 1968 за висловлені перед солдатами думки з приводу окупації Чехословаччини місяць відбув в особливому відділі Київ. військ. округу, 1969 звільнено з армії після «офіцерського суду честі». З 1970 працював дільничним лікарем, пізніше — лікарем-радіологом в Ін-ті ендокринології. 1973 захистив канд. дис. З кінця 60-х активізував правозах. д-сть, спілкувався з В. Некрасовим, Й. Зісельсом, адвокатами Городецьким, Кисельовим. Брав участь у мітингах біля пам'ятника Т. Шевченкові, в Бабиному Яру, розповсюдж. самвидав, з 1970 регулярно надсилав листи протесту й передавав інф-цію до ХТС, а також по тел. А. Сахарову. 1975–79 повсякчас зазнавав погроз, провокацій, у помешканні М. було вчинено обшуки. 15.12.1977 підписав лист до країн-учасниць Бєлград. наради з пит. безпеки та співпраці в Європі із закликом посприяти звільненню П. Вінса. У жовтні 1978 вступив до УГГ, познайомився з О. Мешко. Через деякий час кадебісти вимагали від нього підписати заяву про розпуск УГГ, після відмови його кілька разів побили невідомі. 6.03.1979 у зв'язку з арештом О. Бердника було вчинено обшук на кв. М.

1.01.1980 із сім'єю виїхав до Німеччини. 1980–82 редагував ж. «Форум» (вид-во «Сучасність»), а також був ст. ред. програм рос. ред-ції радіо «Свобода» (Мюнхен). Працював у закордон. представництві УГГ. М. — член-засновник Міжн. Гельс. асоціації, співголова Дем. об'єднання політ. емігрантів з СРСР. 31.12.1992 повернувся в Київ, перейшов на рос. політичні позиції, займався політикою, на відміну від попередніх років, виступав з рос. позицій. Був ідеологом президент. виборчої кампанії Л. Кучми, а згодом — радником Президента з політ. питань (1992–94). 1995–97 керував Ін-том інтеграції Київ. центру політ. досліджень і конфліктології. 1997 заснував партію «СЛОн» («Соціально-ліберальне об'єднання»). З 1998 очолював укр. відділ. Міжн. ін-ту гуманітар.-політ. досліджень, з 2002 М. — голова Комісії сприяння демократизації та розвитку громадян. сусп-ва. Автор багатьох наук. праць з медицини й радіобіології та публікацій у пресі.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Звиви національної політики більшовиків: Ленін і Сталін // Сучасність. — 1983. — Ч. 3. — С. 40–61;

Два национализма // Форум. — 1985. — № 13. — С. 41–63;

Про гасла та реальність / Сучасність. — 1986. — Ч. 4. — С. 80–97;

In Statu Nascendi: Возможна ли демократизация? (Червень 1987) // Форум. — 1987. — № 17. — С. 3–28;

Етюди на тему реформ // Сучасність. — 1987. — Ч. 4. — С. 78–87, Ч. 5. — С. 112–121;

Вгору — вниз по косогорах: Етюди на тему реформ (08.1988) // Сучасність. — 1990. — Ч. 2. — С. 48–61.

Голод на Україні: 1932–33 (1983);

Афганистан в огне (1985).

Література: *Рапп І, Овсієнко В.* Малинкович Володимир Дмитрович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 422–424.

МАЛИНОВСЬКА Маргарита Юріївна (нар. 22.11.1941, с. Уйма Локачинського р-ну Волин. обл. — пом. 22.10.1983, м. Київ) — журналіст, письменниця, літ. критик. Учасниця руху шістдесятництва. Член СПУ (1985).

1958 закінч. СШ в рідному селі. Потім 4 роки працювала кореспондентом у рай. газетах Волині, писала гострі статті, фейлетони. 1961–64 навч. на ф-ті журналістики Львів. ун-ту, друкувалась у пресі. 1964,

після практики в ж. «Вітчизна», перевелась на ост. курс Київ. ун-ту. По закінч. ВНЗ працювала у відділі критики ж. «Вітчизна», в г. «ЛУ». Професійно вела ред. роботу, відчувала органічну потребу у своїх крит. матеріалах писати про шістдесятників — В. Симоненка, Є. Гуцала, І. Драча, М. Вінграновського. М. багато зробила для презентації нових імен, підтримки письменників-початківців, їй не властиво було протиставляти ст. і мол. покоління, передусім керувалася принципами людяності й художності. У власній творч. поступово переходила від фейлетонності до аналіт. думки. Певним свідч. цього стала перша кн. М. «Синтез важкої води» (1967), присвячена дослідж. жанру новелістики за творами О. Гончара, Л. Первомайського, Є. Гуцала, О. Гижі та ін. Ця тема та розвідка про жанр роману й далі її привабл. (кн. літ.-критичних статей «Любов до життя» (1968)), сюди ж увійшли літ. пародії, полемічна ст. про тогочасний стан критики. Статті М. вирізнялися на тлі узвичаєних штампів, псевдонаукового «сухого» стилю, внаслідок чого зазнала тиску з боку партійних літ. критиків. Та все ж активність і фаховість М. не були непоміченими. На поч. 1970-х її запрошено на посаду заст. гол. ред. «ЛУ». І тут провадила свою лінію, незважаючи на офіційну думку. Однією з перших відгукнулась на вихід у світ ром. «Собор» О. Гончара, внаслідок чого її звільнено з посади в газеті. Писала далі, хоч її тривалий час ніде не друкували. Залишилася без засобів для існування, деякий час працювала ред-ром на кіностудії ім. Довженка. 1971 з'явилась її невелика кн. «Олесь Гончар» про багатогранну тв-сть письменника, самобутність його таланту, нерозривність долі з життям укр. народу. Дослідж. тв-сть письм. Л. Леонова, особливо переклади його тв. укр. мовою.

Навесні 1976 отримала лист із Гарвардського ун-ту (США) із запрошенням провести 1976–77 навч. рік у Гарварді, попрацювати за спец. укр. мови, літ-ри в Укр. дослідн. ін-ті при ун-ті (попередні листи-запрошення 1974 і 1975 до адресатки не доходили). Партійні органи відмовляли М. в дозволі на виїзд.

Наприкінці 70-х М. відійшла від критики й перейшла до жанру прози, вийшли два романи письменниці на історико-рев. тему. В основі ром. «Гримучі озера» — події в Польщі (до складу якої входила Волинь) напередодні II Світової війни, рев. рух у Зх Україні, очолюваний КПЗУ. Ром. «Полісся» став продовж. попередн. твору. Обидва романи мають непересічну цінність, у них відтвор. нар. рух, побут і жива нар. мова. Письменниця виявила себе справжнім майстром-живописцем. У цілісній с-мі її твору пейзаж має ще й ф-ціональне значення — сприяє розкриттю психолог. станів, передусім подіям, створюючи емоц. атмосферу.

М. була відп. секретарем комісії СПУ з питань драматургії.

М. залиш. в історії нашої літ-ри як провідний критик 60–70-х, що вболівав за долю укр. літ-ри, й робила все можливе, щоб зберегти в ній нац. дух. Померла за робочим столом, пишучи третю кн. про рідне Полісся.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: По-весняному // Літ. Україна. — 1964. — 17 квітня;

Синтез важкої води (1967), Любов до життя (1968), Олесь Гончар: Дослідження творчості (1971), Гримучі озера (1977), Древо дружби: Л. Леонов і Україна (1979), Полісся (1980).

Література: *Громова В.* Критик Маргарита Малиновська (1941–83) // Сучасність. — 1991. — Ч. 11. — С. 45–49.

МАЛИНОВСЬКИЙ Микола О. (нар. 1931, м. Чернігів) — інженер. Учасник укр. правозах. руху. Засудж. 1981 у Чернігові на 3 р. позбавлення волі за правозах. д-сть.

МАЛИШЕВ Леонід (нар. 25.10.1928) — інженер. Учасник укр. правозах. руху. Засудж. у Черкасах 8.12.1981 за ст. 62 КК УРСР на 5 р. позбавлення волі й 3 р. заслання.

МАЛИШКО Андрій Самійлович (14.11.1912, с. Обухів (тепер м. Обухів) Київ. обл. — пом. 17.02.1970, м. Київ) — поет. Учасник укр. нац.-культ. відроджен-

ня. Член СПУ. Лауреат Державної премії СРСР (1947, 1951, 1969), Державної премії ім. Т. Шевченка (1964).

1932 закінчив літ. ф-т Київ. ін-ту нар. освіти (тепер Київ. ун-т ім. Т. Шевченка). По закінч. Ін-ту деякий час учителював у Овручі на Житомирщині, пізніше працював у г. «Рад. слово». 1934–35 служив в армії. Відтак працював у г. «Комсомолець України», «Літ. газеті», ж. «Мол. більшовик». Під час II Світової війни був кореспондентом г. «Красная Армия», «За Рад. Україну!», «За честь Батьківщини». 1944–47 — відп. ред. ж. «Дніпро».

З 1930 почав друкуватися. Це — переважно громадян. лірика, опис минулого укр. народу. Вже тоді виявилася своєрідність тв-сті М. — глибокий ліризм, органічне входж. у стихію фольклорної образності, нар. уявлень; вірність сповіданій укр. народом моралі була для М. визначальною ознакою. У роки Другої світової війни поет видав кілька поетичних збірок. Значний резонанс мала кн. «Україно моя!», в якій з вел. худ. силою та емоційністю висловлено відчуття кровного зв'язку з рідною землею та її народом, відтворено перші місяці війни, окупації України. Повоєнна тв-сть митця, романтична піднесеність стилю не відповідали реальній атмосфері тогочасної д-сті — важкому періоду в житті народу, особливо селянства. Лише наприкінці 50-х поет. твори М. звільнилилися від поверховості, псевдопатетики. Ліричні цикли у зб. «Серце моєї матері» свідчили про піднесення творч. снаги автора, його душевну розкутість. У 60-ті поет. талант М. зреалізувався повніше й різнобічніше. Більшість із творів вирізнялася новизною змісту, оригін. образністю, вишуканістю, в них відбивалися зрушення (тоді ще початкові) в житті країни й у суспільних настроях, усвідомлення народом неминучого значення загальнолюдських цінностей. Ліричні тв. М., покладені на муз. П. Майбородою («Київ. вальс», «Пісня про рушник», «Стежина», «Пісня про вчительку» та ін.), стали нар. піснями. Виступав як літ. критик, перекладав укр. мовою твори О. Пушкіна, Я. Купали, Г. Гейне та ін. Написав тексти пісень до к/ф О. Довженка та ін. режисерів. Вірші М. перекладено багатьма мовами світу.

Похований на Байковому цвинтарі.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Батьківщина (1936), Лірика, З книги життя (1938), Народження синів (1939), Листи червоноармійця Опанаса Байди, Зореві дні, Березень, Жайворонки (1940), Дума про козака Данила, До бою вставайте (1941), Понад пожари, Україно моя! (1942), Слово о полку, Битва (1943), Полонянка (1944), Ярославна, Любов, Чотири літа (1946), Кіт-воркіт (1947), Це було на світанку (1948), Весняна книга (1949), П'ять поем, За синім морем (1950), Корейська поема, Кораблики (1951), Нові обрії (1953), Книга братів (1954), Що записано мною (1956), Пшениченька (1958), Заповітне джерело, Серце моєї матері, Думки про поезію (1959), Дубовий цвіт, Полудень віку, Арсенал, Слово про поета М. Т. Рильського та його творчість (1960), Віщий голос, Листи на світанні (1961), В синім полі, Далекі орбіти, Прозорість (1962), Дорога під яворами (1963), Тарас Шевченко: Драматична пісня (1964), Перстень, Прометей, Рута (1966), Синій літопис (1968), Серпень душі моєї (1970), Твори. В 10-ти томах (1988).

МАЛОЖЕНСЬКИЙ Василь Іванович (нар. 1916, Львівська обл.) — військовослужбовець. Учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1949–50, 1967–80-ті).

Як польс. військовослужбовця в період II Світової війни було мобілізовано до польс. армії, 1939 потрапив у нім. полон, втік. 1940 було вислано на примусову ро-

боту до Німеччини. Там вступив до ОУН, проводив підп. націоналіст. діяльність. 1.01.1949 нелегально перейшов польс.-рад. кордон, повертаючись до родини, повідомив про це місцеві органи влади.

Тоді ж засудж. на 1,5 р. позбавлення волі за ст. 85 КК УРСР.

15.02.1967 заарешт. за націоналіст. діяльність в ОУН і УПА ще до 1949. У січні 1968 засудж. Львів. обл. судом на 15 р. позбавлення волі. Покарання відбував у різних таб. примусов. праці. 1975 М. — акт. учасник кампанії 35-го таб. пункту щодо надання політично репресованим статусу політв'язня. У вересні т. р. надіслав на ім'я голови Президії ВР СРСР М. Підгорного попередж. про відмову від рад. громадянства. В таборах зазнавав різних переслідувань. 17.10.1978 надіслав привітання новообраному Папі Римському Івану-Павлу II. Хворів на гіпертонію, мав крововилив в оці.

МАЛЮТА Іван Трохимович (нар. 16.04.1943, с. Цибулівка Тростянецького р-ну Вінн. обл.) — журналіст. Учасник укр. правозах. руху.

1960 закінчив з відзнакою СШ. Працював вантажником в Ободівському цукрокомбінаті. 1962–68 навчався на ф-ті автоматики і промелектроніки Одеського політехнічного ін-ту. По закінченні — інженер на львів. заводі. Деякий час навчався на заочному відділенні ф-ту журналістики Львів. ун-ту. Тоді вперше зазнав переслідувань за свої переконання. 1969 — ред. Одеської студії телебачення, потім працював у видві «Маяк». 1971–72 допитано в КДБ за справою трьох ув'язнених правозахисників — Н. Строкатої-Караванської, О. Різникова та О. Притики. За відмову свідчити проти них було звільнено з в-ва «Маяк». Перебував під наглядом КДБ. З 1989 М. — ред. відділу краєзнавчої літ-ри ж. «Українська культура», автор публікацій про репресованих і укр. політв'язнів. Автор збірки поезій «Під знаком калини» (1996). Засл. журналіст України (2009). Член Всеукр. т-ва політв'язнів і репресованих.

БІБЛІОГРАФІЯ

***Публікації*:** При світлі блискавок (Н. Строката-Караванська) // *Різниченко О.* Промінь з Одеси. — О.: Друк, 2000. — С. 82–86;

Ішов до тебе... (В. Іванишин) // Укр. культура. — 2001. — Ч. 6. — С. 32–33;

За нез'ясованих обставин // Шлях перемоги. — 2004. — 1 січня;

Двічі відспіваний (Г. Герчак) // Укр. культура. — 2004. — Ч. 8. –С. 31–33;

З тріади Світличних (Н. Світлична) // Шлях перемоги. — 2004. — 3 листопада;

З терпінням провиддя (С. Караванський) // Донька Одеси: Ніна Строката в документах і спогадах / Упоряд. О. Різниченко. — О.: Друк, 2005. — С. 274–276;

Передала віру (Н. Вірченко) // Шлях перемоги. — 2005. — 27 квітня;

Не дався приручити (Григір Тютюник) // Укр. газета. — 2005. — 7 грудня;

За інакодумців замовляв слово // Голос України. — 2006. — 25 березня;

Підіймав одеську хвилю (О. Різників) // Укр. культура. — 2007. — Ч. 1. — С. 35–37;

З імперського трикутника: Спогади // Одеська хвила. — О.: Друк, 2007. — Вип. 2. — С. 40–57;

Соловецький могікан //Зона. — 2008. — Вип. 24. — С. 68–83;

Контужений страхом (М. Холодний) // Зона. — 2009. — Вип. 25.

МАМАЙСУР Борис Сергійович (нар. 15.08.1938 в с. Сенькове Куп'янського р-ну Харків. обл. — пом. 19.11.2003, м. Хмельницький) — поет. Учасник руху шістдесятництва. Член НСПУ (1997).

1944 з родиною переїхав на батькову малу батьківщину в с. Вороньків Бориспільського р-ну Київ. обл., де 1955 закінчив СШ. Перед випуском померла мати. Змушений допомагати батькові у вихованні десятирічної сестри, працював у місцевому колгоспі вантажником, муляром, згодом — кореспондентом район. газ. «Колективіст». Двічі намагався вступити на ф-т журналістики Київ. ун-ту. 1958–1962 навч. в Харків. бібліотечному ін-ті. В студентські роки познайомився з поетом Б. Чичибабіним. Брав участь у літ. «четвергах» в ред. місячника СПУ «Прапор». За покликом романтики та

через матеріальну скруту після закінчення інституту працював матросом річкового вантажного теплоходу на Іртиші, будівельником у Павлограді (Казахстан). Після співбесіди в КДБ з приводу праці не за фахом та відповідного листа до інституту скеров. на низькооплачувану посаду інспектора респ. б-ки ім. КПРС в Києві (1964–1965). Тимчасово мешкав у І. Світличного, увійшов до кола шістдесятників.

Віршуванням М. захопився ще школярем. Його творчі спроби підтримав порадами поет М. Карпенко, він також посприяв публікації віршів М. у районній газ. (1955). Студентські експерименти писати російською не принесли задоволення. Тож повернувся до рідномовної поезії. Пізніше його твори з'явилися в ж. «Зміна», г. «ЛУ».

Про його поетичний хист, літ. новаторство прихильно відгукнулися М. Рильський та В. Стус. У той час, коли з'явилася його невеличка збірка «Чи буде шторм?», розпочалася кампанія боротьби з шістдесятниками. Спроба спецслужб використати М. як противагу І. Драчеві, М. Вінграновському та ін. шістдесятникам не вдалася. Відтак 1962–1964 йому відмовлено в публікації збірок «Гра з вогнем» та «Другий початок». Не допомогла й підтримка Л. Костенко.

Збірки й окремі поезії М. поширювалися самвидавом. Цьому ефективно посприяв І. Світличний, записавши їх на магнітофонну стрічку в авторському виконанні. Послухати М. «живцем» або в записі до Світличного приходили І. Дзюба, Є. Сверстюк, Л. Танюк, М. Коцюбинська, М. Плахотнюк, Гр. Сивокінь та багато ін. нонконформістів. Він також дарував ці записи друзям і знайомим, а прикутому до ліжка Є. Концевичу — навіть разом із магнітофоном. Згодом їх було вилучено під час обшуків і арештів, як це сталося, напр., з О. Заливахою. Опріч того, вірші з касет, як згадує М. Плахотнюк, «було віддруковано, зброшуровано й тиражовано на друкарській машинці або фотоспособом у вигляді саморобних книжечок». Обшуком 31.08.1965 напередодні першого арешту, в І. Світличного вилучено машинописи з віршами М., які він давав йому на рецензування й редагування. Частину, передану на збереження Є. Поповичу, вдалося врятувати. Під час підготовки до друку посмертної збірки вони потрапили до упорядника книги М. Карпенка та її редактора П. Засенка. 12.01.1972 напередодні другого арешту в І. Світличного було забрано й магнітофонні стрічки.

Після заборони на публікацію в Україні кілька поезій М. з'явилися друком 1965 у Празі в перекладі чеською в антології молодої укр. поезії, упорядкованої О. Зілинським з творів, надісланих І. Світличним. До когорти зіркових імен разом із М. до книги увійшли Л. Костенко, І. Драч, М. Вінграновський, В. Стус, В. Симоненко, Ігор Калинець, В. Коротич, М. Холодний та ін. Позацензурний вихід антології з творами, які ніяк не вкладалися в прокрустове ложе соціалістичного реалізму, прискорив розправу з інакодумцями. Вилучення з літ. процесу, арешт побратимів, зокрема І. Світличного, негативно вплинули на творчість і здоров'я М. Він тяжко захворів. Під час спроби арешту в нього стався напад. Однак його було запроторено до Глеваської ПЛ. Поета було вкинуто до камери з важкохворими, побито до нестями. М. зазнав тортур, зокрема невролептиками, якими намагалися вбити свідомість. До нього не допускали ні знайомих, ні родину. Стан його здоров'я різко погіршився. Батько під розписку про опіку визволив його, інваліда другої групи, з психлікарні. До М. неодноразово навідувалося КДБ, було проведено обшуки. Вірші М. писав «у шухляду». Замкнувся в собі, ні з ким не спілкувався.

1985 одружився з поетесою, інвалідом першої групи з дитинства М. Макух, і переселився з Воронькова в м. Хмельницький.

1991 І. Дзюба ґрунтовною статею «Забуті — поруч» в г. «ЛУ» повернув із забуття в палітру шістдесятництва ім'я М. Тоді ж г. «ЛУ» опублікувала низку віршів з його недрукованих збірок 1962–1964 та окремі — пізнішого часу. Твори М. з'явилися в інших виданнях, зокрема, в ж. «Україна» (1993).

Нарешті 1997 в Києві вийшла друга прижиттєва збірка М. із символічною назвою «Другий початок», яку уклав і відкрив згаданою статтею І. Дзюба. Тоді ж М. став членом НСПУ. 15.08.2003 у Воронькові з нагоди 65-річчя поета відбувся літературний вечір «Поезія — це гра з вогнем». У шкільному музеї облаштовано присвячений поетові стенд. Того ж року М. помер. Поховано в м. Хмельницьку. 2006 син поетового наставника й друга — видавець В. Карпенко — опублікував у Києві посмертну збірку М. «Йди і говори» з батьковою передмовою «У пам'яті і в душі».

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Щасливої дороги! // Твори молодих авторів Радянської України. — К.: Держлітвидав, 1962. — С. 67–69;

Чи буде шторм? — К.: Держлітвидав, 1963. — 26 с.;

Із недрукованих збірок «Гра з вогнем» та «Другий початок» (1962–1964) // Літ. Україна. — 1991. — 13 червня;

Кров не квас // Україна. — 1993. — С. 27;

Другий початок / Упоряд. І. Дзюба. — К.: Сфера, 1997. — 172 с.;

Йди і говори: Поезії. З неопублікованого / Передм. М. Карпенка. — К.: Видавець В.М. Карпенко, 2006. — 114 с.

Література: *Дзюба І.* Забуті — поруч: Ще про одного «шістдесятника» // Літ. Україна. — 1991. — 13 червня;

Шостак М. Присвячено Борису Мамайсурові // Літ. Україна. — 2003. — 4 вересня;

Карпенко М. У пам'яті і в душі // *Б. Мамайсур.* Йди і говори: Поезії. З неопублікованого. — К.: Видавець В. М. Карпенко, 2006. — С. 3–7.

МАМЧУР Степан Якимович (нар. 9.01.1916, с. Лучиці Сокальського р-ну Львів. обл. — пом. 10.05.1977, ст. Всехсвятськ Перм. обл.) — учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН. Політв'язень польс. і рад. тюрем і концтаборів (1935–39, 1957–77).

З юнацьких літ співав у церковному хорі, перебував у «Просвіті», здобув середню освіту. 1935 заарешт. за зберігання антипольс. літ-ри. Після окупації 1939 Зх України Рад. Союзм перебував на нелегальній просвітн. роботі, а його родину було заслано в Узбецьку РСР. Переховуючись від рад. влади, перебував у Львові, де займ. акт. діяльністю ОУН. 1940–48 працював на громад. роботі та паралельно займ. націоналіст. діяльністю. 1948 влаштув. столяром під чужим іменем — С.П. Сидоровський. На той час його дружині вдалося втекти із заслання на Львівщину. На поч. 1950-х був зв'язковим між групами ОУН. 1954 керівництво направило його на Донбас, згодом було викрито. 1955 переїхав у м. Ірпінь Київ. обл. Т. р. викрито націоналіст. діяльність М.

1957 заарешт., перебував у Святошинському СІЗО в Києві, потім його було перевезено до Львова, де було засудж. обл. судом за ст.ст. 54-1а, 54-8, 54-11, 68-2а КК УРСР на 10 р. ув'язнення у таборах суворого режиму. Карався у концтаборах Мордовської АРСР. На той час до табору було заслано переважно духовенство, М. спілкувався з митр. Й. Сліпим, священиками Маргітичем П: Василиком, С. Яворським та ін. Співв'язень В. Марченко писав, що М. найперший у зоні підійшов до митр. Й. Сліпого, щоб дістати його благословення. Перебуваючи серед духовенства, укріплював та доповнював свій нац. дух наукою Христовою. В середині 1960-х, після тривалої підготовки, митр. Й. Сліпий рукоположив його на диякона. Опісля М. продовж. виконувати роль духовн. настоятеля для багатьох політв'язнів. Разом із митр. Й. Сліпим служив святі Літургії, Богослужіння, доглядав за митрополитом, конспектував його проповіді та молитви.

1967 під час судових процесів в Україні М. викликали на допити, погрожували фіз. розправою, але він нікого не виказав, за що отримав додаткових 15 р. позбавлення волі. Покарання відбував у таборі сув. режиму ВС-385/37 на ст. Всехсвятська Чусов. р-ну Перм. обл., де з пошаною до нього ставилися укр. політв'язні І. Світличний, Є. Сверстюк, С. Ґлузман, В. Марченко, Ігор Калинець та ін. Є. Сверстюк стверджував, що М. був з тих праведників, на яких стоїть добре ім'я українців. 1975 М. був серед тих, котрі стали переходити на «статус політв'язня». 20.02 т.р. підписав заяву-протест на адресу президії XV з'їзду КПРС та разом із усіма 25 ув'язненими провів голодування. 31.05 т.р. підписав лист-протест до рад. влади про нестерпні умови утримання та мед. безвідповідльність в рад. концтаборах, особисто написав листа до каноніка Раймонда Гоора, члена Секретаріату міжнар. ком-ту ОБСЄ у справі дозволу на Біблію в концтаборах.

Упродовж кількох років мав інвалідність з приводу гіпертонії, у січні 1977 лежав у лікарні. У травні т. р. помер у таборі від раптового крововиливу у мозок. Поховано на ст. Всехсвятська.

25.08.2000 прах М. перевезено до укр. греко-катол. церкви св. Миколая на Аскольдовій могилі в Києві, де відбулося прощання з ним, а згодом перепоховано у м. Ірпінь Київ. обл.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Глузман С.* Пам'яті Степана Мамчура. — Ірпінь, 1977;

Марченко В. Це неземне довготерпіння // Листи до матері з неволі / Упоряд. Н. Марченко. — К.: Фундація ім. О. Ольжича, 1994. — С. 296–300;

Сверстюк Є. Світлій пам'яті Степана Мамчура // Визвольний шлях, 1991;

Бутман Г., Зборовський А. Свіча його душі // Ірпінський вісник. — 2001. — 25 травня.

МАНДРИК Іван Миколайович, псевдонім Богдан Сердюк (нар. 24.01.1937, с. Сукіл Болехівського (тепер Долинського) р-ну — загинув у тюрмі 17.09.1979, м. Івано-Франківськ) — робітник. Учасник

укр. руху опору. Член УНФ. Жертва рад. карального режиму.

Працював у рідному місті на керамзитовому заводі. Належав до УНФ, організованого М. Крайником (в середині 70-х) і був акт. учасником цієї орг-ції. Підготував осн. матеріали до ж. УНФ «Укр. вісник» та альманаху «Прозріння».

18.09.1979 запроторено до тюрми, де після жорстокого побиття загинув.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Останній лист І. Мандрика М. Крайнику (8.09.1979) // Українська загальнонародна організація (УНФ-2). — Т. 1. — С. 207;

Про значення історичної правди для суспільства // Українська загальнонародна організація (УНФ-2). Т. 1. — С. 195–196.

Література: *Дубас М.* І. Мандрик; *Ровенчак О.* Нарис про І. Мандрика (17.09.1993) // Український національний фронт. — С. 479, 480–484;

Довідка Болехівської міськради про смерть І. Мандрика (27.02.1980) // Українська загальнонародна організація (УНФ-2). — Т. 1. — С. 453.

МАРҐІТИЧ Іван (нар. 1921, с. Боржавське Закарп. обл.) — єпископ катакомбної УГКЦ. В'язень сумління угорських (1939–40), рад. тюрем і концтаборів (1951–76).

Закінчив Хустську гімназію, відтак навч. на богослов. студіях.

1939 вперше заарешт. Зазнав угорських катувань за укр. ідею, засудж. на 2 р. сув. ув'язнення. Карався в Мукачівській тюрмі.

З 1946, по закінч. духовної семінарії, служив у греко-катол. церкві, яка вже тоді переживала тривожні часи. 10.02.1949 його

заарешт. після останнього легального богослужіння, проведеного в Рахові. Після попереджень правив Богослужіння підпільно.

1951 після вінчання фальшивих наречених заарешт. і звинув. «антирад. агітації і пропаганді». Його було засудж. на 25 р. позбавлення волі в таб. сув. режиму.

1976, по закінч. терміну, звільнено. Повернувся на Закарпаття, працював у колгоспі робітником виноград. ланки. Вимагали зречення священства. М. не погодився. Звичайним колгоспником вийшов на пенсію, отримував мізерну пенсію. Весь час, частіше ночами, таємно правив служби, керівництво села підозрювало, але не мало конкретних даних. М. брав акт. участь у боротьбі за легалізацію УГКЦ, був членом Комітету на її захист. 1987 брав участь у першій делегації УГКЦ до Москви, на прив. квартирі було організов. і напівлегально проведено прес-конференцію за участю кореспондентів 9 країн, де був і посол Голландії. Тієї самої ночі присутніх учасників затримали, М. було відправлено на Закарпаття. Ще 2000 до владики приходили вірні й він усім приділяв час.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Народний єпископ (Розмову з єп. І. Маргітичем вів О. Гаврош) // Укр. молода. — 2000. — 10 серпня.

МАРИНОВИЧ Мирослав Франкович (нар. 4.01.1949, с. Комаровичі Старосамбірського р-ну Львів. обл.) — інженер, публіцист, релігієзнавець. Учасник укр. правозах. руху. Член-засновник УГГ (1976). Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1977–87). Лауреат премії ім. В. Марченка (1995), премії УАНТІ ім. В. Стуса (2009). Нагор. орденом «За мужність» I ст. (2006), ордном Свободи (2009). Віце-ректор УКУ (2000), член громадської ради Українсько-американського бюро захисту прав людини, Українського богословського наукового товариства.

1967 по закінченні СШ № 2 в м. Дрогобич вступив до Львів. політехн. ін-ту, на електрофізичний ф-т. За критику рад. влади ним «опікувався» КДБ, схиляли до інформаторства, згодом було звільнено з військ. кафедри, змушений був після закінч. ВНЗ служити в армії. 1972 завершив навчання, рік працював перекладачем з англ. мови на івано-фр. заводі «Позитрон». Тоді ж познайомився з київ. і львів. дисидентами. 22.05.1973 його затримала й обшукала міліція, мотивуючи тим, що М. поклав квіти до пам'ятника Т. Шевченкові. 1973–74 служив у Вологді. Після демобілізації переїхав до Києва, працював техредактором ж. «Початкова школа» та у вид-ві «Техніка», але за сигналом КДБ його було звільнено, був безробітним. За кілька днів до арешту влаштувався розклеювачем афіш. У листопаді 1976 М. разом із М. Матусевичем став членом-засновником УГГ. М. — співукладач і підписувач низки документів УГГ. 5.02.1977 після арешту М. Руденка й О. Тихого було проведено обшук на квартирі М. під Києвом, тоді ж отримав офіційне попередження КДБ. У Дрогобичі також було проведено обшуки, йому постійно по-

грожували. У березні 1977 на вечорі пам'яті Т. Шевченка в Київ. філармонії М. і М. Матусевич несподівано вийшли на сцену й ініціювали самодіяльний спів «Заповіту».

23.04.1977 М. було заарешт. після повернення з Таруси (Калузька обл.), де відвідував члена УГГ Н. Строкату. У червні т. р. відмовився виступити свідком на суді М. Руденка й О. Тихого. Слідство в справі М. тривало 11 міс. Йому було інкрим. участь у написанні та розповсюдженні документів УГГ, зокрема декларації та меморандумів. 27.03.1978 Київ. обл. суд у м. Василькові за звинув. за ст. 62 ч. 1 КК УРСР та ст. 70 ч. 1 КК РРФСР засудив його на 7 р. таборів сув. режиму і 5 р. заслання. Із заявами та зверненнями на захист М., М. Матусевича виступило чимало осіб (О. Мешко, Р. Руденко, Н. Світлична, А. Сахаров, а у Вашингтоні «Смолоскип» влаштував прес-конференцію з участю П. Григоренка на захист М. і М. Матусевича). Карався в пермському таборі ВС-389/36. Брав участь у всіх правозах. акціях політв'язнів, тримав голодування протесту, зокрема й 18-добове, передавав на волю хроніку табору. 10.12.1978 підписав заяву політв'язнів 36-го табору про безсилля «влади насильства і брехні» перед вимогами часу, 1979 — спільне клопотання до ООН з проханням «включити укр. питання до порядку сесії Ген. асамблеї та вжити заходів, щоб прискорити звільнення України від рос. окупації». За свій термін мав близько 150 діб ШІЗО і близько 1,5 р. ПКТ. 1978 Міжнар. амністія взяла М. під свій захист. 1980 акції на захист М. вело Т-во укр. інженерів у Канаді (Я. Соколик). З квітня 1984 М. відбував заслання в с. Саралжин Уїльського р-ну Актюбин. обл. (Казахстан). Працював теслею. У лютому 1987 відмовився подати клопотання про помилування.

Проте за рішенням ВР СРСР у березні 1987 його було звільнено, повернувся в м. Дрогобич. Влаштувався оператором нафтопереробного заводу. 1990 почав працювати кореспондентом місцевої г. «Галицька зоря».

1988 в ж. «Сучасність» було опубл. працю М. «Євангеліє від юродивого», написану ще в таборі. Після того вийшла ціла низка книг, які поставили М. серед визначних мислителів сучасної України. 1996–97 М. навчався в Центрі вивчення прав людини Колумбійського ун-ту (США). М. — засновник Укр. асоціації Міжн. амністія (УАМА), з 1993–98 — її голова. З 1993 М. — член гром. ради Укр.-амер. бюро захисту прав людини. Викладав історію християнства в Дрогобицькому пед. ун-ті, був співробітником Ін-ту східноєвроп. досліджень НАН України. З 1997 — дир. Ін-ту релігії і сусп-ва Львів. богослов. академії (УКУ).

БІБЛІОГРАФІЯ

Автор і співавтор меморандумів і звернень УГГ: Україна літа 1977-го (15.02.1977), Меморандум УГГ ч. 1 (11.–12.1976), Меморандум УГГ ч. 4: Про нові репресії на Україні проти Групи Гельсінкі (9.02.1977), Меморандум УГГ ч. 6: Про так звані «внутрішні справи» держави (21.02.1977), Меморандум УГГ ч. 11: Про долю Надії Світличної (20.03.1977), Відкритий лист УГГ урядам Країн, які підписали Гельсінські Угоди (9.02.1977) // Український правозахисний рух: 1976–1977. — С. 19–28, 63–97, 103–104, 105–107, 123–126, 133–135;

Євангеліє від юродивого (08.1982) // Сучасність. — 1988. — Ч. 11. — С. 13–17;

Блиск і вбогість українського правозахисного руху // Сучасність. — 1992. — Ч. 12. — С. 24–28.

Твори: Україна на полях Святого Письма. — Дрогобич, 1991. — 108 с.;

Спокутування комунізму. — Дрогобич, 1989. — 44 с.;

Україна: Дорога через пустелю. — Х.: Фоліо, 1993. — 192 с.;

Листи з волі (Разом з С. Ґлузманом, З. Антонюком). — К.: Сфера, 1999. — 440 с.;

Українська ідея і християнство, або Коли гарцюють кольорові коні Апокаліпсису. — К.: Дух і літера, 2003. — 544 с.;

Ecumenist Analyzes the History and Prospects of Religion in Ukraine. — Л.: УКУ, 2004.

Література: Маринович Мирослав // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 441–444;

Суд над Мариновичем і Матусевичем // Інформаційні бюлетені УГГ, 1978–1980. — С. 38–44;

Бризгун О. В обороні інж. М. Мариновича і д-ра М. Плахотнюка // Гомін України. — 1980. — 6 квітня;

Глібчук У. Коні апокаліпсиса... Вони гарцюють, я відчуваю їхнє дихання... // Дзеркало тижня. — 2004. — 11 вересня;

Захаров Б. Маринович Мирослав Франкович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 425–428.

МАРМУС Володимир Васильович (нар. 21.03.1949, с. Росохач Чортківського р-ну Терноп. обл.) — робітник. Учасник укр. руху опору. В'язень рад. тюрем і концтаборів (1973–84). Член УГС, НРУ, УРП.

1966 закінчив Росохацьку СШ. 1967 — ремісниче училище у Львові. 1968–70 працював на м'ясокомбінаті в м. Чорткові. Розповсюджував літературу самвидаву. 1972 арешти укр. інтелігенції підштовхнули М. до створення в листопаді т. р. підпільної юнацької орг-ції, яка мала на меті б-бу за незалежність України. До 55-ої річниці УНР (22.01.1918, IV Універсал Української Центральної Ради), 54-ої річниці Акту злуки ЗУНР з УНР (22.01.1919) орг-ція підготувала акцію протесту проти нової хвилі арештів української інтелігенції. 21.01.1973 у м. Чорткові під кер. і за участю М. було вивішено 19 листівок та 4 синьо-жовті прапори. 22.03.1973 заарешт., йому було пред'явлено звинувачення в створенні антирад. орг-ції та проведенні антирад. агітації і пропаганди, у незаконному зберіганні вогнепальної зброї. 24.09.1973 Терноп. обл. суд виголосив вирок сімом членам Росохацької орг-ції, М. отримав 5 р. ув'язнення та 3 р. заслання. Восени 1973 етаповано в пермський табір ВС-389/35, 1975 переведено в табір № 37. Через Є. Пронюка домовився про шифрування інф-ції в листах із братом Миколою, який сидів у таборі № 36. Учасник б-би політв'язнів проти свавілля табірної адм-ції. 1977 перейшов на статус політв'язня, внаслідок чого неодноразово сидів у карцері. 17.07.1978 оголосив голодування на знак протесту проти нац. дискримінації й переслідування інакодумців в СРСР. 07–08.1978 — учасник «Тижня поневолених націй» в 36-му табірному пункті пермських ВТК. Брав акт. участь в акціях протесту з нагоди Дня прав людини, річниці підписання Гельсінських угод. Восени 1978 за порушення режиму М. покарано на півроку до ПКТ в таборі № 36. 30.10.1978 з нагоди відзначення Дня політв'язня надіслав протестну заяву до Президії ВР СРСР. 15.02.1979 етаповано до с. Шорохово Ісетського р-ну Тюменської обл. на 5-річне заслання. Там уже перебував його рідний брат Микола. Неодноразово звертався в різні інстанції на захист О. Мешко, В. Підгородецького, З. Антонюка, Є. Сверстюка щодо поліпшення умов їх утримання. Працював на фермі, яка обслуговувала будівельників газопроводу Уренгой — Ужгород. 1980, перебуваючи у відпустці, разом з уже звільненим братом, у Києві відвідали В. Стуса, В. Лісову, затриманих на той час міліцією.

У грудні 1984, звільнившись, повернувся до с. Росохач. Зазнав нових переслідувань. Прописався в сестри Галини в Чорткові та влаштувався на підприємство з годівлі худоби. З січня 1989 М. — член УГС, член-засновник Всеукр. т-ва політв'язнів і репресованих (3.06.1989), член-засновник Всеукр. «Меморіалу» та заступник голови Чортківського «Меморіалу», впродовж 2 років — заст. районного голови НРУ, багаторічний голова районної орг-ції УРП, потім Респ. Християнської партії. Депутат райради 1990–94, обл. ради: 1990, 1998,

2002. Працював у комісіях з б-би зі злочинністю та корупцією, в етичній комісії, у райадміністрації — консультантом з питань релігії та зв'язків з політ. партіями, нині — завсектором з пит. внутр. політики, зв'язків з гром. орг-ціями та ЗМІ. 1994–99 навчався в Кременецькому педколеджі ім. Тараса Шевченка, а 2004 закінчив заочно Терноп. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Жив у м. Чортків. Веде велику просв. і політ. роботу. Автор книжок про повстанця О. Савчина та про свою орг-цію. Нагор. орденом «За мужність» I ст. (18.08.2006).

1991 реабілітовано.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Прапори над містом // Тернистий шлях. — 1998. — № 3. — 9 січня // Молодь України. — 1998. — № 7. — 22 січня;

Друже зверхнику!.. Історико-публіцистичне видання. — Чортків, 2001. — 120 с.;

Як це було: Розповідь учасника // Укр. молода. — 2003. — 22 січня;

Доля обрала нас. Спогади, документи, статті. — Т.: Принтерінформ, 2004. — 198 с.

Література: *Хренов В.* Пролетела «утка» над трубой... // Тюменская правда. — 1982. — 24 грудня;

Юнаки з огненної печі / Упоряд. В. Овсієнко. — Х.: ХПГ, Фоліо, 2003. — С.15–35;

Музиченко Я. Концтабір за символ // Укр. молода. — 2005. — 16 липня;

Сапеляк С., Овсієнко В. Мармус Володимир Васильович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т 1, ч. 1. – С. 429–433.

МАРМУС Микола Васильович (нар. 1.04.1947, с. Росохач Чортківського р-ну Терноп. обл.). Учасник укр. руху опору. В'язень рад. тюрем і концтаборів (1973–80-ті рр.). Член УГС, УРП, РХП.

1963 закінчив СШ, навчався за фахом столяра в Чортківському «Міжколгоспбуді», де й працював до арешту. 1972 під впливом арештів української інтелігенції в Росохачі було створено юнацьку патріот. підпільну орг-цію, яка мала на меті б-бу за незалежність України, М. став її членом. Брав акт. участь у підготовці та здійсненні головної акції орг-ції — встановленні в м. Чорткові 4 укр. нац. прапорів і вивішу-

ванні 19 листівок. 21.01.1973, напередодні 55-ої річниці проголошення УНР IV Універсалом Центральної Ради (22.01.1918) і 54-ої річниці Акту злуки ЗУНР з УНР (22.01.1919), акцію також було приурочено до річниці поч. арештів укр. інтелігенції.

11.04.1973 заарешт. Засудж. разом із іншими членами орг-ції на закритому суді Терноп. обл. суду 24.09.1973 за ст. 64 та ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 5 р. ув'язнення в таборах сув. режиму та 3 р. заслання. Відбував покарання в таборі ВС-389/35 разом із братом Володимиром, з повстанцями В. Підгородецьким, В. Долішнім, з правозахисниками Є. Пронюком, І. Калинцем, І. Світличним, С. Ґлузманом, В. Буковським та ін. Працював токарем. Скориставшись із того, що брат перебував у зоні № 37, пересилав у листах зашифровану інф-цію. Брав участь в акціях протесту. Посправники домоглися переведення його до 37-го табору. Заслання відбував у с. Шорохово Ісетського р-ну Тюменської обл., почасти з братом Володимиром. Працював на свинофермі. Після звільнення М. виїздив на сезонні роботи в східні області України. Інвалід II, а потім III групи.

З 1989 брав акт. участь у русі за незалежність. Був членом-засновником Чортківського «Меморіалу», членом УГС, УРП, а відтак РХП. Нагор. орденом «За мужність» I ст. (18.08.2006). 1991 реабілітовано.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Спомини: Про перебування в 50–80-х рр. в таборах ув'язнення Магадану, Сибіру, Архангельської обл. // Самостійна

Україна. — 1995. — Ч. 3. — С. 61–65, Ч. 4. — С. 32–44.

Література: *Мармус В.* Прапори над містом // Тернистий шлях. — 1998. — № 3. — 9 січня;

Вацик А. Ціною власної свободи // Тернопільська газета. — 1999. — № 4. — 21 січня;

Юнаки з огненної печі / Упоряд. В. Овсієнко. — Х.: ХПГ, Фоліо, 2003. — С. 67–79;

Мармус В. Доля обрала нас: Спогади, документи, статті. — Т.: Принтерінформ, 2004;

Музиченко Я. Концтабір за символ // Укр. молода. — 2005. — 16 липня;

Овсієнко В. Мармус Микола Володимирович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 434–436.

МАРТИНЕНКО Олександр Іванович (нар. 2.10.1935, м. Нова Горлівка Донец. обл.) — інженер. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1965–68).

Закінчив геолог. ф-т (відділ геофізики) Львів. політехн. ін-ту. Від 1962 до арешту працював ст. інженером Київ. геологорозвідувального НДІ, працював у галузі програмування сейсмічних коливань, готувався до захисту дисертації.

28.08.1965 заарешт. і засудж. за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 3 р. таборів сув. режиму. Відбував покарання в таб. № 11 Дубровлагу.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Олександр Мартиненко // Лихо з розуму. — 1967. — С. 177–178.

МАРУСИК Петро Іванович (нар. 10.08.1947, с. Белелуя Снятинського р-ну Івано-Фр. обл. — пом. 12.06.2008, м. Київ) — письменник, перекладач, кінорежисер, учасник укр. правозах. руху.

Закінчив Київ. держ. інститут театрального мистецтва ім. Карпенка-Карого. Будучи студентом, М. долучився до д-сті укр. правозах. руху — виготовляв і розповсюджував самвидав. Наприкінці 1980-х був організатором видання неформальної преси. Брав активну участь в укр. нац. і культ. відродженні, писав статті для неформальної преси про укр. актуальні проблеми того часу.

МАРЧЕНКО Алла (Ганна) Михайлівна (нар. 22.09.1939, м. Київ) — математик. Сестра матері Валерія Марченка — Ніни Михайлівни. Учасниця укр. правозах. руху.

1956 закінч. київ. СШ № 6. 1962 — математ. ф-т Київ. ун-ту. 1968–78 працювала в Ін-ті економіки АН УРСР наук. співроб., займалася математ. методами в демографії. Захистила канд. дис.

Від 1973 тримала постійний зв'язок з моск. дисидентами Л. Алексеєвою. Т. Великановою, М. Ландою та ін. на захист племінника журналіста В. Марченка та його співв'язнів. З племінником В. Марченка з юності були друзями, однодумцями, тому відразу після його арешту стала на б-бу за визволення, інформувала світ про життя політв'язнів зони № 35 на Уралі. Разом із сестрою Н. Марченко їздила на побачення до Валерія, писала в зону листи, допомагала сестрі у написанні протестних заяв, звернень, скарг, знаходила шляхи передачі інфції і в самвидав, і за кордон; відвідувала всі судові процеси над В. Марченком. Мала тісні зв'язки з О. Мешко, І. Сеник, С. Сорокою, В. Стусом, Ігорем та Іриною Калинцями, З. Антонюком, Вірою та Василем Лісовими, О. Шевченком та б. ін. За сміливу поведінку, пошану і повагу до стійкої громадян. позиції В. Марченка та його товаришів в ув'язненні перебувала під постійним наглядом КДБ, зазнавала шантажу та репресій: несанкціоновані обшуки, виклики, а то й раптові «доставки» в КДБ, звільнення з роботи. До останніх днів життя Валерія морально підтримувала його, боро-

лася за порятунок його життя. У тяжкі дні біля тюремної брами лікарні в Ленінграді, де помирав Валерій, стояли мати й рідна тітка, чекаючи на виконання розпорядження Мед. управління МВС про «актування Валерія М. за станом здоров'я». Своєю наполегливою і сміливою поведінкою, розголосом М. допомогла забрати прах в'язня сумління для перевезення в Україну і поховання на рідній батьківській землі.

МАРЧЕНКО Валерій Веніамінович (нар. 16.09.1947, м. Київ — загинув 7.10.1984, тюремна лікарня, м. Ленінград, поховано в с. Гатне Києво-Святошинського р-ну Київ. обл.) — журналіст, есеїст, перекладач, учений-сходознавець. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1973–81, 1983–84). Член УГГ (з 1983).

1970 закінчив філол. ф-т Київ. ун-ту, стажувався в Бакинському ун-ті, потім працював у ред-ції г. «ЛУ». Літ. діяльність розпочав перекладами з азербайдж. та польс. мов, нарисами про укр.-азербайдж. літ. зв'язки. За відмову співпрацювати з КДБ над ним було встановлено нагляд, його статті «За парованом ідейності», «Страшний якийсь тягар», «Київський діалог» визнано антирад. і націоналіст. творами.

25.06.1973 М. було заарешт. Йому інкр. згадані статті, агітацію в усній та письм. формах, розповсюдження праці І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?». 29.12.1973 засуджено за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 6 р. таборів сув. режиму та 2 р. заслання. Відправлено на поч. 1974 до 35-ої зони пермських таборів. М. — активний учасник акцій протесту, голодувань політкаторжан на оборону своїх прав. Підписав заяву 13 політв'язнів до Міжн. Червоного Хреста про нелюдські умови утримування в таборах. 5.09.1974 запроторено до штраф. ізолятора. 10.12.1975 надіслав до ПВР СРСР заяву з вимогою визнати за ним статус політв'язня та низку ін. протестних заяв, відкритих листів. М. був своєрідним табірним літописцем: збирав і нелегально надсилав на волю інф-цію про становище в'язнів, колективні й особисті заяви, нариси, есе, інтерв'ю. 23.12 йому погрожено репресіями за невиконання норми виробітку. У лютому 1976 депортовано на місяць із 35-ої до карцеру 36-ої зони. 24.02 у зв'язку з відкриттям XXV з'їзду КПРС надіслав Президії з'їзду протестну заяву проти репресій політв'язнів. 31.05 — до відділу адмін. органів ЦК КПРС — заяву з вимогою допустити до табору Міжн. Червоний Хрест і влаштував на підкріплення своєї вимоги одноденне голодування. 6.07.1976 після обшуку було припинено його побачення з матір'ю Ніною Марченко. 1.08 М. — учасник голодування з нагоди 1-ої річниці підписання Гельсінських угод, 30.10 — з нагоди Дня політв'язня. Неодноразово його викликали на «профілакт. розмови» до співробітника КДБ. У липні 1977 брав участь у голодуванні на підтримку репресованого І. Світличного. 27.09 етаповано до Київ. тюрми КДБ на «профілактику», де від нього вимагали покаянної заяви. 8.11 в заяві до ЦК КПРС інформував про влаштування голодування на знак протесту проти практики психол. і фіз. репресій на політв'язнів. 26.12 подав заяву міністрові юстиції УРСР В. Зайчукові з проханням дозволити працювати за фахом в ув'язненні через тяжкий стан здоров'я. На початку квітня 1978, не домігшись від М. каяття, місячним етапом у тяжкому стані його доправлено у концтабір, а далі поміщено в лікарню 30-ої зони з тяжкою формою плевриту та загостренням нефриту.

З 31.01.1979 місяць перебував на карантині в ізоляторі 35-ої зони. 15.02. перевезено до тюремної лікарні м. Перм і 25.06.1979 М. відправлено на заслання (с. Саралжин Актюбинської обл., Казахастан). Працював на радгоспній ділянці ремонту с/г машин. На засланні відновив тричі конфіскований переклад з англ. «Декларації незалежності» Т. Джеферсона, віршів Е. Л. Мастерса, Р. Бернса, Дж. Грея, Б. Вітса, переклав оповідання С. Моема «Сила обставин», написав кілька нарисів.

У травні 1981 М. повернувся із заслання в Київ. Протягом 2 р. і 5 міс. перебування на волі залишався під постійним наглядом КДБ. Під загрозою арешту дивом знайшов роботу сторожа в дослідному господарстві рослин. Надалі писав заяви-протести про безправність колишніх політв'язнів, про постійне переслідування їх з боку КДБ, про нескінченні терміни репресій.

1982 написав нариси «Гулак» (про кирило-мефодіївця Гулака) і «Там, у київських печерах». Т. р. записав розмову з Б. Антоненком-Давидовичем, Н. Суровцовою і відіслав за кордон. Майже все написане М. оприлюднено за кордоном. За сміливість і чесну позицію журналіста М. прийнято до європейського ПЕН-клубу.

21.10.1983 перед М. знову відчинилися ворота КДБ — і зачинилися вже назавжди. З цього дня він — член УГГ. Слідство тривало 3 міс., йому знову було інкр. 62-га ст. ч. II КК УРСР. До його справи долучено справу діда М. Марченка, першого ректора Львів. ун-ту, який пройшов сталінський ГУЛАГ (1941–44) і помер за рік до другого арешту внука. 13.03.1984 Київ. міськ. суд визнав М. особливо небезпечним рецидивістом і засудив на 10 р. таборів особл. режиму та 5 р. заслання. 2.04 М. взято на етап — 55 діб по пересильних тюрмах. Його було привезено в табір с. Кучино Чусовського р-ну Пермської обл. — помирати. З 27.05 по 20.08.1984 був у таборі, а потім на активну вимогу світов. громадськості його етаповано до тюремної лікарні м. Перм, пізніше — до Ленінграду. Мед. управління МВС СРСР дійшло висновку, що М. слід звільнити як невиліковно хворого, та КДБ чинило цьому перешкоди. М. помер, імовірно, 7.10.1984 в тюремній лікарні ім. І. Гааза. Тіло було перевезено в Україну й на Покрову, 14.10, поховано на батьківщині діда М. Марченка. Той самий склад судової колегії Київ. міськ. суду і колегії ВС УРСР, що 13.03.1984 та 20.03.1984 визнав М. особливо небезпечним рецидивістом і відправив журналіста на мученицьку смерть, 12.10.1990 скасував ухвалу. Справу закрили «за відсутності складу злочину». 1991 М. посмертно ребілітовано.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, звернення: Лист до діда Михайла Марченка (07.1975) // Сучасність. — 1978. — Ч. 9. — С. 104–107;

З листа до В. Чорновола (10.1979); Заява Голові Президії ВР СРСР Андропову Ю.В. (20.07.1983) // Сучасність. — 1985. — Ч. 5. — С. 115–118, 119–120;

Листи до матері, друзів, владних структур, переклади // Зона. — 1992. — № 2. — С. 8–57;

Листи до І. Світличного (1978–1980) // Зона. — 2002. — № 16. — С. 295–317;

Нариси і заяви В. Марченка, які інкримінували йому в час слідства і на суді у березні 1984 року // Молода нація. — К.: Смолоскип, 2007. — № 3 (44). — С. 72–156.

Публікації: Антон Олійник // Сучасність. — 1982. — Ч. 1/2. — С. 171–177;

Микола Гулак // Сучасність. — 1982. — Ч. 4/5. — С. 117–136;

Вірити і тільки // Віра. — 1984. — Ч. 2. — С. 5–7;

Занапащена Кліо // Віра. — 1985. — Ч. 1. — С. 9–12;

«That which I had not time to say» // Smoloskyp. — 1985. — № 26. — С. 5;

Звичайний страх // Сучасність. — № 7/8. — 216–223;

Ich habe kein haus und keine strasse / Перекл. на нім. А.-Г. і М. Горбач. — Hamburg: Gerold und Appel Verlag, 1985. — 54 с.;

Листи до матері з неволі / Упоряд. Н. Смужаниця-Марченко, Ю. Хорунжий. — К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1994. — 504 с.;

Творчість і життя / Упоряд. Н. Смужаниця-Марченко, Н. Кочан. — К.: Сфера, Дух і Літера, 2001. — 536 с.;

Урок української (Урал, 1978) // Зона. — 2002. — № 16. — С. 292;

Вірити — і тільки. — Дрогобич: Коло, 2005. — 72 с.

Література: Про В. Марченка і його літературну працю та переклади // Сучасність. — 1976. — Ч. 12. — С. 20–35;

Суд над В. Марченком 13 березня 1984 року // Сучасність. — 1984. — Ч. 10. — С. 115–123;

ЗП УГГ: Убивство українського журналіста. Замість некрологу (8.10.1984) // Сучасність. — 1984. — Ч. 11. — С. 114–115;

В. Марченка засудили на 15 років // Смолоскип. — 1984. — № 23. — С. 1, 2;

V. Marchenko Receives Maximum Sentence: Congressman Fascell issues Statement in his Behalf, An Appeal in Defense of V. Marchenko of his Mother N. Marchenko // Smoloskyp. — 1984. — № 23. — С. 1, 7;

Помер В. Марченко, Останнє слово В. Марченка на суді, Мати В. Марченка на захист свого сина // Смолоскип. — 1984. — № 25. — С. 1, 2;

V. Marchenko Dies in Soviet Prison Hospital // Smoloskyp. — 1984. — № 25. — С. 1, 4;

Marchenko: Ukrainian Journalist on Trial // Smoloskyp. — 1985. — № 26. — С. 5, 8;

Заява Державного Департаменту США, Заява Гельсінської Комісії Конгресу США, Заява Білого Дому / за підписом президента США Р. Рейгана з приводу смерті В. Марченка // Смолоскип. — 1985. — № 26. — С. 1, 2, 3, 4;

Сверстюк Є. Свіча його віри // Слово. — 1990. — № 6;

Білокінь С. Апостол чистої правди: В. Марченко (1947–1984) // Слово і час. — 1991. — № 1. — С. 24–26;

Малаш М. Рабом не став... // Золоті Ворота. — 1991. — Вип. 1. — С. 142–152;

Свіча його віри // Голос Галичини. — 1992. — № 1. — С. 134–126;

Маркович Л. Житіє В. Марченка // Людина і світ. — 1993. — № 4/5. — С. 4–10;

Коваль В. За що?.. В. Марченко — спецкор «Літературної України» // Літ. Україна. — 1993. — 9 грудня;

Марченко Н. Слово про сина: «Те, чого я не встиг сказати» // Розбудова держави. — 1994. — № 10. — С. 8–14;

Ситко Л. Блаженні гнані за правду // Воля і Батьківщина. — 1998. — № 4. — С. 47–52;

Тисячна Н. Право на любов до життя // Укр. слово. — 2000. — 19 жовтня;

Проценко П. Дорогою до свободи: Нотатки про В. Марченка // Самостійна Україна. — 2001. — Ч. 1. — С. 29–32, Ч. 2. — С. 2–25, Ч. 3. — С. 54–55;

Марченко-Смужаниця Н. Красне письменство // Зона. — 2001. — № 15. — С. 47;

Орел К. І. Правозахисник В. Марченко // Українознавство. — 2001. — 18–20 жовтня. — С. 151–154;

Марченко Валерій: Творчість і життя. — К., 2001. — 535 с.;

Марченко-Смужаниця Н. Незабутні Марченки: Розповідь про політв'язня, сина Валерія // Зона. — 2002. — № 16. — С. 283–287;

Шевчук В. Онук і дід (Про Валерія і його діда Михайла Марченка) // Зона. — 2002. — № 16. — С. 288–291;

Овсієнко В. Похорон В. Марченка // *В. Овсієнко.* Світло людей. — Х.: Права людини, 2007. — Кн. І. — С. 327–337;

Романюк Н. Світ тримається на одержимих // Дзеркало тижня. — 2005. — 4 червня;

Марченко Н. Марченко Валерій Веніамінович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 437–440;

До 60-ліття В. Марченка. Статті: Н. Марченко, Ю. Хорунжого, П. Проценка, Н. Світличної, В. Шевчука, Є. Сверстюка, А.-Г. Горбач, Л. Волянської М. Мариновича, З. Антонюка, Ірини Калинець, О. Рарицького, І. Філіпової, Л. Кочевської, М. Коцюбинської, М. Горбаля, Ю. Галабурди; Архів В. Марченка з фондів Музею-архіву українського самвидаву при видавництві «Смолоскип» // Молода нація. — К.: Смолоскип. — 2007. — № 3 (44). — С. 5–71, 157–266, 267–279.

МАРЧЕНКО Ніна Михайлівна (нар. 7.02.1929, с. Гатне Києво-Святошинського р-ну Київ. обл.) — педагог. Учасниця руху шістдесятництва. Мати Валерія Марченка.

По закінченні ІІ Світової війни М. змогла закінчити СШ. 1950, маючи вже трирічного сина, вступила на ф-т укр. мови і літ-ри Київ. учительського ін-ту. 1955 заочно закінчила Київ. пед. ін-т. 1952–61 працювала вчителем у СШ. З 1961 — молодший наук. співробітник Укр. НДІ педагогіки (УНДІП). З 1967 працювала ст. викладачем укр. мови й літ-ри у науково-дослідній лабораторії навч. телебачення при Київ.

пед. ін-ті. 1968 захистила канд. дис. з методики викладання укр. мови в школі. 1976 повернулася в УНДІП. М. читала шістдесятників у самвидаві, відвідувала літ. вечори, худ. виставки за участю дисидентів. 25.06.1973, коли було заарешт. сина Валерія незважаючи на тяжку хворобу (нефрит з 16 р.), і засудж. на 6 р. таборів сув. режиму і 2 р. заслання, М. розпочала боротьбу за життя сина. Слідство, суд, заяви й протести, однотипні усні й письмові відповіді на її апеляції, поїздки в зону до сина, де політкаторжан утримували в жахливих умовах, — розкривали перед нею беззаконня й жорстокість рад. влади. Мати намагалася рятувати сина, а він перед усіма благами віддавав перевагу честі, правді, справедливості. Високий дух пробудив віру в Бога. Цю свою віру син Валерій передав матері, їй стали близькими прагнення й дії сина. М. ризикуючи, виносила з зони сув. режиму заборонені мат-ли, написані сином та його друзями-політв'язнями, потім все це ставало відомим зх світові.

21.10.1983, після другого арешту тяжкохворого сина і засудження його на 10 р. таборів особливого режиму та 5 р. заслання, М., розуміючи нелюдськість, позаправність влади, зверталась із заявами, клопотаннями, протестами до Політбюро ЦК КПРС, до прокуратури СРСР, МВС, до керівництва медуправлінь МВС Росії, потім Пермської обл. Зневажаючи заборони, пересилала копії своїх заяв друзям, інформувала світ про знущання КДБ над політв'язнями, зверталася по допомогу. На захист сина Валерія стало багато прогрес. орг-цій заруб. країн, журналісти, адвокати. Із вимогою звільнити журналіста В. Марченка виступив Папа Римський Іван II, конгресмени США. Радіостанції світу інформували світову громадськість про приреченість хворого журналіста, чесної й сміливої людини, вимагали його звільнення.

В. Марченко помер 5.10.1984 (за документами 7.10) у в'язничній лікарні м. Ленінграда. Ціною надзусиль матері вдалося забрати тіло сина в Україну й поховати на прабатьківській землі, щоправда, під пильним наглядом кадебістів.

М. свято береже пам'ять про сина, несе його слово людям, підготувала й видала книжку листів та нарисів Валерія та збірку його перекладів і неопублікованих наук. праць. За ці видання їй було присуджено премію ім. Олени Теліги 2002. 2005 видано збірку духовно-християнських нарисів В. Марченка «Вірити і тільки», яку М. присвятила учням і вчителям СШ № 175 м. Києва, у якій навчався Валерій і де створено його музей.

БІБЛІОГРАФІЯ

Статті: Передмова // До 60-ліття В. Марченка. — Молода нація. — К.: Смолоскип, 2007. — С. 5–16.

Література: Валерій Марченко: Листи до матері з неволі / Упоряд. Н. Смужаниця-Марченко, ред. Ю. Хорунжий. — К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1994. — 500 с.;

В. Марченко: Творчість і життя / Упоряд. Н. Смужаниця-Марченко, Н. Кочан Н. — К.: Сфера, Дух і Літера, 2001. — 536 с.;

Вірити і тільки / Упоряд. Н. Марченко. — Дрогобич: Коло, 2005. — 73 с.;

Міщанчук Н. Кращій з матерів // Українки в історії / Ред. В. Борисенко. — К.: Либідь, 2004. — С. 306–312;

Ляхоцька Л. Життєві уроки Ніни Марченко — матері, громадянки і патріотки // Укр. слово. — 2005. — 23–29 листопада;

Овсієнко В., Марченко Н. Марченко (Смужаниця) Ніна Михайлівна // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 441–445.

МАРЧЕНКО Олексій (нар. 1942) — учасник укр. правозах. руху. Заарешт. 1970 і засудж. за ст. 62 КК УРСР на 14 р. позбавлення волі. Покарання відбував у пермському концтаборі № 35, брав активну участь у голодуваннях і протестних акціях проти беззаконня й свавілля концтабірної адміністрації.

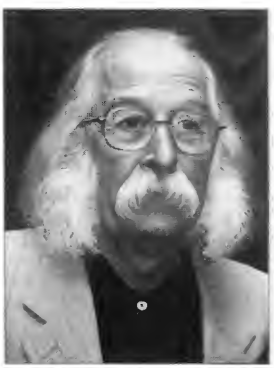

МАРЧУК Іван Степанович (нар. 12.05.1936, с. Москалівка Лановецького р-ну Терноп. обл.) — художник. Учасник укр. руху опору. Член СХУ (1988). Заслужений художник України (1996). Лауреат Держ. премії ім. Т. Шевченка (1997).

1951–56 М. навч. у Львів. училищі прикладного мистецтва на відділ. декорат. розпису. Відслужив у рядах рад. армії. 1961–65 навч. на відділ. кераміки Львів. ін-ту прикладного мистецтва. 1965–68 працював у Київ. науков. ін-ті надтвердих матеріалів, а згодом — на Київ. комбінаті комунально-декорат. мистецтва.

У квітні 1968 підписав «Лист 139-ти» до Ген. секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва та ін., протестуючи проти арештів молодої інтелігенції в Україні й Москві.

З 1984 — на творчій роботі. 1989–2001 — мешкав у Австралії, Канаді, США. Від 2001 жив і працював у Києві. До 1988 творчість М. не була офіц. визнана Спілкою художників, хоча він мав понад 15 експозицій у різних містах СРСР (1970 і 1980 — перші виставки в Москві). 1990 відбулася перша офіц. худ. виставка в Держ. худ. музеї укр. образотворч. мистецтва в Києві. У творч. доробку М. близько тисяча творів і 20 персональних виставок. М. є засновником нових стилів у мистецтві. Має великий цикл абстрактних робіт, є пейзажі, портрети, наїв та ін. У жовтні 2007 М. увійшов до британ. рейтингу «100 геніїв сучасності». Його картини знаходяться у держ. і приватних колекціях у багатьох країнах світу. 2006 Міжн. академія сучасн. мистецтва у Римі прийняла художника до лав «Золотої гільдії» та обрала почесним членом наукової ради Академії.

МАР'ЯН Борис Тихонович (нар. 27.09.1936, с. Красногорка Тираспольського повіту Молдавської АРСР (нині с. Красна Гірка Придністровської респ.) — поет, перекладач, публіцист. Учасник руху шістдесятництва. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1957–62). Член Спілки письменників Молдавії. Гол. ред. г. «Независимая Молдова».

1953 М. закінч. 10-й клас в с. Тараклія Кайнар. р-ну (нині Молдова). Зі шк. років писав вірші, публікувався у рай. газетах. 1953 успішно склав вступні іспити на філол. ф-т до Кишинів. ун-ту, т. р. перевівся на фак-т журналістики до Київ. ун-ту. Після XX з'їзду КПРС М. студент IV курсу, виклав свої рекомендації, шляхи реалізації соціальних змін у державі у «Програмі-мінімум» (ліквідувати кастовість і привілеї членів КПРС, оголосити бюрократизм кримін. злочином, зміцнити і розширити суверенітет республік). Про «Програму-мінімум» стало відомо, і з цим твором, а

також віршами М. почали «розбиратися» компетентні органи і 4.01.1957 за наказом ректора КДУ І. Швеця його було відрах. з ун-ту.

28.12.1956 КДБ порушило крим. справу проти М. 12.01.1957 у його кімнаті в гуртожитку було вчинено обшук, вилучено щоденник і 11 рукописів, зокрема роман «Зелен Днестр», повісті, новели, вірші, студент. наукову працю. На допитах в КДБ намагалися виявити співавторів його «Програми-мінімум», на що М. повсякчас стверджував, що самостійно склав пакет пропозицій, з єдиною метою — допомогти партії усунути недоліки. 25.04.1957 М. був засудж. Київ. обл. судом на 5 р. виправно-трудов. таборів. Карався у мордов. таборі Дубровлагу.

1962 звільнено. Жив у рідному селі Красна Гірка. Закінчив заочно Літ. ін-т в Москві. 1990 реабілітовано. М. — гол. ред. урядової газ. «Независимая Молдова», автор кількох книжок літ. творів, публіцистики.

МАСЮТКО Михайло Савич (нар. 18.11.1918, с. Чаплинка Херсон. обл. — пом. 18.11.2001, м. Луцьк) — учитель, письменник, художник-поліграфіст. Учасник укр. нац.-визв. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1937–1939, 1965–71).

1933 закінчив семирічку та вступив на робітфак при Херсон. пед. ін-ті. З 1934 навч. на мовно-літ. ф-ті Запоріз. пед. ін-ту. 1934 відрах. з ін-ту за доносом: за розмови про голодомор 1933-го. Працював учителем укр. мови в с. Краєвщина Володар-Волинського р-ну Житомир. обл.

1937, під час поїздки до Києва, заарешт. за наклепн. доносом про «контрреволюц. пропаганду». 17.11 засудж. на 5 р. ув'язнення і 3 р. позбавл. виборчих прав. Карався на Колимі, працював на золотих копальнях. Дістав обмороження ніг. Коли заступився за латиша, зазнав жорстокого побиття. Мати М. добилася перегляду справи. 3.11.1939 Верховний суд СРСР скасував вирок М., припинив справу за браком доказів.

Т. р. звільнено, але не мав права на виїзд із Колими. 1940 реабіліт. Згодом викладав нім. мову в одній із шкіл Середнєкамського р-ну Хабаров. краю. 1942 призвано в армію, потім перекинуто на фронт. 1946 демобілізовано в Берліні. Після війни повернувся до родини в с. Марабут у Криму. Працював учителем. 1946, щоб уникнути голоду, з матір'ю переїхав у Зх Україну. Працював завучем 10-ої залізничної школи в м. Дрогобич. 1948 вступив до Львів. поліграф. ін-ту на ред.-видавн. ф-т. Перед закінч. навч. написав до наук. гуртка роботу «Норми ком. моралі», яку було визнано «ідейно хибною». Перед захистом диплому відрах. з ВНЗ. 1949 М. вступив і 1953 закінчив екстерном філол. ф-т Львів. пед. ін-ту. Викладав укр. мову і літ-ру на Волині, потім працював наук. співробітником музею Івана Франка у Львові. Учителював у с. Стайки на Київщині. 1956 захистив дипломну роботу в Моск. заочн. поліграф. ін-ті за фахом «худ. ред. друк. продукції». З 1957 жив у Феодосії, викладав малювання, креслення, укр. мову в школі та технікумі.

З 40-х рр. писав вірші, гуморески й оповідання, про публік. їх не могло бути й мови в той час. З 60-х рр. публікувався у респ. та обл. пресі Криму та Львівщини. Працював також художником-оформлювачем, найбільше — для львів. вид-ва «Каменяр». Від поч. 60-х брав акт. участь у русі шістдесятників, написав низку гострих публіцист. статей, що поширюв. у самвидаві. У серпні 1965 М. організував у Криму прогулянку в гори Кара-Даг для М. Гориня, І. Драча, Д. Павличка, Р. Іваничука, за ними весь час стежило КДБ.

4.09.1965 було заарешт. у Феодосії та відправл. до Львова, де проводилося слідство у справі М., Б. та М. Горинів, М. Осадчого, Я. Менкуш. Під час обшуку в М. було вилучено з десяток самвидав. статей, які до того було привезено зі Львова, твори М. Грушевського, В. Симоненка, Л. Костенко, уривок з «Мазепи» В. Сосюри, а також його власний літ. доробок. Під час слідства М., взявши в б-ці твори Леніна, написав працю про відхилення від норм нац. політики в Україні й, не підписуючись, послав її в президію XXIII з'їзду КПРС. Під час слідства ні на кого свідчень не давав і винним себе не визнав. Проти нього, чи не вперше, КДБ вирішило провести філол. експертизу. М. ґрунтовно спростував висновки мовних експертів і літературознавців Львів. ун-ту — Ф. Неборачека, В. Здоровеги, С. Шаховського, І. Грицютенка. У другу комісію було запрошено київ. фахівців Є. Шабліовського, К. Волинського і Зозулю з Москви, але всі вони під різними приводами відмовилися. Третя комісія (М. Матвійчук, П. Лещук, В. Кибальчич) сумлінно виконала замовлення кадебістів, вдало підтасувавши факти. Хоча реальних доказів вони й не дали, але звинувачення було «обґрунтовано». 23.03.1966 засудж. Львів. обл. судом за ст.ст. 62 ч. 1 і 64 КК УРСР на 3 р. ув'язнення та 3 р. таборів сув. режиму. Йому було інкр. 2 власні статті та участь у написанні 7 документів. Верх. суд СРСР 17.05.1966 частково задовольнив касаційну скаргу М. та цілком — скаргу адвоката: було знято звинув. в авторстві деяких анонім. статей та в орг-ційній діяльності й замінено тюремне ув'язнення на таб. сув. режиму, залишивши 6 р. Справу М. скрупульозно розглянув у своїх працях В. Чорновіл. Покарання відбував у мордов. таборі сув. режиму ЖХ-385/1. Незважаючи на тяжкий стан здоров'я після перенесеної кілька років тому операції, мусив працювати вантажником в аварійній бригаді. Тільки коли в М. розійшлися післяоперац. шви, його було переведено на легшу роботу — в'язання сумок. М. написав «Заяву до Верх. Ради України», за що в грудні 1966 його посаджено на 6 міс. у ПКТ за звинув. у «виготовл. і поширен. в таборі антирад. документів». Потім М. було переведено в таб. ЖХ-385/17А. Працював пакувальником рукавиць. Приятелював з латишем Б. Гаяускасом, євреєм О. Гінзбургом, повстанцем В. Підгородецьким. 18.07.1967 за рішенням Зубово-Полянського район. суду, без попер. висунутих звинувачень (нібито за систематич. невикон. норми та поруш. таб. режиму) разом із М. Горинем, В. Морозом було переведено на тюремний режим у Владимир. тюрму на 3 р. 2 р. сидів у камері разом із С. Караванським, вірменином Оганесяном, литовцем Гіндлісом. Згодом у переповнену камеру прийшли Д. Квецко, М. Горинь, Л. Лук'яненко та ін. М. від роботи відмовився, отримував урізану пайку. Мав час на розумову працю: укладав перекладний словник з урк. м. на есперанто, написав опов. «Смерть Сталіна», яке потім було зачитано на радіо «Свобода». У липні 1970 повернувся в таб. № 17А.

У вересні 1971 звільнено. Прописатися вдома не дозволили, поселився у с. Дніпряни поблизу Нової Каховки, був під наглядом КДБ. Викликано на допити щодо Н. Світличної, З. Попадюка, І. Сокульського, М. Гориня, В. Мороза, але жодних свідчень не дав. У 1977 зустрічався з О. Мешко. Дав згоду на членство в УГГ, але просив не оголошувати до закінчення написання спогадів (до 1979 потай писав кн. «В полоні зла», редагування і переписув. завершив 1985).

Протягом останніх 30 років написав більшу частину своїх літ. праць. Виступав як публіцист у ЗМІ. Жив у Луцьку. 28.10.1992 реабілітовано.

2003 брат М. Вадим Черкас видав його кн. оповідань. Залишаються невиданими вірші, публіцистика, наукові праці «Іван Франко в образотв. мист-ві», «Неологізми в тв-сті Лесі Українки», «"Пан Тадеуш" у перекладі Рильського», «Особливості перекладів Рильського».

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, заяви, статті: Прокуророві УРСР, Пояснення (Жовтень 1965), З листів до дружини і матері (1966, 1967) // Лихо з розуму. — 1967. — С. 203–208, 208–210;

Спростування висновків експертної філологічної комісії у складі філологів Неборячка, Здоровеги, Грицюненка, Шаховського (27.12.1965); Верховному суду УРСР: Скарга (29.03.1966); До Пленуму Верховного суду УРСР. Заява (1966) // Українська інтелігенція під судом КҐБ. — С. 92–95, 111–116, 116–117;

Верховній Раді УРСР (10.1966–02.1967) // У півстоліття Радянської влади. — С. 63–78;

Три листи з в'язниці // Америка. — 1968. — 10 травня;

Виховання «ласточкою» (1977) // Поклик сумління. — 1993. — № 33. — Вересень;

Публікації: Поезії різних років (1942–1966), Уривки зі щоденника (1951), Оповідання (під псевдонімом Михайло Перекоп) // Лихо з розуму. — 1967. — С. 182–190, 190–192, 193–202;

Леся Українка // Воля і Батьківщина. — 1997. — № 3. — С. 25–31;

В полоні зла: Мемуарна поема. — Л., 1999. — 608 с.;

Людська рука // Учитель. — 2002. — 21 березня;

Досвітній сполох. — Л.: Каменяр, 2003. — 207 с.

Література: Михайло Масютко // Лихо з розуму. — 1967. — С. 179–210;

Виступ М. Масютка на судовому процесі (21.03.1966), Останнє слово Масютка М.С. на судовому процесі в Львівському обласному суді (23.03.1966) // Українська інтелігенція під судом КҐБ. — С. 63 –92, 95–111;

Справа М. Масютка // Українська інтелігенція під судом КҐБ. — С. 63 –117;

Лопушинський І. «За любов мою, земле, до тебе, за любов мою, люди, до вас...» // Вісник Таврійської фундації. — 2002. — Вип. 2. — С. 199–211;

Тарасова Ю. «За любов мою, люди, до вас...» // Учитель. — 2002. — 22 серпня;

Овсієнко В. Масютко Михайло Савич // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 446–452.

МАТВІЄНКО Ніна Митрофанівна (нар. 10.10.1947, с. Неділище Ємільчинського р-ну Житомир. обл.) — співачка. Учасниця укр. нац.-культурн. відродження. Народна артистка України (1985). Лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка (1988).

1968 закінч. вокал. студію при Укр. нар. хорі ім. Гр. Верьовки, 1975 — Київ. ун-т. Займ. концертною діяльністю, була солісткою Укр. нар. хору ім. Г. Верьовки, 1968–93 співала в складі тріо «Золоті ключі» разом із М. Миколайчук та В. Ковальською. Через її виразні укр. позиції за рад. часів їй не було дозволено поїздки в країни Зх Європи, США й Канаду навіть у складі хору ім. Г. Верьовки. З 1993 — солістка Держ. ансамблю солістів «Київ. камерата». В репертуарі М. понад 100 укр. нар. пісень, пісні суч. укр. композиторів («Дикі гуси», «Пісня про матір» І. Поклада). Через нар. пісню та її виконавицю показано складну, повну прозрінь і випробувань історію укр. народу — від прадавніх часів до сучасності. 1998 композитор Г. Гаврилець написав муз.-сценічне дійство «Золотий камінь посіємо» на істор. тематику. Пісні-монологи М. визнач. стрижневу лінію драм. розповіді, слугують своєрідним духовним провідником почуттів, думок про страждання, безсмертя і звитягу укр. народу, містком з минулого у сьогодення та майбуття. Демонструючи автент., первозданне нар. мист-во, М. проникає в саму сутність вікових традицій.

М. — лауреат міжн. радіоконкурсу фольк. пісні у Празі (1979).

МАТВІЮК Кузьма Іванович (нар. 2.01.1941, с. Ілляшівка Старокостянтинівського р-ну Хмельн. обл.) — інженер, ви-

кладач. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1972–76).

1957 закінчив СШ. Рік працював слюсарем на Макіївському металургійному заводі, 2 р. — механізатором у рідному селі. У 1960–65 навчався в Українській сільгосп. академії. 1966 — служба в армії. З 1967 викладав в Уманському технікумі механізації сільського госп-ва. Товаришував із колишньою секретаркою М. Грушевського Н. Суровцовою, в домі якої бували дисиденти з Києва, Львова, Москви. Читали лекції молоді з історії нац.-визв. руху, проводили культурологічні вечори, семінари; разом із Б. Чорномазом розмножували й поширювали працю І. Дзюби «Інтенаціоналізм чи русифікація?», М. Брайчевського «Возз'єднання чи приєднання» та ін. Його житло, як і помешкання Н. Суровцової прослуховувало КДБ.

13.07.1972 заарешт. Працівники КДБ перші два тижні слідства пропонували покласти всю вину на Н. Суровцову, М. не пішов на компроміс. 16.11.1972 засудж. на закритому засіданні Черкас. обл. судом на 4 р. таборів сув. режиму за ст. 62 ч. 1 КК УРСР. 1973 прибув у колонію ЖХ-385/19 (сел. Лєсной, Мордовія). Брав участь в акціях протесту, за що часто карався карцерами. У зоні працював наладчиком верстатів. Акт. учасник кампанії рад. політкаторжан на оборону власних прав. 22.02.1974 брав участь у спільному голодуванні політв'язнів 19-ої зони з вимогою надання статусу політв'язня. У вересні 1974, у зв'язку з тотальною відсутністю техніки безпеки в цеху, мав тяжке поранення: втратив 3 пальці лівої руки, згодом зламав ногу. У вересні 1975 звертався до Голови Президії ВР СРСР М. Підгорного, щоб домогтися для політв'язнів гарантованих законом прав. 30.10.1975 учасник голодування політкаторжан 19-ої зони з нагоди відзначення Дня політв'язня. Підписав спільну заяву на оборону засудженого 12.12.1975 рос. правозах. С. Ковальова. 2.07.1976 етаповано до тюрми в м. Черкаси.

13.07.1976 після закінчення терміну покарання, звільнено й спрямовано до с. Ілляшівка Хмельн. обл. Протягом року був під адмін. наглядом, півроку не міг влаштуватися на роботу, зайняв принципову позицію, вимагаючи, щоби прийняли за фахом інженера. Писав протести в різні держ. установи і за кордон, де називав це «негласною забороною професії». Саме цей «письмовий галас» врятував М. від нового терміну за «тунеядство». Після 6 місяців такої полеміки з Києва прийшло розпорядження прийняти його за фахом. 1976 переїздить із родиною в м. Олександрія Кіровогр. обл., влаштувався конструктором у проектному бюро. Після закінчення адм. нагляду М. їде в с. Шубків Рівнен. обл., де влаштувався на посаду ст.н.с. дослідної сільгосп. станції. Після відмови співпрацювати з органами КДБ переводять на нижчу посаду. Улаштовувався на різні роботи. Більше року ніде не давали протриматися. 27.02.1978 остаточно звільнено з роботи. Звертався до рад. і заруб. органів, до УГГ. 1982 облаштувався в с. Пирогівці Хмельн. р-ну. Керував гуртком сільгосптехніки в Хмельн. обл. станції юних техніків, з 1988 — заст. директора цієї станції. Громадську роботу відновив під час перебудови. Один з організаторів і лідерів культурологічного т-ва «Спадщина» в м. Хмельницьку, обласної орг-ції Т-ва укр. мови ім. Т. Шевченка, був делегатом Установчого з'їзду НРУ (8–9.09.1989), у 1990–92 очолював міську орг-цію НРУ. 1993 з групою активістів створив обл. орг-цію ВТПР, яку очолював до

1999. У 2000–2002 — голова районної орг-ції «УРП-Собор», потім член її Ради. 2004 — член обл. громадської комісії з розслідування порушень на виборах Президента. Жив у с. Пирогівці Хмельн. р-ну, вів фермерське господарство.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Я свідчу: Він жив, любив і не набрався скверни (Про В. Стуса) // Корчагінець. — Хм. — 1990. — 14 жовтня;

Параліч (Про соціальну трагедію села) // Сільські обрії. — Хм. — 1992. — № 2;

Я завжди був національною меншиною // Час. — Хм. — 1995. — № 12. — 25 березня;

Спогади про В. Стуса // Час. — Хм. — 1996. — № 35–36. — 14 вересня;

Комсомольська юність моя... // Проскурів. — 2004. — № 57–58. — 22 липня.

Література: *Кабачинська С.* Один із нас // Рад. Поділля. — Хм. — 1991. — № 20. — 18 жовтня;

Бажан О. Посіяв бурю... // Слово і час. — 1995. — № 11–12. — С. 40;

Кабачинська С. Вони є серед нас // Дзеркало тижня. — 2001. — № 28. — С. 18;

Пакулько Н. Він жив, любив і не набрався скверни // Молодь України. — 2001. — 18 травня;

Кабачинська С. Кузьма Матвіюк — дитя хрущовської «відлиги» // Є. — Л. — 2001. — № 102. — 27 серпня–2 вересня;

Кристиняк О. Кузьма Матвіюк — дитя хрущовської «відлиги» // Міст. — 2001. — № 48. – Грудень;

Григорьев М. Интервью с диссидентом, или Факел для грядущего // Моя газета. — 2005. — № 13. — 31 березня;

Шостацький М. Гірка доля бути чужим // Прибузька зоря. — 2005. — № 13. — 1 квітня;

Кабачинська С. Щоденник революції. — Хм., 20005. — 132 с.;

Овсієнко В. Матвіюк Кузьма Іванович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 453–456.

МАТУСЕВИЧ Микола Іванович (нар. 19.07.1947, с. Матюші Білоцерківського р-ну Київ. обл.) — історик, журналіст. Учасник укр. правозах. руху. Член-засновник УГГ (1976). Політв'язень рад. тюрем і конц-таборів (1977–88).

Навчався на іст. ф-ті Київ. ун-ту, звідки 1973 було відрах. з 4-го курсу за «неуспішність», а насправді — за вільнодумство й симпатії до репресованої укр. інтелігенції. Працював ред. у вид-ві мед. літ-ри в Києві, кілька разів звільнено з посади.

25.12.1975 засудж. на 15 діб арешту за участь у колядуванні. Член-засновник у листопаді 1976 УГГ. Після арешту М. Руденка і О. Тихого М. підписав листа до урядів країн-учасниць Гельс. угоди на їхній захист із проханням посприяти їхньому звільненню. 5.02.1977 з приводу цих арештів у М. було проведено обшук, а в квітні — викликано на допити.

23.04.1977 заарешт. за звинув. у проведенні «антирад. агітації і пропаганди» і в «хуліганстві» в подіях 4-річної давнини в Карпатах: описано Н. Світличною в нарисі «Темідіянти». Інкр. виготовлення документів УГГ (Декларації й Меморандумів), розповсюдження матеріалів групи. 22–27.03.1978 в розслідуванні та суді у м. Василькові Київ. обл. М. участі не брав. Отримав вирок — 7 р. таборів суворого режиму та 5 р. заслання. У травні 1978 касаційний суд залишив вирок без змін. На знак протесту М. тримав одномісячне голодування. У цьому стані, в супроводі лікаря, його етапово до пермського табору ВС-385/35. Був учасником правозах. руху в таборах проти свавілля адміністрації, підписував листи й звернення, брав участь у голодуваннях на знак протесту в Дні політв'язня й Дні прав людини. 16.04.1979 долучився др страйку політкаторжан із вимогою допустити до табору представників західної

преси та комісії Комітету прав людини ООН. Неодноразово карався за це позбавленням побачень, а також 9 разів — карцером ПКТ (загалом 10 місяців). Внаслідок тривалих переслідувань, покарань зрікався рад. громадянства. 5.10.1980 М. засудж. на 3 р. тюремного ув'язнення, які провів у Чистопольській в'язниці УЕ-148/ст.-4 м. Заслання відбував у с. Кіра Читинської обл. 1988 перед закінченням терміну заслання відмовився виїхати з місця перебування, домагаючись реабілітації. КДБ влаштовував провокації, аж до замахів на життя М.

З 1989 жив у м. Васильків Київ. обл. Працював будівельником. Певний час разом із С. Набокою вів програму «Права людини» на радіо «Свобода», працював у г. «Дзеркало тижня».

БІБЛІОГРАФІЯ

Заяви, звернення: Співавтор і підписант меморандумів, заяв, звернень УГГ: Україна літа 1977-го (15.02.1977), Меморандум УГГ ч. 1 (11–12.1976), Меморандум ч. 4: Про нові репресії на Україні проти Групи Гельсінкі (9.02.1977), Меморандум ч. 6: Про так звані «внутрішні справи» держави (21.02.1977), Меморандум ч. 11: Про долю Надії Світличної (20.03.1977), Відкритий лист урядам Країн, які підписали Гельсінські Угоди (9.02.1977) // Український правозахисний рух: 1976–1977. — С. 19–28, 63–97, 103–104, 105–107, 123–126, 133–135.

Література: American Lawyer Wishes to Defend Marynovych, Matusevych // The Ukrainian Weekly. — 1977. — 21 серпня;

Барзінський П. Чорна невдячність // Шлях Ілліча. — К. — 1978. — 15 березня;

Барзінський П. Злосливці // Шлях Ілліча. — 1978. — 15 квітня;

Матусевич Микола // Українська Гельсінська Група, 1978–1982. — С. 445–448;

Матусевич О. До Міжнародної організації «Амнесті Інтернешенел» (14.05.1977); *Матусевич А. Ф.* Звернення до громадськості // Український правозахисний рух: 1976–1977. — С. 449–450, 451–452;

Звернення матері М. Матусевича в обороні сина // Свобода. — 1980. — 10 січня;

Карасик С. Матусевич Микола Іванович // Між. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 457–458.

МАТУШЕВСЬКИЙ Борис Федорович (нар. 1907, м. Боярка Київ. обл. — пом. 14.01.1977, м. Київ) — інженер-метеоролог. Учасник укр. нац.-культ. відродження. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1929–34, 1938–40).

1923 закінчив Київ. 1-шу трудшколу ім. Т. Шевченка. Вступив до пед. технікуму, звідки незабаром його було звільнено як «сина цукрозаводчика». Домігшись реабілітації, покинув технікум і вступив до Ін-ту нар. освіти (ІНО), провчився 3 р.

18.05.1929 вперше заарешт. за звинув. у приналежності до СУМу (т. зв. «Справа СВУ») і засудж. у Харкові на 5 р. позбавлення волі. Покарання відбував у різних тюрмах і таборах СРСР: у Києві, Харкові, Ярославлі, соловецьких таборах.

У травні 1934, після звільнення із Бутирської тюрми в Москві, повернувся до Києва. Працював на млині в м. Біла Церква. Після вбивства у грудні т. р. С. Кірова органи НКВС почали переслідувати укр. патріотів, М. змушений був рятуватись: виїхав до Хібінгорська (нині Кіровськ) Мурманської обл. Працював на метеорол. станції. 1937 повернувся до Києва, щоб вступити на мед. ф-т, успішно склав іспити, та через сталін. чистки знову втік до Хібінгорська.

1938 заарешт. Йому було інкр. «антирад. агітацію і пропаганду» і приналежність до «повстанської укр. орг-ції». Було засудж. Виїзною сесією Ленінград. обл. суду на 4 р. ув'язнення і 2 р. позбавлення грома-

дян. прав. Відправлено до табору на Кіндозері біля с. Стєклянноє Мурманської обл.

1940 його звільнено як «незаконно засудженого». Працював метеорологом, економістом на фабриці. 1943–45 служив у Червоній Армії. Після війни закінчив ВНЗ і отримав диплом інженера. Працював у галузі гідрометрії. У квітні 1968 підписав «Лист 139-ти» до Ген. секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва, протестуючи проти арештів молодої інтелігенції в Україні й Москві. Жив у дуже скрутних умовах. Помер за нез'ясованих обставин у Києві.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Снегірьов Г.* Набої для розстрілу. — К.: Дніпро, 1990. — С. 103–114.

МАЦЮК Микола О. (нар. 1953) — п'ятдесятник. Рел. діяч. Заарешт. 1981, перебував у СПЛ, засудж. 12.12.1983 у Тернополі на 5 р. позбавлення волі за рел. д-сть.

МАШТАЛЕР Микола (нар. 1932) — робітник. Учасник укр. руху опору. Член УНК. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1961–71).

До арешту працював робітником на заводі. Увійшов до УНК, який ставив за мету домогтися виходу Української РСР із складу Союзу РСР.

1961 заарешт. за звинув. у приналежності до УНК. 23.12 т. р. засудж. за ст. 64 КК УРСР на 10 р. ув'язнення у таб. сув. режиму. Покарання відбував у мордов. таборах.

1971 по закінченні терміну звільнено.

МЕДВЕДЄВ Іван Васильович (нар. 1935) — учасник руху опору в Україні. Заарешт. у м. Синельникове Дніпроп. обл. 1976 і засудж. на безтермінове психіатричне ув'язнення. Покарання відбував у Дніпроп. СПЛ.

МЕДВІДЬ Мирослав (нар. 1962, Львів. обл.) — моряк, учасник укр. руху опору.

Походив з укр. рел. родини, служив моряком на рад. торговельному кораблі «Маршал Конєв», який перевозив з амер. м. Нью-Орлінс закуповуване збіжжя до СРСР. Молодий моряк мріяв про втечу «на свободу» і на такий ризикований у його житті крок зважився, коли корабель причалив на річці Міссісіпі в портовому містечку Бел Чейс, неподалік м. Нью-Орлінс у штаті Луїзіана. 24.10.1985 стрибнув з корабля й проплив 150 м до амер. узбережжя. На узбережжі двоє місцевих мешканців Дж. і В. Вайман побачили перелякану людину, яка хотіла щось сказати не зрозумілою їм мовою. Американці запитали: «Вы русский?», хлопець ударив у груди й закричав: «Ні! Я — українець, — потім почав говорити: Поліція, поліція». Вони зрозуміли, що він хоче добитися до амер. поліції. Один з них узяв його в машину, завіз до м. Нью-Орлінс і передав поліції. В той час усе узбережжя почали обшукувати рад. моряки, шукаючи втікача. Поліція одразу передала його амер. еміграційній і натуралізаційній службі, яка одразу сконтактувалася з укр. перекладачем Іриною Падох. У розмові з нею М. заявив, що хоче залишитись у США й просить політичного притулку. Наступного дня, 25.10 його забрав амер. узбережний патруль і силоміць доставив на рад. корабель «Маршал Конєв». Медвідь ще раз стрибнув із корабля, доплив до узбережжя, але його одразу схопили рад. моряки, скували, побили й закрили в кабіні на кораблі. Там він зазнав тортур, його було побито, а також застосовано проти нього психотропні медикаменти. Тимчасом усі укр. правозах. й гром. орг-ції США — УККА, АГРУ, Комітети оборони укр. політв'язнів Філадельфії, Чикаго, Вашінгтона, Укр. юридична асоціація та ба-

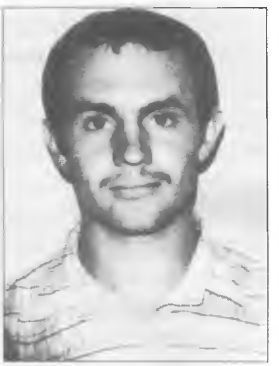

гато ін. розпочали посилені акції, щоб урятувати життя моряка, зверталися до президента США Р. Рейгана, секр. Держдепартаменту Дж. Шульца. В Конгресі США почав вести акцію на захист Медведя республ. сенатор Дж. Гельмс, відбувалися слухання. Уся амер. преса, радіо, телебачення заговорили про справу М. Медведя. Незважаючи на ці заходи й протести, 9.11. т. р. рад. корабель «Маршал Конєв» з М. на борту відплив до СРСР. Світовий розголос сприяв тому, що після повернення в Україну рад. влада вжила щодо нього мінімальних репресивних заходів. На початку 1990-х М. було висвячено на укр. греко-католицького священика. Бував у США, зустрічався з тими, хто вів акції в його обороні.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Моряк, який зрушив совість американської суспільности (Редакційна) // Смолоскип. — 1985. — № 28. — Зима. — С. 2;

Ukrainian Sailor Touches America's Conscience, On National Interests, A Letter From the Ukrainian American Bar Association to President Ronald Reagan, U.S. Congress Mounts Massive Effort on Behalf of Medvid, Numerous Groups Support Ukrainian Organizations in Defense of Medvid, First American to Meet Medvid Give Testimony, A Chronology of Events in Medvid's Defection Attempt, U.S. Psychiatrist's Report on Medvid Disclosed, Colleague Rips U.S. Psychiatrist Report on Would-be Defector, Statement on the Case of Myroslav Medvid, Ukrainian Lawyers Lead Fight for Medvid's Freedom, Soviet Proffer their Explanation of Medvid Defection Attempt // Smoloskyp. — 1985. — № 28. — Зима. — С. 1–12.

МЕЛЕНЬ Мирослав Олексійович (нар. 13.06.1929, с. Фалиш Стрийського р-ну Львів. обл.) — педагог, письменник, музикант. Учасник укр. руху опору. Член Проводу УНФ, Комітету Норильського повстання (1953). Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1947–56, 1967–73). Депутат Львів. обл. ради (1990–94), член НРУ.

Будучи учнем стрийської СШ № 5, змушений був піти в підпілля, оскільки члени родини були причетні до УПА. 1947 нелегально закінчив 10-й кл., з 1943 належав до Юнацтва ОУН, розповсюджував націо-

наліст. літ-ру, був зв'язковим між підп. станицями, доставляв підпіллю зброю.

23.09.1947 заарешт. на облаві в с. Братківці. 23.06.1948 засудж. у Львові за ст. 54-1а, п. 8, 11, на 25 р. ув'язнення, довічне заслання та 5 р. обмеження прав. Етаповано до Красноярського краю, звідти по Єнісею — до Дудінки, в управління Горлагу (особливорежимний табір № 1 у м. Норильську). Будував міделавильний комбінат. М. перебував у близьких стосунках з професором історії Михайлом Антоновичем, потай писав патріотичні вірші. Спілкувався з інтелігенцією різних національностей. Брав акт. участь у страйку у складі 150 тис. осіб (відомого як Норильське повст., що розпочалося в 4-му таборі 25.03.1953 і тривало 70 діб, до 3.08.53) проти свавілля табірного керівництва та розстрілів. Після року слідства (перебуваючи у штраф. зоні Купєц, потім — у Норильській тюрмі, де було вчинено допит з тяжкими тортурами) разом із іншими повстанцями дістав 3 р. тюремного ув'язнення, яке провів на етапах і в тюрмах міст Дудінка, Красноярськ, Омськ, Томськ, Челябінськ, Оренбург, Петропавловськ, Горький, Владимир, Харків, Ростов, Грозний, Астрахань. Зиму 1956 працював у Красноярську на «Ворошилов. заводах» з очищення уранових руд. 1956 М. повернуто до Львова на перегляд справи. 12.07. М., як заарешт. неповнолітнім, що, до того ж, не мав складу злочину, звільнено й реабілітовано.

1956–59 навч. на диригентському відділ. Дрогоб. музучилища, паралельно (1957–61)

заочно навч. на філол. ф-ті Львів. ун-ту. Працював учителем, диригентом, худ. кер. санаторію № 1 у Моршині, пом. ред. муз. передач на Львів. телестудії. 1957 зійшлися як духовні побратими з З. Красівським, 1960 разом купили хату в Моршині. Влітку 1963 познайом. із Д. Квецком, долучилися до його праці над програмов. документами орг-ції, яка ставила за мету вести далі визв. змагання ОУН, але ненасильницькими методами, з 1964 орг-ція взяла назву Український національний фронт (УНФ). Було вирішено видавати ж. «Воля і Батьківщина» (вийшло 16 чисел). Гучного резонансу набув розісланий у березні 1966 документ «Вищим урядовим чинникам на Україні» та «Меморандум Укр. нац. фронту XXIII з'їздові КПРС».

23.03.1967 М. заарешт. по дорозі до Моршина. Оскільки М. не зізнався в зв'язках з членами УНФ, йому було інкр. лише розповсюдження ж. і літ-ри УНФ, УПА, самвидаву й усну агітацію. 26.08.1967 Львів. обл. суд оголосив вирок за ч. 1 ст. 62 КК УРСР: 6 р. ув'язнення в таборах сув. режиму та 5 р. заслання. Покарання відбував у Мордовії, в 11-му таборі, потоваришував з І. Кандибою, О. Заливахою, М. Горинем, І. Гелем. Спілкувався з А. Сахаровим. Працював в аварійній бригаді, у деревообр. цеху, на лісоповалі. Писав далі вірші.

23.09.1973, за клопотаннями адвоката (а також, щоб посіяти недовіру між членами УНФ) М. за півроку до кінця терміну було звільнено. Тривалий час не було прописано до сім'ї, не приймали на жодну роботу, вимагаючи виїхати на Схід. Зрештою влаштувався кочегаром у санаторії в Моршині. 1973 оформив опікунство над З. Красівським, якого утримували в спецпсихлікарні, опікувався його родиною. Ще працюючи в кочегарці, М. скомпонував «Коротку історію УПА», написав працю «Ленін проти України». З 1988 оселя М. і Красівського стала штабом з виробл. документів, продукування ідей всеукр. значення: рух за легалізацію УГКЦ, відзнач. 1000-річчя Хрещення Руси-України. 1989 М. очолив експедицію на ст. Крути, де хор під його орудою виконував патріотичні пісні. Згодом було проведено ще понад 20 таких акцій. З 1989 М. брав активну участь в роботі Т-ва укр. мови. З його ініціативи в Моршині встановлено пам'ятник у формі тризуба на могилі замордованих НКВС в'язнів, у Стрию демонтовано пам'ятник Леніна; організовано садибу-музей Степана Бандери в с. Воля Задеревецька, де в 1930-х проживала родина Бандерів. 1990–1994 М. — депутат Львів. обл. ради, був активним учасником НРУ. Активно пропагував відновлення ОУН в Україні як єдиної політ. сили без поділу на групи-блоки, з цією метою їздив у Мюнхен на зустріч із Я. Стецько, П. Дужим, П. Мірчуком та ін. Працював у ред-ції г. «Гомін волі», став її гол. ред. (до 1995), акт. дописувачем до г. «Вечірній Київ», «За вільну Україну». Організував ред-ції г. «Рідне поле» та «Заграва».

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Нерозстріляна пісня. — Стрий: Щедрик, 1999. — 252 с.

Література: Постанова про арешт М. Меленя (26.03.1967), Постанова про притягнення М. Меленя як обвинуваченого (1.04.1967), Протокол допиту М. Меленя (22.06.1967), Вирок Львівського обласного суду у справі М. Меленя (26.08.1967), *М. Дубас.* М. Мелень, Інтерв'ю М. Меленя про склад його групи в УНФ (10.02.1997, брав Ю. Зайцев) // Український національний фронт. — С. 342–344, 351–352, 368–370, 384–387, 509, 604–606;

Король К. В ту прелютую годину. — Чц., 1993;

Кривуцький І. За Полярним колом. — Л.–П., 2001;

Овсієнко В. Мелень Мирослав Олексійович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 459–464.

МЕЛЕХ Микола (нар. 1928, Зх Україна) — філолог, учитель. Учасник укр. руху опору. Член УНК. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1961–77).

Закінчив філол. ф-т Львів. ун-ту. По закінченні працював учителем укр. мови й літ-ри. Причетний до створення УНК, ме-

тою якого було домогтися виходу Української РСР зі складу СРСР.

23.12.1961 засудж. Львів. обл. судом на кару смерті за участь у створенні УНК. Постановою Верх. суду УРСР страту було замінено на 15 р. тюрми й таборів сув. режиму. Покарання відбував у Владимир. тюрмі, згодом етаповано до мордов. таборів. 1974 М. перебував у 35-му таб. пункті пермських ВТК колоній. У місцях позбавл. волі захворів на паркінсонізм, хворів на менінгоенцефаліт.

1977 звільнено.

МЕЛЬНИК Афанасій — п'ятдесятник, пастор. Рел. діяч. В'язень сумління рад. тюрем і концтаборів (1956–73), засудж. 29.01.1985 на 3 р. позбавлення волі за рел. д-сть.

МЕЛЬНИК Михайло Спиридонович (нар. 14.03.1944, с. Ординці Погребищенського р-ну Вінн. обл. — пом. 10.03.1979, с. Погреби Броварського р-ну Київ. обл.) — історик, поет. Учасник укр. правозах. руху. Член УГГ (з 1978).

Закінчив іст. ф-т Київ. ун-ту ім. Т. Шевченка. Працював учителем у Дзвіняцькій СШ Тетіївського р-ну, Погребській СШ Броварського р-ну, СШ № 109 м. Києва. 1969 вступив до аспірантури Ін-ту історії АН УРСР, але 1972 за читання своїх віршів біля пам'ятника Т. Шевченкові в річницю його перепоховання в Україні, за 20 днів до захисту дисертації, відрах. з аспірантури. 1973 М. звільн. з роботи вчителя й виключено з партії за правозах. д-сть. З 1976, після того як виникла УГГ, М. став її кореспондентом. Працював робітником на цегельні, вантажником у Республ. будинку звукозапису, сторожем; брав акт. участь в акціях протесту проти переслідувань укр. інтелігенції, неодноразово звертався до преси з протестами проти порушень прав людини. 4.11.1977 мав виклик до відділення КДБ Київ. обл. за написання листа в офіційні органи республіки з критичними зауваженнями щодо проекту Конституції СРСР. Влітку 1978 звернувся з листом до респ. газет із протестом проти нелюдського вироку, винесеного юристу, співзасновнику УГГ Л. Лук'яненку. У жовтні 1978 М. обшукали надворі, спробували звинуватити в намірі обікрасти крамницю. Викликано на бесіди в КДБ, обіцяно посприяти працевлаштуватися за фахом, якщо не спілкуватиметься з О. Мешко. З листопада 1978 — член УГГ. 16.02.1979 М. надіслав до ред. «Рад. України» та «Молоді України» листи з проханням втрутитися у справу Овсієнка. 6–7.03.1979 вчинено обшуки в багатьох місцях у справі О. Бердника, зокрема в М.: вилучено весь його творчий і науковий архів. На знак протесту проти цькувань і щоб оберегти свою родину від переслідувань, написавши прощального до рідних листа, в ніч з 9 на 10.03.1979 наклав на себе руки.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, звернення: До редакції газет «Радянська Україна» та «Молодь України»: Копія Голові РМ УРСР Ляшко. О. П. (16.02.1979) // Америка. — 1979. — 19 червня;

Твори: Профілактика // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 457–464.

Література: Михайло Мельник, Некролог (За підписом групи укр. правозахисників) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 453–455, 465–466;

Чергова жертва російського терору // Гомін України. — 1979. — 11 квітня;

Мешко О. Замість некролога (12.09.1979) // Віра. — 1981. — Ч. 2. — С. 12–13;

Лазаренко В. Лист у майбутнє: Про історика, правозахисника М. С. Мельника (1944–1979) // Київ. — 1999. — № 1–2. — С. 125–127.

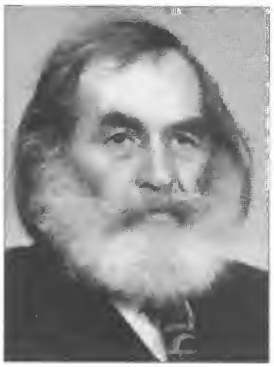

МЕЛЬНИЧУК Тарас Юрійович (нар. 20.08.1938, с. Уторопи Косівського р-ну Івано-Фр. обл. — пом. 29.03.1995, м. Коломия) — поет. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1972–75, 1979–82). Лауреат премії ім. В. Сосюри (1990), Державної премії ім. Т. Шевченка (1992).

Після закінчення СШ працював у редакціях газет Прикарпаття й Буковини, лісорубом у Комі АРСР, шахтарем на Донбасі, молотобійником, вантажником, на будівництві Криворізького гірничо-збагачувального комбінату, слюсарем-машиністом на Одес. залізниці. З 1958 навч. в Чернівецькому у-ті, 1968–72 — у Літературному ін-ті ім. Горького в Москві. У рукописі його збірки «Несімо любов планеті», надісланої до вид-ва «Рад. письменник» (1972), київські цензори виявили з десяток віршів, які було визнано антирадянськими, через це в його квартирі (с. Уторопи Івано-Фр. обл.) було проведено обшук і конфісковано весь літ. доробок автора.

29.01.1972 заарешт. Інкр. антирад. д-сть. Засудж. в липні 1972 в Ів.-Ф. на 3 р. суворого режиму за ст. 62 ч. 1 КК УРСР. Спрямовано до 35-го табору пермських ВТК. Брав акт. участь у протестних акціях політв'язнів, влаштованих проти свавілля табірної адміністрації. М. — автор скарги на ім'я прокурора РФ щодо нелюдського ставлення наглядачів до політв'язнів. 12.10.1974 влаштував голодування на знак протесту проти відмови табірного лікаря надати потрібну мед. допомогу політв'язню І. Світличному.

М. було звільнено в січні 1975, повернувся в рідне село. За відмову засудити своє минуле М. не дали можливості працювати, виїздив на заробітки до Новосибірська, влітку 1976 повернувся додому.

Вдруге заарешт. в січні 1979. Засудж. у квітні 1979 в Ів.-Ф. на 4 р. позбавлення волі за ст. 188 КК УРСР, спрямовано до табору кримінальників у Вінниці. 1982 М. звільнено.

М. — автор кількох поетичних збірок, у яких розгортав власне тлумачення пракоренів укр. народу, його істор. буття й духовного космосу.

Збірка «Князь роси» з'явилася після вимушеної 23-річної перерви автора. М. не озирався ні на кого — тільки на свою Україну, до якої був прикутий словом. Беззаперечний, новаторський талант М. — рідкісний, який у піснях і міфах увібрав у себе й вільний дух карпатських гір, і розмай східноукраїнських степів. «Справжній Тарас Мельничук — у своїй поезії. Там його шукаймо» (М. Жулинський).

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи: Листи до Степана Пушика та Павла Добрянського (1966–1980) / Підгот. С. Пушик // Березіль. — 2003. — № 1/2. — С. 71–134.

Публікації: Несімо любов планеті: Поезії. — Уж.: Карпати, 1967. — 42 с.;

Із-за ґрат: Поезії / Передм. О. Зінкевича. — Балт.–Тор.: Смолоскип, 1982. — 83 с.;

Невольничі поезії // Кафедра. — 1989. — № 8. — С. 69–77;

Князь роси: Вірші / Передм. М. Жулинського. — К.: Молодь,1990. — 152 с.;

Чага: Поезії / Передм. Я. Дорошенка. — Кл.: Вік, Просвіта, 1994. — 175 с.;

Палац у росині: Поеми, балада. — Чц.: Молодий буковинець, 2004. — 80 с.;

Зимозелень / Упоряд. В. Шкурган, Г. Курищук, М. Попадюк, передм. В. Шкургана, А. Григорука. — Косів: Писаний Камінь, 2006. — 264 с.;

Твори в трьох томах. Том І: Поезії / Упоряд. М. Андрусяк, С. Пушик, передм. С. Пушика. — Кл.: Вік, 2003. — 258 с.; Том ІІ: Поезії / Упоряд. М. Андрусяк, М. Лазарчук. — 2003. — 256 с.;

Том ІІІ, кн. 1: Поезії / Упоряд. Є. Баран. — 2006. — 496 с.; Том ІІІ, кн. 2 / Упоряд. Є. Баран. — 2007. — 344 с.

Література: *Бутрим А.* «Я немов журавель курликав» // Кафедра. — 1989. — № 8. — С. 67–69;

Андруся к І. Інтуїтивна поезія Т. Мельничука // Буковинське віче. — 1990. — 15 вересня;

«Я іскорка його» (Інтерв'ю М. Савчука з Т. Мельничуком) // Вісник Коломиї. — 1991. — 17 серпня;

Осипчук В. Золота риба Т. Мельничука // Літ. Україна. — 1991. — 21 листопада;

Андріяшко Т. Т. Мельничук — хто він? // Дзвін. — 1992. — № 3;

Із книги політв'язнів: Тарас Мельничук // Україна. — 1993. — № 11. — С. 17;

Курищук В. Зі спогадів про Т. Мельничука // Освітянський вісник. — Косів. — 1995. — 10 квітня;

Політ в'язня: Розмова (В. Шкляра) з українським поетом Т. Мельничуком про репресії, яких він зазнав у 60–70-ті рр. // Молодь України. — 1995. — 18 липня;

Рябий В. Останній з мандрівних поетів: Штрихи до портрета Т. Мельничука // Дзвін. — 1996. — № 1. — С. 145–153;

Савчук М. Про того, що прийшов з небес і в небо повернувся // Визвольний шлях. — 1996. — Кн. 1. — С. 121–125;

Курищук Г. Встати! Суд іде...: Слово про Т. Мельничука. — Косів: Писаний камінь, 1998. — 112 с.;

Гнатюк Н. Т. Мельничук: «Крім честі, в мене нічого не лишилось»: До 60-річчя поета // День. — 1998. — 20 серпня;

Кампов П. «Чисті» репресії і чистота: Спогади про Т. Мельничука // День. — 1998. — 5 листопада;

Качкан В. «Що не встигну дожить, слово, ти доживи»: Літературна сильветка Т. Мельничука // В. Качкан. Хай святиться ім'я твоє: Українознавство та пресологія. — Л.: Фенікс, 1998. — Кн. 3. — С. 318–327;

Гришин-Грищук І. Калинові ключі Т. Мельничука // Слово і час. — 1999. — № 10. — С. 76–80;

Кут С. Міфологічні коди поетичного мислення Т. Мельничука // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. — Ів.-Ф.: Плай, 1999. — Вип. IV. — С. 70–76;

Никоненко Г. Червоними росами вмитий // Вітчизна. — 2001. — № 5/6. — С. 124–127;

Калинець І. Покелішкуймо, брате! // Зерна. — 2002. — Ч. 6/7. — С. 206–211;

Пушик С. Доля поета: Листи Т. Мельничука // Березіль. — 2003. — № 1/2. — С. 66–106;

Князівства його росопад: Висловлювання про Т. Мельничука / Упоряд. М. Попадюк. — Косів: Писаний Камінь, 2005. — 56 с.

МЕМОРІАЛ ім. ВАСИЛЯ СТУСА — українське благодійне культурно-просвітницьке правозахисне товариство. 1988 започаткувався на хвилі Перебудови як одна з гілок всесоюзного «Меморіалу», масового руху, який 1987 сформувався. 1988 створено Громадську раду цього руху в Москві. М. після розпаду СРСР перетвор. на міжн. стр-ру — конфедерацію з десятків орг-цій, регіональних тов-в, що об'єднував п'ять держав (Росію, Україну, Латвію, Казахстан, Грузію). Відділення діяли в Німеччині та Італії.

4.03. 1989 р. у Києві відбулася установча конференція Всеукр. «Меморіалу» ім. В. Стуса, головою М. було обрано політ. діяча, нар. депутата України Л. Танюка. Членів — 362 тис. осіб (на 1.05.2009 р. — 354 тис. осіб).

М. був серед гром. орг., які домоглися прийняття постанови Президії ВР України про заборону КПРС–КПУ після серпневого путчу 1991. З 3-го квітня 1991 р. на з'їзді в Івано-Фр. присвоєно ім'я Василя Стуса.

Після першого року заснування М. з нього було виключено проросійську розкольницьку групу — Малєєва-Деко, які заперечували національну програму М., намагаючись вилучити з його діяльності суто українські проблеми.

Укр. т-во М. своєю діяльністю мало на меті відновлення історичної пам'яті народу про державний терор, політичні репресії та громадянський опір тоталітаризмові в СРСР, розбудову гром. сусп-ва і демократії, дотримання прав людини в сучасній Україні, захист прав репресованих тоталіт. режимом громадян, вивчення історії тоталітаризму, видання серії брошур з історії правозах. руху в Україні («Биківнянська трагедія», «Розстріляна поезія / Есеї, лис-

ти розстр. на Соловках поетів»), створення Музею історії політ. репресій і геноциду в Україні, проведення просвітн. роботи серед молоді. Акт. роботу в різних напрямах істор., правозах. та просвіт. діяльності проводили відділення М. і його представники — у Львів. обл. (Є. Гринів), Терноп. обл. (Г. Петрук-Попик, потім Б. Хаварівський), Харків. обл. (Г. Алтунян, Н. Лапчинська), Києві (Р. Круцик), Одес. обл. (О. Різників), Хмельн. обл. (О. Корольов), Вінн. обл. (В. Гурин), Дон. обл. (Л. Огнєва).

М. видавав газети: всеукраїнську «Поклик сумління», Львів. (гол. ред. Є. Гринів), обласні — «Вісник подільського "Меморіалу"», Хмельн. (гол. ред. А. Корольов), районні. М. видавав патріотичні підручники для шкіл, біографічні словники, дослідження про репресованих, Голодомор, порушення прав людини, монографії, художні твори, поезії, спогади, документи спротиву тоталітарному режимові — було видано понад 350 найменувань. М. організовував експозиції, виставки; ознайомлював із творчістю репресованих художників, сприяв виготовленню фільмів (участь у 118 проектах). Зокрема, за участю «Меморіалу» реж. М. Ткачук випустив фільм «Загадка Норильського повстання», який здобув Шевченківську премію.

Всеукраїнський М. розповсюджував в областях України диски з фільмами меморіальної тематики, історичні, художні тощо.

М. створив орден «За мужність» ім. В. Стуса, яким нагороджено 21 особу, серед них — Президента України В. Ющенка.

Завдяки М. було встановлено правду про соловецькі розстріли листопада–грудня 1937 р. в Сандармосі. На цьому місці встановлено пам'ятний хрест.

1991 р. М. Звернувся до міжн. громадськості з ініціативою проведення міжнародного трибуналу Нюрнберг-2 і створив відповідний український комітет, головою якого було обрано Л. Танюка. Організації М. провели на місцях близько 140 відкритих громадських судових процесів із осудом тоталітарної діяльності КПРС-КПУ — з виступами обвинувачів, захисників і свідків. Матеріали цих розглядів є в архіві М. і частково увійшли до його видання.

М. брав участь в організації вишкільних таборів для молоді «Шляхами героїв», «Шляхами предків» по місцях УПА спільно з Об'єднанням студіюючої молоді «Зарево». Спільно з українським Інститутом національної пам'яті організовував щорічні експедиції в Дні пам'яті жертв репресій на Соловки і в Сандармох. Щорічно 27 жовтня М. організовував заходи в День пам'яті розстрілу Соловецького етапу, наприкінці травня — в організації Дня пам'яті жертв політичних репресій у Биківні, в організації заходів у День пам'яті жертв Голодомору.

Серед активістів М. багато колишніх дисидентів і політв'язнів 1950–80-х. Сучасні напрями д-сті Т-ва — наукові дослідження, насамперед з історії політ репресій в СРСР і рад. каральних органів, пошук місць поховання й увічнення пам'яті жертв тоталітаризму, правозах. робота, юридична, соціальна допомога колишнім політв'язням і засланцям, видавнича та просвітницька праця. Діяльність Всеукр. «Меморіалу» ім. В. Стуса визнано міжн. орг-ціями ООН, ОБСЄ, Радою Європи.

«МЕМОРИАЛ» — інформ. бюлетень Мелітопольського добровільного істор.-просв. т-ва «Меморіал». Неформ. газ. вих. 1990 раз на міс. рос. м. Ред. Ю. Корнієнко, С. Воловник, В. Тимофеєв, Г. Бєкірова. Худ. В. Буртика. Більшість мат-лів було присвячено збереженню пам'яті жертв Голодомору. Публ. коментовані архівні док-ти, тематичні аналітико-істор. розвідки, спогади. Давав розгорнуту картину геноциду українського нар.

МЕМОРІАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ІСТОРІЇ ПОЛІТИЧНИХ РЕПРЕСІЙ І ТОТАЛІТАРИЗМУ В СРСР «ПЕРМЬ-36»

На поч. 1994 перм. відділення товариства «Меморіал» ініціювало створення Меморіального музею історії політ. репресій і тоталітаризму в СРСР «Пермь-36» на території колишнього рад. концтабору «Пермь-36» Чусовського р-ну Пермської обл. (директор музею В. Шмиров, викла-

дач Перм. деж. пед. ун-ту). Наступним етапом у розбудові цього Мемор. музею було відновлення зони № 35 (Всехсвятська). 13.09.1995, на відкритті, побували його кол. політв'язень із кучин. табору В. Овсієнко, син В. Стуса Дмитро, син О. Тихого Володимир зі своїми синами, там також побували Є. Сверстюк, Л. Лук'яненко. Музей у Кучино співпрацював з аналогічними німецькими музеями «Бухенвальд», «Саксенхаузен» та ін. Щороку в Пермі чи Чусовому проводяться міжн. конференції з питань тоталітаризму й прав людини, пошукова та наукова робота (неодноразово по матеріали в Україну приїздили перм. науковці), було створено Асоціацію жертв політ. репресій. Музей робить суспільно важливу справу, повертаючи рос. народові істор. пам'ять, розповідаючи молодому поколінню невідомі трагічні сторінки недавньої історії Росії, України, країн Прибалтики з метою вироблення в них розуміння та засудж. тоталітаризму. Цей Меморіальний музей має статус особливо цінного об'єкта істор. спадщини Російської Федерації.

МЕНКУШ (ЗАНЕВЧИК) Ярослава Михайлівна (нар. 16.02.1923, м. Пустомити Львів. обл.) — конструктор-модельєр. Учасниця укр. нац.-визв. руху. Член ОУН. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1965–66). Член орг-ції «Союз Українок».

1930–33 навч. в Укр. рідній школі ім. Грінченка, 1933–34 — львів. школі ім. Т. Шевченка, 1937–39 — в кравецькій школі «Труд». 1939 вступила одразу на 2-й курс зоотехнікуму і навч. до 1941. На поч. II Світової війни закінч. кількаміс. друкарські курси і працювала на вапняному з-ді в Пустомитах, потім — у місцевому самоврядуванні (1941–42). 1942–43 викладала історію, укр. мову, крій та шиття в Рільничій школі в Пустомитах. Тимчасом почала співпрацювати з ОУН і УПА, була організатором Жіночої сітки Городоцького підп. повітового проводу ОУН на Львівщині. 1947, маючи малу дитину, змушена була піти в підпілля. Донька виховувалась до 12 років у тітки, час від часу М. під чужим іменем навідувалася до дитини. Тільки 1954, вийшовши з підпілля, змогла сказати дочці правду про себе.

1956–64 працювала кравчинею, потім — конструктором-модельєром у Львів. будинку моделей. Спілкувалася з І. Гелем, друкувала м-ли самвидаву, зокрема про т. зв. «справу Погружальського».

25.08.1965 заарешт. і 25.03.1966 засудж. на закритому засіданні Львів. обл. суду за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 2,5 р. таборів сув. режиму. Її було засудж. разом із І. Гелем, М. Осадчим, М. і Б. Горинями. Верховний суд УРСР після розгляду касац. скарги зменшив покарання М. до 1 р. Каралася в таб. пункті № 17 мордов. ВТК.

1967, після звільнення, не було поновлено на попер. роботі, виписано зі Львова. Тривалий час не могла влаштуватися на роботу. У грудні 1969 підписала спільний Акт колишніх політв'язнів Голові Президії ВР УРСР Ляшкові та Прокуророві УРСР з протестом проти нового слідства у Владимир. тюрмі над С. Караванським. 1972, під час другої хвилі арештів укр. інтелігенції, в помешканні М. було проведено обшук. Разом із групою львів'ян три роки поспіль ходила колядувати й збирала кошти на допомогу родинам політв'язнів, поки хтось не доніс у КДБ. 1976, по звільненні І. Кандиби, допомогла йому знайти помешкання для проживання. Познайомилася з О. Мешко, І. Світличним, Л. Семикіною. Час від часу спілкувалась із В. Чорноволом. По арешті В. Чорновола сприяла передаванню його листів із ув'язнення. М. вдалося передати за кордон касац. скаргу І. Кандиби та заяву В. Чорновола через людей, які готувались до від'їзду в Америку й шили одяг у неї. 1977 разом із І. Сеник підписала заяву-протест до керівн. СРСР проти арешту М. Руденка. Весь час була під наглядом КДБ, не могла працевлаштуватись, займалася шиттям удома. У 80–90-х мала персональні худ. виставки шиття та вишивки укр. стилізованого одягу в Києві, Львові, Варшаві, Канаді, США. 2003 за сприяння М. поблизу м. Миколаєва Львів. обл. було споруджено пам'ятник загиблим воякам УПА, серед

яких був чоловік М. — Іван Білий (псевдонім Омелян), референт Городоцького військового повітового проводу Львів. обл.

М. була членом орг-ції «Союз Українок», т-ва «Братство ОУН—УПА», Всеукр. т-ва політв'язнів і репресованих, Ліги укр. жінок, Спілки народних майстрів України.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Ярослава Менкуш // Лихо з розуму. — 1967. — С. 211.

МЕШЕНЕР Йосиф Яковлевич (нар. 1936, Молдова) — учитель. Учасник євр. правозах. руху в Молдові. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1970–76).

М. жив у м. Бендери, Молдова. Цікавився внутр. й зовн. політикою СРСР. 1968 писав листи до ЦК КПРС і ООН, протестуючи проти рад. інвазії Чехословаччини. Було звільнено з роботи. 11.02.1970 заарешт. й засудж. 30.10 т. р. разом із Я. Сусленським за «антирадянську д-сть», виготовлення і розповсюдження самвидаву на 6 р. позбавлення волі. Покарання відбував у мордовських, а згодом — у пермському концтаборі № 35. Брав активну участь у протестних акціях політв'язнів, був співавтором самвидавного ж. «Хроніка ГУЛАГу Архіпелаг», підготовленого в Пермському концтаборі. Приятелював і співпрацював з укр. політв'язнями. У січні 1975 переведено до Владимирської тюрми, де спільно з іншими політв'язнями боровся за статус політв'язня. Після звільнення 1976 виїхав до Ізраїлю.

У своїх спогадах М. тепло згадує своє знайомство з членами ОУН, воїнами УПА, політв'язнями-шістдесятниками, з якими перебував в ув'язненні, — І. Ільчука, Є. Пришляка, М. Симчича, В. Підгородецького, І. Світличного, І. Калинця, В. Марченка, М. Горбаля, І. Кандибу, Л. Лук'яненка та багатьох ін.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Усі вони чудові люди: Йосиф Мешенер про українців-політв'язнів в СРСР // Християнський голос. — 1977. — 6 лютого.

МЕШКО Оксана Яківна (нар. 30.01.1905, с. Старі Санджари Полтав. обл. — пом. 2.01.1991, м. Київ) — хімік. Учасниця укр. правозах. руху. Член-засновник УГГ (1976). Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1947–56, 1980–85). Гром. і політ. діячка.

Походить з родини репресованих малоземельних селян із козаків. 1926 вступила на хім. ф-т ІНО в Дніпроп., 1931 закінч. його попри кілька відрахувань «за соцпоходження». Вийшовши заміж за Ф. Сергієнка, колишнього члена УКП, який був кілька разів під арештом, а 1935 змушений виїхати на Урал, М. із двома синами Євгеном і Олесем та матір'ю дуже бідувала. 1937 М. було звільнено з посади мол. науков. працівника хімлабораторії Дніпроп. НДІ зерна. Змушена була виїхати з дітьми в Тамбов (Росія). Під час війни від нім. бомбардування загинув її син Євген. У червні 1944 повернулись у Дніпроп. На поч. 1945 переїхала до Києва.

19.02.1947 М. було заарешт. за наполегливі зусилля звільнити з ув'язнення рідну сестру. Її допитували 21 ніч поспіль, не да-

ючи задрімати, але протоколу про визнання вини не підписала. Через 7 міс. М. було заочно засудж. з її сестрою на 10 р. ВТК кожну. Працювала в сільгоспзоні на Ухті, била камінь під Іркутськом, працювала будівельником. Навесні 1955 комісія ЦК КПРС комісувала М. як хвору, її було залишено на засланні в м. Красноярську. 25.06.1956 повернулася до Києва. 11.07 т. р. отримала реабілітаційне посвідчення. У часи т. зв. «хрущовської відлиги» брала акт. участь у правозах. русі в Україні. Була автором численних заяв і листів, підписувала спільні звернення на оборону репресованих інакодумців в СРСР, відіграла ключову роль в організації в Києві заходів нац.-культ. спрямування.

1–2.06.1970, у зв'язку з арештом В. Мороза, в М. було проведено обшук. Вона написала протестну заяву до Верховної Ради УРСР і органів КДБ. З 1972 писала неодноразово заяви, протести проти арешту хворого на туберкульоз сина О. Сергієнка. Намагалася допомагати іншим заарешт. з укр. інтелігенції та їхнім родинам. 9.11.1976 стала членом-засновником УГГ. Того дня її було поранено невідомими особами на кв. М. Руденка. Після арешту М. Руденка і О. Тихого 5.02.1977 в її помешканні було вчинено обшук. 14.03 у справі цього арешту викликано до Донецька на допит, але відмовилася поїхати. У квітні 1977 була на допиті через арешт М. Матусевича та М. Мариновича. Черговий обшук у М. був після арешту Л. Лук'яненка. За 2 р. діяльності УГГ у неї вчинено 9 обшуків. Після ув'язнення керівних членів УГГ М. стала фактично керівником УГГ, наполегливо залучала на місце заарешт. нових людей. У дисидентських колах її з повагою називали «козацькою матір'ю».

1980 М. 75 діб протримано в психлікарні ім. Павлова. 13.10 т. р. було заарешт. й засудж. 7.01.1981 Київським міським судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 6 міс. ув'язнення і 5 р. заслання. 108 діб її доправляли на місце заслання в сел. Аян Хабаровського краю, де добував ост. 3 міс. заслання її син.

5.11.1985 повернулась із заслання. У лютому 1988 на запрошення укр. громади їздила до Австралії, щоб підлікуватись. Мала виступ у парламенті Австралії про становище в Україні, брала участь у роботі СКВУ у США. У січні 1989 повернулася в Україну, стала членом Координаційної Ради УГС, на основі якої 30.04.1990 було створено УРП. Стала ініціатором створення укр. правозах. комітету «Гельсінкі-90» (16.05.1990). Т. р. восени М. брала участь у студент. голодуванні. Наприкінці грудня зазнала інсульту, померла 2.01.1991.

Поховано на Байковому цвинтарі. 1995 на могилі М. і її матері поставлено козацькі хрести роботи скульптора М. Малишка. 22.09.2002 СШ в рідному селі М. Старі Санджари присвоєно її ім'я.

БІБЛІОГРАФІЯ

Звернення, скарги, листи: Першому секретареві ЦК КПУ, членові Політбюро ЦК КПРС П.Ю. Шелесту: Заява (22.03.1972, у справі арешту сина О. Сергієнка), До редакції газ. «Літературна Україна» (27.07.1972, у справі листа М. Холодного), Листи і заяви у справі сина О. Сергієнка: Голові Верховного Суду УРСР Якименку Л.: Заява (20.05.1974), До Михайла Стельмаха (12.07.1974), Міністрові юстиції УРСР Зайчуку В.Г.: Скарга (27.03.1975), До публічної опінії світу (5.01.1976), Відкритий лист Л.І. Брежнєву (29.09.1976), Лист до Н. Буковської (06.1977), Голові Президії Верховної Ради СРСР Л. І. Брежнєву: Скарга (19.11.1977, спільно з З. Вівчар) // Погром в Україні: 1972–1979. — С. 144–147, 147–148, 150–154, 154–156, 159–1962, 1962–1963, 163–1966;

Авторка і співавторка меморандумів, звернень, документів УГГ: Україна літа 1977-го (15.02.1977), Меморандум УГГ ч. 1 (11.–12.1976), Меморандум УГГ ч. 2: Про участь України в Белградських Нарадах — 1977 (20.01.1977), Меморандум УГГ ч. 4: Про нові репресії на Україні проти Групи Гельсінкі (9.02.1977), Меморандум УГГ ч. 6: Про так звані «внутрішні справи» держави (21.02.1977), Меморандум УГГ ч. 8: Про переслідування В. Лісової — дружини політв'язня (15.03.1977), Меморандум УГГ ч. 11: Про долю Надії Світличної

(20.03.1977), Меморандум УГГ ч. 18: Про дискримінацію українців у ділянці права на еміграцію (12.1977), Відкритий лист урядам Країн, які підписали Гельсінські Угоди (9.02.1977), Лист УГГ ч. 2: До урядів УРСР, СРСР, урядів країн-учасниць Гельсінських Угод (1977), Заява у справі Б. Чуйка (05.1977), Документ ч. 2: Нові репресії і новий етап правозахисного руху в СРСР (08–09.1977), Клопотання: До Ради Міністрів УРСР у справі (реєстрації) УГГ (14.10.1977), Звернення: Учасникам Белградських Нарад (18.12.1977), Рятуйте Олександра Сергієнка: Заклик матері О. Мешко і дружини З. Вівчар, Заява Президії ВР СРСР у справі арешту членів УГГ (05.1977), Процес Руденка — Тихого: Заява (30.06.–2.07.1977), Генеральному прокуророві УРСР (11.02.1977) // Український правозахисний рух: 1976–1977. — С. 19–28, 63–97, 99–102, 103–104, 105 –107, 117–119, 123–126, 127–132, 133–135, 137–142, 145–150, 151–172, 177–179, 181–182, 211–214, 261–264, 347–352, 405–409;

До Міжнародної організації Амністія. Скарга // Сучасність. — 1976. — Ч. 4. — С. 82–93;

Відкритий лист Л. І. Брежнєву (На захист сина О. Сергієнка) // Сучасність. — 1977. — Ч. 1. — С. 98–100;

Наші завдання (1978), Рух за права людини на тлі національних змагань українського народу (1978), Гельсінським Групам СРСР, США, Правозахисним групам Польщі, Чехословаччини (6.10.1979), Ляментація (30.10.1979, спільно з І. Сеник, Н. Строкатою), Меморандум УГГ у справі ув'язнення членів УГГ (10.1979), До Президії Верховної Ради СРСР (23.05.1977, у справі репресій в Україні), Заява-лист: Політично-психологічна кримінальна акція (4.11.1978), До Голови Комітету держбезпеки УРСР В.В. Федорчука (31.08.1979), Голові Президії Верховної Ради СРСР Л.І. Брежнєву. Протест (10.07.1980) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 21–28, 29–35, 47–51, 53–55, 57–62, 471–475, 476–479, 480–482, 483–486;

До Президії Верховної Ради УРСР: Заява (03.1978), До Секретаря ЦК (КП) України В.В. Щербицького та інших. Протест (13.03. 1979) // Інформаційні бюлетені УГГ:1978–1980. — С. 79–82, 129–134.

Публікації: Між смертю і життям // Визвольний шлях. 1979. — Кн. 1. — С. 44–65, Кн. — 2. С. 231–243, Кн. 3. — С. 332–355, Кн. 4. — С. 453–474;

Between Death and Life: Memoirs (Перекл. на англ. Ю. Мошинського, передм. О. Керч). — Н.Й.: Жіноче Товариство ООЧСУ, 1981. — 176 с.;

Між смертю і життям. — К.: НВП «Ява», 1991. — 90 с.;

«Я завжди почувала себе українкою...» // За київським часом. — 1992. — № 6;

Свідчу (Розповідь записав В. Скрипка). — К.: УРП, 1996. — 55 с.

Література: Oksana Meshko and Hanna Mykhaylenko / Упоряд. Н. Строката. — Smoloskyp. — 1977. — 6 с.;

Мешко Оксана // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 467–491;

Московська Група виступає в обороні О. Мешко // Свобода. — 1981. — 27 березня;

Дух одвічної стихії: Хроніка одного року в житті Оксани Мешко, Лист з місця заслання, О. Мешко про погром в Україні, 1972, З власної одіссеї, Шукаючи рятунку для сина, Вболіваючи за інших // Свобода. — 1982. — 26 жовтня;

100 конгресменів виступають в обороні О. Мешко // Свобода. — 1983. — 12 серпня;

Ordeal of O. Meshko. One Hundred U.S. Congressmen Appeal to Andropov in Behalf of O. Meshko // Smoloskyp. — 1984. — № 22. — С. 6, 7, 8;

Строката Н. О. Мешко — 80 // Віра. — 1985. — Ч. 1. — С. 21–22;

O. Meshko Story / Підгот. Н. Строката, Н. Пазуняк. — Філад., 1985. — 20 с.;

Американські конгресмени вимагають звільнення О. Мешко // Свобода. — 1985. — 13 липня;

Світлична Н. Пам'яті О. Мешко // Віра. — 1991. — Ч. 2. — С. 7, 11;

Овсієнко В. Козацька мати // Голос Галичини. — 1992. — № 1. — С. 137–141;

О. Мешко: Мати української демократії / Літ. запис В. Скрипки // Кур'єр Кривбасу. — 1994. — № 2. — С. 7–9, № 3. — С. 10–11, № 4. — С. 11–14;

О. Мешко — козацька матір: До 90-ліття від дня народження / Упоряд. В. Овсієнко. — К.: УРП, 1995. — 63 с.;

Погуляйло С. Червона рута О. Мешко // Жінка. — 1995. — № 2. — С. 6, 7, 18;

Бідяк Х., Темник Д. Оксана Яківна Мешко // КУК у Торонті. — 1995. — Ч. 15. — С. 17–19;

Овсієнко В. «Козацька матір»: О.Я. Мешко — діяч національно-визвольного руху 60–80-х рр. // Наука і суспільство. — 1996. — № 7/8. — С. 58–64;

Овсієнко В. Світло людей: Спогади-нариси про В. Стуса, Ю. Литвина, О. Мешко. — К.: Республіка, 1996. — 107 с.;

Овсієнко В. О. Мешко — козацька матір // Українки в історії / Ред. В. Борисенко. — К.: Либідь, 2004. — С. 148–156;

Бондарук Л. Козацька мати // Шлях перемоги. — 2005. — 9 лютого;

Україна — то її молитва // Шлях перемоги. — 2005. — 16 лютого;

100-річчя видатної громадської діячки Оксани Яківни Мешко // Самостійна Україна. — 2005. — 22–29 січня;

Гвоздь М. Козацька матір // Укр. слово. — 2005. — 9–15 лютого;

Вона зробила найбільше для здобуття свободи // Укр. газета. — 2005. — 17 лютого;

Не відступлюся!: До 100-річчя О.Я. Мешко / Упоряд. В. Овсієнко, О. Сергієнко // ХПГ, Фоліо, 2005. — 344 с.;

Овсієнко В. Мешко Оксана Яківна // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 468–473.

МИКИТКО Яромир Олексійович (нар. 12.03.1953, м. Прокоф'євськ Кемеровської обл., Росія) — працівник лісгоспу. Учасник укр. руху опору. Член-засновник молодіжної організації УНВФ. Політв'язень рад. концтаборів (1973–78).

Навчався в СШ м. Самбора, товаришував із З. Попадюком, разом із однокласниками 1968 виготовляли й поширювали листівки по м. Івано-Франківську, де висловлювалось обурення окупацією рад. військами Чехословаччини, організували «Український нац.-визв. фронт» (УНВФ), розмножували й поширювали самвидав. 1970 М. вступив до Львів. лісотехніч. ін-ту і навч. там до арешту. 1972 УНВФ видав 1-ше число ж. «Поступ».

28.03.1973 заарешт. у Львові за звинув. у розповсюдж. самвидавних матеріалів за ст.ст. 62 ч. 1, 64 КК УРСР. Засудж. Львів. обл. судом на 5 р. таборів сув. режиму. Ув'язнення відбував у таборі ЖХ-385/17 (Мордовія). Спілкувався з керівником УНФ Д. Квецком, з В. Чорноволом, В. Овсієнком, литовцями, вірменами, росіянами. Шив робочі рукавиці. Брав участь у голодуваннях, через що М. 1974 перевели в 19-ту зону. 1976 етаповано на Урал, у зону ВС-389/37 (ст. Всехсвятська Пермської обл.). Останній рік відбував у таборі № 35 (с. Половинка), там спілкувався з І. Світличним, Є. Сверстюком, І. Калинцем, В. Марченком, свящ. Степаном Мамчуром. М. — один із авторів і переписувачів «Хроники Ахипелага ГУЛАГ. Зона 35». 30.10.1976, у День рад. політв'язня, підписав телеграму до Бєлградської конференції ОБСЄ.

27.03.1978 звільнено. Повернувся у м. Самбір, півроку перебував під адмінаглядом. Влаштувався на роботу в лісгоспзаг. 1982 вдруге вступив до Львів. лісотехнічного ін-ту на заочне відділення лісового госп-ва. Працював у лісгоспах. 1990–94 М. був радником Самбірського міського голови З. Попадюка, далі — на адміністративних посадах Самбірської райдержадміністрації як гол. спеціаліст управління праці та соціального захисту.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Овсієнко В.* Микитко Яромир Олексійович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 474–477.

МИКОЛАЄНКО Микола Іванович (нар. 1932, с. Скорінець Чернігів. обл.) — робітник-будівельник. Учасник укр. правозах. руху. 1969 засудж. за ст. 62 КК УРСР Чернігів. обл. судом на 5 р. позбавлення волі. У липні 1972 переведено з мордовських до пермських концтаборів.

МИХАЙЛЕНКО Ганна Василівна (нар. 30.04.1929, с. Михновець Турківського повіту Львівського воєводства) — учителька, перекладачка. Учасниця укр. правозах. руху. Неоголошений член УГГ. Жертва рад. каральної психіатрії (1981–1988). Нагор. орденом княгині Ольги III ст. (2005).

У 40-ві рр. с. Михновець належало до укр. території, там діяла «Просвіта», члени родини брали участь у партизанському русі УПА. 1950 закінчила Нижнєустицьку СШ, тимчасом жителів с. Михновець за договором з Польщею про обмін територіями переселили в с. Агафіївка Любашівського р-ну Одес. обл. Ганна затрималась і в травні 1951 вступила до Львів. вчительського ін-ту іноземних мов, перевелася на заочне відділення і 1955 викладала нім. мову в с. Агафіївка. Усі переселенці були під пильним наглядом КДБ, з М. було проведено бесіди (1958). До 1964 працювала в різних школах Одес. обл., а потім переїхала в Одесу й працювала вихователькою в роб. гуртожитку автопарку. 1968 влаштувалася перекладачем тех. літ-ри в ін-ті «Скломаш», де її 1972 намагалися звільнити «за скороченням штатів», перейшла працювати бібліотекарем у СШ № 1 (до 1977). Пропагувала укр. книжку, водила дітей до пам'ятника Т. Шевченку 9 березня й 22 травня. 1971 познайомилася з Н. Строкатою-Караванською, допомагала їй, писала листи, збирала передачі С. Караванському, І. Світличному, С. Шабатурі та ін. політв'язням. Коли 6.12.1971 Н. Строкату-Караванську було заарешт., М. ініціювала створення правозах. групи на захист Н. Строкатої-Караванської та заарештованих О. Різникова й О. Притики. 1974–75 захищала разом із одеськими правозахисниками Л. Могильницькою, М. Овдієнко, О. Даніелян заарештованого Л. Тимчука, потім — В. Барладяну. 1973 М. у КДБ було зачитано попередження за указом Президії ВР від 25.12.1972 про «антирадянську діяльність», вчинено обшуки. 5.10.1976 М. і ще 10 одеських правозахисників влаштували біля пам'ятника Пушкіну мовчазну акцію протесту проти порушень прав людини в СРСР. Проти М. неодноразово було влаштовано провокації. 26.06.1977 змушена звільнитися з роботи. Вже на новій роботі, на залізн. підприємстві, провокації тривали, деякі робітники написали на неї скарги за «образу». М. присудили рік примусових робіт за місцем праці. З 1976 співпрацює з УГГ. За порадою О. Мешко оскаржувала свою кримін. справу в ЦК: з посади було знято прокурора Іллічівського р-ну, другого секретаря райкому партії й дир. школи, де М. працювала. Вона з О. Мешко готувала й редагувала мат-ли УГГ. Хоча за ними пильно стежили, документи УГГ все ж виходили в Москві й за кордоном.

20.02.1980 в неї вкотре вчинено обшук, забрано документи УГГ й порушено справу за ст. 62 ч. 1 КК УРСР. М. двічі голодувала на знак протесту, її не було допущено до суду, кілька разів зазнавала психіатричної експертизи в Одесі, Харкові. 13.12.1980 і 18.02.1981 відбулися засідання Одес. обл. суду без участі М. як «неосудної». Суд, посилаючись на ст. 12 КК УРСР, виніс вирок про примусове лікування. Провела 7 жахливих років у Казанській СПЛ. СФУЖО, міжнародні правозахисні орг-ції, Папа Римський, Міжн. амністія клопоталися за неї. У жовтні 1987 комісія з Ін-ту ім. Сербського дозволила перевести М. у вільну лікарню. 22.02.1988 її було привезено в Одес. психлікарню № 1. 11.05.1988 суд зняв з М. примусове лікування.

19.05.1988 М. звільнено. Жила з сестрою Параскою, яка нею опікувалась. 1990 на запрошення Бостонського відділу Міжнар. амністії М. їздила до США, де зустрічалася з Н. Строкатою, С. Караванським, відвідала вид-во «Смолоскип». Очолювала Одеську орг-цію Всеукр. т-ва політ'язнів і репресованих, брала акт. участь у створенні «Просвіти», УГС, УРП , УКРП.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи: A Letter From a Madhouse (Лист Г. Михайленко з ПЛ) // Smoloskyp. — 1988. — № 37. — С. 7–8.

Література: *Проценко Т.* В ком совесть нечиста // Знамя коммунизма. — О. — 1977. — 23 жовтня;

Soviet Teacher Imprisoned in Mental Hospital // New York Teacher's Newspaper. — Н.Й. — 1981. — Ч. 42. — 28 червня;

Ганна Михайленко // Віра. — 1981. — Ч. 1. — С. 23;

Голумбієвська Г. Дума про людину // Укр. вісник. — Вип. 7, 8, 9–10. — С. 286–291;

Строката Н. Ганні Михайленко — два роки психіатричних тортур // Гомін України. — 1982. — 27 жовтня;

Strokata N. Oksana Meshko and Hanna Mykhaylenko. — Balt.: Smoloskyp, 1978. — 6 с.;

Українська патріотка Ганна Михайленко // Свобода. — 1985. — 9 листопада;

Панчук Г. На пошану українського політв'язня Ганни Михайленко // Християнський голос. — 1986. — 14 грудня;

Заглада Л. Вырвавшаяся из ада // Всеукраинские ведомости. — 1996. — 16 червня;

Різників О. Свіча, що горить вночі. Г. Михайленко 70. — О., 1999;

Різників О. Незламна одеситка. Г. Михайленко 70 // Слово. — 1999. — 14 травня;

Овсієнко В. Михайленко Ганна Василівна // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 478–484.

Одеська хвиля: Документи, твори спогади в'язнів сумління / Упоряд. П. Отченашенко, О. Різників, Д. Шупта. — О., 2006. — С. 101–111.

МИХАЙЛОВ Володимир Васильович (нар. 1952, Дніпропетровськ) — механік. Учасник правозах. руху. Заарешт. 7.10.1979 і засудж. на 3 р. позбавлення волі за правозах. д-сть.

МИХАЙЛЮК Євген Васильович — літературознавець, з родини репресованих. Учасник укр. правозах. руху.

Перед Другою світовою війною навчався в Київ. ун-ті. Під час нім. окупації став учасником підпілля ОУН, співпрацював з г. «Українське слово», ж. «Літаври». 1944 заарешт., покарання відбував у Печорлазі й морд. концтаборах, де доля звела його з укр. в'язнями митр. Й. Сліпим, єп. Чернецьким, діячами укр. культури В. Барвінським, Й. Стадником та ін.

1959 М. повернувся до Києва інвалідом. Працював наук. співроб. Літературно-меморіального музею Л. Українки, співпрацював з Б. Антоненком-Давидовичем, письменниками-шістдесятниками. Збирав пожертви для родин політв'язнів, розповсюдж. самвидав.

МІЖНАРОДНА АМНІСТІЯ (AMNESTY INTERNATIONAL) — міжнародна правозахисна організація, створена для оборони політв'язнів і в'язнів сумління.

МА створено 1961 у Лондоні, її очолив англійський юрист Пітер Бененсон. Відділення організації існують у багатьох країнах світу. Першими українськими членами амер. відділення МА у Вашингтоні стали в грудні 1967 Надія Зінкевич (представник «Смолоскипа»), Степан Олійник і Слава Зілинська, а в Нью-Йорку того ж місяця — Анна Процик, Марта Скоруська, Володимир Одайник і Богдан Шебунчак. Активним членом нім. відділення МА була Анна-Галя Горбач. МА має статус консультанта при ООН, ЮНЕСКО, Раді Європи, Організації африканської єдності. За свою правозах. діяльність МА присуджено Нобелівську нагороду 1977. Займалася обороною й захистом політв'язнів і в'язнів сумління в усіх країнах світу. Публікувала бюлетень Amnesty International, у якому багато уваги присвячено укр. політв'язням, а також щорічні звіти про порушення прав людини в країнах світу. 1970–1982 публікувала англ. мовою «Хроніку поточних подій». МА видавала з 1961 англомовний бюлетень

Amnesty International Newsletter, у якому часто оприлюднювала інформацію про укр. політв'язнів.

МА розробила метод оборони в'язнів: відділення МА не може займатися обороною політв'язнів у своїй країні, лише в інших, програма діяльності передбачала листування з політв'язнем, надсилання харчової допомоги в'язневі та його родині, збирання підписів під привітаннями з нагоди дня народження й нац. та рел. свят, організування звернень членів парламентів і конгресів, учених, письменників до керівників держав, у яких перебувають політв'язні та в'язні сумління, а також програма МА сприяла виданню творів ув'язнених. Завдяки співпраці «Смолоскипа» з відділенням МА у гол. місті Амстердам та за сприяння цього відділення було видано франц. м. «Більмо» М. Осадчого у Франції. «Смолоскип» підтримував зв'язок з централею МА в Лондоні, десятками її відділень у різних країнах, надавав їм інформацію про укр. політв'язнів, долучався до акцій МА, напр., зібрав десятки тисяч підписів у країнах укр. поселень проти застосовування тортур до ув'язнених. Представниця ньюйоркської МА Айріс Акагоші листувалася із З. Красівським, голландська МА — з В. Марченком, німецька — з В. Чорноволом. Згодом це листування було опубліковано на Заході.

Відділення МА було створено 1973 також у Москві, головували — В. Турчин (1973–77), Г. Владімов (1977–83), секретарями були А. Твердохлєбов (1973–75), В. Альбрехт (1975–83). 1975 членом Московської МА став М. Руденко. Московське відділення МА проіснувало до 1983, потім 1990 поновило свою діяльність, дещо пізніше було створено відділення МА і в Україні.

Відділення МА європейських і північноамер. країн активно займалися обороною укр. політв'язнів В. Мороза, Ю. Шухевича, Л. Плюща, П. Григоренка, В. Чорновола, М. Руденка, В. Стуса, В. Марченка та багатьох інших.

1968: У бюлетені амер. Відділення МА першу шпальту прикрашали дві репродукції картин О. Заливахи «Вулиця» і «Жінка» з підписом: «Ні, ці репродуковані мистецькі картини не виконав комуністичний митець Пабло Пікассо. Їх виконав українець Опанас Заливаха». На третій шпальті того самого бюлетеня було опубліковано велику статтю про С. Караванського й лист його дружини Н. Строкатої до Л. Брежнєва з проханням його розстріляти і тим скоротити його тортури й муки (05); *1974*: Б. опублікував подяку ген. П. Григоренка учасникам акцій за його звільнення (08); *1980*: МА оголосила кампанію в обороні Ю. Бадзя, в'язня місяця (лютого); *1981*: МА випустила спеціальний заклик «Потреба негайної акції» (Urgent Action Appeal) в обороні М. Руденка (15.01); МА опублікувала розлоге повідомлення про посилені репресії в Україні, про арешти й жорстокі присуди, називаючи Г. Михайленко, С. Хмару, В. Шевченка (20.01); *1982*: англ. відділення МА в м. Рідінґ організувало акцію в обороні М. Погиби, збирало підписи під зверненням до керівників СРСР, вимагаючи його звільнення; *1985*: Секретаріат МА в Лондоні звернувся до керівників СРСР з вимогою оприлюднити причини передчасної смерті укр. політв'язнів В. Стуса, Ю. Литвина, О. Тихого, В. Марченка (20.09).

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Участь українців у Міжнародній амністії // Наша мета. — 1967. — 23 жовтня;

«Міжнародня амнестія» про українських політичних в'язнів // Укр. вісті. — 1968. — 19 травня;

Kaczmar P. A. Amnesty International, Helsinki Watch, Others Intercede on Behalf of Ukrainian Political Prisoners // Smoloskyp. — 1981. — № 11. — С. 8, 10;

Swedes in Defense of Kvetsko; Amnesty International in Defense of Pohyba // Smoloskyp. — 1982. — № 15. — С. 9;

Amnesty International Calls for Full Report on Ukrainian Prisoners Death in the USSR // Smoloskyp. — 1985. — № 27. — С. 1, 4.

МІЛЯВСЬКИЙ Леонід Ізраїлевич (нар. 13.10.1951, м. Київ) — педагог, журналіст. Учасник укр. руху опору. Співзасновник КДК (1980), УКК (1987). Член УГС (1988). Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1981–1984). Заслужений журналіст України (2007).

1969 закінч. СШ № 99 в м. Києві. 1969–74 навч. на ф-ті іспан. мови Київ. пед. ін-ту інозем. мов. 1974–75 працював учителем іспан. мови в Київ. СШ № 206. 1975–76 служив у лавах рад. армії у Вінн. обл. 1976–81 був перекладачем з нім. мови в Укр. НДІ науково-техн. інф-ції у Києві. 1979 із С. Набокою та ін. однодумцями створ. самвидав. альманах «Хлам» («Худ.-літ. альманах молоді»), де публікув. непідцензурні літ. твори, есеї. 1980 разом із Л. Лохвицькою, С. Набокою, І. Чернявською заснував КДК, у рамках якого відбувалися філос., літ. семінари, політ. дискусії, читання й обговорення самвидаву — «антирад.» творів А. Сахарова, М. Руденка, В. Чорновола, В. Мороза та ін., а також брав участь у поширенні самвидаву. У липні 1980 разом з однодумцями склав текст заклику підтримати бойкот Олімпіади-80 в СРСР через рад. окупацію Афганістану, а також «Маніфест», одним із закликів якого була «дезінтеграція рад. імперії». Під час обшуків кадебісти віднайшли ці тексти.

11.01.1981, напередодні Дня укр. політв'язня, заарешт. під час розклеювання листівок, у яких висловл. солідарність із укр. в'язнями сумління. 1981 засудж. Київ. міськ. судом за ст. 187-1 КК УРСР на 3 р. ув'язнення. Покарання відбував у Херсон. ВТК ЮЗ 17/7, а також у ВТК Миколаїв. та Донец. обл.

12.01.1984 по звільненні працював маляром у Київміськкомунбуд-1. 1987 став членом-засновником УКК. 10.1987 виступив на засіданні клубу з доповіддю, що набула широкого розголосу та спричинила різку критику діяльності УКК в рад. пресі (особл. увагу в доповіді було приділено темі голодомору в Україні 1932–33). 1989 М. став співредактором першої легальної незалежної в Україні газ. «Голос Відродження». Тоді ж почав працювати політ. оглядачем укр. ред-ції радіо «Свобода». Т. р. з С. Набокою, С. Рябошапкою та ін. заснував першу в Україні незалежну інформ. агенцію «Республіка» (УНІАР). Працював ред-ром «Новин УНІАР» на телеканалі ЮТАР. 1989–91 співпрацював із моск. правозах. вид. «Экспресс-Хроника», публік. у закорд. вид. «Свобода» (США), «Укр. слово», «Культура» (Париж). 1996 був ведучим циклу політ. програм «Політпрогноз» на одній із програм укр. радіо. 2003 — гол. ред. політ. ток-шоу «Я так думаю» (на телеканалі «1+1» та на 5-му каналі).

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: У Києві засудили Л. Лохвицьку, Л. Мілявського, С. Набоку й І. Чернявську за розповсюдження летючок // Смолоскип. — 1982. — № 3. — С. 1–2;

Four Kiev Activists sentenced for Leaflets // Smoloskyp. — 1982. — № 3. — С. 1, 10.

«МОВА Є НАЦІЯ» — неформ. газ. Т-ва української мови ім. Т. Шевченка управління виробничо-технічного обслуговування та комплектації міністерства геології УРСР. Вих. у Києві та Боярці 1989–1990 раз на міс. Ред. В. Лобко. Виступала на захист укр. мови, надання їй статусу держ. Публ. тематичні статті, зокрема про діяльність І. Дзюби, В. Гейченка, І. Білодіда, В. Барладяну, В. Гриніва. Містила низку пропозицій, поезії, пресові огляди, мат-ли про ств. Української дем. партії.

MOVIMENTO EUROPA CIVILTA (РУХ ГРОМАДЯНСЬКА ЄВРОПА) — італійська правозах. орг-ція оборони прав і свобід людини, створена в Римі, Італія.

Організація (О.) займалася перекладом і виданням італ. м. творів самвидаву, веденням акцій в обороні політв'язнів, оприлюдненням в італ. ЗМІ інформації про них та про політичні репресії в СРСР, організувала велику бібліотеку правозах. видань різними мовами, вела акції в обороні ген. П. Григоренка, московських правозахисників А. Левітіна-Краснова, Н. Ґорбанєвської, І. Ґаланскова та ін., влаштовувала вишкільні табори молоді, на яких готувалася молодь для правозах. д-сті.

З 1970 «Смолоскип» близько співпрацював з О., постачав їй книжки про Україну та про укр. політв'язнів англ. мовою. Неодноразово О. відвідував О. Зінкевич, а член «Смолоскипа» А. Каркоць 1974 відбув кількатижневий вишкільний курс у їхньому молодіжному таборі.

Керівниками О. були: Mauro Tapella, Romulo Abbate-Rizzo, Aurelio Bonsignori — ген. секретарі, Mario Celetti, Antonino Romano — активні члени О., з ними «Смолоскип» підтримував багаторічний діловий зв'язок.

«Смолоскип» також співпрацював з італ. журналістом М. А. Patriarca, який публікував матеріали про Україну й укр. політв'язнів у італ. газеті лівого, немарксистського спрямування La Voce Republicana.

МОГИЛЕВСЬКИЙ Олександр Іванович (нар. 08.1954) — учасник укр. правозах. руху. Заарешт. 25.06.1972 у Дніпродзержинську й засудж. на 5 р. позбавлення волі, вдруге заарешт. в концтаборі й засудж. на додаткові 5 р. позбавлення волі. Покарання відбував у ворошиловградському концтаборі.

МОГИЛЬНИЦЬКА Галина Анатоліївна (нар. 8.05.1937, м. Одеса) — педагог, поетеса. Учасниця укр. правозах. руху. Лауреат премії УАНТІ ім. В. Стуса (2008).

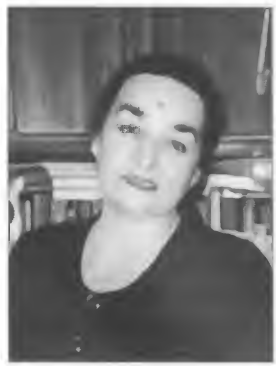

1954 після 9 кл. вступила до Одеського фінансово-кредитного технікуму, на 3-му курсі було відрах. за відвідув. церкви. Працювала робітницею, рахівником-касиром. 1959 виїхала з чоловіком до Новосибірська. 1962 повернулася до матері в с. Криве Озеро Микол. обл. 1963 вступила на філол. ф-т Одес. ун-ту. Познайомилася з мол. людьми, які цікавились укр. культурою, історією, — О. Різниковим, О. Олійником і особливо з С. Караванським, який, вже відбувши 16-річне ув'язнення, маючи рідкісний інтелект, приваблював молодших студентів. Разом пропагували укр. слово в Одесі, покладали на 9 березня та 22 травня квіти до пам'ятника Т. Шевченкові. 1965 разом із однодумцями організувала гурт колядників, була реґентом гурту в Одесі. Познайомилася з О. Мешко, яка давала виконувати їй ризикові завдання. Бувала в київ. помешканні І. Світличного, який високо цінував поезії М. Товаришувала з В. Чорноволом. По арешті 13.11 т. р. С. Караванського М. разом з О. Різниковим заприязнилася більше із Н. Строкатою. Часто М. викликали на допити. Перший обшук М. відбувся у кв. Караванських, їй вдалося приховати від кадебістів найважливіші папери з купи пригот. для вилучення. Разом із Н. Строкатою клопоталася долями багатьох політв'язнів. На тій квартирі познайомилася т. р. з В. Стусом, а під час його наступного приїзду влаштувала його виступ на вечорі філол. ф-ту. Кілька разів М. погрожували відрах. з ун-ту, але завдяки її різнобічним обдаруванням вдалося цього

уникнути. 1967, по закінч. ун-ту, працювала викладачем у Балтському педучилищі Одес. обл. 1969 М. було звинувачено у «вихолощенні комуністичної ідейності з курсу укр. літ-ри та пропаганді націоналістичних поетів» (Л. Костенко, В. Симоненка, І. Драча, М. Вінграновського). Педагогічна рада прийняла рішення про звільнення самотньої матері двох дітей з роботи, чому передувало кілька обшуків. У Кривому Озері (Микол. обл.) вітчим, що працював у райвиконкомі, влаштував М. на роботу в райвно (працювала методистом, інспектором шкіл). 9 років жила з двома малими дітьми в стайні, переробленій під житло.

Виступала як свідок захисту на суді О. Різникова. 1980 стала вчителювати у Кривоозер. СШ № 1, викладала історію, укр. мову та літ-ру, а згодом її було переведено на викладання лише рос. мови та літ-ри. 1986, уже в «перебудовні часи», таємно від керівництва брала участь у всеукр. конкурсі «Нестандартний урок», увійшла до переможців і тільки після цього отримала зв. «вчитель-методист». Вела шк. театр, фольк. колектив. У вересні 1991 її старшокласники підняли над школою синьо-жовтий прапор. 1989 вступила до НРУ, а в 1991 створила й очолила Кривоозерську районну організацію. 1991 побувала в США, відвідала родину Караванських, викладала на курсах підвищення кваліфікації учителів українознавства в діаспорі, мала кілька виступів. З вересня 1994 жила в Одесі, працювала в ЗОШ № 117, у міськвиконкомі. З 1998 працювала ст. викладачем Науково-методичного центру укр. мови та літ-ри, українознавства Одес. обл. ін-ту удосконалення вчителів.

1978 вийшла перша зб. дит. віршів у вид-ві «Веселка». Вірші для дорослих читачів понад 20 р. не могли побачити світ, лише 1986 у вид-ві «Маяк» вийшла зб. «Берег радості». Вірші М. друкувалися в укр. та діаспорних виданнях. М. — авторка 4 поетичних збірок, 2 поем, 4 методичних посібників та практикумів з укр. мови та літ-ри, понад 100 статей з науково-методичної, морально-етичної та суспільно-політичної тематики та 3 науково-популярних, виданих масовим накладом книг, у яких М. висвітлює замовчувані факти історії укр. народу та обґрунтовує необхідність створення єдиної Помісної УПЦ. Кн. «Літос», як яскравий зразок сучасної полемічної літ-ри, перекладено в Києві англ. м.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Скільки в світі сонечок: Вірші для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. — К.: Веселка, 1978. — 18 с.;

Берег радості: Вірші. — О.: Маяк, 1986. — 48 с.;

Пошануймо цю жінку: Нарис про Ніну Строкату-Караванську // Укр. культура. — К., 1993. — Ч. 3. — С. 24–25;

Лицар духу і чину: Поет Грицько Чуприна // Чорноморські новини. — О., 1994. — 17 вересня;

Мовою документів і свідчень: До історії українських визвольних змагань 40-х — 50-х років // Чорноморські новини. — 1997. — 11–15 жовтня;

Життя, віддане Україні: На сороковини Ніни Строкатої // Чорноморські новини. — 1998. — 5 вересня;

В'язень № 8986: Про подвиг українського священика о. Івана Купріяна // Чорноморські новини. — 1999. — 4 березня;

Поезія мужності й любові: Штрихи до творчого портрета Святослава Караванського // Наша школа. — О., 1999. — Ч. 4. — С. 41–42;

Рогніда: Ліро-епічна історична поема. — О.: Альфа-Омега, 2000. — 146 с.;

Остання дума: Про розстріл кобзарів і лірників у 1934 р. // Думська площа. — О., 2002. — 12 січня;

Літос. — Бровари: Укр. ідея, 2004. — 96 с.;

Василь Стус в Одесі // Віра. — 2005. — Ч. 2. — С. 13–17;

Ніна Строката, якою я її знала // Донька Одеси: Ніна Строката в документах і спогадах / Упоряд. О. Різників. — О.: Друк, 2005. — С. 317–333;

Сонце серед мороку безнадії: Роман Уласа Самчука «Марія» // Віра. — 2006. — Ч. 1. — С. 22–23;

Про роман Ганни Коваль «Без суду і слідства» // Одеська хвиля: Документи, твори, спогади в'язнів сумління. — О.: Друк, 2006. — С. 115–122;

Українське сонцеколо. — О.: Друкарський дім, 2006. — 49 с.;

Серафима. — О.: Друкарський дім, 2006. — 31 с.;

З непам'яті прикликана судьбою: Вірші, документи, біографічний нарис. — Бровари: Українська ідея, 2007. — 288 с.;

Україна — красен цвіт: Збірник сценаріїв шкільних, народознавчих та громадянських свят. — О.: Друкарський дім, 2006. — 239 с.;

Літописець українського простору трагічної доби (Улас Самчук). — О.: Друкарський дім, 2006. — 37 с.;

Понад Крутами вічність у сурми сурмить: Сценарій // Дивослово. — К., 2007. — Ч. 1. — С. 32–35;

Модернізація новелістики та «великої» прози на Одещині. Прозаїки літературного призову 60-х років XX ст. Новели А. Колесніченка // Уроки літератури рідного краю. — О., 2008. — С. 269–282.

МОЗОЛЕВСЬКИЙ Борис Миколайович (нар. 1936, с. Миколаївка Миколаїв. обл. — пом. 13.09.1993, м. Київ) — історик, археолог, поет. Учасник укр. нац.-культ. відродження. Член СПУ (1971).

1951 потрапив до армії вихованцем (його батько загинув на фронті), перебував у Одеській спецшколі ВПС. Почав писати вірші. Потім вступив до військово-морського авіац. училища в Єйську. Під час навч. перевівся курсантом-льотчиком у 93-тє училище такого самого спрямування під Ленінградом. Закінчував навч. у Єйську. 1956 потрапив під першу хвилю скорочення в армії, демобілізувався й 10 років пропрацював кочегаром у Києві. З 1958 навч. заочно на іст.-філос. ф-ті Київ. ун-ту, надалі займ. літ. творчістю. 1965–68 працював ред. у вид-ві «Наукова думка». Почав захоплюватися археологією, їздив в археолог. експедиції. Брав участь у наук. дослідженнях на степовому укр. півдні. 1968 перейшов на роботу до Ін-ту археології АН УРСР, став заст. нач. новоствореної Північно-Рогачинської експедиції. Необачно передруковані в канцелярії ін-ту вірші, як вважалося, «антирад. змісту», стали предметом розгляду в парторг-ції. Довгі роки не міг працювати в цій установі. Знов пішов працювати кочегаром. В ін-ті опального поета таємно підтримували. 1969–70 за договором сезонно М. і далі працював у тій самій експедиції на посаді заст. начальника. 1969 очолив Орджонікідз. загін і за допомогою співробітників місцевого нар. музею провів перші самост. роботи на захист курганів, які через буд-во нових кар'єрів опинилися під загрозою знесення. Робота була сезонною, взимку знову кочегарив у Києві.

Навесні–влітку 1971 було блискуче проведено дослідження Товстої Могили, що докорінно змінило життя М. Після перших відкриттів, дослідж. гробниці скіф. цариці з дитиною та поховань коней і слуг, до Орджонікідзе стало вчащати керівництво Ін-ту археології. А після знахідки пекторалі в центр. гробниці для з'ясув. рез-тів досліджень прибула урядова експедиція. Відтак М. було оформлено на пост. роботу в Ін-т м.н.с. Т. р. було прийнято до СПУ. 1980 захистив канд. дисе. з Товстої Могили, через рік видав за нею книгу. З 1986 М. був заввідділом, потім — завсектором скіф. археології Ін-ту. Займався проблемами етнографії Скіфії, паралельно проводив польові дослідження. Останні 2 роки життя працював над докт. дис.

З іменем М. в укр. археології пов'язано багато чудових відкриттів: Хомина, Денисова, Завадські, Реп'яхувата, Товста, Жовтокам'янська Товста, Бабина, Водяна, Соболева могили та ін. кургани, дослідження Чортомлика. Тож можна говорити про «епоху Мозолевського» у вітчизняному скіфознавстві.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Начало марта (1963), Шиповник (1967), Зарево (1971), Червоне вітрило (1976), Веретено (1980), Скіфський степ (1983), Кохання на початку осені (1985);

Поезії. — К.: Темпора, 2007. — 584 с.

Література: *Шилов Ю.* Борис Мозолевський: Події й легенди // Вітчизна. — 1997. — № 9/10. — С. 142–146.

«МОЛОДА ГАЛИЧИНА» — неформ. газ. молодіжної орг-ції Дрогобицького об'єднаного відділення НРУ. Вих. у Трускавці 1989–1990 з невизн. періодичн. З ч. 1 1990 «Наша доба». Ред. М. Кривий, Б. Червак. Містила аналітичні сусп.-політ. статті, коментарі до подій у краї, етногр. мат-ли, низку дописів про Пласт, роботу В. Стуса «Я обвинувачую КДБ...».

«МОЛОДА УКРАЇНА» — вид. Львів. крайової орг-ції СНУМ. Неформ. газ. вих. 1989–1990 раз на міс. До складу ред. входили Т. Чорновіл (ред.), А. Шкіль, О. Вітович, І. Деркач, Р. Козій, О. Пелехатий, З. Бесараб. Авторами сусп.-політ. мат-лів, істор. розвідок, аналітичних статей та актуал. репортажів були В. Чорновіл, С. Хмара, Г. Стецiв, С. Герман, І. Гель, В. Барладяну, члени ред. Газ. публ. інтерв'ю з митр. В. Стернюком, В. Чорноволом, свящ. В. Яремою, Ю. Шухевичем, П. Дорожинським, містила статті та дописи про Патріярха Йосифа, М. Грушевського, М. Тарнавського, Р. Шухевича, Є. Коновальця, А. Мельника, С. Бандеру, В. Стуса, Ю. Литвина, О. Тихого, М. Сороку, Г. Дідик, та ін., поезію В. Стуса, Б.-І. Антонича, П. Тичини, З. Красівського, ознайомлювала з програм. док-тами СНУМ, міжконфесійними проблемами, подіями в Литві, Польщі, Грузії, Азербайджані, Узбекистані, Росії, мала гумористичну та істор.-літ. стор.

«МОЛОДИЙ НАЦІОНАЛІСТ» — неформ. патр.-виховне вид. Львів. крайової орг-ції СНУМ; з ч. 1 (4) 1991 «Націоналіст» — вид. Клюбу прихильників Д. Донцова, сусп.-політ. часоп.; з ч. 2 (5) науково-публіцист. часоп. УНС. Вих. 1990–1991 з невизн. періодичн. До складу ред. входили А. Шкіль (гол. ред.), А. Карпінський, Р. Цап'як, В. Сєрівка, Т. Вахнич, Л. Співак, В. Цуньовський, З. Гарбар (худ). Публ. істор. розвідки та спогади про ОУН і УПА, актуал. репортажі з України, Польщі, Литви, Бєлорусі, Роєії, програм. док-ти СНУМ, огляди преси, праці Д. Донцова, М. Міхновського, Г. Ващенка, біогр. статті про Д. Донцова, С. Петлюру, Я. Стецька, П. Полтаву та ін. Авторами мат-лів були І. Деркач, О. Вітович, П. Мірчук, В. Бачинський, Є. Стахів, члени ред. Велися істор.-літ-ний, гумористичний та поет. розділи.

МОНАКОВ Михайло Вікторович (нар. 1940) — учитель, з с. Озерне Черкас. обл. Учасник правозах. руху в Україні. Заарешт. 16.07.1979 і засудж. на 5 р. позбавлення волі. Покарання відбував у пермському концтаборі № 36.

МОНАСТИРСЬКИЙ Борис Борисович (нар. 1935) — учасник укр. правозах. руху. Поширив у самвидаві поему «Рабовласникам Радянської імперії», звернення у справі порушень законності Макіївським районним виконавчим комітетом, за що заарешт. й у серпні 1973 засудж. Донец. обл. судом на 3 р. позбавлення волі. Перебуваючи 1974–75 в Донец. обл. концтаборі, писав протестні поеми й звернення до різних рад. інстанцій.

МОНБЛАНОВ Віктор Володимирович (нар. 18.04.1940, Росія) — кінорежисер. Учасник укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1979–81, 1982–87).

По закінченні кінорежисер. ф-ту театрального ін-ту працював до 1976 асистентом режисера на Київ. студії наук.-попул. фільмів. Т. р. отримав спадщину, покинув роботу й самост. почав вивчати історію й релігію. 30.12.1978 вийшов на Хрещатик із плакатом на грудях із написом «Свободу в'язням сумління». Водночас збирав пожертви для політв'язнів.

4.01.1979 працівники КДБ провели обшук в помешканні М. Проти нього було порушено кримін. справу за ст. 206 ч. 2 КК УРСР. Спочатку було спрямовано на психіатр. експертизу, перебував у психіатр. клініці ім. Павлова до 19.02.1979, визнано осудним. 24.04.1979 засудж. Ленінським район. судом м. Києва на 4 р. таб. заг. режиму, попри те, що на суді було доведено безпідставність звинувачень. Київ. міський суд відкинув розгляд касац. скарги і підтвердив вирок 1-ої інстанції. Покарання відбував у таборі поблизу м. Дрогобич Львів. обл.

Восени 1980 умовно звільнено на підставі амністії, але з «обов'язковим притягненням до праці».

Однак через 2 міс. за спробу відвідати рідних у Києві було знову ув'язнено, й за кару мав досиджувати свій термін у таборі. Влітку 1981 мав «профілакт. розмови» з працівником КДБ із Києва.

У грудні 1981 звільнено ще до закінчення терміну покарання. Повернувся додому. В лютому 1982, у зв'язку з 5-річчям арешту члена МГГ Ю. Орлова, М. влаштував індивід. демонстрацію протесту в Києві з вимогою звільнення рос. правозахисника.

Тоді ж М. було заарешт. і спрямов. до психіатр. лікарні, його визнано осудним. Навесні 1982 засудж. за тією самою ст. 206 ч. 2 КК УРСР на 5 р. таборів сув. режиму. Карався в концтаборі ПА–45/35 35640. Влаштовував голодування протесту. Тяжко хворів.

МОРОЗ Валентин Якович (нар. 15.04.1936, с. Холонів Горохівського р-ну Волин. обл.) — історик. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1965–69, 1970–79). Член англ. ПЕН-клубу (1974).

1953 після закінчення СШ вступив на іст. ф-т Львів. ун-ту. 1958 вступив до заочн. аспірантури. 1958–63 працював учителем історії в с. Мислині й с. Мар'янівка на Волині. З 1964 викладав у Луцькому, потім — в Ів.-Ф. пед. ін-тах, підготував канд. дис. (не встиг захистити через арешт). Одержував через М. Гориня та ін. самвидав, поширював ст. М. Грушевського, документи Центр. Ради, ст. «З приводу процесу над Погружальським» та ін.

1.09.1965 заарешт. і 20.01 засудж. Луцьким обл. судом за ст. 62 ч. 1 на 4 роки таборів. Карався в таборі ЖХ-385,17-А в Мордовії, звідки до самвидаву увійшла його праця «Репортаж із заповідника імені Берії». М. писав, що 60-ті — перша хвиля укр. відродження після довгих років сталінізму, виникла т. зв. революція поетів. Гол. фігурами укр. відродження вважав І. Дзюбу, Є. Сверстюка, А. Горську. Перша хвиля дала продукцію у вигляді самвидаву, увінчалася «Інтернаціоналізмом чи русифікацією?» І. Дзюби. У грудні 1966 було покарано шістьма місяцями таб. ув'язнення за самвидав. У липні 1967 на виїзній сесії суду Зубово-Полянського р-ну таб. ув'язнення було замінено тюремним за написання й розповсюдж. самвидав. документів. Тоді ж було переведено до Владимир. тюрми. 1967

його було забрано до республіканського КДБ в Києві у справі В. Чорновола, де М. відмовився дати будь-які свідчення. У квітні 1969 етаповано назад до Владимир. тюрми.

1.09.1969 звільнено по закінченні терміну покарання. 1969 написав статті «Серед снігів», «Хроніка опору», «Мойсей і Датан», які з'явилися в самвидаві й сприймалися укр. інтелігенцією неоднозначно (зокрема, різкий осуд І. Дзюби, також міркування про нац. ідентичність, його схильність до інтегр. націоналізму).

1.06.1970 новий арешт, закритий судовий процес над ним із порушенням законів, а також вирок М. — 6 р. спецтюрми, 3 р. таборів особливого режиму і 5 р. заслання (загалом 14 років) за тією самою ст. 62 ч. 2 КК УРСР — усе це спричинило гостру негат. реакцію в Україні й у світі. Спочатку покарання відбував у Владимир. тюрмі, в камері з карними злочинцями, де його було поранено кримінальниками-провокаторами. На прохання М. було переведено в одиночну камеру, де він пробув майже 2 роки. 1.07.1974 розпочав безтермінове голодування, вимагаючи переведення в табір. 22.11 припинив голодування, його переведено до спільної камери. По закінченні тюремного ув'язнення перебував у таборі особливого режиму в Мордовії. Там брав участь у голодуваннях і заявах протесту в річницю репресій в Україні, вимогах надання статусу політв'язня. У квітні 1979 після п'ятимісячного голодування й під тиском світов. громадськості влада обміняла М. та 4 дисидентів на 2 рад. шпигунів. Спочатку він поселився в Америці. Однак його ексцентрична поведінка відштовхнула від нього зх громадськість. 1980–82 навчався в Укр. вільному ун-ті в Мюнхені, захистив там докт. дис. «Етнонім "Україна" (на матеріалах дум та істор. пісень)».

1991 повернувся в Україну. 1991–93 — професор, завідувач кафедри українознавства в Укр. поліграф. ін-ті (Львів), з 1993 — професор кафедри українознавства Львів. ін-ту фізкультури, викладач політології Львів. філії Укр. академії держ. управління при Президентові України. М. — автор близько 30 книг.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи: З листів до дружини (1966–67) // Лихо з розуму. — 1967. — С. 213–214.

Твори, статті: Хроніка опору (1969, 1970) // Широке море України. — 1972. — С. 203–234;

Серед снігів: Есей. — Сидней: Комітет оборони й допомоги українським політичним в'язням в Австралії, 1971. — 31 с.;

A Cronicle of Resistange in Ukraine / Перекл. на англ. З. Гаюк. — N.Y.: UCCA, 1971. — 32 с.;

Among the snows. — Lon.: Ukrainian Information Service, 1971. — 64 с.;

(Морозенко Віталій). Серед снігів: Повісті. — К. (Париж): ЦК ЛКСМУ «Молодь» (ПУДФ), 1973. — 148 с.;

Бумеранг: Твори Валентина Мороза / Передм. Ю. Стефаника. — Пар.–Балт.–Тор.: Смолоскип, ПУДФ, 1974. — 303 с.;

Boomerang: The Works of Valentyn Moroz / Перекл. на англ. Б. Ясеня (Ю. Саєвича), А. Фединського, упорядн. Я. Бігун, передм. П. Л. Герспер. — Балт.–Пар.–Тор.: Смолоскип, 1974. — 272 с.;

Chronik eines Widerstandes / Перекл. на нім. К. Горбач, передм. А.-Г. Горбач. — Б.В. — Б.Д. — 28 с.;

Репортаж из заповедника имени Берия (Мініформат). — Б.М. — Б.В. — Б.Д. — 54 с.;

Report from the Beria Reserve / Перекл. на англ. І. Коляски. — Chicago: Cataract Press. — 164 с.;

Bericht aus dem Berja Reservat / Перекл. на нім. А.-Г. Горбач. — Frankfurt, 1974. — 56 с.;

Мойсей і Датан / Передм. М. Гарасовської. — Тор.–Балт.: Смолоскип, 1978. — 51 с.;

Есеї, листи, документи. — Мюн.: Сучасність, 1979. — 286 с.;

Тверді мелодії. — Клівл.: Анабазис, 1980. — 202 с.;

Зелене дерево Антонича // Сучасність. — 1981. — Ч. 2. — С. 28–32;

Лекції з історії України. — Тор.: Анабазис, 1982. — 128 с.;

Задушити в обіймах... // Сучасність. — 1985. — Ч. 6. — С. 80–83;

Шістдесяті роки на Україні // Всесвіт. — 1992. — № 9/10. — С. 182–187, № 11/12. — С. 152–156.

Література: Мороз Валентин // Лихо з розуму. — 1967. — С. 212–214;

Готується ще одна розправа над В. Морозом // Укр. вісник. — 1970. — Вип. III. — С. 11–34;

Ганебне судилище в Івано-Франківську: В. Мороза засуджено на 14 років // Укр. вісник. — 1971. — Вип. IV. — С. 17–39;

Замість останнього слова // Сучасність. — 1972. — Ч. 1. — С. 119–112;

Навколо особи і справи В. Мороза (Звернення, скарги, листи) // Укр. вісник. — 1972. — Вип. VI. — С. 84–109;

Мороз В. // Широке море України. — 1972. — С. 193–234;

Мороз Я. (Батько). Лист до Л. Брежнєва, Мороз Раїса (Дружина). Звернення до громадськості світу // Сучасність. — 1975. — Ч. 1. — С. 120–121;

Прокоп М. Перемога Валентина Мороза // Сучасність. — 1975. — Ч. 2. — С. 84–87;

V. Moroz on the Concept of Nation // Smoloskyp. — 1978. — № 1. — С. 12;

Fedynsky A. Release of V. Moroz, Moroz Meets the Press: New York Press Conference, April 28, 1979, Address by Valentyn Moroz (Звернення В. Мороза у Національному прес-клубі у Вашингтоні 18.05.1979) // Smoloskyp. — 1979. — № 3. — С. 1, 4, 7 –8, 10–11;

Розмова з В. Морозом // Сучасність. — 1979. — Ч. 6. — С. 67–74;

Мороз В., історик: «Не любить історія дарунки роздавати» (Інтерв'ю брав М. Малаш) // Україна. —1991. — № 8. — С. 14–16;

Pann I. Мороз Валентин Якович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 485–488.

МОРОЗ (ЛЕВТЕРОВА) Раїса Василівна (нар. 1.04.1937, с. Великий Янісоль (Вел. Новосілка) Донец. обл. — учителька німецької мови, бібліотекар. Учасниця укр. руху опору.

М. зростала в грецькому селищі, навч. у рос. школі, оскільки грецькі та ін. нац. меншин школи було закрито ще 1937–38. 1955 вступила на романо-герм. філологію Львів. ун-ту, швидко вжилася в укр. культуру, познайомилася з істориком В. Морозом. 1960–64 вчителювала в с. Мар'янівка Горохів. р-ну на Волині. Родина Морозів часто їздила на мистецькі вечори до Львова, після прочитання В. Морозом лекції про

Т. Шевченка їхню родину було зачислено кадебістами до «укр. бурж. націоналістів». Читала й розповсюдж. самвидав, твори поетів-шістдесятників. З 1963 переїхала до Луцька, відвідувала міськ. поет. клуб. 1964 перебралася до Ів.-Ф., стала викладачем пед. ін-ту. Приятелювала з О. Заливахою, Л. Лемик. 1965, після арешту чоловіка, конфіскації в помешк. «антирад.» літ-ри, М. часто викликали на допити, схиляли до розлучення з чоловіком, але вона не робила бажаних для кадебістів кроків. 1966 за рекомендацією Л. Лемик та О. Попович поїхала до Києва, познайомилася з І. та Л. Світличними, ще більше утвердилася в укр. нац. позиції. Відтак познайомилася та потоварищувала з М. Коцюбинською, Г. Севрук, А. Горською, О. Антонів, Є. Сверстюком. Брала акт. участь в акціях протесту дружин політв'язнів. 26.04.1970 М. зумисне відрядили в м. Косів Івано-Фр. обл. За той час у помешк. було вчинено обшук, вилучено 3 нові статті, листи, вірші чоловіка, якого перед тим було звільнено. По другому арешту В. Мороза її знову часто викликали на допити, переслідували родичів. 1971 разом із Н. Строкатою й сином їздила на коротке побачення до чоловіка у Владимир. тюрму. Т. р. звільнено з роботи в ін-ті, рік не могла ніде влаштуватись. 1972–79 працювала бібліотекарем у ПТУ, постійно перебувала під наглядом КДБ. У липні 1974, під час голодування В. Мороза у Владимир. тюрмі, М. поїхала до Москви, де на прес-конф. в помешк. Л. Алексеєвої дала інтерв'ю для 5 заруб. журналістів, 27.08 т. р. на

другій прес-конф. звернулася до світов. громадськості та до Міжнар. ПЕН-клубу (звернення на захист політв'язнів було опубл. в провідних газетах світу). Тривали переслідування кадебістів. Неодноразово зверталася до керівних осіб рад. держави, писала звернення до президента США Форда, до прем'єр-міністра Канади Трюдо. 28.04.1979, після звільнення чоловіка, коли його обміняли разом із 4 політв'язнями на колишніх рад. шпигунів і вислали до США, також виїхала за кордон. У Цюріху її зустріли А.-Г. Горбач і С. Стецько, а 4.09.1979 прибула до США. Мала з собою зашиті в одязі вірші В. Стуса, які передала Н. Світличній. Рік жила в Нью-Йорку, працювала у ж. «Сучасність», відтак — журналісткою на радіо «Свобода». За порадою ред. «Сучасності» Ю. Шереха написала статтю про приазов. греків. Спілкувалася з Н. Світличною, П. Григоренком. Улітку 1980 перебралася в Чикаго, де за 2 роки здобула в ун-ті ступінь магістра з бібліотечної справи. По закінч. навч. переїхала на запрошення укр. громад. жіночих орг-цій до Вінніпегу (Канада). Там працювала в біб-ці Колегії св. Андрія, вступила до Сестрицтва Покрови Пресвятої Богородиці, яке збирало кошти й речові бандеролі на допомогу політв'язням та їхнім родинам в Україні. 1989 змогла побувати в матері в Україні. До 1990 дописувала для радіостанції «Голос Америки» репортажі та огляди англомовн., укр., польськ., рос. книжок, статті про Україну, відтак працювала на міжн. радіо Канади.

2005 повернулася з Канади до Львова.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Проти вітру: Спогади дружини українського політв'язня / Передм. Є. Сверстюка. — Л.: Свічадо, 2005. — 213 с.

Статті: Скарга (У справі В. Мороза) // Сучасність. — 1976. — Ч. 11. — С. 97–99;

Розмова з Р. Мороз // Сучасність. — 1979. — Ч. 9. — С. 95–100;

R. Moroz Appeals on Behalf of Petro and Vasyl Sichko (Свідчення на Сахаровських слуханнях у Вашингтоні) // Smoloskyp. — 1979. — № 5. — С. 11;

З життя національних меншостей України: Греки // Сучасність. — 1980. — Ч. 12. — С. 75–79;

Світлій пам'яті О. Тихого // Сучасність. — 1984. — Ч. 11. — С. 116–120;

Ще про гасла і реальність // Сучасність. — 1986. — Ч. 4. — С. 98–107;

Російська інтелігенція і національне питання на тлі гласности і перебудови // Сучасність. — 1990. — Ч. 7/8. — С. 171–185.

МОРОЗ Ольга Григорівна (нар. 29.02.1940, м. Київ) — біолог, науковець. Учасниця укр. правозах. руху. Член ВТПР (1991), Київської міської організації «Меморіал» ім. В. Стуса (2004).

1962 М. закінч. Київ. мед. училище, 1968 — біолог. ф-т Київ. ун-ту. 1962–65 працювала в обл. лікарні м. Києва, 1965–68 — на кафедрі вірусології Київ. ун-ту, 1968–83 — наук. співроб. Ін-ту колоїдної хімії і хімії води АН УРСР. 1977 захистила канд. дис.

У 1960-ті М. — акт. учасниця укр. культ.-націон. руху, брала участь у несанкціонованих зібраннях 22 травня біля пам'ятника Т. Шевченкові в Києві. Поширювала самвидав. літ-ру. У 1970-ті надавала фінансову допомогу політв'язням. Спілкувалася з Є. Пронюком, В. Пеньківським, родиною Цимбалів та ін.

У 1990-ті продовж. провадити акт. громад. роботу. З 1997 впродовж 10 р. М. — представник в Україні Тов-ва допомоги дітям-сиротам (засноване укр. діаспорою в США). За її ініціативи створено осередки Т-ва в усіх областях України, об'єднала навколо себе багато ентузіастів, які працюють на громад. засадах, кілька років для цих дітей організовув. студент. літні табори. Також організовує темат. вечори, зустрічі для молоді, запрошуючи відомих фахівців різних галузей науки, громад.-політ. діячів, що виборювали незалежність України.

МОСКАЛЕНКО Георгій Митрофанович (нар. 24.07.1928 в Одесі) — робітник. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем концтаборів (1967–70). Нагор. орденом «За мужність» I ст. (2006).

Закінчивши семирічку після II Світової війни, працював у колгоспі с. Якимів Ширяєвського р-ну Одес. обл., з 1955 — слюсарем-сантехніком на будівництві в Києві. 1957–60 служив у війську. 1962 закінчив вечірню школу і вступив на вечірнє відділ. Київського ін-ту нар. госп-ва. Цікавився історією нац.-визв. руху, самвидавом. 1.05.1966 разом із В. Куксом пошив нац. прапор, М. написав на ньому друк. літерами «Ще не вмерла Україна. Ще її не вбито...» й разом з В. Куксом вивісив його на Брест-Литовському просп., навпроти заводу «Більшовик». Через 9 міс. їх заарешт.

21.02.1967 М. вироком Київ. обл. суду від 31.05.1967 на закритому засіданні було визнано винним за ст. 62 ч. 1 КК УРСР та за ст. 222 ч. 2 і 3 і засудж. на 3 р. позбавлення волі в таборах сув. режиму. Покарання відбував у таборах № 11 ст. Явас та № 19 сел. Лісне (Мордовія). У зонах працював сантехніком. Познайомився з шістдесятниками О. Заливахою, М. і Б. Горинями, І. Гелем та ін.

1970, після звільнення, з труднощами влаштувався сантехніком у Київ. спецуправління № 521, згодом став бригадиром, виконробом. Відкинув пропозицію доносити на середовище шістдесятників, з яким і надалі спілкувався, тому диплом у ВНЗ так і не одержав. Брав участь у рухові за незалежність. 1990–95 був депутатом Бучанської селищної ради на Київщині. Член ДемПУ з 1998.

Постановою Пленуму Верх. суду України від 20.05.1994 скасовано судові рішення в частині засудження М. за ст. 62 ч. 1, але за ст. 222 ч. 1 і 3 не скасовано.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Цвірко М.* Давня драма з жіночими шарфами // Вечірній Київ. — 1992. — 11 грудня;

Цвірко М. Український Маноліс Глезос // Вечірній Київ. — 1993. — 6 лютого;

Галета В. Щоб проголосити незалежність, їм вистачило віри, ножа, самопалу, шкарпеток та пляшки з гасом // Наша Україна. — 1998. — № 1. — 9 січня;

Овсієнко В. Прапор над Києвом // Шлях перемоги. — 2002. — ч. 20. — 15 травня;

Кравченко В. Синьо-жовтий прапор над Києвом 1 травня 1966 року / Передм. В. Овсієнка. — К.: Смолоскип, 2004. — 56 с.;

Овсієнко В. Москаленко Георгій Митрофанович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 489–491.

МОСКОВСЬКА ГЕЛЬСІНСЬКА ГРУПА (Московська група сприяння виконанню гельсінських угод в СРСР, Московська група «Гельсінкі», МГГ).

1976 Ю. Орлов, А. Альмарик, В. Турчин, А. Щаранський запропонували створення неурядових груп для збирання інф-ції про порушення прав людини в республіках СРСР, інформуваня про порушення урядів країн-учасниць Гельс. угод, сприяння виконанню статей Заключного Акту Гельс. наради ОБСЄ, дотримання прав людини й розбудови демократичного суспільства. 12.05 т. р. було засновано МГГ, що було оголошено на прес-конференції в помешк. акад. А. Сахарова в Москві. Головою МГГ став фізик Ю. Орлов, а членами-засновниками — Л. Алексеєва, М. Бернштам, О. Боннер, О. Гінзбург, П. Григоренко, О. Корчак, М. Ланда, А. Марченко, В. Рубін, згодом членами МГГ стали також Н. Мейман, Ю. Мнюх, В. Нєкіпєлов, Т. Осіпова, Ф. Серебров, В. Слєпак, А. Щаранський, Л. Терновський, І. Ковальов, С. Калістратова, Ю. Ярим-Агаєв.

Основною формою розголошення зібраних даних група обрала випуск тематичних інформ. документів, які розсилала урядам країн-учасниць Гельсінського процесу й представникам ЗМІ. За 6 років МГГ зібрала й опрацювала велику кількість інф-ції,

випустила 195 інформ. документів і кілька оглядів, а також разом із ін. правозах. групами — низку повідомлень і заяв. Їх документ. матеріал вирізнявся високим рівнем відповідальності за вірогідність і повноту опублікованих свідчень, відмовою від політ. декларацій і публіцист. риторики. МГГ поєднала в собі правозахисні традиції Ініціативної групи захисту прав людини в СРСР, професійний рівень аналітичної роботи, ставши першою правозах. орг-цією в СРСР. Взимку 1976–1977, за ініціативи П. Григоренка, при МГГ було створено Робочу комісію з розслідування використання психіатрії з політ. метою, а також було створено Християн. ком-т захисту прав вірних у СРСР. 9.11 та 25.11.1976, За прикладом МГГ було створено аналогічні групи: в Україні 9.11.1976, в Литві 29.11.1976, у Грузії 14.01.1977, у Вірменії 1.04.1977. Відразу після створення МГГ її члени зазнавали тиску з боку держ. і парт. стр-р, їм погрожували, примушували емігрувати, не займатися правозах. діяльністю. З лютого 1977 КДБ розпочало ліквідацію Гельсінк. руху в СРСР відповідно до плану, розробленого Головою КДБ Ю. Андроповим. Розпочалися арешти й суди над членами МГГ: М. Ланда 26.03.1980 засуджена на 5 р. засл., А. Марченко 4.09.1981 — на 10 р. ув'язн. + 5 р. засл., В. Нєкіпєлов 13.06.1980 — на 7 р. + 5 р. засл., Ю. Орлов 18.05.1978 — на 7 р. + 5 р. засл., Т. Осіпова 2.04.1981 — на 5 р. + 5 р. засл., Ф. Серебров 21.07.1981 — на 4 р. + 5 р. засл., А. Щаранський 14.07.1978 — на 13 р., В. Слєпак 21.06.1978 — на 5 р. засл., Л. Терновський 30.12.1980 — на 3 р., І. Ковальов 2.04.1982 — на 5 р. + 5 р. засл.

1976–79 виїхали з СРСР члени МГГ Л. Алексєєва, П. Григоренко, О. Ґінзбурґ, Ю. Мнюх, В. Рубін.

1982, під загрозою розправи над одним із 3 членів МГГ, що залишилися на волі, 75-річною С. Каллістратовою, за ініціативи О. Боннер Група припинила свою діяльність.

1989 МГГ відновила свою діяльність у складі таких осіб: Л. Богораз, С. Ковальов, В. Бахмін, О. Смірнов, Л. Тимофеєв, Б. Золотухін, Ю. Орлов, Л. Алексєєва, К. Любарський. Спочатку Група ф-ціонувала переважно як гром.-політ. клуб дисидентів, що робив заяви з різних актуальних тем. Відтак, з ініціативи Л. Богораз, було організ. регулярний просвіт. семінар для регіон. активістів правозах. орг-цій. 1996 Л. Алексєєва очолила МГГ, перетворивши її на діючу правозах. структуру.

МОСЮК Мирослав Михайлович (нар. 11.03.1949, м. Володимир-Волинський Волин. обл.) — хімік, науковець, бібліофіл. Учасник укр. правозах. руху.

1966 М. по закінч. СШ вступив на хім. ф-т Одеського ун-ту. 1973–74 працював учителем хімії, відтак влаштувався в лабораторію молекулярної біології Всесоюзного селекц.-генет. ін-ту. М. послідовно розмовляв укр. м., до чого одесити ставилися толерантно. Збирав книги із серії ЖСЛ, укр. поезію, книжки з політ. історії України, мав вилучену з бібліотек і продажу літ-ру. Перезнімав на роботі вилучені з обігу кн. С. Плачинди та А. Колісниченка «Неопалима купина», «Атлас України і сумежних країн» В. Кубійовича. На цьому ґрунті познайомився і потоваришував з В. Барладяну, став читати самвидав, книги О. Солжениціна. На прохання Барладяну передруковував деякі його статті. Перебуваючи в Києві, відвідував М. Овдієнко, зауважив за собою стеження.

Восени 1976, після арешту Барладяну, був схоплений кадебістами на вулиці і доправлений на допит до Одеського КДБ. Після того впродовж кількох тижнів, після

роботи, його викликали на «бесіди», вимагали зізнань. У січні 1979 М., зрозумівши, що його наукова кар'єра скінчилася, перейшов працювати на завод. 1980 викликано до парткому заводу на зустріч із працівником КДБ — зроблено спробу за доп. М. спровокувати нову справу проти В. Барладяну, потрібні були «нові матеріали», але він відмовився.

У часи «перебудови» ходив на мітинги, але до жодних гром.-політ. орг-цій не вступав.

МОТРЮК Микола Миколайович (нар. 20.02.1949, с. Казанів Коломийського р-ну Івано-Фр.обл.) — працівник культури. Учасник укр. руху опору. Член-засновник СУМГ. Політв'язень рад. концтаборів (1973–77). Член УГС, УРП, ВТПР.

1968–70 служив у будбаті. Потім працював слюсарем у буд. управлінні в м. Коломиї, звільнено за скороченням до 1973. Закінчив вечірню СШ. Після січневих арештів1972 укр. інтелігенції створив разом із однодумцями СУМГ, які вважали себе спадкоємцями ОУН, поширювали нац.-патріот. літ-ру, пісні та перекази УПА. 15.03.1973 органи КДБ провели обшуки в помешканнях членів цієї нелег. орг-ції.

9.08.1973 Івано-Фр. обл. суд на закритому засіданні засудив його за ст. 62 ч. 1 та ст. 64 КК УРСР на 5 р. таборів суворого режиму. Карався 2 р. в таборі ВС-389/36. Працював ковалем, захворів на фурункульоз. Із березня 1975 перебував у лікарні на ст. Всехсвятська, де залиш. до кінця терміну в зоні № 35. У вересні 1975 звернувся з листом до Голови ВР СРСР М. Підгорного з вимогою надати й гарантувати каторжанам статус політв'язня; зрікся рад. громадянства й вимагав дозволу емігрувати. 24.02.1976, напередодні XXV з'їзду КПРС, оголосив голодування з протестом проти свавільного ставлення табірної адм-ції до політв'язнів, 30.10.1976 — учасник традиційного голодування в концтаборах з нагоди Дня політв'язня.

15.03.1977 М. звільнено, етаповано до Ів.-Ф. і взято під адм. нагляд у с. Марківці, працював у Коломиї на меблев. фабриці. 1982–85 навчався в Калуському культосвітньому училищі. 1985, після влаштування за фахом, його було звільнено. 1986 працював за призовом військкомату на ліквідації Чорнобильської катастрофи. Жив у с. Печеніжин Івано-Фр. обл., працював сторожем.

Постановою Верх. суду України від 9.07.1994 вирок частково скасовано за відсутності складу злочинів, передбачених ст. 62 ч. 2 і ст. 64 КК УРСР.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: «Я відбуваю кару як "державний злочинець" за обговорення становища в Україні» // Америка. — 1976. — 5 листопада;

Овсієнко В. Мотрюк Микола Миколайович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 492–495.

МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА — укр. центр народної культури в Києві, державний всеукраїнський спеціаліз. науково-дослідний культурно-освітній заклад.

1957 М. засновано в помешк. та майстерні І.М. Гончара, на Печер. горах у Києві. Директор — П. Гончар, родич і продовжувач справи І. Гончара (з 1993). Мета роботи центру — комплексне висвітл. укр. традиц. культури в її цілісності й самобутності, збереження й розвиток найкращих традицій укр. нар. мист-ва, сприяння відродженню нац. свідомості людей. Колекція М. налічує понад 15 тис. етнографічних і мистецьких одиниць, серед яких 2,7 тис. зразків тканини, близько 700 предметів кераміки, колекція писанок, дерев'яні різьблені речі, вироби з металу і скла, колекція нар.

муз. інструментів. Пріоритетною в колекції М. є зб. укр. нар. картин, зокрема загальновідомих «Козаків Мамаїв», а також ікон нар. письма (500 од.). Окремими полотнами представлено профес. малярство. Там само зберігається особиста б-ка І. Гончара (2750 книг).

У 1960-х М. став одним із центрів укр. нац. відродження, де часто збиралася укр. інтелігенція, студентство, зарубіжне українство, проводилися різноманітні культ.-просвіт. заходи. 1969 ЦК КПУ пропонував І. Гончару передати колекцію в держ. музей або продати її. 1970 КДБ під загрозою виключення зі Спілки художників та партії примусив його закрити доступ до музею, щоб «покласти край шкідливому використанню цієї приватної збірки». У середині 80-х музей відновив діяльність. Центром провадяться етнолог. дослідження, спеціалізов. експедиції, організовуються наукові конференції та культурно-мистецькі заходи, налагодж. зв'язок із нар. майстрами, ін. носіями традиц. культури та її дослідниками.

МУЗИКА Ярослава Львівна (нар. 10.01.1894, с. Заложці Терноп. обл. — пом. 24.11.1973, Львів) — художниця. Учасниця укр. нац.-визв. руху.

Освіту здобувала у Вільній академії С. Батовського у Львові, за рекомендаціями М. Бойчука стажувалась як реставратор у Москві в Центральних науково-реставраційних майстернях у І. Грабаря та Академії А. Льота в Парижі. З 1924 працювала в Національному музеї у Львові реставратором ікон. У 1931 — співзасновник АНУМ (Асоціації незалежних українських митців). Виставлялась у Львові, Празі, Берліні, Неаполі, Чикаго, Лос-Анджелесі, працюючи в різноманітних техніках та матеріалах (олія, дереворит, лінорит, акварель, олівець, емалі). Основні праці в галузі книжкової графіки (1920–1930-ті), екслібрису, гравюри, малярства — на основі візантійської ікони. З 1935 р. — дописувач в ініційований П. Ковжуном часопис «Жінка».

1948 р. під псевдонімом Сова на прохання підпілля ОУН написала анонімного листа першому секретарю Львівського обкому КП(б)У І. Грушецькому з пропозицією почати переговори про примирення радянської сторони з українським підпіллям.

У 1948–1955 відбула заслання в Сибіру, звідки повернулася до Львова й працювала далі як митець. М. давала консультації львівським художникам-шістдесятникам, таким чином ставши містком, через який передавався досвід митців 1920–1930-х поколінню 1960-х. Автор ілюстрацій до забороненої збірки поезій І. Калинця «Спогад про світ», що поширювалася через самвидав. Виступала як свідок у справі, порушеній проти І. Калинця.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Ріпко О.* У пошуках страченого минулого: ретроспектива мистецької культури Львова XX ст. — Л.: Каменяр, 1996;

Зайцев Ю. Українська поезія під судом КДБ: Кримінальні справи Ігоря та Ірини Калинців. — Л.: Афіша, 2004.

МУРЖЕНКО Олексій Григорович (нар. 23.11.1948, Херсонська обл. — пом. 31.12.1999, Нью-Йорк, США) — учасник укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1962–68, 1970–80-ті рр.).

Після закінчення СШ студіював заочно. Перед арештом працював у м. Лозова Харків. обл.

У 1962 вперше засудж. за антирад. погляди та розповсюдж. антирад. листівок. 15.06.1970 вдруге заарешт. і засудж. за т. зв. справою «ленінградських самольотчиків» Ленінгр. міським судом на 14 р. таборів особл. режиму. За підтвердженням вироку

суду 1-ої інстанції 30.12.1972 Верховним судом РРФСР спрямовано до 10-го табірного пункту мордовських виправно-трудових колоній (особливий режим). Згодом переведено до 1-ої зони Дубровлагу. Учасник протестних акцій проти поганих життєвих умов та постійних переслідувань політв'язнів у ВТК. 1979 відмовляється від примусової праці й фактично переходить на статус політв'язня. 1.03.1980 прибув до 1-ої зони пермських ВТК. Часто зазнавав репресій. Був хворий на хрон. гастрит та серцево-суд. недостатність. Після звільнення жив у Києві. М. не хотів поступатися ні в чому; через небажання підкоритися знову потрапив на 2 р. до табору сув. режиму. Мав бажання емігрувати. 1988 М. за допомогою друзів зі своєю сім'єю виїхав до Нью-Йорка (США), де почав дописувати до газет, виступав на радіо «Свобода». Працював в укр. банку, потім — водієм. Тяжкі роки неволі згубно вплинули на його здоров'я. Поховано в Бавнд-Бруку (США).

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: День политзаключенного в СССР // Страна и мир. — 1988. — № 6. — Листопад–грудень;

Маски // Страна и мир. — 1991. — № 2. — Квітень–травень. — С. 83–87.

Література: *Кіпіяні В., Овсієнко В.* Мурженко Олексій Григорович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 496–499.

МУШКЕТИК Юрій Михайлович (нар. 21.03.1929, с. Веркиївка Ніжинського р-ну Черніг. обл.) — письменник. Учасник укр. нац.-культ. відродження. Голова СПУ (1986–2001). Лауреат премії ім. М. Островського (1965), Державної премії ім. Т. Шевченка (1980), Державної премії СРСР (1987); премій: фундації Антоновичів, ім. Г. Сковороди, ім. М. Старицького, ім. Д. Яворницького. Герой України (2009).

1948–53 навч. на філол. ф-ті Київ. ун-ту, 1953–56 — в аспірантурі при кафедрі укр. літ-ри ун-ту. Від 1956 протягом двох десятків років працював у ред-ції ж. «Дніпро» відповідальним секретарем, через 10 р. став його гол. ред. 1966 було знято з посади.

Робота в ред-ції сприяла зверненню м в літ. творчості до укр. історії та тематик «гарячих» проблем сучасності. Першим кроком став ром. «Серце і камінь», а наступним, передусім, — ром. «Крапля крові й ром. «Останній острів», зб. новел «Зеленеє жито», повість «День пролітає» визначили основну лінію творчого розвитку письменника. Один із аспектів у ром. «Крапля крові» — самоцінність людського життя, тема відповідальності за життя як найвищу святість, почуття свого зв'язку (г головного героя) з ін. людьми й людсько взаємовідповідальності та взаємозобов'я заності. У творчому доробку письменник є низка творів, у яких М. стояв на виразних укр. національних позиціях і які відобра жають історичний розвиток укр. держави роль особистості в ній.

Наприкінці 1980-х М. брав активну участь у нац. відродженні укр. культури й літ-ри. сприяв д-сті РУХу та ін. нац.-дем. організацій.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Семен Палій (1954), Гайдамаки (1957), Вогні серед ночі (1959), Чорний хліб Анатолій Шиян (1960), Серце і камінь (1962), Крапля крові (1964), Зеленеє жито (1965), День пролітає (1967), Останній острів, Не кидай мене в дорозі (1969), Смерть Сократа (1971), З'їж серце лева (1972), Жорстоке милосердя (1973), Старий у задумі (1974), На круті гори (1976), Біла тінь (1977), Суд над Сенекою (1978), Позиція (1979), Вернися в дім свій (1981), Віхол (1983), Рубіж (1984), Обвал (1985), Жовтий цві кульбаби, Сльоза Офелії (1985), Яса (1987, Гетьманський скарб, Біль, На брата брат, Морок, У пастці, Прийдімо поклонімося, Селена Суд, Гріх (2009).

Н

«НАБАТ» — неформ. газ. Конфедерації анархо-синдикалистів. Вих. в Харкові 1989–1990 з невизн. періодичн. рос. м. Ред. В. Радченко, В. Фідельман, С. Бобок, І. Рассоха, І. Балуца, Е. Соловйов, Е. Левінштейн, М. Лідіс, І. Волошин (худ.). Ознайомлювала з подіями місц. політ. життя, діяльністю дем. орг-цій, інформ. про репресії влади. Публ. програм. парт. мат-ли, архівні док-ти, істор. розвідки про Н. Махна, фрагменти роботи М. Бакуніна, тематичну поезію М. Волошина. Розглядала економ., еколог., мовні проблеми. Містила передруки з незал. вид., виборчу агітацію.

НАБОКА Сергій Вадимович (нар. 26.04. 1955, м. Тула — 18.01.2003, м. Вінниця) — журналіст. Учасник укр. правозах. руху. Співзасновник КДК (1978), засновник і голова УКК (1987), член УГС (1988), УРП (1989). Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1981–84).

1972 закінчив СШ в Києві. 1972 намагався вступити на ф-т мистецтвознавства Худ. ін-ту, на ф-т журналістики КДУ, але не пройшов за конкурсом. 1972–74 працював на з-ді «Транссигнал» шліфувальником, потім лінотипістом друк. комб. «Рад. Україна», був постійним позашт. кор. газет «Веч. Київ», «Молодь України». 1974–76 Н. служив в армії: будбат у Ленінграді, Москві, Ризі. 1976–81 навчався на ф-ті журн-ки Київ. ун-ту ім. Т. Шевченка. 1976 випускав з друзями худ.-літ. альманах молоді «ХЛАМ», виготовив на друк. машинці збірку «Прозріння», написав статтю «На роздоріжжі. Псевдосоціалізм», у яких слідство згодом виявило «наклепи на рад. дійсність», 1978 виготовив фотокопію статті О. Солженіцина «Іспанське інтерв'ю» (з ж. «Континент», № 8). 1978 перевівся на заочну форму навч., почав працювати ред. літ-ри у вид-ві «Мист-во». 1978 разом із Л. Лохвицькою, І. Чернявською, Л. Мілявським та Н. Пархоменко створив «Київ. дем. клуб», де проводились літ., ф-фські, рел. семінари, обговорення. Н. писав вірші, статті, де викривав імперську суть СРСР; у липні 1980 разом із співзасн. клубу склав листівку із закликом підтримати бойкот Олімпіади-80 в СРСР у зв'язку з окупацією Афганістану, дещо пізніше Н. разом з однолумцями склав «Маніфест», де йшлося про узурпацію влади в СРСР (щоб розмножити цей маніфест, було зроблено спробу виготовити гектограф). 11.01.1981, напередодні Дня укр. політв'язня, Н. з цими ж товаришами затримано під час розклеювання листівок, у яких висл. підтримка укр. політв'язням. 12.01.1981 в усіх проведено обшуки й висунуто звинув. за ст. 187-1 КК УРСР.

29.06.1981 Київ. міськ. суд засудив Н. на 3 роки позбавлення волі у ВТК заг. режиму (крим. табір № 78 с. Райківці Хмельн. обл.). У грудні 1981 Н. тримав голодування, вимагаючи переведення його на роботу відповідно до стану здоров'я. Натомість його запроторили до ШІЗО на 15 діб, позбавивши чергов. побачення. У січні 1984 звільнено, повернувся до Києва.

1984–85 працював двірником у Києво-Печерській лаврі, потім — бібліотекарем, вантажником. За перебудови брав акт. участь у відродженні УАПЦ. 1984 разом із колишніми посправниками організував Український культурологічний клуб, у якому його обрано головою. УКК 8.01.1988 провів вечір пам'яті Василя Стуса (доповідач Є. Сверстюк), 26.04.1988 — першу чорнобильську демонстр. на центр. площі Києва, яку міліція розігнала, 7.06.1980 клуб відзначив 1000-річчя хрещення України-Руси; ці збори біля пам'ятника князеві Володимиру готував і вів Н. З березня 1989 Н. видавав незал г. «Голос відродження», власним коштом друкував у Прибалтиці й розповсюджував на Хрещатику в Києві. З 1989 Н. — політ. оглядач радіо «Свобода», співзасновник УНІАР (1989), гол. ред. «Новини УНІАР» (1993–95), з 1991 — співзасновник і член кер-ва профсп. журналістів України «Незалежність». З 1994 Н. — президент Укр. медіаклубу і гол. ред. прес-центру «Гаряча лінія».

Помер під час журналістського відрядження до зони, де раніше перебував в ув'язненні. 21.01.2003 поховано на Байковому кладовищі в Києві.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Увага № 0: Збірка віршів (1982–1988). — К.: Книжник–Review, 2003. — 170.

Література: У Києві засудили Л. Лохвицьку, Л. Милявського, С. Набоку й І. Чернявську за розповсюдження летючок // Смолоскип. — 1982. — № 3. — С. 1, 4;

Four Kiev Activists Sentenced for Leaflets // Smoloskyp. — 1982. — № 14. — С. 1, 10;

«Я "по житзи" журналіст, редактор, видавець...»: Останнє інтерв'ю Сергія Набоки (Інтерв'ю В. Кіпіані з С. Набокою) // Укр. молода. — 2003. — 23 січня;

«Я завжди почував себе років на двадцять п'ять...» (Інтерв'ю Б. Захарова з С. Набокою // Дзеркало тижня. — 2003. — 22–28 лютого;

Романюк Н. «Щоб навіки прийти з небуття» // Дзеркало тижня. — 2005. — 23 квітня;

Кіпіані В. Володар слова // Укр. молода. — 2005. — 23 квітня;

«Його вбило його життя» (Розмова Н. Лебідь з матір'ю С. Набоки К. Зеленською) // Укр. молода. — 2004. — 27 квітня;

Чечель Л. Незабутній // Столиця. — 2005. — 12 травня;

Кіпіані В. Сергій Набока — володар слова // Свобода. — 2005. — 20 травня;

Рапп І., Овсієнко В. Набока Сергій Вадимович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 500–504.

НАГРОБНИЙ Йосип — учасник укр. руху опору. 1962 його з п'ятьма товаришами з Ходорова засудж. Львів. обл. судом на 12 р. позбавлення волі.

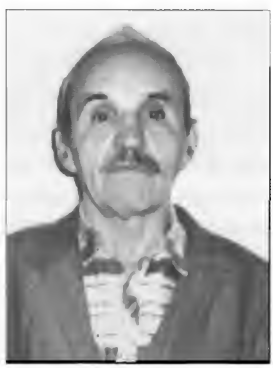

НАЗАРЕНКО Олександр Терентійович (нар.27.09.1930) — робітник-електрик. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1969–74).

До арешту працював електриком на Київ. ГЕС і навчався на веч. відділенні Київ. ун-ту. Читав і розповсюджував укр. самвидав. У квітні 1968 підписав «Лист 139-ти» до Ген. секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва, протестуючи проти арештів молодої інтелігенції України й Москви. У червні 1969 заарешт. і звинувач. за розповсюдж. летючок із закликом боротися проти русифікації в Україні. 29.01.1969 Н. разом із робітниками ГЕС Кондрюковим В. і Карпенком В. було засудж. за відомою в історії самвидаву «справою робітників Київ. ГЕС», його засуджено за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 5 р. таборів сув. режиму. У березні 1969 Верховний суд УРСР відкинув касац. скаргу, вирок залиш. без змін. Покарання відбував у 19-му таб. пункті Дубровлагу (Мордовія).

По закінченні терміну звільнено. Зазнавав утисків і переслідувань.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Процес над робітниками Київської ГЕС // Укр. вісник. — 1970. — Вип. I–II. — С. 26–29;

Овсієнко В. Назаренко Олесь Терентійович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 505–509.

«НА ПЕРЕЛОМІ» — вид. Коломийської орг-ції УРП. Як неформ. вих. з листопада 1990 щомісяця. Ред. І. Кічак.

НАРОДНИЙ РУХ УКРАЇНИ (НРУ) — масовий укр. громадсько-політичний рух у роки Перебудови.

НРУ виник на базі численних дем. угрупувань на основі запропонованих СПУ Програми та Статуту. 16.02.1989 проект програми «НРУ за перебудову» було надрук. у г. «Літ. Україна». У проекті підкресл. незалежність руху від прямого парт. контролю, однак ще визнавалася заг. керівна роль КПРС. Цей документ орієнт. не тільки на нац., а й на дем. рух. У березні–вересні 1989 у більшості областей України відбулися установчі конференції. Навесні та влітку т. р. було створ. перші регіональні орг-ції НРУ у Львові та Києві. До осені т. р. виникло близько 500 місцевих орг-цій РУХу. 8–10.1989 у Києві відбувся Установчий з'їзд НРУ під назвою «Народний Рух України за перебудову». Головою НРУ було обрано І. Драча, керівником Секретаріату — М. Гориня. У підсумкових документах з'їзду положення про керівну роль КПРС було опущено. Програма, прийнята з'їздом, вимагала перетворення СРСР на конфедерат. державу. У НРУ домінували настрої нац. демократії, що привело до виходу з РУХу частини комуністів і нац. радикалів. Вже т. р. РУХ організував низку вел. масов. заходів, метою яких була б-ба за державу й незалежність, відродж. укр. нації, відтворення історії укр. народу й державності. Особливу увагу в пропаг. роботі РУХ приділяв вихованню історією. У жовтні 1990 відбувся II з'їзд РУХу, до Програми було введено положення про гол. мету РУХу — досягнення незалежності України.

Наймасовішими заходами РУХу стали «Живий ланцюг» — до Дня злуки ЗУНР та УНР (22.01.1990), масовий виїзд на Нікопольщину та Запоріжжя до 500-ліття запорізького козацтва (7–12.09.1990), великі заходи під Берестечком, Батурином, в Лубнах і Хотині. Зареєстрований 9.02.1990, РУХ досяг значних успіхів у виборчій кампанії, що дало змогу створити у ВР України впливову фракцію «Народна Рада» та забезпечити більшість у низці місцевих рад Зах. України. Робота депутатів-рухівців в областях і ВР, масові заходи РУХу, його акт. позиція під час референдумів та ін. політ. акцій, мали вирішальний вплив на становлення незалежної укр. держави й на референдумі 1 грудня 1990 забезпечили перемогу ідеї незалежності. У січні т. р., після створення УРП, а пізніше ДемПУ, РУХ став неформальною коаліцією УРП, ДемПУ та ін. невеликих орг-цій, що керувалися своїми статутами.

28.02–1.03.1992 відбувся III з'їзд НРУ. Розколу РУХу вдалося запобігти завдяки компромісу між прихильниками В. Чорновола та І. Драча й М. Гориня. Формально було проголошено про розпад коаліції РУХу. Нар. НРУ заявив про свою опозицію до режиму. У січні 1992 НРУ було перереєстровано через принципові зміни Програми та Статуту.

У грудні 1992 на IV з'їзді було розглянуто питання про соціально-політ. ситуацію й завдання РУХу. Цей з'їзд зробив вирішальний крок до утвердж. РУХу як політичної партії. Головою став В. Чорновіл.

V з'їзд відбувся в 2 етапи — у грудні 1993 й у березні 1994. Було розглянуто передвиборчу платформу та політику РУХу в період парламентських, президентських і місцевих виборів.

15–17.12.1995 відбувся VI з'їзд РУХу, де було прийнято нову ред-цію Програми і Статуту.

28–29.10.1997 на VII з'їзді обрано новий склад Центр. Проводу, було затвердж.

виборчий список і виборчу платформу. У березні 1998, на виборах до ВР України, РУХ став другою за впливом партією, отримавши 9,4 % голосів за парт. списками. Було створено фракцію у ВР у складі 48 депутатів.

30.05.1999 у Києві відбувся VIII з'їзд, на якому кількість членів Проводу було скорочено до 55. У період до наст. з'їзду проходила внутрішньопарт. дискусія щодо керівництва РУХу та кандидатури на президент. вибори.

IX з'їзд відбувся у 2 етапи: перший — 12–13.12.1999 у Києві, було підбито підсумок внутрішньопарт. дискусії. У січні т. р. частина керівництва РУХу на чолі з Ю. Костенком, що була незгодна з рішенням першого етапу з'їзду, пішла на розкол РУХу, виступивши відкрито проти В. Чорновола. 28.02 т. р. група Ю. Костенка провела наступне зібрання, назвавши його X з'їздом, і проголосила головою НРУ Ю. Костенка. В умовах гострої орг-ційної кризи, за ініціативи 13 крайових орг-цій РУХу, відбувся другий етап IX з'їзду, де було визначено політику РУХу на виборах 1999. З'їзд підтвердив повноваження В. Чорновола як голови РУХу.

X з'їзд РУХ провів після загибелі В. Чорновола, в травні т. р., обравши головою Г. Удовенка.

5–6.05.2001, на XI з'їзді в Києві, Г. Удовенка було переобрано головою партії, в новому складі було обрано Політ. Раду та Центр. провід.

XII з'їзд НРУ (8.12.2001) прийняв Ухвали про утворення виборч. блоку В. Ющенка «Наша Україна».

3.05.2003, на XIII з'їзді НРУ головою партії було обрано Б. Тарасюка та новий склад Політ. Ради та Центр. проводу.

XIV з'їзд у Києві (20.03.2004) ухвалив рішення щодо утворення виборчого блоку для участі у виборах Президента України та прийняття змін і доповнень до Статуту НРУ. 19.02.2005 відбулися XV Всеукр. збори НРУ, на яких було прийнято ухвалу про участь НРУ у виборч. кампанії 2006 і вирішено стати співзасновником блоку «Наша Україна». 2007 НРУ брав участь у позачергових парламент. виборах у складі виборч. блоку «Наша Україна — Народна Самооборона».

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації, література: Народний Рух України за Перебудову: Програма, Статут. — Балт.: Смолоскип, 1989. — 40 с.;

RUKH: Program and Charter of the Popular Movement of Ukraine for Restructuring / Упоряд. Ю. Саєвич і А. Сороковський, перекл. на англ. М. Олійник. — Бал.–Ньюарк: Смолоскип, УНС, 1989. — 51 с.;

Установчий З'їзд Народного Руху України за Перебудову (8–10.09.1989) / Тексти виступів на З'їзді О. Гончара, В. Яворівського, В. Чорновола, М. Швайки, І. Драча, М. Брайчевського, С. Головатого, М. Гориня, Д. Павличка, І. Дзюби, Є. Сверстюка, С. Плачинди, Г. Петрука-Попика, Л. Лук'яненка, С. Конєва, О. Влоха, П. Мовчана, В. Барладяну, І. Юхновського, І. Салія, А. Міхніка, Л. Кравчука, О. Бураковського, В. Чорновола, В. Мартиросяна, О. Волкова; Програмові документи, Резолюції, Керівні Органи РУХу, інформації // Сучасність. — 1989. — Ч. 12. — С. 5–306;

Другі Всеукраїнські Збори Народного Руху України: 25–28 жовтня 1990 року. — К.: Секретаріат НРУ, 1991. — 72 с.;

RUKH: Program and Charter of the Popular Movement of Ukraine (1990) / Упоряд. Я. Білінський, перекл. на англ. М. Олійник. — Балт.–Ньюарк: Смолоскип, УНС, 1992. — 152 с.;

Україна: 1990 (Матеріали і документи II Всеукраїнських Зборів РУХу 25–28.10.1990) / Статті і виступи Т. Гунчака, І. Драча, С. Конєва, С. Головатого, В. Дончика, Л. Пирога, В. Чорновола, М. Косіва, В. Яворівського, О. Бураковського, О. Савченка, Л. Лук'яненка, Є. Сверстюка, Д. Павличка, Л. Шульмана, І. Зайця, І. Плюща, М. Яковини, С. Колесника, В. Кравченка, Д. Степовика, І. Дзюби, С. Плачинди; Ухвали, відозви, матеріали // Сучасність. — 1991. — Ч. 1. — С. 5–207;

Луканов Ю. Куди піде рухівський «Тризуб»? // Сучасність. — 1992. — Ч. 5. — С. 100–107.

«НАРОДНА ГАЗЕТА» — вісник НРУ. Як неформ. вих. у Києві 1990 раз на міс. Ред. А. Шевченко. До складу ред. входили О. Лук'яненко, М. Дахно, Г. Мохрицький,

Т. Суботенко, В. Шкляр, З. Ігнатюк, Л. Заінчковська. Публ. звернення, відозви, програм. док. Висвітлювала виборчий процес. Виступала на підтримку кримськотатарського руху. Порушувала проблеми мови, екол. Містила спогади про В. Стуса, Г. Тютюнника. Серед авторів І. Дзюба, Г. Грабович, М. Слабошпицький, М. Брайчевський та ін.

«НАРОДНА ДУМА» — вид. групи підтримки кандидатів від Дем. блоку. Неформ. газ. вийшла 1990 в Києві. Містила тематичну працю М. Грушевського, аналітичні економ. статті В. Малинковича та С. Мочерного, передвиборчу хроніку.

«НАРОДНА СПРАВА» — інформ. вісник Волинської крайової орг-ції НРУ. Неформ. газ. вих. 1989–1990 у Луцьку один-два рази на міс. Гол. увагу приділяла інформ. та аналізу сусп.-політ. подій Волині. Містила мат-ли про вшанування пам'яті Січових стрільців і жертв сталінізму, міжконфесійні та екол. проблеми регіону, статті про діяльність В. Липинського та Л. Кравчука. Серед авторів газ. Ю. Покальчук.

«НАРОДНАЯ ВОЛЯ» — вісн. солідарних профспілок України. Неформ. газ. вийшла у Києві 1990. Розглядала проблеми створення незал. профспілок. Містила істор. розвідку М. Джіляса.

«НАРОДНИЙ ВІСНИК БЕРИСЛАВЩИНИ» — вид. Бериславської орг-ції НРУ Херсонської обл. Як неформ. вих. 1990 раз на два міс. Ред. М. Середенко.

«НА РУЇНІ» — неформ. газ. Київ. філії УГС. Вих. 1990 раз на міс. Ред. М. Кунцевич, В. Лагода, Е. Кобзар. Публ. звернення, відозви, програм. док-ти УГС-УРП, Української Дем. партії, актуал. сусп.-політ. репортажі, тексти виступів В. Чорновола, фрагменти книги П. Мірчука про УПА.

«НА СПОЛОХ!» — вид. Харківської крайової орг-ції НРУ. Неформ. газ. вих. 1989–1990 з невизн. періодичн. Ред. В. Сагайдачний, М. Хвиля, В. Овод, С. Федченко, В. Горбатько, В. Коляденко. Містила програм. док-ти НРУ, УРП, Клубу прихильників блюзреалізму. Публ. актуал. сусп.-політ. інформ. з України, Литви, Латвії, Естонії, Грузії, Казахстану, Узбекистану, Таджикістану, Білорусі, Росії, біогр. нариси про С. Петлюру, С. Бандеру, В. Стуса, Ю. Литвина, О. Тихого та ін., мат-ли про суд. переслідування членів УГС С. Сапеляка, О. Геращенка, А. Черемського, Г. Шишацького, поезії В. Стуса. Ознайомлювала з міжконфесійними проблемами Харківщини та роботою регіональних євр. орг-цій. Авторами статей виступали І. Драч, В. Яворівський, Ю. Ісіченко, А. Здоровий, члени ред.

«НАЦИОНАЛЬНЫЙ ВОПРОС» — журн. Московської філії УГС. Вих. 1988 як самвидав рос. м. Відомо 2 вип. (Ч. 2 — «Украинский вопрос»). Ред. С. Мацко. Порушував проблему збереження нац. ідентичності українців в СРСР. Публ. тематичні архівні док-ти, статті В. Вернадського та Д. Сіромахи. Підтримував кримськотатарський рух, знайомив із доробком аналітика нац-му Б. Келлера. Містив листування Д. Стуса з МВС СРСР стосовно перепоховання тіла й збереження літ. спадщини В. Стуса. Ознайомлював із фрагментами кн. «Жнива Скорботи» Р. Конквеста. О. Воронін розглядав історію Українського Православ'я XIX ст., О. Горинь — суч. стан УКЦ, С. Набока інформ. про Установчий з'їзд НРУ.

«НАША ВІРА — ПРАВОСЛАВ'Я» — газ. парафій УАПЦ. № 7 1990 р. «Наша віра» (додаток до г. «Голос громадянина»). Вих. як неформ. 1989–1990 в Києві раз на міс. Ред. Є. Сверстюк. До ред. групи входили М. Будник, М. Орфенюк, О. Ткачук, Р. Стратійчук. Публ. мат-ли з істор. та сучас. стану УАПЦ, хроніку, ухвали Церковної Ради, проповіді та статті митр. Мстислава, митр. Йоана, митр. В. Липківського, митр. Іларіона. Містила біограф. дописи про митр. Йосифа (Тукальського), архієп. Володимира (Дідовича), С. Петлюру, інтерв'ю з П. Мовчаном, В. Черняком, М. Семенюком, поезії П. Тичини, свящ. Я. Лесіва.

Авторами газ. були Є. Сверстюк, С. Білокінь, С. Кінзерявий-Пастухів, В. Яворівський та ін. Авторитетне духовне вид.

«НАША ГАЗЕТА» — вісн. НРУ. Неформ. газ. вих. 1990 у Кривому Розі раз на міс. Ред. В. Купала, О. Нинік, Є. Корженевський, Я. Лютий, худ. О. Пініч та Л. Крива. Публ. актуальні огляди сусп.-політ. подій Кривбасу, дописи про міжконфесійні стосунки, мовні поблеми.

«НАША ДУМКА» — вид. НРУ і Т-ва «Червона калина» в Кіровакані. Неформ. газ. вих. 1990 у Вірменії з невизн. періодичн. Ред. П. Шимків, О. Лучкань, А. Гамбург, В. Арендач, І. Барабаш.

«НАШЕ СЛОВО» — інформ. бюлетень Т-ва укр. мови «Просвіта» Жовтневого р-ну м. Києва. Вих. 1991 на правах рукопису із невизн. періодичн. Відп. за вип. В. Бублик. Містив фрагменти статей актуал. тематики провідних дем. вид. України.

«НАШ РУХ» — вид. Сєвєродонецького осередку РУХу. Неформ. газ. вих. 1990–1991 укр. та рос. м. Ред. О. Потока.

НЕДОБОРА Владислав Георгійович (нар. 1938) — інженер. Учасник укр. руху опору.

20.05.1969 підписав спільно з іншими листа до Комісії прав людини ООН, Московської Групи захисту Прав людини в СРСР. 31.07. т. р. підписав листа до ген. прокурора СРСР Руденка в обороні Г. Алтуняна, 26.11. т. р. був свідком оборони на суді Г. Алтуняна. Наступного дня в його квартирі було проведено обшук і його заарешт. 11.03.1970 спільно з В. Пономарьовим засудж. за розповсюдж. самвидаву за ст. 187-1 КК УРСР на 3 р. позбавлення волі. Покарання відбував у концтаборі у Жовтих Водах Дніпроп. обл.

«НЕ ЖУРИСЬ» — естрадний театр укр. пісні, зорганізований у Львові у 1980-ті.

Одним із керівників і солістів гурту був автор і виконавець В. Морозов, а його учасниками були А. Панчишин та С. Жданкін.

8.10.1989 на львів. стадіоні «Дружба» на своєму концерті артисти театру виконували винятково стрілецькі пісні, що їх склали Українські січові стрільці — Р. Купчинський, Л. Лепкий та ін. Митці виступали в одностроях Січових стрільців, у «мазепинках», із тризубами. Концерт зібрав велику кількість львів'ян і гостей міста. Майоріли синьо-жовті прапори, за порядком стежили юнаки з синьо-жовтими пов'язками. На закінчення концерту під проводом В. Морозова артисти і глядачі заспівали «Ще не вмерла Україна».

У перебудовчий час театр укр. пісні «Не журись» виступав у багатьох містах України і влаштував турне по укр. поселеннях Канади й США

НЕЗАЛЕЖНІ ПРОФСПІЛКИ — альтернативні профспілкам робітників, службовців в СРСР.

Наприкінці 1960-х піднесення правозах. руху в СРСР дало поштовх і до створення незалежних спілок, хоч і в період правління Хрущова відбувалися протестні акції робітників у формі страйків. Перші спроби створ. незалежних профспілок зробив киянин І. Грищук та донецькі інженери В. Клебанов і О. Нікітін. 26.02.1978 В. Клебанов заснував «Асоціацію вільної профспілки трудящих Рад. Союзу», очоливши групу з 10 осіб, які вимагали відновлення порушених прав у приймальнях вищих держ. і парт. органів СРСР у Москві. Згодом ця група налічувала 150 осіб, переважно це були робітники пром. підприємств.

Члени Асоціації своїм завданням ставили захист порушених прав трудящих, політичних вимог у них не було. Наприкінці березня т. р. найакт. серед її членів було заарештовано й запроторено до ПЛ, вони стали жертвами психіатр. репресій.

1980 у Кривому Розі Е. Крицький пробував створити профспілку вже серед водіїв автотранспорту. Та масового характеру профспілковий рух в СРСР не набув. 1989 робітничий профспілковий рух заявив про себе в Україні, коли прокотилася всеукр. хвиля страйків шахтарів. Тоді на Донбасі страйкували 182 шахти.

«НЕЗАЛЕЖНІСТЬ» — вид. УНДЛ. Спец. вип. — УНДЛ і Транснаціональної радикальної парт. Неформ. газ. вих. 1989–1990 у Києві з невизн. періодичн. До складу ред. входили В. Галиновський, А. Киреєв, Ю. Пінський, Є. Чернишов, О. Бондар, В. Радіонов. Публ. аналітичні сусп.-політ. статті, інформ. про переслідування владою активістів дем. рухів, актуал. репортажі з регіонів України, істор. розвідки, дописи з нац. питань, передруки. Ознайомлювала з діяльністю українських політ. партій. Містила проповідь митр. В. Липківського, статті Д. Дорошенка, О. Зінкевича, Л. Винара, членів ред.

«НЕЗАЛЕЖНІСТЬ» — часопис Львів. обл. орг-ції УРП. Як неформ. газ. вих. 1990–1991 з невизн. періодичн. Мала додаток «Львівські новини. Експрес-хроніка».

НЕЗДІЙНИНОГА Володимир (нар. 1939, Крим) — учасник укр. правозах. руху. Автор листів до рад. органів влади з критикою негативних явищ рад. дійсності. 1971 засудж. за ст. 62 КК УРСР на 4 р. позбавлення волі й 3 р. заслання. Покарання відбував у Пермському концтаборі № 36.

НЕКРАСОВ Віктор Платонович (нар. 4 (17) 06.1911, м. Київ — пом. 3.09.1987, м. Париж, Франція) — рос. письменник. Учасник правозах. руху в Україні. Член СП СРСР.

1936 закінчив Київ. будівельний ін-т. 1936–37 навч. в театр. студії при Театрі рос. драми. До початку II Світов. війни недовгий час працював архітектором, а потім — актором і театр. художником у театрах Києва, Владивостока, Кірова, Ростова-на-Дону. У ті роки почав писати, але ще не друкувався. З серпня 1941 був полковим інженером, зам. командира саперного батальйону в Сталінграді, потім в Україні, Польщі. Двічі був поранений. Як інваліда війни було демобілізовано. 1945–47 працював журналістом в київ. г. «Рад. мистецтво». 1946 в ж. «Знамя» було опубл. повість Н. «В окопах Сталинграда», один із перших творів про війну, написаних об'єктивно й правдиво. В літ. колах повість викликала неоднозначну оцінку, особливо дуже критично відгукнулося керівництво СП СРСР, проводилися спец. засідання, щоб через пресу розгромити цей твір. Врятувало письменника те, що він 1947 отримав Сталін. премію II ступ. за несподіваною вказівкою самого Сталіна. Та надалі майже все, що писав Н., зазнавало нищівної критики керівних ідеолог. парт. служб. Так було з повістями «В рідному місті» (1954), «Кіра Георгіївна» (1961), де причиною конформізму, душевної порожнечі, мор. слабкостей інтелігенції, на думку автора, був «брак повітря свободи». Виступив у пресі з низкою статей про необхідність увічнити пам'ять розстріляних 1941 німцями в Бабиному Яру. В Києві офіц. критика була нетерпимою й на есеїстичні виступи письменника з питань мистецтва. Н. критикувано за ст. «Слова «ве-

ликі» і простi» (1959), де він відкидав героїчну патетику, далеку від правди. Дві повісті «В окопах Сталінграда» та «В рідному місті» було екранізовано, Н. написав кілька сценаріїв документ. фільмів.

У 1960-ті письменник здійснив подорожі до Італії, Франції й описав враження в нарисах «По той бік океану» (1962). Хрущов засудив ті м-ли, Н. перестали публікувати, на нього було заведено особову справу. У помешк. було проведено обшук, вилучено всі друковані, фотом-ли. По зміні парт. керівництва його на деякий час залишено в спокої. Та в 1969 за те, що Н. підписав колективного листа на захист В. Чорновола і виступив разом з І. Дзюбою в день 25-ої річниці розстрілів євреїв в Бабиному Яру, на нього було знову заведено особову справу й оголошено другу сув. догану. 1972 Н. за те, що «мав власну думку, що не збігалася з лінією партії» виключено з партії, а потім із СП СРСР. КДБ дав зрозуміти: якщо він «не виправиться», його буде заарешт. 1974 протягом 6 днів його допитували, т. р. змушений був емігрувати. Жив у Парижі, писав для газет, журн., радіо. 1979, після іронічного відгуку на трилогію Брежнєва «Мала земля», Н. позбавили рад. громадянства. Понад 20 років його твори не виходили на батьківщині, книги було вилучено з б-к. Н. було нагор. французьким орденом Почесного легіону.

Помер у Парижі, поховано на кладовищі Сен-Женев'єв-де-Буа.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, публікації: Лист академіку Снєжнєвському // Сучасність. — 1975. — Ч. 6. — С. 100–102;

Записки зеваки. — Фр.-н.-М.: Посев, 1976. — 192 с.;

Взгляд и нечто // Континент. — 1976–1977. — № 10–12. — С. 11–85, 90–119, 7–82;

Про людяність... дуже вже її бракує! // Сучасність. — 1977. — Ч. 7/8. — С. 181–185;

По обе стороны Стены // Континент. — 1978–1979. — № 18, 19. — С. 55–116, 77–156;

Из дальних странствий возвратясь // Время и мы. — 1979–1980. — № 48, 49. — С. 5–41, 5–35; № 61. — С. 166–243;

Сталинград. — Ф.-н.-М.: Посев, 1981. — 546 с.;

Саперлипопет, или Если бы да кабы да во рту росли грибы... — Лон.: Overseas Publication Interchange, 1983. — 112 с.,

В окопах Сталинграда. — Мос.: Правда, 1989. — 511 с.;

Література: *Синявский А.* «Некрасов...»: Некролог // Синтаксис. — 1987. — № 19. — С. 3–5;

Кипнис Г. Отменены несправедливые решения // Лит. газета. — 1988. — 9 листопада;

Конецкий В. Последняя встреча // Огонек. — 1988. — № 35. — С. 10–14;

Холодний М. Окопи Віктора Некрасова // Донбас. — 1990. — № 1;

Журахович С. Несгибаемый // Радуга. — 1990. — № 2. — С. 100–105;

Дзюба И. М. Не сдавшийся лжи: В. П. Некрасов // Радуга. — 1990. — № 10. — С. 106–116; *Утєвська П.* Віктор Некрасов: «Біжу до Вані...». Спогади про двох видатних людей нашого часу (І. Дзюбу та В. Некрасова) // Укр. культура. — 2001. — № 2. — С. 12–13;

Парніс О. Віктор Некрасов до і після // День. — 2004. — 3 вересня;

Рапп І. Некрасов Віктор Платонович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 510–513;

Бондаровська В. «Божественність повсякденного життя». Віктор Некрасов: Київ, після «Окопів» // Дзеркало тижня. — 2007. — 16 червня.

«НЕСКОРЕНА НАЦІЯ» — неформ. газ. ультраправого спрямування. Вих. 1991 у Києві раз на міс. Ред. Р. Коваль, О. Бабій, Л. Капкан. Містила статті П. Штепи, О. Братко-Кутинського, репортажі, гострі публ. мат-ли.

«НЕСПОКІЙ» — вид. УГС. Неформ. газ., вих. 1990 в Чернігові раз на міс. У підготовці вид. брали участь Л. Лук'яненко та М. Коваленко. Містила відозви УГС, оглядові сусп.-політ. статті, інформ. про переслідування владою активістів дем. рухів, істор. дописи, поезії Є. Маланюка.

НЕФОРМАЛЬНА ПРЕСА УКРАЇНИ: ГАЗЕТИ — індекс вийшов як самвидав 1991 у Києві. Укладач М. Трущенков. Перша бібліогр. української позацензурної пре-

си. Містив зведений бібліогр. покажчик 138 неформ газ. 1988–1990, анотовані бібліогр. описи 3127 статей та ін. мат-лів, іменний покажчик 1514 прізвищ, довідник парт. та орг-цій.

НЕЧЕРДА Борис Андрійович (нар. 11.07.1939, с. Ярешки Андрусівського р-ну Житомир. обл. — пом. 11.1998, м. Одеса) — поет, прозаїк. Учасник руху шістдесятництва. Член СПУ (1965). Лауреат Національної премії ім. Т. Шевченка (2000).

Наприкінці 1950, по закінч. СШ у м. Олександрія Кіровогр. обл., навч. в Одес. ін-ті інженерів морського флоту. Друкуватися почав у студент. роки. Працював у пресі, на Одеській телестудії. Потім працював відп. секретарем Одеської орг-ції СПУ. Н. належить до плеяди шістдесятників. 1953 першу зб. «Материк» написав рос. м., одеські поети висловили докір талановитому дебютантові, й уже наступного дня він відкликав із в-ва рукопис і по деякому часі приніс авторський переклад укр. мовою. Поет В. Стус у двох своїх статтях неодноразово звертався до творів Н., ілюструючи ними справді поетичне вирішення тем, для Стуса «радісним було знайомство із «Материком» Н.

Ліричний талант Н. особливо виявився в жанрі поеми — «Лада», «Фашизм», «Шевченко», «Данте», «Революція» та ін. У його творах відчувається пристрасна громад. позиція, правдолюбність, що поєднуються з глибиною філос. роздумів про сутність людини і світу. Поет постійно був у пошуках нової поет. форми, гостроасоціативної образності, нетрадиційної ритміки й мелодики. Окремі твори Н. було видано багатьма мовами світу. Зб. «Остання книга» вийшла після смерті автора (упорядкована донькою поета) й стала духовним заповітом мужньої безкомпромісної людини — повна внутр. незалежність від зовн. світу, горда самотність і відчуття нескінченності сущого над чорною безоднею смерті були осн. мотивами цієї книжки, як і всієї творчості поета. Починаючи з самобутньої зб. «Материк», через новаторські книги «Барельєфи», «Літак у краплі бурштину», «Вежа» до найбільш повного прижиттєвого видання «Вибране», Н. в «Останній книзі» постає як поет і громадянин в органічному поєднанні.

24.01.2000 було встановлено Всеукр. літ. премію ім. Б. Нечерди, засновниками якої стали Ліга укр. меценатів, редакція ж. «Київ» та Одеська орг-ція СПУ. 2000 Н. за зб. поезій «Остання книга» присудж. Нац. премію ім. Т. Шевченка (посмертно).

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Материк (1963), Лада (1965), Барельєфи (1967), Поезії (1970), Літак у краплі бурштину (1972), Танець під дощем (1978), Вежа (1980), Удвох з матір'ю (1983), Поезії (1984), Лірика (1989), Вибране (1991), Смерть кур'єра (1991), Квадро // Сучасність. — 1995. — № 11, 12;

Вересень, жовтень, листопад: Повісті // Думська площа. — О., 2002;

Література: *Громова Л.* Лада — моя постійна любов... // Жовтень. 1966. — № 8;

Масенко П. Ярешківський одесит, або Мамай без коня // Київ. — 1999. — № 9–10;

Ільницький М. Простота барельєфа // Жовтень. — 1968. — № 3;

Малиновська М. Дороги на материк // *Нечерда Б.* Поезії. — К.,1970;

Прісовський Є. Складності й суперечності пошуку // Вітчизна. — 1979. — № 6;

Слабошпицький М. Автопортрет в мінливому інтер'єрі // *Нечерда Б.* Вибране. — К., 1991;

Слабошпицький М. Вибір Бориса Нечерди // Літ. Україна. — 2004. — 29 липня, 5 серпня.

НІКІТІН Олексій (нар. 20.02.1937, с. Федоровськ Рогнединського р-ну Брянської обл., Росія — пом. 13.05.1984, м. Донецьк) — інженер. Учасник незал. профспілкового руху. Жертва рад. каральної психіатрії (1972–76, 1977–1980, 1980–84).

По закінченні СШ навч. у Донец. технікумі на відділі електромеханіки. Відбув військову службу на Північному флоті. Маючи організаторські здібності, був провідником у комсом. і профсп. справах. 1962, по закінч. військ. служби повернувся до своєї пост. праці електромеханіка в одній із копалень на Донбасі. Також почав активно займ. профсп. д-стю для поліпшення долі робітників, вимагаючи дотримання виконання труд. угод, безпеки праці. Також став членом «Ініціат. групи робітників...», домігшись усунення з праці начальника шахти. Зазнавав адмін. утисків. 1969 очолив делегацію роб-ків, що протестувала проти керівн. шахти у Бутівці в Донец. обл., дійшли з вимогами до ЦК КПРС. 1970 Н. було позбавл. роботи. Подав звернення до чергового парт. з'їзду, не отримавши відповіді, вирішив опублікувати свою справу за кордоном. 1971 йому вдалося потрапити до норвезького посольства в Москві й залишити там свої документи. Органи КДБ затримали його й відправили в Донецьк. Невдовзі на місці роботи Н. стався вибух, були жертви й поранені. Робітники згадали перестороги Н. і заговорили про заподіяні йому кривди.

У квітні 1972 Н. було звинув. в «антирад. наклепі», без жодних психіатр. обстежень визнано психічно хворим і запротоpено на невизначений термін до Дніпроп. СПЛ. Побачення з рідними було забор., працював на будові цієї лікарні, потім був санітаром. Познайомився з В. Клебановим, що «лікувався» в тій самій СПЛ. На поч. 1975 перевели до Донец. ПЛ.

1976 звільнено. 1977, коли Клебанов взявся організувати незалеж. профспілку в УРСР, Н. привіз зх. журналістів до одного з найбільших індустр. центрів наочно переконатися, в яких умовах живуть і працюють рад. шахтарі. У лютому т. р. Н., не маючи жодної змоги працевлаштуватися, зважився знову потрапити до норвезького посольства з надією отримати політ. притулок. На виході з буд. посольства його знову заарешт. й відправ. на психіатр. обстеження до Донец. ПЛ. Зумів утекти.

Але через 1,5 міс. його заарешт. й іще раз запротор. до Дніпроп. СПЛ, потім знову доправлено в Донец. ПЛ.

У березні 1980 звільнено. На основі ґрунтовних обстежень неофіц. Роб. комісії для дослідж. вживання психіатрії з політ. метою, з якою Н. сконтактував, його визнано психічно здоровим. Обстеження проводив проф. консультант згадан. комісії А. Корягін. Разом із Корягіним мав у Москві коротку зустріч із зх журналістами, де оповів про ситуацію з донец. шахтами, запросив їх відвідати Донецьк і на місці ознайомитися з умовами праці шахтарів. 3.12.1980 звернувся з листом до британ. профспілок із проханням «підтримати діяльну групу в СРСР, яка намагалася організ. незалеж. Профспілку, практичними порадами і солідарністю».

Після відвідин зх кореспондентами Донецька Коряґіна ув'язнено за звинувач. за ст. 62 ч. 1 КК УРСР, а Н. запроторено до Дніпроп. СПЛ. 2 міс. перебував у повній ізоляції. Від ін'єкцій з невідомих препаратів він зазнав страшних головних болей, втрачав орієнтацію і зір. На поч. 1982 переведено до ПЛ у м. Шалгар (Казахстан).

1984, за кілька місяців до смерті, було звільнено й допроваджено в Україну. Мав онколог. захворювання шлунку.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Soviet Political Psychiatry: The Story of the Opposition (Про О. Нікітіна й інших). — Lon.: The Internationl Association on the Political Use of Psychiatry, 1983. — 84 с.;

Рапп І. Нікітін Олексій Васильович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 514–515.

НІКЛУС Март-Олав (нар. 22.09.1934, м. Тарту, Естонія) — біолог, перекладач. Учасник естон. правозах. руху. Політ. в'язень рад. тюрем і концтаборів (1958–1966, 1980–1988). Іноземний член УГГ (1982). Нагор. призом Балтійської Американської Ліги Свободи (1988), естонським орденом Державного герба II ст. — за внесок у визвольний рух Естонії (1996) і литовським орденом Великого князя Гедимінаса III ст. (1999).

Закінчив СШ в м. Тарту. 1957 — біофак Тартуського ун-ту, спеціалізувався в галузі орнітології. По закінченні ун-ту працював позаштатним перекладачем Естонського Держ. в-ва. Великий вплив на формування світогляду справили масові депортації 1948–49, і це стало початком дисидентства. Н. — призер естон. конкурсу фотоаматорів, разом зі знімками старовинних будинків передав за кордон лист із критикою рад. д-сті для радіостанції «Свобода».

21.08.1958 заарешт. 15.01.1959 Верх. Суд Естонської РСР засудив Н. за ст. 58 ч. 4 («допомога міжнар. буржуазії») і ст. 58 ч. 10 КК РРФСР на 10 р. позбавлення волі й 3 р. заслання. Термін відбував у мордов. політ. таборах і Владимир. в'язниці (РРФСР). 1966 рішенням Верх. Суду ЕРСР термін вироку Н. було скорочено до 7 років.

30.07.1966 звільнено. Повернувся до Тарту, в роботі за фахом було відмовлено. 1966–71 працював шофером, диспетчером автопарку, органістом у костелі; з 1968 викладав англ., франц., нім. мови на курсах іноземних мов. Далі брав участь у Русі Опору. Передавав москов. дисидентам інфцію про події в Естонії, нац. самвидав для «Хроники текущих событий» і передачі на Захід. Переклав естон. мовою Загальну декларацію прав людини ООН. 1977–80 підписав низку колективних звернень, зокрема «Петицію проти вторгнення рад. військ в Афганістан», звернення проти заслання академіка А. Сахарова. Н. встановив тісні контакти з литов. дисидентами, написав кілька праць про них. Постійно зазнавав переслідувань, коротких арештів, обшуків. У листопаді 1979 звільнено з роботи.

29.04.1980 вдруге заарешт. 8.01.1981 Верх. Суд ЕРСР засудив Н. за ст. 68 ч. 2 КК ЕРСР (відповідає ст. 62 ч. 2 КК УРСР («антирад. агітація і пропаганда») на 10 р. позбавлення волі в колонії особл. режиму і 5 р. заслання; визнано особливо небезп. рецидивістом. Винним себе не визнав, відмовився від участі в процесі. Ув'язнення відбував у таборі ВС-389. Брав участь у голодуваннях і акціях протесту, підписував індивідуальні й колективні листи протесту. Перебуваючи в ув'язненні разом із членами УГГ В. Стусом, Л. Лук'яненком, вступив до неї як іноземний член разом із литовцем В. Пяткусом у найкритичніший для Групи час, для її підтримки. 8.04.1982 покарано роком «одиночки». 1983 на 3 роки переведено на тюремний режим до Чистопольської тюрми. 1986 повернувся в Кучино, 8.12.1987 переведено в табір ВС-389/35. Влітку 1988 в Естонії відбулися масові протести з вимогами звільнення естон. політв'язнів, зокрема й Н.

Прочитавши в естон. газеті, що його вже звільнено, розпочав голодування, та за дві

доби, 8.07.1988, його таки звільнили. 1990, перебуваючи у США, був на прийомі в амер. Президента Р. Рейгана. З 1995 брав участь у роботі наук. конференцій у Музеї історії політ. репресій «Перм-36». Брав акт. участь у відновленні незалежності Естонії. Депутат Конгресу Естонії й Комітету Естонії (1990–92). 1992–95 — член Парламенту Естонії, входив до багатьох естонських і міжнар. гром. орг-цій. Серед них — Міжн. Т-во прав людини, Міжнар. Асоціація рад. політв'язнів. 1990–92 — Президент Естонського фонду захисту природи.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Воспоминания об Андрее Сахарове // Вперед. — Тарту. — 1991. — 21 травня;

Воспоминания о соратнике (Про В. Стуса) // Радуга. — 1991. — № 10. — С. 58–63.

Література: *Aav J.* Political Prisoner Mart Niklus Freed // Homeland. — 1988. — 20 липня;

Miller W. F. Soviet Dissident Urges Estonian Independence // The Plain Dealer. — 1990. — 7 липня;

Nordgren E. Mart Niklus — Sexton ar i Gulag // Hufvudstadsbladen. — Тарту. — 1992. — 4 серпня;

Ніймсоо В. Ніклус Март Олав // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 526–528.

НІМЕНКО Андрій (нар. 1925) — скульптор, історик мистецтва, член СХУ. Учасник укр. руху опору. 20.04.1966 разом із дев'ятьма іншими членами СХУ звернувся до Верховного Суду УРСР в обороні О. Заливахи.

«НОВА ДОБА» — неформ. газ., вих. 1989–1990 у Львові один-два рази на міс. Ред. І. Тарнопільський. Публ. огляди сусп.-політ. ситуації, репортажі, аналіз міжконфесійних конфліктів, істор.-етногр. розвідки, знайомила з діяльністю дем. орг-цій, старим галицьким гумором. Містила інтерв'ю з О. Ільницьким, І. Гелем, О. Влохом, В. Гелетком та ін., низку поезій О. Олеся. Мала додаток «Корені».

НОВАК Іван М. (нар. 1920) — учасник укр. нац.-визв. руху. Заарешт. у Чернів. обл. 1976 і засудж. на 13 р. позбавлення волі.

«НОВА СВОБОДА» — вісник Хустської територіальної орг-ції НРУ. Неформ. газ. вих. 1990–1991 раз на міс. Ред. М. Джанда. Містила істор.-етногр., духовні, екол. мат-ли, репортажі з краю. Публ. док-ти РУХу, дописи про діяльність Союзу Українок, Пласту, «Просвіти». Авторами статей виступали єп. І. Самедій, єп. І. Маргітич, О. Орос, Я. Каричак та ін.

«НОВЕ ЖИТТЯ» — газ. Культ. союзу укр. трудящих Чехословаччини. Вих. як самвидав у Пряшеві з невизн. періодичн. укр. та чеською м. Вип. 1968 містили хроніку окупації військами Варшав. договору, звернення, заклики до спротиву та страйків, листи етнічних укр. Публ. мат-ли позачергового XIV з'їзду КПЧС.

«НОВИЙ ЧАС» — вісник Дем. блоку Кам'янсько-Бузького р-ну. Фундатори — ТУМ ім. Т. Шевченка, «Дзвін», НРУ, «Меморіал», Марійське т-во милосердя. Неформ. газ. вих. 1990 з невизн. періодичн. Містила інформ. щодо розбудови дем. орг-цій, істор.-краєзнавчі розвідки, патр.-виховні мат-ли. Мала сторінку для дітей та гумористичний розділ.

«НОВИЙ ЧАС» — тижневик Ів.-Ф. обл. ТУМ ім. Т. Шевченка. Як неформ. вих. 1990. Ред. Б. Білецький. До складу ред. входили В. Ганущак, О. Білецька, О. Смоляк, Д. Парипа.

«НОВИЙ ШЛЯХ» — вид. Роменської орг-ції НРУ. Неформ. газ. вих. 1990 раз на міс. Ред. В. Сосюрченко. Публ. оглядові сусп.-політ. мат-ли, місцеву хроніку, істор. розвідки, містила інтерв'ю з М. Осадчим, І. Кандибою.

«НОВЫЕ ПОЛИТИЧЕСКИЕ ОРГАНИЗАЦИИ И ПАРТИИ. 1988–1990»: КОРОТКИЙ СПРАВОЧНИК. Ч. 1, вип. 2. Армения. Россия. Украина. Литва — вийшов 1990 у Москві рос. м. як спец. додаток до г. «Русская мысль». Містив довідки про 19 українських гром. об'єднань з інформ. про заснування, засади, очільників.

«NEWS BULLETIN ON PSYCHIATRIC ABUSE» — вих. у Лондоні з 1977 англ. м. Ред. Н. Карсон (N. Karson). Публ. матли міжнар. конференцій проти застосування каральної психіатрії, списки ув'язнених у спецпсихлікарнях. Містив персоналії М. Плахотнюка, Й. Зісельса, В. Калюжного, З. Красівського та ін., анотації творів П. Григоренка, Й. Терелі.

«NEW DIRECTIONS — НОВІ НАПРЯМКИ» — журн. Української студ. громади Н.Й. Вих. у США з 1972 англ. м. Ред. О. Мотиль (A. Motyl), фото С. Тур (S. Tur). Анонсував масові заходи на підтримку дем. процесів в Україні, містив репортажі з місць їх проведення, передруки з г. «Свобода» та ін.

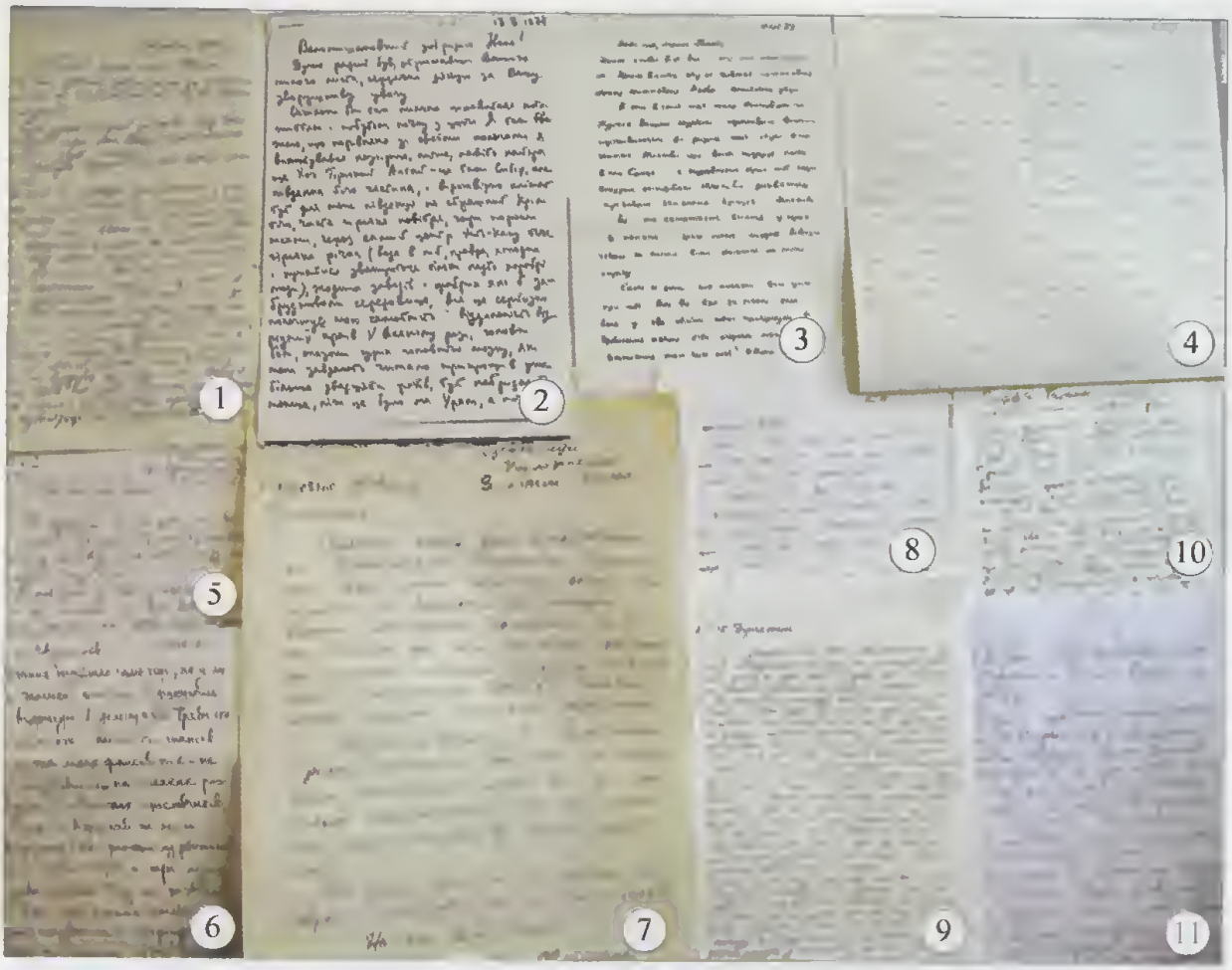

Листи від:

1. В. Чорновола. 2. І. Світличного. 3, 8. І. Сеник. 4. Б. Антоненка-Давидовича. 5. В. Стуса. 6. В. Марченка. 7. Н. Світличної. 9. І. Калинець. 10. О. Заливахи. 11. Свящ. В. Романюка.

Докладніше про фото на 3-ій вкладці див.: стор. 778–781.

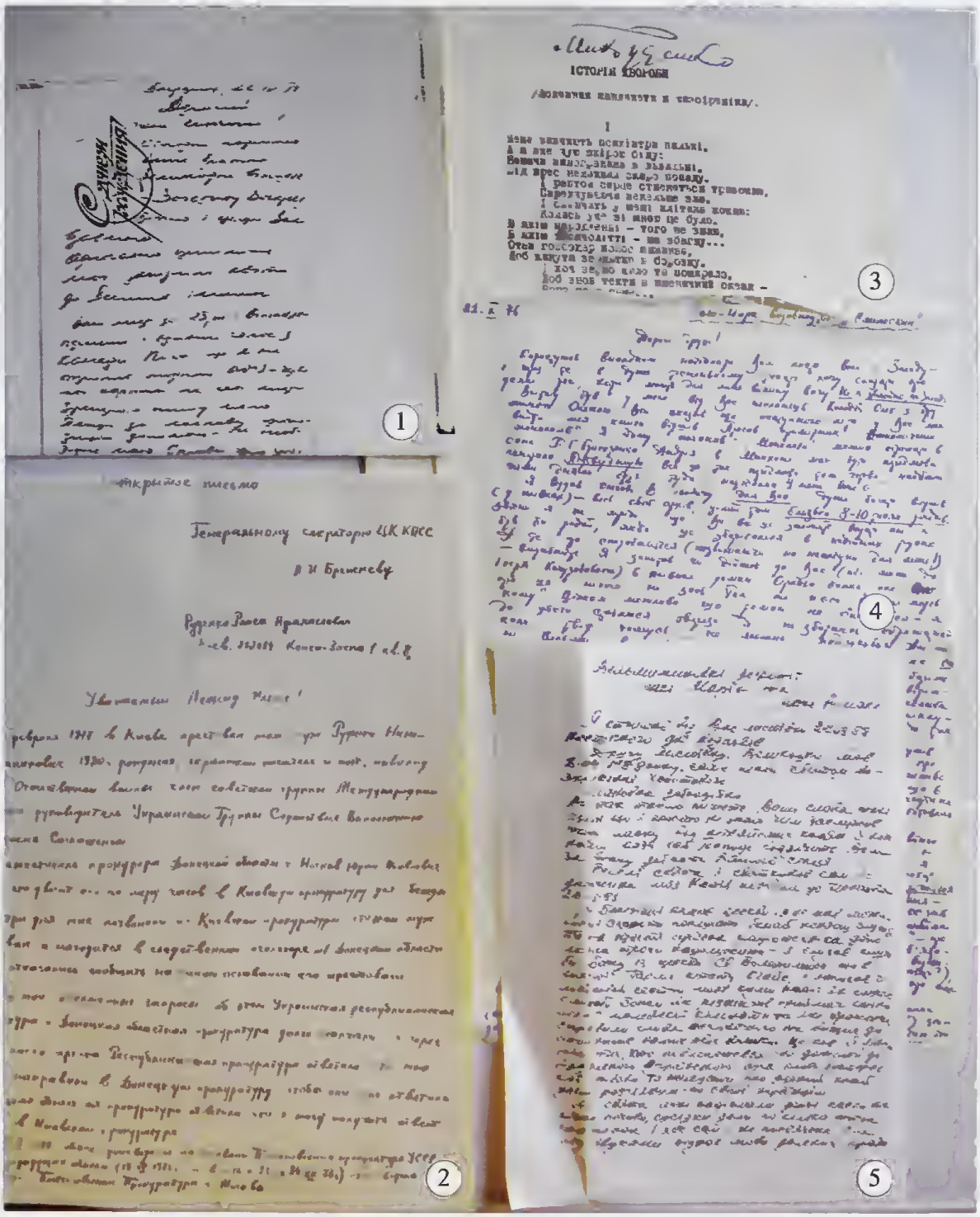

Листи від:
1. Є. Сверстюка. 2. Р. Руденко. 4. М. Руденка. 5. В. Шевченка.
3. Машинопис поеми М. Руденка «Історія хвороби» з авторським автографом.

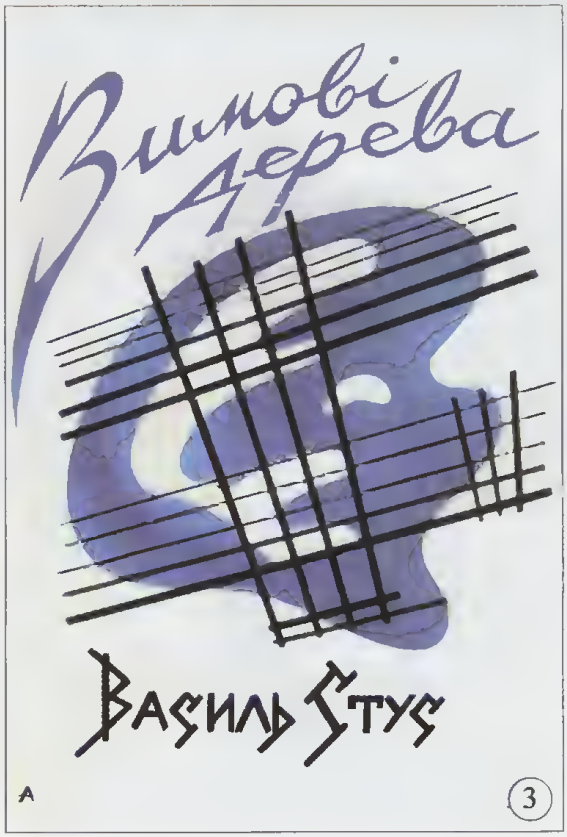

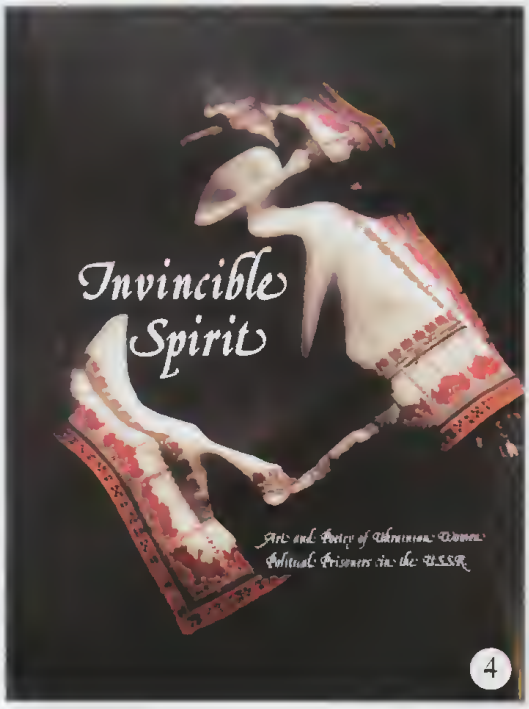

Обкладинки творів українського самвидаву, виданих на Заході:

1. «Лихо з розуму» В. Чорновола.
2. «Собор» О. Гончара.
3. «Зимові дерева» В. Стуса.
4. Збірник «Нездоланний дух» (англ. мовою).

Обкладинки творів українського самвидаву, виданих у США видавництвом «Смолоскип»:

1, 2, 3. «Хрест», «Орлова балка», «На дні морському» М. Руденка.

4, 5, 6. «Свята Україна», «Золоті ворота», «Блакитний коваль» О. Бердника.

7. «Крах» Л. Карого.

8. Довідник «Українські політв'язні в СРСР».

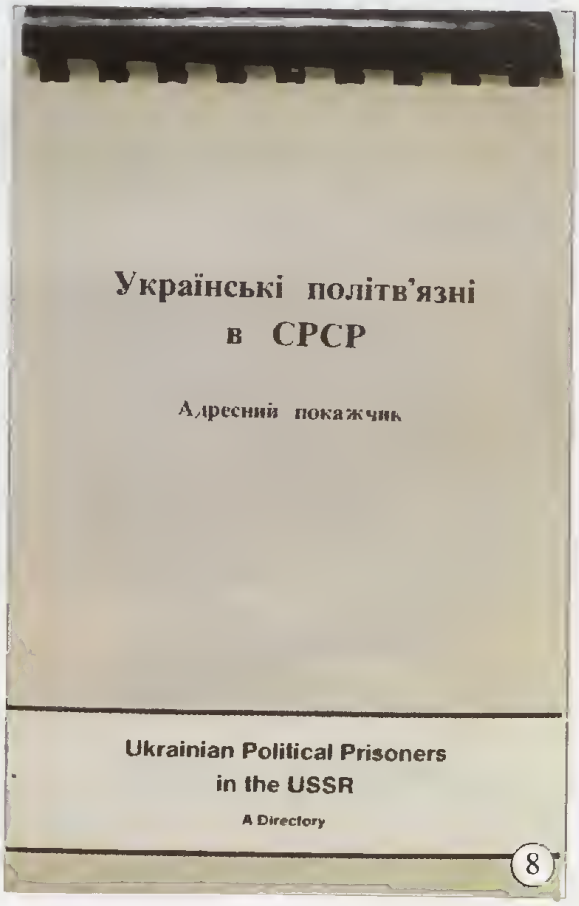

Обкладинки творів українського самвидаву, виданих у США видавництвом «Смолоскип»:

1, 2, 3, 4, 6. «Український вісник» В. Чорновола, вип. 1–2, 3, 4, 6, 7–10.

5. «Український вісник» С. Хмари, вип. 7–8.

10. «З генерації новаторів» О. Зінкевича.

11. «Сибірські новели» Б. Антоненка-Давидовича.

12. Збірник «Широке море України».

13. «Летюче віконце» В. Голобородька.

14, 18. «Бумеранг», «Мойсей і Датан» В. Мороза.

15, 19. «Про душу в пісні та про пісню в душі», «Крик з могили» М. Холодного.

16. «На вістрі свічки» А. Пашко.

17. «Із-за ґрат» Т. Мельничука.

Видання ЗП УГГ (Нью-Йорк):

7, 8, 9. «Український вісник» В. Чорновола, вип. 8, 9–10, 11–12.

Обкладинки творів самвидаву і окремих українських авторів, виданих на Заході:

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7. «Невольнича муза», «Поезії з України», «Вогонь Купала», «Коронування опудала», «Пробуджена муза», «Підсумовуючи мовчання» І. Калинця.

8. «Собор у риштованні» Є. Сверстюка.

9. «Поезії» Л. Костенко.

10. «Більмо» М. Осадчого.

11. «Чи проіснує Радянський Союз до 1984 року?» А. Амальрика.

12. «Роздуми» О. Тихого.

13. «Прозріння» М. Руденка.

14. «Короткий запис спогадів» С. Грицяка.

15. «Листування з Євгеном Сверстюком» Ю. Луцького.

16. «Сутичка з Тайфуном» С. Караванського.

Обкладинки творів українського самвидаву, виданих на Заході:

1. Збірник «Український правозахисний рух».
2. Збірник «Українська Гельсінська Група: 1978–1982».
3. Збірник «Василь Стус».
4. «Інформаційні бюлетені (УГГ)».
5. Різдвяні листівки «Смолоскипа» з тюремною тематикою.
6, 7. «Мить», «У небі пісня обірвалась» Я. Лесіва.
8, 9. Передруки журналу «Кафедра», вип. 7, 8.

Обкладинки творів українського самвидаву і правозахисних творів, виданих у видавництві «Сучасність»:

1. 11. «За ґратами», «Економічні монологи» М. Руденка.

2. «Берег чекань» В. Симоненка.

3, 7. «Палімпсести», «Свіча в свічаді» В. Стуса.

4. «Панорама найновішої літератури в УРСР» І. Кошелівця.

5. «Есеї, листи й документи» В. Мороза.

6. Збірник «Зупиніть кривосуддя! Справа Левка Лук'яненка».

8. «Quos Ego…» М. Осадчого.

9. «Ґратовані сонети» І. Світличного.

10. «Вибране» С. Сверстюка.

12. «З гіркотою в камені» С. Сапеляка.

13. Збірник «Історія хвороби Леоніда Плюща».

14. «Четвертий вимір» А. Шифріна.

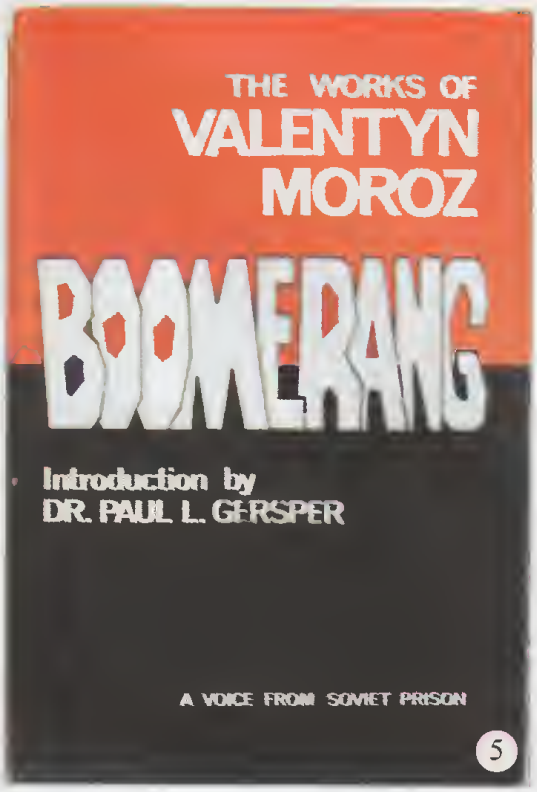

Обкладинки творів українського самвидаву, виданих на Заході українською й іншими мовами:

1. Передрук журналу «Кафедра», вип. 2.
2. Передрук бюлетеня «Експрес-інформація».
3, 4. «Вісник репресій в Україні» (ЗП УГГ), вип. 11, 1–3.
5. Boomerang В. Мороза англ. мовою.
6. Cataracte («Більмо») М. Осадчого франц. мовою.
7. The Chornovil Papers («Лихо з розуму») В. Чорновола англ. мовою.
8. Internationalism or Russification? («Інтернаціоналізм чи русифікація?») І. Дзюби англ. мовою.
9. Cataract («Більмо») М. Осадчого англ. мовою.

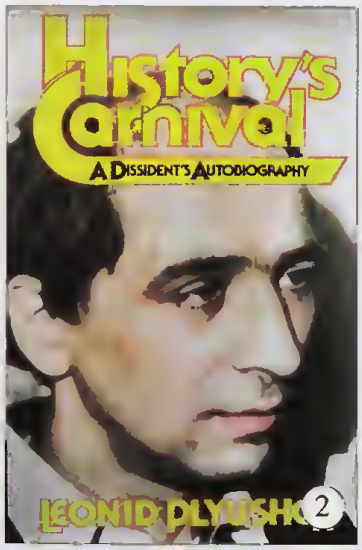

Обкладинки книжок і буклетів з правозахисною тематикою, виданих на Заході англійською й іспанською мовами:

1. Збірник Samizdat: Voices of the Soviet Opposition.

2. History's Carnival («У карнавалі історії») Л. Плюща англ. мовою.

3. Англомовні й іспаномовні буклети видавництва «Смолоскип» про українських політв'язнів.

Обкладинки книжок і буклетів з правозахисною тематикою, виданих на Заході англійською і французькою мовами:

1. *Grigorenko.* Memoirs («Спогади» ген. П. Григоренка англ. мовою).

2. *S. Bloch, P. Reddaway.* Psychiatric Terror: How Soviet Psychiatry is Used to Suppress Dissent.

3. *Piotr Grigorenko.* Mémoires («Спогади» ген. П. Григоренка франц. мовою).

4. Збірник The International Sakharov Hearings.

5. *O. Zinkewych.* Svitlychny and Dzyuba: Ukrainian Writers Under Fire.

6. Збірник The Ukrainian Helsinki Group.

7. Information Bulletin, № 1 («Інформаційний бюлетень» УГГ, № 1).

8. Victims of Soviet Psychiatry.

9. RUKH: Program and Charter.

10. *N. Strokata.* Documented Persecution: Ukrainian Women in Soviet Union.

11. *M. Rudenko.* The Cross.

12. Dissent in Ukrainian: The Ukrainian Herald, № 6 («Український вісник», вип. 6 англ. мовою).

13. Ethnocide of Ukrainians in the U.S.S.R. («Український вісник», вип. 7–8 англ. мовою).

14, 15, 16, 17, 18. Англомовні буклети видавництва «Смолоскип» про українських політв'язнів.

1. Репродукції картин О. Заливахи в журналі Міжнародної амністії Amnesty Action (1968. — № 1).

2, 3. 4. Іноземна преса про «Лихо з розуму» В. Чорновола й рух опору в Україні.

1, 2. Іноземна преса про «Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюби і «Лихо з розуму» В. Чорновола.

1, 2. Українські самвидавні й неформальні публікації 1988–1991 рр.

1. Обкладинки українських самвидавних журналів «Український вісник», «Євшан-зілля», «Хроніка Католицької Церкви на Україні», «Часопис».

2, 3. Українська неформальна преса 1988–1991 рр.

1, 2, 3, 4. Могили Українських Січових Стрільців, зруйновані радянською владою, на Личаківському цвинтарі у Львові у 1960–1970-х рр.

СКАНУВАННЯ
AndriyDM

О

ОБЕРТАС Євген Васильович (нар. 1.03.1946, с. Остобіж Львів. обл.) — учасник укр. правозах. руху.

1947 батьків О. було вислано в Сибір за приналежність його братів Михайла й Івана до УПА.

Дитинство О. минуло в Сибіру. Після смерті Сталіна 1953 родина О. повернулась в Україну. 1970 О. закінчив Львівський політехнічний інститут за спеціальністю інженер-механік і мав направлення на роботу до Києва.

Навесні 1971 О. познайомився з людьми з хору «Гомін» Л. Ященка, й зокрема з М. Матусевичем, який вирізнявся прямотою та таємничістю. Після масових арештів у січні 1972, навесні т. р. М. Матусевич запропонував О. на кілька днів поїхати з Києва, нічого не пояснивши. Під час зустрічі на Центральному автовокзалі в Києві О. познайомився з Н. Світличною та Н. Лащенко (майбутньою дружиною). Всі вони поїхали в Житомир до паралізованого письменника Є. Концевича, знаючи, що їх могли заарештувати прямо по дорозі. У Житомирі вони повідомили Є. Концевича про арешти й повернулися до Києва.

З середини 1970-х О. та його родина перебували під постійним тиском та наглядом КДБ.

У квітні 1977 у квартирі О. було проведено обшук, вилучено кілька документів УГГ, книги та рукописи. Після обшуку тиск ще більше посилився: на зборах трудового колективу вимагали зректися «неправильних» поглядів, однодумців, лякали тюрмою, шантажували малолітніми дітьми.

Після арештів 1972 О. допомагав жінкам та матерям засуджених. У той час відбувалося поріднення дисидентських родин, усупереч заборонам відбувалися спільні обряди хрещення їхніх дітей — сина М. Горбаля та А. Марченко Андрія, сина П. Стокотельного та Н. Світличної — Івана, сина Є. та Н. Обертасів — Олеся, а також уже дорослої Раїси Мороз. Хрестини відбувалися таємно на квартирі Л. Литовченко, ритуал хрещення проводив священик УГКЦ, який щойно повернувся з ув'язнення.

Під час Олімпійських ігор у Москві 1980 О. зобов'язали йти в відпустку, виїхати подалі від Києва, щоб унеможливити контакти з іноземцями.

Протягом 1970 — початку 1990-х квартира О. в Києві стала домівкою для багатьох осіб, які поверталися з ув'язнення, — В. Чорновіл, Л. Лук'яненко, Б. Горинь, М. Маринович, М. Горбаль, Є. Пронюк, М. Джемілєв, Г. Герчак та багато ін. Під час «перебудови» О. став активним членом Українського культурологічного клубу (УКК), УГС, «Просвіти», УРП.

ОБ'ЄДНАНА ПАРТІЯ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ (ОПВУ) — підпільна організація, утворена 1953 в м. Станиславові (Івано-Франківськ).

До О. входили Б. Гарматюк (технік-будівельник), Я. Ткачук (токар), Б. Тимків (студент лісотехн. ін-ту), М. і В. Площаки (робітники), І. Струтинський (диригент за-

водського хору), І. Коневич (робітник) та ін. Зібрання проводили в с.с. П'ядики, Вигода, м.м. Долина, Коломия. Мали свій статут, програму й текст присяги. Авторами статуту були Б. Тимків, І. Струтинський і В. Площак. Виходячи із назви партії, її члени, не відмовляючись від методів попереднього етапу боротьби за незалежність України (на засадах ОУН та УПА), на основі свого розуміння й бачення шляху до самостійної республіки готові були застосувати елементи стратегії мирних засобів — легальних і нелегальних форм. О. проводила агітаційну роботу серед населення, поширювала листівки, віддруковані на друкар. машинці. Мали наміри зв'язатися з Білоруською, Естон., Грузин., Латв. республіками, щоб спільними зусиллями боротися з рад. імперією, об'єднати в боротьбі за незалежність усі верстви населення, спираючись на Конституцію СРСР, яка залишала право за кожною республікою вийти з СРСР.

4.12.1958 відбулися перші арешти, було допитано 28 осіб, причетних до О. Було заарешт. і 10.03.1959 засудж. на закритому засіданні Івано-Фр. обл. суду за звинув. у «антирад. націоналістичній діяльності» членів О.: Б. Гарматюка, Я. Ткачука, Б. Тимківа, М. Площака та І. Струтинського на 10 р. кожного, М. Юрчика та І. Коневича на 7 р., В. Площака на 2 р. позбавлення волі.

ОБ'ЄДНАННЯ — українська підпільна орг-ція, створена в червні 1956 в м. Інта Комі АРСР.

О. було створено молодими укр. політв'язнями, які працювали на вугільних шахтах і на той час уже могли виходити за межі концтаборів або перебували на вільному поселенні. В березні 1956 відбулися збори ініціаторів підпілля за участю Я. Гасюка, В. Затварського, Б. Христинича, В. Леонюка, Б. Стефанюка, Я. Кобилецького, які доручили Затварському та Христиничу розробити проекти програми та статуту О. На початку червня т. р. на установчих зборах організації було прийнято програму й статут, а новій організації дали назву «Об'єднання». Провідником було обрано Я. Гасюка, заступниками — В. Леонюка та Я. Кобилецького, референтами пропаганди — Б. Христинича й В. Затварського. Всі учасники зборів прийняли складену Гасюком клятву на вірність нації та ідеї незалежності України.

У програмі зазначалося, що «Об'єднання» реалізовує програму ОУН із урахуванням внутр. та міжнар. становища, планово згуртувати революційний елемент у межах та поза межами України, забезпечити організований характер усіх антибільшовицьких дій, докласти зусиль для поширення мережі О. на східні терени України, запровадити сувору дисципліну й конспірацію.

У липні–серпні 1956 члени та прихильники О. опинилися на волі, що дало їм змогу активізувати роботу орг-ції, розгорнути її в Україні. Христинич виїхав на Львівщину, залучив до підпільної праці В. Саламаху та його брата Богдана, О. Уличного, Р. Івасика, Ю. Мельника, придбав друкарську машинку та передав її в Інту. На цій машинці було розмножено «Інструкцію про правила конспірації при розповсюдженні революційної літ-ри», журнал О. «Відгомін», збірку поезій політв'язнів «Літературне заслання», летючки «Колгоспнику!», «Громадянине!», «Будь обережний!», «Українська дівчино!», «Чи зробив ти висновок?..» та ін. Наприкінці 1950 Христинич спрямував в Інту кол. студента Львів. політехніки В. Бучковського, який виготовив саморобну друкарню. Восени 1957 вона почала працювати.

За текстами, складеними Леонюком, Гасюком та Затварським, М. Гуль, С. Джус і П. Клим'юк, протягом 1957–1959 надрукували чималий наклад летючок «12 прикмет українського революціонера», «Карпати обвинувачують!», «Чи ти бачиш?», «Українська молоде!», «Декалог (10 заповідей українця-революціонера»), «Хоч Кузнецов має таке відношення до Львова...», «Два-

дцята річниця московської влади в Зх Україні», «Пресконференційна пісенька Микити», «Окупанти пруться в космос». Було підготовлено також статті «Свято зброї», «Свято самостійності», «Свято моря», «Свято державності», «Свято героїв», «Свято соборності», «Свято укр. культури», «Непімщений Базар», які переписували й розповсюджували В. Вінтонів та Я. Кобилецький.

Члени О. Й. Слабіна, А. Булавський і К. Банацький оселилися в Кіровоградській обл. Провідні діячі орг-ції залишилися в Інті. Для зв'язку з тими, які виїжджали, Гасюк, Христинич та Леонюк розробили шифр. За дорученням проводу О. Банацький завіз в Україну понад 1300 листівок «Колгоспнику!» та «Громадянине!», 700 передав Булавському для розповсюдження напередодні 40-річчя Жовтневого перевороту. За допомогою Й. Слабіни, а також Г. Рябчуна та С. Оленича в ніч на 5 листопада їх було поширено в м. Олександрії, с. Аджамці, на будівництві Кременчуцької ГЕС та в прилеглих селищах. 250 листівок Банацький передав до с. Кричильськ Рівненської обл. С. Шепелю, а 357 завіз у Білу Церкву.

Восени 1958 провід О. вирішив перемістити підпільну друкарню в Україну, віднайдено місце в садибі Р. Івасика у Львові. 1959 розпочалися арешти. 18.02–2.03 органи КДБ заарешт. Слабіну, Булавського, Рябчуна та Оленича, 29.07.1959–8.02.1960 — Леонюка, Затварського, Христинича, Гасюка, Кобилецького. 8.02.1960 вилучили підпільну друкарню та багато летючок.

29.04.1960 членам О. було винесено вирок. А. Булавського засудили на 10 р. ув'язнення, Й. Слабіну — на 7 р., Г. Рябчуна та С. Оленича — на 3 р. кожного, К. Банацького на 7 р. + 8 р. із невідбутого покарання в 1952, 10.10.1960 було засудж. керівників О. Я. Гасюка та В. Леонюка на 12 р. кожного, Б. Христинича — на 10 р., В. Затварського — на 8 р., Я. Кобилецького — на 5 р.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Леонюк В.* На прю стає Об'єднання // Зона. — 1994. — № 6. — С. 163–180;

Зайцев Ю. Таємні орг-ції // Л.: Історичні нариси, 1996. — С. 545–554;

Христинич Б. На шляхах до волі: Підпільна організація «Об'єднання» (1956–1959). — Л.: 2004. — 416 с.;

Зайцев Ю. Підпільне «Об'єднання» в українському визвольному русі // *Б. Христинич.* На шляхах до волі: Підпільна організація «Об'єднання». — С. 5–11.

«ОБІЖНИК» — прес-листок Донецької філії УГС. Бюлетень вих. 1989 як самвидав із невизн. періодичн. Вів поденну хроніку страйків, мітингів та ін. сусп.-політ. подій регіону. Значне місце посідали матли правозахисної тематики. Містив істор. розвідки.

«ОБЛОГА» — неперіодичний листок української інформ. служби «Смолоскип». Вих. у Тор. й Балт. наприкінці 1970-х. Пересилався нелегально в Україну. Публ. Меморандум УГГ 1977, підписаний М. Руденком, Л. Лук'яненком, І. Кандибою, О. Мешко, Н. Строкатою, О. Тихим, О. Бердником. Інформ. про свідчення в Конгресі США стосовно сусп.-політ. ситуації в Україні. А. Зварун та В. Буковский наводили факти репресивної психіатрії, переслідувань політв'язнів у таборах на прикладі В. Чорновола, Д. Шумука, І. Геля, М. Осадчого, Ю. Шухевича та ін.

ОВДІЄНКО Марія Григорівна (нар. 6.05.1948, с. Требухів Броварського р-ну Київ. обл.) — педагог. Учасниця укр. правозах. руху.

1966 закінч. Требухівську СШ. Рік працювала піонервожатою, відтак — робітницею Ботанічного саду АН УРСР у Києві. Познайомилася на роботі з поетесою Н. Кир'ян, жили разом у келії монахині. Знайшла біля Видубицького монастиря й упорядкувала могилу видатного педагога Д. Ушинського. Познайомилась із Є. Сверстюком, Л. Костенко, І. Дзюбою, В. Стусом, О. Мешко, О. Бердником та ін.

1968–69 працювала в Т-ві охорони пам'яток культури. У травні 1968 роздрук. 120 прим. листівки, напис. робітником Київ. ГЕС О. Назаренком, «Звернення до киян» у зв'язку з наближ. 22 травня — річниці перепоховання Т. Г. Шевченка. Влітку т. р. кадебісти провели перший обшук у келії О. та Кир'ян, вилучено ст. «З приводу процесу над Погружальським» Є. Сверстюка, працю І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?». Три доби О. провела в приміщенні обл. управл. КДБ. Восени вступила до Одес. ун-ту на відділення укр. філології, передала рекомендац. листа від Є. Сверстюка Н. Строкатій, потім потоваришувала з нею. Зустрічалась у помешк. Строкатої з І. Калинець, Л. Плющем, С. Гулик, приятелювала з О. Різниківим, В. Барладяну. У листопаді т. р., після арешту Н. Строкатої, О. часто викликали на допити, до самого суду, що відбувся в травні 1972, носила Строкатій передачі. Протестувала проти читання рос. мовою лекцій в ун-ті, організув. голосув. студентів з цього приводу, доброзичливо допомагала викладачам, які прагли перейти на укр. мову. У січні 1972, перед самим звільн. з ун-ту, організув. вечір, присвяч. В. Симоненкові у кінотеатрі ім. Лесі Українки в Одесі. 4.05 т. р. була присутня на суді Строкатої, більше туди не допустили за «незалежну поведінку». Відтак влашт. маляром на будівництві в Броварах. 1976 Г. Могильницька домоглася відновл. О. в ун-ті, з умовою, що та переведеться в ін. ВНЗ. Вона записалася на 3-й курс філол. ф-ту заочн. відділення Київ. ун-ту. Допомагала О. Мешко в д-сті УГГ, підтримувала політв'язнів, зокрема їздила на побачення з В. Барладяну. 1980 закінч. ун-т, майже 10 років викладала укр. м. і літру в Бровар. СШ № 3, вела українознавчу роботу, створила Малу академію нар. миств, де вчили писанкарства, плетіння з соломи, діяла фолькл. секція. 1986–87 її учні першими показали вертеп у СПУ. 1989 її зусиллями було створено Бровар. осередок Т-ва укр. мови, О. було обрано його головою. У березні т. р., всупереч владі, було проведено Шевченкове свято біля пам'ятника в Броварах. З листопада 1989 працювала на посаді заст. відп. секретаря ТУМ і завідувала освітнім відділом. 1992–94 працювала першим заст. нач. управл. освіти Київ. обл., впроваджув. прогресивні патріотичні освітні проекти. 1994, з приходом до влади Л. Кучми, було звільнено з посади. Рік була без роботи. У цей час розпочала видавн. діяльність, заснувала літ. премію ім. Г. Чупринки, підготувала десятки книжок, що виходили під видавн. назвою «Криниця».

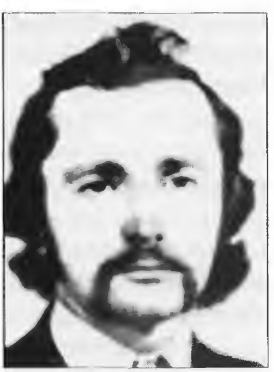

ОВСІЄНКО Василь Васильович (8.04.1949, с. Леніне (Ставки) Радомишльського р-ну Житомир. обл.) — філолог, публіцист. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1973–77, 1979–88). Член УГГ (1978). Член-засновник УГС (1988). Лауреат премії УАНТІ ім. В. Стуса (2000), премії ім. І. Огієнка (2006), Фундації родини Воскобійників (2006). Нагор. орденами «За заслуги» III ст. (2005),

«За мужність» I ст. (2006), князя Ярослава Мудрого V ст. (2009), «Свобода» (2009).

1966 закінчив СШ, працював у колгоспі, в 1967 — літ. працівником район. газети в сел. Народичі Житомир. обл. 1967–72 навч. на філол. ф-ті Київ. ун-ту. Влітку 1968 виготовив кілька відбитків трактату І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?». Розповсюдж. самвидав серед студентів. 1972 допомагав В. Лісовому та Є. Пронюкові видати «Укр. вісник», вип. VI («Київ») і «Відкритий лист членам ЦК КПРС і ЦК КП України» В. Лісового. З серпня т. р. працював учителем укр. мови та літ-ри в с. Ташань Переяслав-Хмельницького р-ну Київ. обл. У той час написав ст. «Добош і опришки, або Кінець шістдесятників».

5.03.1973 заарешт. за звинув. у проведенні «антирад. агітації і пропаганди» у формі розповсюдж. самвидаву і засудж. Київ. обл. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 4 р. позбавл. волі у таборах сув. режиму. Покарання відбував у мордов. таборах ЖХ-385/19 і 17-А. Брав акт. участь в акціях протесту, голодуваннях. Таб. адм-ція намагалася застос. проти нього різні засоби психол. тиску, зокрема погрожувано ПЛ. 20.08.1976 відвезено на «профілактику» до київ. КДБ, відмовився визнати себе винним. Виступав на підтримку в'язнів різних нац-стей.

5.03.1977 звільнено. Жив під адмін. наглядом у рідному селі, за фахом влаштув. не дозволено. Працював художником-оформлювачем у колгоспі. Вимагав права емігрувати. Підтримував листування з політв'язнями та їхніми родинами. Його інф-ція про події в мордов. таборах публ. у «ХТС» і використ. УГГ. У вересні 1977 було попередж. про кримін. відповідальність на підставі Указу Президії ВР СРСР від 25.12.1972. 18.11.1978 затримано міліцією через приїзд до нього члена УГГ О. Мешко, відмовився давати пояснення міліції. О. подав на міліціонера й кадебіста в суд, внаслідок чого проти нього самого було сфальсифіковано кримін. справу.

8.02.1979 засудж. Радомишльським район. судом за ст. 188-1 ч. 2 КК УРСР на 3 р. позбавл. волі. Текст «Замість ост. слова» став відомим на Заході. Карався в зонах сув. режиму № 55 і 71. Відмовився свідчити у справах Л. Лук'яненка, М. Матусевича, Г. Снегірьова, В. Стуса, Д. Мазура. О. було запропоновано написати покаянну статтю із осудом діяльності УГГ, членом якої був. Після відмови його було засудж. 23–26.08. 1981 Житомир. обл. судом за ст. 62 ч. 2 КК УРСР на 10 р. таборів особл. режиму та 5 р. заслання з визнанням особливо небезпечним рецидивістом. Карався в таб. ВС-389/36–1, з 6.12.1987 — у зоні № 35. В ув'язненні спілкувався з Л. Лук'яненком, В. Стусом, Ю. Литвином, З. Попадюком, М. Горбалем, І. Кандибою, естонцем М. Ніклусом, вірменами А. Аршакяном, А. Навасардяном. Брав участь в акціях протесту. Звільнено 21.08.1988. Працював у рідному селі Житомир. обл. худ. оформлювачем, за спеціальністю працювати не допускали. У вересні 1988 увійшов до Всеукр. координац. ради УГС, 16.07.1989 обрано головою її Житомир. філії. 1990 призначено секретарем з видавн. справ УРП, обрано співголовою Укр. ком-ту «Гельсінкі-90». З 1997 працював у київ. відділі Всеукр. т-ва «Меморіал» ім. В. Стуса. З 1.05.1997 по 29.04.2001 — заст. голови РХП. Член ради Музею історії політ. репресій «Перм-36» (с. Кучино Чусов. р-ну). Координатор програми Харків. правозах. групи (1998). О. — автор низки публікацій про репресії і правозах. рух, плідно працював над цими темами. Вів просвітн. роботу. З 1999 організовував експедиції на Соловецькі о-ви та урочище Сандармох — місця розстрілу укр. інтелігенції в 30-ті рр.

БІБЛІОГРАФІЯ

Заяви, листи: Наші завдання (1978, спільно з членами УГГ), Рух за права людини на тлі національних змагань українського народу (1978, спільно з членами УГГ), Завідуючому Радомишльським районним відділенням нар. освіти Житомирської обл. (31.03.1977), Заява Міністрові освіти УРСР (8.04.1977), Прокуро-

рові УРСР (8.04.1977), Прокуророві Української РСР (23.09.1977), Лист до невідомого адресата (8.01.1979) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 21–28, 29–35, 497–498, 499–501, 502–504, 505–513, 514–516.

Публікації: Кінець шістдесятників (01.02. 1987) // *А. Русначенко.* Національно-визвольний рух в Україні: 1950–1990. — С. 543–550;

Інкриміновано: антирадянська, наклепницька... // Донбас. — 1991. — № 1. — С. 139–140;

Базар — 1921. Базар — 1990 // Вільне слово. — 1991. — 23 листопада;

Любов. Добро. Свобода // Україна. — 1991. — № 24. — С. 12–17;

Покіс // Голос Галичини. — 1992. — № 1. — С. 158–162;

Про Стуса // Літопис Голгофи України. — Л.: Меморіал, 1993. — Т. 1. — С. 157–184;

Таємно похований під № 9 // Не відлюбив свою тривогу ранню... В. Стус — поет і людина. — К.: Укр. письменник, 1993. — С. 320–338;

«Де все людське мукою взялось...» // Укр. культура. — 1994. — № 2. — С. 18–19;

Рух українських правозахисників призвів до краху російської радянської імперії та проголошення української демократичної держави // Самостійна Україна. — 1996. — № 21–22;

Репресії проти УГГ в 1977 році // Варш.: Укр. альманах, 1997. — С. 148–153;

Ми просто йшли... Десятиліття Українського культурологічного клубу // Народна газета. — 1997. — № 50;

У них не було ілюзій — вони свідомо йшли на Голгофу: До 25-ї річниці створення УГГ // Вітчизна. — 2002. — № 3/4. — С. 84–93;

Це моторошне слово «Соловки» // Віра. — 2004. — Ч. 3. — С. 24–25, Ч. 4. — С. 24–27;

Українська Гельсінська Група: 1976–2006, Закордонне Представництво УГГ (Спільно з О. Зінкевичем) // Українська Гельсінська Група: До 30-річчя створення. Історія, Документи / Упоряд. О. Зінкевич, В. Овсієнко. — К.: Смолоскип, 2006. — С. 9–57, 117–119.

Твори: Світло людей: Спогади-нариси про В. Стуса, Ю. Литвина, О. Мешко. — К.: Республіка, 1996. — 108 с.;

Василь Стус у віддзеркаленнях: Спогади. — Полтава, 2007. — 192 с.;

Світло людей: Мемуари та публіцистика. У 2-х книгах / Передм. Є. Сверстюка. — Х.: Права людини, 2007. — Кн. 1. — 352 с., Кн. 2. — 352 с.

Упорядник: О. Мешко: Козацька матір. До 90-ліття з дня народження. Спогади. — К.: УРП, 1995;

Українська Громадська Група сприяння виконанню Гельсінкських угод: Документи і матеріали. У 4-х томах / Упоряд. 2-го, 3-го і 4-го томів. — Х.: ХПГ, Фоліо, 2001. — Т. 1: Особистості — 208 с., Т. 2: Документи і матеріали: 9.11.1976–2.07.1977. — 196 с. — Т. 3: Документи і матеріали: 08.1977–10.12.1978. — 240 с. — Т. 4: Документи і матеріали: 10.12.1978–11.03.1988. — 256 с.;

Юнаки з огненної печі (Спільно з Є. Захаровим). — Х.: ХПГ, Фоліо, 2001. — 144 с.;

Три повстання Січків: Спогади, інтерв'ю, листи, документи. У 2-х томах. — Х.: ХПГ, Фоліо, 2004;

Добром зігріте серце: До 90-річчя І. Б. Бровка. — Х.: ХПГ, Фоліо, 2005. — 136 с.;

О. Мешко: Не відступлюся! До 100-річчя з дня народження (Спільно з О. Сергієнком). — Х.: ХПГ, Фоліо, 2005. — 344 с.;

Михайло Горинь: Листи з-за ґрат / Спільно з І. Гелем, О. Горинь-Мацелюх. — Х.: ХУГ, Фоліо. — 2005. — 288 с.;

Українська Гельсінська Група. До 30-річчя створення: історія, документи / Спільно з О. Зінкевичем. — К.: Смолоскип, 2006. — 128 с.

Література: Овсієнко Василь: Заяви, листи (1977–1979), М. Мельник: До редакції г. «Радянська Україна» та «Молодь України» (16.02.1979, у справі В. Овсієнка), Процес В. Овсієнка (7–8.02.1979), Останнє слово В. Овсієнка // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 493–530;

Хейфец М. В. Овсієнко — мученик ГУЛагу // Українські силюети. — Н.Й.: Сучасність, 1984. — С. 225–235;

Корогодський Р. «Я свідчу» // Укр. мова і література в школі. — 2001. — № 2. — С. 1–3;

Сверстюк Є. Дар правдивості // Кур'єр Кривбасу. — 2006. — № 200. — С. 182–185;

Коцюбинська М. Література факту: Між «великою» і «малою» зонами // Березіль. — 2006. — С. 157–173;

Рапп І. Овсієнко Василь Васильович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 529–532.

Кравченко В. Невиправний В. Овсієнко // Дзеркало тижня. — 2008. — № 31;

Захаров Б. Творець історії: Життя і доля В. Овсієнка // Укр. слово. — 2009. — № 16;

Сверстюк Є. Василь ранній // Літ. Україна. — 2009. — № 16.

«ОГЛЯД ПОДІЙ» — г. інформ. центру РУХу. Як неформ вих. 1989–1990 в Києві 1–4 рази на міс. З вип. 5 1990 «Оглядач». Ред-ри І. Кушко, Л. Дмитренко, заст. ред. Г. Максименко. Публ. актуальні сусп.-політ. інформ. з регіонів України, ознайомлювала з роботою ВР, проблемами мови, екол., істор. спадщини. Містила огядові аналітичні статті, дописи з Литви, США, Естонії, Азербайджану, Румунії. Авторами мат-лів виступали В. Чорновіл, Л. Лук'яненко, В. Яворівський, М. Горинь, О. Шевченко, В. Червоній, О. Сугоняко та ін.

«ОГЛЯД ПРЕСИ» — неформ. бюлетень УМА. Вих. у Києві 1991 з невизн. періодичн. Публ. передруки з г. «За вільну Україну», «Нац. трибуна», «Шлях перемоги», «Америка (укр. католицький часопис)», The Daily Telegraf, «Ратуша», «Цара», «Голос України» та ін. Містила правозах. інформ., мат-ли про масові політ. акції, звіти з конференцій дем. орг-цій, тексти виступів Ю. Шухевича, Г. Стентона та ін.

ОЗЕРНИЙ Михайло Дмитрович (нар. 1929, с. Верхнє Синьовидне Сколівського р-ну Львів. обл.) — викладач укр. та нім. мов. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1965 –68).

Здобув вищу пед. освіту. Служив в армії. Якийсь час працював у Терноп. буд. піонерів, потім учителював у різних школах, зокрема у Дорогівській СШ Терноп. обл., до 1961. Безуспішно намагався влаштуватися на роботу в самому Тернополі. За 2 роки до арешту влаштувався на роботу в Ріпнянську СШ Рожнятинського р-ну Івано-Фр. обл. Виступав у пресі зі статтями про мову і л-ру.

Заарешт. наприкінці серпня 1965 під час повернення з відпустки в Карпатах. Протягом 5 міс. його 46 разів викликувано на допит; за свідченням В. Чорновола, одного разу допит тривав 20 год. Засудж. 7.02.1966 Івано-Фр. обл. судом за звинув. в антирад. націоналістичній пропаганді та агітації — на 6 р. таборів сув. режиму (Верховний суд зменшив до 3 р.). Перебував у таборі № 11 у Мордовії.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Михайло Озерний // Лихо з розуму. — 1967. — С. 215–216;

Справа М. Озерного: П. Скочок. Першому Секретареві ЦК КПУ Шелестові П. Ю. (10.03.1966, у справі суду над М. Озерним), Запис суду в Івано-Франківську над вчителем Озерним, Опит свідків, Державне обвинувачення прокурора Параскевича, Громадський обвинувач, директор школи, Адвокат, Останнє слово підсудного // Українська інтелігенція під судом КГБ. — 1970. — С. 118–121, 121–153, 153–156, 157, 157–159, 159–160.

ОЛЕНИЧ Степан Адамович (нар. 1930, с. Карпилівка Рівнен. р-ну Рівнен. обл.) — учасник укр. нац.-визв. руху. Воїн УПА. Член орг-ції «Об'єднання» (1957). Політв'язень рад. тюрем концтаборів (кінець 1940-х — 1956, 1960–1962).

Здобув освіту 5 класів. Наприкінці 1940-х заарешт. за участь у повстан. русі УПА і засудж. військ. трибуналом військ МДБ Рівнен. обл. на 25 років позбавлення волі.

1956 звільнено. Оселився в с. Аджамка Кіровогр. обл., працював у колгоспі. У жовтні 1957 розповсюджував листівки «Об'єднання», привезені з Інти. 2.03. т. р. заарешт., а 29.04. 1960 засудж. на 3 р. позбавлення волі. Карався в концтаборах Мордовії.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Леонюк В.* На прю стає «Об'єднання» // Зона. — 1994. — № 6. — С. 163–180;

Христинич Б. На шляхах волі: Підпільна орг-ція «Об'єднання» (1956–59). — Л.: Сполом, 2004. — 416 с.

ОЛЕНЧАК Михайло Васильович (нар. 21.11.1930, с. Почапи Золочівського р-ну Львів. обл.) — учасник укр. нац.-визв. руху. Член юнацтва ОУН. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1950–56, 1963–1972).

З вересня 1941 проходив військ. вишкіл у молодіжній орг-ції «Юнак УПА». 1943 — перша розвідувальна операція О.

8.04.1948 разом з ін. членами «Юнацтва УПА» заарешт., катовано 10 діб у Львів. тюрмі. 19.08.1950 військ. трибунал за ст. 54

ч. 1а і ч. 2 КК УРСР засудив на 25 р. ув'язнення. Етап до Воркути тривав місяць. О. працював на шахтах. 26.07.1953 організував страйк проти нелюдських умов утримування політкаторжан, за це покарано 6 місяцями БУРу. 1956 термін О. скорочено до 15 р.

2.08.1956 звільнено зі зняттям судимості та обмеження у правах за постановою комісії Президії ВР СРСР від 24.03.1956. Спрямовано на спецпоселення в Томську обл. 7.05.1958 знято з обліку спецпоселення. 27.09.1958 повернувся в с. Білий Камінь Золочівського р-ну. Працював перукарем у військ. частині.

1.10.1963 О. знову заарешт. за звинув. за ст. 228/17 КК УРСР. Під час обшуків знайдено патріот. літ-ру. Висунуто звинув. у проведенні антирад. агітації і пропаганди за ст. 62 ч. 2 КК УРСР. Івано-Фр. суд призначив покарання (за ост. статтею) — 6 р. ув'язнення та 3 р. заслання, з визнанням особливо небезпечним рецидивістом. Карався в мордов. таборах. На ст. Явас перебував разом із Л. Лук'яненком, Б. Ребриком та ін. З січня 1970 відбував заслання в сел. Большой Улуй Красноярського краю.

8.06.1972 звільнено, повернувся в Коломию. До 1991 працював перукарем. 3.06.1989 О. був учасником Установчих зборів Всеукр. т-ва політв'язнів і репресованих, брав активну участь у роботі Братства воїнів УПА. Жив у м. Коломия.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Овсієнко В.* Оленчак Михайло Васильович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 533–535.

ОЛІЙНИК Антон (нар. в Зх Україні — страчено, жовтень 1966, м. Рівне) — учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1947–55, 1955–65).

Ще будучи зовсім молодим, вступив до юнацтва ОУН, потім працював у район. референтурі пропаганди під псевдо Індіс. Постійно брав участь у бойових операціях.

1947 потрапив до рук провокаторів, було заарешт. Засудж. за «антирад. д-сть» на 25 р. таборів сув. режиму. До 1955 карався по різних сталін. таборах на Далекій Півночі, в Інті. Ведучи б-бу в таб. разом з ін. політв'язнями, постійно працював над собою, багато вчився. Робив кілька невдалих спроб втекти. Після кожної втечі його було запротор. до карцеру, ШІЗО.

1955 О. вдалося втекти з 5-ої режимної зони в Інті. Мандруючи пішки через тайгу, човном по Печорі, далі під чужим прізвищем залізницею до сел. Сарн, описав усе це в нотатках, що потім потрапили до архіву КДБ.

Т. р. було знову заарешт. в м. Костополі Рівнен. обл. і засудж. на 25 р. ув'язнення. 1956–58 перебував у Владимир. тюрмі. Там зумів поглибити знання з літ-ри, ф-фії, економіки, особливо соціології, шліфував хист полеміста в суперечках із числен. комуністами-ревізіоністами. «В суперечках щодо нац. питання йому не було рівних», — як писав пізніше В. Марченко про О. зі спогадів старших співв'язнів. У травні 1958 переведено в мордов. концтабори. Брав участь у літ. вечорах. 1961, перебуваючи у 19-му таб., на ювілейному вечорі Т. Шевченка О. був організатором не просто літ. заходу, а політ. акції: хористи співали у вишитих строях, а він натхненно тримав слово про Шевченка й цитував великого Кобзаря. Невдовзі з'явилася замітка нач. політвідділу Дубровлагу в місц. адміністр. газеті, де йшлося про О. та його співв'язнів В. Підгородецького, Ю. Литвина як таких, що «не стали на шлях виправл. і зводять наклеп на рос. народ». О. знову готувався

до втечі. 1965 втік вдруге із політзони. 4 міс. пробув на волі, в Україні. Зважився, заїхавши до Києва, виголосити під стінами Софії Київської слово правди до киян про те, як Москва визискує Україну, і про громадян. обов'язок кожного.

У листопаді т. р. було заарешт. й ув'язнено на час слідства в Рівнен. тюрмі. Слідство тривало рік. 6.10.1966 Рівнен. обл. судом О. засудж. за сфабриков. справою на розстріл.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Пам'яті Антона Олійника (08.1970) // Укр. вісник. — 1972. — Вип. 6. — С. 110–113;

Марченко В. Антон Олійник // Укр. голос. — 1982. — Серпень. — С. 3–4.

Волянська Л. Тінь Антона Олійника налякала знову «Рад-соц-концтабрів Союз» // Свобода. — 1983. — 29, 30 листопада, 1, 2, 3 грудня.

ОЛІЙНИК Борис Ілліч (нар. 22.10.1935, с. Зачепилівка Новосанжарського р-ну Полтав. обл.) — поет, журналіст. Учасник руху шістдесятництва. Член СПУ (1963). Лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка (1983). Нар. депутат ВР СРСР (1989–91), ВР України 1–4 скликань. Нагор. орденом кн. Я. Мудрого V і IV ступенів (1999). Лауреат міжнародних премій. Герой України (2005).

1953–58 по закінченні СШ навч. на ф-ті журналістики Київ. ун-ту. З 1958 працював літпрацівником, завідділом г. «Молодь України». 1959 рік вийшла зб. нарисів «За півн. Дінцем». 1962–73 О. — відп. ред. ж. «Ранок»; завідділу, заст. відп. ред. ж. «Дніпро», ст. ред. вид-ва «Дніпро». Займ. одночасно поетичною, літ.-крит. працею. Вийшло понад 30 збірок поезій, десятки есеїв, літ. портретів, публіцист. видань. 1963 прийнято до СПУ, був заст. голови правл. Київ. орг-ції СПУ. Після проголосування проти виключення І. Дзюби двічі залиш. без роботи. 1971–74 — заст. голови правл. СПУ. Т. р. став працювати завідділом, членом редкол. ж. «Вітчизна». 1976–1991 О. — секретар правл. СПУ, секретар правл. СП СРСР. 1980–91 — депутат Верховної Ради УРСР 10–11 скл. З 1987 — голова Правління Укр. фонду культури.

Основний спектр поетичних мотивів О. зосереджено навколо феномена людини — «людина і її покликання», «високе і земне в людині», «людське начало і гідність» тощо. Лірика поета перейнята гуманіст. і філософ. ідеями, у творах використ. фольклорні та притчеві композиц.-стильові прийоми. Помітним інтелектуально-духовним явищем стали поеми О. У них втілився й погляд митця-публіциста, його тяжіння до худ. літописання. Багато віршів покладено на муз. укр. композиторами («Пісня про матір», «Мати сіяла сон» та ін.). О. став співавтором кіносценарію ф. «Тарас Шевченко. Заповіт» (1992–94). Твори О. перекладено багатьма мовами світу.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: За Північним Дінцем (1959), Б'ють у крицю ковалі (1962), Двадцятий вал (1964), Вибір! (1965), Поезії (1966), Коло (1968), Відлуння (1970), На лінії тиші (1972), Рух, Стою на землі (1973), Ми знаєм, для чого жить! (1974), Гора (1975), Істина, Кредо (1976), Заклинання вогню, Магістраль (1978), Сива ластівка (1979), Стою на землі (1980), У дзеркалі слова, Доля (1981), Дума про місто, Крило, Урок (1982), Планета поезія, Поеми (1983), Міра, На березі вічності, Мати, Вокальні цикли (1984), Вибрані твори (1985), Істина, Поезії (1986), Трубить трубіж (1987), Сім (1988), Поворотний круг (1989);

Криниці моралі та духовна посуха: Статті, виступи, роздуми. — К.: Рад. письменник, 1990. — 278 с.;

Два года в Кремле. — Дн.: Днепркнига, 1992. — 95 с.;

Відступник, або Два роки в Кремлі. — Уж.: Карпати, Орбіта, 1993. — 151 с.;

Шлях / Упоряд. М. Луків. — К.: Наукова думка, 1995. — 430 с.;

Біла мелодія: Лірика. — К.: Укр. письменник, 1999. — 110 с.;

Жорстока правда: Історичний нарис. — З.: Мотор Січ, 1999. — 43 с.;

Хто ж наступний? Есе. — К.: Оріяни, 1999. — 31 с.;

Таємна вечеря: Поезії 1989–2000. — К.: Парламентське видавництво, 2000. — 142 с.;

Знак: Поезії. 2000–2003. — К.: Рада, 2003. — 197 с.

Література: Виступ на XIX Всесоюзній Конференції Комуністичної партії СРСР // Сучасність. — 1988. — Ч. 10. — С. 109–112.

ОЛІЙНИК Володимир — учасник укр. нац.-визв. руху. Засудж. 1969 за ст. 56 КК УРСР на 15 р. позбавлення волі.

ОЛІЙНИК Петро І. (нар. 10.04.1932) — баптист. Рел. діяч. Засудж. 1983 у Львові на 5 р. позбавлення волі за рел. д-сть.

ОЛЬШАНІВСЬКИЙ Ігор (нар. 4.02.1930, Галич Івано-Фр. обл. — пом. 8.05.1986, Лівінґстон, США) — інженер. Учасник укр. правозах. руху у США. Засновник і голова комітету «Американці в обороні людських прав в Україні» (American for Human Rights in Ukraine), співзасновник ваш. Комітету Гельсінських гарантій для України (1976).

О. 1950 прибув до США, служив в америк. збройних силах, учасник війни в Кореї, після звільнення з війська, навчався в Н.Й. університ. З початку 1970-х долучився до акцій оборони укр. політв'язнів, був засновником Комітету оборони В. Мороза, який 1979 перейменовано на «Американці в обороні людських прав в Україні» (АГРУ), був координатором правозахисних акцій у східній частині США. Проводив акції на захист О. Мешко, Й. Терелі, М. Горбаля, укр. моряка М. Медведя та багатьох ін., підтримував постійний зв'язок із амер. конгресменами, долучав їх до оборонних акцій.

З його ініціативи було створено Комісію Конгресу США з вивчення голодомору в Україні 1932–1933, яку очолив Дж. Мейс. О. і його дружина Божена підтримували постійний зв'язок із Державним департаментом США й амер. конгресменами у справі ув'язнених членів УГГ, 29.07.1980 О. був членом делегації КГГУ на зустрічі з Президентом США Дж. Картером і головою РНБ США З. Бжезінським. Завдяки зусиллям О. 2.08.1983 сто американських конгресменів написали листа до ген. секретаря КПРС Ю. Андропова в обороні О. Мешко.

Помер передчасно в амер. лікарні за нез'ясованих обставин.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Olshaniwsky I.* Keep up the Rights Crusade! // The Daily Journal. — Newark, N.J. — 1977. — 19 серпня;

One Hundred U.S. Congressmen Appeal to Andropov in Behalf of Oksana Meshko // Smoloskyp. — 1984. — № 22. — С. 7;

In Memory of Ihor Olshaniwsky: President of AHRU Dead at 56 // Smoloskyp. — 1986. — № 30. — С. 2;

Зінкевич О. В пам'ять Ігоря Ольшанівського // Смолоскип. — 1986. — № 30. — С. 2.

ОМЕЛЬЧЕНКО Григорій Микитович (нар. 22.01.1911, с. Лоцманська Кам'янка Дніпроп. обл. — пом. 28.02.2002, с. Лоцманська Кам'янка) — педагог, краєзнавець, письменник. Учасник укр. нац.-культ. відродження. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1947–54). Член ТУМ (1989). Заступник голови Дніпроп. обласної організації ВТПР (1990). Лауреат премії ім. Д. Яворницького (1994).

1921 закінч. 4 класи, але через голод припинив навч. Керував драмгуртком «Просвіти». З 1926 бував з батьком на Дніпров. порогах, був плотарем, гребцем, а в 21-річному віці був уже помічником лоцмана. У той час познайомився з Д. Яворницьким. 1929–32 О. навч. у вечірн. школі, працюючи в колгоспі. Під час голоду 1930-х дійшов до крайнього виснаження. 1932 вступив на соц.-економ. ф-т Дніпроп. ун-ту, 1935 — на однойменний ф-т Харків. ун-ту. 1937 закінчив навчання. Було направлено в Мелітопольський сільгосп. ін-т викладачем геології та географії на вечірн. курсах. Захопився краєзнавчою роботою з дітьми, працював у Палаці піонерів у Мелітополі. 1940 працював у СШ на о. Хортиця. Написав нарис і низку статей про цей острів, розгорнув велику краєзнавчу роботу на Хортиці. Влітку 1941 мобілізовано, пройшов з боями Зх Європу, після війни було перекинуто в Болгарію. 1946 демобілізовано. Працював дир-ром Братського пед. училища в Миколаїв. обл. Був свідком голоду 1947, писав протестні листи в ЦК ВКП(б), вимагаючи вжити заходів.

27.10.1947 заарешт. і в лютому 1948 засудж. у Миколаєві за ст. 54-10 КК УРСР на 10 р. позбавлення волі. Працював в Омську на лісоповалі, у басейні р. Аргунь Хабаров. краю, на буд-ві Комсомольська-на-Амурі, на лісоповалі о. Сахалін.

У березні 1954 звільнено. Повернувшись у Дніпроп. обл., працював фізично. 1961 домігся реабілітації, працював учителем географії та астрономії вечірн. школи в рідному селі, а через 2 роки — її директором. Невдовзі через позитивне висловлювання про гетьмана Мазепу, звільнено. До 1970 працював учителем у дніпроп. СШ № 61. Спілкувався з творч. молоддю Дніпропетровщини, зокрема з І. Сокульським, М. Чабаном та ін. краєзнавцями, письменниками, істориками. Вів уроки краєзнавства у різних навч. закладах, виховував у дітей любов до рідного краю, його правдивої історії.

1984 написав кн. спогадів лоцмана, уривки з яких були опублік. у місцевій пресі, 1989 — у ж. «Дзвін». 1994 створив у Лоц-Кам'янці музей лоцманів. За створення Музею та кн. спогадів було удостоєно премії ім. Д. Яворницького. Підготував кн. «Воспоминания», «Степи України». «Лоцмани Дніпрових порогів». Займався садівництвом. 1991 за ініціативи О. школа і дитсадок у Лоцманській Кам'янці перейшли на укр. мову викладання і виховання. О. був акт. членом ТУМ, делегатом його Установч. з'їзду. В березні 1989 в його садибі відбулися установчі збори Січеслав. крайового РУХу. Був заст. голови обл. орг-ції ВТПР. Ім'я О. занесено до «Золотої книги України».

Поховано на старому кладовищі у Лоцманській Кам'янці, яка стала частиною Дніпропетровська.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Крізь сталінські табори смерті / Упоряд. М. Чабан // Прапор юності. — 1989. – Ч. 10, 13, 15, 20, 22; // Зона. — 1998. — № 13. — С. 20–45;

33-й: Голод: Народна книга-меморіал / Упоряд. Б. Коваленко, В. А. Маняк. — К.: Рад. письменник, 1991. — С. 206–207;

Спогади // Дзвін. — 1993. — № 7–9;

Спогади лоцмана порогів Дніпрових. — Дн.: Січ, 1998. — 159 с.;

Музей... чи не єдиний у світі // Джерело. — 1998. — Листопад. — С. 8;

Дніпрові лицарі. — Дн.: Поліграфіст, 2000. — 184 с.;

Степи України. Весняний степ нашого краю: Січеславщина // Дн.: Краєзнавчий альманах, ДОУНБ, 2002. — Вип. 4. — С. 52–60;

Скарби Придніпровського степу / Ред. Швидько Г. К. — Дн., 2002. — С. 61–62.

«ONS VERBOND» — журн. вих. у Ґенті (Бельгія) з 1948 раз на два міс. голландською м. Містив огляди сусп.-політ. подій в Україні, дані про персоналії В. Чорновола, Л. Лук'яненка, І. Кандиби, О. Заливахи та ін.

«ОПОВІСНИК» — інформ. бюлетень УГС. Вих. 1989 як самвидав. Містив поточні док-ти, звіти про міжн. діяльність УГС, актуальні сусп.-політ. репортажі з України, Естонії, Литви, Латвії, Білорусі, Грузії.

ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ (ОУН) — рев.-політ. підп. орг-ція укр. націоналістів.

ОУН було створено на І Конгресі укр. націоналістів 29.01.–3.02.1929 у Відні. Засновниками О. були підп. Українська військова організація, Група української націоналістичної молоді (Прага), Легія українських націоналістів (Подєбради, ЧСР), Союз української націоналістичної молоді (Львів). Головою О. було обрано полк. Є. Коновальця. Керівним органом О. став Провід українських націоналістів (ПУН). Осідком Є. Коновальця були Женева (1929–36) і Рим (1936–38), А. Мельника — Рим (1938–40), Берлін (домашній арешт і ув'язнення, 1940–45), Люксембург (1945–64).

М. Сціборський, Ю. Васіян, В. Мартинець, Д. Андріївський, О. Бойдуник і пізніше О. Кандиба-Ольжич та інші розробили ідеологічні й програмові засади О. Ідеологічною основою О. була «Націократія» М. Сціборського, а пізніше «Національний солідаризм» О. Бойдуника. Головним органом О. став журн. «Розбудова нації», що друкувався в Празі, й підпільне видання «Сурма». На основі ідеологічних і програмових засад головною метою О. було виховання нової укр. людини та здобуття революційним шляхом незалежної укр. держави, земля мала бути приватною власністю, а громадянин держави мав право на приватну власність у промисловості й торгівлі. У державній власності мали залишатися ті об'єкти, що вважалися важливими для оборони держави (ліси, шахти, залізниці). Ідеологія інтегрального націоналізму Д. Донцова мала великий вплив (зокрема й негативний) на виховання нового націоналіст. покоління. Донцовська націоналіст. ідеологія та його праця «Націоналізм» не приймалися за офіційну ідеологію О., а сам автор тієї праці ніколи не був членом ОУН, ідеологи ж ОУН ніколи не публікували своїх праць у його журн. «Літературно-науковий вістник», а пізніше «Вісник».

За емблему ОУН було взято тризуб із мечем (за проектом Р. Лісовського), а за гімн — пісню «Зродились ми великої години» (авторства О. Бабія).

О. 1929–39 провела низку революційних акцій, зокрема в Зх Україні, спрямованих проти польської окупаційної влади й проти Голодомору в Україні: член ОУН М. Лемик убив А. Майлова, представника консульства СРСР у Львові, член ОУН Г. Мацейко — міністра внутрішніх справ Польщі Б. Пєрацького. Під час революційних акцій загинули члени О. Ю. Головінський, Д. Данилишин, В. Білас. Багатьох інших було засуджено польською владою на довгі роки ув'язнення.

На переконання Проводу і Голови ОУН Є. Коновальця, Україна могла здобути незалежність у випадку зіткнення Німеччини й СРСР. 1937 при ПУН було створено Культурну Референтуру, а згодом — Комісію державного планування, які очолював О. Кандиба-Ольжич. Ці структури готували нові висококваліфіковані кадри для майбутньої незалежної української держави. Їхніми членами і співробітниками були висококваліфіковані фахівці укр. Зх діаспори.

Зв'язки з підпіллям О. в Україні було за короткий час використано для інфільтрації агентів НКВС (Полувезько, Судоплатов), унаслідок чого в травні 1938 було вбито керівника ОУН Є. Коновальця.

Одразу після загибелі Є. Коновальця на ІІ Великому Зборі ОУН у серпні 1939 у Римі Головою О. було обрано полк. А. Мельника.

1938 ОУН відіграла вирішальну роль у боротьбі Карпатської України за самостій-

ність. У розбудові державності Карпатської України брали участь переважно члени Культурної Референтури ОУН на чолі з О. Кандибою-Ольжичем. 1939 у боротьбі з угорськими окупантами загинули провідні члени О. М. Колодзінський, З. Коссак, С. Гинилевич та багато ін.

Д-сть ОУН стала загрозою для СРСР. В одній із розмов Й. Сталін дав доручення Судоплатову не лише вбити Є. Коновальця, а й спричинити максимальне протистояння всередині організації, щоб її рев. потенціал знешкодити. Неабияку роль у самій О. відіграв нім. агент Р. Ярий, який використовував свої можливості до посилення протистояння та створення конфліктних ситуацій.

На самому початку Другої світової війни, після окупації Зх України Червоною армією, для протистояння внутрі ОУН використано передусім револ. запал колишніх політв'язнів польських тюрем і концтабору Береза Картузька, які на основі Донцовської ідеології інтегрального націоналізму не шукали ані компромісу в розбіжностях (що не були принциповими), ані виходу зі штучно створеної складної ситуації, щоб зберегти єдність О., найпотужнішої укр. політ. сили напередодні війни Німеччини з СРСР. Велику історичну можливість у боротьбі за самостійність і незалежність України було втрачено, а всі сили спрямовано не на боротьбу за державність, а на протистояння та внутрішню боротьбу.

10 лютого 1940 від ОУН відкололася частина її членства, переважно студентської молоді. Було створено в Кракові Революційний Провід ОУН на чолі зі С. Бандерою, що узаконило розкол О. на дві орг-ції з ідентичною назвою.

ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ (м) — частина ОУН на чолі з полк. А. Мельником.

ОУН(м) очолювали полк. А. Мельник (1938–64), О. Штуль-Жданович (1964–77), Д. Квітковський (1977–79), М. Плав'юк (1981).

Після вибуху нім.-рад. війни Голова ОУН полк. А. Мельник опинився під нім. домашнім арештом у Берліні з обмеженими можливостями комунікації. Провід О. перебрав голова Культурної Референтури ПУН О. Кандиба-Ольжич. Від самого початку його позиція була виразно антинімецькою, і він відмовлявся вести переговори з німцями щодо створення окремих укр. військ. формацій у складі нім. армії. Зате дозволив кільком десяткам членів О. бути перекладачами при нім. армії, щоб у такий спосіб швидше прорватися в Україну. Було сформовано похідні групи з членів і прихильників ОУН (м), які нелегально, всупереч нім. заборонам, проривалися в Україну. Водночас було самовільно сформовано Буковинський курінь під керівництвом полк. П. Войновського, якому вдалося дійти аж до Києва. У Києві з ініціативи ОУН (м) було створено Українську Національну Раду на чолі з проф. М. Величковським, розпочато видання г. «Українське слово» (гол. ред. І. Рогач), О. Теліга очолила Спілку укр. письменників і почала видавати літ. ж. «Літаври».

По дорозі на Київ у серпні 1941 у Житомирі було підступно вбито членів ПУН М. Сціборського й О. Сеника-Грибівського, а 1943 ще двох членів ПУН — полк. Р. Сушка і Я. Барановського.

Вістря нім. окупаційної влади було спрямовано передусім на знищення провідного активу ОУН під проводом полк. А. Мельника: після відзначення битви під Берестечком восени 1941 німці заарешт. і розстріляли кількасот учасників цих зібрань, серед них і багато членів ОУН (м), у лютому 1942 у Києві було заарешт. й розстріляно О. Телігу й її чоловіка Михайла, членів і співробітників редакції газ. «Українське слово» — І. Рогача (гол. ред.), Ю. Ігнатка, І. Ірлявського (І. Рошка), В. Кобрина, П. Олійника, О. Чемеринського (Я. Оршана), Д. Гузар-Чемеринську та б. ін., у червні 1944 замордовано в концтаборі Саксенгаузен керівника ОУН (м) на українських землях О. Кандибу-Ольжича. У нім. концтаборах було ув'язнено провідних членів ОУН (м) — полк. А. Мельника, Д. Андрієвського, О. Бойдуника, О. Ждановича (Штуля), М. Антоновича, К. Мельника, Т. Лапичака та багатьох інших.

Після закінчення Другої світової війни велика частина членів ОУН залишилася в Україні й перейшла в підпілля, а частина виїхала на Захід.

ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ (б) — частина ОУН на чолі з С. Бандерою, яка відкололася від ОУН 10 лютого 1940.

Після розколу ОУН (б) очолювали С. Бандера (1941–59), С. Ленкавський (1959–68), Ярослав Стецько (1968–86), В. Олеськів (1987–91), Ярослава Стецько (від 1991).

У квітні 1940 в Кракові відбувся II Великий збір тієї частини членства ОУН, яка відкололася від організації. На ньому було обрано головою С. Бандеру, що узаконило розкол. ОУН під керівництвом С. Бандери багато разів змінювала назву, додаючи до основної назви літери «сд» — самостійників-державників, «р» — революціонерів або «зч» — закордонні частини. Символікою цієї частини О. став червоно-чорний прапор.

Напередодні вибуху нім.-рад. війни ОУН(б) в порозумінні з нім. командуванням сформувала при нім. армії два військові батальйони — «Нахтігаль» (під команд. сотника Р. Шухевича) і «Роланд» (під команд. сотника Р. Ярого), що пройшли в Україну. У січні 1943 їх було розброєно німцями. Частина вояків долучилася до підпільної д-сті, а згодом перейшла до УПА.

30 червня 1941 ОУН(б) проголосила у Львові створення укр. держави та утворила Укр. державне Правління на чолі з Я. Стецьком. На початку липня т. р. німці заарешт. С. Бандеру та членів Правління — Я. Стецька, В. Стахіва, С. Ленкавського, Р. Ільницького, які пробули у концтаборі Саксенгаузен (де було ув'язнено також провідних членів ОУН полк. А. Мельника) і в інших до вересня 1944. Після арештів 1941 провід ОУН (б) на укр. землях перебрав М. Лебідь (1941–43), а на III Надзвичайному Великому Зборі, який відбувся 25 серпня 1943, головою ОУН (б) обрано Р. Шухевича. 1942 через ідеологічно-програмові розходження від ОУН (б) відлучилася ліберальна група І. Мітринги. У липні 1944 на пропозицію командування УПА утворено УГВР — своєрідний підпільний парламент, який очолив К. Осьмак і якому мала підпорядковуватись УПА. Після загибелі 5.03.1950 командира УПА Р. Шухевича-Чупринки провід ОУН (б) в Україні й командування УПА перебрав В. Кук (1950–1954).

У бойових діях УПА з німецькими й більшовицькими окупантами загинули провідні члени ОУН(б): М. Арсенич, Я. Бусел, Р. Волошин, Ю. Гасин, О. Горновий, Д. Грицай, Р. Клячківський, Д. Маївський, В. Охримович, Д. Полтава, В. Сидор, Д. Мирон загинув у Києві під час спроби втечі, І. Климів був замордований німцями у львівській тюрмі 4.12.1942.

У жовтні 1959 агент КДБ вбив С. Бандеру.

ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ ЗА КОРДОНОМ, ОУН(з)

У лютому 1954 на тлі ідеологічно-програмових розходжень і документів, сфабрикованих КДБ і сприйнятих в О. за автентичні, відбувся розкол в ОУН (б) за кордоном, що на той час мала офіційну назву ЗЧ ОУН. Від неї відкололася частина її членів, яка спочатку мала ту саму назву ЗЧ ОУН, а 1956 прийняла нову назву — Організація українських націоналістів за кордоном — ОУН (з) і обрала своїм головою Л. Ребета, а після його вбивства 1957 більш. агентом цю частину О. очолив Р. Ільницький, згодом Б. Кордюк. ОУН(з) близько співпрацювала з представництвом УГВР за кордоном.

Після Другої світової війни велика частина членів обох ОУН залишилися на укр. землях — частина вела далі збройну б-бу в лавах УПА, інша пішла в підпілля. Багато з них потрапило в полон або їх було викрито, заарешт. й засудж. на довгі роки ув'язнення. 1956–57 багатьох із них було амністовано, вони повернулися на рідні землі. Найактивніші з них вели далі б-бу, створювали нові підпільні організації, нелегально видавали часописи й журнали, передрук. й розповсюдж. самвидав, знайомилися з новою творчою молоддю — шістдесятниками. Багатьох із них було викрито й знову ув'язнено. У тюрмах і концтаборах вони знаходили спільну мову з новою наймолодшою генерацією політв'язнів, були прикладом для багатьох своєю чіткою нац. й самостійницькою позицією. В ув'язненні формувалося нове середовище, яке поєднувало в одне ціле шістдесятників, колишніх членів ОУН і воїнів УПА. Одні й інші стали членами Української Гельсінської Групи й авангардом у боротьбі за незалежність України.

Обидві ОУН після Другої світової війни діяли окремо в 3х країнах укр. поселення, здебільшого перенісши свою д-сть у сусп.-гром. площину. Після проголошення незалежності України 1991 вони перенесли свою д-сть в Україну.

ОРЛОВ Юрій Федорович (нар. 13.08.1924, Москва) — фізик. Учасник рос. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і

концтаборів (1977–86). Співзасновник і керівник МГГ (1976), Почесний голова Міжнародної Гельсінської федерації (1986).

З 1941 працював на військовому заводі. 1944 призвано в армію, після закінчення арт. училища відправлено на фронт. Демобілізовано 1946. В армії став членом КПРС. 1947–52 — студент Московського фіз.-тех. ін-ту, потім — фізичного ф-ту Москов. ун-ту. 1952–56 — ст.н.с. Інституту теор. та эксперим. фізики АН СРСР, підготовану дис. захистити не встиг. Ще з середини 1940-х років мав критичне ставлення до рад. системи. Та тільки в 1956, ознайомившись із доповіддю Хрущова на XX з'їзді КПРС, усвідомив репресивний х-р панівного режиму. Незабаром у лабораторії ін-ту, на партзборах, у своїй промові назвав Сталіна і Берію «убивцями, що перебувають при владі», й висунув вимогу «демократії на основі соціалізму». Цій «антипартійній вилазці» було присвячено закритий лист ЦК КПРС, у газеті «Правда» з'явилася стаття «Ком. партія перемагала і перемагає вірністю ленінізмові», після чого О. ще з 3 промовцями було звільнено з роботи й виключено з партії. У серпні 1956 директор Фіз. ін-ту АН Вірменської РСР в Єревані А. Аліханов прийняв його на роботу, де О. пропрацював 16 років. Там він захистив канд. (1958) і докт. (1963) дис., його було обрано членом-кореспондентом АН республіки (1968). 1972 повернувся в Москву, влаштувався в Ін-т земного магнетизму, іоносфери і поширення радіохвиль АН СРСР. У вересні, на захист А. Сахарова, відновив свою громадську активність. Надіслав відкритого листа Л. Брежнєву «Про причини інтелектуального відставання в СРСР і пропозиції його подолання», вимагав демократизації рад. сусп-ва. Це звернення широко розповсюджувалось у самвидаві. У жовтні 1973 організовує (разом із В. Турчиним і А. Твердохлєбовим) Радянську секцію Міжн. амністії, до неї увійшов також М. Руденко. 1974 О. знову звільнено з роботи; з цього часу заробляв на життя репетиторством. Брав участь у кампаніях на захист О. Солженіцина, П. Айрікяна, В. Осипова, С. Ковальова, М. Джемілєва, Л. Плюща. 1974 організував у себе на квартирі семінар для вчених, усунутих від наук. діяльності за політ. мотивами. Після підписання Прикінцевого акту Гельсінської наради з безпеки і співробітництва в Європі обговорює з А. Альмариком і А. Щаранським ідею створення в країнах, що підписали Гельсінський акт, незалежних від уряду нац. комітетів із контролю за дотриманням його гуманітарних розділів. 12.05.1976 на прес-конференції у квартирі А. Сахарова було оголошено про створення Громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод на чолі з О. У 1976–77 за прикладом МГГ виникли аналогічні групи в Україні, у Литві, Грузії й Вірменії. Діяла Міжнародна Гельсінська федерація. 15.05.1976 О. викликали до КДБ, де йому було зачитано «попередження» про можливі наслідки його «протиправної діяльності», й негайно це було опубл. в ТАРС для закордону під характерним заголовком «Попередження провокаторові». У січні 1977 в О. було проведено обшук, проте він і надалі вів правозах. д-сть.

10.02.1977 заарешт. й поміщено в КДБ (Лефортово). Під час слідства, яке тривало понад рік, винним себе не визнавав, доводив правдивість інф-ції з документів МГГ. 15–18.05.1978 на засіданнях Моск. міськ. суду було розглянуто справу О. й звинув. за ст. 70 ч. 1 КК РРФСР. Винним себе не визнав. О. було засудж. на 7 р. таборів сув. режиму і 5 р. заслання. На захист О. орга-

нізовано широку міжнар. кампанію за участю гром. діячів США, Великобританії, Франції, Зх. Німеччини, Швейцарії. Одразу, прибувши до пермських політ. таборів, О. заявив, що залишається членом МГГ і вважає себе спостерігачем. Незважаючи на перешкоди табірного начальства, він далі наукову роботу й намагався передавати свої праці на волю. О. було висунуто А. Сахаровим на Нобелівську премію миру 1978; 1979 Міжнародна ліга прав людини нагородила О. своєю премією. 1979 АН Вірменської РСР таємно позбавила його звання члена-кореспондента. Заслання відбував у Якутській АРСР.

У вересні 1986, напередодні зустрічі Ген. секретаря ЦК КПРС М. Горбачова і Президента США Р. Рейгана, було оголошено, що СРСР згоден звільнити О. в обмін на заарешт. в США рад. шпигуна. О. літаком було етаповано до Москви, де протягом трьох днів його інтенсивно допитувано. Указом Президії ВР СРСР позбавлено рад. громадянства (повернено в серпні 1990) й вислано за кордон. 5.10.1986 його депортувано до США. За кордоном О. активно долучився до гром.-політ. діяльності: брав акт. участь у роботі нарад із безпеки й співпраці в Європі (Відень, 1986 і 1988; Париж, 1989, Москва, 1991), проводив кампанії на захист рад. політв'язнів. 1986 обрано Почесним головою Міжн. Гельсінської федерації. З 1989 регулярно наїжджав в СРСР і пострад. Росію. 1996 запропонував своє посередництво для врегулювання російсько-чеченського конфлікту. Брав участь у відновленні МГГ. 1991 видав англ. мовою книгу спогадів (вийшла в Росії 1992 і 2006). Гром. д-сть поєднував з науковою роботою. Працював професором Корнельського ун-ту (Ітака, штат Н.Й., США).

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Возможен ли социализм нетоталитарного типа? // Збірник статей «Самосознание». — Н.Й.: Хроника, 1976. — С. 279–303;

Збірник «Самиздат века» / Упоряд. А. Стреляный. — М.–Мін.: Политфакт, 1997. — С. 321–332;

Dangerous Thoughts of a Russian Life: Yuri Orlov. — Н.Й.: W. Morrow, 1991. — 348 с.;

Опасные мысли: Мемуары из русской жизни. — М.: Аргументы и факты. — 1992. — 347 с.;

Московская Хельсинкская Группа. — М.: 2006. — 314 с.

Література: Дело Орлова: Сборник / Упоряд. Л. Алексеева // Н.Й.: Хроника, 1980. — 326 с.;

Жизнь как политический детектив: Через 40 лет диссидентства Ю. Орлова принял Президент России: Беседа в редакции / Підгот. А. Политковская // Общая газета. — М. — 1996. — № 20. — 23–29 травня;

Зубарєв Д., Кузовкін Г. Орлов Юрій Федорович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 536–540.

ОСАДЧИЙ Михайло Григорович (нар. 22.03.1936, с. Курмани Недригайлівського р-ну Сум. обл. — пом. 5.07.1994, м. Львів) — журналіст, письменник. Учасник укр. правозах. руху. Почесний член Швейцарського ПЕН-клубу (1977). Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1965–68, 1972–82).

1958 закінчив ф-т журналістики Львів. ун-ту. Працював ред. і ст. ред. на Львівській телестудії. З 1960 — на викладацькій роботі у Львів. ун-ті. Був ред. університетської багатотиражки. 1963–64 — інструктор по пресі Львівського обкому партії. З 1965 — ст. викладач каф. журналістики. Член СЖУ. 25.06.1965 самостійно, без аспірантури, захистив канд. дис. «Журналістська д-сть Остапа Вишні (1919–33)». Видво «Каменяр» випустило збірку віршів О. «Місячне поле», весь наклад якої було знищено через його арешт.

28.08.1965 заарешт. за звинувач. у проведенні «антирад. агітації і пропаганди». 18.04.1966 на закритому судовому засіданні Львів. обл. суду було засудж. на 2 р. таборів сув. режиму. Карався в мордовському таборі № 11, нажив хворобу шлунка. Працював столяром, писав вірші, перекладав Г. Лорку, прибалт. поетів (весь літ. доробок у грудні 1966 було конфісковано).

Після звільнення не міг влаштув. на роботу. Прописавшись у Львів. обл., був робітником у Львів. комбінаті глухонімих. 1968 через самвидав поширив твір автобіограф. х-ру «Більмо». 1971 кн. вийшла друком на Заході, перекладена на інші мови.

У січні 1972 вдруге заарешт. О. було інкриміновано його статті, вірші, повість «Більмо». 4–5.09.1972 на закритому судовому засіданні його було засудж. за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 7 р. особливо суворого режиму й 3 р. заслання. Відбував покарання в таборі ЖХ-385/1. Брав акт. участь в акціях протесту — голодуваннях, писав листи, звернення. 1977 написав листа Л. Брежнєву, що, згідно з Указом від 8.02.1972, йому загрожує примусове вислання, де його хочуть убити. 1978 звернувся до америк. народу й уряду з повідомленням про те, що двічі був репресованим, удруге — за літ. працю, що його погрожують убити на засланні, тому він просить надати йому американське громадянство. 1978 укр. діаспора присудила О. літ. премію ім. І. Франка. 1979 прибув на заслання в сел. Милва, республіка Комі. Працював кочегаром, сторожем складу. За нез'ясованих обставин склад згорів, йому висунуто позов на 1500 крб. 4.10.1979 порушено кримін. справу за ст. 99 КК РРФСР («необережне знищення або пошкодження держ. або гром. майна». Макс. термін — 3 р. позбавд. волі). Оголошено, що коли О. виплатить вартість збитку, завданого пожежею, справу буде припинено. А. Сахаров вислав потрібні кошти, хоч їх видавання й зволікалось.

Після заслання О. повернувся до Львова, довго був без роботи, потім працював вантажником, двірником, кочегаром. 1987 — один із ініціаторів створення Укр. асоціації незалежної творчої інтелігенції. З 1988 — ред. самвидавного ж. «Кафедра». 2.12.1988 невідомі увірвалися до помешкання О. й побили, неодноразово по телефону погрожували розправою. 22.12.1988 офіційно попереджено про кримін. відповідальність «за дармоїдство».

З 1975 видано ще три збірки поезій О. 1991 захистив в УВУ в Мюнхені докт. дис. З 1993 працював доцентом каф. журналістики Львів. ун-ту.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Quos ego. Поезії / Передм. К. Горбач. — Мюн.: Сучасність, 1969. — 174 с.;

Більмо. Автобіографічний нарис. — Пар.–Балт.: ПУДФ, Смолоскип, 1971. — 207 с.;

Cataracte / Перекл. на франц. К. Угрин. — Paris: Librairie Artheme Fayard, 1974. – 332 с.;

Cataract: A Ukrainian Poet's Memoir of Repression and Resistance / Перекл. на англ. М. Царинника. — Н.Й.–Лон.: Harcourt Brace Jovanovich, 1976. — 240 с.;

Вірші // Поезія з-за колючих дротів. — Мюн.: Шлях перемоги, 1978. — С. 124–144;

Зустріч з вождем // Укр. вісник. — 1987. — Вип. 7, 8, 9–10. — С. 18–25;

Скифський олтар: Поезії / Передм. В. Барладяну. — Н.Й.: ОУП «Слово», 1990. — 166 с.;

Більмо: Документальна повість про судові політичні процеси / Передм. Т. Салиги. — Л.: Каменяр, 1993. — 254 с.

Література: Михайло Осадчий // Лихо з розуму. — 1967. — С. 217–268;

I. M. 3 livres…et 1 idee // Journal du Geneve. — Женева. — 1974. — 9 лютого;

«La Cataracte»: Neues Buch uber sowjetische Lager veroffenlicht // Zollinger Tagblatt. — Цолінген, Швейцарія. — 1974. — 11 лютого;

Neue Schikane gegen Solschenizyn // Der Bund. — Берн. — 1974. — 11 лютого;

Un ecrivain russe raconte son sejour dans les camps // La Presse. — Монтр. — 1974. — 11 лютого;

«La Cataracte» parle de la repression en Union Sovietique // Journal de Montreal. — 1974. — 11 лютого;

Neues Buch uber sowjetisches Lager // Tages-Anzeiger. — Цюріх. — 1974. — 12 лютого;

Vohl A. Ukrainian published in France: Details Repression // The Miami Herald. — 1974. — 12 лютого;

Another «GULAG» Book // The Sydney Morning Herald. — 1974. — 19 лютого;

G. B. En attendant «L'Archipel Goulag» ...Un temoinage sur les camps sovietiques // Le Nouveau Journal. — Пар. — 1974. — 19 лютого;

Amarou C. Goulagement general // Le Canard Enchaine. — Пар. — 1974. — 20 лютого;

Fraternite dans la haine // Jeune Afrique. — 1974. — 23 лютого;

Fleury C. Dans le sillage de Soljenitsyn deux livres – temoignage: «Cataracte» et «Un fou dans la ville» // Le Republicain Lorrain. — 1974. — 24 лютого;

Temoinage // La Suisse. — Женева. — 1974. — 24 лютого;

D. J. Un temoinage sur les camps sovietiques: «Vous etiez ving et cent vous etiez des milliers...» // L'Aurore. — Пар. — 1974. — 14 березня;

Silence dans le rang // Le Figaro. — Пар. — 1974. — 20 березня;

Іваненко Г. «Кайдани не можуть скути людського Духа»: З приводу появи французькою мовою твору М. Осадчого «Більмо» // Християнський голос. — 1974. — 24 березня;

L'Ukraine n'est pas la Russie // Telerama. — Пар. — 13 квітня;

Morand B. L'Infernale Verite // La Releve. — Бельгія. — 1974. — 30 квітня;

Cataracte // Techniques Nouvelle. — 1974. — Квітень;

Mellor A. Cataracte // La Vie Judiciare. — 1974. — 5 травня;

Fosty V. Mikhailo Ossadchy: «Cataracte»: La contestation en Ukraine // Le Soir. — Par. — 1974. — 8 травня;

Чужа преса про «Більмо» // Укр. слово. — 1974. — 12 травня;

Humeniuk A. Bil'mo by Mykhaylo Osadchy // Студент. — Тор. — 1975. — Травень;

Вирок у справі М. Осадчого // Сучасність. — 1976. — Ч. 11. — С. 92–97;

Справа М. Осадчого // Погром в Україні: 1972–1979. — С. 229–239;

Багрій Р. М. Мотив екзистенціялізму і абсурду у творах В. Шевчука і М. Осадчого // Сучасність. — 1988. — Ч. 11. — С. 18–34;

Лист Михайла Осадчого до прем'єр-міністра Канади // Гомін України. — 1989. — 13 грудня;

Салига Т. Це не видуманий світ: Про повість «Більмо» // Визвольний шлях. — 1994. — Кн. 4. — С. 490 –497;

Холодний М. «Винним себе не визнав...»: Штрихи до портрета М. Осадчого // Сучасність. — 1995. — Ч. 4. — С. 148–157;

Холодний М. Голгофа М. Осадчого: Штрихи до портрета. — К.: Укр. письменник, Вир, 1996. — 128 с.;

Сапеляк С. Осадчий Михайло Григорович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 541–544.

ОСАДЧИЙ Михайло Іванович (нар. 1921) — учасник укр. нац.-визв. руху. Заарешт. у Рівнен. обл. 1973 і засудж. на 15 р. позбавлення волі.

ОСАДЧУК (КУЛАГІН) Іван (нар. 1923, Івано-Фр. обл.) — робітник. Учасник укр. руху опору. Жертва рад. каральної психіатрії (1973–).

1957 О. нелегально перейшов польський та східнонімецький кордони. Заарешт. поблизу Берліна під час спроби перейти в західну зону. Репатрійовано до Львова для з'ясування особистих даних. Вдалося втекти з-під арешту. Протягом кількох років переховувався під різними прізвищами, одне з них — Кулагін. Жив у Трускавці Львів. обл. Працював кочегаром.

1973 затримано в районі м. Ясси під час спроби перейти кордон з Румунією. Псих.-мед. експертизою визнано неосудним і запроторено до Дніпроп. СПЛ на примусове лікування.

У вересні 1976 вивезено з тієї СПЛ.

«ОСНОВИ» — неформ. ж. Українського сусп.-культ. т-ва Підляшшя. Вих. 1989 як самвидав на правах рукопису з невизн. періодичн. Ред. Ю. Гаврилюк (J. Gawryluk). Містив мат-ли з істор., фольклору, етногр. Підляшшя та Холмщини (Польща). Публ. сусп.-політ. інформ. з України та краю. Публікував статті та вірші Є. Сверстюка, В. Мокрого, Б. Бойчука, Б.-І. Антонича, місц. дописувачів.

ОСТРОВСЬКИЙ Мирон — учасник укр. нац.-визв. руху. Заарешт. у Львів. обл. 1968 і засудж. на 15 р. позбавлення волі.

ОТЧЕНАШЕНКО Павло Іванович (нар. 1.10. 1941, м. Сарата Одес. обл.) — робітник. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1963–65). Нагор. орденом «За заслуги» III ст. (2005).

1957 закінчив СШ в м. Сараті. 1959, закінчивши Одес. буд. училище, працював на будівництві цукр. заводу в м. Котовськ Одес. обл. З 1963 будував Іллічівський морський порт, вступив на вечірнє відділення Одес. буд. інституту і провчився там до арешту. Розповсюджував ним же виготовлені листівки із закликами «Долой партию Хрущева!»

28.03.1963 заарешт. 23.12.1963 засудж Одес. обл. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 4 р. ув'язнення в таборах сув. режиму. Кару відбував у мордов. таборах: № 11 та № 3. Працював на пилорамі разом із укр. повстанцями В. Підгородецьким, М. Кончаківським та ін. Вивчив там укр. мову. Ухвалою судов. колегії з цив. справ Верховного суду УРСР від 23.01.1964 за касаційною скаргою О. йому було зменшено кару до 2 р.

28.09.1965 звільнено із забороною жити ближче ніж 100 км до обл. центрів. Працював на будівництві в Білгород-Дністровську. Відновити й продовжити навчання в будів. ін-ті не дозволено. У березні 1989 очолив створену ним Білгород-Дністр. асоціацію незаконно репресованих. Одним із перших вступив до НРУ. Брав участь у знятті рад. прапора й спаленні його в Білгород-Дністр. 14.02.1994 дістав з Одес. прокуратури разом із вибаченнями довідку про реабілітацію. Учасник Установчих зборів Всеукр. т-ва політичних в'язнів і репресованих (1989). З 1992 — голова районної, з 2001 — Одес. обл. орг-ції т-ва. 2004 — обраний заступником голови ВТПР.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Одеська хвиля (У співавторстві з О. Різниковим, Д. Шуптою). — О.: Друк, 2006. — 256 с.

Література: *Овсієнко В.* Отченашенко Павло Іванович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 545–548.

ОЧАКІВСЬКИЙ Вілен Якович (нар. 29.08.1937, м. Херсон) — журналіст. Учасник укр. правозах. руху. Засновник шахтарської профспілки (1982). Жертва рад. каральної психіатрії (1982–86). Член Міжн. орг-ції «Меморіал», Всеукр. орг-ції «Меморіал» ім. В. Стуса.

1955 закінчив СШ. Змалку писав вірші укр. і рос. мовами. Слухав радіо «Голос Америки», вже у ст. класах у нього виникало багато запитань до Ленінської політики партії. Т. р. намагався вступити до військового училища на контррозвідку, але не був прийнятий. 1956 призвано до війська особл. призначення. Служив під Одесою як радіорозвідник-перехоплювач (америк. і турец. інф-ції). Його цінували як фахівця. 1958 вступив у ідеолог. суперечку із пропагандистом полку, було усунуто з ефіру як «неблагонадійного». 1959 достроково демобілізовано, щоб вступити до Одес. спец. школи МВС СРСР. У травні 1960 відрах. за фейлетон «Школа держиморд», який надіслав до ж. «Советская милиция» та г. «Ком-

сомольская правда», за звинув. у наклепі на командування школи. У вересні 1960 завербовано в Якутію, працював у г. «Социалистичекий труд» в сел. Мухтуя Ленського р-ну. Написав мат-л про страйк у річков. порту і репортаж із зали суду, виступав на захист докера, хлопця-інваліда. Хоч статтю і не було опублік., але це стало початком його правозах. діяльності. 1961 працював у Ленському райкомі комсомолу, де йому вперше вдалося провести вибори на альтернативній основі. У його команді опинилися переважно вихідці з України. Невдовзі приятель О. порадив тікати, бо ним зацікавилося КДБ. Переїхав на 230 км північніше, у сел. Мирний, писав про спорт. новини, створив дит. футбольний клуб, орієнтований на укр. школу футболу. Як громад. захисник виступив у справі звинуваченої «у розкраданні соц. власності» українки з Кубані Ніни Булах. 1975 знайомий кадебіст порадив О. заховати самвидав (мав відгук генерала П. Григоренка на кн. О. Некрича «1941. 22 июня» та ін. мат-ли). 1976 переїхав до м. Горький, як водій-перегонщик їздив по всій європ. частині Рад. Союзу. 1978 переїхав у м. Олександрію Кіровогр. обл., 1980 закінч. Макіївську гірничо-механ. школу за фахом машиніста гірничовидобувних машин. Водночас готував листівки, антипарт. колажі — з карикатурами і віршами. Розкидав їх у Донецьку, Москві під час Олімпійських ігор 1980 р. На поч. 1982 почав створювати вільну профспілку на шахті «Ведмежоярська». Під його головув. на зборах шахтарі обрали цехком, О. випускав стінгазету. Організаційно все було підготоване для створення першої вільної профспілки в Рад. Союзі.

11.10.1982 О. заарешт. Під час обшуку конфіск. негативи листівок, рукописи. Відправлено на психіатр. експертизу в Одес. обл. ПЛ. Від 3.04.1983 знаходився у Дніпроп. СПЛ, 22.04.1986 переведено у Кіровогр. ПЛ смт Новий.

27.11.1986 звільнено. Влаштуватися на роботу довгий час не міг. 1988 заснував в Олександрії «Меморіал», потім — Народний рух за перебудову. У січні 1989 їздив до Москви на установч. з'їзд «Меморіалу». Навесні 1988, після добровільної повторної експертизи, 22.06 т. р. діагноз психічно хворого з О. було знято. Повернувся на роботу у шахті, став ред. стінгазети, його було обрано головою страйкому. 1989 шахтарі висували його у нар. депутати СРСР, 1990 — до ВР України. 30.05.1990 реабілітовано, отримав матеріальну компенсацію. 1991 вийшов на пенсію. О. — акт. учасник «Меморіалу» ім. В. Стуса, Міжн. «Меморіалу», деякий час вів меморіальну програму «Смолоскип» (чи не єдину в Україні) на місцевому ТБ. 1992 видавав прес-релізи місцевого «Меморіалу» — «Былое и думы». Спільно зі Свято-Миколаїв. церквою (УАПЦ) створ. меморіал «Сполох Олександрійщини», присвяч. жертвам доби комуніст. режиму.

СКАНУВАННЯ
ANDRIYDM

П

ПАВЛИЧКО Дмитро Васильович (28.11.1929, с. Стовпчатів Косівського р-ну Івано-Фр. обл.) — поет, перекладач. Учасник укр. нац.-культ. відродження. Лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка (1977). Член-засновник НРУ. Народний депутат України XII і XIII (1–2) скликань. Голова Всесвітної укр. координаційної ради (2007).

1953 закінчив філол. ф-т Львів. ун-ту, працював завлітом Львів. ТЮГу. 1953–56 навч. в аспірантурі каф-ри укр. літ-ри Львів. ун-ту. 1955–58 обіймав посаду заввідділу поезії ж. «Жовтень». 1964–66 — сценарист при кіностудії ім. Довженка. 1966–68 — секретар правління СПУ та СП СРСР. 1969 парт. комісія при ЦК КП України розглядала питання про «нац-стичний ухил» у поезії П., було висунуто звинувач. у тому, що він «прославляє Україну, нехтуючи вихваляннням соц. будівництва, ленін. нац. політики і рос. мови як засобу нац. спілкування». 1971–78 — гол. ред. ж. «Всесвіт». З 1988 — секретар правл. СПУ. 1989–91 — нар. депутат СРСР. П. — один із членів-засновників НРУ, лідер парламент. фракції ДемПУ ВР України. 1995–98 — Надзвич. і Повноваж. посол України в Словацькій Республіці, 1999–2000 — в Республіці Польща.

Друкувався з 1951. Наклад зб. «Правда кличе» знищено, а поета критикували на IV з'їзді письм. України за «інвективні неясності» (передчасна правда про лицемірство влади, частково відкрита на XX з'їзді КПРС). У лютому 1969 на пленумі СПУ зазнали гострої критики твори П., Є. Гуцала «за ідейну незрілість і формалізм». На поч. 60-х поет уникав торкатися дражливих тем життя, віддаючи перевагу загальноетичним питанням, подаючи їх у більш абстрагованій формі. Працював у галузі поет. перекладу з польс., болгар., словац. та ін. мов. 1989 — співініціатор створення НРУ.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Любов і ненависть (1953), Моя земля (1955), Чорна нитка (1958), Бистрина (1959), Днина (1960), На чатах (1961), Пальмова віть, Жест Нерона (1962), Пелюстки і леза (1964), Гранослов, Хліб і стяг (1968). Золоторогий Олень (1970). Дядько Дощ (1971), Де найкраще місце на землі? Сонети подільської осені (1973), Таємниця твого обличчя (1974), Любов і ненависть (вибране, 1975), Магістралями слова (1977), Сонети (1978), Вогнище (1981), Смерічка (1982), Над глибинами (1983), Плесо, Спіраль (1984), Задивлений у будущину, Поеми і притчі, Вибрані вірші (1986), Рубаї (1987), сценаріїв — Сон (1965), Захар Беркут (1970).

Література: Розмова з Д. Павличком (Провів О. Ільницький, 31.10.1989) // Сучасність. — 1990. — Ч. 3. — С. 101–113.

ПАВЛОВ Вадим Васильович (нар. 21.08.1951, м. Київ) — жертва рад. каральної психіатрії (1975, 1977). Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1983–86). Член ВТПР, УГС, т-ва «Меморіал» ім. В. Стуса.

1969 П. закінч. СШ. Писав вірші. Будучи десятикласником, глибоко сприйняв події «Празької весни», ходив на Хрещатик з надією приєднатися, якщо хтось протестуватиме. Написав вірш про ці події, читав друзям. 22 травня 1969 приходив до пам'ятника Т. Шевченкові. 1969–71 служив у рад.

військову в Калінінград. обл., навчався на механіка електрообладн. літаків, відтак працював лаборантом у Київ. мед. училищі № 4. 1972 вступив на істор. ф-т Київ. ун-ту. 1973 написав листа до Ін-ту маркс.-ленінізму при ЦК КПРС із проханням розтлумачити суперечності у визначенні комуніст. догм у політ. творах того часу. Його було викликано у міськком партії, а в січні 1974 він пройшов кілька психіатр. обстежень, після чого його було взято на психіатр. облік. П. звернувся зі скаргою в Мін-во охорони здоров'я України, з листами в г. «Правда», «Известия», в ЦК КПУ до В. Щербицького. Його було викликано на «бесіди», але не до КДБ, а до міськкому партії. 1974 побував біля амер. посольства в Москві з надією зустріти іноз. журналіста. Від 1973 працював проявником плівок на Київ. кінокопіюв. фабриці. Подав заяву про бажання вийти із лав комсомолу, звідки 1975 його було офіц. виключено. Продовж. писати критичні листи в газети, парт. і держ. установи. Почувши по радіо «Свобода» про арешт С. Ковальова, надіслав лист протесту прокурору Литви. Вітав телеграмою А. Сахарова з присудженням Нобелівської премії миру. Писав листи на підтримку М. Джемілєва, М. Руденка. В середині 1970-х, коли розпочався масовий виїзд євреїв з Рад. Союзу, П. звертався до МВС із проханням випустити його до Швеції, в чому йому відмовлено.

Напередодні підписання Гельсінського Акту ОБСЄ 29.07.1975 оголосив голодування протесту і страйк з приводу поруш. прав людини в Рад. Союзі. Його було запроторено до ПЛ під Києвом. Звільнено під розписку тітки. 29.07.1976 на знак протесту проти політ. арештів надіслав у Кремль заяву про відмову від рад. громадянства. У серпні 1976 звільнено з роботи. 1977 подав до Конституційної комісії, в газети чимало поправок до проектів конституцій СРСР і УРСР. Пропонував уведення багатопартійної с-ми, виступав проти керівн. ролі КПРС, за право вільного виходу республік зі складу СРСР. Наприкінці 1977 оголосив голодовку протесту, було запроторено до київ. ПЛ ім. Павлова, де пробув місяць.

Звільнено перед приїздом короля Швеції до Києва. З 12.06.1978 працював у Київ. бібліотечному колекторі. В той час проти П. порушено кримін. справу за ст. 214 КК УРСР, був змушений звільнитися з роботи. Працював вантажником, пакувальником. Продовжував писати протестні листи. 1982 їздив до Москви, де вдалося передати співробітнику австрійс. посольства звернення до учасників Мадридської наради ОБСЄ проти поруш. прав людини в СРСР.

Восени 1983 Київ. міський суд за звинувач. у «розповсюдж. наперд неправдивих вигадок, що порочать рад. держ. і сусп. лад» і розповсюдж. їх упродовж 1976–83 засудив П. на 3 р. позбавл. волі у ВТК заг. режиму. Покарання відбував у таборі ОР-318/76 в с. Рафалівка Рівнен. обл., оголошував голодування, неодноразово сидів у карцері. Спілкувався найбільше з ув'язненими за реліг. переконання. У вересні 1984 переведено у колонію Ш-320/8-6 у Пермській обл. 19.05.1986 звільнено. У м. Фастів Київ. обл. став на облік, без прописки роботи не давали. Влаштувався у м. Бровари вантажником, пізніше працював в Обухові. 1988 прописався у Києві. Хворів. Брав акт. участь у мітингах, демонстраціях під час становлення незалежності України.

1990 реабілітовано.

ПАВЛЮК Павло Степанович (нар. 1937) — рел. діяч. Заарешт. у Дніпроп. на початку 1981 і засудж. за рел. д-сть на 5 р. позбавлення волі й 5 р. заслання.

ПАЛЕЦЬКИЙ Ростислав Михайлович (нар. 10.01.1932, с. Коханівка Ананьївського р-ну Одес. обл. — загинув 7.03.1978, с. Троїцьке Любашівського р-ну Одес. обл.) — художник.

Учасник укр. нац.-культ. відродження.

Малювати почав змалку. Працював завклубом, потім — директором Будинку культури в с. Троїцьке Одес. обл. Працював художником-оформлювачем у колгоспі «Маяк». Не маючи спеціальної освіти, створив у тому селі центр фольклористів та нар. умільців «Перлини степу», що сприяло нац. самоусвідомленню. На базі цього угрупування виникло літ.-мист. об'єднання «Степовий колос», яке збирало декор.-мист. вироби. За проектом П. в Троїцьку було побудовано Будинок нар. творчості, він навчав школярів і дорослих декор. розпису. П. був новатором у жанрі такого розпису, творив власні орнаментальні композиції з яскравим нац. колоритом, вдавався до стилізації істор. постатей та відомих літ. персонажів, особливий інтерес П. мав до козацької тематики, героїчного епосу укр. народу. Створив цикл картин за мотивами драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня». 1971 мав першу персональну виставку в Одеському музеї зх і сх мист-ва. Т. р. отримав бронзову медаль Всесоюзн. виставки, звання Засл. майстра нар. творчості. Його розписи побували на виставках у Києві, Ленінграді, Москві, Ізмаїлі, Полтаві, у Польщі, Болгарії, Німеччині, Чехії, в Японії, де отримали дуже високу оцінку. Всього мав 8 темат. виставок. Про художника було відзнято документ. фільм. Інтерес до творчості майстра за кордоном викликав підозру комуніст. наглядачів за мист-вом. У Міністерстві культури добачали у його працях «тенденцію сповзання до націоналізму», критикували за ідеалізацію козаччини. П. усунуто від викладання в дит. студії декор. розпису. 7.03.1978 П. знайдено вбитим у хаті, з проламаним черепом і кількома переламаними ребрами.

В роки незалежності студія декор. розпису «Степовий колос» відновилася. 1993 було створено фільм про тв-ть П. 2007 управління культури і туризму Одеської ОДА заснувало премію ім. Р. Палецького

ПАЛЬЧАК Марія (нар. 22.07.1922, с. Шумляни Терноп. обл. — пом. 3.01.1998, с. Шумляни Терноп. обл.) — учасниця укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, учасниця боротьби УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1960–75).

З 1943 була зв'язковою ОУН і УПА. 1960 під час спроби арешту була важко поранена. Після видужання її було засудж. — у квітні 1961 на смертну кару. Вирок замінено на 15 р. таборів сув. режиму. Покарання відбувала в мордов. таборі в Дубровлазі.

14.04.1975 по закінченні терміну звільнено.

ПАЛЬЧАК Степан — учасник укр. нац.-визв. руху. Брат багаторічного політв'язня Марії Пальчик. 1961 засудж. Терноп. обл. судом на 10 р. позбавлення волі за зв'язки й допомогу воїнам УПА, які переховувалися в Терноп. обл.

ПАНЧЕНКО Любов Михайлівна (нар. 2.02.1938, с. Яблунька Ірпінського р-ну Київ. обл.) — художниця. Учасниця укр. правозах. руху.

Здобувши семирічну освіту, наприкінці 1950-х закінчила відділення вишивання Київ. училища нар.-прикл. мистецтва. Працювала модельєром у кравецькій експериментальній майстерні й водночас розширювала свої обрії пізнання мист-ва, захопилася ліноритом. Створювала костюми для сту-

дент. фольк.-етнограф. хору «Жайворонок» та чол. самодіяльного хору «Чумаки». На поч. 1960-х відвідувала КТМ «Сучасник», 1963 вступила до молодіжної літ. студії «Брама» (кер. — поет-робітник В. Могильний), куди її запросили як художницю. П. познайомилась і спілкув. із Є. Сверстюком, М. Плахотнюком, В. Чорноволом, братами М. та Б. Горинями, художниками Л. Севрук, Л. Семикіною, М. Стратілатом, В. Прядкою та б. ін. 1968 закінчила вечірнє відділ. ф-ту графіки Поліграф. ін-ту в Києві (її дипломною роботою було поліграф. оформлення та ілюстрування пов. М. Коцюбинського «Тіні забутих предків»). Перебуваючи в Карпатах, вивчала побут гуцулів, зробила десятки етюдів на карпат. тематику, створила унікальну колекцію моделей укр. нац. одягу та декорат. розписів, зразки вишивок, акварелі, граф. заставки до книжок, живописні полотна. Ще за студент. років вирізнялася оригін. стилем своїх робіт, завжди вплітаючи в них укр. орнаментику. П. є автором серії «Шевченкіана», до якої входять роботи «Тополя», «Єретик», «Марія», «Білий цвіт» та портрет Т. Шевченка. Її мистецькі твори високодуховні, довершені, відігравали значну роль у нац. самоусвідомленні, зокрема молоді.

Доля художниці склалася драматично, зазнала переслідувань КДБ. Тоталітарний рад. режим покалічив її життя, відібрав здоров'я, однак не зламав її духу. Творчість П. було всіляко замовчувано, її не виставляли через нац. світогляд і укр. колорит творів. У. роки перебудови мала персональні виставки в Буд. літераторів, у приміщенні ред-ції ж. «Київ», при вид-ві «Перун». У лютому 2008, з ініціативи Музею шістдесятництва, у Нац. музеї літератури України експонувалася ювілейна, найбільша з усіх попередніх, виставка мистецьких робіт П.

ПАРАДЖАНОВ Сергій Йосипович (нар. 9.01.1924, м. Тбілісі (Грузія) — пом. 20.07.1990, м. Єреван, Вірменія) — кінорежисер. Учасник укр. нац.-культ. відродження. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1968, 1973–77). Нар. артист України (1990). Лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка (1991).

1951 закінчив Всесоюзний державний ін-т кінематографії. 1954 почав працювати режисером на кіностудії ім. Довженка у Києві. 1957 створив худ. фільми «Наталя Ужвій», «Золоті руки», «Думка», потім — «Перший хлопець» (1958), «Укр. рапсодія» (1961), «Квітка на камені» (1962, у співавторстві з А. Слісаренком). 1965 вийшов фільм «Тіні забутих предків» за мотивами однойменн. повісті М. Коцюбинського, який здобув 16 міжн. премій і став найвизначнішим кінотвором, показ якого став можливим завдяки «хрущовській відлизі» в СРСР. Саме під час прем'єри ост. фільму в київ. кінотеатрі «Україна» відбулася акція протесту проти арештів укр. інтелігенції, де виступили І. Дзюба, В. Стус, В. Чорновіл. Всі фільми П. випродукувано українською мовою. Він висловив протест проти озвучення фільму «Тіні забутих предків» рос.

мовою. Жив у Києві, його син ходив до укр. школи. П. — автор численних новел і оповідань; деякі твори, написані укр. мовою, поширювались у самвидаві й потрапили за кордон. Наприкінці 60-х було знищено фільм П. «Київські фрески», а фільм «Цвіт ґранату» спочатку було заборонено, а згодом випущено у вітчизняний і закордон. прокат у пошматованому стані. П. відмовився свідчити проти письменника В. Мороза. 1965 підписав лист-протест проти арештів укр. інтелігенції, в наступні роки підписав ще низку заяв на оборону політв'язнів. У квітні 1968 підписав «Лист 139-ти» до Ген. секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва, протестуючи проти арештів молодої укр. інтелігенції в Україні й Москві. Заарешт. та звинув. в «укр. буржуазн. націоналізмові». Мабуть, тільки з причини вірменського походження П. було випущено й «повернуто» до Кавказу.

17.12.1973 заарешт. за звинув. у «антирад. агітації і пропаганді» і засудж. на 5 р. позбавлення волі. Одне із місць ув'язнень — випр.-трудова колонія сув. режиму у смт Стрижавка Вінн. р-ну Вінн. обл.

30.12.1977, завдяки міжн. кампанії на його оборону, П. було достроково звільнено з Перевальської колонії УЛ 314-15 Ворошиловградської обл. Жив у сестри в Тбілісі у скрутних умовах. Писав сценарії, оповідання, які не було опубліковано.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Чотири штрихи // Сучасність. — 1985. — Ч. 9. — С. 8–11;

Новели // Сучасність. — 1989. — Ч. 1. — С. 7–11;

Тіні забутих предків: Розкадровки, В. Луговський. Невідомий маестро. — К.: Академія, 1998. — 176 с.

Література: *Marshall H.* The Case of Sergo Paradjanov // Dight & Sound. — 1974–1975. — Зима. — С. 8–11;

Зубов В. Сергій Параджанов // The New Review — Новый журнал. — 1976. — № 125. — Грудень. — С. 126–133;

Free Paradjanov Drive Has Worldwide Support // The California Courier. — 1977. — 17 лютого;

Prominent Film Figures (Prof. H. Marshall, P. Broderick) Petition To Free Film-Maker Paradjanov // The Armenian Mirror-Spectator. — 1977. — 19 лютого;

Paradjanov Amnesty Campaign Launched World-Wide // Asbarez. — Los Angeles. — 1977. — 24 лютого;

Vidal J. Le cineaste emprisonne // Le Monde. — Par. — 1977. — 25 лютого;

Sergei Paradjanov in 1971: «I Don't Know What Will Happen to Me Tomorrow» // The Armenian Mirror-Spectator. — 1977. — 12 березня;

Avassian H. Serge Paradjanov cineaste indesirable // Le Monde. — 1980. — 27 січня;

Інтерв'ю з С. Параджановим // Сучасність. — 1980. — Ч. 7/8. — С. 106–107;

Палій Л. Ще про Параджанова та кіностудію ім. Довженка // Сучасність. — 1985. — Ч. 9. — С. 12–16;

Женін О. Творчі та життєві бурлакування С. Параджанова // Сучасність. — 1989. — Ч. 10. — С. 51–56;

Проскурняк С. Лист у день страшної звістки;

Булах Г. Зустріч із С. Параджановим за кілька місяців до його смерті // Україна. — 1990. — № 38. — Вересень. — С. 8–13;

Алексійчук Л. Воїн у полі: Про С. Параджанова і його часи // Сучасність. — 1991. — Ч. 2. — С. 61–74;

Скуратівський В. Пам'яті С. Параджанова, *Петрова О.* Чарівне свято життя // Сучасність. — 1993. — Ч. 1. — С. 140–148;

Сергій Параджанов (1924–1990). Злет, трагедія, вічність: Твори, листи, документи, спогади, статті. — К.: Спалах, 1994. — 277 с.;

«Там якісь дикі тенденції: Це не український народ, або Різні танці...»: Про обговорення фільму «Тіні забутих предків» 1964 на художній раді Київської кіностудії ім. О. Довженка (Підгот. О. Циганка, комент. Р. Корогодського) // Сучасність. — 1994. — Ч. 6. — С. 118–121;

Невідомі матеріали про С. Параджанова // Кіно-Театр. — 1996. — № 5. — С. 6–7;

Шевченко Т. Історія одного процесу (Над С. Параджановим): З щоденника Лалії (Фрагменти), *Степанян Н.* Жити — творити (Про творчість С. Параджанова) // Кіно-Театр. — 1997. — № 6. — С. 5–8, 9–13;

Дзюба І. Назавжди в серці України // К.: Альманах «Мистецькі обрії-98», 1999. — С. 360–365;

Петрова О. С. Параджанов — «граюча людина» в контексті мистецтва транс-авангарду /

Коммент. С. Щербатюка // Київська старовина. — 1999. — № 1. — С. 168–174;

Ченцова О. «Україні — з любов'ю»: С. Параджанов // Київ. — 2000. — № 11/12. — С. 184–187;

Ченцова О. Титан, обпалений сонцем // Україна. — 2000. — № 12. — С. 38–40;

Рутковський О. Параджанов: Ціна дару // Дзеркало тижня. — 2004. — 22 травня;

Шестаков А. Винний, тому що вільний... // Укр. молода. — 2005. — 26 липня.

ПАРАСЕНКОВ Федір — учасник правозах. руху в Україні. Заарешт. у Ворошиловгр. обл. 1973 і засудж. на безтермінове психіатричне ув'язнення. Покарання відбував у Черняхівській СПЛ (Калінінградська обл.).

ПАРИЦЬКИЙ Олександр С. (нар. 1938) — інженер. Учасник євр. правозах. руху в Україні. 13.11.1981 засудж. в Харкові на 3 р. позбавлення волі за правозах. д-сть.

ПАРУБЕЦЬ Марк Б. (нар 1948) — учасник євр. правозах. руху в Україні. Влітку 1983 засудж. в Києві на 5 р. позбавлення волі за спробу емігрувати з СРСР.

«ПАСТИРСЬКЕ СЛОВО» — духовний збірник. Вийшов 1989 як самвидавний «товстий» журнал. Упорядник — свящ. Я. Лесів. Містив Євангеліє в перекладі свящ. М. Кравчука, Катехизм у перекладі кард. М. Любачівського, Біблію для дітей у викладі Я. Екера, Слово Папи Івана Павла II, Догматику свящ. Л. Лужицького, Послання Кардинала М. Любачівського та єп. П. Василика. Публ. праці «Наслідування Христа» Т. Гемеркена в перекладі єп. Й. Бояна, «Народна історія УКЦ» Є. Луцика за ред. М. Комонника, «Де Петро, там Церква» свящ. В. Ваврика. Ознайомлював із текстами молитов, клавірами церковних пісень, духовною поезією Т. Шевченка, І. Франка, істор. розвідкою кард. М. Любачівського.

ПАСТУХ Остап (нар. 1930) — учитель. Учасник укр. правозах. руху. Закінчив філол. ф-т Львів. ун-ту, працював учителем укр. мови й літератури. Вперше заарешт. 1967 за націоналістичні висловлювання й засудж. на 5 р. позбавлення волі із забороною 5 р. опісля працювати вчителем, що Апеляційний суд анулював. Знову заарешт. 27.01.1971 й засудж. 7.09 Львів. обл. судом за ст. 187.1 на 6 місяців позбавлення волі за висловлювання про русифікацію укр. шкільництва.

ПАШКО Атена Василівна (нар. 10.10. 1931, с. Пруси (тепер Бистриця) Дрогобицького р-ну Львів. обл.) — інженер-хімік, поетеса. Учасниця укр. правозах. руху. Адміністративно репресована. Голова Союзу Українок (1991). Президент Міжнародного благодійного фонду В. Чорновола (1999). Нагороджена орденом кн. Ольги III ст. (1997), орденом «Свободи» (2010).

1948 закінч. СШ у м. Самборі Львів. обл. Навчаючись у 7-му кл., писала повстан. вірші, передавала їх УПА (на кілька з них було створ. пісні), у 12-річному віці носила секретні матеріали з рідного села до сусідн. Бикова. 1949–1953 навч. у лісотехніч. ін-ті у Львові. Працювала за направленням у м. Сколе Дрогобицького р-ну

інженером лісових культур. З 1957 — ст. інженер управління лісгоспу у м. Дрогобич. Через 1,5 р. переїхала до Львова, влаштув. ст. інженером-хіміком хімічно-ґрунтової лабораторії при кафедрі географії Львів. ун-ту. 1960–70 працювала інженером-хіміком у Всеукр. географ. т-ві при Львів. ун-ті. Надалі займалася поет. творчістю. Мала широке коло спілкування із укр. інтелігенцією з-поміж шістдесятників (В. Чорновіл, брати М. і Б. Горині, М. Косів, Ірина та Ігор Калинці, Б. Антоненко-Давидович, М. Коцюбинська та б. ін.). З середини 1960-х за свої виступи на оборону репресованих діячів укр. культури неодноразово зазнавала утисків і мала заборону на друк творів, дістала догану за місцем праці, вчинено обшуки у її помешканні. 1970 підписала звернення до Верховного Суду УРСР з вимогою скасувати вирок В. Морозові, за що її було звільнено з роботи. 1969–72 брала акт. участь у виданні підп. ж. «Укр. вісник». 1972, під час арештів укр. інтелігенції, у помешк. П. знову було вчинено обшук. 1973 викликано як свідка на суди над В. Чорноволом, І. Сеник. На деякий час її було затримано кадебістами. Від 1973 працювала інженером у Львів. гідро-геолого-меліоративній експедиції. Т. р., під час експедиції її було на 3 доби заарешт. і доправлено до СІЗО Львів. КДБ, там, у темному («чорному») коридорі, організовано зустріч П. із Вячеславом Чорноволом. Постійно перебувала під наглядом КДБ. 1990 переїхала до Києва.

Вірші писала змалку, деякі з них було надруковано в «Літ. Україні», у ж. «Дніпро», «Піонерія». З 1980-х П. публікув. за кордоном. Зміст поезії П. вільно й невимушено в'ється навколо її сприймання слова, в якому відчувається небанальна образна знахідка, внутр. образний саморух цього слова, думки, почування. Її поет. твори перейняті органічним чуттям єдності з рідною землею, природою, гармонійним відчуванням себе часткою своєї землі. Дуже вдалі в поетеси ліричні мініатюри — миттєве худ. осяння, емоційна й настроєва вичерпність моменту. В поезії П. особливо розвинене сповідальне начало. Наскрізний образ у багатьох віршах — образ жінки, ніжної й сильної, незалежної й самовідданої, жінки-патріотки, матері й берегині. У кн. «На вістрі свічки», крім віршів, є оповідь про Катерину Зарицьку, акт. діячку укр. визв. руху ОУН, багаторічного політв'язня рад. тюрем і концтаборів, та незабутній спогад про ост. зустріч із В. Стусом.

Від 1985 займалася гром.-політ. діяльністю з В. Чорноволом.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: І зустрілися втретє...: Спогад про В. Стуса // Укр. вісник. — 1987. — Вип. 7, 8, 9–10. — С. 168–172, 320–322.

На перехрестях. Поезії / Передм. М. Коцюбинської. — Мюн.: Сучасність, 1989. — 168 с.;

На вістрі свічки: Поезії. — Балт.–Тор.: Смолоскип, 1991. — 76 с.;

Катерина Зарицька в житті й боротьбі // Америка. — 1991. — 22 жовтня;

Лезо моєї стежки: Поезії / Передм. І. Жиленко. — К.: Смолоскип, 2007. — 94 с.

Література: *Горбач А.-Г.* Маловідома львівська поетеса // Нові дні. — Тор. — 1980. — Березень. — С. 3–6;

Харчук Я. «На перехрестях» А. Пашко // Народна воля. — Скрентон. — 1990. — 10 серпня;

ПЕНСОН Борис Соломонович (нар. 1946, Ташкент) — декоратор, художник. Учасник євр. правозах. і руху за еміграцію з СРСР.

1964 засудж. в Ризі за сфабрикованою кримін. статтею на 5 р. позбавлення волі, 1967 передчасно звільнено, влаштувався декоратором на заводі в Ленінграді. Дома-

гався виїзду з СРСР. 15.06.1970 заарешт. разом із А. Хнохом та ін. неподалік Приозерного аеропорту в Ленінгр. обл. і засудж. 24.12. т. р. разом з ін. за поширення самвидаву й за сфабриковану спробу захопити літак АН-2, щоб утекти з СРСР, — на 10 р. позбавлення волі. Покарання відбував у мордовському концтаборі № 19, був ініціатором і учасником багатьох протестних акцій.

П. є автором праць про умови утримання у мордовських концтаборах — «Два письма из мордовских лагерей» (Лесной, 1974), «Открытое письмо в связи с Днем политзаключенного в СССР» (Барашево, 1975). У мордовському концтаборі № 19 познайомився з багатьма укр. політв'язнями, товаришував із В. Чорноволом. Спільно вони написали книжку «Будні мордовських таборів».

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: *Пенсон Б., Чорновіл В.* Будні мордовських таборів // Сучасність. — 1976. — Ч. 1. — С. 48–63; Ч. 2. — С. 50–69;

Penson B., Tschornovil W. Wie Lange Noch?: Lageralltag in Mordowinien / Перекл. на нім. А.-Г. і К. Горбач. — Berne: Kuratorium Geistige Freiheit, 1976. — 34 с.

ПЕНЬКІВСЬКИЙ Вадим Федорович (18.11.1932, м. Біла Церква Київ. обл.) — правознавець, науковець, викладач. Учасник укр. правозах. руху. Член ВТПР. Нагороджений орденом «За заслуги» III ст. (2005).

1955 П. закінч. юр. ф-т Київ. ун-ту, за фахом — правознавець. Після ун-ту працював учителем історії на Вінниччині. З 1958 — ред. в УРЕ. З 1961 — наук. співробітник Ін-ту держави і права АН УРСР.

Брав акт. участь у підготовці і розповсюдженні самвидавної літ-ри. Надавав правову допомогу сім'ям заарештов. правозахисників. Після проведення обшуків у помешк. П. та численних допитів у КДБ 18.08.1972 П. звільнено з роботи в Ін-ті держави і права. Всі наукові праці і публікації вилучено з бібліотечних фондів. Три роки був безробітним. 1975–87 працював викладачем у Київ. книготорговому технікумі. Відтак був викладачем Ін-ту підвищення кваліфікації працівників комун. госп-ва.

Тільки в 1990-ті зміг повернутися до наукової і викладацької роботи. З 1993 — у Київ. пед. ін-ті викладав право. 1990 обрано депутатом Радянської райради. 1992 був членом групи з підготовки проекту Закону України «Про місто-герой Київ» та співавтором цього проекту. Також надавав правову допомогу у розробці документів та підготовці нормативних актів ВТПР — у відновленні та захисті їхніх прав та прав членів їхніх сімей. З 2004 працював викладачем Київ. ун-ту ринкових відносин, доцент кафедри правознавства. Мав понад 126 друкованих праць, був співавтором 6 підручників з правознавства. П. — учасник 19 науков. конференцій, визначний фахівець в галузі захисту прав людини, цивільного і римського права.

ПЕН-КЛУБ (PEN — Poets, Playwrights, Editors, Essayist, Novelists) — Міжнародна асоціація поетів, драматургів, редакторів, есеїстів, письменників. Президент укр. Центру ПЕН-клубу — Є. Сверстюк.

Заснований 1921, має свої представництва майже в усіх країнах світу. Український ПЕН-клуб, з осередком у Києві, прийнято 1989 до Асоціації на її 54-му Конгресі в Канаді. М. Вінграновського було обрано головою українського ПЕН-клубу, а Є. Сверстюка й П. Мовчана — заступниками. ПЕН виступав на захист переслідуваних письменників — політв'язнів і дисси-

дентів. В 1993 обрано Президентом укр. Центру Є. Сверстюка.

У червні 1966 українські члени ПЕН-клубу Б. Бойчук, Г. Костюк, В. Лесич і О. Тарнавський провели на 34-му Конгресі ПЕН акцію за звільнення І. Дзюби й І. Світличного. У цій справі Конгрес прийняв відповідну резолюцію.

1976 ОУП «Слово» в Екзилі за підписами чотирьох українських письменників-членів ПЕН С. Гординського, Г. Костюка, У. Самчука, і О. Тарнавського звернулося до Конгресу ПЕН із проханням надати почесне членство десятьом ув'язненим українським письменникам. Таке саме звернення вони надіслали й до відділень багатьох національних ПЕН.

Справу ув'язнених укр. письменників обговорювано на конференції ПЕН у травні 1977 у Гамбургу й у грудні т. р. на Міжнародному конгресі ПЕН. При ПЕН було створено спеціальний «Комітет для письменників у в'язниці», який очолювали М. Скаммел і К. фон Сімсон.

Почесними членами ПЕН-клубу стали: 1974 — Василь Стус, 1975 — Ірина Сеник, Валентин Мороз (лондонський ПЕН-клуб), 1977 — Микола Руденко (французький), Вячеслав Чорновіл (голландський), Михайло Осадчий (швейцарський), Данило Шумук (австралійський), 1978 — Ігор Калинець, Святослав Караванський, Іван Світличний, Євген Сверстюк (канадський), Гелій Снєгірьов (австралійський), 1980 — Юрій Бадзьо (норвезький), 1987 — Микола Горбаль (канадський).

1982 французьке відділення ПЕН-клубу звернулося до заступника Голови ВР СРСР В. Кузнєцова із закликом звільнити п'ятьох радянських письменників-членів ПЕН, серед яких був також М. Руденко.

Український ПЕН брав участь у світових конгресах і конференціях світового ПЕН — у Празі, Мінську, Варшаві, Ризі, Москві, Петербурзі. Особливою була співпраця з білоруським ПЕН-центром у зв'язку зі специфічною ситуацією у країні.

Український ПЕН-центр виступав із заявами з приводу репресій в Ічкерії, переслідувань за слово у Російській Федерації й Білорусі.

У «Літературній Україні» публікувалися виступи на міжнародних форумах М. Вінграновського, Є. Сверстюка.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Т. (О. Тарнавський).* 34-й Конгрес Міжнародного ПЕН-клубу в Нью-Йорку // Свобода. — 1966. — 8 червня;

Шаян В. З діяльности ПЕН в Екзилі // Гомін України. — 1972. — 25 березня;

Н. Н. Почесні члени ПЕН // Свобода. — 1978. — 19 травня;

За почесне членство в ПЕН // Новий шлях. — 1978. — 10 червня;

Калинець, Караванський, Світличний і Сверстюк — почесні члени ПЕН // Свобода. — 1978. — 12 жовтня;

Four Ukrainian Given Membership in PEN // The Ukrainian Weekly. — 1978. — 15 жовтня;

Дражевська Л. Участь українських письменників у діяльності ПЕН-клубу // Свобода. — 1981. — 12 листопада;

Проти режимного ПЕН-клюбу: Відкритий лист В. Барладяну, В. Чорновола, М. Осадчого до Президента ПЕН-клюбу (10.1989) // Укр. думка. — 1989. — 24 листопада.

ПЕРЕПАДЯ Анатоль Олексійович (нар. 23.08.1935, с. Попелак Сиваського р-ну Херсон. обл. — пом. 7.06.2008, м. Київ) — перекладач, журналіст. Учасник руху шістдесятництва. Двічі лауреат премії посольства Франції в Україні «Сковорода», кавалер франц. Ордену мистецтва і літератури «Академічні пальми» (2001). Лауреат

франц.-укр. премії ім. М. Зерова. Лауреат премії УАНТІ ім. В. Стуса.

1952 закінчив СШ у м. Олександрії Кіровогр. обл. Вірші почав друкувати в р-ній газ. ще з 7 кл. 1952–57 навч. на ф-ті журналістики Київ. ун-ту. 1957–59 працював у сумській обл. газеті. Зі студент. років належав до найближчих друзів В. Симоненка. П. передав до Мюнхена для редакції «Сучасності» І. Кошелівцю надруков. на цигарковому папері зб. творів Симоненка, її було видано в Німеччині окремою кн. «Берег чекань». Спочатку кадебісти підозрювали в цьому І. Світличного, але потім і П. неодноразово викликали на допити. По смерті Симоненка П. аж до 90 р. опікувався його матір'ю. У 60-ті в Києві працював ред. у вид-ві «Веселка», потім, до вересня 1981 — у вид-ві «Дніпро». Як перекладач дебютував у 1963-му у вид-ві «Молодь» пов. «Шукачі фараонів» Мішеля Дюїно. Знайомив читача з франц. літ-рою: Екзюпері, Камю, Оноре де Бальзак. П. завершив переклад Сервантеса «Дон Кіхот», який не встиг завершити М. Лукаш. П. належав до авторів, переслідуваних за слово. Якщо 1965 він ще видав під своїм іменем переклад творів Екзюпері і навіть прикрив своїм іменем передмову до кн. Є. Сверстюка, то вже в 70-ті його книги перекладів виходили під іменами ін. перекладачів, так само, як і переклади М. Лукаша та ін. проскрибованих. Людина смілива й цілком безкорислива, а до того ж колосальної працездатності, П. в часи гонінь передруковував на друкар. машинці твори авторів самвидаву, зокрема В. Стуса, Є. Сверстюка, й сам розповсюджував їх. Це тривало аж до кінця 80-х.

2001 за переклад 7-томної епопеї М. Пруста П. було удостоєно премії посольства Франції в Україні «Сковорода», цієї ж премії вдруге удостоївся за стилістично й мовно оригінальний переклад Ф. Рабле «Ґаргантюа та Пантаґрюель». П. — лауреат багатьох ін. переклад. премій. Добре зустрінуто філософами й оцінено літ. критиками відтворені по-українському «Проби» М. Монтеня у 3 томах. 2007 переклав італ. письменників Н. Мак'явелі та І. Кальвіно. За інтерпретацію кн. Ф. Петрарки «Канцоньєре», куди увійшли всі сонети й балади, нагор. італ. орденом. Перекладав також з іспан., португальської, каталонської мов.

Трагічно загинув, поховано на цвинтарі в Берковцях на околиці Києва.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Півень: Оповідання // Пригодницько-фантастичні оповідання: Збірка творів письменників ЧССР та УРСР. — К.: Молодь, 1988;

Рукопис, вилучений у маркізи: Роман // Кур'єр Кривбасу. — 2002. — № 152.

Переклади з французької й італійської: *Дюїно М.* Шукачі фараонів (1963), *Олів'є Р.* Колен Лантьє (1964), *Буало Н.* Герої з романів (1967), *Сент-Екзюпері А. де.* Планета людей (1968), *Роні-Старший.* Печерний лев (1970), *Вентурі М.* Білий прапор над Кефалонією (1972), *Сент-Екзюпері А. де.* Планета людей. Маленький принц (1981), *Камю А.* Сторонній. Чума (1989), *Бальзак О. де.* Лілія долини (1989), *Кастор Ф. де.* Сельва (1990), *Сіменон Ж.* Хто убив Луї? (1990), *Челлін Б.* Життєпис Бенвенуто (1990), *Рабле Ф.* Гаргантюа та Пантагрюель;

Піранделло Л. Щасливці. Віяло. В самісіньке серце... — К.: Дніпро, 1991;

Жаррі А. Убю-король, *П. Клодель.* Благовіщення Діві Марії. — К.: Основи, 1993;

Камю А. Сторонній. Чума. — Х.: Фоліо, 1994;

Мак'явеллі Н. Флорентійські хроніки. Державець. — К.: Основи, 1998;

Моріак Ф. Поцілунок, дарований прокаженому. — К.: Основи, 1994;

Пруст М. Твори. У 7-ми томах. — К.: Юніверс, 1997–2002;

Сент-Екзюпері А. де. Маленький принц. Планета людей. — Л.: Світ, 2000;

Камю А. Сторонній. — К.: Навчальна книга, 2002;

Кольтес Б.-М. Роберто Зукко. — К.: Юніверс, 2003;

Руо Ж. Вам у дар. — Л.: ВНТЛ-Класика, 2003;

Паньоль М. Слава мого батька. — К.: Обереги, 2003;

Мішель М. Проби. У 3-х томах. — К.: Дух і літера, 2005.

Література: ...І поки розум од біди не згірк ще, не будь рабом і смійся, як Рабле! / Розмова Є. Кононенко з А. Перепадею // Літ. Україна. — 2008. — 26 червня.

ПЕРМСЬКІ ПОЛІТИЧНІ ТАБОРИ (ППТ) — мережа табірних (концтабірних) управлінь, розміщених у 1930–50-х на території Перм. області: Вишералаг, Кизеллаг, Кусьінлаг, Солікамлаг, Нироблаг, Усольлаг та ін. Протягом більш як півстоліття Пермська обл. РРФСР була однією з найбільших територій архіпелагу ГУЛАГ. 1929 будівництво Красновишерського целюлозного комбінату стало першим в СРСР «досвідом» використання примусової праці в'язнів. У 1950-ті, після розвінчання культу Сталіна, історія політрепресій не закінчилася.

На поч. 1970-х в Перм. області було відкрито нові політ. табори — табори для «особливо небезпечних державних злочинців». 13.07.1972, в умовах надсекретності, туди 1-м етапом прибув ешелон із кількома сотнями мордов. в'язнів сув. режиму, яких розмістили в 2 зонах ВС-389/35 (ст. Всехсвятська, сел. Центральний), 36 (сел. Кучино), 37 (сел. Половинка — відкрито у вересні 1975) — це 3 табори поблизу м. Чусово, підпорядковані табірному управлінню в сел. Скальний («установа ВС-389»); улітку 1976 прибув на Урал 2-й етап мордов. в'язнів сув. режиму. За оцінками ХТС (вип. 33), восени 1974 у таборі № 35 утримувалося близько 100 в'язнів, у таб. № 36 — близько 150. У ВС-389/35 розміщувалося центр. керівництво всіх трьох політ. таборів, на його території перебувала табірна лікарня (у 1990-ті в цьому таборі перебувало понад 300 кримін. в'язнів сув. режиму й кілька засудж. за ст. «зрада батьківщини у формі шпіонажу», а табір № 37 було повністю перебудовано й збільшено, зі зміною його зовн. і внутр. наповнення).

1.03.1980 в Кучино було перевезено з Сосновки (Мордовія) 32 в'язні особливо сув. режиму. За 1970–80-ті серед політ. в'язнів у ППТ були: українці О. Бердник, І. Гель, М. Горбаль, М. Горинь, В. Калиниченко, І. Кандиба, В. Курило, Ю. Литвин, Л. Лук'яненко, В. Марченко, В. Овсієнко, З. Попадюк, Г. Приходько, Є. Пронюк, Б. Ребрик, П. Рубан, Є. Сверстюк, С. Скалич, І. Сокульський, В. Стус, О. Тихий, С. Хмара, Д. Шумук та ін., політв'язні з Латвії, Литви, Естонії, Росії. Всі вони були активістами правозах. руху, авторами самвидаву — письменники, поети, журналісти, юристи, філософи, психологи, лікарі, вчителі. Протягом 1980–92 ППТ були практично єдиними, в яких утримувалися політв'язні, засудж. за «антирад. агітацію і пропаганду», або «довгострочники», які досиджували свої 25- і 15-річні терміни. Фактично це був не табір, а тюрма з наджорстоким режимом. Тільки, на відміну від тюрем, де ув'язнені не працюють, в зоні особливого режиму примушували працювати. Якщо в крим. таборах рецидивістів виводили в робочу зону, то політичні «рецидивісти» працювали в камерах, прогулянки їм надавали 1 год на добу в закритому дворику 2×3 м, заснованому згори колючим дротом. Харчування було дуже вбоге. Побачення з рідними давалося одне на рік. 8.12.1987, саме під час переговорів Генсека СРСР М. Горбачова з амер. президентом Р. Рейганом, 18 політв'язнів було переведено до зони № 35. 1987–89 — усіх політв'язнів було звільнено. Після прийняття 17.04.1991 ВР УРСР «Закону про реабілітацію жертв політ. репресій в Україні» укр. політв'язнів було реабілітовано.

17.11.1989, долаючи опір рад. влади, експедиція з членів Т-ва репресованих та УГГ привезла з Пермщини й перепоховала в Києві тіла політв'язнів, членів УГГ В. Стуса, Ю. Литвина і О. Тихого.

«ПЕРСПЕКТИВА» — неформ. газ. Ініціативного інформ. центру, бюлетень Українського незал. пресового агентства. Вих. у Києві 1989–1990 з невизн. періодичн. До складу ред. входили І. Рибалко (гол. ред.), В. Кобець, В. Міняйло, В. Головко. Публ. декларації, заяви, звернення УГС, НРУ, УНП, УКП, ознайомлювала з ін. громад. орг-ціями. Авторами аналітичних сусп.-політ. статей, актуал. дописів були М. Горинь, П. Осадчук, М. Поровський, члени ред. та ін. Містила правозах. мат-ли, інформ. з Латвії, Литви, Канади.

ПЕРЧИШИН Ярослав Дмитрович (нар. 1932, с. Вищі Луб'янки Збаразького р-ну Терноп. обл.) — селянин. Учасник укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1965–75).

По закінч. СШ працював у колгоспі в рідному селі. Не залишався ніколи байдужим до сусп.-громад. проблем на рідній землі, обговорював із близькими за поглядами людьми, як боротися з рад. владою, поліпшити життя селян.

Навесні 1965 заарешт. із звинув. за «участь в підп. антирад. націоналіст. орг-ції». 26.04 т. р. П. засудж. Терноп. обл. судом за ст.ст. 56 ч. 1, 64, 62 ч. 1, 222 ч. 1 КК УРСР на 10 р. таборів сув. режиму. Покарання відбував у мордов. таборах № 11 (сел. Явас), № 19 (сел. Лісний), № 35 (ст. Всехсвятська).

1975, по звільненні, ще рік перебував під дом. арештом. Працював у рідному селі.

1993 попередні судові рішення скасовано за відсутністю складу злочину, вважається засудж. за ст. 222 ч. 1 КК УУРСР на 2 р. позбавл. волі.

ПЕТРУК Роман Прокопович (нар. 18.10.1940, с. Рудники Івано-Фр. обл.) — скульптор, графік. Учасник укр. руху опору.

Освіту здобував у Львів. ін-ті прикл. та декор. мистецтва (1958–1964), відвідував «підпільну академію» К. Звіринського, формувався під впливом Р. Сельського та І. Севери. У 1960–1970-х працював над створенням циклу графічних листів на реліг. тему, що стали ілюстраціями до збірки поезій І. Калинця «Підсумовуючи мовчання», яка ходила в самвидаві та згодом вийшла друком у Мюнхені 1972. Це стало причиною слідчих дій КДБ проти Р. Петрука. В рад. часи не виставлявся. З 1998 до 2000 працював на викладацькій роботі у ЛНАМ. У грудні 2006 нагороджено відзнакою «За інтелектуальну відвагу».

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації, література: *Ваврух М.* Роман Петрук: формування творчої особистості // Мистецтвознавчий автограф. — 2007. — Вип. 2. — С. 117–120;

Роман Петрук: Альбом / Упоряд. Л. Лихач, М. Шток. — К.: Родовід, 2007. — 288 с.

«ПІВДЕННА ГРОМАДА» — вид. Одеського крайового ТУМ ім. Т. Шевченка. Неформ. газ., вих. 1990 з невизн. періодичн.

ПІДГОРОДЕЦЬКИЙ Василь Володимирович (нар. 19.10.1925, с. Крушельниця Львів. обл. — пом. 20.08.2004, м. Львів) — учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1953–81, 1982–83).

Закінчив 8 класів. 1941 вступив до юнацтва ОУН, за дорученням район. проводу виконував завдання: діставав продукти й медикаменти для підпілля. З 1948 працював у підпіллі в Сх Україні.

У лютому 1953 П. було схоплено в Донецьку. Через Київ, Львів доправлено в Дрогобич, скрізь жорстоко били. Трибунал Прикарп. військ. округу на триденному судовому засіданні, заслухавши 150 свідків, засудив П. на 25 р. позбавлення волі, 5 р. заслання і 5 р. обмеження прав. Покарання відбував в омських, іркутських, мордовських таборах. У таборах П. постійно брав участь в акціях протесту проти жорстокого режиму й адміністрації, за це неодноразово карався, зокрема, тюремним ув'язненням. Перебуваючи в таборі № 5 Іркутської обл., 1954 через нелюдські умови утримання брав участь у чотиритижневому страйку. За це потрапив до тобольської тюрми, а потім — до харк., одес. тюрем. 1961 опи-

нився в мордовському таборі № 11. Приятелював із шістдесятниками, особливо з М. Горинем. 1974 за «негативний вплив» на оточення П. було позбавлено 2-ої гр. інвалідності. 1976 підписав листа разом з ін. політкаторжанами на захист С. Ковальова й проти політ. репресій на волі й у конц-таборах, надіслав заяву в ЦК КПРС з вимогою, згідно з Гельсінськими угодами, допустити в табори й тюрми комісію Міжнародного Червоного Хреста. П. брав участь у колективній відмові від рад. громадянства на знак протесту проти репресивних заходів адміністрації у відповідь на боротьбу політв'язнів за свої права. 1979 П. та М. Симчича переведено з табору № 35 в кримінальний табір у Пермській обл.

20.03.1981 звільнено, перебував під постійним наглядом КДБ, працював у буд. бригаді.

Після відмови покаятись по ТБ і радіо його не було прописано в Сколівському р-ні й засудж. в м. Сколе «за порушення паспортного режиму» на 3 р. позбавлення волі. Подавав заяви протесту в різні інстанції, звільнено тільки через 1,5 р. Знову влада вимагала покаяння, після відмови П. присудж. новий термін.

П. відбув у неволі майже 32 р. 1991 за допомогою М. Гориня і З. Красівського перепоховав повстанців у своєму селі. Останні роки життя жив у Львові.

БІБЛІОГРАФІЯ

Заяви: Відділові адміністративних кадрів УРСР // Сучасність. — 1976. — Ч. 12. — С. 104–105.

Публікації: Ми йшли дорогою Христа. Спогади повстанця і політв'язня // Державність. — 1993. — № 2 — С. 45–48;

Література: Говорить Василь Підгородецький: «Межи жорен пекельних» // Шлях перемоги. — 1980. — 22 червня;

Про долю політичного в'язня Василя Підгородецького // Америка. — 1986. — 20 червня;

Papп І. Підгородецький Василь Володимирович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 555–557.

ПІДПАЛИЙ Володимир Олексійович (нар. 9.05.1936, с. Лазівки Оржицького р-ну Полтав. обл. — пом. 24.11.1973, м. Київ) — поет. Учасник руху шістдесятництва. Член СПУ (1967). Лауреат міжн. премії ім. Г. Сковороди (2008, посмертно).

1953 закінчив 10-й кл. Лазівківської СШ. Працював у МТС, в колгоспі. 1955–57 служив на Балтійському флоті, м. Рига (Латв. РСР). 1958–62 навч. в Київ. ун-ті на укр. відділ. філол. ф-ту. 1957 перші вірші надрукував в університ. газеті. Був членом літ. студій — університет. ім. В. Чумака «СІЧ» та при вид-ві «Молодь». По закінч. ун-ту працював у вид-ві «Дніпро».

1965, після виступу на несанкціонованому вечорі пам'яті Т. Шевченка його звільнено з роботи. Відтак, за клопотаннями дир. вид-ва «Рад. письменник» А. Мороза перед ЦК КПУ, було дозволено зарахувати П. на посаду ред. відділу поезії вид-ва, де він і пропрацював до ост. своїх днів. Влада ставила П. за провину те, що рекомендував до видавничого плану вид-ва неприйнятні вірші І. Калинця, В. Голобородька, В. Стуса. Готував до друку кн. віршів Л. Костенко «Княжа гора», зняту потім із виробництва. П. — представник другої хвилі шістдесятництва, яке вирізнялося романтичним пориванням до високого. У його віршах гармонійно поєдналася природна невимушеність, елегійність, ліричність із глибокими роздумами над сенсом людського буття, над осмисленням взаємин людини з природою як джерелом, звідки починається активна любов до рідного краю, до

народу, до його важливого, героїчного минулого і світлого прийдешнього.

Перекладав літ. твори з багатьох мов. Твори П. перекладено азербайдж., білорус., болг., литов., молдав., португ., рос., угор. мовами.

Помер від тяжкої тривалої хвороби. Поховано на Байковому кладовищі у Києві.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Зелена гілка (1963), Повесіння (1964), Тридцяте літо (1966), В дорогу за ластівками (1968), Вишневий цвіт (1970), Сині троянди (1979), Поезії (1982), Береги землі (1986);

Кожна бджілка — немов лічилка. — К.: Веселка, 1991. — 32 с.;

Усе, що в світі виплекав я доброго, належить вам. Бібліограф. покажчик. — К.: Котигорошко, 2001. — 112 с.;

Сковородинські думи. — К.: Веселка, 2002. — 47 с.;

Любов'ю землю обігріти. — К.: Веселка, 2006. — 63 с.

ПІРУС Василь Луцевич (нар. 22.07.1922, с. Заривинця Бучацького р-ну Терноп. обл.) — селянин. Учасник укр. нац.-визв. руху. Воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1948–1973).

1944 П. вступив до лав УПА, був стрільцем, потім служив у військ. розвідці. Інформував місцеве населення про небезпеку, застерігав від провокацій з боку більшовиків. З родини П. чекісти вбили матір, тестя, дружина з мол. сином потрапила до Сибіру, ст. син обгорів, захворів дорогою на заслання й помер. Кілька разів П. потрапляв у полон до німців і більшовиків, вдавалось утікати. Багато бойових операцій провів у Бучацькому окрузі Терноп. обл. Був районовим провідником у Чорткові. Ходив у рейди в Карпати, на Поділля, Івано-Фр. обл., за Дністер.

19.12.1948 після рейду в Карпати заарешт. енкаведистами. 1949 у м. Чорткові засудж. за ст. 58-а КК УРСР на 25 р. ув'язнення. Етапом відправлено з Бучача в Чортків. тюрму, потім до Львів. тюрми. Далі етаповано до Хабаровська, потім — поромом до Бухти Ваніно на Далекому Сході. Звідти — в зону на Колиму, зазнавав знущань таб. наглядачів. На пересиланні в Магадані залишили в таб. «Спокійний» каторжною працею видобувати золото у вічній мерзлоті; у зоні панувало свавілля, П. було кинуто до ШІЗО, зазнав тортур. На поч. 50-х із золотих копалень перекинуто на буд-во ТЕЦ, другої за розміром у Євразії (сел. Аяскитово на Колимі). З ін. ув'язненими оголош. страйк на знак протесту проти перевед. зони на тюремний режим, неодноразово оголошував голодування протесту. На Колимі познайомився з В. Сорокалітом, з ним таємно влашт. святкування Різдва, політкаторжани в бараках колядували. Невдовзі П. привезли в Магадан, направили до жін. зони на ремонт. роботи. За роки неволі перечитав багато літ-ри. Після медогляду залишено працювати ст. санітаром у психіатр. корпусі. П. допоміг залишитися на такій самій роботі М. Мармусові; дізнався там багато історій про знущання комуністів з поневолених, як їх труєно, топлено в морях разом із баржами, замордов. на буд-вах секретних об'єктів. 1955 з ін. каторжанами-інвалідами відправлено з Магадана на материк, до Хабаровська. 1956 звідти етаповано через ст. Біра (м. Біробіджан) на Байкал, довезено аж до Ташкента й у зворотному напрямі — до ст. Чуна Іркутської обл., у 5-ту зону Дубровлагу. Працював на деревообр. комбінаті обліковцем, через неспроможність до тяжкої фіз. праці закінчив курси пічників, електриків, шоферів. Познайомився з Г. Пушиком, М. Симчичем, В. Горбовим, В. Підгоро-

децьким, С. Ґлузманом. 1960 із Чунів. табору-в'язниці, просто з ШІЗО, відвезено у мордов. табір ЖХ 385/7. Тяжко хворів, лікарі перевели П. до камери смертників. Та завдяки вел. силі волі й особливим умінням йому вдалося самолікуванням вирватися з лабет смерті й понад сорок років після того повноцінно жити. У таборі безпідставно звинув. кадебістами в побитті їхнього працівника (насправді оборонявся від його ударів молотком) і відправл. в закриту зону, де були вже Ю. Шухевич, А. Лупиніс. 1965 переведено в ін. лаг. пункт, там приятелював із Ю. Данієлем, познайомився з М. Сорокою, М. Горинем і В. Морозом. Різного чину і рангу кадебісти неодноразово намагалися П. примусити написати покаянну заяву, але безрезультатно. 1972 останнім місцем, куди було етаповано, став уральський таб. № 35. З вел. повагою ставився до І. Світличного та ін. шістдесятників.

22.12.1973 звільнено. Поїхав до с. Печонка Челябін. обл., де мешкала в бараку на засланні дружина, влаштув. працювати у колгоспі, родина дуже бідувала. Восени 1975 П. повернувся в Україну, поїхав до товариша М. Масютка у Дніпряни, біля м. Каховки Херсон. обл., там прописатися не вдалося. Тому 13.12.1976, після невдалих спроб, поїхав у с. Нижні Торгаї Нижньосірогузького р-ну Херсон. обл., до приятеля В. Кулинина, забрав з Уралу дружину. Працював на фермі. Постійно перебував під наглядом КДБ. На поч. 90-х, на запрошення родичів з Франції, побував у них із гостиною. Там почув звістку про незалежність України. Повернувшись на Херсонщину, ще кілька разів літав до Франції на запрошення сестри. 2003 поселився в рідних місцях.

«ПЛАСТОВИЙ ШЛЯХ» — неформ. газ. Пластового уладу м. Рівне. Вийшла 1990.

ПЛАХОТНЮК Микола Григорович (8.05.1936, с. Фосфорит Щигровського р-ну Курської обл., Росія) — лікар. Учасник руху

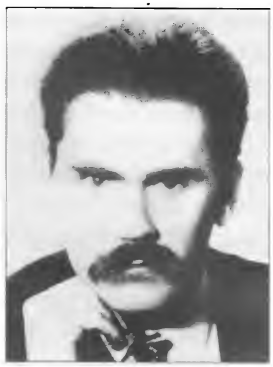

шістдесятництва, укр. правозах. руху. Член КТМ. Жертва рад. каральної медицини (1972–81, 1981–84). Директор Музею шістдесятництва. Нагор. орденом «За заслуги» III ст. (2001), II ст. (2007).

1955 закінчив СШ в с. Тихий хутір Черкаської обл., т. р. захворів на туберкульоз, лікувався 2 роки. 1959 закінчив Київ. медучилище, працював фельдшером у селі. 1960 вступив до Київ. мед. ін-ту на лікув. ф-т. 1963 долучився до роботи КТМ «Сучасник», організовував літ. і муз. вечори, худ. виставки, створив фольк.-етногр. гурток і виїзний хор «Жайворонок», заклав традицію Шевченків. читань 22 травня біля пам'ятника Т. Шевченкові. У КТМ часто бували І. Дзюба, Є. Сверстюк, А. Горська, В. Чорновіл. 1963 П. запропонував у листі до Мін. освіти УРСР викладання вести укр. мовою. 23.03.1963 організував вечір у клубі мед. ін-ту з участю В. Симоненка, М. Вінграновського, В. Коротича, там же 22.12 організував вечір пам'яті В. Симоненка (9 днів). 1965, під час перших арештів укр. інтелігенції, П. був на суді над Я. Гевричем і відмовився давати свідчення на незаконно закритому засіданні та звернувся тільки зі словом підтримки до підсудного. Згодом саме це заступництво в Дніпроп. СПЛ було потрактовано як початок хвороби. 1966 закінчив мед. ін-т. Працював у тубшпиталі в Пущі-Водиці, в тубсанаторії в Димері Київ. обл. 22.05.1967 у чергову річницю перепоховання Т. Шевченка біля його пам'ятника було заарешт. групу учасників читань, П. запропонував іншим присутнім піти до ЦК

й висловити свій протест щодо арешту. Цієї ж ночі заарештованих було звільнено, а через кілька днів П. було звільнено з роботи. 1968 П. було допитано в справі арешту І. Сокульського. Після допиту П. було запропоновано подати заяву на звільнення за власним бажанням з нової роботи на кафедрі невропатології Київ. мед. ін-ту. Звільнено «за скороченням штатів». 1970 надіслав у дніпропетров. газети відкритого листа на захист І. Сокульського, а також — до матері заарештованого, що пізніше було розцінено як «розповсюдження» матеріалів антирад. змісту.

12.01.1972, під час другої хвилі масових репресій в Україні, П. заарешт. й звинув. за ст. 62 ч. 2 КК УРСР. У вересні т. р. експертиза Ін-ту ім. Сербського в Москві визнала його неосудним. Київ. обл. суд постановив направити П. на примусове лікування. З 24.11.1972 перебував у Дніпроп. СПЛ, з 1976 — в Казанській. Неодноразові висновки мед. комісій про припинення примусового лікування (1974, 1976–77) було відхилено Київ. обл. судом. Тільки в лютому 1978 на чергове клопотання мед. комісії його переведено в лікарню заг. типу, в серпні прибув до ПЛ м. Сміла Черкаської обл. 1979 П. відмовлено у виписці з лікарні.

5.03.1981, після обстеження комісією Ін-ту ім. Сербського, виписано з Черкас. лікарні. 8.04.1981 його було побито, із переломами лежав у лікарні. Не міг влаштуватися на роботу в Києві та обл. Мав направлення на курси підвищ. кваліфікації в стаціонар тубдиспансеру в Черкасах, жив у гуртожитку.

6.09.1981 заарешт. за сфабрикованим звинуваченням. 30.09 доставлено в Черкас. ПЛ. Психіатр. експертиза в Черкасах і в Москві визнала його осудним. У 1982 засудж. на 4 р. позбавлення волі. Карався в Луган. обл. З квітня 1984 працював бетонувальником, муляром на буд-ві лікарні в Луганську.

У червні 1984 звільнено умовно-достроково, 2,5 р. працював лікарем-фтизіатром у м. Лисичанськ Луган. обл. З 1989 працював лікарем у Київ. туб. лікарні № 19.

З 1991 — член Укр. комітету «Гельсінкі-90», член Проводу Всеукр. т-ва політв'язнів і репресованих. З 1994 П. — голова правління гром. орг-ції «Музей шістдесятництва», що створ. за ініціативи Н. Світличної. Організовував історико-культурні заходи, мав виступи в пресі й на радіо.

1999 очолив громад. орг-цію «Музей шістдесятництва» і став її головою. Із січня 2008 — завідувач Музею шістдесятництва — філії Музею історії міста Києва, де проводять акт. роботу з вивчення і висвітлення феномену «шістдесятництва» як літературно-мистецького і сусп.-політ. явища 1960-х. Займався орг-цією та проведенням літ.-мист. вечорів, науково-практ. конференцій, худ. виставок, семінарів, подорожей Україною, сприянням виданню книжок, довідників.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: За нами правда (У справі І. Сокульського і М. Кульчинського) // Укр. вісник. — 1970. — Вип. I–II. — С. 133–147;

Вони стоять переді мною // Укр. культура. — 1995. — № 9/10. — С. 24–28;

Наше діло нам святе (Про Т. Цимбал) // Укр. культура. — 1997. — № 1. — С. 27–29;

Двадцять друге травня: Спогад // Час. — 1997. — 15 травня, 22 травня;

Ювілей Лідії Гук // Час. — 1998. — 30 жовтня;

Про І. Світличного // Доброокий. Спогади про І. Світличного. — К.: Час, 1998. — С. 236–246;

«Завше дбати про свою поставу» // Віра. — 1998. — Ч. 3. — С. 19–20.

Література: Глибока затурбованість долею Миколи Плахотнюка // Америка. — 1976. — 16 січня;

Amnesty International 1977. Prisoner of Conscience Year: Dr. Mykola Grigorevich Plakhotnyuk, USSR // Amnesty International, USA. — N.Y. — 1977. — С. 2;

«Допоможіть врятувати життя Миколи Плахотнюка» — закликають члени УГГ // Свобода. — 1980. — 6 березня;

Plead for Incarcerated Psychiatrist // The Ukrainian Weekly. — 1980. — 16 березня;

Бризгун О. В обороні інж. М. Мариновича і д-ра М. Плахотнюка // Гомін України. — 1980. — 6 квітня;

Адвокат (Н.Н. Грецький) вимагає звільнення Миколи Плахотнюка // Свобода. — 1980. — 2 липня;

Трагічна доля М. Плахотнюка // Укр. слово. — 1980. — 31 серпня;

Гірка доля Миколи Плахотнюка й Анатолія Лупиноса // Новий шлях. — 1980. — 6 вересня;

М. Плахотнюк — арешт і слідство // Сучасність. — 1982. — Ч. 4/5. — С. 181–198;

На захист Плахотнюка // Укр. слово. — 1982. — 6 червня;

Всі на оборону Миколи Плахотнюка та Валентини Чорновіл // Вільна думка. — Lidcombe, Austral. — 1982. — 6 червня;

Free Mykola Plakhotnyuk. — Tor.: Committee in Defence of Soviet Political Prisoners, 1982. — 6 с.;

Congressman (R. T. Schulze) Writes Andropov Concerning Human Rights Activist // America. — 1983. — 24 січня;

Микола Плахотнюк // Америка. — 1985. — 12 липня;

Американський журнал пише про М. Плахотнюка // Свобода. — 1982. — 17 липня;

Правда за нами // Свобода. — 1985. — 11 вересня;

Pann I. Плахотнюк Микола Григорович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 558–562.

ПЛИТКА (ГОРИЦВІТ) Параска Стефанівна, псевд. Ластівка (нар. 1.03.1927, с. Бистрець, тепер Верховинського р-ну Івано-Фр. обл. — пом. 16.04.1998, с. Криворівня Верховинського р-ну Івано-Фр. обл.) — народна малярка і майстриня, письменниця. Учасниця укр. нац.-визв. і правозах. руху. Зв'язкова УПА (1941–44). Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1944–54). Автор рукописних книг, ікон, картин.

Закінчила в Криворівні 4 класи, але завдяки батькові, який знав кілька європейських мов, знала іноземні мови. На поч. II Світов. війни працювала перекладачем у сільській канцелярії. Бажала навчатися в ун-ті в Німеччині, але працювала служницею. Повернувшись в Україну, стала зв'язковою УПА (псевд. Ластівка).

1944 заарешт. більшовиками. Відбула 10 р. рад. концтаборів на Колимі, в Карагандинському спецтаборі. Дорогою до місця призначення відморозила ноги, якийсь час була прикута до ліжка в уральському тюремному шпиталі, потім 5 р. пересувалася на милицях. У концтаборах серед політв'язнів зустріла багато світлих постатей. 1954, по закінченні терміну заслання, повернулася до Криворівні, працювала художником у лісництві. У її творч. доробку майже 150 рукотворних книжок: 46 великих рукописних книг (понад 500 с. кожна), чимало невеликих, переважно із духовними роздумами («Небесному престолу від Підніжжя землі», «Молитви во славу святого Хрещення Руси-України»), писала дит. казки, легенди, молитви, вірші, верлібри, створила пригодницький роман «Індійські заграви: Пригоди гуцулів в Індії». З 1960-х перебувала в товаристві шістдесятників і дисидентів. Намалювала серію портретів визначних укр. культурних діячів, серію «Доля гуцулки» про життя жінки в Карпатах. Шістдесятники вже тоді зрозуміли, що в Криворівні мешкає визначна мисткиня, нар. письменниця й філософ. Одна з її поет. збірок зветься «Варто мислити». П. називають Гуцульським Сковородою.

З листопада 2005 у хаті майстрині діяв громадський музей. Дбайливо оформлені малюнками, орнаментами, власноруч переплетені за допомогою полотна книги, схожі на старовинні Біблії, ікони, картини складають основу музею П. Плитки-Горицвіт. Про мисткиню-філософа укр. режисери зняли два документальні фільми.

ПЛОЩАК Василь Федорович — учасник укр. руху опору. Член ОПВУ. Заарешт. у грудні 1958 й засудж. Станиславівським (Ів.-Ф.) обл. судом 10.03.1959 разом із сімома членами ОПВУ на 2 р. позбавлення волі за недонесення про членство його брата Мирослава в тій організації.

ПЛОЩАК Мирослав Федорович (нар. 31.10.1931, с. П'ядики Коломийського р-ну Івано-Фр. обл.) — робітник. Учасник укр. руху опору. Член ОПВУ. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1958–68).

Під час війни був відчайдушним підлітком: любив і збирав зброю, мав зв'язок із районовим СБ ОУН, виходив пораненого повстанця Морозенка. 1951 призвано до лав рад. армії, служив у Ленінград. військ. окрузі в м. Луга, на полігоні, потім півроку служив сапером у Новгород. обл. Після звільнення не міг прописатися вдома, працював на пошті в Коломиї, потім на ткацькій фабриці наладчиком. П. став членом-засновником ОПВУ, яка ставила за мету об'єднання всіх верств населення в б-бі за незалежність України. Однак, проникнувши в орг-цію, агенти КДБ викрили її.

П. було заарешт. в П'ядиках. Під час обшуку в нього знайдено ж. із описами, як Хрущов розстріляв 40 тис. українців на Поділлі (Вінниці, Піддорові), а німці ці поховання відкрили. П. відвезли до Ів.-Ф., де він зазнав жорстоких катувань. Тільки після очної ставки з кер. орг-ції Германюком він дізнався, що завербовані КДБ члени ОПВУ видали документи орг-ції, а йому Германюк дозволив говорити. 10.03.1959 Ів.-Ф. обл. суд засудив П. на 10 р. таборів сув. режиму за звинуваченням у проведенні «антирад. націоналіст. діяльності» за ст. 54 пп. 1а і 11 КК УРСР. Карався в Красноярському краї (Вихорівка) у таб. № 10, 11, з 1960 — в мордов. таборах № 2, 11 (Явас). У 60-ті, коли до таборів прийшли нові політв'язні (Л. Лук'яненко, М. і Б. Горині), П. брав участь у переховуванні й передаванні на волю інф-ції про становище політкаторжан.

8.12.1968 П. звільнено з 11-ої зони, зумів дорогою додому заїхати до Москви, уникнувши стеження, й передати правозахисникам інф-цію. Працював слюсарем, потім — наладчиком верстатів на ткацькій фабриці. З настанням «перебудови» брав акт. участь у гром. і політ. русі: у діяльності УГС, Братства УПА, у відкритті могили Січових стрільців тощо.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Ткачук Я.* Буревії: Книга пам'яті. — Л.: Сполом, 2004. — 368 с.;

Овсієнко В. Площак Мирослав Федорович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1. ч. 2. — С. 565–567.

«ПЛУГ» — вид. об'єднання філій УГС Півдня України. Неформ. бюлетень, вих. у Херсоні 1990 з невизн. періодичн. Ред. С. Гура. Містив аналітичні сусп.-політ. мат-ли, місц. хроніку, істор.-нац. статті.

ПЛЮЩ Леонід Іванович (нар. 26.04.1939, м. Нарин Тянь-Шанської обл., Киргизія) — математик, публіцист, літературознавець. Учасник укр. правозах. руху. Жертва рад. каральної психіатрії (1972–76). Член Ініціативної групи захисту прав людини в СРСР, член УГГ, ЗП УГГ (1977).

1956 закінчив СШ і вступив на фіз.-мат. ф-т Одес. ун-ту. Через 3 р. перервав навчання і рік працював сільським вчителем. За-

кінчив навчання у Київ. ун-ті ім. Т. Шевченка на мех.-мат. ф-ті (1962). До 1968 працював в Ін-ті кібернетики АН УРСР на посаді інженера-математика за фахом біо- і психокібернетика, опублікував кілька наук. праць, зокрема «Біоніка. Моделювання біосистем» (1967). 1968 П. написав листа у г. «Комсом. правда» у відповідь на вміщену там статтю про процес над інакодумцями О. Гінзбургом та Ю. Галансковим, довівши безпідставність звинувачень і назвавши цей процес рецидивом 1937 року. У липні 1968 звільнено з роботи в зв'язку з протестами проти порушення прав людини. Почав збирати інф-цію про порушення прав людини в Україні й передавати її в «Хронику текущих событий» та в «Укр. вісник». У травні 1969 влаштувався на тимчасову роботу, з якої за підписання листа до ООН було швидко звільнено. 1969 став членом Ініціативної групи захисту прав людини в СРСР (ІГ), підписав першого листа ІГ про її створення, потім — про репресії проти її членів.

15.01.1972 П. заарешт. й звинув. за ст. 62 ч. 1 КК УРСР. 29.01.1973 Київ. обл. суд, засідання якого відбулося без участі П., визнав його неосудним. 5.07.1973 суд направив його на примусове лікування в дніпроп. СПЛ. Одразу після постанови суду розпочалася широка міжн. кампанія на захист П. і Ю. Шимановича. Було створ. комітет на їх захист, згодом перетворений на міжн. Комітет математиків видавав спец. бюлетені про становище П. 3.06.1974 мед. комісія продовжила термін лікування. Того ж року Міжн. конгрес математиків виступив із заявою про його негайне звільнення. 1975 дружина П. і Т. Ходорович зібрали мли й у самвидаві опублікували книгу «Історія хвороби Леоніда Плюща». 23.10.1975 в Парижі відбувся великий мітинг протесту мат-ків, фізиків, психіатрів за підтримки Міжн. амністії й профспілок проти каральної психіатрії.

У січні 1976 П. було видворено з СРСР. Відтоді жив у Франції. Західні психіатри визнали його здоровим. 1976 П. написав автобіогр. книгу «На карнавалі історії», перекладену багатьма мовами світу. У січні 1977 П. на прохання М. Руденка став закорд. представником УГГ, потім — членом закорд. представництва УГГ, з 1988 — УГС. Брав акт. участь у різних міжнар. акціях і орг-ціях на захист прав людини в СРСР та ін. тоталітарних країнах. У серпні 1977 П. разом із ленінградським психіатром М. Войханською дав свідчення про каральну психіатрію на окремій прес-конференції під час 6-го Міжнародного конгресу психіатрів у Гонолулу, який засудив використання психіатрії в СРСР з політичною метою. З початком афганської війни разом із П. Григоренком, В. Буковським вимагали твердої позиції від Заходу проти СРСР.

З часом П. почав більше займатися культурологією і літературознавством. Працював в укр. редакції радіо «Свобода». П. — член об'єднання укр. письменників «Слово» в Екзилі, член редколегії ж. «Сучасність» (Нью-Йорк), дійсний член Наукового т-ва ім. Т. Шевченка. 1990 був учасником Установчого з'їзду УРП, Конгресу нац. меншин в Одесі (1991), Конгресу колишніх політв'язнів у Києві (1994). П. — автор аналітичних статей про творчість Т. Шевченка, М. Хвильового, В. Барки, Б.-І. Антонича, П. Тичини, В. Стуса, М. Руденка, О. Галича, опублікованих в укр., франц., рос. виданнях. Автор документально-аналітичного фільму «З Малоросії в Україну» (1991), книги франц. мовою «Україна: Даєш Європу!» про історію б-би укр. народу за незалежність, низки аналіт. статей про причини Голодомору 1932–33.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: 22 травня 1971 року // Сучасність. — 1976. — Ч. 5. — С. 33–35;

Трагедія І. Дзюби // Сучасність. — 1976. — Ч. 12. — С. 41–62;

Убивство А. Горської і процес В. Мороза // Сучасність. — 1977. — Ч. 2. — С. 69–74;

На карнавале истории. — Лон.: Oversea Publications Interchange LTD, 1979. — 711 с.;

History's Carnival. A Dissident's Autobiography / Перекл. на англ. М. Царинника. — Н.Й.: Harcourt Brace Jovanovich, 1979. — 419 с.;

Конституювання нової кляси: Формальна логіка радянського абсурду // Сучасність. — 1980. — Ч. 4. — С. 45 –60, Ч. 5. — С. 89–103;

У карнавалі історії / Перекл. на укр. М. Царинника. — Б.М.: Сучасність, 1980. — 371 с.;

Економіка розкрадання // Сучасність. — 1982. — Ч. 1–2. — С. 160–170;

Дещо про запахи слів М. Хвильового // Сучасність. — 1983. — Ч. 7–8. — С. 76–83;

Пам'яті Н. Суровцової // Сучасність. — 1985. — Ч. 12. — С. 84–90;

Етюд Т. Шевченка: Навколо «Москалевої криниці» / Передм. Ю. Шевельова. — Едм.: КІУС, 1986. — 384 с.;

Заразар–Заказар // Сучасність. — 1987. — Ч. 10. — С. 13–26;

Сцилла і Харібда культобміну з СРСР // Сучасність. — 1989. — Ч. 7–8. — С. 164–175;

Згадуючи В. Стуса // Сучасність. — 1989. — Ч. 9. — С. 120–123;

Ми наймити абстрактної химери // Україна. — К. — 1990. — № 29. — С. 18–20;

Ukraine: A nous L'Europe! — Paris: Editions du Rocher, 1993;

Ім'я їм — легіон // Сучасність. — 1993. — Ч. 5. — С. 79–91;

Етюд Т. Шевченка. Навколо «Москалевої криниці». Двадцять статтів / Передм. Ю. Шевельова. — К.: Факт, 2001. — 384 с.;

У карнавалі історії: Свідчення. — К.: Факт, 2002. — 648 с.;

Його таємниця, або «Прекрасна ложа» Хвильового / Передм. М. Р. Стеха. — К.: Факт, 2006. — 872 с.

Людоненависництво. — Чц.: Букрек, 2007.

Література: Leonid Plyushch. Cybernetic ist. — Балт.: Smoloskyp, 1972. — 8 с.;

История болезни Леонида Плюща / Упоряд. Т. Ходорович. — Ам.: Фонд Герцена, 1974;

Stop the Torture of Leonid Plyushch. — Tor.: Committee for the Defence of Ukrainian Political Prisoners, 1974. — 6 с.;

Історія хвороби Леоніда Плюща / Упоряд. Т. Ходорович. Мюн.: Сучасність, 1975. — 191 с.;

Розмова з Л. Плющем. Ексклюзивне інтерв'ю. — Тор.: Діалог, 1976. — 24 с.;

Виступ Л. Плюща в Парижі // Сучасність. — 1976. — Ч. 4. — С. 3–14;

Маркусь В. Л. Плющ у Римі // Сучасність. — 1977. — Ч. 7–8. — С. 176–180;

Заява у справі Л. Плюща (УДР) // Сучасність. — 1978. — Ч. 1. — С. 119–121;

Hitmka J. P. L. Pliushch: The Ukrainian Marxist Resurgent // Journal of Ukrainian Studies. — Тор. — 1980. — № 2. — С. 61–79;

Житнікова-Плющ Т. У великій зоні // *Леонід Плющ.* У карнавалі історії. — Б.М.: Сучасність, 1980. — С. 325–370;

Захаров Є. Плющ Леонід Іванович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 568–572.

ПЛЮЩ (ЖИТНІКОВА) Тетяна Іллівна (нар. 17.05.1937, м. Москва) — педагог. Учасниця укр. руху опору.

1958 закінчила пед. ф-т Київ. пед. ін-ту. З 1962 працювала методистом у Міністерстві освіти УРСР. 1975, через ув'язнення чоловіка Л. Плюща та за участь у правозах. д-сті звільнено з роботи. З 60-х брала участь у поширенні самвидав. літ-ри та збиранні інф-ції про порушення прав людини для ХТС та «Укр. вісника». Мала зв'язок із «Ініціативною групою захисту прав людини в СРСР», передавала на Захід інформацію й протести про судові, позасудові та психіатр. переслідування в Україні. Разом із Т. Ходорович склала зб. «Історія хвороби Леоніда Плюща», виданий укр., франц. та англ. мовами. Перебувала під постійним наглядом КДБ, що супроводжувався обшуками, провокаціями, погрозами родині. В січні 1976 виїхала разом із родиною до Франції завдяки розгорнутій Комітетом математиків, Міжн. амністією та укр. діаспорою широкій кампанії, коли Л. Плюща звільн. з дніпроп. СПЛ. На Заході брала участь у правозах. б-бі — в акціях Міжнар. амністії, Комітетах оборони рад. та укр. політв'язнів, в закордон. радіо- та телепередачах.

БІБЛІОГРАФІЯ

Звернення, листи: Листи у справі й в обороні Л. Плюща, чоловіка: До Андрія Володимировича; До Тімакова (26.02.1973); Миколи Володимировича, Леоніда Ілліча, Олексія Миколайовича (22.05.1973); До Верховного Суду УРСР: Заява; До Голови Верховного Суду УРСР: Заява (02.1973); Прокуророві УРСР: Заява (2.03.1973) // Історія хвороби Леоніда Плюща / Упоряд. Т. Ходорович. — Мюн.: Сучасність, 1975. — С. 129–133, 133–134, 134–138, 138–142, 143–150, 151–154.

Публікації: У великій зоні // *Л. Плющ.* У карнавалі історії. — Н.Й.: Сучасність, 1980. — С. 325–370.

ПОГИБА Микола Трохимович (нар. 1936) — робітник. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1975–77, 1979– 83).

Працював робітником на одному із київ. заводів. Безпосередньо на собі відчув тягар економ., соціально-політ. і нац. гніту, почав дошукуватися істинних причин його походж. Зрозумів, що справжнім експлуататором в СРСР є держава та клас держ.-парт. верхівки, що її обслуговував, у країні — тоталіт. форма політ. влади. Вів про це розмови з ін. робітниками, виготовляв листівки й розповсюдж. по Києву, закликав шукати нових шляхів класової б-би.

1975 вперше заарешт. і засудж. Київ. обл. судом за ст. 187 КК УРСР на 3 роки позбавл. волі.

1977 звільнено. Вів далі просвітницьку роботу серед робітників, виготовляв і поширював самвидав.

1979 вдруге заарешт. і засудж. за ст. 206 КК УРСР на 5 р. позбавл. волі. Покарання відбував у таб. П/С ЮА-45/85. 4.11.1980 П. на знак протесту і захисту власних громадян. прав звернувся з відкритим листом до Комітету прав людини ООН, УГГ, а також копії листа надіслав до керівних парт. орг-цій УРСР. Лист було надруковано в заруб. пресі. На захист П. виступила укр. громада за кордоном, було проведено збирання підписів на його оборону й надіслано їх до тодішнього голови Президії ВР УРСР А. Ватченка.

БІБЛІОГРАФІЯ

Звернення: Відкритий лист Українській правозахисній групі, Комітетові захисту прав людини при ООН (4.11.1980) // Сучасність. — 1981. — Ч. 6. — С. 104–107;

Голос українського робітника // Укр. слово. — 1981. — 28 червня;

Ukrainian Worker Accuses Soviet State of Bourgeois Class System (Звернення М. Погиби до УГГ і Комісії Прав Людини ООН // Smoloskyp. — 1981. — № 12. — С. 8.

«ПОГЛЯД» — неформ. газ. Полонської р-ної орг-ції РУХу. Вийшла 1990. Публ. місц. сусп.-політ. хроніку, оглядові статті, істор.-нац. мат-ли.

«POGROM» — журнал, вих. у Ноттінгені (Німеччина) німецькою м. Ред. Т. Зюльц (T. Zulch). Містив мат-ли про Голодомор 1933, розглядав укр.-польс. відносини.

ПОДРАБІНЕК Олександр Пінхосович (нар. 1953) — журналіст. Учасник рос. правозах. руху. Співзасновник «Робочої комісії з розслідування використання психіатрії в політичних цілях» (1977). Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1978–84). Гол. ред. рос. тижневика «Экспресс-Хроника» (1987–2000).

З 1970-х у правозах. русі. 1977 підготував зб. «Каральна медицина» про використ. психіатрії проти інакомислячих в СРСР, який 1979 було опубліковано в США. Був причетний до видання ХТС.

1978 заарешт. за «наклеп на рад. держ. і сусп. лад» і засудж. на 5 років заслання до пн-сх Сибіру. 1980 повторно заарешт. на засланні в сел. Оймякон (Якутія) за аналогічним звинуваченням: статті в закордон. пресі, поширення самвидаву. Повторно засудж. на 3,5 р. таборів.

1984 звільнено. Мешкав у м. Кіржач Володимир. обл. (Росія). Працював на швидкій мед. допомозі. 1987–2000 був гол. ред. рос. тижневика «Экспресс-Хроника». З 2000 — гол. ред. правозах. агенції «Прима-News», мав конфлікт із владою, 2003 з причини «антидержавної пропаганди» ФСБ

конфіскув. понад 4000 примірників книги «ФСБ підриває Росію».

24.02.2004 П. заарешт. і допитув. у слідч. ізоляторі «Лефортово», звинувач. в розголошенні держ. таємниці.

Однак того ж дня було звільнено без висунення жодних звинувачень. 2004–2005 був керівником рос. відділення «Фонду громадян. свобод». З 2005 П. — оглядач «Нової газети» (Росія).

24.03.2006 затримано в Мінську на мітингу опозиції, де перебував як журналіст. 27.03 його покарано 15 добами арешту.

Крім журналіст. роботи, писав худ. прозу.

БІБЛІОГРАФІЯ

Звернення, листи: *О. Подрабінек підписав звернення спільно з членами Української й Московської Гельсінських груп*: Учасникам Белградських Нарад: Звернення (18.12.1977), Рятуйте О. Сергієнка, Процес Руденка — Тихого: Заява (30.06–2.07.1977) // Український правозахисний рух: 1976–1977. — С. 181–182, 211–214, 347–352.

«ПОЗИЦИЯ» — неформ. газ., вих. у Харкові 1989 щомісяця рос. м. Ред. В. Михайленко, В. Абраменко.

«ПОКЛИК» — вид. Лубенської орг-ції НРУ. Як неформ. газ. вих. 1990–1991 двічі на міс. Ред. О. Савченко, Ю. Синяговський, О. Тарасенко, В. Безчасний, В. Гринь, О. Куземський, А. Крутько, А. Москаленко, В. Павліченко, О. Печора. Містила актуал. місц. хроніку, оглядово-аналіт. статті, істор. розвідки. Публ. низку правозах. мат-лів, заяву В. Чорновола.

«ПОКЛИК» — вид. СУМ. Неформ. газ., вийшла в Косові 1990. Публ. статутні док-ти, місц. хроніку сусп.-політ. і культ. подій, істор.-патр. розвідки.

«ПОКЛИК» — вісник Ів.-Ф. міської орг-ції НРУ. Неформ. газ., вих. 1990–1991 з невизн. періодичн. Ред. П. Марковський. Гравюри О. Заливахи. Публ. орг-ційні докти РУХу, оглядові аналітичні статті, інформ. про сусп.-політ. події краю, інтерв'ю з І. Драчем, Л. Лук'яненком, Р. Лубківським, Д. Павличком. Містила істор.-патр. розвідки, низку дописів П. Арсенича, вірші для дітей Ю. Шкрумеляка, пісні Тризубого Стаса (С. Щербатих), Т. Петриненка.

«ПОКЛИК ВОЛІ» — інформ. вип. об'єднання Держ. самостійність України. Неформ. газ., вийшла у Львові 1990. Ред. Т. Більчук, С. Іщенко, Г. Одрихівська, Г. Пристайко, Т. Семенюк, О. Царук. Містила програм. док-ти, заяви, анкети, списки очільників.

«ПОКЛИК СУМЛІННЯ» — часопис Української істор.-просв. орг-ції «Меморіал» ім. В. Стуса. Як неформ. газ. вих. 1989–1991 один-два рази на міс. Ред. Є. Гринів. Осн. тематика — збереження пам'яті жертв сталінізму. Публ. програм. док-ти т-ва, матли з нац., конфесійних, правозах. проблем, спогади та списки репресованих, тематичні репортажі, поезію І. Калинця та Б. Грінченка. Авторами оглядових політ. та істор. статей були Л. Лук'яненко, І. Юхновський, М. Косів, В. Лаба та ін.

ПОКРАСЕНКО Юрій Миколайович (нар. 31.12.1940, м. Донецьк) — робітник. Учасник руху опору в Україні. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1962–68).

По закінч. 10 кл. працював робітником на Мелітопольському з-ді металовиробів. Упродовж пол.1960–61 рр. разом з робітниками В. Ринковенком, Б. Надтокою, студентами Мелітоп. сільгосп. технікуму О. Воробйовим та В. Чернишенком виготовляли й розповсюдж. самвидавні правозах. листівки біля заводів і фабрик Мелітополя і Запоріжжя. Навесні 1961 обговорюв. можливість створення підп. орг-ції в Мелітополі, яка мала б обстоювати нац. інтереси трудового народу, провадити б-бу з тогочасним держ.-сусп. ладом у рад. державі. Невдовзі спроби створення підп. організації було викрито. 9.04.1962 П. заар. 13–16.06. 1962 засудж. Запоріз. обл. судом за ст.ст. 62 ч. 1, 64 та 222 ч. 1 КК УРСР на 6 р. позбавлення волі у ВТК посиленого режиму. Карався у ВТК ЖХ-385 (Мордовія).

9.04.1968 звільнено.

ПОКРОВСЬКИЙ Іван Миколайович (нар. 1921) — учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1949–74).

1944–45 перебував у нім. концтаборі, звільнено англ. збройними силами й репатрійовано до СРСР. 1949 заарешт. й засудж. за ст. 54.1а, 54.10 і 54.11 КК УРСР на 25 р. позбавлення волі. 5.09.1972, перебуваючи в Пермському концтаборі № 36, брав участь у відзначенні роковин створення першого концтабору в СРСР, 23.06.1974 разом із ін. політв'язнями на знак протесту за побиття наглядачем С. Сапеляка пішов на страйк, за що отримав покарання: 6 місяців у концтабірній тюрмі. Наприкінці т. р. було передчасно звільнено через захворювання на туберкульоз.

ПОКУТНИКИ (Слов'янська Християнська Церква Святого Духа) — рел. есхатологічна течія в УГКЦ.

1946, на т. зв. Соборі ГКЦ у Львові було силоміць прилучено УГКЦ до Москов. патріархату, коли всі укр. катол. єпископи перебували в тюрмах або на засланні, а ченці й священики, які залишилися, пішли в підпілля. 1954 вірні греко-католики збиралися на богослужіння під керівництвом катакомбного свящ. І. Солтиса, який проголосив воцаріння Антихриста в особі рад. режиму. Невдовзі навколо свящ. Солтиса утворилася група його послідовників, радикально налаштованих проти рад. влади, що не сприймали її атрибутів, символів, служіння в армії. Релігійні погляди свящ. Солтиса відрізнялися від учення УГКЦ, він відлучився від катакомбних укр. греко-катол. священиків і започаткував нову течію, яка отримала назву «покутники» (від укр. «покута» — покаяння).

П. вважали, що ідейно-містичним центром світу стає укр. село Середнє на Прикарпатті. 1959 свящ. Солтиса було ув'язнено, а керівництво цією течією перебрав свящ. А. Поточняк, якого 1968 вдруге ув'язнили. 1981 свящ. Солтиса було втретє заарешт. й засудж. на 5 років позбавлення волі.

Після проголошення Незалежності П. змінили своє ставлення до держави, але залишалися незареєстрованими.

«ПОЛІСЬКА СІЧ» — неформ. газ. Житомир. крайового проводу СНУМ. Вих. 1990 з невизн. періодичн. Ред. М. Банніков, Р. Білічак. Публ. істор.-патр. мат-ли, хроніку політ. подій обл., поезії В. Стуса, О. Ольжича, допис про Т. Бульбу-Боровця.

«ПОЛІТИКА» — неформ. газ. Незал. інформ. агенства; незал. вид. при Асоціації молодіжних орг-цій; вид. Українського незал. пресового агентства; Українське вільне вид-во. Вих. 1989–1990 у Києві з невизн. періодичн. У № 1 відп. за вип. В. Коваль. Публ. оглядові сусп.-політ. статті, дописи В. Чорновола, О. Шевченка, М. Джіласа, С. Клюєва, інтерв'ю з В. Яворівським, Т. Кузьом, працю М. Грушевського. Містила мат-ли з духовних та культ. проблем.

ПОЛІЩУК Микола Кіндратович (нар. 20.12.1930, с. Біліївка Володарського р-ну Київ. обл.) — робітник. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1975–78, 1980–83). Член ВТПР (1989).

1948 вступив до сільськогосп. технікуму, став інвалідом, працював у колгоспі різноробом. 1952 виїхав на Донбас, влаштувався охоронцем на металург. завод у Макіївці і навч. у 8-му кл. вечірн. школи. Дуже обурювала П. тотальна русифікація, відверто говорив про це на комсомольських зборах і поклав на стіл свій членс. квиток. 1955 поїхав до матері у м. Гайворон, пра-

цював у буд. бригаді. У лютому 1964 закінч. заочно) Ржищів. буд. технікум. Мав супе-речки з колгоспним начальством, виступав на зборах проти укрупнення колгоспів, про-ти курсу партії. П. було звинув. у тому, що він заважає колгоспникам будувати ко-мунізм. 1965 виїхав у м. Біла Церква. Пра-цював у багатьох буд. орг-ціях робітником, майстром, ст. інженером відділу. Багато читав укр. літ-ри з бібліотек Києва, напи-сав відгук до г. «Вісті з України» про пра-цю І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифі-кація?», 1973 написав листа до ред. «ЛУ» про становище укр. мови. 1974 його звин-ув. у поширенні наклепів на рад. держ і сус. лад. Перефотографовував для етно-граф. музею І. Гончара давній укр. нац. одяг.

18–20. 08.1975 Судова колегія в кримін. справах Київ. обл. звинув. П. за ст.ст. 211 КК УРСР, 187-1 КК УРСР і засудила його на 4 р. таборів заг. режиму. Карався в ко-лонії № 2 в м. Дзержинськ Донец. обл.

11.03.1978 звільнено. 19.11.1980 знову заарешт. на роботі. В січні 1981 відправле-но на психіатр. експертизу в Київ, визнано осудним. 10.04.1981 був засудж. за ст. 187-1 КК УРСР Київ. обл. судом на 3 р. таборів заг. режиму. Покарання відбував у с. Чор-нухіно Перевальського р-ну Ворошиловгр. обл., потрапляв у ШІЗО, тримав голодуван-ня протесту.

20.11.1983 звільнено. Довгий час ніде не було прописано. Працював на котельні кон-денсаторного заводу в Білій Церкві. У квітні 1989 реабілітовано. 1991 вийшов на пенсію.

У березні т. р. разом з групою одно-думців створив осередок ТУМ «Початок».

«ПОЛСЛОВА» — вид. асоціації «Ви-борець України», ліберал-дем-тів. Неформ. газ. вих. у Києві 1989–1990 з невизн. пері-одичн. рос. м. Ред. О. Толпиго, Я. Ґольден-берґ, В. Дідук, Є. Рилеєв, А. Руденко, Л. Йованович, В. Климчук. Висвітлювала виборчу боротьбу. Містила тематичну стат-тю З. Франко. Ознайомлювала з тезами ви-борчих програм Л. Лук'яненка, М. Гориня. Публ. док-ти часів Центральної Ради, хро-нологію сталінських репресій 1926–1956, есей В. Жаботинського.

«ПОЛТАВСЬКИЙ ВІСНИК» — друкований орган Полтавського ініціативного К-ту НРУ. Неформ. газ. вих. 1989 з невизн. періодичн. Ред. Ю. Бречко, І. Коваленко. Містила програм. док-ти, резолюції, звер-нення, істор. розвідки, патр. поезію місц. авторів, тексти виступів активістів.

«ПОЛУИНТЕЛЛИГЕНТ» — неформ. газ. Профспілки літ-рів. Вих. у Києві та Харкові 1990 з невизн. періодичн. рос. м. Ред. А. Домбровський. Наводила факти ме-дико-фармакологічних дослідів на засудже-них. Публ. списки репресованих у 30-ті українських письменників, істор. розвідки. Аналізувала соц.-економ. процеси. Стави-ла питання розбудови вільного літ-рного ринку, профспілкового руху, охорони пам'я-ток історії та культ. Містила огляди неформ. вид. Ознайомлювала з модерною прозою та поезією. Мала додаток «Ранковий Київ».

ПОПАДЮК Зорян Володимирович (нар. 21.04.1953, м. Львів) — учасник укр. руху опору. Організатор УНВФ. Політв'я-зень рад. тюрем і концтаборів (1973–82, 1983–87).

1968 разом зі своїми однокласниками організував підп. орг-ційну групу «УНВФ» (назвою хотіли наголосити на спадкоєм-ності УНФ Д. Квецка, З. Красівського, М. Дяка й ін., який розгромило КДБ 1967), розмножували самвидав, листівки нац.-патр-іот. змісту, мали свою програму, вигото-вили печатку. Після вступу до ВНЗ кількість членів Групи значно збільшилася. Передру-ковували й поширювали праці І. Дзюби,

Є. Сверстюка, В. Чорновола та ін., ж. «Укр. вісник», «Хроника текущих событий», твори О. Солженіцина. 1972–73 УНВФ випустив два числа гром.-політ. ж. «Поступ» із хронікою та документами самвидаву.

28.03.1973 П. заарешт., а 6.08 засудж. Львів. обл. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 7 р. позбавлення волі та 5 р. заслання. Львівські ВНЗ, особливо ун-т, зазнали справжнього погрому — з ун-ту було виключено 29 працівників. П. відбував покарання в таборах сув. режиму ЖХ-385/19 та 17-А. За акт. участь в акціях протесту неодноразово був покараний. У жовтні 1975 переведено на 3 роки у Владимир. тюрму, де мав тривалу серцево-судинну недугу; зазнавав різних покарань і репресій за т. зв. «порушення режиму». У липні 1977 відправлено в Україну на «профілактику», восени повернули до тієї самої в'язниці. У червні–липні 1978 покарано 45 добами карцеру. 30.10.1978 П. знову етаповано до табору № 19. Про П. тепло відгукувалися побратими-політ'язні В. Стус, М. Руденко, К. Любарський, М. Хейфец, М. Маринович, прибалтійські й вірменські в'язні сумління П. Айрікян, П. Паулайтіс та ін. 2.06.1980 прибув на заслання в с. Матросово Магаданської обл., працював шахтарем. 9.10. 1980 прооперовано (туберкульоз легень). Після повернення з 10-денної відпустки до хворої матері, з причин погіршенням здоров'я, П. перевели в Актюбинську обл. Казахстану. Працював у колгоспі теслею.

2.09.1982 П. знову заарешт. за звинув. у проведенні «антирад. агітації і пропаганди» (ст. 56 ч. 2 КК КазРСР). Під час слідства в Актюбинській тюрмі його неодноразово було бито «за порушення режиму». Звинув. в «антирад. висловлюваннях», зокрема за осуд запровадження воєнного стану в Польщі. 4.03.1983 засудж. Актюбинським облсудом на 10 р. позбавлення волі й 5 р. заслання. Відмовився від адвоката й касаційного суду. Карався в таборі сув. режиму ВС-389/36.

5.02.1987 звільнено. Згодом реабілітовано. Працював у Самборі вантажником, теслею. 1990 обрано головою міськради, пізніше — головою міськвиконкому, 1992 призначено представником Президента України в Самбірському р-ні, 1997 — головою (з 1998 — заст. голови) Старосамбірської райдержадм-ції. 2006 обрано депутатом Самбірської райради.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи: Листи до В. Марченка (1981–1983) // Сучасність. — 1984. — Ч. 5. — С. 105–115.

Література: *Lindwall B.* Zoryan sitter i sovjetisk straffläger och far besök en gang om aret: Han blir sjukare varje ar // Expressen. — Стокгольм. — 1980. — 1 червня;

Zoryan Popadyuk Sentenced to Maximum Term // Smoloskyp. — 1983. — № 20–21. — С. 1;

Хейфец М. Зорян Попадюк — дисидент без страху й закиду // *М. Хейфец.* Українські силюети. — Мюн.: Сучасність, 1984. — С. 205–223;

Листи В. Стуса до Л. і З. Попадюків (1977–1979) // Український вісник. — 1987. — Вип. 7, 8, 9–10. — С. 181–190;

Хмара С. (М. Сагайдак). Дорогою до мрії: Вибрані праці. У 2 томах. — К.: Фенікс, 2005. — Т. 1. — С. 81–85;

Карасик С. Попадюк Зорян Володимирович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 573–576.

ПОПАДЮК Любомира Іванівна (нар. 28.04.1928, м. Самбір Львів. обл. — пом. 19.09.1984, м. Самбір) — учителька, викладач нім. мови. Учасниця укр. правозах. руху.

1947 здобула середню освіту, закінчила торговельну школу. 1948 вступила на ф-т інозем. мов Львів. ун-ту. 1953–55 вчителювала в гірських селах (Шешори та ін.). З 1955 — викладач нім. мови Львів. ун-ту

та консерваторії, грала в симф. оркестрі Львів. опери. Коло спілкувань — І. Гель, З. Чорновіл, Ірина та Ігор Калинці, М. і Б. Горині. В. Мороз та ін. Передруковувала й розповсюдж. самвидав (І. Дзюба, В. Мороз. В. Чорновіл та ін.), «Історію України» М. Грушевського. Виготовляла й розповсюдж. листівки орг-ції УНВФ, до якої входив син П. — Зорян, згодом видала два числа ж. «Поступ», упорядкувала в Самборі могилу розстріляних 1941 року НКВС 900 в'язнів. 12.01.1972 у помешканні П., як і в сотнях інших помешкань укр. інтелігенції, було вчинено обшук, однак нічого не було виявлено. На допити П. принципово не ходила. Але сина було засудж. й ув'язнено за звинув. у «антирад. агітації й пропаганді» та «орг-ційній д-сті» на 7 р. таборів та 5 р. заслання. У червні 1973 П. звільнено з роботи. Працювала медстатистом у лікарні. 1977 звільнено після опублікув. у г. «Львовская правда» злісного пасквіля проти неї, А. Пашко, О. Антонів, Г. Садовської, які підтримували листування й особисті стосунки з репресованими та їхніми родинами, підписували заяви та звернення на захист політв'язнів. П. мала лише одне побачення з сином в таборі № 17 у Мордовії на одну добу, та у Владимир. тюрмі — на годину.

Від 28.02 до 28.03.1981 перебувала в лікарні через порушення динамічного мозкового кровообігу, пережила інсульт. Після другого арешту сина (Казахстан, .09.1982) у П. стався другий інсульт. Поховано в м. Самбір.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Листи В. Стуса до Л. та З. Попадюків (1977–1979) // Укр. вісник. — 1987. — Вип. 7, 8, 9–10. — С. 181–190.

ПОПЕРЕДЖЕННЯ КДБ — офіційне попередження КДБ, ухвалене 25.12.1972 Президією ВР СРСР на основі Указу № 3707-VIII «Про застосування органами держбезпеки попередження як засобу профілактичного впливу».

Профілакт. засоби — бесіда, обговорення на зборах тощо, виявилися неефективними й у більшості випадків ігнорувалися інакодумцями, оскільки не були обов'язковими. Новий Указ передбачав, що органи КДБ можуть виносити попередження особам, «дії яких межують з держ. злочином», що через це проти них може бути порушено кримін. справу. Попередж. фіксувалося протоколом, у якому той, кого попереджувано, мусив підписатися. Указ надавав органам держбезпеки право притягати до відповідальності осіб, які підлягали попередженню, але на виклик не з'являлися. У відкритому друці указ не було опубліковано. До середини 1980-х його постійно використовували для інакодумців як засіб психолог. тиску.

ПОПОВИЧ Євген Оксентович (нар. 25.06.1930, с. Межиріччя Черкас. обл. — пом. 6.07.2007, м. Київ) — перекладач. Член СПУ (1968). Учасник укр. руху опору.

1956 закінчив філол. ф-т Київ. ун-ту. Перекладав укр. мовою нім. письменників Г.-Е. Лессінга, Т.А. Гофмана, Г. Гейне,

Ф. Ферштекера, Т. Манна, Е.М. Ремарка, Г. Гессе та ін.

У квітні 1968 підписав «Лист 139-ти» до Ген. секр. ЦК КПРС, протестуючи проти арештів молодої інтелігенції в Україні й Москві.

ПОПОВИЧ Оксана Зенонівна (нар. 2.02.1926, с. Жуків Тлумацького р-ну Івано-Фр. обл. — пом. 23.05.2004, м. Ів.-Ф. — учасниця укр. нац.-визв. руху. Член ОУН. Політв'язень рад. тюрем і таборів (1944–56, 1974–87). Член УГГ (1979).

Навчалась у гімназії м. Городенка, дістала ідеологічний, військовий і санітарний вишкіл у юнацтві ОУН, була районною провідницею. Перебувала до 1944 на нелегальному становищі.

12.01.1944 заарешт. з повстанською літрою в с. Іспас Коломийського р-ну. В липні 1945 під вигаданим прізвищем Петрушак Варвара Петрівна її засудж. Військовим трибуналом військ НКВС Івано-Фр. обл. за ст. 64 ч. 1а, ст. 54 ч. 2 КК УРСР на 10 р. позбавлення волі з обмеженям у правах за пп. «а», «б», «в» ст. 29 КК УРСР на 3 р. та з конфіскацією майна. За спроби втекти з етапної колони її поранено в груди й праву ногу, дістала вивих ноги, пізніше перехворіла на тиф. Відбувала покарання в таборах Воркути (Передшахтна) Комі АРСР (Мукерка, Адат) на тяжких роботах, довбала вічну мерзлоту на будівництві. Навесні 1955 етаповано на заслання в Красноярськ, працювала на цегельні.

У серпні 1956 звільнено, повернулась у с. Маняна Богородчанського р-ну. 1960 в м. Солотвин закінчила вечірню СШ. Перейшла на своє прізвище. Вела патріот. й просвітн. роботу (вечори, лекції). Після медобстеження отримала 2-гу групу інвалідності. Перебралася в с. Крихівці й працювала обліковцем в Ів.-Ф. відділенні енергозбуту. З 1959 розповсюджувала самвидав. Контактувалася з Б. Антоненком-Давидовичем, О. Мешко. У грудні 1969 разом із В. Морозом, В. Чорноволом І. Сеник підписала заяву на ім'я Голови Президії ВР УРСР під назвою «Знову про камерні справи?» проти практики засуджень в ув'язненні.

3.10.1974 знову заарешт. за звинув. у проведенні антирад. агітації й пропаганди. На час арешту пересувалася на милицях. 48 діб тримала голодування протесту. 14.01.1975 П. засуджено Івано-Фр. облсудом за ст. 62 ч. 2 КК УРСР на 8 р. ув'язнення в таборах сув. режиму та 5 р. заслання, визнано особливо небезп. рецидивісткою (ст. 26 КК УРСР). Покарання відбувала в с. Барашево Теньгушовського р-ну, Мордовія, в жіночому таборі сув. режиму ЖХ-385/3-4. Брала участь в акціях протесту, тримала голодування. 1975, під час Міжнар. року жінки в Мехіко, укр. громад. орг-ції проводили акції за звільнення з рад. концтаборів П. та інших укр. жінок-політв'язнів. З 3.02.1979 П. — член УГГ. У жовтні 1980 етаповано на заслання в сел. Молчаново Томської обл.

2.10.1987, відбувши в ув'язненні загалом 24 р. і 6 міс., звільнено, повернулася до Ів.-Ф. 1988 стала членом-засновником Ів.-Ф. філії УГС. Похована на Алеї Героїв в Ів.-Ф.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Оксана Попович // Гомін України. — 1975. — 16 вересня;

Оксана Попович // Українська Гельсінська Група, 1978–1982. — С. 531–532;

Строката Н. Оксана Попович: Інвалід в ув'язненні. — Тор.: СФУЖО. — 1982;

Honchar J. Prisoner // Winnipeg Free Press. — 1975. — 26 квітня;

Про долю Оксани Попович // Християнський голос. — 1975. — 25 травня;

Wolzak H. Zieke gevangen vrouw zonder medische hulp // Hervormd Nederland. — 1975. — 4 жовтня;

Strokata N. Oksana Popovych: An Invalid in Prison // Віра. — 1987. — Ч. 3. — С. 14;

Strokata N. Oksana Popovych: Profile of a Ukrainian Political Prisoner // Smoloskyp. — 1987. — № 33. — С. 8.

Карасик С. Попович Оксана Зенонівна // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 580–583.

«ПОРОГИ» — альм. літ-рного, мист., громад. життя. «Товстий» журн. Української асоціації незал. творчої інтелігенції. Вих. як самвидав 1989 у Дніпроп. Вийшло 9 вип. Гол. ред. І. Сокульський. До складу ред. входили Я. Гомза, Г. Гребенюк, П. Розумний, Р. Лиша, Л. Яценко. Кореспонд. В. Забігай, М. Синьогін. Худ. М. Романушко та Я. Пилипенко, використано репродукції робіт О. Заливахи та Г. Могалевського, дереворити С. Ковіки (Алієва-Ковіки). Світлини Ю. Вівташа. Публ. фрагменти праць патр. Йосифа, дослідження «Українське літ. бароко» Д. Чижевського, серію статей з проблем нац. самовизначення І. Сокульського, програмові док-ти орг-ції. Ознайомлював із текстами виступів Є. Сверстюка, П. Розумного, свящ. Я. Лесіва, публіцистикою Л. Лук'яненка, І. Сокульського та ін. Порушував проблеми міжконфесійних відносин, мови, збереження культ., істор., етногр. спадщини, освіти. Інформ. про репресивні дії влади в 60–80-х. Містив поезію Б. Лепкого, М. Зерова, О. Олеся, Г. Гордасевич, В. Щурата, ін. В. Рокецький презентував таборовий «Поетичний сніп» В. Стуса. З істор. розвідками виступили Г. Омельченко, Я. Гомза, Т. Генель-Хинчевська, як істор. літ-ри — Я. Гомза та М. Куделя, істор. мистецтва — Л. Яценко. Авторські персоналії про О. Заливаху та В. Марченка подав Є. Сверстюк, про Т. Шевченка та Б. Антоненка-Давидовича — Я. Гомза, Ю. Штепу та С. Гуру — І. Сокульський, Г. Коваленка та О. Гончара — П. Ротач, Т. Шевченка — М. Куделя, В. Винниченка — Л. Цегельський, І. Франка — Є. Крамар, В. Біднова — Д. Бурко, про М. Романушка — Ю. Вівташ. Представлено прозові твори М. Костомарова, Б. Антоненка-Давидовича, П. Розумного та ін., епістолярій Б. Антоненка-Давидовича з коментарями І. Сокульського. Ред. вдалося забезпечити високу якість мат-лів, вдалий добір авторів, зберегти істор. атмосферу регіону.

2009 у вид. «Смолоскип» з'явилося «Вибране» «Порогів» (Упоряд. Р. Лиша, Ю. Вівташ, О. Сокулька, 624 стор.).

«ПОСВІТ» — вид. Терноп. т-ва «Вертеп». Як неформ. газ. вих. 1989–1990 одинадва рази на міс. Ред. І. Зелена. Публ. фольклористичні, істор. розвідки та док-ти, праці М. Грушевського, М. Прокопа, спогади О. Ангелюка про В. Стуса. Містила огляди сусп.-політ. подій, екол. ситуації, духовні бесіди, пісні Січових стрільців, поезію І. Франка, В. Симоненка, О. Маковея, політ. сатиру, колядки, щедрівки, гаївки.

«ПОСТУП» — вісник Т-ва Лева. Як неформ. газ. вих. 1989–1990 у Львові 1–3 рази на міс. Ред. С. Пахолків та В. Панкеєв. Містила змістовні сусп.-політ, оглядові статті, авторами яких були М. Горинь, Т. Стецьків, Ір. Калинець, М. Косів, Ю. Редько, О. Кривенко (з № 8 1991 — гол. ред.), Є. Гринів, Ю. Покальчук та ін. Публ. духовні мат-ли митр. А. Шептицького, кардиналів М. Любачівського і Й. Сліпого, свящ. В. Бондарчука (архієп. Іоан), Є. Сверстюка, інтерв'ю з В. Чорноволом, Яр. Стецько, Л. Кравчуком, І. Деркачем, І. Юхновським, І. Гринівим та ін., біогр. розвідки про Є. Коновальця, С. Бандеру, В. Стуса, І. Світличного, Б.-І. Антонича, О. Тихого, Ю. Литвина, ін., еколог., фольклористичні, істор.-патр. дописи, інформ. з Литви, Грузії, Естонії, Польщі, Вірменії, Німеччини, Узбекистану, Росії. Знайомила з програм. док-ми НРУ, Студ. Братства, «Меморіалу», АБН, парт. Дем. Союз, СДПУ, т-в «Спадщина», «Іргун ціоні».

ПОЦІЛУЙКО Леонтій Костянтинович (нар. 1921) — учасник укр. нац.-визв. руху. Заарешт. у Львів. обл. 1969 і засудж. на 15 р. позбавлення волі.

ПОЧИНОК Петро Михайлович (нар. 1929, с. Вільхівці Чемеровецького р-ну Хмельн. обл.) — учасник укр. нац.-визв. руху. Жертва рад. каральної психіатрії (1949–51, 1962, 1964, 1966).

П. — інвалід II групи. Вперше заарешт. 1949, зазнав психіатричної експертизи, визнано неосудним. Постановою суду спрямовано на примусове лікування.

До 1951 перебував у СПЛ. Згодом ще тричі інтерновано. Жив у Закарп. обл.

ПРАВО НА ЭМИГРАЦИЮ — незалежна громадська організація, яка домагалася права на еміграцію з СРСР.

1979 орг-цію було створено в Москві. Ставила перед собою завдання домогтися відповідності рад. еміграц. політики загальнодемократ. нормам, збирати й оприлюднювати інф-цію про порушення прав людини на виїзд із СРСР, підтримувати охочих емігрувати. Комітет видавав інформ. бюлетень, розробив і надіслав до Президії ВР СРСР проект положення про порядок виїзду громадян із СРСР. Активісти цього комітету зазнавали переслідувань. 1982, після арешту керівника В. Бараца, діяльність Комітету припинилася.

«ПРАПОР АНТИКОМУНІЗМУ» — неформ. газ. осередків УРП м. Києва, газ. Солом'янського осередку УРП. Вих. 1990 з невизн. періодичн. укр. та рос. м. Ред. Р. Коваль, Д. Бідочко, В. Чорний. Містила парт. док-ти, актуал. сусп.-політ. інформ., передруки. Публ. спогади політв'язнів З. Красівського, С. Бабича, М. Лузана та ін., статті С. Караванського, Л. Полтави, Л. Лук'яненка, С. Хмари, ін. Порушувала міжконфесійні та міжнац. проблеми.

«ПРЕС-БЮЛЕТЕНЬ» — вид. Херсонської обл. орг-ції УРП. Вих. 1990 з невизн. періодичн.

«ПРИЗЫВ» — вид. Нар. союзу сприяння перебудові, Союзу «Дем. Дія». З № 3 (5) 1990 «Ліберал» — неформ. газ. лібералів України. Засн. — Київ. ліберально-дем. спілка, Ліберально-дем. парт. України (Оргк-т). Вих. 1989–1991 з невизн. періодичн. укр. та рос. м. Ред. О. Бєляєв, А. Куліков, В. Мошковський, Ю. Сахно, О. Шейкін, А. Жалко-Титаренко. Публ. програм. парт. статті, тематичні істор. розвідки, передвиборчу агітацію. Порушувала проблеми міжнац. відносин. Містила огляди сусп.-політ. ситуації. Аналізувала діяльність НРУ, «Зелених», Респ. парт. Укр., Нової Ліберальної парт., асоціації «Антишовіністична дія», дем. рухів та парт. країн Сх Європи та Росії. Ознайомлювала з поезією О. Олеся. Мала сторінку сатири.

«ПРИКОРДОННІ ВІСТІ» — неформ. газ. УНДП. Вих. у Харкові 1990 з невизн. періодичн. Публ. програм. парт. док-ти, аналітичні політ. статті, огляди, прогнози, персоналії, істор. розвідки.

ПРИТИКА Олекса (нар. 1932) — лікар. Учасник укр. правозах. руху. Закінчив Одес. мед. ін-т, працював у місцевій поліклініці. 9.07.1971 заарешт., а 4–19.05.1972 віддано під суд разом із Н. Строкатою і О. Різниковим за ст. 62 КК УРСР. 19.05. т. р., засудж. на 2,5 р. позбавлення волі.

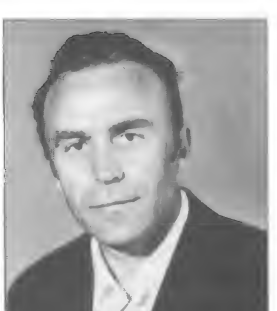

ПРИХОДЬКО Григорій Андрійович (нар. 20.12.1937, с. Олександрополь Синельниківського р-ну Дніпроп. обл.) — інженер. Учасник укр. руху опору. Засновник УНП, співзасновник УМА. Політв'я-

зень рад. тюрем і концтаборів (1973–78, 1980–88).

Закінчив Одес. ін-т зв'язку (1959–64). Офіцер, служив у війську. Виходячи з того, що права й місце людини є похідними від рівня свободи нації, спрямував свої зусилля саме на націю, на її держ. втілення. Оскільки імперія заперечує нац. свободу, то реалізація прав людини в державі можлива тільки через повалення влади імперської сили. П. вважав себе націоналістом-державником.

27.12.1973 вперше заарешт. у Калузі за розповсюдж. листівок. 10.07.1974 засудж. за «антирад. агітацію і пропаганду з метою підриву й ослабл. рад. влади» за ст. 70 КК РРФСР на 5 р. позбавлення волі. Карався в пермському таборі № 36, Владимир. тюрмі.

1.07.1980 удруге заарешт. у своєму селі в Дніпроп. обл. Арешт стався через звернення П. до голови КДБ СРСР Ю. Андропова з вимогою не допустити запроторення дисидента І. Сокульського, члена УГГ, до психлікарні. 7–13.01.1981 засудж. разом із І. Сокульським на 5 р. ув'язнення в тюрмі, 5 р. у таборах суворого режиму з подальшим засланням на 5 р. Дії обох суд кваліфікував за ст. 62 ч. 2 КК УРСР і визнав обох особливо небезпечними рецидивістами. Карався в Чистопольській тюрмі та в таборі особливого режиму ВС-389/36 у с. Кучино Пермської обл.

8.07.1988 П. звільнено через ліквідацію таборів для політв'язнів та зміну внутр. політики в СРСР. Жив у Львові, активно долучився до укр. нац.-визв. б-би. У лютому 1989 почав видавати й редагувати нелег. патріот. ж. «Укр. час». У жовтні 1989 створив першу в новітній історії України політ. партію — Українську національну партію, яка ставила за кінцеву мету завоювання народом нац. незалежності й відродження Української держави у формі Укр. Нар. Республіки. 1990 П. став співзасновником Укр. Міжпарт. Асамблеї (УМА), яка орієнтувала на революційні дії через створення органів держ. самоуправління. За 5 міс. діяльності УМА зареєстр. 2,5 млн громадян Укр. Народної Республіки. 1.07.–22.12.1990 — голова Нац. Ради УМА. З 1989 видавав і редагував незал. політ. ж. «Український час», з 2000 — голова правління гром. орг-ції «Ін-т сучасного гром. менеджменту». З 1994 — на пенсії за інвалідністю. Жив у м. Бібрка Львів. обл.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Виступ Приходька на демонстрації у Львові // Гомін України. — 1988. — 19 жовтня;

Pann I. Приходько Григорій Андрійович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 584–586.

ПРИШЛЯК Євген Степанович (нар. 13.12.1913, м. Миколаїв Львів. обл. — пом. 3.12.1987, м. Миколаїв Львів. обл.) — учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Політв'язень польських (1933–39), рад. тюрем і концтаборів (1952–77).

Здобувши сер. освіту, приєднався до нац.-визв. руху. 1927–30, по закінченні нар. школи, навч. у Торгівельній школі «Просвіти» у Львові. У той час прийнято до ОУН, тут він невдовзі став референтом пропаганди і юнацтва в Миколаїв. районовім проводі, пізніше — повітовим провідником. 1931, під час масових арештів через убивство польського посла Т. Голуфка, П. заарешт. польс. поліцією, але через відсутність доказів його участі невдовзі випущено.

Грудень 1933 — березень 1935, після чергових польських чисток, із братом Ярославом перебував у слідчій тюрмі. П. засудж. на 4 р. ув'язнення. Його було утримувано в Стрию і Тарнові.

1939, з вибухом нім.-польс. війни, П. організував на Миколаївщині Львів. обл. протипольське повстання, за що поляки спалили батьківську хату. Тоді разом із братом таємно перейшов з окупованих більшовиками на окуповані німцями укр. землі. 1940 вислано Проводом ОУН(б) на військ. вишкіл до Старахович, там організував академію на пошану полк. Є. Коновальця і аматор. гурток нар. танців. 1941 був учасником Півден. похідної групи. З нею прибув до рідного Миколаїва. Далі пішов на

схід України. На Наддніпрянщині заарешт. нім. політ. поліцією і відправл. до Львова, через 2 тижні його звільнили. І знову поринув у нац.-визв. б-бу. Призначено референтом Миколаїв. повіту в підготовці до масов. визв. б-би вже й проти нацистів. Крім того, працював в Укр. допомоговім комітеті.

1942 його знову заарешт. німці, деякий час перебував у дрогобицькій тюрмі. Але підпілля ОУН підкупило варту, і його визволили. П. було призначено керівником охорони Обл. проводу ОУН у Дрогобицькому р-ні (повіті). Брав участь у багатьох бойових операціях. Опісля, по закінченні II Світов. війни, як член Крайового проводу і Крайовий провідник Карпатського краю, воював проти більшовицьких загарбників.

22.01.1952 потрапив, перебуваючи в бункері, в полон до енкаведистів, намагався не здатися, але знепритомнів від газової бомби. Військ. трибунал засудив його за ст. 58 КК УРСР на смертну кару, яку Верховний суд замінив на 25 р. позбавлення волі. 1952–64 П. відсидів у камері-одиночці у Владимир. тюрмі. 1972 переведено до 36-го, а згодом — 35-го таб. пункту пермських ВТК. Був одним із організаторів акцій протесту політв'язнів на оборону своїх прав проти свавілля таб. адміністрації, був провідним членом «Когорти укр. нескорених в'язнів», підписав багато листів-протестів до міжнар. гром. орг-цій, урядових установ СРСР. Домагався визнання за ним статусу політв'язня, активно долучився до голодування протесту. За все неодноразово сидів у ПКТ та ШІЗО. Загалом 13 р. провів у концтаборах сув. режиму Потьми й Пермі. 25.12.1976 етаповано з 35-го таб. пункту.

25.01.1977, по закінченні терміну, звільнено. Жив у м. Миколаєві Львів. обл. Хворів на тяжку форму гіпертонії, мав інвалідність. Через 10 р. помер, поховано на Микол. цвинтарі.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Н. Н.* «Розповідь про два Архіпелаги» // Свобода. — 1976. — 13 травня;

Стиранка М. Треба активної протидії // Новий шлях. — 1982. — 10–17 квітня;

Сулятич М. Перемога за творцями життя як героїчного подвигу! // Америка. — 1988. — 16 лютого.

ПРИШЛЯК Григорій (нар. 20.04.1913, с. Новосілки Бузького району Львів. обл.) — учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Політв'язень польських (1933–39), рад. тюрем і концтаборів (1946–71).

1923 закінчив Львів. головну гімназію, де у ст. класах вступив до Пласту. Став членом ОУН. У Львові працював у робітн. т-ві «Сила», секретарем спорт. т-ва «Чорноморець». Після військ. служби був інструктором «Сільського господаря». Водночас активно організовував читальні «Просвіти».

Двічі заарешт. за укр. просвітницьку діяльність. Втретє — за святкування 70-річчя «Просвіти». Покарання відбував у режимній тюрмі «Хрести».

1939 з розбитої нім. бомбою тюрми вийшов на волю. Працював на каменоломні у Східній Прусії, згодом переїхав до Кракова. 1940 пройшов військ. вишкіл у Карпатах. 1941 П. — член Центр. Проводу ОУН (б).

У липні 1946 заарешт., пережив слідство у Львові. Згодом переведено у Київ. тюрму. Його засудж. на розстріл, півроку просидів у камері смертників. Але через скасування смертної кари покарання було замінено на 25 р. ув'язнення в таборах Сибіру, Казахстану, Воркути й Мордовії. У таборах П. був опорою і моральною підтримкою слабшим за духом в'язням, допомагав священикам у їхній духовній праці серед в'язнів таборів, організовував відзначення реліг. та нац. свят.

1971 повернувся хворим і знесиленим до м. Коломиї Івано-Фр. обл. Проте й на рідній землі його постійно переслідувало КДБ. Після проголошення незалежності України П. надалі займ. гром.-політ. діяльністю.

«PRO & CONTRA» — неформ. газ. видва «Радикаль». Вийшла у Львові 1990. Ред. М. Теремецький, Л. Браславський. Містила оглядові сусп.-політ. статті та сатиру. Мала оригінальне графічне вирішення.

«ПРОБУДЖЕННЯ» — неформ. газ. Хмельн. крайової орг-ції НРУ. Вих. 1989–1991 раз на міс. Ред. О. Кокряцький, Ю. Ганущак, В. Кліщ, С. Лихо, С. Шинкарук. Публ. хроніку місц. сусп.-політ. подій, актуал. репортажі. Містила оглядові статті, статистику, мат-ли нац.-істор., екол., духовного змісту. Ознайомлювала з діяльністю «Меморіалу», «Зеленого світу», подіями в Азербайджані, Білорусі, Вірменії, Грузії, Латвії, Росії.

«ПРОБУЖДЕНИЕ» — неформ. газ. Мелітопольської орг-ції НРУ. Вих. 1989–1990 раз на міс. рос. м.

«ПРОЗРІННЯ» — вид. Вишнівської орг-ції РУХу. Неформ. газ. вийшла 1990 у м. Вишневому Київ. обл. Ред. В. Заєць. Містила хроніку місц. сусп.-політ. подій, істор.-нац., екол., сатиричні мат.-ли.

«ПРОЗРІННЯ» — неформ. газ. НРУ м. Шепетівки. Вийшла 1990.

ПРОКОПЕНКО Гаврило Никифорович (6.06.1922, с. Жданівка Магдалинівського р-ну Дніпроп. обл. — пом. 13.06. 2004, м. Дніпропетровськ) — офіцер військової артилерії, педагог, письменник. Учасник укр. руху опору. Член УГС, УРП, СПУ (1997).

1941 по закінч. СШ вступив до Севастоп. військово-морського артилер. училища. 1941–42 обороняв Севастополь, потім служив на Дал. Сході, учасник війни з Японією. Продовжував навч. в Ленкорані, на Байкалі, у Владивостоку. 1944 — перші публікації віршів П. у газ. Тихоокеан. флоту «Боевая вахта». 1945–50, 1954–57 служив у берег. артилерії ВМФ. Спілкувався з матросами укр. мовою, сприяв у просуванні українців на вищі посади. Навчив дружину Ірину укр. мови, вона написала для дітей 3 кн. рос. і 11 кн. укр. мовою. 1960 П. звільнено у запас, повернено в рідний край. Працював контролером на Південному машинобудів. заводі. Збирав мат-ли про Голодомор 1932–33. Це стало відомо КДБ, його «як неблагонадійного» перевели із ракетного цеху в тракторний. 1960–66 навч. на укр відділ філол. ф-ту Дніпроп. ун-ту (заочно). На літ. об'єднанні у ВНЗ познайомився з поетами І. Сокульським, М. Чханом. 1964–77 викладав у веч. школі укр. мову і літ-ру. 1965 звернувся до О. Гончара з листом, у якому вболівав за долю укр. мови, писав про її занепад, асиміляцію українців. 1966 було вперше суворо попереджено КДБ за «націоналіст. вияви в пед. та літ. діяльності». 1968 написав статтю і відніс до ред. г. «Зоря» на захист роману О. Гончара «Собор». У відповідь парт. збори школи звинуватили його у написанні ідейно шкідливого вірша «Чорні дні Батурина і Кодні», у підтримуванні зв'язків з І. Сокульським, О. Завгороднім, М. Романушком.

Лише зрідка П. вдавалося прориватися до друку. 1979 у вид-ві «Промінь» вийшла зб. віршів «Сонячний вітер» (так спотворена цензурою, що П. не визнавав її своєю). Упродовж 1970–80-х підготував 10 зб. віршів.

ПРОКОПОВИЧ Григорій Григорович (нар. 21.10.1928, с. Уріж Дрогобицького р-ну Львів. обл.) — учитель. Учасник укр. руху опору. Член УНФ. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1949–58, 1967–1978).

1942–43 вчився на священика в Самборі, оскільки духовну семінарію закрили, закінчив Самбірську СШ.

1944, під час навчання на 9-місячних курсах підготовки вчителів у Дрогобичі, П.

було заарешт. за підозрою в розповсюдж. листівок із закликами не брати зброї проти УПА, а допомагати їй, не співпрацювати з НКВС. Не добившись зізнань, через 2,5 міс. відпущено.

Закінчивши педкурси, працював учителем у Львів. обл. Спілкувався з повстанцями, розповсюдж. їхні листівки. 1946 П. знято з посади директора школи. З 1948 продовжив пед. навчання в Бориславському педучилищі та заочно — на історичному ф-ті Львів. учительського інституту. 1948 з його участю створено підпільну молодіжну «Організацію ім. Степана Бандери», щоб сприяти б-бі УПА за незалежність України.

9.12.1949 заарешт. й звинув. за ст. 54 ч. 1а та ст. 54. ч. 2 КК УРСР. Засудж. військовим трибуналом МВС Дрогобицької обл. на 25 р. позбавлення волі, 5 р. заслання і 5 р. обмеження прав. Ув'язнення відбував у таборах поблизу Караганди, на будівництві шахти. Як учасника страйку було переведено в штрафний табір Сарань. 1953 етаповано в Норильськ, де під час повстання йому зламано ногу. Знявши через півроку гіпс, відправлено в штрафний табір, а 1954 — у Владимирську тюрму. На пересилці в Красноярськ разом із групою політв'язнів тримав голодування 8 діб. 1955 був у тюрмах Семипалатинська й Грозного. Згодом йому було скорочено термін до 10 р. Добував його в 307-й колонії в Іркутській обл., приятелював із П. Дужим, М. Сорокою, Ю. Литвином, зустрічався з митрополитом Йосифом Сліпим.

25.09.1958 звільнено з урахуванням «заліків» (на лісоповалі в Іркутській тайзі 1 рік зараховувався за 3). Пізніше відповідно до п. 7 ст. 55 КК УРСР судимість було погашено. Мешкати в Зх Україні заборонено. П. виїхав у Донбас, де 8 р. працював на шахті в м. Первомайськ Луган. обл. 1960–67 заочно навчався на ф-ті іноземних мов Київського ун-ту, але диплома не отримав, того року його затримано на вулиці Львова з журналом УНФ «Воля і Батьківщина» та ін. патріот. літ-рою.

6–7.06.1967 засудж. Львів. обл. судом на закритому засіданні за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 6 р. позбавлення волі в таборах сув. режиму та 5 р. заслання. Покарання відбував у мордовському таборі ЖХ-385/19, спілкувався із Л. Лук'яненком, Б. Ребриком, написав «Історію УПА» в 12 загальних зошитах. 30.04.1973 привезено етапом у м. Курагіно Красноярського краю, де відбув заслання, працюючи кочегаром пекарні.

1978, повертаючись на Батьківщину, відвідав моск. дисидентів. Поселився в м. Бориславі, працював на озокеритній шахті до 1981. До 1991 був під негласним наглядом. Вивчився на диригента церковного хору. Брав участь у роботі Всеукр. т-ва політв'язнів і репресованих.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи: Про власний арешт у листі до І. Губки (1996) // Український національний фронт. — С. 591–592.

Література: Постанова про порушення кримінальної справи проти Г. Прокоповича (21.03.1967), З протоколу обшуку Г. Прокоповича (21.03.1967), З протоколу допиту Г. Прокоповича (26.03.1967), З протоколу допиту Г. Прокоповича (27.03.1967), Постанова слідчого щодо призначення криміналістичної експертизи (28.03.1967), Протокол допиту Г. Прокоповича (24.04.1967), Зі свідчень З. Красівського на суді Г. Прокоповича (6.07.1967), Вирок Львівського обласного суду у справі Г. Прокоповича (7.07.1967), Г. Прокопович // Український національний фронт. — С. 337–338, 338–341, 344–346, 346–348, 371, 371–373, 512;

Pann I. Прокопович Григорій Григорович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 587–590.

«ПРОЛІСОК» — інформ. вісник Громади українців Литви; інформ. вісник Вільнюського осередку Громади українців Литви. Неформ. газ. вих. 1989–1991 раз на міс. Ред. Ю. Паньків, худ. А. Рой. Містила хроніку місц. політ. та культ. подій, репортажі та дописи з України, заяви та звернення споріднених орг-цій країн Балтії. Публ. істор.-народознавчі мат-ли, поезії І. Франка, Б. І. Антонича, П. Куліша, В. Сосюри, С. Черкасенка.

ПРОНЮК Євген Васильович (нар. 26.09.1936, с. Хом'яківка Тисьменицького р-ну Івано-Фр. обл.) — філософ. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1972–84). Співзасновник УГС (1988). Голова ВТПР. Депутат ВР України II скликання. Нагор. медаллю Т. Шевченка, орденами — «Січовий Хрест» (1995), Угорщини «Хрест за заслуги» (1996), «За заслуги» III ст. Герой України (2006).

1947 разом із бабусею, матір'ю і братом депортовано в Караганду (Казахстан) на спецпоселення як родину учасника нац.-визв. змагань ОУН і УПА. Невдовзі, по смерті матері від непосильної праці, П. із братом опинились у дитбудинку в м. Саранську, пізніше — м. Каркаралінську. 1952 добрався до Києва і влашт. робітником на завод. Працював токарем, електрозварником, контролером ВТК і одночасно навчався у веч. школі. 1962 звільнено з заводу. 1957–62 навч. на істор.-філос. ф-ті Київ. ун-ту. З 1962 працював наук. співробітником Ін-ту ф-фії АН УРСР. З кінця 1950-х П. був акт. учасником нац.-визв. і нац.-культ. руху. Розповсюджував літ-ру укр. самвидаву. 1964 написав анонімно для самвидаву ст. «Стан і завдання Укр. визв. руху...», у серпні-вересні 1965 вилучену КДБ під час арештів багатьох опозиціонерів. Почалися утиски П.: не було видано його книгу про життєдіяльність і творчість О. Терлецького, не допущено до захисту канд. дис., КДБ через ЦК КПУ вимагало звільнення із Ін-ту філософії. Завдяки дир. ін-ту П. Копніну залишився працювати, але вже на посаді бібліографа в б-ці цієї установи. Попри стеження й тотальний контроль КДБ, П. разом із В. Лісовим і далі розповсюджував самвидав. З 1963 тісно співпрацював з І. Світличним. 1972, після масових арештів укр. інтелігенції, П. разом із В. Лісовим вдалося видати 6-й номер «Укр. вісника», намагаючись цим відвести звинувачення від В. Чорновола.

6.07.1972 заарешт. та звинув. за ст. 62 ч.1 КК УРСР, 26.12.1973 засудж. Київ. обл. судом на 7 р. таборів сув. режиму і 5 р. заслання. Перебував у перм. таборах №№ 35–37. Брав акт. участь у б-бі політв'язнів за свої права. Заслання відбував у Каракалпакії (Узбецька РСР).

У квітні 1984 по закінченні терміну повернувся до Києва. Влаштувався бібліографом в НДІ Державтотранспроект. 1988 брав участь у створенні УГС, був членом її виконкому. Т. р., як член ініціативної групи, створював Всеукр. «Меморіал» ім. Василя Стуса, Т-во укр. мови. 1989 всупереч забороні КДБ ініціював створення Всеукр. т-ва політв'язнів і репресованих і очолив це Т-во. П. був серед організаторів НРУ. 1990 був одним із фундаторів створення УРП, був членом її Проводу. 1990 обрано депутатом Київ. міськради, 1992–93 — головою демблоку міськради. 1992–94 завідував сектором міськради з гуманіт. питань. У березні 1994 обрано нар. депутатом України. Працював у Комітеті ВР України з пит. прав людини, нац. меншин і міжнац. відносин, головою підкомітету з пит. громадян із особливим статусом.

БІБЛІОГРАФІЯ

Заяви, листи, статті: Заява Секретареві ЦК КПРС (1978) // Інформаційний бюлетень ЗП УГГ. — 1981. — С. 13–16;

У таборах не помирають, там гинуть // Молода гвардія. — 1990. — 14 березня;

Месія свободи (Про А. Сахарова) // Вісник АН УРСР. — 1991. — № 5. — С. 184–185;

Репресивні режими в Україні: Минуле і сучасне // Голос Галичини. — 1992. — № 1. — С. 14–17;

Облава на «інакомислячих» // Голос Галичини. — 1992. — № 1. — С. 156–158;

Незламний і гордий (Про В. Стуса) // Не відлюбив свою тривогу ранню. — К.: Укр. письменник, 1993. — С. 184–185;

За хліб не платять свободою // Зона. — 1993. — № 4. — С. 151–153;

Репресовані: Хто вони? (Інтерв'ю) // Народна газета. — 1993. — Травень;

Історичний досвід українських політичних в'язнів в утвердженні державності та їхня діяльність за нових умов // К.: Райдуга, 1994. — С. 9–15;

В лагере на Урале мы сказали — «Нюрнберг-2» будет! (Інтерв'ю брала О. Парахоня) // Независимость. — 1996. — 19 квітня;

Пам'яті героя (Про В. Макуха) // У боротьбі за волю України. Кн. 2 — Л., 2003. — С. 75–78;

Іван Світличний — Драгоманов XX ст. // Зона. — 2004. — № 18. — С. 67–70;

Твори: Остап Терлецький в ідейній боротьбі в Галичині 70-х рр. XIX ст. Монографія. — К.: Укр. центр духовної культури, 2006. — 256 с.

Література: *Роженко М.* Лист В. Щербицькому у справі Є. Пронюка і В. Лісового // Зона. — 1996. — № 11. — С. 231–232;

Three Philosophers — Political Prisoners in the Soviet Union: Details and Documents of the Case of V. Lisovy, Ye. Proniuk, and M. Bondar. — Tor.–Balt.: Smoloskyp, 1976. — 18 с.;

Пахолок Т. Пронюк Євген Васильович. — Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 591–594.

«ПРОСВІТА» — вид. Рівнен. обл. ТУМ ім. Т. Шевченка. Неформ. газ. вийшла 1989. Містила тематичні передруки.

«ПРОСВІТА» — інформ. вісн. Львів. обл. орг-ції ТУМ ім. Т. Шевченка. Як неформ. газ. вих. 1989–1990 з невизн. періодичн. Ред. Н. Бічуя. До складу ред. входили М. Базелюк, Я. Величко, Р. Кудлик, Т. Салига. Висвітлювала діяльність т-ва. Містила істор.-просвітн. розвідки, спогади жертв сталінських репресій, поезію Ю. Липи та ін.

ПРОСВІТА — Товариство української мови ім. Т. Г. Шевченка — українська гром. організація культурно-освітянського спрямування, заснована 1868 р. у Львові.

1868 в Галичині виникло т-во «Просвіта» на противагу антиукр. течіям у культурному житті. 8.12.1868 було скликано заг. збір у Львові (тоді входив до Австро-Угорщини), на якому головою Т-ва було обрано А. Вахнянина. До програмових засад Т-ва входило піднесення просвіти нар. мас настільки, щоб ця нар. маса відчула свою нац. гідність і усвідомила свою окремішність. Ред. книжок «Просвіти» став Ю. Федькович, а гол. ред. часопису т-ва «Діло» — В. Барвінський. Головами т-ва були Ю. Романчук, І. Кивелюк. Т-во вело курси для неписьменних, займалося театральними постановками, створювало спілки, ощадкаси.

1905 «Просвіти» виникають на Сх Україні, в Одесі, Житомирі, Києві, Чернігові й інших містах.

1920, незважаючи на арешт голови т-ва І. Кивелюка, діяльність т-ва активізувалася, було створено видавничий фонд «Учітеся, брати мої!», вид-во «Червона калина».

8.06.1939, в умовах більшов. окупації, відбулися ост. заг. збори «Просвіти», на яких головою обрано свящ. Ю. Дзеровича. Т. р. більшовики знищили у Львові архів, цінні істор. документи й рукописи, друк. м-ли «Просвіти», організацію було заборонено, а деяких її членів заарештовано. Під час II Світової війни, незважаючи на заборони німецьких окупантів, деякі осередки «Просвіти» було відновлено. З поверненням рад. влади т-во було знову заборонено, а діяльність вели далі укр. громади в зх країнах.

11–12.02.1989 відбулась установча конференція Т-ва укр. мови — перший легальний форум незал. громад. орг-ції в Києві.

Головою став Д. Павличко. Т-во брало акт. участь у всіх загальнополіт. заходах, розпочало видавн. роботу, зокрема почало випускати г. «Слово». 29–30.1990 відбулася II конф-ція т-ва, на альтернат. засадах головою було обрано П. Мовчана. 12.10.1991, на II позачергов. конф-ції т-во укр. мови було реорганізовано у Всеукр. т-во «Просвіта» ім. Т. Шевченка. У подальші роки в деяких півд. та сх. регіонах України, де ситуація з укр. мовою залиш. складною, відбувався процес перетворення Т-ва укр. мови на т-во «Просвіта». Частина з тих, що не увійшли до «Просвіти», утворила Асоціацію Товариств української мови (ТУМ). 1993 відбувся IV з'їзд «Просвіти» та ювілейне засідання, присвяч. 125-річчю орг-ції. На зібраннях було окресл. актуальні проблеми укр. відродження й розбудови держави.

ПРОЦІВ Микола — учасник укр. руху опору. 1962 Львів. обл. суд судив П. і п'ятьох мешканців м. Ходорова. Його засудж. на смертну кару, вирок було одразу виконано.

ПРОЦІВ Михайло — учасник укр. нац.-визв. руху. 1962 Львів. обл. суд судив П. і п'ятьох мешканців м. Ходорова. Засудж. за ст. 62 КК УРСР на 15 р. позбавлення волі. 1975 покарання відбував у пермському концтаборі № 36.

ПРОЦЮК Антін (нар. 1911, с. Витвиця Івано-Фр. обл.) — укр. православний діяч. Кол. в'язень сумління. Засудж. 1985 Ів.-Ф. обл. судом на 1,5 р. позбавлення волі за рел. д-сть.

ПСИХІАТРІЯ — використання психіатрії в політ. цілях в СРСР.

У Рад. Союзі психіатрія використовувалася як засіб покарання. Психіатр. лікарні (психушки, П.) застосовувались як тюрми, щоб ізолювати політв'язнів від суспільства, дискредитувати їхні переконання, зломити їх психічно й фізично.

П. використовували в СРСР з кінця 1940-х, зокрема, під час «хрущовської відлиги».

1939 за дорученням Л. Берії першу П. в м. Казань було підпорядковано НКВС. 29.04.1969 на пропозицію голови КДБ, за рішенням ЦК КПРС, було створено низку психлікарень тюремного типу.

Не маючи речових і фактичних доказів «антирадянської діяльності», суди засуджували інакодумців на невизначений термін примусового ув'язнення в П. без права оскаржувати такий вирок. Офіційна рад. психіатрія розробила систему визначення діагнозу психічної хвороби інакодумця — зазвичай встановлюючи діагноз шизофренії або параноїдальної поведінки. Психічно здорових інакодумців із таким діагнозом ув'язнювали в психлікарнях (ПЛ), що підпорядковувалися Міністерству здоров'я, а небезпечніших для влади — в спеціальних психлікарнях (СПЛ), підпорядкованих МВС. У березні 1988 Президія ВР СРСР прийняла закон про умови й засоби лікування у психлікарнях. Незважаючи на цей закон, використання психіатрії з політичною метою тривало. До 1989 не було закрито жодну СПЛ у СРСР. Використання психіатрії з політ. метою призупинилося тільки з розпадом СРСР у 1991.

Найвідоміші рад. психіатри, які провадили в життя настанови КДБ щодо примусового лікування психічно здорових інакодумців: Ю. Морозов, Д. Лунц, М. Вартамян, А. Чуркін, Н. Жаріков.

Головні та найвідоміші СПЛ: Алма-Атинська (м. Тальгар, Казахстан), Арсенальна (Ленінград), Благовіщенська (Амур), Черняхівська (Черняхівськ), Дніпропетровська (Дніпропетровськ), Казанська (Казань, Татарська АРСР), Кзил-Ординська (Кзил-Орда, Казахстан), Мінська (Мінськ), Могилівська (Могилів, Білорусія), Орловська (Орел), Смоленська (Смоленськ), Сичовська (Сичовка, Смоленська обл.), Ташкентська (Ташкент), Волгоградська (Дворянскоє, Волгоградська обл.).

Приблизно 365 здорових інакодумців було засудж. й ув'язнено на невизначений термін у ПЛ і СПЛ, серед них — українські культурні діячі, письменники, вчені:

ген. П. Григоренко, Л. Плющ, З. Красівський, М. Плахотнюк, Й. Тереля, В. Рубан, В. Хайло, П. Скочок, І. Литвинов, Г. Михайленко, В. Луцьків, А. Лупиніс, М. Луцик, В. Рафальський, В. Клебанов, М. Бериславський, В. Боровський, В. Сірий, М. Якубівський та інші.

Укр. психіатрів С. Ґлузмана (Київ) й А. Корягіна (Харків) за відмову встановлювати здоровим інакодумцям діагноз психічної хвороби було заарешт. й засудж. на довгі роки ув'язнення.

1988 у Москві під егідою Міжн. асоціації було засновано Міжн. незалежний дослідний центр психіатрії. Протягом двох років Центр розглянув понад дві тисячі справ в'язнів ПЛ і СПЛ. Більшість із них було звільнено. Центр зазнавав постійного тиску з боку КДБ, і його було закрито 1991.

1971 В. Буковський зумів передати на Захід 150-сторінкову документацію про використання психіатрії з політ. метою в СРСР, за що 1972 його було заарешт. й засудж. на 7 р. ув'язнення і 5 р. заслання. Перебуваючи у Владимирській тюрмі разом із С. Ґлузманом, вони підготували «Підручник психіатрії для дисидентів», згодом опублікований на Заході.

З 1972 у зх країнах почались акції правозахисних організацій проти використання психіатрії в СРСР з політ. метою, з'явилися публікації та книжки, присвячені цій темі. На Захід передавалися нові матеріали й документи про ув'язнення інакодумців у СПЛ за їхні думки й ідеї. У Великобританії з'явився бюлетень Straitjacket: Bulletin of the Campaign Against Abuses of Psychiatry for Political Purposes.

5.01.1977 за ініціативи П. Григоренка і О. Подрабінека при МГГ було створено Робочу Комісію з розслідування використання психіатрії з політичною метою (РК). Головною метою РК було виявлення й оприлюднення випадків зловживання психіатрією, допомога жертвам психіатр. репресій. До її складу входили О. Подрабінек, І. Каплун, І. Гривніна, В. Бахмін, пізніше — Ф. Серебряков і Л. Тарновський, також брали участь у роботі О. Волошанович і А. Корягін. За час свого існування РК відправила в різноманітні орг-ції, офіц. інстанції та на Захід — кілька сотень листів, заяв, звернень, документів.

РК також проводила власні незалежні експертизи справ осіб, визнаних неосудними й відправл. на примусове лікування в СПЛ, збирала й розповсюдж. інф-цію про умови утримув. у СПЛ, насильницьке запроторення до цих спец. закладів, розробляла й поширюв. інф-цію про права громадян, які страждають на псих. захворювання. РК видала 24 випуски інформбюлетенів.

Справа використання в СРСР психіатрії в політ. цілях набула найбільшого світового розголосу в серпні 1977 під час VI Всесвітнього конгресу психіатрів у Гонолулу, в якому взяла участь також велика делегація СРСР на чолі з відомими рад. психіатрами А. Снєжневським і Е. Бабаяном. Під час Конгресу на окремій прес-конференції свідчили про використання психіатрії в політ. цілях Л. Плющ і кол. рад. психіатр М. Войханська, яка емігрувала на Захід. Делегатам було передано книжку О. Подрабінека «Каральна медицина» в перекл. на англійську.

Активно на захист укр. політв'язнів у СПЛ виступало Укр. лікарське товариство Пн Америки (доктори А. Хребтовський і М. Харкевич).

«Смолоскип» і КГГУ зібрали сотні підписів психіатрів і лікарів зх країн під зверненням до VI Всесвітнього конгресу психіатрів у Гонолулу з вимогою звільнення М. Плахотнюка, Й. Терелі, А. Лупиноса, В. Рубана, З. Красівського, С. Ґлузмана. Було підготовлено кілька буклетів англ. мовою про каральну психіатрію в СРСР — свідчення Й. Терелі про Сичовську СПЛ, Т. Закидальського «Жертви радянської психіатрії», листівки, інформаційні матеріали. «Смолоскип» вислав на Конгрес правозахисну групу, до складу якої входили: доктор Т. Закидальський, О. Одежинська, молодий лікар А. Грушкевич, П. Фединський, А. Зінкевич. Група розповсюджувала на

Конгресі інформаційні матеріали, зустрічалася з делегатами різних країн, влаштовувала прес-конференції. Унаслідок цієї правозахисної діяльності Конгрес більшістю голосів засудив використання в СРСР психіатрії в політ. цілях, а Асоціація психіатрів СРСР призупинила своє членство в Світовій асоціації психіатрів.

1977–80 було заарешт. усіх членів РК, крім І. Каплун, яка 1980 загинула в автокатастрофі. В. Бахніна було засудж. на 3 р. ув'язнення, І. Гривніну — на 5 р. засл., А. Корягіна — на 7 + 5 р., О. Подрабінека — на 3 + 5 р., Л. Терновського — на 3 р., Ф. Сереброва — на 4 + 5 р. 1981, після засудження останнього члена РК Л. Терновського, її діяльність призупинено. Проте міжн. психіатр. асоціації й правозахисні організації надалі виступали проти каральної психіатрії в СРСР та проводили акції в обороні ув'язнених інакодумців у СПЛ.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації, література: *Bukovsky V.* Une nouvelle maladie mentale en U.R.S.S. — Par.: L'Opposition, 1971;

Bukovsky V. Una Nuova Enfermedad Mental en la URSS: La Position. — Panama: Editions du Seuil, 1972. — 215 c.;

Abuse of Psychiatry for Political Repression in the Soviet Union. — N.Y., 1973;

Tonge W. L. Psychiatry and Political Dissent // The Lancet. — 1974. — 20 липня. — С. 150–152;

Psychiatric Care in Soviet Union Can be Used for Persecuting Foes // The Globe and Mail. — 1975. — 6 серпня;

The Abuse of Psychiatry in the USSR: Soviet Dissenters in Psychiatric Prisons. — N.Y.: Committee for the Defense of Soviet Political Prisoners, 1976. — 28 с.;

Bukovsky V., Gluzman S. A Manual on Psychiatry for Dissidents. — Lon., 1976;

Reddaway P. Victims of Soviet Psychiatric Abuse Since Late 1972: A Preliminary Dossier. — Lon.: London School of Economics, 1976;

Victims of Soviet Psychiatry / Упоряд. Petro Shovk (Т. Закидальський). — Balt.–Wash.–Tor.: Helsinki Guarantees for Ukraine Committee, Smoloskyp, 1977. — 24 с.;

The Political Abuse of Psychiatry in the Soviet Union. — N.Y.: The Working Group on the Internment of Dissenters in Mental Hospitals, 1977. — 16 с.;

Committee of French Psychiatrists Against Political uses of Psychiatry. — Par.: Committee for Liberation of Vladimir Borissov, 1977. — 40 с.;

Bloch S. and Reddaway P. Psychiatric Terror: How Soviet Psychiatry is Used to Suppress Dissent. — N.Y.: Basic Books, 1977. — 510 с.;

Bukovsky V. Psychiatric Repression in Russia: «Let Him Rot» // The Globe and Mail. — 1977. — 4 травня;

Soviet Diagnostic Theories Aid Dissidents Suppression, *B. S. Herrington.* Soviet Dissident (В. Буковський) Speaks at APA // Psychiatric News. — Wash. — 1977. — 17 червня;

APA Drafts Document for World Congress, The Declaration of Hawaii // Psychiatric News. — Wash. — 1977. — 5 серпня;

Psychiatry and Psychology in the USSR / Упоряд. S. A. Corson, E.O'Leary Corson. — Columbus: The Ohio State University, 1976. — 296 с.;

Podrabinek A. Punitive Medicine. — Lon.: Amnesty International, 1977. — 26 с.;

Was ist Sytscowka?: Bericht aus einer Gefängnispsychiatric bei Smolensk // Frankfurter Allgemeine Zeitung. — 1977. — 13 липня;

Given J. C. Russ «Psychiatric Terror» Will Echo at Meeting Here // Star-Bulletin. — Honolulu. — 1977. — 28 серпня;

Knoefler T. On Russia, Dissenters: Psychiatrists Gird for Fight // Star-Bulletin. — 1977. — 29 серпня;

Black C. Marina Voikhanskaya: From Russia, with Truth // The Honolulu Advertiser. — 1977. — 30 серпня;

Horton K. Walkout Seen if Resolution on Soviet Psychiatry Fails // The Honolulu Advertiser. — 1977. — 30 серпня;

Psychiatric Abuse (Редакційна), *D. S. Watt.* Dissidents: Psychiatry Abuses Charged // The Honolulu Advertiser. — 1977. — 31 серпня;

Adomski M. Soviets Skip Forum on Ethics, *T. Knoefler.* Russian Minister Charges Slander, *Christensen J.* Lots of Seminars: Meandering at the Convention // Star–Bulletin. — 1977. — 31 серпня;

Given J. C. Showdown Tonight on Soviet Resolution // The Honolulu Advertiser. — 1977. — 31 серпня;

Given J.C. Psychiatrists Knock Soviets in Absentia // Star-Bulletin. — 1977. — 31 серпня;

Christensen J. Psychiatric Parley Condemns Abuses // Honolulu Star-Bulletin. — 1977. — 1 вересня;

Given J. C. WPA Condemns Psychiatric Abuses: 90–88 // The Honolulu Advertiser. — 1977. — 1 вересня;

Given J.C. Prove it! Soviets Demand; We Know, 90 Accusers Reply // The Honolulu Advertiser. — 1977. — 2 вересня;

Psychiatrists Vote Censure of Abuses by Soviet Union // Cleveland Plain Dealer. — 1977. — 2 вересня;

World Psychiatrists Vote to Censure Soviet «Abuse», Moscow Charges «Slander» // The New York Times. — 1977. — 2 вересня;

Benson B. Psychiatris Group Condemns Abuses Alleged to Soviets // The Washington Post. — 1977. — 2 вересня;

Psychiatric Unit Censures Soviet // The Sun. — Balt. — 1977. — 2 вересня;

Fedynsky P. (SIS). Soviets. — Honolulu Star-Bulletin. — 1977. — 3 вересня;

Christensen J. Heat's Off at WPA Congress // Star-Bulletin. — 1977. — 3 вересня;

Ong V. Soviet Delegate Denounces Psychiatrist' Resolution // The Honolulu Advertiser. — 1977. — 4 вересня;

Reich W. Soviet Psychiatry on Trial // Commentary. — 1978. — Січень. — С. 40–48;

Continuing Psychiatric Abuses in the Soviet Union. — Lon.: Amnesty International, 1979. — 17 с.;

Дальші психіятричні зловживання у СССР // Свобода. — 1979. — 15 березня;

Podrabinek A. Punitive Medicine. — Ann Arbor, MI: Karoma Publishers, 1979;

Nekipelov V. Institute of Fools: A Memoir About the Serbsky Institute. — Lon.: 1980;

Fireside H. Soviet Psychoprisons. — N.Y.: W.W. Norton and Co., 1982. — 224 с.;

Soviet Abuse of Psychiatry: A Statement by U.S. Ambasador Kampelmana at the CSCE Conference in Madrid // Smoloskyp. — 1982. — № 15. — Весна. — С. 6–7;

Soviet Political Psychiatry: The Story of the Opposition. — Lon.: The International Association on the Political Use of Psychiatry, 1983. — 84 с.;

Bloch S., Reddaway P. Soviet Psychiatric Abuse: The Shadow over World Psychiatry. — Boulder, Co.: Westview Press, 1985.

«ПУТИ» — безпарт. ж. незал. пресового центру «Перспектива». Вих. 1989–1990 у Києві як самвид. з невизн. періодичн. укр. та рос. м. З № 1 1990 паралельно укр. «Шляхи». Ред. Д. Дзюбанюк. Публ. програм. докти УГС, Соціал-дем. об'єднання України, Народного союзу сприяння перебудові, Союзу марксистів, Київ. об'єднання «Виборець», Союзу гармонії, знайомив з роботою НРУ, УНДЛ, СНУМу, Зеленого світу, «Меморіалу». Публікував актуал. статистико-аналітичний огляд незал. преси. Містив передруки.

ПУШКОВ Євген Н. (нар. 6.03.1940) — баптист. Рел. діяч. Засудж. 22.12.1983 у м. Харцизьк Донец. обл. на 5 р. позбавлення волі й 3 р. заслання за рел. д-сть.

П'ЯТДЕСЯТНИКИ — релігійне християнське об'єднання в Україні.

Об'єднання існувало в Україні від поч. XX ст. Вел. роль у поширенні п'ятдесятництва відіграв проповідник І. Воронаєв, який 1921 прибув із США до Одеси й там розпочав свою проповідь. До 1928 в СРСР налічувалося 200 тис. п'ятдесятників. Вони сповідували спасіння вірою й справами, робили акцент на проповідництві, що стало причиною постійних гонінь. До 1941 вірних цієї рел. течії масово засудж. на 20–25 р. таборів, нерідко — на розстріл. Після смерті Сталіна лише частину п'ятдесятників звільнили. Багато з них померло в таборах, зокрема й І. Воронаєв. 1945, після нового повороту в держ. політиці з питань релігії, п'ятдесятникам було запропоновано зареєструватись у Раді зі справ релігії й культів. Умови реєстрації були такими, що під забороною мали опинитися важливі сторони рел. життя, виховання дітей, проповідницька й благочинна діяльність. З цих причин близько половини громад відмовилося від реєстрації. Тих, що зареєструвалися, формально було зараховано до Всесоюзної Ради євангельських християн-баптистів (ВР ЄХБ). Незареєстровані громади постійно зазнавали переслідувань, їх також обкладали штрафами за молитовні зібрання. Тяжким випробуванням для юнаків-п'ятдесятників була примусова служба в армії, а відмова від присяги загрожувала 5-річним ув'язненням. 1977 у Рівнен. обл. відмовилися йти до військов. частин, крім

будів. чи санітарних, 160 п'ятдесятників-призовників. 1965 п'ятдесятники В. Петрушев та Ф. Силенко склали список єдиновірців, що бажали емігрувати, й намагалися передати його до ООН — за що відбули табірне ув'язнення. Тільки деяким сім'ям вдалося виїхати. Боротьба за рел. свободу й за право на еміграцію логічно привела п'ятдесятників до участі в заг. русі за права людини. Підписи активістів п'ятдесятників стояли під багатьма документами, колективними листами на захист заарешт. правозахисників. 16.06.1979 в Москві, долаючи перешкоди, зібрався з'їзд представників незареєстров. громад п'ятдесятників, які обрали свій керівний орган — Братську раду Християн віри євангельської, п'ятдесятників. З 1979 розпочалися арешти активістів еміграц. руху п'ятдесятників. Першими було заарешт. Ф. Силенка, М. Горету. У грудні 1980 правозах. група п'ятидесятників видала альманах «Червоне і чорне» — документи про стан єдиновірців, про переслідування цієї Церкви. Незважаючи на утиски, п'ятдесятники зберігали незал. громадянську позицію, не допускали втручання влади у внутрішньоцерковне життя й продовжували євангельську проповідь.

ПЯТКУС Вікторас, **PETKUS** Viktoras (нар. 12.1929, с. Аляксандрай Расейняйського повіту, Литва) — учасник литов. правозах. руху. Засновник ЛГГ, іноземний член УГГ (1982). Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1947–53, 1957–65, 1977–88). Почесний член англ. ПЕН-клубу (1986). Керівник Литов. асоціації захисту прав людини.

1944 вступив до орг-ції «Атейтинінкі», заснував і очолив у Расейняйській гімназії католицьку молодіжну групу, організував підтримку єврейського ґетто, поширював підп. г. «Дзвін свободи».

1947 заарешт., 8.04.1948 засудж. Особливою Нарадою за ст.ст. 58–10, 58–11 КК РРФСР на 5 р. позбавлення волі. Термін відбував у Владимир. в'язниці й таборі Комі АРСР. 1949 втік із табору, було піймано, 25.02.1949 засудж. за втечу ще на 10 р. Вислано відбувати покарання в Мінлаг (Комі АРСР).

Після смерті Сталіна звільнено достроково як такого, що скоїв злочин до настання повноліття. Закінчив екстерном вечірню СШ і переїхав із Расейняй у Вільнюс, не зміг отримати рекомендації до духовної семінарії як кол. політв'язень. 1957 вступив на ф-т литов. мови і літ-ри Вільнюського ун-ту, але вже восени його було відраховано.

25.12.1957 заарешт. вдруге у справі «Нац. фронту». 9–14.06.1958 відбулося засідання Верх. суду Литовської РСР, яке винесло вирок: 8 р. випр.-трудових таборів за ст.ст. 58-10 і 58–11 КК РРФСР. Покарання відбував в Озерлазі (Іркутська обл.), Дубравлазі (Мордовія) й у Владимир. в'язниці.

Звільнено 25.12.1965. П. оселився у Вільнюсі, влашт. лаборантом на мед. ф-ті Вільнюського ун-ту. Служив 2 р. олтаристом у костелі св. Миколи, потім працював техніком у вільнюській міськ. клінічній лікарні. Провадив правозах. д-сть. 25.11. 1976 з ініціативи П. у Вільнюсі було засновано Литовську Гельс. Групу (ЛГГ).

23.06.1977 П., як і більшість членів ЛГГ, заарешт., під час арешту в нього вилучено документи групи, різну «підривну літ-ру». Слідство, крім «антирад. агітації і пропаганди», намагалося висунути П. кілька кримін. звинувачень. 10–13.07.1978 відбулося засідання Верх. суду Литви, на якому П. було визнано особливо небезпечним рецидивістом і засудж. за ст.ст. 68 ч. 2 (ана-

лог ст. 62 ч. 1 КК УРСР), 70 (аналог ст. 72 КК РРФСР), 122 ч. 2, 241 ч. 3 КК ЛРСР на 7 р. колонії особл. сув. режиму і 5 р. заслання. Засудження П. спричинило великий резонанс у зх пресі, в Зх Німеччині було створено «Міжн. комітет захисту П.», підтриманий Ватиканом, ПЕН-клубом. Термін відбував у Владимир. і Чистопольській в'язницях, потім перебував у таборі особливого режиму ВС-389/36. Разом із Л. Лук'яненком, В. Стусом брав участь в інтернац. акціях опору політкаторжан. 1982 разом із естонським правозахисником М. Ніклусом вступив, як іноземний член, до УГГ в найкритичніший для неї час, щоб підтримати її. У серпні 1988 П. відправлено на заслання в с. Богдарин Бурятської АРСР.

1988 звільнено достроково на вимогу масових гром. акцій, що відбулися в Литві. П. вів далі акт. правозахисну діяльність, 1990, 1992 редагував литов. часописи «Незалежна Литва», «Охоронець Литви», видав кілька книг з історії Литви, христ. демократії в Литві та світі. Був консультантом уряду Литви з питань прав людини. 11.09. 1992 Кембріджський міжн. біограф. центр оголосив П. «людиною року», а 23.10 того ж року — «людиною сторіччя». 16.02.1994 нагороджено орденом Великого князя литовського Гедимінаса V ст. Жив у Вільнюсі, керував Литовською асоціацією захисту прав людини.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Lietuvos Helsinkio Grupė (Литовська Гельсінкська Група / Упоряд. В. Пяткус. — Віл. — 654 с.

Література: *Брандишавскас В.* Пяткус Вікторас // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 595–598.

СКАНУВАННЯ
AndriyDM

Р

РАБІНОВИЧ В.Н. — учасник руху опору в Україні. Заарешт. у Харкові 1973 і засудж. на безтермінове психіатричне ув'язнення за спробу перейти іранський кордон. Покарання відбував у Харків. ЦПЛ.

«РАДА» — вид. Рівнен. регіональної орг-ції НРУ. Неформ. газ. вих. 1989 раз на міс. Ред. І. Дем'янюк. Публ. програм. докти, агітаційні мат-ли, сусп.-політ. хроніку. Містила істор. розвідки та спогади свідків про 30-ті XX ст., повідомл. про події в країнах Балтії та Закавказзі, поезії В. Симоненка. Порушувала освітянські, міжнац., екол. проблеми.

«РАДА» — зб. мат-лів з укр. проблем. Журн. вих. у Києві 1989–1990 як самвидав з невизн. періодичн. Ред. Д. Корчинський, О. Федорук, В. Чемерис. Містив низку статей М. Грушевського, Д. Донцова, істор. та нац.-патр. розвідки Я. Дашкевича, С. Артеменка, А. Осипенка, А. Щербатюка, О. Федорука. Публ. док-ти УГВР, Січових стрільців, ОУН, УПА, спогади часів сталінізму, про Є. Коновальця. Значне місце посідали оглядові мат-ли та анархо-нац. есеї Д. Корчинського.

РАДА РОДИЧІВ В'ЯЗНІВ ЄХБ — правозахисна і благодійна християнська асоціація баптистів.

Утворилася в лютому 1964 у відповідь на гоніння рад. влади на незалежні баптист. громади. Протягом 15 р. її очолювала Лідія Вінс. Сама Л. Вінс за свою діяльність відбула ув'язнення 1970–73. Після виїзду В. на еміграцію Раду очолила Г. Козорєзова. Рада збирала інф-цію про арешти й засудження баптистів, відбирання дітей у батьків за виховання у рел. дусі, утиски щодо дітей вірних у школах, про позасудові переслідування. Члени Ради подавали клопотання на захист переслідуваних до органів рад. влади, надавали моральну й матеріальну допомогу ув'язненим та їхнім родинам, часто співпрацювали з правозах. рухом, а в Україні — з укр. нац. рухом. Зближення з правозахисниками зробило цей рух більш відкритим, неізольованим, у ХТС і часописі «Смолоскип» періодично оприлюднювалась інф-ція про репресії проти баптистів.

Баптисти активно поширювали самвидав. 1963 виходив ж. ЄХБ «Вісник спасіння», 1976 переіменов. на «Вісник істини». З 1971 — непідцензурний інформ. бюлетень Ради родичів ЄХБ. Т. р. баптисти відкрили підпільне вид-во «Християнин» (до 1983 було віддруковано близько 0,5 млн Євангелій і духовних видань різними мовами, зокрема й українською). Кілька разів органи КДБ викривали їхні підпільні видва, 1980 викрили й розгромили підп. друкарню «Християнин» в с. Старі Кодаки на Дніпропетровщині. 1979 з метою рел. виховання дітей члени Ради організовували виховні літні дит. пересувні табори. 1981 було заарештовано всіх членів Ради ЄХБ. В Україні у 1980–81 було засудж. 28 вірних ЄХБ. На травень 1982 в рад. концтаборах і тюрмах перебувало 158 баптистів (майже половина всіх в'язнів сумління в СРСР).

РАДИГІН Анатолій Володимирович (нар. 1934, м. Ленінград) — капітан риболовецького судна. Поет, публіцист. Учасник руху опору в Україні. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1962–72).

Уже змалку змушений був працювати у вугільній шахті в Естонії, навчаючись одночасно у веч. ремісн. школі, закінчив. 10-річку. Потім був кадетом у Вищій військ.-морській школі в Ленінграді. Через свою «неблагонадійність» щодо влади було переведено до штрафн. служби на Пн. флоті. 1956

закінчив Морську академію в Севастополі в ранзі лейтенанта, переведено до запасу. Працював на промисл. риб. судні, був капітаном корабля.

1962 заарешт. за спробу втечі за кордон і засудж. на 10 р. ув'язнення: 8 р. пробув у в'язниці (з них 6 — у Владимир. тюрмі), 2 роки — у мордов. концтаборах.

1972, відбувши повністю термін, перебував на засланні під адміннаглядом. 1973 отримав дозвіл емігрувати з родиною до Ізраїлю.

Р. писав вірші, друкувався з молодих років та пізніше під час ув'язнення і заслання, його поезії публікувалися за кордоном, у Парижі. 1974 побачили світ спогади Р. — описи тюремного життя. Автор надавав глибинного значення подіям і фактам, які хар-зують якість і тип окремих людей (переважно українців) та груп, що перебували в ув'язненні, яким духовним змістом, ідеями було наповнене їхнє життя і як вони себе виявл., опинившись на дні своєрідного пекла. Серед в'язнів сумління Р. згадав М. Сороку, А. Олійника, Р. Семенюка, Й. Терелю, З. Красівського, С. Караванського, М. Гориня, розкривши глибинні особистісні риси цих непересічних людей.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: В мордовських таборах зблизька. — Мюн.: Сісеro, 1974. — 112 с.

Спомини з большевицького концтабору // Шлях перемоги. — 1975. — Січень–грудень; 1976. — Січень–серпень.

РАДИШ Павло Григорович (нар. 1903, с. Мартинівка Кишенського р-ну Харків. обл. — пом. 1985, с. Петродолинськ Овідіопольського р-ну Одеської обл.) — педагог. Учасник укр. руху опору. Автор протестних листів до органів рад. влади на захист укр. мови, історії та культури.

Р. 1939 по закінч. школи вступив на природничий ф-т Осипенків. учительського ін-ту. Навчання було перервано, брав участь у II Світов. війні. З червня 1942 по березень 1945 перебував в нім. полоні. По війні продовж. навч. і у 1950 закінч. (заочно) вчительський ін-т. Працював вчителем географії на Одещині. У 1970-ті писав анонім. матеріали на захист укр. мови, історії та культури, прав укр. інтелігенції у різні газети та ж-ли, як обл., так і центр., до Ін-ту історії АН УРСР, Одеське відділ. СПУ та Одеськ. студію ТБ; виступав проти перетворення укр. СШ у с. Петродолинськ на російську. В цій школі він працював на протязі багатьох років. Цікавився працями М. Грушевського, Д. Яворницького та вів переписку з його помічником І. Шаповалом, що викликало пильну увагу КДБ. Про діяльність Р. з'явилися дві нищівні статті у г. «Знамя коммунизма», після чого Р. було заарешт., але за браком мат-лів не змогли відкрити кримін. справи.

Помер і похований у с. Петродолинськ.

РАДІО «СВОБОДА» (Radio Liberty) — американська радіостанція, яка транслювала передачі також укр. мовою.

Укр. службу радіо «Свобода» (УС РС) створено 1953 і фінансовано амер. урядом спочатку як радіо Амер. комітету визволення (American Committee of Liberation), згодом — як радіо Інформаційного агенства США. Директорами РС були М. Ковальський (1955), М. Добрянський (1956–1971), а також у різні роки — М. Дяковський, І. Басараб, А. Ромашко (В. Кубрик), М. Ґерус, А. Камінський, Б. Нагайло, Р. Купчинський (1972–1991).

РС ставила за мету давати громадянам України об'єктивну, нецензуровану інформацію й коментарі про події у світі та в СРСР, пропагувати демократизаційні прин-

ципи Декларації прав людини ООН, право народів СРСР на самовизначення. З 1968 основою радіопередач УС були твори укр. самвидаву.

Паралельно з УС РС існувала також амер. радіостанція «Вільна Європа» (РВЄ) зі штаб-квартирою в Мюнхені (Німеччина з 1951). У червні 1995 штаб-квартиру РВЄ/РС було переведено до Праги. Трансляції РС проводились цілодобово 19 мовами народів СРСР. Укр. служба передавала щодня півторагодинну програму укр. мовою: найновіші вісті, укр. хроніку, огляд преси, коментарі про події в Україні й СРСР, огляд укр. історичних подій і літератури, інтерв'ю з діячами укр. громадського і політичного життя, з 1968 УС РС передавала твори укр. самвидаву, інформацію про дисидентів, рух опору, про укр. політв'язнів, релігійні програми. Матеріали самвидаву, які викликали сумнів щодо їхньої автентичності, провокативні, які мали лайливий тон або пропонували радикальні методи повалення рад. влади, в радіо не використовувалися.

Редакторами й дикторами УС РС були Г. Панчук, М. Гарасовська, Г. Бойчук, Е. Андієвська (Г. Гордієнко), І. Качуровський та ін. Наприкінці 1970-х в УС РС працювали колишні укр. політв'язні Л. Плющ, В. Мороз, Н. Світлична, В. Боровський, емігрант М. Фішбейн. Позаштатними співробітниками були політологи Б. Осадчук, Б. Левицький, І. Майстренко.

Коли 1968 на Захід різними шляхами почала пробиватися опозиційна література, здебільшого рос. і укр. мовами, при РВЄ/РС було створено нову структуру: Дослідницький відділ (ДВ), який спочатку названо Відділом Самвидаву, а від 1971 — «Архівом Самвидаву» (АС). Керівниками структури були амер. Пітер Дорнан (1971–1988), а згодом — італієць Маріо Корті (1988–1992). АС збирав, упорядковував, опрацьовував та публікував позацензурні документи, які пробивалися різними шляхами з СРСР на Захід. Ці матеріали мають зберігатися до 2044 в Архіві відкритого суспільства при Університеті Центральної Європи в Будапешті (Угорщина). До 1992 було впорядковано й видано 30 томів збірників «Собрание документов Самиздата» (СДС). Томи 18-й і 19-й присвячено укр. позацензурним матеріалам. До збірників СДС увійшло 6600 документів за відповідною класифікацією тем: листи, петиції, персоналії, оборона прав людини, судові справи, уривки з життя в таборах примусової праці, програмні документи, національний та релігійний самвидав, інформація про дисидентів у психіатр. лікарнях. Поруч із збірниками СДС видавали бюлетені «Материалы Самиздата» для програм редакцій (05.1968–12.1991). Початок створення структури СДС в 1968 збігається з Празькою весною та з публікацією 30 квітня т. р. першого випуску нелегальної «Хроники текущих событий» у Москві.

Опрацьовані відділом Самвидаву РВЄ/РС матеріали використовували дослідники-радянологи, спеціалізовані Інститути для вивчення СРСР, вони транслювалися різними мовами всіма національними редакціями РС. Найбільше матеріалів самвидаву передавала російська служба РС. Їхні програми складалися з кількох сталих серій радіопередач, що базувалися на самвидаві: «Листи й документи», «Огляд Самвидаву», «Документи нашого часу», «Документи й люди», «Права людини».

Порівняно з іншими національними службами РС російська була найпотужнішою щодо особового складу й бюджетних коштів, виділених на її функціонування. Усі матеріали для радіопередач насамперед видавалися російській службі, й вона розподіляла їх національним редакціям. Були випадки, що матеріали, не вигідні для російських позицій, до національних редакцій не доходили.

У структурі АС працювали Р. Сольчаник, Д. Марплс, Б. Нагайло, К. Мигаліско, колишній політв'язень Г. Суперфін.

До 1968 укр. редакція РС передавала самвидавні «Інтернаціоналізм чи русифіка-

ція?» І. Дзюби, «Лихо з розуму» і «Правосуддя чи рецидиви терору» В. Чорновола, «Українські юристи під судом КҐБ» І. Світличного, «Собор у риштованні» Є. Сверстюка, «Більмо» М. Осадчого. З 1968 амер. політика щодо СРСР дещо змінилась, і національним редакціям було дозволено передавати й інші матеріали укр. самвидаву і самвидаву іншими національними мовами. Майже весь матеріал самвидаву, опублікований у діаспорній укр. пресі, пролунав в ефірі. Здебільшого це матеріали, опубліковані у виданнях «Смолоскипа», «Сучасності», «Визвольного шляху», «Свободи», «Українського слова», «Нового шляху», «Шляху перемоги». Згідно з амер. політикою стосовно Росії й СРСР, в укр. передачах були заборонені розповіді про аспірації укр. народу до незалежності в теперішньому часі, зате було дозволено передачі про незалежність у минулому. В час перебудови, коли директором УС РС став А. Камінський, замість програми «Матеріали Самвидаву» почала звучати програма «За права людини, за права нації».

На хвилях РС у час самвидавного періоду виступали І. Качуровський, Б. Осадчук, А.-Г. Горбач, О. Зінкевич (з Олімпійських ігор у Мехіко 1968 і Універсіади у Токіо 1984), згодом — колишні укр. політв'язні Н. Світлична, Л. Плющ, В. Мороз, С. Караванський, Н. Строката, М. Руденко.

Наприкінці 1980-х самвидавний період РС закінчився, а натомість після створення НРУ за перебудову УС РС перейшла на прямий телефонний зв'язок із Україною. В ефірі звучали інтерв'ю з І. Драчем, П. Мовчаном, В. Чорноволом, М. Горинем, М. Жулинським, наладналася співпраця з групою журналістів незалежного київського агентства «Республіка» на чолі з С. Набокою. У березні 1992 УС РС відкрила свій кореспондентський пункт у Києві, в якому працювали С. Набока. Л. Мілявський, С. Рябошапка, А. Дерепа, І. Рибалко, а московськими кореспондентами УС були В. Портніков, М. Ганапольський, А. Доценко.

«РАНИ» — вісник осередку т-ва «Меморіал» при Ів.-Ф. міськ. культ.-наук. т-ві «Рух». Неформ. газ. вих. 1990 з невизн. періодичн. Містила істор. розвідки П. Арсенича, З. Думи, Р. Круцика, док-ти часів Центральної Ради, спогади і свідоцтва початку 40-х XX ст.

«РАНКОВИЙ КИЇВ» — міськ. часопис, додаток до г. «Полуинтеллигент» видчої групи Профспілки літераторів. Неформ. газ. вих. 1990 один-два рази на міс. Ред. Н. Яценко, І. Однопозов. Містила істор., економ., мовознавчі розвідки, архівні док-ти, місц. політ. та мист. хроніку, бувальщини.

РАТУШИНСЬКА Ірина Борисівна (нар. 4.03.1954, м. Одеса) — фізик, письменниця. Учасниця правозах. руху в Україні. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1982–86).

Закінчила фіз. ф-т Одес. ун-ту. Органи КДБ пропонували Р. ще в студентські роки бути інформатором, який спеціалізувався б на контактах із іноземцями. Після відмови її було попереджено, що не матиме кар'єрного зростання як фізик. З 1973 публікувала в самвидаві вірші (переклади деяких з них з рос. мови на укр. робила Н. Світлична), оповідання, низку статей, правозах. матеріалів. Змушена була змінити педагогіку на репетиторство. 1981 разом зі своїм чоловіком І. Геращенком відіслала заяву до Президії ВР УРСР із проханням запропонувати ВР СРСР ввести дод. статтю до розд. 6 Конституції СРСР такого змісту: «Гро-

мадянин СРСР має право виїхати на постійне прожив. за межі СРСР». Вперше зазнала адмін. арешту 10.12.1981 за участь у демонстрації на захист прав людини в Москві біля пам'ятника Пушкіну. Засудж. на 10 діб позбавлення волі. У червні 1982 двічі було проведено обшуки з метою вилучити матеріали, пов'язані з Вільним міжпрофесійним об'єднанням трудящих, прихильником якого Р. була.

17.09.1982 її заарешт. в Києві, інкр. авторство 6 віршів різних років, факти публікацій за кордоном, зберігання самвидаву й правозах. д-сть, зокрема звернення до рад. уряду з протестом проти заслання А. Сахарова. Засудж. за ст. 62 ч. 1 КК УРСР і ст. 70 ч. 1 КК РРФСР на 7 р. таборів сув. режиму і 5 р. заслання. У 29 років стала наймолодшою в зоні для жінок-політв'язнів. Покарання відбувала в Мордовії, с. Барашево Теньгушовського р-ну. Разом із співробітницями підписала звернення до урядів зх країн «На захист розтоптаних прав». 1983 брала участь у голодуванні в жіночій політзоні. В грудні 1983 й лютому 1984 перебувала в ШІЗО, перехворіла на запалення легенів, нирок. Організація Міжнародна амністія добивалася її звільнення, міжнародний ПЕН-клуб, членом якого Р. була з 1983, надіслав спец. заяву рад. урядові з вимогою звільнити її.

У серпні 1986 етаповано в Київ. 9.10.1986, за день до зустрічі М. Горбачова й Р. Рейгана в Рейк'явіку, полковник Є. Марчук особисто відвіз Р., хвору й виснажену, додому: було звільнено за спец. указом А. Громико. Під час міжнар. фестивалю поезії в Голландії їй було повідомлено, що її з чоловіком позбавлено рад. громадянства. Після виїзду з СРСР багато їздила по світу, вела кампанію на захист рад. політв'язнів. Займалася літ. д-стю, лауреат 5 міжнар. премій за вірші й прозу, її твори видано в 15 країнах. Книгу Р. «Сірий — колір надії» (присвячену життю єдиної в світі політ. зони для жінок), опубліковано в 18 країнах світу, а в Швеції та Фінляндіії її визнано бестселером № 1.

1991 Р. повернуто громадянство, а 1992 — реабілітовано. До 1998 жила з родиною в Лондоні, а в грудні 1998 переїхали в Москву.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Вне лимита: Избранное. — Ф.н. М.: Посев, 1986. — 136 с.;

«Мне вонзилась Родина в душу»: Стихи 1987 года (Добірка віршів) // Русская мысль. — 1987. — 31 липня;

Серый — цвет надежды. — Лон.: Hodder & Stroughton, 1987, Х.: Жизнь и компьютер, 1994. — 320 с.;

Откуда что берется. — Лон.: Hodder & Stroughton, 1990;

Вірші // З облоги ночі. — К.: Укр. письменник, 1993. — С. 299–325;

Стихи. — К.: ВПТО Киноцентр, 1993.

Література: *Світлична Н.* Поетеса з Києва // Укр. слово. — 1982. — 19 грудня;

Поезії Ірини Ратушинської / Перекл. Л. Полтави // Національна трибуна. — 1983. — 8 травня;

Світлична Н. Про Ірину Ратушинську // Новий шлях. — 1985. — 6–13 квітня;

Гинсбург А. «В честь бесстрашной женщины и бесстрашного поэта»: Вечер, посвященный Ирине Ратушинской // Русская мысль. — 1985. — 29 листопада;

Kiev Poetess of Polish Descent Writes Abour Soviet «Education» // Smoloskyp. — 1985. — № 26. — Зима. — С. 8;

В защиту Ирины Ратушинской // Русская мысль. — 1986. — 26 вересня;;

Трагедія поетеси // Укр. слово. — 1986. — 5 жовтня;

I. Ratushynska Mistreated in Prison // Smoloskyp. — 1986 — № 30. — С. 7;

Ирина Ратушинская — первые дни на свободе // Русская мысль. — 1986. — 31 жовтня;

Ми верили в тех, кто был на свободе... // Інтерв'ю Б. Г. Міллера з І. Ратушинською // Посев. — 1987. — № 3. — С. 33–39;

Малькова Т. «Мати й мачуха, благослови...» Погляд з Києва на І. Ратушинську та І. Геращенка, які нині живуть у Лондоні // Україна. — К. — 1992. — № 9. — С. 18–21;

Карасик С. Ратушинська Ірина Борисівна // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 599–602.

РАФАЛЬСЬКИЙ Віктор Парфенійович (нар. 1918, с. Рафалівка Рівнен. обл.) — поет, драматург, викладач історії. Учасник укр. правозах. руху. Жертва рад. каральної психіатрії (1962–83, 1983–87).

Здобувши пед. освіту, недовгий час працював викладачем історії та був дир-ром школи в Рівнен. обл.

1954 за участь у підп. марксист. орг-ції заарешт. і звинувач. за ст. 62 ч. 2 КК УРСР. Відправл. на мед.-психіатр. експертизу, визнано психічно хворим і запроторено до ПЛ. Переведено з однієї лікарні до ін., проведено над ним різні експертизи. У 1983 перебував у Дніпроп. СПЛ. Познайомився і приятелював з Л. Плющем. Згодом переведено до Львів. обл. ПЛ. У січні т. р. Р. звідти втік.

Улітку 1983 знову заарешт. в Москві. У лютому 1984 за постановою Стрийського нар. суду Львів. обл. визнано неосудним і запротор. в квітні т. р. до Дніпроп. СПЛ. Т. р. до закордон. засобів інф-ції потрапив лист Р., адресований Комісії прав людини ООН. Він звернувся по допомогу у звільненні, а також поверненні вилученого кадебістами його літ. архіву і поставив пит. про визнання закладів типу СПЛ МВС злочинними.

БІБЛІОГРАФІЯ

Звернення: В. Рафальський: Я ще тримаюся. Подайте мені руку (Звернення до Комісії Прав Людини ООН) // Смолоскип. — 1984. — Ч. 24. — С. 1, 2;

V. Rafalsky: I am Still Holding on. Give me a Hand (Звернення до Комісії Прав Людини ООН) // Smoloskyp. — 1984. — № 24. — С. 1.

Голос розпуки Віктора Рафальського: Звернення до Комісії Прав Людини ООН (03.1984) // Шлях перемоги. — 1984. — 16 вересня.

РЕБРИК Богдан Васильович (нар. 30.07.1938, с. Павлівка Тисьменицького р-ну Івано-Фр. обл.) — радіотехнік, інструктор-викладач. Учасник укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1967–70, 1974–84). Член УГГ (1979). Нар. депутат України I скликання. Член ради РХП (1997). Нагороджений орденом «За мужність» I ст. (2006).

1954 поїхав на Урал у Магнітогорськ. Закінчивши ФЗН, працював теслею в тресті «Магнітбуду», здобув середню спец. освіту за фахом «радіотехнік і радист стратегічного повітряного судна». 1957–62 служив в армії, де втратив 70 % зору, було комісовано. 1962–67 — інструктор-викладач Ів.-Фр. обл. радіотех. школи ДТСААФ.

6.02.1967 вперше заарешт. за «виховання курсантів-призовників у націоналіст. дусі». 12.05.1967 засудж. за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 3 р. таборів і 5 р. позбавлення права займатися пед. д-стю. Карався в мордов. таборах.

Звільнено 6.02.1970. 1970–74 працював вантажником на торг. базі, пакувальником меблів на Ів.-Ф. мебл. фабриці.

23.05.1974 заарешт. удруге. 17.02.1975 визнано Ів.-Ф. обл. судом особливо небезпечним рецидивістом і засудж. за «злісну антирад. пропаганду» в усній формі на 7 р. таборів особливо суворого режиму і 3 р. заслання. Термін відбував у ЖХ-385/1-6. Неодноразово зазнавав тортур, сидів у кар-

цері за акт. участь у б-бі політкаторжан проти свавілля таб. адміністрації, за відмову співпрацювати з КДБ, написання й підписування відкритих листів, звернень надати свободу поневоленим народам СРСР (до Голови Президії ВР СРСР, лист на ім'я голови американської профспілки «АФЛ–СІО» Дж. Міні та б. ін.). 1977 і 1978 — його було відвезено до Ів.-Ф. та до слідчого ізолятора КДБ м. Саранська, щоб змусити підписати покаянну заяву. Після відмови Р. дорогою назад у табір побили так, що одразу потрапив до лікарні. 1979, перебуваючи в таборі (с. Сосновка), увійшов до складу табірної інтернац. Гельс. Групи. 1.03.1980 переведено з усіма в'язнями Сосновки до спецзони с. Кучино Чусовського р-ну Пермської обл. Працював на складанні деталей до електропрасок. 27.04.1981 етаповано на заслання в Казахстан, у селище-радгосп Кенбідаїк на Цілиноградщині, де працював у буд. бригаді з ремонту приміщень для худоби. Акції на захист Р. і зусилля щодо його виїзду за кордон проводилися шведським відділенням Міжн. амністії.

1984, звільнено, залишився в Казахстані з наміром виїхати з СРСР. 1984–87 робив 6 безрезультатних спроб виїхати з метою лікування очей. Улітку 1987 повернувся до Ів.-Фр. 1988 працював у відновленому самвидавному альманасі «Карби гір» (м. Коломия) відп. секретарем, потім — у кооперативі «Виробничник» при обл. об'єднанні «Івано-Франківськводоканал». 1989–90 — член крайової ради НРУ, співголова обл. «Меморіалу», заст. обл. філії УГС. З 1990 — член Ради УРП, з 1996 — заст. голови Ів.-Ф. обл. орг-ції НДП, з 1997 — член Ради РХП, член Етичної комісії, 1990–94 — нар. депутат України 12 (I) склик., був головою підкомісії ВР у справах репресованих, входив до складу парламент. опозиції «Нар. рада». Упродовж тих років був депутатом Ів.-Ф. облради. 1996 здобув фах юриста в Київ. економ. ун-ті. З 1995 працював радником голови Тисьменицької райдержадм-ції Івано-Фр. обл. з питань державотворення, з 1999 — з політичних питань.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, звернення, статті: До Президента АФЛ—КІО Дж. Міні, США (грудень, 1976), Голові Президії Верховної Ради СРСР, Заява (12.1977), До пана Деніса Мільнера: Відкритий лист (06.1979), До так званих прогресивних українців США і Канади (06.1979), Останнє слово на судовому процесі (березень, 1975) // Українська Гельсінська Група, 1978–1982. — С. 535–538, 539–542, 543–556, 557–563, 565–574;

«Росія завжди була тюрмою народів» (Сосновa, 06.1979) // Свобода. — 1980. — 9,10,11, 12, 15 квітня;

Не чекай, поки прийде ЧК... // Україна молода. — 1999. — 26 жовтня;

Література: Ребрик Богдан // Українська Гельсінська Група, 1978–1982. — С. 533–534;

AI Chapter Adopts Bohdan Rebryk // The Ukrainian Weekly. — 1984. — 11 березня;

Богдан Ребрик — нескорений борець // Америка. — 1985. — 7 травня;

«Моїх поглядів не змінить тюрма» // Свобода. — 1985. — 25 травня;

Богдан Ребрик на Міжнародній прес-конференції в Мюнхені // Християнський голос. — 1989. — 26 березня;

Карасик С. Ребрик Богдан Васильович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — С. 603–605.

«РЕФОРМА» — неформ. журн. Львівської соц.-дем. орг-ції. Вих. 1989–1990 щомісяця укр. та рос. м. Ред. О. Вітюк, Є. Патракеєв, О. Дика, О. Карасьова. Публ. програм. док-ти українського та міжнар. соц.-дем. руху, політ.-теоретичні есеї, мат-ли конфесійної, правозахисної тематики, істор. розвідки. Аналізував проблеми розбудови нових партій.

РИБАЛКА Іван Дмитрович (нар. 1.01.1929, с. Сурсько-Михайлівка Дніпроп. р-ну Дніпроп. обл.) — інженер-металург, історик. Учасник укр. руху опору.

1947–50 навч. у Дніпроп. металург. технікумі. Відтак працював у вогнетривкому цеху, нач. зміни, від 1953 — на металург. з-ді ім. Г. Петровського. Щоб поглибити свої знання з історії рідного краю, вступив на заочн. відділ. істор. ф-ту Дніпроп. ун-ту, вишукував і студіював літ-ру з історії України, домагався видачі в б-ці «Історії запорозьких козаків» Яворницького. Тоді ним

зацікавилося КДБ. Переконавшись, що йому не дадуть довчитися, через рік покинув ун-т. 1954 брав участь у роботі лектор. групи, читав робітникам лекції з історії України. 1960–65 закінч. вечірнє відділ. Дніпроп. металург. ін-ту, і здобув фах інженера-металурга. 1967 очолив металург. лабораторію Мінчормету, мав можливість у виробн. справах їздити по всьому СРСР, налагодив широкі зв'язки, привозив потрібну для пропаганди літ-ру, зокрема випуски «Хроники текущих событий». Особисто передруковував і поширював праці І. Дзюби «Інтернац. чи русифікація?», М. Брайчевського «Возз'єднання чи приєднання?». 18 років пропрацював на тому самому з-ді. Познайомився із нац. свідомим інженером П. Кузьменком та його братом Олексієм, колишн. підпільником ОУН, політв'язнем, деякими свідомими інженерами, вчителями, які вболівали за укр. мову, культуру і націю. Загалом з них склався просвітян. гурток із 5–6 осіб, які пропагували патріот. літ-ру, поширювали самвидав. 1964 їздив на святкув. Шевченкового ювілею до Черкас, відвідував музей І. Гончара в Києві, через львів'ян отримував «Укр. календар» із Польщі. Під час лекцій використовував цитати з Леніна щодо нац. питання, за що його було звинув. у «тенденційному підході до вивч. ленін. праць». Неодноразово викликали на «виховні бесіди» та допити, намагалися звільнити із посади. В середині 1980-х активно долучився до нац. руху за відродження України. Р. — один із засновників і керівників Т-ва укр. мови та НРУ в Дніпропетровську. Упродовж 30 р. дослідж. етимологію укр. прізвищ (має дані щодо 4 тис. осіб), понад 15 р. укладав рос.-укр. металург. словник, опрацював близько 80 тис. карток, використовуючи англ., нім., польс., чеськ. металург. словники та укр. техн. словники 1920–30-х.

РИНКОВЕНКО Валерій Федорович (нар. 27.03.1940, с. Алєксеєвка Алєксеєвського р-ну Бєлгородської обл., Росія) — службовець. Учасник руху опору в Україні. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1962–68).

1957 закінч. СШ. Переїхав з родиною у Мелітополь Запоріз. обл., працював електриком на моторному з-ді. Впродовж 1960–61 рр. разом з робітником того самого заводу Ю. Покрасенком, студентами Мелітоп. сільгосп. технікуму О. Воробйовим, В. Чернишенком, робітниками ін. заводів області В. Савченком та Б. Надтокою виготовляли й розповсюдж. правозах. листівки в місцях найбільшого скупчення робітників — біля заводів і фабрик Мелітополя, Запоріжжя. Навесні 1961 В. Савченко і Р. (пізніше долучені Ю. Покрасенко, Яременко та ін.) обговорювали можливість створення підп. орг-ції в Мелітополі, яка мала б обстоювати нац. інтереси трудового народу, провадити б-бу з тогочасним держ.-сусп. устроєм у рад. державі, спробували використати міський радіовузол, заснували касу для член. внесків, шукали однодумців для поширення подальшої підп. діяльності. Невдовзі знайшлися сексоти, які донесли про плани і діяльність сміливців.

9.04.1962 Р. заарешт. 13–16.06.1962 засудж. Запоріз. обл. судом за ст.ст. 62 ч. 1, 64 та 222 ч. 1 КК УРСР на 6 р. позбавлення волі у ВТК посиленого режиму. Карався у ВТК ЖХ-385 (Мордовія).

9.04.1968 звільнено.

«РІДНИЙ КРАЙ» — вид. Гадяцького осередку НРУ. Як неформ. газ. вих. 1990 з невизн. періодичн. Ред. Ю. Подвезько, А. Сфаженик, І. Глушков, О. Бесараб.

РІЗНИКІВ (Різниченко) Олекса Сергійович (нар. 24.02.1937, м. Єнакієве Донец. обл.) — письменник. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1960–61, 1971–77). Нагороджений орденом «За заслуги» III ст. (2005).

1948, рятуючись від голоду, разом із батьками перебрався в м. Первомайськ Миколаїв. обл., де 1954 закінчив СШ № 12. Відвідував літстудію, писав вірші рос. і укр. мовами. Не вступивши спочатку на матем. ф-т Одес. ун-ту, потім філфаку, вступив і закінчив 1958 Одес. держ. театральне худ.-тех. училище. Працював електроосвітлювачем Кіровогр. муз.-драм. театру ім. М. Кропивницького. Спільно з акторами провів тиждень укр. мови. Критика культу Сталіна спонукала Р. до дій: почав складати спільно з іншими антипартійну листівку й поширювати її в Кіровограді й Одесі. З 9.11.1958 служив на флоті в Севастополі та Одесі. КДБ натрапив на слід щодо розповсюдження листівок, влітку 1959 Р. скеровано служити в Одесу, влаштовано зустріч з його тов. — Барсуківським, з яким складали текст листівки, знайомлять із вивідачем Ю. Михайликом. 30.09.1959 слідчий УКДБ Одес. обл. порушив проти Р. крим. справу, було проведено обшуки, вилучено оповідання, вірші. Оскільки поезії, листівки писано рос. мовою й тільки під впливом критики культу особи Сталіна, слідство не виявило в них національного моменту. Сидячи в камері КДБ, зрозумів, що Україна в неволі. Починає вивчати укр. історію, літ-ру, нар. пісні. І замість ост. слова на суді прочитав свій патріот. вірш, останній, писаний ще рос. мовою.

19.02.1960 трибунал Одес. військ. округу визнав Р. винним у проведенні «антирад. агітації і пропаганди» за ст. 7 ч. 1 Закону «Про кримінальну відповідальність за державні злочини». Але, враховуючи позит. характеристики на флоті, суд призначив йому 1,5 р. ув'язнення. Відбував покарання в Морд. концтаборах ЖХ-385/11, 14-7, 3. Спілкувався з повстанцями-двадцятип'ятилітниками, писав вірші.

1.04.1961 звільнено, влаштувався в Первомайську електриком на гранітний кар'єр. 1962–68 навчався на заочному відділенні філфаку Одес. ун-ту разом із С. Караванським, познайомився з Н. Строкатою-Караванською. 1963 перебрався до Одеси, працював електриком, 1964–67 — літпрацівник багатотиражної г. «Одеський політехнік» Політехн. ін-ту, 1968–69 — г. «Народна трибуна» (м. Балта Одес. обл.), секретарем у школі, вчителем укр. мови, співав в укр. хорі. З ініціативи С. Караванського разом з однодумцями збирав книжки для українців Кубані, став підписантом листів про русифікацію шкіл та ВНЗ, які було надіслано до газет, Мін-ва освіти, прокуратури республіки. КДБ не дало можливості Р. видати книжку віршів «Вибухає весна», позбавило житла в Одесі. 1968 надіслав до ред-ції г. «Літ. Україна» та І. Дзюбі відкритого листа проти статті Л. Дмитерка.

11.10.1971 знову заарешт. Крім самвидаву, в нього нічого не виявлено. Відмовився від співпраці з КДБ. Це був перший суд із арештів 1972 укр. інтелігенції (з Одеси — ще Н. Строката, Р. Притика). 19.05.1972 за звинуваченням у проведенні антирад. агітації і пропаганди Одес. обл. судом засуджено на 5,5 р. таборів суворого режиму й спрямовано до табору ВС-389/36. Відповідь на касаційну скаргу з Верх. суду одержав аж у листопаді 1972 і тиждень тримав голодування, оскільки в ухвалі Верх. суду було багато фальсифікацій і підтасувань. Надалі тримав 11-го числа й у річниці арешту одноденні голодування на знак протесту

проти незаконного арешту й ув'язнення. Спілкувався з Є. Сверстюком, Л. Лук'яненком, В. Мармусом, з євреями-«самольотчиками» та ін. Вивчав литов. і латис. мови, працював над кореневим «Компактним словником», написав понад півтори тисячі віршів. 1973 єврей Ар'є Вудка вивчив певну кількість віршів Р. і разом із віршами інших ув'язнених укр. поетів через три роки «вивіз» їх у пам'яті й опублікував у Мюнхені окремою книжкою «Поезія з-за колючих дротів». За місяць до звільнення Р. етаповано в Миколаїв.

11.05.1977 звільнено й поселено в м. Первомайську, біля батьків. 2 роки пропрацював електриком у пологовому будинку. 1980–1990 — вихователь в інтернаті для неповноцінних дітей. Наприкінці 80-х Р. долучився до створення НРУ, Т-ва укр. мови. У грудні 1987 його прийнято до СПУ. 1990–95 працював власкором обл. г. «Прибужжя». 1995 Р. за книгу «Терновий вогонь» присуджено премію ім. Павла Тичини. 1996 домігся помешкання в Одесі. 1997 обрано членом кер-ва Всеукр. «Меморіалу» ім. В. Стуса, головою обл. комісії з питань реабілітації (на гром. засадах), головою Одес. обл. «Просвіти»; Р. — член Конгресу укр. інтелігенції, голова комісії в комітеті «Нюрнберг-2». 1996–98 працював інспектором міськвно з питань мови. З 1998 керував літстудією «Гарт» у міському Будинку дит. і юнацької тв-сті.

Жив в Одесі.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Вірші // Поезія з-за колючих дротів. — Мюн.: Шлях перемоги, 1978. — С. 113–119;

Озон. Вірші. — О.: Маяк. — 1990;

Я винен тим, що українець // Україна. — К. — 1990: № 36, 37;

Терновий вогонь. Вірші. – К.: Укр. письменник, 1993. — 135 с.;

Хлопці, що відкрили нагість короля // Зона. — К. — 1994. — № 7. — С. 168–180;

Наодинці з Богом. Поезії. — Бров.-Х.: БМКП «Українська ідея», 1998. — 384 с.;

Промінь з Одеси. Поема. Документи. Спогади про шістдесяті роки в Одесі і про Н. Строкату-Караванську. — О., 2000. — 276 с.;

Двоструннe грало. Сонети. — О.: Друк, 2002. — 204 с.;

Спадщина тисячоліть. Чим українська мова багатша за інші? — О.: Друк, 2001. — 80 с.;

Оптик-контакт. — Х., 2002. — 140 с.;

Їдло 33-го. Словник голодомору / Зібрав і упоряд. О. Різників. — О.: Юридична література, 2003. — 168 с.;

Складівниця української мови. — О.: Скайбук, 2003. — 218 с.;

Іллейко, з Бога турейко. Епічна поема. — О.: Друк, 2004. — 140 с.;

Сміх на гаку. — О.: Друк 2005. — 184 с.;

Донька Одеси: Н. Строката в документах і спогадах / Упоряд. О. Різників, наук. ред. Ю. Зайцев. — О.: Друк 2005. — 516 с.;

Бран: Містерія. — О.: Друк, 2006. — 190 с.

Література: Одеська хвиля. Документи, твори, спогади в'язнів сумління / Упоряд. П. Отченашенко, О. Різників, Д. Шупта. — О.: Друк, 2006. — 256 с.;

Овсієнко В. Різників (Різниченко) Олекса Сергійович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 606–611.

«РОГАТИНЕЦЬ» — вісн. т-ва «Дзвін». Неформ. газ. вийшла 1990. Публ. місц. сусп.-політ. хроніку, істор.-етногр. розвідки, спогади часів сталінізму, порушувала міжконфесійні проблеми.

РОЖЕНКО Микола Маркович (нар. 1.02.1936, с. Западинці Летичівського р-ну Хмельн. обл.) — філолог, фахівець із квантової логіки. Учасник укр. руху опору. Академік АН ВШ України (2000). Лауреат премії УАНТІ ім. В. Стуса (2000). Нагороджений орденом «За заслуги» III ст. (2005).

1954 закінчив СШ в рідному селі. 1954–59 навч. на фіз.-мат. ф-ті Кам'янець-Подільського пед. ін-ту. 1959–62 викладав фізику й астрономію в Меджибізькій СШ Летичів. р-ну. 1962 вступив і навч. в аспірантурі на заоч. відділенні, 1964–66 — на стаціонарному відділенні Ін-ту ф-фії АН УРСР. Познайомився там із В. Стусом. 4.09.1964 був присутній на протестному виступі поета в кінотеатрі «Україна» на перегляді фільму Параджанова «Тіні забутих предків», також приєднався до протесту. Перед арештом В. Лісового і Є. Пронюю-

ка кадебісти викликали Р. на «профілакт.» розмову. Читав, передавав самвидав. 1972, після їх арешту, написав листа до В. Щербицького на захист цих науковців. У липні т. р. звільнено з роботи. Для «перевиховання в робітн. середовищі» його вислано на Донбас, працював за спеціальністю в Луган. машинобуд. ін-ті, 1972–75 викладав ф-фію у Хмельн. технолог. ін-ті побут. обслуговування. Від М. Руденка отримав копію протестного листа до ЦК КПУ на захист Р. Р. як науковець займався проблемами квантової логіки, працював над докт. дис. 1975, повернувшись до Києва, рік був без роботи. Після відмови співпрацювати з органами КДБ Р. не дозволено влаштуватися в Ін-т ф-фії на вакантну посаду доцента кафедри ф-фії. З 1976 працював ст. викладачем у Київ. інж.-буд. ін-ті. 1986 захистив докт. дис., з 1987 завідував кафедрою ф-фії в КІБІ. 1991 переведено Мін-вом освіти України на посаду професора до Київ. вищого військов. інженерно-авіац. училища (КВІАУ). 2000–2002, після ліквідації цього військового навч. закладу, працював у Нац. академії оборони України, відтак вийшов на пенсію. На той час Р. було обрано академіком АН вищої школи України.

Працюючи над проблемами квантов. логіки, паралельно мав можливість досліджувати в архівах КДБ історію політ. репресій в Україні рад. доби. В результаті у творч. доробку Р. — кілька друков. праць про трагедію в Биківні, де в архіві зібрано понад 10 тис. імен безвинно розстріляних й похованих 1936–41 у Биківнян. лісі «ворогів народу».

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: «Ім'ям Української Радянської Соціалістичної Республіки»: З документальної повісті «Уроки життя» // Березіль. — 1991. — № 8. — С. 141–160;

Трагедія академіка Юринця. — К.: Укр. Центр духовної культури, 1996. — 189 с.;

Сосни в Биківні свідчать: Злочин проти людства. — К.: Укр. центр духовної культури, 1999. — 600 с.;

Соловки… Сандормох… Левашово… Биківня. — К.: Укр. Центр духовної культури, 2001. — 77 с.

«РОЗДУМИ» — вид. Соціал-конструктивістів України. Неформ. газ. вийшла 1990 у Рівному. Ред. О. Бондар. Публ. програм. док-ти, аналітичні політ.-нац. статті, матли з розбудови українського спорту.

РОЗЛУЦЬКИЙ Василь (нар. 1935) — робітник, письменник. Кол. політв'язень, Учасник укр. правозах. руху. Засудж. навесні 1981 на 3 р. позбавлення волі за розповсюдження самвидаву.

РОЗУМНИЙ Петро Павлович (нар. 7.03.1926, с. Чаплинка Магдалинівського р-ну Дніпроп. обл.) — викладач англ. мови. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1979–1982). Член УГГ (1979).

1942 вивезено до Німеччини на примусову роботу. Працював на мідноливарному заводі в м. Айслебені, Саксонія. 1945 звільнено амер. військами й мобілізовано в рад. армію, служив у Польщі, потім — у Карелії. 1948–52 після демобілізації навчався в Дніпроп. ін-ті іноз. мов. Працював учителем англ. мови в м. Почаєві Терноп. обл., 1959–60 — у краєзнавчому музеї в м. Кременець, там познайомився з Є. Сверстюком. 1961 на квартирах Р. у Кременці й Вишнівцях було проведено обшуки, його заарешт. КДБ й привезено в м. Рівне (намагалися встановити походж. самвидав. мат-лів, інфцію та думки щодо окремих людей), через 6 днів звільнено. На поч. навч. року на заг. зборах учителів Вишнівецького р-ну ухвалено резолюцію про клопотання перед відповідними органами на предмет заборони

Р. працювати в школі. Переїхав до с. Солоне Дніпроп. обл., працюючи вчителем, відкривав на уроках «забуті» імена укр. історії та літ-ри, збирав і розповсюдж. самвидав: заборонені поезії П. Тичини, Є. Маланюка, В. Симоненка, працю І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?». 1967 усунено з викладацької посади, інкр. «націоналіст. відображення» д-сті постатей укр. культури й науки. Працював будівельником, кочегаром. 25.10.1969 КДБ провів обшук на квартирі Р. у справі І. Сокульського, викликали на допити, марно домагаючись свідчень проти заарештованого, а також проти Є. Сверстюка, І. Дзюби. Р. протримано 4 доби під вартою. 1974 перебрався в м. Ів.-Ф., працював провідником на залізниці, після звільнення «за скороченням штатів» — адміністратором обл. філармонії. 1977 КДБ знову провів у помешканні Р. обшук, 4 рази викликали на допити з вимогою відмовитися від антирад. діяльності. 1978 став членом УГГ й повернувся у Дніпроп. обл., щоб розширювати поле д-сті групи. 1979 затримано міліцією в аеропорту Улан-Уде (повертався з с. Богдарин Баунтовського р-ну Бурятії, де відбував заслання Є. Сверстюк), під час обшуку вилучено саморобний і мисливський ножі, складено протокол про вилучення «холодної зброї». Але справу проти нього було порушено тільки після другої поїздки до Є. Сверстюка, коли Р. уже було оголошено членом УГГ.

8.10.1979 заарешт. в с. Пшеничне Солонянського р-ну Дніпроп. обл. за звинуваченням у незаконному носінні холодної зброї. 21.12.1979 засудж. Солонянським райнарсудом на 3 р. позбавлення волі за ст. 222-3 КК УРСР у таборах заг. режиму. Винним себе не визнав, відмовився від адвоката й висловив недовіру судді. Покарання відбував у таборі № 308/26 у м. Жовті Води П'ятихатського р-ну Дніпроп. обл. Після половини терміну переведено на «умовно-дострокове звільнення» в м. Нікополь, через 4 міс. — знову в табір. Ост. рік відбував на «хімії» в м. Бікін Хабаровського краю.

Звільнено у грудні 1982, працював у колгоспі, с. Пшеничне. У листопаді 1984 їздив на Далекий Схід забирати із заслання О. Мешко. 11.03.1988 Р. у складі 19 членів УГГ підписав «Звернення УГГ до укр. і світов. громадськості» про відновлення її діяльності. Р. — один із засновників і голова Дніпроп. філії УГС, член її Всеукр. Координат. Ради, з 1990 — член створеної Укр. респ. партії, обрано її секретарем у закордонних справах. З 1992 — регіональний секретар УРП і голова Дніпроп. обл. орг-ції, з 1994 — голова Солонянської район. орг-ції УРП, з 1997 — Республ. Християнської партії. 2005 вступив до партії «Наша Україна». Вів правозахисну роботу.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Ми, землевласники // Народна газета. — 1997. — № 46. — листопад;

Мандрівка життя: Інтерв'ю з П. П. Розумним // Кур'єр Кривбасу. — 2006. — № 196. — С. 194–222, № 197. — С. 142–171, № 198. — 123–152.

Література: *Сверстюк Є.* My Devoted Friend Pete // Кур'єр Кривбасу. — 2006. — № 196. — С. 191–193;

Розумний Петро // Українська Гельсінська Група, 1978–1982. — С. 575–577;

Карасик С. Розумний Петро Павлович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 612–615.

РОМАНЮК Василь Омелянович, патріарх Володимир (нар. 9.12.1925, с. Химчин Косівського р-ну Івано-Фр. обл. — пом. 14.07.1995, м. Київ) — священик. Учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН. Рел. діяч. В'язень сумління рад. тюрем і концтаборів (1944–1958, 1972–81). Член УГГ (1978). Патріарх Київський і всієї України-Руси (1993).

1944 вперше потрапив до рук НКВС за приналежність до ОУН. Т. р. всю родину Р. було вивезено в Сибір.

26.09.1944 заарешт. й засудж. Військовим трибуналом НКВС Івано-Фр. обл. на 20 р. позбавлення волі у випр.-трудових таборах, як неповнолітньому Р. термін було зменшено до 10 р. Покарання відбував у

Кустолівській сільськогосп. колонії № 17 Полтав. обл.

1946 в таборі засудж. за «антирад. агітацію і пропаганду» (розповідав про сваволю енкаведистів над його родиною і спробу втечі). Карався в Магаданській обл. 1953 переведено на заслання. У дитинстві прислужував священику, ще відтоді мав традиційну віру, в неволі прийшов до глибокої віри в Бога. Цьому сприяло спілкування з репресованими священиками. По поверненні в Україну вирішив присвятити життя Богові й Церкві.

1958 реабілітовано (лише по першій судимості), оселився в Косові Івано-Фр. обл. Т. р. вступив на дворічні Вищі богословські курси при єпархіальному управлінні в Івано-Франківську. 1959 висвячено на диякона. 1961 Р. їздив у Сибір із надією прийняти сан від єпископа Веніаміна в Омську, але той був під тиском КДБ й не наважився його хіротонізувати. Р. із родиною перебрався в с. Курган Харків. обл., працював кіномеханіком, з 1964 на запрошення єпископа Йосипа Сабодаша проводив пастирське служіння в с. Новоселиця Снятинського р-ну Івано-Фр. обл. 26.04. відбулася хіротонія в івано-фр. кафедральному соборі. Р. вступив заочно до Москов. духовної семінарії, яку 1969 закінчив. З 1968 ніс пастирську службу в с. Космач Косівського р-ну. Слухати проповіді Р. приїздила інтелігенція з Галичини, з Києва. Тут побував В. Мороз, який написав про Космач ст. «Хроніка опору», М. Осадчий, І. Світличний, О. Заливаха, Калинці, Б. Антоненко-Давидович, Д. Шумук. Від Р. прийняв хрещення В. Чорновіл. 1.06.1970, у зв'язку з арештом В. Мороза, Р. виступав на його захист, після чого було розпущено церковну громаду Космача. У Р. було проведено обшук у пошуках «антирад. літ-ри». Вилучено старі видання та листи, тимчасово заборонено правити службу Божу. 1971 переведено в с. Прутівка Снятинського р-ну.

20.01.1972 вдруге заарешт., в липні засудж. за ст. 62 ч. 2 КК УРСР на 7 р. таборів особл. режиму і 3 р. заслання. Було визнано особливо небезпечним рецидивістом. Покарання відбував у Владимир. тюрмі (1972–74) та в мордов. таборі особливого режиму ЖХ-389/ 1–8 (1974–79). Брав участь у голодуваннях, у Дні політв'язня і прав людини, у річницю арештів в Україні. 1972 мав багатоденне голодування у в'язниці, домагаючись права мати Біблію; автор численних заяв, звернень і листів із протестами проти політ. і релігійних переслідувань в Україні. Протягом років домагався статусу політв'язня. 9.07.1976 відмовився від рад. громадянства, внаслідок чого зазнавав постійних репресій. 1977 заявою до Митрополита Мстислава оголосив себе членом Української Автокефальної Православної Церкви. 1978 Р. та О. Тихий написали документ «Історична доля України. Спроба узагальнення», де проголошували вищим принципом громадян. і міжнар. співіснування Загальну декларацію прав людини, пакти й документи ООН про незалежність і суверенітет націй і народів та висловили побажання бачити Україну незалежною дем. державою, запропонували для врятування нації від духовного й культурного знищення певні «норми поведінки для українців» (уживати в Україні тільки рідну мову, не служити в армії поза межами України). У неволі Р. став членом-засновником Т-ва колишніх рад. політв'язнів. З лютого 1979 за рекомендаціями членів УГГ, серед яких — політв'язні С. Караванський, Б. Ребрик, Д. Шумук, О. Тихий — Р. став членом групи. 15.01 т. р. його взято

на етап — на трирічне заслання. За тиждень до етапу забрано його речі, зникли всі рукописи Р., а на етапі відібрано молитовники. Заслання відбував у с. Сангар в Якутії. Працював сторожем, кочегаром. Від місцевого населення як священик мав повагу. Писав проповіді. 1981 в США вийшла англ. мовою книжка статей, заяв та звернень Р. із табору під назвою «Голос у пустелі».

У вересні 1981, після 20 р. неволі, разом із сином, що майже протягом року перебував з ним, повернулися в м. Косів, де мешкала дружина Р. Потрапив під адмін. нагляд. Щоб надати право на службу в церкві, КДБ вимагало від нього покаяння в пресі. Вкотре відмовлено у виїзді за межі СРСР, тиск на родину посилився. 1983 йому надали парафію в с. Бабин Косівського р-ну.

10.06.1984 єпископ УПЦ в Америці Андрій, за благословенням Вселенського Патріарха Димитрія, нагородив Р. вищою священицькою нагородою — митрою. 1986 перевівся на парафію в с. Рожнів, у 1987 — у с. Пістинь. З початком перебудови Р. знову почали відвідувати колишні політв'язні З. Красівський, Б. Ребрик, Т. Мельничук, Калинці. 1987 написав листа екзархові України Філарету (Денисенку) із закликом сприяти українізації Церкви, поверненню їй святинь, відкриттю духовних семінарій з укр. мовою викладання, видання Біблії укр. мовою. Лист було опубліковано у відновленому В. Чорноволом «Укр. віснику». Щоб син Тарас зміг здобути рел. освіту, Р. звернувся до міжнар. християнської громадськості з проханням допомогти їм виїхати за кордон. 27.07.1988 виїхали до Канади. На Заході зустрілись із подружжям Руденків, Н. Світличною, з митрополитом Мстиславом (Скрипником). Р. мав зустріч із Президентом США Р. Рейґаном у Білому домі, з Прем'єр-міністром Канади, поінформував їх про становище України й Церкви. Син Тарас зміг навчатися в Колегії св. Андрея у Вінніпезі (1994 повернувся в Україну). 1988–89 (півроку) Р. працював у парафії м. Ватерло (УПЦ, Канада), потім у Торонто, займався літ. і гром. працею. 1989, дізнавшись, що на Львівщині частина парафій вийшла з Москов. патріархату і приєдналася до УАПЦ, Р. повернувся в Україну, в Косів. Став місійним священиком УАПЦ. Завдяки його д-сті на поч. 1990 вся Івано-Франківщина вийшла з підпорядкування УПЦ Моск. патріархату, усамостійнення УАПЦ відбулося всупереч владі. 28.04.1990 Р. було пострижено в чернецтво з іменем Володимир. 29.05 в Космачі його висвячено на єпископа Ужгородського і Виноградівського. 5.06.1990 на Першому Всеукраїнському Соборі УАПЦ відновлено цю репресовану Церкву, піднесено митрополита Мстислава (Скрипника) до сану Патріарха, а єпископа Володимира — в сан архиєпископа. Архиєпископ Володимир освятив 24.07.1990 національний прапор, який під час 100-тисячного мітингу було піднято над Київ. міськрадою. З 1991 очолював Місійний відділ Патріархії УАПЦ, виконував обов'язки вікарія Київ. єпархії із титулом Архиєпископа Вишгородського і Білоцерківського. 17.02.1992 призначено Архиєпископом Львівським і Сокальським. 1992 УАПЦ об'єдналася з частиною УПЦ, яку очолював митрополит Філарет, було створено Укр. православну церкву Київ. патріархату (УПЦ КП). Коли помер Патріарх Мстислав, Р. 14.05.1993 було піднесено до сану митрополита Чернігівського й Сумського та обрано місцеблюстителем патріаршого престолу УПЦ КП. 21.10.1993 волею Всеукр. Православного Собору обрано Патріархом Київським і всієї Руси-України. 26.10 інтронізовано на престол під час Божественної Літургії у Свято-Софійському соборі м. Києва.

14.07.1995 патріарх раптово помер під час прогулянки в Ботанічному саду та зустрічі з невідомими людьми. Діагноз — хронічна ішемічна хвороба. 18.07 керівництво УПЦ КП вирішило поховати патріарха на території Собору св. Софії в Києві. Влада на це дозволу не дала. Незважаючи на це, траурна процесія повернула на Софійську площу. Органи правопорядку, намагаючись перешкодити похованню, перевищи-

ли свої повноваження, що призвело до жорстокого побиття учасників похорону загоном спеціального призначення. Цей день дістав назву «кривавий вівторок».

Патріарха Володимира поховано на Софійській площі біля стін дзвіниці Собору св. Софії.

БІБЛІОГРАФІЯ

Звернення, статті: До Верховного Суду УРСР (27.11.1970. У справі В. Мороза) // Український вісник. — 1971. — Вип. IV. — С. 31–32;

До Всесвітньої Ради Церков, Міжнародної амнестії, Міжнародної організації юристів (Весна 1976), До Президента США Дж. Картера (11.1977), До Папи Павла VI (01.1978), До Митрополита УАПЦ (01.1978), З листів свящ. В. Романюка (04.1979) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 581–585, 586–589, 595–597; 600–603;

До Ієрархів Української Католицької Церкви і Православних Церков, до Української Баптистської Церкви, до віруючих українців на чужині, До Конгресу, Уряду і Народу США, До Ради Християнських Церков США, Первоєрархів Католицької і Православної Церков, до Голів усіх Християнських Церков США, До Президії Верховної Ради США (Усі листи — 1976) // Сучасність. — 1976. — Ч. 12. — С. 96–97, 97, 97–99, 99–101;

A Ukrainian Priest's Appeal from a Soviet Labor Camp. — Balt.: Smoloskyp, 1976. — 12 с.;

Історична доля України (1977, у співавторстві з О. Тихим) // Український правозахисний рух:1976–1977. — С. 49–59;

Меморандум УГГ у справі ув'язнення членів УГГ (10.1979, підписав спільно з іншими членами УГГ) // Українська Гельсінська Група:1978–1982. — С. 57–62;

A Voice in the Wilderness: Letters, Appeals, Essays / Перекл. на англ. і передм. Ю. Добчанського, вступне слово В. Маркуся. — Wheaton: Society for the Study of Religion under Communism. — 1980. — 126 с.;

Звернення до Митрополита Київського і Галицького Філарета // Укр. вісник. — 1987. — Вип. 7, 8, 9–10. — С. 564–566;

Головна трагедія атеїстичного суспільства (1979) // Визвольний шлях. — 1981. — Ч. 1. — С. 65–66;

Література: Вирок у справі В. Романюка (12.06.1972) // *А. Русначенко*. Національно-визвольний рух в Україні:1950–1990. — С. 537–542;

Допоможіть урятувати життя Василя Романюка: Заклик до добрих людей світу Л. Богораз, Л. Алексеєвої, Ю. Орлова // Сучасність. — 1976. — Ч. 2. — С. 121–122;

Звернення в обороні о. В. Романюка російських діячів до свящ. М. Бурдо, дирекції Центру для вивчення релігії і комунізму // Сучасність. — 1976. — Ч. 3. — С. 118–119;

Dobczansky Yu. Vasyl Romaniuk // Smoloskyp. — 1978. — № 1. — С. 8;

Справа отця В. Романюка // Погром в Україні. — 1972–1979. — С. 206–228;

Deychakiwsky O. The Triumph of Faith // Smoloskyp. — 1981. — № 11. — С. 11;

На захист о. В. Романюка: Звернення українських політв'язнів (1977) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 590–594;

Патріарх Київський і всієї Руси-України // Духовна академія. — 1993. — 1 жовтня;

«Кривавий вівторок» чи битва за незалежність? // Самостійна Україна. — 1995. — Ч. 27. — С. 8–11;

Кіпіані В. «І вся моя вина, що я священик...» // Новая николаевская газета. — 1995. — 7 грудня;

Романюк Т. Патріарх Володимир, або Спогади про батька. Документальний нарис. — К.: Просвіта, 2000. — 144 с.;

Путько-Стех А. Шлях мученика за віру // Свобода. — 2005. — 17 червня;

Музиченко Я. Похорон патріарха: Минає 10 років з часу трагічних подій 18 липня на Софійському майдані // Україна молода. — 2005. — 14 липня;

Рапп І., Овсієнко В. Романюк Василь Омелянович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 616–622;

Гудзик К. «Священик-дисидент»: 12 років тому не стало Патріарха Володимира // День. — 2007. — 19 липня.

РОКЕЦЬКИЙ Володимир Юліанович (нар. 2.11.1947, с. Носів Бережанського р-ну Терноп. обл. — пом. 14.01.1999) — учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1972–1977).

Навчався на юр. ф-ті Київ. ун-ту, поширював і сам складав самвидав. Прочитав 22 травня 1971 біля пам'ятника Т. Шевченкові в Києві вірш Д. Кулиняка «Ліс рубають», протестуючи проти арештів укр. інтелігенції. З ун-ту було відраховано. Працював

до арешту робітником Київ. спеціалізов. Буд. управління. Заарешт. 14.01.1972, засудж. за ст. 62 ч. І КК УРСР на 5 р. таборів суворого режиму. Зумів винести на волю 50 поезій В.Стуса. Після 1991 — підприємець, активний меценат. Помер 14 січня 1999. Поховано в рідному селі.

РОСОХАЦЬКА ГРУПА — укр. підпільна молодіжна організація, створена 5.11.1972 у с. Росохач Чортківського р-ну Терноп. обл.

Метою Г. була боротьба за незалежність України. Членами Г. стали В. Сеньків, П. Вітів, П. Винничук, В. Мармус, через кілька місяців долучились М. Мармус, М. Слободян, М. Лисий, А. Кравець, С. Сапеляк. Всі прийняли присягу, складену В. Мармусом. Члени Г. прагнули розширити свої ряди й дістати зброю. В день заснув. орг-ції зірвали червоні прапори, вивішені до річниці Жовтневої революції. 21.01.1973, до 55-ої річниці проголош. УНР та 54-ої річниці Акту злуки ЗУНР з УНР, Г. провела акцію протесту проти арештів укр. інтелігенції — розклеєно в Чорткові 19 листівок і вивішено на громад. будівлях 4 нац. прапори.

Після цієї акції Г. було викрито, а її членів засуджено Терноп. обл. судом за звинувач. у «створенні антирад. орг-ції» та «проведенні антирад. агітації й пропаганди»: В. Мармуса — на 6 р. таборів сув. режиму та 5 р. засл., С. Сапеляка та М. Мармуса — по 5 + 3 роки, П. Винничука та В. Сеньківа — по 4 + 3 роки, М. Слободяна та А. Кравця — по 3 + 2 роки, М. Лисого — 1 рік.

1991 членів Росохацької групи було реабілітовано.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *В. Овсієнко.* Юнаки з огненної печі;

В. Мармус. Як це було: Розповідь учасника // Україна молода. — 2003. — 22 січня.

РУБАН Василь (нар. 4.02.1942, с. Лісники Києво-Святошинського р-ну Київ. обл.) — журналіст, поет, прозаїк. Учасник укр. правозах. руху. Жертва рад. каральної

психіатрії (1972–78). Член СПУ (1990). Лауреат літ. премій ім. В. Симоненка (1990), ім. Є. Маланюка (2000).

Закінчив Житомир. культосвітній технікум та 3 курси Київ. ун-ту. Друкувався в г. «Молодь України». Входив до київ. групи поетів-символістів (разом з М. Воробйовим, В. Кордуном, В. Голобородьком, В. Іллею, І. Семененком, М. Григорівим). Від 1965 публікував свої поезії в періодичній пресі України. У 1967–68 поет. твори Р. із збірки «Я і місто» було опубліковано в укр. ж. «Дукля» (м. Пряшів, Словаччина) та «Визвольний шлях» (Англія). 1968 відрах. з ун-ту «за порушення дисципліни» — однією з підстав була участь в акціях протесту 22 травня біля пам'ятника Т. Шевченкові в Києві (одним наказом із В. Кордуном). Роком пізніше, за вказівкою КДБ, відраховано також із Івано-Фр. ін-ту. Працював літредактором в Києві, завклубом у с. Лісники, теслею, кочегаром, слюсарем у газорозподільчих системах Києва.

1968 вперше заарешт. за підозрою у виготовленні та розповсюдженні самвидав. нац-стичних листівок (1000 листівок виготовлено фотоспособом, розповсюджено в Київ. ун-ті, на території Ін-ту ядерної фізики та сільгоспакадемії. Розповсюджувати допомагали Віктор Кордун та Людмила Хлівнюк). Через 3 доби звільнено за браком доказів. Досвід про своє перше перебування під арештом використав як основу для свого першого роману «Помирав уражений проліском сніг», який пустив у сам-

видав. 1972 наданий Григорію Криворучку примірник потрапив до КДБ і був причиною для повторного арешту. (Роман опубліковано в ж. «Київ» (1994), окремою книгою не виходив). В ті роки був добре знайомий з І. Світличним, В. Стусом, Є. Сверстюком.

На поч. 1972 заарешт. в Києві за звинув. в «антирад. агітації і пропаганді». Під час обшуку конфісковано рукопис під назвою «Україна комуністична самостійна» і кваліфік. як «антирад.». Будучи 9 міс. під слідством, жодних свідчень не давав. 1973 постановою Київ. обл. суду Р. запроторено на примусове лікування до Дніпроп. СПЛ. У березні 1976, через 2,5 р., переведено до Казанської СПЛ. Згодом — до ПЛ заг. типу під Києвом, в сел. Глеваха.

1978 звільнено, з огляду на критичне погіршення фіз. здоров'я. Замешкав у с. Лісники. У 1990-ті друкував літературознавчі й політ. статті в укр. періодиці, «ЛУ» та ін.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Химера: Вірші. — К.: Рад. письменник, 1989. — 190 с.;

Берегиня: Історичний роман. — К.: Укр. письменник. — 190 с.;

Бережа. — К.: Юніверс, 2005. — 305 с.;

На протилежному боці від добра: Роман. — К.: Укр. письменник, 2000. — 190 с.

Література: Poetry of Ukrainian Political Prisoner Vasyl Ruban (Перекл. на англ. І. Мостович) // Smoloskyp. — 1984. — № 23. — С. 6.

РУБАН Микола (нар. 1940, м. Конотоп Сум. обл.) — учасник укр. руху опору. 1969 засудж. Київ. обл. судом за «створення націоналістичної організації» і розповсюдження самвидаву на 5 р. позбавлення волі. Покарання відбував у Мордовських концтаборах.

РУБАН Петро Васильович (нар. 10.01.1940, м. Конотоп Сум. обл.) — митець. Учасник укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1965–73, 1976–85, 1985–88). Член УГГ (1985).

Засудж. за ст. 62 ч. 1 і ст. 222 КК УРСР на 8 р. позбавлення волі. Покарання відбував у мордовських таборах. Там оволодів спеціальністю різьбяра по дереву.

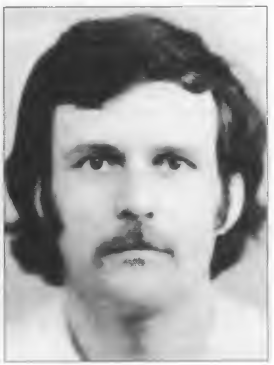

1973 після звільнення направлено в м. Прилуки Чернігів. обл., працював різьбярем на Прилуцькому меблевому комбінаті, його робота «Шахова книга» отримала респ. премію (1974).

1976 було порушено «Справу Рубана» після того, як він виготовив до 200-річчя США дерев'яну книгу із зображ. статуї Свободи, а невідомі її викрали. В прокуратурі порадили «забути про це». 13.10.1976 Р. заарешт. і 29.12 Прилуцький нар. суд висунув звинувач. за «крадіжку держ. власності» і «приватнопідприємницьку діяльність», за здавання в худ. салон 73 сувенірів, «виготовлених поза обліком на підприємстві», та крадіжку матеріалів на комбінаті. А. Сахаров вважав, що це помста КДБ за винесення Р. з табору щоденника Е. Кузнецова, він надіслав листа з проханням втрутитися в цю справу Президенту США Дж. Картеру, на захист Р. виступив і Л. Лук'яненко. Суд засудив його на 8 р. ув'язнення і 5 р. заслання. Через 10 днів після винесеного вироку заст. прокурора УРСР вказав на необхідність «провести перевірку щодо притягнення Р. до відповідальності за ст. 187 ч. 1 КК УРСР», до справи долучились і співробітники КДБ. 18–20.04.1977 Чернігів. обл. суд дорозглянув справу Р. ще і за ст. 187 ч. 1 й інкр. записи, які він зробив у мордов. таборах (8 зошитів) і листи до дружини, а також усні висловлювання на попередньому суді. Суд засудив Р. на

6 р. ув'язнення в таборі особл. сув. режиму, 3 р. заслання й конфіскацію власності, а також його було визнано особливо небезпечним рецидивістом. Звинувачення в «крадіжці матеріалів» суд зняв. Покарання Р. відбував у таборі УЛ-314/60 у Луган. обл. Категорично відхиляв неодноразові пропозиції КДБ відмежуватися від націоналістів.

Звільнено 1985. Того ж року став членом УГГ.

Вимагав виїзду до США для лікування сина-інваліда. 9.07.1985 за цю вимогу знову заарешт. й засудж. 29.11 Чернігів. обл. судом за ст. 62 ч. 12 КК УРСР на 9 р. таборів особл. режиму і 4 р. заслання з визнанням особливо небезпечним рецидивістом. На суді захищався сам і оголосив голодування з вимогою дозволити паралізованому синові виїхати з СРСР на лікування. Покарання відбував у таборі особл. режиму ВС-389/36-1. 1987 — Р. надано статус політ'язня, за що неодноразово бував у ШІЗО. 8.12.1987 переведено в табір ВС-385/35.

25.05.1988 звільнено й вислано з СРСР. Його прийняв Президент США Р. Рейган. Був представником Спілки Укр. Молоді (СУМ), Укр. Національної партії (УНП), Укр. Міжпартійної Асамблеї (УМА). У вересні 1989 виключено з УГС «за невизнання осн. статутних принципів Спілки». Повернувся в Україну. У січні 1996 на II конференції ОУН в Україні (ОУНвУ) обрано заст. голови Проводу.

БІБЛІОГРАФІЯ

Заяви, статті: Заява-протест Ген. Прокуророві СРСР // Інформаційний бюлетень. — Н.Й. — ЗП УГГ. — 1978. — № 4. — Листопад;

Перед тим, як Стуса вели на смерть... // День. — 1999. — № 119. — 3 липня.

Література: Четверте ув'язнення П. Рубана: Заява ЗП УГГ // Сучасність. — 1986. — Ч. 1. — С. 100–101;

Шкварчук В. Гідність долає силу (Про політв'язня П. В. Рубана) // Дзвін. — 1997. — № 1. — С. 91–96;

Рапп І. Рубан Петро Васильович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — С. 623–626.

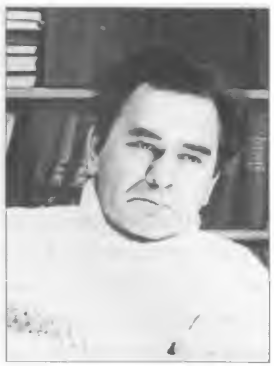

РУДЕНКО Микола Данилович (нар. 19.12.1920, с. Юр'ївка Латугінського р-ну Луган. обл. — пом. 1.04.2004, м. Київ) — письменник, поет, філософ. Член СПУ (1947). Учасник укр. правозах. руху, член-засновник УГГ (1976). Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1977–87). Член французького (1978), японського (1979) та укр. відділів ПЕН-клубу. Член-засновник УРП (1991). Лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка (1993). Нагороджений орденом «За заслуги» III ст. (1996). Герой України (2000).

Ще навчаючись у школі, мав друковані в піонерській газеті вірші, став переможцем конкурсу і стипендіатом Наркомосу. 1939, завдяки цьому, вступив на філол. ф-т Київ. ун-ту. Провчився лише 2 міс. До партії вступив після закінч. школи, на шахті, де до загибелі (у 1927) працював батько. 1939 призвано до війська (приховав, що не бачить на ліве око через травму в 8-річному віці). 4.10.1941 в перших боях під Ленінградом його тяжко поранено розривною кулею, яка роздробила кістки таза й хребта. Рік лікувався, зміг ходити й став політруком прифронтового госпіталю. Нагор. орденами Червоної зірки, Вітчизн. війни I ст., 6 медалями. 1947 демобілізовано з армії, через травму не міг поновитись в унті. 1947 після виходу зб. віршів «З походу» його прийнято до СПУ. Працював відп. секретарем вид-ва «Рад. письменник». 1948–50 був гол. ред. ж. «Дніпро». 1950–74 — на творчій роботі.

1949 уперше виступив проти тогочасних порядків: коли під виглядом критики «космополітів» громили та нищили євр. письменників, Р. відмовився як секретар парткому СПУ давати на них негат. характеристики. З 1950 не займав жодних посад. Страшним потрясінням для нього стало розвінчання на XX з'їзді КПРС «культу особи Сталіна». Студіювання «Капіталу» переконало Р., що вчення Карла Маркса помилкове в самій основі — у розумінні додаткової вартості. Вона створюється не надексплуатацією робітника, а сонячною енергією (фотосинтез), поєднаною з працею селянина і його худоби на землі. Своє бачення цієї проблеми він виклав у філос. працях «Економічні монологи», яка 1975 з'явилась у самвидаві, «Енергія прогресу», в ром. «Формула Сонця». 1974 виключено з КПРС, а 1975 — з СПУ за критику марксизму. Ще з 1971 було заборонено друкувати твори Р., із книгарень та торг. мереж вилучено його книги. Працював нічним сторожем.

На поч. 70-х долучився до роботи на захист прав людини, зокрема національних прав. Мав тісні контакти з москов. дисидентами, був членом рад. відділення Міжнар. амністії. 18.04.1975 його заарешт. за правозах. діяльність, але під час слідства у зв'язку із 30-річчям перемоги над нім. військами було амністовано як учасника війни. 3.07 т. р. у відкритому листі до Генсека КПРС Л. Брежнєва домагався припинення політ. репресій в СРСР, а також переслідувань членів Міжнар. амністії. У лютому–березні 1976, коли намагався відновити пенсію як інвалід війни II групи, зазнав примусової психіатр. експертизи. Тільки завдяки порядності голов. лікаря його не було запроторено в психіатр. лікарню. Після консультацій із П. Григоренком, О. Мешко, О. Бердником, Л. Лук'яненком, І. Кандибою, О. Тихим, М. Матусевичем, М. Мариновичем, Н. Строкатою 9.11.1976 на кв. О. Гінзбурга в Москві Р. провів прес-конференцію для іноземних журналістів, де було оголошено про створення Укр. громад. групи сприяння виконанню Гельс. угод. Того ж дня будинок Р. під Києвом було закидано цеглою.

5.02.1977 Р. заарешт. й етаповано літаком у СІЗО м. Донец., де було порушено справу проти нього й О. Тихого. Суд відбувся в м. Дружківка Донецької обл. і виніс вирок: 7 р. таб. сув. режиму і 5 р. заслання за ст. 62 ч. 1 КК УРСР. Публіцист. статті, худ. твори, усні висловлювання Р. було кваліфіковано як «наклепницькі». Напр., тв. «Енергія прогресу» «має ворожий х-р, автором наведені вигадки, які паплюжать рад. держ. і сусп. лад». 15.09 т. р. Верховний суд УРСР затвердив вирок. У листопаді Р. було переведено з донец. у київ. тюрму з метою примусити зректися своїх поглядів. Він рішуче відмовився. 1978 спец. наказом Головліту УРСР було вилучено з б-к і книгарень усі твори письменника — загалом 17 найменувань. Відбував покарання у мордов. таборі ЖХ-385/19 і ЖХ-385/3. Спочатку, як інваліда II групи, не залучено до тяжкої фіз. праці. Але після передання віршів на волю, після побачення з дружиною Раїсою Р. було етаповано у ВС-389/36. 9.05.1978 Раїса Р. провела демонстрацію біля б-ки ім. Леніна в Москві, протестуючи проти арешту свого чоловіка, інваліда війни. Р. був акт. учасником правозах. руху серед політв'язнів, щоб домогтися своїх законних прав, учасником голодувань протесту і страйків. За це його часто кидали до ПКТ і ШІЗО, змінили групу інвалідності на III, адміністрація послала на тяжку роботу. У грудні 1979 на 2 міс. було переведено до тюрми в м. Саранськ на «перевиховання», запропоновано залишити СРСР. У лютому 1980 Р. влаштовував тривале голодування на знак протесту проти конфіскації власних віршів. На той час уже був членом франц. і япон. відділів ПЕН-клубу. 5.03.1984 відправлено етапом на заслання в с. Майма Горно-Алтайської автономн. обл.

У грудні 1987 звільнено. Квартиру в Києві в Р. було конфісковано. Наприкінці т. р. подружжя Руденків виїхало до Німеччини (м. Мюнхен), потім до США (м. Нью-Йорк). Р. працював на радіо «Свобода» і «Голос Америки», співпрацював у г. «Свобода». 1988 його позбавлено рад. громадянства. Очолив Закорд. представництво УГГ, відтак УГС. 1990 обрано дійсним членом Укр. Вільної Академії наук (США), став лауреатом літ. премії Укр. фонду культури ім. В. Винниченка. У вересні 1990 повернувся в Київ. Його було відновлено в громадянстві й реабілітовано. 1991 осліп і на праве око, але через півроку йому трохи відкрилося ліве, яке не бачило 63 роки.

3.03.1999 за ініціативи Р. укр. гром. та наукові діячі створили Наукове т-во ім. Сергія Подолинського для розвитку й поширення фізичн. економії та запровадження її в сусп. відносини, був почесним головою цього т-ва.

Поховано на Байковому цвинтарі.

БІБЛІОГРАФІЯ

Звернення, виступи, листи: Відкритий лист Л. І. Брежнєву // Сучасність. — 1975. — Ч. 9. — С. 90–95;

Автор і співавтор повідомлень, декларацій, меморандумів, заяв, листів УГГ: Про створення УГГ (11.11.1976, спільно з П. Григоренком), Декларація УГГ (9.11.1976), Відкритий лист УГГ в справі участи України в Белградських нарадах (14.11.1976), Меморандуму УГГ ч. 1 про створення УГГ (6.12.1976), Меморандуму УГГ ч. 2 про участь України в Белградських нарадах — 1977 (20.01.1977), Відкритий лист Міжнародному ПЕН-клубові (5.01.1977, спільно з О. Бердником), Відкритий лист до Л. І. Брежнєва (06.1975), Не хочеш бути падлюкою — в тюрму (14.10.1976), Заява Прокуророві м. Москви і іншим у справі репресій в Україні (28.12.1976), Протест у справі В. Зосімова (26.11.1976, спільно з А. Сахаровим і членами Московської ГГ) // Український правозахисний рух: 1976–1977. — С. 9, 11–14, 15–17, 63–97, 99–102, 191–194, 387–394, 395–398, 399–402, 403–404;

Заява у справі П. Рубана (01.1976), Лист до Т. і Л. Плюща (19.09.1976) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 611–612, 613–614;

Звернення до громадськості Заходу на оборону М. Ковтуненка // Сучасність. — 1977. — Ч. 2. — С. 104–106.

Публікації: *Збірки поезій*: З походу (1947), Незбориме плем'я, Ленінградці (1948), Поезії (1949), Мужність, Світлі глибини (1952), Перекличдрузів (1954), Поезії (1956), *Романи*: Вітер в обличчя (1955), Остання шабля (1959), *Оповідання і нариси*: Біла акація (1962);

Хрест: Поема // Тор.–Балт.: Смолоскип, 1977. — 31 с.;

Я вільний: Поема. — Тор.–Балт.: Смолоскип, 1978. — 22 с.;

Прозріння: Самвидавна збірка поезій / Передм. П. Григоренка, післям. І. Качуровського. — Балт.–Тор.: Смолоскип, 1978. — 365 с.;

Економічні монологи / Передм. П. Григоренка. — Мюн.: Сучасність. 1978. — 200 с.;

За гратами: Збірка поезій / Передм. Н. Світличної. — Мюн.: Сучасність, 1980. — 222 с.;

На дні морському: Трагедія. — Тор.–Балт.: Смолоскип, 1981. — 74 с.;

Орлова балка: Роман / Передм. І. Качуровського. — Тор.–Балт.: Смолоскип, 1982. — 453 с.;

Hinter Gittern: Poetry / Перекл. на нім. А.-Г. Горбач. — Bern: Kuratorium Geistige Freiheit, 1983. — 10 с.;

Two Poems / Перекл. на англ. Л. Чумак // Smoloskyp. — 1985. — № 26. — С. 4;

The Poetry of M. Rudenko / Перекл. на англ. І. Е. Мостович // Smoloskyp. — № 31. — С. 25–26;

Хліб для Атен: Драматична поема // Сучасність. — 1988. — Ч. 6. — С. 8–45;

Найбільше диво — життя: Спогади. — К.–Едм.–Тор.: КІУС, Таксон, 1998. — 559 с.;

Енергія прогресу. — К.: Молодь, 1998. — 528 с.;

Гносис і сучасність (Архітектура Всесвіту). — Т.: Джура, 2001. — 248 с.;

Вибране: Вірші і поеми (1936–2002) / Упоряд., передм. і післям. Л.М. Талалая. — К.: Дніпро, 2004. — 800 с.;

Початок дружби з П. Григоренком, Людський вимір (10.1991) // Генерал Петро Григоренко / Упоряд. О. Обертас. — К.: Смолоскип, 2008. — С. 37–45, 46–59.

Література: О. Бердник: Меморандум (УГГ) ч. 9. Прокуророві України про брутальне правопорушення у слідчій «справі» М. Руденка (18.03.1977), О. Бердник: Відкрите дружнє послання Міжнародному ПЕН-клубові, СПУ, пись-

менникам світу в справі арешту М. Руденка (10.02.1977), Заява Президії ВР УРСР в справі арештів членів УГГ (06.1977), Суд у справі Тихого О. І. і Руденка М. Д. (23.06.2977–1.07.1977), Останнє слово М. Руденка на суді (1.07.1977), Вирок Донецького обласного суду у справі М. Руденка і О. Тихого (1.07.1977), Процес Руденка — Тихого: Заява (30.06–2.07.1977, заява членів Московської і Української Гельсінських Груп та А. Сахарова й інших правозахисників), Листи Р. Руденко на захист чоловіка: Ген. секретарю ЦК КПРС Л. Брежнєву про незаконний арешт М. Руденка (21.02.1977), Ген. секретарю ЦК КПРС Л. І. Брежнєву (1.10.1977), Міжнародній амнестії (3.10.1977), П. Григоренко: Відкритий лист до учасників Белградської конференції (18.10.1977, у справі М. Руденка), Р. Руденко: Відкритий лист до країн-учасниць Белградських нарад (1.11.1977, у справі М. Руденка і заарештованих членів УГГ) // Український правозахисний рух: 1976–1977. — С. 121–122, 257–259, 261–264, 265–297, 292–296, 299–342, 347–352, 353–355, 357, 359–360, 361–362, 363–366;

Руденко Микола // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 605–624;

Р. Руденко (листи у справі М. Руденка): Відкритий лист Українській громадській групі сприяння виконанню Гельсінських Угод (7.03.1979), Генеральному секретареві ЦК КПРС, Голові ВР СРСР (25.12.1980) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 618–621, 622–624;

Колишній Головний Прокурор США Ремзі Кларк веде правову оборону М. Руденка та О. Тихого // Сучасність. — 1977. — Ч. 9. — С. 114–119;

Вороніна Л. Руденко і Сахаров: Відповідальність письменника і вченого // Сучасність. — 1977. — Ч. 7/8. — С. 168–172;

M. Rudenko's Wound (Уривок передмови П. Григоренка до збірки поезій М. Руденка «Прозріння» // Smoloskyp. — 1978. — № 1. — С. 5;

Верховний Суд УРСР затвердив вироки Руденка і Тихого // Сучасність. — 1978. — Ч. 1. — С. 115–118;

R. Rudenko Appeals of Behalf of Her Husband, Mykola (Звернення до 35 держав, які підписали Гельсінкські Угоди) // Smoloskyp. — 1979. — № 3. — С. 2, 3;

Helsinki Monitors Nominated for Nobel Peace Prize (Члени американського Конгресу і Сенату номінують Ю. Орлова, В. Пяткуса, М. Руденка і А Щаранського на отримання Нобелівської нагороди 1981 року) // Smoloskyp. — 1981. — № 11. — С. 6, 7;

Хейфец М. М. Руденко // Сучасність. — 1984. — Ч. 4. — С. 54–70;

Four Political Prisoners of the U.S.S.R. Nominated for 1984 Nobel Peace Prize: Yu. Orlov, M. Rudenko, V. Petkus, A. Shcharansky // Smoloskyp. — 1984. — № 5. — С. 5;

Микола Руденко // *М. Хейфец.* Українські силюети. — Мюн.: Сучасність, 1984. — С. 127–146;

«Понад мукою тюремних літ...»: Український письменник М. Д. Руденко // Прапор. — 1990. — № 11. — С. 12–17;

Кудрявцев М. Т. Хто винен?: Трагедія М. Руденка «На дні морському» // Слово і час. — 1991. — № 10. — С. 64–68;

Мусієнко О. Пророк: Життя і творчість М. Д. Руденка // Рідна школа. — 1994. — № 7. — С. 10–17;

Рудницький М. М. Руденко: Стаття в «Енциклопедії світової літератури XX ст.» // Слово і час. — 1995. — № 11/12. — С. 31–33;

Талалай Л. Пробуджений совістю: М. Руденко // Дивослово. — 1999. — № 6. — С. 43–46;

Райбедюк Г. Б. Поет із генерації дисидентів: Штрихи до портрета М. Руденка // Науковий вісник. — Ізмаїльський державний педагогічний інститут. — 1999. — Вип. 6. — С. 158–163;

Слабошпицький М. Горить його свіча: До 80-ліття від дня народження М. Руденка // Дивослово. — 2000. — № 12. — С. 14–16;

Гущак І. В. Плеяда заборонена, призабута: М. Руденко // Покликані історією. — Л.: Діга-Прес, 2002. — Кн. 3. — С. 6–19;

Талалай Л. Муза М. Руденка // Березіль. — 2003. — № 7/8. — С. 164–178;

Гайовий Г. М. Руденко // Зона. — 2005. — № 19. — С. 168–170;

Papп І. Руденко Микола Данилович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 627–632.

РУДЕНКО (КАПЛУН) Раїса Афанасіївна (нар. 20.11.1939, с. Петрівка Синельниківського р-ну Дніпроп. обл.) — журналістка. Учасниця укр. правозах. руху.

Секретар УГГ. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1981–87).

1957 закінчила СШ на Вінниччині. Тоді поїхала до Києва, до рідні, й там залишилась. Працювала секретарем-друкаркою, а вечорами вчилася на курсах медсестер. Працювала заввідділом кадрів у санаторії «Конча-Заспа» під Києвом, де 1969 познайомилася з М. Руденком. 1968 вступила на заоч. відділ. Київ. ін-ту культури. Передруковувала твори М. Руденка. Через матеріальну скруту змушена покинути навч. і зайнятись самоосвітою. Через дисидент. дсть чоловіка довелося полишити роботу заввідділом кадрів і влаштуватися лаборанткою в котельні. Однак і там за нею було стеження, оскільки до кола спілкувань родини Р. належали П. Григоренко, А. Сахаров, москов. дисиденти О. Ґінзбург, М. Ланда, Т. Ходорович. Познайомилася із О. Мешко, Л. Лук'яненком, діячами нац.-визв. руху. Після оголошення 9.11.1976 М. Руденком про створення УГГ усі підготовчі документи, перші Меморандуми, списки репресованих укр. патріотів друкувала Р. Серед членів-засновників УГГ її ім'я не зазначалося: М. Руденко вважав, що це допоможе Р. уникнути арешту, залишатися на волі, щоб передавати інф-цію та допомагати політв'язням. У помешканні Р. розпочалися обшуки — загалом їх було 11. Після арешту чоловіка Р. з побачень вивозила його вірші та інф-цію про події в таборах. Усе розшифровувала, передруковувала, переховувала й через зв'язкових «Смолоскипа», А. Сахарова, О. Боннер передавала за кордон. Спілкувалася з родинами політв'язнів О. Бердника, В. Мороза, С. Кириченко, В. Лісовою, Л. Мурженко. Кадебісти пропонували Р. зректися чоловіка й засудити в пресі його «антирад. діяльність», погрожували арештом. Вона не піддавалася на провокації. Писала заяви, листи-звернення на захист М. Руденка до керівників рад. уряду, до Міжн. ПЕН-клубу та в ін. міжн. гром. орг-ції. 9.05.1978 провела демонстрацію біля б-ки ім. Леніна в Москві з гаслом про звільнення її чоловіка, інваліда війни.

15.04.1981 Р. було заарешт. й 20.08 засудж. Київ. обл. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 5 р. випр.-трудових таборів сув. режиму та 5 р. заслання. У вересні її привезено етапом до жін. таб. ЖХ-385/3. В ув'язненні спілкувалася із О. Попович, Т. Осиповою, І. Ратушинською, О. Гейко, Г. Барац, Т. Великановою, естонкою Л. Парек та ін. 1984 її привезено в СІЗО КДБ в Київ, схиляли до покаяння, Р. рішуче відмовлялася. Заслання їй було призначено в Красноярському краї, та через рішуче наполягання чоловіка, який звернувся до голови КДБ Чебрикова, у квітні 1986 її привезли під конвоєм в с. Майма на Горному Алтаї, де відбував заслання М. Руденко.

У жовтні 1987 їх видворили з СРСР. Вилітали з Москви, в Україну подружжя Руденків не пустили. Їхнє помешкання в Києві було конфісковано. У грудні вони виїхали в Мюнхен, а в січні 1988 — у Нью-Йорк. Р. стала членом ред-ції г. «Свобода». 1990 М. Руденка реабілітовано, відновлено в рад. громадянстві, він зміг приїхати в Україну. А Раїса Р. повернулась у вересні 1991, коли СРСР розпався. Її було позбавлено права на укр. громадянство, бо в ост. роки постійно мешкала поза межами України. Прийняла громадянство США. Улітку 1998 вийшла на пенсію, з великими труднощами вдалося одержати право поселитись у помешканні чоловіка в Києві.

Р. впорядковувала та видавала спадщину М. Руденка. Вона — секретар Наук. т-ва ім. С. Подолинського, створеного 1999 за ініціативи М. Руденка для розвитку й поширення фіз. економії та запровадження її в сусп. відносини.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, звернення: *Листи Раїси Руденко на захист чоловіка, Миколи Руденка:* Ген. секретарю ЦК КПРС Л. Брежнєву про незаконний арешт М. Руденка (21.02.1977), Ген. секретарю ЦК КПРС Л. І. Брежнєву (1.10.1977), Міжнародній амнестії (3.10.1977), Відкритий лист до країн-учасниць Белградських нарад (3.10.1977) // Український правозахисний рух: 1976–1977. — С. 353–355, 357, 359–360, 363–366;

Листи Р. Руденко у справі М. Руденка: Відкритий лист Українській громадській групі сприяння виконанню Гельсінських угод (7.03. 1979), Ген. секретареві ЦК КПРС, Голові ВР СРСР (25.12.1980) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 618–621, 622–624;

R. Rudenko Appeals of Behalf of her Husband, Mykola (Звернення до 35 держав, які підписали Гельсінкські Угоди) // Smoloskyp. — 1979. — № 3. — С. 2, 3.

Публікації: П. Григоренко мріяв будувати мости // Генерал Петро Григоренко. — К.: Смолоскип, 2008. — С. 28–36.

Література: Letter of US Senators and Congressmen in Defense of R. Rudenko (Звернення 25 американських Сенаторів і 35 Конгресменів до посла СРСР у США А. Добриніна на захист Р. Руденко) // Smoloskyp. — 1981. — № 12. — С. 5;

In Defense of R. Rudenko (Уривки з виступів американських конгресменів у Конгресі США на захист Р. Руденко (29.07.1981) // Smoloskyp. — 1981. — № 12. — С. 6–7;

Grigorenkos Appeal in Case of R. Rudenko (Заява генерала П. і З. Григоренків на захист Р. Руденко) // Smoloskyp. — 1981. — № 13. — С. 3, 4;

Строката Н. Розповідь про Р. Руденко // Віра. — 1988. — Ч. 1. — С. 10–13;

Strokata N. R. Rudenko, Wife and Prisoner // Ukrainian Weekly. — 1988. — 19 June;

Овсієнко В. Руденко Раїса Панасівна // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 633–636.

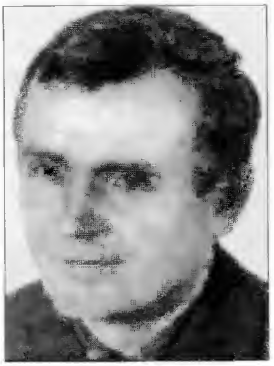

РУМАЧИК Петро (нар. 15.06.1931) — рел. діяч. Заарешт. в Дніпроп. 5.08.1980 і засудж. за рел. д-сть на 5 р. позбавлення волі. В минулому відбував 12 р. ув'язнення також за рел. д-сть.

РУСИН Іван Іванович (нар. 8.11.1937, с. Галичани (хутір Бурталь) Городоцького р-ну Львів. обл.) — інженер-геодезист. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1965–66, 1977–83).

1954–59 навчався у Львівс. політехн. ін-ті. 1959–65 працював інженером-геодезистом в ін-ті «Київоблпроект». Заочно навч. в аспірантурі при Київ. інж.-буд. ін-ті. З 1963 читав і розповсюдж. самвидав, брав участь у діяльності хору «Гомін» під орудою Л. Ященка, брав участь у вшануванні пам'яті Т. Шевченка біля його пам'ятника 22 травня. 28.08.1965 в його помешканні проведено п'ятигодинний обшук, вилучено твори М. Грушевського, С. Русової, В. Симоненка та ін. 25.03.1966 на судове

засідання до Київ. обл. суду на підтримку Р. та його посправників О. Мартиненка, Е. Кузнєцової прийшли Л. Костенко, Н. Світлична, І. Дзюба. Судове засідання тривало тиждень у закритому режимі. Р. було засуджено на 1 р. позбавлення волі в таборах суворого режиму за звинув. у проведенні антирад. агітації і пропаганди.

У травні 1966 Р. прибув етапом у табір № 11 (ст. Явас) у Мордовії. Познайомився з М. Сорокою, С. Караванським, М. і Б. Горинями, О. Заливахою. По звільненні вивіз листи від політв'язнів І. Драчеві (з докором за його участь у делегації УРСР на сесії ООН), а також Л. Костенко, І. Дзюбі з їх підтримкою.

Звільнено 27.08.1966. Маючи доручення, зустрівся в Москві з Л. Богораз. Працював на інженерних посадах у Києві. Підтримував стосунки з І. Світличним, Л. Плющем, А. Горською. Був на її похороні 7.11.1970. Мав тривалі допити через арешт Є. Сверстюка, до якого зайшов саме в цей час (12.01.1972), за браком доказів його не заарештовано.

1977, з початком кампанії проти УГГ, було ув'язнено на 7 р. за сфабрик. звинув. у «присвоєнні держ. майна шляхом зловживання служб. становищем». Карався в зоні сув. режиму ИН-316/93 у с. Новоданилівка Казанківського р-ну Миколаїв. обл., тяжко працював на гранітному кар'єрі. Не піддався на домагання КДБістів публічно засудити «укр. бурж. націоналістів».

1983 звільнено, працював столярем-бетонником, монтажником. Р. — член Всеукр. т-ва політв'язнів і репресованих, акт. учасник допартійного НРУ.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: На Володимирській, 33. Спогади «шістдесятника», політв'язня, засланця Колими // Зона. — 1993. — Ч. 5. — С. 217–233.

Література: Русин Іван // Лихо з розуму. — 1967. — С. 269;

Овсієнко В. Русин Іван Іванович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 637–639.

РУСНАК Марія Семенівна — рел. діячка. Заарешт. 1974 й засудж. за рел. д-сть на 5 р. позбавлення волі й 5 р. заслання. У 1980 відбувала заслання в Красноярському краї.

«RUSSISCHER SAMIZDAT» — бюлетень, вих. у Тюні та Берні (Швейцарія) з 1973 1–4 рази на рік німецькою м. Ред. У. Побе (U. Pobe). Інформ. про діяльність УГС. Публ. таборові листи, звернення, відозви В. Чорновола, І. Світличного, І. Кандиби, Є. Сверстюка, З. Антонюка та ін. Порушував проблеми репресивної психіатрії. Містив персоналії Л. Лук'яненка, Л. Плюща, С. Глузмана, Д. Шумука, О. Гусяк, А. Здорового, ін. Мав додаток Literaria Ucraina. Samwydaw. З вип. 8 (1976) вих. під назвою Samisdat.

«РУССКОЕ СЛОВО» — інформ. вісн. Т-ва друзів укр. мист. і літ. Як неформ. газ. вих. у Львові 1990 рос. м. з невизн. періодичн. Ред. М. Сергєєв.

«РУХ» — інформ. бюлетень Піщанської район. координаційної Ради НРУ. Неформ. газ. вих. 1990 раз на міс. Ред. В. Караман.

«РУХ» — неформ. газ. Бердянської міської орг-ції НРУ. Вийшла 1990. Ред. П. Соколов. Містила хроніку місц. сусп.-політ подій, програм. док-ти, інформаційні мат-ли, інформ. з України та Росії, сатиру.

«РУХ» — інформ. вісник Координаційної ради київської регіональної орг-ції НРУ. Неформ. газ. вих. 1989 раз на міс. Гол. увагу приділяла становленню й розбудові РУХу. Публ. програм. док-ти, політ. статті, тексти виступів, оглядові мат-ли І. Драча, В. Яворівського, Є. Сверстюка, Л. Кравчука, С. Конєва, П. Кислого, М. Слабошпицького та ін., поезію І. Світличного. Містила дописи з проблем мови, нац. символіки, екол., міжконфесійних відносин.

«РУХ» — неформ. газ. Запорізької крайової орг-ції НРУ. Вих. 1989–1990 раз на міс. Ред. Ю. Василенко. Порушувала місц. соціально-політ. проблеми, публ. програм. док-ти, виступи очільників, аналітичні та передвиборчі мат-ли.

«РУХ» — неформ. газ. Нікопольської орг-ції НРУ. Вийшла 1990. Ред. Г. Кубар, А. Тиква.

«РУХ» — неформ. газ. НРУ. Вих. у Дніпродзержинську 1989 з невизн. періодичн. Містила інформаційні та істор.-патр. мат-ли, місц. хроніку.

«РУХІНФОРМЦЕНТР» (з ч. 26 1990 «Агентство Рухінформ») — неформ. вид. секр-ту НРУ. Вих. у Києві 1990 з невизн. періодичн. Ред. Л. Ковальчук. Публ. оперативні повідомл. про події сусп.-політ. життя України, поточні док. РУХу та УРП, дописи екол., економ., правозах. тематики, актуал. коментарі, інформ. з Латвії, Литви, Естонії, Молдавії, Білорусі, Росії. Бюлетень містив тексти виступів І. Драча, М. Поровського, інтерв'ю з Б. Горинем, розвідку І. Дзюби «Україна і світ».

РЯБЧУН Григорій Якович (нар. 1918, с. М'ятин Рівнен. обл.) — селянин. Учасник укр. нац.-визв. руху. Воїн УПА. Член підп. орг-ції «Об'єднання». Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1940–1956, 1959–61).

Р. мав 3 класи освіти. У 1940-ві брав участь у нац.-визв. змаганнях УПА в Рівнен. та ін. обл. України. У др. пол. 1940-х ув'язнено за участь в укр. збройному підпіллі та засудж. Військ. трибуналом військ МДБ Рівнен. обл. на 25 р. позбавл. волі.

1956 звільнено. Жив у с. Аджамка Кіровогр. обл. Працював каменярем. У довколишніх селах і містах розповсюджував листівки «Об'єднання», привезені з Інти.

2.03.1959 заарешт. 29.04.1960 засудж. на 3 р. позбавл. волі. Покарання відбував у Мордов. таборах.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Леонюк В.* На прю стає «Об'єднання» // Зона. — № 6. — 1994. — С. 163–180;

Христинич Б. На шляхах волі. Підп. орг-ція «Об'єднання» (1956–59). — Л.: Сполом, 2004. — 416 с.

СКАНУВАННЯ
AndriyDM

С

САВЧЕНКО Володимир Михайлович (нар. 16.05.1942, м. Краматорськ, Росія) — робітник. Учасник руху опору в Україні. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1962–68).

По закінч. СШ працював робітником на Новокраматор. машинобуд. з-ді. Впродовж 1960–61 разом з робітниками того з-ду Б. Надтокою, В. Ринковенком, Ю. Покрасенком та студентами Мелітоп. сільгосп. технікуму О. Воробйовим, В. Чернишенком виготовляли й розповсюдж. самвидавні правозахисні листівки в місцях найб. скупчення робітників — біля заводів і фабрик Мелітополя і Запоріжжя. Навесні 1961 обговорюв. можливість створення підп. орг-ції в Мелітополі, яка мала обстоювати нац. інтереси трудового народу, провадити б-бу з тогочасним держ.-сусп. ладом у рад. державі. 1962 спроби створення підп. організації було викрито. 9.04.1962 С. було заарешт. Під час судов. слідства С. та ін. визнали себе винними. 13–16.06.1962 засудж. Запоріз. обл. судом за ст.ст. 62 ч. 1, 64 та 222 ч. 1 КК УРСР на 6 р. позбавлення волі у ВТК посиленого режиму. Карався у ВТК ЖХ-385 (Мордовія).

9.04.1968 звільнено.

САДОВСЬКА Ганна Вікторівна (26.03.1928, м. Ярослав, Польща) — інженер-будівельник. Учасниця укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем (1965–66). Член УГС (1989).

1946–51 по закінч. СШ навч. на будів. ф-ті у Львів. політехн. ін-ті. По закінч. працювала в проектних установах на посадах від інженера до гол. інженера проекту. У 60-ті у Львові познайомилась і спілкувалася з М. Горинем, В. Чорноволом, О. Мешко. Г. Дидик, Л. Попадюк. Розповсюджувала самвидав — робила фотоплівки зі статей укр. закордон. журналів («Дуклі» з Пряшева, «Сучасності» з Мюнхена) та самвидав. м-лів і документів. 1965 в помешканні С. було проведено обшук.

У вересні 1965 заарешт. і засудж. за «антирад. агітацію і пропаганду». Перебувала в ув'язненні у Львів. тюрмі.

У лютому 1966 звільнено разом із М. Косівим та М. Зваричевською. Вдалося влаштув. на роботу. С. мала б-ку самвидаву. Ще двічі в її помешк. було проводено обшуки. В. Чорновіл після першого звільнення з ув'язнення неодноразово зустрічався з М. Горинем, Л. Лук'яненком та ін. однодумцями в С. Тривалий час у неї зберігалася каса УГГ. 1978, після публікації в г. «Львов-

ская правда» пасквілю на С., Л. Попадюк та ін., звільнено з посади гол. інженера проекту й переведено на посаду інженера. Т. р. звільнено з роботи. Відтоді працювала сезонним опалювачем у котельнях Львова.

САЛАМАХА Степан Гаврилович (нар. 6.05.1930) — столяр. Рел. діяч. Заарешт. 19.01.1973 в м. Красний Луч Ворошиловградської обл. і засудж. за рел. д-сть на 5 р. позбавлення волі й 4 р. заслання. 1980 заслання відбував у Бурятській АРСР.

«САЛЬЦЕСОН» — орган Руху народів України за ковбасу. Неформ. сатирично-пародійна газ., вийшла у Львові 1989 та 1991 трьома вип. Ред. Я. Фішер. Містила гострі сатиричні мат-ли, зокрема «статутні док-ти», «звернення», «сусп.-політ. огляди», «істор. розвідки» тощо, написані т. зв. «суржиком».

«SAMISDAT» — бюлетень, вих. у Римі (Італія) з 1973 раз на два міс. італ. м. Ред. Л. Фассбінетті (L. Faccbinetti). Містив дані про персоналії В. Чорновола, П. Григоренка, В. Стуса, Є. Сверстюка, Л. Плюща та ін., інформ. про діяльність Фронту нац. визволення України.

«SAMIZDAT» — бюлетень, вих. у Берні (Швайцарія) з 1980 франц. м. Ред. М. Бонер (M. Bohner). Вів хроніку застосування репресій в СРСР та Україні переважно за рел. переконання.

«SAMIZDAT» — бюлетень, вих. у Мешелені (Бельгія) з 1972 раз на два міс. голл. м. Публ. огляди сусп.-політ. стану в Україні, дані про персоналії В. Чорновола, В. Стуса, Л. Плюща, С. Шабатури та ін. Анонсував і рецензував вид. «Смолоскипа». Позитивно оцінював мат-ли українського самвид. Підтримував кримськотатарський рух.

«SAMIZDAT» — бюлетень, вих. у Сант-Антоній-Брехті (Бельгія) з 1968 раз на два міс. голл. м. Ред. Г. Себрейтс (H. Sebreghts).

«SAMIZDAT-САМИЗДАТ» — бюлетень вих. у Токіо (Японія) з 1983 яп. м. Публ. списки українських політв'язнів. Окремий номер присвячено 50-м роковинам Голодомору. Інформ. про українських спортсменів на Олімпіадах, використовував матеріали «Смолоскипа».

«САМОСТІЙНА УКРАЇНА» — вид. Рівненської філії УНДП. Неформ. газ., вийшла 1990. Ред. О. Онищук.

«САМОСТІЙНА УКРАЇНА» — неформ. газ. Кам'янець-Подільської філії УГС-УРП. Вих. 1990 раз на міс. Ред. Я. Баїк. Публ. мат-ли героїко-патр. спрямування, тематичну поезію, істор. розвідки про УПА. Містила текст виступу Л. Лук'яненка. Мала додаток «Христос з нами».

«САМОСТІЙНИК» — вісн. Українського нац. дем. союзу. Неформ. газ., вийшла у Львові 1988.

САПЕЛЯК Степан Євстахійович (нар. 26.03.1952, с. Росохач Чортківського р-ну Терноп. обл.) — поет, публіцист. Учасник укр. руху опору. Член Росохацької підпільної організації. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1973–81). Член УГС (1989). Член ПЕН-клубу. Лауреат премії ім. І. Франка (1988, США). Член СПУ (1991), організатор літопису «Сніп». Лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка (1993), літ. премії ім. братів Лепких (1995), літ. премії ім. В. Свідзинського (2002). Нагор. орденом «За заслуги» III ст. (2005) та медаллю «В'язень сумління».

Закінчивши СШ, працював столяром у «Міжколгоспбуді» в с. Білобожниця. 1970–72 служив у рад. армії. Після демобілізації працював лаборантом Львів. педучилища. Арешти укр. інтелігенції 1972 привели С. до вступу 20.01.1973 у створену в його рідному селі підпільну патріот. орг-цію, членами якої вже були В. Мармус (керівник), В. Сеньків, П. Винничук, М. Мармус, М. Слободян та ін. Ставили за мету б-бу за незалежність України, вважали себе спадкоємцями ОУН. 22.01.1973, до 55-ої річниці Акта злуки ЗУНР з УНР, вивісили над установами в м. Чортків нац. прапори й розповсюдж. листівки із закликами звільнення укр. інтелігенції (репресії 1972–73).

19.02.1973 С. заарешт. Йому інкр. також зберігання рукописної книжки В. Мармуса з повстанськими піснями (та у власних записах), написання «антирад.» вірша, «поширення наклепн. вигадок, що порочать рад. і сусп. лад». 24.09.1973 Терноп. обл. суд засудив за «антирад. агітацію і пропаганду» й «організаційну діяльність та участь в антирад. орг-ції» на 5 р. позбавлення волі та 3 р. заслання. Покарання відбував у таборі суворого режиму ВС-389/36. Брав участь у голодуваннях і протестах політв'язнів, у передаванні інф-ції за зону, за що неодноразово відбував покарання карцером. 1978 С. завезли етапом на заслання в с. Богородське Ульцького р-ну Хабаровського краю.

1981 С. звільнено, після кількох невдалих спроб прописатися в Зх Україні, оселився на ст. Удянка (с. Хорошеве) під Харковом. Наприкінці 80 — на поч. 90-х брав акт. участь у русі за незалежність України та демократизацію сусп-ва. С. — засновник Харків. філії УГС, член редколегії нелег. часопису «Укр. вісник» (гол. ред. В. Чорновіл) (1989). Один із засновників культурол., гром.-політ. часопису «Кафедра». За книгу віршів «День молодого листя» прийнято до ПЕН-клубу. Жив у Харкові.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, звернення: До Л. Брежнєва (Про репресії в пермському концтаборі) // Сучасність. — 1978. — Ч. 4. — С. 104–107;

На захист ідеї творчої свободи в національній культурі // Сучасність. — 1988. — Ч. 10. — С. 104–105;

До Комісії за громадянську реабілітацію літературної спадщини та діячів культури: Секретарям СПУ (І. Драчеві, Д. Павличкові, Р. Лубківському, Ю. Мушкетикові) // Сучасність. — 1989. — Ч. 6. — С. 73–75.

Публікації: День молодого листя. — Бр., 1978;

Tag des jungen laubes. Poetry / Перекл. на нім. А.-Г. Горбач. — Берн: Kuratorium Geistige Freiheit, 1983. — 14 с.;

Без шаблі і Вітчизни. — Тор.: АДУК, 1989;

З гіркотою в камені / Передм. О. Борисенка. — Н.Й.: Пролог, 1989. — 160 с.;

Тривалий рваний зойк. Поезії / Передм. П. Мовчана. — К.: Рад. письменник, 1991. — 189 с.;

Журбопис. Вірші, публіцистика. — Х.: Майдан, 1995. — 93 с.;

Страсті по любові. Поезії. — Х.: Майдан, 2000. — 132 с.;

Хроніки дисидентські від головосіку. Невольнича мемуаристика / Передм. М. Жулинського. — К.: Смолоскип, 2003. — 264 с.;

Урал над досвітнім снігів'ям. Невольничий есей з материнським листом (З фрагментами інтерв'ю матері Ганни) // Дзвін. — 2000. — Ч. 5–6. — С. 101–109.

Барви животворящі // Київ. — 2005. — № 7–8;

Наш Мойсей // Літ. Україна. — 2005. — № 20;

Мій дім — мій храм // Літ. Україна. — 2005. — № 30;

Українська поезія під судом КГБ // Літ. Україна. — 2007. — № 9;

Воздвиження пам'яті і духа // Культура і життя. — 2008. — № 8;

Соборність слова і Духа // Літ. Україна. — 2009. — 16 квітня.

Література: «Ми промиємо тобі мозок» — заявив офіцер КГБ: Документ страждань і невгнутости Степана Сапеляка // Америка. — 1976. — 16 лютого;

Розмова з Степаном Сапелюком (Розмову провів В. Болюбаш) // Шлях перемоги. — 1989. — 12 березня;

Білик О. «...В тюрмі був єдино за слово своє». «Житіє» С. Сапеляка. Жанрово-композиційна структура // Слово і час. — 1991. — № 5. — С. 14–19;

Ткачук М. Скорботна пісня України. Штрихи до творчого портрету С. Сапеляка // Дзвін. — 1994. — № 11–12. — С. 156–162;

Ткачук М. П., Бойчук Б., Сапеляк С.: Компендій творчості поетів. — Терн.: Терн. держ. педагогічний інститут, 1994. — 59 с.;

Papп І. Сапеляк Степан Євстахович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 650–653.

САРАНЧУК Петро Степанович (нар. 26.10.1926, с. Конюхи Козівського р-ну Терноп. обл.) — учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1946–57, 1970–78, 1980–89). Нагор. орденом «За заслуги» III ст. (2005).

1939 закінчив 7 класів школи. 1942 окупанти відправили С. на примусову працю в Німеччину, вдалося втекти. Став членом Юнацтва ОУН. 1944 вступив добровольцем в УПА, був кущовим, а потім — станичним провідником Конюхівської станиці ОУН, залучався до інформ. груп УПА.

19.01.1946 потрапив у засідку, й у спецкамері Терноп. тюрми за звинуваченням у «зраді батьківщини» його було засудж. «трійкою» МГБ на 15 р. каторжних робіт у далеких таборах та обмеженням гром. прав на 5 р. після звільнення. Після страшних тортур С. став інвалідом. Пройшов етапом через Харківську пересилку, м. Чусово Пермської обл. (1946), Озерлаг м. Тайшет Іркутської обл. (1949), Горлаг м. Норильськ Красноярського краю (1950). 4.06.–4.08.1953 був акт. учасником Норильського повстання, виготовляв шрифти для друкування листівок. Через акт. участь у повстанні його не звільнено. 1956 термін йому скорочено до 12 р.

1957 звільнено, вислано із Зх України до Комунарська Луган. обл., потім жив у Миколаєві. Працював компресорником, робітником бетон. заводу, художником-оформлювачем. Перебував під наглядом КДБ.

1.07.1970 вдруге заарешт. й 18.12 засудж. Микол. обл. судом за ст. 62 ч. 2 КК УРСР на 8 р. позбавлення волі у ВТК особливого режиму. Покарання відбував у мордов. таборі особливого режиму ЖХ-385/10 с. Сосновка. Перебував разом із Д. Шумуком, В. Романюком, Е. Кузнєцовим. Брав участь у численних акціях протесту, передавав на волю інф-цію. Переведено на суворий режим (ЖХ-385/19, сел. Лісне).

1.06.1978 С. привезено в Микол. тюрму і 1.07 звільнено із закінченням терміну. Одразу ж було взято під адміннагляд. Органи КДБ вимагали покаянного листа, погрожуючи психіатричкою, «випадковою машиною».

1.09.1980 знову заарешт. 22.10 засудж. за сфабрикованим звинув. обл. судом за ст. 84 ч. 2 КК УРСР на 5,5 р. позбавлення волі з конфіскацією майна. Утримувано в кримін. зонах із найжорстокішим режимом у м. Ізяслав Хмельн. обл., потім — у сел. Лозівський Луган. обл. Знову вимагали каяття, на що С. дав категоричну відмову. Переведено до с. Ольшанське Микол. обл. Працював теслею. Два місяці було протримано в камері-одиночці. 1986, за 2 міс. до закінчення терміну, засудж. на 3 р. ув'язнення. За рік до звільнення переведено в табір сув. режиму м. Суходольськ.

28.02.1989 звільнено. Реабілітовано за політ. статтями. Після 28,5 р. неволі, пройшовши 30 таборів і 14 тюрем, повернувся в м. Миколаїв. З утворенням у Микол. обл. Т-ва укр. мови, УГС, НРУ, УРП був акт. членом цих орг-цій. Учасник багатьох масових акцій нац.-дем. сил.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Село Конюхи: Козацьке гніздо. Бережанська земля. — Н.Й. — 1992.

Література: *Петрович М.* Нищення людей на «нелюдській землі» // Новий шлях. — 1983. — 4 червня;

Хейфец М. Святі старики з України // Українські силуети. — Мюн.: Сучасність, 1984. — С. 148–160;

Кіпіані В. Твердий і чистий // Південна правда щотижня. — 1992. — № 29. — 25 липня;

Кіпіані В. Став там, де був потрібен // Самостійна Україна. — 1995. — № 30;

Кіпіані В. Саранчук Петро Степанович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 654–657.

САРМА-СОКОЛОВСЬКИЙ Микола Олександрович (нар. 19.05.1910, с. Хороше Петропавлівського р-ну Дніпроп. обл. — пом. 9.08.2001, м. Новомосковськ Дніпроп. обл.) — художник, кобзар, поет, священик УАПЦ. Учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН (1941). Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1929–34, 1948–61). Почесний член Сенату ОУН (м) (1994).

1925, навчаючись у сільській школі, вступив до Миргород. худ.-керамічної школи ім. Гоголя, де перейняв гру на бандурі від кобзаря І. Яроша. У червні 1926 переїхав у Дніпропетровськ, вступив на дворічні курси при худ.-промисловому училищі, грав у складі капели бандуристів клубу залізничників.

1929 заарешт. за сфабрикованим ГПУ звинуваченням у причетності до СУМ. На поч. 1930 засудж. на 5 р. позбавлення волі. Працював на будівництві Парандовського тракту. Пробував втекти до Фінляндії, його було спіймано і повернуто в табір. Карався в концтаборах Карелії.

1934 звільнено. Переїхав до м. Краматорська на Донбасі, де його було призвано на військову службу. 1935, під час етапування батальйону на Далекий Схід, втік із Нижн. Новгорода. Повернувся до Дніпропетровська. Підробивши документи, за рекомендацією художника Ф. Красицького, вступив на II курс Київ. худ. ін-ту. 1938, по закінченні Ін-ту, працював художником у Сімферополі. З 1940 працював у Полтав. буд. нар. тв-ті, дебютував віршами у г. «Комсомолець Полтавщини». У червні 1941 перебував на військ. перепідготовці в званні офіцера інтендант. служби. Під час евакуації ешелон, у якому їхала частина, було розбомблено, С.-С. утік, дійшов до Полтави, вже окупованої німцями. Заробляв малярством. У грудні 1941 став членом ОУН, було призначено провідником ОУН (м) на Полтавщині. 1942 навч. на піврічних пастирських курсах УАПЦ. Єп. Мстислав (Скрипник) висвятив його в диякони, а єп. Сильвестр — у священики у Покров. храмі (де С.-С. реставрував ікони). 1942, після розстрілу німцями дружини Діни Шматько-Соколовської, перебрався в с. Ріпниці на Поділлі, а згодом — на Буковину, в с. Раранча.

1944 заарешт. НКВД. 19.02.1945 втік з етапу, мав поранення в руку, повернувся на Буковину, переховувався. У м. Коломиї приєднався до підпілля ОУН, акт. діяв під псевдонімом Боднар: збирав зброю, малював карикатури на рад. керівників під псевдонімом Микола Біда.

У травні 1948 потрапив у засідку. Було засудж. трибуналом Прикарпат. воєнного округу до страти, у камері смертників просидів 15 діб. Розстріл було замінено на 25 р. таборів. Покарання відбував в Комі АРСР. Попри заборони, писав вірші. Таємно змайстрував бандуру, вчив співв'язнів гри на інструменті. По смерті Сталіна створив ансамбль бандуристів ГУЛАГу в м. Інта. Був у близьких стосунках з перекладачами Г. Кочуром, Д. Паламарчуком, М. Василенком.

У вересні 1961 звільнено. Працював на заводі в м. Ворошиловград. Керував гуртком бандуристів при пед. ін-ті. Його вірші опубл. в обл. г., у «ЛУ», ж. «Дніпро», «Ранок», «Жовтень». Після відлиги знову почалися цькування С.-С. у пресі як націоналіста, було заборонено вести гурток, звільнено із заводу. 1974 вийшов на пенсію. Спілкувався з колом дисидентів Дніпроп. обл. — О. Завгороднім, О. Кузьменком, В. Сіренком, І. Сокульським та ін. 1980 під псевдонімом Сарма йому вдалося видати зб. віршів «На осонку літа».

1984 заарешт. і відправлено «досиджувати недобутий термін». 1990 став настоятелем церкви УАПЦ, користувався пошаною парафіян і прихожан. Створив районний і обл. осередки ОУН на Січеславщині. 1994 обрано почесним членом Сенату ОУН(м).

Похований у Новомосковську на Дніпропетровщині.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: На осонку літа. — К., 1980;

Мене мучить моє минуле // Зоря. — Дн., 1994. — 18 липня;

Анафема. Поема-дума. — Дрогобич, 1993. — 28 с.;

Вірші // Зона. — 1994. — № 9, 11; 1996. — № 12; 1997. — № 13;

Моя причетність до ОУН. — К.–Тор., 2000. — 224 с.;

Коріння пам'яті моєї: Поезії / Ред. М. Мірошниченко. — К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2007. — 280 с.;

Змушене прохання. Змушений лист // Зона. — 2007. — № 22. — С. 73–83.

САС-ЖУРАКІВСЬКИЙ Мирон (нар. 1934) — священик катакомбної УГКЦ. Засудж. 1980 на 2 р. ув'язнення за рел. діяльність.

САФРОНОВ Олексій Віталійович (нар. 13.01.1951) — солдат Червоної армії з Криму, служив у Сх Берліні, учасник руху опору в Україні. Заарешт. 25.11. 1970 і за спробу перейти до Зх Берліну засудж. на 12 р. позбавлення волі. Покарання відбував у пермському концтаборі № 36.

САХАРОВ Андрій Дмитрович (нар. 21.05.1921, м. Москва — пом. 14.12.1989, м. Москва) — учений-фізик. Учасник рос. правозах. руху. Дійсний член Академії наук СРСР (1953). Тричі Герой Соціалістичної Праці. Лауреат Сталінської (1953) і Ленінської (1956) премій. Лауреат Нобелівської премії миру (1975). Делегат З'їзду народних депутатів СРСР (1989).

1942 закінчив фізичний ф-т Московського ун-ту. 1942–44 працював інженером на військ. заводі в Ульяновську (Росія). 1947, після закінч. аспірантури та захисту канд. дисертації, зарахов. до штату Теорвідділу ФІАН. З 1943 займався теорет. розробками, необхідними для створ. термоядерної зброї в СРСР. 1953 став дійсним членом АН СРСР, тричі удост. звання Героя соц. праці, став лауреатом Сталін. (1953) і Ленін. (1956) премій. 1952 разом із 10 провідними фізиками, керівниками атомного проекту, звернувся із закритим листом (до урядов. куратора «викриття ідеаліст. ейнштейніанства» Л. Берії) проти нападок у пресі на теорію відносності й квантов. механіки. До середини 50-х С. став більше усвідомл., яку ціну має заплатити людство за безпеку через ядерний паритет: глобальне отруєння довкілля продуктами радіоакт. розпаду після ядерних вибухів. 1961 С. виступив проти припинення рад. мораторію на випробовування, вступив у гостру суперечку з Хрущовим, чим викликав на себе його гнів «втручанням у внутр. політику». Переломним моментом у наук. д-сті С. 1962 р. стало «подвійне випробовування»

двох різних ядерних пристроїв винятково з міркувань міжвідомчої конкуренції. Він зосередився на здійсн. плану припинення випробовувань. 1963 Англія і США підписали Москов. договір про заборону ядерн. випробовувань у трьох сферах, пізніше до договору приєдн. більшість ін. держав. С. пишався своєю причетністю до Москов. договору, який зберіг мільйони людських життів. 1966 поставив свій підпис під зверненням 25 діячів науки, літ-ри, мист-ва до XXIII з'їзду КПРС проти спроби політ. ребілітувати Сталіна, взяв участь у «мітингу гласності» на Пушкін. площі. 1967 підписав лист діячів науки і культури до Президії ВР СРСР про законодавче забезп. свободи інф-ції. Вирішальною подією в житті С., у рез-ті якої він став дисидентом, стало написання ним есе «Міркування про прогрес, мирне співіснування й інтелект. свободу», через Р. Медвєдєва текст потрапив у самвидав, викликав кількарічну бурхливу дискусію, що принесло авторові світову славу. В серпні 1968 його усунуто від секретн. робіт на «спецоб'єкті», більше часу став віддавати сусп. проблемам. Навесні 1970 С. з В. Турчином склали звернення до керівн. СРСР про необхідність демократизації країни й запропонували конкр. програму перетворень. «Меморандум», як 1-й політ. маніфест ліберально й соціалістично настроєної рад. інтелігенції, набув широкого самвидав. розповсюдження. Т. р. С. підписав багато петицій на захист людей, переслідуваних з політ. мотивів. У своїй дисидент. і правозах. д-сті діяв самостійно, не вступаючи в жодні дисидент. асоціації, за винятком Комітету Прав Людини в СРСР, створеного за ініціативи В. Чалідзе 1970.

Восени 1972 ініціював два колективні звернення до Президії ВР СРСР із закликом скасувати страту в країні та закликом до широкої амністії політв'язнів. 28.06–4.07.1974 С. провів своє перше голодування з метою привернути увагу до становища рад. політв'язнів. У грудні 1974 С. і С. Ковальов звернулись із закликом звільнити політв'язнів в усьому світі. Тоді ж отримав листа з погрозою розправи з родиною за його «антинац. діяльність».

9 жовтня 1975 С. було присудж. Нобелівську премію миру. У першій же короткій заяві з цього приводу наголосив, що поділяє цю честь із політв'язнями, й висловив надію на «всесвітню політичну амністію». У день церемонії С. перебував у Вільнюсі, де в той час відбувався суд над його другом С. Ковальовим, до зали суду його не допустили. 25.12.1977 отримав у Прокуратурі СРСР попередження за Указом ПВР СРСР від 25.12.1972. У березні 1977 подав до Нобелів. зб-ка «Тривога й надія» статтю про небезпеку інформ. закритості суспва тоталітарн. режиму й про б-бу за права людини як важливого фактора міжнар. відносин. 1980 гостро виступив проти введення рад. військ до Афганістану, з цього приводу дав кілька інтерв'ю закорд. виданням.

8.01.1980 Президія ВР СРСР прийняла Укази про позбавлення С. всіх держ. нагород і про виселення його в адмін. порядку з Москви до м. Горького. Перебував там під гласним наглядом, без права виїзду з міста. Надалі інтенсивно займався не тільки творчою роботою в галузі теор. фізики, а й сусп. б-бою за свої права та права своїх близьких, виступав на загальногуманітарні теми та на захист гнаних. У цей період оголошував 4 рази тривалі голодування з вимогою випустити за кордон на лікування членів родини. Написав кілька праць сусп. і політ. проблематики. Заявив М. Горбачову, що не має наміру надалі відкрито виступати з сусп. питань, «крім виняткових випадків». 20.02.1986 звернувся до генсека з листом, де закликав рад. лідера «сприяти звільненню з місць ув'язнення, заслання та СПЛ всіх політв'язнів».

16.12.1986 М. Горбачов особисто зателефонував С. (напередодні «зненацька» на горьківській кв. у С. було встановлено телефон) і повідомив, що дію Указу від 8.01.1980 буде припинено й він (з О. Боннер) зможе повернутися до Москви в «патріотичних справах».

Три наступні роки життя А. Сахарова були сповнені інтенсивної політ. і громад. діяльності: участь у міжнар. форумі «За без'ядерний мир, за виживання людства», у створенні т-ва «Меморіал» і дискус. клубу «Москов. трибуна». 20.10.1988 обрано членом Президії АН СРСР. У 1989 С. — делегат З'їзду нар. депутатів СРСР. Розробив проект конституції нової союзної держави, якою, на його думку, мав стати СРСР — Союз Вільних Республік Європи й Азії. Став одним із ініціаторів кампанії за скасув. 6-ої ст. Конституції СРСР, у якій КПРС проголошувалася «керівною і спрямовуючою силою» рад. сусп-ва, виступав на засід. Міжрегіон. депут. групи з пропозицією закликати країну до всесоюз. страйку з метою підтримати цю вимогу.

Помер 14.12.1989, поховано на Востряковському цвинтарі в Москві.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, заяви: До Міжнародного Червоного Хреста та ін. (12.02.1974, спільно з О. Боннер, Т. Ходорович та ін. на оборону Л. Плюща) // Історія хвороби Леоніда Плюща / Упоряд. Т. Ходорович. — Мюн.: Сучасність, 1975. — С. 161–162.

Лист до Президента Франції В. Жіскара Д'Естена // Сучасність. — 1976. — Ч. 2. — С. 48–49;

Звернення до Президента США Дж. Картера // Сучасність. — 1977. — Ч. 3. — С. 101–103;

Звернення А. Сахарова спільно з іншими на захист політв'язнів: Рятуйте О. Сергієнка (1977, звернення матері О. Мешко і дружини З. Вівчар), Процес Руденка–Тихого (30.06.–2.07.1977), Головам Урядів, які брали участь в Гельсінських Нарадах: В справі В. Зосімова (26.11.1976) // Український правозахисний рух: 1976–1977. — С. 211–214; 347–352, 403–404;

На захист поета Василя Стуса (12.10.1980) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 760–761.

Твори: Progress, Coexiste and Intelectual Freedom / Передм. Н. Е. Salisbury. — N.Y.: W.W. Norton and Co., 1968. — 158 с.;

Програмові документи демократичного руху в Радянському Союзі. — Новий Ульм: Укр. вісті, 1969. — 143 с.;

Мир, прогресс, права человека: Статьи и выступления. — Ленінград: Советский писатель, 1990. — 128 с.;

Размышления о прогрессе, мирном сосуществовании и интеллектуальной свободе; О письме Александра Солженицына «Вождям Советского Союза»; Мир через полвека; Мир, прогресс, права человека; Тревога и надежда; Открытое письмо Л.И. Брежневу (План мирного урегулирования в Афганистане); Ответственность ученых; Опасность термоядерной войны // Тревога и надежда. — М.: Интер-Версо, 1991. — С. 63–72, 73–85, 86–150, 151–163 ; 173–184, 199–201, 201–212, 212–227;

Воспоминания. У 2-х томах. — М.: Права человека, 1996.

Література: The International Sakharov Hearing: Testimony Delivered at the Copenhagen International Tribunal Investigating Violation of Human Rights in the Soviet Union / Упоряд. М. Гарасовська і О. Ольгович (Р. Чайковський). — Balt.: Smoloskyp, 1977. — 336 с.;

Sakharov and Tykhy // Smoloskyp. — 1984. — № 24. — С. 1;

«Он между нами жил...»: Воспоминания о Сахарове. — М.: Практика, 1996;

Боннер Е.Г. Постскриптум: Книга о горьковской ссылке // *А.Д. Сахаров*. Воспоминания. В 2-х томах. — М.: Права человека, 1996. — Т. 2. — С. 7–238;

Боннер Е.Г. Вольные заметки к родословной А. Сахарова. — М.: Права человека, 1996;

Ковалев С.А. А.Д. Сахаров: Ответственность перед разумом // Известия. — 1998. — 21 травня;

Горелик Г. А. Сахаров: Наука и свобода. — Ижевск: Регулярная и хаотическая динамика, 2000;

30 лет «Размышлений...» А. Сахарова: Материалы конференции. К 30-летию работы А. Д. Сахарова «Размышления о прогрессе, мирном сосуществовании и интеллектуальной свободе». — М.: Права человека. — 1998;

Летопись жизни, научной и общественной деятельности А. Д. Сахарова. 1921–1989. Ч. 1.: 1921–1953 / Фонд А. Сахарова; Публикации Архива Сахарова. — М.: Права человека, 2002;

Данієль О. Сахаров Андрій Дмитрович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 640–649.

САХАРОВСЬКІ СЛУХАННЯ — Міжнародний трибунал з 1975, присвячений порушенням прав людини в СРСР.

Ідея проводити Сахаровські слухання в зх країнах зародилась у московських правозахисників у день, коли з СРСР було видворено О. Солженіцина. На слуханнях планувалося перевіряти порушення прав людини, які визначено в Міжнародній конвенції громадянських і політичних прав, ратифікованій Рад. Союзом 1973, а також ті, які визначено в Гельсінській Декларації 1975.

Засновником Міжнародних Сахаровських слухань став близький співробітник «Смолоскипа», данський правозахисник Ойвінд Андресен, кол. учасник данського протинімецького підпілля. Перші Слухання відбулись у жовтні 1975 в Копенгагені, у будинку Данського Парламенту, на них виступило 25 свідків — правозахисників із різних зх країн і кол. політв'язнів про репресії й переслідування дисидентів, про утиски віровизнань, вживання психіатрії з політичною метою, про позбавлення національнх прав народів СРСР. Україну на Слуханнях представляв А. Зварун, голова «Смолоскипа», було представлено також татар, литовців і євреїв. Членами Трибуналу були члени данського Парламенту, відомі зх діячі, серед яких — Є. Йонеско, С. Візентгаль та ін.

Другі Сахаровські слухання відбулися 1977 в Римі, на них виступало 30 свідків, представників східноєвропейських країн — України, Болгарії, Сх Німеччини, Чехословаччини, Польщі, Румунії, кол. рад. політв'язні. Зі свідченнями виступав також кол. політв'язень митр. УГКЦ Й. Сліпий.

Треті Сахаровські слухання відбулись у вересні 1979 у Конгресі США у Вашингтоні, на них виступало 60 свідків. З українців виступали ген. П. Григоренко — про права націй в СРСР, Н. Світлична — про суди над членами УГГ, П. Вінс і Р. Вайнберґ — про долю Л. Лук'яненка, Р. Мороз — про П. і В. Січків, М. Будулак-Шариґін — про «Примусову працю рад. в'язнів і концтабори», Рамзі Кларк — про О. Тихого і М. Руденка, виступали зі свідченнями також А. Амальрик, П. Літвінов, К. Любарський, О. Єсєнін-Волпін, Н. Солженіцин, А. Сейтмуратова від кримських татар та багато інших.Четверті Сахаровські слухання відбулися 1983 у Ліссабоні (Португалія), П'яті — 10–11.04.1985 в Лондоні. Від українців на них свідчили Н. Строката і Б. Нагайло, а від кримських татар — А. Сейтмуратова.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації, література: The International Sakharov Hearing / Упоряд. М. Гарасовська і О. Ольгович (Р. Чайковський). — Copenh.–Balt.: Smoloskyp Publishers, 1977. — 336 с.;

An Interview with the Founder of the Sakharov Hearing (Інтерв'ю О. Зінкевича з О. Андресеном) // Smoloskyp. — 1979. — № 5. — С. 4, 5;

Третій Міжнародний Трибунал Сахарова // Свобода. — 1979. — 12, 13 жовтня;

The Third Session of the International Sakharov Hearings; *General P. Grigorenko.* Rights of Nations in the USSR; *A. Seytmuratova.* The Fate of Crimean Tatars; Ramsey Clark Appeal on Behalf of Tykhy and Rudenko; N. Svitlychna's Account of Helsinki Trials in Ukraine; *R. Weinberg and P. Vins* Issues Appeal on Behalf of L. Lukyanenko; *M. Scharegin.* Forced Labor in Soviet Prisons and Labor Camps; *R. Moroz* Appeals on Behalf of P. and V. Sichko; *A. Amalrik.* On the «Anti Parasaite» Law // Smoloskyp. — 1979. — № 5. — С. 2, 1–3, 5, 6–7, 8, 9, 10, 11, 12.

International Tribunal Condemns Soviet Policies in Baltic States; The Copenhagen Manifesto // Smoloskyp. — 1985. — № 27. — Весна–Осінь. — С. 9;

Fifth International Sakharov Hearing: Proceeding (04.1985) / Упоряд. A. Wynn, M. Dewhirst, H. Stone. — Lon.: Andre Deutsch Ltd., 1986. — 214 с.

СВЕРСТЮК Євген Олександрович (нар. 13.12.1928, с. Сільце Горохівського р-ну Волин. обл.) — літературознавець, письменник, публіцист, психолог. Учасник руху шістдесятництва, укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1972–83). Президент УАНТІ (1989), гол. ред. г. «Наша віра» (1989), президент українського ПЕН-клубу (1993), дійсний член УВАН (США, 1996), лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка (1995), премії ЮНЕСКО «За міжетнічну і міжконфесійну толерантність» Корнеліу Копосу (2000).

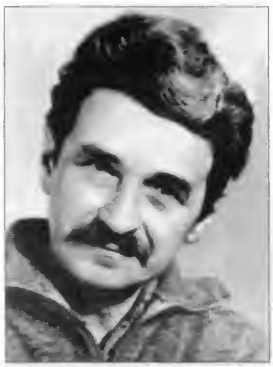

1952 закінчив філол. ф-т, відділення логіки і психології Львів. ун-ту. 1953–56 навч. в аспірантурі НДІ психології. 1956–59 — викладач укр. літ-ри в Полтав. пед. ін-ті. 1959–60, 1962–65 — ст.н.с. Укр. НДІ психології. 1961–62 — завідувач відд. прози ж. «Вітчизна». 4 рази за ці роки було звільнено з роботи з політ. мотивів. До захисту канди. дис. не було допущено. 4.06.1965 звільнено з роботи. 1965–72 — відп. секретар «Укр. ботан. журн.». З часу виникнення 1960 у Києві КТМ, який став центром неофіц. гром. і культ. життя, С. був одним з найактивніших його учасників, разом із А. Горською, І. Світличним, І. Дзюбою, В. Стусом, Л. Семикіною, Г. Севрук, був учасником літ. вечорів, зборів, заборонених святкувань біля пам'ятника Т. Шевченкові. С. — автор одного з найгостр. і найпопулярніших творів укр. самвидаву 1960-х, памфлету про спалення Центр. наук. б-ки «З приводу процесу над Погружальським». 1964 разом із А. Горською, Л. Костенко, І. Дзюбою, В. Некрасовим написав відкр. листа до г. «ЛУ» з приводу цькування В. Чорновола. У квітні 1968 підписав «Лист 139-ти» до Ген. секретаря ЦК КПРС, протестуючи проти арештів молодої інтелігенції в Україні й Москві.

Твори С. «Собор у риштованні», «Іван Котляревський сміється», «Остання сльоза», «На свято жінки» та ін. розповсюдж. у самвидаві, їх передавала «Свобода» та ін. радіостанції Заходу. 14.01.1972 заарешт. під час масових арештів укр. інтелігенції. 16–24.04.1973 засудж. Київ. обл. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 7 р. таборів сув. режиму та 5 р. заслання. Термін покарання відбував у 36-му перм. таборі. Брав акт. участь у численних акціях протесту — голодуваннях, страйках проти свавілля таб. адм-ції, кампанії про надання статусу політв'язня. Систематично кидали до карцеру. На заслання було відправлено після 15 діб карцеру.

14.01.1979 етаповано на 5-річне заслання в с. Богдарин Бурятської АРСР. Працював столяром геолог. експедиції.

У жовтні 1983 звільнено, повернувся до Києва. До 1988 працював столяром у мех. цеху ф-ки індпошиву № 2. Цієї роботи його було позбавлено через поїздку до посольства США в Москві на зустріч дисидентів. З 1989 С. — ред. г. «Наша віра». 1993 обрано президентом Укр. ПЕН-клубу. Т. р. захистив в УВУ (Мюнхен) докт. дис. з філфії на тему «Укр. літ-ра і християн. традиція». Автор численних есе і статей з літературознавства, психології та релігієзнавства, поезій і перекладів з нім., англ., рос. мов, книги «Блудні сини України» присвяч. відродж. духовності і мор.-етичним проблемам, есе про Т. Шевченка («Феномен Шевченка», «Шевченкові стовпи»), П. Тичину («Прощання з мадонною»), В. Стуса («Летюча зірка укр. літ-ри»), О. Заливаху («Мить на Чумацькому шляху»), А. Сахарова («А. Сахаров не здається»). Книги і статті, публіцист. виступи С. перед інтелігенцією, студентами, громадськістю по радіо і ТБ повертали обличчям до духовних джерел і моральних засад, впливали на подолання інерції страху в сусп-ві, на відродж. нац. духовних цінностей. Перебуваючи поза межами політ. орг-цій, він, проте, впливав на формув. ідеології нац.-патріот. руху загалом і особливо на духовне відродж. України.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, заклики: Заклик до Червоного Хреста (6.05.1977) // Гомін України. — 1978. — 1 листопада;

Луцький Ю. Листування з Євгеном Сверстюком. — Балт.–Тор.: Смолоскип, 1992. — 89 с.;

Листування з Валерієм Марченком // Сучасність. — 1993. — Ч. 6. — С. 100–128;

Публікації: Собор у риштованні / Передм. М. Антоновича. — Пар.–Балт.: ПУДФ, Смолоскип, 1970. — 173 с.;

На могилу А. Горської, Виступ на вечорі пам'яті В. Симоненка (12.1963) // Укр. вісник — 1971. — Вип. IV. — С. 12–14, 71–75;

І. Котляревський сміється, На Свято Жінки (1969);

Слідами казки про Іванову молодість, І. Франко, Остання сльоза // Широке море України. — Пар.–Балт.: ПУДФ, Смолоскип. — 1972. — С. 9–45, 46–53, 54–66, 67–85, 86–96;

Clandestine Essays / Перекл. на англ. Ю. Луцького. — Cambridge: Ukrainian Academic Press, 1976. — 101 с.;

Essays. — Frankfurt, 1976. — 38 с.;

Вибране: Літературні есеї / Упоряд. І. Кошелівець. — Мюн.: Сучасність, 1979. — 280 с.;

Angst — Ich bin dich Losgeworden. Ukrainishe Gedichte aus der Verbannung: I. Switlytschnyj, J. Swerstjuk, W. Stus / Перекл. на нім. А.-Г. Горбач, передм. Л. Копелєва. — Hamburg: Gerold & Apple, 1983. — 127 с.;

Lehrjahre des ewigen Gottes / Перекл. на нім. А.-Г. Горбач. — Hamburg: Gerold Appel Verlag, 1990. — 79 с.;

Перебудова Вавилонської вежі. — Мюн.: Сучасність, 1990. — 50 с.;

Блудні сини України / Упоряд. Т. Марусик. — К.: Знання, 1993. — 256 с.;

Шевченко і час. — К.: Воскресіння, 1996. — 160 с.;

На святі надій: Вибране. — К.: Наша віра, 1999. — 784 с.;

«Це — вибір»: Бібліографічний нарис. — К., 2002. — 125 с.;

На хвилях Свободи: Короткі есеї. — Луцьк: Терен, 2004. — 312 с.;

Не мир, а меч: Есеї / Упоряд. Л. Бондарук. — Луцьк: Терен, 2009. — 500 с.;

Правда полинова. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. — 304 с.

Статті: У чеканні великих змін // Вітчизна. — 1961. — № 3. — С. 197–199;

Творча уява і... зорі // Вітчизна. — 1961. — № 7. — С. 201–202;

Біла поезія про крилатих людей // Літ. Україна. — 1961. — 22 серпня;

Навіщо пхати соляного діда? // Літ. Україна. — 1961. — 28 листопада;

Психологізм нашої прози // Вітчизна. — 1962. — № 1. — С. 140–157;

Екскурси в біографію Кобзаря // Літ. Україна. — 1962. — 9 лютого;

Шевченко крізь велику і маленьку призму // Літ. Україна. — 1962. — 11 травня;

Між вірним словом і вагомою проблемою // Літ. Україна. — 1962. — 31 серпня;

Широке бачення життя // Літ. Україна. — 1962. — 23 листопада;

Біля джерел духовного життя // Літ. Україна. — 1962. — 4 грудня;

Проблеми молодої прози // Зміна. — 1962. — № 12. — С. 16, 18;

У пошуках єдино вірного образу // Дніпро. — 1963. — № 2. — С. 153–157;

Література — школа виховання громадських почуттів // Жовтень. — 1963. — № 2. — С. 154–155;

На полі честі // Літ. Україна. — 1963. — 30 липня;

Гострої розпуки гострий біль: Про Миколу Зерова // Дукля. — 1967. — № 6. — С. 57–62;

The Ethics of Prometheism // The Ukrainian Review. — 1972. — № IV. — С. 17–24;

Остання сльоза // Визвольний шлях. — 1973. — № 3. — С. 231–237;

Чим глибше в землю, тим вище в небо // Визвольний шлях. — 1973. — № 6. — С. 568–578;

Казка про трагедію втрати // Сучасність. — 1976. — Ч. 9. — С. 7–16;

Зерна українсько-ізраїльської «солідарности» (12.1977) // Сучасність. — 1979. — Ч. 6. — С. 107–113;

«України так і не побачу» // Смолоскип. — 1981. — Ч. 11. — С. 1;

Духовні джерела і традиції української літератури // Сучасність. — 1988. — Ч. 7/8. — С. 57–73;

God's Church — Our Mother // Smoloskyp. — 1988. — № 38–39. — Літо–осінь. — С. 1, 2, 15, 16;

Творчість — це згорання надміру сил // Шлях перемоги. — 1988. — 25 вересня;

«Мовою — за вищі ідеали» // Укр. слово. — 1989. — 9 квітня;

Духовні джерела відродження (Виступ на Установчому з'їзді НРУ // Укр. вісті. — 1989. — 10 грудня;

Любов, що долає страх // Україна. — 1990. — № 19;

У дивосвіті зруйнованої хати // Сучасність. — 1991. — Ч. 3. — С. 20–24;

«Господи, яке небо...» // Зона. — 1992. — № 4. — С. 157–172;

Любов, що долає страх // Україна. — 1990. — № 19, 1994. — № 17–18, 23–24;

Лице людини перед лицем терору // Сучасність. — 1995. — Ч. 2. — С. 139–144;

Автопортрет // Слово і час. — 1997. — № 4. — С. 62–65;

Камерні переклади: Спогади // Сучасність. — 1998. — Ч. 12. — С. 39–43;

Письменник один під державним тиском // Визвольний шлях. — 1999. — Кн. 3. — С. 332–337;

Прапор має силу тоді, коли його несуть: До 10-річчя перепоховання в Україну В. Стуса, Ю. Литвина, О. Тихого // Слово і час. — 2000. — № 1. — С. 13;

В наближенні до Стуса // Молода нація. — 2006. — № 1 (38). — С. 7–10;

Свіча його віри (Про В. Марченка) // Молода нація. — 2007. — № 3 (44). — С. 178–182;

Василь ранній // Літ. Україна. — 2009. — № 16.

Література: *Колесник П.* «Опір оточенню» чи вигадки критика? // Літ. Україна. — 1963. — 28 травня;

Протокол № 21 засідання партбюро Інституту ботаніки АН УРСР (У справі Є. Сверстюка), Рецензія на статтю Є. Сверстюка «На свято жінки» (6.05.1975), Відзив (Інституту літератури) на рукопис Є. Сверстюка «Остання сльоза» (12.04.1972) // *А. Русначенко*. Національно-визвольний рух в Україні: 1950–1990. — С. 509–511, 551, 551–552;

Протокол огляду кримінальної справи Є. Сверстюка 1972–1973 (21.12.1979) // Українська Загальнонародна Організація (УНФ-2) / Упоряд. Ю. Зайцев. — С. 357–361;

Сусленський Я. Табірна творчість Є. Сверстюка // Сучасність. — 1982. — Ч. 4/5. — С. 36–45;

Знайомтеся — Євген Сверстюк: З виступу Є. Сверстюка на суді (1973), Є. Сверстюк про Празьку Весну, Є. Сверстюк про проблеми українсько-єврейських взаємин, Лист Є. Сверстюка до Президента Міжнародного ПЕН-клюбу (3.12.1978), Є. Сверстюк про українську жінку, Муза за ґратами // Мета. — Філад. — 1983. — Лютий;

Бойчук Г. Знущання з Євгена Сверстюка // Укр. вісті. — 1983. — 20 березня;

Пелех У. (Горохович А.) Є. Сверстюк — шукач джерел духовного оцілиння народу // Промінь. — Тор. — 1984. — Лютий. — С. 9–11;

Пелех У. (Горохович А.). Є. Сверстюк — Людина, яка любить правду, не терпить діяльної бездіяльності і байдужості // Промінь. — 1984. — Березень. — С. 7–11;

Reflections of Sverstiuk on Millennium: «We Have a Great Thirst and Spiritual Hunger Unknown to Those Living in the West…» (Перекл. на англ. М. Скорупської) // The Ukrainian Weekly. — 1988. — 4 вересня;

Творчість — це згорання надміру сил (Виступ Є. Сверстюка на установчих зборах клубу «Спадщина» у Києві // Сучасність. — 1988. — Ч. 10. — С. 105–108;

Виступ Є. Сверстюка на Вечорі в СПУ про 30-ті роки // Сучасність. — 1989. — Ч. 4. — С. 122–123;

Вінниця: Злочин без кари. Документи, свідчення / Упоряд., автор передм. Є. Сверстюк, О. Скоп. — Л.: Воскресіння, 1994. — 334 с.;

Кошелівець І. Окремий Є. Сверстюк // Сучасність. — 1998. — Ч. 12. — С. 88–94;

Тарнашинська Л. «Я народився під щасливою зіркою...»: Кілька сюжетів із життя українського Дон-Кіхота // Сучасність. — 1999. — Ч. 1. — С. 115–128;

Євген Сверстюк: «Один день без брехні — то вже революція» (Розмову з Є. Сверстюком вела Т.Т. Гудеш) // Укр. слово. — 1999. — 22 липня;

На щедрий вечір: Збірник на пошану Є. Сверстюка. — Луцьк: Терен, 2004. — 228 с.;

«...Обирати треба дорогу відважних» (Інтерв'ю Л. Бондарук з Є. Сверстюком // Визвольний шлях. — 2004. — Кн. 2. — С. 50–59;

Ми обрали життя // Б. Бердиховська, О. Гнатюк. Бунт покоління: Розмови з українськими інтелектуалами. — К.: Дух і Літера, 2004. — С. 33–90;

Портрет на осінньому плесі (Інтерв'ю-діалог В. Овсієнка з Є. Сверстюком // Березіль. — 2006. — № 2. — С. 102–162, № 3. — С. 91–140;

Каплун В. Сверстюк Євген Олександрович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 658–662;

Коцюбинська М. Література факту: Між «великою» і «малою» зонами // Березіль. — 2006. — С. 157–173;

Захаров Б. Творець історії.

«СВІТ» — часопис Рухінформцентру. Як неформ. вид. вих. у Києві 1990 з невизн. періодичн. Ред. І. Кушко, худ. Ю. Головченко та В. Кудін. Публ. огляди міжн. політ.

подій Ю. Гуреїва, істор.-народознавчі, істор.-філос., істор., екол., мовознавчі, політ.-аналітичні статті. Містив розвідку В. Вернадського, інтерв'ю І. Драча, спогади М. Климишина, поезію М. Горбаля та біогр. довідку про нього.

СВІТЛИЧНА Надія Олексіївна (нар. 8.11.1936, с. Половинкине Старобільського р-ну Луган. обл. — пом. 8.08.2006, м. Матаван, штат Н.Дж., США) — публіцист, філолог. Учасниця руху шістдесятництва, укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1972–76). Член УГГ (1978), ЗП УГГ, Лауреат премії УАНТІ ім. В. Стуса (1992), Державної премії ім. Т. Шевченка (1994). Нагор. орденом кн. Ольги III ст. (2005).

1953–58 навчалася на філол. ф-ті Харків. ун-ту, відділ укр. філології. Працювала вчителем укр. м., була дир. школи робітн. молоді в м. Боково-Антрацит. 1963 переїхала до Києва. Працювала вчителем укр. м. у веч. школі, ред. вид-ва «Рад. школа», в Інті педагогіки, на радіо, від 1968 до арешту завідувала б-кою Київ. холодокомбінату. Брала акт. участь у роботі КТМ, близько зійшлася з А. Горською та ін. художниками, навчала їх укр. мови, допомагала в їхній роботі. Разом із А. Горською започаткувала відродження нац. свят, традицій і звичаїв. Стала одним з найактивніших поширювачів самвидаву: редагувала, передруковувала кн. «Лихо з розуму» В. Чорновола, «Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюби, «Собор у риштованні» Є. Сверстюка, заборонені поезії В. Симоненка, В. Стуса та ін. Після зіткнення з міліцією 22.05.1967 учасників зібрання біля пам'ятника Т. Шевченкові С. серйозно зацікавився КДБ. 8.11 разом з І. Світличним, І. Дзюбою, Л. Костенко направили лист-протест П. Шелесту проти арешту В. Чорновола. 15.11 була присутня на суді над ним. Винесла на своїх плечах головний тягар трагічної загибелі А. Горської у 1970. Саме вона знайшла в підвалі будинку в м. Василькові Київ. обл. порубане тіло художниці. Допомагала в орг-ції її похорону, у спорудженні пам'ятника на могилі. Після арештів 1972 С. майже щодня викликали на допити в КДБ у справі брата. У неї було проведено обшук, вилучено працю В. Стуса «Феномен доби», книжку А. Авторханова «Технология власти», статті, вірші, листи — загалом 1800 одиниць.

18.05.1972 заарешт., сина з дит. ясел забрано у буд. дитини м. Ворзель під Києвом. Тільки зусиллями братової Л. Світличної вдалося забрати дитину й віддати бабусі в Луган. обл. Майже рік С. перебувала в ізоляторі КДБ на Володимирській, 33. У травні 1973 засудж. Київ. обл. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 4 р. таборів сув. режиму. Покарання відбувала в установі ЖХ-385/3–4, в добірному товаристві жінок-політв'язнів: К. Зарицька, Ір. Калинець, І. Сеник, Н. Строката. Брала акт. участь у протестах політв'язнів, у голодуваннях. За місяць до кінця терміну відвезено до Луганська вибирати місце мешкання, але вона твердо вирішила повернутися в Київ.

1976 повернулася з ув'язнення. У прописці відмовлено, на роботу не взято, погрожено арештом. Жила із сином у Л. Світличної. Восени т. р. надіслала до ЦК КПУ й уряду заяву-відмову від громадянства, мотивуючи свій крок тим, що не може «бути громадянином найбільшого у світі, найдосконалішого концтабору». Час од часу вдавалося знайти роботу не за фахом — сторожа, двірника, різнороба. У березні 1978 була свідком на судовому процесі в м. Василькові Київ. обл. над М. Матусевичем і М. Мариновичем, за словами кадебістів,

вона «використала судову трибуну для антирад. агітації і пропаганди».

12.10.1978 видворено з СРСР на постійне проживання до США. Дорогою до місця призначення в Римі її прийняв Папа Римський Іван-Павло II, а 8.11 прибула з двома маленькими синами до США. Працювала перекладачкою в Гарвардському ун-ті. З 1980 брала акт. участь у роботі закордон. представництва УГГ, стала ред.-упорядником період. вид. представництва. До неї сходилася вся інф-ція про репресії в Україні. До 1985 С. регулярно видавала «Вісник репресії в Україні». 1983–94 працювала в укр. ред. радіо «Свобода», 1989–92 вела цикл передач «Шістдесятництво в Києві», 1992 — радіожурн. «Надія», де розповідала про діячів новітнього укр. культурного відродження, героїв руху Опору, О. Заливаху, А. Горську, В. Стуса, Є. Сверстюка, В. Чорновола та ін. Виступала на Сахаровських слуханнях у Вашингтоні та Лондоні, у Конгресі США. 1985 С. було позбавлено рад. громадянства. Розшифровувала й розбирала передані з таборів матеріали й готувала їх до видання. Вважала підготовку до друку й видання книги В. Стуса «Палімпсести» (вид. 1986) однією з найважливіших справ у своєму житті. Упорядкувала книжки Я. Лесіва «Мить», М. Руденка «За гратами», твори М. Горбаля, Г. Снєгірьова, Ю. Литвина. Після смерті брата Івана разом із Л. Світличною підготувала до друку книжку його творів «У мене — тільки слово» (1994) і зб. спогадів про І. Світличного «Доброокий» (1998), підготувала до видання його епістолярій «Голос доби» у 2 книгах (2001, 2008). З 1994 працювала ред. Укр. музею в Нью-Йорку, редагувала ж. «Віра», збирала кошти на пам'ятник О. Мешко, на Козацький хрест «Убієнним синам України» в урочищі Сандормох (Карелія). 1992 започаткувала створення «Музею шістдесятництва» в Києві

17.08.2006 поховано на Байковому цвинтарі в Києві, неподалік від могил І. Світличного і В. Стуса.

БІБЛІОГРАФІЯ

Статті, листи, заяви: Заява (27.09.1976) // Погром в Україні: 1972–1979. — С. 288;

Генеральному прокурору Руденко — Светличная Надежда Алексеевна (10.12.1973) // Архив хроники: Приложение к «Хронике текущих событий». — Н.Й.: Хроника, 1975. — Вип. 1. — С. 9;

З заяви з приводу Міжнародного Року Жінки (Спільно з І. Стасів-Калинець, С. Шабатурою, Н. Строкатою, О. Гусяк, 15.02.1975), З листа до Ген. Прокурора СРСР Р. Руденка (10.12.1973) // Нездоланний дух: Мистецтво і поезія українських жінок, політв'язнів в СРСР. — Балт.–Чик.–Тор.–Пар.: Смолоскип, 1977. — С. 112, 120–121;

Українській групі сприяння виконанню Гельсінських Угод (5.01.1977), Українській групі сприяння виконанню Гельсінських Угод, ЦК КПРС (10.12.1976) // Український правозахисний рух: 1976–1977. — С. 195, 196–198;

Темідіянти / Про суд над М. Матусевичем і М. Мариновичем // Сучасність. — 1979. — Ч. 7/8. — С. 199–207;

Політика русифікації на Україні / Свідчення перед Гельсінською Комісією Конгресу США // Сучасність. — 1980. — Ч. 7–8. — С. 233–238;

Різдво в таборах // Жіночий світ. — 1981. — Ч. 1;

Підсумки репресій на Україні в 1982 році // Сучасність. — 1983. — Ч. 1–2. — С. 229–246;

З живучого племені Дон Кіхотів: Про людей опору // Сучасність. — 1983. — Ч. 9. — С. 55–76, Ч. 10. — С. 88–97;

Закон і українські політв'язні // Сучасність. — 1983. — Ч. 7–8. — С. 157–161;

Спогад: 1953–1958. — Сучасність. — 1983. — Ч. 1–2. — С. 287–292;

Погром з продовженням: Спогад // Сучасність. — 1983. — Ч. 3. — С. 78–99, Ч. 4. — С. 72–99;

Текст виступу на демонстрації біля ООН 12 листопада 1984 р. // Смолоскип. — 1985. — № 7. — С. 2;

Керівникам урядів країн-учасниць Гельсінського процесу, ООН (У справі Чорнобильської катастрофи) // Сучасність. — 1986. — Ч. 6. — С. 106;

Каральна психологія. А за ними пропав слід... // Укр. слово. — 1987. — 28 травня;

Екологія і громадський рух в СРСР // Сучасність. — 1990. — Ч. 2. — С. 73–76;

«Подарунок» на іменини // Вільне слово. — 1991. — 1 травня;

Вшануймо правозахисників: До 20-річчя УГГ // Віра. — 1996. — Ч. 4. — С. 15;

Родинний спогад // Дивослово. — 1997. — № 12. — С. 43–46;

Родинний спогад // Доброокий: Спогади про І. Світличного / Упоряд. Л. і Н. Світличні // К.: Час, 1998. — С. 9–19;

Тюремне вічко в церкві // Віра. — 2003. — № 4. — С. 13–15;

Автобіографія // Збірник наукових праць «Слобожанщина: Літературний вимір». — Луг. — 2003. — Вип. 1. — С. 138–142;

Екскурсії під конвоєм // Бахмутський шлях. — Луганськ. — 2005. — №. 1/2 . — С. 84–86;

Твори: Автобіографія. Спогади. Статті. Інтерв'ю. Листи / Упоряд. і передм. О. Неживого. — Луганськ: Знання, 2006. — 212 с.;

Література: «Хочу вірити, що вітаєте не мене, а частину України в моїй особі», — заявила Надія Світлична, прибувши до ЗСА // Свобода. — 1978. — 10 листопада;

В. Мороз, Н. Світлична і Г. Вінс — гостями у мейора (Нью-Йорка) Кача // Свобода. — 1979. — 4 травня;

Жайворони у тенетах (Розмова В. Овсієнка з Н. Світличною) // Березіль. — 2007. — № 1/2. — С. 130–158;

Арей Б. (Зінкевич О.). Надія Світлична // Нездоланний дух. — 1977. — С. 100–101;

Строкатова-Караванська Н.: До Дитячого фонду Об'єднаних Націй, ЮНІСЕФ (30.09.1976, на захист Н. Світличної), В. Машкова, Н. Строкатова: Міжнародній Раді Жінок (1976), Н. Строкатова, М. Ланда: Міжнародній Федерації учасників Руху Опору (10.1976), Меморандум УГГ ч. 11: Про долю Н. Світличної (20.03.1977) // Погром в Україні: 1972–1979. — С. 286–288, 289, 290–291, 291–294;

Вітаємо Н. Світличну // Смолоскип. — 1978. — № 1. — С. 1, 4;

Welcome N. Svitlychna! An Interview with N. Svitlychna (Брав О. Зінкевич) // Smoloskyp. — 1978. — № 1. — С. 1, 12;

Turner J. Labor Camps in Russia Called Outrage // Globe and Mail. — 1979. — 24 лютого;

Scott K. Mother in Exile // Ottawa Journal. — 1979. — 27 лютого;

Nadia Switlyczna Ukrainska bojowniczka o prawa ludzke // Czas. — Winnipeg. — 1979. — 17 березня;

Pauline. Ukrainian Human Rights Activist Addressed Media // The Western Jewish News. — 1979. — 15 березня;

Перше радіоінтерв'ю Н. Світличної на Заході (Брав Р. Сольчаник для радіо «Свобода») // Сучасність. — 1979. — Ч. 4. — С. 92–103;

Nadia Svitlychna's Account of Helsinki Trials in Ukraine (Свідчення на Сахаровських слуханнях у Вашингтоні) // Smoloskyp. — 1979. — № 5. — С. 8;

Справа Н. Світличної // Погром в Україні: 1972–1979. — С. 286–294;

Суданайте Н. Украинки (Про Н. Світличну, О. Попович, І. Сеник, І. Калинець та ін.) / Уривок з кн. «В объективе КГБ» // Голос Галичини. — 1992. — № 1. — С. 154–158;

Як не зігнешся, то не зігнуть: Інтерв'ю з Н. Світличною (Брав О. Климчук) // Україна. — 1992. — № 12. — С. 4–7;

«...Хотіла б бути просто християнкою» / Розмову з Н. Світличною провели Р. Лиша і Ю. Вівташ // Наша віра. — 1998. — № 11. — Листопад;

Неживий О. Н. Світлична: Штрихи до портрету // Літ. Україна. — 2003. — 16 січня;

Коцюбинська М. Надія з родини Світличних // Українки в історії. — К.: Либідь, 2004. — С. 276 –279;

Надія Олексіївна Світлична // Літ. Україна. — 2006. — 17 серпня;

Сверстюк Є. Надійка // Наше життя. — 2006. — Вересень. — С. 1–2;

Procyk A. Human Rights Activist Nadia Svitlychna Through the Prism of Amnesty International, *Zabytko I.* A Tribute From a Bystander // The Ukrainian Weekly. — 2006. — 5 листопада;

Labunka O. Human Rights Activist Nadia Svitlychna Remembered in Kyiv, *Czerniak L.* Verkhovynky Plast Sorority Honors Nadia Svitlychna, *Melnyk A.* Nadia Svitlychna Commemorated at Sixth Annual Grigorenko Readings // The Ukrainian Weekly. — 2006. — 3 грудня;

Х. В.-Ф. Життя, що сяяло Україною і для України // Свобода. — 2006. — 8 грудня;

Карасик С., Овсієнко В. Світлична Надія Олексіївна // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 663–667;

Нежива Л., Неживий О. Надія Світлична // Юному краєзнавцеві Луганщини. — 2007. — С. 34–71;

Іван Світличний. Надія Світлична: З живучого племені Дон Кіхотів / Упоряд. М.Х. Коцюбинська, О.І. Неживий, передм. М.Х. Коцюбинської. — К.: Грамота, 2008. — 816 с.

СВІТЛИЧНА (ТЕРЕЩЕНКО) Леоніда Павлівна (нар. 2.04.1924, Київ — пом. 18.02.2003, Київ) — інженер, викладач. Учасниця укр. правозах. руху.

1940 вступила до Київ. будівельного ін-ту. 1941, рятуючись від можливості бути забраною німцями на примусові роботи, стала студенткою Медичного, потім — Гідромеліоративного ін-тів, єдиних за нім. окупації ВНЗ. 1944 відновилася в буд. ін-ті. 1948 закінчила ін-т, проектувала київські мости, зокрема міст Патона. Згодом вступила до аспірантури Ін-ту буд. механіки АН УРСР. Працюючи в б-ці ім. В. Вернадського, познайомилася з І. Світличним, згодом одружилися. Була надійною опорою й берегинею сім'ї. Після закінч. аспірантури С. працювала асистентом у буд. ін-ті. Допомагала морально і матеріально чоловікові та його сестрі Надії.

С. пережила обшуки 1965, 1969, 1972, 8-місячний арешт чоловіка 1965–66. Після другого арешту І. Світличного 1972 її було звільнено з викладацької роботи на кафедрі опору матеріалів буд. ін-ту. Постійно допомагала родинам політв'язнів. Певний час С., В. Лісова були розпорядниками Гром. фонду допомоги політв'язням та їхнім родинам (фонд О. Солженіцина) в Україні. Після побачень із чоловіком С. вдавалося, незважаючи на неймовірні труднощі й ризик, привозити матеріали табірного самвидаву, які потім передавали на Захід. З червня 1979 майже постійно перебувала з І. Світличним на засланні у с. Усть-Кан і Майма Горно-Алтайської обл. 1981, після глибокого інсульту в чоловіка, 9 міс. провела з ним у лікарні.

1983 повернулися до Києва. Самовіддано доглядала чоловіка до самої смерті. 1989 разом із Іваном підготувала до друку кн. його творів «Серце для куль і для рим» (вид. 1990). З Надією Світличною — кн. «У мене — тільки слово» (1994) і зб. спогадів про І. Світличного «Доброокий» (1998), автор багатьох публікацій про І. Світличного, упорядкувала зібрання його листів (у двох книгах вийшло 2001).

Похована поруч із чоловіком на Байковому цвинтарі в Києві.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Хресні побратими (Про В. Стуса та І. Світличного, уривки з листів) // Сучасність. — 1998. — Ч. 7/8. — С. 138–153;

Перегук поколінь над прірвою беззаконня // Сучасність. — 2002. — Ч. 11. — С. 98–120;

Зойк дзвонів // Наша віра. — 2003. — № 1 і 3. — Січень, березень.

Поруч з Іваном // Доброоокий. Спогади про І. Світличного / Упоряд. Л. та Н. Світличні. — К.: Час, 1998. — С. 20–60;

Серце для куль і для рим. Поезії. Поетичні переклади. Літ.-критичні статті / Упоряд. Л. Світлична, переднє слово І. Дзюби. — К.: Рад. письменник, 1990. — 581 с.;

У мене — тільки слово / Упоряд. Л. та Н. Світличні. — Х.: Фоліо, 1994. — 431 с.;

Голос доби. Кн. І: Листи з «Парнасу» / Упоряд. Л. і Н. Світличні. — К.: Сфера, 2001. — 544 с.

Література: Пам'яті Леоніди Світличної, *В. Овсієнко.* Світлична (Терещенко) Леоніда Павлівна // Літературна Україна. — 2003. — 6 березня;

Марусик Т. Гаснуть смолоскипи нації... // Дзеркало тижня. — 2003. — 21 березня;

Овсієнко В. Світлична (Терещенко) Леоніда Павлівна // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 668–671.

СВІТЛИЧНИЙ Іван Олексійович (нар. 20.09.1929, с. Половинкине Старобільського р-ну Луган. обл. — пом. 25.10.1992, м. Київ) — філолог, літературний критик, поет, перекладач. Ідейний натхненник нац.-дем. руху 1960–70-х, провідний учасник руху шістдесятництва. Політв'язень рад.

тюрем і концтаборів (1965–66, 1972–83). Член Міжнародного ПЕН-клубу (1978). Лауреат премії УАНТІ ім. В. Стуса (1989). Член СПУ (1990). Лауреат Держ. премії ім. Т. Шевченка (1994, посмертно).

1947 закінчив школу в м. Старобільську. Під час нім. окупації разом із ін. підлітками намагався підірвати ворожу техніку, залишився без 8 пальців на руках. 1952 закінчив ф-т укр. філології Харків. ун-ту. Став аспірантом відділ. теорії літ-ри Ін-ту літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР, написав дис. з естетики, але до захисту не подавав, вважаючи її недосконалою. С. завідував відділом критики ж. «Дніпро». 1955–63 — науковий працівник Ін-ту літ-ри, 1963–64 працював на такій же посаді в Ін-ті філософії АН, але змушений був піти з роботи. Певний час попрацював у вид-ві «Наук. думка», та за наказом секретаря парткому АН К. Ситника звільнено, 1965 був ред. Укр. т-ва охорони природи. С. — духовний лідер нац.-дем. руху 1960–70-х, акт. учасник культурної інтеграції Зх і Сх України, України зі світом, чільний діяч самвидаву. Разом із Г. Кочуром, А. Перепадею, М. Лукашем багато зробив для розвитку укр. перекладацтва. Одним із перших нав'язав культурні контакти з укр. діаспорою. Разом з І. Дзюбою, Є. Сверстюком був одним із найвідоміших літ. критиків. У 1962–63 став одним із засновників КТМ у Києві, наставник молодих літераторів.

31.08.1965 під час обшуку на квартирі С. було вилучено багато книжок, особливо галицьких видань до 1939, Святе Письмо, поезії М. Холодного, Б. Мамайсура. 1.09.1965 заарешт. за звинув. у проведенні антирад. агітації і пропаганди.

30.04.1966 звільнено за відсутності доказів як «соціально безпечного» (ст. 7 КК УРСР). 1966–71 не міг улаштуватися на роботу, далі працював над словником синонімів. Активно займався справою самвидаву: редагував багато матеріалів, пустив в обіг «Щоденник» В. Симоненка з добіркою його нецензурованих віршів, оприлюднив справу «Укр. робітн.-селянської спілки» Л. Лук'яненка. Брав акт. участь у правозах. русі в СРСР, зокрема, в обороні С. Караванського, В. Чорновола, В. Мороза.

12.01.1972 вдруге заарешт. за звинув. у зв'язках із закорд. націоналіст. орг-ціями (у т. зв. «справі Добоша»). Під час обшуку вилучено багато укр. і рос. самвидаву, магнітофонні записи з поезіями В. Симоненка, В. Стуса, машинописи І. Дзюби, Є. Сверстюка, І. Калинця, Д. Шумука та ін. Намагалися інкримінувати С., І. Дзюбі та Є. Сверстюку «Програму укр. ком. партії», автором якої насправді був В. Рубан. 27–29.04.1973 на засіданнях Київ. обл. суду, на які не було допущено навіть родичів, С. звинув. в «антирад. агітації і пропаганді» та в поширенні самвидаву. Вирок — 7 р. позбавлення волі в таборах сув. режиму і 5 р. заслання. Термін відбував у пермських таборах ВС-389/35 і 36. Хоч не мав пальців на руках, його позбавлено інвалідності (за відновлення цього права довелося боротися його соратникам). Брав участь у акціях протесту проти свавілля таб. адміністрації, тримав голодування, одне з них тривало 56 діб. Після нього, 15.11.1974, С. етаповано до Києва. Сидів в ізоляторі КДБ, де з ним провадили «виховну роботу». Після повернення до 35-ої зони, завдяки протестам політкаторжан, працював бібліотекарем. Відігравав провідну роль у створенні таб. хроніки й переданні її на волю, перекладав, укладав словник синонімів. 1977 переведено до 36-го табору пермських ВТК. Працював на компресорі, через фактичну непрацездатність не виконував норми виробітку,

за це часто карали ШІЗО і ПКТ. Переніс тяжку хворобу Боткіна з ускладненням. Заслання відбував у сел. Усть-Кан Горно-Алтайської обл. У травні 1979 побував у відпустці в Києві. У липні 1980 переведено в с. Майма, а через місяць у нього стався жорстокий інсульт, двічі зазнав трепанації черепа (в лікарні не було рентгену!). Став інвалідом І групи. Незважаючи на це, комісувати відмовилися: термін відбув повністю. Доглядала його дружина Леоніда С., яка майже постійно була на засланні з чоловіком.

23.01.1983 С. звільнено. Повернувся тяжко хворим, нездатним до повноцінної творчої роботи, не міг ні говорити, ні рухатися. Поховано неподалік В. Стуса на Байковому цвинтарі.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, звернення: Начальнику отдела по надзору за местами лишения свободы Прокуратуры СССР, старшему советнику юстиции Борысову (22.08.1974) // Архив хроники: Приложение к «Хронике текущих событий». — Н.Й.: Хроника, 1975. — Вип. 1. — С. 20–25;

До Миколи Бажана (Грудень, 1975), До Генерального секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва (27.11.1976), До Генерального прокурора СРСР (8.05.1977), Начальнику табору Журавкову (2.06.1977), До начальника медсанчастини Тітова (18.05.1977) // Погром в Україні: 1972–1979. — С. 108–122, 122–123, 124–125, 125, 126;

Лист до Ю. Бадзя // Слово і час. — 1998. — №. 3. — С. 16–18;

Листи до дружини і сестри / Передм. Н. Світличної // Слово і час. — 1999. — № 9. — С. 36–42;

Листи до Ігоря та Ірини Калинець / Підгот. Л. Світлична // Сучасність. — 2000. — Ч. 10. — С. 129–144;

Листи з «Парнасу» (Уривки з табірних листів) / Підгот. Л. Світлична // Слово і час. — 2001. — № 9. — С. 83–90.

Статті: Люди творчого неспокою // Дніпро. — 1955. — Ч. 6 — С. 124–127;

Між двома революційними бурями // Дніпро. — 1955. — Ч. 7. — С. 125–127;

Плоди поспішності // Літ. газета. — 1955. — 23 червня;

Багатство життя і одноманітність мотивів // Дніпро. — 1955. — Ч. 11. — С. 122–124;

Питання теорії художнього образу // Вітчизна. — 1957. — Ч. 6. — С. 167–176;

На грані нового життя // Вітчизна. — 1957. — Ч. 9. — С. 198–202;

Гартована поезія // Дніпро. — 1957. — Ч. 10. — С. 116–121;

Адвокати фальшивих цінностей // Вітчизна. — 1958. — Ч. 7. — С. 170–183;

Поезія і філософія // Літ. газета. — 1958. — Ч. 74. — С. 74;

А, Б, В. Г..., або ж «Розгортання фраз, тез і абзаців у наукові трактати» // Вітчизна. — 1960. — Ч. 1. — С. 210–212;

Рідний корінь // Дніпро. — 1960. — Ч. 8. — С. 112–121;

Коли входиш в літературу. Роздуми над першими збірками поезій // Вітчизна. — 1960. — Ч. 6. — С. 183–192;

Людина приїздить в село // Вітчизна. — 1961. — Ч. 4. — С. 162–177;

Оборонець людини // Вітчизна. — 1961. — Ч. 6. — С. 197–204;

З досвіду Добролюбова // Дніпро. — 1961. — Ч. 11. — С. 153–157;

Боги і наволоч // Вітчизна. — 1961. — Ч. 12. — С. 159–166;

Міряти високою мірою // Літ. газета. — 1961. — 24 листопада;

Від давнини до сучасності // Літ. газета. — 1962. — 9 лютого;

Сухою мовою калорій // Вітчизна. — 1962. — Ч. 3. — С. 204–206;

У поетичному космосі. Полемічні нотатки про поезію молодих // Дніпро. — 1962. — Ч. 4. — С. 144–152;

«Все є і нічого зайвого» // Прапор. — 1962. — Ч. 5. — С. 80–83;

Творчі проблеми реалізму // Рад. літературознавство. — 1962. — Ч. 6. — С. 134–137;

На шляхах взаємозбагачення // Літ. Україна. — 1963. — 12 листопада;

Криця не ржавіє // Дніпро. — 1963. — Ч. 8. — С. 129–135;

Шевченко і український романтизм // Рад. літературознавство. — 1964. — Ч. 3. — С. 145–149;

Напередодні історико-літературного синтезу // Дніпро. — 1964. — Ч. 12. — С. 144–151;

А пісня живе! (Василь Симоненко) // Зміна. — 1965. — Ч. 1. — С. 10;

Гармонія і алгебра // Дніпро. — 1965. — Ч. 3. — С. 142–150;

Кухаренко І. К. «Теоретичні питання граматики української мови. Морфологія» // Україн-

ська мова і література в школі. — 1965. — Ч. 5. — С. 83–87;

Сучасне українське літературознавство // Варш.: Укр. календар, 1966. — С. 274–275;

Василь Симоненко — поет, ангажований народом // Вісті з України. — 1966. — Серпень;

Новий словник. Який він? (За підписом А. Перепаді) // Жовтень. — 1970. — № 7. — С. 139–151.

Твори: Художній метод. Бесіди про художню літературу. — К.: Держ. Видавництво художньої літератури, 1962. — 46 с.;

Ґратовані сонети. — Мюн.: Сучасність, 1977. — 118 с.;

Серце для куль і для рим. Поезії. Поетичні переклади. Літературно-критичні статті / Передм. І. Дзюби. — К.: Рад. письменник, 1990. — 581 с.;

Як гусак говорив: Так-так-так. Вірші для дітей. — К.: Веселка, 1992. — 18 с.;

У мене — тільки слово / Упоряд. Л. Світлична., Н. Світлична. — Х.: Фоліо, 1994. — 431 с.;

Побрехеньки для Яремки / Упоряд. Л. Світлична. — К.: Веселка, 2000. — 53 с.;

Голос доби. Кн. 1: Листи з «Парнасу» / Упоряд. Л. Світлична. — К.: Сфера, 2001. — 544 с.;

Голос доби. Кн. 2: Листи до арешту та із заслання. — К.: Сфера, 2008. — 424 с.;

Світличний Іван. Надія Світлична: З живучого племені Дон Кіхотів / Упоряд. М.Х. Коцюбинська, О.І. Неживий, передм. М.Х. Коцюбинської. — К.: Бібліотека Шевченківського Комітету, Грамота, 2008. — 816 с.;

Література: *Zinkewych O.* Svitlychny and Dzyuba: Ukrainian Writers Under Fire. — Tor.–Balt.: Smoloskyp, 1966. — 52 с.;

Зінкевич О. З генерації новаторів: Світличний і Дзюба. — Балт.–Тор.: Смолоскип, 1967. — 243 с.;

Интервью политзаключенных Пермского лагеря ВС 389/35 // Архив хроники: Приложение к «Хронике текущих событий». — Н.Й.: Хроника, 1975. — С. 29–56;

Коротюков О. Навколо І. Світличного // Сучасність. — 1976. — Ч. 6. — С. 25–32;

Ланда М. В обороні І. Світличного. Звернення до міжнародних організацій // Сучасність. — 1977. — Ч. 2. — С. 100–103;

Справа І. Світличного // Погром в Україні: 1972–1979. — С. 108–127;

U.S. Congressmen Appeal on Behalf of I. Svitlychny (Звернення 100 американських конгресменів до Л. Брежнєва в обороні І. Світличного) // Smoloskyp. — 1982. — № 15. — С. 2;

Костюк Г. Піднятися вище і літати швидше... І. Світличний як літературний критик // Сучасність. — 1983. — Ч. 1–2. — С. 29–44;

Сивокінь Г. З І. Світличним і без нього // Сучасність. — 1992. — Ч. 12. — С. 121–123;

Горбаль М. Світличний // Зона. — 1993. — Ч. 4. — С. 38–40;

Глузман С. Уроки Світличного // Сучасність. — 1995. — Ч. 2. — С. 91–103;

І. Світличний (1929–1992) // Зона. — 1993. — Ч. 4. — С. 6–61;

Іванисенко В. Він дарував нам світло. І. Світличний у контексті 60-х років // Дніпро. — 1995. — № 7–9. — С. 53–61;

Каразія Н. Він наближав нас до світла // Воля і Батьківщина. — 1996. — Ч. 4. — С. 57–64;

Світлична Л. Поруч з Іваном // Сучасність. — 1997. — Ч. 5. — С. 138–156;

Калинець І. Носій любови — І. Світличний // Дзвін. — 1997. — № 9. — С. 139–141;

Сверстюк Є. Трудівник // Кур'єр Кривбасу. — 1997. — № 69. — С. 107;

Доброокий: Спогади про І. Світличного / Упоряд. Л. і Н. Світличні. — К.: Час, 1998. — 572 с.;

Танюк Л. З Іваном і без Івана // *Л. Танюк.* Парастас. — К.: Сфера, 1998. — С. 9–57;

Карнаух Л. (Світлична Л.). «Живе лиш той, хто не живе для себе»: В. Симоненко та І. Світличний // Сучасність. — 1999. — Ч. 2. — С. 83–107;

Світлична Л. Хресні побратими: Василь Стус та Іван Світличний // Сучасність. — 1998. — Ч. 7/8. — С. 138;

Білокінь С. Із часу, що закривавився. Доброокий: Спогади про І. Світличного // Визвольний шлях. — 1999. — Кн. 7. — С. 857–864;

Світлична Л. «Іван ніколи не був в'язнем... Він завжди був вільним» // Слово і час. — 1999. — № 4–5. — С. 26–30;

Турів М. «Доброокий» // Визвольний шлях. — 1999. — Кн. 11. — С. 1388–1391;

Жити так, ніби немає облоги. Спогади про І. Світличного / Підгот. М. Орел // Укр. молода. — 2002. — 25 жовтня;

Шевченко О. Світло його імені // Дзвін. — 2002. — № 8. — С. 131–134;

Світлична Л. Перегук поколінь над прірвою беззаконня // Сучасність. — 2002. — Ч. 11. — С. 98–120;

Іван Світличний / Нарис Л. Тарнашинської, укладач Т. Заморіна. — К.: Нац. парламентська бібліотека України, 2002. — 67 с.;

Тарнашинська Л. Ти сам — свобода: Передмова // *І. Світличний.* «Бо вірую...». — К., 2002. — С. 4–40;

Знищення інтелекту «об'єктивними факторами»: До 10-річчя з дня смерті І. Світличного / Підгот. Л. Світлична // Кур'єр Кривбасу. — 2003. — № 158. — С. 174–196;

Пронюк Є. І. Світличний — Драгоманов XX століття // Зона. — 2004. — № 18. — С. 67–70;

Бродська Л. Світличний Іван Олексійович (1929–1992) // Визначні постаті України. — К. — 2004. — С. 657–659;

Тарнашинська Л. По цей бік, де Світличний // Літ. Україна. — 2004. — 30 вересня, 7 жовтня;

Масенко Л. Мовознавчі праці І. Світличного / *Л. Масенко.* Мова і суспільство: Постколоніальний вимір. — К.: 2004. — С. 9–67;

Захаров Б., Овсієнко В. Світличний Іван Олексійович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 672–676.

Коцюбинська М. Світло Світличних: Передмова // *І. Світличний. Н. Світлична.* «З живучого племені Дон Кіхотів. — К.: Грамота, 2008. — С. 5–44.

СВІТОВА ФЕДЕРАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОЧИХ ОРГАНІЗАЦІЙ (СФУЖО) — українська діаспорна жіноча оргазація, яка обстоювала незалежність України, виступала на міжн. форумах на захист укр. жінок-політв'язнів в СРСР.

Голови: О. Кисілевська (1948–56), О. Залізняк (1956–69), О. Лотоцька (1969–71), С. Савчук (1971–77), Л. Бурачинська (1977–82), М. Квітковська (1982–92), О. Бризгун-Соколик (1992–2002).

СФУЖО (С.) заснована 1948 у Філадельфії (США), до її складу входили укр. жін. орг-ції з усіх країн поселення українців, належала до багатьох міжн. жіночих орг-цій, на форумах яких порушувала питання незалежності України, виступала на захист укр. жінок-політв'язнів, обстоювала права жінки в поневоленій Україні, здобувала прихильників для укр. справи, долучала їх до протестних акцій:

1957: М. Томашівська виступала на Конгресі катол. жін. організацій; *1966*: С. Пушкар виступала на конгресі Міжн. ради жінок у Тегерані (Іран).

На конвенціях Ген. федерації жін. клубів виступали представниці С. із заявами й доповідями про стан в Україні: у 1966 — О. Лотоцька, 1970 — М. Квітковська, 1979 — на пропозицію Л. Шандри прийнято резолюцію в справі переслідуванння дітей в СРСР, 1981 — на пропозицію Л. Шандри і Н. Іванів (УЗХ) прийнято резолюцію на захист О. Мешко, 1984 — М. Квітковська і Н. Іванів інформували про стан в Україні, репресії та рух опору, 1985 — І. Куровицька (СУА) і Н. Іванів виступали в справі оборони нац. і людських прав в Україні, 1987 — Н. Маланчук інформувала про долю вірних в Україні, 1988 — М. Квітковська і Н. Іванів інформували про дисидентський рух в Україні, Чорнобильську аварію, потребу допомоги потерпілим, 1990 – М. Квітковська, О. Процюк, Л. Гладка зосередили увагу на наслідках Чорнобильської аварії та на потребі допомоги потерпілим;

1967: З. Витязь виступала на конгресі Світового руху матерів (МММ) у Франції, С. вислала звернення в обороні прав України на конференцію, присвячену річниці Декларації прав людини в Тегерані, О. Процюк виступала на конгресі Міжнародного союзу жінок в Лондоні;

1968: С. виступила співорганізатором Об'єднаного комітету жіночих організацій Сх Європи та співавтором Меморандуму про стан жінок в СРСР до Комісії прав людини ООН;

1969–1970: С. розгорнула посилену кампанію в обороні укр. політв'язнів серед жін. організацій у країнах укр. поселень, підготовлено меморандум, звернення до ООН, Міжн. Червоного Хреста, Комісії прав людини ООН;

1970: Л. Гладка очолила Ад Гок Комітет оборони жінок-політв'язнів, у результаті роботи Комітету вперше на форумі ООН амер. посол Шофлі порушив питання ув'язнених укр. жінок в СРСР та їхнього стану;

1972: На жіночій протестній демонстрації під будинком ООН у Нью-Йорку проти переслідування укр. жінок в СРСР ви-

ступали О. Процюк, С. Стецько, Н. Букшована, М. Душник, згодом жіночу делегацію, до складу якої входили О. Процюк, Д. Степаняк, С. Карпінська, М. Душник, прийняв заступник директора Прав Людини ООН Е. Ловсон, якому передано протестну петицію проти масових арештів в Україні, водночас петицію було передано всім країнам-членам ООН;

1973: З. Осідач-Яськевич виступила на конгресі Міжн. жіночого союзу в Індії проти тортур політв'язнів, передусім в СРСР, Конгрес схвалив резолюцію в цій справі й передав ООН. Після демонстрації під будинком ООН у Нью-Йорку проти репресій в СРСР укр. жін. делегація на чолі з У. Целевич і Д. Степаняк провела зустріч із амер. представником у Комісії прав людини Ф. Гофманом, якому передано петицію в цій справі (10.12);

1974: С. звернулася до Міжн. амністії з проханням розшукати ув'язнених С. Шабатуру, Н. Строкату, І. Калинець, про яких довгий час на Заході не було жодної інформації, укр. жін. орг. Нью-Йорка влаштували під будинком ООН триденне голодування в обороні В. Мороза і Л. Плюща, передали в цій справі меморандум ген. секр. ООН К. Вальдгайму (липень), С. Стецько інформувала учасниць конференції Міжн. асоц. жінок-журналісток в Амстердамі про стан жінки в Україні (жовтень);

1975: С. проголосила день 8 березня Днем амністії для жінок-політв'язнів. Голова жіночої орг. ООЧСУ У. Целевич разом із групою членів цієї організації відвідала 11 сенаторів і 27 конгресменів США у Вашингтоні з проханням виступити на захист ув'язнених жінок і проти репресій в Україні (4.02). Укр. жіночі організації Канади взяли участь у демонстраціях біля посольства СРСР у Оттаві в обороні жінок, що набуло розголосу в канад. пресі й на телебаченні (8.03), М. Митрович провела акцію на захист ув'язнених жінок на конференції Міжн. руху жінок у Франції (11–16.05), У День матері Комітет в обороні В. Мороза та жін. організації провели в Оттаві біля посольства СРСР демонстрації, вимагаючи звільнення матерів — Н. Світличної й Ірини Стасів-Калинець, у церквах роздано тисячі вітальних листівок для надсилання ув'язненим матерям (11.05). У Мехіко відбувся Світовий жіночий конгрес із нагоди Року жінки ООН, в акціях протесту брало участь 28 осіб — представників укр. діаспорних, переважно жін., організацій, зокрема О. Процюк, М. Бек, У. Целевич, М. Квітковська від СФУЖО, М. Зарицька і Р. Чайковський від «Смолоскипа» (США), М. Стернюк і В. Шепарович від «Смолоскипа» (Аргентина), А. Семотюк, Х. Ісаїв від СКВУ. Члени укр. делегації розповсюджували портрети укр. жінок-політв'язнів — Н. Світличної, І. Калинець, О. Попович, Н. Строкатої, влаштовували прес-конференції, виставки, виступали на Конгресі, інформували про репресії в Україні, вручили президентові Конгресу О. Пауладо протестний меморандум (19.06–2.07). На площі біля ООН відбулася масова демонстрація в обороні та на вшанування укр. жінок-політв'язнів, виступали леді М. Гамілтон, У. Целевич, М. Бек, представники укр. організацій, передано протестні петиції Президентові США Дж. Фордові, Ген. секр. ООН К. Вальдгаймові (25.09); на закінчення Року жінки ООН влаштовано демонстрацію під посольством СРСР в Оттаві зі спробою передати подарунки для О. Попович та ін. ув'язн. укр. жінок, на заклик С. і КПЛ СКВУ протягом Року жінки зібрано тисячі підписів на захист укр. жінок-політв'язнів (25.12);

1976: Л. Бурачинська, У. Целевич, У. Дячук, М. Карпишин передали в Білому Домі протестні петиції з тисячами підписів для През. США (2.03). На Трибуналі злочинів проти жінок у Бельгії виступала Л. Демчук, на конференції ООН «Габітат» у Ванкувері (Канада) представниці укр. жін. орг. влаштували виставку, виступали в обороні укр. політв'язнів О. Заверуха, У. Целевич, С. Потоцька, від КПЛ — Х. Ісаїв і А. Семотюк, дійшло до зіткнень із представниками рад. офіційної делегації (30.05–12.06);

1977: С. Савчук, голова С., відкрила виставку «Рух опору в Україні» у міській бібліотеці Торонто, яку підготувала Л. Пендзей (24.05), На захист поневоленої України біля ООН відбулося голодування, інформацію про репресії в Україні надали Д. Степаняк, С. Букшована, М. Нестерчук, Е. Склепковська (26.09–4.10), Представниці С., ОЖ ООЧСУ та СУА Д. Рак, У. Целевич, О. Ставнича поширювали інформацію та виступали із заявами на захист укр. жін.-політв'язнів на конференції Декади жіночого поступу у м. Г'юстон, США (18–21.11);

1978: Д. Степаняк та О. Процюк брали активну участь у нарадах Комісії статусу жінки ООН, завдяки яким до резолюцій Комісії увійшла справа укр. жін.-політв'язнів (21.03–17.04), на Всесвітній сесії укр. жіноцтва О. Мешко проголошено Матір'ю року (21.11);

1980: Під час закінчення Року дитини ООН за сприяння предст. Комісії укр. Року дитини Х. Навроцької, О. Процюк та О. Щур проголошено звернення в обороні прав дітей ув'язнених укр. матерів, подібне звернення М. Митрович передала представництву ООН у Женеві (15–16.05), у Міжн. жін. конференції недержавних організацій (NGO) у Копенгагені (Данія) взяла участь укр. жіноча делегація у складі 22 осіб, серед них — О. Процюк, Д. Рак, О. Заверуха, колишня політв'язень Н. Строката. Під час Конференції влаштовано акції протесту, висвітлено справу репресій в Україні, ув'язнення укр. жінок, роздано тисячі інформаційних листівок, влаштовано дводенне голодування, прес-конференції, надано розголосу укр. справі у міжн. ЗМІ (12–20.07);

1982: На 26-му Конгресі Міжн. асоціації жінок у Гельсінкі С. зі статусом братньої організації репрезентували Н. Пазуняк (УЗХ) і Н. Строката, розповсюджували англомовні видання «Смолоскипа» і ЗП УГГ, виступали й інформували про репресії в Україні (25.07–1.08), на зборах Товариства оборони дітей у Парижі М. Митрович і Л. Вітошинська запропонували резолюцію в справі дітей ув'язнених матерів в Україні, видано буклети про репресованих жінок в Україні англ., франц., ісп. мовами (6.09);

1983: На Конгресі Світового союзу католицьких жінок, який відбувся в Канаді, представниці Ліги українських католицьких жінок та С. М. Долішна, М. Загребельна, С. Потоцька були речниками й оборонцями забороненої в Україні УГКЦ, розповсюджували матеріали про руйнування церков, культ. пам'яток, русифікацію, арешти священиків, Конгрес прийняв резолюцію в цій справі (14–23.06);

1985: У Міжн. форумі неурядових організацій у Найробі (Кенія) взяло участь 10 делегаток від С. і 12 — від жін. орг. ЛВУ та ООЧСУ, на влаштованих семінарах, прес-конференціях виступали М. Богачевська-Хомяк, О. Процюк, Х. Ісаїв, М. Долішна в справі репресій в Україні, про укр. політв'язнів, людські й нац. права (10–19.07), на ювілейній Конференції Міжн. ради жінок представниці С. інформували присутніх про репресії в Україні (27.06.–4.07);

1989: В ООН відзначено проголошення Конвенції прав дитини, виступали І. Куровицька та Л. Гладка (8.12).

У виступах в обороні людських і національних прав в Україні, на захист укр. політв'язнів, зокрема жінок, у протестних демонстраціях, які організувала СФУЖО, активну участь брали представниці жіночих організацій у США — Союзу українок Америки (СУА), Українського Золотого Хреста (УЗХ), Організації жінок оборони чотирьох свобід України (ОЖ ОЧСУ), у Канаді — Ліга українських жінок (ЛУЖ), Об'єднання Українок Канади (УОК), Ліга українських католицьких жінок (ЛУКЖ), у Франції — Союз українок (СУ), в інших країнах — аналогічні жіночі організації.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: В журналі СФУЖО «Українка у світі» було опубліковано статті про укр. жінок-політв'язнів, про репресії в Україні: Трагічна смерть Алли Горської // 1970. — Ч. 32. — С. 1–3; Ніна Караванська засуджена // 1970. —

Ч. 35. — С. 3; Нелюдські присуди (Про С. Шабатуру, Ір. Калинець), *Целевич У.* Положення жінки в Україні і дія опору // 1970. — Ч. 36. — С. 2, 8; A Return to the Stalinist Era (Про засуд Ір. Калинець. Н. Строкатої, І. Сеник, Н. Світличної, С. Шабатури), The Fate of a Political prisoner's Wife (Про дружину Л. Плюща Тетяну) // 1973. — Ч. 40. — С. 4, 13; Важка праця для хворих. Старці без опіки (Про М. Пальчак) // 1974. — Ч. 41. — С. 2; *Корінь О.* Боротьба на життя і смерть (Про мордовські концтабори) // 1974. — Ч. 42. — С. 2; Погром української інтелігенції // 1975. — Ч. 45. — С. 2; Страждання родини Мороза і Плюща // 1975. — Ч. 47. — С. 2–3; *Корінь О.* Дружини ув'язнених // 1977. — Ч. 58. — С. 18; *Наумович С.* Українська жінка в підсовєтській дійсности, *Пазуняк Н.* Із квіткою мук (Про укр. жінок-політв'язнів) // 1978. — Ч. 59. — С. 13, 18; *Ценко В.* Оксана Мешко — символ і ідея // 1978. — Ч. 62. — С. 4–5; *Світлична Н.* Стан родини в Україні // 1982. — Ч. 75. — С. 8, 14; Заява О. Матусевич до Президії ВР СРСР (У справі М. Матусевича); *М.Г.* Змушують людину бути гвинтиком (Про І. Ратушинську) // 1985. — Ч. 86. — С. 8, 9–10;

Tudorkovetska Y. To: World Conference of the International Women's Year Mexico City. — Tor., 1975. — 24 c.;

Целевич У. Міжнародня конференція жінок у Мехіко // Шлях перемоги. — 1975. — 14 вересня;

Семотюк А. Участь української делегації у Конференції ООН з нагоди Міжнародного Року Жінки // Вісник СКВУ. — Тор. — 1976. — Ч. 1. — Січень. — С. 14–18;

Stefaniuk M. Ukrainian Women at the Copenhagen Conference // Smoloskyp. — 1980. — № 9. — С. 4, 5.

«СВІТОЧ» — неформ. газ. Нікопольського ТУМ ім. Т. Шевченка. Вийшла 1990. Ред. О. Крестьянов, М. Пекар, Т. Чорнобривець, А. Ковальчук, М. Зятківський, Е. Фатєєв.

«СВОБОДА» — вид. Укр. студ. спілки, незал. вид. Укр. інформ. агенства «Шлях». Неформ. газ., вих. у Києві 1990 з невизн. періодичн. Ред. В. Чемерис, В. Колошинський, Ю. Щубелко. № 4 вид. за сприяння інформ. агентства «Такі справи». Публ. докти УСС, звернення та заяви НРУ, репортажі про політ. події, студ. страйки, повідомлення з Литви, Німеччини, Куби, Румунії, Монголії, Азербайджану. Порушувалися соціальні та правозах. проблеми студ., питання деідеологізації освіти. Містила регулярний прес-аналіз, дописи духовної, істор. та екол. тематики, статтю М. Грушевського, виступи та спогади Ю. Бадзя, док-ти Центральної Ради.

«СВОБОДНОЕ СЛОВО» — орган парт. Дем. союз, газ. Московської орг-ції парт. Дем. союз. Як неформ. тижневик вих. у Москві (Росія) 1988–1991. Ідеолог і керівник В. Новодворская. До складу ред. входили Е. Молчанов, А. Нєвмянов, І. Царьков, Ю. Бєчханов, Л. Мєльвіль та ін. Розглядала політ., економ., державотворчі, міжнац., міжн. проблеми. Інформ. про порушення прав людини в Україні, зокрема напад на С. Хмару. Низка мат-лів була присвячена Нац. руху кримських татар, екол. Криму. Містила повідомл. про акції спротиву, масові сусп.-політ. заходи УРП, НРУ, СНУМу, т-ва «Меморіал». З оглядовими статтями виступав Ф. Анаденко.

«СВОБОДНЫЙ РЕБЁНОК» — незал. журн. Вих. як самвидав у Дніпроп. 1985–1986 рос. м. Ред. А. Фредекінд. Аналізував сусп.-політ. події в Дніпроп. обл. та в Україні. Порушував проблеми укр. та євр. нац. самовизначення. Містив передруки з опозиційних вид., статтю О. Царука — гол. Укр. молодіжного клубу (м. Рига, Латвія). Публ. поезію Ю. Литвина (зокрема з посвятою Л. Лук'яненкові), А. Кагнера, ін. Ознайомлював з укр. традиційними святами та обрядами. Вів хроніку дем. процесів у респ. СРСР, Європі, Ірані, Китаї.

СЕВРУК Галина Сильвестрівна (нар. 18.05.1929, м. Самарканд, Узбекистан) — живописець, графік, керамік, скульптор-монументаліст. Учасниця руху шістдесятництва. Член СХУ (поновлена 1989), лауреат премії УАНТІ ім. В. Стуса (1991), премії ім. митр. А. Шептицького (1994). Засл. художник України (2005).

1945 переїхала з родиною з Харкова до Києва. 1947 з СШ перейшла навч. до художньої, 1949 її закінч. 1959 завершила навч. у Київ. худ. ін-ті, живописне відділення. Вже від 60-х шукала нових шляхів у мист-ві. Паралельно з творчими пошуками займ. самоосвітою: вивч. укр. мову, твори заборонених укр. письменників (В. Підмогильний, М. Хвильовий, Б.-І. Антонич та ін.), історію України. 1963 разом із художницею Г. Зубченко стала членом КТМ, брала акт. участь у становл. цього клубу, різноманітних заходах, присвяч. репресованим письменникам, поетам, художникам. У КТМ потоваришувала з І. Світличним, В. Симоненком, А. Горською, Л. Семикіною, Є. Сверстюком, В. Чорноволом, І. Дзюбою, М. Вінграновським та ін. 1964 вже працювала в керамічній майстерні при Академії архітектури (т. р. було створ. першу роботу С. — «Плач Ярославни»). Разом із О. Заливахою, А. Горською, Л. Семикіною та Г. Зубченко працювала над ескізами до вітражу в Київ. ун-ті. Підписувала звернення та листи-протести до керівн. рад. і парт. органів, зокрема «Лист 139-ти» (1968). У рез-ті в Спілці художників у Києві влашт. «судилище» й відрах. звідти тих, хто не хотів каятися, зокрема й С. На довгі роки була позбавл. можливості працювати, 20 років не приймали на худ. виставки. Наприкінці 60-х — у 70-ті створила великі цикли-серії робіт на тему Київської Русі та козацької доби. Невдовзі було забор. працювати над козацькою тематикою (запроп. перейти на ленінську). Вище худ. керівництво створило спец. парт. комісію з приводу «націоналіст.» роботи С. «Маруся Чурай». 1975, через арешт І. Русина, в помешк. С. було проведено обшук. Вела листування з ув'язненими друзями І. Світличним, Б. Горинем, Д. Шумуком, невдовзі кадебісти заборонили це листування. Вел. значення у творчому та духовному становленні С. відіграв історик, археолог М. Брайчевський. Наприкінці 70-х, по зміні керівництва в керамічній майстерні, С. працювала над новими монумент. роботами. 1976 на «спецзамовлення» було зруйновано одну з робіт С. — стелу «Дерево життя», що проіснувала 6 років біля Київ. ун-ту в Києві. 1990–2000 вела керамічну студію в Київ. центрі худ. тв-сті для дітей та юнацтва.

Худ. тв-сть С. репрезентує глибинну течію сучас. укр. мистецтва, якій властиве філос. сприйняття світу та органічний розвиток худ. мислення в історико-культурному контексті. У її творч. доробку 2 великі мозаїчні роботи — «Лісова пісня» в музеї ім. Лесі Українки (1963) та «Лілея» за тв. Т. Шевченка у Львів. ун-ті (1964–65), стели (на будівлях санаторіїв, готелів тощо в Одесі, Алушті, Чернігові, Києві), скульптури-образи давніх слов'янських богів, керамічні роботи на тему козацької доби — «Козак у дозорі», «Самійло Кішка», «Чайка козацька» (1968–72) та на тему Київ. Русі — кн. Олег, кн. Святослав, Ярослав Мудрий (1972–80), стела-стіна «Дерево життя» у Києві (створено 1970), графічні роботи на козацьку тематику — «Мамай», «Військо запорізьке» (1967–72), живописні твори — «Страждання», «Трембіти», портрет А. Горської, «Зламані крила», «Біла Русь», «Пролісок», портрет Н. Світличної, керамічні роботи — «Іван Мазепа» (1997), «Байда (Дмитро Вишневецький)» (2002). 1996 було видано альбом живописних робіт С. «Bona Mente».

Виставки: Респ. виставка декорат. мистецтва у Києві (1963); виставка кераміки в Лейпцігу (Німеччина,1966); Респ. виставка монумент. робіт у Києві (1968); Всесоюзна виставка декорат. монументалістики та дизайну (1979); 1-ша персональна виставка в

мемор. музеї худ. Г. Світлицького в Києві (1984); 2-га персон. виставка в музеї на Подолі (1989); персон. виставка в Торонто, Канада (1991); постійно діюча персон. виставка в музеї історії України в Києві (1991–98); Міжн. виставка «Атрмистецтво» в Києві (1996); персон. виставка в Музеї Гетьманства в Києві (1999); персон. виставка у Львів. нац. музеї (2002); виставка декорат. мистецтва України «200 імен» у Києві (2002); виставки в НаУКМА, Спілці художників України (2004); виставки бієнале «Україна від Трипілля до сьогодення» (2008), персональна виставка живопису, кераміки у соборі «Софія Київська» (2009).

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Горинь Б.* Легенди в кераміці // Зміна. — 1965. — № 2. — С. 2–3;

Буланова-Топоркова М. Вічно живі традиції // Образотворче мистецтво. — 1983. — № 6. — С. 27–29;

Брайчевський М. Глиняні картини Г. Севрук // Київ. — 1986. — С. 162–166;

Білокінь С. Міф глини // Україна. — 1988. — № 24. — С. 12;

Брайчевський М. Місто на семи горбах // Київ. — 1989. — № 12. — С. 150–152;

Bolotova S. Enchantress of Sculpture // News from Ukraine. — 1989. — № 91;

Крутянко Н. Обереги Г. Севрук // Пам'ятки України. — 1991. — С. 18–21;

Болотова С. Таємниці скульптурної лінії // Укр. вісті. — Детройт. — 1991. — № 5;

Придатко Т. Вірність обраному шляху // Образотворче мистецтво. — 1992. — № 1. — С. 34–38;

Коханець Л. Талант — це означає вічність // Голос України. — 1992. — № 215;

Шпеник-Сутанівська В. Г. Севрук // К.: Українки, 1995. — С. 50–58;

Галина Севрук: Альбом-каталог / Упоряд. Власенко. — К., 1996;

Севрук Г. С. // Мистецтво: Укр. біографічний довідник. — К., 1997. — С. 529–531;

Мисюга Б. Берегиня мистецького вогню // Образотворче мистецтво. — 2003. — № 3. — С. 78–79;

Яців Р. та ін. Галина Севрук у просторі і часі // Образотворче мистецтво. — 2005. — № 4. — С. 82–83;

Мельник О., Шинкаренко Д. Краса безсмертна // Образотворче мистецтво. — 2007. — № 3. — С. 50–51.

СЕЙТМУРАТОВА Айше (нар. 1937) — історик, учитель. Учасниця кримськотатарського правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1971–74).

14.10.1966 заарешт. в Самарканді, де жили депортовані після Другої світової війни кримські татари. Переведено до Моск. тюрми Лефортово. 20.05.1967 разом із татарськими правозах. діячами Т. Дагдзі й С. Самуратовим засудж. Москов. міським судом умовно на 3 р. 20.06.1971 в неї вчинено обшук, вилучено її вірші й самвидав. У липні т. р. засудж. в Ташкенті за виготовлення й розповсюдж. антирад. літ-ри на 3 р. позбавлення волі. Після звільнення повернулася до Самарканда. 31.07.1975 допитувано в справі М. Джемілєва. Познайомилась і співпрацювала з ген. П. Григоренком. Виїхавши до США, оселилась у Нью-Йорку, співпрацювала із ЗП УГГ, свідчила в справі кримських татар перед Конгресом США й на Сахаровських слуханнях.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Seytmuratova A.* The Fate of Crimean Tatars / Свідчення перед Конгресом США // Smoloskyp. — 1979. — № 5. — Осінь. — С. 5;

Сейтмуратова А. Мусульмани в СРСР // Сучасність. — 1980. — Ч. 7/8. — С. 118–127.

СЕМЕНЮК Іван (нар. 1912) — учасник укр. нац.-визв. руху. 1960 заарешт. й засудж. на 15 р. позбавлення волі. 1975 покарання відбував у мордовських концтаборах.

СЕМЕНЮК Клим Васильович (нар. 4.12.1929, с. Золотолин Костопільського р-ну Рівнен. обл.) — учасник укр. нац.-визв. й правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1952–55, 1958–61, 1984–87). Член УГС.

1951 призвано в рад. армію, але звільнено на півроку через хворобу бронхів.

7.03.1952 викликано в обл. поліклініку й заарешт. за звинув. у розповсюдж. літ-ри ОУН — за ст. 54 ч. 2 п. 10 КК УРСР. Рівнен. обл. суд на закритому засіданні 23.04 засудив С. на 10 р. з конфіск. майна і позбавив його гром. прав на 5 р. 10.05 взято на етап, який пролягав через Львів, Москву, Котлас (Арханг. обл.) — в управління Печорлаг. У таборі № 11 (Вичегодськ) працював у вагоноремонт. депо. У таборі № 12 лікувався, захворівши на жовтяницю, відтак працював у таборі № 14 на деревообр. заводі в столяр. цеху, в кузні. 1955 подав скаргу на дії слідства. Комісія ЦК зняла йому 5 р. терміну, а з рештою 5 р. потрапив під амністію 1953.

9.11.1955 звільнено в м. Єлець, влаштувався в Києві на «комсомольській будові», жив у робітн. гуртожитку. Далі змінював роботи, вивчився на майстра-ремонтника і працював на Дарницькому шовков. комбінаті. 19.06.1958 у С. було проведено обшук.

29.08.1958 Київ. обл. суд засудив його за ст. 196 КК УРСР на 5 р. таборів сув. режиму з подальшою забороною на 5 р. мешкати в обл. центрах. Карався в мордов. таборах № 8 (Сосновка), № 11 (Явас), а відтак — № 6 (Молочниця), де працював в обслузі, потім — у таб. № 5 (Ліплей). Працював у столярн. цеху. Завдяки інвалідності (II гр.) та у зв'язку зі зменшенням за Кримін. кодексом 1961 максим. покарання за ст. 196 Київ. обл. суд 10.10.1961 скоротив термін до 2 р., які він відбув.

9.11.1961 звільнено. Жив без прописки й місяцями без роботи в м. Броварах (Київ. обл.). Звернувся з гострим листом до М. Хрущова. Тільки 9.03.1962 Київ. обл. суд зняв з нього заборону мешкати в обл. центрах, С. влаштувався й пропрацював 8 р. слюсарем на Дарницькому шовк. комбінаті. Вивчився на кранівника і перейшов у БМУ-57. Спілкувався з шістдесятниками, читав самвидав. 1976, почувши по радіо «Свобода» про створення УГГ, почав активно допомагати О. Мешко, збирав і переховував інф-цію, документи, відвідував і передавав допомогу сім'ям політв'язнів (В. Кампову, дружині О. Бердника, В. Рубану). З 1978 за ним встановлено стеження. 7.02.1979 супроводжував О. Мешко на суд В. Овсієнка в м. Радомишль (Житомир. обл.). 17.12.1980 під час обшуку в С. вилучено м-ли УГГ, інформбюлетені. 12.06.1984 написав «Звернення до всіх робітників світу», де застерігав, що в разі перемоги в їхніх країнах ком. партій на них чекає те, що спіткало українців: репресії, злидні, колгоспи.

26.10.1984 заарешт. втретє. 4.02.1985 Київ. обл. суд засудив його за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 7 р. таборів сув. режиму та 5 р. заслання. С. в останньому слові не визнав свої дії злочинними. Етаповано через Харків, Свердловськ, Перм, Кизил. Тиждень возили по Уралу. Карався в таборі сув. режиму ВС-385/36. Неодноразово бував ув'язненим у карцері. Карався разом із З. Попадюком, С. Хмарою. Хвороби С. загострилися, двічі бував у лікарні в 35-й зоні (сел. Центральне). Брав участь в акціях протесту. У січні 1987 відвезено в Перм з вимогою написати заяву про відмову від подальшої д-сті в обмін на звільнення. Він відмовився. Тоді спецконвоєм його було

відвезено до Києва, використано побачення з родиною з метою психолог. тиску.

17.03.1987 звільнено. Восени повернувся до Києва, знову ніде не приймали на роботу. Через райвиконком улаштувався кранівником на з-ді «Київпродмаш». Брав участь у роботі УКК, був членом УГС, потім УРП, з 1992 став членом ОУН(б). 3.06.1989 був учасником Установчих зборів Т-ва політв'язнів і репресованих у Києві. 1991 реабілітовано.

БІБЛІОГРАФІЯ

Статті: З камери в камеру // Зона. — 1992. — № 3. — С. 186–190;

Про все не розповіси // Зона. — 1994. — № 8. — С. 222–235.

Література: *Овсієнко В.* Семенюк Клим Васильович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 677–682.

СЕМЕНЮК Роман Захарович (нар. 1928, Львів. обл.) — учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1950–78).

Навчався в торговельній школі, яку не встиг закінчити.

У лютому 1950 заарешт. за участь у нац.-визв. б-бі й звинув. у «зраді батьківщини». Засудж. на 25 р. сув. режиму. Покарання відбував у різних таборах Сибіру. Улітку 1965 за втечу з 2-ої зони Дубровлагу засудж. ще додатково на 3 р. тюрми. Восени 1969 переведено до Владимир. тюрми. 1970 був учасником протестних акцій політв'язнів Владимирки. 1972 переведено до 19-ої зони Дубровлагу. Брав акт. участь у русі на оборону прав політв'язнів.

У лютому 1978 етаповано на Україну.

Звільнено із Львів. тюрми після закінч. терміну і спрямовано до м. Сокаль Львів. обл. Тривалий час перебував під адмінаглядом.

СЕМЕНЮК Степан Васильович (нар. 19.01.1920, Волинь) — публіцист, педагог, економіст. Учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН. В'язень рад. тюрем і концтаборів (1944–55). Лауреат премії УАНТІ ім. В. Стуса (2010).

Закінчивши поч. школу у рідному селі, далі навч. і працював у Луцьку. 1938 став членом ОУН. З 1939 працював учителем. 30.08.1940, уникаючи арешту, перейшов у підпілля. 1941 організовував укр. держ. адміністрацію на Дубенщині. Під час ІІ Світов. війни продовж. перебувати у підпіллі, під чужими іменами, організов. б-бу з окупантами.

9.09.1944 заарешт. і засудж. за ст. 54 КК УРСР Рев. трибуналом військ НКВС Рівнен. обл. на кару смерти. Після перебування впродовж 79 днів у камері смертників вирок замінено 20 р. каторжних робіт. Покарання відбував у концтаборах Тайшетлагу особл. режиму, згодом — у Норильську. 1953 разом з Д. Шумуком та іншими був учасником Норильського повстання. Після придушення повстання його відправл. у Владимирську тюрму. Потім — знову переведено у Тайшетські табори, де було заарешт. за «антирад. агітацію і пропаганду» і перевез. до тюрми № 1 в Іркутську, потім — у Воркуту. 1955 як підданого Польщі разом із 234 ін. громадянами Польщі, передано польськ. в'язничній службі. Незабаром після цього його звільнено. У Польщі продовжув. навчання, працював на будівництві. Був членом УСКТ — Об'єднання українців у Польщі.

Постійно займався громадською діяльністю, вивчав м-ли з історії України, які було заборонено в Україні. Виступав упродовж багатьох років як просвітянин в ун-тах Польщі і України. Автор багатьох наук. розвідок і публіцист. статей на укр. нац., істор., соціальну, культурол., політолог. тематику.

СЕМИКІНА (СЕМИКІНЬ) Людмила Миколаївна (нар. 23.08.1924, м. Одеса) — живописець, майстер декоративного мистецтва. Учасниця руху шістдесятництва. Член СХУ (поновлено 1988). Лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка (1997).

Закінчила Одес. художнє училище, 1953 — Київ. худ. ін-т. На поч. 1960-х прийнято до Спілки художників УРСР. Брала акт. участь у нац.-культ. відродженні, русі шістдесятників. Спілкувалася з А. Горською, О. Заливахою, І. Світличним, Є. Сверстюком. Має в творчому доробку ще з 1954–66 галерею живописних робіт. 1964 у співавторстві із А. Горською, Г. Севрук та О. Заливахою зробили вітраж «Тарас Шевченко» у фойє Київ. ун-ту, який через день було знищено. Розробила ескізи костюмів до худ. ф-му «Захар Беркут» (1970–71). Двічі було відрах. із Спілки худож. УРСР — 1964 (за співавторство у роботі над вітражем Т. Шевченка) і 1968 (за підпис під листом 193 діячів науки, літ-ри і мист-ва, робітн. і студент. проти незаконних репресій та судів в Україні протягом 1965–66). 1988 поновлено в Спілці.

БІБЛІОГРАФІЯ

Творчі роботи: *Строї за нац. традиціями. Серія: «Ретро»*: свити «Колядницька», «Веснянка», «Острозька», кептар «Скіф», сардаки «Святковий», «Чоловічий», ансамбль «Березіль» (1965–76). *«Княжа доба»*: «Софія Київська», «Князь Київський Кий», «Лада», «Ярославна», «Мирослава», «Каріатида Галицька», «Галичанка», «Писанка», «Берегиня», «Князь Галицький Дзвенидар» (1990–96). *«Скіфський степ»*: «Тур», «Полин», «Жриця Грифон», «Цариця Сонця», «Жрець», «Сарматка», «Сармат. цар» (1993–96). *«Поліська легенда»*: «Князь Тетерів», «Тетерівна», «Поліський князь Світовид», «Князь-дерево», «Мавка водяна», «Каріатида», «Лісовичок» (1992–96). *«Модерн»*: цикл «Горлиця» — ансамблі «Марія», «Поляна», свити «Лілея», «Літава», сардак «Славутич», цикл «Бароко» — кептарі I, II, III. *Цикл «Ренесанс»* — «Діва», «Оріана». *Цикл* «Ніка», «Милада», «Світана», «Руфіна», «Цариця» (1990–96).

Література: Червоними і чорними нитками (Інтерв'ю, провів М. Маричевський) // Сучасність. — 1990. — Ч. 11. — С. 53–59;

«Переможець свого часу» // *А. Горська*. Червона тінь калини. Листи. Спогади. Статті. — К.: Спалах, 1996. — С. 185–186.

СЕМОТЮК Андрій (нар. 8.01.1949, Едмонтон, Канада) — юрист. Учасник укр. правозах. руху в Канаді та акцій оборони укр. політв'язнів.

Навчався на юрид. ф-ті УВУ в Мюнхені, пізніше — в США й Канаді. На початку 1970-х долучився до акцій оборони укр. політв'язнів, зокрема Д. Шумка, був разом із колишнім Генпрокурором США Р. Кларком членом групи юристів США й Канади, які займалися обороною політв'язнів в СРСР, зокрема М. Руденка й О. Тихого.

1974 С. брав активну участь в акціях оборони В. Мороза, а також у 17-денному голодуванні в Оттаві. 1975–1976 С. був керівником бюро СКВУ при ООН в Нью-Йорку. Займався на форумі ООН питанням оборони людських прав в Україні, укр. політв'язнів, ув'язнених укр. жінок в Міжнародний Рік жінки ООН, ставив за всіх можливих нагод питання незалежності України, інформував урядові місії держав світу про репресії в Україні та про її колоніальний статус. На прес-конференціях і за інших нагод С. порушував питання політичного статусу України.

У червні–липні 1975 С. як представник СКВУ брав участь разом із представницями СФУЖО й «Смолоскипа» в Міжнародній конференції ООН з нагоди Року жінки в Мехіко, будучи акредитованим на Конференції неурядових організацій «Трибуна».

У жовтні 1975 С. брав участь у світовій конференції юристів у Вашингтоні, де порушував питання укр. політв'язнів. 1976 звертався до Ген. секретаря ООН К. Валдгайма та до представників зх демократичних країн в обороні В. Мороза, підтримував постійний контакт із дипломатами й журналістами, інформуючи їх про репресії в Україні, укр. політв'язнів, що спричинило заяви й виступи проти нього з боку місії УРСР і СРСР при ООН.

У червні 1976 С. разом із Х. Ісаїв, як представники СКВУ, брали участь разом із представницями СФУЖО в конференції ООН «Габітат» про людські поселення в канадському місті Ванкувер.

Після проголошення незалежності України неодноразово бував в Україні. Працює в США юристом, допомагає новоприбулим укр. емігрантам.

СЕНИК Ірина Михайлівна (нар. 8.06.1926, м. Львів — пом. 25.10.2009, м. Дрогобич) — поетеса, медсестра, майстер вишивання. Учасниця укр. нац.-визв. і правозах. руху. Член ОУН. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1945–55, на засланні — до 1968, 1972–83). Член УГГ (1979). Нагор. орденом княгині Ольги III ст. (2005).

Навчалася в приватній гімназії Іллі та Іванни Кокорудзів (Укр. пед. т-ва), велику роль в утвердженні її релігійної свідомості відіграла праця в митрополичій консисторії під керівн. Андрея Шептицького. 1939 стала членом Юнацтва ОУН, з 1941 — член ОУН, працювала в крайовому відділі пропаганди. 1944–45 навчалася на ф-ті інозем. мов (англ. філол.).

11.12.1945 заарешт. як учасницю нац.-визв. руху, зазнала катувань. 2.03.1946 засудж. за ст. 54 ч. 1а, ст. 54 ч. 11 КК УРСР на 10 р. таборів, 5 р. позбавлення прав і довічне заслання. Покарання відбувала в таборах Іркутської обл. (Тайшет, Заозерлаг, Ангарлаг). Хворіла, мала операції, та інвалідом її не було визнано. Покарання відбувала разом із О. Мешко, Н. Вірченко. З 1955 етаповано на заслання в м. Анджеро-Судженськ Кемеровської обл., де провела 13 р. Заочно закінчила медучилище, працювала в лікарнях. 1958–59 (1,5 року) провела в гіпсі після операції на хребті в Ленінграді.

У вересні 1968 звільнено за умови, що не повернеться до Львова. Оселилася в Івано-Франківську, працювала в протитуберкульозному диспансері. Потоваришувала із Любою Возняк-Лемик, о. Петром Купчинським, Окс. Попович, О. Заливахою, Р. і В. Морозами, В. Чорноволом. Увійшла до Ів.-Фр. і Львів. груп захисту політв'язнів, подавала скарги й протести на захист В. Мороза, С. Караванського, збирала кошти на підтримку їхніх родин. Перебувала під негласним наглядом.

17.11.1972 заарешт. за звинув. у проведенні «антирад. агітації і пропаганди». Інкримін. вилучену самвидавну л-ру, зокрема твори І. Дзюби, Л. Костенко, М. Вінграновського, а також дві її поетичні збірки, визнані антирадянськими. Під час слідства 8 діб тримала голодування й домоглася права писати й вишивати. 26.01.1973 Івано-Фр. суд визнав С. особливо небезпечною рецидивісткою й засудив на 6 р. таборів суворого режиму і 5 р. заслання. Покарання відбувала в жіночій зоні ЖХ-385/3 (Мордовія) разом із Н. Світличною, І. Калинець, С. Шабатурою, О. Попович, Н. Строкатою-Караванською, Д. Гусяк. Працювала на кухні, вчила політкаторжанок вишивати. Брала участь у голодуваннях, зокрема, на захист В. Стуса, підписувала листи й звер-

нення до світової громадськості проти порушення прав людини в СРСР.

15.11.1978 С. було вивезено на заслання в м. Уш-Тобе Талди-Курганської обл. Казахстану. Дорогою тяжко захворіла, лежала в санчастині в м. Целіноградi. На засланні в неї посилилися напади поліартриту та ниркові. Працювала прибиральницею в готелі. Товаришувала з політкаторжанином В. Рцхіладзе, листувалася з Б. Антоненком-Давидовичем, який там був раніше на засланні, тут її відвідав кол. політв'язень Василь Дейко, з яким після заслання С. одружилася. У лютому 1979 стала членом УГГ.

30.10.1979 опубліковано документ «Ляментація», у якому жінки, члени УГГ О. Мешко, Н. Строката і С., зверталися до світової громадськості й до людей доброї волі, повідомляючи численні факти ескалації держ. терору і наклепів проти учасників правозах. руху в Україні.

17.08.1983 звільнено. Оселилася в м. Бориславі Львів. обл. До 1991 перебувала під неофіційним наглядом. С. — засновниця Т-ва укр. мови та відділення УГГ в м. Бориславі, голова місцевого відділення Союзу українок, член Ліги укр. жінок. 1998 була в м. Рочестер (США) на з'їзді СФУЖО, де її визнано однією із 100 героїнь світу. Вела громадську й просвітницьку роботу.

За кордоном, а згодом в Україні видано кілька книжок поезій С. У США Н. Світлична видала книгу з 12 таблицями для вишивання, розробленими С., а в Україні — альбом візерунків. Авторка десятків статей про повстанський і правозах. рух. 26.02.2002, після виступу на підтримку блоку «Наша Україна», троє невідомих побили С. у її помешканні й пограбували. С. провела в неволі 34 роки. 1991 її повністю реабілітовано. Почесна громадянка Бориславa і Львова, Засл. майстер нар. тв-сті України.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи: До Генерального Прокурора СРСР Р. Руденка (5.12.1973) // Альбом «Нездоланний дух». — 1977. — С. 118;

Гельсінським групам СРСР, США, Правозахисним групам Польщі і Чехословаччини (6.10.1979, спільно з членами УГГ), Ляментація (30.10.1979, спільно з О. Мешко і Н. Строкатою), Меморандум УГГ у справі ув'язнених членів УГГ (10.1979, спільно з членами УГГ), 3 листа, Лист до Іванки (4.01.1980) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 47–51, 53–55, 57–62, 629–632.

Твори: Вірші, вишивки, листи // Нездоланний дух: Мистецтво і поезія українських жінок, політв'язнів в СРСР. — Балт.–Чик.–Тор.–Пар.: Смолоскип, 1977. — С. 18–39, 41–59, 62–67, 67–75, 81;

На смерть мами (1981) // Жіночий світ. — 1983. — Ч. 5. — Травень. — С. 6–7;

Сувій полотна: Поезії / Упоряд. Н. Даниленко та Н. Світлична. — Н.Й.: Спілка, 1990. — 198 с.;

Біла айстра любови: Збірка віршів, вишивок та зразків сучасного одягу. — Етобіко: Ліга укр. кат. жінок в Канаді при церкві св. Димитрія, 1992. — 160 с.;

Розгортаю життя, як сувій полотна: Спогади // Голос Галичини. — 1992. — № 1. — С. 186–192;

Загратована юність: Поезії. — Дрогобич: Відродження, 1996 — 62 с.;

Книжечка бабусі Ірини для чемної дитини. — Дрогобич, 1996;

В нас одна Україна!: Поезії. — Дрогобич: Відродження, 1999. — 148 с.;

Метелики спогадів: Спогади і взори до вишивання / Передм. І. Горнула. — Л.: Мс, 2003. — 288 с.

Література: Самвидавний документ УНФ-2 з приводу розправи над Іриною Сеник (03.1973), Протокол огляду кримінальної справи Ірини Сеник 1972–1973 рр. (24.03.1980) // Українська загальнонародна організація: УНФ-2. — С. 63–67, 473–475;

Арей Б. (Зінкевич О.). Ірина Сеник // Нездоланний дух. — 1977. — С. 102–103;

Сеник Ірина // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 625–632;

Доля Ірини Сеник // Християнський голос. — 1982. — 11 липня;

Найдовголітніший політв'язень: Ірина Сеник // Голос Галичини. — 1992. — № 1. — С. 186–192;

Героїня, мисткиня, поетеса / Упоряд. В. Цвєтков // Соборність. — 1996. — Ч. 1/2. — С. 117–122;

Вірченко Н. Ірина Сеник — Героїня України // Українки в історії / Ред. В. Борисенко. — К.: Либідь, 2004. — С. 270–275;

Рапп І. Сеник Ірина Михайлівна // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 683–686.

СЕНЬКІВ Володимир Йосафатович (нар. 24.06.1954, с. Росохач Чортківського р-ну Терноп. обл.) — робітник. Учасник укр. руху опору. Член Росохацької підпільної організації. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1973–80).

Після 8 класів Росохацької СШ навчався в с. Товсте Заліщицького р-ну в ПТУ на водія. 1972 після арештів укр. інтелігенції створили разом із друзями-однодумцями П. Винничуком, В. Мармусом та ін. підп. патріот. молодіжну орг-цію з метою продовження б-би за незалежність України. 8.11.1972 зірвали червоні прапори, вивішені до жовтневих свят у Росохачі. 1972 призвано на строкову службу, служив у м. Василькові Київ. обл. в аеродромній роті.

1973 перебував у лікарні в Києві, там було його затримано й відвезено в Тернопіль, тиждень перебував під наглядом у готелі, допитано в КДБ. Відтак 28.06 С. заарешт. й долучено до справи В. і М. Мармусів, П. Винничука, С. Сапеляка, М. Слободяна. 24.09 засудж. на закритому засід. Терноп. обл. суду за «участь в антирад. орг-ції» на 4 р. ув'язнення в таборах сув. режиму та 3 р. заслання. Ув'язнення відбував у пермському таборі ВС-389/36, с. Кучино Чусовського р-ну, де спілкувався з Є. Сверстюком, Л. Лук'яненком, Є. Пронюком, В. Лісовим, О. Сергієнком та ін. Брав акт. участь у переписуванні інф-ції дрібним шрифтом і передаванні її за кордон. Брав участь в акціях протесту, за що неодноразово сидів у карцері. 1975 переведено до табору ВС-389/37 в с. Половинка цього ж р-ну. 1977 прибув етапом на заслання в с. Львівка Парабельського р-ну Томської обл. Працював слюсарем у тракторній бригаді. Через місяць переведено в Парабель. Працював водієм на буд-ві нафтопроводу, потім слюсарював. В ост. рік заслання одружився й через старих матір і бабусю дружини змушений був з родиною жити на засланні до 1999, з надією все ж таки повернутися в Україну. 22.09.1999 переїхали до м. Борщева Терноп. обл., а 2000 — до с. Сосулівка Чортківського р-ну.

Реабілітовано відповідно до Закону УРСР від 17.04.1991 «Про реабілітацію жертв політ. репресій на Україні». Очолював сільський осередок Республіканської Християнської партії. Указом Президента від 18.08.2006 С. нагороджено орденом «За мужність» І ступеня.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Юнаки з огненної печі / Упоряд. В. Овсієнко // Х.: ХПГ, Фоліо. — 2003;

Сапеляк С. Хроніки дисидентські від головосіку. Невольнича мемуаристика. — К.: Смолосип, 2003. — 264 с.;

Мармус В. Доля обрала нас: Спогади, документи, статті. — Т.: Принтерінформ, 2004;

Овсієнко В. Сеньків Володимир Йосафатович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 687–689.

СЕРГІЄНКО Олесь (Олександр) Федорович (нар. 25.06.1932, с. Тьоткіно Глушковського р-ну Курської обл., Росія) — викладач. Учасник руху шістдесятництва і правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1972–81). Голова УХДП (1995–2001), Української партії (2006–07).

З 1945 разом з матір'ю О. Мешко жив у Києві, а після її арешту 19.02.1947 жив із бабусею. 1950 закінчив СШ № 92, а 1951 вступив до Київ. сільгосп. ін-ту. 13.02.1953 й у травні 1956 було викликано до КДБ.

Працював інженером-механіком. 1963 вступив до Київ. мед. ін-ту. Брав акт. участь у русі шістдесятників. 1965 увійшов до дискусійного гуртка укр. літ-ри в Київ. ун-ті, належав до його оргкомітету. 28.05.1966 за спробу потрапити на міський вечір пам'яті І. Франка разом із М. Холодним заарешт. на 15 діб. 1967 відрах. з мед. ін-ту. Розповсюджував самвидав. У квітні 1968 підписав «Лист 139-ти» до Ген. секретаря КПРС Л. Брежнєва, протестуючи проти арештів молодої інтелігенції в Україні і Москві. 22.05.1970 був акт. учасником подій біля пам'ятника Т. Шевченкові. 1–2.06.1970 в помешканні С. вчинено обшук, вилучено щоденникові записи. Наприкінці грудня звільнено з роботи вчителя у СШ № 97 у зв'язку з виступом на похороні А. Горської.

12.01.1972 заарешт. Інкрим. редагування праці І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», участь у випуску «Українського вісника». У червні т. р. засудж. за ст. 62.1 КК УРСР на 7 р. ув'язнення та 3 р. заслання. Покарання відбував у перм. таборі сув. режиму ВС-389/36. Брав акт. участь у правозахисних акціях в'язнів. У березні 1973 ув'язнено на півроку в ПКТ. 31.12.1973 засудж. на 3 р. тюремного ув'язнення. З 20.01.1974 перебував у Владимир. тюрмі. Був акт. учасником б-би політв'язнів проти свавілля таб. і тюремної адміністрації. Його мати О. Мешко розгорнула кампанію на захист сина. У січні 1977 С. повернуто етапом у Кучино, де він захворів на бронхіт. Наприкінці терміну перебував 5 останніх місяців у ПКТ. 23.02.1979 привезено етапом на заслання в сел. Аян Хабаровського краю. 7.10 т. р. подав заяву на ім'я Генсека ЦК КПРС Л. Брежнєва з вимогою випустити за кордон на лікування.

2.11.1981 С. повернувся до Києва. Працював робітником деревообробного цеху, на пилорамі, токарем-металістом. У березні 1982 відвідав у Хабаровську, на засланні, матір. З 1989 брав участь у створенні ТУМ ім. Т. Шевченка, т-ва «Меморіал».

1990–91 працював у секретаріаті УРП. 1991 був громадським захисником С. Хмари. 1990–94 — депутат Київради, працював у комісії з поновлення прав реабілітованих. 1994 закінчив Ін-т держ. управління, отримав диплом магістра за спеціальністю «Право і політика».

БІБЛІОГРАФІЯ

Звернення, листи, статті: Слово від друзів (Виступ на похороні А. Горської 7.12.1970) // Укр. вісник. — 1971. — Вип. 4. — С. 11–12;

На межі // Наука і суспільство. — 2000. — № 9–10. — С. 34–42;

Терміну давності за такі злочини немає: Десять років роботи комісії Київради з питань поновлення прав реабілітованих // Ватра. — 2001. — С. 9–15.

Публікації: На грані: Оксана Мешко. Не відступлюся! До 100-річчя з дня народження / Упоряд. В. Овсієнко, О. Сергієнко. — Х.: ХПГ, Фоліо, 2005. — 300 с.;

Література: Заява матері Сергієнка в його обороні (16.04.1974) // Америка. — 1976. — 27 липня;

Кудірка С. З Ол. Сергієнком у карній камері // Шлях перемоги. — 1975. — 30 березня;

Потрясаючий лист матері О. Сергієнка до Брежнєва (29.09.1976) // Америка. — 1977. — № 168;

Вудка Ю. Українські політв'язні: Олесь (Сергієнко) // Шлях перемоги. — 1978. — 17 грудня;

Кондрацький А. А. Оксана Мешко (1905–91) та Олесь Сергієнко // *А. А. Кондрацький.* Часопис київського політрепресанта. — К.: Стилос, 1999. — С. 56–71;

Рятуйте Олександра Сергієнка (1977. Звернення до ООН і інших Міжнародних організацій матері О. Мешко і дружини З. Вівчар. Звернення підтримали П. Григоренко. А. Сахаров.

Н. Строката, К. Любарський, В. Некіпєлов, Т. Веліканова та інші) // Український правозахисний рух: 1976–1977. — С. 211–214;

Вирок Київського обласного суду у справі О.Ф. Сергієнка (23.06.1972), Листи у справі О. Сергієнка: З. І. Вівчар (дружина), О.Я. Мешко (мати), Заява Першому Секретареві ЦК КПУ, членові Політбюра ЦК КПРС, П.Ю. Шелесту (23.03.1972.), І. Дзюба: Голові Верховного Суду УРСР Якименку Л. (20.05.1974.), О. Мешко: Лист до М. Стельмаха (12.07.1974), О. Мешко: Міністрові юстиції УРСР Зайчуку В. Г.: Скарга (27.03.1975), Мешко-Сергієнко: До публічної опінії світу (5.01.1976), О. Мешко: Відкритий лист Л.І. Брежнєву (29.09.1976), Лист до Н. Буковської (06. 1977), Лист Голові Президії Верховної Ради СРСР Л.І. Брежнєву: Скарга (19.11.1977) // Погром в Україні: 1972–1979. — С. 139–144, 144–147, 148–150, 150–154,154–156, 158, 159–162, 162–163, 163–166;

Додатковий документ про О. Сергієнка // Погром в Україні: 1972–1979. — С. 156–157;

Мешко О. До Міжнародної організації «Амнестія» // Сучасність. — 1976. — Ч. 4. — С. 82–93;

Мешко О. Заява // Сучасність. — 1976. — Ч. 11. — С. 89–92;

Овсієнко В. Сергієнко Олесь Федорович // Міжн. біогр. словник дисидентів. – Т. 1, ч. 2. — С. 690–694.

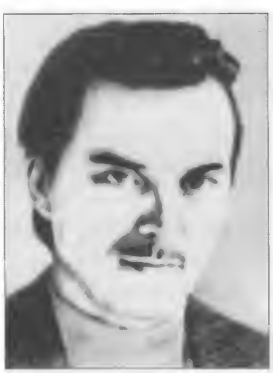

СЕРДЮК Юрій Олександрович (нар. 10.03.1039, м. Лозова Харків. обл.) — письменник. Учасник укр. руху опору. Член СПУ.

Закінчив Літературний інститут ім. О. Горького в Москві. Автор збірок поезій «Сурми серця», «Пороги віку», «Світлиця», «Все, що зі мною», «З ліричної стрічки», «Відкритий океан», «Родина», «Відстані», сценаріїв «Артем Ведель», «Хроніка одного села» та багатьох ін.

У квітні 1968 підписав «Лист 139-ти» до Ген. сек. ЦК КПРС Л. Брежнєва, протестуючи проти арештів молодої інтелігенції в Україні й Москві.

СЕРЕДНЯК Любов (нар. 1952, Київ) — машиністка. Учасниця укр. правозах. руху.

19.10.1972 засудж. Київ. обл. судом за ст. 187.1 КК УРСР на 1 р. позбавлення волі. Допитувано в справі П. Якіра.

СЕРПІЛІН Леонід Семенович (нар. 1912, Київ — пом. 27.02.1973, Київ) — письменник. Учасник укр. руху опору. Член СПУ. 1937 закінчив Київ. будівельний ін-т, за покликанням — письменник. У листопаді 1965 спільно з шістьма іншими письменниками звернувся до ЦК КПУ, протестуючи проти арештів укр. інтелігенції.

СИВАК Іван Михайлович (нар. 1926) — учасник укр. правозах. руху. Заарешт. 19.02.1980 у с. Діброва Івано-Фр. обл. і засудж. за правозах. д-сть на 2 р. позбавлення волі.

СИМОНЕНКО Василь Андрійович (нар. 8.01.1935, с. Біївці Лубенського р-ну Полтав. обл. — пом. 14.12.1963, м. Черкаси) — поет. Учасник руху шістдесятництва. Член КТМ «Сучасник». Лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка (1995, посмертно).

1952–57 С. навч. на ф-ті журналістики Київ. ун-ту. Керував літ. студією. З 1957 був літ. працівником відділу культури г. «Чер-

каська правда», з 1960 — заввідділом г. «Молодь Черкащини». 1962 дебютував кн. віршів «Тиша і грім», що засвідчила появу яскравого таланту в плеяді укр. поетів. Літ. оточення — поети М. Вінграновський, І. Драч, Л. Костенко, літ. критики І. Світличний, Є. Сверстюк, І. Дзюба. С. виступав також із публіцистикою, фейлетонами, літ.-мист. критикою (рецензіями на фільми, театр. вистави, літ. твори), як прозаїк він тільки починався. Почав писати, але не довершив кіносценарій «Бенкет небіжчиків». С. брав участь у роботі КТМ «Сучасник». Разом із А. Горською, Л. Танюком відкрив місце поховання розстріляних НКВС і похованих у Биківні під Києвом в'язнів, про що вони заявили в Київ. міськраду («Меморандум» № 2). Після цього С. було жорстоко побито міліцією. 1962–63, у тривожному передчутті смерті, він створив свою другу книгу «Земне тяжіння». Її читали, переписували. В самвидаві поширювалися позацензурні поезії С. з передмовою І. Світличного, його щоденникові записи ост. року життя «Окрайці думок».

Поет учив своїх сучасників бути розкутими і чесно писати правду, позбуватися напівправди й половинчатості. Укр. народ, його лик перед загрозою нівеляції, правда в зашморзі узаконеної брехні й казенної гордині, любов, загнана в підпілля, й краса під маскою квітуч. благополуччя — усе це лунає в поезії С. як крик і заклинання зберегти обличчя й живий дух, відстояти право жити. Раритетом стала його найповніша підцензурна книжка «Поезії» (1966), де низку віршів було сфальсифіковано. Після цього творчість С. протягом тривалого часу замовчувалася як «спотворене виявлення нац. почуттів».

1963, після кількамісячного перебування в черкаській лікарні, помер. 1964 вид-во «Смолоскип» (США) назвало себе іменем В. Симоненка.

1972, під час арештів укр. інтелігенції, влада належно «оцінила» С.: проти померлого поета, за словами І. Світличного, «також камеру відкрили».

1995 С. посмертно присуджено Державну премію ім. Тараса Шевченка за зб. поезій та прози «Лебеді материнства», «У твоєму імені живу», «Народ мій завжди буде».

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи: Листи Анатолію Перепаді та Іванові Світличному // Сучасність. — 1992. — Ч. 7. — С. 106–114;

Листи до Олексія Щербаня // Криниця. — 1993. — № 7/9. — С. 75–82.

Твори: Тиша і грім (1962), Цар Плаксій та Лоскотон (1963), Земне тяжіння (1964), Подорож у країну Навпаки (1964);

Берег чекань / Упоряд. І. Кошелівець. — Мюн.: Пролог, 1965 — 223 с.;

Вино з троянд (1965); Поезії / Передм. Б. Олійника (1966);

Granite Obelisks: Selected Poetry / Перекл. на англ. М. Ф. Чировського. — Jersey City (США): Svoboda, 1975. — 143 с.;

Лебеді материнства (1981), Поезії (1985);

Огидач (1962) // Вісті з України. — 1990. — № 6. — Лютий. — С. 8;

Народ мій завжди буде. — К.: Веселка, 1994;

П'єса без назви: Зі студентського життя // Сучасність. — 1995. — Ч. 1. — С. 99–122;

Ти знаєш, що ти — людина?.. Вірші, сонети, поеми, казки, байки. — К.: Наукова думка, 2001. — 296 с.;

Берег чекань / Упоряд. І. Кошелівець. — К.: Наукова думка, 2001. — 248 с.;

Вибране / Упоряд. Г. Кирпа та Д. Чередниченко. — К.: Школа, 2002. — 254 с.;

У твоєму імені живу — К.: Веселка, 2003. — 284 с.;

На схрещених мечах. Вибране / Упоряд. В. Костюченко, передм. О. Гончара. — К.: Пульсари, 2004. — 384 с.

Література: До днів В. Симоненка, Заборонені твори В. Симоненка: Щоденник (18.09.1962–20.09.1963), Виступи І. Світличного на вечорі пам'яті В. Симоненка (12.1963), Виступ Є. Сверстюка, Вступне слово І. Дзюби в першу річницю смерті В. Симоненка (12.12. 1964), Виступ І. Дзюби на вечорі, присвяченому 30-літтю з дня народження В. Симоненка (16.01.1965), Негода М.: Відкритий лист «Літературній Україні» (04.1965), Вірші, присвячені В. Симоненкові, І. Драча, М. Холодного, Б. Стельмаха // Укр. вісник. — 1971. — Вип. IV. — С. 43–45, 62–67, 67–70, 71–75, 75–76, 76–83, 83–86, 86–89;

Зінкевич О. Василь Симоненко // Смолоскип. — 1964. — № 5–6. — С. 10–13;

Зелинська М. В. Симоненко // Смолоскип. — 1965. — № 4. — С. 2–5;

Stolen Belief // Le Noveau Rhin Francais. — Colmar. — 1965. — 17 березня;

Wolfgang Strauss. A Poet Rebel // Sudetendeutsche Zeitung. — 1965. — 26 березня;

The Rebel // Problems of the peoples of the USSR. — Munich. — 1965. — Осінь. — С. 3–9;

Олійник Б. Ще не повернувся з плавання // Літ. Україна. — 1966. — № 10;

Ukrainian protest persecution // The Ottawa Citizen. — 1966. — 30 травня;

Олійник Б. Спомин про Василя Симоненка // Смолоскип. — 1966. — № 4–5. — Липень–жовтень. — С. 26–28;

The diary of a Soviet Ukrainian poet: Vasyl Symonenko / Перекл. на англ. В. Одайника // The Yale Review. — 1969. — Літо. — С. 563–571;

Ein Brunnen für Durstige und Andere Ukrainische Erzalungen / Перекл. творів В. Симоненка і інших на нім. А.-Г. Горбач, передм. М. Регса // Hamburg: Erdman Verlag, 1970. — 412 с.;

Rudko-Uchacz M. Journey into the past // Жіночий світ. — 1980. — Ч. 9. — Вересень. — С. 17–18;

Матла-Рихтицька З. Вогненні слова і крицева міць // Шлях перемоги. — 1981. — 25 січня;

Корінь Г. Поет Василь Симоненко // Вільна думка. — Сідней. — 1983. — 27 березня — 3 квітня;

Рожка О. Василь Симоненко — поет національної ідеї // Національна трибуна. — Н.Й. — 1983. — 25 грудня;

Зачепило В. Нескорений духом серед снігів // Батьківщина. — Тор. — 1983. — Грудень. — 1984. — Січень, лютий;

Козак В. На березі чекання // Укр. вісті. — 1985. — 13 січня;

Сильний духом // Свобода. — 1985. — 19 жовтня;

Дзюба І. Більший за самого себе // Наука і культура України. — 1989. — № 11. — С. 310–323;

Ткаченко А. В. Симоненко. Нарис життя і творчості. — К: Дніпро, 1990. — 312 с.;

З матір'ю на самоті / Упоряд. М. Сом. — К.: Молодь, 1990. — 128 с.;

Сповнений любові і добра / Упоряд. В. Гончаренко. — Чк.: Видавничий відділ облпреси, 1990. — 112 с.;

Сверстюк Є. Симоненкові листи // Сучасність. — 1992. — Ч. 7. — С. 115–119;

Ткаченко А. Симоненкова драма, *В. Стус.* Серед грому і тиші (1966), *Є. Сверстюк.* В. Симоненко прилетів на білому коні // Сучасність. — 1995. — Ч. 1. — С. 95–98, 138–148, 149–152;

Кудлик Р. Золотий спалах: До 60-річчя В. Симоненка // Дзвін. — 1995. — № 1. — С. 134–141;

Горинь Б. Тихий і громовий голос Василя Симоненка, *Негода М.* Шлях до образу, *Вакуленко П.* У гостях у матері Василя Симоненка // Холодний Яр. — Чк. — 1995. — № 2. — С. 54–60, 61–63, 64–65;

Витязь честі, правди і любові: Добірка матеріалів до 60-річчя В. Симоненка (1935–1963) // Криниця. — 1995. — № 1/3. — С. 82–92;

Шеремет О. «Ти знаєш, що ти людина?..»: Штрихи до портрета В. Симоненка // Перевал. — 1998. — № 3. — С. 188–189;

Чорна Л. «Найбільше люблю землю... Ненавиджу смерть» // Жінка. — 1999. — № 1. — С. 10–11;

Карнаух Л. «Живе лиш той, хто не живе для себе» // Сучасність. — 1999. — Ч. 2. — С. 88–107;

Корогодський Р. Симоненко долає «земне тяжіння», або Зустріч на черговій орбіті // Сучасність. — 2001. — Ч. 6. — С. 138–143;

Квітка В. Він «не проліз крізь чарку в Спілку» // Час. — 2001. — 3–9 серпня;

Яременко В. «Щоб правду більш не кидали за грати...». — К.: Веселка, 2003. — 23 с.;

Радчук М. Симоненкові уроки // Сучасність. — 2003. — Ч. 3. — С. 88–103;

Кіпоренко М. «В мене власна погорда єсть» // Ятрань. — 2004. — № 4. — С. 150–158;

Сверстюк Є. Симоненко Василь Андрійович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 695–696;

Сверстюк Є. «Я для тебе горів»: Повертання Василя Симоненка // Літ. Україна. — 2007. — 12 квітня;

Сом М. «Я воскрес, щоб із вами жити» // Літ. Україна. — 2009. — 15 січня;

Моружин О. Ми ще йдемо..., *Чемерис В.* Земля, що його народила, *Дробний І.* Поруч із Василем // Літ. Україна. — 2009. — 14 січня.

СИМОНЧУК Михайло — учасник укр. правозах. руху. 1969 засудж. за розповсюдж. самвидаву на 4 р. позбавлення волі.

СИМЧИЧ Мирослав Васильович (нар. 5.01.1923, с. Березів Вижний Косівського р-ну Івано-Фр. обл.) — учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН. Командир сотні УПА. Політв'язень рад. тюрем і таборів (1948–63, 1968–85). Нагор. орденом «За заслуги» III ст. (2005).

1941 С. закінчив восьмирічну школу, вступив до юнацтва ОУН. 20.10.1943 став воїном УПА (тоді наз. Укр. нац. Самооборона), у лавах якої воював до грудня 1948. 1944 закінчив Коломийський архітектурний технікум і водночас закінчив старшинську школу зі званням чотового. У січні 1945 на чолі Березівської сотні розгромив каральну групу енкаведистів генерал-майора Дергачова (під керівн. якого 18.05.1944 здійснювалася депортація кримських татар). Переформувавши березівську сотню, 1947 С. здійснив Буковинський рейд. 4.12.1948, після одного з чергових боїв непритомного й пораненого С. було заарешт., витримав 3 місяці тортур.

13.03.1949 засудж. Станиславівським Військовим трибуналом на 25 р. позбавлення волі й 5 р. обмеження прав. У листопаді 1949 перебував на Колимі, потім вивезено в Магадан, етаповано в сел. Мяунджа на буд-во електростанції. 7.12.1953 С. додано новий термін ув'язнення — 10 р. за ст. 59 п.п. 3 і 16. Рік протримано в БУРі, де він організував страйк, за що його переведено в тюрму, у 3-тю зону, сел. Широке. 1954 брав участь у повстанні, за що дістав 5 р. тюремного ув'язнення. Карався в Магадані та в м. Єлець Липецької обл. 1956 комісія ВР СРСР скоротила термін до 10 р. і змінила режим на табірний. Потрапив у 19-й табір на Тайшеті, звідти переведено в 307-му зону особл. режиму. Спілкувався з укр. політв'язнями — М. Сорокою, В. Горбовим, П. Дужим. Навесні 1960 етаповано в мордов. табір сув. режиму № 11.

Звільнено 7.12.1963. Маючи заборону проживати в західноукр. областях, поселився в Запоріжжі, влаштувався муляром на «Запоріжсталь».

28.01.1968 КДБ за «нововиявленими обставинами» знову заарешт. С. з метою його публічного каяття. Просидів 2 р. і 1,5 міс. в камері-одиночці, зумів спростувати всі висунуті йому звинувачення (за 42 епізодами). Ні обласний суд, ні вищі суди не санкціонували справу. 20.01.1970 Верховна Рада СРСР скасувала постанову своєї комісії від 1956 про скорочення терміну й С. мав досиджувати 25 р., рахуючи від суду 1953, тобто ще 15 р. Після дворічного перебування в мордов. таборі ЖХ-385/19 переведено на ст. Всехсвятська, де працював токарем, слюсарем. Дружив із В. Марченком, спілкувався з Є. Сверстюком, І. Калинцем, Є. Пронюком. 1975 переведено досиджувати 5 р. у кримінальній зоні № 20 Пермської обл. Через скарги С. щодо втрати в колимських таборах здоров'я переведено в Запоріз. обл. Коли 16.12.1980 перебував у ШІЗО, В. Марченко надіслав телеграму прокуророві УРСР Глухову з вимогою притягнути до відповідальності нач. табору, де С. карався, а також надіслав у деякі журн. Зх Німеччини, Канади, США листи-заяви С. Через це 30.12.1982, у день, коли

С. мали звільнити, його було звинув. у «зведенні наклепів на рад. держ. сусп. лад» та засудж. ще на 2,5 р. Відбував їх у Запоріжжі, на інвалідній зоні в Луган. обл., у 45-й зоні Дніпроп. обл.

С. повернувся в Україну 1985, відбувши у неволі 32,5 р. Ще рік перебував під адмін. наглядом. Очолював Братство вояків УПА та Запорізьку кошову управу. 1996 влада м. Коломиї Івано-Фр. обл. надала С. помешкання. Очолював Коломийське Братство вояків УПА. Вів просвітницьку роботу.

БІБЛІОГРАФІЯ

Звернення, статті: Звернення до Президії Верховної Ради СРСР // Сучасність. — 1976. — Ч. 12. — С. 106–110;

Між повстанцями і червоними партизанами немає ніякого антагонізму // Укр. молода. — 2003. — 30 липня.

Твори: Ностальгія за Україною: Письменницькі діалоги. — Ів.-Ф., 2004. — 152 с.

Література: Справа М. Симчича — свідчення жорстокості совєтського судівництва // Свобода. — 1979. — 31 січня;

«Вас не перевиховали за 27 років» — заявив офіцер КҐБ Симчичеві // Свобода. — 1980. — 12 березня;

Дружина українського політв'язня М. Симчича виступає на захист чоловіка (Лист Раїси А. Симчич, 27.02.1981) // Новий шлях. — 1982. — 13 березня;

Марченко В. Раз — 15, два — 15!!! (Про політв'язня М. Симчича) // Зона. — 1994. — № 8. — С. 13–23;

Андрусяк М. Брати грому: Художньо-документальна повість. — Кл.: Вік, 2001. — 800 с.;

Васильчук М. Побратані громом // Укр. молода. — 2002. — 12 січня;

М. Симчич: З вогню та в полум'я (Інтерв'ю В. Овсієнка з М. Симчичем) // Сучасність. — 2002. — Ч. 2. — С. 132–148, Ч. 3. — С. 57–80;

Каплун В., Овсієнко В. Симчич Мирослав Васильович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 697–701.

СИНИГОВСЬКИЙ Віталій Васильович (нар. 1932) — рел. діяч. В'язень сумління (1963–73). Заарешт. 12.12.1980 у м. Ігрень Дніпроп. обл. і засудж. за рел. д-сть на безтермінове психіатричне ув'язнення. Покарання відбував у Дніпроп. СПЛ.

«СІВЕРЩИНА» — вид. УРП Лохвицького р-ну Полтавщини. Неформ. газ., вих. 1990 з невизн. періодичн. Ред. А. Коваленко, В. Євтушенко. Публ. агітаційні парт. мат-ли, новини з краю, економ. та політ. огляди, архівні док-ти, розвідки про ОУН, спогади часів колективізації, передруки з рос. газ., віршовану сатиру.

СІРА Валентина Леонідівна (нар. 25.07.1944, В.-Олександрівський р-н Херсон. обл.) — учасниця руху опору в Україні. Дружина правозах. Л. Сірого.

С. мати дев'яти дітей. Разом із чоловіком зазнавала постійних переслідувань, попереджень, допитів у КДБ, де їй погрожувано посадити її й чоловіка, а дітей відібрати й відправити в дитячі притулки. Діти неодноразово зазнавали побиття, на них нацьковували собак, у школі обзивали «антисовєтчиками», постійно ображали. Матір С., сестер і брата почали викликати до КДБ, погрожували. Не маючи змоги прогодувати дітей через низьку заробітну плату чоловіка, разом з ним вимагала виїзду з СРСР (одержавши запрошення з Австралії). 28.08.1979 С. звернулася до громадськості Заходу і комітетів прав людини з проханням допомогти їм. На захист С. виступило шведське відділення Міжнародної амністії (Daisy Lindstrom).

1980, у «Рік родини» ООН, на захист Валентини Сірої та її родини виступила Н. Строката, а Координаційний комітет об'єднаних українських комітетів оборони людських прав у США і Канаді (голова І. Ольшанівський) проголосив В. Сіру «Українською матір'ю року».

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: «Спасіть нас!» — прохає Захід Валентина Сіра // Свобода. — 1980. — 10 квітня;

Валентина Сіра — «Мати року» на 1980 рік // Америка. — 1980. — 9 травня;

«Неужели это не обязывает нас?..» // Посев. — 1985. — № 2. — С. 61–62;

The Siry Family Appeals to Pope John Paul II // Smoloskyp. — 1985. — № 26. — С. 8.

СІРЕНКО Володимир Іванович (нар. 7.11.1931, с. Новопетрівка Бердянського р-ну Запоріз. обл.) — поет, прозаїк, драматург, публіцист. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1984–86). Член СПУ (1990). Лауреат літературної премії «Благовіст». Нагороджений орденом «За заслуги» III ст.

По закінч. II Світов. війни перебрався з родиною на Донбас, відтак повернувся в с. Новоспасівку (нині Осипенко), де закінч. СШ. Переїхав з родиною в с. Комишувате Примор. р-ну. звідти С. завербовано на відбудову нар. госп-ва. 1948–50 навч. на підручного сталевара в ремісн. училищі при Дніпродз. металург. заводі, одночасно закінч. вечірню СШ. Його вірші і дописи публікув. міська г. «Дзержинець», певний час працював у ред-ції газет в Бердянську, повернувшись до Дніпродз., не знайшов журналіст. роботи, влаштувався вихователем у гуртожитку робітн. молоді. 1953–56 С. служив у парашутно-десантних військах у Пскові (Росія), закінч. школу молодших командирів, був командиром відділення. Працював у дивізійній газеті, публікувався в ленінград. і москов. газетах і журналах. 1956 демобілізовано, був літ. працівником у багатотиражці металург. заводу у Дніпродз. 1958–64 навч. на заочн. відділенні філол. ф-ту Дніпроп. ун-ту. 1963–64 перейшов на посаду ред. в україномовну газету вагонобуд. заводу «Вагонобудівник». 1964 у вид-ві «Промінь» вийшла перша поет. зб. С. «Рождение весны». Маючи певні літ. успіхи, вирішив повернутися до рідної мови. Слухав радіо «Свобода», передачі з Болгарії, Польщі, Угорщини рідними мовами, а про Україну — майже все озвучувалося рос. мовою. С. став акт. оборонцем укр. мови, писав вірші з осудом русифікації, порушував соціальні теми, проблеми моралі вищого парт. керівництва. Привселюдно читав свої твори. 1967 проти С. було порушено кримін. справу. Кадебісти ставили йому за провину написання і розповсюдж. «антирад. націоналіст. віршів». Звільнено з роботи. Завдяки товаришеві, що обіймав високу посаду в республікан. КДБ, С. не потрапив на заслання, лише постійно проводили з ним «профілакт. бесіди», перестали друкувати твори С. У нього розширилося коло знайомств: зустрічався з Б. Антоненком-Давидовичем, О. Мешко, потоваришував з О. Тихим, О. Завгороднім, Б. Довгалюком, І. Гончаром, І. Сокульським та ін. Деякий час С. редагував техн. рукописи. Навесні 1968, коли розпочалася кампанія цькування О. Гончара за ром. «Собор», С. написав листа на підтримку письменника. Знову звільнено з роботи. 11.12.1969 мав перший обшук у помешканні у зв'язку із справою М. Береславського, який вчинив спробу самоспалення, на знак протесту проти русифікації. С. виступав свідком у його обороні й сказав, що русифікація справді відбувається. 6.03.1972 у нього було проведено обшук у справі М. Холодного. Його часто викликали на допити до обл. КДБ, влаштовували вуличні провокації. 9.03.1971 вдалося влаштуватися ред-ром техн. звітів і науков. статей в Дніпроп. ін-т мінер. ресурсів. 1981 у вид-ві «Промінь» вийшла кн. віршів С. «Батькове поле», де замінено слова «Україна» на «батьківщина». 23.05.1984 Амур-Нижньодніпров. район. суд за сфабрикованими даними засудив С. на 2,5 р. заслання і примус. робіт. Більше року перебував на засланні у м. Камизяк Астрахан. обл. З настанням перебудови домігся перегляду своєї справи.

3.05.86 ВС УРСР скасував вирок за відсутності в діях С. складу злочину. Було

поновлено на роботі. Наприкінці 1987 домігся повернення всіх конфісков. раніше творів. працював ред. обл. ТБ, вів автор. передачі. Організовував НРУ, «Просвіту» в Дніпроп. обл, був членом КУНу. С. — радник міського голови м. Дніпродз. з питань культури.

Автор 10 збірок віршів та прози.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Рождение песни (1964), Батькове поле (1981), Корінь мого роду (1990);

Голгофа. — Дн.: Пороги, 1992. — 65 с.;

Навпростець по землі. — Дн.: Дніпро, 1994. — 58 с.;

Повернення до себе. — Дн.: Поліграфіст, 2001. — 38 с.;

Все було. — Дн.: Поліграфіст, 1999. — 89 с.;

Регіт на палі. — Дн.: Поліграфіст, 2003. — 55 с.;

Хрести дерев'яні. — Дн.: Поліграфіст-Овсянніков, 2003. — 70 с.;

Велика зона злочинного режиму. — Дн.: Пороги, 2005. — 273 с.;

Клятва. — Дн.: Пороги, 2009. — 109 с.

Література: *Терещенко Р.* Жодного друга не зрадив… // Відроджена пам'ять. Кн. нарисів. Т. 1. — Дн.: «Реабілітовані історією», 1999. — С. 570–78;

Коцюбинська М. Література факту: між «великою» і «малою» зонами // Березіль. — 2006. — № 9. — С. 156–173.

СІРИЙ Василь Іванович (нар. 1926) — учитель географії. Учасник руху опору в Україні. Заарешт. 1969 у Дніпроп. й за спробу перейти кордон засудж. на безтермінове психіатричне ув'язнення. Покарання відбував у Казанській СПЛ (Татарська АРСР).

СІРИЙ Леонід Михайлович (нар. 28.10.1936, м. Слов'янськ Донец. обл.) — робітник суднoремонтних майстерень при одеському порту. Учасник руху опору в Україні.

С. — батько дев'яти дітей. Одержував низьку заробітну плату і, не маючи змоги прогодувати дітей, почав вимагати права на виїзд з СРСР. Діти хворіли, і через його домагання права на виїзд їм не надавали медичної допомоги. На знак протесту С. вийшов із профспілки, заявляючи, що рад.

профспілки підпорядковані партії й не захищають прав робітників. Після цього його почали викликати на розмови до КДБ, погрожували, знімали з поїздів і автобусів, на яких пробував дістатися Києва, неодноразово зазнавав побиттів. Протягом багатьох років тривали переслідування родини С., їх затримували, погрожували, на дітей нацьковували собак, відібрали квартиру, знижували зарплату з нормальної до найнижчої. Незважаючи на нестерпні умови життя, С. надалі боровся за право на виїзд з СРСР (одержавши запрошення з Австралії).

10.06.1975 і 02.1978 С. звертався з проханням допомогти його сім'ї до голови Американської федерації праці Дж. Міні, 1976 писав протестні звернення до з'їзду КПРС, Л. Брежнєва. 1977 С. і його дружина Валентина виступили на захист М. Руденка. 1980 — С. писав до голови польської «Солідарності» Л. Валенси, висловлюючи свою солідарність із вимогами польських робітників. 1985 — писав до папи Павла II.

У зх країнах було проведено багато акцій на захист родини С.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Звернення Л. Сірого до урядів США, Англії, Канади, Австралії, ФРН, Франції, Міжнародного Комітету Прав Людини, Міжнародного Червоного Хреста, Ген. секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва // Сучасність. — 1977. — Ч. 4. — С. 103–108;

The Worker's Movement (Звернення Л. Сірого до американських робітників) // Smoloskyp. — 1979. — № 2. — Зима. — С. 5;

«Неужели это не обязывает нас?..» (Лист родини Сірих, 08.1984) // Посев. — 1985. — № 2. — С. 61–62;

The Siry Family Appeals to Pope John Paul II // Smoloskyp. — 1985. — № 26. — Зима. — С. 8.

SIS — SERVICIO INFORMATIVO SMOLOSKYP (SIC — Інформаційна служба «Смолоскип») — Українська правозахисна група й інформаційна служба «Смолоскип», зареєстрована як інформаційне агентство, Буенос-Айрес, Аргентіна.

С. створено в столиці Аргентіни Буенос-Айрес 1974 як правозахисну групу й інформаційну службу з метою інформувати південноамериканський іспаномовний світ, їхніх діячів і ЗМІ про репресії в Україні, укр. політв'язнів та організувати акції в їхній обороні.С. налагодила ділові зв'язки з представниками ЗМІ, й завдяки їй в еспаномовній пресі було опубліковано десятки статей про Україну, репресії, укр. політв'язнів, здебільшого з посиланням на SIC як джерело інформації.

Головою С. було призначено Олега Яхна, активними членами групи були Олесь Хам, Марта Стернюк, Володимир Шепарович, Ярема Тауридзький.

У вересні 1974 О. Хам був членом укр. делегації на зустрічі з Президентом Чілі Піночетом. На зустрічі обговорювалася можливість обміну 82 укр. політв'язнів в СРСР на таку саму кількість комуністичних політв'язнів у Чілі. 1975 М. Стернюк і В. Шепарович як представники «Смолоскипа» в Аргентіні були членами укр. делегації на відзначенні Року жінки ООН у Мехіко. Були перекладачами на ісп. мову, готували матеріали про укр. жінок-політв'язнів, виступали на прес-конференціях, брали участь у зустрічах з офіційними представниками.

Я. Тауридзький постійно дописував до аргент. престижної г. La Prensa, інформуючи аргент. суспільство про репресії в Україні та про укр. політв'язнів. 1976 О. Яхно працював акредитованим журналістом на Олімпійських іграх у Монреалі, Канада.

1980 О. Хам був членом укр. правозахисної делегації на Гельсінській конференції в Мадриді, працював журналістом, організатором зустрічей з еспанською пресою, перекладачем.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації.

Чілійська преса: Lista de Presos Rusos Entragaron al Gobierno // La Patria. — 1974. — 4 жовтня;

Al general Pinochet: Piden libertad de los presos politicos ucranianos en la URSS // La Tercera. — 1974. — 4 жовтня;

Declaro General Pinochet a Ucranianos Libres: Chile Seguira Defensa de Presos en URSS y Cuba // El Mercurio. — 1974. — 4 жовтня;

Entregaron lista de 82 al Jefe de Estado: Un Millon de Presos Politicos en Ucrania! // Las Ultimas Noticias. — 1974. — 4 жовтня;

La URSS: Una gran carcel repleta de Presos // La Segunda. — 1974. — 8 жовтня;

La Esclavitud de Ucrania // El Mercurio. — 1974. — 9 жовтня;

Аргентінська преса: Una Declaraciyn y una Farsa...: La «Paradisiaca» Vida de la Mujer en la Unión Soviética (Про укр. жінок політв'язнів) // La Nueva Provincia. — 1975. — 31 жовтня;

Mujeres Ucranianas que Sufren Prision en la URSS por Disentir con el Regimen // Boletin Informativo. — 1975. — № 56. — Грудень;

Juicios en Ucrania. — Buenos Aires: SIS, 1976. — 32 с.;

Juicios en Ucrania // La Nacion. — 1976. — 28 червня;

Cinco disidentes; Desde Ucrania un testimonio directo (Запис телефонної розмови з М. Руденком) // Somos. — 1977. — 14 січня;

Comite de Defensa de Prisioneros Politicos Ucranianos en Rusia // La Nueva Provincia. — 1977. — 15 січня;

Derechos Humanos: Rebelion en la URSS // Correro de la Semana. — 1977. — 31 січня;

Los dissidentes sovieticos. Libertad e Indepencia: Dos anhelos diferentes // La Nacion. — 1977. — 18 березня;

Nacionalismo y Disidencia. Ucrania: en la lucha // La Nacion. — 1977. — 6 квітня;

Un anuncio sobre un canje Santiago–Moscu // La Opinion. — 1977. — 23 квітня;

Mientras se analiza en Belgrado la vigencia de lo pactado en Helsinki: La tragedia de un disidente sovietico // La Opinion. — 1977. — 21 червня;

La Conferencia de Belgrado // La Prensa. — 1977. — 24 червня;

Injerencia comunista // Radiograma. — 1977. — № 5. — Вересень;

Pan L. Solidaridad con los «resistentes»; La Iglesia en las catacumbas // Esquiu. — 1977. — 4 вересня;

Derechos humanos: ?Que pasa con Ucrania? // Ercillia. — 1977. — 21 вересня;

Presidente de la Academia de Letras: Declaraciones de Battistessa // Sur Argentino. — 1977. — 23 листопада;

«Intimidades» de un campo de concentracion ruso en Ucrania // Sur Argentino. — 1978. — 3 лютого;

Noticias del «Paraiso Socialista»: I // Resistencia. — 1978. — 22 лютого;

Noticias del «Paraiso Socialista»: II // Resistencia. — 1978. — 24 лютого;

Una entrevista al escritor Jorge Caldas Villar // El Intrasigente. — 1978. — 28 травня;

Moscu, Enemigo de la Paz y de la Humanidad: Apelacion del Padre V. Romaniuk a S.S el Papa Paulo VI // El Pueblo. — 1978. — 22 липня;

Destino de un Poeta: Carcel — Destierro — Vejamenes (Про М. Горбаля); Peticion de Vasyl Stus al PEN Club International // La Ciudad Nueva. — 1978. — Серпень;

En Busca de su Destino Historico: Prospera en Ucrania el Deseo de Sacudirse el Yugo Sovietico // La Nueva Provincia. — 1978. — 19 серпня;

Grupo Civico de Kiev // La Ciudad Nueva. — 1978. — Серпень;

Myjaylo Osadchyi acusa a la KGB por el asesinato de su hermano // La Ciudad Nueva. — 1978. — Вересень;

Los Editores Estadounidenses en Defensa de Mykola Rudenko; ?Somos todos Sovieticos? // El Mundo. — 1979. — 30 листопада;

«СІЧ» — вісн. НРУ. Неформ. газ. вийшла в Запоріжжі 1989.

«СІЧ» — неформ. газ. Полтавської міськ. орг-ції УСДМ респ. оргк-ту УСДМ. Вийшла 1990.

«СІЧ АЗОВСЬКА» — неформ. газ. Бердянського проводу УРП. Вийшла 1990. Ред. П. Соколов.

«СІЧЕСЛАВСЬКИЙ ВІСНИК» — вид. УРП. Неформ. газ. вийшла в Дніпропетровську 1990. Ред. Г. Сахаров.

СІЧКО Василь Петрович (нар. 22.12.1956, с. Стекольний, неподалік Магадану (Росія) — пом. 17.11.1997, м. Чикаго (США)) — студент. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1979–85). Член УГГ (1978). Голова УХДП.

1957 разом із батьками, полів'язнями Стефанією Петраш і Петром Січком, повернувся в с. Витвиця Івано-Фр. обл., 1958 оселились у м. Долина. 1974 на відмінно закінчив СШ і 1975 вступив, пропрацювавши рік токарем на Струтинському заводі металовиробів, на журналістський ф-т Київського ун-ту. 1976–77 С. написав статті «Хрести на дорозі», «Чому мовчать рад. люди» (їх згодом С. було інкримін. як антирад.). 20.07.1977 відрах. з ун-ту. 12.08 С. надіслав у ЦК КПРС заяву про незаконність цього відрахування. Потім 18.09 С. оприлюднив заяву про відмову від рад. громадянства, просив дозволу емігрувати до США, щоб отримати там вищу освіту. 17.01.1977 С. схопили кадебісти й запроторили до ПЛ на експертизу. 31.01 гол. психіатр Мін. охорони здоров'я СРСР

О. Чуркін заявив батьку С.: «відречення від громадянства вважається шизофренією». Однак того ж дня молодшого С. було звільнено. 26.02.1978 С., а 30.04 — і його батько стають членами УГГ. 1979 С. — співукладач Інформ. бюлетенів УГГ, підписав «Дружнє послання Урядові України...», «Звернення УГГ до Комітету з прав людини». У помешканні родини неодноразово проводились обшуки. 10.06.1979, на громадянській панихиді після похорону В. Івасюка на Личаківському кладовищі у Львові, С. з батьком закликали присутніх підтримати діяльність УГГ.

27.06.1979 прокурор Львів. обл. порушив кримінальну справу проти П. і В. Січків за ст. 187 ч. 1 КК УРСР, 5.07 їх було затримано. С. запроторено до Львів. ПЛ на експертизу. 14.08 його визнано осудним і заарешт. Обвинувальний вирок відмовився підписати, засудж. на 3 р. посиленого режиму. У грудні 1979 етаповано в м. Черкаси, у табір посиленого режиму ЕЧ-325/62. Копав на будівництві траншеї. Після побачень із матір'ю С., як правило, було ув'язнено в карцері. За півроку до закінчення терміну ув'язнення за сфальшованим звинуваченням 4.01.1982 Придніпровський район. суд м. Черкаси у камері СІЗО засудив С. на 3 р. ув'язнення в таборах сув. режиму. Далі відбував покарання в таборі сув. режиму ИВ-301/86, м. Вінниця.

7.07.1985 звільнено, рік був під адмін. наглядом. Улаштувавшись на пилораму залізобет. виробів у м. Долині, не міг працювати: змушений був рік лікуватися від задавненого туберкульозу. 11.03.1988 відновлено д-сть УГГ, членами якої були В. і П. Січки. 1988 С. склав програму і статут УХДП, члени якої на мітингу у Львові, до 2-ої річниці чорнобильської трагедії, вперше підняли синьо-жовтий прапор. Оголошували голодування та проводили мітинги в Галичині й у Москві з вимогою легалізувати УГКЦ. 1989 — екологічні мітинги в м. Калуші й Долині, за що С. було заарешт. на 10 діб, через місяць — на 15 діб, проведено обшук у хаті Січків. 1990 С. бере участь у конференції Європарламенту в Люксембурзі, він — делегат конгресу Всесвітньої антикомуністичної ліги в Брюсселі. З 1995 — почесний голова УХДП. У травні 1996 виїхав до США. 17.11.1997 загинув у пожежі у своєму помешканні за підозрілих обставин, 30.11 тіло перевезено до Львова, 2.12 поховано поряд із матір'ю на Личаківському цвинтарі у Львові.

БІБЛІОГРАФІЯ

Заяви, звернення: Наші завдання (1978, спільно з членами УГГ), Рух за права людини на тлі національних змагань українського народу (1978, спільно з іншими членами УГГ), Президії Верховної Ради СРСР: Заява (18.09.1977) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 21– 28, 29–35, 637–642;

Younger Sichko issues international appeal // New Perspectives. — Tor. — 1981. — 11 квітня;

Статті: Християнська демократія — майбутнє України // Воскресіння. — Часопис УХДП. — 1990. — 7 грудня.

Література: Стефанія В. Січко: Комісії Львівської обласної судово-психіятричної експертизи: Заява (24.07.1979, у справі сина Василя Січка), Обвинувальний висновок у справі Василя Січка (10.12.1981), Суд над Василем Січком (4.01.1982), Січко Василь // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 646–649, 650–654, 655–656, 633–656;

В. Січко: Некролог // Галичина. — 1997. — 6 грудня;

Ольшанівська Б. В пам'ять В. Січка // Свобода. — 1997. — 10 грудня;

Три повстання Січків. У 2-х томах / Упоряд. В. Овсієнко. — Х.: ХПГ, Фоліо, 2003. — Т. 1: Спогади С. Січко. Документи. — 256 с.; Т. 2: Спогади. Інтерв'ю. Листи. — 240 с.;

Каплун В., Овсієнко В. Січко Василь Петрович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 702–707.

СІЧКО Володимир Петрович (нар. 26.07.1960, м. Долина Івано-Фр. обл.) — службовець. Учасник укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1981–83). Член-засновник УХДП (1988). Голова Долинської райдержадміністрації (2005).

1977 закінчив Долин. СШ. Вступив на мех-мат. ф-т Київ. ун-ту. В родині С., як

родині репресов., часто бували колишні політв'язні В. Горбовий, О. Мешко, М. Руденко, О. Бердник, йому неодноразово доводилось передавати інф-цію. У жовтні 1978 на військ. кафедрі в ун-ті його викликав майор КДБ і запропонував передавати інф-цію про д-сть свого батька і брата, члена УГГ В. Стрільціва (шк. вчителя англ. мови С.). Категорично відмовився. Через півроку батька й брата було заарешт., а його відрах. з ун-ту. Повернувшись у рідне місто, вступив на курси водіїв. 21.09.1980 зрікся рад. громадянства і вимагав дозволу виїхати до США, щоб здобути освіту. 7.10 т. р. розповсюдив «Звернення до студентів всього світу». Через 3 міс. С. призвали до служби, при свідках заявив, що не піде в армію, яка веде загарбн. війну в Афганістані. Справу передано в прокуратуру.

9.01.1981 заарешт. і засудж. Волинським район. судом за ст. 72 ч. 1 КК УРСР на 3 р. таборів заг. режиму. Покарання відбував у колонії заг. режиму ЯЯ-310/20. Працював у буд. бригаді. Позбавлено побачень, кинуто в карцер.

У грудні 1983 звільнено. Готувався до вступу до ін-ту фіз-ри, та мав призов в армію. Порадившись із батьками, вирішив піти. Служив у буд. батальйоні в м. Череповець Вологод. обл. Після демобілізації ще 2 роки працював водієм у Сибіру вахт. методом. 1988 перебрався до м. Калуш, 1992 — у м. Долину Івано-Фр. обл.

С. — член-засновник створеного братом Василем 1988 УХДФ (згодом УХДП). Працював робітником у м. Нью-Йорк і Чикаго (США). По загибелі брата в Чикаго перевіз його тіло в Україну й залишився працювати на рідній землі.

БІБЛІОГРАФІЯ

Заяви, звернення: Президії Верховної Ради СРСР, Президії Верховної Ради УРСР: Заява про вихід з громадянства СРСР (21.09.1980), До студентів світу (1980) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 693–695, 696–698.

Література: Останнє слово на суді (9.01. 1981), С. Петраш (мати): До Верховного Суду СРСР, До Верховного Суду УРСР (11.01.1981, у справі сина) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 699–700, 7001–705;

Каплун В., Овсієнко В. Січко Володимир Васильович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 708–711.

СІЧКО (ПЕТРАШ) Стефанія Василівна (нар. 1.04.1925, с. Залуква Галицького р-ну Івано-Фр. обл. — пом. 9.09.1996, м. Львів) — учасниця укр. нац.-визв. руху. Член ОУН. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1946, 1947–54).

1939 вступила до Станиславівської жіночої гімназії. 1941 прийнято до юнацтва ОУН, стала чотаркою «Дорасту», успішно закінчила вишкіл у юнацьких таборах. 14.10.1942 П. було прийнято в члени ОУН. 1944 пішла в підпілля. Будучи ланковою, підтримувала зв'язки з іншими ланками, часто ризикуючи життям. Коли жіночу сітку було переймен. на Укр. Червоний Хрест, основною роботою стала допомога й захист поранених бійців УПА. На короткий час була під арештом 1944, 1946, зазнала тортур, за відсутності доказів в обох випадках було звільнено.

28.06.1947 втретє заарешт. в Станиславові (Ів.-Ф.) з літ-рою ОУН. 23.10 Військовий трибунал МВС Івано-Фр. обл. засудив П. за ст. 54 ч. 1 а, 11 КК УРСР на 10 р. позбавлення волі та 3 р. обмеження прав. 18.12.1947 прибула етапом у Хабаровськ. Працювала на лісоповалі на Ургалі, на сінокосі. 13.11 етаповано морем на Колиму. У Магадані будувала склади пароплавства. 24.05.1955 ухвалою Магадан. обл. суду відповідно до Указу Президії ВР СРСР від 14.07.1954 умовно-достроково звільнено, вийшла на поселення.

20.03.1957 повернулася разом із чоловіком П. Січком, з яким познайомилася на засланні, й народженим уже на поселенні сином у рідне село чоловіка — Витвиця Івано-Фр. обл. 1958 оселились у збудованій хаті в м. Долина. Оскільки тривали утиски на родину з боку органів КДБ, вони вимагали виїзду з СРСР, інф-ція про них лунала на радіо «Свобода». 7.03.1979 працівники КДБ провели 10-годинний обшук у помешканні Січків у справі О. Бердника. 14.08.1979, випадково дізнавшись, що її сина Василя заарешт. 5.09 С. надіслала протест до Президії ВР СРСР, де відкидала всі наклепи в пресі на її родину. Восени 1979 П. зустрічалася в Києві з О. Мешко, їздила в справах УГГ у Москву й Тарусу. 1980 їй погрожували звільненням з роботи, обл. КДБ винесло попередження про кримін. відповідальність, про заборону підтримувати зв'язки з членами УГГ (до цієї правозахисної групи належали вже її чоловік і син). Цього ж року С. зверталася до Асамблеї ООН, до прогресивної громадськості світу щодо захисту її родини. Тут же вона заявила, що вважає себе неоголошеним членом УГГ. Тимчасом відраховано з унту її другого сина, а через рік і його було засудж. на 3 р. позбавлення волі в таборах заг. режиму за ст. 72 КК УРСР. Мати загалом 33 рази їздила на побачення до чоловіка й синів, здебільшого її приїзд призводив до ув'язнення їх у карцерах. У січні 1982 на пропозицію Йосипа Терелі С. разом з о. Григорієм Будзинським стає співзасновницею Ініціативної групи на захист українських церков. Неодноразово в помешканні С. було проведено обшуки. 1988, коли була започаткована діяльність УГС, створено Укр. христ.-дем. фронт, С. стала акт. учасницею цієї д-сті. У червні 1988 — лютому 1989 С. на запрошення родичів побувала в Канаді, виступала на Світовому конгресі вільних українців у Торонто. На прохання Н. Строкатої-Караванської написала спогади про родину. 1990 мала виступ на зборах укр. т-ва «Дніпро» в Ризі. 1992 брала участь у роботі Конгресу українців діаспори в Києві.

Поховано на Личаківському кладовищі у Львові.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, звернення: У справі арешту чоловіка Петра і сина Володимира Січків: Прокуророві Львівської області Антоненкові Б.Т.: Заява (10.07.1979), Голові Президії Верховної Ради СРСР Брежнєву Л.І. (18.07.1979), Президії Верховної Ради СРСР (5.09.1979), Головному Прокуророві УРСР: Скарга (10.11.1980), До Асамблеї ООН (03.1980) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 672–673, 674–675, 676–682, 683–686, 687–692;

Звернення Стефанії Петраш-Січко на захист ув'язнених синів і чоловіка (10.03.1983) // Українські вісті. — 1983. — 26 червня;

Література: Stefania Sichko Leads Defense Campaign for Her Husband, Son // The Ukrainian Weekly. — 1980. — 9 березня;

Січко — мати // Свобода. — 1981. — 27 березня;

Репресії супроти Січків продовжуються в таборах (Звернення С. Петраш-Січко, 10.11.1980) // Свобода. — 1981. — 28 липня;

S. Sichko Appeals to World Community: «Save my Family» // Smoloskyp. — 1981. — № 12. — С. 5;

A Family Torn Apart: Biographical Details About the Sichko Family / Упоряд. Н. Строката. — Tor.: Human Rights Commission, World Congress of Free Ukrainians, 1981. — 44 с.;

Січки — родина року // Свобода. — 1981. — 17 липня;

Stefania Petrash-Sichko's Appeal «To People of Good Will of the World» (9.01.1981) // Віра. — 1982. — Ч. 2. — С. 16–17;

An Appeal by Stefania Petrash-Sichko in Defense of her Imprisoned Husband // Smoloskyp. — 1983. — № 20–21. — с. 9, 12;

Три повстання Січків. У 2-х томах / Упоряд. В. Овсієнко. — Х.: ХПГ, Фоліо, 2003. — Т. 1: Спогади С. Петраш-Січко. Документи. — 256 с.; Т. 2: Спогади. Інтерв'ю. Листи. — 240 с.;

Овсієнко В. Петраш (Січко) Стефанія Василівна // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 549–554.

СІЧКО Петро Васильович (нар. 18.08.1926, с. Витвиця Долинського р-ну Івано-Фр. обл.) — інженер-економіст. Учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1947–57, 1979–85). Член УГГ (1978). Член УХДП.

1942 вступив до Юнацтва ОУН. 1944 навч. у Другій старшинській школі УПА-Захід «Оленів» у Рожанках, став командиром куреня, згодом — сотні загону командира Різуна в Чорному лісі. 1945 вступив на філфак Львів. ун-ту за підробл. документами, через підозру полишив його. 1946 вступив на філфак Чернівецького ун-ту, де створив підп. студент. «Орг-цію борців за вільну Україну».

12.02.1947 заарешт. у Чернівцях і конвойовано до Прикарп. округу МВС у Львові, зазнавав тяжких тортур, але нікого не видав. 23–26.06.1947 військ. трибунал військ МВС Львів. обл. засудив С. на 25 р. позбавлення волі, 5 р. заслання та 5 р. обмеження прав за ст. 54 ч. 1а КК УРСР. З липня 1947 карався в таборі Шодрово (Кемеровська обл.). Навесні 1949 етаповано в Тайшетські табори (Озерлаг), за участь в акціях непокори, страйках обійшов десятки таборів. Восени 1949 етаповано морем на Колиму, в Магаданську обл. 1956 вийшов на поселення без права виїзду і там 9.01 одружився із політв'язнем Стефанією Петраш. 24.03 за постановою комісії Президії ВР СРСР строк С. було скорочено до 15 р.

20.03.1957 звільнено постановою Магадан. обл. суду. Попри заборону мешкати в зх обл. України, повернувся з родиною в с. Витвиця, влаштувався диспетчером у гараж у м. Долина, згодом — нормувальником у Долинському буд.-монтаж. цеху. 1958 оселилися в м. Долина. 1959–63 С. навч. на заочн. відділенні Львівської політехніки за спеціальністю економіста машинобудування. За відмову співпрацювати з КДБ не допущено до захисту дипломної роботи. 1958–77 працював диспетчером, ст. економістом, ст. інженером на заводі металовиробів у с. Верхн. Струтень. 1972–73 закінчив однорічний заочн. екон. ф-т у Львів. сільгосп. ін-ті. 3.11.1977 звільнено з посади інженера. 7.11.1977 надіслав скаргу до Президії ВР і Прокуророві УРСР про переслідування його на роботі, однак 21.12 все одно було звільнено, оголосив з цього приводу страйк і відновився на роботі. 19.02.1978 у зв'язку з запроторенням сина Василя до ПЛ С. звернувся до ООН із клопотанням про еміграцію своєї сім'ї. 30.04.1978 став членом УГГ. Підписав документи Групи «Рух за права людини...», «Наші завдання», «Звернення до Комітету ООН у справах прав і свобод людини...». 9.01.1979 виступав у суді на захист члена УГГ В. Стрільціва. 10.06. виступив разом із В. Стрільцівим на гром. панахиді у Львові на могилі В. Івасюка на підтримку д-сті УГГ. 27.06 прокурор Львів. обл. прокуратури порушив кримін. справу за ст. 187 ч. 1 КК УРСР.

Арешт відбувся 5.07.1979, 22.11 було висунуто обвинув. вирок, який С. не підписав. 4.12 відбувся судовий процес над Січками, про який родина не знала. Засуджено — 3 р. таборів сув. режиму. З 25.12.1979 карався в таборі УЛ-314/11, працював тока-

рем, карні в'язні біля верстату жорстоко побили С., через 2 тижні його було вкинуто до карцеру. 31.10.1982 переведено в Херсон до табору ЮЗ-17/90.

Звільнено С. 26.05.1985. Один рік перебував під адмін. наглядом. Працював на пилорамі заводу залізобетонних виробів у Долині. 26.04.1988, у день другої річниці чорнобильської катастрофи, члени УХДФ, де С. був членом Головної Ради, уперше підняли на мітингу у Львові нац. прапор України.

БІБЛІОГРАФІЯ

Звернення, заяви, листи: До Верховної Ради СРСР і УРСР: Скарга (7.11.1977) // Сучасність. — 1979. — Ч. 1. — С. 104–106;

Терпіння колишніх політв'язнів (Заяви П. Січка, 22.12.1979) // Шлях перемоги. — 1979. — 21 січня;

Звернення Петра Січка до ООН (19.02.1978–2.04.1978) // Шлях перемоги. — 1979. — 16 вересня;

Наші завдання (1978, спільно з членами УГГ), Рух за права людини на тлі національних змагань українського народу (1978, спільно з членами УГГ), Президії Верховної Ради СРСР і УРСР: Скарга (22.12.1977), Організації Об'єднаних Націй: Звернення (19.02.1978–2.04.1978) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 21–28, 29–35, 661–664, 668–671.

Література: *Петраш С. В.* Президії Верховної Ради СРСР: Протест (5.09.1979, у справі чоловіка П. Січка), *Січко С.* До Асамблеї ООН: Звернення (03.1980, з приводу захисту родини Січків) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 676–682, 687–692;

Січко Петро // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 657–705;

Мешко О. Нескорені (Про суд над Петром і Василем Січками 4.12.1979), Петро Васильович Січко // Інформаційні бюлетені УГГ:1978–1980. — С. 141–149, 158–159;

A Family Torn Apart: Biographical Details About the Sichko Family / Упоряд. Н. Строката. — Tor.: Human Rights Commission, World Congress of Free Ukrainians, 1981. — 44 с.;

Строката Н. Ще про родину Січків // Свобода. — 1981. — 26 березня;

WCFU (СКВУ) Proclaims the Sichkos «Ukrainian Family of the Year», Appeals for Support in Their Release // Америка. — 1981. — 27 липня;

An Appeal by Stefania Petrash-Sichko in Defense of Her Imprisoned Husband // Smoloskyp. — 1983. — № 20–21. — Літо-осінь;

Три повстання Січків. У 2-х томах / Упоряд. В. Овсієнко. — Х.: ХПГ, Фоліо, 2004. — Т. 1: Спогади С. Петраш-Січко. Документи. — 254 с., Т. 2: Спогади. Інтерв'ю. Листи. — 239 с.;

Сини ідуть слідами батька // Свобода. — 1985. — 10 лютого;

Каплун В., Овсієнко В. Січко Петро Васильович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 712–717.

«СІЯЧ» — громад.-політ., релігійно-філософський, істор.-краєзн. та літ.-мист. тижневик Лановецької райради НРУ. Як неформ. газ. вих. 1990. Ред. Г. Басюк.

СКАЛИЧ Семен Федорович (нар. 9.10.1920, с. Довге Дрогобицького повіту Львів. обл.) — покутник. Рел. діяч. В'язень сумління рад. тюрем і концтаборів (1945–55, 1980–87).

Освіта — 4 класи. Інвалід з 16 років. З 1942 — секретар сільського Укр. освітнього т-ва. 1945 вчився на бухгалтера в Дрогобичі.

3.12.1945 заарешт. і 29-го засудж. військ. трибуналом Прикарп. військового округу за ст. 54 ч.ч. 1 і 11 КК УРСР на 10 р. позбавлення волі за зберігання брошури ОУН. Покарання відбував в інвалідних таборах Казахстану (Караганда, Балхаш). За відмову від роботи в кам'яному кар'єрі й рел. проповідь додатково засудж. на 5 р. як «саботажника». Після 2 р. жорстоких знущань 3 р. його утримувано в ПЛ, де зазнав немилосердних знущань. «Мук, які переніс він

за 10 років ув'язнення, вистачило б на святого мученика» (В. Стус).

Звільнено 1955. Жив у брата в с. Гірське-Довге Дрогобицького р-ну, допомагаючи йому в дом. госп-ві. За 8 р. переписав 60 молитовників для дітей. З 1960 живе в с. Середнє на Прикарпатті, відтоді пов'язав своє життя з покутництвом («нар. версія укр. месіанізму» — В. Стус), яке зародилося на поч. 50-х у Зх Україні.

30.01.1980 С. заарешт. прокуратурою м. Дрогобича. Одне з висунутих звинувачень — «антирад. агітація і пропаганда». Під час обшуку вилучено близько 700 його віршів релігійно-націоналіст. змісту. 19.08.1980 засудж. Львівським обл. судом на 10 р. позбавлення волі й 5 р. заслання через визнання як особливо небезпечного рецидивіста. 16.10.1980 привезено етапом у пермський табір особл. режиму ВС-389/36-1. З релігійних міркувань не визнавав свого прізвища, називав себе Семен Покутник. 13.03–14.05.1981 перебував у Львові «на перевихованні». Протягом 1981–87 5 разів тяжко хворого С. переводили до лікарні табору ВС-389/35. Як інвалід не працював, проводив час у молитвах за народ, вважаючи, що політкаторжани після знищення чернецтва виконують його роль.

Звільнено 8.10.1987 за ухвалою Чусовського міськсуду від 06.10 через хронічні захворювання. Жив у с. Середнє Івано-Фр. обл., згодом у покутниці Марії Антонів у м. Стрий. З проголошенням незалежності покутники прийняли держ. документи.

С. було реабілітовано.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Овсієнко В.* Скалич Семен Федорович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 718–720.

«СКАРБНИЦЯ» — додаток до «Поступу». Неформ. газ. Т-ва Лева. Вих. 1989–1990 у Львові та Москві з невизн. періодичн. Містила розвідки А. Гречила про Герб, Прапор, Гімн України, док-ти УНР та ЗУНР.

СКИРДА Людмила Михайлівна (нар. 15.09.1945, м. Кіровоград) — поетеса, літературознавець, перекладач. Учасниця руху шістдесятництва. Член СПУ (1977). Лауреат літературних премій ім. А. Малишка (1984), ім. Г. Сковороди (1977), ім. В. Винниченка (1998), ім. І. Кошелівця (2007). Засл. діяч мистецтв України (2006).

1963–68 навч. на філол. ф-ті Київ. ун-ту. 1963 дебютувала з віршами в г. «Літ. Україна» та ж. «Дніпро», деякі вірші з цих добірок було передруковано укр. пресою в Канаді, США, Польщі. 1965, після виходу першої кн. «Чекання», мала позит. відгуки за кордоном і критичні — в рад. пресі. На той час познайомилась і спілкувалася з І. Дзюбою, І. Драчем, М. Вінграновським, І. Світличним, Є. Сверстюком, В. Зарецьким, С. Параджановим, Г. Гавриленком, В. Сільвестровим. 1967 вступила до аспірантури при Київ. ун-ті. 1970–88 працювала викладачем каф. історії укр. літ-ри. 1972 С. не дали можливості захистити дис. присвячену твор-сті поета «розстріляного відродження» Є. Плужника. Це була перша наук. робота в Україні про репресованого митця. Водночас вердиктом ЦК КП України літ. тв-сть С., як і твори багатьох молодих талановитих письменників, художників, було заборонено. Через 2 р. вдалося захистити канд. дис. 1976 вийшла друга зб. поетки «Сходи». На той час С. не дозволено виїзд за межі СРСР. 1982–88 вела на УТ автор. культурол. програму «Живе слово», яка охопл. широке коло істор., мовознавчих і літературознавчих проблем. У цій про-

грамі за участю відомих учених, літераторів, діячів мистецтва робилась одна з перших спроб на укр. ТБ окреслити духовний ареал нац. свідомості та нац. ідентичності українців. 1986–88 перебув. в докторантурі Київ. ун-ту. 1988 разом із чоловіком, укр. дипломатом Ю. Костенком, виїхала до Відня (Австрія), де провадила вел. культурницьку і творчу роботу — читала лекції про укр. культуру й літ-ру для гром. укр. орг-цій, 1988–91 вела передачі на австр. ТБ «ORF» у міжнар. проекті Л. Шулер (яка ініціювала й брала участь у передачах, присв. Україні та укр. культурі: про Шевченка, Гоголя, Плужника, укр. пісню, Київ, Карпати). 1987 вийшла друком серія портретів представників укр. діаспори, чимало її поет. книжок. З 1997 творчо працювала, мешкаючи в Бонні (Німеччина). 1997 на презентації кн. «Рейнські елегії» та «В обіймах Юґендстилю» були присутні 36 послів іноземних держав. 2001 С. переїхала до Японії, там вийшло чимало її книг — збірок поезій, переклад з англ. мови книжки Імператриці Японії Мітіко «Будувати мости»; співпрацювала з япон. радіо і ТБ, пресою, кількома ун-тами.

Літ. ім'я С. широко відоме в багатьох країнах світу. Її поезія ввібрала в себе й просвітлену гармонійність еллін. часів, і обожнювання краси в дусі раннього Відродження, й альтруїстичну моральність класичного гуманізму, й чарівну легкість япон. споглядальності, й психолог. міфологізм, притаманний нашому нац. менталітету. Блискуча ерудиція С., знання іноземних мов, тонкий естет. смак та одухотвореність надають її поезії виразної інтелект. напруженості, забезпечують неординарність підходів до явищ світової цивілізації й культури, духовних проблем людства. На тв-сті С. органічно позначилися впливи і європейських, і східних культур, що призвело до виникнення унікального поетичного явища в контексті не лише української, а й літератур слов'ян. світу. Твори поетки перекладено багатьма мовами світу.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Чекання (1965), Сходи (1976), Крила (1979), Сучасна українська поезія, Поет і воїн (1980), Елегії вечірнього саду (1983), Євген Плужник (1984), Сучасна українська поема (1985), Музика для двох (1986), Дні і ночі (1987), Гармонія (1988);

День душі. — Відень (Австрія), 1994. — 72 с.;

Медитації біля Стефансдому. — Відень, 1994. — 134 с.;

Оливкова вітъ. — К.: Укр. письменник, 1994. — 172 с.;

Рейнські елегії. — Бонн (Німеччина), 1996. — 121 с.;

В обіймах Югендстилю. — Бонн. 1997. — 142 с.;

Ад астра! Вибране. — К.: ПП, 2000. — 425 с.;

Рожевий янгол, або Композиції за кермом. — К.: Т-во «РІК», 2002. — 136 с.;

Сад любові і сонця. — Токіо (Японія), 2003. — 126 с.;

Чарівна мушля. — Токіо, 2004. — 242 с.;

Дзуйхіцу від сакури. — Токіо, 2005;

Соло сонячної душі. — Токіо, 2008. — 250 с.;

Птахи і квіти чотирьох сезонів. — К.: Видво КНУ, 2008. — 312 с.;

Сьоме небо. — Абу-Дабі (ОАЕ), 2008. — 288 с.;

Сливовий дощ. — Сеул (Корея), 2009. — 356 с.;

Еллінські елегії. — Афіни (Греція). — 2009. — 368 с.;

Метелики і квіти. — Рим (Італія), 2009. — 321 с.;

Спів азалій. — Ташкент, 2009. — 242 с.;

Література: *Зінкевич О.* Людмила Скирда // Смолоскип. — 1967. — № 3. — С. 7–11.

СКОРИК Мирослав Михайлович (нар. 13.07.1938, м. Львів) — композитор, музикознавець, педагог. Учасник укр. нац.-культурн. відродження. Член СКУ (1963), голова СКУ (2006), керівник Центру музичної україністики, член-кореспондент Академії мистецтв України (1999). Лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка (1983), народний артист України. Герой України (2008).

1947 разом із репресов. родиною вивезено до м. Анжеро-Сукдженська Кемеров. обл. (Росія). Там далі навч. у школі та гри на ф-но. 1955 повернувся до Львова, вступив на композитор. ф-т Львів. консерва-

торії. По закінч. вступив до Москов. консерваторії. З 1963 став викладачем Львів. консерв. на кафедрі теорії музики та композиції. Т. р. вступив до Спілки композиторів. 1964 написав муз. до ф-му С. Параджанова «Тіні забутих предків», у серед. 60-х звернувся до жанру балету, створивши одноактний твір за віршем І. Франка «Каменярі». 1968 переїхав до Києва, обіймав посаду викладача на такій самій кафедрі у Київ. консерваторії. Завдяки старанням С. знову побачили світло сцени опери укр. композиторів М. Леонтовича, Д. Січинського, а також «Юнацька симфонія» М. Лисенка, «Отче наш» М. Березовського, написав три ораторії для солістів, хору й оркестру, оперу «Мойсей», балет «Каменярі». Писав інструментальні концерти, музику для театру й кіно. Вперше відродив у нац. контексті такий старовинний жанр, як партити. 1984 став проф. кафедри композиції Львів. консерв., поєднуючи з викладацькою д-стю й у Києві. З 1987 остаточно повернувся до Львова, щоб очолити кафедру, а також Львів. відділ. СК України. 1999 очолив Ін-т муз. україністики та кафедру історії укр. музики у Київ. нац. муз. академії. Т. р. обрано членом-кореспондентом Акад. мистецтв України. За той час створив балет з «родинної історії» «Соломія Крушельницька» під назв. «Поверн. Батерфляй», (поставлено 2006 у Львів. театрі опери та балету), цикл прелюдій і фуг для ф-но, «Диптих» для симф. оркестру, 4 фортеп. і 2 скрипков. концерти. Пед. д-сть С. — ще один вагомий внесок композитора в укр. муз. культуру. Високомайстерні грані мистецького світогляду композитора відкрилися в опері «Мойсей» за поемою І. Франка, кантатою на вірші Т. Шевченка «Гамалія», в духовному концерті-реквіємі.

СКОРОХОД Анатолій Володимирович (нар. 10.09.1930, м. Нікополь Дніпроп. обл.) — вчений-математик, викладач. Учасник укр. руху опору. Член-кореспондент АН УРСР (1987). Член Американської академії мистецтв і наук. Лауреат премії АН УРСР ім. М. М. Крилова (1970), Державної премії України в галузі науки і техніки (1982, 2003).

1953 С. закінч. фіз.-мат. ф-т Київ. ун-ту. 1956–64 працював в ун-ті на посаді доцента, від 1964 — професора. 1957 захистив канд., 1962 — докт. дис. 1962–2002 С. — головний науков. співробітник Ін-ту математики НАН України. 1962–94 — завідувач відділу випадкових процесів, водночас професор Київ. ун-ту. 1985 присвоєно звання академіка, 1987 — члена-кореспондента АН УРСР. Із 1993 працював на посаді професора Мічиган. ун-ту (США).

У квітні 1968 підписав «Лист 139-ти» до Ген. секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва та ін., протестуючи проти арештів молодої інтелігенції в Україні й Москві.

2001 С. отримав срібну медаль ім. М. В. Остроградського. Автор понад 450 наукових праць, серед яких 40 монографій і підручників.

СКОЧОК Павло Іванович (нар. 5.05.1935, с. Острів Рокитнянського р-ну Київ. обл.) — журналіст. Учасник ур. правозах. руху. Жертва рад. каральної психіатрії (1978–82).

Навчався в Київ. ун-ті, свого часу його було відрах. за «націоналіст. погляди». Працював до 1966 у ред. г. «Рад. Україна». У квітні т. р. було звільнено з роботи за критику лінії часопису. Був знаний у самвидаві із своїх виступів на суді в Івано-Фр. на оборону вчителя укр. м. М. Озерного та листа-

заяви на оборону І. Дзюби. В. Чорновіл та Л. Шереметьєва також були співавторами того листа. С. довгий час був без роботи, згодом працював коректором. Перед арештом був робітником.

1.12.1978 заарешт. й звинув. за ст. 62 ч. 1 КК УРСР, спрямовано на мед. експертизу до Павлов. ПЛ у Києві. У лютому 1979 постановою Київ. міськ. суду його спрямовано на примусове лікування, у квітні 1979 перевели до Дніпроп. СПЛ.

У квітні 1982 звільнено. Працював у музеї Л.П. Симиренка при Мліївській дослід. станції НДІ садівництва на Черкащині. С. вивчав і опрацьовував документи про життя й діяльність династії промисловців, учених і меценатів Симиренків. Згодом було звільнено з роботи. Працював коректором, кочегаром. 1985 надіслав свого паспорта до Президії ВР СРСР, протестуючи проти наруги над репресованими Симиренками та над своїми студіями про славетну родину, й просив дозволу виїхати до Франції для подальших досліджень літ. і архів. джерел.

БІБЛІОГРАФІЯ

Статті: До побачення, перебудово? (15.06.1987), Як жить тепер будемо? (12.12. 1986), Репортаж з-під мурів спецпсихушки (1987), Білі плями української історії (4.10.1987) // Укр. вісник. — 1987. — Вип. 7, 8, 9–10. — С. 57–69, 222–231, 456–468, 469–477, 478–501.

«СКРИНЯ» — вид. сусп.-культ. т-ва ім. О. Маковея. Як неформ. газ. вих. у Яворові 1990 щомісяця.

СКРИПЧУК Костянтин Максимович (нар. 1922) — учасник укр. нац.-визв. руху. Заарешт. 1953 у Чернів. обл. і засудж. на 25 р. позбавлення волі, вдруге заарешт. в концтаборі й засудж. за рел. д-сть на додаткові 5 р. позбавлення волі. Покарання відбував у мордовських концтаборах.

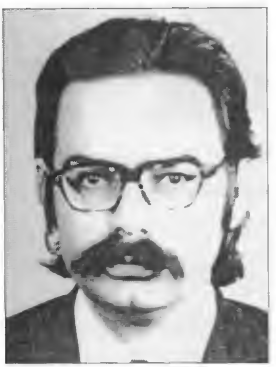

СКУНЦЬ Петро Миколайович (нар. 20.05.1942, с. Волове (Міжгір'я) Закарп. обл. — пом. 30.04.2007, м. Ужгород) — письменник, перекладач, журналіст. Учасник руху шістдесятництва. Член СЖУ (1964), СПУ (1962). Лауреат літературних премій ім. А. Головка (1980), ім. А. Малишка (1986), ім. Ф. Потушняка (1999), Держ. премії ім. Т. Шевченка (1997).

1958 закінч. Межигір. СШ. 1958–63 С. навч. на філол. ф-ті Ужгород. ун-ту. 1961 вийшла перша зб. «Сонце в росі». По закінч. ун-ту працював ред. поезії в Закарпат. обл. вид-ві. Служив у лавах рад. армії. Повернувся на видавничу роботу, довгий час працював у вид-ві «Карпати».

Наприкінці 1960-х — поч. 1970-х підтримував стосунки з В. Чорноволом, М. Руденком, що не могло не відбитися на його письменницькому житті: це час написання поеми «Розп'яття», в якій заторкнуто конфлікт — громадянин і держава, людина і суспільство. Настроями, натяками, паралелями поема виявляла політ. ситуацію, яка тоді склалася в країні навколо знаних митців, зокрема І. Дзюби, І. Світличного, І.Чендея (хоча твір присвяч. цілком реальній особі — закарпатцеві-свободовцеві Іва-

нові Кубинцю, котрого під час ІІ Світовой війни розіп'яли німці). Тираж «Розп'яття» було знищено, і повним обсягом твір надруковано лише через 20 років. 8 років не видавали його творів. Роздуми про час, історію, народ, мор. відповідальність людства за майбуття привели письменника до написання нових творів, зокрема й прозово-поетичного есе «Відпустка у природу, або На пошуки себе самого».

Сусп.-громад. тематика та публіцистизм супроводж. всю творчість письменника, поезіям же С. властиві філософ. мотиви. Співіснування публіцистичного та ф-фського породило оригінальну творчість, де відбув. постійний конфлікт між ліричним героєм і автором, героями творів, учорашнім і сьогоднішнім, сучасним і майбутнім, Землею і Всесвітом. Улюбленою формою поет. письма С. був цикл. Яскраво і самобутньо представляв у своїх творах рідне Закарпаття.

1989 С. став організатором і першим головою Народного Руху за перебудову на Закарп., а згодом заснував і деякий час очолював одну з перших незалежних ужгород. газет — тижневик «Карпат. Україна».

С. — автор понад 10 поетичних книг. Перекладач з багатьох мов. У його доробку близько 400 нарисів, інтерв'ю, літ.-мистецьк., сусп.-політ. статей, рецензій. Упорядкував і відредагував близько півсотні книг. Літ. премію ім. А. Малишка отримав за публікації громад. звучання у журналах «Дніпро», Національну премію ім. Т. Шевченка — за зб. поезій «Спитай себе». Нагороджено орденом «За заслуги» ІІІ ст. (2006).

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Сонце в росі (1961), Верховинська пісня (1962), Полюси землі (1964), Погляд (1967), На границі епох (1968), Всесвіт, гори і я (1970), Розп'яття (1972), Розрив-трава (1979), Сейсмічна зона (1983), Спитай себе (1996);

Один: Вірші, поеми, балади, переклади, мініатюри. — Уж.: Два кольори, 1997. — 536 с.;

Колись я був на світі Травнем: Поезії. — 2000;

Нічні портрети: Поезії. — Уж.: Карпати, 2003. — 152 с.

СЛАБІНА Йосиф Васильович (нар. 1928, с. Витвиця Болехівського р-ну Станисл. (Івано-Фр.) обл.) — селянин. Учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, підп. орг-ції «Об'єднання» (1956–59). Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1951–56, 1959–66).

Походив із селянської родини, мав освіту 7 класів. 1951 заарешт. за зв'язок з підпіллям ОУН, 1952 засудж. Військ. трибуналом військ МДБ Станіслав. обл. за ст. 54 ч. 1-А КК УРСР і ст. 58-10 ч. 1 КК РРСФР на 10 р. позбавл. волі. Карався у Мінлагу (м. Інта Комі АРСР). Ще до звільнення став членом підп. орг-ції «Об'єднання».

Влітку 1956 було достроково звільнено. Поселився у м. Олександрія Кіровогр. обл., працював електриком. Разом з іншими розповсюджував листівки «Об'єднання» у містах і селах Кіровогр. обл.

На поч. 1959 орг-цію викрито, відбулися арешти її членів. 29.01 т. р. С. заарешт. і етаповано разом з іншими до Києва, де було засудж. на 7 р. позбавлення волі. Покарання відбував у тайшетських таборах, а згодом — у мордовських.

1966 звільнено, повернувся в Олександрію. 1992 реабілітовано.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Леонюк В.* На прю стає «Об'єднання» // Зона. 1994. — № 6. — С. 163–180;

Христинич Б. На шляхах волі. Підп. орг-ція «Об'єднання» (1956–59). — Л.: Сполом, 2004. — 416 с.

«СЛАВУТА» — неформ. газ. для молоді, вих. у Києві 1990 з невизн. періодичн.

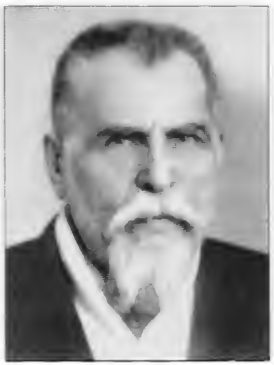

СЛІПИЙ Йосиф, Коберницький-Сліпий-Дячковський Йосип Іванович (нар. 17.02.1892, с. Заздрість Теребовлянського р-ну Терноп. обл. — пом. 7.09.1984, м. Рим) — митрополит. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1945–58, 1958–63). Верховний Архиєпископ, Патріарх УГКЦ, кардинал.

1911 закінчив із відзнакою гімназію в Тернополі та вступив до Львів. греко-католицької духовної семінарії. Духовну освіту продовжив в ун-ті Інсбруку на філос. і теолог. ф-тах. 1918 здобув ступінь доктора богослов'я. 1922–24 навчався в Римі. З 1922 — професор догмат. богослов'я Львів. духовн. семінарії, співзасновник Богослов. наук. т-ва у Львові. 1926 номіновано на ректора львів. Богословської академії. На прохання митрополита Андрея Шептицького С. було хіротонізовано архиєпископом із правами спадкоємності. Під час ІІ Світової війни відновив роботу Богословської академії. Після смерті митрополита Андрея 1.11.1944 С. став останнім митрополитом Галицьким перед ліквідацією УГКЦ 1946.

11.04.1945 заар. органами НКВС. Слідство велося майже рік у Львові, Києві, Москві. Від нього вимагали зречення Церкви. Т. р. було заарешт. понад 800 священиків. 10.05.1946 Моск. трибунал засудив С. на 8 р. позбавлення волі. Інкр. співпрацю з виданнями «Мета», «Дзвони», «Нива» ще до поч. ІІ Світової війни, д-сть як ректора духовних семінарій, участь в орг-ції «Ради сенаторів», яка підтримувала ідею самостійності України; звинув. у написанні брошури «Гол. правила суч. душпастирства» (хоч і змісту праці Військ. трибунал не досліджував). На етапі тяжко захворів на запалення легенів і дизентерію, зламав руку. 1947 був у Печорі, де його побили карні злочинці. 1948–53 карався в таб. № 23 і № 14 у Мордовії. Користув. великим авторитетом серед політв'язнів. Після закінчення терміну С. було призначено довічне заслання, яке відбував у с. Кузьминки за 300 км від Красноярська. Писав рел.-філософ. трактати, наукові праці, через листи до органів влади турбувався про відновлення УГКЦ тощо.

У травні 1953, після смерті Сталіна, СРСР вирішив налагодити стосунки з Ватиканом, і в справі відновлення УГКЦ С. доставили до Москви. МЗС запропонувало йому написати історію Католицької Церкви. Через 3 міс. знову було спроваджено до Сибіру, в будинок інвалідів у Моклахові, де він за 5 р. написав 5 томів «Історії Вселенської Церкви в Україні».

Ця праця фактично стала головним доказом, щоб знову притягнути до відповідальності С., як праця «антирад. і антинаук.» х-ру. Митрополитові було інкр. ще й «неучасть у гром. праці і трудов. процесах». На закритому суді С. знову обстоював свою Церкву як єдину захисницю укр. народу. 17.07.1959 засудж. на 7 р. таборів. Покарання відбував у мордов. таборах. Судова колегія Верховн. Суду УРСР 27.09.1962 під грифом «секретно» направила в табір, де С. перебував, ухвалу про його переведення як особливо небезп. злочинця в колонію особливого режиму, фактично прирікаючи цим на смерть. На Заході через дипломат. канали клопоталися про звільнення С.

23.01.1963 Судова Колегія ВС УРСР під тиском клопотань Папи Іоанна XXIII та Президента США Дж. Кеннеді звільнила С. Через 3 дні він був уже на волі й виїхав до Ватикану. 23.03.1963 був уперше присутнім на Конференції укр. єпископів. 11.10 мав виступ на ІІ Ватиканському Соборі, закликав піднести УГКЦ до патріаршої гідності. 25.11 заснував у Римі Укр. Католицький

Ун-т ім. Папи Климентія, відновив Богослов. наукове т-во з філіалами в різних країнах, відновив ж. «Богословія». 23.12 отримав від Папи титул Верховного архиєпископа УГКЦ. Кардиналом він був таємно з 1949, урочисто — з 22.02.1965. 1968–73 відвідав українців у 14 країнах світу з метою євхаристійного єднання. В 1973 С. проголошено Патріархом УГКЦ. 1977 Патріарх і кардинал С. виступив на захист Церкви на Сахаровських слуханнях у Римі, написав звернення до католицьких діячів і керівників держав. 25.11 і 2.12.1980 Синод УГКЦ ухвалив Декларацію про неканонічність і недійсність рішень Львів. псевдособору 1946 про ліквідацію УГКЦ.

С. помер у Римі. 1991 посмертно реабілітовано. Прах Патріарха було перенесено до Львова й поховано в крипті собору св. Юра.

БІБЛІОГРАФІЯ

Послання, листи, звернення: У тридцятьліття насильної ліквідації Української католицької церкви (13.04.1975), Послання з січня 1947 року, Послання з січня 1954 року (Різдво 1954), Послання з березня 1954 року (28.03.1954), Лист з лютого 1961 року (17.02.1961), Слово на Трибуналі ім. А. Сахарова (Рим, 27.11.1977), Звернення до католицьких діячів і держав світу (03.1978) // Мартирологія Українських Церков. Т. 2: Українська Католицька Церква. — Тор.–Балт.: Смолоскип, 1985. — С. 279–281, 469–470, 471–473, 474–480, 481–485, 752 –754, 754–758.

Публікації: Твори. У 13 томах / Зібрали і упоряд. свящ. І. Хома, свящ. І. Яцків, свящ. Ю. Федорів, свящ. І. Музичка. — Рим: Укр. католицький університет ім. св. Климента Папи, 1968. — Т. 1. — С. 423. — 1969. — Т. 2. — С. 316. — 1970. — Т. 3–4. — С. 950. — 1971. — Т. 5. — С. 416. — 1975. — Т. 6. — С. 457. — 1976. — Т. 7–8. — С. 291 + 387. — 1980. — Т. 9. — С. 355. — 1979. — Т. 10–11. — С. 306. — 1981. — Т. 12. — С. 335. — 1983. — Т. 13. — С. 352;

Церква мучеників. — Кініґштайн: Відгомін любови, Поміч для Церкви в потребі, 1981. — 16 с.;

Chiesa dei Martiri (італ.), The Church of the Martyrs (англ.), Eglise des Martyrs (франц.), Kirche der Martyrer (нім.). — Konigstein: Aid to the Church in Need, 1981. — С. (кожний буклет) 16 с.;

Завіщання Блаженнішого Патріярха Йосифа, Із спогадів митрополита Йосифа Сліпого / Мартирологія українських церков. Т. 2: Українська католицька церква. — С. 21–42, 381–383.

Література: *Соловій М., свящ.* Митрополит-ісповідник Йосиф Сліпий. — Н.Й.: Вид-во Василіян, 1962. — 64 с.;

Станіславський. Митрополит у неволі // Поступ. — Тор. — 1977. — 16 січня;

Життєвий шлях Ісповідника віри // Америка. — 1984. — 14 вересня;

Спогади політв'язнів про ув'язнення митрополита Й. Сліпого (свящ. П. Леоні, Ф. Ґробауера, Невідомого, Станиславського), Обставини звільнення митрополита Й. Сліпого // Мартирологія Українських Церков. Т. 2: Українська Католицька Церква / Упоряд. О. Зінкевич, свящ. Т. Лончина. — Балт.–Тор.: Смолоскип, 1985. — С. 384–385, 385–391, 392–405, 409–414;

Мишанич О. Митрополит Й. Сліпий перед «судом» КДБ. За архів. джерелами. — К. — 1993. — 80 с.;

Рудницька М. Невидимі стигмати. — Рим–Мюн.: Т-во за Патріархальний устрій Української Католицької Церкви, 1971. — 552 с.;

Павлик П., свящ. Спомин про прибуття до Риму первоєрарха Української Католицької Церкви, Ісповідника Йосифа і його перебування в Ґроттаферратській обителі // Світильник істини. — Тор.–Чик.: Укр. католицький університет ім. св. Климента, 1976. — Ч. 3. — С. 419 –426;

Помер Блаженніший Патріярх Йосиф Сліпий; Із завіщання Патріярха Й. Сліпого // Смолоскип. — 1984. — Ч. 25. — С. 1, 4;

Patriarch Josyf Slipyj: A Beacon for Human Rights, Head of Ukrainian Catholic Church, Dies // Smoloskyp. — 1984. — № 25. — С. 2;

Papп І., Овсієнко В. Сліпий Йосиф // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 721–723.

«СЛОБІДСЬКА УКРАЇНА» — вид. Харківської орг-ції НРУ. Неформ. газ. вих. 1989–1990 з невизн. періодичн. Публ. політ.-економ. огляди, істор. та нар-знавчі розвідки, статті М. Грушевського, ориг. і передрук. з ж. «Кафедра» есеї В. Перевозного. Кожне ч. мало політ.-сатир. додаток «Шляхи блюзреалізму» Клубу прихильників блюзреалізму.

СЛОБОДЯН Микола Васильович (нар. 21.06.1944, с Росохач, Чортківського р-ну, Терноп. обл.) — колгоспник. Учасник укр. руху опору. Член Росохацької підпільної орг-ції. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1973–78). Член УГС, УРП, РХП. Нагородж. орденом «За мужність» I ступ. (2006).

1971 закінчив Росохацьку вечірню СШ. Працював у колгоспі, виїздив на сезонні роботи у Сх Україну. Захоплювався б-бою УПА. З обуренням сприйняв знищення пам'ятних хрестів у селі, зруйнування церкви й могили Січових стрільців. 1973 пристав на пропозицію В. Мармуса вступити в підпільну патріот. молод. орг-цію, яка боролася за незалежність України. С. 21.01.1973 взяв акт. участь у головній акції орг-ції — виготовленні та встановленні в м. Чорткові 4 укр. нац. прапорів та розклеєнні по місту 19 листівок напередодні 55-ої річниці проголошення УНР IV Універсалом Центр. Ради та 54-ої річниці Злуки УНР і ЗУНР.

22.03.1973 заарешт. 24.03 — засудж. з шістьма іншими членами орг-ції на закритому засіданні Терноп. обл. суду за ст. 64 та ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 3 р. ув'язнення в таборах сув. режиму та 2 роки заслання. Відбував покарання в мордов. таборі суворого режиму ЖХ-385/19. Працював кочегаром, у сушильному цеху. Спілкувався з політв'язнями-упівцями М. Кончаківським, М. Жураківським, І. Мироном, з о. Денисом Лукашевичем. Восени 1975 етаповано в пермський табір ВС-389/37. Брав участь в акціях протесту. Заслання відбував у с. Нікольськ Кривошеїнського р-ну Томської обл., працював на фермі.

Навесні 1978 повернувся в Росохач. Наприкінці 1980-х — на поч. 1990-х С. брав акт. участь у русі за незалежність України. Був членом Координаційної ради Чортківського «Меморіалу», членом УГС, УРП, РХП. 1991 реабілітовано.

БІБЛІОГРАФІЯ

Заяви: Плян зумисного знищення (12.06. 1978) // Укр. слово. — 1979. — 14 липня.

Література: «Мечбакс» подає згадку про політв'язня Слободяна // Свобода. — 1980. — 10 червня;

Овсієнко В. Слободян Микола Васильович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 724–726.

СЛОБОДЯН Михайло Климович (нар. 1937) — лейтенант міліції, із с. Трач Івано-Фр. обл. Учасник укр. руху опору. Заарешт. 15.07.1975 й засудж. в Ів.-Ф. на 11 р. позбавлення волі й 3 р. заслання. Покарання відбував у Чистопольській тюрмі (Татарська АРСР).

«СЛОБОЖАНЩИНА» — вид. Харківського ТУМ ім. Т. Шевченка та Культурологічного т-ва «Спадщина». Неформ. газ., вих. 1990 з невизн. періодичн.

«СЛОВО» — вид. ТУМ ім. Т. Шевченка. Як неформ. газ. вих. у Києві 1989–1990 раз чи двічі на міс. До складу ред. входили Д. Павличко, В. Радчук, В. Довгач, Ю. Оробець, О. Сопронюк, В. Дивнич, В. Жовнорук, В, Кулик, В. Теличенко, О. Ткач. По-

рушувала проблеми нар. освіти, мови. Публ. тематичні звернення, відозви, листи. Містила істор. розвідки, свідчення про переслідування В. Марченка, І. Світличного, І. Гончара, Ю. Бадзя та ін. Ознайомлювала з поезією В. Стуса, Д. Павличка, ін. Серед авторів — Є. Сверстюк, М. Коцюбинська, С. Ґлузман, Л. Скорик, Д. Стус.

«СЛОВО І ЧЕСТЬ» — неформ. газ. Чорнухинської район. орг-ції НРУ Полтавської обл. Як неформ. газ. вих. 1990–1991 1–3 рази на міс. Містила змістовні огляди сусп.-політ. соціального, економ. життя р-ну, актуал. репортажі. Мала додаток «Земне тяжіння».

СМОГИТЕЛЬ Вадим Васильович (нар.1939) — композитор, музикант. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1978–81).

1963 відрах. з 4-го курсу Київ. консерваторії за влаштування в селах разом зі скульптором і художницею А. Горською та поетом В. Симоненком концертів укр. пісні. Щоб уникнути подальших переслідувань, виїхав на Волинь. Відтак повернувся до Києва і працював викладачем музики в одній із сер. шкіл. У серпні 1977 в заяві до Президії ВР УРСР домагався права виїхати з СРСР й емігрувати до Канади.

13.12.1978 заарешт. за сфабрикованим звинув. 3.02 засудж. судом Рад. р-ну м. Києва за ст. 206 ч. 2 КК УРСР на 3 р. таборів заг. режиму. 10.02 т. р. Н. Світлична та М. Горбаль відправили лист до канадського прем'єр-міністра Трюдо на оборону С. 22.03.1978 Верховний суд УРСР після розгляду касац. скарги вирок С. залишив без змін. Покарання відбував у ВТК с. Стара Збур'ївка Херсон. обл.

По закінченні терміну звільнено й видворено з СРСР. Жив у США. 2005 повернувся в Україну.

«СМОЛОСКИП» — вид. СУМ Буковини. Неформ. газ. вийшла в Чернівцях 1989. Ред. В. Філіпчук.

СМОЛОСКИП — українське видавництво ім. Василя Симоненка. Засновано як незалежне укр. видавництво 1967 у м. Балтимор (США) за сприяння укр. громади США й Канади.

1967–1977: Головами вид-ва були Осип Зінкевич (1967–1977), Андрій Зварун (1977–1991), членами керівних органів у різні роки були О. Зінкевич, А. Зварун, А. Фединський, А. Каркоць; представники на Канаду — Р. Горейчук, Б. Колос, В. Соколик, на Аргентіну — О. Яхно, О. Хам.

1967 при вид-ві було створено УІС «Смолоскип», яка розсилала до укр. ЗМІ повідомлення про арешти й суди в Україні, про укр. політв'язнів, про твори укр. самвидаву. 1974 створено англомовну УІС, яку очолював Б. Ясень (Ю. Саєвич), 1975 — іспаномовну в Буенос-Айресі (Аргентіна), яку очолював О. Яхно.

1970 при видавництві створено Організацію оборони людських прав в Україні «Смолоскип», яку очолювали А. Зварун, А. Фединський, О. Зінкевич. Орг. готувала буклети, листівки, інформаційні матеріали про репресії в Україні й про укр. політв'язнів, організовувала акції на їхню оборону, співпрацювала й координувала оборонну діяльність з Міжн. амністією, укр. правозахисними групами в США й Канаді.

Видавництво «Смолоскип» видавало твори укр. письменників 1920–30-х, заборонені в Україні, в цій серії видано найповніше видання творів М. Хвильового в п'яти томах та збірник матеріалів і документів

«Лесь Курбас», водночас видано твори й документи укр. самвидаву, УГГ.

Вид-во «Смолоскип» опублікувало книжки про шістдесятників, репресії в Україні, правозахисників, дисидентів, політв'язнів і деякі їхні твори.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: *Zinkewych O.* Svitlychny and Dzyuba: Ukrainian Writers Under Fire. — 1966. — 52 с.;

Зінкевич О. З генерації новаторів: Світличний і Дзюба. У джерел модерної української критики. — 1967. — 243 с.;

Гончар О. Собор. — 1968. — 239 с.;

Zinkewych O. Ukrainian Olympic Champions. — 1968. — 43 с.;

Костенко Л. Поезії / Упоряд. О. Зінкевич. — 1969. — 357 с.;

(Холодний М.). Крик з могили: Захалявні вірші з України / Передм. Ю. Бойка. — 1969. — 60 с.;

Сверстюк Є. Собор у риштованні. — Спільно з ПУДФ, 1970. — 173 с.;

Голобородько В. Летюче віконце. — Спільно з ПУДФ, 1970. — 235 с.;

Українськиций вісник: Захалявний журнал з України. — Вип. I–II, січень–травень, 1970. — Спільно з ПУДФ, 1971. — 246 с.;

Український вісник: Вип. III, жовтень, 1970. — Спільно з в-вом «Новий шлях». — 1971. — 118 с.;

Український вісник: Вип. IV, січень, 1971. — Спільно з ПУДФ, 1971. — 191 с.;

Осадчий М. Більмо. — Спільно з ПУДФ, 1971. — 208 с.:

Амальрик А. Чи проіснує Радянський Союз до 1984 року? / Передм. Я. Гайваса. — 1971. — 98 с.;

Український вісник: Вип. VI, березень, 1972. — Спільно з ПУДФ, 1972. — 183 с.;

Широке море України: Документи самвидаву з України. — Спільно з ПУДФ, 1972. — 378 с.;

Бумеранг: Твори Валентина Мороза / Передм. Ю. Стефаника. — 1974. — 303 с.;

Boomerang: The Works of Valentyn Moroz / Упоряд. Я. Бігун, перекл. на англ. Б. Ясеня (Ю. Саєвича), А. Фединського, передм. П. Л. Ґерспера. — 1974. — 272 с.;

Калинець Ігор. Вогонь Купала: Поезії / Пердм. Л. З. Онишкевич. — 1975. — 48 с.;

Український вісник: Вип. VII–VIII, весна, 1974. — Спільно з ПУДФ. — 1975. — 152 с.;

Бердник О. Блакитний Коваль / Передм. Г. Павлокімця (Н. Мриц). — 1975. — 88 с.;

An Interview with Political Prisoners in a Soviet Perm Camp. — 1975. — 30 с.;

Women's Voices from Soviet Labor Camps. — 1975. — 16 с.;

A Ukrainian Priest's Appeal from a Soviet Labor Camp (Звернення свящ. В. Романюка до Папи Павла VI і Світової Ради Церков). — 1976. — 12 с.;

Three Philosophers — Political Prisoners in the Soviet Union (Справи В. Лісового, Є. Пронюка, М. Бондаря). — 1976. — 18 с.;

Invincible Spirit. Нездоланний дух: Мистецтво і поезія українських жінок, політв'язнів в СРСР. Двомовне видання / Упоряд. Б. Арей (О. Зінкевич), перекл. на англ. Б. Ясеня (Ю. Саєвича), худ. оформл. Т. Горалевського. — 1977. — 136 с.;

Terelya J. Notes from a Madhouse: A Firsthand Account by an Ukrainian Political Prisoner of Soviet Psychiatric Prison. — 1977. — 16 с.;

Руденко М. Хрест: Самвидавна поема. — 1977. — 24 с.;

Dissent in Ukraine: The Ukrainian Herald, Issue VI / Перекл. на англ. Л. Джонс і Б. Ясеня (Ю. Саєвича). — 1977. — 215 с.;

The International Sakharov Hearing / Перекл. на англ. М. Гарасовської і О. Ольговича (Р. Чайковського). — 1977. — 336 с.;

Бердник О. Україна січі вогняної: Есеї, листи / Упоряд. Б. Арей (О. Зінкевич). — 1977. — 90 с.;

Information Bulletin of the Ukrainian Public Group to Promote the Implementation of the Helsinki Accord № 1 / Перекл. на англ. Б. Ясеня (Ю. Саєвича). — 1978. — 24 с.;

Український правозахисний рух: Збірник документів і матеріялів Української Гельсінської Групи / Упоряд. О. Зінкевич, передм. А. Звару-на. — 1978. — 480 с.;

Руденко М. Прозріння. Збірка самвидавних поезій / Передм. П. Григоренка, післяслово І. Качуровського. — 1978. — 400 с.;

Грицяк Є. Короткий запис спогадів (Для себе самого): Історія Норильського повстання. — 1980. — 128 с.;

Бердник О. Свята Україна: Есеї й листи / Упоряд. Б. Арей (О. Зінкевич). — 1980. — 208 с.;

Караванський С. Сутичка з тайфуном: Збірка поезій. — Спільно з ОУП «Слово». — 1980. — 188 с.;

Strokata-Karavanska N. Ukrainian Women in the Soviet Union: Documented Persecution (1975–1980). — 1980. — 64 с.;

The Human Rights Movement in Ukraine: Documents of the Ukrainian Helsinki Group, 1976–1980 / Перекл. на англ. Б. Ясеня (Ю. Саєвича) і Л. Верби (Д. Стець), передм. А. Зваруна, вступне слово Н. Строкатої-Караванської. — 1980. — 277 с.;

Information Bulletin of the Ukrainian Public Group to Promote the Implementation of the Helsinki Accords № 2 / Перекл. на англ. Л. Верби (Д. Стець) і Б. Ясеня (Ю. Саєвича). — 1981. — 104 с.;

The Ukrainian Helsinki Group: Five Years of Struggle in Defense of Rights. — 1981. — 45 с.;

Інформаційні бюлетені Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських Угод: Вип. ч. 1, 2, 1978, ч. 3, 1979, ч. 1, 2. 1980 / Упоряд. О. Зінкевич, післясл. Н. Строкатої. — 1981. — 220 с.;

Руденко М. На дні морському: П'єса з часів Сталінського терору й окупації України німцями. — 1981. — 80 с.;

Холодний М. Про душу в пісні та про пісню в душі / Упоряд. О. Зінкевич. — 1981. — 139 с.;

Ethnocide of Ukrainians in the USSR: The Ukrainian Herald, Issue VII–VIII / Перекл. на англ. О. Сацюк і Б. Ясеня (Ю. Саєвича), передм. Р. Конквеста. — 1981. — 209 с.;

Мельничук Т. Із-за грат: Поезії. Збірка поезій, написаних на волі і в ув'язненні. — 1982. — 82 с.;

Українські політв'язні в СРСР: Адресний покажчик / Упоряд. М. Гарасовська. — 1982. — 204 с.;

Тихий О. Роздуми / Упоряд. О. Зінкевич. — 1982. — 79 с.;

Руденко М. Орлова балка: Роман. Самвидавний роман про життя в сучасній Україні / Передм. І. Качуровського. — 1983. — 454 с.;

Українська Гельсінська Група: 1978–1982. Документи і матеріяли / Упоряд. О. Зінкевич. — 1983. — 998 с.;

Крамар Є. Дослідження з історії України / Упоряд. П. Якуб'як (О. Зінкевич). — 1984. — 187 с.;

Карий Л. Крах: Документальний роман з часів Другої світової війни (Самвидавний твір з України). — 1985. — 564 с.;

Мартирологія українських церков. Том II: Українська католицька церква. Документи, матеріяли, християнський самвидав України / Упоряд. О. Зінкевич, свящ. Т. Лончина. — 1985. — 839 с.;

Мартирологія українських церков: Том I: Українська православна Церква / Упоряд. О. Зінкевич, О. Воронин, вступне слово митр. Мстислава (Скрипника), передм. А. Жуковського. — 1987. — 1207 с.;

Василь Стус в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників / Упоряд. О. Зінкевич і М. Француженко, передм. Н. Строкатої. — 1987. — 463 с.;

Український вісник: Львів, вип. 7, 8, 9–10, серепнь, вересень, жовтень–листопад, 1987. — 1988. — 640 с.;

RUKH: Program and Charter of the Popular Movement of Ukraine for Restructuring / Упоряд. Ю. Саєвич і А. Сороковський, перекл. на англ. М. Олійник. — Спільно з УНС, 1989. — 51 с.;

Кафедра: Літературно-мистецький та науково-популярний квартальник. Львів, № 7, 1989. — 173 с.;

Кафедра: Літературно-мистецький та науково-популярний квартальник. Львів, № 8, 1989. — 1990. — 205 с.;

Антоненко-Давидович Б. Сибірські новели / Упоряд. О. Тимошенко. — 1990. — 310 с.;

Декларація про державний суверенітет України. Declaration on the State Sovereignity of Ukraine / Двомовне видання, перекл. на англ. Р. Гадзевич. — 1990. — 10 с.;

Пашко А. На вістрі свічки: Вірші і статті. — 1991. — 76 с.;

Калинець І. Невольнича муза: Вірші 1973–1981 років / Передм. Д. Гусара-Струка. — 1991. — 452 с.;

RUKH: Program, Charter and Documents of the Popular Movement of Ukraine (1990) / Упоряд. Я. Білінський, перекл. на англ. М. Олійник. — Спільно з УНС. — 1992. — 152 с.;

Луцький Ю. Листування з Євгеном Сверстюком: Листування з часу заслання Є. Сверстюка. Роки 1980–1988. — 1992. — 89 с.;

Доній О. Студентська революція на граніті: Фотоальбом про студентське голодування в жовтні 1990 / Передм. М. Розумного. — 1995. — 130 с.;

Неформальна преса в Україні: 1988–1991. Каталог за матеріалами газетних фондів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. — 2001. — 144 с.;

Сапеляк С. Хроніки дисидентські від головосіку: Невольнича мемуаристика / Передм. М. Жулинського. — 203. — 264 с.

Заливаха О. Альбом / Упоряд. Б. Мисюга, передм. Є. Сверстюка. — 2003. — 160 с.;

Українська Гельсінська Група. До 30-річчя створення: Історія, документи / Упоряд. О. Зінкевич, В. Овсієнко. — 2006. — 128 с.;

Василь Стус. Двадцять років після смерті: Сучасне сприйняття і переосмислення. — Молода нація. — 2006. — № 1 (38). — С. 3–400;

До 100-ліття генерала-дисидента Петра Григоренка (1907–1987) // Молода нація. — 2007. — № 1 (42). — С. 5–268;

До 60-ліття Валерія Марченка (1947–1984) // Молода нація. — 2007. — № 3 (44). — С. 3–279;

Репресії в Україні: 1917–1990. Науково-допоміжний бібліографічний покажчик / Упоряд. Є. Бабич, В. Патока. — 2008. — 515 с.

Генерал Петро Григоренко: Спогади, статті, матеріали / Упоряд. О. Обертас, передм. А. Григоренка. — 2008. — 828 с.;

Буклети: Valentyn Moroz: Historian. — 1973. — 12 с.;

Leonid Plyushch: Cybernetic. — 1973. — 8 с.;

Trials in Ukraine: 1973. — 1974. — 24 с.;

Ukrainian Women in Soviet Prisons / Текст Б. Ясеня (Ю. Саєвича). — 1975. — 28 с.;

Ukrainian Women in Soviet Prisons. — 1975. — 8 с.

Література: *Бойків О.* Горючий «Смолоскип» // Укр. слово. — Париж. — 1960. — 31 липня;

Styrkul V. The Torch Which Produces Darkness // News from Ukraine. — 1984. — № 2. — Січень;

Кирилюк В. Незгасний «Смолоскип» // Літ. Україна. — 1991. — 19 грудня;

Для кого горить «Смолоскип» // За вільну Україну. — 1992. — 20 лютого;

«Смолоскип», що душу рве до волі // Робітнича газета. — 1992. — 11 вересня;

«Смолоскип», зовущий к свободе // Рабочая газета. — 1992. — 11 вересня;

Солонський А. При світлі «Смолоскипа» // Голос України. — 1992. — 12 вересня;

«Смолоскип» світить для України // Культура і життя. — 1992. — 3 жовтня;

«СМОЛОСКИП» — часопис, присвячений обороні людських прав в Україні та Східній Європі, періодичне видання Української інформаційної служби «Смолоскип» і Комітету Гельсінських гарантій для України.

«Смолоскип», як сторінка укр. молоді при час. «Українське слово» в Парижі почав з'являтися 1950 (ч. 1, 1950 — ч. 20, 1952), переформувався на журн. укр. молоді 1952 (ч. 21, 1952 — ч. 79, 1957). Після трирічної перерви С. почав з'являтися в амер. м. Балтимор як журн. укр. молоді та студентства (ч. 80, 1960 — ч. 125, 1967). Після десятирічної перерви С. надалі з'являвся укр. і англ. мовами як видання УІС «Смолоскип» і Комітету Гельсінських гарантій для України, друкований у газетному форматі в амер. м. Балтимор-Елікот Сіті (ч. 1, 1978 — ч. 41, 1989).

1950–1957, 1960–1967, 1978–1989: Головним ред. був О. Зінкевич;

1950–1957: Членами редколегії в різні роки були І. Сілецький, А. Кобилко, В. Михальчук (Франція), Р. Шило-Бакум (США), Б. Коваль (Аргентина);

1960–1967: Членами видавничої комісії в різні роки були Л. Винницький (голова), В. Бакум, П. Дорожинський, Б. Гасюк, О. Зінкевич, Т. Онуферко, Д. Пілецький, М. Антонович, М. Царинник, А. Процик, Д. Струк; Членами редколегії між 1960 і 1967 були Т. Онуферко, Р. Левинський, Л. Бачинський, Б. Гасюк, М. Царинник, М. Антонович, Д. Струк, О. Шевченко;

1978–1982: членами редколегії були А. Зварун, Б. Ясень (Ю. Саєвич), А. Фединський, О. Іщук (Одежинська), О. Дейчаківський, Ю. Дейчаківський, у *1982–1989* часопис редагувала колегія.

1950–57 видання приділяло головну увагу діяльності укр. молоді та студентства в країнах укр. поселення, депортації молоді з України на цілинні землі в Казахстан, про фермент у комсомолі після смерті Й. Сталіна, творчості заборонених в Україні письменників. Було опубліковано статті про суди СВУ і СУМу, у ж. була сторінка «Юність» (ред. Л. Винар), на якій публікувалися статті про М. Хвильового, О. Слісаренка, Ю. Яновського, М. Йогансена, П. Тичину, О. Ольжича, О. Телігу, Волобуєва, ВАПЛІТЕ та ін., статті відомих укр. культурних діячів О. Грицая, Ю. Бойка, Г. Совачевої, адмірала В. Савченка-Більського, О. Ждановича, І. Розгона, про російський колоніалізм у спорті, зустрічі з культ. діячами з України.

Після відновлення у 1960 журн. змінив свій профіль. Найбільше уваги було приділено творчості шістдесятників, а згодом укр. самвидавові. У ж. опубліковано цикл статей О. Зінкевича про наймолодшу творчість в Україні, статті з добірками віршів і прозових творів Л. Костенко, М. Вінграновського, В. Симоненка, І. Драча, Є. Гуцала, І. Жиленко, О. Лупія, С. Йовенко, В. Коротича, Ю. Коваля, В. Голобородька, Л. Скирди, а також молодих діаспорних поетів Б. Рубчака, Д. Струка, О. Коверка. З 1967 ж. головну увагу приділяв творам укр. самвидаву, обороні укр. політв'язнів, було опубліковано вірші С. Карабанського, М. Масютка, заклики на захист І. Світличного й І. Дзюби та інших, опубліковано інтерв'ю з от. Т. Бульбою-Боровцем, колишніми генералами УНР.

З 1968 ж. не з'являвся. Його відновлено 1978 в газетному форматі. Виходив укр. і англ. мовами як видання УІС «Смолоскип» і Комітету Гельсінських гарантій для України, присвячене обороні людських прав в Україні і в Сх Європі. С. був унікальним укр. виданням, що в кожному випуску інформувало про нові арешти в Україні й інших республіках СРСР, публікувало адреси політв'язнів із закликом привітати їх з нагоди дня народження й різних свят, публікувало матеріали про В. Симоненка, В. Стуса, В. Марченка, Н. Світличну, О. Гейко, Й. Терелю, Миколу і Раїсу Руденків, Є. Сверстюка, С. Шабатуру, Ю. Шухевича, Д. Шумука, щоденник Г. Снєгірьова, про акції за самостійну участь України в Олімпійських іграх і міжн. спортивних змаганнях.

1995 ж. «Смолоскип» відновлено в Україні.

«SMOLOSKYP» — a quarterly dealing with Human Rights Affairs in Ukraine and Eastern Europe, published by Helsinki Guarantee for Ukraine Committee and the Ukrainian Information Service «Smoloskyp», англомовний квартальник, присвячений обороні людських прав в Україні і в Сх Європі, видання Комітету Гельсінських гарантій для України й УІС «Смолоскип».

Англомовний час. засновано 1978 в м. Балтимор (Елікот Сіті), США, з'являвся до 1989, його редагувала редкологія, членами якої в різні роки були: Б. Маслянка, А. Фединський, Б. Ясень (Ю. Саєвич), О. Іщук (Одежинська), А. Зварун, О. Дейчаківський, О. Зінкевич, Ю. Дейчаківський, Л. Верба (Д. Стець), А. Сороковський.

Англомовне видання С. цілковито присвячувалось обороні людських і національних прав в Україні. У кожному випуску публікувалися списки нових політв'язнів і в'язнів сумління в Україні та в інших республіках СРСР, їхні адреси, подавалась інформація про акції на їхній захист, про діяльність правозахисних груп і комітетів.

У часописі було опубліковано інтерв'ю англ. мовою з кол. політв'язнями, які опинились у зах. країнах, — Н. Світличною, В. Морозом, Н. Строкатою, С. Карабанським, А. Синявським, ген. П. Григоренком, членами амер. Гельсінської Комісії М. Кампелманом, С. Олівером, О. Дейчаківським, головою Сахаровського комітету О. Андресоном. Часопис публікував англ. м. твори укр. самвидаву, документи УГГ, статті про В. Чорновола, В. Стуса, І. Дзюбу, І. Калинця, Є. Грицяка, Д. Шумука, Ю. Шухевича, родину Січків, про членів УГГ та багатьох інших, опублікував щоденник Г. Снєгірьова, вірші І. Світичного, В. Рубана, М. Руденка, І. Калинця і багатьох інших, заяви членів Конгресу США, Парламенту Канади в обороні укр. політв'язнів, дані про укр. участь у Гельсінських конференціях у Белграді, Мадриді, Відні, про акції укр. жіночих організацій на міжн. форумах.

Окреме місце в часописі приділялося б-бі за самостійну участь України в Олімпійських іграх і в усіх міжн. спортивних змаганнях, 1984 опубліковано дані, одержані самвидавним шляхом з України, про передчасну смерть багатьох олімпійців СРСР.

Часопис ілюструвався фотознімками переслідуваних діячів укр. культури, укр. та інш. політв'язнів.

Англомовну частину часопису одержували всі відділення Міжнародної амністії, правозахисні організації, політики й дипломати країн, які підписали Гельсінські Угоди, ЗМІ.

СНЄГІРЬОВ Гелій (Євген) Іванович (нар. 14.10.1927, м. Харків — загинув у тюрмі 28.12.1978, м. Київ) — письменник, кінорежисер. Учасник укр. руху опору. В'язень рад. тюрми (1977–78).

Закінчив Харків. театр. ін-т. Працював у Харків. драм. театрі, викладав. 1954 видано кілька збірок оповідань і повістей С. 1956–57 завідував відділом публіцистики й худ. прози в г. «ЛУ». Протягом семи років працював гол. ред., був членом парт. бюро Укр. студії хрон.-док. фільмів. 1966 зняв док. фільм про траурний мітинг у Бабиному Яру до 25-річчя трагедії, де виступали І. Дзюба, В Некрасов. С. за цю стрічку було «розжалувано» в рядові режисери, знімати фактично не давали можливості. 1974 С. рішуче відмовився написати статтю з осудом В. Некрасова, після чого його було виключено з партії та письмен. і кінематограф. творчих спілок, звільнено з роботи. У 1977 передав на Захід рукопис книги «Набої для розстрілу» (присвяченої т. зв. «процесові СВУ», проведеному з метою винищити й посадити в табори укр. інтелігенцію). За С. починається цілодобове стеження. Незважаючи на це, С. їде до Москви й наполегливо просить П. Григоренка скликати в його квартирі прес-конф., яка все ж відбулась там за участю акредитованих у Москві провідних ЗМІ: С. зачитав перед камерами відкриті листи Президентові США Дж. Картеру та генсеку ЦК КПРС Л. Брежнєву (вклавши в конверт до генсека свій паспорт, заявив про відмову від рад. громадянства).

22.09.1977 заарешт. в Києві. 9 днів тримав сухе голодування. Відмовився розкаятися. На початку 1978 стан його здоров'я різко погіршився, 2.03 потрапив до тюремної лікарні, йому паралізувало нижню частину тіла. Написав «Тюремний щоденник», який дивом потрапив на волю, його було видано в США. Із Володимирської, 33 С. винесли на ношах до 14-ої київ. міськ. лікарні. В ост. дні свого життя дуже був втішений, що на Заході його зараховано до першої п'ятірки рад. дисидентів, яку очолювали А. Сахаров і П. Григоренко.

Помер 28.12.1978, поховано на Байковому цвинтарі. 1989 посмертно відновлено в членстві СПУ.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, звернення: Відкритий лист урядові СРСР // Сучасність. — 1977. — Ч. 9. — С. 106–108;

До редакції «Літературної України» // Сучасність. — 1978. — Ч. 3. — С. 107–108;

Публікації: Ненько, моя ненько. Лірико-публіцистична розвідка (Уривки) // Сучасність. — 1977. — Ч. 6. — С. 39–50;

Щоденник (Г. Снєгірьова) // Смолоскип. — 1979. — Ч. 4. — С. 1, 3, 4; ч. 5. — С. 1, 3, 4;

Caught in the Clutch of KGB. «Justice». Snyehirov's Prison Journal // Smoloskyp. — 1980. — № 6. — С. 8;

Snyehirov's Prison Journal «Broken» // Smoloskyp. — 1980. — № 8. — С. 8, 9, № 9. — С. 8;

Набої для розстрілу / Ред.: О. Веретенченко, В. Гришко, М. Дальний, Г. Костюк, Н. Світлична. — Н.Й.–Тор.: Громадський Комітет, Нові дні, 1983. — 492 с.;

Набої для розстрілу: Ненько моя, ненько. Лірико-публіцистична розвідка / Передм. І. Дзюби. — К.: Дніпро, 1990. — 167 с.;

Набої для розстрілу. Роман-донос / Ред. Ф. Снегірьов. — К.: Меморіал ім. В. Стуса, Дух і літера, 2000. — 495 с.;

Автопортрет. Документальна повість / Ред. П. Г. Снегірьов. — К.: Дух і літера, 2001. — 119 с.

Література: *Некрасов В.* Гелий Снегирев (12.12.1977) // Посев. — 1978. — Січень. — С. 3–4;

Guikovaty E. Na URSS. Um novo Dissidente perigo de morte // Jornal do Brasil. — Ріо-де-Жанейро. — 1978. — 30 травня;

Григоренко П. До справи Гелія Снєгірьова // Свобода. — 1978. — 11 липня;

В. Г. Життєвий подвиг Гелія Снєгірьова // Укр. вісті. — 1979. — 31 січня;

Григоренко П. Матеріяли до нового Гонолюлю // Свобода. — 1979. — 26, 27, 28 квітня;

Телефонічні розмови з Києвом у справі Г. Снєгірьова. Запис телеф. розмови з Дослідним інститутом нейрохірургії // Смолоскип. — 1980. — Ч. 8. — С. 1, 4;

В. П. Так чесно про себе вже ніхто не напише // Влада і політика. — К. — 2000. — 27 жовтня — 2 листопада;

Бондар А. Ще одна ластівка свободи // Дзеркало тижня. — 2001. — 8 вересня;

Рапп І., Снєгірьов П. Снєгірьов Гелій (Євген) Іванович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 727–730.

«СОБОР» — вид. Кадіївського осередку НРУ. Неформ. газ. вийшла 1990.

«СОБОРНІСТЬ» — вісник Бориславської орг-ції УРП; Міжрегіональний вісник УРП. Як неформ. газ. вих. 1990 раз на міс. Ред. В. Цвєтков. Містила парт. декларації, звернення, агітаційні мат-ли, гострі сусп.-політ. статті, огляди місц. новин та міжконфесійних проблем, істор.-просв. дописи. Публ. працю Д. Донцова, док. оповідання І. Сеник та спогади про неї Н. Світличної, поезії М. Холодного, фрагменти щоденника О. Довженка, розвідку Т. Гунчака про Л. Ребета та С. Бандеру, аналіз провокаційної роботи КДБ А. Грачова.

«СОКІЛ» — вісник Волинської СНУМ. Неформ. газ., вих. 1990 у Луцьку раз на міс. Ред. С. Миронюк. Публ. місц. політ. та правозах. хроніку, мат-ли з історії УПА, оглядові сусп.-філос. статті, поезію та сатиру.

«СОКІЛ» — молодіжна неформ. газ. Вих. у Підгайцях Терноп. обл. 1990. Відомо 2 вип. Ред. Я. Борсук, В. Манюк, Б. Карий, М. Николин, І. Манюк, М. Стефанишин, В. Голубенко. Публ. док-ти Дем. ПУ, Спілки дем. молоді України., інформ. про події сусп.-політ. життя країни, містила дописи з міжконфесійних проблем, поезію В. Симоненка, Б. Манюка, мала дитячий та гумористичний розділи.

«СОКІЛ» — центр. орган старшинської Ради Респ. партії України. Неформ. газ., вийшла в Києві 1990. Ред. Б. Зуб, В. Пекарський. Публ. статутні парт. док-ти, істор. розвідку про УАПЦ, розгорнуті репортажі з регіонів України, тексти Гімну, церковних та нар. пісень.

СОКОЛОВ Юрій Дмитрович (14.05.1896, станція Лабинська, Кубань, нині м. Лабинськ Краснодарського краю (Росія) — пом. 2.02.1971, м. Київ) — вчений-математик, викладач. Член-кореспондент АН УРСР (1939). Учасник укр. руху опору.

1921 С. закінч. мех.-мат. фак-т Київ. ун-ту. Після навч. в ун-ті постійно працював в АН УРСР. З 1934 — зав. відділом механіки, згодом теорії диферент. рівнянь. Одночасно — професор кількох ВНЗ Києва. Автор понад 100 наук. праць, зокрема 5 монографій. Осн. праці присвячені питанням небесної механіки, гідромеханіки та теорії диферец. й інтегральних рівнянь.

У квітні 1968 підписав «Лист 139-ти» до Ген. секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва та ін., протестуючи проти арештів молодої інтелігенції в Україні й Москві.

СОКУЛЬСЬКА Орина Василівна (нар. 10.03.1952, с. Лужки Долинського р-ну Івано-Фр. області) — педагог. Учасниця укр. правозах. руху. Заслужений працівник освіти (2006).

1969 С. закінч. СШ у с. Витвиця Долинського району Івано-Фр. обл. 1970 вступила до Ів.-Фр. пед. ін-ту на матем. ф-т. 1974–75, по закінч. ін-ту, працювала у восьмирічній школі с. Любимівка Дніпроп. обл. 1975–76 — СШ № 13 м. Дніпроп. Паралельно разом із чоловіком І. Сокульським постійно брала акт. участь у гром.-політ. житті краю, що спровокувало тиск тоталітарної

системи на родину, шантаж та провокації з боку КДБ. Приятелювала із З. Красівським, О. Заливахою, О. Антонів, братами М. і Б. Горинями, В. Чорноволом, А. Пашко, І. Кандибою, М. Горбалем, спілкувалася з Є. Сверстюком, П. Розумним, В. Овсієнком, Л. Лук'яненком. 1976–88 працювала у спецшколі-інтернаті № 6 соціально незахищених дітей. 1988, після повернення чоловіка з другого ув'язнення, увійшла до редакції літ.-мист. і громад.-політ. ж. «Пороги» в Дніпроп. Співпрацювала, займалася просвітн. діяльністю, спільно з О. і Т. Завгородніми, Л. Яценко, Р. Лишою, Ю. Вівташем, С. Алієвим-Ковикою та ін. Нагороджено почесним званням «Відмінник народної освіти» (1991).

С. — активістка «Просвіти» та НРУ від початку їх становлення в Україні. 1991 працювала головою Дніпроп. обл. орг-ції УРП. З жовтня 1992 очолювала Дніпроп. обл. орг-цію Союзу українок. Т. р. запрошено СФУЖО на її VI Конгрес у м. Торонто (Канада). 1993 стала у Дніпроп. співорганізатором благод. орг-ції «Суспільна служба порятунку», 2003–2005 С. — помічник-консультант нар. депутата України. 2004 — голова Політ. ради дем. сил Дніпроп. обл., 2005– 2007 — заст. голови Дніпроп. обл. держадміністрації, з 2007 — обл. керівник партії «Наша Україна».

У співпраці з дочкою Марією упорядкувала збірки І. Сокульського «Владар Каменю», «Означення Волі», «Листи до Марієчки», «Листи на світанку», «Вибране».

СОКУЛЬСЬКИЙ Іван Григорович (нар. 13.07.1940, хутір Червоноярський Синельниківського р-ну Дніпроп. обл. — пом. 22.06.1992, м. Дніпропетровськ) — поет. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1969–73, 1980–88). Член УГГ (1979). Член СПУ (1995, посмертно). Нагор. орденом «За мужність» I ступеня (2006, посмертно).

1957 закінчив Синельниківську СШ № 3. Працював токарем, слюсарем. 1962–64 навчався на філол. ф-ті Львів. ун-ту, потім перевівся в Дніпроп. ун-т. 13.05 відраховано за звинуваченням у «націоналізмі». У Львові брав участь у роботі КТМ, у Дніпроп. — у студії «Гарт». Працював у багатотиражних газетах «Приорільська правда», «Енергетик», звідки його «попросили» з політ. мотивів. Працював на заводах Дніпроп., на шахтах Львівсько-Волин. вугільного басейну, пожежником, матросом річк. флоту. Писав вірші.

14.06.1969 заарешт. як автора «Листа творч. молоді Дніпроп.» на захист ром. О. Гончара «Собор» і проти русифікації краю, за розповсюдж. самвидаву, написання віршів «Воли», «Ностальгія», «Святослав» та ін. С. було засудж. Дніпроп. облсудом за «антирад. агітацію і пропаганду» на 4,5 р. таборів. Покарання відбував у мордов. таборах, з грудня 1971 — у Владимир. централі, в тюремному психбараці, неодноразово сидів у карцерах. Дружив з Я. Лесівим, М. Горбалем, О. Заливахою та ін., брав участь в акціях протесту.

14.12.1973 звільнено. Жив у Дніпроп. Працював на різних підприємствах та установах, а також — як літератор. У жовтні 1979 вступив до УГГ. 11.04.1980 заарешт. вдруге. С. інкримінували його вірші як наклепницькі на рад. держ. і сусп. лад. С. відмовився від призначеного адвоката й на знак протесту оголосив голодування. Винним себе не визнав. Останнє слово на суді виголошував 6 год. 7–13.01.1981 засудж. Дніпроп. обл. судом за ст. 62 ч. 2 КК УРСР на 10 р. позбавлення волі (5 — у тюрмі, решта — в таборі суворого режиму) і 5 р. заслання. Визнано разом із Г. Приходьком особливо небезпечними рецидивістами. З 22.05.1981 С. відбував покарання в Чистопольській тюрмі (Татарія). У С. вилучено всі листи, рукописи, літературознавчі дослідження. У лютому 1983 возили етапом у Дніпроп. на «профілактику», рез-том була сфабрикована статтяя кадебістського журн-та Л. Гамольського «Прозріння». С. вимагав спростування. Через це його втретє заарешт. за 9 днів до закінчення тюремного ув'язнення за сфабрикованим звинуваченням за бійку, якої насправді не було. Засудж. Чистопольським міськсудом за «злісне хуліганство і порушення тюремного режиму» на 3 р. з долученням їх до недобутого терміну. Пережив інфаркт.

17.10.1985 прибув у відділення особл. режиму табору ВС-389/36-1. Понад 100 діб пробув у ШІЗО за відмову від роботи та ін. «порушення режиму». 1987 переведено на 1 рік у камеру-одиночку, позбавлено права на передачі. 8.12.1987 через ліквідацію табору переведено в табір ВС-389/35. У квітні 1988 перейшов на статус політв'язня, 50 діб карався в ШІЗО за написання листів на ім'я ген. прокурора СРСР.

2.08.1988 С. звільнено з причини ліквідації політ. таборів. 1989 вступає до Асоціації незал. творчої інтелігенції, видав 9 номерів ж. «Пороги», був одним із засновників місцевих орг-цій Т-ва укр. мови ім. Т. Шевченка, «Меморіалу», НРУ, обл. орг-ції УРП. 20.05.1991 його було жорстоко побито агентами КДБ в Дніпроп. під час пікетування на підтримку незалежності України, це призвело до значного погіршення здоров'я С. помер 22.06.1992, поховано в м. Придніпровське.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Лист творчої молоді м. Дніпропетровська // Укр. вісник. — Вип. I–II. — С. 39–50;

Молодь Дніпропетровська в боротьбі проти русифікації (Передрук самвидавного листа Дніпропетровської молоді. — Мюн.: Сучасність, 1971. — 47 с.;

Із збірки «На Голгофу». Добірка віршів // Укр. вісник. — Вип. I–II. — С. 148–155;

За право бути українцем: Заява (1979). — Українська Гельсінська Група, 1978–1982. — С. 709–714;

Sur le droit d'etre Ukrainien (Перекл. на франц. М. Бублинського) // L'Est Europeen. — 1984. — № I–III. — С. 49–54;

Іван Сокульський: Мої переконання — це любов до України: Лист до М. Горбачова (Травень-червень, 1986) // Смолоскип. — 1987. — Ч. 34. — Літо. — С. 1–2;

An Open Letter to Gorbachev (Травень-червень, 1986) // Smoloskyp. — 1987. — № 36. — С. 1, 10, 11;

Владар каменю. — К.: Укр. письменник, 1992. — 96 с.;

«Пороги є!» // Визвольний шлях. — Лон. — 1995, кн. 4. — С. 441–443;

Означення волі. Вибрані поезії / Упоряд. О. Сокульська. — Дн.: Січ, 1997. — 352 с.;

Листи до Марієчки. Вибране листування (1981–87) / Упоряд. О. Сокульська. — К.: Смолоскип, 2000. — 92 с.;

Листи на світанку: Кн. 1. — Епістолярна спадщина 1980–1982 років, документи, фотографії / Упоряд. М. І. Сокульська. — Дн.: Січ, 2001. — 517 с.; кн. 2: Епістолярна спадщина 1983–1988 років, документи, фотографії. — 2002. — 507 с.

Література: Репресії на Дніпропетровщині, Судовий процес у Дніпропетровську, М. Плахотнюк: За ними — правда (Відповідь наклепникам) // Укр. вісник. — 1970. — Вип. I–II. — С. 37–39, 129–133, 133–147;

Сокульський Іван // Українська Гельсінська Група, 1978–1982. — С. 707–708;

Про долю Івана Сокульського: Автор заяви «За право бути українцем» // Америка. — 1986. — 22 серпня;

Кіпіані В. Я владар каменю. Ось тут мої пороги // Україна молода. — 1997. — 24 червня;

Горбаль М. Лицар. Страдник. Поет // Народна газета. — 1997. — № 24. — Червень;

Лиша Р. «Хто у світі перший...». Життя і творчість І. Сокульського // Віра. — 1998. — Ч. 3. — С. 22–23;

Вівташ Ю. Гордість розуму, або Коронація переможеного: Листи поета з неволі на «велику волю», прочитані в часи пришестя хаосу // Укр. слово. — 2000. — 13–19 липня;

Платонов В. «Якщо ти сам собі не в'язниця...» // Дзеркало тижня. — 2002. — 29 березня, 6 квітня;

Скорик М. Зима. Сповідь про пережите // К.: Правда Ярославичів, 2002. — С. 69–101, 109–127;

Овсієнко В. Сокульський Іван Григорович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 731–735.

СОЛЖЕНІЦИН Олександр Ісайович (нар. 11.12.1918, м. Кисловодськ, Північний Кавказ — пом. 3.08.2008, м. Москва) — письменник. Учасник рос. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1945–53). Засновник Громадського фонду допомоги політв'язням та їхнім родинам (1973). Лауреат Нобелівської премії з літератури (1970), Державної премії СРСР (1990). Дійсний член Російської Академії наук (1997).

1936 вступив на фіз.-мат. ф-т Ростов. ун-ту, 1939 вступив на заочне відділ. Москов. ін-ту ф-фії, літ-ри, історії. 1941 закінч. Ростов. ун-т. Брав участь у бойових діях під час ІІ Світової війни.

9.02.1945 заарешт. за звинувач. у критиці дій Сталіна (в особистих листах до друга М. Віткевича) і засудж. на 8 р. таборів сув. режиму.

1953 звільнено без права селитися в європ. частині СРСР. Мешкав в аулі Кок-Терек Джамбул. обл. (Казахстан). 1956 рішенням Верх. Суду СРСР реабілітовано. Поселився в Рязані, викладав у школі математику й фізику, далі займ. літ. працею. Його твори з'явились у пресі. Зокрема, оповід. «Один день Івана Денисовича» (1962). За цей твір С. було висунуто на Ленін. премію, що спричинило негат. реакцію влади. 1965 архів письменника потрапив у КДБ, після чого подальше видання його творів в СРСР було заборонено (з 1966). За словами С., «правдива і глибока доля нашої країни залежить від того, чи в нар. свідомості закріпиться право сили, чи вона очиститься від затьмарення й у ній знову засяє сила правди». Очевидно, розуміння християн. першооснов прийшло до письменника саме в таборах і знайшло відображ. в одному з його творів («В колі першому»). Великий вплив тв-сть С. мала на шістдесятників. 1969 С. було виключено із СП СРСР.

С. — автор багатьох літературних творів, праць і статей з цілого спектра проблем СРСР: Раковый корпус (1966), Открытое письмо IV-му Всесоюзному съезду советских писателей, Ответ трем студентам, Письмо в Секретариат ССП (1967), В круге первом (1968), Открытое письмо Секретариату СП РСФСР, Пасхальный крестный ход (1969), Август четырнадцатого (1971), Великопостное письмо, обращенное ко Всероссийскому Патриарху Пимену, Нобелевская лекция 1970 года по литературе (1972), Архипелаг ГУЛаг 1918–1956, опыт художественного исследования, Мир и насилие, Письмо вождям Советского Союза (1973), На возврате дыхания и сознания, Раскаяние и самоограничение, Образованщина (1974), а також Ленин в Цюрихе, Бодался теленок с дубом та багато ін.

Став лауреатом Нобелівської премії з літ-ри «за мор. силу, почерпнуту в традиціях рос. культури». Взимку 1973–74 разом із О. Ґінзбургом заснував Громадський

фонд допомоги політв'язням та їхнім родинам, внісши на його створення частину Нобелів. премії, осн. джерелом Фонду стали прибутки С. від видання в різних країнах «Архіпелагу ГУЛАГу», серед розпорядників для репресов. з України були В. Лісова, О. Антонів, Є. Захаров.

1974 після публікації за кордоном кн. «Архіпелаг ГУЛАГ» С. вдруге заарешт. Його було критиковано за «наклепи» — суперечності між кількістю репресов., вказаною у творі, й архівними даними КДБ на той час. Суд визнав його винним, звинув. в держ. зраді. У лютому т. р. С. було позбав. рад. громадянства й видворено з СРСР у Німеччину. Мешкав у Швейцарії й США (з 1976). У серпні 1990 указом президента СРСР М. Горбачова рад. громадянство С. було відновлено. У вересні т. р. було опубл. брошуру «Как нам обустроить Россию?», де автор спіткнувся на тому самому, що й рос. інтелігенція ще 1917: демократизм її закінчувався на укр. питанні. Того ж року С. було удостоєно Держ. премії СРСР. У травні 1994 повернувся до Росії. 1997 обрано дійсн. чл. РАН. Водночас С. мав конфлікти з еміграцією, що засуджув. його ліберальні погляди. «Лист вождям Рад. Союзу» критикував А. Сахаров (на думку академіка, м'який «оборонний націоналізм» С. насправді може призвести до жорстких втілень у життя практичних рос. політиків). Твір «Двісті років разом», де дослідж. історію взаємин рос. і євр. народів, теж зазнав критики як з боку євр. публіцистів, так і з боку націоналіст. преси. Поборюючи комунізм, С., на жаль, не спромігся на визнання повної свободи народів. Врятований колишніми воїнами УПА, політв'язнями, в таборах від принижень урків, він пізніше заперечував право на свободу їхньої Батьківщини, а також заперечував найбільшу укр. трагедію — Голодомор.

С. був біля джерел створення дисидент. руху в СРСР. Зібрання творів С. налічує 30 томів. Автор «Архіпелагу ГУЛАГу» не побоявся прямого протистояння рад. системі, зважився сказати правду про злочини більшовизму XX ст.

Поховано на цвинтарі Донського монастиря в Москві.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Один день Івана Денисовича // Сучасність. — 1963. — Ч. 2. — С. 7–39; ч. 2. — С. 5–38;

One Day in the Life of Ivan Denisovich. — N.Y.: Praeger Publishers, 1963. — 204 с.;

For the Good of the Cause. — N.Y.: Praeger Publishers, 1964. — 164 с.;

Candle in the Wind. — Minneapolis: University of Minnesota, 1973. — 141 с.;

Solzhenitsyn on Soviet Penal System // The New York Times. — 1973. — 29 грудня;

Letter to the Soviet Leaders. — N.Y.: Harper&Row, Publishers, 1974. — 59 с.;

Приречені // Сучасність. — 1976. — Ч. 11. — С. 8–24.

Література: Solzhenitsyn: A Pictorial Autho-biography. — N.Y.: Farrar, Straus and Giroux, 1974. — 96 с.;

Kramer H. Solzhenitsyn, Here, Warns of Soviet Danger, Russian Novelist's Travels Across the U.S. Left «Fond Impression» // The New York Times. — 1975. — 10 липня;

М. С. «Прошу вас: не допомагайте нашим гробокопателям! Не давайте їм до рук лопат!» — апелював Солженіцин, промовляючи на зібранні профспілок у Нью-Йорку // Свобода. — 1975. — 11 липня;

Виступ Олександра Солженіцина у Вашінгтоні: Засуд злочинного комунізму, докір ненаситному капіталізмові, пересторога для світу // Свобода. — 1975. — 12 липня;

Meany G., Kirkland L. Solzhenitsyn: The Voice of Freedom. — Wash.: American Federation of Labor and Congress of Industrial Organizations, 1975. — 48 с.;

Сільницький Фр. Однобічний Солженіцин // Сучасність. — 1980. — Ч. 5. — С. 204–108.

СОЛОДКИЙ Іван Васильович (нар. 1930) — учасник укр. нац.-визв. руху, за що з 1948 перебував в ув'язненні. 1956 — співорганізатор і учасник акцій спротиву в Тайшетських концтаборах, за що концтабірний суд засудив його на додаткові 25 р. позбавлення волі. Покарання відбував у різних концтаборах, а 1975 — у пермському концтаборі № 36.

СОЛТИС Ігнатій — покутник, священик катакомбної укр. катол. Церкви. Рел. діяч. Керівник групи «Покутників», мешкав у с. Васючин Івано-Фр. обл. Заарешт. 1980 й засудж. на 5 р. позбавлення волі за рел. д-сть.

СОМЛЯК Степан (нар. 1950) — учасник укр. правозах. руху. 1973 засудж. за ст. 62 КК УРСР на 5 р. позбавлення волі. Покарання відбував у Пермському концтаборі № 36.

СОРОКА Богдан Михайлович (нар. 2.09.1940, тюрма Бригідки, Львів) — графік. Син політв'язнів Катерини Зарицької та Михайла Сороки. Учасник руху шістдесятництва.

Закінчив 1964 Львівс. ін-т прикл. та декор. мистецтва, факультет кераміки. 1969 на прохання І. Світличного зробив ілюстрації до збірки І. Калинця «Відчинення вертепу», що ходила в самвидаві. Книжка вийшла друком у Лондоні 1970 під назвою «Поезії з України». 8 серпня 1972 КДБ провело обшук в помешканні С., було вилучено «документи антирадянського змісту», серед них і ті гравюри. Справу С. було виділено в окреме провадження. В 1969–1971 С. створив низку екслібрисів шістдесятників, зокрема І. Світличному, В. Чорноволові, Л. Танюкові. 27 червня 1972 г. «ЛУ» опублікувала статтю Р. Корогодського «Мотиви слов'янської міфології» про тв-сть С. Після цього автора статті було звільнено з роботи і півтора року він перебував без засобів існування.

Протягом наступних десяти років С. — художникові, що належав до групи митців, чию творчість влада вважала ідейно шкідливою, не було дозволено виставляти своїх робіт на виставках, було заборонено згадувати ім'я художника в пресі. Він не покаявся, й тому аж у 1990 його прийнято до Спілки художників України.

У 1996 С. створив кафедру графіки у ЛНАМ і став її першим завідувачем. С. у своєму доробку має близько сорока персональних виставок в усьому світі.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Певний Б.* Майстри нашого мистецтва. — Н.Й., К.: УВАН, Сучасність, 2005. — С. 327–335;

Вірук М. Книжковий знак шестидесятників. — С. Баунд Брук: Св. Софія, 1972. — С. 279–289;

Ваврух М. Графічне мистецтво Богдана Сороки // Народознавчі зошити. — Л., 2008. — Зош. 1–2.

СОРОКА Василь (нар. 1912) — учасник укр. руху опору. Член УНК.

23.12.1961 засудж. Львів. обл. судом на 15 р. позбавлення волі за участь в УНК.

СОРОКА Михайло Михайлович (нар. 27.03.1911, с. Великі Гнилиці Підволочиського пов. Терноп. обл. — пом. 16.06.1971, с. Озерний (Умор) Зубово-Полянського р-ну, Мордовія) — учасник укр. нац.-визв. руху. Провідний член ОУН. Ідейний провідник політв'язнів рад. концтаборів. Політв'язень польських (1937–1939), рад. тюрем і концтаборів (1940–48, 1952–71).

1924 вступив до терноп. гімназії, став членом «Пласту», а згодом — ОУН. Від 1927 навчався в укр. гімназії у Ржевниці (Чехословаччина), а з 1933 — на ф-ті архітектури Празької політехніки. Дружив з О. Ольжичем, захоплювався спортом.

1937 польська влада за підозрою в причетності С. до ОУН затримала й засудила на 5 р. ув'язнення, відбував його в Березі Картузькій, Гродно.

5.11.1939, вийшовши на волю, одружився з К. Зарицькою. У січні 1940 вступив на математ. ф-т Львівської політехніки, також навчався на мистецьких курсах. Став членом Крайового Проводу ОУН.

22.03.1940 за причетність до ОУН С. і К. Зарицьку було заарешт. більшовиками (К. Зарицька в тюрмі 1940 народила сина Богдана, з 1947 була головою Укр. Червоного Хреста УПА і зв'язковою Головнокомандуючого УПА генерала Р. Шухевича). С. було засуджено на 8 р. ув'язнення й етаповано у Владивосток. 1947 на Воркуті створив підп. орг-цію «ОУН-Північ», яка боролася за права політв'язнів, допомагала їм виживати, готувала страйки й повстання. Це стало однією з причин відокремлення за наказом МВС від 28.02.1948 політичних в'язнів від кримінальних.

1948 було звільнено із закінченням терміну ув'язнення. У Львові, через зв'язкову Р. Шухевича Г. Дидик, відновив із ним зв'язок і повернувся на Воркуту, де за завданням Проводу ОУН надалі організовував підп. б-бу в концтаборах, збирав інф-цію про склад концтаборів і військ. охорону. У травні 1949 зустрічався з провідними діячами УПА.

29.07.1949 заарешт. на вулиці Львова й постановою особливої наради МДБ СРСР від 26.10.1949 виселено на спецпоселення в Красноярський край, однак і звідти С. керував підпіллям. У зв'язку з публікаціями на Заході спогадів колишніх політкаторжан, НКВС вийшло на орг-цію «ОУН-Північ».

15.12.1952 С. було заарешт. й 15.09.1953 засудж. трибуналом Біломорського військ. округу за ст.ст. 58 ч. 1а та 58 ч. 10 КК РРФСР на смертну кару, яку 25.11 замінено на 25 р. ув'язнення. Однак «ОУН-Північ» не було викрито повністю, й вона діяла далі. З березня 1954 два місяці карався в Кірові, потім етаповано через Свердловськ, Петропавловськ у Джезказган на поселення Кенгір, де в травні страйк проти нестерпних умов утримання й роботи переріс у відоме громадськості світу Кенгірське повстання (тривало до 26.06.1954). С. брав активну участь у повстанні, до того ж, організував хор, написав гімн Кенгірського повстання, допомагав медикам рятувати в'язнів під час придушення повстання.

Ухвалами ПрикВО від 5.03 і 16.04.1957 звинувачення 1940 і 1949 щодо С. було скасовано й його в цих справах реабілітовано, але це на 25-річний термін ув'язнення від 1952 не вплинуло. З 1960 карався в Тайшеті, Свердловську, Казані, з 1962 — в мордовських таборах. У середині 1960-х його відвезено до Києва, Тернополя, Львова, влаштовано зустрічі з родиною — з метою зламати його, примусити публічно покаятися. Спроби були марними. С. був загальновизнаним лідером, навколо якого гуртувалися не тільки українці, а й представники ін. поневолених Росією народів, ставали нац. свідомими. Багато спілкувався з новими політв'язнями — з М. Горинем, О. Заливахою, С. Караванським, І. Кандибою, Ю. Шухевичем. Навесні 1971 за ініціативи С. у таборі ЖХ-385/17А проведено двотижневе відзначення 100-річчя від дня народження Лесі Українки, творчість якої він дуже цінував.

Збереглися його листи й малюнки до сина Богдана, праці «Мистецька Прага», «Мирон Зарицький», «Інстинкти. Рефлекси. Етика» та деякі переклади.

6.01.1967 в С. стався інфаркт міокарда. 16.06.1971 під час прогулянки в присутності М. Гориня він помер унаслідок другого інфаркту. Тіло С. було відвезено в Барашево й там поховано 28.09.1991 відбулося урочисте перепоховання праху С. у Львові на Личаківському цвинтарі, поруч із прахом дружини К. Зарицької.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *V. H.* Une lettre des detenus du camp № 17 en U.R.S.S. // La Vie Catholique. — Par. — 1969. — 21 січня;

Mykhaylo Soroka Remembered // The Ukrainian Review. — 1972. — № 1. — С. 86–88;

Бондарук Л. Михайло Сорока: До 90-річчя від дня народження і 30-ліття від дня смерті. — Дрогобич: Відродження, 2001. — 294 с.;

Кіпіані В., Овсієнко В. Кров на колючому дроті // Україна молода. — 2001. — 19 червня;

Кук В. Спомини про М. Сороку, В. Горбового, Г. Пришляка, С. Караванського // Зона. — 2001. — № 15. — С. 127–134;

Бондарук Л., Овсієнко В. Сорока Михайло Михайлович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 736–739.

СОРОКА Семен Климентович (нар. 1928, с. Кричильск Сарненського р-ну Рівнен. обл. — пом. 1999, м. Сарни Рівнен. обл.) — учасник укр. нац.-визв. руху. Член юнацтва ОУН. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1952–54, 1956–58)

На поч. 1952, навчаючись на 2-му курсі Костопільського училища сільгоспмеханізації, був заарешт. за розповсюдж. націоналіст. листівок та за участь у юнацькій підп. групі «Кричильська молодіжна ОУН». 26.08.1952 разом із братом Степаном Сорокою, Сидором та І. Харечками, К. Банацьким засудж. Військов. трибуналом військ МГБ Рівнен. обл. на 25 р. позбавл. волі. Покарання відбував у Мінлагу м. Інта Комі АРСР.

В ніч 4–5.10.1954 здійснив відчайдушну втечу з роб. зони шахти № 11, робивши впродовж 7 міс. підкоп з вентиляц. штреку з виходом у тундру. 6 учасників втечі, які пішли у тундру, було впіймано, а С. пішов на залізн. станцію і дістався України. Переховувався 1 рік і 6 міс.

В січні 1956 його було впіймано і відправлено у табори м. Воркута Комі АРСР. 1958 звільнено. Повернувся в Україну, оселився із сім'єю в м. Кіровограді. У час перебудови та становлення незалежності брав акт. участь в укр. громад. та політ. житті.

СОРОКА Степан Климентович (нар. 1932, с. Кричильськ Саранського р-ну Рівнен. обл.) — учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1952–56, 1957–78).

Перед арештом навч. на 2-му курсі ун-ту. На поч. 1952 заарешт. за звинув. у створенні молодіжної орг-ції ОУН у рідному селі та за читання літ-ри «націоналіст. х-ру». Т. р. засудж. Рівнен. військ. трибуналом на 25 р. позбавлення волі.

1956 постановою Комісії Президії ВР СРСР звільнено з таборів зі зняттям судимості.

У грудні 1957 вдруге заарешт. 1958 постанову Комісії було скасовано, і С. було засудж. досиджувати 25-річний термін. До 1972 покарання відбував у таб. № 17А Дубровлагу (Мордовія). Потім переведено до 35-го таб. пункту пермських ВТК. С. був акт. учасником кампанії політв'язнів за надання їм статусу політв'язня, руху політкаторжан проти політ. репресій. 10.12.1975 зрікся рад. громадянства. За написання скарг і заяв до вищих парт. і держ. інстанцій, у яких засуджувалося свавілля таб.

адміністрації, йому було погрожено запроторенням до психлікарні.

У серпні 1978 звільнено. Повернувся до с. Кричильська Рівнен. обл. Мав інвалідність.

БІБЛІОГРАФІЯ

Статті, заяви: Карайте їх! Карайте їх! Тут їх і згноїть: Про відвідини представників «громадськости» українських політв'язнів // Сучасність. — 1976. — Ч. 4. — С. 107–110;

Заява до Політбюра ЦК КПРС (3.06.1975) // Свобода. — 1976. — 9 березня.

СОФЯНИК Олег Олексійович (нар. 4.05.1964, м. Севастополь) — спортсмен-плавець. Учасник укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1985–86, 1988). Жертва рад. каральної психіатрії.

13.19.1977, під час навчання у 7-му класі, неодноразово було затримано КДБ за розсилання листівок із закликами б-би з панівним ладом. З ним було проведено профілактичну бесіду. 1979 С. створив з друзями підп. групу «Комитет борцов за свободу», розповсюдж. листівки із закликами до революції, проти «Брежнєва і К».

14.03.1979 заарешт. КДБ, 3 доби провів у камері попер. ув'язнення, психіатр. експертиза визнала його осудним, але оскільки ще не мав 16 р., його відпустили під нагляд батьків.

1981 закінчив СШ, працював на заводі. 1982 вступив до Севастоп. приладобудівного ін-ту. 15.10 затримано КДБ в Москві під час зустрічі з працівниками посольства США, яким хотів розповісти свою історію й просити допомоги на виїзд із СРСР. Після допиту вислано з Москви. У липні й листопаді 1983 С. тікав зі збірного пункту призову до армії, після третього призову почав службу в будбаті в м. Тулі. 12.01.1984 публічно відмовився від служби з політ. мотивів. Того ж дня його запроторено до 12-го відділу тульської обл. ПЛ.

Звільнено в липні 1984. 1985 С. відновлено в ін-ті на 2-й курс. 24.10.1985 пробував втекти за кордон через Туреччину, вистрибнув за борт круїзного пароплава «Молдавія». Його хотів підібрати екіпаж югославського судна, що йшов до Новоросійська, С. відмовився, на 3-тю добу його підібрав сторожовий катер. Сидів у СІЗО «Дранди» під Сухумі, етаповано в Крим. Звинув. за ст. 75 КК УРСР. У грудні 1985 поміщено на примусове лікування до ПЛ заг. типу в Севастополі.

Звільнено в лютому 1986. У жовтні 1987 затримано під час спроби пройти у франц. посольство в Москві, де мав намір просити політ. притулку.

Звільнено 27.12.1987. У березні 1988 надіслав до Президії ВР СРСР заяву з відмовою від рад. громадянства за політ. мотивами. 20.03 знову примусово поміщено до ПЛ заг. типу в Севастополі.

Звільнено у вересні 1988. У жовтні вступив до гром. орг-ції «Свобода эмиграции для всех», співпрацював з газ. «Экспресс-Хроника» О. Подрабінека. 1989 вступив до партії «Дем. Союз» Валерії Новодворської, очолив Севастоп. орг-цію. Збирається видати книжку про сотні історій втеч із СРСР, матеріали зібрав сам. Працював в Севастополі охоронцем. Президент неформ. групи «Ассоциация бывших политзаключенных». Спортсмен, займався марафонським плаванням, президент клубу марафонського плавання «Дельфін».

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Чемпионом стал предприниматель, призером — бывший диссидент // История побегов из Советского Союза по Черному морю // Панорама Севостополя. — 2002. — 13 листопада;

Пловец-одиночка. Севастополец О. Софяник собирается переплыть Керченский пролив, а затем и Черное море // Крымское время. — 2004. — 28 липня;

Овсієнко В. Софяник Олег Олексійович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 740–741.

«СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТ УКРАИНЫ» — неформ. газ. Соціал-дем. об'єднання. Вих. у Києві 1990–1991 з невизн. періодичн. укр. та рос. м. З № 4 1990 «Социал-демократ», з № 2 1990 вид. Соціал-дем. об'єднання України, з № 4 1990 газ. СДПУ. Ред. М. Павленко, В. Вєліканов, І. Дикий, В. Вовк. До складу ред. входили О. Балюра, Є. Манченко, А. Носенко, В. Примост, А. Коваль, О. Мустафін, А. Ротовський, О. Сугоняко. Публ. оглядові сусп.-політ. та економ. статті, агітаційні мат-ли, репортажі з життя місц. осередків. Містила партійні док-ти, статті з проблем міжн. соц.-дем. руху, сатиру. Порушувала проблеми сепаратизму та федералізму, розглядала міжконфесійні та міжнац. питання, знайомила з новинами культурного життя.

«СПАДЩИНА» — інформ. вісн. молодіжного істор.-просв. т-ва «Спадщина». Неформ. газ. вих. у Львові 1989–1990 1–3 рази на міс. З № 14 1990 ред. Я. Кашуба, А. Туркевич, Н. Сеньківська. Гол. увагу приділяла істор.-патр. вихованню. Містила значну кількість спогадів учасників подій у Галичині поч. — середини 20 ст., серію біогр. нарисів А. Клімашевського про А. Шептицького, Д. Донцова, М. Міхновського, С. Петлюру, Р. Шухевича, Є. Коновальця. Публ. духовні праці митр. Й. Сліпого, статті Д. Донцова, істор. розвідки А. Туркевича, З. Книша, поезію М. Шашкевича, С. Руданського, Б. Лепкого, О. Олеся, інтерв'ю з І. Юхновським, М. Іващишиним, І. Скорняком. Ознайомлювала зі становленням та діяльністю Українських січових стрільців, УНП, ОУН, УПА, Пласту, СНУМ, Студ. братства. Подавала док-ти ОУН, мала тематичні духовні та фольклорно-етногр. вип. Регулярна дитяча сторінка містила молитви, кращі зразки класичної поезії, нар. творчості та тематичні твори сучас. авторів.

«СПАДЩИНА» — часопис т-ва «Спадщина» українознавчого клубу «Спадщина» при Буд. учених АН УРСР. «Товстий» журнал вийшов 1989 у Києві як самвид. Ред. М. Жарких, Т. Гирич, Ю. Дзядик, Л. Добрянський, С. Корецька (худ.). Публ. статутні док-ти клубу, тематичні мат-ли АН УРСР, звернення, списки очільників, розгорнуті стенограми засідань. Містив ґрунтовні істор. розвідки О. Коваленка, О. Шпотя, Ю. Кочержинського, М. Жарких, який виступав і як літ. критик, та ін. Мовні проблеми розглядав М. Голярчук, конфесійні питання — М. Богданов. Ознайомлював із творами М. Грушевського, В. Стуса, Ю. Гаврилюка, ін. У перекладі з польської представлено наук.-популярну кн. О. Кравчука «Клеопатра». Подавав хроніку культ. життя, персоналії.

СПІЛКА УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ГАЛИЧИНИ (СУМГ) — укр. підпільна молодіжна організація, яка виникла на початку 1972 в Івано-Фр. обл. (с. Печеніжин Коломийського р-ну).

Майже всі члени орг-ції на той час працювали в Коломиї або були студентами. Ініціатором її створення став Дмитро Гриньків (працював автослюсарем, і хоча був на роботі комсомольским секретарем, значний вплив на формув. його поглядів мало подружжя Решків, особливо Параска Решко, яка була акт. членом ОУН). До СУМГ входили також Іван Шовковий, Роман Чупрей, Микола Мотрюк, Дмитро Демидів. Кожний член групи залучав нових людей, до 1973 в орг-ції було 12 осіб. Метою діяльності Спілки була боротьба проти рад. влади за незалежність України. Майбутню Україну уявляли незал. соц. країною, як Польща чи Чехословаччина. Вирішили створити програму й статут. Однак програму так і не було створено. Її розробники (Д. Гриньків і Д. Демидів) планували виходити з ідей ОУН, але для досягнення мети

не ставати на шлях збройної б-би; минуле її потрібно сприймати критично, беручи на озброєння все позитивне, а для цього вивчали історію визвольних змагань, боротьби ОУН, УПА, шукали нелегальну літ-ру, записи повстан. пісень. Утворили на пропозицію Гриньківа боївку для самозахисту. Було знайдено навіть карабін, рушницю, обріз і два пістолі. На одному із зібрань групи Д. Гриньків прочитав лекцію про стан України в СРСР (з офіц. статистики). Восени 1972 члени СУМГ поклали в Печеніжині вінок із синьо-жовтою стрічкою до пам'ятника Олексі Довбушу. Активність групи, що провела 9 зібрань, протягом року наростала.

Спілка мала намір придбати друкар. машинку для поширення самвидаву, виготовити печатку орг-ції.

У березні 1973 організацію через донос було викрито й розпочалися арешти. 15.03 заарештували Гриньківа, Шовкового, Мотрюка, 17.03 — Чупрея, 13.04 т. р. — Демидіва. Усіх було звинувач. у «створенні нелегальної антирад. орг-ції для б-би проти рад. влади за "незалежну Україну" шляхом притягнення до даної орг-ції нових членів, їх ідейної обробки і підготовки в націоналіст. дусі, встановлення зв'язків з ін., ворожими Рад. Союзові, орг-ціями, зокрема орг-ціями, що перебувають за кордоном». У серпні 1973 Івано-Фр. обл. суд засудив за ст. ст. 62 ч. 1, 64, 81 ч. 2, 140 ч. 2 КК УРСР Д. Гриньківа на 7 р. таборів сув. режиму та 3 р. заслання, І. Шовкового і Д. Демидіва — на 5 р. кожного, М. Мотрюка і Р. Чупрея на 4 р. концтаборів кожного.

Існування й виникнення СУМГ у 1970-ті відображало стан і судження молоді, сусп. думки в Зх Україні, осмислення минулих етапів б-би за незалежність України й прагнення акт. дій у її здобутті.

СПІНЕНКО (СМОЛІН) Василь (нар. 1945) — філософ. Учасник руху опору в Україні. Закінчив філос. ф-т Донец. ун-ту. Будучи студентом, 1970 став співзасновником й ідеологом Революційної Партії Радянського Союзу (РПРС). 03.1971 заарешт., відправлено до психіатр. лікарні у Свердловську, де його визнано психічно здоровим, звідти відправлено на переекспертизу до Інституту ім. Сербського в Москві, де визнано психічно хворим. 10–13.11.1971 у Свердловську відбувся суд над С., членами РПРС Г. Давиденком і шістьма ін. Усіх було визнано психічно хворими й засудж. на безтермінове психіатричне ув'язнення. 1974 С. перебував у Черняхівській СПЛ.

СПОДАРИК Степан (нар. 1951) — робітник. Учасник укр. руху опору. Заарешт. 1973 у Львові й засудж. на 8 р. позбавлення волі.

«СПОСТЕРІГАЧ» — дайджест іноземної преси про Україну. Неформ. газ., вийшла в Києві 1990. Ред. В. Піховшек, В. Ступін. Публ. передруки сусп.-пол., істор., правозах. мат-лів зх преси («Українське слово», The Washington Post, U.S. News & World Report та ін.).

СТАРОВОЙТ Іван Я. — шахтар. Учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН. Свідок Єгови, з м. Торез Донец. обл. Засудж. 01.1983 в Донецьку на 5 р. позбавлення волі за рел. д-сть.

СТАРОСОЛЬСЬКИЙ Любомир Зеновійович (нар. 8.05.1955, м. Стебник Дрогобицького р-ну Львів. обл.) — робітник. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1973–75, 1979–85). Член УГС, УРП.

1971, навчаючись у 10-му класі СШ № 7, створив із друзями націоналістичну групу для б-би за незалежність України (керівник Р. Калапач). 9.05.1972 вивісили над будинком культури й у центрі міста Стебник власноруч пошиті (із розірваних прапорів УРСР) нац. прапори. За це його не було допущено до випускних іспитів і було відраховано зі школи. Влаштувався робітником на «Стебникпромбуд».

9.02.1973 С. заарешт., 18–19.02 на закритому засіданні Львів. обл. суду засудж., як неповнолітнього, на 2 р. заг. режиму за ст. 62 ч. 1, а також на 1 р. за ст. 187 ч. 2 КК УРСР. До повноліття перебував у слідчому ізоляторі, а потім Верх. суд УРСР змінив режим із загального на суворий. Карався в мордовському таборі ЖХ-385/19. Працював у мех. цеху на обробці годинникових деталей. Спілкувався з багатьма повстанцями. Закінчив у зоні 10-й кл. вечірн. школи. Брав участь в акціях протесту до Дня політв'язня й Дня прав людини.

9.02.1975 звільнено, в м. Стебнику на рік взято під адмін. нагляд. Працював теслею. Вступив на математ. ф-т Сімферопольського ун-ту на заочн. відділення, 3 р. приховував місце навч. 1978, під час повернення з сесії в Львові, де він працював, міліція перевірила документи й заборонила жити у Львові. Ввійшов до кола правозахисників: Л. Попадюк, О. Антонів, А. Пашко, С. Шабатура, допомагав збирати і розподіляти допомогу родинам політв'язнів.

28.03.1979 засудж. за сфабрикованим звинуваченням за ст. 81 ч. 2 КК УРСР на 6 р. ув'язнення в таборі сув. режиму. 2 р. карався в колонії № 30, а 1981 — у колонії № 48 у Львові. Категорично відмовився виступити свідком проти заарештованого в Казахстані 2.09.1982 З. Попадюка.

Відбувши половину терміну, С. як такого, що не мав порушень режиму, через суд було умовно-достроково звільнено — переведено на примусові роботи в м. Новий Розділ, де були нестерпні умови. Через 3 міс. свідомо залишив місце покарання й мандрував 45 діб по Україні, переховуючись у Львів. обл., побував у Києві в М. Горбаля. Повернувся через безвихідь на примусові роботи, звідки його через суд було відвезено в зону № 48. До терміну було додано 45 діб.

19.05.1985 звільнено. Жив у м. Стебнику, перебуваючи під адміннаглядом. Працював на будівництві, потім — на калійному комбінаті «Полімінерал». У часи перебудови брав акт. участь у створенні УГС на Львівщині, а також УРП. У 1990–95 — крайовий референт ОУН (м). 1995 із закриттям комбінату, де С. працював, змушений був їхати на заробітки (Чехія, Литва, Польща).

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Овсієнко В.* Старосольський Любомир Зеновійович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 742–746.

СТАТУС РАДЯНСЬКОГО ПОЛІТВ'ЯЗНЯ

Ідея переходу в'язнів рад. концтаборів на статус політв'язня належить політв'язням К. Любарському та О. Мурженкові. У березні 1974 вони повідомили про це з мордов. таборів на волю. У пермських концтаборах боротьбу за статус політв'язня вів у тому часі Я. Сусленський. На поч. 1950-х після низки повстань у концтаборах політв'язні вимагали припинення терору з боку кримінальних в'язнів, їх було відокремлено, але в'язням, які відбували покарання за пол. й рел. переконання, влада

відмовилась надати статус політв'язня. В середині 1970-х політв'язні розгорнули тривалу й виснажливу боротьбу за статус політв'язня. Наприкінці 1974 першим на статус перейшов В. Калиниченко, а 10.01.1975 почався організований перехід політв'язнів на статус. Того дня Я. Сусленський, Ю. Гродецький, М. Бондар, А. Здоровий, В. Балахонов подали заяву до Президії ВР СРСР з вимогою надання їм статусу політв'язнів. Мотиви статусного руху було викладено у Зверненні цієї групи політв'язнів до ООН (автор тексту Я. Сусленський). Через місяць, не отримавши відповіді, вони самовільно перейшли на статус політв'язня. В 1975 у Владимир. тюрмі було зосередж. більшість статусників. В. Буковський, Л. Лук'яненко, Д. Черноглаз, М. Будулак-Шаригін, В. Павленков стали авторами Проекту Статусу (на Заході Проект був відомий як «Звернення 67-ми»).

Оскільки рад. влада зреагувала новими репресіями на аналогічний Проект Статусу, створений за акт. участі В. Чорновола та П. Айрікяна, то з 1976 політв'язні почали переходити на статус явочн. порядком: страйкували, оголошували голодування з приводу позбавл. побачень, відмовлялися носити табірний одяг (В. Чорновіл, В. Лісовий, В. Стус, З. Попадюк майже половину свого терміну провели в ПКТ, карцерах).

Боротьба за статус політв'язня стала підтвердженням намірів політв'язнів вимагати правового статусу й означав відмову від примусов. праці та виконання принизливих для людської гідності умов ув'язнення, окреме утримування політв'язнів від кримінальників, зняття обмеження на листування й побачення, поліпшення мед. обслуговування, гарантію свободи совісті в місцях позбавлення волі. Кількість осіб, які брали участь у боротьбі за статус політв'язня і за це були репресовані, сягала ста.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: В СССР продовжується боротьба за визнання статусу політичного в'язня // Свобода. — 1975. — 19 серпня.

СТЕЛЬМАХ Михайло Панасович (нар. 1912, Дяківці Вінн. обл. — пом. 27.09.1983, Київ) — письменник, член СПУ, учасник укр. нац.-культ. відродження. 1933 закінчив Вінн. пед. ін-т, учасник Другої світової війни, нагор. найвищими медалями і відзнаками СРСР і УРСР, 1959 — член делегації УРСР на сесію ООН, депутат ВР УРСР (1963, 1967, 1971). 1965 спільно з А. Малишком і Г. Майбородою звернулися до ЦК КПУ, протестуючи проти арештів інтелігенції в Україні.

СТЕПАНЮК Олексій Свиридович (нар. 1908) — учасник укр. нац.-визв. руху. Засудж. 1956 на 25 р. позбавлення волі. 1980 надалі відбував покарання в мордовських концтаборах.

СТРІЛЬЦІВ Василь Степанович (нар. 13.01.1929, с. Загвіздя Тисменицького р-ну Івано-Фр. обл. — пом. 16.05.2004, м. Івано-Франківськ) — викладач англ. мови. Учасник укр. нац.-визв. й правозах. руху. Член УГГ (1977). Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1944–57, 1979–87).

7.12.1944 з 9-го кл. СШ № 3 у Станиславові (Івано-Франківськ) заарешт. НКВС за звинув. у зв'язках з нац.-визв. рухом і 2.02.1945 засудж. військ. трибуналом військ НКВС Івано-Фр. обл. за ст.ст. 54 ч. 1а та 54 ч. 11 КК УРСР на 10 р. ув'язнення. Після поневірянь у таборах і пересильних в'язницях України (до повноліття) 1946 його було етаповано в м. Дудінка Красноярського краю, 1948 — у Норильськ. 1953 за участь у Норильському повстанні потрапив у штраф. табір. 16.10.1954 завершив термін ув'язнення, перебував на засланні.

20.11.1957 повернувся в Івано-Фр. обл., прописався в рідному селі. Працював на будівництві. 1959 закінчив вечірню СШ, 1965 — заочн. відділення Чернівецького ун-ту за фахом «англ. філологія». 1962 реабілітовано. Викладав у містах Ів.-Ф., Долина. Після засудження брата Павла (1972) зазнав переслідувань, 1.03.1977 оголосив страйк, через тиждень його було звільнено з роботи. 14.09 відмовився від рад. громадянства й відіслав свій паспорт Президії ВР СРСР. 25.10 С. став членом УГГ. 18.12 підписав звернення членів групи до Белградської наради у зв'язку з арештом Л. Лук'яненка. Протягом 1977–78 кілька разів звертався до британського посольства в Москві та уряду Великобританії з проханням дозволити емігрувати.

9.01.1979 С. було засудж. на 3 міс. примусових робіт за ст. 126 КК УРСР — за подією 1977. У березні 1979 у С. проведено обшук у справі О. Бердника. 5.07.1979 у зв'язку з арештом членів УГГ П. Січка та В. Січка в нього було проведено обшук.

23.10.1979 було заарешт. за звинув. у «порушенні правил паспортного режиму» і 12.11 засудж. на закритому засіданні Долинського район. суду на 2 р. таборів сув. режиму. 2.01.1980 етаповано в табір ОП-317/16. 23.10.1981, за день до звільнення, було заарештовано в таборі за звинув. у проведенні «антирад. агітації і пропаганди», водночас у с. Вигода в учительки Семенишин було вилучено архів С.

21–28.04.1982 Полтав. обл. суд засудив С. за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 7 р. ув'язнення в таборах сув. режиму та 4 р. заслання. Покарання відбував у мордов. таборі ЖХ-385/3. Подав десятки протестів і заяв, написав працю «Освіта має служити народам» з аналізом русифікаторської політики.

5.05.1987 звільнено. 11.03.1988 серед 19 членів УГГ підписав «Звернення до укр. та світової громадськості» про відновлення д-сті групи. Тільки в січні 1988, отримавши роботу вчителя в с. Жукотин Коломийського р-ну, прийняв рад. громадянство. С. — член-засновник Всеукр. т-ва політв'язнів і репресованих (1989), 1991–98 — голова обл. орг-ції Товариства. Був головою міських орг-цій УГС та УРП.

Поховано в Івано-Франківську.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, заяви: *Співавтор заяв УГГ*: Меморандум Ч. 18: До Белградської Наради 35 держав про дискримінацію українців у ділянці права на еміграцію (Грудень 1977), Клопотання до Ради Міністрів УРСР (18.12.1977), Президії Верховної Ради СРСР: Прохання (21.10.1977) // Український правозахисний рух: 1976–1977. — С. 127–132, 177–182, 219–222;

Наші завдання (1978, спільно з членами УГГ), Рух за права людини на тлі національних змагань українського народу (1978, спільно з членами УГГ), Гельсінським групам СРСР, США, Правозахисним групам Польщі, Чехословаччини (6.10.1979, спільно з членами УГГ), Меморандум УГГ у справі ув'язнених членів УГГ (10.1979, спільно з членами УГГ), Президії Верховної Ради СРСР: Сьоме прохання (16.07.1978), Судді Долинського району Кіндеєву В. В. (8.01.1079), Голові Івано-Франківського облсуду Карпцеві А. К.: Касаційна скарга (15.01.1979), Директорові Долинського заводу залізобетонних виробів і конструкцій С. Г. Берлінову (22.02.1979), Голові Нарсуду Долинського району В. В. Кіндеєву (26.02.1979), Директору Берлінову С. Г. (12.03.1979), Директору Берлінову С. Г. (11.04.1979), До Президії Верховної Ради СРСР: Повторна заява (25.04.1979) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 21–28, 29–35, 47–51, 57–62, 719–722, 723–731, 732–736, 737–738, 739, 740–741, 742–743, 744–746;

Публікації: Чорна діра «світлого майбутнього» (Про Барашево) // Зона. — 1992. — № 2. — С. 112–113;

Перший масовий вивіз українського населення комуно-московськими загарбниками із Західних земель за межі України // Зона. — 1998. — № 13. — С. 188–194.

Література: Метою Української Гельсінської Групи є боротися з рецидивами беззаконня і жорстокости — пише Василь Стрільців // Свобода. — 1979. — 10 лютого;

Гладиш Р. Доля В. Стрільціва // Галичина. — 1992. — 5 липня;

Карасик С. Стрільців Василь Степанович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 750–752.

СТРОКАТА (КАРАВАНСЬКА) Ніна Антонівна (нар. 31.01.1926, м. Одеса — пом. 2.08.1998, м. Балтимор, США) — мікробіолог. Учасниця укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1971–75). Член-засновник УГГ (1976).

Закінчила Одес. мед. інститут, 1952–57 працювала науковим співробітником (мікробіолог) цього ін-ту. Дружина колишнього політв'язня (1944–79) С. Караванського. Після його повторного ув'язнення 1965 С. активно боролася проти незаконного арешту й засудж. чоловіка, хоча керівництво ін-ту, органи КДБ вимагали від неї зречення чоловіка. У грудні 1966 подала радикальне «клопотання» на ім'я начальника табору, Л. Брежнєва та ред-ції франц. комуніст. газети «Юманіте». Із середини 60-х зазнавала постійних переслідувань за виступи на оборону репресованих діячів нац. культури й науки. Тривалі утиски на роботі закінчилися звільненням С. із мед. ін-ту 1971. Переїхала жити до Нальчика (Кабардино-Балкарська Автономна Республіка) й працювала там викладачем медтехнікуму. Відчуваючи неминучість арешту, обміняла одеську квартиру на помешкання в м. Нальчик, щоб там міг оселитися звільнений на той час із ув'язнення Ю. Шухевич із родиною.

6.12.1971 заарешт., інкр. розповсюдж. «Укр. вісника», самвидаву, написання листа на захист москов. правозахисника Ю. Данієля та захист свого чоловіка. Після цього арешту І. Калинець та В. Чорновіл створили у Львові Громадський комітет захисту С., туди увійшли також В. Стус, П. Якір, І. Стасів, Л. Тимчук. Це була перша відкрита правозах. орг-ція в Україні. До арештів її члени встигли оприлюднити 2 документи — заяву про створення комітету й бюлетень «Хто така Н.А. Строката (Караванська)». 4–19.05.1972 тривало слідство і суд в Одесі, С. було засудж. за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 4 р. таборів сув. режиму. Покарання відбувала в жіночому відділенні табору ЖХ-385/3–4. С. — учасниця голодових страйків. Відбувала ув'язнення в онкодиспансері МВС (м. Ростов-на-Дону). Часто каралася в ШІЗО. У США було створено Міжнар. комітет оборони С., який очолив голова вид-ва «Смолоскип» доктор А. Зварун. 1974 її прийнято в Американське т-во мікробіологів, отримувала в неволі заруб. журн. й бюлетені.

З 1975, після звільнення, її примусово поселено в м. Таруса Калузької обл., де мешкала під адмін. наглядом. У жовтні 1976 тяжко захворіла, місяць перебувала в місцевій лікарні, а потім без дозволу міліції перебувала півтора місяця на лікуванні в Москов. клініці. За це Таруський нар. суд 17.01.1977 продовжив на півроку адміннагляд над С. 1.08.1978 та 31.01.1979 термін нагляду знову було продовжено. 9.11.1976 С. стала членом-засновником УГГ, брала акт. участь у її роботі. 30.11.1979 С. і її чоловіка С. Караванського видворили з СРСР. Опинилися в Лондоні, Великобританія. За-

вдяки старанням «Смолоскипа» дістали дозвіл на поселення в США. Спочатку жили в м. Елікот Сіті, а згодом оселилися в м. Дентон. С. стала членом Закордонного представництва УГГ. Авторка численних публікацій про репресії в СРСР, зокрема про жінок-політ'язнів. Брала активну участь у гром. житті української діаспорної громади, виступала в багатьох містах США й Канади з доповідями про дисидентський рух в Україні. У лютому 1980 виступала на прес-конференції «Смолоскипа» в Лейк-Плесіді під час зимових Олімпійських ігор протестуючи проти інвазії радянських військ до Афганістану та закликаючи до бойкоту Московської Олімпіади, в липні 1980 була членом делегації СФУЖО на Форумі недержавних жіночих організацій світу в Копенгагені (Данія), на якому разом з іншими виступала на захист укр. жінок-політв'язнів. У листопаді т. р., як представник ЗП УГГ, разом із генералом П. Григоренком і Л. Плющем брала участь у мадридській Гельсінській конференції, виступала на прес-конференціях перед міжнародною пресою.

В останні роки життя Н. важко хворіла, померла в м. Балтимор, її поховано на українському православному цвинтарі в Бавнд-Бруку (США).

БІБЛІОГРАФІЯ

Звернення, заяви, листи: Ходатайство (27.12.1966) // Лихо з розуму. — 1967. — С. 170;

З листа до Генерального Секретаря ООН (Спільно з С. Шабатурою й І. Стасів-Калинець, 10.05.1973), З листа до Ген. Прокурора СРСР Р. Руденка (10.12.1973), З заяви з приводу Міжнародного Року жінки (спільно з І. Стасів-Калинець, С. Шабатурою, Н. Світличною, Д. Гусяк, 15.02.1975), З відкритого листа до членів Американського Товариства мікробіології (21.03.1976), До українців американського континенту: Звернення (Спільно з С. Шабатурою, 17.02.1977) // Нездоланний дух: Мистецтво і поезія українських жінок, політв'язнів у СРСР. — Балт.–Чик.–Тор.–Пар.: Смолоскип, 1977. — С. 116, 114–115, 112, 113, 124–125;

Співавтор меморандумів, заяв, документів УГГ: Україна літа 1977-го (15.02.1977), Меморандум ч. 1 (11–12.1976), Меморандум ч. 2: Про участь України в Белградських Нарадах — 1977 (20.01.1977), Меморандум ч. 4: Про нові репресії на Україні проти Групи Гельсінкі (9.02.1977), Меморандум ч. 6: Про так звані «внутрішні справи» держави (21.02.1977), Меморандум ч. 8: Про переслідування В. Лісової — дружини політв'язня (15.03.1977), Меморандум ч. 11: Про долю Надії Світличної (20.03.1977), Меморандум ч. 18: Про дискримінацію українців у ділянці права на еміграцію (12.1977), Відкритий лист урядам Країн, які підписали Гельсінські Угоди (9.02.1977), Лист ч. 2: До урядів УРСР, СРСР, урядів країн-учасниць Гельсінських Угод (1977), Заява у справі Богдана Чуйка (05.1977), Документ ч. 2: Нові репресії і новий етап правозахисного руху в СРСР (08–09.1977), Клопотання: До Ради Міністрів УРСР у справі УГГ (14.10.1977), Звернення: Учасникам Белградських Нарад (18.12.1977), До країн, які підписали Кінцевий Акт Гельсінських Угод, Світової Ради Церков та ін. (02.1078, спільно з П. Вінсом), Рятуйте Олександра Сергієнка: Заклик О. Мешко, матері і З. Вівчар, дружини (Підтримала спільно з укр. та рос. правозахисниками), Президії ВР УРСР: Заява у справі арешту членів УГГ (05.1977), Процес Руденка–Тихого: Заява (30.06.–2.07.1977) // Український правозахисний рух (1976–1977). — С. 19–28, 63–97, 99–102, 103–104, 105–107, 117–119, 123–126, 127–132, 133 –135, 137–142, 145–150, 151–172, 177–179, 181–182, 183–185, 211–214, 261–264, 347–352;

Співавтор меморандумів, заяв, документів УГГ: Наші завдання (1978), Рух за права людини на тлі національних змагань українського народу (1978), Гельсінським групам СРСР, США, Правозахисним групам Польщі, Чехословаччини (6.10.1979), Ляментація (30.10. 979), Меморандум УГГ (10.1979) // Українська Гельсінська Група, 1978–1982. — С. 21–28, 29–35, 47–51, 53–55, 57–62;

До Голови Президії Верховної Ради СРСР (09.1977), До секретаря Таруського райкому КПРС О. С. Вєнікова (29.06.1977), До укладачів проєкту радянської Конституції-77 (09.1977) // Інформаційні бюлетені УГГ. — Вип. 1978–1980-х років. — С. 95, 96–97, 97–99.

Публікації: Ukrainian Women in the Soviet Union: Documented Persecution (1975–1980) / Перекл. на англ. М. Стефанюк і В. Грушкевича. — Балт.–Тор.: Smoloskyp, 1980. — 63 с.;

Say No to the Moscow Olympics // Smoloskyp. — 1980. — № 7. — С. 9;

Українська Гельсінська Група: Від заснування (1976) до виарештування (1980) // Сучасність. — 1980. — Ч. 10. — С. 63–69;

The USSR is a Chronic Violator of the Helsinki Accords // Smoloskyp. — 1980–1981. — № 10. — С. 4;

A Family Torn Apart. Biographical Details About the Sichko Family. — Тор.: КПЛ СКВУ, 1981. — 44 с.;

Дещо про табори і тюрми СРСР // Віра. — 1981. — Ч. 1. — С. 21–22;

Післяслово // Інформаційні бюлетені УГГ. — С. 173–183;

З матеріялів до новітньої історії України: І. Українська Гельсінська Група // Віра. — 1982. — Ч. 1. — С. 19–21;

Жінка в сучасній Україні // Вісник. — Н.Й. — 1983. — Ч. 1. — С. 28–31;

About Concentration Camps and Prisons in the USSR // Smoloskyp. — 1983. — № 20–21. — С. 8–9;

До питання про вживання совєтських свідчень в американських судах // Віра. — 1983. — Ч. 2. — С. 19–21;

Про покарання голодом // Віра. — 1983. — Ч. 4. — С. 19–22;

Тюремно-табірний антисвіт // Жіночий світ. — 1983. — Ч. 10. — С. 1–3; ч. 11–12. — С. 2–4; 1984. — Ч. 1–2. — С. 4–5; ч. 4. — С. 4–6;

Одеса: більше про тих, які не пішли на поклик зла // Віра. — 1984. — Ч. 3. — С. 12–16;

Український Національний Фронт: 1962–1967 // Сучасність. — 1985. — Ч. 6. — С. 67–75;

Узницы инакомыслия: Советский Союз, год 1985-й // Русская мысль. — Н.Й. — 1986. — 15 серпня;

Українському читачеві. Слово на смерть поета // Василь Стус в житті, творчості, спогадах // С. 9–10, 175;

Vitaliy Kalynychenko: Profile of a Ukrainian Dissident and Political Prisoner // Smoloskyp. — 1986. — № 30. — С. 6;

Останнє слово на процесі в Одеському обласному суді (17 травня 1972) // Віра. — 1999. — Ч. 1. — С. 6–8.

Література: Заява про створення Громадського комітету захисту Н. Строкатої, Хто така Н.А. Строката (Караванська) // Укр. вісник — 1972. — Вип. VI. — С. 140–142, 143–146;

Вирок у справі Н. Строкатої (а також О.С. Резнікова, О.Й. Притики) // Сучасність. — 1977. — Ч. 6. — С. 81–98;

Арей Б. (О. Зінкевич). Ніна Строката-Караванська // Нездоланний дух: Мистецтво і поезія українських жінок, політв'язнів в СРСР. — Балт.–Чик.–Тор.–Пар.: Смолоскип. — С. 98–99;

Справа Н. Строкатої: Вирок у справі Н. Строкатої і інших, До лікарів світу (Звернення М. Ланди, Т. Ходорович), Звернення М. Ланди до Медичної школи Гарвардського університету, Лист М. Ланди // Погром в Україні 1972–1979. — С. 251–278;

Scientists Defend Strokata // Smoloskyp. — 1979. — № 2. — С. 3;

Karawansky and Strokata are Released, An Interview with Nina Strokata (Провів О. Зінкевич) // Smoloskyp. — 1980. — № 6. — С. 1, 4;

Ніна Строката в День українського політв'язня у Вашингтоні // Смолоскип. — 1980. — Ч. 6. — С. 1, 2;

Зайцев Ю. Громадський комітет захисту Н. Строкатої // Воля і Батьківщина. — Л. — 1993. — № 3. — С. 31–39;

Пам'яті Н. Строкатої-Караванської // Віра. — 1998. — Ч. 3. — С. 13–18;

Світлична Н. Відлетіла в сірім шнурку... В пам'ять Н. Строкатої // Сучасність. — 1998. — Ч. 10. — С. 159–160;

Могильницька Г. Пошануймо цю жінку // Укр. культура. — К. — 1998. — № 3–4. — С. 10–11;

Різниченко О. Промінь з Одеси: Н. Строката в поезії, документах і спогадах. — О.: Друк, 2000. — 268 с.;

Строката Ніна // *С. Геник*. Сто видатних українок. — Ів.-Ф. — С. 194–195;

Донька Одеси: Н. Строката в документах і спогадах / Упоряд. О. Різниченко. — О.: Друк, 2005. — 516 с.;

Різниченко О. Промінь з Одеси: Поема. Про шістдесяті роки в Одесі і про Ніну Строкату-Караванську. — О., 2006. — 67 с.

Рапп І. Строката (Строкатова-Караванська) Ніна Антонівна // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 753–756.

СТРУТИНСЬКИЙ Іван (нар. 1937, с. Підмихайля Калуського р-ну Івано-Фр. обл. — пом. у м. Калуш Івано-Фр. обл.) — робітник. Учасник укр. руху опору. Член-засновник ОПВУ. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1958–68).

Навч. в реміснич. училищі, вивчав музику. Працював худ. керівником на

Брошнів. ДОК № 9. 1958 познайомився з Я. Ткачуком, який долучив його до діяльності в ОПВУ. Метою орг-ції була б-ба за вихід України з СРСР і створення незал. держави. Для цього створ. осередки в навкол. селах, у м. Коломиї, Ів.-Ф., мали намір створити їх по всій Україні, вийти на зв'язки з орг-ціями в ін. республіках, щоб разом розвалити СРСР. Проводили агітацію, беручи участь у худ. самодіяльності, пробудж. нац. свідомість молоді.

4.12.1958 С. заарешт. за інф-цією в КДБ засланих до ОПВУ людей, в нього вилучено м-ли щодо структури орг-ції. 10.03.1959 Ів.-Ф. обл. судом засудж. за ст. 54-1а та 54-11 КК УРСР на 10 р. таборів сув. режиму з конфіск. майна. Карався в мордов. таборах.

4.12.1968 звільнено. Довго не міг прописатись і працевлашт. Після кількох поїздок до Києва таки добився прописки в м. Калуші. Працював токарем у Калуській автоколоні.

СТУДЕНТСЬКЕ БРАТСТВО — перша незалежна українська студентська організація України.

Створено 25.05.1989 на хвилі нац. піднесення у м. Львові — для забезпечення акт. участі студентів у докорінному оновленні суспільства, обстоюванні їхніх конституц. прав, формування дем. інтелігенції. Головною метою д-сті орг-ції стало об'єднання студ. молоді для боротьби за незалежність України. Членами Студ. братства були активні, прогресивно налаштовані молоді люди — студенти-патріоти України, які впливали на розвиток вільного сусп-ва, формували дух незал. укр. студентства. Уже на момент Установчої конференції з акт. членами й прихильниками орг-ція налічувала до 1500 осіб. На той час стало зрозуміло, що вирішення студ. проблем неможливе без політичних змін, соц.-економ. реформ країни. Наприкінці 1980-х Студ. братство розпочало свою д-сть із політ. страйків (починаючи із заходів до виборів у ВР СРСР, виборів до місцевих рад усіх рівнів (1989–90-ті)), акцій громадян. непокори через арешти активістів орг-ції; брало участь в орг-ції «Живого ланцюга» до Дня соборності України (22.01.1990), з'їзду «Укр. молодь Христові» та ін. Студ. братство стало співорганізатором Студ. революції на граніті (2–17.10.1990); видавало самвидавні газети «Братство», «Грюндік» та ін. Орг-ція проводила численні культ.-просвітницькі та мистецькі заходи, зокрема, з відновлення укр. нар. традицій, встановлення пам'ятників укр. Січовим стрільцям (1989–90), укр. козацтву в Центр. та Сх Україні, муз. фестивалі тощо.

Студ. братство мало значний вплив на формування гром. думки та сусп. свідомості. Вишкіл в орг-ції пройшли сотні молодих людей, які перейнялися незалежним і свободолюбним духом. Запорукою тривалого існування орг-ції був принцип, закладений в основу д-сті сусп-ва, — командна робота («братство») заради досягнення спільної мети.

СТУДЕНТСЬКЕ ГОЛОДУВАННЯ — акція студентського протесту в жовтні 1990 у м. Києві.

Наприкінці 1980-х, у час Перебудови, на шляху здобуття незалежності України, стала відчутною відмінність у сприйнятті політ. ситуації між молоддю та поколінням ст. формації. Влітку 1990 в Київ. філії УСБ визріла ідея проведення широкомасштабної акції, стрижнем якої мало бути масове голодування. Окрім голодування (воно мало стати тільки поштовхом) в плані акції

передбачалися мітинги, страйки, демонстрації. 1.10.1990 Рада Київ. УСС на чолі з О. Донієм, оголосила громад. акції непокори. Студенти розбили на Майдані незалежності (тоді пл. Жовтнев. рев-ції) в Києві наметове містечко. 2–17.10.1990, за ініціативи УСС, спільно із УСБ Львова, відбулося масове голодування студентства. Представницьким органом цього масового заходу стала Рада голодуючих студентів із 3 співголовами на чолі: О. Донієм (голова Київ. Філії УСС), М. Іващишиним (голова УСБ Львова) та О. Барковим (голова УСС м. Дніпродзержинська). Вже наст. дня (3.10) 138 студентів із Києва, Львова, Стрия, Сум, Дніпропетровська оголосили голодування, стояло 49 наметів. 8.10 кількість учасників голодув. сягла 158 осіб із 24 міст України. Усвідомлення власної причетності до долі України привело їх на Майдан, студенти висунули низку політ. вимог: відставка голови уряду УРСР, перевибори ВР України, відмова від нового Союзного договору, націоналізація майна КПУ та ЛКСМУ. Львів'яни запроп. відбувати військову службу на теренах України. Студент. голодування підтримали й деякі депутати ВР України, колишні політв'язні С. Хмара, Л. Горохівський, а також О. Мешко, нар. артистка України Н. Крюкова та ін. Здоров'я студентів стрімко погіршувалося, двоє з них потрапили до реанімації. Комуніст. верхівка у ВР зустріла бездушним реготом інф-цію про молодіжну жертовність, не спромоглася на співчуття до голодуючих, які вдалися до крайніх заходів в ім'я демократії й кращої долі свого народу. В той самий час в Україні почалася хвиля виходу з КПРС. 9.10 письменник О. Гончар заявив про вихід із КПРС. Підконтр. КПРС ЗМІ блокували відомості про київ. події, щоб запобігти подібним акціям в ін. республіках СРСР. Зх журналістам перешкоджали прибути до Києва, але завдяки укр. діаспорним орг-ціям правдива інф-ція поширювалась і за кордоном. Занепокоєні можливим застосуванням насильства з боку рад. влади, зах. політики та держ. діячі звертalися безпосередньо до Генсека КПРС М. Горбачова (сенатори й конгресмени США застерігали Г. від силового розв'язання конфлікту й пропонували сісти за стіл переговорів із представниками голодуючих студентів та піти назустріч їхнім справедливим вимогам). 12.10 голодуючі закликали до всеукр. студент. страйку. 15.10 по всій Україні відбулися численні страйки й акції протесту студентів і робітників. Гордістю УСС та УСБ було те, що події в Києві були під контролем. Завдяки чіткій жорсткій самоорг-ції вдалося контролювати всі маніфестації, колони, мітинги. 15.10 студенти розбили ще один наметовий табір із 11 наметів (із 45-а голодуючими) біля входу до ВР України. Священики УАПЦ та УГКЦ попеременно правили служби Божі в центр. наметов. таборі.

17.10. ВР України прийняла Постанову, яка частково задовольнила вимоги студентства: вимогу проходити військову службу в Україні було задоволено, голова уряду В. Масол подав у відставку. По заверш. акції протесту О. Донія й інших лідерів жовтнев. подій було заарешт. і допитано. Оцінка діяльності молоді в пресі, за винятком найодіозніших комуніст. газет, була однозначно позитивною.

Жовтневі події 1990 вивели на політ. арену студентство як впливову силу, яка відкрила першу переможну сторінку укр. демократії.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Голодуємо! // Спілка. — 1990. — 2–10 жовтня;

Михалков Р. Київський «Гайд–парк»: Полотняний табір на граніті // Вечірній Київ. — 1990. — 4 жовтня;

Mycio M. Ukrainian Parlament Reconvenes Amid Demonstrations and Strikes, Scuffle Near Suprem Soviet Building // The Ukrainian Weekly. — 1990. — 7 жовтня;

Mycio M. Public Protects Hunger Striking Students in Kiev, Democratic Bloc Calls for Dissolution of Ukrain'e Parliament // The Ukrainian Weekly. — 1990. — 14 жовтня;

В Парламенте заседают, на Площади голодают: *В. Мамонтов.* Крайние меры — для край-

него случая (Інтерв'ю з заст. Голови ВР В. Гриньовим); *А. Ярошинская.* Видела это собственными глазами // Комсомольская правда. — 1990. — 18 жовтня;

Мусіо М. Ukrainian SSR Government Bows to Student's Demand: Masol Agree to Resign // The Ukrainian Weekly. — 1990. — 21 жовтня;

Appeal to Students of the World (Звернення 152-х голодуючих студентів) // The Ukrainian Weekly. — 1990. — 21 жовтня;

An October Revolution // The Ukrainian Weekly. — 1990. — 28 жовтня;

Бойко В. Коней меняют и на переправе: Шестнадцатидневная голодовка украинских студентов завершилась их победой. Премьер-министр Украины уходит в отставку... // Московские новости. — 1990. — 28 жовтня (Ідентичний текст опубліковано у франц. і англ. виданнях цього часопису);

Фрагменти з студентської голодівки і демонстрацій у Києві // Укр. думка. — 1990. — 15 листопада;

Малькова Т., Комська А. І знову — сьоме: Хроніка подій і огляд преси з коментарями, відступами, свідченнями // Молода гвардія. — 1990. — 17 листопада;

An October Revolution: Hunger Strike Leaders Reflect on Growing Student Influence in Ukraine (Інтерв'ю М. Коломієць з І. Коцюрубою, співкерівником студентської голодівки і Т. Корпавим, комендантом наметового містечка) // The Ukrainian Weekly. — 1990. — 25 листопада;

Сухоруков О. Чи була перемога? // Ленінська зміна. — Харк. — 1990. — 28 листопада;

Глазовий А. Орден після Перемоги або Нова звитяга генерала // Зелений світ. — 1990. — Листопад;

Качанова А. 15 днів, які сколихнули Україну // Україна. — 1990. — № 48. — Грудень;

Савичев В. Студенты и политика // Аргументы и факты. — 1990. — № 49. — Грудень;

Олесь Доній. Ми зробили перші кроки / Розмова В. Михальова з О. Донієм // Нова генерація. — 1991. — № 1. — Січень. — С. 9;

Медведєв К. Реванш у другому раунді... // Спортивна газета. — 1991. — 11 січня;

Шрайман Є. Бійтеся байдужих // Спортивна газета. — 1991. — 17 січня;

Порфімович О. Хроніка однієї драми // Ранок. — 1991. — № 2. — Лютий;

Kummer Von J. Gorbatschows Referendum kann den Zerfal der UdSSR verzögern oder beschleunigen – verhindern kann es ihn nicht // Welt am Sonntag. — 1991. — 10 березня;

Романтики чи політики? / Розмова членів ред. «Голосу України» С. Правденка, С. Писаренко, К. Кіндрась з керівниками студентської голодівки // Голос України. — 1992. — 21 жовтня. — С. 12 –13;

Студентська революція на граніті: Фотоальбом / Упоряд. О. Доній, передм. М. Розумного. — К.: Смолоскип, 1995. — 130 с.

«СТРУНИ» — вид. українського земляцтва в Естонії. Неформ. газ., вих. у Таллінні 1990–1991 раз на два міс. Ред. Н. Охріменко, А. Щур, С. Турчин, М. Терехов.

«СТУДЕНТСЬКИЙ ВІСНИК» — інформ. бюлетень осередку НРУ істор. ф-ту Вінницького держ. пед. ін-ту. Неформ. газ. вих. 1990 раз на міс. Ред. А. Лактіонов, А. Харкавий. Містила оглядові сусп.-політ. статті, актуал. репортажі з краю, істор. розвідки, студ. гумор. Ознайомлювала з програм. засадами НРУ, УНП, УХДП. Публ. поезію І. Малковича.

«STUDIEN ZU NATIONALITATEN-FRAGEN» — наук. бюлетень Українського вільного ун-ту. Вих. у Мюнхені (Німеччина) німецькою м. До складу ред. входили З. Соколюк, Е. Бей, І. Полулях. Публ. статті В. Чорновола, тематичні наук. розвідки.

СТУС Василь Семенович (нар. 6.01.1938, с. Рахнівка Гайсинського р-ну Вінн. обл. — 4.09.1985 загинув у рад. концтаборі ВС-389/36-1, с. Кучино Пермської обл., РФ) — поет, перекладач, критик, публіцист. Учасник руху шістдесятництва, укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1972–79, 1980–85). Член УГГ (1979), ПЕН-клубу, лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка (1991, посмертно), нагороджено орденом кн. Ярослава Мудрого V ст. (1997, посмертно). Герой України (2005, посмертно).

1954 закінчив СШ № 75 у м. Сталіно (тепер Донецьк), 1954–1959 навчався на іст.-філол. ф-ті Сталінського пед. інституту, спеціальність — «Українська мова та

література». 1959 викладав укр. м. і літ-ру в сер. школі у м. Таужнянськ Кіровогр. обл., 1959–1961 служив у рад. армії. 1959 опублікував першу добірку віршів у «Літ. газеті». Після закінчення служби в армії працював учителем укр. м. та літ-ри у сер. школі м. Горлівка Донец. обл., літ. ред. г. «Социалистический Донбасс». З 1963 — аспірант Інституту літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР (спеціальність «Теорія літератури», керівник М. Шамота). 4.09. 1965 на прем'єрі фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків» у кінотеатрі «Україна» в Києві брав участь разом із В. Чорноволом, І. Дзюбою в акції протесту проти арештів, за що 20 вересня було відраховано з аспірантури. Працював чорноробом. Першу книжку поезій «Круговерть» після негативної рецензії М. Нагнибіди знято 1965 з плану. Рецензент розкритикував ідейно-художні критерії автора та його громадянську позицію. Наступна збірка «Зимові дерева», незважаючи на позитивні редакційні рецензії поета І. Драча й критика Є. Адельгейма, теж не вийшла друком, зате була опублікована у вид-ві «Література і мистецтво» 1970 в Бельгії. 1965–71 С. працював над літ-знавчими дослідженнями «Феномен доби» (про творчість П. Тичини), «Зникоме розцвітання» (про творчість В. Свідзінського), писав критичні статті про сучасну укр. поезію. Активно працював над перекладами з Рільке, Ґете, Брехта («Життя Галілея»), Лорки, німецьких експресіоністів, Целяна.

С. протестував проти реставрації культу особи, проти політики денаціоналізації, обмежень свободи слова. Відомі його відкриті листи до Президії СПУ на захист В. Чорновола — з приводу опублікованої в «Літ. Україні» наклепницької статті О. Полторацького, до ред. ж. «Вітчизна» Л. Дмитерка з гострою критикою його виступів проти І. Дзюби, до ЦК КПУ і КДБ, до Верховної Ради України, де С. виступав проти обмежень свободи слова, порушень прав людини. 1971 С. став членом Комітету захисту Н. Строкатої-Караванської.

13.01.1972 заарешт. і звинув. у проведенні антирад. агітації та пропаганди. Йому інкр. написання 14 віршів і 10 статей, серед яких — есе про творчість П. Тичини «Феномен доби». У травні 1972 над ним проведено психіатричну експертизу. Під час слідства С. створив поетичну збірку «Час творчості» («Dichtenszeit»), яка містила близько 300 віршів і понад 200 перекладів з Ґете. 7.09.1972 засудж. Київ. обл. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 5 р. таборів сув. режиму і 3 р. заслання. З грудня 1972 С. відбував ув'язнення в таборі ЖХ-385/3-5 (сел. Барашево Теньгушевського р-ну, Мордовія). Влітку 1975 тяжко захворів унаслідок прориву виразки шлунку. Перед госпіталізацією його привозили до Києва для «профілактики». 10 грудня його було прооперовано в клініці ім. Гааза в Ленінграді. 6.02.1976 С. прибув етапом у табір ЖХ-385/17-а (с. Озерне, Мордовія), а в серпні його було перевезено в табір № 19 (сел. Лєсной, Мордовія). Протягом усього періоду ув'язнення С. був активним учасником боротьби за надання ув'язненим статусу політв'язня, проти свавілля табірної адміністрації. 15 липня зрікся рад. громадянства.

За час перебування в Мордовії С. створив збірку віршів «Палімпсести», переклав «Сонети до Орфея» Рільке. Час від часу внаслідок обшуків вірші забирали. Намагався якнайбільше віршів пересилати в листах до дружини.

11.01.1977 С. етаповано на заслання в с. Матросово Тенькінського р-ну Магадан-

ської обл., куди прибув 5 березня. Працював у золотовидобувній штольні. 20.08.1977 у С. стався перелом ступнів, після чого два місяці перебував у лікарні. Умови заслання були нестерпними, мусив жити в робітничому гуртожитку з колишніми кримінальниками. Його провокували, «розбирали» на зборах трудового колективу. 8.07. і 3.08.1978 у місцевій газеті було опубл. наскрізь брехливу статтю «Друзі і вороги Василя Стуса» та відгуки на неї. Голодуванням домігся 10-денної відпустки, щоб поїхати в Донецьк, де ще встиг попрощатися з умираючим батьком. Того ж року С. став членом ПЕН-клубу, 1979 — УГГ.

1979, після закінчення терміну заслання, С. повернувся до Києва, працював формувальником у ливарному цеху, на конвеєрі взуттєвого об'єднання «Спорт». Виступав на захист репресованих членів УГГ.

14.05.1980 С. знову заарешт. Від адвоката відмовився. 2 жовтня того ж року Київ. обл. суд засудив С. за ст. 62 КК УРСР на 10 р. таборів особл. сув. режиму й 5 р. заслання. 19 жовтня акад. А. Сахаров звернувся листом на захист С. до учасників Мадридської наради з перевірки виконання Гельсінських угод.

Термін ув'язнення С. відбував у концтаборі ВС-389/36-1 в с. Кучино Чусовського р-ну Пермської обл., РФ. На початку 1983 тримав голодування 18 діб, на рік його запроторено в одиночку. Незважаючи напостійні утиски, С. написав близько 250 віршів верлібром і зробив 250 перекладів, які мали скласти збірку «Птах душі», але все написане було конфісковано. Того ж року С. вдалося передати на волю текст «З таборового зошита», який було згодом опубліковано на Заході. 28.08.1985 С. було вкинуто черговий раз до карцеру, де він оголосив голодування «до кінця». Загинув уночі з 3 на 4 вересня того ж року. Похований на кладовищі у с. Борисово Пермської обл. 19.11.1989 його прах разом із прахом О. Тихого і Ю. Литвина було перепоховано на Байковому кладовищі в Києві.

Нагороджено орденом князя Ярослава Мудрого V ст. (1997, посмертно).

1994–99 вийшло академічне видання творів В. Стуса у 6 томах, 9 книгах, підготовлене ред. колегією на чолі з М. Коцюбинською.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, заяви, звернення, статті: На поетичному турнірі // Дніпро. — 1964. — Ч. 10. — С. 150–153;

Най будем щирі // Дніпро. — 1965. — Ч. 2. — С. 142–150;

Відкритий лист до Президії Спілки письменників України (1968), Двоє слів читачеві (1969) // Зимові дерева. — Брюс.: Література і мистецтво, 1970. — С. 9–10;

Місце в бою чи в розправі? Редакторові ж. «Вітчизна» Л. Дмитеркові (1969) // Укр. вісник. — 1970. — Вип. I–II. — С. 17–19;

До ЦК КПУ, до КДБ при Раді Міністрів УРСР (28.07.1970), Голові Президії Верховної Ради УРСР О. П. Ляшкові, Секретареві ЦК КПУ Ф. Д. Овчаренкові (1970) // Укр. вісник. — 1970. — Вип. III. — С. 28–30, 38–40;

Я обвинувачую (1975) // Сучасність. — 1976. — Ч. 1. — С. 44–47;

Відкритий лист до І. Дзюби (1976) // Новий шлях. — Він. — 1976. — 2 жовтня;

До Президії Верховної Ради СРСР (1.08.1976), До Голови Президії Верховної Ради СРСР (1.08.1976), До ПЕН-Клюбу (11.08.1976), Лист до приятелів (29.10.1977) // Погром в Україні, 1972–1979. — С. 47, 48, 48–49, 49–53;

До Левка Лук'яненка (9.11.1977) // Сучасність. — 1988. — Ч. 2. — С. 108–116;

Листи до сина і дружини // Сучасність. — 1989. — Ч. 1. — С. 87–93;

До Віри Вовк (1969–1972) // Сучасність. — 1989. — Ч. 9. — С. 35–50;

Листи із слідчого ізолятора // Політика і час. — 1992. — № 1. — С. 82–87;

До В. Дідківського // Вітчизна. — 1995. — № 7–8. — С. 102–112;

До П. Григоренка, Р. Гамзатова, Л. Лук'яненка // Зона. — 1994. — № 8. — С. 3–12;

З селища ім. Матросова в Магадані до України (Лист) // Слово і час. — 1998. — № 1;

Листи до сина / Упоряд. О. Дворко, Д. Стус. — Ів.-Ф.: Лілея-НВ, 2002. — 184 с.

Твори: Зимові дерева. Перша збірка поезій / Передм. А. Шум. — Брюс.: Література і мистецтво, 1970. — 206 с.;

Свіча в свічаді. Поезії / Упорядн. М. Царинник, В. Бурггардт, передм. М. Царинника. — Сучасність, 1977. — 126 с.;

Stus, the Poet / Перекл. на англ. В. Грушкевича // Smoloskyp. — 1981. — № 11. — С. 9;

Stimmen aus dem «Anderen Russland». Poetry, letters and memoirs by V. Stus, D. Shumuk, Ye. Hrycyak / Перекл. на нім. А.-Г. Горбач. — Bern: Kuratorium Geistige Freiheit, 1981. — 120 с.;

З таборового зошита // Сучасність. — 1983. — Ч. 11. — С. 78–91;

Ein Dichter im Widerstand. Aus dem Tagebuch des W. Stus / Передм. Л. Копелєва, перекл. нанім. А.-Г. Горбач. — Hamburg: Gerold & Appel Verlag, 1984. — 47 с.;

Палімпсести. Вірші 1971–1979 років / Упоряд. Н. Світлична, передм. Ю. Шевельова. — Мюн.: Сучасність, 1986. — 480 с.;

The Poetry of V. Stus / Перекл. на англ. І. Мостович // Smoloskyp. — 1986. — № 30. — С. 11–12;

Selected Poems / Перекл. на англ. Я. Ласовського, передм. Ю. Шевельова. — Мюн.: УВУ, 1987. — 166 с.;

Du hast dein Leben nur getraum: Eine Aswahl der Gedichtsammlung Palimpseste / Перекл. на нім. А.-Г. Горбач. — Hamburg: Gerald und Appel Verlag, 1988;

Дорога до болю. Поезії / Упорядн., післясл. М. Коцюбинської — К.: Рад. письменник, 990. — 224 с.;

Повернення. — Ів.-Ф., 1990. — 16 с.;

Під тягарем Хреста. — Л..: Каменяр, 1991. — 160 с.;

Вікна в позапростір. Вірші, статті, листи, щоденник, записи. — К.: Веселка, 1992. — 262 с.;

Твори. В 6 томах, 9 книжках. — Л.: Просвіта, 1994. — Т. 1, кн. 1: Зимові дерева, Веселий цвинтар, Круговерть. — 431 с., 1994. — Т. 1, кн. 2: Поетичні твори, що не ввійшли до збірок (1958–1971). — 302 с., 1995. — Т. 2: Час творчості. Dichtenseit. — 449 с., 1999. — Т. 3, кн. 1: Палімпсести. — 485 с., 1999. — Т. 3, кн. 2: Палімпсести. — 495 с., 1994. — Т. 4: Повісті та оповідання. Незакінчені твори. Сценарії. Літературна критика. Заяви, публіцистичні листи та звернення. З таборового зошита. — 544 с., 1998. — Т. 5 (додатковий): Переклади, поезія, проза, драматичні твори. — 391 с., 1997. — Т. 6, кн. 1: Листи до рідних. — 494 с., 1997. — Том 6, кн. 2 (додатковий): Листи до друзів та знайомих. — 261 с.;

Вечір. Зламана віть. Вибране / Упорядн. О. Дворко, Д. Стус, передм. К. Москальця — К.: Дух і літера, 1999. — 284 с.;

Палімпсест. Вибране / Упоряд. Д. Стус, передм. І. Дзюби. — К.: Факт, 2003. — 432 с.;

Вірші / Паралельне видання. Вірші укр. і в перекладі на рос. — К.: Просвіта, 2005. — 288 с.

Література: Справа Василя Стуса: Вирок і коментар // Визвольний шлях. — 1975. — № 12. — С. 1395–1405;

Справа В. Стуса // Погром в Україні: 1972–1979. — С. 30–56;

Сахаров А. На захист Василя Стуса (12.10.1980), *Тесселінк Г.* (Міжнародна Амністія, м. Меттман, Зах. Німеччина): Прокурору Глуху Ф. П. (23.09. 1981) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 760–761, 763–777;

Хейфец М. «В українській поезії тепер більшого нема...» // Сучасність. — 1981. — Ч. 7–8. — С. 8–75;

Verba L. (Stec D.). V. Stus — An Extraordinary Person // Smoloskyp. — 1981. — № 11. — С. 9;

Stus. Petkus. Rudenko. Lukjanenko. Niklus. Jakunin. Biographies. — Bern: Kuratorium Geistige Freiheit, 1981. — 12 с.;

Василь Стус // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 747–777;

Німецька «Амнестія» в обороні В. Стуса // Сучасність. — 1982. — Ч. 6. — С. 102–111;

Heifetz M. W. Stus — Ein Dichter Hinter Stachel Draht / Перкл. на нім. А.-Г. Горбач. — Bern: Kuratorium Geistige Freiheit, 1983. — 42 с.;

Death of V. Stus Ukrainian Writer and Member of the Ukrainian Helsinki Group, V. Stus: In Memoriam // Smoloskyp. — 1985. — № 27. — С. 1, 2, 4;

Загинув український письменник В. Стус. Звернення ЗП УГГ // Смолоскип. — 1985. — № 27. — С. 1;

Reaction to Death of V. Stus. Helsinki Group Representation. Statement and Appeal // Віра. — 1985. — Ч. 4. — С. 15–16;

Василь Стус в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників / Упоряд. О. Зінкевич, М. Французенко, передм. Н. Строкатої. — Бал.–Тор.: Смолоскип, 1987. — 463 с.;

Світлична Н. Над труною В. Стуса // Сучасність. — 1985. — Ч. 10. — С. 114–116;

Г. А.-Г. (Горбач А.-Г.). Голоси з України на смерть В. Стуса, *К. Н. (Караванські Н.).* Міжнародна преса про смерть В. Стуса // Сучасність. — 1986. — Ч. 1. — С. 113–116;

Смерть В. Стуса // Nowa Koalicja. — Варш. — 1986. — Ч. 2. — С. 1–3;

Василь Стус у житті й літературі // Укр. вісник. — 1987. — Вип. 7, 8, 9–10. — С. 374–386;

Звернення Українського культурологічного клубу до Президента Міжнародного ПЕН-клюбу Ф. Кінга про вшанування пам'яті В. Стуса в день його 50-річчя (18.10.1987) // Сучасність. — 1988. — Ч. 1. — С. 116–122;

Кириченко С. Т. Птах піднебесний. Спогади про В. Стуса // Дніпро. — 1998. — № 1/2. — С. 64–123;

Стусівські читання. Фрагменти виступів Є. Сверстюка, Е. Соловей, М. Наєнка, М. Бондаря, Г. Бурлаки, М. Кодака, В. Плаксіної, Д. Стуса // Слово і час. — 1998. — № 6. — С. 21–28, № 8. — С. 62–70;

Коцюбинська М., Сверстюк Є. Про першу публікацію В. Стуса в Україні: До редакції «Молодь України». Анонім про музу В. Стуса // Сучасність. — 1989. — Ч. 9. — С. 84–87;

Коцюбинська М. «На цвинтарі розстріляних ілюзій...» // Слово і час. — 1990. — № 6. — С. 21–32;

Болабольченко А. «Цей букет смерті в образі життя...». За матеріалами кримінальних справ В. Стуса // Вітчизна. — 1991. — № 8. — С. 141–151;

Коцюбинська М. Феномен Стуса, *Сверстюк Є.* Віднайдена імпровізація В. Стуса: Про виступ на вечорі поезії у січні 1971 // Сучасність. — 1991. — Ч. 9. — С. 26 –35, 38–43;

Стус Д. Життя і творчість Василя Стуса. — К.: МП «Фотовідеосервіс», 1992. — 88 с.;

Свіча в свічаді // Голос Галичини. — 1992. — № 1. — С. 107–113;

Гурдзан В. І біль, і слово... До сьомих роковин смерті В. Стуса // Зона. — 1992. — № 2. — С. 193–195;

Захарченко В. Він переміг. Спогад про В. Стуса // Київ. — 1992. — № 1. — С. 117–122;

Неділько В. Я. В. Стус: Доля. Життя. Поезія // Укр. мова і література в школі. — 1992. — № 1. — С. 32–37, № 2. — С. 21–30;

Шумук Д. Я знав В. Стуса // Сучасність. — 1992, ч. 3. — С. 89–98;

Коцюбинська М. Гордий лик поета // Визвольний шлях. — 1992. — Кн. 9. — С. 1098–1105;

Стус як текст / Ред. М. Павлишин. — Мел.: Відділ славістики університету ім. Монаша, 1992. — 93 с.;

Право жити: Звернення. Свідчення. Листи // Донбас. — 1993. — № 1/2. — С. 34–59;

Суд над Василем Стусом // Розбудова держави. — 1993. — № 2;

Коцюбинська М. «Світ міниться — і проростає слово...» (Про архів В. Стуса) // Дніпро. — 1993. — № 4/6. — С. 2–10;

Не відлюбив свою тривогу ранню...: Василь Стус — поет і людина. Спогади, статті, листи, поезії / Упорядн. О. Ю. Орач (Комар). — К.: Укр. письменник, 1993. — 400 с.;

Івашко В. Міф про В. Стуса як дзеркало шістдесятників // Світовид. — 1994. — № 3. — С. 104–121;

Овсієнко В. «Ми канемо у вічність молодими...». Спогади товариша по нарах про В. Стуса // Вітчизна. — 1994. — № 7/8. — С. 138–144, № 9–10. — С. 96–104;

Коцюбинська М. Стусове «самособоюнаповнення». Із роздумів над поезією і листами В. Стуса // Сучасність. — 1995. — Ч. 6. — С. 137–144;

Сверстюк Є., Калиниченко І. В. Стус у віддаленнях і наближеннях // Сучасність. — 1995. — Ч. 12. — С. 145–150;

Овсієнко В. «Та й знакомиті дати мені поставив хтось». До 10-річчя від загибелі В. Стуса // Віра. — 1996. — Ч. 1. — С. 11–12;

Шелест В. В. Стус — людина, поет, легенда // Визвольний шлях. — 1996. — Кн. 7. — С. 885–893;

Пічкур Д. У глухому лісі за Уралом. З біографії В. Стуса // Київ. — 1997. — № 5/6. — С. 141–143;

Сверстюк Є. Постать Стуса над плином часу // Віра. — 1998. — Ч. 1. — С. 13–14;

Наумов Г. «Мою долю треба заслужити у Господа»: До 60-ліття з дня народження В. Стуса // Вісник Книжкової Палати. — К., 1998. — № 1. — С. 40–42;

Стус Д. До 60-річчя від дня народження В. Стуса. Ювілейні несвяткові роздуми (Сина) // Укр. культура. — 1998. — № 1. — С. 15–17;

Птах піднебесний: Спогади про Василя Стуса // Дніпро. — 1998. — № 1/2. — С. 64–123;

Орач О. Скараний, але не скорений В. Стус // Учитель. — К. — 1998. — № 2. — С. 38–40;

Сверстюк Є. Слово про В. Стуса на ювілейному святі // Визвольний шлях. — 1998. — Кн. 3. — С. 349–355;

Коцюбинська М. В. Стус у контексті сьогоднішньої культурної ситуації // Слово і час. — 1998. — № 6. — С. 17–21;

Світлична Л. Хресні побратими. Листування В. Стуса з І. Світличним // Сучасність. — 1998. — Ч. 7/8. — С. 138–154;

Курило В. Незабутня перша зустріч. Про останні дні В. Стуса в Кучинському концтаборі // Визвольний шлях. — 1998. — Кн. 10. — С. 1246–1252;

Носко-Оборонів Т. Довга дорога додому... // Визвольний шлях. — 1998. — Кн. 11. — С. 1430–1432;

Плачинда С. Василь Стус пішов на смерть як Ісус Христос // Столиця. — 1999. — 20–25 серпня;

Стенограма засідання профспілкового комітету рудника ім. Матросова 12 серпня 1978 / Передм. Ю. Шелеста // Хроніка–2000. — К. — 1998. — Вип. 27/28. — С. 428–440;

Vasyl Stus: O castisal. Svitlychny. Symonenko. Stus / Перекл. на португ. В. Вовк. — Editoria velha lapa. — 1998;

Овсієнко В. Духовний подвиг не минає марно // Слово і час. — 1999. — № 7. — С. 16–18;

Сверстюк Є. 15 років. Міра присутності // Дивослово. — 2001. — № 1. — С. 54–55;

Коцюбинська М. «Зафіксоване і нетлінне». Роздуми про епістолярну творчість (В основному В. Стуса). — К.: Дух і літера, 2001. — 300 с.;

Стус Д. Життя після смерти. Перепоховання В. Стуса і боротьба за спадщину. Рік 1989-й,

Корогодський Р. Тренос // Сучасність. — 2002. — Ч. 7/8. — С. 78–105, 106–118;

Вербиченко В. Аура втраченого кохання. Спогад про В. Стуса // Вітчизна. — 2002. — № 9/10. — С. 93–108;

Глузман С. Двадцять днів у камері з В. Стусом. Знак нескінченності. — К.: Факт, 2002. — 10 с.;

Василь Стус в контексті європейської літератури. — Д.: Донецький національний університет, 2002. — 301 с.;

Пічкур Д. Біля Стусової криниці. Статті та спогади. — В.: Континент-ПРИМ, 2002. — 68 с.;

Нецензурний Стус / Упоряд. Б. Підгірний. — Т.: Підручники і посібники, 2002. — 336 с.;

Стус Д. «Коли не я — то хто?» // Сучасність. — 2003. — Ч. 9. — С. 136–155, Ч. 10. — С. 118–129;

Білоус Г. Рокований вересень. Роздуми про життя і творчість В. Стуса // Київ. — 2003. — № 10. — С. 153–173;

Стус Д. Життя на виріст // Сучасність. — 2003. — Ч. 12. — С. 124–140;

Стус Д. В. Стус. Життя як творчість. — К.: Факт, 2004;

Могильницька Г. В. Стус в Одесі // Віра. — 2005. — Ч. 2. — С. 13–17;

Овсієнко В. Спогади про В. Стуса // *Овсієнко В.* Світло людей. Мемуари та публіцистика. Книга І. — С. 129–237;

Карасик С. Стус Василь Семенович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 757–762;

Василь Стус. Двадцять років після смерті: Сучасне сприйняття і переосмислення (Молодіжна конференція «Смолоскипа», присвячена В. Стусові. Повний текст доповідей, які виголосили: Є. Сверстюк, В. Бабенко, О. Черемська, Є. Найчук, Н. Загребельна, Я. Ходаківська, О. Дмитрук, О. Дворко, Г. Савчук, М. Гарбар, А. Тимченко, Г. Віват, Р. Криловець, У. Міщук, Н. Покаленко, Л. Оліфіренко, Ю. Остапчук, Г. Шміло, С. Несвіт, В. Кисіль, В. Кузнецов, І. Стамплевська, Л. Подкоритова, І. Ісаєв, К. Черних, І. Носенко, Н. Кандибка, О. Федорченко, Н. Пурій, В. Моренець, Д. Шупта, М. Коцюбинська, В. Кіпіані), Бібліографія документів і матеріалів у фонді Музею-архіву українського самвидаву при видавництві «Смолоскип» / Ред. О. Обертас, упоряд. О. Дворко // Молода нація. — К.: Смолоскип, 2006, № 1 (38). — С. 3–400.

СУДАКОВ Станіслав (нар. 1932) — учасник руху опору в Україні з Дніпроп. Заарешт. 1974 й засудж. на безтермінове психіатричне ув'язнення за те, що відверто увійшов до посольства США в Москві й передав їм меморандум про порушення прав людини в СРСР. Покарання відбував у Ташкентській СПЛ (Узбекська РСР).

СУДАНАЙТЕ Ніколе (нар. 1938, Дотнува, Литва) — учасниця литов. правозах. руху.

У С. 16–17.06.1974 було вчинено обшук, вилучено самвидавний журн. литов. мовою

«Хроніка литовської католицької церкви» (ХЛКЦ). 17.06.1975 засудж. Верховним судом Литви за виготовлення і поширення ХЛКЦ на 3 р. позбавлення волі й 3 р. заслання. Покарання відбувала у мордовському жіночому концтаборі, де познайомилась і співпрацювала з укр. жінками-політв'язнями Н. Строкатою, І. Калинець, С. Шабатурою, І. Сеник та ін., брала участь у спільних протестних акціях, підписувала з ними протестні листи й звернення.

СУК Іван (нар. 1925) — лікар, викладач Донец. мед. ін-ту. Учасник укр. правозах. руху. Спілкувався з І. Дзюбою, Б. Антоненком-Давидовичем та ін.

11.10.1970 заарешт. й звинув. за ст. 62 КК УРСР. Під час допитів зазнавав побиття й тортур, унаслідок чого психічно захворів.

«СУРМА» — неформ. газ. СНУМ. Вийшла в Стрию 1990 як додаток до газ. «Українське юнацтво». Ред. Ю. Гелетко. Публ. спогади Ю. Шухевича-Березинського та Г. Дидик, розділ книги П. Мірчука про Р. Шухевича, фрагменти його виступів. Містила низку текстів пісень ОУН і УПА.

«СУРМА» — неформ. газ. Черкаської орг-ції СНУМ. Вих. 1990 з невизн. періодичн. Публ. статутні док-ти, інформаційні мат-ли, ознайомлювала з місц. новинами, зокрема правозах. тематики. Містила оглядові політ. статті, істор. персоналії.

СУРОВЦОВА Надія Віталіївна (нар. 5.03.1896, м. Київ — пом. 13.04.1985, м. Умань) — філолог. Учасниця укр. нац.-визв. й правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1927–32, 1936, 1950).

1912 закінчила в Умані гімназію. 1913–17 навчалася в Петербурзі на Бестужевських жіночих курсах на історико-філол. ф-ті, входила до підпільних укр. гуртків. З 1917 навчалася на істор. і юрид. ф-тах Київського ун-ту, з 1918 також навч. у Консульській академії в Києві. Після революції 1917 брала акт. участь у гром. і держ. житті, з'явилися її перші публіцист. і белетристичні твори в укр. газетах «Голос провінції» та

«Вільна Україна». В Уряді УНР С. була діловодом Секретаріату внутр. справ, потім — завідувачем заг. відділу МЗС. За Директорії, наприкінці 1918, її було призначено секретарем інформ. бюро дипломатичної місії УНР, у складі якої працювала у Відні до 1920. Роки віденської еміграції (1919–25) були доволі тяжкими, та все ж вона закінчила університетську освіту, здобула ступінь доктора ф-фії за працю «Богдан Хмельницький та ідея Української державності». Розчарування в укр. еміграції, діяльність С. у Комітеті допомоги жертвам голоду в Україні 1921–22, контакти з представниками рад. посольства у Відні, зокрема, з Ю. Коцюбинським та М. Левицьким, турне «Поїзд миру» по США й Канаді 1924 спричинили політ. еволюцію С. до прийняття рад. влади. 1924 вступила до Компартії Австрії. Далі друкувалась у пресі, перекладала укр. і нім. мовами твори В. Короленка, В. Стефаника, збірку укр. нар. казок. С. стала однією із засновниць Спілки незалежних прогресивних журналістів. 1925 повернулася в Україну, працювала ред. пресбюро наркомату ЗС, ред. РАТАУ, цензором закорд. преси в Головліті, мала роботу в академіка Д. Багалія, далі провадила переклад. і журналіст. д-сть. 1926 Харк. ДПУ запроп. їй стати секретним співробітником, С. відмовилась.

29.11.1927 було заарешт. Вже на Луб'янці її знову вмовляли стежити за Ю. Коцюбинським, М. Левицьким, К. Максимовичем. Категорично відмовилася. 28.09.1928 її було засудж. за звинув. у шпигунстві на

користь Польщі на 5 р. позбавлення волі. 16.10.1932 постановою ОДПУ С. було заслано в Архангельськ.

С. заарешт. ще двічі — 1936 і 1950.

Повністю реабілітовано 1957. Загалом в ув'язненні та засланні провела 29 р.

Повернувшись із заслання, жила в Умані з сестрою чоловіка К. Олицькою. Активно відновила дружні зв'язки, налагодила нові, працюючи в фондах краєзнав. музею Умані, збирала м-ли про Уманську Софіївку. Так поступово було сформовано «салон Суровцової», серед відвідувачів було багато митців, практично всі — шістдесятники; два тижні в неї перебував О. Солженіцин, тут відбувався обмін самвидавом. Дім С. перебував під постійним наглядом КДБ. 1972, після арешту Л. Плюща, І. Світличного, Б. Чорномаза, на її ім'я було накладено табу. Не сподівалася побачити опублікованими свої спогади, оскільки вважала себе в політ. сфері представницею цілковито знищеної і в умовах 1970-х дуже анахронічної течії — укр. націонал-комунізму (на зразок М. Хвильового). До дисидентів ставилася з симпатією, але не довіряла їхнім методам б-би з жорстоким режимом.

З часом стала схильна до нац.-визв. руху, в неї з'являлися люди, причетні до повстанського руху: Г. Дидик (зв'язкова ген. Р. Шухевича-Чупринки), Д. Гусяк (зв'язкова Центр. Проводу ОУН). Неодноразово в її помешканні було вчинено обшуки (1972, 1977, 1979, 1981). В 1970-ті, відкривши два фонди (в Центр. Держ. Архіві та відділі рукописів ЦНБ АН УРСР), зуміла помістити там свої спогади.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Перемога: Етюд (27.11.1981) // Укр. вісник. — 1987. — Вип. 7, 8, 9–10. — С. 387–389;

Вони вірили // Смолоскип. — 1982. — Ч. 14. — С. 1;.

Відмовник: Із циклу «Колимські силуети» // Україна. — 1990. — № 39;

Їх Ексцеленція: Спогади про митр. А. Шептицького // Америка. — 1991. — 17 грудня;

Спогади / Упоряд. Л. Лук'янова. — К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1996. — 432 с.;

Листи. Книга І / Упоряд. Л. Лук'янова. — К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2001. — 704 с.

Література: *Комарова Н.* Про діячку Надію В. Суровцову // Шлях перемоги. — 1981. — 27 вересня;

Чигрин-Галабурда М. Уявне інтерв'ю з Н. Суровцовою // Шлях перемоги. — 1984. — 4 березня;

Горбач А.-Г. Пам'яті Надії Суровцової // Наше життя. — 1985. — Червень. — С. 11–12;

Чигрин-Галабурда М. У пам'ять Надії Суровцової // Шлях перемоги. — 1985. — 16 червня;

Коцюбинська М. Під осінь воно видніше // Україна. — 1989. — № 32. — С. 19–21, № 33. — С. 4–6;

Дашкевич Я. Н. Суровцова: Нотатки з нотаток // Н. Суровцова. Спогади. — К.: Вид-во ім. О. Теліги. — 1996. — С. 366–374;

Коцюбинська М. Епістолярна епопея Надії Суровцової // Укр. слово. — 2001. — 26 липня–1 серпня;

Коцюбинська М. «У скарбниці днів...» // Сучасність. — 2001. — Ч. 11. — С. 136–143;

Рапп І. Суровцова Надія Віталіївна // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 763–766.

СУСЛЕНСЬКИЙ Яків Михайлович (нар. 10.05.1929, м. Ананьєв Одес. обл. — пом. 19.10.2009, Ізраїль) — журналіст, учитель. Учасник євр. правозах. руху в Україні. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1970–77). Голова Т-ва єврейсько-українських зв'язків в Ізраїлі (1979–93).

У роки ІІ Світової війни евакуйовано з родиною, жив і працював у Куйбишев. обл. Після війни закінч. 10-й кл. в м. Калашар, Молдавія. 1949–53 навч. в Одеському ін-ті іноземних мов. 1953–55 за призначенням

вчителював в укр. школі м. Гайворон Кіровогр. обл. 1955–70 працював учителем у м. Бендери. Аналізував і критично ставився до внутр. і зовн. політики СРСР. С. турбувала русифікація євреї. населення, неспроможність розвитку культури нац. меншин у рад. суспільстві. Писав листи-звернення до парт. і рад. керівних організацій, високих посадовців, протестував проти інвазії рад. військами Чехословаччини. Постійно виступав на педрадах і конференціях, відстоював реформу школи, а також робив пропозиції щодо поліпшення ситуації в пед. системі. С. критикували за «схиляння перед Заходом», «дрібнобурж. націоналізм».

29.01.1970 заарешт. в Кишиневі й звинув. в «сіоніст. та антирад. агітації і пропаганді». У квітні т. р. Верховний суд Молдав. РСР, на підставі щоденника С. і відкритих листів реформаторського х-ру до рад. і парт. органів засудив за ст. 67 ч. 1 КК МРСР на 7 р. таборів суворого режиму. Роки ув'язнення провів у мордов. та перм. таборах. Карався разом із Є. Сверстюком, З. Антонюком, Г. Приходьком, І. Губкою, Л. Лук'яненком, З. Попадюком, О. Сергієнком та ін. Під час ув'язнення двічі перебував у Владимир. тюрмі (1973–74, 1975–77) за участь в акціях протесту та перехід на статус політв'язня. Був організатором підготовки акції переходу явочним порядком великої групи політрепресованих на статус політв'язнів. Після багаторазового перебування в карцері та низки покарань С. втратив мову, пам'ять, координацію рухів. Українські політв'язні М. Будулак-Шариґін, З. Антонюк, Г. Приходько опікувалися ним, виносили на прогулянки, рятували його життя.

1977 після закінчення терміну ув'язнення звільнено, виїхав до Ізраїлю. Цінуючи табірну дружбу з українцями, став ініціатором створення в Ізраїлі Т-ва євр.-укр. зв'язків, вел. досягненням якого стало визнання багатьох українців праведниками світу. С. об'їздив поселення українців у Європі, США, Канаді для налагодження єврейс.-укр. співпраці, важливої для обох народів.

1989 реабілітовано, 2007 — нагороджено орденом «За заслуги» III ст.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Національно-визвольна боротьба і сіоністський рух // Гомін України. — 1979. — 12 грудня;

Воєнні злочинці й «воєнні злочинці» // Свобода. — 1981. — 19 серпня;

Головне завдання — ліквідація колоніяльної системи // Укр. вісті. — 1981. — 27 вересня;

Кара за віру // Шлях перемоги. — 1982. — 13 червня;

Перо мое — враг мой: Сборник писем, статей, очерков (Автобіограф. книга про перебування в концтаборах). — Єрусалим, 1999. — 450 с.

Література: Нав'язують добросусідські відносини з жидівськими організаціями // Свобода. — 1981. — 15 квітня;

Людина з великою місією в житті // Свобода. — 1981. — 16 квітня;

Кікта С. Яків Сусленський відвідав Клівленд // Свобода. — 1981. — 5 травня.

«СУЧАСНІСТЬ» — місячний журнал літератури, мистецтва, суспільного життя. З'являвся 1961–1990 в Мюнхені (Німеччина) за сприяння урядових установ США, з 1992 — в Києві.

Головні редактори: І. Кошелівець (1961–66, 1976–77, 1983–84), В. Бурґгардт (1967–70), Б. Кравців (1970–75), Ю. Шевельов (1978–81), М. Скорупська (1978, 1981–83), Т. Гунчак (1983–91).

Членами редколегії в різні роки були А. Камінський, Б. Кордюк, В. Маркусь, К. Митрович, А. Оленська-Петришин, М. Прокоп, Р. Рахманний, Б. Рубчак, М. Скорупська, Р. Савицький, В. Витвицький, Л. Плющ, Н. Світлична, Л. Онишкевич, Б. Певний.

У ж. публікували свої твори визначні укр. письменники, діячі укр. літератури, культури, мистецтва, науки зах. діаспори — Ю. Шевельов, Ю. Лавірненко, Г. Костюк, І. Кошелівець, П. Одарченко, Б. Осадчук, М. Прокоп, поезії — Б. Рубчак, С. Гурко, Ю. Коломієць, В. Лесич, М. Тарнавська, Б. Бойчук, багато творів, заборонених в Україні, — М. Скрипника, В. Свідзінського, М. Бажана, друкувалися статті про русифі-

кацію в Україні, розвиток політичних подій в Україні й СРСР, творчість шістдесятників, дисидентів, політв'язнів. У ж. опубліковано твори, статті, заклики дисидентів і укр. політв'язнів Л. Костенко, В. Стуса, В. Марченка, Ірини й Ігоря Калинців, М. Осадчого, І. Світличного, І. Дзюби, Є. Грицяка, Н. Світличної, Л. Плюща, ген. П. Григоренка та ін.

Водночас ж. займався виданням книжок із розвитку укр. політичної думки, творів укр. письменників діаспори й заборонених в Україні. З 1984 видавав англомовне видання Soviet Nationality Survey, присвячене політичним, культурним, економічним проблемам у неросійських республіках СРСР, а також російськомовний суспільно-політичний журн. «Форум», який редагував В. Малинкович.

Вид-во «Сучасність» опублікувало книжки про шістдесятників, правозахисників, дисидентів, політв'язнів і деякі їхні твори.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Поети чумацького шляху: Нова поезія на Україні / Упоряд. Б. Кравців. — 1962;

Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація? — 1968. — 264 с.;

Українські юристи під судом КГБ / Вступне слово І. Майстренка. — 1968. — 108 с.;

Українська інтелігенція під судом КГБ: Матеріяли з процесів В. Чорновола, М. Масютка, М. Озерного та ін. — 1970. — 251 с.;

Калинець І. Підсумовуючи мовчання: Поезії. Графіка Р. Петрука. — 1971. — 91 с.;

Симоненко В. Берег чекань: Вибір віршів / Упоряд. І. Кошелівець. — 1973. — 306 с.;

Шифрин А. Четвертий вимір. — 1973. — 431 с.;

Панорама найновішої літератури в УРСР: Поезія. Проза. Критика / Упоряд. І. Кошелівець. — 1974. — 700 с.;

Голоси звідтіля: Документи і матеріяли про становище політв'язнів у радянських концтаборах. — 1975. — 74 с.;

Хроніка таборових буднів: Збірка документів з концентраційних таборів СРСР. — 1976. — 144 с.;

Історія хвороби Леоніда Плюща / Упоряд. Т. Ходорович. — 1976. — 207 с.;

Стус В. Свіча в свічаді: Збірка поезій / Упоряд. М. Царинник, В. Бурггардт. — 1977. — 126 с.;

Світличний І. Гратовані сонети: Збірка віршів і сонетів / Передм. І. Кошелівця. — 1977. — 116 с.;

Руденко М. Економічні монологи: Нариси катастрофічної помилки / Передм. П. Григоренка. — 1978. — 200 с.;

Осадчий М. Квос Ego: Поезії / Передм. К. Горбач. — 1979. — 174 с.;

Сверстюк Є. Вибране: Літературні есеї. — 1979. — 280 с.;

Зупиніть кривосуддя! Справа Левка Лук'яненка / Упоряд. С. Садовський. — 1980. — 264 с.;

Руденко М. За ґратами: Збірка поезій / Передм. Н. Світличної. — 1980. — 222 с.;

Погром в Україні 1972–1979 / Упоряд. Р. Купчинський. — 1980. — 312 с.;

Плющ Л. У карнавалі історії: Автобіографічна розповідь з Додатком Т. Житнікової-Плющ / Перекл. з рос. і упоряд. М. Царинник. — 1982. — 373 с.;

Горбаль М. Деталі піщаного годинника: Поезії та пісні / Упоряд. Н. Світлична. — 1983. — 398 с.;

Хейфец М. Українські силюети: Розповідь про українських політв'язнів. — 1984. — 237 с.;

Стус В. Палімпсести: Вірші 1971–1979 років / Упоряд. Н. Світлична, передм. Ю. Шевельова. — 1986. — 480 с.;

Український вісник: Вип. 7, Київ–Львів, серпень 1987. — 1988. — 102 с.;

Пашко А. На перехрестях: Поезії / Передм. М. Коцюбинської, мист. оформл. О. Заливахи. — 1989. — 168 с.;

Сверстюк Є. Перебудова Вавилонської вежі: Чорнобильська притча. — 1990. — 50 с.

«СХІД» — інформ. бюлетень первинних осередків донецького крайового РУХу і соціально-економ. фірми «Екол. людини». Неформ. газ. вийшла 1990. Ред. В. Бойко. Містила мат-ли про переслідування КДБ активістів НРУ, УГС, парт. Дем. союз, підготовку замаху на Іоана-Павла II. Розглядала міжнац. проблеми Донбасу, події в Литві, на Кубані. Публ. агітаційні док-ти НРУ, статтю М. Куземко про В. Стуса, поезію В. Сосюри та біограф. довідку про нього, істор. розвідки.

«СХІД» — неформ. газ. УРП. Вих. у Запоріжжі 1989–1990 з невизн. періодичн.

Т

ТАНЮК Лесь Степанович (нар. 8.07.1938, Київ) — режисер, письменник, мистецтвознавець, перекладач. Учасник руху шістдесятництва. Голова Національної Спілки театральних діячів України (1992 р.), Всеукраїнського товариства «Меморіал» ім. В. Стуса. Народний депутат ВР України I–V скликань, Народний артист України, професор Харківської академії культури і Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Нагороджений орденами Ярослава Мудрого IV ст. (1998) та V ст. (2004), орденом В. Стуса «За мужність», медаллю «За незалежність України», Почесною грамотою ВР України.

У березні 1990 обрано депутатом ВР України, був одним із ініціаторів заборони КПУ. 1989 став членом Робочої Колегії Всесоюзного «Меморіалу», організованого А. Сахаровим. Був одним із засновників Всеукраїнського «Меморіалу» ім. В. Стуса. 1995 року очолив Всеукраїнський Комітет з підготовки суду над КПУ «Нюрнберг-2». Протягом 17 років очолював у парламенті Комітет із питань культури й духовності. Член Президії національної комісії України в справах ЮНЕСКО, керівник акторського та режисерського курсів у Київському університеті театру й кіно ім. Карпенка-Карого. Автор понад 1000 публікацій на теми мистецтва, філософії та політики. Сценарист фільму «Голод-33», автор 12 телефільмів про діячів «Розстріляного відродження».

Дитинство перебув під нім. окупацією. По війні родині Т. було заборонено жити в Києві, й вони переїхали на Волинь. По закінченні СШ в Луцьку Т. працював ливарником-формувальником на заводі ім. Хрущова. Закінчив культосвітній технікум і став актором обласного драматичного театру ім. Т. Шевченка. Вищу освіту здобув у Київському театральному інституті ім. Карпенка-Карого на курсі М. Крушельницького, учня Л. Курбаса. 1959 року заснував у Києві Клуб творчої молоді й став його першим президентом (до 1963). КТМ був колискою українських шістдесятників. Т. створив при КТМ Новий український театр, де поставив «Ніж у сонці» І. Драча, «Матінку Кураж» Б. Брехта, «Патетичну сонату» М. Куліша, після чого експериментальну студію ліквідовано. На зібраннях Клубу виступав із рефератами — про Курбаса, Куліша, Хвильового, Бойчука, Гірняка, Косинку, Осьмачку, Плужника, Зерова. 1962 КТМ подав владі перелік церков та ін. пам'яток культури, яким загрожувало знищення. Великий резонанс викликали влаштовані КТМ вечори пам'яті Курбаса, Куліша, Т. Шевченка, Лесі Українки, вечори сучасної поезії — В. Симоненка, І. Драча, М. Вінграновського, Л. Костенко. 1961 року очолив виїзд групи членів КТМ на Соловки, де було зібрано матеріали репресій української інтелігенції, зокрема віднайдено могильну плиту гетьмана Калнишевського. 1962 року під головуванням Т. було створено комісію КТМ (члени комісії — А. Горська та В. Симоненко), яка дослідила місце поховання жертв більшов. режиму в Биківні

під Києвом і подала владі «Меморандум № 2». Після цього на КТМ почався тиск репресивних органів, Т. було усунуто з керівництва Клубу, але фактично до його закриття 1964 р. він керував його роботою. Ставив з А. Горською як сценографом оригінальні вистави у Львові, Одесі й Харкові, згодом заборонено й знято з репертуару. В Одесі й Києві знято з виробництва дві книжки поезій Т. Переслідуваний владою, емігрував до Москви, де відразу висувається в першу п'ятірку молодих режисерів нової формації. Вистави Т. відзначалися дипломами, висувалися на Державну премію СРСР, виїздили за кордон — але сам Т. був невиїзним. 1968 під час «чеської весни» його звільнено з ЦДТ за підпис листа на захист А. Гінзбурґа та Ю. Галанскова, а гострі, талановиті, відзначені світовою громадськістю вистави Т. було заборонено. Прізвище Т. часто згадувалось у пресі — й у позитивному, й у негативному сенсах. Знятий Т. фільм «Десята симфонія» (про Бетховена) оголошено дисидентським і не дозволено до показу в СРСР (фільм з успіхом пішов на австрійському телебаченні). У Москві за дорученням І. Світличного Т. контактується з О. Солженіциним, А. Сахаровим, П. Григоренком, А. Гінзбурґом, Л. Алексеєвою, Л. Копелевим та ін., перекладає самвидав, бере участь у правозахисному русі. Помешкання Т. стає місцем прихистку для репресованих і їхніх родин. Там налаштовувалися зв'язки дисидентів Прибалтики, Вірменії, України, Росії, через Т. йшла інформація за кордон. Зокрема, Т. передав за кордон дисертацію Н. Корнієнко «Лесь Курбас» з додатком архівних матеріалів, які було потім використано в американському виданні; передав за кордон спогади О. Мешко, які з'явилися друком під назвою «Між смертю і життям» (1978), зачитувалися по радіо «Свобода»., також Т. передав за кордон окремі заяви С. Караванського, В. Чорновола, свящ. В. Романюка; переклав російською для ознайомлення московської інтелігенції «Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюби, був автором кількох протестних листів у самвидаві (вилучених потім під час обшуків у В. Стуса, Л. Гук та ін.), поширював матеріали, пов'язані з вірменським геноцидом, з кримськотатарською проблематикою та ін. Автор листа до П. Шелеста (8.01.71) про необхідність розслідування обставин убивства А. Горської та про впорядкування поховань у Биківні.

Творчий доробок Т. — понад 50 вистав, кілька кіно- і телефільмів, книги про М. Крушельницького, Л. Курбаса, дослідження про М. Куліша, В. Винниченка, Лесю Українку. Переклади з Шекспіра, Сервантеса, Гайне, Брехта, Рільке, Креґа, де Філіппо, Тагора, Аполлінера, болгарських, білоруських, турецьких (разом з І. Світличними) поетів, новел Піранделло і роману «Фаворит слави» Джойса Кері, а також драматургів «театру абсурду» — Мрожека, Йонеско, Кокто, Беккета, Ружевича. Т. належить до перекладацької школи М. Лукаша.

Після Чорнобильської аварії одержав змогу повернутися до Києва, де очолив Молодіжний театр. Після низки вистав і серії протестних «Київських театральних вечорів» за ініціативи Київ. міськкому КПУ його звільнено з роботи без права працювати в театрах. Почав розгортати активну політичну, екологічну, правозахисну діяльність, організовував мітинги й протести, зокрема, вимагав визнання Биківні місцем сталінських, а не німецьких розстрілів.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Арфа: Збірка поезій. — К.: Молодь, 1968. — 46 с.;

Марьян Крушельницкий: Монография. — М.: Искусство, 1974. — 224 с.;

Хроніка опору: Збірник документів про ГКЧП 1991 р. / Упоряд. Л. Танюк. — К.: Вік, Дніпро, 1991. — 455 с.;

Монологи: Театр, культура, політика. Збірка статей. — Х.: Фоліо, 1994. — 383 с.;

Парастас: Книга спогадів про І. Світличного, А. Горську, В. Глухого та М. Крушельницького. — К.: Сфера, 1998. — 146 с.;

Вітру не буде — треба гребти руками: Бібліографічний нарис. — К.: Альтерпрес, 2003. — 152 с.;

Слово. Театр. Життя: Вибране в трьох томах. — К.: Альтерпрес, 2003. — Т. 1: Слово. — 832 с.; Т. 2: Театр. — 820 с.; Т. 3: Життя. — 828 с.;

Кому закони написані?: Мова. Культура. Віра. — К.: НРУ, 2003. — 62 с.;

Обережно — мова!: Матеріали парламентських слухань. Доповідь Л. Танюка. — К.: Парламентське видавництво, 2003. — С. 15–22;

Лінія життя: З щоденників. У 2 томах. — Х.: Фоліо, 2004. — Т. 1: 1964–1970. — 557 с.; Т. 2: 1971–1980. — 558 с.;

Твори. В 60-ти томах. Т. 1: Слово. — К.: Альтерпрес, 2004. — 831 с.; Т. 2: Театр. — 815 с.; Т. 3: Життя. — 825 с.; Т. 4: Щоденники 1959–1960. — 830 с.; Т. 5: Щоденники 1960–1961. — 2005. — 807 с.; Т. 6: Щоденники 1962. — 2006. — 920 с.; Т. 7: Щоденники 1963. — 2006. — 764 с.; Т. 8: Щоденники 1963. — 2006. — 620 с.; Т. 9: Щоденники 1964. — 2006. — 886 с.; Т. 10: Довідковий. — 2008. — 544 с.; Т. 11: Щоденники 1965. — 2007. — 847 с.; Т. 12: Щоденники 1965. — 2007. — 768 с.; Т. 13: Щоденники 1966, січень–березень. — 2009. — 797 с.; Т. 14: Щоденники 1966, червень–листопад. — 2008. — 847 с.

Література: Лесь Танюк — український дисидент, відомий режисер, театрознавець // Державні, політичні та громадські діячі України: Політичні портрети. Посібник. — К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2002. — С. 467–469;

Танюк Л. Танюк Лесь Степанович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 767–770.

«ТАРАСОВА УКРАЇНА» — неформ. газ., вих. у Пряшеві 1990 з невизн. періодичн. Ред. Б. Копчак. Містила програм. докти культ.-просв. т-ва «Тарасова Україна», сусп.-політ. репортажі з України, дописи з проблем українців Чехословаччини, фольклорні мат-ли.

«ТАРАСОВЕ ПОЛЕ» — вісник Звенигородської орг-ції РУХу. Як неформ. газ. вих. 1990 раз на міс. Містила новини НРУ, інформ. про місц. сусп.-політ. події, краєзнавчі та нар-знавчі мат-ли. Порушувала міжконфесійні та екол. проблеми, ознайомлювала з засадами УРП, ДемПУ, СНУМ, ін. дем. партій та об'єднань. Публікувала поезії Т. Шевченка та місц. авторів, фрагменти виступів І. Драча, Д. Павличка, В. Яворівського. Мала сторінку гумору.

ТАРНАВСЬКИЙ Микола Андрійович (нар. 1940, Кіровогр. обл.) — учитель. Учасник руху опору в Україні. Співзасновник Демократичного союзу соціалістів.

Працював учителем у м. Тарутіно Одес. обл. 09.1964 заарешт. разом із М. Драґошем та ін. членами Союзу й засуджено Верх. судом Молдавії на 7 р. позбавлення волі за створення Демократичного союзу соціалістів та за виготовлення й розповсюдж. памфлету «Правда народу». Покарання відбував у мордовських концтаборах, брав активну участь у протестних голодуваннях та інших акціях політв'язнів. 1970 переведено до Владимирської тюрми, де разом із 27 політв'язнями брав участь у голодуванні протесту проти нелюдських умов ув'язнення. 19.05.1971 звільнено.

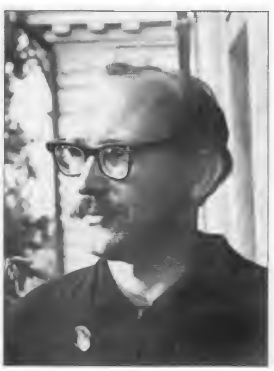

ТЕЛЬНЮК Станіслав Володимирович (26.04.1935, с. Іскрівка Якимівського р-ну Запоріз. обл. — пом. 31.08.1990, м. Київ) — поет, прозаїк, перекладач, літ. критик. Учасник руху шістдесятництва. Член СПУ (1964). Лауреат республіканської премії ім. Островського (1984).

1954 Т. закінч. Переяслав-Хмельницьке пед. училище. 1955–59 навч. на ф-ті журналістики Київ. ун-ту. На початку журналіст. роботи працював у ред.-ції Могилів-Подільської міської газ. на Вінничині. Вже тоді «навідався» до ред.-ції майор КДБ із Києва і цікавився там, що пише Т. На той час у молодого поета вже був написаний гострий патріот. вірш «Забувайте укр. мову!» (відтак з'являвся у самвидаві, лише

у 1990-ті побачив світ завдяки А. Дімарову, який віднайшов у своїх архівах цього вірша, одержаного 1970 поштою). У 1960-ті працював у відділі критики г. «Літ. Україна», відповідальним секретарем комісії критики та теорії літ-ри СПУ. На той час вийшли друком поет. зб. «Легенда про будні» (1963) та «Залізняки» (1966). Т. декламував свої «підпільні» вірші біля пам'ятника Шевченкові під час «хрущов. відлиги». 1968, в час вторгнення рад. військ до Чехословаччини, політ. ситуація в країні змінилася. Т. продовжув. писати, займатися літературознавч. діяльністю. Познайомившись з П. Тичиною, котрий став опікуватися і приятельськи ставився до молодого літератора, Т. свідомо ствердився у виборі служіння укр. літ-рі, прагнув знати і відкривати читачеві безмежні літ. глибини, робив спроби «реабілітувати» Тичину, видавати в друк його справжню «аутентичну» поезію. 1972–73, під час арештів укр. інтелігенції, Т. неодноразово викликали на допити, намагалися витягнути звинувачення на адресу памфлету В. Стуса про П. Тичину, на що письменник відповів, що то — літературознавча праця. З вересня 1972 виступав на суді як свідок у справі В. Стуса (під час обшуку у Стуса було вилучено листа Т., який спеціалізувався на тв-ті Тичини (у нього Стус консультувався під час роботи над працею «Феномен доби»)), дав позитивний відгук на твір Стуса. Допитано як свідка у справі Н. Світличної, І. Дзюби, Є. Сверстюка, І. Світличного. У Москві на кілька років було затримано вихід праці Т. про Тичину. Доведений до нервового розладу, письменник все ж сподівався побачити її виданою. За відмову співпрацювати з КДБ опинився у «чорному списку» секретаря ЦК України з ідеології В. Маланчука (разом з І. Дзюбою, В. Некрасовим, М. Вінграновським та ін.). Було достатньо підстав, щоб заарештувати і самого Т.: самвидавні вірші, есе, які кваліфікув. як «ідейно шкідливі». До того ж Т. підтримував контакти з «кримськотатарськими автономістами» (на ґрунті інтересу до кримськотатар. літ-ри), листувався з генералом П. Григоренком, не заперечував своїх зв'язків із засудженими і не засуджував їхню діяльність. Розібравшись із тим «списком», Є. Марчук, який очолював на той час 5-те управління, зумів переконати голову КДБ Федорчука та 1-го секретаря ЦК КПУ В. Щербицького, що заплановані репресії можуть зашкодити міжн. іміджу СРСР (у той час почалися розмови про детант, рез-том яких стали Гельсінські угоди від 1.08.1975). 1975–76 Т. було відправлено з Л. Горлачем у «творче відрядження» (яких було декілька) на буд-во БАМу, на Далекий Схід. Відтак вийшло кілька спільних із Горлачем книжок: «Магістраль века» (1975), «От Днепра до Амура» (1976), «Дальневосточное кольцо» (1978), за які Т. отримав республікан. премію ім. М. Островського. Несподівані зміни в офіц. політиці в др. половині 1970-х дали можливість вийти на видноколо деяким прозаїкам і поетам, які вразили нац. свідомість читача рядом творів, де відкривалися недоступні сторінки укр. історії (Л. Костенко, В. Шевчук, С. Тельнюк, Р. Іваничук, Є. Гуцало, В. Дрозд та ін.).

Літературознавчі праці Т. насичені літ., істор. багажем, глибоким аналізом, нариси й статті — переконливі й багатогранні. Він перекладав з 15 мов, видав 8 поетичних збірок, був автором повістей та оповідань, істор. романів, роману-есе. Його вірші та оповід. перекладалися різними мовами. Т. планував видати кн. статей і нарисів про М. Рильського, П. Тичину, Р. Тагора, Я. Райніса, В. Стуса. В. Підпалого, В. Симоненка, про що свідчать його щоденникові записи, на роб. столі лежав уже готовий роман про козацтво — перша осн. частина ром. «Грає синє море» — «Стрибок через Ор-Капу», дослідження про Карпат. рейд Ковпака, про дивізію «СС-Галичина» та б. ін. Вся творча спадщина Т. — талановитий, художній літопис укр. історії і літ-ри, опрацьований і осмислений митцем упродовж усього його творч. життя.

Т. був співавтором першої програми НРУ (1989).

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Легенда про будні (1963), Залізняки (1966), Туди, де сонце сходить (1967), Безсмертя співучого (1968), Червоних сонць протуберанці (1968), Опівнічне, Легенда про трьох сестер (1972), Павло Тичина (1974);

Бекбаулов У. Тарас на Аралі / Перекл. С. Тельнюка. — К., 1975;

Документальні повісті-репортажі: Магістраль века (у співавторстві з Л. Горлачем, 1975);

От Днепра до Амура (1976), Дальневосточное кольцо (1978), Робота (1976), Павло Тичина: Біограф. Повість (1979), Павло з Мукунги (1981), Долоні світу (1983), Білий камінь (1984), Мить (1985), Грає синє море (1985), Сузір'я любові (1987).

Література: *Тельнюк Г.* «І тоді...». Батькові — Станіславу Тельнюку // www. telnyuk.info. — 2004;

Котовенко І. Відкритий лист... // www/ artvertep.dp.ua/news/ — 8.06.2004;

Бойко Л. «Я не геній... Я звичайний письменник». Штрихи до портрета С. Тельнюка // Літ. Україна. — 2005. — 13 жовтня.

ТЕРЕЛЯ Йосип Михайлович (нар. 27.10.1943, с. Келечин Міжгірського р-ну Закарп. обл. — пом. 16.03.2009, Торонто, Канада) — учасник укр. правозах. руху. Рел. діяч. Жертва рад. каральної психіатрії, політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1962–65, 1966–72, 1972–76, 1977–82, 1982–83).

1961 закінчив буд. училище. 1962 засудж. за сфабрикованим звинув. за ст. 222 ч. 2 і ст. 223 ч. 2 КК УРСР на 4 р. позбавлення волі. 1963 за втечу із в'язниці засудж. на 5 р. таборів сув. режиму. 1965 — нова втеча з табору, після чого він прийшов до КДБ з повинною, і його звільнено.

1.03.1966 Т. знову заарешт. й 7.05 засудж. на 7 р. таборів сув. режиму «за тенденційне висвітл. історії України і наклепн. вигадки про політику уряду й партії», за його вірші й записи. Відбував покарання в Дубровлагу (Мордовія). За підозрою в оргції підкопу Т. знову засудж. й восени 1969 переведено у Владимирську в'язницю.

1972 проти нього було порушено нову справу за пошир. віршів З. Красівського й написання своїх віршів. Визнано психічно хворим, до 1975 перебував у Сичовській ПЛ (Смоленської обл.), до 1976 — в ПЛ заг. типу (м. Челябінськ). 2.11.1976 примусово запроторено до Вінницької ПЛ.

30.11.1976 звільнено. Т. надіслав голові КДБ СРСР Ю. Андропову відкритого листа, де описав знущання над ним у концтаборах, в'язницях, СПЛ і відмовлявся від рад. громадянства. До Президії ВР УРСР надіслав листа з протестом проти арешту М. Руденка.

28.04.1977 знову заарешт. Берегівський суд Закарп. обл. призначив йому примусове лікув., поміщено в Берегівську лікарню, звідки він утік. 10.06 Берегівський райсуд ухвалив перевести Т. у СПЛ. Його дружина подала скаргу до Міжн. асоціації психіатрів. У вересні 1977 піймано й силоміць поміщено в дніпроп. СПЛ. 17.10.1977 С. Каллістратова, Н. Мейман, П. Григоренко, А. Сахаров виступили із заявою на захист Т. Медикаментозне втручання дуже вплинуло на його здоров'я. 1981 переведено в ПЛ заг. типу Закарп. обл.

У вересні 1982 дозволено повернутися на Закарпаття. Заснував «Ініціативну групу захисту вірних і Церкви на Україні» й очолював її (до 1984). Разом із членами групи (з родини Січків), звернулися до влади України із закликом відкрити раніше закриті церкви й монастирі УГКЦ, відновити семінарії у Львові й Ужгороді.

24.12.1982 заарешт. й 24.04.1983 засудж. в м. Іршава Закарп. обл. на 1 р. таборів сув. режиму.

Після звільнення знову очолював групу, а з 1984 акт. працював як її член.

8.02.1985 заарешт., під час обшуку в день арешту в нього вдома вилучено особисті записи, вірші. Спочатку Т. було запроторено до ужгородської, а потім — до львівської в'язниці. 20.08.1985 Ужгородський обл. суд засудив за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 7 р. таборів сув. режиму і 5 р. заслання. Йому було інкримін. редагування 8 номерів «Хроніки укр. католицької церкви», поширення «антирад.» літ-ри, усні й письмові висловлювання. Винним себе не визнав. Етаповано в табір ВС-389/36 Пермської обл.

22.07.1987 Т. звільнено, але він оголосив голодування з вимогою виїзду на лікування до США або Канади. На першу заяву отримав відмову, другу було задоволено. 10.09.1987 Т. прибув до Амстердаму, а згодом поселився з родиною в Торонто (Канада). Видавав рел. журнал.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, заяви: Відкритий лист Голові КДБ СРСР (21.12.1976) // Український Правозахисний Рух: 1976–1977. — С. 234–256;

Лист до Папи Павла VI (3.06.1977), Звернення до Міжнародної асоціації психіятрів (05.1977), Заява про створення Ініціятивної групи захисту прав віруючих і Церкви (9.09.1982), Заява ЦК КПУ про створення «Ініціятивної групи» (9.09.1982), Голові Центрального комітету німецьких католиків п. Г. Майєрові (1982), Звернення «Ініціятивної групи захисту прав віруючих і Церкви» до Уряду УРСР (1982, лист Й. Тереля підписав разом з іншими членами ІГ) // Мартирологія Українських Церков. Том II: Українська католицька церква. — С. 553–556, 557–558, 651, 652–653, 657–662, 663–665;

Лехові Валенсі (12.04.1984) // Сучасність. — 1985. — Ч. 4. — С. 122–123;

The Tragedy of Concentration Camps is not Behind Us (Лист до Президента Франції Міттерана і французького Парламенту) // Smoloskyp. — 1987. — № 34. — С. 9.

Публікації: Notes from a Madhouse: A Firsthand Account by An Ukrainian Political Prisoner, of Soviet Psychiatric Repression. — Balt.–Tor.: Smoloskyp. — 16 с.;

For My Name's Sake: Selection from the Writing of Y. Terelya / Перекл. на англ. А. Сороковського. — Lon.: Keston College, 1986. — 48 с.

Література: Справа Й. Терелі // Український Правозахисний Рух: 1976–1977. — С. 231–256;

Anderson J., Whitten L. Tortured Poet Cries Out from Soviet «Hell» // The Evening Bulletin. — Philad. — 1977. — 17 серпня;

Russian Orthodox Activist Plead with Pope: Save Y. Terelya (Звернення Є. Саннікової до Папи) // Smoloskyp. — 1983. — № 19. — С. 10, 11;

Йосиф Тереля: Я завжди прагнув до любови, до Бога (Розмова представника рад. каральної системи з Й. Терелею) // Смолоскип. — 1983. — № 20–21. — С. 1, 2;

Testimony by Shumuk, Terelia before CSCE // The Ukrainian weekly. — 1987. — 8 листопада;

Карасик С. Тереля Йосиф Михайлович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 771–774.

ТЕРЕЛЯ (УМАНЕЦЬ) Олена Тимофіївна (нар. 10.07.1942, Вінниця — пом. 2004, Торонто, Канада) — лікар. Учасниця укр. правозах. руху.

Нар. у селянській сім'ї. 1966 закінчила Київський медичний ін-т, співала у міжвузівському студентському мандрівному фольклорно-етнографічному хорі «Жайворонок». 1966-69 працювала лікарем в Оренбурзькій обл., повернувшись в Україну, працювала в Конотопі Сум. обл. Доїжджала до Києва на репетиції хору, а після його ліквідації співала деякий час у хорі «Гомін». Була активна у правозахисному русі, переписувала і розповсюджувала самвидав. Спільно з чоловіком Йосипом Терелею займалася рел. діяльністю.

У жовтні 1987 разом з родиною виїхала до Канади. Була активна в укр. громадській діяльності.

«ТЕРНИСТИЙ ШЛЯХ» — газ. Тернопільської філії УГС-УРП. Як неформ. газ. вих. 1990–1991 (до № 1 (18) 1991) у с. Великі Борки та Тернополі раз на міс. Ред-ри Я. Терновий, Я. Соцький, до складу ред. входили Л. Горохівський, Р. Сидяга, Ю. Тима, В. Харчук, Я. Демидась. Публ. програмові док-ти, резолюції, звернення, декларації УГС, НРУ, Нар. ради, місц. політ. хроніку, актуал. репортажі. Висвітлювала

виборчий процес, роботу Рад різних рівнів із фрагментами виступів депутатів та викладами дем. рішень. Містила архівні док-ти ОУН, біогр. статті П. Мірчука про Р. Шухевича, О. Федорука про Є. Коновальця, Г. Дем'яна про А. Волошина, В. Стахова про «справу Б. Сташинського». Порушувала істор., істор.-релігійні, міжконфесійні, міжнац. проблеми. Ознайомлювала з діяльністю т-ва «Меморіал», спогадами репресованих і списками жертв сталінізму по населених пунктах, які готував П. Касінчук, істор.-політ. та сусп.-політ. оглядами С. Хмари, Л. Горохівського та ін., мат-лами про УПА.

«ТЕРНОВЕ ПОЛЕ» — вид. Терноп. обл. орг-ції НРУ. Як неформ. газ. вих. 1989–1990 один-два рази на міс. Ред. Л. Крупа, М. Левицький. Подавала хроніку д-сті НРУ, ТУМ, НТШ, т-ва «Меморіал», Нар. ради Терноп. краю, «Союзу українок», місц. сусп.-політ. інформ., висвітлювала виборчий процес, порушувала конфесійні та екол. проблеми. Містила істор.-патр., фольклорно-етногр. мат-ли, док-ти Центр. Ради, УНР, дописи про Січових стрільців, свідчення злочинів сталінізму, політ. сатиру. Мала постійну літ.-мист. сторінку. Ознайомлювала з біогр. І. Мазепи, Р. Купчинського, Б. Лепкого, Б. Бобринського. Публ. політ. статті Г. Петрука-Попика, В. Мартиросяна, С. Конєва та ін., істор. розвідки Я. Карп'яка та Б. Якимовича, спогади Б. Підгірного про В. Стуса, інтерв'ю з Я. Славутичем та його поему, поезії Г. Гордасевич, І. Малковича, О. Германа, ін.

ТИМКІВ Богдан Іванович (нар. 24.09.1935, с. Сівка-Войнилівська Калуського р-ну Івано-Фр. обл.) — інженер. Учасник укр. руху опору. Член ОПВУ. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1959–69).

Після закінчення Сівецької СШ служив в авіації в Естонії. 1956 достроково мобілізовано. Згодом улаштувався робітником на Брошнівський деревообробний комбінат. 1957 вступив на мех. ф-т Львів. лісотехн.

ін-ту. Перейшовши на заоч. відділ., працював на посаді інженера на деревообр. комб-ті № 9. У цей час став членом ОПВУ в Івано-Фр. обл., орг-ція ставила за мету поширювати д-сть на всю Україну, за її нац. визволення. Т. розробив програму, статут орг-ції.

4.12.1958 заарешт. в Брошневі. Вилучено рукописи програми і статут ОПВУ. 10.03.1959 Івано-Фр. обл. суд засудив Т. на 10 р. ув'язнення в таборах сув. режиму за ст. 54 п. 1а і п. 11 КК УРСР. Карався у морд. таборі № 7, де провів 3 р., далі перебував у таборі № 11, з 1964 — у таборі № 17, де шив робочі рукавиці. Познайомився з В. Горбовим, М. Сорокою, М. Горинем, дружив з Ю. Шухевичем, Л. Лук'яненком. Інф-цію про дільність ОПВУ через М. Гориня було передано за кордон, за що Т. неодноразово карався в карцерах.

4.12.1969 звільнено, повернувся в рідне село до матері. На роботу не міг влаштуватися, потім працював зварником у Бештинському домобуд. комб-ті. 1970 в КДБ йому було запропоновано виступити на відкритті пам'ятника «жертвам бандерівців і Великої Вітчизняної війни», категорично відмовився, було звільнено з роботи. Влаштувався й пропрацював 13 р. на Івано-Фр. арматурному заводі слюсарем, далі — механіком, майстром. 1989 Т. одним із перших почав створювати на заводі Т-во укр. мови, потім НРУ. 1990 був довіреною особою Л. Лук'яненка на виборах до ВР. 1991 став головою сільвиконкому в рідному селі Сівка-Войнилівська, створив відділення НРУ, сприяв відновленню церкви.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Мардарович І.* Голос пам'яті // Вісник Коломиї. — 1994. — 10 листопада;

Мардарович І. П'ядицька організація ОПВУ // Вісник Коломиї. — 1994. — 28 грудня;

Ткачук Я. Буревії пам'яті. — Л.: Сполом, 2004. — 368 с.;

Овсієнко В. Тимків Богдан Іванович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 775–777.

ТИМКІВ Іван Богданович (нар 1935) — студент. Учасник укр. руху опору. Член ОПВУ. Навчався в Львівському ін-ті лісництва, став співзасновником ОПВУ. 4–10.03. 1959 Станиславівський (Ів.-Фр.) обл. суд розглядав справу його й семи інших членів ОПВУ. Засудж. за ст.ст. 54.1а, 54.11 на 7 р. позбавлення волі.

ТИМОШЕНКО Борис Олексійович (нар. 1.08.1939, с. Вільшанська Новоселиця Васильківського р-ну Київ. обл.) — журналіст, письменник. Учасник укр. руху опору. Член СПУ (1981). Лауреат літературної премії ім. А. Головка (1993).

1960 Т. закінч. СШ у рідному селі. 1960–63 працював на буд-ві Київ. ГЕС, познайомився і заприязнився з В. Чорноволом, який давав читати Т. заборонену літ-ру. 1963 вступив до Київ. ун-ту на філол. ф-т. Як декламатор брав участь у літ. заходах патріот. спрямування, бував на зібраннях, присвячених вшануванню пам'яті Т. Шевченка. Поширював самвидав. Виконував доручення В. Чорновола — серед студентів збирав підписи під листами протесту. У студент. роки написав «Крамольні новели», які схвально оцінив І. Світличний. На одному із літ. заходів познайомився і надалі приятелював з Є. Сверстюком, М. Коцюбинською, спілкувався з І. Дзюбою, А. Горською, Є. Михайлюком. М. і Б. Горинями, В. Комашковим, А. Пашко та ін. Восени 1965 гостро виступив на комсом. зборах філфаку на захист заарештованих В. Чорновола, М. Гориня та ін., за що у червні 1966 після 3-го курсу його було відраховано з ун-ту. 1966–68 працював слюсарем на Київ. транспорт. заводі та НДІ металофізики АН УРСР, отримав добру хар-ку для вступу до ВНЗ. 1968–74 заочно навч. на філол. ф-ті Київ. пед. ін-ту. Одночасно працював на Укр. радіо позаштатним кореспондентом відділку новин. 1972–76 — у «Літ. Україні». 1973 викликано до КДБ, запропоновано співпрацю: викривати журналіста В. Марченка. Він категорично відмовився. 1976–81 працював ред. у вид-ві «Дніпро» у ред-ції «Романи і повісті». Від 1981 — на творчій роботі. 1991 написав роман про Голодомор 1930-х «Самовирок», у романі автор особливу увагу приділяє трагедії в Україні 1932–33, показує, як нечувані страждання народу позначаються на мор.-психолог. стані сучасних поколінь, за цей твір отримав літ. премію ім. Головка.

У роки становлення незажності України, від початку заснування НРУ, працював референтом у І. Драча, який на той час очолював НРУ. 1989–91 був у активі з відродження УАПЦ, співпрацював з патріархом Володимиром (В. Романюком).

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Зваба (1981), Розлад (1987);

Самовирок. Роман. — К.: Укр. письменник, 1993. — 266 с.;

Заповідник для матерів. Повісті й новели. — К.: Молодь, 1991. — 174 с.;

Б. Антоненко-Давидович. На шляхах і роздоріжжях. Спогади. Нові твори / Упоряд. і автор передмови Б. Тимошенко. — Балт.-Тор.: Смолоскип, 1990. — 310 с.;

Багаття: Борис Антоненко-Давидович очима сучасників / Упоряд. і автор післямови Б. Тимошенко — К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1999. — 489 с.;

Нелюб. Роман // Дніпро. — 2003. — Ч. 9–10. — С. 6–74;

Безвість. Роман // Дніпро. — 2008. — Ч. 7–8. — С. 2–63.

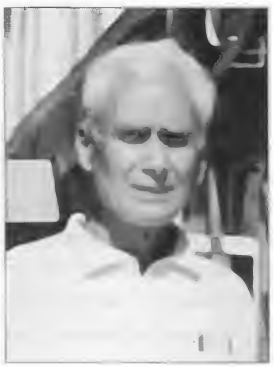

ТИМЧУК Леонід Миколайович (нар. 3.04.1935, м. Очаків Одес. обл.) — учасник укр. правозах. руху.

1944 родина Т. переїхала в Одесу, школу не закінчив, працював. 1954–56 служив на флоті в Криму, Миколаєві. Після демобілізації працював в Одеському портофлоті матросом, мотористом, боцманом. 1967 закінчив заочну СШ моряків. 1967 з друзями розповсюджував рукописні тексти, звернення до громадськості Л. Богораз та П. Літвінова на захист моск. дисидентів Ю. Галанскова, О. Гінзбурга. Оскільки ніхто з одеситів не підтримав заарештованих, то вони самі заявили протест ВР та Політбюро ЦК КПРС, відвезли протест до Москви, передали Л. Богораз, підтримали «демонстрацію сімох» на Красній площі в Москві у травні 1968 у зв'язку з окупацією Чехословаччини. Після повернення було вчинено обшук, вилучено багато самвидаву. КДБ скликав «збори громадськості», щоб засудити Т. та ін. дисидентів. Він зігнорував ці збори. Надалі активно поширював в Одесі самвидав. Познайомився з Н. Строкатою-Караванською, через неї — з В. Чорноволом, І. Калинець, О. Мешко, І., Л., Н. Світличними. Після арешту Н. Строкатої-Караванської І. Калинець та В. Чорновіл створили у Львові Громадський комітет захисту Ніни Строкатої-Караванської, куди увійшли також В. Стус, Т., П. Якір. Це була перша легальна правозах. орг-ція в Україні. Встигли оприлюднити лише два документи: заяву про створення Комітету й бюлетень «Хто така Н. Строката-Караванська». 1974 Одеське управління КДБ зробило Т. попередження про кримін. відповідальність на підставі Указу ПВР СРСР від 25.12.1972. У помешканні Т. було вчинено обшук, неодноразово ліквідовував зі стіни квартири апаратуру підслуховування.

4.11.1975 було схоплено в мікроавтобусі, засудж. за сфабрикованим звинув. на 15 діб. 23.11 знову схоплено на порожній вулиці й посаджено в міліцейську машину. На суді Т. аргументовано довів, що за ним стежили агенти КДБ, що він поводився вільно й саме тому його звинуватили в хуліганстві. Факти стеження підтвердили свідки, викликані на клопотання Т. І все ж 30.12.1975 Іллічівський район. суд м. Одеси засудив його до виправних робіт на 1 р. Перед Новим роком його було звільнено на поруки друзів. Т. відразу надіслав телеграму-протест у Політбюро ЦК КПРС з вимогою припинити переслідування або випустити його з СРСР. До протестів, крім його друзів, приєднався В. Барладяну. У зв'язку з арештами В. Барладяну (1977), Г. Михайленко (1980), крім Т., протести підписували вже десятки одеситів. В Одесі фактично існувала філія УГС. 1980 у зв'язку зі справою В. Гончарова (Кіровогр. обл.) в Одесі було проведено обшуки, також і в Т.

У часи перебудови був учасником практично всіх подій, спрямованих на демократизацію сусп-ва.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Овсієнко В.* Тимчук Леонід Миколайович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 1. — С. 778–781.

ТИХИЙ Олекса (Олексій) Іванович (нар. 27.01.1927, хутір Їжівка Костянтинівського р-ну Донец. обл. — загинув 6.05. 1984, пермський концтабір) — педагог. Учасник укр. нац.-визв. і правозах. руху.

Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1957–64, 1977–84). Член-засновник УГГ (1976).

Закінчив ф-фський ф-т Москов. ун-ту, а до цього навчався в Запорізькому сільгосп. ін-ті та в Дніпроп. ін-ті інженерів транспорту. Працював учителем у школах Приазов. р-ну Запоріз. обл. і Костянтинів. р-ну Донец. обл., потім працював на буд-ві, учителем (фізики, мат-ки, укр. мови), пожежником.

Уперше заарешт. КДБ 1948 за критику єдиного кандидата в депутати.

Другий арешт — 15.01.1957 за лист до ЦК КПРС із протестом проти окупації Угорщини військами країн Варшав. договору. Засудж. за ст. 54-10 КК УРСР 18.05.1958 Сталінським (Донецьким) обл. судом на 7 р. таборів сув. режиму і 5 р. обмеження прав. Покарання відбував у Мордовії, ст. Явас Зубово-Полянського р-ну. Працював теслею на пилорамі.

1964 звільнено. Оскільки до роботи за фахом не було допущено, працював монтажником, випалював цеглу. Поширював самвидав. Написав кілька статей про русифікацію Донбасу, про проблеми укр. села, уклав зб. висловлювань видатних людей «Мова народу. Народ». 15.06.1976 під час обшуку в Т. цю збірку було вилучено. У листопаді 1976 він став членом-засновником УГГ.

Заарешт. 5.02.1977 і засудж. за ст. 62 ч. 1 КК УРСР і ст. 222 КК УРСР 23.06 — 1.07 у м. Дружківка Донец. обл. на 10 р. таборів особл. режиму і 5 р. заслання, визнано особливо небезпечним рецидивістом. Покарання відбував у мордов. таборі ЖХ-385/1, звідти його етаповано до лікарні в м. Нижній Тагіл. Т. брав акт. участь в акціях протестів ув'язнених. Тримав голодування 52 доби (з квітня 1978). Разом із В. Романюком створив документ «Історична доля України...», де вони проголосили вищим принципом загальнонар. і загальнонац. існування Заг. декларацію прав людини ООН, відмежовувалися від політики й практики КПРС у нац. питанні, від її трактув. демократії. У жовтні 1978 розпочав нове голодування, його було поміщено в камеру-одиночку, лікар відмовився лікувати. У квітні 1979, після чергового голодування, переведено в лікарню з виразковою кровотечею. Перед операцією лікарі запропонували письмово покаятись, на що Т. звинуватив їх у шантажі. Лікарі подали документи на звільнення Т. з огляду на його заг. тяжкий стан, та за межі лікарні ці документи не вийшли. 13.07. відправлено етапом у таку саму лікарню м. Нижній Тагіл, етапом же повернуто в с. Сосновка. У січні-лютому 1980 40 діб, з невеликими перервами, провів у ШІЗО. До 1.04 всіх в'язнів особливого режиму, зокрема Т., було етаповано на Урал, у с. Кучино Чусовського р-ну Пермської обл., неодноразово покарано за невиконання норми виробітку, голодування протесту. Т. на 6 міс. було кинуто до ПКТ.

1982 в США вийшла книга Т. «Роздуми». Водночас у донец. пресі зводилися наклепи на цю мужню й чесну людину.

Помер Т. в камері тюремної лікарні м. Перм, пройшовши тернистий шлях лицаря-страдника. Останки Т. разом із прахом В. Стуса і Ю. Литвина було перевезено в Київ і 19.11.1989 перепоховано на Байковому цвинтарі.

БІБЛІОГРАФІЯ

Звернення, листи: Співавтор меморандумів, звернень, документів УГГ: Декларація УГГ (9.11.1976), Історична доля України (1977, спільно з свящ. В. Романюком), Меморандум УГГ ч. 1: Вплив Європейської Наради на розвиток правосвідомости на Україні (11–12.1976),

Меморандум Ч. 2: Про участь України в Белградських нарадах — 1977 (20.01.1977) // Український правозахисний рух: 1976–1977. — С. 11–14, 49–59, 63–97, 99–102;

Відкритий лист до Л. І. Брежнєва: Проявіть великодушність! (09.1980, спільно з членами УГГ, політв'язнями) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 63–65;

Редакції газети «Радянська освіта»: Про українську мову в школі // Слово і час. — 1991. — № 4. — С. 60–62;

Публікації: Сільські проблеми; Ви і ми // *А. Русначенко.* Національно-визвольний рух в Україні: 1950–1990. — С. 552–557, 557–561;

Роздуми: Збірник статей, документів, спогадів / Упоряд. О. Зінкевич. — Балт.-Тор.: Смолоскип. — 1982. — 80 с.;

Вільний час трудящих // Шлях перемоги. — 1984. — 16 вересня;

Думки про рідний донецький край // Донбас. — 1991. — Ч. 1. — С. 136–158;

Мова — народ: Висловлювання про мову та її значення в житті народу / Упоряд. В. Тихий, післяслово О. Зінкевича. — К.: Смолоскип, 2007. — 416 с.

Література: Олексій Тихий — довголітній борець за права українського народу // Свобода. — 1977. — 30 березня;

«Сьогоднішні колгоспи нагадують кріпацькі лятифундії» // Америка. — 1979. — 25 серпня;

Тихий Олексій // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 779–782;

Прокоп М. Чи новий етап українського руху опору? (У справі «Історичної долі України» О. Тихого і свящ. В. Романюка) // Сучасність. — 1978. — Ч. 6. — С. 83–91;

Ramsey Clark's Appeal on Behalf of Tykhy and Rudenko // Smoloskyp. — 1979. — № 5. — С. 6–7;

СССР — це найяскравіший зразок колоніялізму і фашизму — пишуть політв'язні, обороняючи Ол. Тихого // Свобода. — 1980. — 22 квітня;

Helsinki monitors appeal for cancer-stricken Oleksa Tykhy // The Ukrainian Weekly. — 1980. — 4 травня;

Nahaylo B. The Martyrdom of O. Tykhy // Віра. — 1984. — Ч. 3. — С. 17–19;

U.S. faults Soviets on activist's death // Chicago Tribune. — 1984. — 26 травня;

U.S. reacts to Tykhy's death // The Ukrainian Weekly. — 1984. — 3 червня;

Я. Т. Відбулась демонстрація у зв'язку із смертю О. Тихого // Свобода. — 1984. — 29 червня;

Малинкович В. Олексу Тихого вбили... // Церква і життя. — Мел. — 1984. — 15 липня;

Нікольський І.В. Ще раз про «Думки про рідний Донецький край» Олексія Тихого // Донбас. — 1993. — № 1/2. — С. 112–115;

Овсієнко В. Олекса Тихий повертається // Укр. слово. — 2001. — 6 червня;

Коцюбинська М. Із книги спогадів // Кур'єр Кривбасу. — 2003. — Жовтень. — С. 163–216;

І. Рапп, В. Овсієнко. Тихий Олекса Іванович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 782–786.

«ТІНІ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ» — акт громадянської мужності, публічний протест групи укр. інтелігенції, яка 4.09.1965 прийшла на прем'єру фільму С. Параджанова до кінотеатру «Україна» в Києві.

Перегляд фільму, який отримав золоту медаль на міжн. фестивалі в Мілані (Італія), планувався парт. керівництвом УРСР як торжество офіц. укр. культури. Обговорення фільму було практично зірвано. І. Дзюба, вийшовши на сцену начебто привітати одну із незгаданих учасниць створення кіношедевра, скористався можливістю й висловив протест проти арештів інтелігенції 26–28.08.1965, назвав прізвища 19 заарештованих, 15 із яких було засудж. на закритому суді у Львові за звинув. в «антирад. агітації і пропаганді». Його підтримали В. Стус і В. Чорновіл, що вигуком закликав встати всіх, хто проти таких арештів. Частина присутніх у залі підвелася. Дирекція кінотеатру швидко зреагувала, увімкнувши пожежну сирену. Акція не готувалась і перетворилася на стихійну демонстрацію протесту: І. Дзюба не розповідав нікому з однодумців, що і як він мав говорити. Режисер С. Параджанов пізніше сказав, що не мав претензій до такого перебігу подій, бо й сам підтримав протест. Протестантам ця акція коштувала роботи (І. Дзюбі, В. Чорноволові), можливості навчатися в аспірантурі (В. Стусові). Спроби влади добитися зречення поглядів і засудж. друзів у Ю. Бадзя та М. Коцюбинської на

зборах в Ін-ті літератури виявились невдалими (їх було виключено з партії).

Акція на прем'єрі фільму «Тіні забутих предків» стала широко відомою в СРСР і за кордоном. Згодом, 5.12.1965, акції протесту проти суду над Ю. Данієлем та А. Синявським у Москві стали першими публічними правозах. заходами в час, коли після «хрущовської відлиги» до парт. керівництва в СРСР прийшов Л. Брежнєв.

ТІТОВ Володимир Григорович (нар. 1937, Київ) — офіцер КДБ, учасник руху опору в Україні. Закінчив спеціальну школу КДБ. Під час роботи в репресивних рад. органах у нього зародився сумнів, кому й для кого він служить. 1969 написав листа до рад. держ. органів про зречення рад. громадянства, за що його було засудж. на 5 р. позбавлення волі. Покарання відбував у мордовських концтаборах, 1971 переведено до Владимирської тюрми, звідки знову написав листа, в якому повідомляв про своє зречення рад. громадянства. 1973 суд визнав його психічно хворим. 1975 перебував у ПЛ м. Калуга.

ТКАЧ Степан (нар. 1937, с. Дебиславці Коломийського р-ну Івано-Фр. обл. — загинув у концтаборі 28.07.1968) — учасник укр. руху опору. За вивішення 1968 в Ів.-Ф. укр. нац. прапора засудж. 5.01.1968 Ів.-Ф. обл. судом на 2 р. і 6 місяців позбавлення волі. Сильно захворівши в концтаборі, на знак протесту проти поневолення України відмовився від лікування, унаслідок чого помер.

ТКАЧЕНКО Віра Георгіївна (нар. 16.03.1926, м. Корсунь-Шевченківський Київ. — нині Черкас. — обл.) — психолог. Учасниця укр. правозах. руху. Член ВТПР (1992).

1946 Т. закінчила СШ у м. Лисянка Черкас. обл. 1948–52 навч. у Київ. пед. ін-ті на філол. ф-ті. Було рекомендовано до аспірантури, але не було прийнято з причини проживання на окупованій території. 1953–56 працювала лаборанткою в лабораторії профгігієни праці на Пд-Зх залізниці. Від 1956 — в Київ. Ін-ті психології лаборантом, мол., а відтак — ст. наук. співроб. Захистила канд. дис. на тему про розвиток мислення у мол. школярів. З того часу спілкувалася з Є. Сверстюком. В 1960-ті — з Д. Шумуком, О. Мешко, В. Андрієвською, З. і Л. Попадюками, О. Братко-Кутинським та ін. Активно поширювала самвидав, зокрема праці Є. Сверстюка, І. Дзюби та ін. 1972 викликано до суду у справі Є. Сверстюка. Навесні т. р. у її київ. помешк. було проведено обшук, невдовзі, перебуваючи в помешк. О. Мешко, потрапила на її обшук, Т. також обшукали. 1973 було звільнено з роботи «за власним бажанням». Неодноразово запрошувано на «бесіди» до КДБ, інкримін. «націоналіст.» погляди, непевні знайомства, листування з політв'язнями (Є. Сверстюком, З. Попадюком). Від 1973 до 1981, до пенсії, працювала в Науковій орг-ції праці (НОП) Мін-ва будівництва УРСР. З поч. 1990-х працюв. на громад. засадах у Всеукр. тов-ві політв'язнів та репресованих, допомагала у листуванні, розповсюдженні літ-ри, зокрема часопису т-ва «Зона».

ТКАЧЕНКО Семен Федорович (нар. 20.01.1942) — рел. діяч у Дніпроп. обл. Заарешт. на початку 1981 й засудж. за рел. д-сть на 5 р. позбавлення волі й 5 р. заслання.

ТКАЧУК Ярема Степанович (нар. 26.04.1933, с. Годи-Добровідка Коломийського р-ну Івано-Фр. обл.) — учасник укр. руху опору. Член-засновник ОПВУ. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1958–68). Член УГС (1988).

1948, навчаючись у школі, створив із юнаками підп. орг-цію ім. Є. Коновальця: підтримували зв'язок з юнацтвом ОУН, розповсюджували листівки УПА, вивішували нац. прапори.

1949 закінчив 7-річну школу, вступив до Коломийського деревообробного технікуму. 1952 мобілізовано в рад. армію, рік навчався в школі авіамеханіків-зброярів на ст. Морозовськ у Ростовській обл., далі служив у м. Вінернойштат в Австрії. 1955, демобілізовано, вирішив із друзями розширити мережу орг-ції. Щоб залучити більше людей, працював робітником тартака на деревообробному комбінаті с. Вигода, потім — токарем у центр. рем. майстерні в с. Брошнів. Заочно навчався в Снятинському сільгосп. технікумі. Познайомився з Б. Тимківим, який створив програму і статут ОПВУ, долучився до її створення (метою партії була боротьба за вихід України з СРСР і створ. незалежної української держави). Створили осередки в Коломиї, Ів.-Ф., навколишніх селах, мали намір поширити діяльність по всій Україні.

4.12.1958 Т. заарешт. в с. Брошнів Рожнятинського р-ну, вилучено програму й статут ОПВУ, портрет Є. Коновальця, «Історію України» М. Грушевського. Засудж. 10.03.1959 Івано-Фр. обл. судом за ст. 54 ч. 1 а і ст. 54 ч. 11 КК УРСР на 10 р. таборів суворого режиму з конфіск. майна. Карався в таборі Віхоревка Іркутської обл. Приятелював із З. Карасем, Ю. Литвином, повстанцем М. Симчичем. Наприкінці 1959 його переводять на буд-во Тайшетської електропідстанції. Знайомиться з доктором В. Горбовим, Б. Христиничем, Б. Гереєм та ін. 1961 етаповано в мордов. табір ЖХ-385/7 Дубровлагу. Познайомився з Г. Гайовим, Ю. Шухевичем, Г. Пришляком, С. Караванським. 1965 переведено в табір № 1, там познайомився зі священиком УГКЦ Денисом Лукашевичем, В. Морозом, М. Горинем. Взимку 1966–67 відвезено на «перевиховання» до Ів.-Ф. За нього як за тяжко хворого на виразку шлунка заступалася Міжнар. амністія. 5.03.1967 Т. було повернуто в табір № 11. Тут приятелював із О. Заливахою, Б. Горинем, Я. Лесівим, І. Гелем.

Звільнено 4.12.1968, повернувся в рідне село. Працював різноробом буд. управління № 15 в с. Хіндовичі. З 1969 жив у с. Поповичі Мостиського р-ну Львів. обл. 1974–83 працював вантажником на Мостиському з-ді «Електрон». 2.02.1977 міліція вчинила вибух у домі Т., справу продовжило КДБ, на зборах заводу його було звинув. в націоналізмі та антирад. д-сті. Після виходу на пенсію працював кочегаром у Поповицькому психоневрологічному інтернаті. 1988 вступив до УГС. На початку 1990-х очолював район. орг-цію НРУ, був депутатом 1-го скликання Мостиської райради, член УРП. З 1991 брав акт. участь у перепохованні учасників УПА та відновленні могил учасників нац.-визв. змагань на Мостищині.

Автор численних статей, листівок, книжки спогадів «Буревії». Реабілітований. Нагор. почесною відзнакою «Хрест Звитяги».

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Буревії: Книга пам'яті. — Л.: Сполом, 2004. — 368 с.,

Література: *Пірус В.* Ярема Ткачук: Іскра з некутого копита. — Л., 2006. — 280 с.;

Мардарович І. Голос пам'яті // Вісник Коломиї. — 1994. — 10 листопада;

Мардарович І. П'ядицька організація ОПВУ // Вісник Коломиї. — 1994. — 28 грудня;

Овсієнко В. Ткачук Ярема Степанович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 787–790.

ТОВКАЧ Іван (нар. 1920) — учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Перебуваючи на засланні в Прокоп'ївську Кемеровської обл., брав участь у підпільній націоналіст. д-сті. Викрито й засудж. 10.1972 за «зраду батьківщини» на 12 р. позбавлення волі.

ТОЛПИГО Кирило Борисович (нар. 1916, м. Київ) — вчений-фізик. Член-кореспондент АН УРСР (1963). Учасник укр. руху опору.

1939 Т. закінч. Київ. ун-т. По закінч. ун-ту працював в ун-ті. З 1966 — завідувач теорет. відділом Донец. фізико-техн. ін-ту АН УРСР.

У квітні 1968 підписав «Лист 139-ти» до Ген. секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва та ін., протестуючи проти арештів молодої інтелігенції в Україні й Москві.

Т. — автор 100 праць з теорії твердого тіла, теорії кінетичних явищ у напівпровідниках тощо.

«ТОЧКА ЗРЕНИЯ» — незал. бюлетень Нар. союзу сприяння перебудові. Неформ. газ., вих. 1989–1990 в Одесі двічі на міс. рос. м. Містила тематичні огляди місц. сусп.-політ. подій. Ознайомлювала з діяльністю регіональних відділень УГС, РУХу, т-в «Меморіал», «Південна Громада» та ін.

«ТОЧКИ ЗОРУ» — неформ. газ. Студ. братства Львівського ун-ту. Вих. 1990 з невизн. періодичн. Ред. Ю. Никорак, В. Шаповал, І. Берец (худ.). Ознайомлювала з політ. та культ. подіями студ. життя, містила політ.-просвіт. статті, сатиру, гумор.

«ТРИБУНА» — інформ. вісник Українського молодіжного клубу. Неформ. газ., вих. у Ризі 1989 двічі на міс. До складу ред. входили Н. Добровольська-Скудра (гол. ред.), М. Бабенко, В. Метенчук, І. Козак, О. Царук, М. Григорів, Ю. Садловський, Я. Рачук, В. Овтін. Ознайомлювала з сусп.-політ. подіями в Україні, діяльністю нац. т-ств Балтії, засадами УГС, Студ. братства, УНДЛ, ТУМ, «Меморіала», Балтійської Ради, пропагувала українсько-латвійські культ. зв'язки. Публ. статті М. Грушевського, В. Чорновола, Є. Сверстюка, Є. Пронюка, місц. авторів. Містила правозах., етногр., духовні мат-ли, істор., законодавчі та виборчі док., біогр. довідку про Ю. Литвина. Мала додаток «Джерела».

«ТРИЗУБ» — вид. Уманської орг-ції УРП. Неформ. газ., вих. 1990–1991 з невизн. періодичн. Ред. О. Коверга, Т. Чорномаз.

ТРІНЧУК Ярослав Іванович (нар. 17.03.1940, с. Старі Богородчани Богородчанського р-ну Івано-Фр. обл.) — письменник. Учасник укр. правозах. руху. В'язень рад. тюрем і концтаборів (1958).

Син воїна УПА, який загинув 1945. 1958 КДБ домагалося, щоби він зрікся батька. Після відмови за сфабрикованою справою було ув'язнено, карався у різник таборах для побутових в'язнів. 1961 працював на буд-ві залізниці. Під час страйку докерів в Одесі він і кілька його товаришів виступили на підтримку моряків. Їх було схоплено й відправлено до Казахстану, працював у тресті «Іртишвуглебуд». Познайомився з колишніми воїнами УПА, що відсиділи 25-річний термін. Про них написав у своїй новелі «Вигнанці» (кн. «Кожному своє»). Зумів отримати документи у військкоматі Екібазтуза і переїхати до Дніпропетровська. Працював на буд-ві і зміг закінчити 10-й кл. 1971 вступив на заочне відділення філол. ф-ту Дніпроп. ун-ту, який успішно закінчив. Після його виступу, що у Дніпропетровську із 150 шкіл лише 8 українських, було звільнено з педагогічної роботи. З 1984 працював вихователем у гуртожит-

ку річкового порту. 1980–1990 — видавав г. «Вільна думка» і ж. «Монастирський острів». 1994 призначено дир-ром Дніпроп. обл. філармонії, 2000 вийшов на пенсію. Всі роки займався літ. творчістю, але зміг публікуватися лише за незалежності України.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Віддай мені болі свої: Самітники. Роман-експресія. — Дн.: Пороги, 1992. — 178 с.;

Кожному своє..Роман. — Т., 1998. — 276 с.;

Невільники чужої правди. — Дн., 2005;

Ігри без правил. Три романи. — Дн., 2006;

Людина і простір. Історико-культурологічний нарис // Дзвін. — 2007. — № 8.

ТУРИК Андрій Маркович (нар. 14.10.1927, с. Бірки Любашівського р-ну Волин. обл. — пом. жовтень 1980, пермська ВТК). Учасник укр. нац.-визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1940-ві, 1957–80).

У віці 18 р. по закінченні II Сітової війни брав акт. участь у нац.-визв. б-бі в Зх Україні. За участь в УПА засудж. на кілька років, звільнено під час заг. амністії. Невдовзі Т. зібрав групу молодих людей для подальшої б-би в підп. умовах.

1957 заарешт. й засудж. військ. трибуналом за ст. 54 ч. 1а КК УРСР до розстрілу, пізніше страту було замінено 25 роками таборів сув. режиму. Покарання відбував у різних тюрмах і таборах СРСР. 1972 перебував у мордов. таборі ч. 3 біля ст. Барашево, спілкувався із М. Будулаком-Шарігіним, Л. Лук'яненком, організовував з ними передавання інф-ції з табору на волю. Влітку т. р. переведено до пермських ВТК. Карався в 35-му і 36-му таб. пунктах. 12.12.1974 домагався в листі до Голови Президії ВР СРСР М. Підгорного визнання за ним статусу політв'язня. 1975 внаслідок переходу на цей статус було переведено на 3-річний термін до Владимир. тюрми. Т. був акт. учасником б-би політв'язнів на оборону власних прав, страйків, кампанії проти політ. репресій в СРСР, зокрема в Україні. Підписував листи-звернення, протести до міжнар. гром. орг-цій, Комітету з прав людини СРСР. 1977 привезено в Україну, за відмову покаятися часто карали ШІЗО і ПКТ. 1.08.1978, у зв'язку із закінч. тюремного терміну, його етаповано до 19-ої зони Дубровлагу. Навесні 1980 перебував в 36-й зоні перм. ВТК, домагався права емігрувати з СРСР.

У жовтні 1980 помер у перм. лікарні після операції з причини онкозахворювання, поховано на тюремному кладовищі.

ТУРОВСЬКА Мая Йосифівна (нар. 1924, Харків) — літературний і кінокритик. Учасниця руху опору в Україні. 1947 закінчила філол. ф-т Москов. ун-ту, 1948 — Москов. театр. ін-т ім. Луначарського, член Спілки письменників СРСР, автор багатьох статей з літ. критики, сценаріїв. 05.1967 підписала лист 80 письменників, домагаючись, щоб на IV з'їзді письменників СРСР на порядку денному було розглянуто пропозицію О. Солженіцина про заборону цензури в СРСР.

ТУРЧИН Валентин Федорович (нар. 1931, м. Москва) — фізик, кібернетик. Учасник рос. правозах. руху. Голова моск. відділення Міжнародної амністії (1973–77).

1953 закінч. фіз. ф-т Москов. ун-ту. 1953–64 працював у Фізико-енергет. ін-ті в Обнінську під Москвою, де вивчав розсіювання повільних нейтронів у рідинах і твердих тілах, захистив докт. дисертацію. 1964 перейшов працювати в Ін-т прикладної математики АН СРСР і займався інформатикою, створив нову мову програмування — Рефал — для зручного записування символ. математ. перетворень. Має низку наукових видань, книг, збірників.

Т. автор звернень і статей: Инерция страха (1968), Открытое письмо сенатору Джексону (1974), Что такое беспристрастность? (1975) та ін.

У квітні 1973 став головою москов. відділення Amnesty International — групи Міжнар. амністія. Т. неодноразово викликали на допити, проводили в його помешк. обшуки. 1976 отримав «останнє попередження» від КДБ. Хоча вчений формально не був членом МГГ, але готував м-ли для неї.

1977, після арештів членів МГГ Ю. Орлова, О. Ґінзбурґа та ін., Т. емігрував до США.

«ТУСТАНЬ» — літ.-мист. часопис Дрогобицького регіонального об'єднання НРУ. Неформ. газ. вих. у Трускавці 1989–1990 з невизн. періодичн. Ред. В. Умнов.

ТЮТЮННИК Григір Михайлович (нар. 5.12.1931, с. Шилівка Зінківського р-ну Полтав. обл. — пом. 6.03.1980, м. Київ) — прозаїк, сценарист, літературний і кінокритик. Учасник руху шістдесятництва. Член СПУ (1966). Лауреат премії ім. Лесі Українки (1976), Державної премії ім. Т. Шевченка (1989, посмертно).

1937, Т. після того, як батька забрали в тюрму (за політ. мотивами, наймовірніше, 1939 загинув у гулагів. таборах), жив у батькового брата Филимона на Луганщині. Його віддали до укр. 1-го класу, але оскільки там виявилося лише 7 учнів, опинився у рос. 1-му кл. Відтоді до 1962 розмовляв і листувався рос. м. (1942–49 в селі, біля матері, мав можливість розмовляти рідною мовою). Пройшов сам пішки 11-річним хлопчиком, старцюючи два тижні по дорозі, на Полтавщину, рятуючись від голоду. По закінч. II Світов. війни повернувся тяжкопоранений брат Григорій, мав змогу з ним ближче познайомитися. 1946 вступив до Зіньків. ремісн. училища (щоб мати 700 г хліба на день, що рятувало його з матір'ю від голоду). 1948, по закінч. училища, працював слюсарем на Харків. заводі транспортного машинобудування. Відчув себе нездоровим і втік до рідного села в колгосп, працював на землі. Через деякий час місцева влада довідалася про його втечу з заводу, Т. забрали в зіньків. міліцію, відтак було засудж. нар. судом на 4 міс., перебував у колонії в Полтав. обл. З бібліотеки колонії перечитав багато рос. класики. Повернувся до колгоспу. Звідти завербувався на Донбас, будував Миронів. ДРЕС, слюсарював, майстрував, працював на машинах. 1950–51 працював у гаражі при Краснолуцькій автотранспортній конторі. 1951 призвано до рад. армії, служив радистом на флоті у м. Владивосток. Займався самоосвітою. 1955, після демобілізації, навч. у вечірній СШ і токарював у Щотов. вагонному депо на Луганщині. 1957–62 навч. на філол. ф-ті Харків. ун-ту.

1961 написав першу новелу «В сумерки» (рос. мовою). Тільки по закінч. ВНЗ і по тому, як помер брат Григорій, Т. почав писати знову, але вже укр. м. Великим професійним філол. відкриттям для майб. письменника став словник Б. Грінченка. Він відразу переклав свою першу новелу укр. мовою. На той час працював викладачем рос. м. і літ-ри у вечірн. школі на шахті № 10 під м. Комунарськом на Луганщині. 1963 переїхав до Києва. До 1965 працював у редакції г. «Літ. Україна», недовгий час — у вид-ві «Молодь». Опублікував в «Літ. Україні» кілька нарисів на різні теми та перші оповід.: «Дивак», «Кленовий пагін», «Сито, сито...». Ж. «Дніпро», «Зміна» вмістили його новели «Місячної ночі», «Зав'язь», «На згарищі», «У сутінки», «Чудасія» та ін. 1965 — поч. 1967, зацікавившись кінематографом, Т. працював у сценарній майстерні Київ. кіностудії ім. Довженка, ство-

рив літ. сценарій за ром. Григорія Тютюнника «Вир», рецензував твори колег-кінодраматургів та фільми. 1972–75 був на ред.-видавничій роботі у вид-ві «Веселка», в той час писав твори і для дітей, а згодом — повністю віддався літ. творчості.

1966 перша зб. Т. «Зав'язь» засвідчила появу зрілого оригінального письменника. 1967 ж. «Дружба народів» відзначив його оповід. як кращі в своїх публікаціях т. р. У «Зав'язі» та наступних збірках письменник не лише відтворив життя укр. села, виявив яскраві нац. характери, а психологічно тонко мотивував вчинки своїх героїв. Т. виступив в укр. літ-рі як блискучий неперевершений новеліст. 1968 «Лит. газета» оголосила всесоюзний конкурс на краще оповід., Т. було присудж. премію за оповід. «Деревій» (твір дав назву збірці, до якої увійшли пов. «Облога» та кілька оповід.). У 1970-ті з'являються у республікан. та всесоюзній пресі його твори. У Талліні вийшла зб. оповід. естон. м. Письменник перекладав укр. мовою твори М. Горького, В. Шукшина, І. Соколова та ін.

Та Т. «не виправдав сподівань» парт. номенклатури, продовжував писати твори, щоб повідати світові про насправді шекспірів. трагедію укр. народу, безвинно затавруваного, приреченого на довічні мор. тортури покоління дітей міфічних «ворогів народу», якому більшов. «вожді» відмовили в праві на звичайне людське щастя. У т.зв. «брежнєв. часи» з горішніх щаблів влади було віддано команду взяти в щільну облогу тв-ть Т., керівництву період. видань і вид-в було наказано не друкувати його. В середині 1970-х письменник відчув ізоляцію, безробіття після публічного «батіження» своїх творів. Його сценарій ф-му, за мотивами братової книги «Вир», не пропустили парт. чиновники на кіностудії, підручні зав. ідеолог. сектора ЦК КП України В. Маланчука. Книжок Т. не друкували через «перевантаження рукописних видавничих ред. портфелів» тощо. Якщо котрась із його новел проривалася крізь цензуру, за відпрацьованою режисурою «стихійно» збиралися, просто в цехах чи роб. приміщеннях, трудові колективи, які на високому проф. рівні «аналізували» щойно видрукуваний твір Т., давали йому «принципову маркс.-ленін. оцінку» і таврували «низьку класову свідомість» автора, повчали, як треба зображувати «героїв сьогодення» і т. ін. Все це, як правило, озвучувалося по радіо і оприлюднювалося в пресі. Т. тяжко переносив творч. ізоляцію, а ще більшим тягарем були йому велика матеріальна скрута родини. Та письменник не відступив від своїх літ. і мор. принципів, продовжував творити первосвященне «Коріння», по-дитинному безгрішного й осяйного «Климка», генетично немеркнучий «Вогник далеко в степу», ост. його твір — повість «Житіє Артема Безвіконного». І тоді письменнику було виголошено невідворотний «вирок»: переслідуючи його із жорсткою непоступливістю, таврували кожен новий твір як «ідейно ущербний, шкідливий для народу», в підтексті — «антирадянський».

6.03.1980 Т., не витримавши зухвалого знущання, не будучи в змозі в усій повноті зреалізувати свій талант в атмосфері чиновницького тиску, вчинив самогубство.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Зав'язь. Оповідання (1966), Деревій (1969);

Тысячелистник / Перекл. на рос. Н. Дангуловой. — М.: Сов. писатель, 1972. — 216 с.;

Крайнебо (1975);

Отчие пороги. Повести и рассказы / Перекл. на рос. Н. Дангуловой. — М.: Молодая гвардия, 1975. — 272 с.;

Коріння (1978);

Холодная мята. Повесть и рассказы / Перекл. на рос. Н. Дангуловой. — М.: Сов. писатель, 1981. — 335 с.;

Повести и рассказы (Перекл. на рос. Н. Дангуловой. — М.: Сов. писатель, 1989. — 720 с.;

Вибрані твори. — Дн.: Січ, 2000. — 449 с.;

Облога. Вибрані твори. Вид-ня 3-тє. — К.: Пульсари, 2005. — 832 с.

Література: *Неживий О.* «Крайнебо» Григора Тютюнника. Нові автографи письменника, які друкуються вперше //Літ. Україна. — 2006. — 14 грудня.;

Мусієнко О. Повна болю душа // Літ. Україна. — 1994. — 3 лютого.

1. Київ, 1995 р. Відкриття першої в Україні виставки українського самвидаву в Музеї книги і книгодрукування. Єидять (зліва направо): О. Зінкевич, Є. Пронюк, Л. Лук'яненко.

Київ, 1996 рік. Відзначення 20-річчя УГГ:

2. Прес-конференція. Зліва направо: Є. Захаров, Л. Лук'яненко, В. Овсієнко, М. Руденко, О. Зінкевич, Р. Руденко.

3. Виступає В. Овсієнко.

4. Інтерв'ю журналістам дають М. Руденко (перший зліва) і О. Зінкевич (у центрі).

Докладніше про фото на 4-ій вкладці див.: стор. 781–784.

Київ, 2001 р. Відзначення 25-річчя УГГ:

1. Прес-конференція. Зліва направо: Л. Алексеєва, О. Зінкевич, Л. Лук'яненко, В. Яворський, В. Овсієнко, Й. Зісельс.

2. Зустріч членів УГГ, правозахисників і колишніх політв'язнів. Справа наліво: Б. Чорномаз, Л. Лук'яненко, Є. Захаров, В. Овсієнко, М. Горинь, С. Сапеляк, О. Зінкевич.

3. Презентація у Києві нової книжки про рух опору в Україні. Зліва направо: М. Плахотнюк, В. Овсієнко, М. Горинь.

4. Вручення дипломів. Промовляє свящ. Т. Романюк. Сидять у першому ряду (справа наліво): Й. Зісельс, Н. Марченко, О. Зінкевич. У другому ряду в центрі А. Пашко, зліва від неї В. Шевченко, справа М. Маринович.

1, 2, 3, 4. З нагоди 25-річчя УГГ правозахисники і колишні політв'язні відвідали могили членів УГГ та українських політв'язнів: В. Чорновола, О. Мешко, В. Стуса, Ю. Литвина, О. Тихого, І. Світличного, В. Марченка.

Ірпінь, 2003 р. На семінарі творчої молоді «Смолоскипа»:

1. Зустріч з творчою молоддю. Зліва направо: М. Коцюбинська. С. Кириченко, Ю. Бадзьо. Р. Корогодський. А. Пашко. Валентина Чорновіл, С. Сверстюк.

2. До виступів творчої молоді прислухаються (справа наліво): Н. Обертас, А. Русначенко, С. Сверстюк, А. Пашко, М. Коцюбинська.

3. Разом з колишніми правозахисниками і політв'язнями. У центрі, у верхньому ряду (зліва направо): С. Сверстюк, А. Пашко, М. Коцюбинська, Ю. Бадзьо, С. Кириченко, Р. Корогодський, Валентина Чорновіл, О. Зінкевич. У першому ряду перший зліва В. Візір (США).

4. З учасниками семінару 2004 р. У першому ряду. справа наліво: А. Ткач, В. Овсієнко, М. Горинь, О. Дащаківська, С. Сверстюк, В. Скоп (США). У другому ряду третій справа М. Плахотнюк, за ним Ю. Бадзьо, О. Зінкевич. У третьому ряду в центрі С. Кириченко.

На львівському Форумі видавців 2004 р:

1. Презентація альбому О. Заливахи. Справа наліво: Н. Світлична, О. Заливаха, Є. Сверстюк, О. Зінкевич.

2. Зустрілися на форумі (справа наліво): О. Заливаха, Є. Сверстюк, О. Зінкевич, І. Гель, Л. Фінберг.

3. Обкладинка альбому О. Заливахи, виданого видавництвом «Смолоскип».

4. Зустріч на форумі. Зліва направо: Є. Сверстюк, Р. Корогодський, С. Шабатура, Н. Світлична, Г. Герчак.

1. 16 квітня 2000 р. у Києві зустрілися колишні політв'язні і репресовані. Зліва направо: Ю. Сливка, В. Попелюх-Стус, Н. Марченко, В. Андрієвська-Сверстюк, В. Овсієнко, С. Сверстюк, Л. Миненко.

2. 26 жовтня 2003 р., зустріч з нагоди 20-річчя звільнення С. Сверстюка. Зліва направо: І. Бровко, Н. Марченко, Василь та Віра Лісові, М. Коцюбинська, В. Андрієвська-Сверстюк.

3. Після довгих років зустрілися З. Попадюк (праворуч) і М. Хейфец.

4. Зустріч колишніх політв'язнів і правозахисників у келії П. Калнишевського у Соловецькому монастирі. Зліва направо: Б. Чорномаз, Н. Світлична, М. Матусевич, С. Обертас.

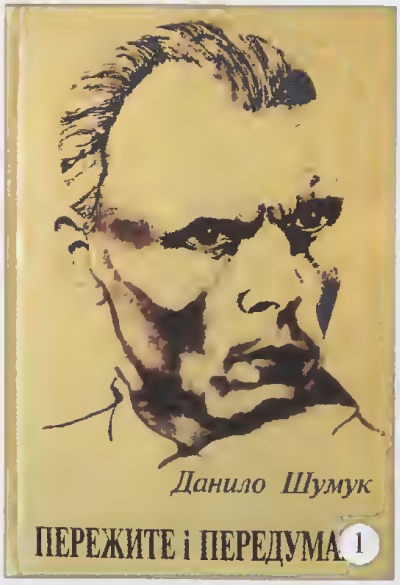

Обкладинки книжок правозахисної тематики та споминів колишніх українських політв'язнів, виданих в Україні після 1991 р.:

1. «Пережите і передумане» Д. Шумука.

2, 5. «Досвітній сполох», «В полоні зла» М. Масютка.

3. «Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюби.

4. «Право жити» Ю. Бадзя.

6. « Найбільше диво — життя» М. Руденка.

7. «Михайло Сорока» Л. Бондарук.

8. «Книга споминів» М. Коцюбинської.

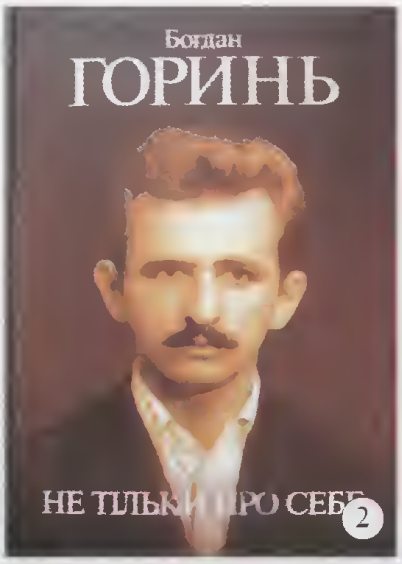

Обкладинки книжок правозахисної тематики та спомінів колишніх українських політв'язнів, виданих в Україні після 1991 р.:

1. «Червона тінь калини: Алла Горська».
2. «Не тільки про себе» Б. Гориня.
3. Збірник «Пороги: Вибране, 1988–1990».
4. «Цена свободы: Воспоминания диссидента» Г. Алтуняна.
5. Альбом «Студентська революція на граніті».

Обкладинки книжок правозахисної тематики та творів колишніх українських політв'язнів, виданих в Україні після 1991 р:

1, 2, 3. «У мене — тільки слово», «Голос доби» І. Світличного.

4, 5, 6, 7, 8, 9. «Твори у 6-ти томах». Том 1, кн. 1, «Палімпсест» В. Стуса, збірники «Не відлюбив свою тривогу ранню: Василь Стус — поет і людина», «Василь Стус — феномен доби», «Василь Стус: Життя як творчість» Д. Стуса, збірник «Нецензурний Стус».

10, 11, 12. «Валерій Марченко — творчість і життя», «Вірити — і тільки», «Листи до матері з неволі» В. Марченка.

Обкладинки книжок правозахисної тематики та творів колишніх українських політв'язнів, виданих на Заході і в Україні після 1991 р.:

1. Збірник «Доброокий: Спогади про Івана Світличного».
2. «Поцілунок сатани» В. Боровського.
3. «Пережите і передумане» Д. Шумука.
4. «Московщина» Ю. Вудки.
5. «Синьо-жовтий прапор над Києвом: 1 травня 1966 року» В. Кравченка.
6. Збірник «Київська весна».
7. «Промінь з Одеси» О. Різниченка.

8, 9, 10, 11, 12, 13. «Сповідь у камері смертника», «Не дам загинуть Україні!», «Національна ідея і національна воля», «Незнищенність», «Сповідь у камері смертників», «Вірую в Бога і в Україну» Л. Лук'яненка.

Обкладинки творів колишніх українських політв'язнів, виданих на Заході і в Україні після 1991 р:

1. «Невольницькі плачі» З. Красівського.
2. «Жага і терпіння: Зеновій Красівський у долі українського народу».
3. «Перегук двох над безвістю» (Листування З. Красівського з А. Акагоші).
4. Твори В. Чорновола у 10-ти томах. Том 1.
5, 6. «Один із шістдесяти», «Презентація життя» М. Горбаля.
7. «Листи з-за грат» М. Гориня.

Обкладинки книжок правозахисної тематики та творів колишніх українських політв'язнів, виданих в Україні після 1991 р.:

1. «Біля Стусової криниці» Д. Пічкура.

2, 3. «Вот так и ты сгорай. Отак і ти згоряй», «Вечір. Зламана віть» В. Стуса.

4. «Василь Стус: Проблема сприймання» Ю. Бедрика.

5. «Василь Стус у віддзеркаленнях: Спогади» В. Овсієнка.

6, 7. «Національно-визвольний рух в Україні: Середина 1950-х – початок 1990-х років», «Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні і національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках» А. Русначенка.

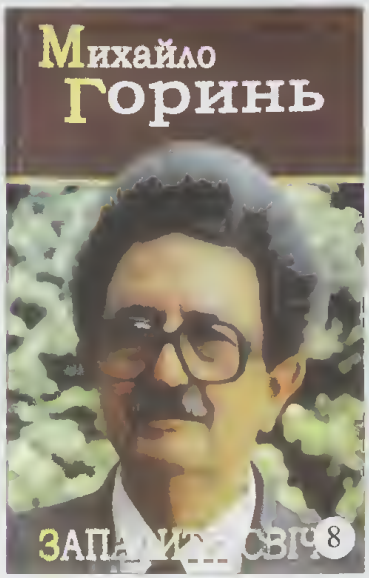

Обкладинки творів правозахисної тематики та споминів колишніх українських політв'язнів, виданих в Україні після 1991 р.:

1, 7. «Світло людей», кн. 1, 2, В. Овсієнка.

2. «Не відступлюся!» О. Мешко.

3. «Міжнародний біографічний словник дисидентів», том 1.

4. «Нарис історії дисидентського руху в Україні: 1956–1987» Б. Захарова.

5. «Три повстання Січків: Спогади С. Петраш-Січко. Документи».

6. «Українська Громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод». Том 1: Особистості.

8. «Запалити свічу у пітьмі» М. Гориня.

9. «Невольницькі плачі» З. Красівського.

Випуски альманаху «Молода нація» видавництва «Смолоскип», присвячені:
1. Н. Світличній. 2. Українській Гельсінській групі. 3. Ген. П. Григоренкові.
4. В. Чорноволові. 5. В. Марченкові.

Обкладинки книжок правозахисної тематики та творів колишніх українських політв'язнів, виданих в Україні після 1991 р.:

1. «Листи» Н. Суровцової.

2. Збірник «Генерал Петро Григоренко».

3, 4, 5. «Блудні сини України», «Не мир, а меч», «Правда полинова» Є. Сверстюка.

Табло в Музеї-архіві українського самвидаву при видавництві «Смолоскип» у Києві:
1. Колишні українські політв'язні.
2. Члени Української Гельсінської Групи.

СКАНУВАННЯ
AndriyDM

У

«УВ-ЕКСПРЕС» — вид. «Українського вісника». Ж. вих. як самвид. у Києві та Львові 1987–1989 з невизн. періодичн. Ред. В. Чорновіл. До складу ред. входили В. Барладяну, І. Гель, М. Горинь, П. Скочок. У № 12 («Народження українського "Меморіялу"») відп. за вип. С. Кириченко. Публ. актуал. мат-ли, не долучені до осн. вид. Містив оперативну інформ. про масові сусп.-політ. заходи, статті та тексти виступів В. Чорновола, Л. Лук'яненка, І. Юхновського, Є. Сверстюка, М. Гориня, І. Геля та ін., телеграми, резолюції мітингів. Передрук ЗП УГС у Н.Й. 1988–1989. Окремим вип. вих. зб. «Листків прес-служби УГС».

«УГС ПІВДЕНЬ» — неформ. газ. Вих. у Запоріжжі 1990 раз на міс. Ред. С. Айбабін. Містила аналіз виборчого процесу, критику комуністичної пропаганди, актуал. репортажі з краю, сусп.-політ. новини з регіонів України. Публ. парт.-теоретичні статті, ознайомлювала з політ. програмою УПА.

УКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ ТВОРЧОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ (УАНТІ) — творче неформальне об'єднання митців, яке виникло наприкінці 1987 у Львові.

До складу УАНТІ увійшли письменники, почесні члени Міжнародного ПЕН-клубу Ігор Калинець, М. Осадчий, М. Руденко, Є. Сверстюк, І. Світличний, І. Сеник, В. Чорновіл, літератори й митці М. Коцюбинська, В. Барладяну, М. Горинь, О. Заливаха, І. Калинець, П. Скочок, С. Шабатура. Почесний квиток № 1 було виписано поетові й громадському діячеві України В. Стусові, який за життя активно підтримував ідею письменницького об'єднання поза СПУ. 7.12.1987 у Львові президентом УАНТІ було обрано Є. Сверстюка. Було оголошено Декларацію, в якій констатувалося, що в час перебудови з'явилися нові можливості для творчої реалізації письменників і митців. Організація ставила за мету видавати твори членів УАНТІ, організовувати й проводити худ. виставки, поширювати усну й письмову інформацію про творчість митців, підтримувати талановитих людей.

УАНТІ створено в січні, коли народилися два Василі — Стус і Симоненко, а премії ім. В. Стуса вручають щороку 14 січня в день св. Василія Великого. Премія ця стала першою громадською нагородою в СРСР.

1988 в Україні було знято політ. цензуру, нелегальний самвидав перетворювався на відкритий, відпала потреба в альтернативному творчому об'єднанні. З 1989 було започат. громадську літ.-мист. премію ім. В. Стуса. Її присудж. літераторам, митцям, артистам, які своєю творчою роботою й громадянською позицією реалізовували принципи, викладені в Декларації УАНТІ. Щорічно лауреати цієї почесної премії поповнюють єдину укр. творчу духовну родину й відчувають велику відповідальність у подальшому творч. житті за становлення й утвердження незалежної України.

1989 першими лауреатами цієї премії стали художник О. Заливаха, літ. критик І. Світличний та режисер Львів. молодіжного театру В. Кульчинський.

Лауреатами премії в різні роки стали: Г. Севрук, Б. Довгань, Р. Лиша (1990), А.-Г. Горбач, М. Коцюбинська (1991), Ігор Калинець, Н. Світлична, О. Богомолець, С. Мороз (1992), М. Горбаль, А. Листопад (1993), Л. Перлулайнен, І. Жук, М. Малишко (1998), В. Слапчук, О. Кравчук-Ступак, Л. Тельнюк, Г. Тельнюк (1999), В. Овсієнко, М. Фішбейн, В. Губа (2000), Л. Семи-

кіна, Г. Стефанова, Л. Панченко (2001), А. Перепадя, А. Антонюк, А. Ментух, Я. Мотика (2002), М. Москаленко, В. Франчук, А. Русначенко (2003), К. Москалець, Т. Компаніченко, І. Крип'якевич-Демид (2004), А. Криштальський, Г. Гусейнов, М. Бурмака (2005), Є. Лещук, О. Голуб, С. Чернілевський, М. Ткачук, О. Матвійчук (2007), Г. Могильницька, О. Смик, О. Мельник (2008), М. Маринович, О. Зінкевич (2009), С. Семенюк, О. Рябокрис та А. Данильченко, Л. Масенко, К. Булкін (2010).

Від кінця 1980-х УАНТІ дала потужний імпульс розвитку укр. нац.-культ. життя. Укр. незалежна творча інтелігенція засвідчила у той істор. момент високу зрілість духу і думки, довівши реальне право й спромогу українців творити в умовах свободи і відповідальності.

«УКРАЇНСЬКА ВОЛЯ» — неформ. газ. Вишгородської р-ної орг-ції УРП. Вих. 1990–1991 з невизн. періодичн. Ред. О. Дробаха. Мала гостру антикомуністичну спрямованість. Містила звернення УРП, місц. хроніку заходів УРП, НРУ і ТУМ. Публ. істор.-нац., екол. мат-ли, нарис становлення УАПЦ, політ. фольклор та сатиру.

УКРАЇНСЬКА ГЕЛЬСІНСЬКА ГРУПА (УГГ) — УКРАЇНСЬКА ГРОМАДСЬКА ГРУПА СПРИЯННЯ ВИКОНАННЮ ГЕЛЬСІНСЬКИХ УГОД (9.11.1976–7.07.1988) — всеукраїнська правозахисна неформальна група, заснована в Києві з метою стежити за здійсненням Гельсінських угод на території України, збирати й поширювати інформацію про порушення Гельсінських угод, змагатися за окрему, самостійну участь України в Гельсінських нарадах і в Гельсінському процесі.

9.11.1976 членами-засновниками УГГ стали:

1. Руденко Микола Данилович — голова; 2. Бердник Олесь Павлович; 3. Мешко Оксана Яківна; 4. Лук'яненко Левко Григорович; 5. Строката Ніна Антонівна; 6. Григоренко Петро Григорович; 7. Кандиба Іван Олексійович; 8. Маринович Мирослав Франкович; 9. Матусевич Микола Іванович; 10. Тихий Олексій Іванович

Членами УГГ у пізніших роках стали:

1977-го: 11. Вінс Петро Георгійович; 12. Гейко Ольга Дмитрівна; 13. Калиниченко Віталій Васильович; 14. Плющ Леонід Іванович; 15. Стрільців Василь Степанович; 16. Руденко Раїса Панасівна; *1978-го*: 17. Зісельс Йосиф Самуїлович; 18. Малинкович Володимир Дмитрович; 19. Мельник Михайло Спиридонович; 20. Овсієнко Василь Васильович; 21. Світлична Надія Олексіївна; 22. Січко Василь Петрович; 23. Січко Петро Васильович; *1979-го*: 24. Караванський Святослав Йосипович; 25. Красівський Зеновій Михайлович; 26. Лесів Ярослав Васильович; 27. Литвин Юрій Тимонович; 28. Попович Оксана Зенонівна; 29. Ребрик Богдан Васильович; 30. Розумний Петро Павлович; 31. свящ. Романюк Василь Омелянович; 32. Сеник Ірина Михайлівна; 33. Сокульський Іван Григорович; 34. Стус Василь Семенович; 35. Чорновіл Вячеслав Максимович; 36. Шабатура Стефанія Михайлівна; 37. Шумук Данило Лаврентійович; 38. Шухевич-Березинський Юрій Романович; *1980-го*: 39. Горбаль Микола Андрійович; *1982-го*: 40. Горинь Михайло Миколайович; 41. Ніклус Март-Олав; 42. Пяткус Вікторас; *1983-го*: 43. Марченко Валерій Веніамінович; *1985-го*: 44. Рубан Петро Васильович; *1987-го*: 45. Барладяну Василь Володимирович; 46. Горинь Богдан Миколайович; 47. Шевченко Віталій Нечипорович; 48. Муратов Микола; 49. Сапеляк Степан Євстахович; 50. Скочок Павло.

Виходячи з позицій легальності, відвертості, законності й конституційності, УГГ ставила перед собою такі завдання: 1) оборона переслідуваних, політв'язнів та в'язнів сумління; 2) інформація про порушення національних прав укр. громадян та представників інших народів, що населяють Україну; 3) боротьба за право на свободу думки, слова й поширення інформації, обстоювання релігійних прав; 4) вимога права на вільний вибір місця проживання;

5) боротьба проти використання психіатрії з політичною метою; 6. Змагання за визнання статусу політв'язня в місцях ув'язнення; 7) вимога участі України в Бєлградській (1977, 1978) та в інших міжнародних нарадах і конференціях; 8) вимога підтримки Україною безпосередніх культурних, наукових, творчих зв'язків з країнами світу; 9) внесення змін до нової Конституції, де має визнаватися добро людини, а не держави; 10) визнання асиміляції злочином супроти людини і народу; 11) розширення прав націй, які входять до складу СРСР, ліквідація поняття «внутрішні справи»; 12) боротьба за зняття інформаційної блокади й допущення в Україну закордонних представників ЗМІ; 13) заборона смертної кари.

9.11.1976 на прес-конференції в Москві (в Україні не було представників іноземних ЗМІ) на квартирі О. Гінзбурга М. Руденко оголосив про створення УГГ, 11.11 оприлюднено заяву про її створення за його і ген. П. Григоренка підписами, а на день пізніше про створення УГГ повідомила Московська ГГ.

За дуже короткий час члени УГГ в ситуації переслідувань та стеження виступили з новою концепцією майбутнього України, зуміли підготувати й оприлюднити важливі документи — декларації, меморандуми, заяви, листи, які становлять вагомий внесок у розвиток укр. політичної думки. Далекоглядність керівників УГГ полягала в тому, що вони доклали багато зусиль для донесення документів і матеріалів про стан і репресії в Україні до відома зх світу, що дало змогу одержати від нього принаймні моральну підтримку. На підставі телефонної домовленості з головою групи М. Руденком у зах. країнах УГГ представляв створений 17.11.1976 вашингтонський Комітет Гельсінських гарантій для України, який очолював А. Зварун. Майже всі документи й матеріали УГГ вдалося нелегальними шляхами перекинути на Захід, їх було опубліковано укр. мовою у видавництві «Смолоскип», перекладено й опубліковано англ. мовою окремими виданнями, а також у збірниках документів Конгресу США й Парламенту Канади. Вони набули великого розголосу у зх світі.

Докумети й матеріали УГГ, оприлюднені в закордонних виданнях: *1976-го*: Декларація (9.11, про створення УГГ); Відкритий лист у справі участі України в Бєлградських нарадах (14.11); Меморандум ч. 1: Вплив Європейської Наради на розвиток правосвідомості на Україні (6.12); *1977-го*: Меморандум ч. 2: Про участь України в Бєлградських нарадах — 1977 (9.02); Відкритий лист: Урядам країн, які підписали Гельсінські Угоди (Про посилені репресії в Україні, 9.02); Меморандум ч. 6: Про так звані «внутрішні справи» держави (21.02); Україна літа 1977-го (15.02, звернення до країн-учасниць Бєлградської наради); Меморандум ч. 7: Українська Група Сприяння — перші чотири місяці (15.03); Меморандум ч. 8: Про переслідуванння В. Лісової — дружини політв'язня (15.03); Меморандум ч. 9: Прокуророві України про брутальне правопорушення в слідчій «справі» М. Руденка (18.03); Меморандум ч. 11: Урядам країн-учасниць Гельсінської наради, радянським та міжнародним громадським організаціям: Про долю Н. Світличної (20.03); Заява: У справі Богдана Чуйка (05); Процес Руденка — Тихого. Заява: За спробу бути громадянином — 10 років тюрми, 10 років страждань (30.06–2.07, спільно з моск. правозахисниками); Документ ч. 2: Головам урядів країн-учасниць нарад у справі безпеки і співпраці в Європі — Нові репресії й новий етап правозахисного руху в СРСР (1.09, спільно з Московською ГГ); Клопотання: До Ради Міністрів УРСР (14.10, у справі реєстрації УГГ); Маніфест Українського правозахисного руху (9.11); Звернення: Учасникам Бєлградських нарад (18.12, у справі арештів членів УГГ, спільно з московськими правозахисниками); Історична доля України (1977); Меморандум, ч. 18: До Бєлградської Наради 35 держав: Про дискримінацію українців у ділянці права на еміграцію (Гру-

день); Лист, ч. 2: До Урядів УРСР, СРСР, урядів країн-учасниць Гельсінських угод (Про порушення прав людини в Україні, концтабори, психлікарні, заслання, 1977); *1978–го*: До країн, які підписали Кінцевий Акт Гельсінських угод, Комітету прав людини ООН, Світової ради церков, Міжнародної амністії, до всіх християн світу (02.1978); До Комітету ООН у справах захисту прав і свобод людини, до урядів і парламентів держав, які підписали Гельсінські угоди, до всіх демократів і демократок світу, до громадськості всіх країн (7.11–15.12, про репресії, переслідування й арешти в Україні); Наші завдання (1978); Рух за права людини на тлі національних змагань українського народу (1978); *1979-го*: Гельсінським групам СРСР, США, правозахисним групам Польщі, Чехословаччини (6.10, про репресії й арешти членів УГГ); Меморандум (09, про продовження діяльності УГГ); *1980-го*: Проявіть великодушність! Відкритий лист Л. І. Брежнєву (09, вимога звільнення з ув'язнення членів УГГ).

Протестні листи в органи влади УРСР, СРСР, до міжнародних організацій у роках 1976–80 підписували члени УГГ: О. Бердник, М. Руденко, Н. Світлична, О. Мешко, Л. Лук'яненко, В. Стрільців, І. Кандиба, Р. Руденко, П. Григоренко.

За створення в Україні легальної правозахисної організації, за оборону людських і національних прав в Україні, за вимоги дотримання прав громадянина, визначених у Гельсінських угодах, було ув'язнено й засуджено членів УГГ:

1977-го: М. Руденко (заарешт. 5.02., засудж. на 7 р. ув'язн. + 5 р. засл., звільн. 12.1987), О. Тихий (заарешт. 5.02. — 10 р. + 5 р., загинув 5.05.1984), В. Барладяну (заарешт. 2.03. — 3 р., вдруге заарешт. в ув'язненні 29.02.1980 і засудж. на 3 р., звільн. 28.02.1983), М. Маринович (заарешт. 23.04. — 7 р. + 5 р., звільн. 03.1987), М. Матусевич (заарешт. 23.04. — 7 р. + 5 р., звільн. 1988), В. Пяткус (заарешт. 23.08. — 10 р. + 5 р., звільн. 09. 1988), Л. Лук'яненко (заарешт. 12.12. — 10 р. + 5 р., звільн. 30.11.1988); *1978-го*: П. Вінс (заарешт. 15.02. — 1 р., звільн. 15.02.1979), Й. Зісельс (заарешт. 8.12. — 3 р., вдруге заарешт. 19.10.1984 — 3 р., звільн. 19.10.1987); *1979-го*: В. Овсієнко (заарешт. 8.02. — 3 р., вдруге заарешт. 9.06.1981 — 10 р. + 5 р., звільн. 21.08.1988), О. Бердник (заарешт. 6.03. — 6 р. + 3 р., звільн. достроково 14.03.1984), Ю. Литвин (заарешт. 6.08. — 3 р., вдруге засудж. 24.06.1982 — 10 р. + 5 р., загинув 4.09. 1984), В. Січко (заарешт. 6.07. — 3 р., заарешт. вдруге 3.12.1982 — 3 р., звільн. 1985), П. Січко (заарешт. 6.07 — 3 р., вдруге заарешт. 3.12.1982 — 3 р., звільн. 1985), П. Розумний (заарешт. 8.10 — 3 р., звільн. 1984), М. Горбаль (заарешт. 23.10. — 5 р., вдруге заарешт. 22.10.1984 — 8 р. + 3 р., звільн. 23.08.1988), В. Стрільців (заарешт. 23.10. — 2 р., вдруге заарешт. 24.04.1982 — 7 р. + 4 р., звільн. 5.05.1987), Я. Лесів (заарешт. 15.11. — 2 р., вдруге заарешт. 05.1981 — 5 р., звільн. 1986), В. Калиниченко (заарешт. 29.11. — 10 р. + 5 р., звільн. 18.04.1988); *1980-го*: О. Гейко-Матусевич (заарешт. 12.03. — 3 р., вдруге заарешт. 10.10.1983 — 3 р., звільн. 03.1986), З. Красівський (заарешт. 12.03. засудж. добувати 8 міс. ув'язн. + 5 р., звільн. 1985), В. Чорновіл (заарешт. 9.04. — 5 р., звільн. 05.1985), М.-О. Ніклус (заарешт. 29.04. — 10 р. + 5 р., звільн. 8.07.1988), І. Сокульський (заарешт. 11.04. — 10 р. + 5 р., звільн. 2.08.1988), В. Шевченко (заарешт. 14.04. — 7 р. + 4 р., звільн. 5.02.1987), В. Стус (заарешт. 14.05. — 10 р. + 5 р., загинув 4.09.1985), О. Мешко (заарешт. 10.10. — 6 місяців + 5 р., звільн. 5.11.1985); *1981-го*: Р. Руденко (заарешт. 15.04. — 5 р. + 5 р., звільн. 10.1987), І. Кандиба (заарешт. 24.07. — 10 р. + 5 р., звільн. 9.09.1988), М. Горинь (заарешт. 3.11. — 10 р. + 5 р., звільн. 2.07.1987); *1983-го*: В. Марченко (заарешт. 21.10. — 10 р. + 5 р., загинув 7.10.1984); *1985-го*: П. Рубан (заарешт. 9.07. — 9 р. + 4 р., звільн. 25.05.1988).

Політв'язні, які в час свого ув'язнення стали членами УГГ. *Заарештовані 1972*: С. Шабатура (заарешт. 12.01 — 5 р. + 3 р., звільн. 02.1979), Д. Шумук (заарешт. 12.01. —

10 р. + 5 р., звільн. 4.01.1987), свящ. В. Романюк (заарешт. 01. — 7 р. + 3 р., звільн. 02.1982), Ю. Шухевич-Березинський (заарешт. 9.09. — 10 р. + 5 р., звільн. 21.10.1089), І. Сеник (заарешт. 17.11. — 6 р. + 5 р., звільн. 17.08.1983); *Заарештовані 1974*: Б. Ребрик (заарешт. 23.05. — 7 р. + 3 р., звільн. 1984); *Заарештовані 1975*: О. Попович (заарешт. 3.10. — 8 р. + 5 р., звільн. 2.10.1987).

В ув'язненні загинули члени УГГ: О. Тихий (5.05.1984), Ю. Литвин (4.09.1984), В. Марченко (7.10.1984), В. Стус (4.09.1985).

Виїхали за кордон: Л. Плющ, Н. Світлична, Н. Строката, С. Караванський, ген. П. Григоренко, В. Малинкович, М. Руденко, Р. Руденко, П. Рубан.

Після проголошення незалежності повернулися в Україну: В. Малинкович, П. Рубан, М. Руденко, Р. Руденко.

Членами УГГ були особистості різних політ. переконань — націоналісти, колишні члени ОУН, члени ком. партії й комсомолу, представники нац. меншин, країн Прибалтики. Стояли вони на виразних укр. національних позиціях. Від перших днів свого існуванння члени УГГ докладали усіх зусиль, щоб питання України та її поневолення, репресій в Україні донести зх світові. Допоміжними їм у цьому були вашингтонський Комітет Гельсінських гарантій для України, вид-во «Смолоскип», КПЛ СКВУ, комітети оборони укр. політв'язнів, а згодом ЗП УГГ.

Діяльність в Україні, численні документи й матеріали, розголос у зах. світі були важливими чинниками в боротьбі за незалежність України. Найважливішу роль у проголошенні самостійності України відіграли колишні члени УГГ.

Українська Гельсінська Група, на відміну від Московської, ніколи не проголошувала саморозпуску, її члени в найскладніших і в найнесприятливіших умовах вели далі боротьбу. У найвідповідальніший час УГГ переформувалася 7 липня 1988 в Українську Гельсінську Спілку (УГС), започаткувавши новий етап у боротьбі за самостійність України.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації, література: Petition to the Signatories of the Final Act of the CSCE. — Тор.–Н.Й.: СКВУ, 1977. — 172 с.;

Report of Helsinki Accord Monitors in the Soviet Union. Vol. 2: Documents of the Public Groups to Promote Observance of the Helsinki Agreements in the USSR. — Wash.: CSCE, 1977. — 80 с.;

Report of Helsinki Accord Monitors in the Soviet Union. Vol. 2: Documents of the Public Groups to Promote Observance of the Helsinki Agreements in the USSR. — Wash.: CSCE, 1977. — 121 с.;

Report to the Congress of the United States on Implementation of the Final Act of the CSCE: Finding and Recommendation. Two Years after Helsinki. — Wash.: CSCE, 1977. — 252 с.;

Report of Helsinki Accord Monitors in the Soviet Union. Vol. 3: Documents of the Public Groups to Promote Observance of the Helsinki Agreements in the USSR. — Wash.: CSCE, 1978. — 181 с.;

Український правозахисний рух: Документи і матеріяли УГГ / Упоряд. О. Зінкевич, передм. А. Зваруна. — Тор.–Балт.: Смолоскип, 1978. — 478 с.;

Information Bulletin (Of the Ukrainian Helsinki Group): № 1, 1978 / Перекл. на англ. Б. Ясеня (Ю. Саєвича). — Ваш.–Балт.: КГГУ, Смолоскип, 1978. — 24 с.;

Profiles: The Helsinki Monitors. — Wash.: CSCE, 1978. — 49 с.;

Documents du Groupe Ukrainien pour l'Application des Accords d'Helsinki / Перекл. на франц. Комітету оборони В. Мороза. — Paris: L'Est Europeen, 1978. — 48 с.;

Інформаційний бюлетень УГГ: вип. ч. 1, 2, 1979. — Ваш.–Балт.: КГГУ, Смолоскип, 1979. — 128 с.;

Profiles: The Helsinki Monitors. — Wash.: CSCE, 1979. — 85 с.;

The Human Rights Movement in Ukraine: Documents of the Ukrainian Helsinki Group, 1976–1980 / Перекл. і упоряд. Л. Верби (Д. Стець), Б. Ясеня (Ю. Саєвича), О. Зінкевича, вступ. стаття Н. Строкатої, передм. А. Зваруна. — Балт.–Ваш.–Тор.: КГГУ, Смолоскип, 1980. — 277 с.;

Ukraine and the Helsinki Accord: Soviet Violation of Human Rights, 1975–1980 / Упоряд. М. Царинник, збірник статей П. Григоренка, К. Савчука, М. Прокопа, Н. Світличної, А. Сейтмуратової, В. Маркуся, Р. Мороз, В. Малинкови-

ча, Н. Строкатої. — Тор.: КПЛ СКВУ, 1980. — 325 с.;

The Persecution of the Ukrainian Helsinki Group. — Тор.: КПЛ СКВУ, 1980. — 66 с.;

Remarks of the President (Jimmy Carter) at a Ceremony Commemorating the 5th Anniversary of the Helsinki Accord. — Wash.: The White House, 1980. — 8 с.;

«No Repression Will Force US to Stop the Struggle»: Declares Ukrainian Helsinki Group in New Document (Звернення членів УГГ до Гельсінських груп СРСР, США, правозахисних груп Польщі і Чехословаччини) // Smoloskyp. — 1980. — № 7. — С. 8;

White House Conference Observes Fifth Anniversary of the Helsinki Accords; On the Eve of the Madrid Conference: An Interview with Max Kampelman (Інтерв'ю А. Фединського зі співголовою амер. делегації в Мадриді) // Smoloskyp. — 1980. — № 9. — С. 5, 6–7;

Sen H. O. 39 Who Believed: Helsinki Monitors in the USSR. — N.Y.: U.S. Helsinki Watch Committee, 1980. — 30 с.;

Helsinki Monitors Appeal to the Madrid Conference, U.S. Leads the Way in Defense of Human Rights (З виступів членів амер. делегації Ґ. Белла, М. Кампельмана. Дж. Шостака на Мадридській конференції), Members of Helsinki Monitoring Groups in Madrid (З виступів ген. П. Григоренка, Н. Строкатої, Л. Плюща, Л. Алексеєвої на Мадридській конференції), Ukrainian Activity in Madrid // Smoloskyp. — 1980–81. — Ч. 10. — С. 1, 2, 4–9;

Українська присутність в Мадриді // Смолоскип. — 1980–81. — № 10. — С. 1, 3;

CSCE: Documents of the Helsinki Monitoring Group. Volume 3: Ukraine. — Wash.: CSCE, 1981. — 322 с.;

Інформаційні бюлетені Укр. громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод: Вип. ч. 1, 2, 1978, ч. 3, 1979, ч. 1, 2, 1980. — / Упоряд. О. Зінкевич, післясл. Н. Строкатої. — Тор.–Балт.: КГГУ, Смолоскип, 1981. — 199 с.;

Інформаційний бюлетень (УГГ): Вип. ч. 2, 1980 / Упоряд. Н. Світлична. — Н.Й.: ЗП УГГ, 1981. — 43 с.;

Інформаційний бюлетень (УГГ): Вип. ч. 4, 1978 / Упоряд. Н. Світлична. — Н.Й.: ЗП УГГ, 1981. — 59 с.;

Information Bulletin (Of the Ukrainian Helsinki Group): № 2, 1980 / Перекл. на англ. Л. Верби (Д. Стець) і Б. Ясеня (Ю. Саєвича). — Ваш.–Балт., 1981. — 103 с.;

Helsinki Monitors Nominated for Nobel Peace Prize // Smoloskyp. — 1981. — № 11. — С. 1, 6–7;

П'ять років громадянської мужности (Заяви, статті до 5-річчя УГГ) // Сучасність. — 1981. — Ч. 11. — С. 25–74;

Білінський Я. Причини і наслідки заснування УГГ і деякі думки з нагоди п'ятиліття заснування Групи // Сучасність. — 1981. — Ч. 11. — С. 18;

Зінкевич О. П'ять років Української Гельсінської Групи; У п'яту річницю створення УГГ // Смолоскип. — 1981. — № 13. — С. 1, 2, 4;

On the Occasion of the Fifth Anniversary of the Founding of the Ukrainian Helsinki Group: *N. Switlychna.* National Aspiration in the Documents of the Ukrainian Helsinki Group, *V. Malynkovych.* The Ukrainian Helsinki Group and the National Minorities in Ukraine, Update on the Helsinki Process: An Interview with Spencer Oliver, CSCE Staff Director, Ukrainian Helsinki Group: Status as of October 1981, *L. Alexeyeva.* On the Fifth Anniversary of the Ukrainian Helsinki Group // Smoloskyp. — 1981. — № 13. — С. 1, 5–12;

The Ukrainian Helsinki Group: Five Years of Struggle in Defense of Rights. — Балт.–Ваш.–Тор.: КГГУ, Смолоскип, 1981. — 44 с.;

Ukrainian Helsinki Group Documents. — Ваш.: КГГУ, 1981. — 20 с.;

Persecution of the Ukrainian Helsinki Group: Fifth Anniversary Update. — Тор.: КПЛ СКВУ, 1981. — 36 с.;

45 Who Believed: Helsinki Monitors in the USSR. — N.Y.: U.S. Helsinki Watch Committee, 1981. — 7 с.;

Fifth Anniversary of the Formation of the Ukrainian Helsinki Group: Hearing Before the CSCE, 97th Congress, First Session / Збірка документів УГГ, перекл. на англ. КГГУ. — Wash.: U.S. GPO, 1982. — 196 с.;

Update on the Situation of the 51 Imprisoned Helsinki Monitors in the USSR and Lithuania. — Wash.: CSCE, 1982. — 25 с.;

1982 Helsinki Prisoners Watch: Address Directory. — N.Y.: U.S. Helsinki Watch, 1982. — 19 с.;

Українська Гельсінська Група: 1978–1982. Документи і матеріяли / Упоряд. О. Зінкевич. — Тор.–Балт.: Смолоскип, 1983. — 998 с.;

Проголошення Президентом Реґаном дня УГГ // Сучасність. — 1983. — Ч. 1–2. — С. 293–294;

Ten Years Later: Violations of the Helsinki Accord. A Report from Helsinki Watch. — N.-Y.: The U.S. Helsinki Watch Committee, 1985. — 330 с.;

39 Imprisoned Members of the Helsinki Monitoring Groups in the USSR and Lithuania. — Wash.: CSCE, 1986. — 6 с.;

Helsinki Follow-Up Meeting in Vienna // Smoloskyp. — 1986. — 31. — С. 22–23;

10th Anniversary of Ukrainian Helsinki Group: What they Believe in: From UHG Documents?; On Ukraine's Participation in the Helsinki Process; A Chronology of the Ukrainian Helsinki Group; The Ukrainian Helsinki Monitors: Where are they Now?; *Yu. Deychakiwsky.* The Ukrainian Helsinki Group: Ten Years After; *A. Sorokowski.* Religious Liberty and the Helsinki Process; Resolution on Ukrainian Helsinki Group Passes in US Congress; *O. Deychakiwsky.* Is the Helsinki Process Working?; Ukrainian Helsinki Group Anniversary Marked in Washington // Smoloskyp. — 1986. — № 31. — С. 5–12;

Строката Н. УГГ: З нагоди десятиліття й не тільки про репресії // Сучасність. — 1986. — Ч. 11. — С. 87–89;

Resolution on Ukrainian Helsinki Group Passes in U.S. Congress (Резолюція Конгресу США № 154 у справі УГГ) // Smoloskyp. — 1986. — № 31. — С. 20;

Курносов Ю. О. Утворення й діяльність Української Гельсінської Групи // Інакомислення в Україні (60-ті – перша половина 80-х рр. XX ст.) — К., 1994. — С. 130–151;

Зайцев Ю. Українська Гельсінська Група // Історія України. — Л.: Світ, 1996. — С. 385–389;

Українська Гельсінська Група: До 20-ліття створення. Документи. Історія. Біографії. — К.: УРП, 1996. — 32 с.;

Руденко М. Найбільше диво — життя. Спогади. — К.–Едм.–Тор.: Таксон, 1998. — С. 411–528;

Українська група сприяння виконанню Гельсінських угод та інші // *А. Русначенко.* Національно-визвольний рух в Україні: Середина 1950 – початок 1990-х років. — К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1998. — С. 209–225;

Бажан О. Роль Української Гельсінської Групи в консолідації опозиційного руху в 70-х рр. в Україні // О.–К.–Л.: Четвертий Міжнародний конгрес україністів. Одеса 26–29.08.1999. — О.–К.–Л.: Доповіді та повідомлення, 1999. — Ч. 2: Історія. — С. 558–562;

Бажан О. Українська Гельсінська Група: Легальна форма протистояння тоталітарному режимові в УРСР // Наукові записки. — К.: Києво-Могилянська Академія, 1999. — Т. 14. — С. 73–79;

Українська громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод: У 4-х томах. — Т. 1: Особистості / Упоряд. Є. Захаров. — Х.: ХПГ, Фоліо, 2001. — 208 с.; Т. 2: Документи і матеріали: 9.11.1976–2.07.1977 / Упоряд. В. Овсієнко. — 196 с.; Т. 3: Документи і матеріали. 08.1977–10.12.1978 / Упоряд. В. Овсієнко. — 240 с.; Т. 4: Документи і матеріали: 10.12.1978–11.03.1988 / Упоряд. В. Овсієнко. — 256 с.;

Українська громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 984–987;

Зайцев Ю. Українська громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод // Довідник з історії України. — К.: Генеза, 2001. — С. 914–916;

Захаров Б. Гельсінський рух // Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956–1987). — ХПГ: Фоліо, 2003. — С. 101–130;

Обертас О. Тридцять років героїзму: У Києві на державному рівні відзначено 30-річчя УГГ // Літ. Україна. — 2006. — 23 листопада;

Українська Гельсінська Група. До 30-річчя створення: Історія, документи / Упоряд. О. Зінкевич, В. Овсієнко. — К.: Смолоскип, 2006. — 128 с.;

Українська Гельсінська Група: 30 років героїзму (1976–2006: Матеріали конференції // Молода нація. — К.: Смолоскип, 2006. — С. 5–170.

УКРАЇНСЬКА ГЕЛЬСІНСЬКА СПІЛКА (УГС) — опозиційна неформальна загальноукр. орг-ція партійного типу (7.07.1988 — 29.04.1990), заснована у Львові з ініціативи В. Чорновола.

Першим головою УГС обрано Л. Лук'яненка, що на той час відбував заслання. Програмовий документ «Декларацію принципів» та «Статутні принципи УГС» у квітні–травні 1988 уклали В. Чорновіл, Б. та М. Горині. Друкованим органом УГС став журнал «Укр. вісник». Факт створення УГС згаданого дня було оприлюднено на багатотисячному мітингу у Львові, на якому виступали І. Макар, М. і Б. Горині, В. Чорновіл, Ірина Калинець. Засновниками УГС стали також Т-во Лева, Т-во укр. мови ім. Т. Шевченка, Міський дискусійний клуб, К-т захисту УКЦ, члени редколегій опозиційних видань. Про статутні принципи та плани діяльності УГС представникам

ЗМІ в Клубі журналістів 15.07.1988 розказали В. Чорновіл, Б. та М. Горині, І. Макар.

Статут УГС визначав, що Спілка створюється на основі індивідуально-колективного членства, її діяльністю керує ВКР, яка формує Виконавчий комітет.

На весну 1988 було утворено філії й осередки УГС у всіх областях України. Головою Львівської філії УГС було обрано Б. Гориня, Київської — О. Шевченка, Тернопільської — Л. Горохівського, Дніпропетровської — П. Розумного. Заочно оголошений 11.03.1988 головою виконкому УГГ, Л. Лук'яненко, перебуваючи на засланні, виконував цю функцію і в УГС. Практичну роботу здійснювали секретарі ВК В. Чорновіл, М. Горинь та З. Красівський, а згодом також С. Хмара, М. Горбаль, Є. Пронюк, К. Крижанівський.

При УГС створено Укр. незалежну видавничо-інформ. спілку (УНВІС), яку очолював В. Чорновіл. Спілка видавала листівки прес-служби УГС, готувала передачі для радіо «Свобода». У березні 1989 створено Інформ. центр УГС, який очолив Є. Пронюк, тоді почала виходити щомісячна газ. УГС «Голос відродження» (ред. С. Набока), а з квітня 1989 — «Інформатор», щотижнева хроніка УГС.

У той час ЗП УГГ за кордоном перетворено на ЗП УГС у складі М. Руденка (голова), Л. Плюща, Н. Світличної, Н. Строкатої, В. Малинковича, П. Рубана, Р. Мороз, свящ. В. Романюка. Представництва УГС засновано також у Прибалтиці та Москві.

Поступово Спілка перетворювалася на вагому політ. силу, члени якої брали участь у демократизації суспільства, створенні й діяльності неформальних об'єднань (Т-во укр. мови ім. Т. Шевченка, «Меморіал», НРУ, Всеукр. т-во репресованих), у формуванні незалежної преси, проведенні мітингів і робітничих страйків, в організації 17.09.1989 «живого» Ланцюга смутку за жертвами рад. терору та 21.01.1990 — всеукр. Ланцюга злуки, в легалізації УГКЦ. За інформацією КДБ, протягом 1988–1989 за участь у мітингах покарано понад 800 осіб. Однак це лише підносило авторитет Спілки в очах народу. На виборах у березні 1990 12 членів УГС стали нар. депутатами України, чимало — депутатами місцевих рад. У квітні 1990 УГС налічувала 2300 членів, мала 28 філій та 19 осередків у всіх обл. України. 29–30.04.1990 у Києві відбувся установчий з'їзд, який на базі УГС утворив Українську Республіканську Партію (УРП). Низка програмових положень «Декларації принципів» увійшла до ухвалених ВР України «Декларації про держ. суверенітет України» (16.07.1990) та Конституції України (28.06.1996).

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації, література: Українська Гельсінська Спілка: Декларація принципів // Сучасність — 1988. — Ч. 12. — С. 92–99;

Основоположні документи УГС. — Н.Й.: ЗП УГС, 1989;

Founding Documents of the Ukrainian Helsinki Union. — Н.Й.: ЗП УГГ, 1989;

Статутні принципи УГС // Сучасність. — 1989. — Ч. 2. — С. 100–102;

Звернення УГС до нац. меншин, які мешкають в Україні // Київська весна / Упоряд. О. Шевченко. — К., 2005. — С. 518–521;

Чорновіл В. До Виконавчого к-ту УГС: Заява // Молода Україна. — 1990. — Ч. 8;

Скочок П. Праведне слово до соратників (Текст виступу на ВКР УГС) // Укр. думка. — 1990. — 22 лютого;

Лук'яненко Л. Нові перспективи Української Гельсінської Спілки // Укр. слово. — 1990. — 15 квітня;

Установчий з'їзд УРП. — К., 1990;

Десять днів, що сколихнули Львів // УВ-Експрес. — Н.Й.: ЗП УГС, 1989. — № 8. — 77 с.;

Українська Гельсінська Спілка: 10 років. — К., 1998. — 6 с.;

Кучеренко К. Предтеча незалежності // Укр. культура. — 1998. — № 8. — С. 27;

Горинь Б. В. Чорновіл — ініціатор створення УГС // Вітчизна. — 2003. — № 7–8. — С. 133–137;

Зайцев Ю. УГС // Довідник з історії України. — К., 2001. — С. 910–911;

Киричук Ю. Нарис історії УГС–УРП // Республіканець. — 1991. — № 2. — С. 80–95;

Українська Гельсінська Спілка // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 988–991;

Колісник Ю. Інформаційна діяльність УГС та її значення у здобутті державного суверенітету // Молода нація. — 2006. — № 3 (40). — С. 26–38;

Шевченко О. Щоб дім був на скелі // Літ. Україна. — 2007. — 22 лютого;

Шевченко О. Перший постріл української революції: Двадцять років тому проголошено створення УГС // Літ.Україна. — 2008. — 14 серпня.

УКРАЇНСЬКА ЗАГАЛЬНОНАРОДНА ОРГАНІЗАЦІЯ (УЗНО), Український національний фронт-2 (УНФ-2) — укр. підпільна організація в Україні.

7.01.1961 засновано в с. Солуків Долинського р-ну Івано-Фр. обл. (спочатку мала назву УЗНО). Першим керівником орг-ції був Г. Диндин, потім її очолював М. Крайник. Ставила за мету здобуття незалежності України шляхом всенародного референдуму. 1964 УНФ-2 налічувала 50 членів, через кілька років — понад 200 членів та симпатиків у кількох областях України і поза її межами, зокрема в Караганді (діяла до 1991). Видавала самвидавний ж. «Прозріння», 1973–77 — «Інформ. бюлетені». 1975–76 випустила чотири номери машинописного ж «Укр. вісник». Поміж членами орг-ції розповсюджували видання ОУН і УПА, періодичні видання 1920–30-х у Зх Україні, заборонені публікації з історії України, з тематики нац.-визв. змагань. Обмінювалися відомостями про рух опору в Україні, Прибалтиці, Грузії, особливою увагою користувалися м-ли з «Укр. вісника» В. Чорновола.

У жовтні 1962. у Караганді заарешт. член орг. М. Кулинин і засудж. на 8 р. таборів особлив. режиму. 28.09. 1979 заарешт. М. Крайник, голова організації, у м. Мари у Туркменістані й засудж. у Львові 21.08.1980 на 7 р. таборів сув. режиму.

Однією з причин викриття УНФ-2 стало випадкове віднайдення кадебістами під час слідства схованки зі значною частиною документів орг-ції.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Українська загальнонародна організація: Український національний фронт-2: Дослідження, документи, матеріали / Упоряд. Ю. Зайцев. — Л.: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Афіша, 2005. — 704 с.;

Українська загальнонародна організація // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 993.

УКРАЇНСЬКА КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА (УКЦ) — католицька церква східного обряду в Україні.

У травні 1917 митр. ГКЦ А. Шептицький, повертаючись із Росії із заслання, дорогою до Львова зупинився в Києві, організував 1-шу католицьку парафію, першим парохом якої було призначено о. Щепанюка. У той час було збудовано першу укр. католицьку церкву в Києві, яку було зруйновано більшовиками 1934. У вересні 1939, після встановл. рад. влади в Зх Україні, почався більшов. наступ на УКЦ: було заборонено в усіх школах провадити молитву й навчати релігії, закрито всі реліг. установи, катол. видання. Повідомлення УКЦ передавали самвидавним шляхом.У жовтні т. р. митр. Шептицький встановив 4 екзархати на території СРСР, а 22.12.1939 таємно висвятив свящ. доктора Й. Сліпого, ректора Богослов. академії, на свого коад'ютора з правом наслідування. Митр. Шептицький звертався до уряду СРСР з проханням дозволити разом із 10 священиками виїхати до укр. засланців у Сибір з душпастир. місією. У квітні–серпні 1940 у храмі св. Юра у Львові відбувся Архиєпархіальний Синод за участю 80 священиків. 1939–41 в Зх Україні було ув'язнено або замордовано 32 священики, а 33 вивезено до Сибіру. 1941–43 митр. Шептицький виступав проти німецької політики в Україні, протестував проти вбивств євреїв, у храмі св. Юра і в деяких монастирах за його дорученням переховувано кілька десятків євреїв. Після смерті митр. А. Шептицького (1.11.1944) митрополитом УКЦ 12.11.1944 став Й. Сліпий. До кінця 1944 РПЦ си-

ломіць перебрала 15 парафіяльних і дочірніх церков. У січні 1945 москов. патріарх Олексій звернувся до всіх катол. владик у Зх Україні, щоб вони відійшли від Ватикану і підпорядкувалися РПЦ. 11.04 т. р., після одержання відмови перейти на рос. православ'я і сфабрикованих звинувачень, було заарештовано 5 укр. катол. владик — митр. Й. Сліпого, єп. М. Будку, єпископів із Станиславівщини Г. Хомишина та І. Лятишевського, з Волині — єп. М. Чернецького і засудж. на закритому суді в Києві на довгі роки ув'язнення. Рад. влада створила у Львові «Ініціативну групу» для возз'єднання ГКЦ з РПЦ. 25–26.05 т. р. у Зх Україні було заарештовано всіх видатних діячів УКЦ. Влітку 1945 «Ініціат. групу» було визнано як єдиний церков.-адміністр. орган ГКЦ в Зх Україні. З Львів. обл. було вивезено до Сибіру понад 500 священиків, з Терноп. — понад 150 за відмову перейти на рос. православ'я. 23.12.1945 Папа Пій XII видав Енцикліку з нагоди 350-річчя Берестейської унії, де виступив на захист ув'язнених укр. катол. владик і духовенства.

8–10.03.1946, на т. зв. Соборі ГКЦ у Львові, УКЦ прилучено до Москов. Патріархату. 1.11.1947 було отруєно єп. Ромжу, на засланні в Караганді помер єп. М. Будка. До 1949 в Карпат. Україні під час допитів загинуло 18 укр. катол. священиків, 147 було вивезено до Сибіру, 40 із них загинули в концтаборах. Інші священики правили службу підпільно, а Церква дістала назву Катакомбної.

1960 в Україні діяло 132 римо-катол. парафії й жодної греко-катол. Влада й далі закривала церкви та перетворювала їх на музеї. 27.01.1963 митр. Й. Сліпого було звільнено після 18 років ув'язнення й заслання, через деякий час він переїхав до Риму.

1968 каральні органи посилили переслідування катакомбних укр. катол. священиків. Т. р. було заарешт. свящ. Р. Бахталовського, 1969 — єп. В. Величковського, свящ. П. Городецького. 30.05–2.06.1971 на синоді РПЦ було уневажнено Берестейську й Ужгородську унії та схвалено насильницьке підпорядкування УКЦ рос. Церкві. Протягом 1962–72 закрито, зруйновано, спалено, перетворено на музеї атеїзму й магазини 974 укр. катол. церкви. У 1970-х багато священиків було ув'язнено, серед них: Білинський, П. Чучман, І. Данків, Дмитерко, Г. Гавриляк, М. Гринь, З. Каленюк, А. Ключик, І. Кривий, Й. Новак, І. Сокіл, М. Синишин, В. Василик, Р. Василина, М. Винницький, монахині Є. Кузьма, К. Шух та багато ін.

3.10.1974 на синоді Вселенської Церкви, 27.11.1977 на Трибуналі ім. А. Сахарова в Римі виступав кард. Й. Сліпий на захист УКЦ та її вірних в Україні. В укр. самвидаві з'явився документ «З життя УКЦ», де було подано інф-цію про стан УКЦ в Україні в 1977–79. 1981 у Львові заарешт. священиків УКЦ о. Р. Єсипа і о. В. Кавація, голову укр. католиків-покутників о. І. Солтиса.

У вересні 1982 в Україні було створено «Ініціативну групу захисту віруючих і Церкви» (голова — Й. Тереля, члени — о. Гр. Будзінський, о. Діонісій, о. Ігнатій, Стефанія Петраш-Січко). Група прагнула легалізації УКЦ. 1982–83 Й. Тереля заарешт. і перебував в ув'язненні. 1983 у Янівському концтаборі у Львові (ВЛ-315/30) відбувало ув'язнення близько 300 українців-католиків. У січні 1984 на Закарпатті відбулася підпільна нарада укр. католиків, головою став Й. Тереля, у квітні т. р. головою «Ініціативної групи» став свящ. В. Кобрин. Група проіснувала підпільно до часів перебудови, коли легалізація УГКЦ стала однією з головних вимог гром. руху в Україні.

1987–89 у Львові активно працював «Комітет захисту УКЦ», який очолював І. Гель. Видавався ж. «Християн. голос». Комітет зібрав 120 тис. підписів під вимогою легалізувати УКЦ, виставляв пікети в Москві й Києві, біля урядових установ. 17.09.1989 (в день введення рад. військ до Зх України) у Львові відбулася 200-тисячна маніфестація на підтримку легалізації

Церкви. Вірні стали повертатися до рідних церков, рел. обрядових церемоній, повертали собі відібрані в них 1946 храми. 20.11.1989 напередодні зустрічі Ген. секретаря КПРС М. Горбачова з Папою Іоанном-Павлом II УГКЦ було офіційно зареєстровано.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Матеріяли до історії Української Церкви: На пошану Верховного Архиєпископа, кардинала Йосифа Сліпого / Упоряд. В. Янів. — Мюн.–Рим–Пар.: УВУ, НТШ, УБНТ, УВАН, 1969. – 387 с.;

Religion and Atheism in the USSR and Eastern Europe / Упоряд. Б. Боцюрків і Дж. Стронг. — Lon.–N.Y.: Macmillan, 1975. — 412 с.;

Soviet Persecution of Religion in Ukraine. — Tor.: World Congress of Free Ukrainians, Human Rights Commission, 1976. — 54 с.;

Implementation of the Helsinki Accords: Religious Liberty and Minority Rights in the Soviet Union: Hearing Before the Commission on Security and Cooperation in Europe. Ninety-Fifth Congress, First Session. — Wash.: U.S. GPO, 1977. — 111 с.;

Мартирологія українських церков. Том II: Українська Католицька Церква / Упоряд. О. Зінкевич, свящ. Т. Лончина, передм. свящ. Л. Гузара. — Балт.–Тор.: Смолоскип, 1985. — 839 с.;

A Thousand Years of Christianity in Ukraine: An Encyclopedic Chronology / Упоряд. О. Зінкевич, А. Сороковський. — Балт.–Тор.: Смолоскип, 1988. — 312 с.

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ПАРТІЯ (УНП) — укр. підпільна організація партійного типу.

Виникла 1961 в с. Золотники Терноп. обл. Ініціатором створення УНП був Є. Гогусь, кол. політв'язень, який відбув 9 р. на спецпоселенні в Магадан. обл., а, повернувшись на Батьківщину, працював фотографом і став засновником УНП. До групи приєдналися П. Пундик, П. Палихата, Є. Грицишин, В. Куликовський. Група не мала довгострокових конкретних планів. Члени УНП ставили за мету боротьбу за створення самостійної України, очікували змін у політ. ситуації країни, а в разі війни та наступу іноземних військ сподівалися взяти владу в свої руки в селі, районі, не допустити вбивств українців українцями. Щоб підвищити свій освітній рівень, члени групи шукали для вивчення націоналіст. літ-ру, були спроби дістати зброю. Є. Гогусь складав програму дій. Завданням групи була ідеологічна самоосвіта й зміцнення орг-ції. УНП вважала себе наступницею ідей нац.-визв. боротьби УПА.

У середині 1960-х групу було викрито. Заарештованим було висунуто звинувачення у «зраді батьківщини» й «утворенні нелегальної антирад. орг-ції». 25–26.07.1967 Тернопільський обл. суд засудив учасників групи на макс. покарання. На розстріл було засудж. П. Куликовського, Є. Грицишина, вирок згодом було замінено на 11 р. ВТК сув. режиму, П. Пундика було засудж. на 10 р. (зменшено на 5 р.), П. Палихату — на 6 р. (зменшено на 3 р.).

УНП була спонтанно виниклою групою, яка практично не встигла розпочати діяльність, а була тільки ядром орг-ції.

«УКРАЇНСЬКА НАЦІЯ» — неформ. газ., вийшла у Львові 1990. Містила статтю Ю. Шухевича та біогр. довідку про нього, поезію О. Олеся, низку дописів істор. тематики з давнини та часів козаччини до УГВР та УПА і сталінщини.

УКРАЇНСЬКА ПОВСТАНСЬКА АРМІЯ (УПА) — військова формація, яка вела боротьбу з нім. і більшов. окупантами у 1941–1954 роках.

Перші збройні відділи під назвою Українська повстанська армія — «Поліська Січ» — сформував у вересні 1941 отаман Т. Бульба-Боровець на Поліссі після приходу на ті землі нім. окупантів. Спочатку, без узгодження з новими окупантами, УПА «Поліська Січ» боролася із залишками рад. військ, які тероризували місцеве населення. Наприкінці т. р. до відділів УПА «Поліська Січ» долучилися загони ОУН(м), і ціла формація незабаром мусила піти в підпілля, пройти відповідну підготовку й вишкіл, щоб із початком 1942, коли німці почали влаштовувати розправи над укр. населенням, розпочати боротьбу і з німцями.

Восени 1942 на Волині почали масово формуватися збройні загони ОУН (б), які взяли ту саму назву — УПА. 18.08.1943 ці частини роззброїли загони от. Т. Бульби-Боровця, частина з яких залишилась у новій формації. Тоді, під час переговорів, німці схопили от. Т. Бульбу-Боровця і запроторили до концтабору Саксенгаузен, де він пробув до жовтня 1944.

Першим командиром переформованої УПА став Д. Клячківський (Клим Савур), а нач. штабу — полк. УНР Л. Ступницький (Гончаренко), нач. оперативного відділу — полк. УНР М. Омелюсік. УПА переважно спиралася на сітку ОУН(б), а до її складу входили також члени ОУН(м). Згодом при УПА було сформовано відділи татар, грузинів, узбеків, азербайджанців та ін., а лікарями часто працювали євреї.

1943 в боях із УПА загинув керівник нім. штурмових відділів В. Лютце, 1944 смертельно було поранено ген. Червоної армії М. Ватутіна, 1947 — заступника міністра оборони комуністичної Польщі ген. К. Свєрчевського. Боротьба з німцями охопила майже всю територію Волин. обл. й частини Карпат, поширилася на Житомир., Київ., Чернігів. обл., Поділля, Кіровогр. обл. Місцем постою командування УПА була Костопільщина. 1944 головнокомандувачем УПА став ген. Р. Шухевич (Тарас Чупринка), а після його загибелі 1950 — полк. В. Кук (Коваль). До командного складу УПА входили шеф генштабу ген. Д. Грицай (Перебийніс), ген. Ю. Гасин (Лицар), командири УПА-Захід полк. В. Сидор (Шелест), УПА-Південь полк. О. Грабець (Батько), Закерзоння полк. М. Онишкевич (Орест), Я. Старух (Стяг), Укр. Червоний Хрест очолювала К. Зарицька. В інформ.-видавн. відділенні УПА працювали підпільні письменники, публіцисти, художники — М. Боєслав, В. Волош-Василенко, Й. Позичанюк, П. Полтава, О. Дяків (Горновий), Д. Маївський (П. Дума), У. Кужіль, Н. Хасевич, М. Черешньовський.

УПА поділялася територіально на 3 групи, а вони — на військові округи й тактичні групи. Застосовувалася тактика постійних маршів, несподіваних атак без більших і великих боїв. Тактично-оперативною формою повстанської б-би були рейди невеличких груп повстанців із бойовою й пропагандистською метою.

Ще до закінчення Другої світової війни рад. командування застосувало масові операції проти УПА, пізніше мобілізувало «стрибків» із місцевого населення, формувало фальшиві загони УПА (переодягнені у форми УПА червоноармійці), зверталося із закликами здаватися з повинною, щоб бути помилуваними. Така боротьба тривала до 1954, коли підступно було схоплено останнього командира УПА полк. В. Кука (Коваля).

У бойових діях УПА з нім., а згодом із більшов. окупантами загинули командири УПА й діячі націоналіст. підпілля М. Арсенич, Я. Бусел, Р. Волошин, Ю. Гасин, О. Горновий, Д. Грицай, Р. Клячківський, Д. Маївський, В. Охримович, Д. Полтава, В. Сидор та багато інших.

Тисячі схоплених або розсекречених воїнів УПА було засудж. на довгі роки ув'язнення. Більшість із них були зразком патріотизму, гідності й порядності серед усіх політв'язнів СРСР. Вони разом із молодшою генерацією правозахисників і політв'язнів стали авангардом у боротьбі за незалежність України.

УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА (УПЦ) — українська православна церква в Україні.

1.01.1919 Директорія УНР проголосила закон про автокефалію Укр. Православної Церкви та створення її керівного органу Українського Церковного Синоду. Автокефальний рух почався найперше в Києві та Київській єпархії. У травні 1919 свящ. В. Липківський провів першу укр. службу Божу в Микільському соборі на Печерську, відтак в Андріїв. церкві, а 29.06 т. р. першу службу Божу повністю відправлено укр.

мовою в Софійському Соборі. 5.05.1920 Всеукр. православна церков. рада (ВПРЦ) проголосила автокефалію УПЦ і визначила основні її засади: автокефалія, соборноправність і українізація богослужінь. 14–30.10.1921 відбувся І Всеукр. правосл. церковний собор у храмі св. Софії. Собор схвалив автокефалію УПЦ і її аполітичність, ухвалив вживання укр. мови на богослужіннях та деякі ін. осн. засади. 23.10.1921 відбулася соборна висвята протоієрея В. Липківського в єпископський сан та обрання його на першого Митрополита Київського й усієї України. У Києві було висвяч. близько 200 нових священиків УАПЦ і стільки ж дияконів. Автокефальна укр. Церква мала в час свого найбільшого розквіту 20 єпархій. Але більшов. влада розгорнула проти Церкви нищівну кампанію ліквідації, відбулися масові арешти священиків. На Церкву чекали непосильні податки, насильницьке закриття й руйнація. 1922 в різних обл. України відбулися арешти священиків УАПЦ, у Чернігів. обл. двох священиків було засудж. до розстрілу, а ін. — до різних термінів ув'язнення. 1924 частина ієрархів УАПЦ змушена була емігрувати (зокрема до Польщі), а Вселенський Константинопільський Патріарх підтвердив ТОМОСом канонічність укр. єпископів, що опинилися за кордоном. 1926, під час проведення Вел. Покров. зборів ВПЦР, під тиском ДПУ (пізніше НКВС) було оголошено осуд митрополитові Липківському, а 1927 митрополитом Київським і всієї України став М. Борецький, 1930 його заарешт. У грудні 1930 комуніст. влада дозволила скликати новий надзвич. Собор УАПЦ, на якому під тиском ДПУ вона «самоліквідувалася». Згодом дозволено відновити Церкву, але без слова «Автокефальна» в її назві. На січень 1930 УАПЦ мала 7 єпархій. Осідок Митрополії всієї України було перенесено до Харкова. Духовним керівником церкви став митр. І. Павловський. До 1936 УПЦ проіснувала в умовах постійного зростання терору з боку влади, митрополита Павловського, а згодом й інших єпископів було заарешт. й вивезено до Казахстану. Крім безпосереднього тиску на Церкву, більшовики докладали зусиль для розкладу її зсередини. 22.10.1937 митр. Липківського було заарешт., ув'язнено в Лук'янів. тюрмі, а 27.11 т. р. — розстріляно. До 1939 в Україні не залишилося жодної парафії УАПЦ. 1920–40 доведено до загибелі в концтаборах або розстріляно 3 митрополитів, 32 єпископів й архиєпископів, понад 3000 священиків і тисячі вірних.

Під час німецької окупації, у березні 1942, влада визнала ієрархію УАПЦ на чолі з архиєп. Полікарпом, у травні т. р. у Андріївському соборі було таємно висвячено трьох нових єпископів, серед них і єп. Мстислава (Скрипника), який був одним із найактивн. архипастирів УАПЦ під час її відродження в Україні попри утиски й заборони нім. окупаційної влади. Після Акту поєднання Автокефальної й Автономної церков 8.10.1942 в Почаєві німці ув'язнили єп. Мстислава й він перебував під арештом у Прилуках до весни 1943. У той час багатьох укр. православних священиків німці розстріляли, інших ув'язнили в концтаборах, багато церков було спалено, зокрема на Волині.

Навесні 1944 ієрархія УАПЦ у складі 12 єпископів і багатьох священиків була змушена покинути Україну й виїхати на Захід. 1946, у Зверненні до ООН, голова Священ. Синоду УАПЦ в еміграції митр. Полікарп звернув увагу світової громадськості на жорстокі переслідування Церкви радянською, а згодом і нім. окупац. владою.

З поверненням 1943–44 рад. влади в Україну за короткий час було заарешт. всіх священнослужителів УАПЦ, які залишилися в Україні, багатьох із них було засудж. на довгі роки ув'язнення. Усі парафії УАПЦ й Автономної Православної Церкви було підпорядковано Московській патріархії.

З початком 1960-х в Україні починається підпільний рух священнослужителів за відновлення УАПЦ. Найяскравішим речником цього руху став свящ. В. Романюк, яко-

го 1972 було засудж. на довгі роки ув'язнення. Перебуваючи за ґратами, він звертався до світової громадськості в обороні укр. Церкви, а в спеціальному зверненні до митр. Мстислава просив прийняти його під юрисдикцію УАПЦ у США.

Наприкінці 1980-х УАПЦ почала відроджуватися в Україні. 15.02.1989 було оприлюднено «Звернення ініціативного комітету за відновлення Української Православної Церкви». 18.08 т. р. у Львові було створено першу парафію УАПЦ, що не визнавала Московської патріархії.

У травні 1990 УАПЦ було офіційно зареєстровано. 5–6.06.1990 Церковний собор у Києві завершив відновлення структури Церкви й першим Патріархом УАПЦ було обрано митр. Мстислава (Скрипника). Невизначеність і розгубленість укр. влади після проголошення незалежності призвели до роз'єднання Української Православної Церкви в Україні. Православна Церква розкололася на кілька частин — УАПЦ очолив патріарх Димитрій, а після нього — митр. Мефодій (Кудряков), УПЦ Київського патріархату спочатку очолив патріарх Володимир (Романюк), а після нього — патріарх Філарет (Денисенко), УПЦ московського патріархату очолив митр. Володимир (Сабодан), а ще одну гілку УАПЦ — архиєп. Харківський і Полтавський Ігор (Ісіченко).

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Bordeaux M.* Patriarch and Prophets: Persecution of the Russian Orthodox Church today. — N.Y.–Wash.: Praeger Publishers, 1970. — 359 с.;

Religion and Atheism in the USSR and Eastern Europe / Упоряд. Б. Боцюрків і Дж. В. Стронґ. — Lon.–N.Y.: Macmillan, 1975. — 412 с.;

Soviet Persecution of Religion in Ukraine. — Tor.: World Congress of Free Ukrainians, Human Rights Commission, 1976. — 54 с.;

Implementation of the Helsinki Accords: Religious Liberty and Minority Rights in the Soviet Union. Hearings before the Commission on Security and Cooperation in Europe: Ninety-Fifth Congress, First Session. — Wash.: U.S. GPO, 1977. — 111 с.;

Мартирологія Українських Церков. Том I: Українська Православна Церква. Документи, матеріяли, християнський самвидав України / Упоряд. О. Зінкевич, О. Воронин, вступне слово митр. Мстислава (Скрипника), передм. А. Жуковського. — Балт.–Тор.: Смолоскип, 1987. — 1208 с.;

A Thousand Years of Christianity in Ukraine: An Encyclopedic Chronology / Упоряд. О. Зінкевич, А. Сороковський. — Балт.–Тор.: Смолоскип, 1988. — 312 с.

Степовик Д. Патріарх Мстислав: Життя і архіпастирська діяльність. — К.: Мистецтво, 2007. — 448 с.

Смирнов А. Мстислав (Скрипник): Громадсько-політичний і церковний діяч 1930–1944. — К.: Смолоскип, 2009. — 328 с.

УКРАЇНСЬКА РАДА ПРАВ ЛЮДИНИ — українська правозахисна організація в м. Клівленд, США.

«Українська рада прав людини» (Р.) в місті Клівленд, штат Огайо, була однією з незалежних позапартійних орг-цій Північної Америки, створених на початку 70-х для захисту прав людини в Україні. Клівлендська група координувала свою діяльність із місцевими укр. православними й католицькими церквами та з Українською злученою організацією (УЗО), що об'єднувала низку окремих місцевих громадських товариств.

Р. організувала заходи для розголошення українського питання в місцевих і міжнародних ЗМІ, зокрема, на радіостанціях «Голос Америки» й «Свобода». Члени писали листи до редакції та оглядові статті в місцевій пресі й виступали по радіо й телебаченню. Р. брала участь у щорічних цілодобових голодуваннях на центральній площі міста Клівленд у День солідарності з українськими політв'язнями 12 січня.

У результаті заходів Р. міська рада Клівленда прийняла спеціальні резолюції 31.10.1977 в обороні людських і національних прав України, а 22.08.1978 — в обороні укр. політв'язнів М. Руденка, О. Тихого, Л. Лук'яненка.

У співпраці з організацією Червоного хреста Р. влаштувала три заходи з метою зібрання крові на потреби місцевих ліка-

рень як символічний акт оборони укр. політв'язнів. 1978 і 1979 ці заходи було розголошено в ЗМІ як символічне переливання крові на користь ув'язненого в рад. концтаборі укр. політв'язня В. Мороза, а 1980 — Ю. Шухевича. Іншим заходом цієї організації був так званий Банк телеграм, що отримав повноваження писати від імені й коштом членів української громади Клівленда телеграми в обороні укр. політв'язнів до членів Конгресу США. Активним співорганізатором оборонних акцій у Клівленді була студ. організація ТУСМ.

1978 Р. була співорганізатором разом із іншими правозахисними організаціями Конференції «Людські права в СРСР і в Східній Європі» в Мічіганському ун-ті. На конференції виступали від українців А. Фединський і Р. Шпорлюк, член МГГ Л. Алексеєва, засновник московського відділення Міжнародної амністії В. Турчин та інші.

У квітні 1980 Р. була співорганізатором конференції «Гельсінські угоди про людські права», на якій виступали українські дослідники А. Фединський і проф. М. Пап.

Головами Р. були Андрій, а згодом — Петро Фединский, активними членами — Е. Апосталюк, І. Василів, Ю. Головка, А. Грушкевич, М. Гумеляк, Орест, Юрій і Микола Дейчаківські, Я. Завадівський, Л. Клепач, Н. Кліщук, І. Ковалисько, Ю. Кульчицький, О. Ліщинецький, І. Мичковський, А. Мішталь, І. Нич, Д. Русин, А. Телішевська, І. Фаріян і І. Фаріон.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Vigil for Human Rights // The Cleveland Press. — 1977. — 12 січня;

Fedynsky A. Day of the Ukrainian Prisoners // The Plain Dealer. — 1978. — 9 січня;

Hrushkewycz A. Ukrainians Meet Kucinich (мер Клівленда) // The Plain Dealer. — 1979. — 22 травня;

Brazaitis Th. Law Makes Soviets of U.S. Citizens: Even Native Americans Included in Moscow Definitions // The Plain Dealer. — 1979. — 24 травня;

Brazaitis Th. U.S. «Soviets» Quiz D.C. on Their Citizenship // The Plain Dealer. — 1979. — 25 травня;

Brazaitis Th. Nothing to Fear, Soviet Contend; 300 Here Protest Citizenship Laws Issued by Soviets // The Plain Dealer. — 1979. — 2 червня.

УКРАЇНСЬКА РОБІТНИЧО-СЕЛЯНСЬКА СПІЛКА (УРСС) — підпільна організація партійного типу, вперше створена в Україні після Другої світової війни.

1959 за ініціативи Л. Лук'яненка УРСС виникла на Львівщині, ставлячи за мету ненасильницькі й правові методи в боротьбі за незалежність. Членами С. стали І. Кандиба, С. Вірун, В. Луцьків, І. Кіпиш, О. Лібович, Й. Боровницький. Метою організації був вихід України з СРСР шляхом референдуму й створення суверенної української держави. До 1961 до орг-ції входило близько десяти людей з різних областей України. Дотримувалися суворої конспірації й виробляли план і програму подальших дій.

7.11.1960 відбулися перші організаційні збори Спілки в помешканні І. Кандиби у Львові. На початку було розроблено проект програми, що базувався на маркс.-ленінських засадах, пізніше відкинутий. Найголовнішим завданням було поставлено завоювання демократичних прав і свобод для народу. Шлях здобуття мав бути тільки ненасильницьким, із застосуванням мирних засобів. Стосовно цих завдань складався новий проект програми, спочатку викладений у вигляді «Нотаток». Крім розв'язання суспільно-економічних проблем, проект передбачав підтримку укр. мови та мист-ва, культури.

У січні 1961 УРСС було викрито органами КДБ. 21.01 т. р. Л. Лук'яненка, І. Кандибу, С. Віруна, В. Луцківа, О. Лібовича було заарештовано, а згодом також затримано І. Кіпиша та Й. Боровницького. 20.05.1961 Львів. обл. суд засудив Л. Лук'яненка й І. Кандибу спочатку до смертної кари, яку було замінено на 15 р. ув'язнення, інших членів Спілки — С. Віруна на 11 р., В. Луцківа й О. Любовича на 10 р., І. Кіпиша і Й. Боровницького на 7 р. кожного.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Касьянов Г.* «Справа юристів» та інші: Зворотний бік «відлиги» // Визвольний шлях. — 1993. — Кн. 12. — С. 1497–1505;

Грачевська Т. «На нашому боці правда...»: Програма УРСС — перша декларація українського опозаційного руху доби «відлиги» // Бористен. — 2003. — № 1. — С. 16–18.

«УКРАЇНСЬКА СПРАВА» — неформ. газ. СУМу Буковини. Вийшла в Чернівцях 1989. Публ. оглядові політ.-економ. статті, розглядала нац. проблеми, містила роботу М. Грушевського.

«УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО» — вид. Мурманського Укр. культ. т-ва (Росія). Неформ. газ. вих. 1990–1991 укр. та рос. м. з невизн. періодичн. Ред. І. Костельний, І. Халявинський, В. Магас, Р. Марковець, М. Гелетуха.

«УКРАЇНСЬКЕ СТУДЕНТСТВО» — орган Київ. крайової орг-ції УСС. Неформ. газ. вих. у Києві 1990 з невизн. періодичн. Ред. Б. Яременко. Ознайомлювала з подіями сусп.-політ. життя молоді в Україні, докми та проблемами міжнар. студ. руху. Мала гумористичну сторінку.

«УКРАЇНСЬКЕ ЮНАЦТВО» — молодіжний часопис т-ва «Паростки», часопис молодіжних орг-цій м. Стрий, вид. т-ва «Паростки» і СНУМ. Неформ. газ., вих. 1989–1990 з невизн. періодичн. До складу ред. входили Р. Яценюк, Ю. Гелетко, Ю. Дячишин, А. Павловський. Гол. увагу приділяла вихованню християнсько-нац. світогляду. Публ. оглядові сусп.-політ. статті Ю. Шухевича, Г. Приходька, В. Гелетка та ін. Ознайомлювала з публіцист. С. Бандери. Містила мат-ли про трагедії Базару, Крут, док-ти та свідчення репресій сталінізму, біогр. довідки про С. Бандеру, Б. Климчака. Порушувала істор.-релігійні проблеми, висвітлювала виборчий процес. Авторами істор.-патр. розвідок були Т. Стецьків, М. Магас, О. Субтельний, ін. Опубліковано спогади про УПА В. Максимовича та І. Стрийського. Постійна поет. рубрика презентувала творчість І. Світличного, Т. Мельничука, Й. Терелі та місц. молодих авторів. Програма вишколу бійців УПА пропагувала здоровий спосіб життя. Мала додаток «Сурма».

«УКРАЇНСЬКИЙ ВІСНИК» — позацензурний самвидавний ж. Виходив із січня 1970 по березень 1972 нелегально у Львові (6 випусків), з серпня 1987 по 1988 виходив із підзаголовком «Громадський літературно-художній та суспільно-політичний журнал» (7 випусків), з 1988 — орган УГС, правозах. і сусп.-політ. спрямування. Усі випуски «УВ», крім 5-го, передано самвидавним шляхом за кордон, де перевидано їх укр. та ін. мовами. Ініціатором першого в УРСР нелегального, позацензурного ж. був В. Чорновіл. Журн. виходив за співпраці Я. Кендзьора, М. Косіва, А. Пашко, М. Плахотнюка, В. Чорновіл. Після ув'язнення В. Чорновола видання «УВ» було призупинено. 1987 у перебудовчий час «УВ» знову почав з'являтися під керівництвом В. Чорновола й редколегії, до складу якої входили: 7-го випуску — І. Гель, М. Горинь, П. Скочок, 8-го — входив також В. Барладяну, у 9–10-му вип. і наступних у складі редколегії відсутній І. Гель, у 11–12-му членами редколегії були також Б. Горинь і В. Шевченко, 13-й випуск редагували В. Чорновіл (відп. ред.), В. Барладяну і М. Горинь.

Після арешту В. Чорновола з ініціативи С. Хмари (псевд. П. Сагайдак) та за співучасті В. Шевченка, О. Шевченка і В. Лісового 1975 з'явився 7–8-й випуск «УВ».

У перших шести номерах «УВ» опубліковано матеріали про загибель А. Горської, про суди над В. Морозом, С. Караванським, А. Коробанем, С. Бедрилом, клопотання, листи і звернення В. Чорновола, М. Плахотнюка, М. Косіва, М. Осадчого, В. Стуса, І. Кандиби, В. Романюка, А. Волицької, І. Калинця та ін., хроніку репресій, самвидавні твори І. Сокульського, М. Кульчинського, В. Стуса, С. Караванського, М. Масютка, І. Калинця, Є. Сверстюка, В. Мороза, вірші, присвячені А. Горській, В. Симоненкові та ін. На відміну від попередніх

випусків, у відновленому 1987 «УВ» названо членів його редколегії, а деякі матеріали було підписано справжніми іменами. Ж. мав розділи «Література і мистецтво», «Наші публікації», «Василь Стус у житті й літературі», «Хроніка тиску і опору», «Релігія в Україні», «Наші втрати», «Публіцистика і наука», «Матеріали укр. ініціативної групи за звільнення в'язнів сумління», «Матеріали укр. підкомітету міжнац. комітету захисту політв'язнів», «Наші інтерв'ю», а з 11-го випуску, коли «УВ» став органом УГС, були додаткові розділи — «Наші ряди ростуть», «Літературно-мистецька хроніка», «Наука і публіцистика». У семи випусках відновленого «УВ» опубліковано статті, заяви і звернення В. Чорновола, М. Гориня, Ю. Бадзя, П. Скочка, В. Шевченка, свящ. В. Романюка, Г. Дидик та ін., уперше надруковано заборонені поеми В. Сосюри «Мазепа», «Розстріляне безсмертя», уривок з його книги «Третя рота», вірші В. Стуса, М. Осадчого, А. Пашко, І. Сеник, Є. Сверстюка, М. Руденка, С. Сапеляка, І. Сокульського та ін., статті й заяви на сусп.-політ. теми В. Чорновола, Ю. Бадзя, В. Шевченка, І. Геля, М. Гориня, П. Скочка, літературознавчі й дослідницькі статті про О. Вишню, М. Хвильового, О. Архипенка, Л. Курбаса, Ю. Меженна — М. Осадчого, Б. Гориня, В. Цеханського, Я. Дашкевича.

«УВ» в Україні друкували через копірку, він з'являвся приблизно в десяти примірниках, поширювався самвидавним способом. Матеріали «УВ» передавали в Україну західні радіостанції. Всі випуски «УВ», крім 5-го, потрапили на Захід нелегально, де перевидавалися укр. та ін. мовами у вид-ві «Смолоскип», Першою укр. друкарнею у Парижі, ЗП УГТ. 14-ий випуск не передруковано. «УВ» за ред. В. Чорновола відіграв значну роль у здобутті незалежності України. Після десятиліть інформаційної блокади України він прорвав її. Уряди зх держав, світова преса заговорили про Україну. На сторінках світової преси з'являлися публікації «УВ», на що не могла не зважати рад. влада. Поширювані західними радіостанціями матеріали «УВ» вперше після багатьох років заборон доносили до населення України правдиву інф. про нац. питання, репресії, про перші кроки укр. руху опору та про його дем. спрямування.

ПЕРЕДРУКИ

Український вісник: Січень, 1970. — Вип. I; Травень, 1970. — Вип. II. — Пар.–Балт.: Смолоскип, ПУДФ, 1971. — 246 с.;

Український вісник: Жовтень, 1970. — Вип. III. — Балт.–Він.: Смолоскип, Новий шлях, 1971. — 118 с.;

Український вісник.: Січень, 1971. — Вип. IV. — Пар.–Балт.: Смолоскип, ПУДФ, 1971. — 192 с.;

Український вісник: Січень, 1971. — Вип. IV. — Лон.: УВС, 1971. — 134 с.;

Український вісник: Березень, 1972. — Вип. VI. — Пар.–Балт.: Смолоскип, ПУДФ, 1972. — 183 с.;

Український вісник: Весна, 1974. — Вип. 7–8. — Балт.–Тор.: Смолоскип, 1975. — 152 с.;

Український вісник: Серпень, 1987. — Вип. 7; Вересень, 1987. — Вип. 8; Жовтень–листопад. — Вип. 9–10. — Балт.–Тор.: Смолоскип, 1988. — 640 с.;

Український вісник: Січень–березень, 1988. — Вип. 11–12. — Н.Й.: ЗП УГГ, 1989. — 304 с.;

Український вісник: Літо, 1988. — Вип. 13. — Н.Й.: ЗП УГГ, 1990. — 268 с.;

Українські вісники: Випуски I–VI (Упоряд. Валентина Чорновіл, передм. М. Косіва) // *В. Чорновіл.* Твори у 10 томах. — К.: МБФ В. Чорновола, Смолоскип, 2006. — Т. 3. — 780 с.;

Dissent in Ukraine: The Ukrainian Herald, Issue 6 (Український вісник, вип. 6) / Перекл. на англ. Л. Джонс і Б. Ясеня (Ю. Саєвича), передм. Я. Білінського. — Балт.–Пар.–Тор.: Смолоскип, 1977. — 215 с;

Ethnocide of Ukrainians in the USSR: The Ukrainian Herald, Issue 7–8 (Український вісник, вип. 7–8) // Перекл. на англ. О. Сацюк і Б. Ясеня (Ю. Саєвича), передм. Р. Конквеста. — Балт.–Пар.–Тор.: Смолоскип, 1976. — 209 с.

«УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ ВІСНИК» — ж. вийшов як самвидав 1984 силами Голови центр. к-ту українських католиків Йосипа Терелі. Інформ. про факти

переслідування вірних та свящ. різних конфесій, локальні акції протесту. Публ. листи Ген. директорові ЮНЕСКО щодо проблем свободи віровизнання. Містив тематичні істор. розвідки, духовні бесіди та поезію.

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ КОМІТЕТ (УНК) — укр. підпільна націоналістична орг-ція.

1956 створено у Львові. Орг-цію ініціювали й очолили Іван Коваль і Богдан Грицина. 1958 в ній налічувалося не менше 57 осіб, які активно працювали. Члени орг-ції та її керівники були молодими робітниками з низки промисл. підприємств. Програма УНК була радикальнішою за програму ОУН, мали статут. За мету ставили: здобуття повної національної незалежності України, до уряду мали входити лише етнічні українці, створення національної армії, проведення аграрної (скасув. колгоспної с-ми) та правової реформи тощо. Було сформовано низові ланки (район. проводи) в Рава-Руському, Городецькому, Новояричів. р-нах Львів. обл., мали власну касу, членські картки. Члени УНК грунтовно готувалися до масової агітації серед укр. населення, планували застосовувати й легальні методи б-би, мали намір організувати збройне повстання, збирали зброю. До 1959 у них була друкарня зі шрифтами, майже готова до видавн. праці, планували видавати г. «Робітниче слово», іншу антирад. літ-ру.

З 19.07.1959 тривали арешти. Заарешт. й притягнуто до суду 20 членів УНК. І. Коваля та Б. Грицину було засудж. Львів. обл. судом до смертної кари, В. Гноту і Р. Гурному вищу міру покарання замінено на 15 р. ув'язнення, на 15 р. було позбавлено волі П. Климчака, Г. Кузика, Г. Зельмана, М. Мелеха, В. Сороку, М. Вовчика; на 12 р. — О. Зельмана, М. Мельничука, В. Кіндрата, М. Курила, О. Теглівця, на 10 р. — О. Менька, М. Машталера, О. Хом'якевича, на 5 р. — А. Каспришина.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Український національний комітет // *А. Русначенко.* Національно-визвольний рух в Україні: Середина 1950-х – початок 1990-х. — К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1998. — С. 72–84;

Український Національний Комітет // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 1002.

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ФРОНТ (УНФ) — укр. підпільна організація в Україні.

Створено у вересні 1964 в м. Самбір Львів. обл. Спочатку орг-ція складалась із групи старшокласників на чолі з учителем Д. Квецком. Відтак орг-цію підтримав кол. політв'язень З. Красівський (фактично вони й стали керівниками орг-ції). До УНФ увійшло близько 150 осіб із кількох областей: з Івано-Фр. обл. (Д. Квецко, Д. Юсип, М. Дяк, Б. Равлюк, В. Кулинин), з Львів. обл. (З. Красівський, М. Мелень, Г. Прокопович), зі Львова (І. Губка, С. Корольчук, І. Могитич, С. Вардинець, Б. Криса), з Кіровогр. обл. (Я. Лесів), Луган. обл. (М. Качур), групи в Рівнен. обл. та поодинокі члени з ін. областей УРСР. УНФ проіснувала протягом 3 р. завдяки суворій конспірації, більшість її членів не знали про існування один одного. Діяльність почали з видання ж. «Воля і Батьківщина» (вийшло 16 чисел). Члени УНФ розповсюдили кілька сотень власних брошур і листівок у різних областях України, а також знайдену Д. Юсипом літ-ру ОУН 1947–48.

Основною метою орг-ції було здобуття незалежності України. УНФ проголошував себе спадкоємцем ОУН і визнавав тільки революційний шлях нац.-визв. б-би. Ідейний натхненник орг-ції Д. Квецко надав програмним документам духу «народного соціалізму», близького до реалій західноєвропейської соціал-демократії. Це була, по суті, перша нац.-демократ. партія, яка ідеї соціал-демократії піднесла на рівень свого часу (на відміну від тільки культурницьких завдань, які ставила перед собою укр. інтелігенція 60-х).

Водночас із видаванням ж. «Воля і Батьківщина» члени УНФ виготовляли листівки, брошури, спочатку в помешканні З. Красівського й М. Меленя, потім — у криївці біля гори Лютої неподалік Слободи-Болехівської. Розповсюджували підпільні публікації ОУН і УГВР, а також листівки, звернені до укр. учителів, селян із закликами боротися з окупац. владою. Залишали ці матеріали в людних місцях, у навчальних закладах, кидали в поштові скриньки. Найактивнішими були М. Дяк (дільничий Долинського райвідділу міліції), М. Федів (курсант училища), Я. Лесів, В. Кулинин. У квітні 1966 члени організації поширили й надіслали «Меморандум УНФ» XXIII з'їздові КПРС, у якому було викладено вимоги УНФ і заявлено протест проти репресій щодо укр. інтелігенції в 60-ті; наголошувалося також, що нац.-визв. рух не принесено в Україну із Заходу, він є безпосереднім наслідком політики суцільної русифікації, ставилися вимоги повернути примусово депортованих на рідну землю. 19.04. т. р. М. Дяк у Києві розповсюдив «Заяву УНФ», підготовлену для прес-конференції для іноземн. журналістів про арешти укр. інтелігенції 1965.

На поч. 1967 органи КДБ викрили УНФ. Наприкінці квітня було заарештовано активістів УНФ: у Кіровогр. обл. — Я. Лесіва, у Долин. р-ні Івано-Фр. обл. — Д. Квецка, а також М. Дяка, М. Меленя, З. Красівського, І. Губку; невдовзі — С. Корольчука, В. Кулинина. Їх було засудж. за звинувач. у «зраді Батьківщини» та «створенні антирад. орг-ції». Оскільки більшість заарештованих відмовилася від своєї причетності до орг-ційної діяльності, то тільки 8 осіб під час кількох судових процесів було засудж. до тривалих термінів позбавлення волі: Я. Лесів — 6 р. позбавлення волі, Д. Квецко — 15 р. + 5 р. заслання, М. Дяк і З. Красівський — по 12 р. + 5 р., М. Мелень — 6 р. + 5 р., І. Губка — 6 р. + 5 р., С. Корольчук — 4 р., В. Кулинин — 6 р., Г. Прокопович — 6 р. + 5 р., М. Качур — 5 р., О. Пастух — 6 місяців. Подальше створення й діяльність «УНФ-2» (М. Крайник) та молодіжного УНФ (З. Попадюк, Я. Микитко) свідчить про те, що переважну більшість членів УНФ так і не було виявлено органами КДБ.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Україна в розгрі комуністичних потуг: Звернення УНФ // Новий шлях. — 1971. — 7–14 серпня;

«Діяльність УНФ спрямована виключно на відділення України...» — писав Михайло Дяк // Свобода. — 1977. — 18 червня;

Український Національний Фронт // Вільне слово. — 1981. — 13 червня;

«Воля і Батьківщина» // Українське слово. — 1982. — 31 жовтня, 7 листопада, 14 листопада, 5 грудня;

Український національний фронт: 1962 (?)–1967 // Мета. — Філадельфія. — 1984. — Листопад;

Строката Н. Український національний фронт // Вільна думка. — 1985. — 3 березня;

Русначенко А. Український національний фронт — підпільна група 1960 рр. // Укр. історичний журнал. — 1997. — № 4. — С. 81–94.

Український національний фронт // *А. Русначенко.* Національно-визвольний рух в Україні: Середина 1950-х — початок 1990-х. — К.: Видво ім. О. Теліги, 1998. — С. 105–140;

Український національний фронт: Дослідження, документи, матеріали / Упоряд. М. Дубас, Ю. Зайцев. — Л.: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Укр. Інститут освітньої політики (Мюнхен), 2000. — 680 с.;

Український Національний Фронт // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 1003–1004.

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ ФРОНТ (УНВФ) — укр. підпільна група в м. Самборі Львів. обл.

Г. виникла на поч. 1970-х. До її складу входили старшокласники, які згодом стали студентами. Лідером Г. і зачинателем багатьох справ групи був студент-філолог Львів. ун-ту З. Попадюк. Коли через Самбір війська рад. армії йшли в Чехословаччину, юнаки вирішили утворити підпільну орг-цію. Попадюк написав листівку із осудом вторгнення рад. військ до Чехословаччини, розклеїли їх по місту. Засновниками Г. були

Є. Сеньків, Д. Петрина, О. Богуш, І. Ковальчук, Г. Погорєлов, Я. Микитко, О. Іванцьо. Г. було утворено з метою допомогти укр. нац.-визв. рухові. Попадюк на першому зібранні Г. виклав присутнім своє бачення України — самостійної, соціалістичної, без обмежень в'їзду-виїзду з країни. Знайшов підтримку серед товаришів. Планували діяти шляхом роз'яснюв. роботи серед населення — про русифікацію України, обмеження прав українців. Для цього мусили здобувати вищу освіту, підвищувати свою нац. свідомість, перечитувати нелегальну літературу, вивчати історію України. Кожний учасник мав долучати до діяльності Г. вірних їхнім ідеям однодумців.

Юнаки виготовили синьо-жовтий прапор орг-ції з тризубом. Однією з перших акцій, яку вчинили члени Г., було встановлення в ніч на 1.11.1971 на міському цвинтарі таблички в пам'ять жертвам НКВС. З метою ширшого ознайомлення молоді з самвидавом Попадюк разом із Я. Микитком та М. Клаком передрукували зб. творів В. Мороза, виготовили 10 примірників фотокопій цієї книжки. 1972, під час арештів укр. інтелігенції, у помешк. Попадюка було проведено обшук. За суперечку із працівниками КДБ його було відрах. з ун-ту.

Арешти 1972-го спонукали членів Г. до радикальніших кроків. Було придбано друкар. машинку, виготовлено й розповсюджено близько 70 листівок, де йшлося про безсумнівний вплив «празької весни» на сусп. думку України, особливо в нац. питанні, на необхідність самостійного розвитку України та ін. поневолених народів. Листівки розповсюдили в ніч на 21.08.1972 у Стрию та Івано-Франківську. Восени т. р. члени Г. організували видання ж. «Поступ». Приятель Попадюка Г. Хвостенко організував нелегальну групу студентів іст. ф-ту Львів. ун-ту, члени якої вивчали укр. історію за першоджерелами, а не за рад. підручниками. Хвостенко (псевдонім М. Сьогодень) став автором низки політологічних та літературознавчих статей для ж. «Поступ» («Наші засади», «Коріння і квіти рос. шовінізму», «Обриси справжнього Грабовського» та ін.). У ж. друкувалися також статті І. Геля. У грудні 1972 з'явилися 5 примірників часопису, який видавці передали членам своїх груп. У першому номері містилися як самобутні матеріали, так і передрук зі старих видань чи самвидаву. Одна сторінка часопису присвячувалася «Хроніці репресій».

Члени Г. налагодити відносини з Києвом. З. Попадюк після приїзду до столиці познайомився з М. Плахотнюком. 28.03. 1973 Г. провела акцію у Львові, вночі було розкидано 250 листівок проти заборони владою святкування Шевченківських днів. Листівки виготовляли З. Попадюк, Г. Хворостенко та Н. Степула, розповсюджували Я. Микитко, Р. Ромодань, 100 листівок отримали студенти іст. ф-ту Львів. ун-ту.

За кілька годин після акції було проведено арешти. Було порушено кримінальні справи окремо проти УНВФ, окремо проти студентів-істориків, окремо проти Хвостенка. Причетними до справи було 50 студентів, 15 із них відрах. з ВНЗ. Хвостенко отримав 5 р. умовно. На поч. серпня 1973 З. Попадюка за звинувач. за ст.ст. 62 ч. 1 та 64 КК УРСР було засудж. на закритому засіданні Львів. обл. суду на 7 р. і 5 р. заслання, Я. Микитка — на 5 р. З. Попадюк в останньому слові на суді відкинув усі пред'явлені йому звинувачення, тому й отримав максимальне покарання.

Членам групи були притаманні високе моральне поривання й безкомпромісність. Молоді люди, які обрали підпільний шлях боротьби, виховуючись на першоджерелах укр. історії, самвидаві шістдесятників, в осмисленні, в оцінках становили собою вже нове покоління укр. дисидентів. Зокрема, З. Попадюк, як писав політв'язень М. Хейфец, став новим типом борця, правозахисником — уже була можливість спертися на право, а не тільки на силу. УНВФ стала новим явищем в русі опору, з погляду політ. думки, що демонструє спадкоємність і, водночас, новий рівень нац. руху опору в Україні.

УКРАЇНСЬКИЙ ОЛІМПІЙСЬКИЙ КОМІТЕТ В ЕКЗИЛІ (УОК, Український Світовий комітет для справ спорту).

Засновано 1954 групою студентів у Франції для боротьби за самостійну участь України в Олімпійських іграх і в Міжнародних спортивних змаганнях.

Головами УОК були: В. Білинський (Австралія), Б. Шебунчак (США), ген. секр. — О. Зінкевич, членами дирекції УОК у різні роки були укр. американський олімпієць З. Снилик, П. Войтович, Ю. Криволап, Р. Шраменко (США), Л. Штинда, Р. Дудинський, С. Модрицький (Австралія), П. Дорожинський (Німеччина), А. Жуковський (Франція), В. Гладун (Канада), Є. Мацях (Великобританія), Б. Коваль (Аргентіна). Активними співробітниками УОК були Є. Скоцко, О. Шевченко, Р. Бакум (США).

В Олімпійських іграх 1952 у Гельсінкі вперше брала участь збірна олімпійська команда СРСР. Незважаючи на те, що Україна була співзасновником і членом ООН, ЮНЕСКО й інших міжнародних організацій, спортсменів України було зараховано до загальнорадянської команди, позбавлено права представляти Україну на Олімпіаді. Усіх укр. спортсменів, як і спортсменів неросійської національності, іноземні ЗМІ називали «росіянами». 1952 на зустрічі в Парижі олімпійський чемпіон В. Куц запропонував укр. студентам О. Зінкевичу і В. Михальчуку вимагати окремої участі України в Ол. іграх. Після цього було створено УОК в Екзилі, перенесений 1956 до США. На вимогу МОК, назву Комітету було змінено на Український Світовий комітет для справ спорту.

Члени й представники Комітету організовували акції за самостійну участь України в Олімпійських іграх під час Олімпійських ігор у Мельбурні (1956), Римі (1960), Мехіко (1968), Мюнхені (1972), Монреалі (1976), під час Зимової Олімпіади в Лейк-Плесіді (1980), в Лос-Анджелесі (1984), на Універсіадах в Едмонтоні, Токіо, на Міжнародних спортивних чемпіонатах в Афінах, Бонні, Гельсінкі. Ген. секр. Комітету О. Зінкевич, будучи єдиним українцем — членом Міжнародної асоціації спортивної преси (Італія), мав пресову акредитацію майже на всі Олімп. ігри, що давало змогу виступати на прес-конференціях, зустрічатися з іноземними представниками, спортсменами й журналістами з України. 11.1965 він відвідав головну квартиру МОК у Лозанні (Швейцарія), де мав зустрічі з представниками МОК, які вже тоді були прихильними до ідеї самостійної участі України в Олімп. іграх.

Найбільшого розголосу набула пристутність Комітету на Олімп. іграх у Лос-Анджелесі 1984, на яких розкрито, на підставі інформації з України, найбільшу в історії спорту смертність рад. олімпійців. Цю справу оприлюднено на прес-конференціях МОК, який опісля провів нові реформи та запровадив нові регламенти й посилений контроль щодо допінгу та приймання спортсменами заборонених хімічних препаратів.

Активними учасниками акцій за самостійну участь України в Олімпійських іграх були: Є. Мацях (Рим, 1960), О. Зінкевич, А. Зінкевич (Мехіко, 1968), А. Каркоць, Д. Штуль, Д. Кордуба, П. Войтович (Мюнхен, 1972), А. Фединський, А. Бандера, А. Семотюк, Р. Сербин, О. Яхно (Монреаль, 1976), А. Каркоць, Ю. Саєвич, Д. Стець, М. Снилик, В. Соколик, А. Сороковський (Лос-Анджелес, 1984), Ю. Дейчаківський, А. Фединський, У. Ольшанівська, П. Качмар, О. Гевка, Ю. Саєвич (Лейк-Плесід, 1980). У цих Олімпіадах активну участь також брав О. Зінкевич, маючи пресову акредитацію.

Завдяки співпраці членів і співробітників УОК з іноземними ЗМІ, постійним зв'язкам з Національними Олімпійськими Комітетами різних країн, справа окремої та самостійної участі України в Олімпійських іграх набула світового розголосу й здобула підтримку багатьох НОК. Найбільшого світого розголосу в ЗМІ набула діяльність групи УОК і укр. молодіжних організацій Пласту й СУМу під час Олімпійських ігор у Монреалі 1976.

УОК видав кілька книжок про укр. олімпійців, олімп. марки, опублікував багато статей у пресі про питання участі України в Олімп. іграх.

Представники УОК, що брали участь в Олімп. іграх як акредитовані журналісти, зуміли налагодити контакти з деякими укр. олімпійцями й журналістами та з їхньою допомогою отримувати твори укр. самвидаву.

Боротьба УОК за самостійну участь України в Олімпійських іграх завершилася перемогою після проголошення Незалежності.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Ukraine and the XVI Olympic Games. — Балт.: УОК, 1956. — 32 с.;

За участь України в Олімпійських іграх. — Балт.: Бюлетень УОК. — 1960;

For the Participation of Ukraine in Olympic Games. — Балт.: Бюлетень УОК. — 1960;

Picou T. Ukraine Seeks Olympic Bid // Daily Defender. — Lon. — 1960. — 13 червня;

Picou T. Freedom Vs Superiority in Olympics // Daily Defender. — 1960. — 26 червня;

Zinkewych O. Ukrainian Olympic Champions. — N.Y.–Par.: Smoloskyp, 1968. — 43 с;

USSR Violates I.O.C. Rules (Півсторінкова стаття Комітету оборони В. Мороза і Комітету Людських Прав в обороні політв'язнів в СРСР, Торонто) // The Montreal Star. — 1976. — 17 липня;

Les Ukrainiens veulent representer leur pays aux Jeux // La Presse. — 1976. — 1976. — 23 липня;

Ukrainians in Protest // The Montreal Star. — 1976. — 24 липня;

Зінкевич О. Українська еміграція, спортсмени УРСР і Олімпійські ігри // Вісник СКВУ. — Тор. — 1976. — № 1. — Січень. — С. 10–14;

Equipe olympique d'Ukraine? // La Presse. — 1976. — 26 липня;

Harris L. Ukrainians Burn Soviet Flag // The Montreal Star. — 1976. — 26 липня;

Protestors Burn Soviet flag Near Stadium // The Gazette. — 1976. — 26 липня;

Fisher J. On the Scene: Russians Protest Ukrainians' Burning of Flag // The Toronto Sun. — 1976. — 26 липня;

Collister E. «Free Ukraine» Fans Taunt Soviet Team // The Gazette. — 1976. — 28 липня;

Stewart J. Soviet See Red on Blue, Yellow // The Montreal Star. – 1976. — 28 липня;

Fox B. Ukrainians Frustrate IOC with T-shirt Billboard // The Gazette. — 1976. — 29 липня;

L'Ukraine reclame son autonomie // La Presse. — 1976. — 30 липня;

Des Ukrainiens veulent une delegation independante aux Jeux // Le Jour. — 1976. — 30 липня;

Levesque R. Authorities Expect Flood of Games Defector // The Montreal Star. — 1976. — 30 липня;

Berlin 1936 & Moscow 1980 (Цілосторінкова стаття Українського Олімпійського Комітету в Екзилі і Комітету Оборони В. Мороза (Торонто) // The Montreal Star. — 1976. — 31 липня;

All Sporting Events: Reds Threatening to Cut Canadian Ties // The Winnipeg Tribune. — 1976. — 31 липня;

Moscou herite d'un tres lourd heritage // Le Devoir. — Montr. — 1976. — 3 серпня;

L'URSS se trouve des excuses // La Presse. — Montr. — 1976. — 4 серпня;

Romer T. Not All Who Won for U.S.S.R. are «Russian» // The Gazette. — Montr. — 1976. — 10 серпня;

Войцеховский С. Украинская печать (На Олімпійських Іграх) // Новое русское слово. — 1976. — 10 серпня;

Рахманний Р. Рекорд української присутності у світі // Свобода. — 1976. — 20 серпня;

Деременда Я. Українські олімпійські акції в Монтреалі // Гомін України. — 1976. — 2 жовтня;

Zinkewych O. Ukrainian Olympic Champions. — Balt.: Smoloskyp, 1984. — 158 с.

Smoloskyp's Olympic Issue // Smoloskyp. — 1984. — № 24. — С. 1–10;

Soviet Olympic Death Rate, National Discrimination and the Ukrainian Issue. — Bal.–Wash.–Tor.: Smoloskyp, 1984. — 125 с.

Зінкевич О. Україна і 16 Олімпійські Ігри // Новий шлях. — 1956. — 5 листопада;

Зінкевич О. До найближчих завдань УОК // Укр. вісті. — 1957. — 10 березня;

Arrests Sweep USSR on the Threshold of Olympics // Smoloskyp. — 1980. — № 6. — С. 3;

Українська присутність на XIII Зимовій Олімпіяді // Смолоскип. — 1980. — № 7. — С. 2, 3;

Deychakiwsky Yu. The Olympic Dilemma, «Move Moscow Olympics» Say Soviet Dissidents, Smoloskyp Call for Olympic Reform, Ukrainian Team in Olympics, Smoloskyp at the XIII Winter Olympics, «Say No to the Moscow Olympics — Nina Strokata-Karawanska, Smoloskyp Group Outlines Lakė Placid Goals, Jewish Activists Urge

Olympic Boycott Support, *Kachmar P.* Three Days at Lake Placid // Smoloskyp. — 1980. — № 7. — С. 1, 4, 5, 6–7, 9, 10, 11;

Зінкевич О. Посилюється російський шовінізм у спорті // Укр. слово. — 1981. — 6 вересня;

Zinkewych O. Freedom of Speech Threatened at International Sporting Events; Transcript of the USSR Press Conference at Universiade'83 (Edmonton) // Smoloskyp. — 1983. — № 20–21. — С. 10, 11;

Захист України на міжнародному форумі (Про укр. виступи на Першому світовому чемпіонаті з легкої атлетики в Гельсінках) // Укр. вісті. — 1983. — 28 серпня;

Зінкевич О. Захистити Олімпійські ідеали; Олімпійський потенціял України; Україна і Олімпійські ігри: Факти і цифри // Смолоскип. — 1984. — № 24. — С. 1, 2, 4;

Talley R. Soviet Athletes Die Mysteriously // Daily News. — Los Angeles. — 1984. — 1 серпня;

Talley R. Why Did Olympians Die?: Ukraine Group Blames Soviet «Experiments» // Chicago Tribune. — 1984. — 1 серпня;

O'Donnel B. Soviet May be Shortening Their Athletes' Lives with Steroids // The Evening Sun. — Balt. — 1984. — 3 серпня;

Downey-Laskowitz Ch. Little Proof Backs Claim Soviet Training Endangers Olympians // The Register. — Los Angeles. — 1984. — 3 серпня;

Gorman T. Olympics'84: Notes // Los Angeles Times. — 1984. — 4 серпня;

Nelson J. Report: Steroid Killed Soviet Athletes // The News-Times. — Danbury, Conn. — 1984. — 6 вересня;

Каваляускас В., Симонов В. Репортаж из Лос-Анджелеса: Свастика и Олимпиада // Литературная газета. — Мос. — 1984. — 8 серпня;

Причина смерти советских спортсменов — эксперименты с новыми препаратами? // Русская мисль. — Пар. — 1984. — 9 серпня;

Soviet Athletes Die Young // Foreign Report. — Lon. — 1984. — 16 серпня;

Kehetian M. Do Soviet Use Illegal Drugs on Athletes?: The Mysterious Death of Ukraine Olympics Athletes // The Macomb Daily. — 1984. — 21 серпня;

Mortality Rate Creates Mystery // The New-York Times. — 1984. — 5 вересня;

Drug Use Boosts Soviet Athletes' Deaths, Report Says // The Evening Sun. — Balt. — 1984. — 6 вересня;

Slater Ch. USSR Athletes Die Young // Daily News. — N.Y. — 1984. — 9 вересня;

Soviet Athletes Die Young // Washington Inquirer. — 1984. — 28 вересня;

Harvey R. Runner Banned for Life; Soviet Appeal Uncertain // International Herald Tribune. — Zurich. — 1984. — 29–30 вересня;

Shocking Mortality Rate Among Soviet Olympians Revealed, Olympic Lesson, What Price Glory (Інтерв'ю з доктором Р. Ґольберґом, спеціалістом із вживання спортсменами анаболічних стероїдів, наркотиків), Smoloskyp Holds Conference to Address Olympic Issue, Mortality Rate Among Soviet Olympians, List of Dead Soviet Olympians Released, Soviet Bloc Reporters Initiate Sharp Exchange at Smoloskyp Press Conference, Smoloskyp Condemns National Discrimination in Sports, Calls for Decolonization in Olympic Movement // Smoloskyp. — 1984. — № 25. — С. 1, 5, 6–7, 8–12;

Rich V. Drugs in Athletics: Mortality of Soviet Athletes // Nature. — Lon. — 1984. — 4 жовтня;

Kirshenbaum J. About the Death of Those Soviet Athletes // Sports Illustrated. — N.Y. — 1984. — 8 жовтня;

Боденчук В. «Америка юбер аллес!», або Смог наживи, шовінізму і провокацій над олімпійським Лос-Анджелесом // Дніпро. — Київ. — 1984. — № 11. — Листопад;

Walmsley A. A Soviet Sports Mystery // Maclean's. — Tor. — 1984. — 19 листопада;

Олімпійські Ігри: І що далі? Зустрічі й інтерв'ю зі спортсменами на Універсіяді-85 (Японія) // Смолоскип. — 1985. — № 27. — С. 2, 4;

Universiade'85, Kobe, Japan: Ukrainian Medal Winners // Smoloskyp. — 1985. — № 27. — С. 11.

«УКРАЇНСЬКИЙ САМОСТІЙНИК» — вид. Дрогобицької орг-ції СНУМ. Неформ. газ., вийшла 1990. Ред. Р. Цап'як, Т. Коцюба. Ознайомлювала з програм. засадами, хронікою діяльності СНУМ. Містила мат-ли з істор. ОУН і УПА, працю Д. Донцова, сусп.-політ. інформ. з краю, гумористичні мініатюри.

«УКРАЇНСЬКИЙ ЧАС» — незал. гром.-політ. часопис, укр. проблематика й публіцистика. Вих. як самвидав 1989 у Дніпроп. та Львові. Ред. Г. Приходько. До складу ред. входили А. Дячишин, Ф. Клименко, І. Макар. «Товстий» ж. містив матли сусп.-політ., правозах. тематики, порушував державотворчі, мовні, екол., міжнац.,

міжконфесійні проблеми, питання істор. спадщини. Розглядав сусп.-політ. зміни в Росії та країнах Балтії. Авторами журн. були П. Розумний, В. Барладяну, Я. Гомза, члени ред., ін. Публ. статтю Б. Антоненка-Давидовича, мат-ли М. Ніклуса про В. Стуса та Ю. Литвина, інтерв'ю з М. Алексеєвим. Оригінал ч. 2 містив сатиричний есей І. Калинця, літ.-мист. додаток — прозу, поезії Г. Приходька, В. Барладяну, О. Царука, В. Смогителя та його розвідку про творчість В. Івасюка. Передрук закордонної репрезентації УНП у Філадельфії 1990 готувала Н. Строката. Ред. ж. в США П. Рубан.

«УКРАЇНСЬКІ ІНФОРМАЦІЇ — SERVIS UKRAINSKI» — бюлетень укр. та польс. м. Паралельно вих. у Любліні 1989–1990 з невизн. періодичн. у вид-ві Ліберально-дем. партії Niepodleglosc («Незалежність»). Мат-ли збирав та опрацьовував проф. Гарвардського ун-ту Б. Струмінський (псевдо Іван Ян). У підготовці вид. брали участь Р. Цьочек-Джордж, Д. Джордж, П. Скоковскі, А. та М. Чубкови. Містив оперативну інформ. з офіційних укр. та світових джерел, неформ. укр. преси. Мав постійні тематичні рубрики «Політ. боротьба», «Церкви», «Мова», «Символіка», «Меншини», «Діяспора» та ін. Силами Б. Струмінського у 1989–1990 вих. двомовне (за винятком № 1 1989) укр.-польс. вид. Opinie ukrainskie.

«УКРАЇНСЬКІ ОБРІЇ» — як неформ. газ. вийшла 1991 в Києві. Ред. О. Конєв. Містила аналіт. сусп.-політ. статті, хроніку масових виступів у Києві, порушувала проблеми шкільництва, політ. визначення студ., молодіжної культ., екол., збереження нац. цінностей. Ознайомлювала з життям українців діаспори. Публ. фрагменти творів С. Петлюри «Московська воша» з передмовою О. Білодіда, С. Єфремова «Історія українського письменства», В. Мороза «Серед снігів».

СКАНУВАННЯ
ANDRIYDM

Ф

ФАРБИШЕВСЬКИЙ Іван Петрович — учасник укр. нац.-визв. руху. Заарешт. 1967 й засудж. на 15 р. позбавлення волі. Покарання відбував у мордовських концтаборах.

ФЕДИНСЬКИЙ Андрій (нар. 5.09.1947, Інсбрук, Австрія) — політолог, учасник укр. правозах. руху в США, організатор і співорганізатор акцій на оборону укр. політв'язнів, член дирекції «Смолоскипа» (1977–92), член Комітету Гельсінських Гарантій для України (1976–82).

1948 переїхав до США, навчався в Інсбрукському унів. (1966–67), 1969 закінчив унів. Нотр Дам у США з відзнакою Magna cum laude, 1980 — Дж. Кароль унів. Ф. був заст. голови «Смолоскипа» в США й членом редколегії часопису «Смолоскип», який з 1978 з'являвся англ. і укр. м., був співзасновником і членом керівництва вашингтонського Комітету Гельсінських Гарантій для України, був засновником і головою Української Ради Людських Прав у ам. місті Клівленд, був автором статей в амер. і укр. пресі про порушення людських прав в Україні, про укр. політв'язнів, виступав в ам. університетах і перед укр. громадою з доповідями про ситуацію в Україні, організовував акції на захист укр. політв'язнів, перекладав англ. м. твори укр. самвидаву, УГГ. Ф. був зв'язковим «Смолоскипа», в 1970-х перевозив до Болгарії й Польщі друкарське приладдя для укр. правозахисників. У червні 1977 Ф. спільно з А. Каркоцем і А. Мішталем влаштували в Бєлграді прес-конференцію під час першої Гельсінської конференції, в день суду над М. Руденком і О. Тихим, їх було заарештовано й видворено з Югославії. У листопаді 1980 Ф., А. Каркоць (зі США) і О. Хам (з Аргентини) були представниками «Смолоскипа» й КГГУ на Гельсінській конференції в Мадриді, де разом із представниками ЗП УГГ і КПЛ СКВУ був організатором і співорганізатором прес-конференцій і укр. виступів у Мадриді. Як укр. правозахисний діяч, Ф. працював у Конгресі США помічником сен. Р. Дола (1978) і члена Конгресу М. Р. Оакар (1981–1993), поширював інформацію про репресії в Україні в Конгресі США, організовував виступи амер. законодавців на захист укр. політв'язнів. 1987 Ф. став директором Укр. музею-архіву в Клівленді, де зібрано також велику колекцію творів укр. самвидаву, матеріалів і документів про репресії в Україні, про укр. політв'язнів.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: The Impact of Helsinki // Smoloskyp. — 1978. — № 1. — С. 1, 12;

Day of the Ukrainian Prisoners // The Plain Dealer. — Clev. — 1978. — 9 січня;

The Helsinki Agreement and Soviet Internal Problems // Smoloskyp. — № 2. — С. 1, 4;

U.S.S.R. Dissidents Battle Russification // The Plain Dealer. — 1978. — 11 березня;

The Release of Valentyn Moroz // Smoloskyp. — 1979. — № 3. — С. 1, 4;

Captive Nations Week in the Era of Détente // Smoloskyp. — 1979. — № 4. — С. 1, 8;

Soviet Global Strategy Moves into the 1980's // Smoloskyp. — 1980. — № 6. — С. 1, 5;

An Ethnic Approach to Foreign Policy Lobbying // Smoloskyp. — 1980. — № 7. — С. 1, 10;

East-West Relations Since Afganistan // Smoloskyp. — 1980. — № 8. — С. 1, 10;

The Politics of Grain // Smoloskyp. — 1980. — № 9. — С. 1, 10;

American Human Rights Policy and the USSR. — Wash., 1980. — 12 с.;

The Ukraine Quiet Discontent // The Sun. — Balt. — 1981. — 23 серпня;

The Human Element in Madrid (Про Гельсінську Конференцію в Мадриді) // Smoloskyp. — 1981. — № 10. — С. 9, 12;

Can the Kremlin Trust its Ukrainians (Про усунення П. Шелеста) // Smoloskyp. — 1981. — № 11. — С. 5, 8;

Soviet Ukraine: Stirrings in the Second Soviet Republic. — Wash., 1982. — 22 с.;

Human Rights Revisited // Smoloskyp. — 1982. — № 15. — С. 1, 11.

Література: *Johns W., Jr.* Reds Banish Clevelanders // The Cleveland Press. — 1977. — 29 червня;

Johns W., Jr. Two Clevelanders Plan to Continue Human Rights Fight // The Cleveland Press. — 1977. — 30 червня;

Cultural Genocide in Ukraine Charged // The Cleveland Press. — 1977. — 8 серпня;

ФЕДИНСЬКИЙ Петро (нар.1951, м. Еншлед, США) — журналіст, фотограф. Учасник укр. правозах. руху в США, учасник акцій оборони укр. політв'язнів, зв'язковий «Смолоскипа», фотокореспондент часопису «Смолоскип».

1954 переїхав з батьками, біженцями зі Станиславова (Ів.-Ф.), з повоєнної Німеччини до м. Клівленд (США). Здобув вищу освіту в Боулінг Ґрін ун-ті (штат Огайо), Зальцбурзькому ун-ті (Австрія), та в ун-ті м. Сан-Пауло (Бразилія).

Працював вихователем у молод. організації «Пласт», учителем в амер. школах Клівленда.

1975 підготував підручник для зв'язкових «Смолоскипа» і з того року займався підготовкою зв'язкових для поїздок в Україну та східноєвропейські країни.

Як зв'язковий «Смолоскипа» збирав інформацію про репресії й арешти в Україні, укр. політв'язнів, організовував вивезення укр. самвидаву за кордон, відвідував Польщу (1975), Голландію, Німеччину, Югославію (1976), Болгарію (1979).

1977 — співорганізатор правозахисної організації «Українська рада прав людини» у м. Клівленд, 1978 організатор демонстрації в обороні укр. політв'язнів на головній площі м. Клівленд, на якій виступали члени Конгресу США.

1977 — член делегації «Смолоскипа» під час Міжн. конференції психіатрів на Гаваях.

З 1978 — журналіст укр. і англомовної редакцій радіо- й телестанції «Голос Америки», провідник на виставках «Інформатика в житті США» в Москві, Києві, Ростові-на-Дону (1987), на виставці «Дитяча книга у США» у Вільнюсі, Львові, Єревані (1989), автор східноєвропейських і рад. новин, англомовної радіосерії про демократію (1988–91), ведучий телепрограми «Вікно в Америку» (1993–2004).

ФЕДОРЕНКО Василь Петрович (нар. 30.03.1928, Менський р-н Чернігів. обл.) — слюсар. Учасник укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1960–66, 1967–72, 1974–80-ті).

Здобув початкову освіту, працював слюсарем. У січні 1960 вперше заарешт. й засудж. за ст. 58 ч. 8 КК РРФСР. Ув'язнено у Владимир. тюрмі. На знак протесту проти незакон. засуду оголошував голодування й тримав його 282 дні. Його силоміць годували. Потім було переведено до Мордовської ВТК № 10, 11, 19, 17.

1966 звільнено. Приїхав в Україну, працював робітником, розповідав людям жор-

стоку правду про табір. Йому знову було сфабрик. звинув. і винесено незаконний вирок.

1967 удруге заарешт. і звинув. в «антирад. агітації і пропаганді».

Восени 1972 звільнено. Жив у Херсоні, працював слюсарем. 2.04.1974 надіслав заяву до Президії ВР СРСР та МЗС про відмову від рад. громадянства і прохання про дозвіл на виїзд за кордон. Отримав попередження з відділу віз і реєстрацій, щоб більше не писав заяв. Повторно написав заяву через 2 міс. і, не отримавши відповіді, вирішив тікати до Зх Німеччини, де мешкала від 1942 його сестра Валентина.

16.09.1974, після переходу кордону в р-ні м. Чоп, у Чехословаччині його було заарешт. й передано рад. владі. Ф. не погодився піти на «компроміс», запропонований кадебістами, — відсидіти 1,5 р. в ПЛ, а став на шлях прямого звинув. москов. колоніальної політики. У березні 1975 на закритому засіданні Ужгород. обл. суду засудж. за ст.ст. 56 ч. 1, 62 ч. 1 КК УРСР і ст. 70 КК РСФСР на 5 р. тюрми і 10 р. таб. сув. режиму. У квітні 1975 його переведено до Владимир. тюрми. 26.04 розпочав голодування, яке через 98 днів було перервано внаслідок наполегливих прохань земляків. 10.12, в день заг. голодування, знову розпочав своє, «смертельне». Адміністр. Владимирки спробувала запроторити його до ПЛ, через тюремн. психіатра зазнав мед. тортур. Ф. брав участь у б-бі політв'язнів проти свавілля тієї ж адміністрації і проти політ. репресій в СРСР. 1977 етаповано до Чистопольської тюрми. 1979 на знак протесту проти незакон. арешту та ув'язнення відновив голодування. З т. р. перебував у таб. особливого режиму мордов. таборів. На захист Ф. виступали правозахисники Л. Плющ, В. Буковський, А. Сахаров.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Ланда М. Н., Ходорович Т. С.* Василь Федоренко голодує в знак протесту проти антиукраїнської політики Москви // Укр. слово. — 1976. — 18 липня;

«Свободу українському народові та його борцям» // Америка. — 1976. — 17 серпня;

В. Федоренко: «Ми повинні боротися за наші права, за незалежну державу» // Свобода. — 1976. — 19 серпня;

Слово на суді (В. Федоренка); Заява на оборону В. Федоренка (М. Ланди, Т. Ходорович) // Сучасність. — 1976. — Ч. 11. — С. 100–103, 103–104;

An Appeal for Vasyl Fedorenko (Заклик В. Буковського і Л. Плюща) // New York Review of Books. — 1977. — 17 лютого;

Рятуйте В. Федоренка! (Заклик В. Буковського і Л. Плюща) // Сучасність. — 1977. — Ч. 3. — С. 103–4.

ФЕДОРЧУК Іван — п'ятдесятник, єпископ, рел. діяч, з с. Олександрія Рівнен. обл., керівник руху п'ятдесятників за еміграцію з СРСР.

17.10.1983 засудж. у Рівному на 5 р. позбавлення волі й 5 р. заслання за рел. д-сть.

ФЕДОРЧУК Кирило (нар. 1924) — учасник укр. правозах. руху.

Засудж. за ст. 62 КК УРСР на 5 р. позбавлення волі. 1975 покарання відбував у Пермському концтаборі № 36.

ФЕДЮК Василь (нар. 1925) — учасник укр. нац.-визв. руху.

Заарешт. 26.06. 1962 і засудж. на 15 р. позбавлення волі.

ФЕЛЬДМАН Георгій З. (нар. 1936) — учасник євр. правозах. руху в Україні.

Заарешт. 18.09.1982 і засудж. 10.06.1983 у Конотопі Сум. обл. на 6 р. позбавлення волі за спробу емігрувати з СРСР.

ФЛАМАНДСЬКИЙ КОМІТЕТ — фламандський правозахисний Комітет, Бельгія.

Фламандський Комітет (ФК) створено в Бельгії на початку 1970-х із осідком у м. Бален як правозахисну протикомуністичну організацію. Голова ФК — Віктор ван Брентеґем. Через загрозу інфільтрації агентами КДБ ФК відмовлявся співпрацювати з будь-якою організацією, зате підтримував постійний зв'язок зі «Смолоскипом», «Сучасністю», АБН.

ФК видавав фламандською м. журн. «Саміздат», у ньому передруковувалися фламандською мовою матеріали самвидаву. 1972 у журн. (ч. 4) опубліковано «Замість останнього слова» В. Мороза, а в інших випусках журн. публікувалися й інші укр. самвидавні матеріали.

ФОНД ДОПОМОГИ ПОЛІТВ'ЯЗНЯМ ТА ЇХНІМ РОДИНАМ — Фонд допомоги політв'язням, Російський громадський фонд, Фонд Солженіцина, добродійна харитативна організація.

Фонд (Ф.) заснував у квітні 1974, у Швейцарії, російський письменник і громадський діяч, політв'язень ГУЛАГу О. Солженіцин.

Взимку 1973 О. Солженіцин та О. Ґінзбурґ домовилися про створення громадського Ф., метою якого була б допомога особам, переслідуваним у СРСР за політ. мотивами, політв'язням, їхнім родинам, жертвам СПЛ.

Президентом Ф. було призначено дружину письменника Н. Солженіцину (Свєтлову). В СРСР розпорядниками Ф. були О. Ґінзбурґ, а з лютого 1977 (після засудж. О. Ґінзбурґа на 8 років таборів сув. режиму) — стали М. Ланда, К. Любарський, Т. Ходорович; з листопада т. р. — І. Жолковська (Ґінзбурґ) і С. Тодорович, з лютого 1980 — С. Ходорович, з квітня 1983 — А. Кістяковський, С. Михайлов. У низці міст і регіонів СРСР працювали регіональні розпорядники. В Україні в різні роки ними були В. Лісова (Київ), О. Антонів (Львів), Є. Захаров (Харків). Ф. систематизував збирання фондів за кордоном і в СРСР. Створення Ф. «явочним порядком» відновило дореволюційну традицію допомоги політв'язням. Фінансування Ф. здійснювалося за гонорари від видання «Архіпелагу ГУЛАГ» О. Солженіцина й на добровільні пожертви. Кошти Ф. розподілялися особисто розпорядником і його помічниками. Діяльність Ф. суворо регламентувалась. Ф. надавав разову допомогу тим, хто звільнявся, оплачував поїздки рідних на побачення до політрепресованих, компенсував судові витрати, допомагав сім'ям, у яких були діти. Розпорядники Ф. і їхні помічники, а також ті, кому допомагали, постійно зазнавали судових і позасудових переслідувань. На поч. 1984, під тиском влади, а також через внутр. розходження діяльність Ф. в СРСР було призупинено. 1994 фонд відновив свою роботу на теренах Росії.

«ФОРУМ» — неформ. тижневик, вих. 1989–1990 у Дніпроп. рос. м. Ред. М. Кулага (гол. ред.), В. Зусман, В. Петров, Л. Мамон, В. Рижков, О. Александров, М. Галушко. Гол. увагу приділяв інф-ції про роботу НРУ. Публ. заяви, програм. док-ти. Інформ. про переслідування активістів дем. орг-цій, зокрема про напади на І. Сокульського, І. Шулика, В. Старченка. Містив дані про персоналії В. Чорновола, Л. Лук'яненка. Розкривав провокаційні методи міліції та КДБ. Вів хроніку місц. сусп.-політ. подій. Порушував проблеми економ., екол., страйкового руху. Ознайомлював із діяльністю УГС-УРП, Всеукраїнського т-ва репресованих, СНУМ, Асоціації «Зелений Світ», УАЗІС, т-ва «Меморіал», ТУМ, обласного ТУМ ім. Д. Яворницького, УНДЛ. Містив поезії В. Стуса, істор.-політ. розвідки, зокрема з історії УПА, низку мат-лів про зловживання комуністичної влади, передруки зх. преси та «Прес-релізів» Союзу незал. журн-тів СРСР, репортажі з Литви та Росії. Полемізував із офіційною пресою. Вів рубрику з основ вивчення Євангелії. Авторами статей були І. Сокульський, С. Конєв та ін. Став прикладом потужного регіонального політ. вид.

ФРАНКО Зіновія Тарасівна (нар. 31.10.1925, м. Львів — пом. 17.11.1991, м. Київ) — мовознавець, літературознавець. Учасниця укр. правозах. руху.

Ф. — внучка Івана Франка. Спочатку навч. у Львів. академ. гімназії, а відтак — у Станиславів. гімназії, яку 1944 закінч. 1949 закінч. філол. ф-т Львів. ун-ту. Переїхала з батьками до Києва і вступила до аспірантури при Ін-ті мовознавства АН УРСР. ЦК КПУ запропонував Ф. тему дис. «І. Франко в б-бі з укр. бурж. націоналізмом», противитись не було сенсу, 1953 відбувся її захист. Працювала мол., а потім — ст. наук. працівником цього ж Ін-ту. Тільки в 1960-ті було надано можливість працювати як науковцю. На той час з'явл. її осн. роботи, присвяч. історії укр. мови, дослідж. про б-бу І. Франка за єдину укр. м., дослідж. в галузі стилістики, мови Лесі Українки, М. Коцюбинського, покут. письменників, історії мовних взаємин та б. ін.

Ф. — автор понад 200 статей, зб-ків, монографій. Підготувала докт. дис., але захистити їй не дозволено. Її франкознавча студія, підготовлена вже як третя незахищ. докт. дис., зникла в Ін-ті мовозн. в Києві. На той час в Україні розпочалася тотальна русифікація, і Ф. вступила в поєдинок з тими, хто був готовий нищити рідну мову. Вступила в б-бу вже не як онука геніального письменника, а як учений, опинилася в епіцентрі укр. вільнодумних середовищ, часто без остороги виходила на контакти не тільки з представниками руху опору в Україні, а й з представниками діаспори. Це надавало можливість створювати у вільній пресі об'єктивну картину нац. відродження в різних укр. творчих осередках, особливо в Києві. Передрук праці І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», як і переклад рос., забезпечила Ф. 4 січня 1966 на прохання автора занесла цю працю до ЦК на адресу 1-го секретаря ЦК КПУ П. Шелеста та голови Ради Міністрів В. Щербицького. Розпочато погрози, залякування. За нею органи КДБ встановили нагляд. Водночас Ф. привселюдно виступила на підтримку заарешт. товаришів-шістдесятників.

У квітні 1968 підписала «Лист 139-ти» до Ген. секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва, протестуючи проти арештів молодої інтелігенції в Україні й Москві.

Разом із М. Брайчевським намагалася зустрітися з П. Шелестом, щоб висловити протест проти русифікац. політики в Україні, підписала багато заяв і листів на захист політв'язнів, передала за кордон працю В. Мороза «Репортаж із заповідника Берії».

Навесні 1972 було заарешт., звільн. з роботи. На Ф., як онуку укр. письменника І. Франка, було організов. набагато більший тиск КДБ, ніж на ін. шістдесятників. Для повного компрометування імені вченої КДБ пустило чутки про «співпрацю» Ф. з ними, «нелегальним» шляхом розповсюдж. компрометуючі листівки по те, що вона прикидається патріоткою. В застінках КДБ з Ф. вибили покаян. заяву. Її поноволено на роботі, працювала лаборанткою. Тільки в 90-ті було знято заборону на її наукові публікації. З'явилися статті в наук. філол. виданнях. Та дозволу на захист докт. дис. Ін-т не дав. Щойно минуло за рішенням ЮНЕСКО відзначення ювілею І. Франка, Ф. відправили на пенсію. Пенсійний період був дуже плідним: опублікувала багато мат-лів, що розкривають білі плями та закривавлені сторінки нашої історії, реабілітують низку імен, вперше виступила з дослідж. про «марксизм» Франка. Перебувала в епіцентрі формування НРУ та духов-

ного відродж. України. Стала в перші ряди захисту голодуючих студентів, була з тими, хто відновлював д-сть НТШ у Львові.

1991 поховано на Байковому цвинтарі в Києві.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Монографія про Великого Каменяра. — К.: Рад. Україна, 1956. — 258 с.;

Мова творів Франка. Посібник для студентів. — К., 1958. — 60 с.;

Мова про мову. — К.: Т-во «Україна», 1978. — 40 с.;

Граматична будова українських гідронімів. — К.: Наукова думка, 1979. — 185 с.;

Увінчаний шаною. — К.: Т-во «Україна», 1981. — 64 с.;

Іван Франко в історії боротьби за українську мову // Сучасність. — 1989. — Ч. 1. — С. 12–17;

Слово мов криця. — К.: Тов. «Україна», 1990. — 64 с.;

Хто ми? Звідки родом? — К.: Знання, 1990. — 48 с.

Література: Знущання над людиною: З приводу вимушеного каяття Зіновії Франко // Християнський голос. — 1972. — Ч. 14–15. — Воскресіння Христове;

Статті. Спогади. Матеріали / Упоряд. М. Вальо, ред. Л. Крушельницька. — Л., 2003. — 368 с.;

Ярема С. Мої зустрічі з Зенею Франко // Сучасність. — 2002. — Ч. 11. — С. 121–127.

«FREEDOM AT ISSUE» — англомовний журнал, присвячений дисидентським рухам, б-бі за свободу, людські права у тоталітарних країнах. З'являвся з 1970-х раз на два місяці. Видавала амер. правозах. організація Freedom House (Н.Й.). Редактори — Л. Р. Сюсман (Leonard R. Sussman), П. А. МекКормак (Patricia A. McCormack), відповідальна за публікацію матеріалів дисидентського руху в республіках СРСР — Людмила Торн (Ludmila Thorne). Журнал публікував матеріали й документи про репресії в Україні, про укр. політв'язнів.

ФУТАЛА Богдан (нар. 9.01.1951, Нью-Йорк, США) — студентський діяч, політолог. Учасник укр. правозах. руху в США, організатор акцій оборони укр. політв'язнів.

Навчався в ун-тах Чикаго й Лос-Анджелеса, магістр політичних наук. З юних років — член молодіжної організації СУМ. 1970–72 голова — ТУСМу в США. Організатор і співорганізатор з іншими укр. організаціями демонстрацій в обороні В. Мороза й інших укр. політв'язнів біля представництва СРСР при ООН в Нью-Йорку, а також у Чикаго, Міннеаполісі. Ф. брав участь у молодіжних голодуваннях в обороні укр. політв'язнів, писав статті, готував і розповсюджував інформаційну літературу.

1972–74, як голова Світової Управи ТУСМу, — співорганізатор багатолюдної демонстрації навесні 1973 в обороні укр. політв'язнів у Вашингтоні. Того року Ф. був співзасновником у Чикаго Комітету оборони прав людини в Радянському Союзі, який залучав до оборони укр. політв'язнів діячів лівих і прогресивних організацій у США, організацій, що виступали проти американської війни у В'єтнамі. Діячі цих середовищ (Н. Хомський, Д. Беріган, Д. Мак-Рейнольд, Д. Ельсберг) виступали на захист укр. політв'язнів, писали про них у амер. пресі ліво-ліберального спрямування. Ф. був співзасновником у Чикаго «Книгарні оборони» (Defense Bookstore), яка розповсюджувала книжки й літературу про репресії в Україні, про укр. політв'язнів, історію й політичний статус України.

СКАНУВАННЯ
AndriyDM

Х

ХАЙЛО Анатолій Володимирович (нар. 1955, м. Красний Луч Ворошиловградської (тепер Луган.) обл.) — вірний ЄХБ, рел. діяч. В'язень сумління рад. тюрем і концтаборів (1973–81).

Х. — євангельський християнин-баптист із багатодітної родини. Батьки Х. 8 разів зверталися до уряду УРСР, щоб надано їм можливість емігрувати до будь-якої країни. Навчаючись у СШ, зазнавав з ін. членами родини мор. і фіз. утисків від однолітків, було зроблено спробу помістити його до спецшколи, позбавивши батьків. опіки.

1973 Х. заарешт. і влаштов. відкритий суд, примушували обмовляти батьків. За відмову засудж. на 8 р. і посадж. до колонії. Часто був запротор. до карцеру на 7–15 діб, двічі перебував у ПКТ, не отримував належної мед. допомоги. Неодноразово кадебісти викликали на «розмову», схиляючи засудити ЄХБ. У червні 1977 Х. написав відкритий лист-протест до Ген. секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва, до Ком-ту захисту прав людини в СРСР, Комісії з викон. Гельс. угод, потім лист було надрук. за кордоном.

ХАЙЛО Володимир Петрович (нар. 1932) — рел. діяч, м. Красний Луч Ворошиловградської (тепер Луган.) обл. Заарешт. 22.06.1980 і засудж. на безстрокове психіатричне ув'язнення. Покарання відбував у Дніпроп. СПЛ.

«ХАДАШОТ» — новини єврейських орг-цій України. Орган ініціативної групи зі створення Координаційної ради євр. орг-цій України. Як неформ газ. вих. в Києві 1989–1990 раз на міс. рос., укр., євр. м. силами вид-ва Hatzaat Lavy. Ред. Й. Зісельс, Д. Годовський, Ш. Котлярський, О. Фогель, Е. Фішзон, В. Фельдман, Є. Гриценко, С. Тихий, Е. Шохет, Л. Філіпов (худ.). Несла ідею об'єднання євр. орг-цій і т-тв України, подавала їх перелік, пропагувала об'єднавчі тенденції з НРУ, поборником яких став Й. Зісельс. Інформ. про діяльність УГС та співпрацю з нею. Публ. програм. док-ти, заяви та мат-ли про роботу Центру «Бабин Яр», групи «Бідні родичі», Українського т-ва євр. культ., «Іргун Ціоні», євр. орг-цій в респ. СРСР. Значну увагу приділяла збереженню пам'яті про трагедію Бабиного Яру. Ознайомлювала з основами іудаїзму. Порушувала проблеми репатріантів і «відмовників» (рос. «отказников»). Містила аналітичні огляди євр. преси, фрагменти виступів Й. Зісельса, І. Драча, П. Мовчана, О. Бурковського.

«ХВИЛЯ» — бюлетень осередків РУХу. Неформ. газ. вих. у Києві 1989 з невизн. періодичн. Містила правозах. та істор.-архівні мат-ли, статті М. Грушевського, фрагменти праці І. Франка, поезію В. Стуса та М. Луківа, тексти стрілецьких пісень. Подавала хроніку сусп.-політ. подій в Україні, Чехословаччині, США, Німеччині, Молдавії, Росії. Мала оригінальне графічне вирішення.

ХЕЙФЕЦ Михайло Рувимович (нар. 18.01.1934, м. Ленінград, Росія) — письменник, історик. Учасник єврейського правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1974–80).

1955 закінчив літфак Ленінград. педінту ім. Герцена. Кілька років працював учителем історії та географії в Алтайському краї, згодом повернувся в Ленінград, викладав літ-ру в СШ. Водночас заочно навчався в аспірантурі, звідки його було відрах. за «неортодоксальні погляди». Із середини 60-х Х. — професійний письмен-

ник: писав іст. романи, літ.-крит. статті, сценарії док. фільмів. 1973 написав передмову до 5-томного зібрання творів Й. Бродського, підготованого для самвидаву. Згодом саме вона стала основним приводом до звинувачення на суді.

22.04.1974 заарешт. із звинув. у зберіганні літ. і правозах. самвидаву («Хроники текущих событий»), статей і листів П. Григоренка, О. Костеріна, А. Амальрика. 13.09 засудж. Ленінгр. міськсудом за «антирад. агітацію і пропаганду» на 4 р. позбавлення волі в колонії суворого режиму й 2 р. заслання. Від «каяття» відмовився. Термін відбував у мордов. політичних таборах (Дубровлаг) — ЖХ-385/17А (сел. Озерне) і 19-й (сел. Лісне). Зблизився з вірмен. і укр. політв'язнями П. Айрікяном, З. Попадюком, В. Стусом, В. Чорноволом, М. Руденком, брав акт. участь у голодуваннях солідарності в б-бі за статус політв'язня, в 5-ту річницю 2-ої хвилі арештів в Україні та ін. 21.04.1977 разом з ін. політкаторжанами заявив про явочний перехід на статус політв'язня і розпочав 100-денне голодування за визнання цього статусу адміністрацією таборів. За це його кинуто в карцер, загалом провів там 40 діб. Т. р. склав повідомлення про б-бу політв'язнів мордов. таборів за статус політв'язня, текст якого було передано й опубліковано за кордоном. Х. написав і передав на волю кілька книг про життя й політичну б-бу каторжан за свої права в таборі, а також кілька інтерв'ю з політв'язнями, опублікованих на Заході. 1978, після відбуття карного терміну, етаповано на заслання в м. Єрмак Павлоградської обл. в Казахстані. Працював методистом у навч. комбінаті (вчителем працювати КДБ не дозволяло). Вів правозах. д-сть. На поч. 1979 надіслав кілька протестів проти суду над В. Овсієнком.

У січні 1980 звільнено із заслання. У березні т. р. емігрував з родиною в Ізраїль.

Друкувався в рос. і укр. емігрантській періодиці: у ж. «Континент», «Посев», «Коло», «Трибуна», «Сучасність» та ін. 1982–90 працював наук. співробітником у Центрі вивчення східноєвроп. єврейства в Єрусалимі. Потім присвятив себе журналістиці. У своїх книгах, написаних у таборі, а також у зб. «Укр. силуети» та окремих журн. публікаціях подав цілісну галерею портретів своїх співтабірників, здебільшого діячів нац.-визв. рухів (укр. — В. Стус, В. Чорновіл, М. Руденко, В. Овсієнко, З. Попадюк, повстанці — П. Саранчук, М. Кончаківський, М. Жураківський, Д. Квецко й ін.; вірменського — П. Айрікян; рос. — В. Осипов, С. Солдатов).

Живе в Єрусалимі. Член редколегії кількох рос. журналів на еміграції.

БІБЛІОГРАФІЯ

Статті: A Time and a Place // Index on Censorship. — 1979, № 5. — С. 43–51;

Русский патриот Владимир Осипов // Континент. — 1981. — № 27. — С. 159–214, № 28. — С. 134–180;

Про шпионов (У співавторстві з Е. Кузнецовим) // Континент. — 1981. — № 29. — С. 249–259;

Солженицын — глядя из Парижа // Грани. — 1985. — № 137. — С. 305–310.

Твори: Место и время. Еврейские заметки. — Пар.: Третья волна, 1978. — 208 с.;

Vasyl Stus — Ein Dichter Hinter Stachel Draht / Перекл. на нім. А.-Г. і М. Горбач. — Bern: Kuratorium Geistige Freiheit, 1983. — 42 с.;

Українські силуети (Розповідь про українських політв'язнів В. Стуса, В. Чорновола, М. Руденка, З. Попадюка, В. Овсієнка). — Мюн.: Сучасність, 1984. — 239 с.;

Sorokas Rosenstrauch. Authentisches Berichte aus Mordowinien / Перекл. на нім. А.-Г. і М. Горбач. — Hamburg: Gerold & Appel Verlag, 1984. — 210 с.;

Военнопленный секретарь. Повесть о Паруйре Айрикяне. — Лонд.: ОРІ, 1985. — 238 с.;

Українські силюети: Поле відчаю й надії. Альманах / Упоряд. Р. Корогодський. — К. — 1994. — 396 с.;

Избранное. В 3-х томах. — Х.: ХПГ, Фолио, 2000. — Т. 1: Место и время. Русское поле. — 272 с.; Т. 2: Путешествие из Дубровлага в Ермак, 1979–1987. — 228 с.; Т. 3: Украинские силуэты. Военный секретарь. — 296 с.;

Суд над Иисусом. Еврейская версия. — Иерусалим: Даат-Знание, 2000. — 108 с.;

Ханна Арендт судит XX век. — Там же, 2002. — 276 с.;

Ханна Арендт: Условия бытия человека на земле. — Там же, 2006. — 196 с.;

Арабы и евреи. Конфликт культур. — Тель-Авив: Иврус, 2008. — 350 с.

Література: Дело Хейфеца. Литературные дела КГБ: Дела Суперфина, Эткинда, Хейфеца, Марамзина / Ред. В. Чалидзе. — Н.Й.: Хроника, 1976. — С. 39–71;

Марамзин В. Мой друг М. Хейфец // Русская мысль. — Н.Й. — 1976. — 22 квітня;

Інтерв'ю з М. Хейфецом / Провів І. Клейнер // Сучасність. — 1980. — Ч. 10. — С. 70–76;

Овсієнко В. Мордований союз // Україна—Ізраїль. — К. — 1993. — № 2. — С. 108–112;

Овсієнко В. Про мого друга // Еврейские вести. — К. — 1993. — Грудень;

Сухорукова І. Зустріч у Харкові // Права людини. — Х. — 2002. — № 22, 1–15 серпня;

Поповян О., Захаров Є. Хейфец Михайло Рувимович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 791–794.

ХЛЕВНОЙ Михайло Іванович (нар. 19.11.1921) — рел. діяч, с. Новобогданівка Микол. обл., кол. в'язень сумління (1944–54, 1957–62). Заарешт. 22.02. 1974 і засудж. за рел. д-сть на 5 р. позбавлення волі й 5 р. заслання.

ХМАРА Степан Ількович, псевд. Максим Сагайдак (нар. 12.10.1937, с. Боб'ятин Сокальського р-ну Львів. обл.) — медик. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1980–87). Член УГС (1988). Народний депутат України I, II і IV скликань. Герой України (2006).

1955–59 по закінченні СШ працював водієм у Радехові Львів. обл. та в Казахстані. 1964 закінчив стомат. ф-т Львів. мед. ін-ту, працював у містечку Гірник на Сокальщині. У 1960–70-х розповсюджував самвидав, переклав укр. мовою працю А. Сахарова «Роздуми про мир, інтелект. свободу і прогрес». 1974, після арештів укр. інтелігенції підготував видання 7–8 номерів ж. «Укр. вісник», який було видано за кордоном. В «УВ» було опубліковано фундамент. дослідження Х. під пвсевдонімом М. Сагайдак «Етноцид українців в СССР», тривалий час працю передавали по радіо «Свобода». Навесні 1975, за підозрою, у Х. було проведено обшук. Протягом 3 міс. тривало слідство, за відсутності доказів справу було закрито. Вже був готовий 9-й вип. «УВ» із ст. Х. «Голос із пекла» (про безпринципову політику Заходу щодо СРСР). За спроби передати на Захід цей номер потрапив до рук КДБ.

31.03.1980 заарешт. і 15–24.12 засудж. Львів. обл. судом за ст. 62 ч. 1 та ст. 150 КК УРСР на 7 р. таборів сув. режиму та 5 р. заслання з конфіск. майна. Йому було інкр. видання «УВ», написання праці «Етноцид...», «усна агітація». Карався в пермських таборах сув. режиму ВС-389/35 та № 36). У таборі вів далі б-бу проти порушень прав людини, за що його додатково карано. За 7 р. Х. відсидів у карцерах і ПКТ 302 доби. Відмовився написати покаянну заяву.

12.02.1987, за 1,5 міс. до закінч. таб. терміну, звільнено. 23.04.1987 брав участь у прес-конференції з іноземн. журналістами.

7.07.1988, з проголошенням УГС, став одним з 5 членів її виконкому. Брав акт. участь у дем. процесах у час перебудови (кінця 1980-х та поч. 1990-х). 1989 як член Комітету захисту УГКЦ в Москві організував і очолив голодування з вимогою легалізувати репресовану Церкву. 17.09 за його участі у Львові відбувся 250-тис. мітинг греко-католиків біля Собору св. Юра. Х. неодноразово перебував під адмін. арештом. 1990–94 обрано нар. депутатом України, працював у Комісії з пит. держ. суверенітету, міжреспубліканських і міжнац. відносин, був у Комітеті з пит. оборони і держ. безпеки. Х. був розробником Декларації про держ. суверенітет і наполегливо вимагав надання їй статусу конституційного закону та багатьох ін. нац.-дем. положень. 1990 Х. першим із депутатів підтримав 13-денним голодуванням жовтневий страйк і голодування укр. студентів. Тримав голодування через його провокативний арешт 17.11.1990 з поруш. закону про статус нар. депутата. Під тиском нац.-дем. сил справу Х. було припинено 25.08.1991, відразу після проголошення незалежності. На Установчому з'їзді УГС, де було створено УРП, Х. було обрано заст. голови, з 1992 був головою новоствореної Укр. консервативної республіканської партії. Як нар. депутат України працював у Комітеті з питань регламенту, депут. етики та орг-ції роботи ВР. Х. — автор ст. 17 Конституції України про недопущення розташування іноз. військ. баз на території України. Член Укр. нар. партії (2005).

БІБЛІОГРАФІЯ

Заяви, звернення: Я звертаюся до Вас напередодні світлого ювілею тисячоліття Хрещення Київської Русі: Звернення до Патріарха РПЦ Пімена // Смолоскип. — 1987. — № 35. — Осінь. — С. 2, 4;

Генеральному Прокуророві СРСР, До Президії Верховної Ради СРСР // Сучасність. — 1988. — Ч. 1. — С. 103–105;

Звернення до всіх християн і громадськості країн-учасниць Віденської конференції у перевірці виконання Гельсінського Заключного Акту // Шлях перемоги. — 1988. — 2 жовтня;

Фальшива будівля втрачає фундамент // Шлях перемоги. — 1990. — 14 жовтня;

Публікації: Український вісник / Упоряд. Максим Сагайдак (С. Хмара). — Пар.–Балт.–Тор.: Смолоскип, 1975. — Вип. VII–VIII. — 152 с.;

Ethnocide of Ukrainians in the U.S.S.R. / Упоряд. М. Сагайдак (С. Хмара), передм. Роберта Конквеста, перекл. на англ. О. Сацюк, Б. Ясень (Ю. Саєвич). — Балт.–Пар.–Тор.: Smoloskyp, 1976. — 209 с.;

Листи з-за грат. — К.: УМА, 1991. — 28 с.;

Сьогодні про минуле: Опозиційний рух 60–80-х рр. XX ст. — Л.: Поклик сумління, 1993. — 121 с.;

Нові порядки в старому пеклі: Україну не перетворити у німу зону // Українська газета. — 1994. — 7–20 липня;

Генеральний погром // Українська газета. — 1994. — 1–14, 15–28 вересня, 24 листопада;

Час збирати каміння. — К.: УКРП, 1977. — 12 с.;

Гірка правда за ширмою солодкої брехні: або Про повзучу білорусинізацію України. — К.: Клич нації, 1997. — 16 с.;

За справедливу Україну. — К.: Інститут національного державознавства, 1999. — 110 с.;

Тарас Шевченко в моєму житті // Київ. — 2003. — № 5. — С. 100 –104;

Дорогою до мрії. Вибрані праці. У 2 томах. — К.: Фенікс, 2005. — Т. 1. — 464 с., Т. 2. — 628 с.

Література: Russian Orthodox Leader Urged to Denounce Ban on Ukrainian Catholic Church; Khmara Calls for «Immediate and Unconditional» Release of Political Prisoners // Smoloskyp. — 1987. — № 36. — Зима. — С. 5, 12;

Зубчевський А. А судді хто? Про сфабрикований процес над С. Хмарою // Зона. — 1994. — № 7. — С. 67–90;

Степовичка Л. Rara Avis, «біла ворона», рідкісний птах: Степан Хмара — політик і людина. — Д.: Пороги, 2000. — 406 с.;

Каплун В. Хмара Степан Ількович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1. ч. 2. — С. 795–798.

ХОБТА Петро Макарович (нар. 1918) — метеоролог, учасник укр. правозах. руху. Заарешт. у жовтні 1973 в Києві й засудж. на 6 р. позбавлення волі й 3 р. заслання.

ХОДАКОВСЬКИЙ Дмитро Васильович (нар. 1929) — рел. діяч, м. Коростень Житомир. обл. Заарешт. на початку 1973 і засудж. на 5 р. позбавлення волі й 5 р. заслання.

ХОДОРІВСЬКА ГРУПА (ГРУПА ПРОЦІВА) — укр. підпільна група мешканців м. Ходорова Львів. обл.

Виникла 1958 в с. Вербиця Ходорівського р-ну. Організаторами її стали Ф. Проців, колишній вояк УПА, та Ф. Дронь, що в юнацькі роки був причетний до підп. роботи (1948 поширював листівки ОУН). До складу групи також входили М. Проців, М. Ханас, Й. Нагребний, І. Щербицький та В. Капітоненко. Гол. завданням члени Г. вважали антирад. пропаганду, вночі вивішували на адміністр. будівлях нац. прапори, поширювали листівки. Проводили активні пошуки зброї. Навесні 1960 провели перше організаційне зібрання, де обговорюв. питання придбання зброї для учасників орг-ції, а також залучення нових людей до підп. д-сті. До арешту 1961 відбулося два зібрання Г., планували назвати групу «Укр. робітничо-селян. союз». І. Щербицький та 16-річний В. Капітоненко, які у вересні 1961 долучилися до Г., планували втекти за кордон, перед тим написали й розповсюдили кілька листівок із закликом до збройного повалення рад. влади.

7.12.1961 розпочалися арешти членів Г. На 8.12 т. р. було заарешт. всіх учасників Г. До 31.03.1962 тривало слідство. 7.05 т. р., на закритому засіданні Львів. обл. суду за звинув. у створенні та діяльності «нелегальної антирад. диверсійно-терористичної орг-ції» Ф. Процева було засудж. на смертну кару, М. Процева та Ф. Дроня — на 15 р. неволі, з них 5 р. тюрми, Й. Нагребного та М. Ханаса — на 12 р., І. Щербицького — на 10 р., а В. Капітоненка — на 8 р. таборів сув. режиму.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Ходорівська група // *Русначенко А.* Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х — початок 1990-х років. — С. 88–91.

ХОДОРОВИЧ Тетяна (нар. 1921) — філолог. Учасниця рос. правозах. руху. Член Ініціативної групи захисту прав людини в СРСР (1969). Співробітниця самвидавного журналу ХТС.

1954–71 працювала в Ін-ті рос. мови в Москві. Після 18 років роботи в Ін-ті звільнено за правозах. діяльність. Співпрацювала з Н. Строкатою. 1973 підписала відкритого листа на захист Л. Плюща. Була під наглядом, отримувала погрози від КДБ. Тричі в її помешканні вчинено обшуки. Писала в співавторстві й підписувала багато правозах. документів, писала статті, що друкувались у ХТС. Готувала й брала участь у прес-конференціях перед закорд. журналістами. В лютому 1977 з М. Ландою та К. Любарським стала розпорядником Громадського фонду допомоги політв'язням після арешту першого розпорядника цього Фонду О. Ґінзбурґа. 8 квітня т. р. у помешк. Х. проведено останній, третій, обшук. 6.11.1977 Х. разом із трьома дітьми емігрувала до Франції.

БІБЛІОГРАФІЯ

Заклики, звернення: До Міжнародного Червоного Хреста та ін. (12.02.1974, спільно з А. Сахаровим, О. Боннер та ін. в обороні Л. Плюща), До Міжнародної асоціяції лікарів психічного здоров'я, До Міжнародної асоціяції юристів (У справі Л. Плюща), Кара божевіллям, учений і держава (06.1973, у справі Л. Плюща) // Історія хвороби Леоніда Плюща / Упоряд. Т. Ходорович. — Мюн.: Сучасність, 1975. — С. 161–162, 162–163, 163–190;

Міжнародній амнестії, ПЕН-клюбові, людям доброї волі (23.11.1976, спільно з М. Ландою на захист В. Стуса), До лікарів світу (20–23.10.1976, спільно з М. Ландою в обороні Н. Строкатої), З забороною писати і рисувати — цю жінку звуть Стефанія Шабатура (10.1976, спільно з В. Нєкіпєловим і М. Ландою. У справі С. Шабатури) // Погром в Україні: 1972–1979. — С. 54, 269–274, 282–285.

ХОЛОДНИЙ Микола Костянтинович (нар. 31.07.1939, хутір Ягідний, с. Краснопілля Коропського р-ну Черніг. обл. — пом. 15.03.2006, м. Остер Черніг. обл.) — поет. Учасник руху шістдесятництва.

1953 закінчив Карильську семирічку. 1955 виключено з Краснопільської СШ. Працював у Миргороді робітником стадіону, дописував до газет, збирав і надсилав фольклор до Ін-ту фольклору. 1961 закінчив Ромоданівську школу роб. молоді, вступив на філол. ф-т Київ. ун-ту. Познайомився з І. Дзюбою. З 1962 брав участь у роботі КТМ «Сучасник», виступав на літ. вечорах у СПУ, у школах, ВНЗ, буд. культури. Вірші Х. розповсюдж. в самвидаві. У грудні 1962 першу зб. «Червоний сон» з позит. рецензією І. Дзюби знято з плану Держлітвидаву. У грудні 1963 мав перший творчий звіт у буд. СПУ, 1964 виступав на Дні філолога в ун-ті з віршем про «300-ліття возз'єдн. України з Росією». Влітку 1965 їздив у карпат. село Шешори на відкриття пам'ятника Т. Шевченкові, де з В. Чорноволом, З. Франко влаштували мітинг у зв'язку із забороною відкриття пам'ятника. 6.12.1965 після крит. виступу на обговоренні роману А. Іщука «Вербівчани» виключено з комсомолу і відраховано з 5-го курсу. 18–19.04.1966 разом із Л. Костенко, І. Драчем протестував перед Львів. обл. судом, де судили М. Осадчого, М. Зваричевську, Б. і М. Горинів. У травні в самвидаві поширено його лист до П. Шелеста, де йшлося про порушення Заг. декларації прав людини.

29.05.1966 біля пам'ятника І. Франкові за читання віршів «Монолог Франка», «Собаки» Х. разом з О. Сергієнком, В. Ковальчуком та В. Набокою було заарешт. на 15 діб. Після звільнення видворено з Києва. Півроку працював сторожем у с. Новоолександрівка Яготин. р-ну. 9.03.1967 звільнено з посади інструктора-методиста Добровеличківського буд. культури Кіровогр. обл. За сприяння І. Варченка Х. перейшов в Одеський ун-т і 1968 отримав диплом. У липні звільнено з Самгородської школи Сквирського р-ну Київ. обл. Т. р. знято з тематичного плану вид-ва «Рад. письменник» збірку Х. «Електростанція життя», звільнено з роботи в Козинецькій школі. 1970 пише дис. з психолінгвістики «Народ крізь призму мови», його вірші опублікував самвидав. ж. «Укр. вісник» В. Чорновола, його твори входили до складу львів. самвидав. ж. «Скриня». У грудні 1971 Х. поширює лист до пленуму СПУ з пит. роботи з творчою молоддю.

20.02.1972 Х. заарешт. за звинув. у проведенні антирад. агітації і пропаганди (головне звинувачення — за збірку «Крик з могили»), шантажовано психіатр. експертизою. 7.07.1972 в г. «ЛУ» опубліковано лист під назвою «На терези совісті» під прізвищем Х., сфабрикований КДБ. Автор ніби відрікався від своїх «політично хибних віршів» та осіб, які штовхали його на «антирад. трясовину». Звільнено зі слідчого ізолятора КДБ. Був свідком на суді З. Антонюка і 1973 — І. Світличного.

1972 намагається створити літ. асоціацію «ЧУМА» («Чуєте? Ми — авангардисти!»). Працював учителем у м. Вінниця, де 1974 з місцевими літераторами створив «Студію Устима Кармалюка», яку одразу ж було розгромлено на район. ідеолог. нараді. Зазнав арештів і необґрунтованих звільнень з роботи. З 1976 жив у м. Остер Чернігів. обл. У листопаді звільнено з посади заввідділом краєзнавчого музею. Працював у школах, звідки теж неодноразово було звільнено. У квітні 1982 звинув. у знищенні статуетки Леніна, портрета Брежнєва, на 10

діб запроторено до Чернігів. обл. ПЛ. 17.04 звернувся до Президента США Р. Рейгана з проханням про еміграцію. Козелецький райсуд виніс ухвалу про заборону виїзду за межі м. Остер, знову звільнено з роботи. 1987 ініціює буд-во церкви в рідному селі. 1989 створює в Остері осередок НРУ, район. літоб'єднання ім. репресованого письменника В. Нефеліна. 1990 вступає до Міжн. асоціації україністів.

У червні 1991 Х. реабілітовано. Брав акт. участь у літ. вечорах, у пресі публ. свої вірші. 1992 СБУ повернуло йому вилучені 1972 рукописи. Член ВТПР (2002). Голова Козелецького район. т-ва ім. Г. Ващенка. 2005 нагор. Почесною грамотою Президії ВР України.

1981 у США, у вид-ві «Смолоскип» видано книжку Х. «Про душу в пісні та про пісню в душі», яку було відзначено почесною премією Ватикану. Було прийнято до СПУ. 1997 — лауреат премії творчої асоціації «Бу-Ба-Бу», 1998 — премії ім. В. Сосюри (м. Луганськ). 1998 Центр. держ. архів-музей літ-ри і мист-ва України створює архівний фонд Х. за № 1348. Написав спогади про А. Горську, В. Некрасова, В. Стуса, книжки про М. Осадчого, Й. Сліпого.

Помер за нез'ясованих обставин у лютому 2006. Поховано в м. Остер.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: (Анонімно). Крик з могили. Захалявні вірші з України / Передм. Ю. Бойка. — Балт.–Пар.–Тор.: Смолоскип, 1969. — 53 с.;

Сутеніє в душі. — Пар.: Смолоскип, 1969. — 16 с.;

Куди і навіщо біжить вода?: Збірка 3-тя (1969) // Широке море України. — Пар.–Балт.: ПУДФ, Смолоскип, 1972. — С. 311–344;

Про душу в пісні та пісню в душі / Упоряд. О. Зінкевич. — Балт.–Тор.: Смолоскип, 1981. — 139 с.;

Окопы В. Некрасова // *В. Некрасов*. В самых адских котлах побывал. — М.: Молодая гвардия, 1991. — С. 403–413;

Дорога до матері. — К.: Укр. письменник, 1993. — 206 с.;

Усмішка Джоконди. — К.: Укр. письменник, 1995. — 271 с.;

Голгофа М. Осадчого: Штрихи до портрета. — К.: Укр. письменник, Вир, 1996. — 128 с.;

Каменюк і Петрарка: Долі «внутрішньої еміграції». — К.: Вир, 1997. — 186 с.;

Махно: Симфонія // Кур'єр Кривбасу. — 1999. — № 115. — С. 143–159;

Чорновіл: Поема-реквієм. — Дрог.: Коло, 2001. — 34 с.;

Великдень за колючим дротом: Документальна повість про Й. Сліпого. — Л.: Кобзар, 2002. — 282 с.;

Пам'яті 29-ти: Поема-хроніка / Передм. М. Шалати. — Дрог.: Коло, 2003. — 44 с.;

Крути. — Л.: Вид-во В. Чабана, 2003. — 14 с.;

Страшний суд: Поема-прокляття. — Л.: Вид-во В. Чабана. 2005. — 18 с.;

Сто перший кілометр. — Дрог.: Коло, 2004. — 215 с.

Статті: Дозвілля на колодах // Культура і життя. — 1987. — 21 червня;

«Пустіть мене — прозаїки, поети, патріоти...» (Про В. Стуса) // Березіль. — 1991. — № 8. — С. 141–160;

Хто захистить кримських українців? // Сучасність. — 1991. — Ч. 9. — С. 100–109;

Ви не дякуйте, а я подякую // Молодь України. — 1994. — 21 червня;

Черга у вожді: Хто крайній? // Київ. — 1995. — № 4/5. — С. 138–146;

Погром // Літературна Україна. — 1998. — 17 вересня;

Квиління комуністичної дримби // Нескорена нація. — 1999. — Ч. 2. — Лютий;

Із досьє поета-дисидента // Зона. — 2004. — № 8. — С. 199;

Література: Навколо поета М. Холодного, *Смальюга С.* «Поет на продаж вже останній» // Український вісник. — 1970. — Вип. 3. — С. 49–59, 59–65;

«Дело № 58095 ФП» (Про справу М. Холодного) // Молодь України. — 1994. — 11, 13, 14, 18, 20, 21, 25 жовтня;

Овсієнко В. «Вкраїнську оббрехав Голготу...» // Київ. — 1996. — № 2. — С. 8–9;

Микола К. Холодний: Бібліографічний покажчик. — Черніг.: Обласна наукова бібліотека ім. В. Короленка. — 1999. — 36 с.;

Скуратівський В. М. Холодному — шістдесят // Сучасність. — 1999. — Ч. 6. — С. 121–122;

Вольвач П. З когорти шістдесятників: Есе про творчий шлях М. Холодного // Кримська світлиця. — 2000. — 3 березня;

Шкляр Ю. Поетична творчість М. Холодного. — Дрог.: Коло, 2004. — 66 с.;

Овсієнко В. Холодний Микола Костянтинович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 799–805.

ХОМ'ЯКЕВИЧ Омелян — учасник укр. нац.-визв. руху, член УНК. 16–23.12. 1961 засудж. Львів. обл. судом разом із Б. Гриciною і 18 членами УНК на 12 р. позбавлення волі.

ХОРУНЖИЙ Юрій Михайлович (нар. 5.08.1937, м. Київ — пом. 2008, м. Київ) — письменник, публіцист. Учасник укр. правозахисного руху. Член СПУ (1977). Голова творчого об'єднання київських прозаїків (1991–98). Головний редактор часопису «Зона» (1991–2008). Лауреат літ. премій ім. А. Головка (1990), ім. В. Косовського (2004).

Був сином репресованих батьків. 1951–54 по закінченні 7 кл. СШ № 95 навч. у геологорозвідувальному технікумі в Києві. Направлено на роботу до Тульської геофізичної експедиції (Росія), водночас вступив до Москов. ін-ту нафтохім. і газов. промисловості на заочну форму навчання. 1962 закінч. його, здобувши диплом інженера-геофізика. 1955–78 працював на посадах техніка, інженера, начальника пошукових партій у геофізичних і геолог. експедиціях на території Росії, Казахстану, України; гол. механік в Ін-ті геофізики АН України. 1977 став членом СПУ. 1979–82 працював ст. ред. ж. «Україна». 1982–95 перебував на творчій роботі. Підтримував зв'язки з дисидентами, політв'язнями. 1987–97 працював у приймальній комісії Київ. орг-ції СПУ. 1988 обрано заст. голови респ. комісії «Письменник і екологія» (голова Ю. Щербак), 1988–2000 — заст. голови клубу «Літописець» при СПУ, від 2001 — голова цього клубу. Їздив у творчі відрядження до Болгарії (1989) і Чехії (1991), на міжн. конференцію до Праги, де виступав з доповіддю «Празька укр. історіографічна школа». 1995–96 був директором Бюро пропагування худ. літ-ри при СПУ. 1991–2007 редагував ж. «Зона».

1988–91 брав участь у багатьох демонстраціях, мітингах, протестних походах та акціях. Активно пропагував ідею самостійності у своїх книгах, історико-публіцист. статтях і нарисах.

Х. — автор 16 повістей, низки новел (близько сорока) з життя укр. молоді, на істор. тематику, автор 5 романів та 70 есеїв-портретів; співавтор багатьох книг і збірників. Упорядкував і підготував до друку 10 худ. і документ. книжок ін. авторів.

Х. не мав філол. освіти, проте, почавши з повістей та оповідань про близький йому побут геологів, відточував своє перо і завершив великими історико-біографічними романами про вид. діячів укр. історії: І. Мазепу й К. Гордієнка, Гр. Полетику й М. Старицького, М. Грушевського і М. Садовського. Невтомно досліджуючи укр. і заруб. архіви, відкривав укр. читачеві через свою історико-документ. прозу багато першоджерел. Деякі худ. твори, літературознавчі та публіцист. статті Х. перекладено англ. і рос. мовами.

За найкращу книжку року «Серце міддю не окути» Х. нагороджено літ. премією ім. А. Головка (1990). За дилогію «Українські меценати: Доброчинність — наша риса» і «Шляхетні українки» удостоєно літ.-мист. премії ім. В. Косовського (2004).

2005 нагороджено президентським орденом «За заслуги».

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Вісім місяців — лише мить (1967), Дзвонити тричі, Давні мелодії (1971), Дивний камінь (1976), Шість балів за впертість (1982), Гонитва до мосту / співавтор Жмир В. (1983), Ярмарок у Дрогобичі (1984), Літа надій (1986), Борвій (1987), Коли промовляють фалконети (1988), Чуєш, брате мій (1989), Таємна грамота, Серце міддю не окути (1990);

Дерево пам'яті (Упоряд. спільно з В. Шевчуком). — К., 1992,

Опера СВУ — музика ГПУ. — К., 1992;

Людям мила. — К., 1993;

Валерій Марченко: Листи до матері з неволі (Упоряд. спільно з Н. Марченко-Смужаницею). — К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1994;

Злет і заземлення Григорія Полетики. — К.: Укр. письменник, 1994. — 288 с.;

Сага про Ярославових доньок / Співавтор Якимів Ю. — К., 1997;

Людмила Старицька-Черняхівська: Вибрані твори. — К., 2000;

Володимир Косовський: Дума денна і нічна. — К., 2001;

10 років роботи комісії Київради з питань поновлення прав реабілітованих. — К., 2001;

Василь Ґурдзан: Публіцистика. — К., 2001;

Українські меценати: Доброчинність — наша риса. — К.: «КМ Академія», 2001. — 136 с.;

Вірую. — К.: Бібліотека українця, 2001. — 368 с.;

Шляхетні українки. — К: Вид-во ім. О. Теліги, 2003. — 206 с.;

Любов маєш — маєш згоду. — К.: «КМ Академія», 2003. — 238 с.;

Співець народної душі (Упоряд. спільно з Л. Пархоменко і Т. Неліною). — К., 2003;

Мужі чину. — К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2005. — 421 с.;

Садовський садить сад — з Марією і без. — К.: Фенікс, 2005. — 392 с.

ХРИСТИНИЧ Богдан Теофілович (нар. 1929, с. Озерна Зборівського р-ну Терноп. обл. — пом. у м. Львів) — філолог. Учасник укр. нац.-визв. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1952–56, 1959–70).

Був членом студент. націоналіст. організації «Пробоєм», засновником підпільної організації «Об'єднання» (1956, м. Інта Комі АРСР), активним учасником гром.-політ. руху (1980–90-ті).

1948–52 навчався на відділенні англ. філології Львів. ун-ту. Навесні 1952, на 5-му курсі навч., заарешт. за поширення листівок ОУН, за участь у націоналіст. орг-ції «Пробоєм» і засудж. трибуналом військ МГБ Львів. обл. за ст.ст. 54-1 та 54-11 КК УРСР на 25 р. позбавл. волі. Восени т. р. прибув етапом у концтабір № 6 управління Мінлагу. Восени 1954 брав участь у підготовці втечі 7 в'язнів з шахти № 11, т. р. переведено в таб. № 3. Наприкінці 1955 переведено в таб. № 2. Х. брав участь у збиранні коштів для хворих політв'язнів, був причетним до нелегальної орг-ції святкув. рел. та нац. свят у таборі. Вивчав історію України, 1955–56 закінчив вел. рукописний «Конспект з історії Української національної революції» з часів падіння Гетьманщини до 40-х років XX ст. У березні 1956 разом зі своїми однодумцями був співзасновником підпільної організації «Об'єднання», ставши в ній референтом пропаганди.

28.07.1956 достроково звільнено. Працював над підготовкою перенесення осн. діяльності «Об'єднання» в Україну. Повернувшись на Батьківщину, поселився в м. Турка Львів. обл. У лютому 1957 влашт. пом. бухгалтера і касиром Турків. дит. лікарні, де працював до нового арешту. Придбав для потреб орг-ції друк. машинку, папір, переконав кол. політв'язня В. Бучковського поїхати до м. Інти та обладнати там друкарню, на якій згодом було виготовлено 15 листівок накладом 5 тис. В'язні, що звільнялися, їхали в Україну й розповсюджували їх у Кіровогр., Полтав., Рівнен.

обл. Влітку 1958, зустрівшись у м. Турка з В. Леонюком, домовився про переміщення друкарні до Львова, але невдовзі останнього заарешт. На той час Х. навч. у Львів. фінансово-економ. ін-ті.

1.06.1959 затримано, наст. дня його було відправлено у респ. КДБ до Києва на очну ставку з А. Булавським, де Х. все заперечував. Його відпустили, щоб вистежити зв'язки орг-ції. 26.10 т. р. знову заарешт. у м. Турці, а 3–10.10.1960 на закритому засіданні Верх. суду УРСР засудж. за ст. «Про кримін. відповідальність за держ. злочини у змові з метою повалення існуючого держ. ладу та захопл. влади» на 10 р. позбавлення волі. Перший рік ув'язн. відбував у Тайшеті Іркут. обл., 1961 етаповано в мордов. табір № 7, де каралися його посправники.

1970 звільнено, повернувся в Україну, мешкав у Львові. Наприкінці 1980-х брав акт. участь у громад. і політ. житті, був членом НРУ, Всеукр. спілки політв'язнів України, «Просвіти», учасником більшості загальноукр. акцій 1990–96. 1993–97 регулярно читав лекції з історії України в одній з військових частин м. Львова, 1993–98 був головою правління Львів. регіонального фонду допомоги репресованим при Львів. обл. раді. Написав спогади (зібравши також спогади й інших посправників у 1960) та видав фундаментальну кн. про підп. орг-цію «Об'єднання». Поховано у Львові.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: На шляхах волі: Підпільна організація «Об'єднання» (1956–59). — Львів, 2004. — 416 с.

Література: *Леонюк В.* На прю стає Об'єднання // Зона. — 1994. — № 6. — С. 163–180;

Галицьке «Об'єднання» // *Л. Лук'яненко.* З часів неволі: Соснова-7. — К.: МАУП, 2005. — С. 421–436.

«ХРИСТИЯНСЬКИЙ ГОЛОС» — журнал-хроніка Католицької Церкви в Україні. Вид. К-ту Захисту УКЦ. Вийшов 1988 у Львові як самвидавне продовження «Хроніки Католицької Церкви на Україні». Ред. І. Гель (голова К-ту захисту УКЦ, ред.), В. Барладяну, єп. П. Василик, свящ. М. Гаврилів, С. Хмара. Знайомив із процесом відродження УГКЦ. Містив тексти молитов, тематичні істор. розвідки (зокрема полемічного характеру), зразки колядок, публ. заяви, звернення про факти утисків і переслідувань віруючих, повідомлення про репресії влади щодо В. Чорновола, свящ. М. Гавриліва, І. Геля, В. Барладяну та ін., персоналії С. Хмари, свящ. Г. Будзинського, свящ. П. Зеленюка, В. Кобрина, Я. Лесіва, ін. Вів дискусії з офіційною пресою.

«ХРИСТОС З НАМИ» — додаток до газ. «Самостійна Україна». Вийшов 1990 в Кам'янці-Подільському. Ред. Я. Баїк. Публ. тексти молитов, фрагменти Святого Письма, мат-ли з проблем легалізації УГКЦ та УАПЦ.

«ХРОНИКА ЗАЩИТЫ ПРАВ В СССР» — журнал, вих. з 1973 рос. та англ. м. у вид-ві «Хроника», (Н.Й., Khronika Press). Гол. ред. В. Чалідзе, редколегія Е. Кляйн (E. Kline), П. Літвінов, Є. Штейн, кор. П. Реддевей (P. Reddaway). Інформ. про події дем. руху в СРСР та світі, д-сть Гельсінських груп, рел. громад в СРСР, заходи міжн. правозах. орг-цій, ознайомлював з їх док-ми. Публ. повідомл. про суд. процеси над В. Стусом, В. Чорноволом, П. Розумним, С. Кириченком, А. Корягіним; б-бу в таборах В. Чорновола, Л. Лук'яненка, О. Тихого, Ю. Литвина, М. Руденка, свящ. В. Романюка, С. Шабатури, М. Джемілєва, С. Глузмана, І. Геля, З. Антонюка, І. Кандиби та ін., переслідування активістки кримськотатарського народу А. Сейтмуратової. Виступав проти ув'язнення в спецпсихлікарнях Л. Плюща, О. Мешко, А. Лупиноса. Містив таборові заяви В. Чорновола, М. Осадчого, тексти виступів та відозв П. Григоренка, оглядові й аналітичні статті з проблем правозах. юриспруденції, репресивної психіатрії, релігії та моралі, істор., міжнар. відносин, доступу до інформ., тематичну та рекомендовану бібліогр., іменні покажчики.

«ХРОНИКА ТЕКУЩИХ СОБЫТИЙ» — бюлетень, вих. як самвидав у Москві 1968–1982 рос. м. Вип. готували Н. Горбанєвская, С. Ковальов, Т. Веліканова, Т. Осипова, Л. Вуль, Ю. Шиханович. Мав сталі рубрики. Висвітлював суд. процеси над В. Стусом, М. Руденком, О. Тихим, С. Караванським, свящ. М. Сас-Жураківським, С. Хмарою, В. Шевченком, О. Шевченком та ін. Ставав на захист заарештованих П. Розумного, Ю. Литвина, М. Горбаля, С. Набоки, Г Алтуняна, В. Стрільціва, ін. Повідомляв про допити активістів правозах. руху в справах В. Чорновола, Л. Лук'яненка, А. Климчака, Л. Плюща та К. Матвіюка, М. Матусевича і М. Мариновича, М. Руденка та О. Тихого. Сповіщав про брутальні обшуки, репресії й переслідування. Вів хроніку боротьби й спротиву в таборах, повністю чи фрагментарно цитував таборові заяви, звернення, листи В. Чорновола, В. Стуса, О. Тихого, Ю. Литвина, Є. Сверстюка, Л. Лук'яненка, М. Руденка, М. Джемілєва, І. Геля, М. Осадчого, З. Антонюка, свящ. В. Романюка, Й. Зісельса, З. Попадюка та ін. Порушував проблему застосування каральної психіатрії на прикладах перебування в спецпсихлікарнях М. Плахотнюка, Й. Терелі, В. Рубана, О. Мешко, Л. Мельникова, В. Калюжного, А. Лупиноса, О. Шатравки та ін. В. Чорновіл представляв списки засуджених за політ. переконання. Бюлетень вів свій список політв'язнів, більше третини з яких були українцями, ознайомлював із офіційними док-ми про режим у місцях відбуття покарання. Сповіщав про смерть у Київській тюрмі КДБ Г. Бендерського.

Виступав проти переслідувань і насильницького виселення кримських татар із рідних земель, репресій щодо активістів кримськотатарського руху М. Джемілєва, Р. Джемілєва, М. Асманова, І. Хаїрова, Е. Аметова, І. Габая, ін. Публ. масові петиції, листи Т. Франка та М. Лисенко у ВР УРСР з проблем кримськотатарської автономії. Говорив про репресії щодо орг-торів мемор. заходів у Бабиному Яру.

Бюлетень представляв постать П. Григоренка як діяча українського та міжн. правозах. руху. Друкував мат-ли суду над ним у Ташкенті (Узбецька РСР), подав низку його листів та заяв на захист політв'язнів у таборах і спецпсихлікарнях, активістів кримськотатарського руху; інформ. про діяльність П. Григоренка в США.

Наводив факти закриття церков, обшуків, арештів, засудження баптистів. Ознайомлював із клопотанням на дозвіл відновлення монастиря в Києво-Печерській лаврі. Про переслідування монахів Лаври розповідав свящ. Ахілла в інтерв'ю, взятому в помешканні П. Григоренка.

Публ. зміст «Українського вісника». Вів полеміку з офіційною пресою. Містив наказ про вилучення з б-тек книг О. Бердника, М. Руденка, В. Некрасова, розповідав про переслідування в Москві В. Некіпєлова та Н. Комарової за переклад на рос. повісті М. Осадчого «Більмо». Г. Снєгірьов гостро критикував підцензурну пресу в листі до ред. г. «Літ. Україна».

Вип. «Хроники...» входили до док. серії «Вольное слово. Самиздат. Избранное». З 1975 мав додаток «Архив Хроники». Здійснював передруки радіо «Свобода» й вид-ва Khronika Press (Н.Й., гол. ред. В. Чалідзе, відп. ред. передруку П. Літвінов). Протягом тривалого часу бюлетень був одним із гол. джерел інформ. про стан і розвиток правозах. руху в республіках СРСР та Україні.

«ХРОНІКА КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ НА УКРАЇНІ» — вид. Гельсінської ініціативної групи захисту прав віруючих та церкви на Україні. Бюлетень вих. як самвидав 1984–1987 у Львові та Ужгороді з невизн. періодичн. Вип. готували голова ЦК українських католиків Й. Терелля та голова групи (з березня 1983) В. Кобрин. Частина мат-лів вих. рос. м. З № 31 — «Християнський голос». Розглядав богословські та міжконфесійні проблеми, аспекти пастирської праці в УГКЦ. Містив мат-ли до істор. КЦ в Україні, Білорусі та Росії, пастирські

листи митр. А. Шептицького, тексти молитов, духовні бесіди, фоторепортажі з місць таємних відправ. Наводив факти придушення свободи совісті та віросповідань в СРСР, практики руйнування церковних споруд і синагог, використання їх не за призначенням, нищення кладовищ та надгробних пам'ятників. Вів хроніку репресій щодо вірних УГКЦ, Євангельських християн-п'ятдесятників. Повідомляв про переслідування владою О. Заливахи, З. Красівського, О. Тихого, свящ-ків П. Василика, М. Винницького, І. Марґітича та ін. Подавав свідчення про нищення німцями українців та євреїв за часів II Світової війни та загонами НКВС, копії репресивних суд. рішень, тексти секретних постанов КПУ. Змістовний епістолярій представляв листи В. Чорновола до М. Горбачова, Й. Терелі — до Р. Рейґана, М. Татчер, ін. держ. діячів, таборові листи П. Кампова, від Орг. к-ту колишніх політв'язнів рад. концтаборів про номінування на Нобелівську премію В. Марченка, В. Стуса, А. Марченка та Р. Валенберга, вірних УГКЦ — про репресії щодо них. Публ. списки українських політв'язнів, які відмовилися підписати прохання про помилування, перелік осіб, які вчинили злочини проти української нації, антимилітарні заяви та звернення, духовну поезію, вірші І. Мазепи, колядки, публіцистику, огляди сусп.-політ. подій, копії реакційних статей офіційної преси, персоналії митр. А. Шептицького, О. Духновича, свящ. П. Ороса, І. Кандиби, В. Рафальського, ін. Ознайомлював із Програмою УНФ. Аналізував рел. погляди Т. Шевченка. Як іл. використано тематичні світлини з поясненнями, екслібрис В. Чорновола. Коментовані вип. вих. з 1984 як додаток до бюлетеня «Вісті з Риму».

«ХРОНІКА ОПОРУ» — часопис діючої групи «Громада». Вих. як самвидав 1989 у Києві з невизн. періодичн. Ред. Д. Корчинський, О. Федорук. Ознайомлював із діяльністю УГС, НРУ, т-ва «Меморіал», ТУМ. Порушував проблеми репресивних дій влади, міжнац. стосунків, мови, екол. Вів хроніку сусп.-політ. подій і культ. життя. Подавав передруки з «Інформатора» Пресової служби УГС. Серед авторів — Й. Зісельс.

СКАНУВАННЯ
ANDRIYDM

Ц

«ЦЕНТРАЛЬНА РАДА» — позаструктурне вид. УГС-УРП. Неформ. газ., вих. 1990 в Києві раз на міс. Ред. О. Авраменко. Публ. статутні парт. док-ти, правозах. матли, тематичні пресові огляди, висвітлювала виборчий та законотворчий процеси. Містила серію істор.-аналіт. статей державотворчого спрямування М. Грушевського, С. Конєва, С. Гури та ін., інтерв'ю О. Шевченка. Ознайомлювала з поет. доробком Б. Грінченка, В. Стуса, Д. Павличка.

«ЦЕРКВА Й ЖИТТЯ» — вид. УАПЦ. Як неформ. часоп. вих. 1990 в Києві з невизн. періодичн. Ред. Л. Лохвицька, О. Гейко, Т. Антонюк. Порушував проблеми духовності, пропагував церковні істини, релігійність як спосіб життя. Публ. новини Церкви, фрагменти богослужебних книг, істор.-церковні док-ти, істор.-теологічні розвідки, репортажі про масові літургії. Розглядав канонічні, політ. і нац. аспекти міжконфесійних відносин. Авторами статей були д-р І. Стус, архіпресвітер С. Кіндзерявий-Пастухів, протопресвітер Д. Бурко, О. Шмеман, Т. Міненко та ін. Містив праці митрополита В. Липківського, біограф. довідку про нього, біограф. нариси про П. Могилу, В. Марченка, поезію Є. Сверстюка. Листи, звернення, протести, опубл. на сторінках часопису, підписали Є. Сверстюк, Л. Лохвицька, прот. В. Ярема, Т. Антонюк, О. Гейко (Матусевич), ін.

ЦЕХМІСТРЕНКО Юрій Васильович (нар. 1929, м. Ніжин Чернігів. обл. — пом. 1990, м. Київ) — вчений-фізик. Учасник укр. руху опору. Співавтор і підписант «Листа 139-ти».

Ц. — інвалід з дитинства. Після закінч. навчання у Ніжині викладав у Київ. ун-ті. Був єдиним фахівцем у ділянці атомного ядра. Доктор фіз.-мат. наук.

Подружжя Цехмістренка й І. Заславської часто приймали в своєму помешканні письменників-шістдесятників, у них часто бували художник І. Марчук, мистецтвознавець Р. Корогодський. Восени 1965 Ц. та І. Заславська стали ініціаторами виступу в Ін-ті фізики АН УРСР І. Дзюби, Л. Костенко, І. Жиленко, І. Драча, В. Підпалого. На зустрічі відкрито було поставлено питання русифікації в Україні. У листопаді-грудні т. р. відбулася зустріч літераторів І. Світличного та І. Дзюби з фізиками Ц., І. Заславською, В. Бондарчуком та М. Білецьким, під час якої було підготовлено протестний лист до ЦК КПРС проти арештів в Україні й Москві. Лист передруковували на машинці відділу теорії Ін-ту напівпровідників. Підписи під «Листом 139-ти» серед фізиків і математиків збирали Ц. й І. Заславська. Відтак Ц. було виключено з партії, звільнено з роботи в ун-ті. Отримав роботу в Ін-ті газу, де влаштовувалися й ін. підписанти листа. Познайомився з худ. В. Зарецьким.

Наприкінці 1980-х жив дуже бідно. Похований на Північному кладовищі в Києві.

ЦИМБАЛ Вікторія Михайлівна (нар. 3.11.1938, м. Київ) — філолог, науковець. Учасниця укр. правозах. руху. Член ВТПР (1991).

1962 закінч. Київ. ін-т іноземних мов. Працювала вчителем. у київ. вечірній школі. 1963–64 — ст. бібліотекарем у Центр. наук. бібліотеці АН УРСР. З 1964 працювала науков. співробітником Ін-ту філософії АН УРСР. Була членом КТМ «Сучасник», брала участь у культурно-мистецьких та громад. заходах патріот. спрямування, несанкціонованих зібраннях 22 травня біля пам'ятника Т. Шевченкові в Києві. Спілкувалася з Н. Світличною, І. Гончаром, М. Плахотнюком, О. Мешко, Є. Пронюком та ін. Друкувала і розповсюджувала самвидав. У 1970-ті організовувала фінансову підтримку політв'язням. 6.07.1972, після арешту співробітників Ін-ту Є. Пронюка і В. Лісового, у помешк. родини Ц. було вчинено обшук. Викликали на численні допити в КДБ, вимагали виступити з осудом діяльності заарештованих, її друзів і знайомих, на що Ц. давала категоричну відмову. 1973 звільнено з роботи, 1974–80 працювала на посаді ст. інженера в НДІ «Хімпроект».

Від 1980 — наук. співробітник Ін-ту програмних систем АН УРСР. Ц. — співавтор 11 нац. стандартів у сфері програмування, член термінологічної комісії Держстандарту України. З 2000 — член правління Музею шістдесятництва. Активно долучалася до орг-ції вечорів, виставок, що знайомили громадськість із рухом шістдесятництва та рухом опору 1960–80-х.

ЦИМБАЛ Тетяна Іванівна (нар. 10.04.1908, м. Київ — пом. 23.12.1995, м. Київ) — мисткиня, майстер художнього слова. Учасниця укр. правозах. руху.

Наприкінці 1920-х навч. у 2-й укр. гімназії ім. Кирило-Мефодіїв. братства. 1930 закінч. Музично-драматичний ін-т ім. М. Лисенка. Після ін-ту працювала в Київ. театрі юного глядача (1931–32), 1932–33 — в театрі «Березіль» (Харків), 1933–39 — муз-драм. театрі ім. М. Заньковецької (Запоріжжя). 1939–41 Ц. — методист-консультант худ. слова Центр. будинку худ. виховання дітей. Переживши з родиною окупацію під час Другої світов. війни, залишила роботу в театрі й почала працювати як майстер худ. слова у Львів. філармонії. 1954 Ц. на запрошення Республ. філармонії повернулася до Києва. У 1960-ті літ. вечори та концерти за її участі мали значний вплив на формування і пробудження нац. самосвідомості. Мистецький талант артистки та безкомпромісний патріотизм виявлялися під час виконання у новій інтерпретації творів Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, П. Тичини, В. Сосюри, М. Рильського, О. Довженка, О. Олеся, Б. Антоненка-Давидовича, молодих поетів В. Симоненка, І. Драча, Л. Костенко. Однією з найцікавіших програм була моновистава про Лесю Українку «Дочка Прометея» (реж. Л. Танюк). Багато гастролювала по містах і селах України, Сибіру, Казахстану, європ. частині СРСР. До кола друзів і знайомих входили А. Горська, І. та Н. Світличні, І. Гончар, Л. Танюк, Ю. Бадзьо, Є. Сверстюк, М. Плахотнюк, О. Мешко та ін. Брала участь у літ. вечорах КТМ «Сучасник».

У липні 1963 в Першотравневому парку, у світлі смолоскипів з газет, на несанкціонованому вечорі Лесі Українки читала вірш поетки «І ти колись боролась, як Ізраїль». Після того виступу Ц. відправили на пенсію, фактично, заборонивши працювати, через «політ. неблагонадійність» не допускали на радіо і телебачення, не запрошувано до Спілка письменників, до Т-ва «Знання». Тоді за допомогою О. Мешко, в школах, підприємствах, ін-тах було організовано її концерти, часто за участю Є. Сверстюка. 8.08.1965 у Шешорах на забороне-

ному відкритті пам'ятника Т. Шевченкові, переодягнувшись у гуцульське нар. вбрання, читала твір «Катерина». Щороку 22 травня приходила до пам. Т. Шевченкові з квітами, читала твори поета. В цей день 1967 взяла участь в очолюваній М. Плахотнюком демонстрації біля будинку ЦК партії з вимогою звільнити затриманих у той вечір студентів. Влітку 1972, після чергової хвилі арештів в ін-тах АН УРСР, в помешканні Ц. було вчинено обшук. Часто викликали на бесіди до КДБ. Незважаючи ні на що, продовжувала акт. громад. роботу. Зрідка виступала з концертами. Серед друзів і знайомих збирала укр. книжки і власним коштом розсилала у сільські й міські бібліотеки — туди, де бувала на гастролях і де компактно жили українці. Поширювала самвидав, морально і матеріально допомагала родинам політв'язнів. Саме завдяки зусиллям Ц. було споруджено пам'ятник Лесі Українці в Ялті.

Після здобуття незалежності України продовжувала акт. громад. роботу. Писала спогади.

Поховано на Байковому цвинтарі у Києві.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Вовк Г.* Майстер художнього читання // Дніпро. — 1959. — № 2. — С. 107–109;

Плахотнюк М. Наше діло нам святе // Укр. культура. — 1997. — № 1. — С. 27–29;

Осока Л. Час для України жить // Укр. слово. — 1997. — 13 лютого;

Самуляк Н. Героїня духу // Ми — в історії: Збірник. — К.: Спадщина, 1998. — С. 174;

Цимбал В. Артистка // Ми — в історії: Збірник. — К.: Спадщина, 1998. — С. 174–178;

Урок Тетяни Цимбал // Час. — 1998. — 9–15 квітня;

Корогодський Р. Брама світла. Батьки. — К.: Гелікон, 2004. — С. 95–97.

Ч

ЧАЛІДЗЕ Валерій Миколайович (нар. 1938, Москва) — доктор фізичних наук. Учасник правозах. руху в СРСР, співзасновник КПЛ в Москві (1970).

Навчався в Московському й Тбіліському університетах. З середини 1960-х був активним учасником Руху прав людини в СРСР, з 1968 видавав самвид. журн. «Общественные проблемы», до 1970 — директор Інституту пластики в Москві, 4.11.1970 спільно з А. Сахаровим і А. Твердохлєбовим став співзасновником першого в СРСР правозахисного неофіційного Комітету прав людини в Москві. Постійно виступав на захист заарештованих і репресованих. 1971 в його помешканні було заарешт. В. Буковського та представника Фламандського Комітету Акції Г. Себрехтса під час передавання самвидавних матеріалів. 29.03.1971 на квартирі Ч. під час обшуку було вилучено цілий архів самвидавних матеріалів Комітету прав людини. У Москві був співініціатором випуску самвидавної «Хроники текущих событий», у якій багато місця було відведено репресіям в Україні та укр. політв'язням. У листопаді 1972 Ч. на запрошення виїхав до США, незабаром його було позбавлено рад. громадянства. Засновник рос. правозах. вид-ва «Хроника Пресс» у Нью-Йорку, 1979 — засновник видавництва «Издание Чалидзе», яке опублікувало спогади Л. Троцького, чотири томи документів «Коммунистическая оппозиция в СССР: 1923–1927», «Портреты революционеров», спогади М. Хрущова, «Коран»; був також автором інших книжок. 1990 йому повернено рад. громадянство.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Суспільні проблеми. Право засудженого покидати свою батьківщину (1971);

To Defende These Rights: Human Rights and the Soviet Union (1974);

In Defense of Andrei Tverdokhlebov (1975);

Vladimir Bukovsky Soviet Dissenter (1976);

Papers on Soviet Law (1977, спільно з Л. Ліпсоном);

Criminal Russia: Essays on Crime in the Soviet Union. — N.Y.: Randome House, 1977. — 240 с.;

The Soviet Human Rights Movement: A Memoir (1984);

Национальные проблемы и перестройка (1988);

Glasnost and Social and Economic Rights (1988, спільно з Р. Шифтером).

Література: *Зінкевич О.* Валерій Чалідзе в Америці // Новий шлях. — 1973. — 6–13 січня. — С. 2, 5.

«ЧАС» — вісник Чернів. орг-ції ТУМ ім. Т. Шевченка. Як неформ. газ., вих. 1990 з невизн. періодичн. Ред. Г. Тарасюк, П. Кобевко, О. Ніколаєць (худ.). Публ. матли УРП, НРУ, «Союзу українок», «Меморіалу», біогр. розвідки про О. Кобилянську, Д. Загула. Приділяла увагу збереженню істор. та фольклорної спадщини, пам'яті жертв сталінізму. Розглядала мовні питання, проблеми духовності, містила інформ. з мист. життя, мала постійну сатиричну колонку.

ЧЕНДЕЙ Іван Михайлович (нар. 20.05.1922, с. Дубове Тячівського р-ну Закарп. обл. — пом. 29.11.2005, м. Ужгород) —

письменник, кіносценарист. Учасник укр. нац.-культ. відродження. Лауреат Держ. премії ім. Т. Шевченка (1994).

1944, на час визволення Закарп. від німців, був учасником літ. т-ва хустських гімназистів. З березня 1945 працював в обл. г. «Закарп. правда» й одночасно навч. в ун-ті. 1952 Ч. закінчив філол. ф-т Ужгор. ун-ту. 1962 — Вищі літ. курси при Літ. ін-ті в Москві. Очолював Закарп. орг-цію СПУ. Своєрідність творч. індивідуальності Ч. полягає в пильній увазі до найвищих категорій людської моральності, що передбачає загострену правдивість худ. відображення. Це зумовило ідейно-темат. та стильову оригінальність прозаїка (напр., ром. «Птахи полишають гнізда...», 1965). Ч. одним із перших в укр. прозі 60-х художньо переконливо розкрив внутр. зміст єдності людини з духовним материком свого народу, з моральними цінностями, набутими у віках, проводячи ідею добротворення, високого призначення людського буття на землі.

1955 вийшла перша добірка опов. письменника. Ч. написав кілька кіносценаріїв, у співавторстві з С. Параджановим створив сценарій до стрічки «Тіні забутих предків». Перекладав з угор. мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Чайки летять на схід (1955), Вітер з полонини (1958), Ватри не згасають, Верховино, мати моя (1960), Чорнокнижник (1961), Поєдинок (1962), Птахи полишають гнізда (1965), Терен цвіте, Коли на ранок благословлялося (1967), Березневий сніг (1968), Зелена Верховина (1975), Свалявські зустрічі (1977), Теплий дощ, Казка білого інею (1979), Кринична вода (1980), Житіє Антона Кукурічки (1988), Далеке плавання, Скрип колиски (1989), Калина під снігом, Іван.

«ЧЕРВОНА КАЛИНА» — вид. Уманської орг-ції НРУ. Неформ. газ., вих. 1989–1991 раз на два міс. Ред. Б. Чорномаз, С. Кравчук. Містила місц. сусп.-політ. новини, виборчу хроніку, док-ти РУХу. Публ. спогади свідків часів сталінських репресій, голодомору. Мала регулярну сатиричну колонку.

«ЧЕРВОНА КАЛИНА» — неформ. газ., вих. у Сокалі 1990 з невизн. періодичн. Відображала позицію дем. орг-цій р-ну.

«ЧЕРВОНА РУТА» — всеукраїнський фестиваль естрадної й сучасної укр. пісні в жанрі рок, поп і авторської (бардівської) музики.

Фестиваль відбувся 19–24.09.1989 в Чернівцях. Метою його проведення стала необхідність піднесення рівня укр. сучасн. популярної музики та її пропаганди як у межах України, так і в усьому світі. Саме в період перебудови, коли розвалювалася на очах світу рад. імперія, на часі було визнання культурною силою, джерелом творч. активності сучасної творчості молодих, яка, поряд із класич. і нар. жанрами мистецтва в Україні, формувала духовні вартості, ставила наголос на традиціях кожного народу, стверджувала та збагачувала його самобутність, відроджувала дух нації. Символом 1-го фестивалю «Червона рута» обрано емблему — червону квітку, схематичне зображення п'ятилисника рути (автором став графік В. Василенко). Ця квітка, завдяки композиторові Володимирові Івасюкові, стала уособленням укр. сучасної пісні. До орг-ції та проведення фестивалю долучилися музикознавці А. Калениченко, Т. Мельник, сценаристи й режисери С. Проскурня (гол. режисер), С. Майданська, С. Архипчук, П. Колісник, композитори й виконавці М. Скорик (голова журі), Т. Петриненко, К. Стеценко, В. Зінкевич, Н. Ярем-

чук, Н. Матвієнко, І. Білозір, поети Д. Павличко, І. Малкович та ін.

Чернівецька парт. адміністрація постійно чинила перешкоди: незаконні затримання, обшуки, психолог. тиск; одна з місцевих газет була «стурбована», що фестиваль набрав «націоналістичної» спрямованості й у більшості пісень «критикується соціаліст. лад». Після першої «чистки» сценарію парт. чиновники категорично відмовили в участі Т-ву Лева й у концерті — театру-студії «Не журись». Під час проведення рок-конкурсу на стадіоні було багато міліції, солдат у бойов. готовності, машин, вартові «порядку» ходили між рядами, забирали в молоді нац. символіку, створюючи атмосферу напруження й підозри (хоч на конкурсі не було жодного випадку хуліганства), не давали довершити конкурсний день, вимкнувши струм — учасників фестивалю журі дослуховувало в темряві й без мікрофонів. Вісьмох цивільно одягнених людей жорстоко побили за центр. трибуною стадіону «Буковина» одразу після заключного концерту члена СНУМу Р. Паславського, лише силою вдалося вирватися з їхніх рук учасникам фестивалю львів'янину Т. Чубаєві та одеситу Ю. Прокопчукові. 40 цивільних напали на вокзалі на 15 львів'ян, які 23.09 т. р. прибули на фестиваль. Незважаючи на обструкцію місцевої влади, молодь все ж примудрялася брати участь у концертах, поширювати буклети «Поступ», «Скарбниця», нац. символіку, залишатися вільними людьми.

Переможцем першого фестивалю «Червона рута» й володарем Гран-прі став кобзар В. Жданкін.

Радянська партійна преса засуджувала володаря Гран-прі В. Жданкіна за виконання укр. гімну «Ще не вмерла Україна», Т. Петриненка — за виконання пісні «Рух», В. Морозова — за відозву-протест проти дій місцевих партійних органів.

Фестиваль виявив нові імена й нові укр. пісні та ствердив високий естетичний рівень багатьох укр. виконавців сучасної укр. музики.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: А кому ви служите? // Радянська Україна. — 1989. — 13 жовтня;

Томак М. Культурний код «Червона Рута» // День. — 2009. — 25 вересня;

Катриченко Т. «Червона Рута»: 20 років потому // Главред. — 2009. — № 38. — С. 9–12;

Євтушенко О. Королівство прямих дзеркал: «Червона Рута» — фестиваль, який нас змінив // Укр. тиждень. —2009. — № 39. — С. 48.

ЧЕРКАСЬКИЙ Володимир Максимович (нар. 1926) — учасник укр. нац.-визв. руху. Заарешт. 1968 і засудж. на 10 р. позбавлення волі й 5 р. заслання.

«ЧЕРКАСЬКИЙ ЧАС» — вид. НРУ. Неформ. газ., вих. 1990 з невизн. періодичн.

ЧЕРНЯВСЬКА (НАБОКА) Інна Борисівна (нар. 9.06.1954, м. Київ) — лікар, журналіст. Учасниця укр. правозах. руху. Співзасновниця КДК (1980). Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1981–83). Член УГС (1988).

1971–76 навч. на біолог. ф-ті Київ. ун-ту. По закінч. працювала наук. співроб. у НДІ ендокринології та обміну речовин. 1980 разом із С. Набокою, Л. Лохвицькою та Л. Мілявським стала співзасновником КДК, де проводилися літ. та політ. дискусії, рел.-ф-фські семінари, поширювали й обговорювали самвидавну літ-ру. У липні 1980 брала участь у складанні тексту із закликом бойкоту Олімпіади-80 у Москві — через рад. окупацію Афганістану. У січні 1981 разом із Л. Лохвицькою виготовляла листівки на підтримку укр. політв'язнів.

11.01 т. р. разом із С. Набокою, Л. Лохвицькою, Л. Мілявським та Н. Пархоменко заарешт. 29.06.1981 Ч. засудж. Київ. міськ. судом за ст. 187-1 КК УРСР на 3 р. позбавл. волі у ВТК. Покарання відбувала у ВТК в Одесі та Дніпродзержинську.

1983 після звільнення зазнавала переслідувань КДБ: відмовлено в роботі за фахом, організовано стеження та обшуки. Згодом вдалося змінити спеціалізацію, працювала лікарем-лаборантом у мед. закладах Києва. 1987 разом із посправниками стала співзасновницею УКК. Брала участь у

першій несанкціонованій демонстрації в Україні (на другу річницю Чорнобильської катастрофи), в багатьох несанкціонов. мітингах, демонстраціях та ін. акціях нац.-дем. сил. 1989 разом із С. Набокою працювала над першими номерами опозиц. газ. УГС «Голос відродження». Брала участь у роботі незал. прес-центрів «Вибори-94» і «Гаряча лінія». З 2003 Ч. — співробітник радіо «Свобода», друкувалася в період. виданнях.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: У Києві засудили Л. Лохвицьку, Л. Мілявського, С. Набоку й І. Чернявську за розповсюдження детючок // Смолоскип. — 1982. — № 3. — С. 1, 4.

ЧЕРНЯК Олександр (нар. 1950) — учасник євр. правозах. руху. 04.1984 засудж. в Києві на 4 р. позбавлення волі за спробу емігрувати з СРСР.

«ЧЁРНАЯ СУББОТА» — вид. Конфедерації незал. профспілок Запорізького краю. Неформ. газ. вих. у Запоріжжі 1990 рос. м. з невизн. періодичн. Ред. Д. Дундич.

ЧОБАНОВ Мамеді (нар. 28.04.1944) — шофер з Криму. Учасник кримськотатарського правозах. руху. Кол. політв'язень (1968–71). Заарешт. 3.04.1979 і засудж. на 3 р. позбавлення волі. Покарання відбував у коростенському концтаборі Житом. обл.

«ЧОРНА РАДА» — вид. Рівнен. крайового проводу СНУМ. Неформ. газ. вих. 1989 з невизн. періодичн. Ред. О. Бабій. Мала чітку нац-чну спрямованість. Публ. істор.-антропологічні розвідки, працю Д. Донцова.

ЧОРНИЙ Павло Петрович (нар. 1917) — інженер з Ворошиловграда. Укр. православний діяч, учасник укр. правозах. руху. Заарешт. 1979 і засудж. на 6 р. позбавлення волі.

ЧОРНОВІЛ Валентина Максимівна (нар. 23.03.1948, с. Гусакове Звенигородського р-ну Черкас. обл.) — філолог. Учасниця укр. правозах. руху. Член правління

громадської організації «Музей шістдесятництва», ВТПР (з 1996).

Ч. закінчила СШ у с. Вільхівець Черкас. обл. 1965–70 — філол. ф-т Київ. ун-ту. 1970–72 працювала вчителем у Львів., Терноп. та Київ. обл. Зазнавала переслідувань за те, що поділяла погляди брата Вячеслава та його однодумців. Брала участь у поширенні та передаванні за кордон ж. «Укр. вісник», редактором якого був В. Чорновіл. На допитах не давала жодних свідчень ні проти брата, ні проти М. Плахотнюка, у справі якого проходила як наречена. Було затримано одночасно з А. Пашко у львів. ізоляторі, але завдяки братові, який, дізнавшись про це, оголосив сухе голодування, обох було звільнено. 1972 на Ч. була заведено справу за «антирад. діяльність». Вивозила з побачень табірну інф-цію, зокрема частину інтерв'ю Чорновола та Пенсона. З політ. мотивів її було позбавлено пед. посади. З 1973 працювала вчителем укр. мови та літ-ри (Тальне Черкас. обл., Рокитне та Буча Київ. обл). Учитель вищої категорії. Усі ці роки місцеві та обл. органи КДБ шантажували й залякували — викликали на допити, встановили стеження на роботі. 1998 стала працювати літ. ред. у г. «Час-Time» (пізніше «Час», шеф-редактором якого був В. Чорновіл), публікувала там свої публіцист. дослідження на культурологічні теми. Після загибелі брата була на посаді науков. працівника у Кабінеті-музеї Вячеслава Чорновола, упорядник його творів у 10 томах.

Нагороджено орденом княгині Ольги III ст. (2007).

ЧОРНОВІЛ Вячеслав Максимович (нар. 24.12.1937, с. Єрки Звенигородського р-ну Черкас. обл. — загинув 25.03.1999, м. Бориспіль Київ. обл.) — журналіст. Учасник руху шістдесятництва. Один із лідерів укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1967–69, 1972–85). Засновник і ред. самвидавного ж. «Український вісник» (1970–72, 1987–89), член ПЕН-клубу (1978), член УГГ (1979), голова Львів. обл. ради (1990), народний депутат ВР України (1990–99), голова НРУ (1992–99), лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка (1996), нагор. орденом Я. Мудрого. Герой України (2000, посмертно).

1955 закінчив Вільховецьку СШ Звенигород. р-ну. 1960 — ф-т журналістики Київ. ун-ту. 1958 мав неприємності й перерву в навч. за свої погляди на сусп. і політ. життя. 1960–62 працював ред. молодіжних передач на Львів. телестудії. У травні 1963 переїхав до Києва, щоб продовжити наукову роботу з історії укр. літ-ри. Пройшов за конкурсом до аспірантури Київ. пед. ін-ту, але його не було допущено до навч. через політ. мотиви. Певний час працював на буд-ві Київ. ГЕС, пізніше завідував відділом у г. «Молода гвардія». З 1963 разом з І. Світличним, І. Дзюбою, Є. Сверстюком, А. Горською, Л. Танюком був акт. учасником руху шістдесятників, автором, співавтором і розповсюджувачем самвидаву, організатором і учасником багатьох літ.-мист. заходів, громад. акцій. Брав акт. участь у д-сті Київ. КТМ. 4.09.1965 Ч. разом з І. Дзюбою і В. Стусом виступив у кінотеатрі «Україна» з протестом на прем'єрі фільму «Тіні забутих предків» проти арештів укр. інтелігенції. Було звільнено з роботи. Розпочались обшуки, допити. У квітні 1966 на закритому політ. процесі у Львові відмовився давати свідчення проти М. і Б. Горинів, назвавши злочинцями прокурора та суддів, за що звільнено з ред-ції респ. г. «Друг читача». Було засудж. на 3 місяці виправних робіт. 1966 Ч. зібрав інф-цію про поруш. прав людини і рад. законодавства судовими та слідчими органами «Правосуддя чи рецидив терору?», уклав документальну збірку «Лихо з розуму: Портрети двадцяти "злочинців"» про репресованих у 1965 шістдесятників. Книжки вийшли за кордоном. Ч. було присудж. міжнар. журналіст. премію (Великобританія).

3.08.1967 заарешт., а 15.11 т. р. засудж. за ст. 187-1 ч. 1 КК УРСР Львів. обл. судом на 3 р. ув'язнення в таб. сув. режиму. Влітку 1968, протестуючи проти вилуч. написаних у таборі статей, провів 48-денне голодування.

У лютому 1969 звільнено достроково у зв'язку з амністією. У відповідь на наклепн. нападки на І. Дзюбу написав статтю «Що і як обстоює Б. Стенчук», де викрив негідні методи ідеолог. роботи КПРС і КДБ. 1970 розпочав видавати машинописний журн. «Укр. вісник», який став найважливішим періодичним виданням укр. самвидаву. До нового арешту Ч. вийшло 5 номерів, які було опубл. за кордоном у вид-ві «Смолоскип». Улітку 1971 звернувся до Комісії прав людини ООН з приводу загрози арештів укр. інтелігенції. У вересні т. р. виступив з листом «До ЦК КП України» на захист В. Мороза, через місяць за ініціативою Ч. було створено «Громадський комітет захисту Н. Строкатої».

12.01.1972 заарешт. під час другої хвилі репресій в Україні. Оскільки слідство не могло довести, що Ч. був ред. УВ, його було шантаж. арештом дружини та сестри. На знак протесту 8 діб тримав сухе голодування. 12.04.1973 засудж. Львів. обл. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 6 р. ув'язнення у

таб. сув. режиму й 3 р. заслання. Карався в мордов. таборах ЖХ-385/17. Ч. був організатором і учасником багатьох акцій протесту, голодувань у б-бі за статус політв'язня. Більше половини терміну Ч. провів у ШІЗО і ПКТ. Разом із Б. Пенсоном написав кн. «Хроніка таборових буднів», яку було опубл. 1976 за кордоном. На поч. 1978 відправлено етапом на заслання в сел. Чапланда (Якутія), там написав брошуру про б-бу за статус політв'язня в таборах. 1978 прийнято до міжн. ПЕН-клубу. 22.05.1979 став членом УГГ.

У квітні 1980 заарешт. на засланні за сфабриков. звинувач., тримав 120-денне голодування на знак протесту. В ост. слові на суді звинуватив КДБ і міліцію у фальсифікації та закликав суд не брати участь у змові. Засудж. на 5 р. позбавлення волі.

1983 Ч. умовно звільнено через протести прокурора Якутії. До закінчення терміну працював кочегаром у м. Покровську (Якутія).

У травні 1985 повернувся в Україну. Працював кочегаром у Львові. Восени 1987 разом із М. Горинем дав інтерв'ю закордон. журналістці, через що влада розгорнула кампанію за їхнє видворення з СРСР. Ч. і М. Горині звернулися до урядів усіх держав, щоб їх не приймала жодна країна. Влітку 1987 Ч. відновив видання «УВ», ініціював відновлення УГГ на ширшій платформі. 11.03.1988 з М. Горинем і З. Красівським підписав «Звернення до укр. і світов. громадськості» про відновл. д-сті УГГ.

В. Чорновіл був співініціатором створення Української Гельсінської Спілки (УГС). Спільно з М. і Б. Горинями розробили «Декларацію принципів УГС» (за відновл. укр. державності, встановл. укр. громадянства, надання укр. м. статусу державної та б. ін.). 7.07 т. р. оприлюднено цей документ на 50-тис. мітингу у Львові. Ч. було обрано одним із трьох секретарів УГС, був керівником інформ. служби групи. Брав участь у нарадах представників нац.-визв. рухів народів СРСР. 1988 було обрано співголовою Львів. обл. «Меморіалу». 8–10.09.1989 на Установчих зборах НРУ — членом його Великої Ради. З березня 1990 Ч. — депутат ВР України і голова Львів. обл. ради. 1991 балотувався у Президенти України. У березні 1992 Ч. обрано співголовою НРУ, а з грудня т. р. він — голова НРУ. 1994 і 1998 знову обрано нар. депутатом України. Ч. — лідер депутат. фракції НРУ, член Парламент. асамблеї Ради Європи, шеф-редактор газ. «ЧасТайм».

25.03.1999 загинув поблизу м. Бориспіль під Києвом.

БІБЛІОГРАФІЯ

Звернення, заяви, листи: До ЦК ЛКСМУ (15.09.1965), До Начальника КДБ при Раді Міністрів УРСР тов. Нікітченка: Заява (25.11.1965), Начальникові Київського обласного управління КДБ (20.12.1965), До Львівського обласного суду (17.04.1966), До Львівського обласного суду: Касаційна скарга (14.07.1966), До Верховного Суду УРСР: Касаційна скарга (15.08.1966), Голові Верховного Суду УРСР тов. Зайчуку В. Г. (5.12.1966) // Українська інтелігенція під судом КҐБ. — С. 15–18, 23–25, 37–38; 38–39, 56–57; 58–59, 60–61;

Першому секретареві ЦК КПУ тов. Шелесту П. Ю. (22.06.1966), Лист з Вінницького концтабору (3.05.1968), До ЦК КПУ, У Президію ВР УРСР, в Прокуратуру УРСР: Заява (30.10.1967, з Львівської тюрми) // Українська інтелігенція під судом КҐБ. — С. 199–200, 213–216, 226–228;

Appeal by V. Chornovil to the Soviet Authorities // Voices of Human Courage. — N.Y.: AFU, 1968;

Президії ВР тов. Ляшкові, ЦК КПУ, тов. Овчаренкові, Першому заступникові Голови РМ УРСР тов. Тронькові: Заява (16.08.1971, у справі руйнування Стрілецьких могил на Янівському цвинтарі у Львові) // Широке море України. — С. 123–125;

Прокуророві УРСР, Міністрові закордонних справ УРСР: Заява (12.10.1073), Заява (12.01.1974, про оголошення голодування), Головному військовому прокуророві СРСР: Скарга (26.08.1973), Генеральному прокуророві СРСР (10.04.1978), Міністрові внутрішніх справ УРСР Головченкові І. Х (18.05.1979), Відкритий лист Міністрові внутрішніх справ УРСР, членові Спілки письменників УРСР Головченкові І. Х.

(11.04.1079) // Погром в Україні: 1972–1979. — С. 75–77, 78, 96, 102–103; 104–105, 105–107;

Голові Президії ВР СРСР М. В. Підгорному: Заява (Про зречення рад. громадянства) // Сучасність. — 1975. — Ч. 11. — С. 120–121;

Звернення до Президента Форда (1.08.1975) // Сучасність. — 1976. — Ч. 1. — С. 114–117;

Військовому прокуророві Прикарпатської військової округи: Заява (23.07.1973) // Сучасність. — 1976. — Ч. 3. — С. 99–108, Ч. 4. — С. 72–81;

Міністрові внутрішніх справ Щолокову (03.1978) // Інформаційні бюлетені УГГ: Вип. 1978–1980. — С. 78;

Гельсінським групам СРСР, США, правозахисним групам Польщі, Чехословаччини: Звернення (6.10.1979, спільно з іншими членами УГГ), Меморандум УГГ (Осінь, 1979, у справі репресій в Україні, спільно з іншими членами УГГ) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 47–51, 57–62;

We are Victims of an Act of Internal Terror (Лист В. Чорновола до Президії XXVI конгресу КПРС) // Smoloskyp. — 1981. — № 12. — С. 1, 10;

Заява (22.05.1979, про вступ до УГГ), Міністрові внутрішніх справ ЯАРСР: Заява (30.08.1979), Прокуророві ЯАРСР (22.04.1980), До представників демократичних країн на Мадридській зустрічі 1980 р.: Заява (09.1980), До Верховного суду Якутської АРСР: Касаційна скарга (27.06.1980), Президії XXVI З'їзду КПРС: Відкритий лист (02/1981), До Комітету прав людини ООН, Міжнародної Амністії, Комітету за вільний світ, Гельсінських груп США й інших країн: Звернення (9.04.1981), Прокуророві Якутської АРСР, Голові Верховного суду ЯАРСР: Відкритий лист (3.05.1981) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 797–798, 800–805, 806–807, 820–825, 826–907, 912–914, 915–920, 921–923;

Відкритий лист Ген. секретареві ЦК КПРС Горбачову М. С. (5.08.1987), Редакторові г. «Вільна Україна», органові Львівського ОК КПУ (17.11.1987) // Укр. вісник: Вип. 7, 8. 9–10, 1987. — С. 13–32, 599;

Заява (у справі статті в «Рад. Україні» від 13.11.1987) // Сучасність. — 1988. — Ч. 1. — С. 130–133;

Ukrainian Journalist Chornovil Writes to Gorbachev (5.08.1987) // Smoloskyp. — 1988. — № 37. — С. 1, 11–21, 24.

Публікації: Лихо з розуму: Портрети двадцяти «злочинців». Збірник матеріалів / Упорядник. — Пар.: ПУДФ, 1967. — 336 с.;

The Chornovil Papers («Лихо з розуму» в перекладі на англ., вступне слово З. Бжезінського, передм. Ф. Барггорна. — N.Y.: McGraw-Hill, 1968. — 246 с.;

Я нічого у вас не прошу: Лист до Секретаря ЦК КПУ П. Ю. Шелеста. — Тор.: КЕ УНО, 1968. — 120 с.;

Як і що обстоює Богдан Стенчук: 66 запитань і зауваг «інтернаціоналістові» (березень 1970) // Укр. вісник: Вип. VI, березень 1972. — С. 12–56;

Український вісник: Вип. I–II, Січень 1970–Травень 1970 (Упорядник). — Пар.–Балт.: ПУДФ, Смолоскип, 1971. — 246 с.;

Український вісник: Вип. III, Жовтень 1970 (Упоряд. В. Чорновіл). — Балт.–Він.: Новий шлях, Смолоскип, 1971. — 118 с.;

Український вісник: Вип. IV, січень 1971 (Упоряд. В. Чорновіл). — Пар.–Балт.: ПУДФ, Смолоскип, 1971. — 191 с.;

Український вісник: Вип. IV, січень 1971 (Упорядник). — Лон.: Українська видавнича спілка, 1971. — 134 с.;

Український вісник: Вип. VI, березень 1972 (Упоряд. В. Чорновіл). — Пар.–Балт.: ПУДФ, Смолоскип. — 1972. — 183 с.;

Слово про Кобзаря: Тарас Шевченко в оцінці Грінченка // Широке море України: Документи самвидаву з України. — 1972. — С. 103–122;

Le Malheure D'Avoir Trop D'Esprit («Лихо з розуму» у перекл. на франц.). — Par.: PIUF, 1974. — 178 с.;

Хроніка таборових буднів (Спільно з Б. Пенсоном). — Сучасність, 1976. — 144 с.;

Wie Lange noch? Lageralltag in Mordowinien (Спільно з Б. Пенсоном) / Перекл. на нім. А.-Г. Горбач і К. Горбач. — Bern: Kuratorium Geistige Freiheit, 1976. — 34 с.;

Dissent in Ukraine: The Ukrainian Herald, Issue 6, march 1972. — Balt.–Par.–Tor.: Smoloskyp Publishers, 1977. — 215 с.;

Чому я заздрю Робертові Сендсу (15.07. 1981) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 924–929;

Український вісник: Вип. 7, 8, 9–10, серпень, вересень, жовтень-листопад. 1987 (Головний редактор). — Балт.–Тор.: Смолоскип, 1988. — 640 с.;

Український вісник: Вип. VII, серпень 1987 (Головн. редактор В. Чорновіл). — Н.Й.: Сучасність, 1988. — 102 с.;

Правосуддя чи рецидиви терору? // Київ. — 1992. — № 6. — С. 11–51; № 7. — С. 55–99;

Пульс української незалежності: Колонка редактора. — К.: Либідь, 2000. — 624 с.;

Твори. У 10-ти томах — Т. 1. Літературознавство. Критика. Журналістика / Упоряд. Валентина Чорновіл, передм. В. Яременка, М. Коцюбинської. — К.: Смолоскип, 2002. — 640 с.; Т. 2. Правосуддя чи рецидиви терору?; Лихо з розуму: Портрети двадцяти «злочинців»; Матеріали та документи: 1966–68 / Упоряд. Валентина Чорновіл, передм. Л. Танюка. — 2003. — 906 с.; Т. 3. Український вісник: 1970–72 / Упоряд. Валентина Чорновіл, передм. М. Косіва. — 2005. — 976 с.; Т. 4. — Кн. 1. Листи / Упоряд. М. Коцюбинська, Валентина Чорновіл, передм. М. Коцюбинської. — 2005. — 990 с.; Т. 4. — Кн. 2. Листи / Упоряд. М. Коцюбинська, В. Чорновіл, передм. М. Коцюбинської. — 2005. — 1068 с.; Т. 5. Публіцистика. Документи. Матеріали «Справи № 196»: 1970–84. — 2007. — 912 с.

Література: *Worthington P.* Exclusive. Book Smuggled From Ukraine Reveals: Russian Injustices // The Weekend Telegram. — Tor. — 1968. — 6 січня;

Worthington P. From a Soviet Prison New Meaning for the Word Courage // The Telegram. — 1968. — 8 січня;

Worthington P. Smuggled Papers Reveal Soviet Injustice in the Ukraine // The Telegram. — 1968. — 11 січня;

How KGB Still Keeps a Grip on the Ukraine: Journalist Sent to Labour Camp for His Outcry Against Injustice // The Times. — Lon. — 1968. — 7 лютого;

K.G.B. Is Said to Harass Ukrainian Intellectuals // The New York Times. — 1968. — 8 лютого;

Grose P. 15 in Soviet Tried Secretly in 1966; Excerpts From Documents on Ukrainian Trials in' 66 // The New York Times. — 1968. — 9 лютого;

Ferment in the Ukraine (Редакційна) // The New York Times. — 1968. — 10 лютого;

The Chornovil Papers on Ukraine Trials // Herald Tribune International. — Пар. — 1968. — 11 лютого;

KGB Turns the Clock Back to Stalin // The Observer. — Lon. — 1968. — 11 лютого;

Crankshaw E. Is Russia Returning To Stalinist Terror? // The Philadelphia Inquirer. — 1968. — 13 лютого;

Kamm H. Nationalist Ideas Scored in Ukraine // The New York Times. — 1968. — 20 лютого;

Sharp Rebuff for Ukrainians. — The Times. — Lon. — 1968. — 22 лютого;

Petryshyn R. Justice in the Year of Human Rights // The Argus. — Port Artur. — 1968. — 23 лютого;

Lorince G. The Chornovil Papers. — New Statesman. — 1968. — 23 лютого;

Goldberg S. Enslaved Ukraine // Sunday Star-Ledger. — 1968. — 10 березня;

Szamuely T. The Cog Becomes Human // Spectator. — Lon. — 1968. — 12 квітня;

Goldberg S. Journalist's Courage Rips Curtain From Cultural Revolution in Ukraine // The Pittsburgh Press. — 1968. — 29 квітня;

Anderson J. K. Soviet Harass Authors, Ukrainians Tell UN Parley // Detroit American. — 1968. — 8 травня;

Worhington P. The Chornovil Papers: A Postscript // The Telegram. — Tor. — 1968. — 29 червня;

Vyacheslav Chornovil and His Works // America. — Phil. — 1968. — 11 липня;

Gellner J. Eye-opener for Optimists // The Globe and Mail. — Tor. — 1968. — 20 липня;

The Ukrainians Argue Back // The Economist. — 1969. — 25 січня;

Kalb M. Unafraid Pen From Ukraine // Saturday Review. — 1969. — 29 березня;

Справа Вячеслава Чорновола // Українська інтелігенція під судом КҐБ. — С. 15–62;

Чорновіл В. Вирок з коментарем // Сучасність. — 1975. — Ч. 11. — 62–82;

Verba L. (Stec D.). Arrests in Ukraine Intensify: V. Chornovil Sentenced, Stus and Meshko Arrested // Smoloskyp. — 1980. — № 8. — С. 1, 5;

Справа Вячеслава Чорновола // Погром в Україні: 1972–1979. — С. 57–107;

Kachmar P. A. U.S. Congressmen Appeal on Behalf of Chornovil // Smoloskyp. — 1980. — № 9. — С. 3;

Verba L. (Stec D.). Vyacheslav Chornovil: Internal Political Prisoner // Smoloskyp. — 1981. — № 12. — С. 1, 10;

Хейфец М. Вячеслав Чорновіл — зеківський генерал // Сучасність. — 1983. — Ч. 4, — С. 52–71; ч. 5. — С. 81–96;

Вячеслав Чорновіл // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 783–937;

British form Committee in Defense of Chornovil // Smoloskyp. — 1983. — № 19. — С. 8;

Вільховий П. Інтерв'ю «з-під поли» (Інтерв'ю М. Коломієць з В. Чорноволом і М. Горинем) // Сучасність. — 1988. — Ч.1. — С. 127–129;

Розмова з Вячеславом Чорноволом (Провів О. Ільницький (21.11.1989) // Сучасність. — 1990. — Ч. 4. — С. 70–86;

Кримінальна справа Вячеслава Чорновола. — Л.: Ратуша, 1991. — 26 с.;

Кулик В. Вячеслав Чорновіл і спроба реанімації РУХу // Сучасність. — 1992. — Ч. 6. — С. 98–102;

Сорока М. Вячеслав Чорновіл: Шістдесятники — звідки вони? // Пам'ять століть. — 1997. — № 2. — С. 32–36;

Василишин Г. Призначено дійти: Вячеслав Чорновіл. Політика та правда життя. — К., 1998. — 102 с.;

Плачинда С. Життя віддав за Україну // Столиця. — 1999. — 20–25 серпня;

Капелюшний Л. Без Чорновола: До річниці загибелі Вячеслава Чорновола // Сучасність. — 2000. — Ч. 4. — С. 85–113;

Чорновіл Вячеслав Максимович (1937–1999): Журналіст, правозахисник, громадський діяч // Укр. культура. — 2000. — № 11/12. — С. 27;

Вячеслав Чорновіл // *І. В. Гущак.* Плеяда заборонена, призабута. Кн. третя: Покликані історією. — Л.: Ліга-прес, 2002. — 27–35;

Коцюбинська М. Ще одне епістолярне відлуння недавнього минулого: Листи Вячеслава Чорновола до Анни-Галі Горбач // Сучасність. — 2002. — Ч. 6. — С. 113–121;

Іванців А. «...І воскресне в братерстві земля» // Бористен. — 2003. — № 1. — С. 13;

Корогодський Р. Лідер // Сучасність. — 2003. — Ч. 4. — С. 102–23;

Горинь Б. Вячеслав Чорновіл — ініціатор створення УГС // Вітчизна. — 2003. — № 7/8. — С. 133–137;

Базильчук Г. Чорновіл Вячеслав Максимович (1937–1999): Політик, журналіст // Визначні постаті України: Біографічний довідник. — К., 2004. — С. 821–824;

Калинець Ігор. Усмішка, що освітила час // Літ. Україна. — 2006. — 28 грудня;

Захаров Б. Чорновіл Вячеслав Максимович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 806–810.

ЧОРНОМАЗ Богдан Данилович (нар. 9.02.1948, с. Стегніківці Терноп. р-ну Терноп. обл.) — історик. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1972–75). Член УГС (1988). Член Центрального проводу НРУ (1992).

1966 закінчив СШ у Збаражі. Рік працював різноробом у наук.-досл. госп-ві при сільгосп. ін-ті в Умані. Познайомився й спілкувався з Н. Суровцовою. 1967 було призвано до лав рад. армії, служив на Далекому Сході, у Совєтській гавані, в радіотех. військах. 1970 вступив на заоч. відділ. плодоовочевого ф-ту Уманського сільськогосп. ін-ту, працював вантажником, обліковцем, бібліотекарем на старій роботі. У Н. Суровцової познайомився з К. Матвіюком, зустрічався з Д. Шумуком, І. Світличним, Л. Плющем; через них мав доступ до самвидаву. Відвідував Уманський літ. клуб «Сонячні кларнети», де місцева інтелігенція намагалася захищати нац. культуру. Наприкінці 1971 виготовив фотоплівку й робив відбитки з машинопису праці І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», які широко розходилися по Україні.

13.07.1972 заарешт. на роботі. Слідство за звинув. Ч. вело Черкаське упр. КДБ з проведення антирад. агітації і пропаганди. Батька Ч., Д. Чорномаза, в серпні т. р. було засудж. за зберіг. антирад. літ-ри, а ст. брата Ярослава — за сфабрикованим звинуваченням на 3 р. ув'язнення. 16.11.1972 Черкас. обл. суд на закр. засіданні оголосив Ч. вирок: 3 р. таборів сув. режиму. Етапом через ст. Всехсвятська Пермської обл. прибув, з обмороженням рук і ніг, у табір ВС-389/36, два тижні лежав у санчастині табору. Спілкувався з Є. Сверстюком, Л. Лук'яненком, О. Сергієнком, товаришував з 25-річником Г. Герчаком. Брав участь у страйках, товаришував із литовцями, євреями.

У червні 1975 повернувся в Умань. З 1987 Ч. з родиною брав акт. участь у роботі УКК. 1988 Чорномази створили філію УГС в Умані, потім — і в довколишніх р-нах, пізніше — в усій Черкас. обл. 1989 створили первинний осередок НРУ в Умані (Ч. очолив Уманську крайову орг-цію НРУ), брали акт. участь в установчих зборах Т-ва укр. мови, «Меморіалу», УРП. Т. р. Ч. організував випуск однієї з перших незал. г. «Червона калина», яка друкувалася в Литві, зі створенням УРП — г. «Тризуб» (ред. Т. Чорномаз). 1990 Ч. був одним із організаторів велелюдного (понад 6 тис. людей) мітингу пам'яті жертв репресій і голодомору в Україні, запросив на той час до Умані япон. телебачення, амер. вченого, дослідника Голодомору Дж. Мейса. За проведення несанкц. мітингу сидів у камері попереднього ув'язнення, мусив сплачувати штрафи, на які збирала гроші громадськість міста. 1992 — член Центр. проводу НРУ, голова Черкас. обл. орг-ції НРУ. 9.04.1993 невідомі вчинили на Ч. напад, жорстоко побили, лікувався кілька місяців. 1993–97 працював у Києві заст. голови, опісля — головою секретаріату ОУН(м).

1996 заочно закінчив істор. ф-т Львів. ун-ту ім. І. Франка. 1996–98 — голова правління обл. Молодіжного центру істор. досліджень. З 1997 Ч. безробітний.2002 опублікував монографію «Діяльність нац.-патріот. підпілля Уманщини у 1941–1945 рр.», 2005 захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня канд. істор. наук. 1991 реабілітовано.

БІБЛІОГРАФІЯ

Статті: Висновок з висновку: Чому «історичну справедливість» підлаштовують під інтереси колишніх енкаведистів? // Укр. слово. — 2001. — 10 січня;

Дисидентство шістдесятих: Спадкоємність мети національно-визвольних змагань // Пам'ять століть. — 2001. — Ч. 4; Соловки віч-навіч // Укр. слово. — 2003. — 5 листопада.

Твори: Діяльність національно-патріотичного підпілля на території Уманщини у 1941–45 роках. Монографія. — Умань: Уманське видавничо-поліграфічне підприємство, 2002. — 401 с.

Література: Вірю, що Східна Україна досягне такого ж рівня національної свідомості, як Західна (Інтерв'ю К. Бондаренка з Б. Чорномазом) // За вільну Україну. — 1990. — 26 грудня;

Богдан Чорномаз про себе // Молодь Черкащини. — 1993. — 15 травня;

Васильченко В. Ми жили з блакитною мрією бачити щасливим свій народ і своїх дітей / Черкаський кур'єр. — 1996. — 19 липня;

За одвічне прагнення волі (Розмова Т. Кулик з Б. Чорномазом) // Україна молода. — 1998. — 14 травня;

Юрченко А. «День весілля був найсумнішим у моєму житті», — сказала дружина відомого українського дисидента Б. Чорномаза // Нова доба. — 1999. — 11 березня;

Швець О. Вчинено замах на колишнього політв'язня, уманського опозиціонера Б. Чорномаза // Антена. — 2001. — 25 липня;

Овсієнко В. Чорномаз Богдан Данилович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 811–816.

ЧОРНОМАЗ Данило Григорович (нар. 23.12.1917, с. Стегніківці Терноп. р-ну, Терноп. обл. — пом. у грудні 1988 там само) — учасник укр. нац.-визв. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1948–56, 1972–75).

1937, перед закінченням польської гімназії в Тернополі, на пропозицію перенести учням свої метрики з греко-катол. церкви у римо-катол. Ч. організував акцію непокори, за що його було відрах. з гімназії й заарешт. на кілька діб. Вчився заочно у Відні за фахом «експеримент. психологія» до початку війни, належав до «Просвіти», до орг-ції «Соколи». Під час війни співпрацював із підпіллям ОУН. З поверненням рад. влади мобілізовано на фронт, через

кілька місяців повернувся інвалідом (ліва рука не діяла), надалі співпрацював із підпіллям.

1948 заарешт., засудж. за співпрацю з ОУН на смертну кару, яку замінили через півроку на 25 р. ув'язнення. Карався в сибірських таборах Нова Чунка, Чуна. Познайомився з доктором В. Горбовим, братом І. Огієнка.

1956 звільнено за амністією. Як інвалід, Ч. вже не працював, але підробляв перекладами для Терноп. медін-ту (володів латиною, грецькою, англ., нім., польс. мовами), вдома ще додатково певний час був обліковцем лісгоспу.

13.06.1972 через арешт в Умані його сина Богдана в домі Ч. було вчинено обшук, знайдено фотовідбиток праці І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?». У серпні Ч. було заарешт. й засудж. Терноп. обл. судом за ст. 187 ч. 1 КК УРСР на 3 р. позбавлення волі. Під час слідства Ч. було запротор. на експертизу до психіатр. лікарні, змушували зробити публ. заяву щодо синів Богдана і Ярослава, від чого він відмовився. Карався в кримін. таборі Дніпроп. обл.

З 1975 після звільнення жив у рідному селі Стегніківці, де його й поховано.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Овсієнко В.* Чорномаз Данило Григорович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 817–818.

«ЧОРНОМОРІЯ» — неформ. газ. Миколаїв. регіональної орг-ції НРУ. Вих. 1989–1990 один-два рази на міс. Ред. І. Царинний. Містила місц. сусп.-політ. інформ., док-ти НРУ. Публ. аналітичні огляди, звернення В. Чорновола, коротку історію правозах. руху в Україні Л. Лук'яненка, інтерв'ю І. Драча, поезії Д. Павличка. Висвітлювала виборчий процес, порушувала екол. та мовні проблеми, питання збереження нац. істор. спадщини. Ознайомлювала з діяльністю УГС, ТУМ, Т-ва євр. культ. Мала постійну рубрику «Розстріляні пісні», сторінку сатири, додаток «Дайджест. Огляд преси».

ЧУБАЙ Григорій Петрович (нар. 23.01.1949, с. Березини Червоноармійського (Козинського) р-ну Рівнен. обл. — пом. 16.05.1982, м. Львів) — поет, перекладач. Учасник укр. нац.-культ. відродження. правозах. руху.

Навч. у Козинській СШ, ще школярем друкувався в республ. журн. 1967 не допущено до складання іспитів за виступ перед пам'ятником Т. Шевченкові, де намагався трактувати твори Кобзаря не так, як офіц. пропаганда. Відтоді опинився під наглядом КДБ. Всі спроби вступити до укр. ВНЗ були марними, переважно на ост. іспиті отримував «двійку». Працював деякий час на рівнен. радіо, де перебував під наглядом КДБ. 1968, після написання антирад. і антиімпер. за сутністю поеми «Вертеп» приїхав до Львова, де з вел. успіхом її читав у середовищі молоді, познайомився з подружжям Калинців, братами Горинями, В. Морозом. Тоді ж В. Чорновіл назвав Ч. видатним поетом. У той час у самвидаві поширювались дві збірки віршів Ч. «Світло і сповідь» і «Великдень». У Ч. вчинено обшуки й розпочато переслідування. 1970 одружився й залишився жити у Львові. Організував та видавав один із перших самвидавних ж. «Скриня». Арешти 1972 не оминули його. Кілька днів перебування Ч. у Львів. КДБ спричинили глибоку депресію, а виснажлива праця вантажником цілковито підірвала здоров'я. 1979 блискуче склав іспити до Літ. ін-ту в Москві, навч. 3 роки і був одним із найуспішніших студентів.

За словами І. Дзюби, Ч. був «однією з найпривабливіших і найзворушливіших легенд укр. безчасся 70–80-х», його тв-сть пронизана мотивами обраності та винятковості. Творив «як сама природа», але, на відміну від типологічно споріднених постатей, що тонуть у потопі невідомості доісторичних, дописемних періодів, поет був свідомий того, ким він є та що чинить. Таке його самоусвідомлення, всупереч тискові колективних сил соціуму, вабило винятковою харизмою поетів, музикантів, художників, а також канадських професорів з укр. діаспори. Як і поети Антонич, Вінграновський, Ч. пережив свою драму зі старшими товаришами, зокрема, з Калинцями: через свідчення, які разом з ін. свідками змушений був дати й він. Врешті-решт, кожен із цих митців по-своєму ненавидів свою «Другу імперію» й так чи інакше артикулював цю ненависть.

1982 Ч. на 33-му році пішов із життя. Поховано на Сихівському цвинтарі. За клопотаннями родини та Львів. СПУ перепоховано на Личаків. цвинтарі. Посмертно прийнято до СПУ, і тільки тоді рад. влада дозволила опубл. його вірші та поеми, переклади з Блока, іспан., чеськ. та польс. поетів.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Вертеп // Широке море України. — С. 183–192, Говорити, мовчати та говорити знов (1990), Плач Єремії (1999), П'ятикнижжя. — Л.: Кальварія, 2005, Скоромовка не для вовка. — К.: Грані-Т, 2008.

Література: Чубай Грицько // Широке море України. — С. 181–192;

Іванович О. Пролила Україна ще одну сльозину // Гомін України. — 1982. — 29 вересня.

Дзюба І. Сходження до себе // Сучасність. — 1999. — Ч. 2. — С. 86–87.

ЧУБАТИЙ Мефодій (нар. 1938, с. Великі Гаї Львів. обл.) — учитель музики. Учасник укр. правозах. руху. Закінчив музичне училище в Тернополі. 08.1965 заарешт., 4–7.02.1966 свідчив на суді над М. Озерним, 25.02. т. р. засудж. Терноп. обл. судом за ст. 62 КК УРСР на 4 р. умовного покарання.

ЧУГАЙ Олександр (нар. 1926) — учасник укр. нац.-визв. руху. 1949 засуджено за «зраду батьківщини» на 25 р. позбавлення волі. 1975 покарання ще відбував у Мордовських концтаборах.

ЧУМАЧЕНКО Катерина (нар. 1.09.1961, Чикаго, США) — політолог, економіст. Учасниця укр. правозах. руху в США (1983–1991). Дружина Президента України В. Ющенка.

Батько Ч. Михайло пережив Голодомор 1932–33 в Україні, під час II Світової війни його вивезено на каторжні роботи до Німеччини, так само було вивезено й її матір Софію.

Ч. після закінчення середнього навчання в Чикаго здобувала освіту в Джорджтаунському унів. у Вашингтоні й закінчила його 1982 з відзнакою Magna cum laude, 1985 навчалась у Гарвардському унів., а 1986 закінчила Чиказький унів. 1983–84 Ч. була директором Укр. національної інформаційної служби у Вашингтоні, 1986–88 працювала спеціальним асистентом Асистента Державного секретаря США з питань людських прав і гуманітарних справ, 1988–89 — Співдиректор Бюро зв'язків з громадськістю Білого Дому, 1989–91 — член Об'єднаного економічного комітету Конгресу США. Працюючи в столиці США Вашингтоні в різних амер. державних установах, Ч. приділяла багато уваги репресіям в Україні, політичному статусові України, брала участь у демонстраціях і акціях на захист укр. політв'язнів, була організа-

тором і співорганізатором свідчень кол. укр. політв'язнів у Конгресі США, зустрічей у Білому Домі, Державному Департаменті США.

ЧУПРЕЙ Роман Васильович (нар. 1.07.1948, с. Печеніжин Коломийського р-ну Івано-Фр. обл.) — учасник укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1973–1977). Член-засновник СУМГ. Член УГС, УРП (1990).

1966 закінчив СШ і поїхав за комсомольською путівкою в Дніпроп., працював слюсарем-складальником на рем. заводі. 1967 вступив на ф-т автоматики Львів. політехніки. Арешти укр. інтелігенції 1972 спонукали Ч. з друзями-однодумцями створити підп. орг-цію, (разом зі студентом політехніки Степаном Романишиним) під назвою «Спілка укр. молоді Галичини» (СУМГ, кер. Д. Гриньків), вважали себе спадкоємцями ОУН. Метою орг-ції була подальша б-ба за незалежність України, зокрема й збройна б-ба. Восени 1972 члени СУМГ поклали вінок із синьо-жовтою стрічкою до пам'ятника О. Довбушу в Печеніжині з нагоди річниці його загибелі. Члени орг-ції мали намір залучати все більше студентів до організації, роздобувати зброю.

17.03.1973 заарешт. й відвезено до Ів.-Ф. КДБ, звинув. за ст. 56 КК УРСР. Ні в чому не зізнавався, на половині слідства справу Ч. було перекваліфіковано на ст. 62 ч. 1 та ст. 64. 9.08.1973 Івано-Фр. обл. суд на закритому засіданні засудив Ч. на 4 р. таборів сув. режиму. Потрапив у табір ВС-389/36, працював на виробництві прасок. Школою для нього стало знайомство з Л. Лук'яненком, Є. Сверстюком, повстанцями І. Покровським, М. Курчиком. Брав участь в акціях протесту, голодуваннях, у б-бі за статус політв'язня, відмові від рад. громадянства, у передаванні інф-ції на волю.

Після звільнення 1977 повернувся в Печеніжин, де рік був під адмін. наглядом. Працював музикантом, електриком у комунгоспі. 1983 відмовився підписати статтю, спрямовану проти правозахисників, зокрема, проти Л. Лук'яненка. 1989 вступив до осередка УГС у м. Коломия, якою керували Д. Гриньків та Б. Германюк. 1990 став членом Коломийс. осередка УРП. З 1992 працював у Коломиї на сирзаводі. 2002 вимушений виїхати на заробітки за кордон. Один із організаторів Спілки політв'язнів, «Меморіалу», Т-ва укр. мови на Коломийщині.

14.07.1993 вирок щодо Ч. скасовано за відсутності складу злочину.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Овсієнко В.* Чупрей Роман Васильович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 819–822.

ЧУЧМАН Павло Захарович — учасник укр. визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Відбував ув'язнення з 1947. 1969 заарешт. й засудж. Львів. обл. судом за ст. 56 КК УРСР на 15 р. ув'язнення.

ЧУЧМАН Петро — священик катакомбної УГКЦ. 1973 засудж. в Коломиї за відправлення богослужінь у власній квартирі.

ЧУЧМАН Степан Іванович — учасник укр. визв. руху. Член ОУН, воїн УПА. Відбував ув'язнення з 1947. 1969 засудж. Львів. обл. судом за ст. 56 КК УРСР на 15 р. ув'язнення.

СКАНУВАННЯ
AndriyDM

ШАБАТУРА Стефанія Михайлівна (нар. 5.11.1938, с. Іванє-Золоте Заліщицького р-ну Терноп. обл.) — художниця. Учасниця руху шістдесятництва, укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1972–1979). Член СХУ. Член УГГ (1979). Нагор. орденом княгині Ольги III ст. (1999).

1961 закінчила художнє училище. 1967 — Львів. ін-т прикл. та декор. мист-ва за фахом художник-прикладник. Ш. брала участь у роботі КТМ «Пролісок», розповсюдж. самвидав. 1970 разом із групою львів. письменників і художників виступила на захист В. Мороза.

12.01.1972 заарешт. під час арештів укр. інтелігенції за звинув. у проведенні антирад. агітації і пропаганди. Ш. інкр. розповсюдж. машинописних зб. В. Стуса «Веселий цвинтар», М. Холодного «Крик з могили», ст. В. Мороза «Серед снігів». 12–13.07 засудж. за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 5 р. ув'язнення в таборах сув. режиму та 3 р. заслання. Каралася в жін. таборі ЖХ-385/3-4, Мордовія. Разом з Н. Світличною, І. Калинець, Н. Строкатою, І. Сеник брала акт. участь в акціях протесту, голодуваннях, вимагала надання статусу політв'язня, амністії для політв'язнів, за що її карали ШІЗО і ПКТ — загалом до 115 діб карцеру і півтора року ПКТ. Ш. було забор. малювати, на це жінки-політкаторжанки оголошували голодування. Лише 1974 одержала малярський набір. 1975 возили до Львова на «перевиховання». 10 грудня т. р. оголосила голодування в День прав людини. За це після повернення до табору Ш. одразу ж було оголошено про акт спалення 150 її малюнків. На знак протесту 1976 відмовилася від роботи. Її спочатку посадили до карцеру, а потім — на півроку до ПКТ. Тримала 12-добове голодування. В січні 1977 Ш. взято на етап. Заслання відбувала в с. Макушино Курганської обл. Працювала в худ. майстерні при Буд. культури. 1979 група політв'язнів і засланців, зокрема Ш., підтримала УГГ, оголосивши себе її членами.

2.12.1979 прибула до Львова після заслання, рік перебувала під адміннаглядом. Міліція відмовилася прописати Ш. у власній квартирі, де мешкала її хвора мати. Наприкінці 80-х активно долучилася до нац.-політ. відродження. Була активісткою Львів. орг-цій «Меморіалу», НРУ, брала участь у б-бі за відродження репресованої УГКЦ, 1990–95 була депутатом Львів. міськради. З 1991 — голова Марійського т-ва милосердя. Працювала художницею в текстильній промисловості. 1994 реабілітовано.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи, звернення: З заяви з приводу Міжнародного Року Жінки (Спільно з І. Стасів-Калинець, Н. Світличною, Н. Строкатою і О. Гусяк, 15.12.1975), «З роздумів в першу річницю після присуду», спрямованих до Ген. Прокурора СРСР Р. Руденка (12.07.1973), З листа до Ген. Секретаря ООН (Спільно з Н. Строкатою й І. Стасів-Калинець, 10.05.1973), До українців американського континенту (Спільно з Н. Строкатою, 17.02.1977) // Нездоланний дух: Мистецтво і поезія українських жінок, політв'язнів в СРСР. — Балт.–Чик.–Тор.–Пар.: Смолоскип, 1977. — С. 112, 114–115, 116, 124–125;

Начальникові ГУВТУ (24.02.1978, у справі І. Сеник); Заява (1979) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 627–628, 941–943;

«Вони кидатимуть у вогонь не лише рисунки, а й самого мистця» (Звернення до Ген. Прокурора СРСР) // Смолоскип. — 1980. — № 8. — С. 3.

Статті: Підняти шапку-невидимку... // Укр. вісник. — 1987. — Вип. 7, 8, 9–10. — С. 421–427.

Література: Мальва Ланда гостро засуджує знущання над Стефанією Шабатурою, закликає до її оборони (Жовтень 1976) // Свобода. — 1976. — 21 грудня;

Арей Б. (Зінкевич О.) Стефанія Шабатура // Нездоланний дух. — 1977. — С. 94–97;

Шабатура Стефанія // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 939–943;

Справа С. Шабатури: Звернення М. Ланди (10.1976); *Ходорович Т., Нєкіпєлов В., Ланда М.* З забороною писати і рисувати — цю жінку звуть Стефанія Шабатура (10.1976) // Погром в Україні: 1972 –1979. — С. 279–285;

Звернення російських діячів у справі Стефанії Шабатури // Сучасність. — 1976. — Ч. 7/8. — С. 210–214;

Dissident Profile: Stefania Shabatura, Persecuted Ukrainian Artist // The Ukrainian Weekly. — 1983. — 7 серпня;

М. Ч. Г. Уявне інтерв'ю з Стефанією Шабатурою // Шлях перемоги. — 1984. — 26 лютого;

Рапп І. Шабатура Стефанія Михайлівна // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 823–825.

ШАБУРА Іван Абрамович (нар. 1918) — рел. діяч із сел. Таромське Дніпроп. обл. Заарешт. на поч. 1981 і засудж. на 5 р. позбавлення волі й 5 р. заслання за рел. діяльність.

ШАТРАВКА Олександр (нар. 1950, м. Ашхабад) — учасник укр. руху опору. Жертва рад. каральної психіатрії (1973, 1974–79, 1980), політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1982–87).

Закінчивши восьмирічку, вступив до Астрахан. мореплавного училища. З 4-го курсу було відрах. за «порушення дисципліни». Намагаючись уникнути служби в армії (особливо після введення рад. військ до Чехословаччини 1968), кілька разів переїздив з місця на місце, змінював місце роботи. 1972 звертався до ОВІРу з проханням виїхати до Югославії.

У травні 1973, перебуваючи в батьків у Кривому Розі, мав виклик у військкомат, із ним брутально поводились, погрожув. кримін. відповідальністю за ухилення від військов. служби. Щоб налякати воєнкома, у коридорі Ш. порізав собі груди. За це було запроторено до Дніпроп. СПЛ, відтак переведено до ПЛ. Місяць «лікувано» сильнодіючими препаратами, ще 1 міс. Ш. провів у лікув.-трудов. майстернях. Перед випискою було викликано на спецкомісію, де запитали, чи він бажає емігрувати. Він відповів негативно.

Ш. виписано з наданням звільн. від армії. Розуміючи, що йому не дозволять емігрувати, вирішив утекти за кордон нелегально. У серпні 1974 з братом Олександром і 2 друзями пробралися на територію Фінляндії, та фін. прикордонники їх затримали й передали рад. органам влади. Під час слідства вимагали відпустити їх до США.

7.09.1974 відправлено до москов. Ін-ту судов. експертизи ім. Сербського. 27.12 т. р. Верх. суд Карельської АРСР визнав Ш. неосудним і відправив до СПЛ. Від 3.06.1975 перебував у Дніпроп. СПЛ. 8.10.1976 переведено до Черняхів. СПЛ. У жовтні 1978 на вимогу батьків переведено до Гейків. ПЛ. Його нелегально обстежили рад. психіатри А. Корягін і О. Волошанович, визнали цілком здоровим (на противагу мед. комісії Гейків. ПЛ., де Ш. поставили діагноз «параноїд. форма шизофренії»).

22.03.1979 виписано й поставлено на облік у Криворізькому психіатр. диспан-

сері. 27.05.1980 під час обшуку в члена МГГ Т. Осипової було вилучено рукопис спогадів Ш. «Якщо ти хворий на свободу, або Репортаж із шлунку людожера». Побоюючись репресій, він вирішив виїхати із Крив. Рогу, виїздив на Далекий Схід.

12.09.1980 затримано в Карельській АРСР, де його жорстоко побито. 16.10 доправджено в Дніпроп. СПЛ. До кінця року кілька разів то звільняли під опіку батьків, то знову забирали. Він переховувався, перейшов на нелегальний статус життя. Переселився до Москви, став акт. учасником руху за мир та членом Москов. «Групи довір'я», де було багато українців. З Москви поїхав до Сибіру, у Тюмен. обл. Став членом-засновником пацифіст. групи за встановл. довір'я між СРСР і США, 18.01.1982 написав листа до ВР СРСР з проханням позбав. рад. громадян. прав згідно з його переконанням, що кожна людина має право обирати собі країну прожив. відповідно до своїх політ. переконань.

Навесні 1982 подав документи на еміграцію до США. Було заарешт. в с. Ваньєган Тюмен. обл., коли збирав підписи під петицію проти гонки озброєнь. Йому було інкр. «наклепи на рад. держ. і сусп. лад». 26.04 т. р. засудж. Ханти-Мансійським окружним судом за ст. 190 КК РРСФР на 3 р. таборів заг. режиму. Перебував в ВС-ЖД 158/3 м. Жанатас Казах. РСР. Зазнав жорстоких знущань з боку таб. начальства, 2 доби перебував у ШІЗО і тяжко захворів на запалення легенів. Напередодні звільн. було сфабрик. кримін. справу. Незадовго до процесу написав звернення до суддів, яке потрапило за кордон.

У лютому 1985 нар. суд м. Жанатаса засудив Ш. на 2,5 р. таборів сув. режиму. Карався у кримін. таборі в м. Гур'єв Казахської РСР. Ш. є автором низки листів і заяв правозах. типу, зокрема розповідей про тюремн. досвід у Дніпроп. СПЛ (надісл. на ім'я Генсека ЦК КПРС М. Горбачова). Лист було оприлюднено за кордоном, працівники КДБ викликали на допит, погрожуючи порушенням нової кримін. справи. Пізніше, 31.03.1986, оголошував голодування протесту. Виступав на захист політв'язнів А. Марченка, Г. Алтуняна, Т. Осипової та звертався з проханням дозволити емігрувати всім, хто бажає залишити СРСР.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Ідеали совєтської людини мені чужі — каже молодий українець // Свобода. — 1982. — 7 травня;

Soviet Political Psychiatry: The Story of the Opposition (Про О. Шатравку та інших). — Lond.: The International Association on the Political Use of Psychiatry, 1983. — 84 с.

Катують Олександра Шатравку // Шлях перемоги. — 1984. — 26 серпня.

ШВЕД Марія (нар. 1954) — катакомбна укр. греко-католицька монахиня. Підступно замордовано 31.09.1982 у Львові.

ШЕВЧЕНКО Віталій Ничипорович (нар. 20.03.1934, м. Донецьк) — журналіст. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1980–87). Член УГГ (1987). Член УКК (1987–88).

1956 закінчив ф-т журналістики Київського ун-ту, працював у редакціях газет, в Укр. т-ві дружби і культ. зв'язків із заруб. країнами, був офіцером запасу КДБ. Наприкінці 50-х — поч. 60-х працював у Невельській міськ. газеті «Ленинец» на Сахаліні, у 70-х — у РАТАУ в Києві. У 1980-х, перед арештом, працював у відділі тех. інф-ції на заводі «Електронмаш». У 60-х належав до гуртка разом з економістом Б. Орловським, інженером А. Матвієнком — розмножували самвидавні тексти. Написав дві статті: «Громадою обух сталить» (1964) про єднання всіх нац. сил для б-би проти

тоталітарного режиму й «Нац. політика в Чехословаччині очима українця» (1965) про становище нацменшин у Чехосл. і Югославії, які мають можливість розвиватися, на відміну від нацменшин в СРСР та Китаї, де ведеться політика на їх асиміляцію й знищення. Обидва тексти потрапили до КДБ, але тільки один із них, ідентифікований за почерком, увійшов до звинувачення Ш. 1974, після арешту ред. «Українського вісника» В. Чорновола, С. Хмара відновив його вид., плівку з вип. журн. № 7–8 було передано на Захід, разом із О. Шевченком Ш. розповсюджував цей номер і підготував мат-ли до наступних випусків. 1975, після кількох невдалих спроб передати 9-й випуск за кордон, під час обшуків журн. потрапив до КДБ. До наст. числа Ш. написав ст. «Класова стр-ра рад. сусп-ва» про рад. парт. бюрократію і передав С. Хмарі до м. Червонограда Львів. обл. (статтю довелося знищити з причини обшуків).

14.04.1980 Ш. заарешт. Інкр. зберігання й розповсюдження «УВ», авторство ст. «Нац. політика в Чехословаччині», «антирад. за змістом», записи на берегах творів Леніна та усну «антирад. пропаганду», яку Ш. вів наприкінці 50-х на Сахаліні, а потім у Києві. 15–24.12.1980 відб. засідання Львів. обл. суду. Касаційний суд, «враховуючи особу звинуваченого», засудив Ш. на 7 р. таборів і 4 р. заслання. 31.03.1980 Верховний Суд УРСР розглянув касаційну скаргу Ш. і залишив вирок без змін. Термін відбував у 37-му лагпункті пермських таборів сув. режиму (с. Половинка). Брав участь в акціях протесту, зокрема — в страйку 1981, за що було покарано в ШІЗО, позбавлено побачень.

5.02.1987 звільнено. Ш. — активіст УКК (1987–88), автор низки самвидавних статей про нац. символіку, про необхідність відновлення укр. і білорус. православних і греко-католицької церков. 30.12.1987 у складі відновленого «Укр. вісника» увійшов до УГГ, з 1988 реформованої в УГС, а в квітні 1990 — в УРП. 1990 перейшов до НРУ. Жив у Києві, працював відп. секретарем православ. г. «Наша віра».

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: За церкву рідною мовою (17.05.1987); Нетелефонна розмова (В. Шевченка) з Уповноваженим Ради у справах релігій по м. Києву Г. Сікорським (10.1987) // Укр. вісник. — Вип. 7, 8, 9–10. — С. 553–555, 557–563;

Вшанування пам'яті жертв голодомору звело до гурту представників різних конфесій // Наша віра. — 1993. — 17–18;

Храм на місці Конотопської битви // Наша віра. — 1995. — № 7–8;

Партія політв'язнів стає Християнською // Наша віра. — 1997. — № 5;

Не перегризайте гілку, на якій сидите // Наша віра. — 1997. — № 7;

УКК радикалізує «перестройку»; Пишімо щиро, відверто, правдиво!; Перша некомуністична демонстрація; За церкву рідною мовою; Правда про Биківню; Вечір Івана Франка заборонено // Київська весна / Упоряд. і ред. О. Шевченко. — К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2005. — С. 29–33, 340–344, 414–424, 458–462, 557–559.

Література: *Каплун В.* Шевченко Віталій Ничипорович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 826–828.

ШЕВЧЕНКО Іван (нар. 1905) — учасник укр. нац.-визв. руху. Багаторічний політв'язень повоєнних років. 1959 вдруге засудж. на 15 р. позбавлення волі. 1975 надалі відбував покарання в мордовських концтаборах.

ШЕВЧЕНКО Олесь Євгенович (нар. 22.02.1940, м. Сквира Київ. обл.) — журналіст. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1980–87). З 1989 – член Великої ради РУХу, 1990–95 — член Проводу УРП, був членом Вищої

Церк. Ради УПЦ КП, головою Укр. православного Братства Андрія Первозв., заступником голови ОУН (м) (1997–2000), з 1997 — член ЦП НРУ, УНП. Нар. депутат України (1990–94). Нагородж. Почесною грамотою ВР України, орденами «За мужність» I ст. (2006), Свободи (2009), Хрест Командорський (Республіка Польща, 2009).

1957, після закінчення СШ в с. Бровки Житомир. обл., навчався в технічному училищі в Києві, відтак працював електриком. З 1960 до 1969 навчався на ф-ті журналістики Київ. ун-ту, 1961–64 — служба в армії. Працював літ. ред. у сфері реклами, референтом відділу преси Укр. т-ва культ. зв'язків із заруб. країнами. З 1969 до арешту був відп. секретарем ред-ції «Укр. біохім. журн.» АН УРСР. У 60-х Ш. був акт. учасником студент. протестів проти дискримінації укр. мови. 1973–74 — один з організаторів нелегального «Об'єднаного рев. фронту». У 1973–75, після арешту В. Чорновола, Ш. разом із С. Хмарою брав участь у підготовці 7–9 випусків «Укр. вісника». Кілька років КДБ не могло виявити видавців. Ш. створив гром. фонд допомоги дітям укр. політв'язнів. 1976 дав згоду О. Мешко працювати неоголошеним членом УГГ, контактувався із МГГ.

31.03.1980 заарешт. у той час, коли Ш. перебував на стац. лікуванні. 15–24.12. 1980, після розгляду справи Ш., С. Хмари і В. Шевченка Львів. обл. судом, звинув. у зберіганні й розповсюдж. документів та передаванні їх С. Хмарі для долучення до «Укр. вісника», а також звинув. у контактах з О. Мешко, посправниками, Н. Світличною та ін. Засудж. на 5 р. позбавлення волі в таборах сув. режиму та 3 р. заслання за ст. 62 ч. I КК УРСР. 1981 взято на етап, у Харків. пересильній тюрмі тримали в камері смертників. 4.06 прибув у табір ВС-389/36. У таборі брав участь у всіх групових акціях політ. протесту, за що часто сидів у карцері й ПКТ. 4.09.1982 наглядачі, здираючи із Ш. куфайку, викрутили йому хвору руку. На захист Ш. в таборі розпочато заг. страйк політкаторжан. За це його кинули до карцеру, де тримали 66 діб, даючи їжу раз на дві доби. Це був своєрідний каральний рекорд в СРСР. Потім було переведено до ПКТ і звідти етаповано в Київ. Схиляли написати покаянну заяву, шантажуючи невиліковною хворобою (якої насправді не було) в дружини. Цю пропозицію не прийняв. Етаповано в табір № 37 (с. Половинка Перм. обл.). У зоні вкинуто до ПКТ, де працював у три зміни зі священиком Г. Якуніним і фізиком Ю. Орловим. Заслання відбував у Казахстані, в аулі Жаскайрат Гур'євської обл.

30.04.1987 звільнено. 1987 працював землекопом у Подільській археолог. експедиції м. Києва, згодом — відп. секретарем «Укр. біохім. журн.». Ш. — один із засновників і лідерів УКК, клубом було проведено багато публ. заходів у Києві. 26.04.1988 УКК організував мітинг, присвяч. 2-й річниці Чорнобильс. катастрофи, за що Ш. заарешт. й тримали в камері 15 діб. У липні 1988 відбулися перші збори Київ. філії УГС, де, на пропозицію В. Чорновола, Ш. було обрано її головою. 19.11.1989 був координатором у Києві 20-тисячної процесії перепоховання Василя Стуса, Юрія Литвина, Олекси Тихого, був організатором багатьох ін. численних мітингів і демонстрацій. 18.03.1990 обрано депутатом Верховної Ради України, належав до Нар. ради, працював у комісії з питань держсуверенітету, співавтор Декларації про державний суверенітет України.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Наша цель — суверенная Украина // Форум. — 1989, № 21. — С. 40–49;

Четыре года перестройки: Итоги // Форум. — 1989. — № 21. — С. 9–13;

Украинское хельсинкское сообщество будет партией // Форум. — 1990. — № 22. — С. 39–44;

Україна та ОУН в сьогоденні // Розбудова держави. — 1996. — № 11. — С. 5–9;

Україна на шостому році незалежності: Сучасний стан і перспективи // Розбудова держави. — 1997. — № 7/8. — С. 7–15;

Не будьмо байдужими до своєї долі // Час-Time. — 1998. — 25 лютого;

Русский язык — второй государственный? // Корреспондент. — 2002. — 2 серпня;

Київська весна. Документально-публіцистичне видання. — К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2005. — 578 с.;

Щоб дім був на скелі: Ще раз про права людини // Літ. Україна. — 2007. — 22 лютого;

Ukraine — Brushing the Occupiers' Dirt From its Feet // Warszawa–Gdansk: International Conference «Solidarity and the Fall of Communism», 2009. — 3–4 червня. — С. 124–130;

Література: Наша мета — суверенна Україна (Інтерв'ю В. Малинковича з О. Шевченком // Сучасність. — 1989. — Ч. 7–8. — С. 198–204;

Краминова Н. Возвращение из диссидентов. Политический портрет // Московские новости. — 1989. — 22 жовтня;

Kraminova N. Ukrainian Exile Returns // Moscow news. — 1989. — № 43. — 22 жовтня;

Як звемося, хто ми є (Розмова Г. Мамолата з О. Шевченком) // Молода гвардія. — 1990. — 25 лютого;

Лук'яненко Л. Слово про побратима // Укр. слово. — 1994. — 17 березня;

Наші діти хочуть жити вільними: Чи здатні вони захистити свою свободу (Розмова Г. Мамолата з О. Шевченком) // Україна. — 1994. — № 11. — С. 10–12;

Я гордий з того, що народився українцем (Інтерв'ю Т. Захарука з О. Шевченком) // Час-Time. — 1996. — 2 серпня;

Когут О. Просто українська біографія // Самостійна Україна. — 1994. — 23–28 лютого;

Не будьмо байдужими до своєї долі (Інтерв'ю Н. Харчук з О. Шевченком) // Час-Time. – № 1998. – 25 лютого;

Malinovski B. Oles Shevchenko // Whats On. — 2005. — № 29. — С. 58;

Каплун В. Шевченко Олесь Євгенович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 829–834.

ШЕВЧУК Анатолій Олександрович (нар. 6.02.1937, м. Житомир) — письменник. Учасник руху шістдесятництва. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1966–71). Член СПУ (1999). Нагороджений орденом «За мужність» III ст. (2005). Лауреат премії ім. І. Огієнка (2006).

Після СШ закінчив ПТУ за фахом буд. майстра, за фахом не працював. Через хворобу серця було звільнено від служби в армії. Влаштувався на роботу в Житомир. обл. друкарню, працював робітником-поліграфістом, став найкращим в області лінотипістом. Завжди був прихильником незалежності України. З 1960 Ш. публікував у республ. та обл. пресі новели й оповідання. Дебютував у житомир. зб. «Вінок Кобзареві» (1961). Мав позитивні відгуки літ. критиків, зокрема Є. Сверстюка. (Через арешт було знято з плану у вид-ві «Рад. письменник» його зб. новел.) 1964 домовився з Б. Горинем про друкування самвидаву. Працюючи в друкарні, потай виготовляв лінотипний набір текстів, які Б. Горинь відвозив до Львова. Після арешту Б. Гориня набір у Львові не було знайдено і Ш. залишився поза підозрою. Але набір ст. «З приводу процесу над Погружальським» (щодо підпалу Публічної б-ки в Києві 24.05.1964) закопав на березі річки, де на нього випадково натрапили підлітки й віднесли в КДБ.

23.05.1966 Ш. було заарешт. На слідстві придумав «легенду», що текст ст. знайшов у бібліотечній книзі й набрав його, щоб зробити брошуру для себе як книголюба-колекціонера та дотримувався цієї версії до кінця слідства. На ін. запитання відмовлявся відповідати. 7.09.1966 засудж. Житомир. обл. судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 5 р. ув'язнення. Карався в таборах сув. режиму Дубровлагу (Мордовія). У таборах товаришував із молодими укр. дисидентами, а також повстанцями-двадцятип'ятилітниками. Передавав листи про умови утримування в таборах своєму братові, письменникові, В. Шевчукові. Уривки з листів, а також три

його оповідання В. Чорновіл вмістив у збірнику «Лихо з розуму» (1967). Ш. неодноразово потрапляв до ШІЗО.

У 1971, після звільнення, півроку перебував під офіційним наглядом як такий, що «не став на шлях виправлення». Не публікувався близько двох десятків років. Лише кілька оповідань уміщено в «Хрестоматії з укр. літ-ри XX ст.» (Нью-Йорк, 1978). Фактично нагляд над ним тривав аж до настання незалежності України. Ш. — автор низки розвідок про літ.-мистецьке минуле Житомирщини.

БІБЛІОГРАФІЯ

Листи: З листів до брата (Явас, 1967) // Лихо з розуму. — 1967. — С. — 286–289;

Шевчук Анатолій, Шевчук Валерій. Розмова з ворожим підслухом: Листи з концтабору і в концтабір 1966–71 років із дотичними матеріалами. — Х.: ХПГ, Права людини. — 520 с.

Публікації: Зимова дорога, Увечері, Нінка // Лихо з розуму. — 1967. — С. 273–279, 279–282, 282–286;

Вертеп добра і зла. Оповідання. Новели. — Ж.: Вісник, 1991. — 128 с.;

Тризна по-домашньому // Вечеря на дванадцять персон: Житомирська прозова школа / Упоряд. В. Даниленко. — К.: Генеза, 1997. — С. 86–96;

Чорний човен неволі. Оповідання, повість. — Ж.: Авжеж!, 1999. — 96 с.

Література: А. Шевчук // Лихо з розуму. — 1967. — С. 271–289;

Один з двадцяти: Розмова В. Титова з А. Шевчуком // К.: Наука і культура. Україна: Щорічник, 1993. — Вип. 26/27. — С. 331–336;

Papп І. Шевчук Анатолій Олександрович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 835–836;

Шевчук В. На березі часу. Мій Житомир, хата і рід. — Л.: Сполом, 2007. – 378 с.

ШЕВЧУК Валерій Олександрович (нар. 20.08.1939, м. Житомир) — письменник, історик. Учасник руху шістдесятництва. Член СПУ. Почесний професор Києво-Могилян. академії, Житомир. ун-ту, доктор Honoris Causa Львів. ун-ту. Лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка (1988), премій фонду Антоновичів, фонду Т. Шевченка, літературних премій ім. Є. Маланюка,

О. Пчілки, О. Копиленка, І. Огієнка, М. Коцюбинського, А. Кримського, Заслужений діяч польської культури. Нагородж. орденом Ярослава Мудрого (1999).

1958–63 навч. на історико-філософ. ф-ті Київ. ун-ту. Відтак працював власкором г. «Молода гвардія», наук. працівником Київ. істор. музею. У квітні 1968 підписав «Лист 139-ти» до Ген. секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва, протестуючи проти арештів молодої інтелігенції в Україні й Москві. У 1970-ті було уведено до т. зв. «чорних списків» і на 10 р. вилучено з літ-ри.

Ш. — автор близько 500 науков. і публіцист. статей із питань історії літ-ри, 131 книжкового видання. Його твори перекладено 21 мовою. Самобутня творчість письменника збагачує читачів знанням про вічні духовні цінності минулих часів, робить їх надбанням сучасності. Історичні твори є своєрідним духовно-інтелектуальним містком із минулого в сьогодення, утвердженням гуманіст. ідеї необхідності виборювання істини, духовної розкутості людини. Творчість Ш. уособлює той напрям у прозі «шістдесятників», що тяжіє до книжності, культурництва, водночас у його творах виразно проступає антитоталітаризм. Герої його творів не впливають на перебіг політ. подій, та нерідко виявляються кращими провидцями порівняно з центр. постатями історії, що існують у вирі подій і мають реальну владу й силу, щоб впливати на ті події. Ш. — дослідник і перекладач сучас. укр. мовою творів давньоукр. літ-ри.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Вибір з прози // Сучасність. — 1962. — Ч. 12. — С. 47–57;

Серед тижня (1967), Набережна, 12, Середохрестя (1968), Вечір святої осені (1969), Крик півня на світанку (1979), Долина джерел, Тепла осінь (1981), На полі смиренному, Дім на горі (1983), Маленьке вечірнє інтермеццо (1984), Барви осіннього саду, Три листки за вікном (1986), Камінна луна (1987), Мисленне дерево. Роман-есе про давній Київ (1989), Птахи з невидимого острова 1989);

Дзигар одвічний. — К.: Молодь, 1990. — 263 с.;

Дорога в тисячу років. Роздуми, есе, статті. — К.: Рад. письменник, 1990. — 411 с.;

Із вершин та низин. Книжка цікавих фактів із історії української літератури. — К.: Дніпро, 1990. — 448 с.;

Панна квітів. Казки моїх дочок. — К.: Веселка, 1990. — 183 с.;

Стежка в траві. Житомирська сага. — Х.: Фоліо, 1994. — Т. 1. — 484 с.; Т. 2. — 526 с.;

У череві апокаліптичного звіра. — К.: Укр. письменник, 1995. — 205 с.;

Козацька держава. Етюди до історії українського державотворення. — К.: Абрис, 1995. — 392 с.;

Око прірви. — К.: Абрис, 1996. — 197 с.;

«Енеїда» І. Котляревського в системі літератури українського бароко. — Л.: Сполом, 1998. — 62 с.;

Жінка-змія. — Л.: Класика, 1998. — 174 с.;

Юнаки з вогненної печі. — К.: Укр. письменник, 1999. — 303 с.;

Біс плоті. Історичні повісті. — К.: Твім-інтер, 1999. — 360 с.;

Personae Verbum: Слово іпостасне. Розмисел про Тараса Шевченка. — К.: Твім-інтер, 2001. — 254 с.;

Тіні зникомі. Сімейна хроніка. — К.: Темпора, 2002. — 304 с.;

Срібне молоко. — К.–Л.: Кальварія, Книжник, 2002. — 192 с.;

На березі часу. Мій Київ. Входини. — К.: Темпора, 2002. — 272 с.;

Темна музика сосон. «Сад житейський». Автобіографія. — К.: Акцент, 2003. — 448 с.;

Січ-мати. Повісті та оповідання про Запорізьку Січ. — К.: Школа, 2003. — 430 с.;

Мор. Фантастичні повісті. — Л.: Піраміда, 2004. — 317 с.;

Привид мертвого дому. — К.: Пульсари, 2005. — 600 с.;

Просвічений володар: Іван Мазепа як будівничий Козацької держави і як літературний герой. — К.: Либідь. 2006. — 464 с.;

Компанія з пивниці біля Чуднівського мосту. — Л.: Каменяр, 2006. — 94 с.;

Драматургія. — Л.: Сполом, 2006. — 416 с.;

Між двох вогнів. — К.: Неопалима купина, 2006. — 48 с.;

Національна ідея в Україні та її подвижники. Історичний нарис. — К.: МАУП, 2006. — 270 с.;

Українська культура. — К.: Знання, 2007. — 228 с.;

Сон сподіваної віри. — Л.: Піраміда, 2007. — 416 с.;

На березі часу. Мій Житомир. Хата і рід. — Л.: Сполом, 2007. — 384 с.;

Козацька держава як ідея в с-мі сусп.-політ. думки XVI–XVIII ст. — К.: Грамота. — Кн. 1. — 718 с.;

Пізнаний і непізнаний Сфінкс: Г. Сковорода сучасними очима. — К.: Пульсари, 2008. — 528 с.;

Загублена українська культура за тисячу років. — К.: Києво-Могилянська Академія, 2008. — 74 с.;

Література: *Шевчук В.* Сад життєйських думок, трудів та почуттів: Автобіографічні нотатки // Слово і час. — 1992. — № 8. — С. 15–27;

Анатолій і Валерій Шевчуки: Розмова з ворожим підслухом. Листи з концтабору і в концтабір 1966–1971 років із дотичними матеріалами. — Х.: Права людини, 2007. — 520 с.

ШЕВЧУК Ганна Василівна (нар. 1937) — учасниця укр. правозах. руху. Заарешт. навесні 1981 в Білій Церкві й засудж. на 3 р. позбавлення волі за розповсюдж. самвидаву.

ШЕЛЕСТ Петро Юхимович (нар. 14.02.1908, с. Андріївка Балаклійського р-ну Харків. обл. — пом. 22.01.1996, Москов. обл.) — укр. рад. політичний і партійний діяч. Учасник укр. руху опору. Перший секретар ЦК КП України (1963–72), член Політбюро ЦК КПРС (1966–72), член Президії ВР УРСР (1963–72).

З 1923 працював робітником-ремонтником, помічником машиніста паровоза на залізн. станції Основа, потім — слюсарем

Харків. паровозоремонт. заводу. 1927 навч. в Ізюмській рад. парт. школі, став секретарем Бровського райкому комсомолу в Харків. обл. 1928 вступив до КП(б)У. Направл. на навч. у Харків. ун-т ім. Артема, згодом навч. в Інженерно-економ. ін-ті Харкова. 1932–36 працював змінним інженером, заст. нач., а також нач. цеху на Маріуп. металург. заводі. Одночасно навч. у Маріуп. металург. ін-ті (1935 закінчив). 1935–37 служив у Червоній армії. 1937–40 працював нач. цеху та виробництва, гол. інженером на Харків. заводі «Серп і молот». З 1940 — на парт. роботі: секретар Харків. міськкому КП(б)У з пит. оборон. промисловості. 1941–45 — заввідділом оборон. промисловості Челябін. обкому партії, інструктор ЦК ВКП(б), парторг ЦК на заводах у Саратові, заст. секретаря Саратов. обкому партії з оборон. промисловості. 1948–54 очолював заводи в Ленінграді й Києві. 1954 обрано 2-м секретарем Київ. міськкому КП України. З 1954 — член ЦК КП України. 1957 — 1-й секретар Київ. обкому КП України. У серпні 1962 обрано секретарем ЦК КП України, у грудні т. р. — головою Бюро ЦК КП України з промисловості й буд-ва. З липня 1963 — 1-й секретар ЦК КП України. Свою кар'єру завдячував підтримці з боку М. Хрущова, хоч у 1964 разом із М. Підгорним відіграв важливу роль у його усуненні (про що пізніше шкодував). 1966 введено в Політбюро ЦК КПРС, 1966–72 — до складу Політбюро ЦК КПРС, 1966–72 став членом Президії ВР СРСР, 1963–72 — член Президії ВР УРСР.

10.05.1972 Ш. звільнено з посади 1-го секретаря ЦК КПУ «у зв'язку з перевед. на ін. роботу» — заст. Голови Ради Міністрів СРСР. Роль Ш. в укр. історії суперечлива. Перебуваючи на посту 1-го секретаря, придушував виявлення дисидент. руху в Україні. 1968, боячись поширення антирад. настроїв в Україні, став одним із ініціаторів введення військ країн-членів Варшав. договору до Чехословаччини для придушення «Празької весни». З ін. боку, Ш. прийшов до влади на хвилі повоєнної «українізації» парт. та держ. апарату в УРСР. Час його правління був періодом найвищого піднесення автономного курсу укр. керівництва. Ш. намагався відстоювати економ. інтереси України перед москов. центром, виступав за надання Україні більших прав у внутр. та зовн. економ. політиці. На тлі загальної русифікації й совєтизації вагомими були його виступи на захист прав укр. мови в шк. освіті, друкув. газет, журналів і книжок; захистив від звинувач. у націоналізмі окремих укр. діячів культури (зокрема О. Гончара, І. Дзюбу). Деякі зх дослідники (Я. Пеленський, І. Лисяк-Рудницький, М. Саварин) вважали, що поява кн. І. Дзюби «Інтернац. чи русифікація?» інспірувалася самим Ш. і відбивала його погляди та позицію укр. рад. керівництва (але це припущення не знайшло документ. підтвердження). Москов. керівництво закидало йому надмірну самостійність у вирішенні питань та в «місництві й проявах націоналізму». Кн. Ш. «Україна наша радянська» (1970) зазнала гострої парт. критики за «ідеолог. помилки», зокрема за «ідеалізацію» минулого України та обстоювання самобутності УРСР. Стотисячний наклад книги було вилучено з продажу та б-к. У квітні 1973 Ш. було виведено зі складу Політбюро ЦК КПРС «за станом здоров'я» і відправл. на пенсію. Ш. заборонено селитися в Україні, перебував під пост. негласним наглядом. 1974–85 працював головою дослідно-виробн. КБ на авіац. заводі у Підмосков'ї. 1989 перервав вимушене мовчання й почав давати інтерв'ю в пресі й на ТБ.

1995 видав свої спогади «Да не судимы будете. Дневниковые записи, воспоминания члена Политбюро ЦК КПСС» (1995).

Помер у Підмосков'ї. 13.06.1996 урну з прахом Ш. було перепоховано на Байковому цвинтарі в Києві.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: Україна наша Радянська. — К.: Політвидав, 1970;

Ідеї Леніна перемагають (1971);

Справжній суд історії ще попереду: Спогади, щоденники, документи, матеріали. — К.: Генеза, 2003. — 808 с.

Література: Ще до афери П. Шелеста // Гомін України. — 1973. — 10 березня;

Пеленський З. Напасть на Петра Шелеста // Християнський голос. — 1973. — 6 травня;

Ya. Bilinsky. The Communist Party of Ukraine After 1966 // Ukraine in the Seventies (Упоряд. П. Потічний). — Oakville, Canada, 1975;

Pelensky Ya. Shelest and his Period in Soviet Ukraine (1963–1972): A Revival of Controlled Ukrainian Autonomism. — Oakville, Canada, 1975. — С. 283–305;

Tillet L. Ukrainain Nationalism and the Fall of Shelest // Slavic Review. — 1975. — December;

Hodnet G. The Views of Petro Shelest // Аннали УВАН, США, 1978–80. — № 14;

«Брежневу я так и сказал: "Ты плохо кончишь..."» // Мос. новости. — 1989. — 10 вересня;

Человеку свойственно ошибаться... (Інтерв'ю В. Бойка з П. Шелестом) // Комсомольская правда. — Моск. — 1989. — 19 жовтня;

Савельєв В. Л. Чи був П. Ю. Шелест виразником «українського автономізму»? // Укр. історичний журнал. — 1991. — № 4. — С. 94–105;

Ільєнко І. Розсудить історія: Сторінки книги Петра Шелеста «...Да не судимы будете» // Віче. — 1996. — № 7. — С. 150–157;

Мушинка М. Суд історії — нещадний: Анатомія комуністичної системи в Україні періоду П. Шелеста // Київ. — 1996. — № 10. — С. 134–141.

Шелест П. «Дід ніколи не починав ранок з чарки» // Газета по-українськи. — 2005. — 16 вересня;

Павличко Д. Петро Шелест // Літ. Україна. — 2005. — № 33, 34, 35, 36, 37.

ШЕЛЕСТ Юлій Володимирович (нар. 25.05.1937, с. Луб'янка Рокитнянського р-ну Київ. обл. — пом. 24.07.2009, м. Київ) — філолог. Учасник укр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1972–74, 1975–78).

1953 Ш. закінчив СШ в с. Ставище Київ. обл. 1953–58 навч. у Харків. університеті на філол. ф-ті. З ін. студентами ф-ту видавав рукописний журн. «Абракадабра» («Вісник»). По закінченні ун-ту був літ. працівником у Бережанському р-ні Київ. обл., отримавши у ред-ра офіц. відкріплення, повернувся до Києва в пошуках роботи. 1958 працював у ред-ції багатотиражки мед. ін-ту «Мед. кадри», 1959–60 — у редції міжобласної г. «Київ. комсомолець», 1960–62 — ред-ції ж. «Заклик» (кол. «Праця сліпих»), 1962–65 — навч. в аспірантурі при ІМФЕ ім. Рильського, писав дис. про укр. кіномистецтво. 1966 було відрах. з аспірантури за опубліковану ним у молодіжному комс. ж. ст. «Гаргара з бульбашками» (спрямована проти статей Т. Левчука про київ. підпілля). 1965–67 працював м.н.с. в ІМФЕ. 1967–68 — інженером з НТІ в Управлінні магістральних газопроводів. 1969–70 — артистом-сопілкарем Муз.-хорового тов-ва УРСР. 1970–72 — ред. вид-ва «Наукова думка».

1972 було заарешт. і засудж. за політ. переконання на 2 р. ув'язнення.

1974 звільнено. Певний час був без роботи. 1975 недовго працював інженером НТІ в «Сільгосптехніці».

1975–1978 відбув друге (трирічне) ув'язнення.

Від 1978, по звільненні, змінив кілька робіт, врешті влаштувавшись у ред-цію

тижневика «Старожитності». Від 1960-х Ш. вів щоденник, що має велике культурологічне значення. Проте записи перших 10 років залишилися в архівах КДБ.

1980-ті — відійшов від активної громадської діяльності, зате залишався активним у культурницькій діяльност. Займ. перекладами з англійської. За 4 роки праці в «Старожитностях» з'явилося понад 50 його науково-попул. та публіцист. статей. Після закриття часопису працював у різних період. виданнях. 1998–2000 — у ред-ції г. «Вечірній Київ», 2000–2001 — наук. співробітник б-ки ім. Вернадського, 2001 — в ред-ції г. «Сільський час». 2002 — в Ін-ті укр. археографії та джерелознавства. Ш. понад 30 років займався укладанням картотеки укр. прізвищ (зібрано близько 300 тис.).

ШЕРЕМЕТЬЄВА (ДАШКЕВИЧ) Людмила Дмитрівна (нар. 30.02.1946, м. П'ятихатки Дніпроп. обл. — пом. 5.10.2005, м. Львів) — журналіст. Учасниця укр. правозах. руху.

1962 закінч. СШ у м. Кіровограді. Працювала вожатою в піонер. таборі «Молода гвардія» (Одеса). 1963 вступ. на філол. ф-т Одеськ. ун-ту, 1965 перевелася на ф-т журналістики Київ. ун-ту. Працювала бетонницею у Вишгороді на буд-ві Київ. ГЕС. Розпочала опозиц. діяльність ще в Одесі, де познайомилася з Н. Строкатою й С. Караванським. На будові ГЕС познайомилася з В. Чорноволом і О. Антонів. Спілкувалася з І. Світличним, В. Стусом, А. Горською, П. Скочком та ін. Передруковувала й поширювала самвидав. Через переслідув. КДБ і на їхню вимогу покинути за 24 год Київ 1965–66 працювала ред. район. радіомовлення в смт Макарові Київ. обл. Потім перейшла на роботу кор. г. «Друг читача», де працював В. Чорновіл. Т. р. її звільнено. Перебивалася тимчасовими заробітками, зокрема в Карпат. експедиції Ін-ту геології АН УРСР в с. Лопушному Міжгірського р-ну Закарп. обл. Разом з В. Чорноволом і П. Скочком підготувала й 27.09.1966 надіслала лист до ж. «Перець» на захист переслідуваного І. Дзюби. Від 1967 мешкала у Львові. Після арешту 1968 р. робітників ГЕС О. Назаренка, В. Карпенка та В. Кондрюкова у Ш. та помешк. її батьків у Кіровограді було проведено обшуки. Викликувано на допити, на «виховні бесіди», зокрема з головою КДБ при РМ УРСР. За 2 тижні до захисту диплому відраховано з Київ. ун-ту за «негідну для рад. студента поведінку». Від 1968 працювала ст. лаборантом музею етнографії та худ. промислу. У травні 1971 за клопотанням дирекції музею поновлено в ун-ті й у червні т. р. отримала диплом. Готувала канд. дис. з етнографії, писала наукові ст., виступала на конференціях у Москві, Єревані, Києві. Водночас друкув. самвидав, зокрема чотири випуски «Укр. вісника». 31.08.1970 підписала лист протесту до керівн. УРСР щодо повтор. арешту В. Мороза. Виступала на захист З. Красівського, І. Кандиби, М. Осадчого, подружжя Калинців. Першою повідомила москов. Комітет захисту прав людини в СРСР (В. Чалідзе) про арешти опозиц. інтелігенції в Україні 12.01.1972. 4.08 т. р. звільнено з роботи в музеї. Рік була без роботи. 1973–75 працювала медстатистом у стомат. поліклініці, 1975–78 — ст. лаборантом каф. історії мист-ва Львів. ун-ту прикладн. і декорат. мист-ва, кореспондентом. 1978–90 літ. ред-ром г. «Молодь України», 1990–97 — г. «Ратуша», де написала багато статей на тему нац.-визв. руху та біографій чільних його постатей.

Померла після тяжкої хвороби. Похована на Личаківському цвинтарі у Львові.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Національна плятформа українських неформальних об'єднань // Кафедра. — 1989. — № 8. — С. 7–16.

Література: Пам'яті Л. Дашкевич // *Я. Дашкевич.* Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури. — Л., 2006;

Зайцев Ю. Дашкевич Людмила // Енциклопедія Львова. — Л.: Літопис, 2008. — Т. 2. — С. 24–25.

ШИНКАРУК Трохим Єфимович (нар. 1931) — поет. Учасник укр. правозах. руху. 1971 заарешт. і засудж. на 12 р. позбавлення волі. Покарання відбував у мордовських концтаборах. 27.06.1975 зумів передати на волю два звернення — до радіостанції «Вільна Європа» з проханням оголосити його «Звернення до народів світу» відкинути комуністичну ідеологію і до ген. секретаря ООН К. Вальдгайма у справі ситуації укр. політв'язнів в СРСР.

ШИФРИН Авраам Ісаакович (нар. 8.10.1923, Мінськ, Білорусь) — юрист. Учасник євр. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1953–66).

Батько Ш. був політв'язнем рад. концтаборів (1938–48), де й помер. 1941 мобілізовано і призначено до штрафного батальйону Червоної армії як сина «ворога народу», учасник бойових дій до кінця Другої світової війни. Після війни закінчив юрид. ф-т.

Працював консультантом у Міністерстві Озброєння СРСР. 6.06.1953 заарешт., безпідставно звинув. як ізраїльсько-амер. шпигун і засудж. на розстріл. Вирок замінено на 25 р. позбавлення волі, 5 р. заслання і 5 р. позбавлення громадянських прав. У концтаборах познайомився і співпрацював з багатьма укр. політв'язнями — митр. Й. Сліпим, В. Горбовим, М. Сорокою, брав участь у багатьох протестних акціях. Після відбуття 10 р. покарання і 3 р. заслання в Караганді звільнено 1966. Через рік переїхав до Одеси, а 1970 виїхав до Ізраїлю.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: In the Same Camp with Ukrainian Prisoners // The Ukrainian Review. — 1974. — № 2. — С. 42–45;

Четвертий вимір. — Мюн.: Сучасність, 1973. — 431 с.;

The Russia Concentration Camps // The Ukrainian Review. — 1976. — № 1. — С. 56–80;

Who Will Bury the Soviet Power? // The Ukrainian Review. — 1977. — № 1. — С. 50–56;

Political Trials in the USSR // The Ukrainian Review. — 1977. — № 2. — С. 30–47;

Борцеві за вільну Україну (Присвята В. Горбовому) // Укр. думка. — 1984. — 20 грудня.

«ШКІЛЬНИЙ ВІСНИК» — вид. Юнацтва української націоналістичної спілки. Неформ. газ. вих. 1990 у Львові з невизн. періодичн. Ред. А. Шкіль, Х. Костко. Мала за мету виховання в молодого читача патр. та нац. гідності. Містила тематичні адаптовані програмові док-ти, розвивально-ігрові мат-ли, поезію О. Олеся, Л. Полтави, біогр. довідку про С. Бандеру, інформ. щодо увічнення пам'яті про нього.

«ШЛЯХ ДО ВОЛІ» — вид. Рівнен. філії УГС-УРП. Неформ. газ. вих. 1989–1990 з невизн. періодичн. Містила ґрунтовні аналітичні сусп.-політ. огляди, пошукові мат-ли щодо збереження пам'яті жертв сталінізму, висвітлювала виборчий процес. Публ. біогр. нариси про В. Стуса, О. Тихого, Ю. Литвина, інформ. про переслідування владою активістів УГС та НРУ М. Поровського, В. Червонія та ін., поезію В. Симоненка, істор. розвідки, політ. сатиру. Розглядала екол. проблеми. Мала чітке антикомуністичне спрямування.

«ШЛЯХОМ ВІДРОДЖЕННЯ» — вид. Пирятинської орг-ції НРУ. Неформ. газ. вих. 1990 двічі на міс. Ред. В. Соколовський, В. Мінкін, Е. Евич.

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — неформ. газ., вих. у Хмельн. 1990–1991 з невизн. періодичн. Ред. В. Рибак. Розглядала проблеми розбудови держ. та армії, інформ. про сусп.-політ. події України та Росії. Містила розвідку М. Андрухіва про С. Бандеру, статтю В. Яворського з міжнац. проблем.

ШНИРМАН Семен Д. (нар. 8.11.1957) — учасник євр. правозах. руху. Засудж. в Керчі 14.02.1983 на 3 р. позбавлення волі за відмову служити в армії.

ШОВКОВИЙ Василь-Іван Васильович (нар. 7.07.1950, с. Печеніжин Коломийського р-ну Івано-Фр. обл.) — робітник. Учасник укр. руху опору. Член-засновник СУМГ. Політв'язень рад. тюрем і таборів (1973–78).

1965, закінчивши 9 класів Печеніжинської школи, вступив до Чернів. ПТУ за фахом столяра, там закінчив 11-й клас вечірньої школи, вступив до індустріального технікуму на веч. відділення. 1969 призвано до війська. Служив у ракетних військах у Криму та Львів. обл. Повернувся в Печеніжин, працював на Коломийському деревообробному заводі. Слухав зарубіжні радіостанції: наростаюча русифікація. Вісті про арешти укр. інтелігенції 1972 спонукали Ш. з колишніми однокласниками-однодумцями Р. Чупреєм, Д. Гриньківим та ін. створити підп. орг-цію «Спілка укр. молоді Галичини». Вважали себе спадкоємцями ОУН і ставили за мету незалежність України. Навчалися стрільби, записавшись до орг-ції ДТСААФ, збирали й вивчали літ-ру з історії визв. змагань, перекази про ОУН. Восени 1972 члени СУМГ поклали в Печеніжині вінок із синьо-жовтою стрічкою до пам'ятника О. Довбушеві з нагоди річниці його загибелі. 1973 організацію було викрито, про що доповів перший секретар Івано-Фр. обкому КПУ Добрик В. Щербицькому.

15.03.1973 Ш. й інших членів СУМГ було заарешт., проведено обшуки. У Ш. вилучено самопал, радіодеталі. Півтора місяця тримали в камері-одиночці, протягом 2–3 місяців звинувачували в «зраді батьківщини», шантажували карою смерті. Під час слідства справу було перекваліфіковано: Ш. інкр. «антирад. агітацію і пропаганду», «створення антирад. орг-ції», «крадіжку», «виготовлення і зберігання зброї», «викрадення зброї». 9.08 Івано-Фр. обл. суд на закритому засіданні виніс вирок — 5 р. ув'язнення. Карався в пермському політичному таборі ВС-389/35. Працював токарем. Брав участь у всіх акціях протесту, голодуваннях, зокрема в акції відмови від громадянства після Гельс. наради 1975, у тривалій б-бі за статус політв'язня. Протягом двох років вів табірну хроніку, а тексти переписаних дрібним шрифтом заяв передавав на волю на побаченні через свою матір. У грудні 1976 вийшло за кордон і було опубліковано пресою США, звучало на радіо «Свобода» його інтерв'ю, взяте І. Калинцем.

1978, перед звільненням, етаповано до м. Ів.-Ф., де в КДБ шантажували його згаданим інтерв'ю. У Печеніжині взято під адміннагляд, що тривав до 3 р., хоч порушень режиму й не було. 1979 переховував у себе викраденого із психлікарні поета Т. Мельничука. У листопаді 1983 Ш. в КДБ пред'явлено переписані його рукою ще з неволі заяви В. Марченка. Він не зізнався. Працював слюсарем і токарем у комбінаті комунальних підприємств. Брав участь у

створенні УГС, Всеукр. т-ва політв'язнів і репресованих, НРУ, УРП. Постановою Верх. Суду України від 9.07.1994 вирок частково скасовано за відсутності складу злочинів, передбачених ст.ст. 62 ч. 1 і 64 КК УРСР. Жив у с. Печеніжин.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Овсієнко В.* Шовковий Василь-Іван Васильович // Міжнар. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 837–840.

«ШОЛЭМ» — вид. Крим. т-ва єврейської культ. «Зибн лихт». Неформ. газ. вих. у Сімферополі 1990 євр. і рос. м. раз на місяць. Ред. І. Беренсон.

«ШОФАР» — вид. Львів. т-ва єврейської культ. ім. Шолом-Алейхема. Неформ. газ. вих. 1990 укр., євр. та рос. м. з невизн. періодичн. Ред. Р. Блай, Б. Лєвіна, І. Квітко, С. Плоткін, Н. Банчик, Л. Говзман, ін. Гол. увагу приділяла проблемам міжнац. відносин, збереження євр. нац. ідентичності, культ. та мови. Ознайомлювала з тематичними док. УГС, НРУ, євр. орг-цій та фондів. Містила істор. розвідки про євр. батальйон УГА, діяльність опору у Львів. та Варшав. гетто, збереження пам'яті жертв сталінізму, фольклорні та народозн. мат-ли. Інформ. про культ. та мист. заходи Т-ва, нар. та духовні свята, спортивні події. Публ. працю митр. А. Шептицького, біогр. нариси про нього, Т. Шевченка, Шолом-Алейхема, С. Міхоелса, А. Гольдфадена, поезії Т. Шевченка, В. Інбер, а також О. Пушкіна в перекладах М. Рильського, О. Фурманова, Д. Гофштейна. Авторами газ. були В. Яворівський, Р. Лубківський, А. Содомора, Ір. Калинець, Й. Гельстон, Ю. Мушкетик та ін.

ШТЕРН Михайло (нар. 1918, м. Жмеринка Вінн. обл.) — лікар. Учасник правозах. руху в Україні. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1974–77).

Студіював медицину у Вінн. мед. ін-ті. На поч. Другої світової війни перервав студії через евакуацію під час нім. наступу на Україну. 1944 закінчив навч. у Фрунзенському мед. ін-ті (Киргизія). 1945–46 перебрався до Чернівців, організувавши там перший в Україні «Зобно-ендокринолог. диспансер». 1952 переїхав із родиною до Вінниці, де багато років пропрацював зав. консультативно-поліклінічним відділом обл. ендокринолог. диспансера. Нерідко лікував, допомагав людям безкорисливо в біді, використовуючи неробочий час, з пацієнтами спілкув. укр. мовою. За все це був обвинувач. у «хабарництві» та у зловживанні службов. становищем, а також у «вживанні місцевого діалекту». 11.11.1973 син Ш. подав заяву на виїзд із СРСР, одразу ж за родиною розпочато стеження, таємно було проведено обшук у помешк. Ш. звернувся зі скаргою до голови КДБ Андропова.

29.05.1974 Ш. заарешт., звинувач. було пов'язане з бажанням родини емігрувати з СРСР, що «дискредитувало рад. державу». 4 міс. перебував у тюрмі в м. Вінниці. За 5 міс. 25 слідчих опитали 2000 колишніх пацієнтів Ш., за доп. погроз, шантажу і провокацій їм вдалося знайти кілька фальшивих «свідків». Та вже під час суду всі свідки-звинувачі стали свідками захисту. Судове розслідув. виявило повну юрид. неспроможність звинувачення. Незважаючи на все це, Ш. 31.12 т. р. засудж. Вінн. обл. судом на 8 р. таборів сув. режиму. В заключн. слові на суді він виступив на захист другої рідної для нього укр. мови. 25.03.1975 Касац. суд у Верховн. Суді УРСР підтвердив вирок. З 29.04 д-р Ш. почав відбувати вирок у харків. таборі № 20. До-

відавшись про «політ. забарвлення» справи, тюремна влада направила його на працю чорнороба в ливарн. цеху металург. комбінату. Мав виразку шлунка і туберкульоз. 6.07.1975 одному з синів вдалося виїхати з СРСР до Ізраїлю й вивезти оригін. судові м-ли в справі батька та 60-годинний магнітофонний запис усього касац. розгляду справи у ВС УРСР. За кордоном розгорнулась активна громад. кампанія на захист невинно засудж. лікаря: 3000 лікарів з 14 країн світу оголосили протест. 13 нобелів. лауреатів поставили підписи під листами-протестами; у відкритому листі до Л. Брежнєва, написаному від імені Комітету із звільн. ув'язнених, західнонім. письменник Г. Бюль стверджував, що було зібрано понад 50 000 підписів.

1977 Ш. звільнено. 13.04 т. р. виїхав за кордон, до Австрії. Мав виступи у закордон. пресі та на радіо, де розповів про умови в рад. концтаборах, про поруш. прав людини в СРСР.

БІБЛІОГРАФІЯ

Твори: The USSR vs. Dr. Michail Stern: The Only Tape Recording of a Trial Smuggled Out of the Soviet Union // Упоряд. А. Штерн, перекл. на англ. М. Царинника. — N.Y.: Urizen Books, 1977. — 267 с.

Література: Дело д-ра М. Штерна // Новое русское слово. — Н.Й. — 1975. — 12 квітня;

Падох Я. Совєтська справедливість на прикладі процесу д-ра Михайла Штерна // Свобода. — 1978. — 12, 13 січня.

ШУМУК Данило Лаврентійович (нар. 30.12.1914, с. Боремщина Володимир-Волинського повіту, нині Любомльського р-ну Волин. обл. — пом. 21.05.2004, м. Красноармійськ Донец. обл.) — публіцист. Учасник укр. нац.-визв. і правозах. руху. Політв'язень польських (1934–39), рад. тюрем і концтаборів (1944–56, 1957–67,1972–87). Член УГГ (1979).

З 17 років Ш. боровся з польським окупаційним режимом, вступив до КПЗУ. Зазнав кількох арештів.

20.01.1934 заарешт. уп'яте й за розповсюдж. ком. літ-ри та орг-цію селянського

страйку засудж. на 8 р. ув'язнення. Навчався у т. зв. «ком. ун-ті» КПЗУ, до якої належав, і яку розпущено разом із Компартією Польщі й звинув. в «націоналістичному ухилі».

24.05.1939, за амністією, Ш. було звільнено, повернувся на батьківщину. Викладав у школі географію. За принципові розбіжності з поглядами рад. комуністів Ш. було усунуто від учителювання.

15.05.1941 заарешт. як брата «ворога народу». З тюрми призвано до Червоної армії, до штрафбату. Потрапив у нім. полон і до осені 1941 перебував у концтаборі для військовополонених у м. Хорол Полтав. обл., організував втечу, пройшов усю Україну. 1943 організував партизанський загін, який перешкоджав вивезенню укр. населення до Німеччини. Т. р. загін влився в ряди УПА. Ш. відмовився брати участь у бойових діях, та, порозумівшись із Службою Безпеки, викладав на військ. курсах економічну географію. По поверненні рад. військ в Україну очолив похідну групу УПА на Житомирщину.

У грудні 1944 заарешт. органами НКВС під Богуславом, перебував під слідством у Києві. 1945 засудж. в Рівному за «зраду батьківщини» до кари смерті через розстріл, яку було замінено через кілька місяців 20 роками каторги. Карався у 3-му каторжному таборі м. Норильська. У червні — вересні 1953 був одним із організаторів повстання політв'язнів, за це переведено до Владимир. тюрми.

1956 звільнено Комісією Президії ВР СРСР, повернувся на Волинь, однак під тиском КДБ мусив виїхати у Дніпроп. обл. 19.11.1957 йому було запропоновано «співпрацю» з «органами». Відмовився. Наступного дня в помешканні Ш. в с. Слов'янка було проведено обшук.

21.11 його заарешт. й відвезено в тюрму м. Луцька. 5.05.1958, хоча справи як такої в слідства не було (кілька перехоплених листів), на закритому суді Ш. було засудж. за «агітацію проти рад. влади» на 10 р. таборів сув. режиму. Карався у Воркуті, згодом — у Тайшеті (сел. Вихорівка). Багато часу провів у БУРі (барак посиленого режиму). 1962 переведено в мордовський табір ЖХ-385/7. Там спілкувався з шістдесятниками. У М. Гориня було вилучено його спогади. 21.10.1967 етапом вивезено в Київ.

21.11 звільнено. Жив у Богуславі Київ. обл., працював сторожем у піонертаборі, черговим матросом комбінату облаштування пляжів у Києві. 1968 познайомився з І., Л. і Н. Світличними, Є. Сверстюком. Працював над спогадами, які опубліковано у вид-ві «Смолоскип». Н. Світлична допомагала в цій праці Ш.

12.01.1972, під час арештів укр. інтелігенції. Ш. було знову заарешт. й звинув. в проведенні «антирад. агітації і пропаганди» та наданні «завідомо неправдивих свідчень». Під час обшуку було вилучено його спогади, а в І. Світличного — лист Ш., який кадебісти називали «програмовим документом». 5.07.1972 було засудж. Київ. обл. судом на 10 р. таборів особливого режиму та 5 р. заслання. Було визнано особливо небезпечним рецидивістом. Карався в Мордовії в таборі Сосновка. 10.02.1972, потім 1973, 1974 подавав заяви на позбавлення громадянства СРСР і виїзд за межі України. Брав активну участь у численних акціях протесту, голодуваннях. 1978 його визнано інвалідом 2-ої групи. 1979 дав згоду О. Мешко на членство в УГГ. 1.03.1980 разом з ін. «особливо небезпечними рецидивістами» етаповано з Сосновки до новоствореного відділу особл. режиму, табору ВС-389/36-1. Закінчував термін у таборі сув. режиму ВС-389/35. 1982 етаповано в с. Каратобе Уральської обл. (Казахстан), перебував під адміннаглядом.

4.01.1987 звільнено, під тиском світової громадськості, парламентарів Канади і США зміг виїхати до Канади. Жив у Торонто в притулку для самотніх людей. Там вийшла книжка Ш. «З ГУЛАГу у вільний світ». Кілька разів приїздив в Україну, зокрема в 1998 — на презентацію своєї книжки «Пережите й передумане». 28.11.2002 перебрався в м. Красноармійськ Донец. обл. до доньки Віри, біля якої помер на 90-му році життя.

БІБЛІОГРАФІЯ

Звернення: Меморандум УГГ у справі ув'язнення членів УГГ (10.1979, спільно з іншими членами УГГ); Відкритий лист до Л. І. Брежнєва: Проявіть великодушність (09.1980, спільно з іншими членами УГГ); До тих, хто надихає репресивні органи СРСР і керує ними — відкритий лист (06.1979) // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 57–62, 63–65, 949–954.

Публікації: За східним обрієм. — Пар.–Балт.: Смолоскип, 1974. — 447 с.;

Beyond the Eastern Horizon. Danylo Shumuk's Memoirs (Уривки зі спогадів) // Smoloskyp. — 1978, № 2. — С. 6–7;

Від Майорщини до Хоролу: Спогад // Сучасність. — 1980, ч. 7–8. — С. 222–232;

Пережите і передумане: Спогади й роздуми укр. дисидента-політв'язня з років блукань і боротьби під трьома окупаціями України (1921–1981) / Передм. Н. Світличної, супров. стаття В. Гришка. — Детр.: Укр. вісті, 1983. — 536 с.;

Life Sentence. Memoirs of a Ukrainian Political Prisoner / Передм. Н. Світличної, перекл. на англ. І. Яворського і Г. Ковальської. — Едм.: КІУС, 1984. — 401 с.;

Повстання політв'язнів у Норильську // Сучасність. — 1990. — Ч. 11. — С. 110–122;

Із ГУЛАГу у вільний світ. — Тор.: Новий шлях, 1991. — 257 с.;

Нарис про Українську Самодопомогову організацію у каторжному таборі ч. 3 у Норильську // Самостійна Україна. — 1995. — Ч. 4. — С. 50–57, 1996. — Ч. 1. — С. 17–21;

Пережите і передумане. Спогади й роздуми українського дисидента-політв'язня з років блу-

кань і боротьби під трьома окупаціями України (1921–1981). — К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1998. — 431 с.

Література: Шумук Данило // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 942–958;

Intreview With D. Shumuk; Shumuk Honored in Ottawa // Smoloskyp. — 1987. — № 34. — С. 1, 13, 14, 15;

Testimony by Shumuk, Terelia Before CSCE // The Ukrainian Weekly. — 1987. — 8 листопада;

Данило Шумук розповідає // Молодь України. — 1994. — 30 серпня;

Рапп І., Овсієнко В. Приклад людської мужності та унікальної долі // Укр. форум. — 2004, № 21–22. — С. 15;

Ольховський І. Лицар честі // Укр. газета. — 2004, 10 червня. — С. 1, 8–9;

Рапп І., Овсієнко В. Шумук Данило Лаврентійович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 841–844.

ШУПТА Дмитро Романович (нар. 20.01.1938, с. Курінька Чорнуського р-ну Полтав. обл.) — лікар, поет. Учасник укр. нац.-культ. відродження, руху шістдесятництва. Політв'язень рад. тюрем (1983–84). Член СПУ (1986), СЖУ (2002). Лауреат премії ім. Гр. Сковороди. Заслужений працівник культури (2007).

1956 Ш. закінч. Мокиївську СШ на Полтавщині. Будучи учнем, писав вірші, сатирично-гумористичні твори, супроводжуючи їх власними ілюстраціями. 1956 у Ш. було викрадено поему «Терези», де він заторкував політ. питання. Відтоді став об'єктом стеження КДБ. Т. р. вступив до Севастопольського техн. училища. 1.05.1958 затрим. на 3 доби. Т. р. вступив до Сімферопольського мед. училища, а 1961 — до Крим. мед. ін-ту на вечірнє відділення. Через 3 р. його було переведено на стаціонар. Повсякчас зазнавав провокацій, цькувань, таємних обшуків з метою компромату, потерпав від критики на комсом. зборах. Вперше його вірші було надруков. у крим. пресі, у колективних збірках. Тривалий час очолював у Сімферополі літ. об'єднання «Гроно». У травні 1963 брав участь у Всеукр. семінарі молодих літераторів в Одесі, де були також В. Стус, М. Вінграновський, Б. Нечерда, Б. Горинь та ін. Починаючи з 1963, щороку у план вид-ва «Крим» вводилася його книжка і щороку її вилучали з планів. 1967 рукопис зб. поезій Ш. «Україно моя» було розгромлено на раді вид-ва, звинувач. у «формалізмі, песимізмі і укр. бурж. націоналізмі». Продовжували викликати до КДБ. 1968 побачили світ у вид-ві «Молодь» його перша поет. зб. «Провісники цвітіння», а у вид-ві «Крим» — зб. «Полум'я мелодій». 1969 закінч. мед. ін-т, але не дістав призначення на роботу. Повернувся у рідне с. Куріньку, 1969–70 навч. в Харків. ін-ті вдосконалення лікарів на курсах з хірургії. На той час працював лікарем у райцентрі Пирятин Полтав. обл., де йому категорично було відмовлено у посаді хірурга. Згодом працював хірургом у різних містечках Полтавщини. За ним було встановлено постійне стеження, поширювано звинувачення у «націоналіст. та антирад. діяльності».

У жовтні 1983 викликано на допити, звинув. у зберіганні зброї, у зв'язках із польс. «Солідарністю». Його було утримувано в Лук'янів. СІЗО, неодноразово зазнавав катувань і тортур. 11.04.1984 Яготин. райсуд засудив Ш. за ст. 222 ч. 1 КК УРСР на 2 р. виправних робіт без позбавл. волі з утриманням на користь держави 20 % заробітку за місцем роботи. Громад. захисниками на суді від СПУ виступили поети В. Забаштанський і П. Засенко.

Вийшовши на волю з покаліченими пальцями і хворим хребтом, частково втративши слух і зір, Ш. не міг ніде влаштувати-

ся хірургом. Виїхав у с. Куріньки, а потім — до Одеси. З 2000 — ст. викладач кафедри укр. філології та кафедри журналістики Придністров. ун-ту. Автор майже трьох десятків книжок, має кілька окремих муз. видань. Член ВТПР, комітету «Україна– НАТО».

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Провісники цвітіння, Полум'я мелодій (1968), Колиска поколінь (1976), Знак літа (1981), Біль стебла (1985), Звичаї землі (1987), Чаїне озеро (1989), Світовщина (1989), Осягнення (1993), Єрусалим квітів (1995), Листя клена, Птахи попелу. Жінка і ніч (1998), Межінь (2000), Сонях сонетів (2001), Чорнобривці Придністров'я (2002), Осіння грань (2006);

Зустрічі з Василем Стусом: Спогади // Молода нація. — 2006. — № 1 (38). — С. 316–327;

Злочинець, бо не став стукачем: Документальна оповідь // Одеська хвиля. Документи, твори, спогади в'язнів сумління / Упоряд. П. Отченашенко, О. Різників, Д. Шупта. — О.: Друк, 2006. — Ч. 1. — С. 145–154;

В'язень-великомученик нім.-совєцьких таборів // Одеська хвиля. — О.: Друк, 2007. — Ч. 2. — С. 149–164;

Коротке речення доби. — 2007;

Кенгурятко і тушканчик. — 2008.

ШУХЕВИЧ (БЕРЕЗИНСЬКИЙ) Юрій Романович (нар. 28.03.1933, с. Оглядове Радехівського р-ну Львів. обл.). Син Головного командира УПА Романа Шухевича (Тараса Чупринки). Учасник укр. руху опору. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1948–68, 1972–83). Член УГГ (1979). Герой України (2006).

1945 Ш. відправлено до дитбудинку спочатку в Чорнобиль, згодом — у Сталіно (Донецьк). Звідти втік у Галичину, через підпілля зв'язався з батьком. 1948 повернувся на Донбас, щоб забрати (викрасти з дитбудинку) сестру.

Тоді ж його було заарешт. (ще неповнолітнього) й засудж. «за зв'язок із підпіллям» на 10 р. позбавлення волі. Карався у Владимир. тюрмі. 5.03.1950 загинув його батько і Ш. возили на опізнання.

1956 звільнено, але на протест Генпрокурора СРСР Р. Руденка повернуто добувати ув'язнення. 1.12.1958, по закінченні терміну, не випускаючи на волю, засудж. Львів. обл. судом ще на 10 р. за «антирад. агітацію і пропаганду». Це покарання відбував у мордов. таборах. Займався самоосвітою, спілкуючись із ув'язненими професорами, філософами, письменниками, вченими, в бібліотеках користувався книгами, які на волі вже було вилучено з обігу. У вересні 1963 етаповано до Київ. ізолятора, кадебісти вимагали написати заяву з осудом руху, який очолював його батько. Попри психолог. тиск Ш. відмовився. 1964 переведено до 17-го таб. пункту. Ш. — учасник протестних акцій проти свавілля таб. адміністр.

1968 звільнено без права мешкання протягом 5 р. в Україні. Ш. поселився на Пн Кавказі в м. Нальчику, де жила його рідна тітка. Працював електриком (цю професію набув у неволі). Познайомився із шістдесятниками, деякий час жив із сім'єю в помешканні Н. Строкатої-Караванської.

У березні 1972 утретє заарешт. за звинув. у написанні спогадів «Роздуми вголос» про пережите в сталін. таборах, про перспективи укр. нац.-визв. руху в найближчі 10 р., а також йому інкримін. зв'язки з колишніми політв'язнями. 27.03 засудж. у Нальчику за ст. 70 ч. 2 КК РРСФР на 10 р. таборів особливого режиму і 5 р. заслання. Було спрямовано до Владимир. тюрми. Домагався перегляду й скасування вироку, брав участь у кампанії про надання статусу політв'язня, підписував заяви та звернення до урядових структур СРСР, міжн. гром. орг-цій на оборону прав людини в СРСР. Домагався права виїзду з СРСР. 1978 пере-

ведено до Чистопольської тюрми (Татарія). У лютому 1979 став членом УГГ. Ш. неодноразово вимагав медичного обстеження, у відповідь отримував покарання карцером. 1981 втратив зір. Мав хворе серце і шлунок. З березня 1983 перебував у буд. інвалідів у Омській обл.

21.10.1989 повернувся у м. Львів. 1991 реабілітовано. Ш. вів акт. політ. і гром. життя. 1991–94 був головою УМА, гол. командиром УНСО.

БІБЛІОГРАФІЯ

Звернення, статті: Голові Президії Верховної Ради УРСР (1.07.1967) // У півстоліття Радянської влади. — Пар.: ПУДФ, 1968. — С. 47–53;

Молоде вино — в нові міхи // Україна. — 1991. — № 10. — С. 16–18.

Література: Yuriy Shukhevych: Son of a Ukrainian General. — Bal.: Smoloskyp, 1973. — 6 с.;

Appell an die Jugend der Freiheit Welt: Retted Ju. Schuchewytsch vor der. Ermorderung. — Мюн.: ABN, 1967. — 8 с.;

Yuriy Shukhevych. — N.Y.: TUSM, 1978. — 12 с.;

Стейтовий Сенат Арізони вимагає звільнення Юрія Шухевича // Свобода. — 1979. — 7 вересня;

Jasen B. (Sajewych J.). Yu. Shukhevych: Thirty Years in Soviet Prisons for Being his Fathers Son // Smoloskyp. — 1980. — № 7. С. 1, 3;

Horgan D. «It Makes You Hurt, It Makes You Think» // The Washington Star. — 1980. — 2 квітня;

Юрій Шухевич і Данило Шумук — трагічні українські постаті // Смолоскип. — 1980. — № 2. — Весна. — С. 1;

Sorokowski A. Guilty by Birth // Barrister. — Chic. — 1980. — Зима. — С. 40, 42, 43, 56;

Менцінський Ю. Акція в обороні Ю. Шухевича в Австралії // Гомін України. — 1981. — 11 лютого;

Yuriy Shukhevych: The Persecution of Yuriy Shukhevych – A Study in Injustice. — N.Y.: TUSM, 1981. — 16 с.;

Відбулася демонстрація ТУСМ на захист Ю. Шухевича // Свобода. — 1981. — 11 квітня;

U.S. House of Representatives Passes Resolution on Shukhevych and Badzyo (Резолюція Конгресу США у справі ув'язнення Ю. Шухевича і Ю. Бадзя), An appeal on behalf of Yuriy Shukhevych (Заклик Федерального і Провінційного Парламентів Канади) // Smoloskyp. — 1981. — № 13. — Осінь. — С. 4;

An Appeal on Behalf of J. Shukhevych (Звернення до Влади СРСР членів Канадського Федерального Парламенту, Провенційних парламентаріїв і мерів канадських міст на захист Ю. Шухевича) // Smoloskyp. — 1981. — № 13. — С. 4;

Krause T. The Man Behind the Wire // The Weekend Australian Magazine. — 1981. — 12–13 вересня;

Шухевич-Березинський Юрій // Українська Гельсінська Група: 1978–1982. — С. 959–962;

Actions in Defense of Shukhevych Continue Worldwide: French Deputy in Defense of Shukhevych (Звернення члена Французького Парламенту J.-M. Bockeln на захист Ю. Шухевича) // Smoloskyp. — 1982. — № 15. — С. 4, 9;

Strokata N. Yuriy Shukhevych: The Eternal Prisoner. — Denton USA), 1982. — 6 с.;

Campaign for Prisoners of the Month: Yuriy Shukhevych, USSR // Amnesty International Newsletter. — Lon. — 1982. — № 2. — Лютий. — С. 3;

Строката Н. З матеріялів Новітньої історії України: Валентина Трощенко — дружина Ю. Шухевича // Віра. — 1982. — Ч. 3. — С. 12, 13;

Акції в обороні Юрія Шухевича (в Мюнхені) // Шлях перемоги. — 1982. — 11 квітня;

Караванський С. Юрій Шухевич // Свобода. — 1983. — 24 березня;

Yuriy Shukhevych Week in Canada // Smoloskyp. — 1983. — № 19. — С. 8;

Yu. Shukhevych — Ukrainian Prisoner of Conscience // Smoloskyp. — 1984. — № 24. — Літо. — С. 1;

U.S. Congressman Edgar in Defense of Yu. Shukhevych // Smoloskyp. — 1984. — № 23. — С. 7;

Soviet Reject Aid Package sent to Yu. Shukhevych // Smoloskyp. — 1984. — № 25. — С. 4;

U.S. Congress Defends Yuriy Shukhevych // Народна воля. — Скрантон. — 1985. — 31 жовтня;

Арсенич П. Шухевичі // Шлях перемоги. — 1994. — № 10, 11, 12, 16, 17;

Поразка опозиції: Колишній політв'язень про неспроможність «дисидентства» 2001-го // ПІК. — 2001. — 4–10 вересня. — С. 18–20;

Гущак І. В. Син генерала-хорунжого: Юрій Шухевич // *І. В. Гущак.* Плеяда заборонена, призабута. — Кн. 3-тя: Покликані історією. — Л.: Ліга-Прес, 2002. — С. 76–81;

Рапп І. Шухевич (Березинський) Юрій Романович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 845–847.

Щ

ЩАРАНСЬКИЙ Анатолій (Натан) (нар. 20.01.1948, м. Москва) — фізик. Учасник євр. правозах. руху. Член МГГ (1976). Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1977–86).

1966 по закінч. СШ вступив до Москов. фізико-техн. ін-ту. 1972 закінч. ін-т, працював у Моск. ін-ті нафти і газу. 1973, після відмови у виїзді до Ізраїлю, мотивов. рад. владою міркуваннями секретності, Щ. став одним із лідерів руху рад. євреїв-відмовників. Також займався проблемами німців, що хотіли емігрувати. Вільно володіючи укр. мовою, перекладав відозви укр. дисидентів, а також — прес-конференції акад. Сахарова для англомовних журналістів, займався ін. правозах. проблемами. 1976 Щ. брав акт. участь у розробці деклараг. документів новоствор. МГГ, підписав з ін. правозахисниками Гельсінську Декларацію.

15.03.1977 заарешт. за звинув. у «зраді батьківщини», а також в «антирад. агітації і пропаганді». До суду перебував у Лефортов. тюрмі у Москві. 14.07.1978 Моск. міськ. судом засудж. на 13 р. позбавл. волі. Винним себе не визнав.

1986, через політ. зміни в СРСР і під тиском міжн. громадськості, його звільнено й одразу депортовано з СРСР. На Заході провадив далі захист свободи еміграції. 1987, напередодні рад.-амер. зустрічі на найвищому рівні, організував у Вашингтоні марш протесту. 1989 Президент США Р. Рейган нагородив його Медаллю Свободи. Пізніше переїхав до Ізраїлю, у 90-ті був міністром промисловості й торгівлі Ізраїлю, з 1999 був міністром МВС країни. Потім залишив пост міністра, надалі займ. політ. діяльністю, був лідером партії, що об'єднувала у своїх лавах переважно вихідців із кол. СРСР.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: *Piper H.* 11 «Expose» Scharansky's «Espionage» at Moscow Trial, Court Bulletin Says // The Sun. — Balt. — 1978. — 12 липня;

Andropov, Marchais Exchange Letters on Scharansky // Smoloskyp. — 1983. — № 18. — Зима. — С. 7;

Scharansky Reports Soviet Officials Use Psychological, Physical Terror // The Ukrainian Weekly. — 1986. — 23 лютого.

ЩЕРБАНЬ Ганна Федорівна (нар. 16.09.1908, Черкас. обл. — пом. 1998, м. Черкаси) — селянка. Мати В. Симоненка.

У колі Василевих друзів її ласкаво називали ще тіткою Ганною. Проста селянська трудівниця, Ганна Федорівна, живучи в традиційно мудрому оточенні своїх односельців, засвоїла й їхню кмітливість, і ве-

лику любов до рідної мови, яку щедро дарувала синові, аби потім він, помноживши її своїм талантом, передав людям у чистих гранях поезії. Гостюючи в Біївцях, а також живучи в Черкасах, хоч і малописьменна, але спостережлива Ганна Федорівна зібрала чимало прислів'їв, приказок та примовок і записала їх в окремий зошит під назвою «Перлини поміж людей». Свої записи вона спорядила словами: «Люди народжуються й умирають, а прислів'я летять через цілі століття. Ніхто не знає, хто перший випустив цю пташку, що має такі міцні крила». У записах Ганни Федорівни Щербань ці перлини народної мудрості мають непересічне значення. Вони є тими промінчиками, якими відсвічує поезія її сина, доповнюють його творчу сторінку. В. Симоненко виріс серед цієї мудрості, яку його мати записала до свого зошита. І зараз ми маємо можливість читати ці записи: «Багатство тимчасове, а горе вічне. Батіжок купив, а конячку — потім. Важко дише, та казна чи вмре».

Ю

ЮЗИК Павло (нар. 24.06.1913, м. Пінто, Саскачеванська провінція, Канада — пом. 9.07.1986, Оттава, Канада) — історик, вчений. Член Сенату Канади. Укр. гром., політ. і правозах. діяч, голова Комісії прав людини (КПЛ) СКВУ (1973–86).

Був сином шахтарів, укр. поселенців у Канаді, навчався в університетах Саскачевана й Міннесоти, де 1958 здобув ступінь доктора іст. наук. Був професором славістичних студій й історії в Манітобському ун-ті (1951–63), рад. і сх.-європ. студій в Оттавському ун-ті. (1963–78). 1963 було призначено сенатором Канадського парламенту від Прогресивно-консервативної партії Манітоби. Був активним учасником державної політики багатокультурності в Канаді. 1934–36 був головою організації Молоді українські націоналісти (МУН), а 1955–71 — Укр. культурного й освітнього осередку у Вінніпезі. На пропозицію Ю. 1969 при СКВУ було створено Комісію прав людини, головою якої його обрано 1973. Будучи канад. сенатором, Ю. представляв Канаду на різних міжнародних конференціях, а також і в НАТО, де завжди обстоював укр. інтереси, виступав в обороні укр. політв'язнів в СРСР. За його ініціативи було перекладено англ. мовою майже всі «Українські вісники» В. Чорновола й поширено в канад. Парламенті.

У жовтні 1979 Ю. влаштував виступи ген. П. Григоренка, Л. Алексеєвої та ін. правозахисників у канад. Парламенті з нагоди 30-річчя НАТО; 8–29 листопада 1980 Ю. був головою укр. делегації на Гельсінській конференції в Мадриді, до складу якої входили П. Юзик, Х. Ісаїв (КПЛ), ген. П. Григоренко, Н. Строката, Л. Плющ, В. Малинкович (ЗП УГГ), А. Каркоць, А. Фединський, О. Хам («Смолоскип»); 22.09.1981 Ю. і Х. Ісаїв зустрілися з членами ОБСЄ, амер. послом М. Кампелменом, передали їм найновішу інформацію про ув'язнених членів УГГ та репресії в Україні; 1982 на пропозицію Ю. канад. Сенат прийняв резолюцію в обороні членів УГГ; 5.05. — 17.06.1985 Ю. і Х. Ісаїв брали участь у Гельсінській конференції про права людини в Оттаві.

Крім правозах., гром. і політ. д-сті, Ю. займався також науковою д-стю й був автором кількох книжок англ. м. з укр. тематики.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: The Ukrainians in Manitoba: A Social History (1953, 1977);

Ukrainian Canadians: Their Place and Role in Canadian Life (1967);

A Statistical Compendium on the Ukrainians in Canada: 1891–1976 / Спільно з W. Darcovich (1980);

The Ukrainian Greek Orthodox Church of Canada: 1918–1951 (1981).

ЮРКІВ Володимир (нар. 1928, Тернопіль) — учасник укр. нац.-визв. руху. 1947 засудж. на 25 р. позбавлення волі, 1952 засудж. на кару смерті, яку було замінено на 25 р. ув'язнення. 1975 надалі відбував покарання в мордовських концтаборах.

ЮРКІВ Михайло Максимович (нар. 1941) — лісоруб. Рел. діяч із с. Рокосів Закарп. обл. Заарешт. 23.12.1977 й засудж. на 13 р. позбавлення волі. Покарання відбував у макіївському концтаборі Донец. обл.

ЮРЧИК Микола (нар. 1933) — робітник. Учасник укр. руху опору. Член ОПВУ. 12.1958 заарешт., а 4–10.03.1959 засудж. Ів.-Ф. обл. судом за ст. 54-1а і 54-11 КК УРСР на 7 р. позбавлення волі.

ЮСКЕВИЧ Артем Васильович, псевд. Юрій Мазепа-Бакаївський (нар. 2.02.1931, с. Ратнів Луцького р-ну Волин. обл. — пом. 27.01.1982, м. Таллінн, Естонія) — інженер. Учасник естонського правозах. руху. Один із організаторів підп. орг-цій «Естонський національний фронт» і «Демократичний рух Естонії». Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1974–79).

1945 родина Ю. виїхала з України в Казань. 1950 закінчив СШ, вступив до Таллінн. політехн. ін-ту. 1953 залишив навч., працював інженером-техніком на підприємствах Талліна. Самостійно вивчав 9 мов, перекладав. 1958–64 навч. у Таллінн. буд.-мех. технікумі за фахом «автотранспорт». Був позаштатним кореспондентом російськомовних газет. Брав участь у неофіц. дискус. гуртку, потім — у підп. групі С. Солдатова. Був співавтором програмних документів орг-ції Дем. рух Рад. Союзу. 1971–72 брав участь у створ. і розробці документів 2 підп. орг-цій — «Естон. нац. фронту» (ЕНФ) і «Дем. руху Естонії» (ДРЕ), у яких планув. практ. кроки в б-бі з рад. сист. Ю. був ред-ром самвидав. російськомовного ж. «Демократ» (1969–72), публікував свої ст. під псевдонімом, також написав кн. «Рос. колоніалізм і нац. проблема».

13.12. 1974 заарешт. і 21–31.10.1975 засудж. Верховн. Судом ЕРСР за ст. 68 ч. 1 КК ЕРСР на 5 р. позбавл. волі в таборах сув. режиму. Карався в мордов. таборі Дубровлагу ЖХ-389/19 та таб. ВС-389/35. Брав акт. участь в акціях опору політрепресов., в б-бі за статус політв'язня. Співпрацював з укр. політв'язнями. Часто зазнавав покарань, хоча тяжко хворів.

1979, по звільненні, оселився в Таллінні. Протягом року перебував під адміннаглядом. Працював ст. інженером у СКБ «Дезінтегратор». Помер від інсульту.

Поховано на Пярнамаеському цвинтарі в Таллінні.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література: Естонський політв'язень вимагає здійснення постанов Гельсінських Угод // Свобода. — 1979. — 25 квітня;

Солдатов С. А. Юскевич (1930–1982): Пам'яті українця — борця за волю народів // Сучасність. — 1982. — Ч. 4/5. — С. 112–116;

Нійтсоо В. Юскевич Артем Васильович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 850–852.

Я

ЯКУБЕНКО Микола Іванович (нар. 1944) — робітник. Учасник укр. правозах. руху. Заарешт. 1971 в Керчі й засудж. на безстрокове психіатричне ув'язнення. Покарання відбував у ПЛ с. Костиріне АР Крим.

ЯКУБІВСЬКИЙ Михайло Михайлович (нар. 21.11.1952, с. Вербівка Ружинського р-ну Житомир. обл.) — філолог, журналіст. Учасник укр. правозах. руху. Жертва рад. каральної психіатрії (1974–76).

1968 у 15 років, хоч був відмінником, за негат. оцінку подій у Чехословаччині потрапив на обстеження в психлікарню під Києвом, де його визнано легко психічно хворим, залишивши за ним право вступати до ВНЗ. Після школи рік працював літпрацівником райгаз. «Прапор комунізму» в м. Чуднів. Далі три роки успішно навчався на філфаці, вивчав, крім укр. мови, новогрецьку. 18.04.1974 окремою постановою Київ. обл. суду у справі Є. Пронюка, В. Лісового і В. Овсієнка на ф-ті відбулися комсомольські збори, які шельмували Я. за конспектування праці І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» та симпатії до заарешт. Овсієнка. Його виключено з комсомолу й 30.03.1974 — з ун-ту. Журналістом не зміг влаштуватися, працював вантажником на льонокомбінаті. Відмовився бути донощиком. 13.06 т.р. відвезено в камеру попереднього ув'язнення, а звідти — до Житомирської ПЛ. 5.09 було виписано. Рік відходив, важко розмовляв. Шукав у Києві захисту, натомість Я. ще на рік запроторили до Київ. ПЛ, дістав понад 500 сильнодіючих ін'єкцій нейролептиків. 1976 звільнено і прийнято на заочне відділення Київ. ун-ту. Влаштувався позашт. кореспондентом г. «Київська правда», опісля працював співробітником Музею нар. архітектури й побуту. 19.08.1993 експертна комісія Асоціації психіатрів України визнала Я. психічно здоровим і таким, що ніколи на психічні захворювання не страждав.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Фабрика душогубства // Зона. — 1992. — № 3. — С. 191–201;

Мені потрібно тільки волі // Зона. — 1993. — № 5. — 117–124;

Недожите і пережите // Самостійна Україна. — 1994. — 1–7 березня;

...Я людина, не амеба: Вірші / Передм. Д. Павличка // Київ. — 1996. — № 7–8. — С. 24–33;

Рани і скорпіони, або Дурдом — школа комунізму: Розповідь про себе, щоденникові записи, свідчення // Розбудова держави. — 1996. — № 12. — С. 49–57;

Вірші // Боян: Поезії-97. — К.: Укр. письменник, 1997.

Література: Повідомлення про зняття з М. Якубівського психіатричного діагнозу // Робітнича газета. — 1993. — 3 вересня; Вечірній Київ. — 1993. — 9 вересня;

Хрієнко М. Як ставили діагноз «шизофренія» за часів Брежнєва // Молодь України. — 1993. — 10 грудня;

Овсієнко В. Двадцятип'ятилітник // Світло людей: Мемуари та публіцистика. У 2 книгах. — Х.: ХПГ. — К.: Смолоскип, 2005. — Кн. 2. — С. 77–82.

Овсієнко В. Якубівський Михайло Михайлович // Міжн. біогр. словник дисидентів. — Т. 1, ч. 2. — С. 853–856.

ЯКУТОВИЧ Юрій (нар. 1930) — художник. Учасник укр. руху опору. 20.04.1966 спільно з дев'ятьма укр. художниками звернувся до ВС УРСР на захист ув'язненого О. Заливахи.

«ЯМГОРІВ» — інформ.-публ. альм. Журн. вийшов як самвидав 1989 у м. Городенка Ів.-Ф. обл. Ред. В. Никифорук. Публ. док. та розвідки з істор. краю, зокрема статті Б. Якимовича, І. Андрусіва, Р. Головина. Порушував проблеми збереження церковних споруд. Містив таборові вірші І. Коваленка, поезію О. Верби, Т. Мельничука, І. Плекана, низку персоналій.

ЯНЕНКО Віктор (нар. 1953) — електрик. Учасник Руху вільних профспілок. Засудж. 18.04.1983 у Києві на 7 р. позбавлення волі й 5 р. заслання за участь у д-сті вільних профспілок.

ЯНКЕВИЧ Степан (нар. 1922) — учасник укр. нац.-визв. руху. 1954 засудж. Львів. обл. судом на 25 р. позбавлення волі. 1975 надалі відбував покарання в мордовському концтаборі № 3.

ЯХНО Олег (нар. 20.07.1937 у м. Коломия) — учасник укр. правозах. руху в Аргентині. Засновник і голова Інформаційної Служби «Смолоскип» (SIS) в Аргентині (1974–90).

Після Другої світової війни Я. виїхав до Аргентіни, 1970 закінчив навчання в ун-ті Universidad Argentina de la Empresa (UADE) в Буенос-Айресі, а 1972 — ф-т Економічних наук в ун-ті Буенос-Айреса.

1972 Я. став головою Товариства українських високошкільників (ТУВА), 1974 засновником і директором Інформаційної Служби «Смолоскип» (SIS), 1986-89 — віце-президентом Української центральної репрезентації (УЦР), представником видва «Смолоскип» в Аргентині.

Як директор SIS, Я. налагодив контакти з аргентинськими й південноамериканськими ЗМІ, що в своїх часописах публікували інформацію про репресії в Україні, про укр. політв'язнів, про акції в їхній обороні, які їм постачала есп. мовою SIS. Був організатором і співорганізатором акцій в обороні укр. політв'язнів.

1976 Я., маючи пресову акредитацію на Олімпійських іграх у Монреалі, брав активну участь в акціях за самостійну участь України в Олімпійських іграх.

Після проголошення незалежності України Я. відвідував Україну, близько співпрацював з Посольством України в Буенос-Айресі.

ЯЦЕНІЙ Карпо (нар. 1928) — учасник укр. нац.-визв. руху. Заарешт. 1975 у Рівнен. обл. і засудж. на 10 р. позбавлення волі.

ЯЦЕНКО В'ячеслав Антонович (нар. 1948) — учасник укр. правозах. руху.

Навчався в Суднобудівному інституті в Миколаєві. Цікавився творами самвидаву. 1968 пробував перейти фінський кордон, за що його засудж. на один рік ув'язнення.

1973 було знову заарешт. і віддано під суд за ст. 187 КК УРСР, визнано неосудним, а згодом звільнено, 8.05.1975 знову заарешт. за розповсюдж. укр. самвидаву й засудж. на безтермінове ув'язнення в Дніпроп. СПЛ.

ЯЦЕНКО Лідія Іванівна (нар. 24.12.1940, м. Дніпропетровськ — пом. 24.04.2005, м. Дніпропетровськ) — мистецтвознавець, поетеса. Учасниця укр. руху опору. Член-засновник орг-ції «Просвіта», член «Союзу Українок». Голова братства Андрія Первозванного.

На поч. 1960-х працювала вихователем дитсадка, потім навч. у Дніпропет. ун-ті на

філол. ф-ті. У студ. роки захоплювалася творчістю шістдесятників, її дипломну роботу про творчість рос. поета А. Вознесенського (після зустрічей М. Хрущова з інтелігенцією) заборонено. Три роки вчителювала (викладала укр. мову і літ-ру). З 1966 працювала в Дніпроп. худ. музеї: вивчала укр. дорев. мист-во, вивчала листування Д. Яворницького, працювала над іконами, переданими до музею. Вдалося опубл. статтю про укр. нар. картину «Гопак» — унікальний твір укр. нар. живопису з колекції Яворницького. Писала вірші, спочатку рос., згодом — укр. мовою, які переписувались іншими, передавалися по радіо «Свобода». Писала статті про заборонених із ідеолог. мотивів художників М. Котляревську зі школи М. Бойчука, В. Лободу («націоналіста і формаліста»), Я. Калачника. За таку д-сть потрапила до когорти «інакодумців». Тільки зміна д-ра музею врятувала Я. від звільнення з роботи. 1971–77 заочно навч. у Ленінград. худ. ін-ті за спец. «Історія і теорія мистецтва». Пізніше була змушена піти на 2 роки у відпустку через родинну трагедію. До музею ще довгий час навідувалися з КДБ. Тільки 1984 повернулася до худ. музею як ст. наук. співробітник, очолювала відділ. У той час стала одним із ініціаторів створення виставки «Петриківський розпис: джерела і сучасність». Лише у ж. «Пороги» в Дніпроп. змогла опублікувати ст. «Доля старої Петриківки», де було наголошено, що це, власне, одне з 30 сіл, які на початку 1920-х були центрами розпису, але вони вимерли під час голоду 1932–33. Після багатьох спроб, через 20 років, вдалося організувати в музеї виставку, присвяч. укр. іконі кінця XVII. Наприкінці 1980-х увійшла до дніпроп. «дисидент. кола» (І. Сокульський, Р. Лиша, Ю. Вівташ і ін.), познайомилася з О. Мешко. І. Сокульський познайомив Я. з патріархами Мстиславом і Володимиром (Романюком). Я. співпрацювала з самвидавним ж. «Пороги», де було опубліковано кілька її статей: про мист-во Придніпров'я «Дух вольностей козацьких», про укр. ікону «Нехай воскресне» (1991 цю статтю було відзначено у ж. «Людина і світ» як найкращу публікацію року) та ін. Увійшла в першу Преображен. громаду УАПЦ (тепер УПЦ КП), стала головою парафіяльної ради, була головою Братства Андрія Первозванного від дня його створення. Я. — член-засновник гром. орг-ції «Просвіта», осередка «Союзу українок» в Дніпроп., увійшла до НРУ, співпрацювала з УРП. Наприкінці 1980-х — на поч. 1990-х збори багатьох гром.-політ. орг-цій відбувалися в родинному будинку Я. 2000 написала передмови до кн. І. Сокульського «Листи до Марієчки» та його двотомника «Листи на світанку».

ЯЦИШИН Михайло (нар. 1945, м. Червоноград Львів. обл.) — учасник укр. правозах. руху. 1972 засудж. за правозах. д-сть за ст. 62 КК УРСР на 7 р. ув'язнення. Покарання відбував у пермському концтаборі № 35, зазнав психологічних травм, за що його саджали в ШІЗО. 6. 02.1974 оголосив голодування, відмовився працювати, його переведено до Владимирської тюрми, де неодноразово зазнавав тортур. 1975 переведено до СПЛ.

ЯЩЕНКО Леопольд Іванович (нар. 2.05.1928, м. Київ) — мистецтвознавець, фольклорист, диригент, композитор. Учасник укр. нац.-культ. відродження. Лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка (1993).

1954 закінчив Київ. консерваторію, 1957 — аспірантуру Ін-ту мистецтвозн., фольклористики та етнографії (ІМФЕ), де працю-

вав 1957–68. Очолював хор. колективи, зокрема фольклорно-етнограф. хор «Гомін» (1969–71 та з 1984). Причетний до відродження укр. нар. свят і звичаїв. 1961 захистив канд. дис. з мистецтвознавства. Має творчі праці «П.Д. Демуцький» (1957), «Укр. нар. багатоголосся» (1962), «Григорій Гурійович Верьовка» (1963), «Державна заслуж. капела бандуристів Укр. РСР» (1970).

Я. — один із акт. діячів нац.-культ. відродження 1960–90-х, учасник укр. нац. відродження разом із Ю. Бадзьом, І. Дзюбою, В. Симоненком, А. Горською, В. Стусом, І. та Н. Світличними, Є. Сверстюком, І. Калинцем, Л. Орел (дружиною Я.). Після виступу хору «Гомін» 7.12.1970 на похороні А. Горської кадебістами було вирішено не дозволяти збиратися колективу, щоб «припинити його антигромадську, націоналіст. за змістом діяльність». Партком Спілки композиторів України (СКУ) виніс сувору догану Я., було наказано змінити спрямування роботи хору. Але митець відмовився. 28.09.1971 відрах. з СКУ за «антирад. поведінку». Хор «Гомін» припинив своє існування й поновив діяльність тільки 1984.

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації: Скрізь і в усьому — особистий приклад. Роздуми про наболіле // Укр. культура. — 1999. — № 1.

Література: Розправа над «Гомоном» // Укр. вісник. — 1972. — Вип. VI. — С. 129–137;

Гуць М. Лицар народної пісні // Народна творчість та етнографія. — К. — 1993. — № 5/6. — С. 50–60;

Кагарлицький М. Слово про Л. Ященка // Віра. — 1998. — Ч. 2. — С. 28;

Гуць М. Прапороносець відродження українського народного співу у Києві: До 75-річчя від дня народження Л. Ященка // Народна творчість та етнографія // 2003. — № 4. — С. 35–47;

Музиченко Я. Як загомоніла Україна: Про композитора Л. Ященка // Україна молода. — 2003. — 29 травня.

Додатки

ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ
проголошена ООН 10 грудня 1948 р.

Преамбула

Беручи до уваги, що визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних прав їх є основою свободи, справедливості та загального миру; і

беручи до уваги, що зневажання і нехтування правами людини призвели до варварських актів, які обурюють совість людства, і що створення такого світу, в якому люди будуть мати свободу слова і переконань і будуть вільні від страху і нужди, проголошено як високе прагнення людей; і

беручи до уваги, що необхідно, щоб права людини охоронялись силою закону з метою забезпечення того, щоб людина не була змушена вдаватися, як до останнього засобу, до повстання проти тиранії і гноблення; і

беручи до уваги, що необхідно сприяти розвиткові дружніх відносин між народами; і

беручи до уваги, що народи Об'єднаних Націй підтвердили в Статуті свою віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи і в рівноправність чоловіків і жінок та вирішили сприяти соціальному прогресові і поліпшенню умов життя при більшій свободі; і

беручи до уваги, що держави-члени зобов'язались сприяти, у співробітництві з Організацією Об'єднаних Націй, загальній повазі і додержанню прав людини і основних свобод; і

беручи до уваги, що загальне розуміння характеру цих прав і свобод має величезне значення для повного виконання цього зобов'язання

ГЕНЕРАЛЬНА АСАМБЛЕЯ
проголошує цю
ЗАГАЛЬНУ ДЕКЛАРАЦІЮ
ПРАВ ЛЮДИНИ

як завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави з тим, щоб кожна людина і кожний орган суспільства, завжди маючи на увазі цю Декларацію, прагнули шляхом освіти сприяти поважанню цих прав і свобод і забезпеченню, шляхом національних і міжнародних прогресивних заходів, загального і ефективного визнання і здійснення їх як серед народів держав-членів Організації, так і серед народів територій, що перебувають під їх юрисдикцією.

Стаття 1. Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності і правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства.

Стаття 2. Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища.

Крім того, не повинно проводитися ніякого розрізнення на основі політичного, правового або міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядовуваною, або як-небудь інакше обмеженою у своєму суверенітеті.

Стаття 3. Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність.

Стаття 4. Ніхто не повинен бути в рабстві або у підневільному стані; рабство і работоргівля забороняються в усіх їх видах.

Стаття 5. Ніхто не повинен зазнавати тортур або жорстоких, нелюдських, або таких, що принижують гідність, поводження і покарання.

Стаття 6. Кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності.

Стаття 7. Всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом. Всі люди мають право на рівний захист від якої б то не було дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від якого б того не було підбурювання до такої дискримінації.

Стаття 8. Кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом.

Стаття 9. Ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання.

Стаття 10. Кожна людина, для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обгрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом.

Стаття 11. 1. Кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, поки її винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй забезпечуються всі можливості для захисту.

2. Ніхто не може бути засуджений за злочин на підставі вчинення будь-якого діяння або за бездіяльність, які під час їх вивчення не становили злочину за національними законами або за міжнародним правом. Не може також накладатись покарання тяжче від того, яке могло бути застосоване в час вчинення злочину.

Стаття 12. Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканість його житла, тайну його кореспонденції або його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань.

Стаття 13. 1. Кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави.

2. Кожна людина має право покинути будь-яку країну, включаючи й свою власну, і повертатися у свою країну.

Стаття 14. 1. Кожна людина має право шукати притулку від переслідувань в інших країнах і користуватися цим притулком.

Це право не може бути використане в разі переслідування, яке в дійсності грунтується на вчиненні неполітичного злочину, або діяння, що суперечить меті і принципам Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 15. 1. Кожна людина має право на громадянство.

2. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений громадянства або права змінити своє громадянство.

Стаття 16. 1. Чоловіки і жінки, які досягли повноліття, мають право без будь-яких за ознакою раси, національності або релігії одружуватися і засновувати сім'ю. Вони користуються однаковими правами щодо одруження, під час шлюбу та під час його розірвання.

2. Шлюб може укладатися тільки при вільній і повній згоді сторін, що одружуються.

3. Сім'я є природним і основним осередком суспільства і має право на захист з боку суспільства та держави.

Стаття 17. 1. Кожна людина має право володіти майном як одноособово, так і разом з іншими.

2. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна.

Стаття 18. Кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання і свободу сповідувати

свою релігію або переконання як одноособово, так і разом з іншими, прилюдним або приватним порядком в ученні, богослужінні і виконанні релігійних та ритуальних обрядів.

Стаття 19. Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватись своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів.

Стаття 20. 1. Кожна людина має право на свободу мирних зборів і асоціацій.

2. Ніхто не може бути примушений вступати до будь-якої асоціації.

Стаття 21. 1. Кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників.

2. Кожна людина має право рівного доступу до державної служби в своїй країні.

3. Воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні провадитись при загальному і рівному виборчому праві, шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування.

Стаття 22. Кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній й культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави.

Стаття 23. 1. Кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття.

2. Кожна людина, без будь-якої дискримінації, має право на рівну оплату за рівну працю.

3. Кожний працюючий має право на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне людини існування, її самої та її сім'ї, і яка, в разі необхідності, доповнюється іншими засобами соціального забезпечення.

4. Кожна людина має право створювати професійні спілки і входити до професійних спілок для захисту своїх інтересів.

Стаття 24. Кожна людина має право на відпочинок і дозвілля, включаючи право на розумне обмеження робочого дня та на оплачувану періодичну відпустку.

Стаття 25. 1. Кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдівства, старості чи іншого випадку втрати засобів для існування через незалежні від неї обставини.

2. Материнство і дитинство дають право на особливе піклування і допомогу. Всі діти, народжені у шлюбі або поза шлюбом, повинні користуватися однаковим соціальним захистом.

Стаття 26. 1. Кожна людина має право на освіту. Освіта повинна бути безплатною, хоча б початкова і загальна. Початкова освіта повинна бути обов'язковою. Технічна і професійна освіта повинна бути загальнодоступною, а вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного.

2. Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи. Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами, і повинна сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру.

3. Батьки мають право пріоритету у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей.

Стаття 27. 1. Кожна людина має право вільно брати участь у культурному житті суспільства, втішатися мистецтвом, брати участь у науковому прогресі і користуватися його благами.

2. Кожна людина має право на захист її моральних і матеріальних інтересів, що є результатом наукових, літературних або художніх праць, автором яких вона є.

Стаття 28. Кожна людина має право на соціальний і міжнародний порядок, при якому права і свободи, викладені в цій Декларації, можуть бути повністю здійснені.

Стаття 29. 1. Кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи.

2. При здійсненні своїх прав і свобод людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, суспільного порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

3. Здійснення цих прав і свобод ні в якому разі не повинно суперечити меті і принципам Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 30. Ніщо у тій Декларації не може бути витлумачено, як надання будь-якій державі, групі осіб або окремим особам права займатися будь-якою діяльністю або вчиняти дії, спрямовані на знищення прав і свобод, викладених у цій Декларації.

СТАТТІ КК УРСР, ЗА ЯКИМИ СУДЖЕНО УЧАСНИКІВ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОЗАХИСНОГО РУХУ

Кримінальний Кодекс Української РСР

Офіціальний текст із змінами та доповненнями на 1 березня 1968 р. і постатейними матеріалами

Видавництво політичної літератури України, Київ 1968

Особлива частина

Глава I: Державні злочини

1. Особливо небезпечні державні злочини

Стаття 19. **Співучасть**

Співучастю визнається умисна спільна участь двох або більше осіб у вчиненні злочину.

Співучасниками злочину, поряд з виконавцями, визнаються організатори, підмовники і пособники.

Виконавцем визнається особа, яка безпосередньо вчинила злочин.

Організатором визнається особа, яка організувала вчинення злочину або керувала його вчиненням.

Підмовником визнається особа, яка схилила до вчинення злочину.

Пособником визнається особа, яка сприяла вчиненню злочину порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод, а також особа, яка заздалегідь обіцяла сховати злочинця, сліди злочину або предмети, добуті злочинним шляхом.

Ступінь і характер участі кожного з співучасників у вчиненні злочину повинні бути враховані судом при призначенні покарання.

Стаття 21. **Недонесення**

Недонесення про достовірно відомий підготовлюваний або вчинений злочин тягне кримінальну відповідальність лише у випадках, спеціально передбачених статтями 80-1 і 187 цього Кодексу.

Стаття 24. **Виняткова міра покарання – смертна кара**

Як виняткова міра покарання, до її повного скасування, допускається застосування смертної кари – розстрілу – за державні злочини у випадках, передбачених Законом СРСР «Про кримінальну відповідальність за державні злочини», за умисне вбивство при обтяжуючих обставинах, зазначених у статтях кримінальних законів Союзу РСР і цього Кодексу, що встановлюють за умисне вбивство, а в окремих спеціально передбачених законодавством Союзу РСР випадках – також і за деякі інші особливо тяжкі злочини.

Не можуть бути засуджені до смертної кари особи, які не досягли до вчинення злочину вісімнадцятирічного віку, і жінки, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент винесення вироку. Смертну кару не може бути застосовано до жінки, яка перебуває у стані вагітності на момент виконання вироку.

Стаття 27. **Заслання**

Заслання полягає у видаленні засудженого з місця його проживання з обов'язковим поселенням у певній місцевості.

Заслання і як основне, і як додаткове покарання може призначатися на строк від двох до п'яти років.

Заслання як додаткове покарання може застосовуватись лише у випадках, спеціально зазначених у законі.

Заслання не застосовується до осіб, які не досягли до вчинення злочину вісімна-

дцятирічного віку. Заслання не застосовується також до вагітних жінок і до жінок, які мають на утриманні дітей до восьмирічного віку.

Стаття 28. **Вислання**

Вислання полягає у видаленні засудженого з місця його проживання з забороною проживання в певних місцевостях.

Вислання і як основне, і як додаткове покарання може призначатися на строк від двох до п'яти років.

Вислання як додаткове покарання може застосовуватись лише у випадках, спеціально зазначених у законі.

Вислання не застосовується до осіб, які не досягли до вчинення злочину вісімнадцятирічного віку.

Стаття 56. **Зрада Батьківщини**

Зрада батьківщини, тобто діяння, умисно вчинене громадянином СРСР на шкоду державній незалежності, територіальній недоторканності або воєнній могутності СРСР: перехід на бік ворога, шпигунство, видача державної або військової таємниці іноземній державі, втеча за кордон або відмова повернутися з-за кордону в СРСР, подання іноземній державі допомоги в проведенні ворожої діяльності проти СРСР, а так само змова з метою захоплення влади, – карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна і з засланням на строк до п'яти років чи без такого або смертною карою з конфіскацією майна.

Не підлягає кримінальній відповідальності громадянин СРСР, завербований іноземною розвідкою для проведення ворожої діяльності проти СРСР, якщо він на виконання одержаного злочинного завдання ніяких дій не вчинив і добровільно заявив органам влади про свій зв'язок з іноземною розвідкою.

Стаття 62. **Антирадянська агітація і пропаганда**

Агітація або пропаганда, проваджена з метою підриву чи ослаблення Радянської влади або вчинення окремих особливо небезпечних державних злочинів, поширення з тією ж метою наклепницьких вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад, а так само розповсюдження або виготовлення чи зберігання з тією ж метою літератури такого ж змісту – карається позбавленням волі на строк від шести місяців до семи років і з засланням на строк від двох до п'яти років чи без такого або заслання на строк від двох до п'яти років.

Ті ж самі дії, вчинені особою, раніше засудженою за особливо небезпечні державні злочини, а так само вчинені у воєнний час, – караються позбавленням волі на строк від трьох до десяти років і з засланням на строк до п'яти років чи без такого.

Стаття 64. **Організаційна діяльність, спрямована до вчинення особливо небезпечних державних злочинів, а так само участь в антирадянській організації**

Організаційна діяльність, спрямована до підготовки або до вчинення особливо небезпечних державних злочинів, до створення організації, що має на меті вчинити такі злочини, а так само участь в антирадянській організації – караються відповідно за статтями 56–63 цього Кодексу.

Стаття 75. **Незаконний виїзд за кордон і незаконний в'їзд в СРСР**

Виїзд за кордон, в'їзд в СРСР або перехід кордону без встановленого паспорта чи дозволу належних властей, – карається позбавленням волі від одного року до трьох років.

Чинність цієї статті не поширюється на випадки прибуття в СРСР іноземних громадян без встановленого паспорта або дозволу використання права притулку, наданого Конституцією СРСР.

Стаття 139. **Перешкодження відправлення релігійних обрядів**

Перешкодження відправлення релігійних обрядів, оскільки вони не порушують громадського порядку і не супроводжуються замахом на права громадян, – карається виправними роботами на строк до шести місяців або громадською доганою.

Стаття 140. **Крадіжка**

Таємне викрадення особистого майна громадян (крадіжка) – карається позбавленням волі на строк до двох років або виправними роботами на строк до одного року.

Крадіжка, що завдала значної шкоди потерпілому, а так само вчинена за попереднім зговором групою осіб або повторно, – карається позбавленням волі на строк до п'яти років з конфіскацією майна або без конфіскації.

Крадіжка, вчинена особливо небезпечним рецидивістом, – карається позбавленням волі на строк від чотирьох до десяти років з конфіскацією майна і з висланням на строк до п'яти років або без такого.

Стаття 187 Ч. 1 **Недонесення про злочин**

Недонесення про достовірно відомі підготовлювані або вчинені злочини, передбачені статтями 86 (1) (розкрадання державного або громадського майна в особливо великих розмірах), 86, 142 і 223 частина 2 (розбій), 93 і 234 пункт «в» (умисне убивство при обтяжуючих обставинах), 117 частина 3 (згвалтування, вчинене групою осіб чи особливо небезпечним рецидивістом, або таке, що спричинило особливо тяжкі наслідки, а так само згвалтування неповнолітньої), 168 частина 2 (одержання хабара при обтяжуючих обставинах), 190 (1) (посягання на життя працівника міліції або народного дружинника) цього Кодексу, – карається позбавленням волі на строк до трьох років або виправними роботами на строк до одного року.

Стаття 187-1. **Поширювання завідомо неправдивих вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад**

Систематичне поширювання в усній формі завідомо неправдивих вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад, а так само виготовлення або розповсюджування в письмовій, друкованій або іншій формі творів такого ж змісту – карається позбавленням волі на строк до трьох років або виправними роботами на строк до одного року або штрафом до ста карбованців.

Стаття 187-2. **Глум над Державним гербом або прапором**

Глум над Державним гербом або прапором СРСР, УРСР чи іншої союзної республіки, – карається позбавленням волі на строк до трьох років або виправними роботами на строк до одного року.

Стаття 187-3. **Організація або активна участь в групових діях, що порушують громадський порядок**

Організація, а так само активна участь в групових діях, що грубо порушують громадський порядок або зв'язані з явною непокорою законним вимогам представників влади або якщо вони спричинили порушення роботи транспорту, державних, громадських установ або підприємств, – карається позбавленням волі на строк до трьох років або виправними роботами на строк до одного року або штрафом до ста карбованців.

Стаття 188. **Опір представнику влади або представнику громадськості, який охороняє громадський порядок**

Опір представнику влади при виконанні ним службових обов'язків або представнику громадськості, який охороняє громадський порядок, крім випадків, зазначених у ст. 188-1 цього Кодексу, – карається виправними роботами на строк до одного року або штрафом у розмірі до п'ятидесяти карбованців.

Те саме діяння, поєднане з насильством або з примушенням до виконання явно незаконних вимог, – караються позбавленням волі на строк до трьох років.

Стаття 188-1. **Опір працівнику міліції або народному дружиннику при виконанні ними обов'язків по охороні громадського порядку**

Вчинення опору працівнику міліції або народному дружиннику при виконанні цими особами покладених на них обов'язків по охороні громадського порядку, –

карається позбавленням волі на строк до одного року або виправними роботами на той же строк або штрафом у розмірі до ста карбованців.

Ті самі дії, поєднані з насильством або погрозою застосування насильства, а так само примушення цих осіб шляхом насильства до виконання явно незаконних дій, – карається позбавленням волі на строк від одного до п'яти років.

Стаття 189. **Образа представника влади або представника громадськості, який охороняє громадський порядок**

Прилюдна образа представника влади при виконанні ним службових обов'язків або з приводу виконання їх, а також вчинення таких же дій щодо працівника громадськості, який охороняє громадський порядок, крім випадків, зазначених у ст. 189-1 цього Кодексу, – карається виправними роботами на строк до шести місяців або штрафом у розмірі до п'ятидесяти карбованців.

Стаття 189-1. **Образа представника міліції або народного дружинника у зв'язку з виконанням ними обов'язків по охороні громадського порядку**

Образа представника міліції або народного дружинника у зв'язку з виконанням цими особами покладених на них обов'язків по охороні громадського порядку – карається позбавленням волі на строк до шести місяців або виправними роботами на строк до одного року або штрафом у розмірі до ста карбованців.

Стаття 206. **Хуліганство**

Хуліганство, тобто навмисні дії, що грубо порушують громадський порядок і виражають явну неповагу до суспільства, а так само дрібне хуліганство, вчинене особою, до якої протягом року було застосовано захід адміністративного впливу за дрібне хуліганство, вчинене особою, до якої протягом року було застосовано захід адміністративного впливу за дрібне хуліганство, – карається позбавленням волі на строк від шести місяців до одного року, або виправними роботами на той же строк, або штрафом у розмірі від тридцяти до п'ятидесяти карбованців.

Злісне хуліганство, тобто ті ж дії, що відзначаються за своїм змістом винятковим цинізмом, чи особливою зухвалістю, або зв'язані з опором представнику влади чи представнику громадськості, який виконує обов'язки по охороні громадського порядку, чи іншим громадянам, які присікають хуліганські дії, а так само вчинені особою, раніше судимою за хуліганство, – карається позбавленням волі на строк від одного до п'яти років.

Дії, передбачені частинами 1 або 2 цієї статті, якщо вони вчинені із застосуванням чи спробою застосування вогнестрільної зброї або ножів, кастетів чи іншої холодної зброї, а так само інших предметів, спеціально пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень, – караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

Стаття 209. **Посягання на особу та права громадян під приводом виконання релігійних обрядів чи іншим приводом**

Організація або керівництво групою, діяльність якої, що провадиться під приводом проповідування релігійних віровчень, виконання релігійних обрядів або під іншим приводом, поєднана з заподіянням шкоди здоров'ю громадян, статевою розпустою або іншими посяганнями на особу чи на права громадян, а так само з спонуканням громадян до відмови від громадської діяльності або виконання громадянських обов'язків, – караються позбавленням волі на строк до п'яти років і з засланням на той же строк чи без такого або засланням на строк до п'яти років, з конфіскацією майна або без конфіскації.

Активна участь у діяльності групи, зазначеної в частині 1 цієї статті, а так само систематична пропаганда, направлена до вчинення вказаних в ній діянь, – караються позбавленням волі на строк до трьох років або засланням на той же строк або

виправним роботами на строк до одного року.

Якщо діяння осіб, зазначених у частині 2 цієї статті, і самі особи, що їх вчинили, не являють великої суспільної небезпеки, до них можуть бути застосовані заходи громадського впливу.

Стаття 222. **Незаконне носіння, виготовлення, зберігання або збут вогнестрільної чи холодної зброї або вибухових речовин**

Незаконне носіння, виготовлення, зберігання або збут вогнестрільної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів до неї або вибухових речовин, – караються позбавленням волі на строк до двох років або виправними роботами на строк до одного року або штрафом у розмірі до ста карбованців.

Незаконне виготовлення, носіння або збут кинджалів, фінських ножів або іншої холодної зброї – караються позбавленням волі на строк до одного року або виправними роботами на той же строк або штрафом у розмірі до тридцяти карбованців.

Діяння, передбачені частинами 1 та 2 цієї статті, якщо вини вчинені особливо небезпечних рецидивістом, – караються позбавленням волі на строк до п'яти років.

Стаття 223. **Розкрадання вогнестрільної зброї, бойових припасів або вибухових речовин**

Розкрадання вогнестрільної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів до неї або вибухових речовин – карається позбавленням волі на строк до семи років або виправними роботами на строк до одного року.

Те саме діяння, вчинене шляхом розбійного нападу, або повторно, або за попереднім зговором групою осіб, чи особливо небезпечним рецидивістом, – карається позбавленням волі на строк від трьох до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без конфіскації і з висланням на строк до п'яти років або без такого.

Стаття 241. **Дезертирство**

а) Дезертирство, тобто залишення військової частини або місця служби з метою ухилитися від військової служби, а так само нез'явлення з тією ж метою на службу при призначенні, переводі, з відрядження, з відпустки або з лікувального закладу, вчинене військовослужбовцем строкової служби, – караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

б) Ті самі діяння, вчинені у воєнний час, – караються смертною карою або позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

в) Дезертирство, вчинене особою офіцерського складу або військовослужбовцем надстрокової служби, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до семи років.

г) Те саме діяння, вчинене у воєнний час, – карається смертною карою або позбавленням волі на строк від семи до десяти років.

Стаття 243. **Ухилення від військової служби шляхом членоушкодження або іншим способом**

а) Ухилення військовослужбовця від несення обов'язків військової служби шляхом заподіяння собі якогось покалічення (членоушкодження) або шляхом симуляції хвороби, підробки документів чи іншого обману, а так само відома від несення обов'язків військової служби – карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

б) Ті самі діяння, вчинені у воєнний час або в бойовій обстановці, – караються смертною карою або позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

СКОРОЧЕННЯ

1. ОСНОВНІ СКОРОЧЕННЯ, ВЖИВАНІ В ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОМУ ДОВІДНИКУ

СКОРОЧЕННЯ НАЗВ МІСТ УКРАЇНИ

В. ..... Вінниця
Д. ..... Донецьк
Дз. ..... Дніпродзержинськ
Дн. ..... Дніпропетровськ
Ж. ..... Житомир
З. ..... Запоріжжя
Ів.-Ф. ..... Івано-Франківськ
К. ..... Київ
Кр. ..... Кіровоград
Кл. ..... Коломия
Л. ..... Львів
Лг. ..... Луганськ
Лц. ..... Луцьк
М. ..... Миколаїв
О. ..... Одеса
П. ..... Полтава
Р. ..... Рівне
С. ..... Суми
Св. ..... Севастополь
Стан. ..... Станіславів
Сф. ..... Сімферополь
Т. ..... Тернопіль
Уж. ..... Ужгород
Х. ..... Харків
Хм. ..... Хмельницький
Хн. ..... Херсон
Чг. ..... Чернігів
Чк. ..... Черкаси
Чц. ..... Чернівці
Чр. ..... Чортків

СКОРОЧЕННЯ НАЗВ ІНОЗЕМНИХ МІСТ І КРАЇН

Амст. ..... Амстердам
Amst. ..... Amsterdam
Арг. ..... Аргентіна
Arg. ..... Argentina
Балт. ..... Балтимор
Balt. ..... Baltimore
Брюс. ..... Брюсель
Brus. ..... Brussels
Б.-Айр. ..... Буенос-Айрес
B.-Air. ..... Buenos Aires
Варш. ..... Варшава
Warsh. ..... Warszawa
Ваш. ..... Вашингтон
Wash. ..... Washington
Віл. ..... Вільнюс
Він. ..... Вінніпег
Win. ..... Winnipeg
Детр. ..... Детройт
Detr. ..... Detroit
Едм. ..... Едмонтон
Edm. ..... Edmonton
Клів. ..... Клівленд
Clev. ..... Cleveland
Лон. ..... Лондон
Lon. ..... London
Мел. ..... Мельбурн
Mel. ..... Melbourne
Мін. ..... Мінськ
Монр. ..... Монреаль
Montr. ..... Montreal
Мос. ..... Москва
Мюн. ..... Мюнхен
Mün. ..... München
Н.Й. ..... Нью-Йорк
N.Y. ..... New York
Отт. ..... Оттава
Ott. ..... Ottawa
Пар. ..... Париж
Par. ..... Paris

Тор. ..... Торонто
Tor. ..... Toronto
Тюм. ..... Тюмень
Філ. ..... Філадельфія
Phil. ..... Philadelphia
Ф.н.М. ..... Франкфурт-на-Майні
Чик. ..... Чикаґо
Chic. ..... Chicago

СКОРОЧЕННЯ НАЗВ ОБЛАСТЕЙ І РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

АР Крим ..... Автономна Республіка Крим
Вінн. ..... Вінницька
Волин. ..... Волинська
Дніпроп. ..... Дніпропетровська
Донец. ..... Донецька
Житомир. ..... Житомирська
Закарп. ..... Закарпатська
Запоріз. ..... Запорізька
Івано-Фр. ..... Івано-Франківська
Київ. ..... Київська
Кіровогр. ..... Кіровоградська
Луган. ..... Луганська
Львів. ..... Львівська
Микол. ..... Миколаївська
Одес. ..... Одеська
Полтав. ..... Полтавська
Рівнен. ..... Рівненська
Сум. ..... Сумська
Терноп. ..... Тернопільська
Харків. ..... Харківська
Херсон. ..... Херсонська
Хмельн. ..... Хмельницька
Черкас. ..... Черкаська
Чернів. ..... Чернівецька
Черніг. ..... Чернігівська

СКОРОЧЕННЯ СЛІВ І НАЗВ

А

адм. ..... адміністративний
акад. ..... академік
амер. ..... американський
англом. ..... англомовний
арт. ..... артист
асп. ..... аспірант

Б

білорус. ..... білоруський
б-ка ..... бібліотека
б-во ..... будівництво
бл. ..... близько
Б.М. ..... без місця
Б.Н. ..... без номера
бюл. ..... бюлетень

В

вел. ..... великий
вид. ..... видання
вид-во ..... видавництво
визв. ..... визвольний
викл. ..... викладач
вип. ..... випуск
відділ. ..... відділення
відп. ..... відповідальний
внутр. ..... внутрішній

Г

г. ..... газета (з назвою)
ген. ..... генеральний
г-зія ..... гімназія
год. ..... година
гол. ..... головний
гром. ..... громадський
груз. ..... грузинський
губ. ..... губернія

Д

держ. ..... державний
див. ..... дивіться
дир. ..... директор
дис. ..... дисертація
дит. ..... дитячий
д-сть ..... діяльність
доц. ..... доцент
д-р ..... доктор
драм. ..... драматичний
д/ф ..... документальний фільм

Є

євр. ..... єврейський
європ. ..... європейський

Ж

ж. ..... журнал (з назвою)
жін. ..... жіночий

З

заарешт. ..... заарештований
зав. ..... завідувач
заг. ..... загальний
заг.-осв. ..... загальноосвітній
закін. ..... закінчив(ла)
засл. ..... заслужений
засл. діяч н. ..... заслужений діяч науки
засн. ..... засновник
заст. ..... заступник
зб. ..... збірник
зб.-к. ..... збірка
звинув. ..... звинувачений
з-д ..... завод
зібр. ..... зібрання (творів)
зовн. ..... зовнішній
Зх ..... Західний (у назві)
зх ..... західний

І

іл. ..... ілюстрація
ім. ..... імені
інж. ..... інженер
ін. ..... інший
інкр. ..... інкримінували, ... інкриміновано
іноз. ..... іноземний
ін-т ..... інститут
інформ. ..... інформаційний

К

кан. ..... канадський
канд. ..... кандидат
катол. ..... католицький
каф. ..... кафедра
кер. ..... керівник
кер-во ..... керівництво
кін. ..... кінець
кл. ..... клас
кн. ..... книга, книжка
ком-р ..... командир
ком-т ..... комітет
конф. ..... конференція
кор. ..... кореспондент
крб ..... карбованець
крим.-татар. ..... кримськотатарський
культ.-осв. ..... культурно-освітній
к/ф ..... кінофільм (з назвою)

Л

лаб. ..... лабораторія
лат. ..... латинський
латис. ..... латиський
литов. ..... литовський
літ. ..... літературний
літ-ра ..... література

М

м. ..... місто (з назвою)
макс. ..... максимальний
мал. ..... малюнок
мат-ли ..... матеріали
матем. ..... математичний
мех. ..... механічний
мист-во ..... мистецтво
міжн. ..... міжнародний
мін-во ..... міністерство
міс. ..... місяць
м.н.с. ..... молодший науковий співробітник
мов. ..... мова
молод. ..... молодіжний
мор. ..... моральний

Н

навч. ..... навчання, навчальний, навчався
нагородж. ..... нагороджений, нагороджено
напр. ..... наприклад
нар. ..... народний
нар. ..... народжений
нац. ..... національний
націоналіст. ..... націоналістичний
нач. ..... начальник
н.-д. ..... науково-дослідний
неформ. ..... неформальний
нім. ..... німецький
н.с. ..... науковий співробітник

О

о. ..... отець (священик)
об'єдн. ..... об'єднання
обл. ..... область
о-в ..... острів
опубл. ..... опубліковано
орг-ція ..... організація
осн. ..... основний

П

Пд ..... Південний (у назві)
пд ..... південний
пд-зх ..... південний захід
пед. ..... педагогічний
перекл. ..... переклад
письм. ..... письменницький
п-ів ..... півострів
підп. ..... підпільний
пл. ..... площа
пн ..... північний
побл. ..... поблизу
пов. ..... повіт
політ. ..... політичний
польс. ..... польський
пом. ..... помер
порт. ..... португальський
поч. ..... початок
правосл. ..... православний
правозах. ..... правозахисний
прибл. ..... приблизно
прим. ..... примірник
пров.н.с. ..... провідний науковий співробітник
проф. ..... професор
п/с ..... поштова скринька
псевд. ..... псевдонім
псих. ..... психіатрія, психіатричний

Р

р. ..... ріка, річка (з назвою)
р., рр. ..... рік, роки (з цифрою)
р-н ..... район
р-ж. ..... радіожурнал
рев. ..... революційний
ред. ..... редакція, редактор
реж. ..... режисер
рел. ..... релігійний
респ. ..... республіканський
рец. ..... рецензія
рис. ..... рисунок
ром. ..... роман
рос. ..... російський
рос.-мов. ..... російськомовний

С

с. ..... село (з назвою)
с. ..... сторінка (з цифрою)
самвид. ..... самвидавний
св. ..... святий
соц.-дем. ..... соціал-демократичний
секр. ..... секретар
сел. ..... селянський
смт ..... селище міського типу
співавт. ..... співавтор
співроб. ..... співробітник
ст. ..... стаття
ст. ..... століття (з цифрою)
ст.викл. ..... старший викладач
створ. ..... створено
с.н.с. ..... старший науковий співробітник
студ. ..... студентський
ступ. ..... ступінь
сув. ..... суворий
сусп-во ..... суспільство
Сх ..... Східний (у назві)
сх ..... східний
СШ ..... сердня школа

Т

т. ..... том, томи (з цифрою)
т-во ..... товариство
твор. ..... творчість
теор. ..... теоретичний
терорист. ..... терористичний
т.зв. ..... так званий
тис. ..... тисяча
т.р. ..... того року
т/ф ..... телефільм

У

укр. ..... український
ун-т ..... університет
упр. ..... управління
уч-ще ..... училище

Ф

фіз. ..... фізичний
фіз.-мат. ..... фізико-математичний
філол. ..... філологічний

філос. ..... філософський
франком. ..... франкомовний
франц. ..... французький
ф-т ..... факультет

Х

х. ..... хутір (з назвою)
х-р ..... характер
х/ф ..... художній фільм

Ц

церк. ..... церковний

Ч

чл.-кор. ..... член-кореспондент
чол. ..... чоловічий

Ю

ювіл. ..... ювілейний

2. АБРЕВІАТУРИ

А

АНУМ ..... Асоціація незалежних українських митців
АН УРСР .... Академія Наук Української Радянської Соціалістичної Республіки
АРСР ..... Автономна Радянська Соціалістична Республіка
АУП ..... Асоціація українських письменників

Б

БВУ ..... Братство вільної України
БУР ..... Барак посиленого режиму

В

ВАК ..... Вища атестаційна комісія
ВВАСД ..... Вірні і вільні адвентисти сьомого дня
ВВІР ..... Відділ віз і реєстрацій (рос. ОВИР)
ВГГ ..... Вірменська гельсінкська група
ВМОТ ..... Вільне міжпрофесійне об'єднання трудящих
ВР ..... Верховна Рада
ВТЭК ..... рос. Врачебно-трудовая экспертная комиссия (укр. Лікарсько-трудова експертна комісія)
ВТК ..... Виправно-трудова колонія (концтабір)
ВТПР ..... Всеукраїнське товариство політв'язнів і репресованих

Г

ГГГ ..... Грузинська гельсінкська група
ГУЛАГ ..... Державне управління таборів (рос.: Государственное управление лагерей)

Д

ДемПУ ..... Демократична партія України
ДС ..... Демократичний союз
ДСУ ..... Державна самостійність України

Є

ЄХБ ..... Євангельські християни-баптисти

З

ЗМІ ..... Засоби масової інформації
ЗП УГГ ..... Закордонне представництво Української Гельсінської Групи
ЗУНР ..... Західноукраїнська Народна Республіка

І

ІГ ..... Ініціативна група
ІНО ..... Інститут народної освіти
ІМФЕ ..... Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнології

К

КГГУ ..... Комітет гельсінкських гарантій для України
КДБ ..... Комітет державної безпеки
КДК ..... Київський демократичний клуб

КНДС ..... Конгрес національно-демократичних сил України
КПЗ ..... камера попереднього ув'язнення (рос.: камера предварительного заключения)
КПК ..... Кримінально-процесуальний Кодекс
КПЛ ..... Комісія прав людини (при СКВУ)
КПРС ..... Комуністична партія Радянського Союзу
КПУ ..... Комуністична партія України
КТМ ..... Клуб творчої молоді
КУІн ..... Конгрес української інтелігенції
КУН ..... Конгрес українських націоналістів

Л

ЛІГГ ..... Литовська гельсінкська група
ЛКСМУ ..... Ленінська комуністична спілка молоді України
ЛУ ..... «Літературна Україна», часопис письменників України
ЛІГ ..... Літературна газета
ЛПУ ..... Ліберальна партія України

М

МАГАТЕ ..... Міжнародне агентство з атомної енергії
МАУП ..... Міжрегіональна Академія управління персоналом
МВС ..... Міністерство внутрішніх справ
МГГ ..... Московська гельсінська група
МЗС ..... Міністерство закордонних справ
МОК ..... Міжнародний Олімпійський комітет
МТС ..... Машино-тракторна станція
МЧХ ..... Міжнародний Червоний Хрест

Н

НАНУ ..... Національна академія наук України
НаУКМА .... Національний університет «Києво-Могилянська академія»
НДІ ..... Науково-дослідний інститут
НКВС ..... Народний комісаріат внутрішніх справ
НРУ ..... Народний Рух України
НСЖУ ..... Національна спілка журналістів України
НСПУ ..... Національна спілка письменників України
НТШ ..... Наукове товариство ім. Т. Шевченка

О

ОБСЄ ..... Організація з безпеки та співробітництва в Європі
ОВНО ..... Обласне відділення народної освіти
ОДПУ ..... Об'єднане державне політичне управління при Раді народних комісарів СРСР (рос.: ОГПУ — Объединенное государственное политическое управление)
ООН ..... Організація Об'єднаних Націй
ОПВУ ..... Об'єднана партія визволення України
ОУН ..... Організація українських націоналістів
ОУН (б) ..... Організація українських націоналістів (бандерівців)
ОУН (м) ..... Організація українських націоналістів (мельниківців)
ОСО ..... Особое совещание (рос.), Особлива нарада, т. зв. «трійка»

П

ПЕН-клуб .... англ. PEN — Poets, playwrights, essayists and novelists (укр. — поети, драматурги, есеїсти, новелісти) — міжнародна письменницька організація
ПЛ ..... Психіатрична лікарня
ПВР ..... Президія Верховної Ради
ПКТ ..... Приміщення камерного типу (тюрма в концтаборі)
ППТ ..... Пермські політичні табори
ПУДФ ..... Перша українська друкарня у Франції (Париж)

Р

РАТАУ ..... Радіотелеграфне агентство України
РМ ..... Рада Міністрів
РРФСР..... Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка
РЦ ..... Рада Церков

С

СЖУ ..... Спілка журналістів України
СВУМ..... Спілка вільної української молоді
СІЗО ..... Слідчий ізолятор
СКВУ..... Світовий конгрес вільних українців
СКУ ..... Світовий конгрес українців
СКУ ..... Спілка кінематографістів України
СЛОН ..... Північні табори спеціального призначення (рос.: северные лагаря особого назначения)
СМЕРШ ..... Відділ контррозвідки «Смерть шпигунам» (рос.: «Смерть шпионам».)
СПЛ..... Спеціальна психіатрична лікарня
СПУ..... Спілка письменників України
СРСР ..... Союз Радянських Соціалістичних Республік
СС ..... Січові стрільці
СУА ..... Союз українок Америки
СУМ ..... Спілка української молоді
СУМГ..... Спілка української молоді Галичини
СФУЖО ..... Світова федерація українських жіночих організацій
СХУ..... Спілка художників України
СШ ..... Середня школа

Т

ТУМ ..... Товариство української мови (ім. Т. Шевченка)

У

УАНТІ ..... Українська асоціація незалежної творчої інтелігенції
УАПЦ ..... Українська автокефальна православна церква
УВ ..... Український вісник
УВАН ..... Українська вільна академія наук
УВО..... Українська військова організація
УВУ ..... Український вільний університет
УГА ..... Українська галицька армія
УГГ..... Українська гельсінська група (Українська Громадська Група сприяння виконанню Гельсінських угод)
УГС ..... Українська гельсінкська спілка
УГКЦ ..... Українська греко-католицька церква
УКК ..... Український культурологічний комітет
УККА ..... Український конгресовий комітет Америки
УКУ ..... Український католицький університет
УКЦ..... Українська католицька церква
УНА ..... Українська національна асамблея
УНА-УНСО ..... Українська національна асамблея — Українська національна самооборона
УНВФ ..... Український національно-визвольний фронт
УНІАН ..... Українське національне інформаційне агентство «Новини»
УНК..... Український національний комітет
УНП ..... Українська народна партія
УНР ..... Українська народна республіка
УНФ ..... Український національний фронт
УОК ..... Український Олімпійський комітет (в Екзилі)
УПА ..... Українська повстанська армія
УПЦ КП ..... Українська православна церква Київського патріархату
УПЦ МП ..... Українська православна церква Московського патріархату

УРП ..... Українська республіканська партія
УРСР ..... Українська Радянська Соціалістична Республіка
УРСС ..... Українська робітничо-селянська спілка
УСС ..... Українські січові стрільці
УСС ..... Українська студентська спілка
УХДП ..... Українська християнсько-демократична партія
УХДФ ..... Український християнсько-демократичний фронт
УЦІС ..... Українська центральна інформаційна служба
УЧХ ..... Український Червоний Хрест

Ф

ФЗН ..... Фабрично-заводське навчання
ФРН ..... Федеральна Республіка Німеччини

Х

ХПГ ..... Харківська правозахисна група
ХТС ..... Хроника текущих событий

Ц

ЦДІА ..... Центральний державний історичний архів
ЦК ..... Центральний комітет
ЦНБ ..... Центральна наукова бібліотека

Ч

ЧНІ ..... Чин Найсвятішого Ізбавителя

Ш

ШІЗО ..... Штрафний ізолятор (карцер у концтаборі)

Ю

ЮНЕСКО .... комісія ООН з питань освіти, науки, культури (англ. UNESCO United Nations Educational Scientific and Cultural Organization)
ЮНІСЕФ .... Дитячий фонд ООН (англ. UNICEF — The United Nations Children's Fund)

3. УКРАЇНСЬКІ ТА ІНОЗЕМНІ ЧАСОПИСИ, ВИКОРИСТАНІ В БІБЛІОГРАФІЇ

А

Актуальні проблеми української літератури і фольклору — укр. журнал (Донецьк)
Альтернатива — часопис (Долина Івано-Фр. обл.)
Америка — укр. катол. часопис (Філадельфія)
Архивные хроники — додаток до ХТС

Б

Батьківщина — укр. часопис (Торонто)
Бахмутський шлях — часопис (Луганськ)
Березіль — укр. літ. журнал (Харків)
Біль — укр. альманах (Львів)
Бористен — укр. журнал (Дніпропетровськ)
Буковинське віче — укр. часопис (Чернівці)

В

Ватра — лемківська газета (Польща)
Вечірній Київ — укр. часопис (Київ)
Вільна думка — укр. часопис (Дніпропетровськ)
Вільна думка — укр. часопис (Лідкомб, Австралія)
Вільна Україна — укр. часопис (Львів)
Вільне слово — укр. часопис (Вінніпеґ)
Вільний голос — укр. часопис (Коломия)
Віра — укр. правосл. жін. журн. (Нью-Йорк)
Вісник — укр. журнал ОУН (б) (Нью-Йорк)
Вісті з України — часопис для зарубіжних українців (Київ)
Вітчизна — укр. літ. журн. (Київ)
Віче — укр. журнал (Київ)

Визвольний шлях — укр. журнал ОУН (б) (Лондон)
Високий замок — укр. часопис (Львів)
Вперед — укр. часопис (Тисьмениця Івано-Фр. обл.)

Г

Галицька зоря — укр. часопис (Дрогобич)
Галичина — укр. часопис (Львів)
Голос Галичини — укр. часопис (Львів)
Голос громадянина — укр. часопис (Житомир)
Голос нації — укр. часопис (Калуш, Івано-Фр. обл.)
Голос України — укр. часопис (Київ)
Гомін України — укр. часопис ОУН (б) (Торонто)

Д

Демократична Україна — укр. часопис (Київ)
День — укр. часопис (Київ)
Дзвін — укр. літ. журнал (Львів)
Дзеркало тижня — укр. часопис (Київ)
Дивослово — укр. літ. журнал (Київ)
Дніпро — укр. літ. журнал (Київ)
Донбас — укр. літ. журнал (Донецьк)
Дукля — укр. літ. журнал (Пряшів)
Дружба народов — рос. журнал (Москва)

Ж

Жінка — укр. жін. журнал (Київ)
Жіночий світ — укр. жін. журнал (Вінніпеґ)
Жовтень — укр. літ. журнал (Львів)

З

За вільну Україну — укр. часопис (Львів)
Зміна — укр. молод. журнал (Київ)
Золоті ворота — укр. журнал (Київ)
Зона — укр. журн. кол. політв'язнів (Київ)
Зустрічі — укр. журнал (Варшава)

І

Ідея і Чин — укр. підп. журнал (Україна)

И

Известия — рос. часопис (Москва)
Искусство кино — рос. журнал (Москва)

К

Кафедра — укр. неформ. літ. журнал (Львів)
Київ — укр. літ. журнал (Київ)
Київська старовина — укр. журнал (Київ)
Кіно-театр — укр. журнал (Київ)
Клич — укр. часопис (Житомир)
Книжник-Rewiew — укр. журнал (Київ)
Континент — рос. журнал (Париж)
Критика — укр. часопис (Київ)
Кримська світлиця — укр. часопис (Севастополь, Крим)
Крымское время — рос. часопис (Сімферополь, Крим)
Кур'єр Кривбасу — укр. літ. журнал (Кіровоград)
Культура і життя — укр. часопис (Київ)

Л

Литературная газета — рос. літ. часопис (Москва)
Литературная Грузия — груз. літ. часопис (Тбілісі)
Літературна газета – укр. часопис (Київ)
Літературна Україна — укр. літ. часопис (Київ)
Літературний Донбас — укр. літ. журнал (Донецьк)
Ленінська молодь — укр. часопис (Львів)
Людина і світ — укр. журнал (Київ)

М

Молода гвардія — укр. часопис (Київ)
Молода нація — укр. журнал (Київ)
Молодь України — укр. часопис (Київ)

Н

Народна воля — укр. часопис (Скрантон)
Народна газета — укр. часопис (Київ)
Народна творчість та етнографія — укр. журнал (Київ)
Наука і культура — укр. журнал (Київ)
Наука і релігія — укр. журнал (Київ)
Наука і суспільство — укр. журнал (Київ)
Науковий вісник — укр. журнал (Київ)
Націонал-демократ — укр. часопис (Долина Івано-Фр. обл.)
Національна трибуна — укр. часопис ОУН (б) (Нью-Йорк)

Наша віра — укр. правосл. часопис (Київ)
Наша мета — укр. часопис (Торонто)
Наше життя — укр. жін. журнал (Нью-Йорк)
Наше слово — укр. часопис (Варшава)
Независимость — росмов. часопис (Київ)
Незборима нація — укр. часопис (Київ)
Нескорена нація — укр. часопис (Київ)
Нова доба — укр. часопис (Черкаси)
Нова генерація — укр. журнал (Київ)
Нова політика — укр. журнал (Київ)
Новий шлях — укр. часопис ОУН(м) (Вінніпеґ, Торонто)
Новое время — рос. часопис (Москва)
Новое русское слово — рос. часопис (Нью-Йорк)

О

Огонёк — рос. журнал (Москва)
Освіта — укр. журнал (Київ)
Освітянський вісник — укр. часопис (Косів Івано-Фр. обл.)

П

Пам'ятки України — укр. журнал (Київ)
Пам'ять століть — укр. журнал (Київ)
Патріархат — укр. катол. журнал (Нью-Йорк, Львів)
ПіК (Політика і Культура) — укр. журнал (Київ)
Політика і час — укр. журнал (Київ)
Політологічні читання — укр. журнал (Київ)
Пороги — укр. неформ. журнал (Дніпропетровськ)
Поступ — укр. катол. часопис (Вінніпеґ)

Р

Радуга — укр. росмов. літ. журнал (Київ)
Радянська Донеччина — укр. літ. журнал (Донецьк)
Радянська Україна — укр. часопис (Київ)
Радянське літературознавство — укр. журнал (Київ)
Ранок — укр. молод. журн (Київ)
Ратуша — укр. часопис (Львів)
Рідна школа — укр. журнал (Нью-Йорк)
Розбудова держави — укр. журн. ОУН (м) (Денвер, Клівленд, Торонто)
Русская мысль — рос. часопис (Париж)

С

Самостійна Україна — укр. журнал ОУН(м) (Сент. Пол, Нью-Йорк, Чикаго)
Свобода — укр. часопис (Джерзі Ситі, Парсипані, США)
Синтаксис — рос. журнал (Париж)
Слово і час — укр. літ. журнал (Київ)
Слово «Просвіти» — укр. часопис (Київ)
Смолоскип — укр. журн., згодом часопис (Париж, Балтимор)
Старий замок — укр. часопис (Ужгород Закарп. обл.)
Столиця — укр. часопис (Київ)
Сучасність — укр. журнал УГВР (Мюнхен, Нью-Йорк, Київ)
Студент — укр. студ. часопис (Торонто)

Т

Тернистий шлях — укр. часопис (Тернопіль)
Тиждень — укр. журнал (Київ)

У

Україна — укр. журнал (Київ)
Україна молода — укр. часопис (Київ)
Українська газета — укр. часопис (Київ)
Українська думка — укр. часопис (Лондон)
Українська культура — укр. журнал (Київ)
Українська мова і література в школі — укр. журнал (Київ)
Українське слово — укр. часопис ОУН(м) (Париж, Київ)
Український вісник – укр. самвид. часопис (Україна)
Український голос — укр. часопис (Вінніпеґ)
Український самвидав — укр. бюлетень (Київ)
Українські вісті — укр. часопис УРДП (Новий Ульм, Німеччина; Детройт, США)
Українські вісті — укр. часопис (Вінніпеґ)
Українські проблеми — укр. журнал (Стрий, Івано-Фр. обл.)
Універсум — укр. журнал (Львів)

Х

Холодний Яр — укр. журнал (Черкаси)
Християнський голос — укр. катол. часопис (Мюнхен)
Хроніка-2000 — укр. часопис (Київ)

Ц

Церква і життя — укр. часопис (Мельбурн, Австралія)

Ч

Час — укр. часопис (Київ)
Час-Time — укр. часопис (Київ)
Час і події — укр. часопис (Чикаґо)
Чорноморські новини — укр. часопис (Одеса)

Ш

Шлях перемоги — укр. часопис ОУН (б) (Мюнхен, Київ)

A

America — укр. катол. англом. часопис (Філадельфія)
Amnesty Action — амер. правозах. часопис (Вашингтон)
Argus, The — амер. журнал (Порт Артур, США)

C

California Courier, The — амер. часопис (Лос-Анджелес)
Citizen, The — кан. часопис (Оттва)
Czas — польс. часопис (Вінніпеґ)

D

Devoir, Le — кан. франком. часопис (Монреаль)

E

Economist, The — англ. журнал (Лондон)
Est L' Europeen — укр. франком. журнал (Париж)

F

Forum — укр. англом. журнал (Скрантон, США)

G

Gazette, The — кан. часопис (Монреаль)
Globe and Mail, The — кан. часопис (Торонто)

J

Jornal Do Brasil — бразільський часопис (Ріо-де-Жанейро, Бразілія)
Journal of Ukrainian Graduate Studies — укр. англом. журнал (Торонто)

L

Lancet, The — амер. часопис (Бостон, США)

N

New Leader, The — амер. часопис (Нью-Йорк)
New Perspectives, The — укр. англом. часопис (Торонто)
New Review, The — кан. журнал (Торонто)

O

Observer, The — англ. часопис (Лондон)

P

Presse, La — кан. франком. часопис (Монреаль)
Psychiatric News — часопис амер. психіатричної асоціації (Вашингтон)

S

Smoloskyp — укр. англом. часопис (Балтимор)
Spectator — англ. журнал (Лондон)
Star Bulletin — амер. часопис (Гонолулу, США)
Statesman, The — англ. часопис (Лондон)
Sun, The — амер. часопис (Балтимор)
Sunday Sun, The — кан. часопис (Торонто)

T

Telegram, The — кан. часопис (Торонто)
Times, The — англ. часопис (Лондон)

U

Ukrainian Echo, The — укр. англом. часопис (Торонто)

Ukrainian National Word, The — укр. англом. часопис (Пітсбург, США)
Ukrainian Quarterly, The — укр. англом. журнал (Нью-Йорк)
Ukrainian Review, The — укр. англом. журнал (Лондон)
Ukrainian Weekly, The — укр. англом. часопис (Джерзі Сіті; Парсипані, США)
Ukraine — укр. англом. журнал (Мюнхен)
Uldandus Review — амер. журнал (Нью-Йорк)

4. СКОРОЧЕННЯ КНИЖКОВИХ І ЖУРНАЛЬНИХ ПУБЛІКАЦІЙ, ВИКОРИСТАНИХ У БІБЛІОГРАФІЇ

***Алексеева Л.* История инакомыслия:** *Алексеева Людмила.* История инакомыслия в СССР: Новейший период. — Вил.–Моск.: Весть, 1992. — 352 с.

Василь Стус в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників: Василь Стус в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників / Упоряд. О. Зінкевич, М. Француженко, передм. Н. Строкатої. — Балт. – Тор.: Смолоскип, 1987. — 463 с.

Визвольний шлях: Визвольний шлях: Суспільно-політичний і науково-літературний місячник / Ред. П. Олійниченко, Р. Борковський, І. Ратушний, В. Василенко, Г. Драбат, С. Галамай, І. Дмитрів (з 1979 р.). — Лон., 1954–1990.

Вісник репресій в Україні: Вісник репресій в Україні / Ред. Н. Світлична. — Н.Й.: ЗП УГГ, 1980–1985.

***Данилюк Ю., Бажан О.* Опозиція:** *Данилюк Юрій, Бажан Олег.* Опозиція в Україні (друга половина 50-х — 80-ті рр. XX ст.). — К.: Рідний край, 2000. — 616 с.

***Захаров Б.* Нарис історії дисидентського руху:** *Захаров Борис.* Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956 — 1987) / ХПГ. — Х.: Фоліо, 2003. — 144 с.

***Зінкевич О.* З генерації новаторів:** *Осип Зінкевич.* З генерації новаторів: Світличний і Дзюба. У джерел модерної української критики. — Балт.–Тор.: Смолоскип, 1967. — 244 с.

Зупиніть кривосуддя!: Справа Л. Лук'яненка: Зупиніть кривосуддя! Справа Левка Лук'яненка / Упоряд. С. Садовський. — [Б.М .:] Сучасність, 1980. — 264 с.

Інформаційні бюлетені УГГ: Інформаційні бюлетені Української Громадської Групи Сприяння Виконанню Гельсінкських Угод: 1978. — Ч. 1, 2; 1979. — Березень [Б.Н.]; 1980. — Ч. 1, 2 / Упоряд. О. Зінкевич, післясл. Н. Строкатої. — Тор.–Балт.: Смолоскип, 1981. — 200 с.

***Касьянов Г.* Незгодні:** *Касьянов Григорій.* Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–1980-х років. — К.: Либідь, 1995. — 324 с.

Лихо з розуму. – 1967: Лихо з розуму (Портрети двадцяти «злочинців»). Збірник матеріялів / Уклав В. Чорновіл. — Пар.: ПУДФ, 1967. — 336 с.

Міжн. біогр. словник дисидентів: Міжнародний біографічний словник дисидентів (країн Центральної та Східної Європи й колишнього СРСР) / Упоряд. Є. Захаров, В. Овсієнко. — Х.: ХПГ, Права людини, 2006. — Т. 1: Україна. — Ч. 1. — 516 с.; Ч. 2. — 517–1020 с.

***Овсієнко В.* Світло людей:** *Овсієнко Василь.* Світло людей: Мемуари та публіцистика: У 2 кн. — Х.: ХУГ; К.: Смолоскип, 2005. — Кн. 1. — 352 с.; Кн. 2. — 352 с.

Погром в Україні: 1972–1979: Погром в Україні: 1972–1979 / Упоряд. Роман Купчинський. — Сучасність, 1980. — 312 с.

***Русначенко А.* Національно-визвольний рух в Україні:** *Русначенко Анатолій.* Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х — початок 1990-х років. — К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1998. — 720 с.

Смолоскип: Смолоскип: Журнал української молоді (1951–1956), журнал ук-

раїнської молоді і студентства (1957, 1960–1968), видання Комітету гельсінкських гарантій для України, присвячене обороні людських прав в Україні і Сх. Європі (1978–1989). — Пар., 1951–1957; Балт., 1960–1968, 1978–1989.

Сучасність: Сучасність: Місячник літератури, мистецтва, суспільного життя. — Мюн.: Українське товариство закордонних студій, 1961–1990.

Українська Гельсінкська Група: 1978–1982: Українська Гельсінкська Група: 1978–1982. Документи і матеріяли / Упоряд. і передм. О. Зінкевича. — Тор.–Балт.: Смолоскип, 1983. — 1000 с.

Українська інтеліґенція під судом КҐБ: Українська інтелігенція під судом КҐБ. — Мюн.: Сучасність, 1970. — 251 с.

Український вісник: Український вісник / Упоряд. В. Чорновіл. — Вип. I–II. — Січень 1970 — травень 1970. — 1971. — 246 с.; Вип. IV. — Січень 1971. — 191 с.; Випуск VI. — Березень, 1972. — 183 с. — Пар.–Балт.: ПУДФ, Смолоскип; Вип. III. — Балт.–Він.: Смолоскип, Новий шлях. — 1971. — 118 с.

Український вісник: Український вісник: Вип. VII–VIII, весна 1974–1975 / Упоряд. М. Сагайдак [Степан Хмара]. — Пар.–Балт.: ПУДФ, Смолоскип, 1975. — 152 с.

Український Національний Фронт: Український Національний Фронт: Дослідження, документи, матеріали / Упоряд. М. Дубас, Ю. Зайцев. — Л.: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. — Мюн.: Укр. інститут освітньої політики, 2000. — 680 с.

Український Національний Фронт-2: Українська Національна Організація: Український Національний Фронт-2: Дослідження, документи, матеріали. — Том 1. Серія: Україна XX століття. Енциклопедія боротьби і репресій / Упоряд. і відповід. ред. Ю. Зайцев. — Л.: НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, Афіша, 2005. — 704 с.

Український Правозахисний Рух: 1976–1977: Український Правозахисний Рух: Документи й матеріяли Української Громадської Групи Сприяння Виконанню Гельсінкських Угод / Упоряд. О. Зінкевич, передм. А. Зваруна. Комітет Гельсінкських Ґарантій для України. — Тор.–Балт.: КҐГУ, Смолоскип, 1978. — 478 с.

Українські юристи під судом КҐБ. – 1968: Українські юристи під судом КҐБ. — Мюн.: — Сучасність. — 1968. — 108 с.

Широке море України: Широке море України: Документи самвидаву з України. — Пар.–Балт.: ПУДФ, Смолоскип, 1972. — 378 с.

Smoloskyp: Smoloskyp: A Quarterly Dealing with Human Rights Affairs in Ukraine and Eastern Europe. — Balt.: A Publication of the Helsinki Guarantees for Ukraine Committee and the Ukrainian Information Service «Smoloskyp». — 1978–1989.

ПОКАЖЧИК ФОТОМАТЕРІАЛІВ

А

Акагоші Айріс 44
Алексеєва Людмила 45
Алтунян Генріх 46
Амальрик Андрій 47
Анаденко Фрідріх 50
Андріяшик Роман 51
Андрушко Володимир 52
Антоненко-Давидович Борис 54
Антонів Олена 56
Антонюк Зиновій 57
Анцупов Євген 59
Апанович Олена 59

Б

Бабич Сергій 63
Бадзьо Юрій 64
Банацький Кирило 66
Бандера Андрій 67
Барладяну-Берладник Василь 68
Барсуківський Володимиро 70
Бахталовський Роман 72
Бердник Олесь 73
Березанський Юрій 76
Білецький Андрій 79
Білик Іван 80
Близнець Віктор 81
Богораз Лариса 81
Бойчак Іван 82
Боннер (Аліханова) Олена 84
Боровський Віктор 85
Борозний Степан 85
Боцюрків Богдан 86
Брайчевський Михайло 87
Бровко Іван 89
Будулак-Шаригін Микола 92
Буковський Володимир 93
Бучковський Василь 95

В

Варда Євген 97
Варда (Просятківська) Лариса 97
Василик Павло 98
Величковський Василь 100
Великанова Тетяна 101
Венцлова Томас 102
Винничук Петро 105
Вівташ Юрій 106
Вінграновський Микола 108
Вінс Георгій 110
Вінс Петро 111
Вірченко Ніна 113
Вовк (Селянська) Віра 118
Возна (Кушнір) Галина 120
Возняк (Лемик) Люба 121
Волинець Методій 122
Воляник Надія 249
Воробйов Микола 124
Вудка Ар'є (Юрій) 126

Г

Гасюк Ярослав 129
Геврич Ярослав 131
Гейко (Матусевич) Ольга 131
Гель Іван 132
Германюк Богдан 137
Герчак Григорій 138
Гірник Олекса 139
Гнатенко Валерій 141
Гнатюк Іван 141
Голобородько Василь 142
Гомза Ярослав 145
«Гомін», хор 146
Гончар Іван М 148
Гончар Іван Н 149
Гончар Олесь 149
Горбаль Микола 152
Горбач Анна-Галя 154

Горбовий Володимир 156
Гордасевич Галина 157
Горинь Богдан 158
Горинь Михайло 160
Горинь (Мацелюх) Ольга 162
Горохівський Левко 164
Горська Алла 165
Грабець Любомир 167
Григоренко (Єгорова) Зинаїда 168
Григоренко Олександр 169
Григоренко Петро 170
Гриньків Дмитро 174
Грицяк Євген 176
Губка Іван 179
Гук Лідія 181
Гурний Роман 184
Гусяк Дарія 184
Гуцало Євген 184
Гуцул Микола 186

Ґ

Ґінзбург Олександр 188
Ґлузман Семен 189
Ґолумбієвська Анна 190
Ґурдзан Василь 191

Д

Данієль Юлій 193
Дашкевич Ярослав 194
Дейчаківський Орест 197
Дейчаківський Юрій 198
Демидів Дмитро 199
Джемілєв Мустафа 201
Дзюба Іван 203
Дзюба Юрій 208
Дидик Галина 209
Дідківська Галина 211
Довгалюк Борис 212
Долішній Василь 213
Доній Олесь 215
Доценко Ростислав 216
Драбата Валентина 218
Драч Іван 219
Дробаха Олександр 220
Дрозд Володимир 221
Дужинський Веніамін 225
Дучимінська Олена 225
Дяк Михайло 227

Є

Євтушенко Євгеній 230

Ж

Жиленко Ірина 233
Жолоб Світлана 235
Жураківський Михайло 235

З

Завгородній Олександр 236
Заливаха Опанас 240
Зарецький Віктор 241
Зарицька Катерина 243
Засенко Петро 244
Захарченко Василь 246
Зваричевська Мирослава 247
Зварун Андрій 248
Зеленчук Михайло 252
Зінкевич (Наорлевич) Надія 252
Зінкевич Осип 252
Зінченко Анатолій 255
Зісельс Йосиф 255
Зубко Станіслав 257

І

Іванисенко Віктор 260
Іваничук Роман 261
Івасюк Володимир 262
Іщенко Олександр 268

Й

Йовенко Світлана 269

К

Каваців Василь-Йосафат 271
Кагарлицький Микола 272
Калапач Роман 273
Калинець Ігор 274
Калинець (Стасів) Ірина 276
Калиниченко Віталій 278
Каллістратова Софія 279
Калюжний Дмитро 280
Кампов Павло 280
Кандиба Іван 282
Караванський Святослав 283
Карась Зиновій 285
Каркоць Андрій 250
Квецко Дмитро 288

Кендзьор Ярослав 289
Кириченко Світлана 290
Кисельов Леонід 292
Кічак Ігор 293
Кішкін Геннадій 294
Климчак Богдан 296
Кобилецький Ярослав 298
Коваленко Іван Ю 300
Коваленко Леонід 301
Ковальов Сергій 302
Колос Богдан 249
Коляска Іван 304
Комашков Володимир 305
Кондрюков Василь 325
Коневич Іван 326
Конквест Роберт 326
Концевич Євген 328
Кончаківський Микола 329
Кордун Віктор 330
Кореневич Леонід 331
Коробань Андрій 332
Корогодський Роман 332
Корольчук Семен 334
Коротич Віталій 334
Корягін Анатолій 335
Косів Михайло 336
Костенко Ліна 338
Коцюбинська Михайлина 341
Кочур Григорій 343
Кравець Андрій 345
Кравців Ігор 346
Кравченко Валерій 346
Крайник Микола 348
Крамар Євген 349
Красівський Зеновій 350
Кудірка Сімас 355
Кузнецова Євгенія 356
Кукса Віктор 356
Кулинин Василь 357
Курило Василь 359
Куценко Григорій 361
Кучер Микола 361
Кушнір Веніамін 362

Л

Ланда Мальва 364
Левицька Галина 365
Левицький Мирослав 366
Леонюк Володимир 367
Лесів Ярослав 368
Лисий Микола 369
Литвин Юрій 372
Лиша Раїса 376
Лісова (Гриценко) Віра 377
Лісовий Василь 379
Лукаш Микола 382
Лук'яненко Левко 383
Лупиніс Анатолій 387
Лупій Олесь 388
Луцик Михайло 390
Любарський Кронід 392

М

Мазур Дмитро 394
Мазуркевич Уляна 314
Майборода Георгій 395
Макар Іван 395
Маковійчук Григорій 397
Макуха Василь 398
Малинкович Володимир 399
Малиновська Маргарита 400
Малишко Андрій 402
Мамчур Степан 405
Мандрик Іван 406
Маргітич Іван 407
Маринович Мирослав 407
Мармус Володимир 409
Мармус Микола 410
Марченко Алла 411
Марченко Валерій 412
Марченко Ніна 415
Марчук Іван 416
Мар'ян Борис 416
Масютко Михайло 417
Матвієнко Ніна 419
Матвіюк Кузьма 420
Матусевич Микола 421
Матушевський Борис 422
Медвідь Мирослав 423
Мелень Мирослав 424
Мельник Михайло 426
Мельничук Тарас 427
Мешенер Йосиф 431
Мешко Оксана 431

Микитко Яромир 434
Михайленко Ганна 435
Мілявський Леонід 438
Могильницька Галина 439
Мозалевський Борис 441
Монбланов Віктор 443
Мороз Валентин 443
Мороз (Левтерова) Раїса 445
Москаленко Георгій 447
Мосюк Мирослав 448
Мотрюк Микола 449
Мурженко Олексій 450
Мушкетик Юрій 451

Н

Набока Сергій 452
Назаренко Олександр 453
«Не журись», гурт 457
Некрасов Віктор 458
Нечерда Борис 460
Нікітін Олексій 461
Ніклус Март-Олав 462

О

Обертас Євген 465
Овдієнко Марія 468
Овсієнко Василь 468
Оленчак Михайло 472
Олійник Борис 473
Ольшанівський Ігор 474
Омельченко Григорій 475
Орлов Юрій 479
Осадчий Михайло 480
Отченашенко Павло 483
Очаківський Вілен 483

П

Павличко Дмитро 485
Павлов Вадим 486
Палецький Ростислав 487
Панченко Любов 488
Параджанов Сергій 488
Парицький Олександр 490
Пашко Атена 490
Пенсон Борис 491
Пеньківський Вадим 492
Перепадя Анатолій 493
Підгородецький Василь 496
Підпалий Володимир 497
Пірус Василь 498
Плахотнюк Микола 499
Площак Василь 501
Площак Мирослав 502
Плющ Леонід 502
Подрабінек Олександр 505
Покровський Іван 507
Поліщук Микола 508
Попадюк Зорян 509
Попадюк Любомира 510
Попович Євген 510
Попович Оксана 511
Приходько Григорій 513
Прокопенко Гаврило 516
Прокопович Григорій 517
Пронюк Євген 518
П'яткус (Petkus) Вікторас 524

Р

Радиш Павло 527
Ратушинська Ірина 529
Рафальський Віктор 531
Ребрик Богдан 531
Рибалка Іван 533
Різників (Різниченко) Олекса 534
Розумний Петро 536
Романюк Василь 538
Рубан Василь 541
Рубан Петро 542
Руденко Микола 543
Руденко (Каплун) Раїса 547
Румачик Петро 548
Русин Іван 548

С

Савченко Володимир 551
Садовська Ганна 551
Саєвич Юрій 250
Сапеляк Степан 552
Саранчук Петро 554
Сарма (Соколовський) Микола 555
Сахаров Андрій 556
Сверстюк Євген 560
Світлична Надія 563
Світлична (Терещенко) Леоніда 566

Світличний Іван 567
Севрук Галина 574
Сейтмуратова Айше 575
Семенюк Клим 576
Семенюк Роман 577
Семикіна Людмила 578
Сеник Ірина 579
Сеньків Володимир 581
Сергієнко Олесь 582
Сердюк Юрій 583
Серпілін Леонід 583
Симоненко Василь 584
Симчич Мирослав 586
Сіренко Володимир 588
Сірі, родина 589
Січко Василь 591
Січко Володимир 593
Січко (Петраш) Стефанія 593
Січко Петро 595
Скалич Семен 596
Скирда Людмила 597
Скорик Мирослав 599
Скочок Павло 600
Скунць Петро 600
Слабіна Йосиф 601
Сліпий Йосиф 602
Слободян Микола 604
Слободян Михайло 604
Смогитель Вадим 605
Снєгіров Гелій (Євген) 610
Сокульська Орина 612
Сокульський Іван 612
Солженіцин Олександр 614
Сорока Богдан 616
Сорока Михайло 616
Сорока Семен 618
Сорока Степан 618
Софяник Олег 619
Спіненко (Смолін) Василь 621
Старосольський Любомир 622
Стельмах Михайло 623
Стрільців Василь 623
Строката (Караванська) Ніна 625
Струтинський Іван 628
Стус Василь 631
Суданайте Ніколе 635
Суровцова Надія 636
Сусленський Яків 637

Т

Танюк Лесь 640
Тельнюк Станіслав 642
Тереля Йосип 644
Тимків Богдан 646
Тимошенко Борис 647
Тимчук Леонід 648
Тихий Олекса 649
Тітов Володимир 651
Ткачук Ярема 652
Трінчук Ярослав 653
Турчин Валентин 654
Тютюник Григір 655

Ф

Фединський Андрій 681
Фединський Петро 682
Федоренко Василь 683
Франко Зіновія 685

Х

Хейфец Михайло 688
Хмара Степан 689
Ходорович Тетяна 691
Холодний Микола 692
Хорунжий Юрій 694
Христинич Богдан 695

Ц

Цимбал Вікторія 699
Цимбал Тетяна 700

Ч

Чалідзе Валерій 702
Чендей Іван 703
Чорновіл Валентина 705
Чорновіл В'ячеслав 706
Чорномаз Богдан 710
Чорномаз Данило 711
Чубай Григорій 712
Чумаченко Катерина 713
Чупрей Роман 714

Ш

Шабатура Стефанія 715
Шатравка Олександр 716
Шевченко Віталій 717

Шевченко Олесь 718
Шевчук Анатолій 720
Шевчук Валерій 721
Шелест Петро 723
Шелест Юлій 724
Шереметьєва (Дашкевич) Людмила 725
Шифрин Авраам 726
Шовковий Василь 727
Штерн Михайло 728
Шумук Данило 729
Шупта Дмитро 731
Шухевич (Березинський) Юрій 732

Щ

Щаранський Анатоль 734
Щербань Ганна 734

Ю

Юзик Павло 736
Юрчик Микола 737
Юскевич Артем 737

Я

Якубівський Михайло 738
Яценко Лідія 739
Ященко Леопольд 740

ФОТО НА ВКЛАДКАХ

МІЖ СТОРІНКАМИ 96–97

Сторінка 1

1. Група Клубу творчої молоді на дозвіллі. 1 травня 1963 р. Стоять: Алла Горська (третя зліва), далі зліва направо: Юрій Милько, Вікторія Цимбал, Микола Плахотнюк, Леоніда Світлична, N.N., N.N., Люба Харабурська, Іван Світличний, Галина Возна (Кушнір), Ганна Ігнатенко. Перша справа Галина Зубченко, далі N.N., Євген Сверстюк, Людмила Семикіна. Сидять (справа наліво): Галина Севрук, Веніамін Кушнір, Григорій Логвин, Іван Драч, Олександр Невечеря, Ераст Біняшевський, лежить Олександр Клушин. (*Фото з архіву Музею шістдесятництва*).

2. Група шістдесятників. 1969 р. У саду кіностудії ім. О. Довженка. Сидять (зліва направо): Микола Вінграновський, Євген Гуцало, Володимир Дрозд, Григір Тютюнник, Валерій Шевчук, Борис Олійник. Стоїть перший зліва: Віктор Іванисенко.

Сторінка 2

1. Група Клубу творчої молоді. Колядування у Києві 1969 р. Ніна Строката і Микола Плахотнюк.

2. У Києві колядує група КТМ. 1969 р. У центрі Микола Плахотнюк.

3. 1960-ті рр. Кияни і львів'яни мандрують Карпатами. Зліва направо: Юрій Бадзьо, Анатолій Зубок.

4. Київ. Червень, 1971 р. Зліва направо: Іван Марчук, Наталка Пилип'юк (США), Іван Світличний, Микола Плахотнюк. (*Фото з архіву Музею шістдесятництва*).

Сторінка 3

1. Житомир, 5 червня 1965 р. Група шістдесятників на відвідинах Євгена Концевича з нагоди його 30-річчя. Сидять (зліва направо): Тамара Гальчинська, В'ячеслав Чорновіл, Ірина Жиленко, мати Євгена Концевича — Марія Іванівна, Євген Концевич, Надія Світлична. Стоять (зліва направо): Зосим Гальчинський, Євген Сверстюк, Михайло Гуць, Алла Горська, Ольга Сверстюк, Іван Світличний, Вікторія Цимбал, Леоніда Світлична, Галина Возна-Кушнір.

2. 1962 р. Група шістдесятників біля Музею Михайла Коцюбинського у Чернігові. Зліва направо: Іван Драч, Микола Вінграновський, Григорій Сивокінь, Леоніда Світлична, Михайлина Коцюбинська, Іван Світличний.

3. Жовтень 1963 р. Група шістдесятників у конференц-залі СПУ в Києві. Зліва направо: Микола Вінграновський, Іван Дзюба, Іван Драч, Іван Світличний, Ліна Костенко, Євген Сверстюк.

4. Середина 1960-их рр. Зліва направо: Іван Світличний, Алла Горська, Борис Нечерда.

Сторінка 4

1. 9 березня 1962 р. Група учасників хору «Жайворонок» біля пам'ятника Тарасові Шевченку в Києві. Справа: Лариса Просятківська.

2. 1963 р. У мандрах Україною. Перша справа: Алла Горська, у центрі Іван Драч.

3. 1960-ті рр. Зліва направо: Іван Дзюба, Зіновія Франко, Іван Світличний.

4. Київ, 1968 р. У Музеї-хаті Івана Гончара. Стоїть засновник музею Іван Гончар. (*Фото з архіву Музею шістдесятництва*).

Сторінка 5

1. Зліва направо: Іван Світличний після звільнення із заслання, Опанас Заливаха, Леоніда Світлична.

2. 1970-ті рр. Ніна Марченко з сином Валерієм.

3. 1963 р. Перед подорожжю по Україні. У центрі Євген Сверстюк, Галина Севрук, перший справа Іван Світличний.

4. У засланні. 1960-ті рр. Віра і Василь Лісові (у центрі) з друзями. Перший праворуч Генріх Дворко. (*Фото 3, 4 — з архіву Музею шістдесятництва*).

Сторінка 6

1. 1960-ті рр. Іван Світличний у Карпатах (у центрі).

2. Зліва направо: Іван Світличний після повернення із заслання, Одарка Гусяк, Леоніда Світлична.

3. Зліва направо: Леоніда Світлична, Іван Світличний у Києві під час засланської відпустки, Михайлина Коцюбинська, Атена Пашко. Київ.

4. 1976 р. Раїса і Микола Руденки у Кончі-Заспі.

5. Львів, 1988 р. Протестні збори. Другий справа В'ячеслав Чорновіл, перший зліва Іван Гель. (*Фото 1, 2, 3 з архіву Музею шістдесятництва*).

Сторінка 7

1. 1960-ті рр. На могилі Василя Симоненка у Черкасах. Четвертий зліва (стоїть) Іван Світличний.

2. Черкаси, грудень 1963 р. Похорон Василя Симоненка. Домовину несуть: Євген Сверстюк, Анатолій Перепадя, за ними — Володимир П'янов, Микола Вінграновський.

3. 1970-ті рр. Зустрілися друзі, колишні політв'язні. Зліва направо: Катерина Зарицька, Надія Світлична, Одарка Гусяк.

4. 1990 р. На могилі Бориса Антоненка-Давидовича. У центрі В'ячеслав Чорновіл і Атена Пашко.

Сторінка 8

1. Сільце, 1970 р. Стоять: перша зліва Алла Горська, другий — Віктор Зарецький. Сидять: перший справа: Євген Сверстюк, у центрі — Микола Плахотнюк.

2. Київ, 1978 р. Справа наліво: Надія Світлична незадовго до від'їзду на чужину, Павло Стокотельний, Стефанія Шабатура.

3. Львів, 1971 р. Кабінет В'ячеслава Чорновола.

Сторінка 9

1. Київ, кінець листопада 1970 р. Похорон Алли Горської. У центрі, низького зросту у білому головному уборі Зіновія Франко, поруч неї Микола Плахотнюк. Праворуч згори: в окулярах Анатолій Перепадя, зліва від нього Леопольд Ященко, Юлій Шелест (з бородою), Олександр Пономарів. Внизу справа хор Л. Ященка виконує реквієм на його слова і музику.

2. На могилі Алли Горської в Берковцях.

3. Львів, 9 січня 1972 р. Зустріч Різдва Христового у домі Ганни Садовської. Стоять (зліва направо): Любомира Попадюк, Василь Стус, Олена Антонів, Ірина Калинець, Марія і Ганна Садовські, Михайло Горинь. Сидять (зліва направо): Стефанія Шабатура (перевдягнена й загримована під цигана), Мар'ян Гатало, Олександр Кузьменко. Через три дні Василя Стуса, Ірину Калинець і Стефанію Шабатуру було заарештовано. (*Фото 1, 2 з архіву Музею шістдесятництва*).

Сторінка 10

1. Хор «Гомін» Леопольда Ященка у Києві.

2. Дрогобич, 23 листопада 1990 р. Гостина у домі Мариновичів після першого в

Україні авторського вечора Атени Пашко. Стоять організатори вечора Мирослав Маринович із дружиною Оксаною. У центрі, зліва направо: Атена Пашко, онук Василько, В'ячеслав Чорновіл, Ірина Волицька.

Сторінка 11

1. Львів, 21 травня 1989 р. Похід вулицями міста після панахиди на могилі Володимира Івасюка.

2. Могила Володимира Івасюка.

3. Зустріч українських правозахисників у Києві. Зліва направо: Микола Руденко, Євген Сверстюк, Віра Лісова, Василь Лісовий, їхній син Оксен.

Сторінка 12

1. Париж, 1980-ті рр. На могилі Симона Петлюри. Перший справа Леонід Плющ, третій — генерал Петро Григоренко.

2. Вашингтон, 1988 р. Катерина Чумаченко і Микола Руденко під час демонстрації в обороні українських політв'язнів.

3. Нью-Йорк, 1980-ті рр. Зустріч керівників Української Гельсінської Групи. Зліва направо: Микола і Раїса Руденки, Зінаїда і Петро Григоренки.

4. Кінець 1980-х рр. Приїзд до США Оксани Мешко (у центрі). Її вітають (зліва направо): Надія Світлична, Петро Рубан, Божена Ольшанівська, N.N., Микола Руденко.

5. Вашингтон, 1979 р. Генерал Петро Григоренко виступає на Сахаровських слуханнях.

Сторінка 13

1. Оттава, жовтень 1979 р. З нагоди 30-річчя НАТО відбулася зустріч представників Гельсінських груп, колишніх політв'язнів і правозахисників з делегатами НАТО і міністром закордонних справ Канади. Сидять (зліва направо): Амбарцум Хлагатіан, Людмила Алексеєва (Московська ГГ), генерал Петро Григоренко (Українська ГГ), Флора Макдональд (міністр закордонних справ Канади), Айше Сейтмуратова (Правозахисний комітет кримських татар). Стоять (зліва направо): Микола Будулак-Шариґін, Наталка Стрілецька (Комітет оборони українських політв'язнів, Монреаль), Раїса Мороз.

2. Вашингтон, 11 грудня 1979 р. Довгоочікувана зустріч Ніни Строкатої з генералом Петром Григоренком. Зліва Надія Світлична.

3. Відень, 1986 р. Прес-конференція під час нарад ОБСЄ з нагоди 10-річчя створення УГГ. Сидять (зліва направо): Леонід Плющ, Томас Венцлова (Литва), Джіюте Дамусіс (Литва), Христина Ісаїв (КПЛ СКВУ), Юрій Орлов (Московська ГГ), Надія Світлична (ЗП УГГ). Стоять американські сенатори, члени американської комісії ОБСЄ (зліва направо): Сем Вайс, Пол Сарбейн, Денні де Консіні, Стенлі Гоєр.

Сторінка 14

1, 2. 1988–1989 рр. Демонстрації вулицями Києва за самостійність України.

3, 4. З кінцем 1980-их на вулицях Києва з'явилися антиленінські написи.

Сторінка 15

1. Київ, 19 листопада 1989 р. Перепоховання Василя Стуса, Юрія Литвина і Олекси Тихого.

2. Львів, літо 1989 р. Атена Пашко на одній із правозахисних демонстрацій.

3. Київ, жовтень 1990 р. Студентське голодування. (*Фото 2 з архіву Музею шістдесятництва*).

Сторінка 16

1. Москва, 1989 р. Українські вірні вимагають легалізації Української греко-католицької церкви.

2. Львів, 1990 р. Представниця КПЛ СКВУ Леся Ковальська (Канада) на зустрічі з колишніми політв'язнями. Зліва направо: Євген Сверстюк, Оксана Мешко, Леся Ковальська, Василь Лісовий, Євген Пронюк.

3. Москва, 13 вересня 1991 р. Прес-конференція української делегації після останньої наради ОБСЄ з проблеми прав людини. Сидять (зліва направо): Олександр Ємець (голова Комісії Верховної Ради України з прав людини), Семен Глузман (колишній політв'язень, голова Асоціації психіатрів України), Христина Ісаїв (КПЛ

СКВУ), Володимир Крижанівський (представник України в Росії, майбутній посол). Стоять (зліва направо): Андрій Вітер (КПЛ СКВУ), Мирослава Олексюк (КПЛ СКВУ), Божена Ольшанівська (АГРУ), Роберт Макконел («Вашингтон 2000»), Олександр Голуб (письменник, Москва), Андрій Луґіонов (журналіст, СБС, Москва), Орест Дейчаківський (член американської делегації).

МІЖ СТОРІНКАМИ 192–193

Сторінка 1

1. Монреаль, 4 лютого 1967 р. Студенти-українці на демонстрації проти арештів інтелігенції в Україні.

2. Нью-Йорк, 1973 р. Представник «Смолоскипа» Осип Зінкевич промовляє біля представництва СРСР при ООН на захист українських політв'язнів.

3. Нью-Йорк, 1973 р. Демонстрація на захист українських політв'язнів біля представництва СРСР при ООН.

4. Вашингтон, 1973 р. Демонстрація на захист українських політв'язнів.

5. Філадельфія, 1973 р. Демонстрація на захист українських політв'язнів.

Сторінка 2

1. Вашингтон, 1974 р. Студентське голодування в обороні Валентина Мороза і українських політв'язнів. Частина учасників голодування. Зліва направо: Ліза Ясевич, Орест Петренко, Адріана Мушинська, Юрій Дейчаківський, Андрій Міхняк.

2. Вашингтон, 1974 р. Спроба українських священиків — греко-католицького й лютеранського — провести панахиду біля посольства СРСР у пам'ять жертв голодомору в Україні. Зліва Артур Белендюк.

3. Філадельфія, грудень 1982 р. Демонстрація в обороні українських політв'язнів.

4. Торонто, початок 1980-их рр. На конференції в обороні українських політв'язнів виступають (зліва направо): професор Богдан Боцюрків, Андрій Бандера, Леонід Плющ, генерал Петро Григоренко, Леся Ковальська.

Сторінка 3

1. Олімпійські ігри, Монреаль, 1977 р. Група студентів влаштовує дійство в обороні українських політв'язнів. Четвертий зліва Яромир Зінкевич.

2. Лейк-Плесід, США, Зимові Олімпійські ігри, лютий 1980 р. По вулицях міста розклеєно заклики проти Олімпійських ігор у Москві.

3, 4, 5. Лейк-Плесід, США, Зимові Олімпійські ігри, 1980 р. Демонстрації представників «Смолоскипа» на захист українських політв'язнів і проти Олімпійських ігор у Москві.

Сторінка 4

1. Вашингтон, 1983 р. Демонстрація в обороні українських політв'язнів.

2. Вашингтон, 1988 р. Демонстрація на захист українських політв'язнів. Перша зліва Уляна Мазуркевич, голова Філадельфійського правозахисного комітету, організатор демонстрації.

3. Філадельфія, 1988 р. Демонстрація Філадельфійського комітету на захист українських політв'язнів. У центрі Ніна Строката.

4. Філадельфія, 1988 р. Учні вищих класів шкіл українознавства на демонстрації проти російського імперіалізму.

Сторінка 5

1. Мексика, 1977 р. Конференція з нагоди Міжнародного року жінки, оголошеного ООН. Представниці жіночих організацій української західної діаспори проводять акції в обороні українських жінок-політв'язнів.

2. Мексика, 1977 р. Учасниці голодування в обороні українських жінок-політв'язнів. Зліва направо: Катерина Скрипець, Лариса Лозинська-Кий.

3. Копенгаґен, 1980 р. Конференція з нагоди Міжнародного року дитини, оголошеного ООН. Група представниць українських жіночих організацій, учасниць акцій в обороні дітей матерів-політв'язнів. У першому ряду зліва направо: Ірина Стех, Лариса Лозинська-Кий, Катерина Скри-

пець. У другому ряду зліва направо: Дарія Степаняк, Мирослава Стефанюк, О. Заверуха, Петро Балицький, О. Штайнер, Дарія Рак, Ірина Рожанковська. Відсутня на фото учасниця акцій Ніна Строката.

Сторінка 6

1. Детройт, 5 травня 1972 р. Масова демонстрація в обороні українських політв'язнів.

2. Оттава, 1979 р. Демонстрація на захист українських політв'язнів.

3. Вашингтон, 1987 р. Демонстрація на захист українських політв'язнів.

4. Вашингтон, 1985 р. Стенд «Смолоскипа» на захист українських політв'язнів на Міжнародному конгресі славістів. Пояснення про репресії в Україні дає Яромир Зінкевич.

Сторінка 7

1. Нью-Орлеан, США, 1985 р. Протестний «теплохід» неподалік радянського корабля «Маршал Конєв». Учасники акції вимагають звільнення українського моряка Мирослава Медведя.

2. Вашингтон, листопад 1987 р. Демонстрація в обороні українських політв'язнів.

3. Вашингтон, жовтень 1988 р. Демонстрація біля посольства СРСР в обороні українських політв'язнів.

Сторінка 8

1. Вашингтон, 1982 р. Американський конгресмен Чарлз Доґерті отримує «Нагороду прав людини» від українського Філадельфійського правозахисного комітету за його виступи в обороні українських політв'язнів. Сидять (зліва направо): дружина конгресмена Джін Доґерті, Чарлз Доґерті, Уляна Мазуркевич (голова комітету). Стоять (зліва направо): члени комітету Орися Гевка, Христина Шуст, Ірина Юрчак, Христина Сеник, Віра Андрейчик, Богдана Кульба, Ірина Скульська.

2. Оттава, 1985 р. Під час конференції ОБСЄ Філадельфійський правозахисний комітет влаштував демонстрацію в обороні українських політв'язнів. Зліва направо: Варвара Далковська, N.N., Уляна Мазуркевич, Христина Шуст.

3. Нью-Йорк, 7 грудня 1988 р. Демонстрація в обороні українських політв'язнів з нагоди приїзду до США Михайла Горбачова.

МІЖ СТОРІНКАМИ 464–465

Сторінка 1

Листи від: 1. В'ячеслава Чорновола, 2. Івана Світличного, 3. Ірини Сеник, 4. Бориса Антоненка-Давидовича, 5. Василя Стуса, 6. Валерія Марченка, 7. Надії Світличної, 8. Ірини Сеник, 9. Ірини Калинець, 10. Опанаса Заливахи, 11. Священика Василя Романюка.

Сторінка 2

Листи від: 1. Євгена Сверстюка, 2. Раїси Руденко, 4. Миколи Руденка, 5. Віталія Шевченка. 3. Машинопис поеми Миколи Руденка «Історія хвороби» з авторським автографом.

Сторінка 3

1. *В. Чорновіл.* Лихо з розуму. — Париж: ПУДФ, 1967.

2. *О. Гончар.* Собор (Передрук). — Балтимор: Смолоскип, 1968.

3. *В. Стус.* Зимові дерева. — Брюссель: Література і мистецтво, 1970.

4. Збірник Invincible Spirit («Нездоланний дух»). — Балтимор: Смолоскип, 1977.

Сторінка 4

1. *М. Руденко.* Хрест. — Балтимор: Смолоскип, 1977.

2. *М. Руденко.* Орлова балка. — Балтимор: Смолоскип, 1983.

3. *М. Руденко.* На дні морському. — Балтимор: Смолоскип, 1981.

4. *О. Бердник.* Свята Україна. — Балтимор: Смолоскип, 1980.

5. *О. Бердник.* Золоті ворота. — Балтимор: Смолоскип, 1975.

6. *О. Бердник.* Блакитний коваль. — Балтимор: Смолоскип, 1975.

7. *Лук'ян Карий.* Крах. — Балтимор: Смолоскип, 1985.

8. Довідник «Українські політв'язні в СРСР». — Балтимор: Смолоскип, 1982.

Сторінка 5

1. «Український вісник», випуск I–II (Передрук). — Балтимор–Париж: Смолоскип, ПУДФ, 1970.

2. «Український вісник», випуск III (Передрук). — Балтимор–Торонто: Смолоскип, «Новий шлях». 1971.

3. «Український вісник», випуск IV (Передрук). — Балтимор–Париж: Смолоскип, ПУДФ, 1971.

4. «Український вісник», випуск VI (Передрук). — Балтимор–Париж: Смолоскип, ПУДФ, 1972.

5. «Український вісник», випуск 7–8 (Передрук). — Балтимор–Париж: Смолоскип, ПУДФ, 1975.

6. «Український вісник», випуск 7, 8, 9–10 (Передрук). — Балтимор: Смолоскип, 1988.

7. «Український вісник», випуск 8 (Передрук). — Нью-Йорк: ЗП УГГ, 1988.

8. «Український вісник», випуск 9–10 (Передрук). — Нью-Йорк: ЗП УГГ, 1988.

9. «Український вісник», випуск 11–12 (Передрук). — Нью-Йорк: ЗП УГГ, 1989.

10. *О. Зінкевич.* З генерації новаторів. — Балтимор: Смолоскип, 1967.

11. *Б. Антоненко-Давидович.* Сибірські новели. — Балтимор: Смолоскип, 1990.

12. Широке море України: Збірник. — Балтимор–Париж: Смолоскип, ПУДФ, 1970.

13. *В. Голобородько.* Летюче віконце. — Балтимор–Париж: Смолоскип, ПУДФ, 1970.

14. *В. Мороз.* Бумеранг. — Балтимор: Смолоскип, 1974.

15. *М. Холодний.* Про душу в пісні та про пісню в душі. — Балтимор: Смолоскип, 1981.

16. *А. Пашко.* На вістрі свічки. — Балтимор: Смолоскип, 1991.

17. *Т. Мельничук.* Із-за грат. — Балтимор: Смолоскип, 1982.

18. *В. Мороз.* Мойсей і Датан. — Балтимор: Смолоскип, 1978.

19. *(М. Холодний).* Крик з могили. — Балтимор: Смолоскип, 1969.

Сторінка 6

1. *Ігор Калинець.* Невольнича муза. — Балтимор: Смолоскип, 1991.

2. *Ігор Калинець.* Невольнича муза. — Київ: Факт, 2004.

3. *Ігор Калинець.* Поезії з України. — Брюссель: Література і мистецтво, 1970.

4. *Ігор Калинець.* Вогонь Купала (Передрук). — Балтимор: Смолоскип, 1975.

5. *Ігор Калинець.* Коронування опудала. — Нью-Йорк: Нью-йоркська група, 1972.

6. *Ігор Калинець.* Пробуджена муза. — Варшава: Об'єднання українців у Польщі, КІУС, 1991.

7. *Ігор Калинець.* Підсумовуючи мовчання. — Мюнхен: Сучасність, 1971.

8. *Є. Сверстюк.* Собор у риштованні. — Балтимор–Париж: Смолоскип, ПУДФ, 1970.

9. *Л. Костенко.* Поезії. — Балтимор: Смолоскип, 1969.

10. *М. Осадчий.* Більмо. — Балтимор–Париж: Смолоскип, ПУДФ, 1971.

11. *А. Амальрик.* Чи проіснує Радянський Союз до 1984 року? — Балтимор: Смолоскип, 1971.

12. *О. Тихий.* Роздуми. — Балтимор: Смолоскип, 1982.

13. *М. Руденко.* Прозріння. — Балтимор: Смолоскип, 1978.

14. *Є. Грицяк.* Короткий запис спогадів. — Балтимор: Смолоскип, 1980.

15. *Ю. Луцький.* Листування з Євгеном Сверстюком. — Балтимор: Смолоскип, 1992.

16. *С. Караванський.* Сутичка з Тайфуном. — Балтимор: Смолоскип, 1980.

Сторінка 7

1. Збірник «Український правозахисний рух». — Балтимор: Смолоскип, 1978.

2. Збірник «Українська Гельсінська Група: 1978–1982». — Балтимор: Смолоскип, 1983.

3. Збірник «Василь Стус». — Балтимор: Смолоскип, 1987.

4. «Інформаційні бюлетені» УГГ (Передрук). — Балтимор: Смолоскип, 1981.

5. Різдвяні листівки «Смолоскипа» з тюремною тематикою.

6. *Я. Лесів.* Мить. — Нью-Йорк: ЗП УГГ, 1982.

7. *о. Я. Лесів.* У небі пісня обірвалась. — Львів: Каменяр, 1992.

8. «Кафедра», випуск 7 (Передрук). — Балтимор: Смолоскип, 1989.

9. «Кафедра», випуск 8 (Передрук). — Балтимор: Смолоскип, 1990.

Сторінка 8

1. *М. Руденко.* За ґратами. — Нью-Йорк: Сучасність, 1980.

2. *В. Симоненко.* Берег чекань. — Нью-Йорк: Сучасність, 1973.

3. *В. Стус.* Палімпсести. — Нью-Йорк: Сучасність, 1986.

4. *І. Кошелівець.* Панорама найновішої літератури в УРСР. — Мюнхен: Пролог, 1974.

5. *В. Мороз.* Есеї, листи й документи. — Нью-Йорк: Сучасність, 1975.

6. Збірник «Зупиніть кривосуддя! Справа Левка Лук'яненка». — Нью-Йорк: Сучасність, 1980.

7. *В. Стус.* Свіча в свічаді. — Нью-Йорк: Сучасність, 1977.

8. *М. Осадчий.* Quos Ego... — Нью-Йорк: Сучасність, 1979.

9. *І. Світличний.* Ґратовані сонети. — Нью-Йорк: Сучасність, 1977.

10. *Є. Сверстюк.* Вибране. — Нью-Йорк: Сучасність, 1979.

11. *М. Руденко.* Економічні монологи. — Нью-Йорк: Сучасність, 1978.

12. *С. Сапеляк.* З гіркотою в камені. — Нью-Йорк: Сучасність, 1989.

13. Збірник «Історія хвороби Леоніда Плюща». — Нью-Йорк: Сучасність, 1975.

14. *А. Шифрін.* Четвертий вимір. — Нью-Йорк: Сучасність, 1973.

Сторінка 9

1. «Кафедра», випуск 2 (Передрук). — Нью-Йорк: ЗП УГГ, 1988.

2. «Експрес-інформація» (Передрук). — Нью-Йорк: ЗП УГГ, 1988.

3. «Вісник репресій в Україні», випуск 11. — Нью-Йорк: ЗП УГГ, 1981.

4. «Вісник репресій в Україні», випуск 1–3. — Нью-Йорк: ЗП УГГ, 1980.

5. Boomerang: The Works of Valentyn Moroz (Твори В. Мороза англ. мовою). — Baltimore: Smoloskyp, 1974.

6. *M. Ossadchy.* Cataracte («Більмо» М. Осадчого франц. мовою). — Paris: Fayard, 1974.

7. *V. Chornovil.* The Chornovil Papers («Лихо з розуму» В. Чорновола англ. мовою). — New York: McGraw and Hills, 1968.

8. *I. Dzyuba.* Internationalism or Russification? («Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюби англ. мовою). — London: Weidenfield and Nicolson, 1970.

9. *M. Osadchy.* Cataract («Більмо» М. Осадчого англ. мовою). — New York–London: Harcourt Brace Jovanovich, 1976.

Сторінка 10

1. Samizdat: Voices of the Soviet Opposition. — New York: Monad Press, 1974.

2. *L. Plyushch.* History's Carnival («У карнавалі історії» Л. Плюща англ. мовою). — London: Harcourt and Brace Jovanovich, 1979.

3. Англомовні й іспаномовні буклети про українських політв'язнів. — Балтимор: Смолоскип, 1972–1980.

Сторінка 11

1. *Grigorenko.* Memoirs («Спогади» ген. П. Григоренка англ. мовою). — New York, 1980.

2. *S. Bloch, P. Reddaway.* Psychiatric Terror: How Soviet Psychiatry is Used to Suppress Dissent. — New York: Basic Books, 1977.

3. *Piotr Grigorenko.* Mémoirs («Спогади» ген. П. Григоренка франц. мовою). — Paris: Presse de la Renaissance, 1980.

4. The International Sakharov Hearings. — Baltimore: Smoloskyp, 1977.

5. *O. Zinkewych.* Svitlychny and Dzyuba: Ukrainian Writers Under Fire. — Baltimore: Smoloskyp, 1966.

6. The Ukrainian Helsinki Group. — Baltimore: Smoloskyp, 1981.

7. Information Bulletin, № 1 («Інформаційний бюлетень» УГГ, № 1 англ. мовою). — Baltimore: Smoloskyp, 1981.

8. Victims of Soviet Psychiatry. — Baltimore: Helsinki Guarantees for Ukraine Committee, Smoloskyp, 1977.

9. RUKH: Program and Charter. — Baltimore–Jersey City: Smoloskyp, Ukrainian National Association, 1989.

10. *N. Strokata.* Documented Persecution: Ukrainian Women in the Soviet Union. — Baltimore–Philadelphia: Smoloskyp, Slovo, 1980.

11. *M. Rudenko.* The Cross (Поема «Хрест» М. Руденка англ. мовою). — Baltimore: Smoloskyp, 1977.

12. Dissent in Ukraine: The Ukrainian Herald № 6. — Baltimore: Smoloskyp, 1977.

13. Ethnocide of Ukrainians in the U.S.S.R.: The Ukrainian Herald № 7–8 («Український вісник», вип. 7–8 англ. мовою). — Baltimore: Smoloskyp, 1981.

14. A Ukrainian Priest's Appeals from a Soviet Labor Camp. — Baltimore: Smoloskyp, 1976.

15. *Y. Terelya.* Notes from a Madhouse. — Baltimore: Smoloskyp, 1977.

16. An Interview with Political Prisoners in a Soviet Perm Camp. — Baltimore: Smoloskyp, 1975.

17. Women's Voices from Soviet Labor Camps. — Baltimore: Smoloskyp, 1975.

18. Three Philosophers — Political Prisoners in the Soviet Union. — Baltimore: Smoloskyp, 1976.

Сторінка 12

1. Репродукції картин Опанаса Заливахи в часописі Міжнародної амністії Amnesty Action. — London, 1968. — April. — № 1.

2, 3, 4. Іноземна преса про «Лихо з розуму» В. Чорновола і рух опору в Україні.

Сторінка 13

1, 2. Іноземна преса про «Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюби і «Лихо з розуму» В. Чорновола.

Сторінка 14

1, 2. Українські самвидавні й неформальні публікації. — 1988–1991 рр.

Сторінка 15

1. Обкладинки українських самвидавних журналів «Український вісник» (1987, № 14), «Євшан-зілля» (№ 3), «Хроніка Католицької Церкви на Україні» (№ 21), «Часопис» (ч. 1).

2, 3. Українська неформальна преса 1988–1991 рр.

Сторінка 16

1, 2, 3 4. Львів, Личаківський цвинтар, 1960–1970-ті роки. Могили Українських Січових Стрільців, зруйновані радянською владою.

МІЖ СТОРІНКАМИ 656–657

Сторінка 1

1. Київ, 1995 р. Музей книги і книгодрукування. Відкриття першої в Україні виставки українського самвидаву. Сидять (зліва направо): Осип Зінкевич, Євген Пронюк, Левко Лук'яненко.

2. Київ, 1996 р. Прес-конференція з нагоди відзначення 20-річчя УГГ. Зліва направо: Євген Захаров, Левко Лук'яненко, Василь Овсієнко, Микола Руденко, Осип Зінкевич, Раїса Руденко.

3. Київ, 1996 р. Відзначення 20-річчя УГГ. Виступає Василь Овсієнко.

4. Київ, 1996 р. Відзначення 20-річчя УГГ. Інтерв'ю журналістам дають Микола Руденко (перший зліва), Осип Зінкевич (у центрі).

Сторінка 2

1. Київ, 2001 р. Відзначення 25-річчя УГГ. Прес-конференція в УНІАН. Зліва направо: Людмила Алексеєва (Московська ГГ), Осип Зінкевич (Комітет Гельсінських гарантій для України), Левко Лук'яненко (член-засновник УГГ), Володимир Яворський (Українська Гельсінська спілка з прав людини), Василь Овсієнко, Йосип Зісельс (члени УГГ).

2. Київ, 2001 р. Зустріч правозахисників і колишніх політв'язнів з нагоди 25-річчя УГГ. Справа наліво: Богдан Чорномаз, Левко Лук'яненко, Євген Захаров, Василь Ов-

сієнко, Михайло Горинь, Степан Сапеляк, Осип Зінкевич.

3. Презентація у Києві нової книжки про рух опору в Україні. Зліва направо: Микола Плахотнюк, Василь Овсієнко, Михайло Горинь.

4. Київ, 2001 р. Вручення дипломів з нагоди 25-річчя УГГ. Промовляє священик Тарас Романюк, син патріарха Володимира. Сидять у першому ряду (справа наліво): Йосип Зісельс, Ніна Марченко (мати Валерія), Осип Зінкевич. У другому ряду, у центрі Атена Пашко, зліва від неї Віталій Шевченко, справа Мирослав Маринович.

Сторінка 3

1, 2, 3, 4. Київ, 2001 р. З нагоди 25-річчя УГГ колишні політв'язні і правозахисники відвідали могили членів УГГ і політв'язнів: В'ячеслава Чорновола, Оксани Мешко, Василя Стуса, Юрія Литвина, Олекси Тихого, Івана Світличного, Валерія Марченка.

Сторінка 4

1. Ірпінь, 2003 р. Зустріч колишніх політв'язнів і правозахисників з творчою молоддю ірпінського семінару «Смолоскипа». Зліва направо: Михайлина Коцюбинська, Світлана Кириченко, Юрій Бадзьо, Роман Корогодський, Атена Пашко, Валентина Чорновіл, Євген Сверстюк.

2. Ірпінь, 2003 р. Колишні політв'язні і правозахисники прислухаються до виступів представників творчої молоді України. Справа наліво: Ніна Обертас, Анатолій Русначенко, Євген Сверстюк, Атена Пашко, Михайлина Коцюбинська.

3. Ірпінь, 2003 р. Учасники політологічної частини семінару творчої молоді «Смолоскипа» з колишніми політв'язнями і правозахисниками. У центрі, у верхньому ряду, зліва направо: Євген Сверстюк, Атена Пашко, Михайлина Коцюбинська, Юрій Бадзьо, Світлана Кириченко, Роман Корогодський, Валентина Чорновіл, Осип Зінкевич. У першому ряду перший зліва Віталій Візір із США.

4. Ірпінь, 2004 р. Спільне фото колишніх політв'язнів і правозахисників із групою творчої молоді ірпінського семінару. У першому ряду, справа наліво: Алла Ткач (сестра Віталія Калиниченка), Василь Овсієнко, Михайло Горинь, Оксана Дащаківська, Євген Сверстюк, Віра Скоп із США. У другому ряду третій справа Микола Плахотнюк, за ним Юрій Бадзьо, Осип Зінкевич. У третьому ряду в центрі Світлана Кириченко.

Сторінка 5

1. Львів, 2004 р. Форум видавців. Презентація альбому Опанаса Заливахи. Справа наліво: Надія Світлична, Опанас Заливаха, Євген Сверстюк, Осип Зінкевич.

2. Львів, 2004 р. Зустріч під час Форуму видавців. Справа наліво: Опанас Заливаха, Євген Сверстюк, Осип Зінкевич, Іван Гель, Леонід Фінберг.

3. *О. Заливаха.* Альбом. — Київ: Смолоскип, 2003.

4. Львів, 2004 р. Зустріч під час Форуму видавців. Зліва направо: Євген Сверстюк, Роман Корогодський, Стефанія Шабатура, Надія Світлична, Георгій Герчак.

Сторінка 6

1. Київ, 16 квітня 2000 р. Зустріч колишніх репресованих. Зліва направо: Юрій Сливка, Валентина Попелюх (Стус), Ніна Марченко (мати Валерія), Валерія Андрієвська (Сверстюк), Василь Овсієнко, Євген Сверстюк, Люба Миненко.

2. 26 жовтня 2003 р. Зустріч з нагоди 20-річчя звільнення з ув'язнення Євгена Сверстюка. Зліва направо: Іван Бровко, Ніна Марченко, Василь та Віра Лісові, Михайлина Коцюбинська, Валерія Андрієвська.

3. Після довгих років зустрілися приятелі з часів ув'язнення — Зорян Попадюк (справа) і Михайло Хейфец.

4. Зустріч колишніх політв'язнів і дисидентів у келії Петра Калнишевського у Соловецькому монастирі. Зліва направо: Богдан Чорномаз, Надія Світлична, Микола Матусевич, Євген Обертас.

Сторінка 7

1. *Д. Шумук.* Пережите і передумане. — Київ: Вид-во ім. О. Теліги, 1998.

2. *М. Масютко.* Досвітній сполох. — Львів: Каменяр, 2003.

3. *І. Дзюба.* Інтернаціоналізм чи русифікація? — Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005.

4. *Ю. Бадзьо.* Право жити. — Київ: Таксон, 1996.

5. *М. Масютко.* В полоні зла. — Львів, 1999.

6. *М. Руденко.* Найбільше диво — життя: Спогади. — Київ–Едмонтон–Торонто: КІУС, Таксон, 1998.

7. *Л. Бондарук.* Михайло Сорока. — Дрогобич: Відродження, 2001.

8. *М. Коцюбинська.* Книга споминів. — Київ: Акта, 2006.

Сторінка 8

1. Червона тінь калини: Алла Горська: Листи, спогади, статті: Збірник. — Київ: Спалах, 1996.

2. *Б. Горинь.* Не тільки про себе. — Київ: Пульсари, 2006.

3. Пороги: Вибране, 1988–1990: Збірник. — Київ: Смолоскип, 2009.

4. *Г. Алтунян.* Цена свободы: Воспоминания диссидента. — Харків: Фоліо, 2000.

5. Студентська революція на граніті: Альбом. — Київ: Смолоскип, 1995.

Сторінка 9

1. *І. Світличний.* У мене — тільки слово. — Харків: Фоліо, 1994.

2. *І. Світличний.* У мене — тільки слово. — Київ: Сфера, 2001.

3. *І. Світличний.* Голос доби. — Київ: Сфера, 2008.

4. *В. Стус.* Твори в 6-ти томах. — Том 1, книга 1. — Львів: Просвіта, 1994.

5. *В. Стус.* Палімпсест. — Київ: Факт, 2003.

6. Не відлюбив свою тривогу ранню. Василь Стус — поет і людина: Збірник. — Київ: Український письменник, 1993.

7. «Василь Стус — феномен доби»: Збірник.

8. *Д. Стус.* Василь Стус: Життя як творчість. — Київ: Факт, 2004.

9. Нецензурний Стус: Збірник. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2002.

10. Валерій Марченко: Творчість і життя: Збірник. — Київ: Сфера, Дух і Літера, 2001.

11. *В. Марченко.* Вірити — і тільки. — Дрогобич: Коло, 2005.

Сторінка 10

1. Доброокий: Спогади про Івана Світличного: Збірник. — Київ: Час, 1998.

2. *В. Боровський.* Поцілунок сатани. — Нью-Йорк, 1981.

3. *Д. Шумук.* Пережите і передумане. — Детройт: Українські вісті, 1983.

4. *Юрій А. Вудка.* Московщина. — Лондон: Українська видавнича спілка, 1978.

5. *В. Кравченко.* Синьо-жовтий прапор над Києвом: 1 травня 1966 року. — Київ: Смолоскип, 2004.

6. Київська весна: Збірник. — Київ: Вид-во ім. О. Теліги, 2005.

7. *О. Різниченко.* Промінь з Одеси. — Одеса, 2000.

8. *Л. Лук'яненко.* Сповідь у камері смертника. — Київ: Вітчизна, Ділова Україна, 1991.

9. *Л. Лук'яненко.* Не дам загинуть Україні! — Київ: Софія, 1994.

10. *Л. Лук'яненко.* Національна ідея і національна воля. — Київ: МАУП, 2003.

11. *Л. Лук'яненко.* Незнищенність. — Київ: Докор, 2003.

12. *Л. Лук'яненко.* Сповідь у камері смертників. — Київ, 1994.

13. *В. Лук'яненко.* Вірую в Бога і в Україну. — Київ: Пам'ятки України, 1991.

Сторінка 11

1. *З. Красівський.* Невольницькі плачі. — Брюссель: Література і мистецтво, 1984.

2. Жага і терпіння: Зеновій Красівський у долі українського народу: Збірник. — Київ: Незборима нація, 1995.

3. Перегук двох над безвістю: Листування З. Красівського з А. Акагоші: Збірник. — Харків: СП Інарт, 1995.

4. *В. Чорновіл.* Твори: У 10-ти томах. — Том 1. — Київ: Смолоскип, 2002.

5. *М. Горбаль.* Один із шістдесяти. — Київ: Артек, 2007.

6. *М. Горбаль.* Презентація життя. — Київ, 2006.

7. *М. Горинь.* Листи з-за ґрат. — Харків: ХПГ, Фоліо, 2005.

Сторінка 12

1. *Д. Пічкур.* Біля Стусової криниці. — Вінниця: Континент-ПРИМ, 2002.

2. *В. Стус.* Вот так и ты сгорай. Отак і ти згоряй: Вірші / Укр. і рос. мовами. — Київ: Просвіта, 2005.

3. *В. Стус.* Вечір. Зламана віть. — Київ: Дух і літера, 1999.

4. *Ю. Бедрик.* Василь Стус: Проблема сприймання. — Київ: Фотовідеосервіс, 1993.

5. *В. Овсієнко.* Василь Стус у віддзеркаленнях: Спогади. — Полтава, 2007.

6. *А. Русначенко.* Національно-визвольний рух в Україні: Середина 1950-х — початок 1980-х років. — Київ: Вид-во ім. О. Теліги, 1998.

7. *А. Русначенко.* Національно-визвольний рух в Україні і національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках. – Київ, 2002.

Сторінка 13

1. *В. Овсієнко.* Світло людей. — Книга 1. — Харків: Права людини, 2007.

2. *О. Мешко.* Не відступлюся! — Харків: ХПГ, 2005.

3. Міжнародний біографічний словник дисидентів: Збірник. — Том 1: Україна, частина перша. — Харків: ХПГ, Права людини, 2006.

4. *Б. Захаров.* Нарис історії дисидентського руху в Україні: 1956–1987. — Харків: ХПГ, Фоліо, 2003.

5. «Три повстання Січків: Спогади Стефанії Петраш-Січко. Документи: Збірник. — Харків: ХПГ, Фоліо, 2004.

6. Українська Громадська Група сприяння виконанню Гельсінських угод: Збірник. — Том 1: Особистості. — Харків: ХПГ, Фоліо, 2001.

7. *В. Овсієнко.* Світло людей. — Книга II. — Харків: Права людини, 2009.

8. *М. Горинь.* Запалити свічу у пітьмі. — Київ: УРП, 1994.

9. *З. Красівський.* Невольницькі плачі. — Київ: Незборима нація, 1995.

Сторінка 14

Випуски альманаху «Молода нація» видавництва «Смолоскип», присвячені колишнім українським політв'язням: 1. Надії Світличній, 2. Українській Гельсінській Групі, 3. Генералові Петру Григоренкові, 4. В'ячеславові Чорноволові, 5. Валерієві Марченкові. — Київ, 2006, 2007, 2009.

Сторінка 15

1. *Н. Суровцова.* Листи. — Київ: Вид-во ім. О. Теліги, 2001.

2. Генерал Петро Григоренко: Збірник. — Київ: Смолоскип, 2008.

3. *Є. Сверстюк.* Блудні сини України. — Київ: Знання, 1993.

4. *Є. Сверстюк.* Не мир, а меч. — Луцьк: Терен, 2009.

5. *Є. Сверстюк.* Правда полинова. — Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009.

Сторінка 16

1. Табло колишніх українських політв'язнів. — Київ: Музей-архів українського самвидаву при видавництві «Смолоскип».

2. Табло членів Української Гельсінської Групи. — Київ: Музей-архів українського самвидаву при видавництві «Смолоскип».

ЗМІСТ

І. ПОІМЕННІ СТАТТІ

А

Адаменко Микола 43
Акагоші Айріс 44
Алексеєва Людмила 45
Алтунян Генріх 46
Амальрик Андрій 47
Анаденко Фрідріх 49
Андрієвська Валерія 50
Андріяшик Роман 51
Андрушко Володимир 52
Антоненко-Давидович Борис 53
Антонів Марія 56
Антонів Олена 56
Антонюк Зиновій 57
Анцупов Євген 58
Апанович Олена 59
Ахтеров Павло 62

Б

Бабич Сергій 63
Бадзьо Юрій 64
Банацький Кирило 66
Бандера Андрій 67
Барац Василь 67
Барладяну-Берладник Василь 68
Барсуківський Володимиро 70
Басараб Дмитро 71
Бахмін Вячеслав 71
Бахталовський Роман 72
Бахтяров Олег 72
Бедрило Степан 73
Бекіров Лютфи 73
Бердник Олесь 73
Березанський Юрій 76
Береславський Микола 77
Берничук Аполлоній 77
Бєляк Софія 78
Бихов Ганна 78
Бишовець Василь 78
Бігун (Шурма) Зеновія 79
Білецький Андрій 79
Білик Іван 79
Білинський О. 80
Білобородів Леонід 80
Близнець Віктор 80
Богораз Лариса 81
Бойчак Іван 82
Бойчук Юрій 83
Бондар Микола 83
Боннер (Аліханова) Олена 83
Боровницький Йосип 84
Боровський Віктор 85
Борозний Степан 85
Боцюрків Богдан 86
Брайчевський Михайло 86
Братко-Кутинський Олексій 88
Бровко Іван 89
Будзинський Григорій 91
Будулак-Шаригін Микола 92
Буковський Володимир 93
Булавський Анатолій 94
Бутов Петро 94
Бучковський Василь 94

В

Вальків Микола 97
Варда Євген 97
Варда (Просятківська) Лариса 97
Василик Володимир 98
Василик Павло 98
Ведута Богдан 100
Величковський Василь 100
Великанова Тетяна 101
Вендиш Михайло 101
Венцлова Томас 101
Верес Сергій 102
Верник Іван 102
Верхоляк Дмитро 103

Винничук Петро 105
Вишковський А. 105
Вівташ Юрій 105
Вінграновський Микола 108
Вінницький Михайло 109
Вінс Георгій 110
Вінс Петро 111
Вірун Степан 113
Вірченко Ніна 113
Вітів Петро 116
Вкедиш Михайло 117
Вовк (Селянська) Віра 118
Водинюк Олександр 119
Водищак Олександр 120
Возна (Кушнір) Галина 120
Возняк Михайло 120
Возняк (Лемик) Люба 120
Волик Іван 121
Волинець Методій 122
Волощук Григорій 123
Воробйов Микола 124
Воробйов Олексій 125
Ворожко В. 126
Вудка Ар'є (Юрій) 126

Г

Гавдун Григорій 127
Гавриленко Олекса 127
Гаврилюк Володимир 127
Гайдук Роман 127
Гайовий Григорій 127
Галько Казимир 128
Гандзюк Володимир 128
Гасюк Ярослав 129
Геврич Ярослав 130
Гейко (Матусевич) Ольга 131
Гель Іван 132
Герета Ігор 136
Германюк Богдан 137
Германюк Степан 138
Герчак Григорій 138
Гірник Олекса 139
Гнатенко Валерій 141
Гнатюк Іван 141
Гнот Володимир 142
Гогусь Євген 142
Голобородько Василь 142
Гомза Ярослав 145
Гончар Іван М. 148
Гончар Іван Н. 149
Гончар Олесь 149
Гончаров Віктор 152
Горак Зиновій 152
Горбаль Микола 152
Горбач Анна-Галя 154
Горбовий Володимир 156
Гордасевич Галина 157
Горинь Богдан 158
Горинь Михайло 160
Горинь (Мацелюх) Ольга 162
Горобчук Василь 163
Городецький Петро 163
Горохівський Левко 164
Горська Алла 164
Грабець Любомир 167
Грещук Іван 167
Григоренко Андрій 168
Григоренко (Єгорова) Зинаїда 168
Григоренко Олександр 169
Григоренко Петро 170
Гринь Микола 174
Гриньків Дмитро 174
Грицина Богдан 176
Грицяк Євген 176
Гродецький Юрій 177
Губка Іван 179
Гузей С. 181
Гук Лідія 181
Гулик Стефанія 183
Гурний Роман 183
Гусяк Дарія 184
Гуцало Євген 184
Гуцало Юрій 186
Гуцул Микола 186

Ґ

Ґамула Микола 187
Ґерилюк (Купчинський) Петро 187
Ґінзбурґ Олександр 188
Ґлузман Семен 189
Ґолумбієвська Анна 190
Ґольштейн Євген 191
Ґурдзан Василь 191

Д

Данієль Юлій 193
Дасів Кузьма 193
Дашкевич Ярослав 194
Двигал Степан 196
Дворецький Іван 196
Дворко Генріх 197
Дейчаківський Орест 197
Дейчаківський Юрій 198
Делидівка Володимир 199
Демидів Дмитро 199
Демчишин Анатолій 200
Демчишин Андрій 200
Демчук Андрій 200
Демчук Григорій 200
Дем'янчук Трохим 200
Джемілєв Мустафа 201
Дзюба Іван 203
Дзюба Юрій 208
Дидик Галина 209
Дикий Іван 210
Діденко Костянтин 211
Дідківська Галина 211
Довгалюк Борис 212
Довгань Борис 212
Довгань Рита 212
Долішній Василь. 213
Дониченко Євген 215
Доній Олесь 215
Доценко Ростислав 216
Драбата Валентина 218
Драгош Микола 218
Драч Іван 219
Дробаха Олександр 220
Дрозд Володимир 221
Дубина Григір 224
Дужинський Веніамін 224
Дучимінська Олена 225
Дяк Володимир 226
Дяк Михайло 226

Є

Євграфов Микола 229
Євтушенко Євгеній 230
Єсип (Осип) Роман 232
Єфімов Олексій 232

Ж

Жиленко Ірина 233
Жолоб Світлана 234
Жуковський Василь 235
Жураківський Михайло 235

З

Заболотний Андрій 236
Завальнюк Владислав 236
Завгородній Олександр 236
Завойський Володимир 237
Загуменний Владислав 238
Заєць В'ячеслав 238
Залевський Петро 239
Залепа Юрій 239
Заливаха Опанас 239
Залмансон Сільва 241
Зарецький Віктор 241
Зарицька Катерина 242
Зарицька (Подгурська) Марія 244
Засенко Петро 244
Заславська Ірина 245
Затворський Володимир 245
Захарченко Василь 246
Зваричевська Мирослава 247
Зварун Андрій 247
Звіринський Карло 248
Здоровець Борис 250
Здоровий Анатолій 250
Зелемаш Олексій 251
Зеленчук Михайло 251
Зінкевич (Наорлевич) Надія 252
Зінкевич Осип 252
Зінченко Анатолій 255
Зісельс Йосиф 255
Зуб Олексій 257
Зубко Станіслав 257
Зубченко Галина 258
Зуєв Петро 258

І

Іванисенко Віктор 260
Іваничук Роман 261
Іванишин Володимир 262
Іванов М.Т. 262
Іваньків-Ніколов Михайло 262
Івасюк Володимир 262
Іващенко Дмитро 263

Іващенко Яків 263
Ігнатенко Микола 263
Ігрунов В'ячеслав 264
Ільчук Іван 264
Іщенко Олександр 267

Й

Йовенко Світлана 269
Йовчик Мирослав 270

К

Кваціс Василь-Йосафат 271
Кагарлицький Микола 272
Казновський Володимир 273
Калапач Роман 273
Калинець Ігор 274
Калинець (Стасів) Ірина 276
Калиниченко Віталій 278
Каллістратова Софія 279
Калюжний Володимир 280
Калюжний Дмитро 280
Кальош Григорій 280
Кампов Павло 280
Кандиба Іван 281
Караванський Святослав 283
Карась Зиновій 285
Карпач З. 286
Карпенко Валентин 286
Качур Микола 287
Квецко Дмитро 288
Кендзьор Ярослав 289
Керничний Дмитро 289
Кирейко Степан 290
Кириченко Світлана 290
Кириченко Степан 291
Киселик Василь 291
Кисельов Леонід 292
Кізяк Семен 293
Кіндрат Василь 293
Кіпиш Іван 293
Кічак Ігор 293
Кішкін Геннадій 294
Клебанов Володимир 295
Климчак Богдан 296
Кліщ Михайло 297
Кобилецький Ярослав 298
Кобрин Василь 299
Коваленко Ганна 300
Коваленко Іван Ю. 300
Коваленко Леонід 301
Коваленко Микола Є. 301
Коваленко Микола І. 301
Коваль Іван 301
Ковальов Сергій 302
Ковальчук Іван 303
Ковгар Борис 303
Ковтуненко Михайло 303
Козорєзов Олексій 304
Колішенко Віктор 304
Колопач Роман 304
Коляска Іван 304
Комашков Володимир 305
Кондрацький Адольф 325
Кондрюков Василь 325
Коневич Іван 326
Конквест Роберт 326
Концевич Євген 328
Кончаківський Микола 329
Кордун Віктор 330
Кореневич Леонід 331
Коробань Андрій 332
Корогодський Роман 332
Корольчук Семен 333
Коротич Віталій 334
Корчак Володимир 335
Коряґін Анатолій 335
Косів Михайло 336
Косовський Володимир 337
Костенко Ліна 338
Костинюк Володимир 339
Котик Юрій 339
Коц Микола 339
Коцур Ганна 340
Коцюба Леся 341
Коцюбинська Михайлина 341
Кочур Григорій 343
Кошман Ігор 344
Кравець Андрій 345
Кравців Ігор 345
Кравченко Валерій 346
Кравчук Ярослав 347
Крайник Микола 348
Крамар Євген 349
Красівський Зеновій 350
Красняк Володимир 352
Крецький Григорій 352
Кривий Іван 352

Крицький Едуард 354
Кришталь Павло 354
Кудірка Сімас 355
Кузик Гнат 355
Кузьменко Володимир 355
Кузнецова Євгенія 356
Кукса Віктор 356
Кулагін Онуфрій 357
Кулинин Василь 357
Кульчинський Микола 358
Курилас Іван 359
Курило Василь 359
Куриляк Степан 360
Курчик Микола 360
Кухарук Олекса 360
Куценко Григорій 360
Куціль Дмитро 361
Кучер Микола 361
Кушнирюк Василь 362
Кушнір Веніамін 362
Кушніренко Іван 363

Л

Лазарук Павло 364
Ланда Мальва 364
Левицька Галина 365
Левицький Микола 365
Левицький Мирослав 365
Левін Аркадій 366
Левкович Василь 367
Леонюк Володимир 367
Лесів Володимир 367
Лесів Ярослав 367
Лисий Микола 369
Лисов Володимир 369
Литвин Юрій 372
Литвиненко Леонід 374
Литовченко Віктор 375
Личак Петро 375
Лиша Раїса 376
Лібович Олександр 377
Лісова (Гриценко) Віра 377
Лісовий Василь 379
Літвінов Борис 380
Ліщук Василь 381
Лобко Василь 381
Лобода Володимир 381
Лохвицька Лариса 381
Лукаш Валерій 382
Лукаш Микола 382
Лук'яненко Левко 383
Лупиніс Анатолій 387
Лупій Олесь 388
Луцак В. Н. 389
Луцик Михайло 389
Луцьків Василь 391
Лучко Іван 391
Лущ Костянтин 391
Любарський Кронід 391
Любченко А. Ф. 392

М

Мазепа-Бакаївський Юрій 394
Мазур Дмитро 394
Мазурак Василь 395
Майборода Георгій 395
Макар Іван 395
Маковійчук Григорій 397
Максимів Олександр 398
Максимова Галина 398
Макуха Василь 398
Малинкович Володимир 399
Малиновська Маргарита 400
Малиновський Микола 401
Малишев Леонід 401
Малишко Андрій 401
Маложенський Василь 402
Малюта Іван 403
Мамайсур Борис 403
Мамчур Степан 405
Мандрик Іван 406
Маргітич Іван 406
Маринович Мирослав 407
Мармус Володимир 409
Мармус Микола 410
Мартиненко Олександр 411
Марусик Петро 411
Марченко Алла 411
Марченко Валерій 412
Марченко Ніна 414
Марченко Олексій 416
Марчук Іван 416
Мар'ян Борис 416
Масютко Михайло 417
Матвієнко Ніна 419
Матвіюк Кузьма 419

Матусевич Микола 421
Матушевський Борис 422
Мацюк Микола 423
Машталер Микола 423
Медведєв Іван 423
Медвідь Мирослав 423
Мелень Мирослав 424
Мелех Микола 425
Мельник Афанасій 426
Мельник Михайло 426
Мельничук Тарас 427
Менкуш Ярослава 430
Мешенер Йосиф 431
Мешко Оксана 431
Микитко Яромир 434
Миколаєнко Микола 434
Михайленко Ганна 435
Михайлов Володимир 436
Михайлюк Євген 436
Мілявський Леонід 438
Могилевський Олександр 439
Могильницька Галина 439
Мозолевський Борис 441
Монаков Михайло 442
Монастирський Борис 442
Монбланов Віктор 442
Мороз Валентин 443
Мороз (Левтерова) Раїса 445
Мороз Ольга 446
Москаленко Георгій 446
Мосюк Мирослав 448
Мотрюк Микола 449
Музика Ярослава 450
Мурженко Олексій 450
Мушкетик Юрій 451

Н

Набока Сергій 452
Нагробний Йосип 453
Назаренко Олександр 453
Недобора Владислав 457
Нездійнога Володимир 458
Некрасов Віктор 458
Нечерда Борис 460
Нікітін Олексій 461
Ніклус Март-Олав 462
Німенко Андрій 463
Новак Іван 463

О

Обертас Євген 465
Овдієнко Марія 467
Овсієнко Василь 468
Озерний Михайло 471
Оленич Степан 471
Оленчак Михайло 471
Олійник Антон 472
Олійник Борис 473
Олійник Володимир 474
Олійник Петро 474
Ольшанівський Ігор 474
Омельченко Григорій 474
Орлов Юрій 478
Осадчий Михайло Г. 480
Осадчий Михайло І. 482
Осадчук (Кулагін) Іван 482
Островський Мирон 482
Отченашенко Павло 483
Очаківський Вілен 483

П

Павличко Дмитро 485
Павлов Вадим 485
Павлюк Павло 486
Палецький Ростислав 487
Пальчак Марія 487
Пальчак Степан 487
Панченко Любов 487
Параджанов Сергій 488
Парасенков Федір 490
Парицький Олександр 490
Парубець Марк 490
Пастух Остап 490
Пашко Атена 490
Пенсон Борис 491
Пеньківський Вадим 492
Перепадя Анатолій 493
Перчишин Ярослав 496
Петрук Роман 496
Підгородецький Василь 496
Підпалий Володимир 497
Пірус Василь 498
Плахотнюк Микола 499
Плитка (Горицвіт) Параска 501
Площак Василь 501
Площак Мирослав 502
Плющ Леонід 502

Плющ (Житникова) Тетяна 504
Погиба Микола 505
Подрабінек Олександр 505
Покрасенко Юрій 506
Покровський Іван 507
Поліщук Микола 507
Попадюк Зорян 508
Попадюк Любомира 509
Попович Євген 510
Попович Оксана 511
Поцілуйко Леонтій 513
Починок Петро 513
Притика Олекса 513
Приходько Григорій 513
Пришляк Євген 514
Пришляк Григорій 515
Прокопенко Гаврило 516
Прокопович Григорій 516
Пронюк Євген 518
Проців Микола 520
Проців Михайло 520
Процюк Антін 520
Пушков Євген 523
П'яткус (Petkus) Вікторас 524

Р

Рабинович В. Н. 526
Радиґін Анатолій 526
Радиш Павло 527
Ратушинська Ірина 529
Рафальський Віктор 531
Ребрик Богдан 531
Рибалка Іван 532
Ринковенко Валерій 533
Різників (Різниченко) Олекса 534
Роженко Микола 535
Розлуцький Василь 536
Розумний Петро 536
Романюк Василь 537
Рокецький Володимир 540
Рубан Василь 541
Рубан Микола 542
Рубан Петро 542
Руденко Микола 543
Руденко (Каплун) Раїса 546
Румачик Петро 548
Русин Іван 548
Руснак Марія 549
Рябчун Григорій 550

С

Савченко Володимир 551
Садовська Ганна 551
Саламаха Степан 552
Сапеляк Степан 552
Саранчук Петро 554
Сарма (Соколовський) Микола 555
Сас-Жураківський Мирон 556
Сафронов Олексій 556
Сахаров Андрій 556
Сверстюк Євген 559
Світлична Надія 563
Світлична (Терещенко) Леоніда 566
Світличний Іван 566
Севрук Галина 573
Сейтмуратова Айше 575
Семенюк Іван 575
Семенюк Клим 576
Семенюк Роман 577
Семенюк Степан 577
Семикіна Людмила 578
Семотюк Андрій 578
Сеник Ірина 579
Сеньків Володимир 581
Сергієнко Олесь 581
Сердюк Юрій 583
Середняк Любов 583
Серпілін Леонід 583
Сивак Іван 583
Симоненко Василь 583
Симончук Михайло 586
Симчич Мирослав 586
Синиговський Віталій 587
Сіра Валентина 587
Сіренко Володимир 588
Сірий Василь 589
Сірий Ленід 589
Січко Василь 591
Січко Володимир 592
Січко (Петраш) Стефанія 593
Січко Петро 595
Скалич Семен 596
Скирда Людмила 597
Скорик Мирослав 598
Скороход Анатолій 599
Скочок Павло 599
Скрипчук Костянтин 600
Скунць Петро 600

Слабіна Йосиф 601
Сліпий Йосиф 602
Слободян Микола 604
Слободян Михайло 604
Смогитель Вадим 605
Снєгіров Гелій (Євген) 610
Соколов Юрій 611
Сокульська Орина 611
Сокульський Іван 612
Солженіцин Олександр 614
Солодкий Іван 615
Солтис Ігнатій 616
Сомляк Степан 616
Сорока Богдан 616
Сорока Василь 616
Сорока Михайло 616
Сорока Семен 618
Сорока Степан 618
Софяник Олег 619
Спіненко (Смолін) Василь 621
Сподарик Степан 621
Старовойт Іван 621
Старосольський Любомир 621
Стельмах Михайло 623
Степанюк Олексій 623
Стрільців Василь 623
Строката (Караванська) Ніна 625
Струтинський Іван 627
Стус Василь 630
Судаков Стніслав 635
Суданайте Ніколе 635
Сук Іван 636
Суровцова Надія 636
Сусленський Яків 637

Т

Танюк Лесь 640
Тарнавський Микола 642
Тельнюк Станіслав 642
Тереля Йосип 644
Тереля (Уманець) Олена 645
Тимків Богдан 646
Тимків Іван 647
Тимошенко Борис 647
Тимчук Леонід 648
Тихий Олекса 648
Тітов Володимир 651
Ткач Степан 651
Ткаченко Віра 651
Ткаченко Семен 651
Ткачук Ярема 651
Товкач Іван 653
Толпиго Кирило 653
Трінчук Ярослав 653
Турик Андрій 654
Туровська Мая 654
Турчин Валентин 654
Тютюник Григір 655

Ф

Фарбишевський Іван 681
Фединський Андрій 681
Фединський Петро 682
Федоренко Василь 682
Федорчук Іван 683
Федорчук Кирило 683
Федюк Василь 683
Фельдман Георгій 683
Франко Зіновія 685
Футала Богдан 686

Х

Хайло Анатолій 687
Хайло Володимир 687
Хейфец Михайло 687
Хлевной Михайло 689
Хмара Степан 689
Хобта Петро 690
Ходаковський Дмитро 690
Ходорович Тетяна 691
Холодний Микола 692
Хом'якевич Омелян 694
Хорунжий Юрій 694
Христинич Богдан 695

Ц

Цехмістренко Юрій 699
Цимбал Вікторія 699
Цимбал Тетяна 700

Ч

Чалідзе Валерій 702
Чендей Іван 702
Черкаський Володимир 704
Чернявська (Набока) Інна 704
Черняк Олександр 705

Чобанов Мамеді 705
Чорний Павло 705
Чорновіл Валентина 705
Чорновіл В'ячеслав 706
Чорномаз Богдан 710
Чорномаз Данило 711
Чубай Григорій 712
Чубатий Мефодій 713
Чугай Олександр 713
Чумаченко Катерина 713
Чупрей Роман 714
Чучман Павло 714
Чучман Петро 714
Чучман Степан 714

Ш

Шабатура Стефанія 715
Шабура Іван 716
Шатравка Олександр 716
Щвед Марія 717
Шевченко Віталій 717
Шевченко Іван 718
Шевченко Олесь 718
Шевчук Анатолій 720
Шевчук Валерій 721
Шевчук Ганна 722
Шелест Петро 722
Шелест Юлій 724
Шереметьєва (Дашкевич) Людмила 725
Шинкарук Трохим 726
Шифрин Авраам 726
Шнирман Семен 727
Шовковий Василь 727
Штерн Михайло 728
Шумук Данило 729
Шупта Дмитро 731
Шухевич (Березинський) Юрій 732

Щ

Щаранський Анатоль 734
Щербань Ганна 734

Ю

Юзик Павло 736
Юрків Володимир 736
Юрків Михайло 737
Юрчик Микола 737
Юскевич Артем 737

Я

Якубенко Микола 738
Якубівський Михайло 738
Якутович Юрій 739
Яненко Віктор 739
Янкевич Степан 739
Яхно Олег 739
Яценій Карпо 739
Яценко В'ячеслав 739
Яценко Лідія 739
Яцишин М. 740
Ященко Леопольд 740

II. САМВИДАВНІ, НЕФОРМАЛЬНІ, ПРАВОЗАХИСНІ ПРЕСОВІ ВИДАННЯ

А

«АБАБА-ГАЛАМАГА» (Київ) 43
«Авдет–Возвращение» (Бахчисарай, Крим) 43
«Азамарт–Боротьба за свободу» (Київ) . 44
«Aide a I'Eglise en detresse» (Сарсель, Франція) 44
«Alternatief» (Вестерло, Бельгія) 46
«Альтернатива» (Павлоград Донец. обл.) .. 47
«Альтернатива» (Львів) 47
«Альтернатива» (Б.М.) 47
«Анабазис» (Клівленд, Торонто) 49
«Архив хроники» (Москва) 62
«ATL-CIO» (Вашингтон, США) 62

Б

«Бахмут» (Артемівськ Донец. обл.) 72
«Без цепей» (Київ) 73
«Berichte des Bundesinstituts für Ostwissenschafliche und Internationale Studien» (Кельн, Німеччина) 77
«Благовіст» (Тернопіль) 80
«Бойківська думка» (Сколе Львів. обл.) .. 82
«Бориспільський дзвін» (Бориспіль) 84
«Братство» (Львів) 89
«Будитель» (Львів) 91
«Бужани» (Червоноград Львів. обл.) 93
«Буковинський вісник» (Чернівці) 93
«Bulletin du Comite International contre la Repression» (Монреаль, Канада) 94
«Бюлетень Громадського Комітету захисту І. Макара» (Львів) 95
«Бюлетень 1» (Київ) 95
«Бюллетень Совета родственников узников Евангельских христиан-баптистов в СССР» (Москва) 95

В

«Ватан – Батьківщина» (Старий Крим, Приморське) 100
«Верховинська ватра» (Вижниця Чернів. обл.) 103
«Вести из СССР» (Німеччина, Бельгія) 104
«Вибір» (Київ) 104
«Виборче право» (Львів) 104
«Видноколо» (Київ) 105
«Відрижка» (Варшава, Польща) 106
«Відродження» (Гайсин Вінн. обл.) 106
«Відродження УАПЦ в Україні» (Львів) 107
«Відсіч» (Львів) 107
«Віко» (Львів) 107
«Вільна думка» (Луцьк) 107
«Вільна земля» (Київ) 107
«Вільна Україна» (Львів) 107
«Вільна хвиля» (Одеса) 107
«Віра батьків» (Львів) 112
«Віра Брацлавщини» (Брацлав Вінн. обл.) 112
«Вісник Броварщини» (Бровари Київ. обл.) 114
«Вісник виборця» (Трускавець Львів. обл.) 114
«Вісник Київського Громадського Комітету УМА» (Київ) 114
«Вісник репресій в Україні» (Б.М.) 114
«Вісник Республіканського страйкового Комітету» (Київ) 115
«Вісник РУХу» (Київ) 115
«Вісник РУХу» (Київ) 115
«Вісник Української національної партії» (Львів) 115
«Вісник Чорнобиля» (Чорнобиль Київ. обл.) 115
«Вісті» (УГС) (Черкаси) 115
«Вісті» (Харків) 115
«Вісті» (УНП) (Черкаси) 115
«Вісті з Прологу» (Нью-Йорк) 115
«Вісті Інформаційного відділу» (Київ).. 116
«Вісті Слобожанщини» (Харків) 116
«Вісті Українського національного руху Підляшшя» (Більськ, Польща) 116
«Вітер надії» (Горохів Волин. обл.) 116

«Віче» (Львів) 116
«Вольное слово» (Франкфут-на-Майні, Німеччина) 124
«Воля» (Золотоноша Черкас. обл.) 124
«Воля» (Полтава) 124
«Воля» (Чернігів) 124
«Воскресіння» (Івано-Франківськ) 126
«В сімї вольній новій» (Мелітополь) .. 126
«Вставай» (Київ) 126

Г

«Галичина», (Івано-Франківськ) 128
«Гамайнк» (Київ) 128
«Helsinki Guarantee for Ukraine Committee» (Вашингтон, Балтимор) 134
«Гідність» (Луцьк) 139
«Гласность» (Москва) 140
«Голос» (Київ) 144
«Голос відродження» (Київ) 145
«Голос Карпат» (Б.М.) 145
«Голос Мараморщини» (Великий Бичів Рахівського р-ну Закарп. обл.) 145
«Голос народу» (Луцьк) 145
«Голос Печерська» (Київ) 145
«Голос Таврії» (Херсон) 145
«Голубь Масиса» (Сімферополь) 145
«Гомін» (Городище Черкас. обл.) 146
«Гомін» (Кременчук Полтав. обл.) 146
«Гомін» (Полтава) 146
«Гомін» (Канів) 146
«Гомін Буковини» (Чернівці) 147
«Гомін волі» (Харків) 147
«Гомін Надросся» (Біла Церква Київ. обл.) 147
«Гомін перебудови» (Б.М.) 147
«Горнило» (Львів) 163
«Гражданский путь» (Харків) 167
«Громада» (Київ) 178
«Громада» (Кривий Ріг) 178
«Громада» (Чернігів) 178
«Грюндік» (Львів) 179
«Гул» (Вільнюс, Литва) 182

Д

«Дайджест. Огляд преси» (Миколаїв) 193
«Дайджест социал-демократии» (Львів) 193
«Danizdat» (Коссенгаун, Данія) 193
«Движение» (Суми) 196
«Демократичний вибір» (Одеса) 200
«Демократический выбор» (Київ) 200
«Деснянські хвилі» (Чернігів) 201
«Джерела» (Рига) 203
«Дзвін» (Монастирище Черкас. обл.) . 203
«Дзвін» (Тернопіль) 203
«Дзвін» (Київ) 203
«Дзвін пробудження» (Броди Львів. обл.) 203
«Дике поле» (Красний Кут Саратовської обл., Росія) 210
«Диалог» (Київ) 210
«D'ісі – D'Est» (Брюссель, Бельгія) 211
«Добре серце» (Дрогобич Львів. обл.) .. 211
«Добрий пастир» (Івано-Франківськ) . 211
«Documente under Menschenrecht Sverletzungen in der UdSSR» (Гамбург, Німеччина) 213
«Доля» (Ковель Волин. обл.) 214
«До нації» (Львів) 214
«Донецкий вестник» (Донецьк) 214
«Досвітні вогні» (Київ) 216
«Думка» (Кіровоград) 224

Е

«Эйникай – Єднання – Единение» (Київ) 228
«Експрес-гомін» (Кременчук Полтав. обл.) 228
«Експрес-новини» (Київ) 228
«Экспресс-хроника» (Кіржач, Москва) 228
«EPD Documentation» (Франкфурт-на Майні) 228

Є

«Євшан-зілля» (Львів) 231
«Єдність» (Нікополь Дніпроп. обл.) 232
«Єдність і згода» (Лебедин Сум. обл.) . 232

Ж

«Жорна» (Ольштин, Польща) 235
«Жорна» (Дніпропетровськ) 235

З

«За вашу и нашу свободу» (Павлоград Дніпроп. обл.) 236

«За вільне Поділля» (Вінниця) 237
«За волю» (Полтава) 238
«Замкова гора» (Київ) 241
«За народний парламент» (Київ) 242
«За перебудову» (смт. Дубове) 242
«З нами Бог» (Львів) 242
«Заспів» (Львів) 245
«За участь України в Олімпійських іграх» (Балтимор) 245
«Зелений дзвін» (Львів) 251
«Зелений світ» (Київ) 251
«Земля і воля» (Хмельницький) 252
«Земне тяжіння» (Чорнухів Полтав. обл.) 252
«Золота долина» (Чернівці) 256
«Золоті ворота» (Київ) 256
«Зона» (Київ) 257
«Зупа» (Львів) 259

І

«Инициатива» (Шостка Сум. обл.) 264
«Inprekor» (Монро, Франція) 264
«Інформатор» (Львів) 266
«Інформатор Івано-Франківської УГС» (Івано-Франківськ) 266
«Інформаційний бюлетень» (Дарницький р-н, Київ) 266
«Інформаційний бюлетень» (Кам'янка Черкас. обл.) 266
«Інформаційний бюлетень УГГ» (Київ, Торонто, Балтимор) 266
«Інформаційний бюлетень» (Львів) 266
«Information Bulletin» (Нью-Йорк) 266
«Інформаційний бюлетень Харківської філії УГС» (Харків) 267
«Інформаційний листок СНУМ» (Київ) 267
«Інформаційний листок НРУ, УРП» (Чернігів) 267
«Информационный бюллетень» (Київ) 267
«Информационный бюллетень Черновицкого Еврейского общественно-культурного Фонда» (Чернівці) 267
«Информационный вестник Товарищества рабочих» (Київ) 267
«Інформвісник» (Київ) 267

К

«Калина» (Гребінки Київ. обл.) 274
«Карби гір» (Коломия Івано-Фр. обл.) ... 286
«Карпатська Україна» (Мукачів Закарп. обл.) 286
«Кафедра» (Львів) 287
«Каяла» (Донецьк) 287
«Киевлянинъ» (Київ) 290
«Київський соціал-демократ» (Київ) .. 290
«Київський час» (Київ) 290
«Клич Наддніпрянщини» (Городище Черкас. обл.) 297
«Кобза» (Крим) 299
«Козацьке слово» (Київ) 304
«Козацький вал» (Суми) 304
«Континент» (Париж, Мюнхен) 327
«Корені» (Львів) 331
«Krag» (Більськ, Люблін, Польща) 348
«Край» (Луцьк) 348
«Криничка» (Львів) 354
«Криця» (Ковель Волин. обл.) 354
«Кріс» (Львів) 355
«Крок» (Івано-Франківськ) 355
«Kronika» (Уппсаала, Швеція) 355
«Кур'єр Смолоскипу» (Львів) 360

Л

«L'Alternative» (Париж) 364
«Листок прес-служби УГС» (Київ, Львів) 369
«Ликбез» (Київ) 377
«Literaria Ucraina. Samwydaw» (Мюнхен) 380
«Логос» (Донецьк) 381
«Ломикамінь» (Кременчук Полтав. обл.) 381
«Львівський вісник» (Львів) 392
«Львівські новини» (Львів) 392
«Львівські новини. Експрес хроніка» (Львів) 393

М

«Майдан» (Терни Сум. обл.) 395
«Мемориал» (Мелітополь Запоріз. обл.) 429
«Мова є нація» (Київ, Боярка Київ. обл.) 438

«Молода Галичина» (Трускавець Львів. обл.) ... 442
«Молода Україна» (Львів) ... 442
«Молодий націоналіст» (Львів) ... 442

Н

«Набат» (Харків) ... 452
«На переломі» (Коломия Івано-Фр. обл.) ... 454
«Народна газета» Київ) ... 455
«Народна дума» (Київ) ... 456
«Народна справа» (Луцьк) ... 456
«Народна воля» (Київ) ... 456
«Народний вісник Бериславщини» (Херс. обл.) ... 456
«На руїні» (Київ) ... 456
«На сполох» (Харків) ... 456
«Национальный вопрос» (Москва) ... 456
«Наша віра – православ'я» (Київ) ... 456
«Наша газета» (Кривий Ріг) ... 457
«Наша думка» (Вірменія) ... 457
«Наше слово», (Київ) ... 457
«Наш РУХ» (Сєвернодонецьк) ... 457
«Незалежність» (Київ) ... 458
«Незалежність» (Львів) ... 458
«Нескорена нація» (Київ) ... 459
«Неспокій» (Чернігів) ... 459
«Нова доба» (Львів) ... 463
«Нова свобода» (Хуст) ... 463
«Нове життя» (Пряшів) ... 463
«Новий час» (Кам'янка-Бузька Львів. обл.) ... 463
«Новий час» 9Івано-Франківськ) ... 463
«Новий шлях» (Ромни Сум. обл.) ... 463
«News Bulletin on Psychiatric Abuse» (Лондон) ... 464
«New Directions – Нові напрямки» (Нью-Йорк) ... 464

О

«Обіжник» (Донецьк) ... 467
«Облога» (Балтимор, Торонто) ... 467
«Огляд подій» (Київ) ... 471
«Огляд преси» (Київ) ... 471
«Ons Verbond» (Ґент, Бельгія) ... 476
«Оповісник» (Б.М.) ... 476
«Основи» (Підляшшя, Польща) ... 482

П

«Пастирське слово» (Б.М.) ... 490
«Перспектива» (Київ) ... 495
«Південна громада» (Одеса) ... 496
«Пластовий шлях» (Рівне) ... 499
«Плуг» (Херсон) ... 502
«Погляд» (Полонне Хмельн. обл.) ... 505
«Pogrom» (Ноттінґен, Німеччина) ... 505
«Позиция» (Харків) ... 506
«Поклик» (Лубни Полт. обл.) ... 506
«Поклик» (Косів Івано-Фр. обл.) ... 506
«Поклик» (Івано-Франківськ) ... 506
«Поклик волі» (Львів) ... 506
«Поклик сумління» (Київ) ... 506
«Поліська січ» (Житомир) ... 507
«Політика» (Київ) ... 507
«Полслова» (Київ) ... 508
«Полтавський вісник» (Полтава) ... 508
«Полуинтеллигент» (Київ, Харків) ... 508
«Пороги» (Дніпропетровськ) ... 512
«Посвіт» (Тернопіль) ... 512
«Поступ» (Львів) ... 512
«Прапор антикомунізму» (Київ) ... 513
«Прес-бюллетень» (Херсон) ... 513
«Призыв» (Київ) ... 513
«Прикордонні вісті» (Харків) ... 513
«Pro & Contra» (Львів) ... 515
«Пробудження» (Хмельницький) ... 516
«Пробудження» (Мелітополь Запоріз. обл.) ... 516
«Прозріння» (Вишневе Київ. обл.) ... 516
«Прозріння» (Шепетівка Хмельн. обл.) ... 516
«Пролісок» (Вільнюс, Литва) ... 518
«Просвіта» (Рівне) ... 519
«Просвіта» (Львів) ... 519
«Пути» (Київ) ... 523

Р

«Рада» (Рівне) ... 526
«Рада» (Київ) ... 526
«Рани» (Івано-Франківськ) ... 529
«Ранковий Київ» (Київ) ... 529
«Реформа» (Львів) ... 532
«Рідний край» (Гадяч Полтав. обл.) ... 533
«Рогатинець» (Рогатин Івано-Фр. обл.) ... 535
«Роздуми» (Рівне) ... 536

«Russischer Samisdat» (Тюн, Берн, Швейцарія) 549
«Русское слово» (Львів) 549
«Рух» (Піщанка Вінн. обл.) 549
«Рух» (Бердянськ) 549
«Рух» (Київ) 549
«Рух» (Запоріжжя) 549
«Рух» (Нікополь Запоріз. обл.) 550
«Рух» (Дніпродзержинськ) 550
«Рухінформцентр» (Київ) 550

С

«Сальцесон» (Львів) 552
«Samisdat» (Рим) 552
«Samisdat» (Берн, Швейцарія) 552
«Samisdat» (Мешелен, Бельгія) 552
«Samisdat» (Сант-Антоні-Брехт, Бельгія) 552
«Samisdat-Самиздат» (Токіо, Японія) .. 552
«Самостійна Україна (Рівне) 552
«Самостійна Україна» (Кам'янець-Подільський Хмельн. обл.) 552
«Самостійник» (Львів) 552
«Світ» (Київ) 562
«Світоч» (Нікополь Запоріз. обл.) 573
«Свобода» (Київ) 573
«Свободное слово» (Москва) 573
«Свободный ребёнок» (Дніпропетровськ) 573
«Сіверщина» (Лохвиця Полтав. обл.) . 587
«Січ» (Запоріжжя) 591
«Січ» (Полтава) 591
«Січ Азовська» (Бердянськ Запоріз. обл.) 591
«Січеславський вісник» (Дніпропетровськ) 591
«Сіяч» (Ланівці Терноп. обл.) 596
«Скарбниця» (Львів, Москва) 597
«Скриня» (Яворів Львів. обл.) 600
«Славута» (Київ) 601
«Слобідська Україна» (Харків) 603
«Слобожанщина» (Харків) 604
«Слово» (Київ) 604
«Слово і честь» (Чорнухи Полтав. обл.) 605
«Смолоскип» (Чернівці) 605
«Смолоскип» (Париж, Балтимор) 608
«Smoloskyp» (Балтимор) 609
«Собор» (Кадіївка Луган. обл.) 611
«Соборність» (Борислав Львів. обл.) .. 611
«Сокіл» (Луцьк) 611
«Сокіл» (Підгайці Терноп. обл.) ..... 611.
«Сокіл» (Київ) 611
«Социал-демократ Украины» (Київ) ... 620
«Спадщина» (Львів) 620
«Спадщина» (Київ) 620
«Спостерігач» (Київ) 621
«Струни» (Таллін, Естонія) 630
«Студентський вісник» (Вінниця) 630
«Studien zu Nationalitatenfragen» (Мюнхен) 630
«Сурма» (Стрий Львів. обл.) 636
«Сурма» (Черкаси) 636
«Сучасність» (Мюнхен, Нью-Йорк) 638
«Схід» (Донецьк) 639
«Схід» (Запоріжжя) 639

Т

«Тарасова Україна» (Пряшів, Чехословаччина) 642
«Тарасове поле» (Звенигород Львів. обл.) 642
«Тернистий шлях» (Тернопіль) 645
«Тернове поле» (Тернопіль) 646
«Точка зрения» (Одеса) 653
«Точки зору» (Львів) 653
«Трибуна» (Рига, Латвія) 653
«Тризуб» (Умань Черкас. обл.) 653
«Тустань» (Дрогобич Львів. обл.) 655

У

«УВ-Експрес» (Київ, Львів) 657
«УГС Південь» (Запоріжжя) 657
«Українська воля» (Вишгород Київ. обл.) 658
«Українська нація» (Львів) 667
«Українська справа» (Чернівці) 672
«Українське слово» (Мурманськ, Росія) 672
«Українське студенство» (Київ) 672
«Українське юнацтво» (Стрий Львів. обл.) 672
«Український вісник» (Львів) 672

«Український католицький вісник» (Львів) 673
«Український самостійник» (Дрогобич Львів. обл.) 679
«Український час» (Дніпропетровськ, Львів) 679
«Українські інформації – Servis Ukrainski» (Люблін, Польща) 680
«Українські обрії» (Київ) 680

Ф

«Форум» (Дніпропетровськ) 684
«Freedom at issue» (Нью-Йорк) 686

Х

«Хадашот» (Київ) 687
«Хвиля» (Київ) 687
«Християнський голос» (Львів) 696
«Христос з нами» (Кам'янець-Подільський) 696
«Хроника защиты прав в СССР» (Нью-Йорк) 696
«Хроника текущих событий» (Москва) 697
«Хроніка Католицької Церкви на Україні» (Львів, Ужгород) 697
«Хроніка опору» (Київ) 698

Ц

«Центральна Рада» (Київ) 699
«Церква й життя» (Київ) 699

Ч

«Час» (Чернівці) 702
«Червона калина» (Умань Черкас. обл.) 703
«Червона калина» (Сокаль Львів. обл.) 703
«Черкаський час» (Черкаси) 704
«Чёрная суббота» (Запоріжжя) 705
«Чорна рада» (Рівне) 705
«Чорноморія» (Миколаїв) 712

Ш

«Шкільний вісник» (Львів) 726
«Шлях до волі» (Рівне) 726
«Шляхом відродження» (Пирятин Полтав. обл.) 727
«Шлях перемоги» (Хмельницький) 727
«Шолэм» (Сімферополь) 728
«Шофар» (Львів) 728

Я

«Ямгорів» (Городенка Івано-Фр. обл.) 739

III. ТЕМАТИЧНІ СТАТТІ: ОРГАНІЗАЦІЇ, КОМІТЕТИ, ГРУПИ, ПОДІЇ

Осип Зінкевич. Передмова 5

Олесь Обертас. Рух опору в Україні: 1960–1990 11
I. Шістдесятники 11
II. Самвидав 19
III. Дисиденти 29
IV. Перебудова 39

А

Адвентисти сьомого дня (АСД) 44
Американці в обороні людських прав в Україні (АГРУ) 48
Арешти української інтелігенції 1965 60
Арешти української інтелігенції 1972–73 рр. 61

В

Верховинки 102
Вільне між професійне об'єднання трудящих (ВМОТ) 107
Вірменська Гельсінська група (ВГГ) 112
Владимирська тюрма 117

Г

Гельсінський процес 134
Голос Америки 144
«Гомін» 146
Громадський комітет захисту Ніни Строкатої 178
Грузинська Гельсінська Група (ГГГ) ... 179
ГУЛАГ ОГПУ СССР 182

Д

22 травня біля пам'ятника Т. Шевченкові у Києві 196
День Радянського полтв'язня в СРСР ... 200
День Українського політв'язня 201
Дружини та матері політв'язнів в українському правозахисному русі (1970–1980-ті) 222

Є

Євангельські християни баптисти (ЄХБ) 229

Ж

«Жайворонок» 233

З

Закордонне представництво Української Гельсінської групи (ЗП УГГ) 238
Захист прав віруючих і Церкви в Україні 247
Зв'язкові «Смолоскипа» 249

І

Ініціативна група захисту прав людини в СРСР, ІГ 264
Інститут ім. В. П. Сербського 265
«Інтернаціоналізм чи русифікація?» ... 265

К

Клуби творчої молоді (КТМ) 297
КТМ у Києві 297
КТМ у Львові 298
Комісія прав людини Світового конгресу вільних українців (КПЛ СКВУ) 306
Комітет Гельсінських гарантій для України (КГГУ) 309
Комітет оборони Валентина Мороза (Вашингтон, США) 312
Комітет оборони Валентина Мороза (Торонто, Канада) 312
Комітет оборони і допомоги, КОД (США) 313
Комітет оборони людських прав в Україні (Чикаго, США) 314
Комітет оборони людських і національних прав України (Філадельфія, США) 314
Комітет оборони переслідуваних в Україні (Детройт, США) 318

Комітет оборони українських політичних в'язнів в СРСР (Монреаль, Канада) ... 320
Комітети оборони політвязнів у країнах Західної діаспори ... 321
Конгресові слухання у США ... 324
Крамничка сумління (Чикаго, США) ... 349
Кримські татари ... 352

Л

«Лист 139-ти» ... 370
«Лист творчої молоді Дніпропетровська» ... 372
Литовська Гельсінська Група (ЛГГ) ... 374
«Лихо з розуму» (Портрети двадцяти «злочинців») ... 375

М

Меморіал ім. В. Стуса ... 428
Меморіальний музей історії політичних репресій і тоталітаризму в СРСР «Пермь-36» ... 429
Міжнародна амністія ... 436
Movimento Europa Civilta ... 439
Московська Гельсінська група ... 447
Музей Івана Гончара ... 449

Н

Народний Рух України (НРУ, РУХ) ... 454
«Не журись» ... 457
Незалежні профспілки ... 457
Неформальна преса України: газети ... 459

О

Об'єднана партія визволення України (ОПВУ) ... 465
Об'єднання ... 466
Організація українських націоналістів (ОУН) ... 476
Організація українських націоналістів (м) (ОУН(м)) ... 477
Організація українських націоналістів (б) (ОУН(б)) ... 477
Організація українських націоналістів за кордоном (ОУН (з)) ... 478

П

ПЕН-клуб ... 492
Пермські політичні табори (ППТ) ... 495
Покутники ... 507
Попередження КДБ ... 510
Право на эмиграцию ... 513
Просвіта ... 519
Психіатрія ... 520
П'ятдесятники ... 523

Р

Рада родичів в'язнів ЄХБ ... 526
Радіо «Свобода» ... 527
Росохацька група ... 541

С

Сахаровські слухання ... 558
Світова федерація українських жіночих організацій (СФУЖО) ... 570
SIS, Servicio Informativo Smoloskyp ... 590
Смолоскип, українське видавництво ім. В. Симоненка ... 605
Спілка української молоді Галичини (СУМГ) ... 620
Статус радянського політв'язня ... 622
Студентське братство ... 628
Студентське голодування, 1990 ... 628

Т

«Тіні забутих предків» ... 650

У

Українська асоціація незалежної творчої інтелігенції (УАНТІ) ... 657
Українська Гельсінська група (УГГ) – Українська громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод ... 658
Українська Гельсінська спілка (УГС) ... 663
Українська загальнонародна організація (УЗНО) ... 665
Українська католицька Церква (УКЦ) ... 665
Українська національна партія (УНП) ... 667
Українська повстанська армія (УПА) ... 667
Українська православна Церква (УПЦ) ... 668

Українська рада прав людини (Клівленд, США) 670
Українська робітничо-селянська спілка (УРСС) 671
Український національний комітет (УНК) 674
Український національний фронт (УНФ) 674
Український національно-визвольний фронт (УНВФ) 675
Український Олімпійський комітет в екзилі (УОК) 677

Ф

Фламандський комітет 684
Фонд допомоги політв'язням та їхнім родинам 684

Х

Ходорівська група (Група Проціва) 691

Ч

«Червона Рута» 703

Додатки

Загальна декларація прав людини, проголошена ООН 10 грудня 1948 р. 745

Статті КК УРСР, за якими суджено учасників українського правозахисного руху 749

Скорочення:
1. Основні скорочення 755
2. Абревіатури 759
3. Українські та іноземні часописи, використані в бібліографії 762
4. Скорочення книжкових і журнальних публікацій, використаних у бібліографії 766

Покажчик фотоматеріалів:
Поіменні фото 769
Фото на вкладках 774

Зміст:
1. Поіменні статті 785
2. Самвидавні, неформальні, правозахисні пресові видання 794
3. Тематичні статті: організації, комітети, групи, події 800

Науково-публіцистичне видання

РУХ ОПОРУ В УКРАЇНІ: 1960–1990
Енциклопедичний довідник

Головний редактор *Осип Зінкевич*

Відповідальний за випуск *Ростислав Семків*
Випусковий редактор *Наталія Ксьондзик*
Літературний редактор *Юлія Желєзна*
Коректор *Юрій Петік*
Макет і верстка *Олени Нужної*
Художня обробка фото *Євгена Нужного*
Дизайн обкладинки *Уляни Мельникової*

Підписано до друку 14.07.2010.
Формат 70×100$^{1}/_{16}$.
Папір крейдяний. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 70,2.
Тираж 2000.
Зам. № 081

«СМОЛОСКИП»
04071, Київ, вул. Межигірська, 21
Тел. і факс (044) 425-23-93
E-mail: mbf.smoloskyp@gmail.com
http://www.smoloskyp.org.ua
Державний реєстраційний номер 2348 від 21.11.2005

ЗАТ «КНИГА»
04053, м. Київ-53, вул. Артема, 25
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру виготівників
Серія ДК № 2325 від 25.10.2005 р.

Р 91 РУХ ОПОРУ В УКРАЇНІ: 1960–1990. Енциклопедичний довідник / Передм. Осипа Зінкевича, Олеся Обертаса. — К.: Смолоскип, 2010. — 804 с., 56 іл.

ISBN 978-966-2164-14-5

Енциклопедичний довідник «Рух опору в Україні: 1960–1990» присвячений подіям, які почали розгортатися в Україні на початку 1960-х рр. і завершилися здобуттям незалежності 1991 р.

Видання охоплює проблематику національних і людських прав. У ньому окреслено феномен шістдесятництва, вітчизняного самвидаву, зародження дисидентського (правозахисного) руху. Довідник містить не лише біографічні дані окремих діячів та інформацію про їхні твори, неформальну пресу і правозахисні різномовні видання, а й детальну бібліографію творчості учасників руху опору, політв'язнів і репресованих, спогадів і статей, відгуків іноземної преси. Тут подано інформацію про діяльність підпільних груп в Україні, а також організацій і комітетів на захист українських політв'язнів у Західних країнах. Окрему увагу приділено репресіям радянської влади. Низка статей стосується діяльності української діаспори, а також тих різнонаціональних діячів, які виступали на захист представників українського правозахисного руху, співпрацювали з ними й передавали український самвидав на Захід.

Видання є спільною працею колективу авторів, які були причетні до правозахисного руху в Україні та займалися його вивченням, досліджуючи архівні матеріали, які зберігаються в Музеї-архіві і документаційному центрі українського самвидаву при видавництві «Смолоскип» у Києві.

Енциклопедичний довідник адресовано дослідникам, викладачам, студентам, широкому колу читачів, які цікавляться новітньою історією боротьби українського народу за Незалежність.

ББК 63.3 (4УКР)63-4я2